Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

De geschiedenis der wereld, aan het volk verhaald

https://hdl.handle.net/1874/234074

mm 10589

Bai
71-1
(wmu)

8639/6

DE GESCHIEDENIS DER WERELD.

INSTITUUT
VOOR GESCHIEDENIS DER
RIJKS-UNIVERSITEIT
TE UTRECHT

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT
1415 3021

overgeplaatst uit instituutscollectie

Ba 1-71 #1 (wm)

DE

GESCHIEDENIS DER WERELD,

ACJ6902

AAN HET VOLK VERHAALD

DOOR

ADOLF STRECKFUSS.

NAAR HET HOOGDUITSCH BEWERKT

DOOR

B. TER HAAR, Bz.

BIBLIOTHEEK DER RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

TWEEDE HERZIENE DRUK.

MIDDELEEUWEN. — EERSTE DEEL.

ZWOLLE,
W. E. J. TJEENK WILLINK.
1886.

INSTITUUT VOOR GESCHIEDENIS DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT

MIDDELEEUWEN.

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

I. Van de vernietiging van het Westersch-Romeinsche keizerrijk tot den dood van Karel den Grooten.

			Bladz.
HOOFDSTUK	1.	Het Byzantijnsche keizerrijk tot de regeering van Justinianus I.	1
»	2.	Odoacer. De Oost-Gothen. Theodorik de Groote .	6
»	3.	De Franken. Koning Chlodvig	12
»	4.	Zeden der Franken. De opvolgers van Chlodvig tot Chlotarius II	19
»	5.	Het rijk der West-Gothen in Spanje.	28
»	6.	De Angelsaksische koninkrijken in Engeland . . .	33
»	7.	Justinianus I. De Nica. Het corpus Juris . . .	37
»	8.	Vervolg. Justinianus' oorlog met de Perzen en in Italië	45
»	9.	Vervolg. Totilas. Belisarius en Narses	52
»	10.	De neven van Justinianus. Het rijk der Longobarden. Gregorius de Groote	59
»	11.	Het Byzantijnsche rijk tot Heraclius	67
»	12.	Geschiedenis van den islaam tot den dood van Mohammed	75
»	13.	De opvolgers van Mohammed tot den dood van Ali.	86
»	14.	Heerschappij, veroveringen en val der Ommayaden.	95
»	15.	Het Byzantijnsche keizerrijk tot den dood van keizerin Irene	104
»	16.	Het Frankische rijk. De Huismeiers. Karel Martell.	110
»	17.	Pepijn de Korte	116
»	18.	Karel de Groote	122
»	19.	Karel de Groote. Vervolg	129
»	20.	Karel de Groote. Vervolg	141

II. Van den dood van Karel den Grooten tot de Kruistochten.

HOOFDSTUK	21.	Lodewijk de Vrome	153
»	22.	De zonen van Lodewijk den Vromen. Het verdrag van Verdun. De Noormannen.	164
»	23.	Het Frankische rijk tot de afzetting van Karel den Dikken.	174

Bladz.

HOOFDSTUK 24. Duitschland tot het uitsterven der Karolingers . . 179
» 25. De Karolingers in Frankrijk 186
» 26. Wetenschap en kunst, staatkundige en godsdienstige ontwikkeling van Europa ten tijde der Karolingers 190
» 27. *Duitschland. Koenraad de Saliër. Hendrik de Vogelaar* 199
» 28. Otto de Groote 212
» 29. Italië tot de regeering van Berengarius van Ivrea . 225
» 30. Otto de Groote. Vervolg 232
» 31. Otto II en Otto III 243
» 32. Hendrik II. Ontwikkeling van Duitschland onder de Saksische keizers 254
» 33. Koenraad II de Saliër 263
» 34. Hendrik III de Zwarte. De Noormannen in Italië. 270
» 35. Hendrik IV 284
» 36. De Pausen. Gregorius VII en Hendrik IV . . . 293
» 37. Hendrik IV. Vervolg 304
» 38. Hendrik V 313
» 39. Ontwikkeling van Duitschland onder de keizers uit het Frankische huis 318
» 40. Frankrijk onder de eerste Capetingische koningen . 323
» 41. Engeland tot den dood van Alfred den Grooten . . 329
» 42. Engeland tot de verovering door Kanud 338
» 43. Engeland tot den dood van Eduard III. 346
» 44. Engeland door de Noormannen veroverd. Willem de Veroveraar 353
» 45. Scandinavië tot den dood van koning Swen Estrithson. 365
» 46. De Noordsche rijken. IJsland. Rusland 377
» 47. De Muzelmannen in Spanje. De Cid 385
» 48. De Muzelmannen in Afrika. 396
» 49. De Muzelmannen in Azië 403
» 50. De Turken, Poëzie, wetenschap en kunst bij de Muzelmannen. 413
» 51. Het Byzantijnsche keizerrijk van den dood van Irene tot de regeering van Alexius Comnenus. . . . 421

III. Van de Kruistochten tot de ontdekking van Amerika.

HOOFDSTUK 52. De aanleiding, opwekking en toebereidselen tot den eersten Kruistocht. Peter van Amiens 435
» 53. De eerste Kruistocht. Nicaeä en Antiochië ingenomen. 444
» 54. Inneming van Jeruzalem. 452
» 55. Stichting van het koninkrijk Jeruzalem. Godfried van Bouillon. Boudewijn I. 458
» 56. Het koninkrijk Jeruzalem op zijn hoogsten trap van bloei 465
» 57. Keizer Lotharius van Supplinburg 475
» 58. Koning Koenraad III. Tweede Kruistocht. Bernard van Clairvaux 480
» 59. Frederik Barbarossa, keizer van Duitschland. . . 494
» 60. Frederik Barbarossa. Vervolg. 501
» 61. Frederik Barbarossa. Vervolg. 510
» 62. Frederik Barbarossa. Vervolg. Het koninkrijk Jeruzalem 521

Bladz.

HOOFDSTUK 63. Frederik Barbarossa. Zijn kruistocht en dood. Verdere lotgevallen der kruisvaarders 532
» 64. Keizer Hendrik VI. 544
» 65. Duitschland na den dood van Hendrik VI. Otto IV, Philips van Zwaben en Frederik van Hohenstaufen. 551
» 66. Frederik II, keizer van Duitschland. 560
» 67. Het Grieksche keizerrijk van Alexius Comnenus, tot het einde van de dynastie der Comnenen . . . 568
» 68. Het Grieksche keizerrijk van Isaäc II Angelus tot de inneming van Constantinopel door de Latijnen. 573
» 69. Het Latijnsche keizerrijk te Constantinopel . . . 581
» 70. Het koninkrijk Jeruzalem. Kruistocht van koning Andreas van Hongarije. Sultan Kamel. Kruistocht van keizer Frederik II 588
» 71. Regeering van keizer Frederik II na zijne terugkomst in Europa 597
» 72. Frederik II. Vervolg. De Mongolen in Europa . 605
» 73. Voortdurende twisten tusschen den paus en den keizer. De tegenkoningen Hendrik Raspe van Thuringen en Willem van Holland. Frederiks dood . . . 614
» 74. Manfred. Konradin, de laatste der Hohenstaufen in Italië. De tusschenregeering in Duitschland . . 621
» 75. Geschiedenis van Engeland van Willem den Rooden tot Hendrik Plantagenet 631
» 76. Geschiedenis van Frankrijk onder Lodewijk VI en Lodewijk VII. 642
» 77. Engeland onder de regeering van Hendrik II Plantagenet 647
» 78. Frankrijk onder Philippus II Augustus en Engeland onder Richard Leeuwenhart. 654
» 79. Engeland onder Jan zonder Land en Hendrik III. Frankrijk tot aan den dood van Philippus Augustus. De Albigenzen 661
» 80. Frankrijk onder Lodewijk VIII en Lodewijk IX den Heiligen. Eerste kruistocht van Lodewijk IX. . 671
» 81. Lodewijk IX. Zijn tweede kruistocht. Zijn dood. Toestand van Frankrijk 682
» 82. De Mamelukken in Egypte. Ondergang van het koninkrijk Jeruzalem 688
» 83. Engeland tot den dood van Hendrik III 691
» 84. De Nederlanden. Holland onder de graven uit het Hollandsche huis tot de regeering van Dirk V . 699
» 85. Holland onder het Hollandsche gravenhuis tot den dood van Willem II 705
» 86. Holland tot het einde van het Hollandsche huis. . 710

EERSTE HOOFDSTUK.

De middeleeuwen en hare geschiedenis. Ontstaan der Romaansch-Germaansche staten. De koninklijke waardigheid meer en meer bij de Germaansche volken ingevoerd. Het Christendom. Het Byzantijnsche rijk. Constantinopel. Leo II. Keizer Zeno. Opstand van Basiliscus. De monophysiten. Het Henoticon. Anastasius I. Justinus I.

De middeleeuwen. . . . Zou er wel één tijdperk in de geschiedenis zijn, hetwelk door den één zoo hemelhoog geroemd, door den ander met zooveel minachting als een tijd van barbaarschheid en geweld gebrandmerkt wordt, één tijdperk, waaraan eene partijdige opvatting en voorstelling van de geschiedenis zich erger heeft bezondigd? In dwepende ingenomenheid met de klassieke oudheid hebben vele geschiedschrijvers geene woorden kunnen vinden, om de eigenaardige ontwikkeling van het menschelijk geslacht gedurende de middeleeuwen te beschimpen en dit tijdperk, als dagen van geestelijke barbaarschheid, met de zwartste kleuren te schetsen. Aan den anderen kant wordt over den bloeitijd van het ridderwezen en van het vrome kerkgeloof, over de gouden eeuw der edelen en geestelijken door de voorstanders der romantiek zulk een hoog dichterlijk waas verspreid, dat zij ons bijna in de meening zouden brengen, dat ons geslacht in den lateren tijd geene enkele schrede voorwaarts gedaan heeft, maar naar lichaam en geest steeds achteruit is gegaan.

Anders oordeelt echter de geschiedschrijver, die noch de staatkundige beginselen der eene, noch die der andere partij, maar de onpartijdige waarheid alleen tot richtsnoer bij zijn onderzoek heeft gekozen. Hij ziet in de middeleeuwen als het ware eene nieuwe wereld ontstaan, die zich op zeer eigenaardige wijze uit de vroegere toestanden en gebeurtenissen der oudheid ontwikkelt, allengs een hoogen trap van bloei bereikt en daarna op hare beurt verdwijnt, opdat op hare puinhoopen de nieuwe tijd haar reusachtigen bouw kunne optrekken. Hij wacht zich wel, zaken en personen met den onjuisten maatstaf van onze begrippen en voorstellingen te meten; hij plaatst zich integendeel bij het beoordeelen van karakters en gebeurtenissen zooveel mogelijk op het standpunt van den tijd, waartoe zij behooren; daardoor is het hem eenigszins mogelijk hun gerechtigheid te laten wedervaren.

Het Westromeinsche keizerrijk was door Odoacer, den Germaanschen koning, vernietigd. Uit den strijd, die gedurende eene halve eeuw tusschen de Romeinen en Germanen gevoerd was, waren de laatsten als overwinnaars te voorschijn getreden. Zij hadden de Romeinsche provinciën in het westen de eene voor, de andere na veroverd en bedreigden zelfs het oostelijk deel des rijks. Het oude, reusachtige, schijnbaar op zulke hechte grondslagen opgetrokken staatsgebouw lag in puin; de ontaarde Romeinen hadden de wereldheerschappij aan de barbaren moeten afstaan. De provinciën boden een treurig schouwspel van onbebouwde akkers, verwoeste steden en verbrande dorpen aan. Niemand was er om den vruchtbaren grond te bebouwen, daar de inwoners door de wreede overwinnaars óf als slaven weggevoerd óf zelfs op onmenschelijke wijze vermoord waren.

Ook Italië's klassieke grond had niet minder onder de vernielingswoede der barbaren-horden geleden dan de meer verwijderde gewesten, doch uit de puinhoopen zelf ontkiemde weldra nieuw leven.

De Germanen konden niet eeuwig rondzwerven. Zij zochten vaste woonplaatsen en stichtten nieuwe steden. Waar zij zich nederzetten, vereenigden zij zich langzamerhand met het overschot der vroegere, Romeinsche, bevolking en zoo ontstonden in den loop der eeuwen uit die samensmelting van Germanen en Romeinen nieuwe Romaansch-Germaansche volken, die de zeden en begrippen der beide volken, waaraan zij hun oorsprong ontleenden, in zich vereenigden. In het eigenlijke vaderland der Duitschers daarentegen bleef het eigenaardig Germaansche volkskarakter nog langen tijd zuiver bewaard.

De volken van gemengd ras namen de Romeinsche beschaving over en plantten die, gewijzigd overeenkomstig hun bijzonder karakter, in den loop der eeuwen tot in het hart van Duitschland voort. Uit deze vermenging van Romeinsche en Duitsche zeden en beschaving werd zoowel op staatkundig als godsdienstig gebied een zeer eigenaardige toestand dier volken geboren, dien wij bij het behandelen van hunne geschiedenis scherp in het oog moeten houden, indien wij daarvan iets willen begrijpen.

De oude Germanen hadden in hunne liefde tot de vrijheid een afkeer gehad van de regeering van erfelijke vorsten. Alleen op hunne krijgstochten onderwierpen zij zich aan het oppergezag van een enkel man, wien zij de leiding der krijgszaken toevertrouwden, zonder hem echter in vredestijd eene hoogere plaats in te ruimen. Door de Romeinen werden de aanvoerders der Germanen wel koningen genoemd, doch zij droegen dezen naam slechts zoolang de Duitschers zich tot enkele rooftochten bepaalden, van welke zij weer naar hun vaderland terugkeerden. In die verhouding tusschen deze legerhoofden en hunne volken kwam echter eene groote verandering, zoodra de Germanen zich als een veroverend volk over de Romeinsche provinciën verspreidden, om vaste woonplaatsen te zoeken. Thans bleven de veroveraars voortdurend op voet van oorlog verkeeren; zij moesten hun kortelings in bezit genomen land tegen de Romeinen verdedigen en konden maar niet tot rust komen. De behoefte aan een éénhoofdig bestuur, uit dien toestand geboren, riep bij hen het koningschap in het leven, hetwelk wel op Romeinsche leest geschoeid werd, doch daarbij eigenaardige, met het Germaansche volkskarakter overeenstemmende vormen aannam.

Met het Christendom waren de Germanen door tusschenkomst der Romeinen bekend geworden; zij ontwikkelden het in den aanvang niet zelfstandig, maar namen van de overwonnen volken de geheele inrichting der kerk over, waaraan zij zich geloovig aansloten. Rome bleef het middelpunt dezer kerk, de patriarch van Rome de hoogste geestelijke, die zich, zij het ook eerst na een strijd van vele eeuwen, van de heerschappij over de geheele katholieke kerk meester maakte. Reeds tegen het eind van dat tijdperk, hetwelk wij gewoon zijn de oude geschiedenis te noemen, had de geestelijkheid gepoogd zich nevens de geestelijke ook eene wereldlijke macht te verwerven. Door hare bewonderenswaardige organisatie, door de vaste onderlinge aaneensluiting harer leden gelukte dit haar in den loop der volgende eeuwen in zulk eene mate, dat hieruit eindelijk een strijd op leven en dood tusschen de wereldlijke vorsten en de geestelijkheid moest ontstaan. Deze strijd is de eigenlijke spil, waarom de geschiedenis der middeleeuwen draait; daaruit ontwikkelde zich die eigenaardige romantische richting in het zedelijk-godsdienstig leven, waardoor de middeleeuwen zich zoozeer van alle andere tijdperken onderscheiden, doch daardoor werd evenzeer het verval der katholieke kerk veroorzaakt, door hetwelk eindelijk de hervorming en met haar de nieuwere tijd in het leven geroepen werd.

Het Westromeinsche rijk was na eene langdurige en bloedige worsteling met de Germanen eindelijk onder hunne slagen bezweken; het had zich opgelost in zijne afzonderlijke gewesten, waar nieuwe staten of reeds ontstaan waren of na korten tijd ontstaan zouden. Ook het Oostromeinsche rijk schenen dergelijke gevaren boven het hoofd te hangen. Door zwakke keizers geregeerd, voortdurend aan de aanvallen der Oost-Gothen en andere naburige volken blootgesteld, ondermijnd door binnenlandsche twisten en godsdienstige verdeeldheid, scheen het Oostromeinsche, Grieksche of Byzantijnsche rijk — het wordt bij afwisseling met deze drie namen bestempeld — met de hoofdstad Constantinopel, op het tijdstip, waarop Odoacer den Westromeinschen keizerstroon omverwierp, insgelijks zijn ondergang nabij. Reeds toen scheen dat vermolmde staatsgebouw in elkander te zullen storten en toch trotseerde het nog met eene bewonderenswaardige kracht de stormen van vele eeuwen.

Na het verval van Rome werd Constantinopel gedurende een geruimen tijd het middelpunt der beschaafde wereld. In de oostelijke hoofdstad waren alle weelde en alle pracht van het uitgestrekte rijk met alle schatten van alle landen vereenigd. De handel voerde alles wat Azië, Afrika of Europa kostbaars en merkwaardigs bezat naar Constantinopel, om de zinnen der weelderige, overbeschaafde Byzantijnsche grooten te streelen. Ook de kunstschatten der oudheid vond men hier bijeen.

Geheel het staatkundig leven van het Byzantijnsche rijk was hier als in één brandpunt samengetrokken; de overige steden in de provinciën speelden slechts eene ondergeschikte rol. Slechts enkele steden van meerderen omvang, zooals Antiochië en Alexandrië, bleven nog eenig gewicht in de schaal werpen.

De geschiedenis van den Byzantijnschen staat gedurende de eerste halve eeuw na de vernietiging van het Westromeinsche keizerrijk boezemt den geschiedvorscher slechts geringe belangstelling in. De binnenlandsche onlusten, waaromtrent slechts zeer onzekere berichten tot ons gekomen zijn, werden grootendeels veroorzaakt door de onafgebroken heerschende godsdienstige verdeeldheid en door de heerschzucht van verschillende overweldigers. De buitenlandsche oorlogen tegen de Perzen en barbaren waren ook van weinig beteekenis; daarom kunnen wij met een vluchtig overzicht der gebeurtenissen van het eerstvolgend tijdperk volstaan.

Toen keizer Leo I in het jaar 474 stierf, werd hij opgevolgd door een vierjarig kind, door zijn kleinzoon Leo II.

Leo I had zijne dochter Ariadne uitgehuwelijkt aan een hoofdman van het zachtaardig bergvolk der Isauriërs, met name Zeno, in de hoop dat deze met zijne Isauriërs hem een krachtigen steun tegen de machtige en oorlogzuchtige Gothen zou opleveren, die zich in zijn rijk hadden neergezet.

Zeno nam ten behoeve van zijn zoon Leo II de teugels des bewinds in handen en toen het kind na weinige maanden stierf, trad hij als alleenheerscher op (474—491).

De weduwe van Leo I was met het regentschap van haar schoonzoon weinig ingenomen; zij wilde haar broeder Basiliscus ten troon verheffen, ofschoon deze zich door zijn ongelukkigen veldtocht tegen Genserik een slechten naam gemaakt had. Het gelukte haar, zulk een groot aantal aanhangers voor Basiliscus te winnen, dat Zeno het niet waagde, den strijd met hem te aanvaarden, maar naar zijn vaderland Isaurië vluchtte.

Basiliscus besloot, ten einde zijn troon te beveiligen, eene tot dusver vervolgde godsdienstige partij, die der monophysieten voor zich te winnen. Op eene kerkvergadering, in het jaar 471 onder leiding van den overleden keizer Marcianus te Chalcedon gehouden, was de onvruchtbare strijd over de goddelijke en menschelijke natuur in Christus in dien zin beslist, dat de beide naturen in Christus onvermengd aanwezig gedacht moesten worden.

De besluiten van het concilie waren echter nooit algemeen geëerbiedigd,

want de monophysieten, de voorstanders van ééne natuur in Christus, gaven hun gevoelen niet op, hoewel zij als ketters vervolgd werden, en de strijd der partijen werd dus na het concilie van Chalcedon met dezelfde hevigheid en verbittering voortgezet.

Bij de talrijke monophysieten nu zocht Basiliscus hulp. Hij hief door een keizerlijk bevelschrift de besluiten van het concilie van Chalcedon op. Deze daad van geweld en aanmatiging bracht onder de katholieke bevolking van Constantinopel eene diepe verontwaardiging te weeg. De patriarch Acacius verhief luide zijne stem tegen den ketterschen keizer en ging zoover, dat hij zelfs in de kerk openlijk tegen dezen predikte, en hij vond een bondgenoot, wiens stem een nog veel krachtiger invloed op het volk uitoefende dan de zijne. Daniël, de zuilheilige, die in de nabijheid van Constantinopel sinds jaren op den top eener zuil stond en die door het bijgeloovige volk als een heilige vereerd werd, daalde eensklaps van zijn verheven standpunt naar beneden, om zich in persoon naar de hoofdstad te begeven en het volk tegen den ketterschen Basiliscus op te ruien.

Intusschen had Zeno bij de Isauriërs eene gastvrije ontvangst en krachtige medewerking gevonden. Aan hun hoofd keerde hij naar het Byzantijnsche rijk terug. Door list en omkooping wist hij de legers, welke Basiliscus tegen hem afzond, tot zijne zijde over te halen. Reeds in het jaar 477 trok hij als overwinnaar de poort van Constantinopel binnen.

Basiliscus werd onttroond en stierf, naar men verhaalt, niet lang daarna met zijne geheele familie den hongerdood.

Al had Zeno door de hulp der streng katholieke partij zijne verloren macht herwonnen, toch waren de monophysieten in zijn oog zóó gevaarlijk, dat hij pogingen aanwendde om hen met hunne tegenstanders te verzoenen. In overleg met Acacius vaardigde hij in het jaar 482 een formulier van eenigheid, het zoogenaamde Henoticon, uit, waarin alle leerstukken waren opgenomen, waaromtrent beide partijen het eens waren, zonder de twistpunten aan te roeren. Doch zijne hoop, dat hij hierdoor een eind zou maken aan de godsdienstwisten, bleek ten eenenmale ijdel: noch de dweepzieke aanhangers der orthodox-katholieke partij, noch de monophysieten waren met dit formulier tevreden; beide partijen verlangden, dat hunne tegenstanders als ketters veroordeeld zouden worden en toen ook de paus van Rome zich tegen het Henoticon verklaarde, ontbrandde de oude strijd met vernieuwde hevigheid.

Zeno handhaafde zich op den troon tot aan zijn dood in het jaar 491. Meesterlijk verstond hij de kunst om alle tegen hem gerichte aanvallen ter rechter tijd af te wenden, zijne vijanden tegen elkander in het harnas te jagen, den storm, die hem van de zijde der Oost-Gothen bedreigde, naar het westen af te leiden en zelfs die Gothen meer dan eens voor zich te winnen, om met hunne hulp, zooals wij later nog zullen verhalen, zijn rijk tegen andere vijanden te beveiligen.

Zeno werd bij zijn dood in het jaar 491 door Anastasius I (491—518) opgevolgd. Deze vorst, die vroeger een onbeduidend ambt in het keizerlijk paleis bekleed had, verwierf zich de keizerlijke waardigheid door zijn huwelijk met Ariadne, de weduwe van keizer Zeno. Onder zijne regeering werd het rijk zoowel door binnenlandsche onlusten en godsdienstwisten, als door buitenlandsche oorlogen verontrust. De Isauriërs moesten ten onder gebracht worden, een oorlog tegen de Perzen brak uit, de grenzen werden onveilig gemaakt door enkele stammen der Hunnen, die zich aan de Zee van Azof hadden neergezet.

Sinds de dagen van Leo I was het gebruik in zwang gekomen, dat de keizers zich door de patriarchen lieten kronen. Anastasius had den patriarch Euphemius slechts weten over te halen om hem te kronen, door eene schriftelijke verklaring, waarbij hij zich verbond om de besluiten van het concilie van Chalcedon stipt te handhaven. In weerwil hiervan waagde hij, toen hij

zijn troon stevig genoeg bevestigd achtte, eene poging om een vergelijk tusschen de monophysieten en de strenge katholieken tot stand te brengen. De bevolking van Constantinopel verdacht hem echter ter oorzaak van deze poging van monophysietische denkbeelden; zij greep naar de wapenen en eerst na een heftigen strijd, die vele dagen duurde, behield de keizer de overhand. De ernstige les, welke in dezen opstand gelegen was, ging echter voor hem verloren; opnieuw waagde hij het, eenige bisschoppen, die het heftigst voor de handhaving der besluiten van Chalcedon ijverden, af te zetten. Onmiddellijk wierp zekere Vitalianus, de aanvoerder der in het Byzantijnsche rijk wonende Gothen, zich als beschermer der aangevallen katholieken op. Hij verzamelde een leger van 60,000 man, trok hiermede naar Constantinopel op en dwong den keizer tot het sluiten van een verdrag, waarbij deze beloven moest, de besluiten der kerkvergadering van Chalcedon in al hare gestrengheid te handhaven.

Anastasius stierf in het jaar 518 en werd opgevolgd door den opperbevelhebber der lijfwacht Justinus (518—527), die zich door schandelijke trouwloosheid den weg tot den troon baande. De eunuch Amantius, die in het paleis eene schier onbeperkte macht bezat, had besloten een zijner vrienden tot keizer te verheffen en aan Justinus aanzienlijke sommen toevertrouwd, om daarmede de lijfwacht tot zijne zijde over te halen. Justinus beloofde, den wensch van Amantius te vervullen. Hij nam de gelden in ontvangst, doch besteedde die in zijn eigen belang met zulk een goed gevolg, dat de lijfwacht hem, den onbeschaafden man van barbaarsche afkomst, vol geestdrift tot keizer uitriep.

De bedrogen en bestolen eunuch kon een gevaarlijk vijand worden; daarom besloot Justinus hem, nadat hij hem van zijn geld beroofd had, ook het leven te ontnemen. Amantius werd beschuldigd van hoogverraad, op staanden voet veroordeeld en met drie zijner vrienden, die aanzienlijke betrekkingen bekleedden, ter dood gebracht.

Het ernstigst gevaar bedreigde den nieuwen keizer van de zijde van Vitalianus, den machtigen veldheer der Gothen, die nog altijd aan het hoofd zijner troepen in de nabijheid van Constantinopel gelegerd was. Justinus gedroeg zich jegens den gevreesden man uiterst vriendelijk, hij wist hem zelfs door een plechtigen eed te bewegen om naar Constantinopel te komen, waar hij hem als een trouw dienaar van de kerk en van den staat ontving, hem het opperbevel over de geheele krijgsmacht des rijks opdroeg en hem tot consul benoemde. Zeven maanden achtereen genoot Vitalianus aan het keizerlijke hof de hoogste onderscheiding, totdat hij op zekeren dag aan den keizerlijken disch met dolksteken vermoord werd. Justinus droeg het opperbevel over de troepen van het oosten aan zijn talentvollen neef Justinianus op.

Justinus, die op zijn 68e jaar den troon beklommen had, was een onbeschaafd man zonder eenige wetenschappelijke opleiding; hij kon niet eens zijn naam schrijven. Doch in ééne kunst was hij een meester, namelijk in het vinden van bekwame beambten; vandaar dat het rijk onder zijne regeering zelfs beter dan vroeger werd bestuurd. Hij schonk een schier onbepaald vertrouwen aan zijn neef Justinianus, dien hij met de hoogste eerambten bekleedde en vier maanden vóór zijn dood tot zijn mederegent en opvolger benoemde. Den 1en Augustus 572 stierf Justinus. Hij werd opgevolgd door Justinianus (527—565), aan wien het Byzantijnsche rijk althans een kort tijdperk van nieuwen bloei en luister dankte.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Odoacer, koning van Italië. Zijne regeering. De Oost-Gothen. Jeugd van Theodorik. Theodorik, koning der Oost-Gothen. Zijne oorlogen met het Byzantijnsche rijk. Zeno's listige staatkunde. Eene nieuwe volksverhuizing. Tocht der Gothen naar Italië. Dood van Odoacer. Theodorik de Groote. Zijne roemrijke regeering. Zijne wetgeving. Bouwwerken. Verbintenissen met andere volken. Haat der Romeinen tegen Theodorik. Wreedheid des konings in den laatsten tijd zijner regeering. Dood van Theodorik. Zijn grafteeken.

Odoacer, de veroveraar van het Westromeinsche rijk, regeerde na de onttrooning van den zwakken Romulus Augustulus in Italië met zachtmoedigheid en rechtvaardigheid. Het door langdurige oorlogen zwaar geteisterde, ja uitgeputte land zag zich hierdoor een tijdperk van rust en verademing geschonken. Wel nam hij voor zijne krijgslieden het derde deel van Italië's landerijen in bezit, doch de last, welken hij hierdoor den Romeinen oplegde, werd nauwelijks gevoeld, daar het land, ten gevolge van gebrek aan handen, bijna geheel woest lag. Den kleinen landbouwers werd niets ontnomen en de groote landeigenaars konden lichtelijk een gedeelte hunner landerijen afstaan, waarvan zij toch geen voordeel trokken. Het was voor hen zelfs voordeelig, dat koning Odoacer het land onder zijne soldaten verdeelde; deze werden nu in vredestijd niet langer uit de staatskas bezoldigd, maar moesten zelf in hun onderhoud voorzien en ontvingen alleen in oorlogstijd soldij.

De barbaren maakten de eenige krijgsmacht in den staat uit; de verwijfde Romeinen behoefden niet langer de wapens te dragen. Zij konden zich ongestoord aan hunne weelderige leefwijze overgeven, zonder door drukkende belastingen een staand leger te onderhouden.

In de staatsregeling voerde Odoacer geene belangrijke verandering in; hij liet de vroegere titels en ambten in wezen en herstelde zelfs het consulaat. De door de voormalige keizers uitgevaardigde wetten bleven van kracht en de Romeinen, die door hunne eigene overheden bestuurd werden, genoten onder den barbarenkoning meer vrijheid dan zij sinds langen tijd gekend hadden.

Odoacer was Ariaan, doch hij was ver verheven boven den bitteren geloofshaat, die de godsdienstwisten dier dagen zoo noodlottig maakte. Daar de groote meerderheid der Italianen tot de streng katholieke partij behoorde, stond hij hun volle gewetensvrijheid toe; hij duldde volstrekt geene vervolging om den godsdienst. Ook tegenover buitenlandsche vijanden betoonde Odoacer zich een even doortastend als talentvol regent; hij ondernam meer dan één zegevierenden veldtocht tegen de Rugiërs, een roofzieken volksstam, die zich aan den Donau gevestigd had.

De Rugiërs waren herhaaldelijk plunderend en roovend in Italië doorgedrongen. Het gelukte Odoacer, hun zulk eene gevoelige nederlaag toe te brengen, dat hunne macht gefnuikt en Italië voortaan tegen hunne invallen beveiligd was.

Hoe krachtig, hoe gematigd, hoe rechtvaardig Odoacer ook regeerde, toch was hij niet bij machte om de verschillende deelen van zijn rijk tot één

welingerichten staat te vereenigen; dienvolgens was het hem ook onmogelijk, zijn koninkrijk tot een nieuwen trap van bloei en macht te verheffen. In het oog der Romeinen was en bleef hij de veroveraar, wien zij wel als den sterkere moesten gehoorzamen, doch dien zij daarom niet minder haatten als een vreemden, met geweld hun opgedrongen vorst. Alleen door geweld van wapenen kon Odoacer zich dan ook in het bewind handhaven en het gevolg hiervan was, dat hij, na eene veertienjarige regeering, op zijne beurt voor de wapenen van een machtiger vorst dan hij bezweek. Hij werd door den koning der Oost-Gothen, Theodorik, ten val gebracht.

De Oost-Gothen hadden na Attila's dood het juk der Hunnen afgeworpen en een nieuw rijk gesticht in Pannonië, het westelijk gedeelte van het tegenwoordige Hongarije, waar hun door keizer Marcianus woonplaatsen waren aangewezen. Zij leefden onder het bewind van drie gebroeders uit het huis der Amalen: Walamir, Widimir en Theodomir en waren steeds onrustige en gevaarlijke naburen voor het Byzantijnsche keizerrijk, dat zij van tijd tot tijd door hunne strooptochten teisterden. Keizer Leo, die zich niet sterk genoeg voelde om de Oost-Gothen te overwinnen, stond hun een jaargeld van 300 pond goud toe, ten einde hen van verdere roofiochten op zijn grondgebied terug te houden. Het verdrag werd gesloten en een der gebroeders, Theodomir, zond zijn zevenjarigen zoon Theodorik als gijzelaar naar des keizers hof, waar de veel belovende knaap eene zorgvuldige opvoeding ontving.

Theodorik werd niet alleen naar het lichaam, door gymnastische oefeningen, maar ook naar den geest, door omgang met aanzienlijke en beschaafde Byzantijnen, ontwikkeld. Hij bezocht de beste scholen, doch maakte in weerwil hiervan geene groote vorderingen, want hij had een diepen afkeer van de verwijfdheid, die, naar zijne meening, het onvermijdelijk gevolg der studie was; hij kon niet eens lezen en schrijven. Zoo dikwijls hij later als koning het een of ander geschrift onderteekenen moest, gebruikte hij eene gouden plaat, waarop de vier aanvangletters van zijn naam gegraveerd waren, die hij in het papier afdrukte om dan zelf de tusschenruimte der letters met de pen in te vullen.

Toen Theodorik zijn 18e jaar bereikt had, werd hij op den wensch der Oost-Gothen, die de keizer door toegevendheid en vertrouwen voor zich wilde winnen, naar zijn vaderland teruggezonden. Op dat tijdstip had Theodomir juist de regeering over het geheele rijk der Oost-Gothen aanvaard, daar een zijner broeders gestorven en de ander op een strooptocht uit was. Kort na Theodoriks terugkomst stierf zijn vader, en de jongeling werd door de Gothen met geestdrift als hun koning begroet.

Zeno had te Constantinopel de talenten van Theodorik leeren kennen; hij vreesde den jongen vorst en zocht hem door allerlei gunstbewijzen voor zich te winnen. Dit gelukte den keizer zoo goed, dat Theodorik hem in een oorlog tegen een oproerigen in Thracië gevestigden Gothischen stam, groote diensten bewees. Hij vond in dezen oorlog echter zoo weinig ondersteuning bij Zeno, die niets liever zag dan dat de Gothen elkander onderling bevochten, dat hij van een vriend des keizers diens meest geduchte en verbitterde vijand werd. Hij deed meer dan één inval in het Byzantijnsche gebied, hetwelk hij op eene vreeselijke wijze verwoestte. Vele bloeiende steden werden in de asch gelegd en met barbaarsche wreedheid vernietigden de Gothen den landbouw in Thracië, door den boeren de rechterhand af te houwen, opdat zij niet langer in staat zouden zijn den ploeg te hanteeren.

De slimme Zeno slaagde echter in zijne poging om de aanvallen van dezen gevaarlijken vijand van het Byzantijnsche rijk af te wenden, door den eerzuchtigen, op buit belusten koning een ander tooneel voor zijne heldendaden aan te wijzen. Hij spiegelde Theodorik de verovering van Italië voor en deze behoefde hiertoe geene tweede aansporing. Volgens andere berichten heeft de Oostgothische koning zelf het plan om Italië te veroveren opgevat en van

keizer Zeno verlof gevraagd om Odoacer van den troon te stooten, welk verlof hem zonder aarzelen gegeven werd.

Hoe dit ook zij, Zeno was niet weinig verheugd dat de aandacht der Oost-Gothen van het Byzantijnsche rijk afgeleid was. Hij kende zijne zwakheid te goed, om niet te weten, dat hem in een ernstigen strijd met die vijanden het lot der Westromeinsche keizers te wachten zou staan. Het was hem vrij onverschillig of de barbaar Odoacer dan wel de barbaar Theodorik over Italië regeerde; in den oorlog, die tusschen hen stond uit te breken, zouden beiden elkander wederkeerig verzwakken en dit reeds was voor de Byzantijnen een niet te versmaden voordeel. Daarom verleende hij aan Theodorik zonder aarzelen verlof tot den tocht naar Italië, waarbij hij den Goth alleen tot eene genadige behandeling van den senaat en het volk van Rome aanspoorde, en zond als teeken zijner vriendschap zelfs een zijner bloedverwanten tot den koning, om hem op zijn krijgstocht te vergezellen.

Het was in het jaar 488, dat de Oost-Gothen uit hunne woonplaatsen in Pannonië en Moesië opbraken. Niet een Oostgothisch leger, maar het geheele volk, met vrouwen en kinderen, met have en vee aanvaardde dien tocht. Het was eene nieuwe volksverhuizing, want het zielental der Gothen wordt op 200.000 geschat. Hoe ontzaglijk groot hun pakkage moet geweest zijn, blijkt uit het bericht, dat zij in een enkel gevecht 2000 wagens verloren. Om tegen gebrek aan levensmiddelen beveiligd te zijn, moesten zij een aanzienlijken voorraad graan mede voeren, dat door de vrouwen in draagbare molens gemalen werd. De melk der kudden, het vleesch der runderen en de toevallige opbrengst der jacht dienden insgelijks tot onderhoud des legers, doch voornamelijk moesten zij zich voeden met de levensbehoeften, die zij onderweg van bevriende natiën kochten en van vijandelijke stammen roofden.

De Oost-Gothen hadden op hun tocht met veelvuldige en groote bezwaren te worstelen; eerst na hevige gevechten met de Gepiden en andere volken, waarin zij de overwinning behaalden, overschreden zij in den zomer van 489 de grenzen van Italië. Doch de zwaarste strijd stond hen nog te wachten met de legers van Odoacer, die waarlijk een niet te verachten tegenstander was.

Ofschoon Odoacer al zijne troepen bijeen getrokken had, was zijne macht toch niet voldoende om den aanrukkenden vijand het hoofd te bieden. Nadat hij in meer dan één gevecht verslagen was, trok hij zich in het sterke Ravenna terug, terwijl Theodorik zijn zegetocht voortzette en geheel Italië veroverde. Ook het eiland Sicilië werd hem door de Vandalen overgegeven.

Drie jaren lang verdedigde Odoacer zich in Ravenna, totdat eindelijk de binnen de vesting heerschende nood en de ontevredenheid zijner soldaten hem dwongen om onderhandelingen met den vijand aan te knoopen. De bisschop van Ravenna trad als bemiddelaar tusschen de beide vorsten op.

Theodorik beloofde in vrede en vriendschap met Odoacer te zullen leven, ja hem zelfs een deel der heerschappij over de Italiaansche gewesten af te zullen staan. Ten gevolge van deze overeenkomst werden den 3den Februari 493 de poorten van Ravenna geopend. Theodorik ontving zijn voormaligen tegenstander schijnbaar zeer vriendschappelijk, doch reeds na korten tijd kwam zijne ware gezindheid aan het licht. Op een plechtig feestmaal werd Odoacer op verraderlijke wijze, hetzij door Theodorik zelf of althans op diens bevel, vermoord; een deel zijner trouwe huurlingen werd op hetzelfde tijdstip neergehouwen. Om de trouweloosheid van Theodorik te verontschuldigen verhaalde men, dat Odoacer een samenzwering tegen den overwinnaar had willen smeden.

De trouwe aanhangers van den vermoorde werden met wreede gestrengheid behandeld. Zij zagen zich van al hunne burgerlijke rechten beroofd. Slechts enkelen, zoo als Liberius, een bekwaam staatsman, vonden genade in Theodoriks oogen en werden, nadat zij zich vrijwillig aan den overwinnaar onderworpen hadden, met voordeelige en eervolle ambten begiftigd.

Had Theodorik aan zijne dapperheid en zijn veldheerstalent de verovering van Italië te danken, zijne bekwaamheid als regent stelde hem in staat om zijne heerschappij op hechte grondslagen te vestigen; de bijnaam de Groote, hem door de geschiedschrijvers gegeven, komt hem met meer recht toe dan aan vele andere vorsten. Evenals Odoacer legde hij ten behoeve zijner krijgslieden beslag op het derde gedeelte van de Italiaansche landerijen; de soldaten moesten op den hun toegewezen grond in hun eigen onderhoud voorzien, en zelfs wanneer zij onder de wapenen stonden door het betalen van belastingen de uitgaven van den staat helpen bestrijden.

De Oost-Gothen alleen waren gerechtigd en verplicht om de wapenen tot verdediging des lands te voeren. Zij vormden eene afzonderlijke kaste van krijgslieden, die door bijzondere wetten geregeerd werd. Gelijk zij in den oorlog door hunne eigene veldheeren, hertogen en graven aangevoerd werden, zoo waren deze ook in vredestrijd met de rechtspraak over de soldaten belast. De Romeinen mochten zich onverdeeld op den landbouw, den handel en de nijverheid toeleggen. Theodorik verleende hun bij deze vreedzame bezigheden eene zóó krachtige bescherming, dat Italië onder zijne regeering ongeloofelijk snel weer een hoogen trap van bloei bereikte. Onder de regeering van den barbarenvorst heerschte er zulk eene veiligheid in het geheele land, dat het niet meer noodig was de poorten der steden te sluiten, maar dat men die nacht en dag liet open staan. Het sprekendst wordt de toestand van Italië in die dagen geschetst, door de spreekwijze, »dat men gerust eene beurs met goud op het open veld kon laten liggen."

Ofschoon Theodorik zich met den meesten ijver op het staatsbestuur toelegde, gedroeg hij zich toch volstrekt niet als een onstuimig hervormer, die alles het onderst boven keerde. Hij liet de Romeinsche staatsregeling bijna geheel in wezen, zooals zij onder Odoacer en lang voor dezen bestaan had; de senaat behield zijne rechten, alle posten, door Constantijn in het leven geroepen, zooals die der stadhouders in de provinciën, hield Theodorik in stand, en tot de meeste staatsambten benoemde hij Romeinen. Een Gothisch koning regeerde in plaats van een Romeinsch keizer, dat was eigenlijk de eenige verandering, die er voor de Romeinen had plaats gehad. Zij werden gevonnist volgens hunne aloude wetten en hoewel de Gothen onder Gothische rechters stonden, werd toch, ingeval van verschil tusschen Romeinen en Gothen, steeds een Romeinsch rechtsgeleerde aan de Gothische graven toegevoegd, ten einde aan beide partijen recht te doen wedervaren. In het jaar 506 vaardigde Theodorik met dit doel een bepaald edict uit, welks bepalingen grootendeels aan het Romeinsche recht ontleend waren. De belangrijkste staatsambten werden bij voorkeur aan geleerde Romeinen toevertrouwd. Zoo stonden Liberius, de oude vriend van Odoacer, Cassiodorus *), de beroemde geschiedschrijver, en de senator Boëthius, een aanzienlijk en wegens zijne geleerdheid beroemd Romein, wiens werken aan de Romeinsche letterkunde de laatste schemering van luister hebben bijgezet, als hooggewaardeerde raadslieden en staatsdienaars den Gothischen koning ter zijde. Ofschoon Theodorik, gelijk wij weten, vreemd was gebleven aan alle wetenschappelijke ontwikkeling, bevorderde hij evenwel de beoefening van kunst en wetenschap met den meesten ijver. Zoowel zijne

*) Cassiodorus was de schrijver van een aantal werken, van welke echter tot ons leedwezen een groot deel, ook een belangrijk geschrift, getiteld: »de Geschiedenis der Gothen, in eene bloemlezing hunner gelukkige daden", in twaalf boeken, verloren is gegaan. Een later Gothisch geschiedschrijver, Jornandes, heeft dat werk als hoofdbron voor zijne geschiedenis der Gothen gebruikt; als vriend van Theodorik roemde Cassiodorus diens regeering hemelhoog. De staatkunde des konings heeft hij geschetst in de volgende woorden, den vorst in den mond gelegd: »mogen andere koningen, waar zij slag leveren, het op de plundering en den ondergang der steden toeleggen, mijn doel is, met Gods hulp zoo te overwinnen, dat mijne onderdanen zich beklagen, wijl zij eerst zoo laat onder mijne heerschappij gekomen zijn."

residentiën Ravenna en Verona — naar de laatste stad trok hij zich bij dreigend oorlogsgevaar terug — als de steden Pavia, Napels e. a. versierde hij met prachtige kerken, badhuizen, waterleidingen en paleizen. Zijn paleis te Verona, waarvan ons eene afbeelding op eene munt bewaard is, biedt ons het oudste gedenkteeken van Gothische bouwkunst aan.

Bij elke gelegenheid gaf Theodorik blijken van zijn ernstig streven, om de Romeinen door eerbied voor hunne zeden en gewoonten voor zich te winnen. Ofschoon hij tegenover den Romeinschen keizer zijne onafhankelijkheid krachtig handhaafde en haar, indien het noodig was, zelfs door kracht van wapenen wist te doen eerbiedigen, nam hij toch zelf den keizerlijken titel niet aan, maar noemde hij zich koning der Gothen en Italianen. Hij bewees den zwakken Byzantijnschen vorsten de meeste achting en de munten, welke hij liet slaan, droegen steeds op de voorzijde den naam des keizers, op de keerzijde dien van Theodorik.

De koning was Ariaan, doch geen dweepziek ijveraar voor zijne kerkelijke richting. Jegens de Romeinen, die met enkele uitzonderingen orthodoxe katholieken waren, betoonde hij eene bewonderenswaardige verdraagzaamheid, nooit krenkte hij de rechten der andersdenkenden, nooit mengde hij zich ongeroepen in hunne kerkelijke aangelegenheden, altijd bewees hij den katholieken geestelijken de hoogste achting.

Gelijk de Gothische koning zijn rijk met vaste en krachtige, maar toch aan den anderen kant met zachte hand regeerde, zoo zette hij aan zijne regeering ook naar buiten zulk een luister bij, dat zijn naam door alle Germaansche stammen met een onbepaalden eerbied genoemd werd. Hij greep dan alleen naar het zwaard, wanneer hij niet door vreedzame onderhandelingen zijn doel kon bereiken; werd hij echter genoodzaakt om de wapenen op te vatten, dan voerde hij die steeds met het beste gevolg. Zoo breidde hij zijn rijk uit over geheel Italië met de daarbij behoorende eilanden, over een deel van Gallië en zelfs van Spanje; zijn schepter reikte van de Alpen tot den Donau, want ook een groot deel van Pannonië en Dalmatië behoorden tot zijn gebied. Met de koningen der Bourgondiërs, Franken, Vandalen en Thuringers sloot hij verbintenissen, die hij bevestigde door zich met hen te verzwageren. Zoo hoog stond zijn naam bij alle Duitsche volken in eere, dat uit de verst verwijderde landen gezanten naar zijn hof te Ravenna gezonden werden, om den grooten koning van de hoogachting der Germaansche vorsten te verzekeren. De Esthen en Lijflanders, die het strand der Oostzee bewoonden, zonden hem door hunne gezanten den kostbaren barnsteen toe; door onbekende landen hadden de overbrengers van dit geschenk eene gevaarlijke reis van vele honderden mijlen moeten afleggen. Zelfs met de Zweden in het hooge noorden stond Theodorik in vriendschappelijke betrekking: de grooten van zijn hof kleedden zich in Zweedsch sabelbont. Het kon niet anders of de Gothen moesten er trotsch op zijn, dat de gezanten uit dat land tot hen kwamen, uit hetwelk hun volk, volgens de overlevering, afkomstig was. De Duitsche zangers verheerlijkten Theodoriks daden; als Dietrich von Bern wordt hij in het Duitsche heldenlied gevierd.

De 33jarige regeering van Theodorik in Italië is zoo luisterrijk, zoowel wat zijn binnenlandsch bestuur, als wat zijne buitenlandsche staatkunde betreft, dat het heldere licht ons bijna de donkere schaduwen zou doen voorbijzien, die hier echter evenmin als ergens elders ontbreken.

In weerwil van al zijne gematigdheid en rechtvaardigheid was Theodorik toch een echt zoon van zijn tijd en van zijn volk. Hoe trouwloos, hoe wreed hij zelfs te werk kon gaan, had hij bij den op Odoacer gepleegden moord bewezen. Achting, ja ontzag had hij den Romeinen ingeboezemd, maar hunne liefde en gehechtheid kon de barbaar en Ariaan niet verwerven. Juist zijne rechtvaardigheid en verdraagzaamheid vervreemdden de dweepzieke katholieken van hem. De orthodoxe katholieken haatten de joden, die zich onder zijne

vreedzame regeering groote rijkdommen verworven hadden, bijna nog meer dan de ketters. Te Ravenna en te Rome kwam deze haat tot eene geweldige uitbarsting. De huizen der zonen Israëls werden bestormd en geplunderd, hunne synagogen verbrand, zij zelf op de vreeselijkste wijze mishandeld. Theodorik gelastte een streng onderzoek; dewijl het niet mogelijk was de raddraaiers te ontdekken, werden de gemeenten tot schadeloosstelling veroordeeld, en toen eenige overspannen dwepers weigerden hiertoe bij te dragen, liet de koning hen op de openbare straat door beulshanden geeselen.

De katholieke geestelijken waren woedend over zulk eene mishandeling, hunnen vroomen gemeenteleden aangedaan; van den kansel klaagden zij over de vervolging, waaraan de kerk blootstond. In de kapel van den heiligen Stephanus te Verona deden zij dit met zooveel heftigheid, dat Theodorik bevel gaf om de kapel met den grond gelijk te maken.

De koning had altijd gemeend, dat hij door zijne zachtmoedigheid en verdraagzaamheid, door zijne rechtvaardigheid en toegevendheid omtrent de Romeinsche zeden en gebruiken de liefde van het Italiaansche volk winnen zou. Thans echter zag hij eensklaps in, dat hij nog ver van dit doel was verwijderd, ja dat hij voor een opstand der Romeinen beducht moest zijn, dien hij door het strenge bevel eener algemeene ontwapening voorkwam. De Romeinen moesten al hunne wapenen uitleveren en mochten alleen kleine messen voor huiselijk gebruik behouden.

Aan het eind zijner roemrijke regeering moest Theodorik de treurige ervaring opdoen, dat de Italianen hem zijne afkomst en zijn godsdienst niet konden vergeven, dat zij zelfs aan de heerschappij van den zwakken Byzantijnschen keizer boven de zijne de voorkeur gaven. Hij ontdekte — dit is, hoe vaak ook ontkend, toch boven allen twijfel verheven — dat de aanzienlijke Romeinen met den keizer te Constantinopel in heimelijke verstandhouding stonden, eene verstandhouding, die voor hem, wanneer hij haar niet bijtijds en krachtig onderdrukte, hoogst gevaarlijk worden kon.

Keizer Justinus I had in het jaar 523 een edict uitgevaardigd, waarbij den Arianen onder bedreiging van strenge straf bevolen werd, tot den schoot der orthodoxe, alleen zaligmakende kerk terug te keeren. Theodorik, die voor de Arianen dezelfde vrijheid begeerde, welke hij den katholieken in Italie toestond, was verontwaardigd over dit keizerlijk besluit en zond den bisschop Johannes en vier verlichte senatoren als gezanten naar Constantinopel, om Justinus I tot intrekking van het gehate edict te bewegen. De gezanten werden aan het keizerlijk hof met groote onderscheiding ontvangen; bovenal aan den bisschop van Rome bewees de keizer de hoogste eer, doch in weerwil hiervan werd het doel der zending niet bereikt. Justinus weigerde het besluit in te trekken.

Toen de bisschop de tijding, dat hij niets had kunnen uitwerken, den koning overbracht, rees in diens ziel het wellicht juiste, wellicht ook geheel onrechtvaardige vermoeden op, dat Johannes valsch spel met hem gespeeld had. Hij liet den hoogen geestelijke met een Romeinsch senator Albinus in de gevangenis werpen. De laatste lag onder de verdenking, dat hij heimelijk briefwisseling met Constantinopel hield. Zelfs beweerde een aanbrenger, dat hij zwanger ging van het plan om Italië onder de heerschappij van den keizer terug te brengen.

De beroemde Boëthius trad als Albinus' verdediger op. Hij verklaarde ten aanhoore van Theodorik, dat, wanneer Albinus een misdadiger was, alle overige senatoren en ook hij, Boëthius zelf, even schuldig waren, doch dat Albinus, ingeval hij onschuldig was, recht had op de bescherming der wetten. Naar men verhaalt, voegde Boëthius bij deze verdediging nog de uitspraak, dat de bloote wensch naar vrijheid geene misdaad was. Wij weten te weinig van den gang van het rechtsgeding, om een op goede gronden steunend oordeel over de rechtvaardigheid of onrechtvaardigheid van het daarop gevolgd vonnis uit te spreken. Waarschijnlijk was Albinus evenmin als Boëthius aan

hoogverraad schuldig, doch werden zij door Theodorik voor schuldig gehouden. Hoe dit zij, ook Boëthius werd in de gevangenis geworpen. Terwijl hij in den toren van Pavia zijn doodvonnis verbeidde, vervaardigde hij een voortreffelijk werk over de vertroosting der wijsbegeerte, hetwelk des te hooger door ons geschat moet worden, wanneer wij bedenken, dat het in dien barbaarschen tijd, waarin de letterkunde in diep verval verkeerde, geschreven is door een man, die elk oogenblik de voltrekking van zijn doodvonnis verwachten moest. Het werd op eene afschuwelijk wreede wijze voltrokken. De beulen wierpen den wijsgeer een strik over het hoofd, dien zij met zooveel kracht dichttrokken, dat zijne oogen uit hunne holten puilden, daarop sloegen zij hem eerst met knotsen dood. Symmachus Boëthius' schoonvader, werd insgelijks ter dood gebracht, dewijl hij over den dood van zijn voortreffelijken schoonzoon zich luide beklaagd had. Nog meerdere terechtstellingen en eene algemeene vervolging van de katholieken, van welke Theodorik thans het ergste vreezen moest, zouden waarschijnlijk de regeering van den grooten koning geschandvlekt hebben, indien deze niet aan het eind zijner loopbaan gestaan had. Procopius verhaalt ons omtrent zijn dood het volgende: op zekeren avond riep Theodorik bij het zien van den kop van een grooten visch, die voor hem op de tafel stond, eensklaps uit: »Dat is het toornig gelaat van Symmachus, uit wiens oogen mij wraak en woede tegenstralen, wiens met lange, scherpe tanden gewapende mond mij dreigt te verslinden." Hevig ontsteld trok de koning zich in zijn slaapvertrek terug, hij verborg zich onder dikke dekens, maar in weerwil hiervan deed de koortskoude hem huiveren. Toen zijn lijfarts bij hem kwam, gaf hij dezen met gebroken stem zijn innig berouw over den dood van Boëthius en Symmachus te kennen.

De ziekte nam hand over hand toe; drie dagen later stierf Theodorik in zijn paleis te Ravenna, nadat hij 33 jaren over Italië geregeerd had, den 26sten Augustus 526.

Het lijk van den Gothischen koning werd in een grootsch grafgesteente bijgezet. Het stond op eene hoogte, die de stad Ravenna, de haven en naburige kusten beheerschte. Eene kleine kapel van 30 voet doorsnede werd door een uit een enkel granietblok gehouwen koepel gekroond. Uit het midden van den toren verhieven zich vier zuilen, welke in eene porseleinen vaas de overblijfselen des konings droegen en die door de metalen standbeelden der 12 apostelen omringd waren.

De bittere haat der in den laatsten tijd zwaar door hem beleedigde dweepzieke katholieken liet den koning zelfs na diens dood geen rust. Kort na zijn overlijden werd de asch van den »vloekwaardigen ketter", dezen scheldnaam gaven zij aan Theodorik, uit den reuzensteen te Ravenna geworpen en naar alle vier de windstreken verstrooid.

DERDE HOOFDSTUK.

De Germaansche volken in Gallië. De Franken. Koning Chlodvig, de Constantijn der Franken. Overwinning op Syagrius behaald. Koningin Chlotilde. Verhalen van bisschop Gregorius van Tours. Chlodvig laat zich doopen. Oorlogen en overwinningen van Chlodvig. Wonderbare verschijning. Chlodvig Romeinsch patriciër en consul. De Merovingische koningin door Chlodvig vermoord. Zijn dood.

Na den val van het Westromeinsche keizerrijk was Gallië door verschillende stammen der Germanen in bezit genomen. In het noorden, tusschen de Schelde en de Maas, woonden de Salische Franken; de Ripuarische Franken

waren aan den Beneden-Rijn in de nabijheid van de Alemannen gevestigd, wier grondgebied aan den Rijn zich van boven de Lahn tot aan de Vogesen en het Schwarzwald uitstrekte. Het zuidwestelijk deel van Gallië behoorde aan de West-Gothen, het zuidoostelijk deel was in de macht der Bourgondiërs; Armorica, het land tusschen het kanaal en den Atlantischen Oceaan, was bezet door de Britten, naar wie het nog heden ten dage Bretagne heet. Te midden van al deze Germaansche volkeren was het rijk van Aegidius als een gering overblijfsel van het Romeinsche wereldrijk blijven bestaan, het was een klein onafhankelijk koninkrijk geworden. Ten oosten van de Alemannen in het eigenlijke Duitschland, tot in het tegenwoordige Beieren, had zich een Germaansch volk, de Beieren, Bojariërs, neergezet, dat uit een aantal verschillende kleine volken bestond. Ten noorden van de Beieren in Middel-Duitschland lag het groote rijk der Thuringers. Van de Harz tot aan de Elbe en den Oder woonden de Saksers, terwijl het uiterste noordwestelijk gedeelte, waartoe ook het tegenwoordige Nederland behoorde, door de Friezen bewoond werd.

Van al deze Germaansche volken trekken de Salische Franken het eerst onze opmerkzaamheid tot zich. Een jong, eergierig en heerschzuchtig, maar hoogst talentvol vorst zette aan dit kleine volk een hooge belangrijkheid bij.

Chlodvig was in het jaar 481 ternauwernood de kinderschoenen ontwassen, toen hij zijn vader Childerik in de regeering over een deel der Salische Franken opvolgde. Hij was afkomstig uit het koninklijk geslacht der Merovingers, die zich van de overige Franken door hunne lange, op de schouders neervallende lokken onderscheidden. Chlodvig regeerde aanvankelijk slechts over een klein grondgebied, want de overige Franken gehoorzaamden aan andere koningen uit het geslacht der Merovingers; het aantal der soldaten, waarover de jonge vorst te beschikken had, bedroeg waarschijnlijk weinig meer dan 5000 man, maar een dapper veldheer voerde hen aan, die wel niet rijk was, maar hun door zijne zegepralen een aanzienlijken buit verschafte. Chlodvig is meermalen door de geschiedschrijvers de Frankische Constantijn genaamd en inderdaad vertoont hij met Constantijn den Grooten in meer dan één opzicht treffende overeenkomst. Evenals deze was hij trouwloos en wreed, evenals deze offerde hij zonder verschooning bloedverwanten en vrienden aan zijne eerzucht op, evenals deze stichtte hij een machtig rijk, evenals deze was hij eindelijk de grondvester van een Christelijken staat en maakte hij zich na zijne toetreding tot de streng katholieke kerk zeer verdienstelijk jegens de geestelijkheid.

De eerwaardige bisschop Gregorius van Tours, die ons het leven en de daden van Chlodvig met de meest mogelijke naïveteit beschreven heeft, en die ook nooit schroomt, de schanddaden, waartoe de heerschzucht zijn held verleidde, eenvoudig en onomwonden mede te deelen, heeft dan ook geen enkel woord van afkeuring voor de moord en trouwbreuk over waaraan de vorst zich schuldig maakte, maar wel woorden genoeg der bewondering voor den vromen koning wien God en zijne heiligen door wonderen hebben bijgestaan, om hem tot loon zijner deugden groot en machtig te maken.

De eerste belangrijke overwinning behaalde Chlodvig op Syagrius, den zoon van den Romeinschen stadhouder Aegidius, die zijn vader als onafhankelijk vorst van het kleine Romeinsch-Gallische rijk opgevolgd was en te Soissons zijne residentie hield.

In het jaar 486 begon Chlodvig den oorlog tegen de Romeinen; in een beslissenden slag bij Soissons overwon hij Syagrius, die vluchten moest en zich onder bescherming stelde van Alarik II, den koning der West-Gothen. Het laatste grondgebied der Romeinen in Gallië met de aanzienlijke steden Parijs, Soissons en Orleans kwam alzoo in de macht der Franken.

Chlodvig, die zoolang Syagrius leefde onophoudelijk voor hernieuwing van den strijd beducht moest zijn, eischte van Alarik II de uitlevering van

den overwonnene. De Gothische koning durfde dien eisch niet wederstreven. Syagrius werd aan Chlodvig uitgeleverd en door dezen ter dood gebracht. Jegens de overwonnen Romeinen gedroeg de koning zich zeer zachtmoedig; wel nam hij de staatseigendommen in beslag, maar de inwoners des lands mochten in het bezit van het hunne blijven. Ook de geestelijkheid beschermde hij tegen de aanvallen zijner toen nog heidensche soldaten en hierdoor verwierf hij zich hunne achting. Gregorius van Tours deelt ons omtrent den oorlog tusschen Syagrius en Chlodvig eene belangwekkende bijzonderheid mede, die wij met zijne eigen woorden teruggeven.

»In dien tijd werden vele kerken door Chlodvigs soldaten geplunderd, want hij was nog door het heidensche bijgeloof bevangen.

Zoo hadden ook de Franken uit eene kerk met andere kostbare voorwerpen eene kruik van bijzondere grootte en schoonheid weggenomen. De bisschop van die kerk zond daarop boden tot den koning met het verzoek om, zoo hij al niet de overige voorwerpen terug kon erlangen, ten minste in het bezit van die kostbare kruik te worden hersteld. De koning hoorde dit en sprak tot den bode: »Volg mij naar Soissons, want daar moet alles verdeeld worden wat buit gemaakt is en wanneer die kruik mij mocht ten deel vallen, dan zal ik doen wat de heilige vader verlangt." Daarop ging hij naar Soissons, waar al de buitgemaakte voorwerpen bijeengebracht waren. »Ik bid u, dappere krijgers," sprak de koning, »bewijst mij de gunst, mij buiten mijn deel ook die kruik te geven!" Hij meende namelijk de bovenvermelde kruik. Nadat de koning dit gezegd had, antwoordden de verstandigsten: »Roemrijke koning! alles wat wij zien is het uwe, ook wij zelf staan onder uw bevel. Doe ook thans wat u behaagt, want niemand kan uwe macht wederstaan."

Toen zij dit zeiden, riep een lichtzinnig, afgunstig en onbedachtzaam mensch met luider stem: »Niets zult gij hebben dan hetgeen u volgens recht door het lot wordt toegedeeld," daarop hief hij zijn strijdbijl op en sloeg op de kruik. Allen stonden verstomd, doch de koning verdroeg deze beleediging met zachtmoedigheid en geduld; hij nam de kruik en gaf die den bode van den bisschop, doch in zijn binnenste bewaarde hij de herinnering van den smaad hem aangedaan. En toen er een jaar verstreken was, liet hij het geheele leger in volle wapenrusting op het Maartveld bijeenkomen. Toen hij hier nu allen monsterde, kwam hij ook bij den man, die op de kruik had geslagen en sprak: »niemand draagt zulke slechte wapens als gij, want uw lans, uw zwaard en uw strijdbijl deugen niets. Hij greep daarop de strijdbijl van den man en wierp hem op den grond. Deze bukte zijdelings ter aarde, om de bijl op te rapen en nu hief de koning zijn eigen strijdbijl op en bracht hem een houw op het hoofd toe. »Zoo," sprak hij, »hebt gij te Soissons eens met de kruik gedaan." De man was dood. Den overigen gebood de koning naar huis te gaan. Allen boezemde hij door die daad eene geduchte vrees in. Vele oorlogen voerde hij daarna en hij behaalde vele overwinningen."

In die verovering van de laatste Romeinsche bezitting in Gallië had Chlodvig den eersten stap tot vergrooting van zijn beperkt grondgebied gedaan. Zijne plannen reikten verder. Van veel belang voor de toekomst zijns levens was het, dat hij zich eene gemalin koos, die aan zijn leven in het vervolg eene bepaalde richting zou geven, namelijk Chlotilde of Chlotichildis, de nicht van den Bourgondischen koning Gundobald, eene Christin, die tot de katholieke kerk behoorde, terwijl hare bloedverwanten en de meeste tot het Christendom bekeerde Germanen der Ariaansche richting waren toegedaan.

Chlotilde koesterde in het binnenste harer ziel een doodelijken haat jegens haar oom, den moordenaar van haar vader en hare zuster. Dezen haat te koelen, bloedwraak te oefenen en tegelijk Chlodvig tot het Christendom te bekeeren was het eenig doel van het streven der jonge koningin. Hare Christelijke vermaningen beantwoordde de vorst steeds met de uitvlucht, dat zijne Franken geene verandering van godsdienst zouden dulden. Alleen ver-

oorloofde hij zijner gemalin, wanneer zij een zoon ter wereld brengen mocht, dat kind te laten doopen. Toen het knaapje echter kort na het ontvangen van den doop stierf, zagen de Franken hierin eene straf vanwege de beleedigde goden en slechts met groote moeite gelukte het Chlotilde later, vergunning te verkrijgen om ook een tweeden zoon te doen doopen. Kort daarna werd ook dit kind ziek; weder meenden de Franken, dat het sterven zou, omdat het aan den God der Christenen gewijd was, doch Chlotilde's krachtig gebed redde, volgens het beweren der geestelijken, het leven van den knaap.

Chlodvig, die reeds half en half geneigd was om het Christelijke geloof te omhelzen, werd door een nog grooter wonder, naar luid der overlevering, bewogen om den wensch zijner gemalin gehoor te geven. Koning Siegbert van Keulen, Chlodvigs bloedverwant en vorst der Ripuarische Franken, had een ongelukkigen oorlog tegen de Alemannen gevoerd. Chlodvig trok van die omstandigheid partij om nu van zijn kant dat dappere Germaansche volk aan te tasten en hun land te veroveren. Niet ver van den Rijn, naar men zegt bij Tolbiacum (Zülpich) — nauwkeurig weet men de plaats niet meer aan te wijzen — kwam het tot een gevecht tusschen het leger der Alemannen en de verbonden Franken, want de Ripuarische en Salische Franken hadden hunne krijgsmacht tot bestrijding van de Alemannen vereenigd. Gregorius van Tours verhaalt:

»Toen de legers elkander ontmoetten kwam het tot een bloedigen slag, waarin Chlodvig op het punt was geheel verslagen te worden. Toen hij dit zag, hief hij zijne oogen ten hemel, zijn hart werd geroerd, zijne oogen vulden zich met tranen en hij sprak: »Jezus Christus, Chlotilde zegt, dat gij de Zoon van den levenden God zijt, en dat gij den benarden hulp en de overwinning schenkt aan hen, die op u hopen. Ik roep ootmoedig uw machtigen bijstand in. Verleent gij mij thans de zegepraal over deze mijne vijanden, en ontvang ik daarin een blijk van die macht, welke het volk, dat zich aan uw naam gewijd heeft, zoo menigmaal roemt ondervonden te hebben, dan wil ik in u gelooven en mij in uw naam laten doopen; want ik heb mijne goden aangeroepen, maar, naar ik bemerk, hebben zij mij hunne hulp onttrokken. Daarom houd ik hen voor machteloos, dewijl zij hen niet helpen, die hen dienen. U roep ik thans aan en ik verlang in u te gelooven. Doch ontruk mij eerst aan de hand mijner vijanden!"

En ziet, terwijl hij zoo sprak, wendden de Alemannen zich om en sloegen op de vlucht.

Het gevolg van deze overwinning was, dat Chlodvig het noordelijk en noordwestelijk grondgebied der Alemannen in bezit nam en daarmede zijn rijk vergrootte. Uit dankbaarheid voor de in den slag ontvangen hulp ging de vorst nu tot het Christendom over; met twee zijner zusters en 3000 Frankische krijgslieden liet hij zich op Kerstdag van het jaar 496 door den bisschop van Rheims doopen. Bij den doop, die met groote plechtigheid plaats had, sprak de heilige godsman met welsprekenden mond: »Buig ootmoedig het hoofd, Sicamber, vereer wat gij vervolgd, vervolg wat gij vereerd hebt!"

Zoo verhaalt ons Gregorius van Tours. Eene latere overlevering, die echter dezen bisschop nog geheel onbekend is, deelt mede, dat bij die plechtigheid het volgend wonder heeft plaats gehad. Toen Chlodvig gedoopt worden zou, ontbrak de heilige olie, waarmee de koning gezalfd moest worden. De geestelijke, die deze olie moest aanbrengen, was niet in staat door de ontzaglijke menigte, die de kerk vulde, door te dringen. Remigius, de heilige bisschop, smeekte den Heer onder tranen om hulp en zie, de hulp gewerd hem. Eene duif, wit als versch gevallen sneeuw, bracht in haar bek een fleschje met gewijde olie gevuld, waaruit een wonderzoete geur zich door de geheele kerk verspreidde. Dit fleschje werd vele eeuwen lang in de kerk te Rheims als eene reliek bewaard; bij de zalving van elken Frankischen koning gebruikte men daaruit een enkelen droppel.

Door dezen doop was Chlodvig Christen geworden en wel een goed katholiek Christen, wien de paus Anastasius den eernaam »allerchristelijkste" koning schonk. Hoe het echter met de godsdienstige denkbeelden en beginselen van den allerchristelijksten koning stond, blijkt ons uit meer dan één uitdrukking, door hem bij verschillende gelegenheden gebezigd.

Toen Chlodvig voor het eerst de prachtige kerk te Rheims binnentrad, vroeg hij met verwondering aan zijne Christelijke geleiders, of dit nu het rijk van Christus was, dat men hem beloofd had en niet minder stond hij verbaasd, toen Remigius hem antwoordde, dat dit slechts de weg was, die naar dat Christusrijk voerde. Over de lijdensgeschiedenis van Jezus was Chlodvig, gelijk Fredigarius verhaalt, diep verontwaardigd, en toen hij van het lijden des verlossers hoorde, riep hij vertoornd uit: »Was ik met mijne dappere Franken er maar bij geweest, dan zou ik hem wel gewroken hebben."

Ook op het leven en de daden van Chlodvig oefende zijne bekeering tot het Christendom slechts in zoover invloed uit, als de koning thans de ondersteuning van de katholieke geestelijkheid zich geschonken zag. Van Christelijke zachtmoedigheid was echter, behalve zijne welwillende gezindheid jegens de geestelijken, niet veel bij hem te bespeuren.

De eerste volgende belangrijke oorlog door hem gevoerd, gold de Bourgondiërs. Chlotilde's wensch werd echter niet vervuld. Het gelukte haar echtgenoot niet, Gundobald in zijne macht te krijgen. Wel behaalde hij meer dan één belangrijk voordeel, doch het Bourgondische rijk kon hij niet veroveren, daar Theodorik de Groote zich in den strijd mengde en Chlodvig noodzaakte om met Gundobald vrede te sluiten. Misschien reeds voor dezen oorlog met Bourgondië had Chlodvig een ander gedeelte van Gallië, Bretagne, aan zijne heerschappij onderworpen.

Het machtigste volk van Gallië na de Franken waren de West-Gothen, wier koning Alarik II door banden van bloedverwantschap aan Theodorik den Grooten verbonden was. Toch waagde Chlodvig het, tegen hem de wapenen op te vatten en bij deze gelegenheid kwam het aan het licht, hoezeer de macht van den Frankischen koning door zijn overgang tot de katholieke kerk was aangegroeid. Hij begon den strijd onder het voorwendsel dat hij den gehaten Arianen hun gebied ontrukken wilde en zette daaraan dus het karakter van een godsdienstoorlog bij. De katholieke bevolking van Gallië juichte dit plan met geestdrift toe, de geestelijkheid wenschte hem geluk en zegepraal; zelfs in het vijandelijk land vond hij bondgenooten in de aanhangers der katholieke kerk. Chlodvig trok van die gunstige omstandigheden partij. Om de katholieken in het Gothische rijk gunstig te stemmen, verbood hij zijnen soldaten streng alle plundering van 's vijands land. Gregorius van Tours verhaalt ons: »Terwijl nu een deel van het leger over het grondgebied van Tours trok, vaardigde de koning uit eerbied voor de nagedachtenis van den heiligen Martinus een bevel uit, dat niemand uit deze landstreek zich iets anders toeëigenen mocht dan gras en water. Een zijner soldaten vond echter bij een armen man hooi en zeide: »heeft niet de koning bevolen, dat wij gras, maar niets anders zouden nemen? Doch dit is gras en dus zullen wij des konings gebod niet overtreden, wanneer wij het nemen." Dewijl hij echter den armen man mishandelde en hem met geweld het hooi ontnam, werd de zaak voor den koning gebracht. Deze hieuw hem met het zwaard nog schielijker neder dan het woord de lippen ontsnapt en zeide: »Hoe zouden wij overwinnen, indien wij den heiligen Martinus vertoornden?"

Dit was voor het leger waarschuwing genoeg om uit deze streek voortaan niets meer te rooven. De koning echter zond boden naar de kerk van den heilige en sprak: »Gaat, wellicht ontvangt gij een voorteeken der zegepraal in dien heiligen tempel." Hij gaf hun daarop geschenken mede, die zij op de heilige plaats moesten aanbieden, en zeide: »Wanneer gij, o Heer, mij ter zijde staat en besloten hebt, het ongeloovige volk, dat u steeds vijandig is,

in mijne handen te leveren, buig u dan genadig tot mij neder en toon het mij bij het binnentreden der kerk van den heiligen Martinus, opdat ik bemerke, dat gij met uw dienaar wilt zijn!" De dienaars spoedden zich naar de aangewezen plaats en toen zij de kerk binnentraden, weerklonk van de zijde van het voorhangsel het lied: »Gij kunt mij toerusten met sterkte tot den strijd, gij kunt hen aan mijne voeten onderwerpen, die zich tegen mij verzetten. Gij geeft mijne vluchtende vijanden in mijne hand, opdat ik mijne haters verdelge!" Toen de dienaars dit hoorden, dankten zij den Heer, beloofden wijgeschenken aan den heiligen martelaar en deelden het vol blijdschap den koning mede. Toen deze daarop met zijn leger aan de rivier de Vienne kwam, wist hij volstrekt geen raad. Het scheen onmogelijk de overzijde van den stroom te bereiken, daar deze door den regen sterk gezwollen was. En des nachts bad Chlodvig tot den Heer, dat hij hem eene doorwaadbare plaats mocht aanwijzen. In den vroegen morgen kwam eene ree van zeldzame grootte en ging voor konings oogen op Gods bevel door het water en hij zag, dat op de plaats, waar zij de rivier was doorgewaad, het geheele leger den stroom kon overtrekken. Toen de koning daarna op Poitiers aanrukte en nog op eenigen afstand van de stad in de legerplaats vertoefde, zag men een schitterenden lichtglans, die van de kerk van den heiligen Hilarius uitging en langzaam tot den koning nederdaalde."

Daar God zelf, gelijk Gregorius van Tours verhaalt, met wonderen voor den allerchristelijksten koning streed, kon dezen de overwinning dan ook niet ontgaan. In de nabijheid van Poitiers, bij Vouglé, wachtte koning Alarik de Franken af. Hier kwam het in het jaar 507 tot een slag, dien Alarik onvoorzichtig genoeg aannam, zonder te wachten op de hulptroepen, welke Theodorik de Groote hem wilde zenden. In een bloedig treffen werd de Westgothische vorst overwonnen en door Chlodvig met eigen hand gedood.

De overwinnaar zou, zonder den minsten tegenstand te ontmoeten, het geheele rijk der Westgothen veroverd hebben, indien niet Theodorik de Groote een leger had afgezonden, dat den Franken eene zware nederlaag toebracht. Bij den vrede, dien Chlodvig eindelijk met Theodorik sloot, ontving hij het land van de Loire tot aan de Pyrenëen. Het land ten zuiden van de Garonne bleef in het bezit der West-Gothen en werd onder de opperheerschappij van Theodorik voor zijn kleinzoon, Alariks zoon Amalarik, bestuurd; een deel van het Westgothische grondgebied trok Theodorik aan zijn eigen rijk.

Chlodvig had voor het begin van den strijd den Heer geloften gedaan, in geval hij de overwinning behaalde; om deze geloften te vervullen ging hij thans naar Tours. Onder anderen had hij den heiligen Martinus zijn strijdros toegezegd, doch dit deed hem leed, want het paard was hem dierbaar. Hij beproefde daarom met den heilige onderhandelingen aan te knoopen en bood hem 100 goudstukken voor zijn paard. Doch deze prijs was te laag, want al de krachtsinspanning zijner dienaars was niet in staat het paard van zijne plaats te krijgen; eerst toen Chlodvig de som verdubbelde, gehoorzaamde het dier. De koning was hierover, gelijk Fredegarius verhaalt, zeer verblijd en riep uit: »Waarlijk, de heilige Martinus is een goed vriend in nood, maar vreeselijk duur in den handel!"

Des konings verblijf te Tours werd door eene schitterende plechtigheid opgeluisterd. De Byzantijnsche keizer Anastasius zag in hem een man, die als mededinger tegen Theodorik den Grooten was opgewassen; hij wilde zich den Frankischen vorst tot vriend en bondgenoot maken en benoemde hem daarom tot Romeinsch patriciër en consul en zond den barbaar de purperen tunica en den diadeem toe.

Chlodvig, die zijne Franken genoeg kende om te weten, dat zij door schitterende plechtigheden en pralende titels licht verblind werden, nam de hem aangeboden waardigheden aan. Hij ontving de gezanten van het Oostromeinsche rijk te Tours, waar hij, met het schitterende purpergewaad omhangen

en met den diadeem op het hoofd, op een prachtig paard langs de met toeschouwers bezette straten naar de domkerk reed. Naast hem gingen twee rijk gekleede dienaars, die zakken met goud- en zilvergeld droegen en Chlodvig strooide met milde hand het geld onder de dicht opeengepakte volksmenigte.

Al had Chlodvig op de naburige volken schitterende overwinningen behaald, alle Franken waren nog niet aan zijn schepter onderworpen. Hij kon hen dan alleen onder het juk brengen, wanneer hij zijne bloedverwanten, de koningen uit het Merovingische geslacht, uit den weg ruimde. Hooren wij weder Gregorius van Tours:

»Toen Chlodvig nu te Parijs verblijf hield, zond hij in het geheim gezanten tot den zoon van Siegbert *) met de boodschap: »Zie, uw vader is al oud, hij is zwak op de beenen en hinkt. Stierf hij, dan zou u zijn rijk en onze vriendschap naar recht ten deel vallen". Zoo werd deze belust gemaakt op de heerschappij en hij zon op middelen om zijn vader te dooden. Toen Siegbert eens Keulen verliet en over den Rijn ging, om in het Buchanische woud rond te zwerven en op den middag in zijne tent sliep, deed zijn zoon hem door gehuurde moordenaars overvallen, om zich zelf van de heerschappij meester te maken. De toeleg gelukte; maar God is rechtvaardig en de zoon viel zelf in den kuil, dien hij zoo schandelijk voor zijn vader gegraven had. Hij zond namelijk terstond boden tot koning Chlodvig, die hem den dood van Siegbert meedeelden en in den naam van den zoon spraken: »Mijn vader is dood en zijn rijk en zijne schatten zijn mijn. Zend eenige van uwe lieden tot mij en bereidwillig zal ik hun voor u alles meegeven wat gij van de schatten mijns vaders begeert." De ander antwoordde: »Dank voor uw goeden wil! Wanneer echter mijne lieden tot u komen, toon hun dan alles, gij moogt het dan zelf behouden!" Toen Chlodvigs gezanten kwamen, vertoonde Siegberts zoon hun de schatten zijns vaders. Nadat zij nu dit, dan dat in oogenschouw genomen hadden, zeide hij: »in deze kist placht mijn vader zijne goudstukken te bergen." — »Steek uwe hand er eens in tot op den bodem," zeiden de gezanten, »opdat gij ons alles moogt laten zien." Hij deed dit en boog zich diep. Nu hief een hunner den arm op en gaf hem met de strijdbijl een houw in den schedel. Zoo trof hem hetzelfde lot, dat hij, de goddelooze, zijn vader bereid had. Zoodra Chlodvig hoorde, dat ook Siegberts zoon, evenals zijn vader, gedood was, spoedde hij zich op staanden voet naar Keulen en riep hier het geheele volk bijeen. »Hoort," sprak hij, »wat er gebeurd is. Terwijl ik de Schelde langs voer, stond Chloderik, de zoon van mijn bloedverwant, naar de heerschappij zijns vaders en bracht dezen in de meening, dat ik hem wilde dooden. Toen deze daarom in het Buchanische woud vluchtte, zond hij hem moordenaars achterna en liet hem dooden; daarop werd hij insgelijks, terwijl hij zijns vaders schatten opende, door een mij onbekenden man gedood. Aan dit alles ben ik volkomen onschuldig, want het bloed van mijn stamverwant mag ik niet vergieten en schandelijk zou het zijn, indien ik het deed. Daar het echter nu eenmaal zoo is geef ik u dezen raad: Wanneer het u goeddunkt, wendt u dan tot mij, opdat gij verder onder mijne hoede moogt leven." Toen het volk dit hoorde, hief het luide vreugdekreten aan; zij sloegen op hunne schilden en riepen hem tot hun koning uit, door hem op een schild omhoog te heffen. Zoo ontving hij Siegberts rijk en diens schatten en de onderdanen van den overleden vorst kwamen onder zijn bewind. God nu wierp dag op dag zijne vijanden voor zijn aangezicht ter aarde en vermeerderde zijn rijk, daarom dat hij met een oprecht hart voor hem wandelde en deed wat in zijne oogen welgevallig was."

*) Siegbert, de koning der Ripuarische Franken, die te Keulen resideerde, was Chlodvigs trouwe vriend en bondgenoot, en had hem in den oorlog tegen de West-Gothen met hulptroepen ondersteund. Maar noch die blijken van vriendschap, noch de bloedverwantschap, die tusschen hen bestond, behoedde hem voor de lagen van den allerchristelijksten koning.

Op even trouwlooze wijze ging Chlodvig tegen zijne overige bloedverwanten te werk. Het gelukte hem, den een na den ander uit den weg te ruimen. Nog eenmaal willen wij het getuigenis van Gregorius van Tours aanhalen.

»Ook vele andere koningen, en zelfs zijne naaste bloedverwanten liet hij dooden, uit vrees dat zij hem zijn rijk zouden ontnemen. Zoo breidde hij zijn rijk over geheel Gallië uit. Toen hij op zekeren dag zijne lieden rondom zich verzameld had, sprak hij hen, naar men verzekert, op de volgende wijze toe: »Ach, dat ik nu als een vreemde onder vreemden sta, en dat geen der mijnen, wanneer het ongeluk mij overvalt, mij hulp kan verleenen." Maar hij zeide dat niet, omdat hij bedroefd was om hun dood, maar uit list, om te zien of hij wellicht nog iemand vond, dien hij dooden kon."

Den 27^{en} November 511 stierf Chlodvig te Parijs in de volle kracht van den mannelijken leeftijd; hij was eerst 45 jaren oud. Zijn dood werd door de katholieke geestelijkheid diep betreurd en ook het Frankische volk was verslagen, want onder zijne wreedheid en trouweloosheid hadden niet zoozeer zijne onderdanen geleden als wel zijne bloedverwanten, de Frankische koningen die zijne heerschzucht in den weg konden staan.

VIERDE HOOFDSTUK.

Zeden der Franken. Het koningschap. Het leenstelsel. De ministerialen. De hofbeambten. De volksvergaderingen. De salische wetten. Het Fransche recht. Bederf van den geestelijken stand. De zonen van Chlodvig. Diepe zedelijke ontaarding van de Merovingische koningen en van de aanzienlijke Franken. Broederoorlogen. Chlotarius. Zijne zonen. Brunehilde en Fredegonde. Talrijke doodvonnissen. Chlotarius II.

De Franken, door Chlodvig tot den heerschenden stam in Gallië verheven, bleven dit ook na den dood van hun dapperen koning. Het Frankische rijk werd het middelpunt, waarom alle Germaansche stammen van het westen zich vereenigden. Het is dus voor ons van het hoogste gewicht, ons eene juiste voorstelling te vormen van de wijze, waarop zoowel de oudgermaansche staatsregeling als het volksleven zich ontwikkelde, te weten, welken invloed de vermenging van de Romeinsche Galliërs met de Franken op de laatsten uitoefende.

Op het zedelijk leven der Franken oefende deze vermenging een hoogst treurigen invloed uit. Zij bleven even onbeschaafd als hunne barbaarsche voorvaderen; hunne dapperheid werd wel niet verminderd door hunne kennismaking met Romeinsche weelde en zingenot, omdat zij in onophoudelijke oorlogen telkens opnieuw geoefend werd, doch naast die dapperheid bleef hun ook de wreedheid eigen, waardoor hunne voorvaderen zich reeds onderscheiden hadden. Al de gebreken der oude Duitschers vinden wij in de Franken terug en bovendien de gebreken der ontaarde Romeinen, welke zij met eene ongeloofelijke snelheid overnamen.

Ook het omhelzen van het Christendom oefende geen beschavenden invloed op hunne zeden uit, want zij was eene bloot uiterlijke, buiten het gemoedsleven omgaande handeling, gelijk het voorbeeld van Chlodvig ons ondubbelzinnig bewijst.

Het koningschap had ten gevolge van de aanhoudende oorlogen bij de Franken ook in vredestijd het burgerrecht verkregen. De koningen werden niet meer door het volk verkozen, hunne waardigheid was erfelijk geworden. Daar zij zich in de veroverde landen van de staatsdomeinen meester maakten, beschouwden zij zich als de natuurlijke erfgenamen der verdreven of gedoode

vorsten en verkregen zij steeds grooter rijkdom en macht. Zij deelden rijke geschenken aan hunne getrouwen uit en daarom boelden de aanzienlijkste Germanen om hunne gunst. Een ieder wenschte door den koning met rijkdommen begiftigd te worden; met dit doel vleide en diende men hem.

De koning verdeelde de veroverde landerijen, voor zoover hij ze niet voor zich zelf behield, onder zijne voornaamste krijgslieden. In Gallië bepaalde hij zich meestal tot staatslanderijen, daar deze voor het betrekkelijk klein aantal Franken voldoende waren, en het dus hier niet noodig was de bijzondere eigendommen der Romeinsche Galliërs aan te spreken. De legerhoofden en zulke krijgslieden, die zich bijzonder onderscheiden hadden, ontvingen deze gronden echter grootendeels niet in vrijen, erfelijken eigendom, maar voor hun persoonlijk gebruik; zij namen daarvoor de verplichting op zich om den koning in den oorlog met hunne manschappen bij te staan, en ontvingen op die voorwaarde de veroverde gronden in leen.

Bij de latere ontwikkeling van het leenstelsel werden de leenen langzamerhand erfelijk; toch bleven zij nog altijd van de vroegere Germaansche grondbezittingen, de allodiën, onderscheiden, door den op de eigenaars rustenden plicht, om den leenheer in den oorlog bij te staan. In vroegeren tijd waren de bezitters van allodiën alleen verplicht om de wapenen te voeren tot verdediging van het vaderland: het ondernemen van elken anderen krijgstocht bleef aan hunne vrije keuze overgelaten. De leenman daarentegen moest de roepstem van den koning onbepaald volgen. Dit wegschenken van grondeigendom door de vorsten, geschiedde met milde hand; het viel natuurlijk in de eerste plaats hun ten deel, die zich in de onmiddellijke nabijheid van den vorst bevonden en hem gewichtige diensten bewezen hadden. Vandaar dat de Franken zeer bereid waren om zich aan den persoonlijken dienst des konings te verbinden.

Zij ontvingen den naam Leutes (Leute, luiden, lieden), die weldra door de aanzienlijke Franken als een hooge eeretitel werd beschouwd. Weldra trof men onder hen zeer vele oogendienaars en pluimstrijkers van de vorsten aan. De ministerialen, d. i. de persoonlijke dienaars van den vorst, werden niet langer veracht, maar stonden integendeel in hooge eere. Ook vele Romeinen dongen naar de eer, in de onmiddellijke nabijheid van den koning te verkeeren.

Reeds onder de regeering van Chlodvig gelukte het meer dan een Galliër, zich tot voordeelige en eervolle ambten te verheffen. Onder zijne opvolgers werden nog meer Galliërs voor bewezen diensten met landgoederen beleend.

Die leenmannen of vazallen vormden in zekeren zin een staat in den staat. Zij verkregen spoedig eene geduchte macht en vormden een afzonderlijken stand, waaruit de adel van den nieuwen tijd is voortgekomen.

In vroegere dagen hadden de Germaansche legerhoofden al de vrije mannen van hun stam in oorlogstijd onder de wapenen geroepen. Het leenstelsel maakte dit overbodig; de koningen riepen slechts hunne vazallen op en deze volgden met al hunne onderhoorigen die roepstem. De macht der koningen werd alleen in den eersten tijd ten gevolge van deze instelling verhoogd; later werd zij er zelfs door beperkt.

De vazallen vergaten maar al te spoedig de dankbaarheid, die zij verschuldigd waren aan de vorsten, van wie zij hunne bezitting ontvangen hadden, ja, kwamen niet zelden tegen hunne leenheeren in verzet. Vooral deed dit verschijnsel zich voor in de burgeroorlogen, die na Chlodvigs dood het rijk der Franken onophoudelijk teisterden.

Niet alleen op de boven beschreven wijze, maar ook in andere opzichten onderging de betrekking der Frankische koningen tot hunne onderdanen eene gewichtige verandering, welke echter op het zedelijk leven der Franken een hoogst nadeeligen invloed uitoefende. Evenals de Romeinsche keizers wilden de Frankische vorsten zich met pracht en luister omringen. Zij wilden de

vormen eener oostersche hofhouding, die geheel in strijd waren met het Germaansche karakter, ook aan hun hof invoeren. Maar zij brachten het niet veel verder dan tot het scheppen van eenige aanzienlijke hofambten.

De seneschalk, major domus of huismeier, die aan het hoofd der geheele hofhouding stond, bekleedde aan het hof de invloedrijkste plaats. Oorspronkelijk bepaalde de werkzaamheid van dien beambte zich uitsluitend tot het hof; doch weldra verkreeg hij eene gewichtige staatkundige beteekenis. De major domus was de plaatsvervanger des konings, en naarmate de macht der Merovingers gaandeweg afnam, werd hij eindelijk de eigenlijke regent des rijks. Op den seneschalk volgden de maarschalk, maréchal, de opzichter van de koninklijke stallen, de schenker en de kamerdienaar. Toch voerden de Frankische koningen nooit zulk eene onbeperkte en willekeurige alleenheerschappij in als de Romeinsche keizers gedaan hadden, gelijk hun evenmin zulk eene slaafsche en afgodische vereering te beurt viel, als aan deze door hunne onderdanen geschonken werd. Hunne macht bleef altijd beperkt.

Nog altijd, ook in latere tijden, berustte de beslissing over gewichtige aangelegenheden bij de volksvergadering, die geregeld in de maand Maart, later in Mei, bijeengeroepen werd. Wij zagen reeds, hoe Chlodvig het niet waagde, uit den buit eene eenvoudige kruik op eigen gezag zich toe te eigenen. Ook uit latere tijden worden ons dergelijke voorvallen verhaald. Koning en volk stonden beiden onder de wet, welke de eerste niet willekeurig mocht verkrachten.

Even vóór Chlodvig of in zijn tijd begon men waarschijnlijk *de wetten*, die onder den naam van *de salische* bekend zijn, op te teekenen. Naar luid der oude overlevering, werden zij onder dezen koning door vier mannen op drie verschillende gerichtsdagen herzien. De bepalingen van dit wetboek, dat voor ons bewaard is gebleven, leveren ons het bewijs, dat bij de Franken, in weerwil van hunne vermenging met de Romeinen, nog dezelfde rechtsbegrippen heerschten, die vroeger bij de oude Duitschers werden gehuldigd.

De vrije man mocht geene lichamelijke tuchtiging ondergaan. Voor elke misdaad moest hij eene boete, weergeld genaamd, betalen, welke berekend werd naar den rang van den man, dien hij gedood of wien hij schade berokkend had. Terwijl het leven van een gewonen vrije op 200 goudstukken geschat werd, was een graaf 600, een Romein slechts 100 en een lijfeigene niet meer dan 35 goudstukken waard. Voor elk lichaamsdeel, waaraan men eene wonde had toegebracht, voor elk scheldwoord, dat men iemand naar het hoofd had geworpen, moest men een bepaald weergeld betalen. Opmerkelijk is het, dat de salische wetten strenge straffen tegen onzedelijkheid voorschreven, terwijl de geschiedenis ons toch leert, dat de Franken in de grofste zedeloosheid met de ontaarde Romeinen wedijverden. Zoo werd hij, die de vrouw van een vrijen man onteerde, bedreigd met dezelfde straf als een moordenaar. Wie de borst, of zelfs den arm of de hand eener vrije vrouw of maagd aanraakte, moest eene zware boete betalen. De moord, op eene vrouw of op een kind gepleegd, werd driemaal zoo streng gestraft als het vermoorden van een man. Voor het betalen van het weergeld was niet alleen de misdadiger zelf, maar zijne geheele familie aansprakelijk.

Ook in andere opzichten werpen de salische wetten een helder licht op het standpunt der beschaving, dat de Franken bereikt hadden. Wij zien daaruit dat zij niet langer, gelijk de oude Germanen, van de jacht leefden, maar zich algemeen op den landbouw hadden toegelegd. Vele wetsartikelen houden bepalingen in omtrent de bescherming van vruchtboomen, velden en wijnbergen. De landbouwers en handwerkslieden waren grootendeels slaven; zij deelden niet in de rechten hunner heeren, maar de behandeling, door hen ondergaan, was geheel in overeenstemming met de onbeschaafdheid van het volk. Eerst later verloor, onder den invloed der kerk, de slavernij het karakter, dat haar tot dusver eigen was geweest. De slaven werden hoorigen,

die wel aan den grond gebonden waren, van de opbrengst van den bodem hunnen heeren tienden moesten betalen en geene staats-burgerlijke rechten bezaten, doch die aan den anderen kant niet langer als eene zaak, zonder persoonlijke menschenwaarde, beschouwd en behandeld werden.

Het rechtswezen der Franken bleef nog in vele opzichten op de leest der oude Germanen geschoeid. Onder den vrijen hemel, op eene omheinde plaats van het slagveld, werd het gewone gericht, ting genoemd, met inachtneming van bepaalde plechtigheden in het openbaar gehouden. Onder het voorzitterschap van den graaf kwamen hier de bewoners der gouwen bijeen. De rechters, rachimburgen, die steeds vrije mannen moesten zijn, spraken voor de opgerichte schilden recht. Zij waren verplicht om een vonnis uit te spreken. Konden zij tot geen besluit komen of vonnisden zij tegen de wet, dan werden zij gestraft. Naast hen treffen wij ook de sacebaronen aan, ervaren mannen, die de rechters in twijfelachtige gevallen met hun raad ter zijde moesten staan.

De bewijsvoering geschiedde, gelijk vroeger, door middel van eedhelpers; aanklagers en beklaagden werden onder eede gehoord; hunne vrienden en bloedverwanten, die als eedhelpers optraden, moesten zweren, dat zij de waarheid der getuigenis van hunne partij geloofden. Waren er geene voldoende bewijzen voorhanden, dan besliste het godsoordeel. Volgens de salische wetten moest de aangeklaagde met de bloote hand een ring uit een ketel kokend water halen; was de hand gebrand, dan was de aangeklaagde schuldig. Ook het tweegevecht werd hiertoe gebruikt.

De uitvoering van de gevelde vonnissen was misschien insgelijks den rachimburgen opgedragen. Zeker is het althans, dat er in de oudste tijden geene eigenlijke staatsbeambten waren en dat de staatsposten eerst onder Chlodvigs opvolgers in het leven geroepen werden. De koning zelf was de hoogste rechter; daar zijne vertegenwoordigers, de graven, in de verschillende districten met de rechtspraak belast waren, kon de veroordeelde zich natuurlijk op hem beroepen. De Frankische rechtbanken mochten alleen over Franken recht spreken; stond een Romein te recht, dan moest een Romeinsch rechter den graaf ter zijde gesteld worden.

De wetten van het tijdperk, dat ons thans bezig houdt, waren in overeenstemming met den geest dier tijden. Jammer maar, dat zij grootendeels slechts voor het volk waren uitgevaardigd, want de aanzienlijken en machtigen bekommerden zich om wet noch recht en bedreven met de grootste onbeschaamdheid de schandelijkste misdaden. Op elke bladzijde van het geschiedverhaal, ons door Gregorius van Tours nagelaten, vinden wij ze in menigte vermeld. Noch het goddelijke, noch het menschelijke recht boezemde den Franken ontzag in; het goddelijk recht misschien nog het minst en het zedenbederf der geestelijkheid droeg hiertoe niet weinig bij.

De bisschoppen zagen elke misdaad der aanzienlijken door de vingers, ja gingen deze met hun voorbeeld in een zedeloozen levenswandel voor. Ontucht en dronkenschap waren toen reeds onder de geestelijkheid aan de orde van den dag. Gregorius van Tours levert ons onder anderen van de leefwijze van bisschop Cautinus de volgende beschrijving.

»Cautinus gedroeg zich echter, nadat hij het bisdom ontvangen had, zoo slecht, dat een ieder hem verwenschte. Aan den wijn was hij uitermate verslaafd; hij dronk meestal zoo veel, dat vier mannen hem ternauwernood van tafel konden dragen. Ten gevolge hiervan kreeg hij later de vallende ziekte, die hem menigmaal zelfs voor de oogen der vergaderde gemeente overviel. Hij was verder zoo vreeselijk hebzuchtig, dat hij, wanneer iemands akker aan zijne bezittingen grensde, meende, dat het hem den dood zou doen, wanneer hij van zijns nabuurs grond zich niet een gedeelte toeëigende. De aanzienlijken beroofde hij van hun eigendom door een twist met hen te beginnen; den geringen ontstal hij hunne bezitting met geweld. — — — In Cautinus was volstrekt geen spoor van eene heilige gezindheid, ja niets goeds meer op te

merken. Van boeken, hetzij van geestelijken, hetzij van wereldlijken inhoud, had hij geen verstand. De Joden mochten hem gaarne lijden en hij liet zich van zijn kant dikwijls met hen in, niet om den wil van hun zieleheil, gelijk dit de plicht van een goed herder zou geweest zijn, maar omdat hij van hen kostbaarheden kocht, waarvoor hij, wanneer zij hem maar vleiden, nog meer dan de waarde betaalde."

Geestelijken, gelijk die waardige bisschop Cautinus, waren in die dagen niet zeldzaam. Geen moord, geen trouwbreuk, geen geweld kon door een vorst gepleegd worden, of dit alles werd verdedigd door de geestelijkheid, indien de misdadiger slechts een getrouw zoon der kerk was, indien hij de priesters slechts eerde en beschermde. Ja de godsdienst zelf werd gebruikt als middel om de misdaden te vergoelijken; zoo werd, om één voorbeeld te noemen, zelfs eedschennis door de priesters gerechtvaardigd, wanneer zij slechts slim genoeg bedreven was. Zoo werd een valsche eed, door iemand op een reliekkastje afgelegd, niet als meineed beschouwd, wanneer hij, die den eed had gezworen, vooraf het heilig overblijfsel met opzet uit het kastje verwijderd had.

Chlodvig, de stichter van het groote rijk der Franken, was dood. Hij liet vier zonen na, die zijne nalatenschap deelden. De oudste hunner, Theodorik, ontving Austrasië, d. i. het oostelijk land, alle bezittingen gelegen op den rechteroever van den Rijn met het gedeelte, dat zich tusschen den linkeroever dier rivier en de Maas uitstrekte. Het westelijk deel des rijks, dat met den naam Neustrië werd aangeduid, verdeelden de drie overige broeders. Aan Childebert viel het grootste stuk, het voormalige Romeinsch grondgebied van Syagrius met een deel der zeekust en de hoofdstad Parijs ten deel. Chlodomir ontving de landen, op de West-Gothen veroverd, Chlotarius Soissons en een deel van het voormalig gebied der Saliërs.

De geschiedenis van de zonen van Chlodvig en hunne opvolgers te beschrijven is een even ondankbaar als nutteloos werk; zij is niets dan eene aaneenschakeling van gruwelen en misdaden. De opvolgers van Chlodvig overtroffen den stichter hunner dynastie in alle mogelijke ondeugden. Hadden wij bij het schetsen van Chlodvigs leven nog meer dan één trek te verhalen, die ons eenigermate met hem verzoende, zulke trekken ontbreken bijna geheel en al in de geschiedenis zijner nakomelingen. Van geslacht tot geslacht nam de ontaarding van het Merovingische vorstenhuis toe.

Hebben wij met afschuw, ja met ontzetting de geschiedenis der Romeinsche keizers gelezen, het beeld der Merovingische koningen doet ons huiveren en walgen te gelijk. Geene misdaad schier bestaat er, welke door hen niet bedreven is; moorden op ouders en kinderen, op echtgenooten en broeders gepleegd, verkrachting, trouweloosheid, meineed, de diepste zedeloosheid, kortom elke denkbare misdaad was aan het Merovingische koningsgeslacht eigen.

Gelijk overal, zoo volgden ook hier de aanzienlijke Franken hunne vorsten maar al te getrouw na, zij stelden de zedeloosheid der Romeinen verre in de schaduw. In één opzicht slechts muntten zij langen tijd nog boven dezen uit; zij bewaarden hunne woeste, met alle gevaar spottende, dapperheid. Een vluchtig overzicht der voornaamste gebeurtenissen zij voldoende om het boven gezegde te bewijzen en het karakter van dien tijd en die menschen in het licht te stellen.

Nadat de zonen van Chlodvig het rijk huns vaders verdeeld hadden, bleef in den beginne eene goede verstandhouding tusschen hen bestaan, zoolang het er op aan kwam buitenlandsche vijanden te bestrijden, nieuwe veroveringen te maken en de heerschappij der Franken over de naburige volken uit te breiden. Hierdoor waren zij in staat, om met goed gevolg de Bourgondiërs,

Thuringers, West-Gothen enz. te beoorlogen *) en hun grondgebied ten koste dezer volken te vergrooten. Doch nauwelijks waren die buitenlandsche vijanden overwonnen, of het was met de eendracht tusschen de broeders gedaan. Zij bevochten elkaar van nu af met de grootste woede; elk hunner poogde den ander van zijn land te berooven en zich van de heerschappij over al de Franken meester te maken. Na langdurige binnenlandsche oorlogen, na het plegen van moorden en misdaden van allerlei aard, na den deels geweldigen, deels natuurlijken dood zijner broeders en neven, vereenigde de jongste van Chlodvigs zonen, Chlotarius I, in het jaar 558 het geheele, door veroveringen uitgebreide rijk der Franken onder zijn schepter. Het rijk had toen reeds een aanzienlijken omvang, want het grootste deel van het Westgothische rijk aan de Pyreneën en in het zuiden van Gallië, Bourgondië, het land der Thuringers, der Beieren en der Alemannen was den Franken onderworpen. Frankische legers drongen door de gewesten der Alpen, die zij tot aan de Etsch bezet hadden, zelfs tot in Italië door, ook de Saksers waren voor een deel den Franken reeds schatplichtig.

Chlotarius I stierf in 561 en liet zijn rijk aan zijne vier zonen na. Nauwelijks had hij echter de oogen gesloten, of de jongste, Chilperik, poogde zich zoowel van de schatten van den overledene als van de regeering meester te maken.

Maar zijn opzet mislukte, zijne broeders sloegen de handen ineen en dwongen hem om van den roof afstand te doen, en met hen het land te deelen. Siegbert, de dapperste der vier gebroeders, ontving Austrasië, Guntram de Bourgondische gewesten, Chilperik Neustrië met de hoofdstad Parijs, Charibert de overige landen. Reeds in het jaar 567 stierf Charibert. Van zijn dood dagteekenen die oorlogen tusschen de gebroeders, die zoo rijk zijn aan gruwelen, dat geen enkel tijdperk der geschiedenis daarmede te vergelijken is. Ieder hunner was er op uit om de anderen van kroon en leven te berooven. Wij zouden over deze gebeurtenissen even vluchtig kunnen heenstappen als over de broederoorlogen van Chlodvigs zonen, ware 't niet, dat de inhoud van het belangrijkste voortbrengsel der oude Duitsche dichtkunst juist aan dien tijd ontleend was.

Siegbert, de dapperste van Chlotarius' zonen, is de held van het eerste deel van het Nibelungenlied, de schoone Brunehild is de Chrimchild der sage. In korte trekken willen wij onze lezers eenige tafereelen uit dit treurig tijdvak schetsen, om hen zoo van de diepe ontaarding van het Merovingische vorstengeslacht te overtuigen. Sinds lang hadden die koningen met de zeden hunner voorvaderen gebroken; in plaats van zich met edele jonkvrouwen in den echt te verbinden, namen zij bijzitten, veile boeleersters, dikwijls zelfs slavinnen,

*) Van de moorddadige en onmenschelijke wijze, waarop de oorlog in dien tijd gevoerd werd, deelt Gregorius van Tours ons een staaltje mee. „Toen koning Theodorik zijne troepen tegen de Thuringers wilde aanvoeren, riep hij hun de gruwelen in het geheugen, welke de vijand vroeger jegens de Franken gepleegd had. Hij zeide: „Denkt, bid ik u, aan den smaad, mij aangedaan en aan den moord, op uwe voorvaderen gepleegd. Herinnert u, hoe de Thuringers eens met geweld onze voorvaderen overvallen en hun veel leed berokkend hebben, terwijl deze hun gijzelaars uitleverden en vrede met hen maken wilden. Maar zij brachten die gijzelaars op allerlei wijzen ter dood, overvielen onze voorvaderen opnieuw, ontroofden hun al hunne have, hingen de knapen aan de boomen op en lieten meer dan 200 meisjes een vreeselijken dood sterven, want zij bonden hare armen op den nek van twee paarden vast en zweepten deze met geweld, zoodat zij naar tegenovergestelde zijden uit elkander stoven en de meisjes in stukken scheurden. Andere legden zij in het wagenspoor der groote wegen, bevestigden haar met palen aan den grond en lieten zware vrachtwagens daarover gaan, die haar beenderen verbrijzelden. Vervolgens wierpen zij hare lichamen den honden en vogelen als aas voor. En nu houdt Hermenefred de belofte niet, welke hij mij gedaan heeft, maar hij wil die op geenerlei wijze vervullen. Ziet, wij hebben eene rechtvaardige zaak voor. Laat ons met Gods bijstand tegen hem optrekken."

met welke zij leefden; soms hadden zij een groot aantal vrouwen te gelijk. Daarom verwekte het bericht, dat Siegbert, in plaats van het voorbeeld zijner broeders te volgen, eene gemalin uit een edel koninklijk geslacht gekozen had, groote blijdschap onder de Frankische edelen. Hij dong namelijk naar de hand van Brunehilde, de dochter van den Westgothischen koning Athanagild, die in Spanje regeerde. Gregorius van Tours verhaalt:

»Koning Siegbert echter zond, toen hij zag, dat zijne broeders zich vrouwen kozen, die hunner niet waardig waren, ja dat zij zich zoo diep verlaagden om zelfs slavinnen ter vrouw te nemen, een gezantschap naar Spanje, dat rijke geschenken overbrengen moest, en vrijde naar Brunehilde, de dochter van koning Athanagild. Want deze was eene jonkvrouw van bevallige gestalte, schoon van aangezicht, zedig en welvoegelijk van gedrag, schrander van geest en aangenaam in den omgang. De vader nu weigerde haar hem niet en zond haar met vele geschenken naar den koning. Nu riep hij de grooten des rijks bijeen, liet een feestmaal aanrichten en nam haar onder een oorverdoovend gejuich en met groote plechtigheid tot zijne gemalin."

Een dichter van dien tijd, Venantius Fortunatus hangt ons van Brunehilde het volgende liefelijke beeld op:

»Schoon, bevallig en wijs, bescheiden, minzaam en goedig,

»Machtig door schoonheid en geest en door haar edel geslacht."

Het kan zijn, dat Brunehilde op het tijdstip, waarop zij in Austrasië aankwam, op dit beeld geleken heeft; maar spoedig toonde zij, dat zij, als eene echte dochter van Spanje, hartstochtelijk en wraakgierig was, ja dat zachtmoedigheid en goedhartigheid haar volkomen vreemd waren.

Nadat Siegbert met Brunehilde gehuwd was, drongen ook de grooten van Neustrië er bij zijn broeder Chilperik op aan, dat deze eene gemalin van edele geboorte zou kiezen. Van al de Frankische koningen had Chilperik het meest de Romeinsche zeden overgenomen; hij was niet onbedreven in meer dan ééne wetenschap, een niet onbegaafd dichter, ja op zijne wijze een geleerde. Zelfs had hij een bijzonder soort van schriftteekens uitgevonden. Doch met de Romeinsche geleerdheid waren ook alle ondeugden der Romeinen in zijne ziel binnengeslopen. Hij was de meest zedelooze van al de broeders. Voortdurend was hij omringd door een zwerm lichtekooien, van welke ééne, Fredegonde, de schoonste van alle, hem geheel beheerschte.

Met het doel om zelf koningin te worden, ruimde zij Chilperiks gemalin, Andoveva, door list uit den weg. Toen een kind der koningin eens in doodsgevaar verkeerde, haalde Fredegonde haar over om het zelf ten doop te houden; hierdoor was Andoveva de peetmoeder van haar eigen kind en, volgens de kerkelijke wet, de geestelijke verwant niet alleen van het kind, maar ook van haar eigen echtgenoot geworden. Fredegonde vond zonder veel moeite omkoopbare priesters, die op dezen grond op eene echtscheiding aandrongen en Chilperik verstiet zijne gemalin.

Doch Fredegonde, die meende, dat zij het toppunt harer wenschen bereikt had, zag zich bitter bedrogen. De grooten des rijks eischten, dat Chilperik, evenals Siegbert, een huwelijk overeenkomstig zijn stand zou aangaan. De koning moest voor dien aandrang zwichten en dong naar de hand van Gaiswintha, de zuster van Brunehilde. Eerst nadat hij beloofd had, alle betrekking met zijne bijzitten te zullen afbreken, ontving hij de toestemming van Athanagild.

Doch nauwelijks was het huwelijk gesloten, of hij vergat al zijne beloften: Fredegonde bleef zijne geliefde evenals te voren. Korten tijd na het huwelijk werd Gaiswintha vermoord in haar bed gevonden en weinige dagen daarna vierde Chilperik onder luisterrijke feesten zijne echtverbintenis met de boeleerster.

Brunehilde had besloten, hare zuster te wreken. Zij spoorde Siegbert tot een oorlog tegen zijn broeder aan, een oorlog waartoe hevige twisten over de nalatenschap van den overleden Charibert buitendien genoeg aanleiding gaven. Ook Guntram van Bourgondië nam deel aan dezen oorlog, die met al de wreedheid gevoerd werd, welke aan dien tijd eigen was. Siegbert bleef overwinnaar.

De Neustrische grooten, die de wreede heerschappij van Fredegonde moede waren, kwamen in opstand. Zij besloten Chilperik af te zetten en noodigden Siegbert uit om zijns broeders troon in bezit te nemen. Hij kwam, de grooten verhieven hem op hun schild en riepen hem tot koning uit. Doch terwijl zij bij een vroolijk feestmaal al juichend hem omringden, drongen plotseling twee mannen tot hem door, sluipmoordenaars, die hem op last van Fredegonde met vergiftigde messen doorboorden. Siegbert stierf oogenblikkelijk (576). Brunehilde was met haar vijfjarigen zoon Childebert heur gemaal naar Parijs gevolgd. Het gelukte haar, den knaap, die door een harer getrouwen, hertog Gundobald, naar Metz tot de Austrasiërs gebracht was, te redden; doch zij zelf werd door Chilperik, die terstond naar Parijs gesneld was, in hechtenis genomen en te Rouaan gevangen gezet. Hier leerde zij Meroveg, een zoon van Chilperik uit diens eerste huwelijk, kennen en de jonge man ontbrandde in eene gloeiende liefde voor de bevallige koningin. Hij trad in stilte met haar in den echt en schonk haar de vrijheid terug. Doch hierdoor haalde hij zich de wraak van Fredegonde op den hals, die hem door zijne eigen dienaars vermoorden liet.

Fredegonde, die gehoopt had, hare eigen kinderen als erfgenamen der regeering in Merovegs plaats te doen optreden, zag zich in deze verwachting bitter bedrogen. Haar moederhart werd diep gewond door den dood van al hare kinderen. Brunehilde werd beschuldigd, dat zij de kinderen vermoord had, om den dood van heur beide echtgenooten en van hare zuster te wreken.

Met elken dag groeide het aantal der moorden aan, door Fredegonde en Brunehilde op de leden van het koninklijk geslacht der Merovingers gepleegd, Fredegronde ruimde de nog overgebleven kinderen van Chilperik uit den weg, om aan haar toekomstig kroost de heerschappij te verzekeren. Zij had den koning zoo geheel in hare macht, dat hij alleen haar wil gehoorzaamde. Eindelijk trof ook hem de wraak van het lot; ook zijn dood wordt door Fredegarius aan Fredegonde toegeschreven. Hij zegt:

»Aan het hof van koning Chilperik leefde een knap man, Landerik genaamd; de koningin was zeer op hem verzot en bedreef overspel met hem. Toen nu Chilperik op zekeren dag zeer vroeg uit zijn hof in den omtrek van Parijs ter jacht wilde uitrijden, keerde hij uit den stal nog eens naar het slaapvertrek van het paleis terug, want hij hield heel veel van de koningin. Zij nu was juist bezig met haar hoofd te wasschen. De koning trad van achteren op haar toe en gaf haar met een stok een klap op haar rug. Zij meende, dat het Landerik was en zeide: »Landerik, waarom doet gij dat?" Doch toen zij omkeek en den koning zag, schrikte zij geweldig. De koning was over dit voorval zeer bekommerd en reed ter jacht. Daarop riep Fredegonde Landerik tot zich, verhaalde hem alles wat de koning gedaan had en sprak: »Overleg nu, wat u te doen staat, want morgen zal het ons op de pijnbank kwalijk vergaan". Landerik werd wanhopig en sprak onder het storten van tranen: »Waarlijk, te kwader ure hebben mijne oogen u gezien. Waar zal ik heenvluchten voor den koning, mijn heer. Ik weet niet wat te doen, want overal omringen mij schrik en verderf". Doch zij sprak: »Vrees niet, maar luister naar mijn raad, indien wij dien volgen, zullen wij niet sterven. Wanneer de koning van avond laat in het donker van de jacht terugkeert, zullen wij iemand op hem afzenden, om hem te vermoorden en onze dienaars moeten dan roepen, dat het een aanslag van Childebert is geweest. Is Chilperik maar eerst dood, dan regeeren wij beiden met mijn zoon Chlotarius". Toen nu Chilperik bij het vallen van den nacht van de jacht terugkeerde, zond zij eenige haar trouw verknochte dienaars af, die zij door wijn opgewonden had en toen de koning van het paard steeg, terwijl de overigen zich reeds verwijderd hadden, stieten zij hem hunne wapens in het lijf. Hij gaf een luiden gil en stierf. Terstond riepen de handlangers van Fredegonde uit: »Dat was een aanslag van den Austrasischen koning Childebert tegen onzen heiligen

koning!" Gewapende mannen trokken naar alle zijden uit, doch, daar zij niemand vonden, keerden zij terug."

Onbetwistbaar zeker is het, dat het verhaal van Fredegarius naar het rijk der verdichting behoort verwezen te worden, want Gregorius van Tours, de tijdgenoot van Fredegonde, die zoovele andere misdaden dezer koningin verhaalt, zou deze zeker vermeld hebben, indien zij haar begaan had; doch hij weet niets van de schuld van Fredegonde aan den dood van Chilperik.

Korten tijd voor dat Chilperik vermoord werd, was Fredegonde moeder geworden van een zoon. Met hem vluchtte zij van Soissons naar Parijs en, om zich voor de lagen van Brunehilde te beveiligen, riep zij de hulp in van den laatsten nog levenden zoon van Chlotarius I, koning Guntram van Bourgondië, en smeekte zij hem, zich haar zoon aan te trekken.

Guntram gaf aan hare bede gehoor; hij liet den jeugdigen Chlotarius II door de grooten des rijk erkennen en beschermde hem met moed en kracht tegen Childebert van Austrasië, die met een leger naar Parijs getrokken was. Fredegonde regeerde voortaan ten behoeve van haar zoon; met waarlijk ijzingwekkende wreedheid ging zij te werk tegen al hare vijanden, die de een na den ander òf door den dolk van sluipmoordenaars òf door vergif uit den weg geruimd werden. Zij stierf in het jaar 597.

De verdere binnenlandsche oorlogen, die het Frankische rijk teisterden, te vermelden, zou nutteloos werk zijn; zij bieden ons niets dan eene herhaling van dezelfde walgelijke misdaden aan, waardoor de leden van het Merovingische koningsgeslacht zich ten allen tijde gekenmerkt hebben. Doch al de Merovingische koningen werden in onmenschelijke wreedheid overtroffen door Brunehilde, die hare kinderen en kleinkinderen overleefde. In haar 80e levensjaar onderging de grijze zondares eindelijk de rechtvaardige straf voor hare misdaden. Zij wilde, na haar achterkleinzoon vermoord te hebben, in diens plaats het bewind over Austrasië voeren, maar de Austrasische grooten waren hare dwingelandij moede. Zij zonden afgevaardigden tot Chlotarius II, den zoon van Fredegonde, en noodigden hem uit om over Austrasië den schepter te voeren.

Wel bracht Brunehilde een leger op de been, maar tot een gevecht kwam het niet, daar de Austrasiërs niet tegen Chlotarius wilden strijden; zij grepen de koningin en leverden haar, toen zij trachtte te ontvluchten, aan heur vijand uit. Chlotarius gedroeg zich als een echte Merovinger: twee van hare achterkleinzonen liet hij voor hare oogen vermoorden, een derden spaarde hij, wijl hij dat kind zelf ten doop had gehouden, een vierde redde zich door de vlucht, doch van zijne verdere lotgevallen heeft men nooit iets vernomen.

Over Brunehilde werd door de gezamenlijke Franken de vierschaar gespannen. Chlotarius beschuldigde haar, dat zij niet minder dan tien koningen der Franken had laten ombrengen. Al is deze aanklacht ook overdreven, toch had Brunehilde door hare onmenschelijke wreedheid zich zulk een doodelijken haat van de zijde der Franken op den hals gehaald, dat deze haar met eenparige stemmen ter dood veroordeelden. Volgens het verhaal van Fredegarius werd die doodstraf op eene vreeselijke wijze aan haar voltrokken. De grijze koningin werd drie dagen achtereen op allerlei wijze gefolterd; op een kameel gezeten werd zij langs de gelederen gevoerd, opdat de Franken haar zouden vervloeken. Eindelijk liet Chlotarius haar met hare lange haren met ééne hand en één voet aan den staart van een wild paard binden, dat vervolgens losgelaten en met zweepslagen voortgejaagd werd; in pijlsnelle vaart rende het over de velden, totdat het ééne lid der ongelukkige koningin na het andere van het lichaam gescheiden was.

Na den dood van Brunehilde in het jaar 613 regeerde Chlotarius II weer over het geheele Frankische rijk, doch hij bezat niet langer dezelfde macht, waarmede zijne voorgangers eens bekleed waren geweest. De langdurige burgeroorlogen hadden het koninklijk gezag ondermijnd. De grooten des rijks

waren langzamerhand onafhankelijk geworden, zij gehoorzaamden met weerzin aan een vorst, die hen in eene goede luim had moeten houden, omdat hij hunne ondersteuning in de burgeroorlogen niet kon missen. Ook de vroeger overwonnen naburige volken hadden alle ontzag voor den Frankischen naam verloren.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Het rijk der West-Gothen in Spanje. Amalarik. Theudes. Koningen, door het volk verkozen. Agila. Athanagild en de Gricken. Liuva en Leovigild. Opstand en dood van Hermangild. Koning Reccared. Recceswinth en de Gothische wetgeving. Witiza. Roderik.

Het rijk der West-Gothen, in Gallië tot eene kleine streek gronds beperkt, bereikte in Spanje een hoogen trap van bloei. De geschiedenis van dat rijk boezemt ons eene levendige belangstelling in. Met ingenomenheid slaan wij de ontwikkeling gade van een Germaansch volk, dat wel den zin voor wetenschap, kunst en nijverheid van de overwonnen Romeinen overnam, doch zonder daarbij, gelijk de Franken, zijn degelijk karakter te verliezen. In dien ruwen, onbeschaafden tijd onderscheidden de West-Gothen in Spanje zich door hunne liefde voor hoogere geestesbeschaving gunstig van alle overige volken. Al is ook menige bladzijde hunner geschiedenis — en hoe zou dat in dien tijd ook anders kunnen? — met bloed bevlekt, al lezen wij ook daar van godsdienstwisten, bovenal van wreede vervolgingen, waaraan de Joden waren blootgesteld, toch is het ons goed, zooveel welgeslaagde pogingen te aanschouwen om de wetgeving te verbeteren en bij zoovele vorsten het ernstig streven op te merken om met wijsheid, rechtvaardigheid en zachtmoedigheid te regeeren. Daden van gruwelijke wreedheid en dierlijke ruwheid, gelijk wij in de Frankische geschiedenis zoo menigmaal aantreffen, zullen wij bij de West-Gothen slechts bij wijze van uitzondering ontmoeten.

Na den dood van Alarik II had Theodorik de Groote den Oost-Goth Theudes tot voogd over zijn kleinzoon Amalarik aangesteld, terwijl hij Spanje en een deel der Gallische bezittingen met zijn eigen rijk vereenigd had. Na Theodoriks dood erfde Amalarik het Westgothische rijk in Spanje en vereenigde alzoo de beide rijken aan deze en aan gene zijde der Pyreneën weder tot één geheel. Doch niet lang bleef hij in het bezit er van. In het jaar 537 sneuvelde hij in een gevecht tegen de Franken, die de Gothische bezittingen aan deze zijde der Pyreneën op een klein gedeelte na veroverden.

Theudes aanvaardde na Amalariks dood het bewind over de West-Gothen. De kleine omvang van het Gothische grondgebied in Gallië was oorzaak, dat het zwaartepunt des rijks naar Spanje werd verplaatst. Theudes koos Barcelona tot zijne residentie. Later, onder Athanagild, werd Toledo tot de verblijfplaats der vorsten verheven. Theudes poogde zijne macht uit te breiden, door de wereldlijke en geestelijke grooten des rijks voor zich te winnen. Hij drong er op aan, dat zij hem de koninklijke waardigheid zouden opdragen. Dit aanzoek streelde den vrijheidszin der Gothen, die veel liever een door hen zelf verkozen koning dan een erfelijk vorst gehoorzaamden. Ten gevolge van dit alles kwamen de koningen in het vervolg bij de West-Gothen in eene geheel andere verhouding tot het volk te staan dan bij de Romeinen en Franken. De Westgothische vorsten hadden veel overeenkomst met die der oude Germanen. Evenals dezen waren zij slechts de eersten en voornaamsten onder

de legerhoofden. Het kon niet anders, of dit moest op de vrije ontwikkeling des volks een weldadigen invloed uitoefenen. Wel kan het niet ontkend worden, dat zulk eene staatsregeling ook hare bedenkelijke zijde heeft, dat zij aan de eerzucht van stoutmoedige mannen een ruim veld opende, maar zoo groot als de voorstanders van het koningschap door Gods genade beweren, zijn de gebreken, die daaraan eigen zijn, niet.

Theudes werd in het jaar 548 vermoord. Zijn opvolger onderging reeds in het jaar 550 hetzelfde lot. Bij het verkiezen van een nieuwen koning konden de grooten des rijks het niet eens worden. De meerderheid verkoos Agila, de minderheid Athanagild tot koning. Deze, die zich te zwak gevoelde om zich met de hulp van zijn klein getal aanhangers van den troon meester te maken, wendde zich tot Justinianus, den keizer van het Byzantijnsche rijk, met verzoek om ondersteuning.

Justinianus' zegevierende legers hadden in dien tijd — gelijk wij aanstonds zullen verhalen — de provincie Afrika en de eilanden der Middellandsche Zee aan de Byzantijnsche heerschappij onderworpen. Met beide handen greep de keizer deze gunstige gelegenheid aan om ook op de kusten van Spanje vasten voet te krijgen. Eene Grieksche vloot zette koers naar het schiereiland en door de hulp der Byzantijnen zegevierde Athanagild in het jaar 557 over zijn tegenstander, wiens aanhangers zich van de gunst des overwinnaars trachtten te verzekeren, door den man hunner vroegere keuze te vermoorden.

Thans zou Athanagild gaarne de Grieken, die den troon voor hem veroverd hadden, weder uit Spanje hebben weggezonden; doch dit gelukte hem niet. De geheele zuidkust, tot aan den Atlantischen Oceaan, bleef in hunne macht en in weerwil van alle krachtsinspanning ook der latere Westgothische koningen hielden zij zich toch 80 jaren lang aan de Spaansche kust staande.

Na Athanagilds dood ontstonden er nieuwe twisten over de troonsopvolging. Langen tijd konden de rijksgrooten het niet eens worden; in Gallië werd Liuva, in Spanje Leovigild, de broeder van Liuva, tot koning verkozen. Deze beide mannen sloegen de handen ineen en toen in het jaar 572 Liuva stierf, werd Leovigild door alle deelen des lands als koning erkend.

Leovigild was een uiterst bekwaam en doorzettend vorst, die het Westgothische rijk tot een hoogen trap van bloei opvoerde, ofschoon hij niet alleen bij zijne troonsbestijging, maar ook gedurende zijne geheele regeering met moeielijkheden van allerlei aard te worstelen had. De Grieken poogden van de kusten in het hart des lands door te dringen; in de gebergten van het tegenwoordige Arragon waren de oorspronkelijke inwoners in opstand gekomen; ook de Vasconen (Basken) in de provinciën Biscaya en Navarra, die nog nooit aan de West-Gothen onderworpen waren geweest, grepen naar de wapens om strooptochten in het rijk te doen.

Nog gevaarlijker echter dan deze buitenlandsche vijanden waren de ontevredenen in den boezem van het rijk, de katholieken, die zeer gaarne het juk van een Ariaanschen koning afgeschud zouden hebben.

Met moed en kracht aanvaardde Leovigild den strijd tegen zijne talrijke vijanden. De Grieken en Basken dreef hij zegevierend terug. Door het nemen van krachtige maatregelen en door eene stipte handhaving van de wetten herstelde hij zoowel de orde in het geteisterd rijk als het aanzien van de koninklijke waardigheid.

Leovigild wenschte die waardigheid in zijn geslacht erfelijk te maken. Daarom benoemde hij zijne beide zonen, Hermangild en Reccared, tot zijne mederegenten en liet hij hen als zoodanig door de rijksgrooten huldigen. Hij hoopte, dat zij dan na zijn dood hem zonder eenigen tegenstand in de regeering zouden opvolgen.

Het was een noodlottige stap, die hevige twisten en bloedige gevechten na zich zou sleepen.

Hermangild en Reccared hadden zich door hunne moeder Theodosia,

eene dochter van den Byzantijnschen stadhouder in Spanje, in het geheim tot de orthodoxe geloofsbelijdenis laten overhalen. Hermangild, die met eene Frankische vrouw, Jugundis, de dochter van den Austrasischen koning Siegbert en van Brunehilde gehuwd was, werd door haar versterkt in den wensch om openlijk belijdenis van zijn geloof af te leggen. Jugundis, eene echte dochter van Brunehilde, die evenals hare moeder trotsch en overmoedig was, werd spoedig de geslagen vijandin van Goswintha, de tweede vrouw van Leovigild. Goswintha was met dweepzieken ijver aan de Ariaansche leer gehecht; Jugundis was eene even vurig katholieke. Het kwam tot heftige twisten, ja men verhaalt zelfs, dat de koningin Goswintha hare schoondochter eens bij de haren gegrepen en ten bloede toe mishandeld heeft, omdat deze de Ariaansche geloofsbelijdenis niet wilde aannemen.

Om aan de oneenigheden in zijne familie een einde te maken, verbande Leovigild zijn zoon naar Andalusië. Nauwlijks had Hermangild zich hier metterwoon gevestigd, of hij ging openlijk tot de katholieke kerk over. Reeds deze stap stond met opstand tegen zijn vader gelijk. Doch dat Hermangild besloten had, verder te gaan en werkelijk de wapenen tegen zijn vader op te vatten, dit toonde hij door met de bitterste vijanden zijns vaders eene nauwe verbintenis te sluiten. Hij wendde zich tot de Grieken in het zuiden des lands en tot den koning der Sueven, die in Galicië en in Portugal regeerde. De Sueven waren vroeger ook Arianen geweest, doch reeds sinds lang tot de katholieke kerk overgegaan. Hun koning Theodemir, gewoonlijk alleen koning Mir genoemd, meende van den twist tusschen vader en zoon tot uitbreiding van zijne macht partij te moeten trekken en sloot met Hermangild een verbond tegen diens vader.

Leovigild zag zijne macht ernstig bedreigd; zijn toestand was hoogst gevaarlijk. De geheele Romeinsche bevolking van Spanje behoorde met een groot deel der Gothen tot de katholieke kerk en verklaarde zich om die reden voor Hermangild. In het noorden stonden de Vasconen opnieuw op, ook de Frankische koningen Guntram en Childebert rustten zich tot een inval in het Westgothische rijk toe. Theodemir riep zijne Sueven onder de wapens, om Hermangild ter hulp te komen, en ook de Grieken stonden gereed om den strijd te hernieuwen en hunne veroveringen tot in het hart van Spanje uit te breiden. Met onwrikbare volharding en onbezweken moed bood Leovigild zijnen talrijken vijanden het hoofd. In de eerste plaats overwon hij de Vasconen, die voor hun opstand zoo vreeselijk gestraft werden, dat zij, door een panischen schrik bevangen, grootendeels uit Spanje vluchtten en zich aan de overzijde der Pyreneën in Gallië nederzetten, waar het landschap Gascogne nog heden ten dage naar hen genoemd wordt. Vervolgens wendde Leovigild zich tegen zijn zoon, dien hij in Sevilla belegerde.

Koning Mir, die met een Suevisch leger tot ontzet kwam aanrukken, werd geslagen en gedwongen om voortaan den West-Gothen trouw en gehoorzaamheid te bewijzen. Toch werd Sevilla dapper verdedigd; eerst na twee jaren, nadat een hongersnood geruimen tijd binnen de muren gewoed had, gaf de stad zich over. Hermangild had zich vooraf door de vlucht gered. Bij de Grieken hoopte hij hulp te vinden, maar de veile Grieksche stadhouder leverde hem voor 30,000 soldi aan zijn vader uit.

Ook thans gedroeg Leovigild zich gematigd in het straffen; hij verbande zijn oproerigen zoon naar Valencia. Toen deze echter in het jaar 584 van daar vluchtte, hetzij om zich in Gallië bij de Frankische koningen in veiligheid te stellen, hetzij om opnieuw de vaan des opstands op te steken, en te Taragona gegrepen werd, ontving hij het streng bevel om thans, als teeken van onderwerping, het avondmaal uit de handen van een Ariaanschen bisschop aan te nemen. Hermangild weigerde dit, hij wilde zijne vrijheid niet verwerven ten koste van zijne godsdienstige overtuiging. Hij boette zijne standvastigheid met den dood. In het jaar 585 gaf Leovigild bevel om hem ter

dood te brengen. Nadat de koning in de jaren 585 en 586 met goeden uitslag tegen de Franken gestreden had, stierf hij en liet het rijk na aan zijn zoon Reccared, die hem tot dusver als mederegent trouw ter zijde had gestaan.

Reccared (586—601) was, evenals zijn broeder, in zijn hart een ijverig katholiek, doch hij was niet openlijk voor zijne gevoelens uitgekomen, maar uit liefde tot zijn vader voor het oog Ariaan gebleven. Ook gedurende de eerste jaren zijner regeering aarzelde hij, uit vrees voor de Ariaansche grooten onder de West-Gothen, van godsdienst te veranderen, doch eindelijk ging hij in het openbaar tot het katholicisme over. In den beginne verwekte deze daad onder de aanzienlijken des lands groote ontevredenheid, er ontstonden eenige oproerige bewegingen, enkele edelen wilden zelfs naar de wapens grijpen, doch Reccared wist zijne macht te handhaven. Meesterlijk verstond hij de kunst ter rechter tijd beurtelings zachtheid en gestrengheid te gebruiken. Daar het grootste deel des volks, de oude Spanjaarden en de Sueven, evenals vele West-Gothen tot de orthodoxe richting behoorden, waren de ontevredenen niet in staat iets uit te richten.

Reccareds regeering was voor het Gothische rijk een tijdperk van bloei en voorspoed. Terwijl in Gallië de Merovingische koningen elkander als wilde dieren bevochten en het volk door bloedige burgeroorlogen geteisterd werd, terwijl overal elders in de wereld het monster van den krijg ontboeid was, genoten de West-Gothen in Spanje een ongestoorden vrede. Het hoogste doel van des konings streven was door het uitvaardigen van goede wetten, die ook stipt gehandhaafd werden, zijn volk gelukkig te maken.

Was tot dusver het sluiten van huwelijken tusschen Romeinen en Gothen verboden geweest, Reccared hief dat verbod op; de West-Gothen moesten niet langer als veroveraars in eene vijandige verhouding tegenover de Romeinen staan; overwinnaars en overwonnelingen moesten voortaan slechts ééne natie vormen. Daarom bepaalde hij ook, dat over beide volken recht zou gesproken worden volgens dezelfde wetten, die grootendeels aan het Romeinsche wetboek ontleend waren.

Ten gevolge van deze pogingen van Reccared smolten de West-Gothen en Romeinen spoedig tot één volk samen; eene gebeurtenis, die een noodlottigen invloed op de Germaansche zeden en op de taal van het eerstgenoemde volk heeft uitgeoefend. De Duitsche klanken der volkstaal werden spoedig geheel door de Latijnsche verdrongen; het betrekkelijk kleine volk der overwinnaars ging in de veel talrijker overwonnelingen onder.

Reccared werd opgevolgd door verschillende vorsten, wier regeering voor de geschiedenis der wereld niet de minste beteekenis bezit en wier namen wij dan ook stilzwijgend voorbijgaan. Wij vermelden alleen eene bloedige vervolging van de Joden, onder den overigens zachtmoedigen koning Sisebert, dewijl zij ons een nieuw bewijs oplevert van den dweepzieken geloofsijver, waardoor de katholieke kerk zich in die dagen onderscheidde.

Van meer beteekenis, dan al deze koningen, die gedeeltelijk ten gevolge eener omwenteling ten troon verheven werden, is Chindaswinth, die in het jaar 641 aan de regeering kwam en zijn zoon Recceswinth tot mederegent benoemde. Chindaswinth was een man van veel talent en groote geestkracht, maar tevens van barbaarsche wreedheid. Terwijl anders bij twisten over de troonsopvolging, de overwinnaar de overwonnenen placht te sparen, volgde hij het voorbeeld der Romeinsche en Frankische vorsten, daar hij allen, die het waagden tegen hem op te staan, of die slechts verdacht werden, dat zij een begeerig oog naar den troon hadden durven opheffen, zonder genade ter dood brengen liet. Zelfs de bloedverwanten van zijne mededingers werden uit den weg geruimd.

Bij eene strenge wet werd het verlaten van het land verboden; dit was noodig, omdat een groot aantal edelen, die met oproermakers verwant waren, de wraak des konings duchtte en daarom naar Gallië vlood.

In weerwil van zijne strengheid legde de koning zich er toch op toe, door goede wetten de orde in het rijk te handhaven. Doch het verdienstelijkst van alle vorsten maakte zich in dit opzicht Recceswinth (649—672), die als de voortreffelijkste en rechtvaardigste van alle Westgothische koningen geroemd wordt.

Hij voltooide de wetgeving der Gothen; onder zijne regeering werden alle zoowel door Leovigild, Reccared, Chindaswinth en andere koningen als door hem zelf uitgevaardigde wetten in een wetboek verzameld, dat den naam forum judicum ontving. Het West-Gothische recht onderscheidde zich van dat der overige Germaansche volken door zijne volledigheid en zijne voortreffelijke bepalingen. Hoe belangrijk deze wetgeving was, blijkt wel ten duidelijkste uit de omstandigheid, dat zij nog heden ten dage in Spanje voor een groot deel den grondslag van het recht uitmaakt.

In zijn diepen eerbied voor de wet verklaarde Recceswinth de verkiesbaarheid der koningen voor den eersten grondslag der Westgothische staatsregeling. Gelijk reeds zijne voorgangers gedaan hadden, riep hij meer dan eens vergaderingen van geestelijke en wereldlijke waardigheidsbekleeders des rijks bijeen, die eenige overeenkomst vertoonen met de latere Duitsche rijksdagen, en waarop zoowel kerkelijke twistvragen als de belangrijkste aangelegenheden van den staat besproken werden. Alleen in kerkelijke zaken hadden de geestelijken eene stem; in weerwil hiervan oefenden zij bij het behandelen van staatszaken een nog sterkeren invloed uit dan de Palatijnen, de wereldlijke grooten des rijks, want de geestelijke stand was op de conciliën steeds het sterkst vertegenwoordigd.

De voortreffelijke Recceswinth en de overige bekwame Westgothische koningen, die aan de conciliën zulk eene gewichtige beteekenis verleenden, vermoedden niet, dat de macht, welke zij aan de geestelijkheid schonken, later zoo noodlottig voor hun land worden zou. De bisschoppen misbruikten onder de volgende koningen hunnen invloed. Zij trokken daarvan partij om het volk dom en bijgeloovig te maken en bloedige vervolgingen tegen ketters en Joden in het leven te roepen.

De koningen, die hunne verkiezing grootendeels aan de hooge geestelijken dankten, zagen hun maar al te veel naar de oogen. Zoo gaf koning Erwig, om een voorbeeld te noemen, de Joden andermaal aan de heftige vervolging der geestelijkheid prijs. Ook aan de wereldlijke grooten, de Palatijnen, moesten de vorsten zoovele voorrechten toestaan, dat de koninklijke macht daardoor zeer beperkt werd, zoodat een constitutioneel vorst van dezen tijd veel meer beteekent dan zij. De koning was eigenlijk niets meer dan de uitvoerder der besluiten, die in de vergaderingen der geestelijken en Palatijnen genomen waren. Zulk eene ondermijning van het koninklijk gezag was ondragelijk voor een stoutmoedig en doortastend man, Witiza, die in het jaar 701 den troon besteeg. Hij nam de toevlucht tot meer dan een gewelddadig middel om de vroegere koninklijke macht te herstellen. Men verhaalt, dat hij zich aan gruwelijke wreedheid en onrechtvaardigheid heeft schuldig gemaakt. Wij moeten echter hoogst omzichtig zijn in het aannemen van de berichten, die hieromtrent tot ons zijn gekomen, daar zij van 's konings meest verbitterde vijanden, de in hunne vermeende rechten gekrenkte geestelijken, afkomstig zijn.

Reeds dat Witiza een eind maakte aan de vervolgingen van de Joden en aan alle verbannen Israëlieten vergunde naar Spanje terug te keeren, maakte den toorn der bisschoppen gaande. Nog heftiger werden zij echter vertoornd over eene wet van Witiza, welke hun verbood, zich op den paus van Rome, als op den eenig bevoegden uitlegger der kerkelijke wetten, te beroepen en die hen ook in geestelijke zaken aan de koninklijke macht ondergeschikt maakte. Eindelijk moesten de geestelijken een deel hunner bezittingen, welke hen zoo overmoedig maakten, ter beschikking van den koning stellen.

Ook tegenover de Palatijnen ging Witiza op dezelfde doortastende wijze te werk, en hierdoor haalde hij zich ook hun haat, evenals die der geestelijken, op den hals. Op deze wijze vervreemdde hij alle partijen van zich. Een kleinzoon van Recceswinth, Roderik, wiens vader op Witiza's bevel van het gezicht beroofd was, gelukte het eindelijk een opstand te verwekken en in het jaar 710 den koning van den troon te stooten. Roderik aanvaardde thans de koninklijke waardigheid, om haar binnen korten tijd tegenover een sterkeren, in waarheid geduchten vijand weer te verliezen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Het rijk der Angelsaksers. Brittannië door de Saksers verwoest. Ondergang der Romeinsche beschaving. Strijd der Britten tegen de Saksers. Ambrosius Aurelianus. Koning Arthur en de ridders van de ronde tafel. De zangen van Ossian. De Heptarchie. Staatsregeling en wetgeving der Saksers. De heilige Patrik. Strenge kloosterregelen. Gregorius de Groote. Ethelbert en Bertha. De Saksische school te Rome. De Petruspenning.

Van alle Germaansche volken, die de provinciën van het Westromeinsche rijk veroverd en zich daarin neergezet hadden, bewaarden de naar Brittannië verhuisde Saksers hunne nationaliteit trouwer dan eenig ander volk. Terwijl de West-Gothen in Spanje bijna geheel Romeinen werden, terwijl de Franken in Gallië zich met de Romeinen vermengden en grootendeels de Romeinsche zeden aannamen, bleven de Saksers in Brittannië echte Germanen.

De aan het woeste zeeschuimersleven gewende Germaansche krijgers verwoestten op hun veroveringstochten het Britsche land op vreeselijke wijze, zij hieuwen de inwoners zonder onderscheid van ouderdom of kunne neer; de geduchte krijgers kenden geen mededoogen; ook bij de veeten, die na het vestigen van hunne heerschappij tusschen hen en de oorspronkelijke inwoners bleven bestaan, gedroegen zij zich even wreed en onmenschelijk.

De kerken der Britten werden onder den voet gehaald en door heidensche altaren vervangen. Terwijl de Franken in Gallië, de West-Gothen in Spanje en de Oost-Gothen in Italië de Romeinsche wetten grootendeels in stand hielden, wischten de Saksers elke herinnering aan het Romeinsche rijk uit. Zij maakten de overwonnelingen tot hunne slaven, die door geene enkele wet beschermd werden en geen enkel recht konden doen gelden. De afstammelingen der edelste geslachten werden niet beter behandeld dan de onbeschaafde boeren en zij die reeds vroeger slaven geweest waren. Het kon niet anders of ten gevolge van dit alles moest ook het laatste spoor van Romeinsche beschaving in Brittannië voor altijd verdwijnen.

De Saksers bleven hunne eigen taal spreken en namen slechts enkele Latijnsche en Keltische woorden van de Romeinen en de Britten over. De laatsten hadden zich, voor den inval der Saksers, door eene hooge mate van geestbeschaving onderscheiden. Zij hadden de zeden der Romeinen zóó gretig overgenomen, dat zij in kunst en wetenschap met hen schier op ééne lijn stonden, maar ook even ontzenuwd waren als zij. Het Christendom was reeds vroegtijdig algemeen onder hen verbreid, doch met het Christendom waren ook de godsdienstwisten tot hen doorgedrongen en dat zaad was bij hen in een al te vruchtbaren bodem gevallen. Hunne tweespalt had hunne kracht ondermijnd en daarom waren zij ook niet in staat den koenen Saksers het hoofd te bieden. Zij moesten dezen, zij het ook eerst na een hardnekkigen strijd, het grootste deel van Brittannië afstaan.

Een groot deel der overwonnenen vluchtte naar Gallië en vestigde zich in Armorica (Bretagne); anderen, en wel de edelsten en dappersten onder hen, trokken zich in de westelijke gebergten van Wales en Cornwallis terug, om zich hier tegen de Germaansche indringers te verdedigen. Het meerendeel echter onderwierp zich aan de veroveraars en leefde in drukkende slavernij.

In den aanhoudenden strijd met de Saksers herwonnen de Britten, die naar Wales en Cornwallis waren uitgeweken en door hunne stamgenooten in Gallië menigmaal ondersteund werden, allengs de kracht, welke zij onder de heerschappij der Romeinen verloren hadden. In dien strijd, waarvan de ons meegedeelde bijzonderheden ongetwijfeld tot het gebied der verdichting behooren, en die ons als een waren heldenkamp wordt voorgesteld, hebben twee mannen door hunne dapperheid en hunne gelukkige krijgsbedrijven zich een zeer beroemden naam verworven. De eene was Ambrosius Aurelianus, de afstammeling van een aanzienlijk Romeinsch geslacht, dat zich in Brittannië had neergezet, de ander koning Arthur, ook Artus genoemd. Arthur, de meest beroemde van beiden, versloeg de Angelsaksers in twaalf gevechten en drong hen voor een korten tijd tot ver over de grenzen der door hen veroverde landen terug. Geloofwaardige berichten omtrent de daden van dezen door de sage zoo hooggevierden held ontbreken ons helaas! ten eenenmale. Het middeleeuwsche heldendicht heeft, als ter vergoeding daarvan, met de grootste ingenomenheid den Britschen vorst tot voorwerp zijner zangen gekozen. Zijne krijgsbedrijven werden door de zangers van lateren tijd met denzelfden hoogdichterlijken tint overgoten, welke over den geheelen riddertijd verspreid ligt. Arthur en zijn kring, die uit de uitgelezenste, dapperste en edelste ridders bestond, de groote tournooien, die aan zijn hof werden gehouden, en waarbij de wakkere koningen de schitterendste heldendaden verrichtten, maken den inhoud uit van eene reeks van legenden, die niet uit den overouden tijd, waarin Arthur leefde (ongeveer 500), maar uit den eigenlijken riddertijd afkomstig zijn en die ons dus niet eens met de zeden van dien tijd bekend maken *).

Na den dood van Arthur verbleekte de glans, door dezen vorst aan de Britsche wapenen bijgezet. Het kleine rijk in Wales en Cornwallis werd in eene menigte rijkjes versnipperd, die nog wel eeuwen lang hunne onafhankelijkheid wisten te bewaren, doch eindelijk voor de overmacht der Saksers bezweken.

Deze stichtten, gelijk wij reeds vroeger meedeelden, in het veroverde land zeven verschillende kleine koninkrijken, die te zamen door den naam Heptarchie werden aangeduid. Het waren de rijken Kent, Sussex, Wessex, Essex, Northumberland, Oostangelen en Mercia. Northumberland bestond gedurende langen tijd uit twee staten, Deira en Beruicia. Niet altijd stonden de zeven rijken geheel op zich zelf, dikwijls wist een der vorsten zich eene soort van oppermacht over de anderen te verwerven. Eerst waren de koningen van Kent, later die van Wessex de machtigsten.

De staatsregeling en wetgeving der Saksische koninkrijken in Brittannië

*) Ook omtrent de geschiedenis der Scoten bezitten wij overleveringen, wier echtheid helaas, niet boven twijfel verheven is, in de beroemde zangen van Ossian. Men heeft beweerd, dat deze zangen, die eerst in de vorige eeuw openbaar gemaakt zijn, een werk van jonger dagteekening zouden wezen; zooveel is zeker, dat zij in lateren tijd, indien dan al niet vervaardigd, toch omgewerkt zijn. Toen de Schot Macpherson de Schotsche of Gaelische liederen van Ossian voor het eerst in eene Engelsche vertaling bekend maakte, wekten zij niet alleen in Engeland, maar in geheel de beschaafde wereld groote bewondering. Ossian werd de Schotsche Homerus genoemd. Doch spoedig ontstond er twijfel omtrent de echtheid dezer zangen, en de Duitsche en Engelsche geleerden beschuldigden Macpherson, dat hij zijn eigen werk voor een voortbrengsel der oude dichtkunst uitgegeven had. Ook de uitgave der liederen in de oorspronkelijke Gaelische taal heeft deze verdenking niet geheel kunnen ontzenuwen. Dit staat ten minste vast, dat de liederen van Ossian niet alzoo in dien ouden tijd gedicht, maar later omgewerkt zijn. Ook zij bezitten daarom, hoe hoog men hunne dichterlijke verdiensten ook schatte, geene geschiedkundige waarde.

bleven echt Germaansch. Elke vrije grondbezitter vormde met zijn huisgezin en de hem onderhoorige lijfeigenen eene familie; de in elkaars nabijheid wonende familiën maakten de gemeente of mark uit, terwijl de marken weer tot gouwen, shires genaamd, vereenigd werden.

Gelijk de Germanen overal deden, zoo hadden ook de Saksers het veroverde land onder hunne edelen verdeeld. De koning, die uit de aanzienlijkste geslachten gekozen werd, bezat daarin het grootste aandeel. Alleen den vrijen mannen was het geoorloofd wapenen te dragen, slechts zij mochten in de volksvergaderingen over de wetten beraadslagen en aan de stemming deelnemen. Als uiterlijk onderscheidingsteeken droegen zij lang, op de schouders afhangend haar, een recht dat bij de Franken slechts aan de afstammelingen van het oude Merovingische vorstengeslacht toekwam. De onvrije mannen moesten het haar afscheren. Oorspronkelijk namen alle vrije mannen aan de volksvergaderingen deel; later werden alleen de uitverkoren wijzen des volks er toegelaten, zij maakten een raad des konings uit, die groote voorrechten bezat, daar hij zelfs den koning, wanneer hij eene misdaad begaan of de wetten geschonden had, ter verantwoording roepen kon. Bij de volksvergadering berustte het recht van oorlog en vrede; alleen met hare toestemming mocht de koning belastingen invorderen.

De Saksers waren, toen zij naar Brittannië overstaken, nog heidenen. De minachting, waarmee zij de overwonnen Britten beschouwden, droegen zij ook op den godsdienst van dat volk over. Dit komt ons niet onverklaarbaar voor, want de houding der Christelijke geestelijken onder de Britten was weinig geschikt om aan de krijgshaftige, op hunne vrijheid zoo fiere Germanen liefde voor het Christendom in te boezemen.

Sinds de heilige Patrik in het jaar 432 het monnikwezen in Ierland had ingevoerd, waren het voornamelijk Iersche monniken geweest, die zoowel in het zuiden van Schotland als onder de Britten in Engeland zich nedergezet hadden, om hun de orthodoxe kerkleer naar hare strengste opvatting te prediken en hun liefde voor het kloosterleven in te boezemen. Van dezen tijd af werd de Britsche geestelijkheid met een geest van sombere dweepzucht bezield, die hen in grooten getale naar de kloosters heendreef.

De beide kloosters Banger in Ierland en Wales onderscheidden zich door de afschrikkende gestrengheid hunner regelen. De monniken moesten zich de grootste ontberingen getroosten: zij waren verplicht tot den vermoeiendsten arbeid, zij stonden onder eene tucht, waarbij de geringste vergrijpen met lichamelijke kastijdingen gestraft werden. Wie bij het eten vergat een kruis te slaan, ontving zes geeselslagen; wie verzuimde zijn olieflesschje om te hangen, vijf en twintig.

Het zou onbillijk zijn te ontkennen, dat de strenge leest, waarop dit kloosterleven geschoeid was, zijne goede zijde had. De aan onafgebroken arbeid gewende monniken brachten hun tijd zeker niet met het plegen van misdaden door; zij moesten onvruchtbare of verwaarloosde gronden ontginnen. Anderen weer, die aanleg voor de beoefening van de wetenschap bezaten, moesten zich hierop toeleggen; velen hunner muntten als onderwijzers uit, maar hun onderwijs was de vrucht van zulk eene bekrompen opvatting van den godsdienst, van zulk eene dweepachtige beschouwing van de wereld en het leven, dat den aan eene onbeperkte vrijheid gewenden Saksers niets meer tegen de borst stuitte dan eene bekeering tot zulk een Christendom.

Eerst aan paus Gregorius den Grooten gelukte het, het Christendom onder de Saksers te verbreiden. Beda, de Eerwaardige, die ons eene kerkgeschiedenis der Angelsaksers heeft nagelaten, verhaalt, dat Gregorius eens, voordat hij paus geworden was, de schoonheid van eenige jongelingen bewonderde, welke op de slavenmarkt te Rome ten verkoop werden aangeboden. Hunne rijzige gestalte, hunne golvende blonde haren, de edele, reine trekken van hun gelaat trokken hem met onwederstaanbare macht aan.

Op zijne vraag, wie deze slaven waren, werd hem geantwoord: »dat zijn Angelen." »Goed!" riep hij uit, »dan zullen zij ook angeli (engelen) in het hemelsch koninkrijk worden, want zij hebben een engelachtig gezicht." Toen hij verder onderzoek deed naar den naam van het land, waaruit zij afkomstig waren, noemde men hem Deïra. »De ira eruti, aan den toorn ontrukt, en geroepen tot de barmhartigheid van Christus!" riep Gregorius uit en van dezen tijd af was het zijn ijverigst streven den Britten de eeuwige zaligheid door de invoering van het Christendom te schenken.

In persoon wilde hij als verkondiger des heils naar het verre noorden gaan, maar paus Pelagius, wien hij om reisgezellen verzocht, stond hem niet toe, zich zoo ver van Rome te verwijderen. Toen Gregorius zelf paus geworden was, herinnerde hij zich zijn vroeger voornemen en hij besloot in het jaar 596, het ten uitvoer te brengen. Hij zond den Romeinschen abt Augustinus met 40 monniken naar Brittannië en gaf hun brieven van aanbeveling aan de Frankische koningen, aan koningin Brunehilde en aan de Gallische bisschoppen mede. Bij de Franken werden de pauselijke zendelingen met geestdrift ontvangen; een groot aantal Frankische priesters sloot zich bij hen aan, die door hunne kennis van de taal zeer geschikt waren om als onderhandelaars tusschen hen en de Saksers te dienen.

In dien tijd had koning Ethelbert van Kent (560—616) alle Angelsaksische rijken, met uitzondering van Northumberland, aan zijne macht onderworpen. Hij was gehuwd met eene dochter van den Frankischen koning Charibert, de vrome Bertha. Bertha had in haar gevolg eenige Christelijke geestelijken naar Engeland overgebracht, doch zoowel hunne pogingen als die van Bertha zelf, om den Saksischen koning tot het Christendom te bekeeren, waren tot dusver vruchteloos gebleven.

Toen de door paus Gregorius uitgezonden monniken in Engeland aankwamen, hield Ethelbert hen in den beginne voor machtige toovenaars. Hij onderhield zich daarom met hen alleen onder den blooten hemel, dewijl hij vreesde, dat zij in een besloten vertrek hem door hunne tooverkunsten verderf konden aanbrengen. Eerst toen hij de zendelingen nader leerde kennen, toen het woord der vrome Bertha eenigen invloed op hem verkreeg, toen hij zag, met welk een ijver de vreemde priesters er op uit waren hun godsdienst te prediken, en hoe ingetogen zij leefden, eerst toen gaf hij hun verlof om openlijk in zijn rijk met hunne prediking op te treden.

De pogingen der Frankische en Italiaansche geestelijken werden binnen korten tijd met den gunstigsten uitslag bekroond. Koning Ethelbert zelf liet zich in het jaar 597 doopen en 10.000 Saksers volgden op kerstmis van hetzelfde jaar het voorbeeld van hun vorst.

Dien gelukkigen uitslag dankten de roomsche zendelingen grootendeels aan de verstandige voorschriften, welke Gregorius de Groote hun gegeven had. Zij mochten niet, gelijk dat vroeger wel eens geschied was, de Saksers met geweld tot bekeering dwingen; zij moesten de zeden en gewoonten des volks ontzien; in plaats van de heiligdommen en altaren der afgoden te verwoesten of te verbranden, moesten zij trachten die in Christelijke tempels te herscheppen; juist daardoor gelukte het hun in betrekkelijk korten tijd het geheele Saksische volk tot omhelzing van het nieuwe geloof te bewegen. Wel werd meer dan één heidensch gebruik met de Christelijke plechtigheden vereenigd, maar het doel, de bekeering des volks, was bereikt.

Augustinus werd aartsbisschop van Canterbury en richtte niet alleen vele andere bisdommen, maar ook in het noorden des lands het aartsbisdom York op.

De invoering van het Christendom oefende op den toestand der Saksers zoowel op zedelijk als op staatkundig gebied den gewichtigsten invloed uit. De tot het Christendom toegetreden koningen verleenden aan de geestelijken groote voorrechten en bijzondere vrijheden, zoodat zij niet alleen de inwendige

aangelegenheden der kerk naar eigen goedvinden mochten regelen, maar ook een sterken invloed op den gang der staatszaken uitoefenden. Zij bleven in eene nauwe betrekking tot Rome staan en beschouwden zich als de onderdanen van den roomschen bisschop.

In de zevende eeuw kwam er bij de Angelsaksische koningen eene eigenaardige gewoonte in zwang, die voor de beschaving des volks van het hoogste gewicht was. Meer dan één vorst trok na eene langdurige regeering het gewaad van een boeteling aan en deed eene bedevaart naar Rome, om daar boete te doen. Ook andere aanzienlijke Saksers volgden dit voorbeeld. Zoo bleef er een levendig verkeer tusschen Rome en Brittannië bestaan, hetwelk in de achtste eeuw tot zulk eene hoogte klom, dat vele jonge Saksers naar Rome gezonden werden, om in hunne school, die in eene der voorsteden opgericht was, onderwijs te ontvangen.

Alle uitstekende Engelsche geestelijken hebben te Rome hunne opleiding ontvangen. Om de daardoor veroorzaakte uitgaven te bestrijden, hief men in Engeland eene eigenaardige belasting, den Petruspenning, over welker opbrengst de paus alleen te beschikken had. De grootst mogelijke verdiensten ten aanzien van de regeling der Angelsaksische kerk verwierf zich bisschop Theodorus van Tharsus in Cilicië, die zich als een hoog bejaard man naar Engeland begaf en in het jaar 668 aartsbisschop van Canterbury werd. Hij legde zich boven alles op de wetenschappelijke vorming der geestelijken toe.

Dat de Angelsaksers ten gevolge van de omhelzing van het Christendom op een hoogeren trap van geestelijke ontwikkeling stonden dan vroeger, bleek ook uit de invoering van eene schriftelijke wetgeving, welke door Ethelbert begonnen en door de volgende koningen voltooid werd.

Vooral koning Ina van Essex (688—726) maakte zich als wetgever beroemd. In de eerste plaats wilde hij de onderworpen Britten met de Saksers doen samensmelten door huwelijksverbintenissen tusschen beide volken toe te staan.

De staatkundige geschiedenis der zeven Angelsaksische rijken gaan wij met stilzwijgen voorbij; de aanhoudende oorlogen, door deze kleine staten zoowel onderling als met de naburige stammen gevoerd, omtrent welker bijzonderheden slechts zeer onvolledige, met sagen vermengde berichten tot ons zijn gekomen, zijn voor de geschiedenis der wereld van geen groot gewicht. Eerst met de vereeniging van de zeven rijken onder koning Egbert van Wessex in den aanvang der 9e eeuw wordt de Engelsche geschiedenis ook voor de overige volken van Europa belangrijk.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Het Grieksche keizerrijk Justinianus I. Liefde, door het volk hem toegedragen. Binnenlandsch bestuur van Justinianus. Ontaarding der bevolking van Constantinopel. De spelen in den circus. De partijen in den circus. De Blauwen en de Groenen. Machtsmisbruik. De bloedige Nika. De moedige keizerin Theodora. Eene boeleerster op den keizerlijken troon. Justinianus' liefde voor zijne gemalin. Hebzucht en wreedheid der keizerin. Voorbijgaande luister van het Byzantijnsche rijk onder Justinianus. Invoering van de zijdeteelt. Prachtige bouwwerken. Zware belastingen. Godsdienstwisten. Justinianus' grootste verdienste. Corpus Juris. Tribonianus.

Nadat keizer Justinus I den 1en Augustus 527 gestorven was, werd zijn neef en mederegent Justinianus I (527—565) door het volk met geestdrift als

diens opvolger begroet. Justinianus had zich bij de Byzantijnen bemind weten te maken. De geestelijkheid had hij door zijn ijver voor het orthodoxe geloof, den adel door zijn eerbied voor den senaat, de lagere volksklasse door zijn mildheid voor zich gewonnen. Gedurende den tijd van zijn consulaat had hij niet minder dan 288,000 goudstukken verkwist, om de wufte menigte op zijne hand te krijgen.

Justinianus was in de volle kracht van den manlijken leeftijd, 45 jaar oud, toen hij de regeering aanvaardde. Hij verwezenlijkte ten volle de verwachtingen, die men omtrent hem koesterde; met eene onvermoeide werkzaamheid legde hij zich op de leiding der staatszaken toe.

Spoorde aan den eenen kant zijn dorst naar roem hem aan om de grenzen van zijn rijk door veroveringstochten uit te breiden, zoodat hij opnieuw een groot deel van het oude Romeinsche rijk aan zijn schepter onderwierp, ook door zijn binnenlandsch bestuur wilde hij zijn naam onsterfelijk maken. Daartoe bemoeide hij zich in persoon met een rusteloozen ijver met alle mogelijke regeeringszaken; overal poogde hij de orde te herstellen en hervormingen in te voeren.

Handel en nijverheid moesten tot een hoogeren trap van bloei opgevoerd, kunst en wetenschap bevorderd, de rechtsbedeeling door eene verzameling en herziening van de bestaande wetten verbeterd worden. Door grootsche en prachtige bouwwerken poogde Justinianus zich een onsterfelijken naam te verwerven. Ook jegens de kerk wilde hij zich verdienstelijk maken door de godsdienstwisten bij te leggen.

Hij bracht in zijne acht en dertigjarige regeering veel tot stand, maar alles wat hij verrichtte was slechts van voorbijgaanden aard. De door hem veroverde landen, werden binnen korten tijd opnieuw van het rijk losgescheurd, terwijl zijne pogingen om de eenheid in den boezem der kerk te herstellen geheel mislukten. Zijne bouwwerken en andere reusachtige ondernemingen verslonden zulke onnoemlijke sommen, dat de druk der belastingen ondragelijk werd en het land schier geheel en al uitputte, ja, dat, in weerwil van meer dan een weldoordachten maatregel tot bevordering van handel en nijverheid, toch de groote volksmenigte meer en meer verarmde. Slechts in het regelen van de wetgeving bereikte Justinianus het doel, dat hij zich had voorgesteld. Zijn Corpus Juris maakt nog heden den grondslag van alle rechtsstudie uit.

Het was volstrekt niet alleen Justinianus' schuld, dat zijne pogingen niet met een gelukkiger en duurzamer gevolg bekroond zijn. Het trage, aan een weelderig leven verslaafde Byzantijnsche volk, dat slechts in godsdienstwisten en in de nietige spelen van den circus belang stelde, zou zelfs door den voortreffelijksten aller vorsten niet licht met een nieuw, hooger geestelijk leven bezield zijn. Justinianus was hiertoe bij al zijne goede eigenschappen niet in staat; het ontbrak hem zoowel aan de noodige genialiteit, als aan zedelijken ernst van karakter.

Hoe diep het volk gezonken was, waarover Justinianus moest regeeren, blijkt ons uit een vreeselijken opstand, die ten gevolge van de nietigste oorzaken in het jaar 532 te Constantinopel uitbrak. De spelen in den circus waren uit Rome naar alle aanzienlijke steden van het Romeinsche rijk en dus ook naar Constantinopel overgegaan. Wat te Rome de circus was, dat was te Constantinopel de hippodromus. Bij de eerste invoering van de wedrennen bestonden die in een eenvoudigen strijd tusschen twee wagens, welker menners door roode en witte kleederen onderscheiden waren; later kwamen hier nog twee kleuren, lichtgroen en hemelsblauw, bij. Naar deze vier kleuren vormden zich weldra in het keizerlijke Rome vier verschillende partijen, terwijl het met die openbare spelen hartstochtelijk ingenomen volk, dat steeds voor het eene of andere gedeelte der mededingers partij koos, zich insgelijks met die kleuren versierde. De partijen in den circus haatten en vervolgden

elkander uit al hare macht. Niet alleen de mededingers zelf, maar ook hunne vrienden namen een werkzaam aandeel aan de hevige gevechten, die menigmaal buiten den circus geleverd werden. Deze partijschappen gingen spoedig van Rome naar Constantinopel over en namen hier op eene onrustbarende wijze toe. De Witten sloegen de handen ineen met de Blauwen, de Groenen met de Rooden, zoodat uit de vier partijen twee ontstonden. Niet alleen de kampioenen in den wedstrijd, neen, het geheele volk splitste zich in deze twee groote partijen, die altijd vijandig tegen elkaar overstonden, elkander vaak zeer bloedige gevechten leverden en wier strijd des te gevaarlijker werd, naarmate godsdienstige en staatkundige tweespalt hare ware bedoelingen achter dat masker verborg. De Blauwen waren aanhangers der orthodoxe kerk, de Groenen helden tot de monophysieten over.

Reeds onder keizer Anastasius had de strijd tusschen de kleuren tot een bloedig oproer te Constantinopel aanleiding gegeven. De Groenen, die met verborgen wapenen in den hippodromus verschenen waren, stieten bij zeker feest niet minder dan 3000 hunner Blauwe tegenstanders neder.

Van Constantinopel uit verbreidde deze strijd der kleuren zich over de provincie-steden van het Byzantijnsche rijk, en ook daar duidde men met de onderscheiding der twee kleuren twee politieke partijen aan, die met de grootste verbittering tegenover elkander stonden en wier hevige geschillen zelfs dikwijls gevaarlijk werden voor de rust van den staat. De zegevierende partij maakte overal inbreuk op de wetten, alleen om hare tegenpartij te vervolgen. Wie in de steden eenig ambt wilde bekleeden, moest zijn steun zoeken bij eene der beide kleuren. Toen Justinianus tot den troon werd geroepen, had de partij der Blauwen de overhand; zij was op de zijde van den keizer en van de orthodoxe kerk, terwijl de Groenen aanhangers waren van de familie van den gestorven keizer Anastasius, en van de leerstellingen der monophysieten.

Door de gunst van Justinianus gerugsteund, legden de Blauwen te Constantinopel en in het geheele rijk een baldadigen overmoed aan den dag; alom verspreidden zij vrees en schrik. Gedurende den nacht trokken zij langs de straten der hoofdstad. Met dolken gewapend overvielen zij de Groenen overal, waar zij hen aantroffen.

Op deze wijze werd eene menigte moordaanslagen ongestraft volvoerd. Het kwam zoo ver, dat de Blauwen als roovers de huizen der burgers binnendrongen en zelfs kerken en altaren ontheiligden. Het moorden werd tot eene kunst verheven; eenige van de onstuimigste partijgangers der Blauwen beroemden zich op hunne bekwaamheid om met één enkelen dolksteek immer eene doodelijke wond toe te brengen.

De losbandige jongelingen der hoogere standen sloten zich mede bij de Blauwen aan; deze hadden vrienden en aanverwanten onder de leden der gerechtshoven en wisten alzoo te bewerken, dat de gerechtelijke uitspraken steeds in hun voordeel uitvielen: indien de Groenen het eene enkele maal waagden, zich tegen hen te verzetten en hun leven met het zwaard in de vuist te verdedigen, dan vielen zij toch na het gevecht in handen der eerlooze rechters, die hen onrechtvaardig ter dood veroordeelden.

Justinianus, onder wiens regeering de wetboeken bijeengebracht en herzien werden, bezat voor recht en billijkheid geen greintje gevoel. Hij haatte de Groenen, door welke, gelijk wij later zullen verhalen, zijne gemalin Theodora eens zwaar beleedigd was, en hij liet daarom de keizerin onbeteugeld aan hare wraakzucht bot vieren. Zoo werd eens op Theodora's bevel een stadhouder van Cilicië boven het graf van twee moordenaars der Blauwe partij opgehangen, wijl hij dezen wegens het vermoorden van zijne dienaren en wegens een aanslag op zijn eigen leven ter dood veroordeeld had.

In het jaar 532 vierde Justinianus het feest zijner vijfjarige regeering door schitterende spelen. De Groenen maakten van deze gelegenheid gebruik, om zijne gerechtigheid tegenover de Blauwen in te roepen, doch werden op

vernederende wijze tot rust en onderwerping aangemaand. De eersten, hierover vergramd, hieven hevige smaadredenen tegen den keizer aan, en zegden den vorst, die zijn volk alle gerechtigdheid weigerde, de trouw op, ja brandmerkten hem zelfs met den scheldnaam van roover, ezel en meineedigen tiran.

Het antwoord, dat de verbolgen keizer hun hierop gaf, luidde: »Telt gij dan uw leven om niet?" De Blauwen vielen in den hippodromus hunne vijanden aan; dezen, welke zich te zwak gevoelden om den strijd te wagen, namen de vlucht, terwijl zij in de straten van Constantinopel de hevigste verwijtingen tegen den keizer uitten. Op denzelfden dag had de praefect Eudaemon zeven moordenaars, welke tot beide partijen behoorden, ter dood veroordeeld. Zij werden naar de gerechtsplaats in de voorstad Pera gevoerd; vier werden onthoofd, drie moesten opgehangen worden. Bij twee der laatsten brak de strik en beiden vielen nog levend op den grond. Het volk, dat over hunne redding juichte, stelde hen onder de bescherming der monniken van een naburig klooster, opdat zij in het heiligdom eene vrijplaats zouden vinden. Een der beide veroordeelden behoorde tot de partij der Blauwen, de andere tot die der Groenen. Beide partijen vereenigden zich dus voor een oogenblik, om de moordenaars aan den arm der wet te onttrekken; zij begaven zich gezamenlijk naar het paleis van den praefect, die reeds zijne dienaren had uitgezonden, om de moordenaars opnieuw te vatten.

Deze dienaren werden teruggedreven of neergesabeld, terwijl het paleis in brand gestoken werd.

De praefect riep tot zijne bescherming de gewapende macht tegen de opstandelingen in, maar juist hierdoor verkreeg het oproer een veel dreigender aanzien, want nu nam de geheele bevolking van Constantinopel er aan deel. Het krijgsgeschreeuw der opstandelingen (nika, overwin!) waarnaar het oproer later in de geschiedenis den naam van »Nika" ontvangen heeft, weerklonk in alle straten. Van de daken en uit de vensters wierpen de vrouwen steenen op de hoofden der soldaten, en deze konden zich alleen verdedigen door de huizen in brand te steken. Er ontstond een vreeselijke brand, zelfs de kathedraal der Heilige Sophia, de hoofdkerk van Constantinopel, een gedeelte van het paleis en vele andere openbare gebouwen, waaronder een groot hospitaal met al de zieken, die zich op dat tijdstip daarin bevonden, werden eene prooi der vlammen.

Tevergeefs beproefde Justinianus door onmiddellijk toe te geven de onstuimige oproerlingen tot bedaren te brengen; hij zette den praefect Eudaemon, die de terechtstelling bevolen had, en verscheiden andere gehate ambtenaren af, en snelde zelf naar den hippodromus, om mondeling de verzekering te geven, dat voortaan een ieder gerechtigheid wedervaren zou. Deze beloften vonden geen geloof. Vijf dagen lang holde de moord door de straten van Constantinopel. De Groenen hadden besloten partij te trekken van deze gunstige gelegenheid, om Justinianus van den troon te stooten. Er leefden te dier tijde te Constantinopel twee neven van den vroegeren keizer Anastasius, Pompejus en Hypatius. De laatste was de lieveling der Groenen, hem zochten zij dus op den troon te plaatsen,

Het was op den morgen van den zesden dag, dat het volk zich om Hypatius schaarde. Tevergeefs smeekte hij, dat men hem niet tot het plegen van eene onrechtvaardige daad dwingen zou. Zijn verzoek was vruchteloos; hij werd naar het Forum van Constantijn geleid, daar wond men hem, in plaats van den diadeem, een kostbaar halssieraad om het hoofd, en kroonde hem zoo als keizer.

Indien Hypatius had kunnen besluiten het woedende volk tot een aanval op het paleis van Justinianus aan te zetten, dan zou hij waarschijnlijk gezegevierd hebben, doch hij geloofde niet aan een goeden uitslag dezer geheele onderneming en liet derhalve het gunstige tijdstip ongebruikt voorbij gaan.

In het keizerlijk paleis heerschte eene vreeselijke verwarring. Justinianus

achtte zich verloren en vatte het besluit op om te ontvluchten. Indien hij dit besluit volvoerd had, dan zou hij bezwaarlijk leven en troon behouden hebben. Theodora, zijne onversaagde gemalin, hield hem terug. In een laatsten krijgsraad, dien Justinianus met zijne getrouwen hield, en waarbij ook Theodora tegenwoordig was, riep zij den keizer toe: »Al ware ook de vlucht het eenige reddingsmiddel, toch zou ik het beneden mij achten te vluchten! Zij, die eenmaal geheerscht hebben, mogen het verlies hunner waardigheid en heerschappij niet overleven; zie toe, wanneer gij tot de vlucht besluit, dat de trek naar het leven u niet eene ellendige verbanning en een smadelijken dood berokkene! Wat mij aangaat, ik houd mij aan het beginsel der ouden, dat de troon een roemrijk graf is."

Deze vastheid van karakter in eene vrouw, deed den moed der mannen herleven. Op raad der keizerin wist men door list een gedeelte der Blauwen voor Justinianus te winnen. Belisarius, de trouwe en talentvolle veldheer, en Mundas, een beproefd bevelhebber, werden aan het hoofd geplaatst van 3000 veteranen, die zich reeds tijdens de oorlogen in Perzië en Illyrië door dapperheid en krijgstucht hadden onderscheiden.

De Groenen hadden zich teruggetrokken in den hippodromus; derwaarts snelden Belisarius en Mundas, elk aan het hoofd eener afdeeling soldaten. Zij baanden zich een doorgang door de enge straten, in welke het hoogst moeilijk was door te dringen, daar de nog niet gebluschte vlammen boven hunne hoofden te zamen sloegen.

Gelukkig bereikten zij echter hun doel, en drongen te gelijker tijd door de beide tegenoverstaande poorten in den hippodromus binnen.

De Groenen, in eene enge ruimte opeengedrongen, waren niet in staat den dubbelen aanval het hoofd te bieden. De Blauwen sloten zich bij de soldaten van Justinianus aan, waarop eene vreeselijke slachting onder de Groenen plaats greep. Hypatius werd van zijn troon gerukt en met zijn broeder Pompejus voor Justinianus gesleept. Aan de voeten des keizers smeekte hij om zijn leven, terwijl hij verklaarde, dat hij slechts gedwongen den diadeem aanvaard had. Doch hij vond geen gehoor: den volgenden morgen werden de beide broeders, en met hen 18 senatoren, hunne vrienden en aanhangers, ter dood gebracht. Hunne lijken wierp men in zee; hunne paleizen werden met den grond gelijk gemaakt, hunne bezittingen vervielen aan de staatskas.

Men zegt dat 30,000 menschen in dien vreeselijken opstand het leven verloren. De hippodromus bleef gedurende verscheidene jaren gesloten, doch toen hij weder geopend werd, begonnen met de wederinvoering der openbare spelen ook opnieuw de twisten der partijen, die nog langen tijd voortduurden.

Theodora had door haar stoutmoedigen raad het leven en den troon van Justinianus gered. Evenals bij deze gelegenheid, stond zij ook later in alle gewichtige oogenblikken haar gemaal als eene getrouwe gezellin, als eene omzichtige en verstandige raadsvrouw ter zijde; menigmaal waren haar wil en haar woord beslissend in den staatsraad.

Theodora's naam wordt steeds in één adem met dien van Justinianus genoemd. Het is inderdaad wel der moeite waard, een blik te werpen op het leven dezer merkwaardige vrouw, waardoor wij tevens eene juiste voorstelling verkrijgen van de verregaande zedeloosheid, die toen in het Byzantijnsche rijk heerschte.

Onder de regeering van Anastasius hadden de Groenen te Constantinopel de zorg voor de wilde dieren toevertrouwd aan een wachter, met name Acacius, dien men gewoonlijk den berenwachter noemde. Na diens dood verzocht zijne weduwe, dat men deze post zou opdragen aan een opvolger, die voor haar en hare kinderen wilde zorgen. Dit verzoek werd van de hand gewezen, en ook toen bij een plechtig feest de drie kleine dochters van Acacius zich vertoonden en de Groenen om onderstand voor hare moeder smeekten, werden zij met verachting bejegend, zonder dat men op haar verzoek lette. Een dezer

kinderen was Theodora, die nooit den smaad, haar door de Groenen aangedaan, vergeten zou.

Theodora groeide op tot een beeldschoon meisje; zij wijdde zich aan het tooneel, niet als danseres, noch als zangeres maar als pantomimiste, en zij mocht zich als zoodanig in den grootsten bijval verheugen. Hare schoonheid bracht de toeschouwers in verrukking. Hare trekken waren zacht en regelmatig; haar blanke tint werd verlevendigd door een natuurlijk rood en in hare levendige oogen spiegelde zich elke gewaarwording van haar binnenste af.

De bekoorlijke Theodora werd onophoudelijk door de losbandige jongelingschap van Constantinopel omringd, en bereidwillig gaf zij zich aan een ieder over, die haar geschenken bracht, aan dengene echter het liefst, die haar het meeste kon aanbieden. Zelfs in het zedelooze Constantinopel stond de tooneelspeelster in een zeer kwaden reuk. Hare onbeschaamdheid was door de geheele stad bekend; eens verscheen zij zelfs op het tooneel, slechts met een smallen gordel om het midden. Eindelijk haalde zij zich zoo zeer de algemeene verachting op den hals, dat zij niet langer te Constantinopel durfde blijven, maar een Tyriër, Ecebolus, die als stadhouder naar Afrika gezonden werd, als zijne bijzit derwaarts volgde.

Ecebolus werd spoedig zijne geliefde moede, hij verstiet haar en Theodora geraakte te Alexandrië in de grootste armoede. Zij keerde naar Constantinopel terug; de middelen tot hare reis verdiende zij, door zich onderweg in iedere stad aan den eersten den besten losbol prijs te geven. Te Constantinopel terug gekomen, veranderde zij op eenmaal hare vroegere leefwijze. In volslagen afzondering bracht zij hare dagen met wolspinnen door, en zij hield zich verwijderd van het bedwelmend feestgejoel, zoodat niemand haar langer iets kwaads ten laste kon leggen. Hare nog onverwelkte schoonheid trok de aandacht van Justinianus tot zich; deze vatte weldra voor de betooverende vrouw zulk eene vurige liefde op, dat hij eindelijk besloot, haar tot gemalin te nemen. In dien tijd was Justinianus nog niet tot mede-regent verheven; hij behoefde daarom te meer de toestemming van zijn oom Justinus tot dit huwelijk, wijl de wetten uitdrukkelijk den senatoren verboden, met eene tooneelspeelster in het huwelijk te treden.

De gemalin van Justinus, de keizerin Euphania, weigerde de voormalige boeleerster als hare nicht te erkennen; ook Vigilantia, de moeder van Justinianus, wilde hare toestemming niet geven. Justinianus bleef nochtans zijne geliefde trouw, hij wachtte tot keizerin Euphania overleden was, en drong bij zijn oom er op aan, dat deze met eigen hand eene wet zou uitvaardigen, waarbij eene wettige verbintenis van eene tooneelspeelster met een aanzienlijken Romein veroorloofd werd. Justinus willigde den wensch van zijn neef in, de wet kwam tot stand en onmiddellijk hierop volgde de plechtige huwelijksverbintenis van Justinianus met Theodora, welke laatste, even als haar gemaal, met het purper bekleed werd en uit handen van den patriarch den keizerlijken diadeem ontving.

Justinianus overlaadde zijne gemalin met al de eerbewijzingen, aan de keizerlijke waardigheid verbonden, hij deelde met haar den troon en verklaarde uitdrukkelijk, dat zij, en wel onafhankelijk, deel nam aan de souvereiniteit des rijks; de eed van getrouwheid moest door de stadhouders der provinciën aan de vereenigde namen van Justinianus en Theodora gezworen worden.

De voormalige boeleerster werd thans door de hoogste waardigheidbekleeders des rijks, door rechtzinnige bisschoppen, door zegevierende veldheeren, door de doorluchtigste personen van den staat, die elkander in hare voorzalen verdrongen, als eene godin vereerd. Wanneer de aanzienlijksten des rijks, na lang wachten, tot de keizerin werden toegelaten, moesten zij zich ter aarde werpen, om haar voet te kussen. Theodora misbruikte hare macht en bezoedelde haar naam door hare schaamtelooze hebzucht en teugellooze wreedheid. Zij schraapte ontzaglijke schatten bijeen en verkocht zelfs ambten en

waardigheden; hare vijanden vervolgde zij met onmenschelijke wraaklust. Een groot aantal spionnen was voortdurend in haar dienst werkzaam. Wie het een of ander woord tegen de keizerin durfde spreken of slechts in de verte op haar verleden zinspeelde, was des doods schuldig. Hij werd door de spionnen aangeklaagd en onder het keizerlijk paleis in een afzonderlijken kerker geworpen, waar de nasporingen van het gerecht hem niet bereiken konden. Slechts weinigen dier ongelukkigen kwamen met ledematen, verplet en verminkt door de ondervonden martelingen, weder uit dezen kerker te voorschijn, om ten bewijs te verstrekken van de onverzoenlijke wraakzucht, waarmede Theodora hare vijanden vervolgde. De meesten echter aanschouwden nooit het daglicht weer.

Theodora had tijdens haar losbandig leven een zoon ter wereld gebracht, die door zijn vader heimelijk in Arabië werd opgevoed. Op zijn sterfbed openbaarde deze den jongeling, dat hij de zoon der keizerin was. Vol zoete hoop snelde Theodora's zoon naar Constantinopel, om zijne moeder te begroeten, doch nimmer heeft men hem weder gezien! Men beweert, dat Theodora ook hem in den kerker onder haar paleis heeft doen begraven.

Was de keizerin aan den eenen kant geldgierig, wraakzuchtig en wreed, aan een anderen kant legde zij ook betere eigenschappen aan den dag. De weleer zoo zedelooze tooneelspeelster werd de trouwste gade. Zelfs hare meest verbitterde vijanden hebben het nooit gewaagd, haar te beschuldigen van ontrouw aan haar echtgenoot. Met eene geestkracht en een doorzicht, gelijk slechts zelden in eene vrouw worden aangetroffen, nam zij aan de regeering deel; zij stond Justinianus met heur raad ter zijde, en haar invloed op den keizer was zoo groot, dat bij de uitvaardiging van alle wetten de naam der keizerin mede genoemd moest worden. Dezen invloed behield zij gedurende geheel haar leven, en toen zij den 11^{en} Juni 548 aan den kanker stierf, werd zij door haar troosteloozen gemaal diep betreurd.

De regeering van Justinianus zette aan het langzaam wegstervend Byzantijnsche rijk een nieuwen, doch, helaas! voorbijgaanden luister bij. Handel en nijverheid begonnen voor een korten tijd weer te bloeien, ten gevolge van de voortreffelijke wegen, welke de keizer deed aanleggen en van andere maatregelen, waardoor hij het verkeer bevorderde. In dezen tijd werd zelfs een nieuwe tak van nijverheid naar Europa overgebracht, de zijdeteelt, die later aanmerkelijk zou worden uitgebreid. De zijde, die kostbare en hooggeroemde stof, was tot heden langs gevaarlijke landwegen door karavanen uit China naar Europa gebracht. Alleen de aanzienlijksten en rijksten waren bij machte om zijden kleederen te dragen, die tegen goud werden opgewogen.

Justinianus vernam dus met groote vreugde de tijding, door twee Perzische monniken, die op hunne bekeeringsreizen in het fabelachtige land Serinda (een deel van China) gekomen waren, hem medegedeeld, dat zij aldaar de zijdewormen gezien hadden. Hij verleende hun krachtigen bijstand tot het ondernemen van eene nieuwe reis derwaarts en droeg hun den last op om de eieren van den zijdeworm naar Europa over te brengen.

In weerwil van duizend gevaren gelukte het den moedigen monniken dit waagstuk te volbrengen; in hunne uitgeholde wandelstaven brachten zij de eieren naar Constantinopel over. Men slaagde er in, uit de eieren den zijworm te doen voortkomen, en van dezen tijd af verbreidde zich de zijdeteelt in Griekenland, waar zij met den meesten ijver beoefend werd. Uit Griekenland is zij eerst later naar Sicilië en Italië overgebracht en eindelijk door geheel Europa verbreid.

Evenals den handel, zocht Justinianus ook de kunst, vooral de bouwkunst, uit haar staat van kwijning op te heffen; hij deed dit door het bouwen van kerken, paleizen, waterleidingen, hospitalen, bruggen en vestingwerken. Te Constantinopel en in de voorsteden alleen werden 25 nieuwe kerken gebouwd. Eene van deze was de prachtige Sophiakerk, die na de Nika met

aanwending van ontzaglijke kosten hersteld werd. Men zegt, dat tien duizend menschen zes jaren lang aan dit prachtig gebouw gewerkt hebben, en dat Justinianus daaraan ongeveer 12 millioen gulden van onze munt ten koste heeft gelegd.

Reusachtig waren ook de vestingwerken, door welke de keizer het rijk zocht te beschutten tegen de invallen der roofzieke naburige volken. Zoo stichtte hij eene vesting-barrière van meer dan 80 versterkte plaatsen, van Belgrado tot aan de Zwarte Zee.

Onnoemlijke sommen werden door den keizer aan al die bouwwerken ten koste gelegd. Deze konden alleen worden bijeengebracht door verhooging van de belastingen, die dan ook weldra al de voordeelen weer verslonden, welke door de maatregelen tot opbeuring van handel en nijverheid verkregen waren.

Justinianus was een ijverig katholiek, hij wenschte zoowel het heidendom als de kettersche secten in zijn rijk geheel uit te roeien. Tegen de heidenen vaardigde hij strenge wetten uit; ook beval hij, dat de wijsgeerige scholen te Athene, in welke nog altijd de nieuwplatonische wijsbegeerte, die vijandig tegen het Christendom overstond, onderwezen werd, voor altijd gesloten zouden worden. De laatste heidensche philosophen namen de wijk naar Perzië *).

Minder gelukkig dan tegenover de heidenen was Justinianus in zijn streven, om den strijd der godsdienstige partijen te doen ophouden; tevergeefs beproefde hij, de twistende geestelijken met elkaar te verzoenen. Door dit pogen lokte hij slechts nieuwe verdeeldheid uit. In de verwachting, beide partijen, zoowel de orthodoxe katholieken als de monophysieten voor zich te winnen, liet hij drie artikelen van een besluit eener vroegere kerkvergadering van onwaarde verklaren. Hij bedroog zich deerlijk: want beide partijen waren hierover even misnoegd; ofschoon de Romeinsche paus Vigilius genoodzaakt werd om de besluiten eener kerkvergadering, die in het jaar 553 te Constantinopel gehouden werd en waarin de genoemde, door Justinianus voorgestelde, bepalingen waren bekrachtigd, goed te keuren, toch was ook hiermede niets gewonnen, want in weerwil van alle vervolging bleven de verschillende secten bestaan.

Het grootste werk van Justinianus, waardoor hij zijn naam onsterfelijk heeft gemaakt, is zijne verzameling der Romeinsche wetten. Hij droeg in het begin zijner regeering deze taak op aan zijn staatsdienaar en gunsteling Tribonianus, een voortreffelijk rechtsgeleerde, die dit werk reeds in het jaar 528 ten einde bracht. Deze verzameling is onder den naam van Codex Justinianeus (wetboek van Justinianus) bekend geworden. Alle gerechtshoven in het Byzantijnsche rijk moesten bij hunne uitspraken dezen codex tot richtsnoer nemen. Drie jaar later werden hieraan nog eenige vonnissen, uitleggingen en verklaringen der voornaamste vroegere rechtsgeleerden toegevoegd, onder den naam van Pandecten of Digesten.

Het werk werd voltooid door de bijvoeging van eene nieuwe verzameling van wetten, die door Justinianus zelf waren uitgevaardigd en Novellen genoemd werden. Al deze wetboeken zijn bekend onder den naam van Corpus Juris. De rechtsgeleerden, die het Corpus Juris samenstelden, stelden zich ten doel al de vrijzinnige beginselen, die in het oude Rome gehuldigd werden, daaruit te verwijderen, ten einde zoo dit wetboek in overeenstemming te brengen met de regeering van een absoluut vorst. Wijl dit Corpus Juris later den grondslag van het recht in alle Duitsche staten heeft uitgemaakt, heeft het veel bijgedragen om de staatkundige vrijheid der Germanen te vernietigen.

In weerwil hiervan mag de waarde van dit veelomvattend werk door ons niet miskend worden.

---

*) Onder Justinianus werd ook de waardigheid van Romeinsch consul, die tot heden nog altijd in naam, zij het dan ook zonder de vroegere macht, was blijven bestaan, geheel afgeschaft.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Oorlogen met Perzië. Het rijk der Vandalen. Val van Hilderik. De rijksraad Johannes van Cappadocië. Belisarius en Antonina. Ondergang van het rijk der Vandalen. Zegetocht van Belisarius. Italië. De opvolgers van Theodorik den Grooten. Amalaswintha en Theodatus. Belisarius in Italië. Moord op Theodosius gepleegd. Vitiges. Verdediging van Rome door Belisarius. Belisarius en Narses. Verwoesting van Milaan. De Franken in Italië. Verovering van Italië door Belisarius. IJverzucht van Justinianus. Belisarius teruggeroepen.

Eene halve eeuw was sedert den val van het Westromeinsche rijk voorbijgegaan. De barbaren hadden in de voormalige provinciën des rijks vasten voet gekregen, doch nog altijd werden zij door de Byzantijnen en de onderworpen Romeinen als overweldigers beschouwd.

De regeerende keizer van het Oostromeinsche rijk was, uit een rechtskundig oogpunt beschouwd, de natuurlijke erfgenaam van den onttroonden Westromeinschen keizer; hem kwam de heerschappij over de vroegere provinciën toe, en dit recht kon zelfs door eene verjaring van eene halve eeuw hem niet ontnomen worden.

Voor Justinianus bood zich eene gunstige gelegenheid aan om dit recht, hetwelk hij tot dusver slechts in naam bezat, te doen gelden, door zich te mengen in de geschillen over de troonsopvolging, waardoor in zijn tijd de rijken der Germanen in Afrika, Spanje en Italië geteisterd werden. In het begin zijner regeering had hij tegenover het buitenland geene schitterende voordeelen behaald. Een oorlog tegen de Perzen, die reeds onder Justinus was uitgebroken, had hem geene gelegenheid geschonken om lauweren te behalen.

De Perzen stonden onder het hoofdbestuur van een krachtig vorst, Chosroës I (531—579), die den bijnaam Nushirvan (de rechtvaardige) droeg, ofschoon hij even wreed en eigendunkelijk regeerde als ieder ander oostersch despoot.

Aan dezen kostbaren en zonder eenig gevolg gevoerden oorlog maakte Justinianus een einde, doordien hij besloot een weinig eervollen, zoogenaamden eeuwigen vrede met opoffering van 10,000 pond goud te koopen. Deze oorlog is daarom slechts eenigszins vermaard geworden, wijl bij die gelegenheid Belisarius, de Byzantijnsche veldheer, die zich later zulk een beroemden naam verwerven zou, zich reeds door dapperheid onderscheidde.

Grootere voordeelen dan in het oosten hoopte Justinianus te behalen in het westen, waar binnenlandsche twisten in het Afrikaansche rijk der Vandalen hem eene welkome gelegenheid aanboden om zich in de zaken dier barbaren te mengen.

De Vandalen, die dappere en wreede zeeschuimers, welke ook na den dood van Genserik onder diens zoon Hunnerik (477—484) met hunne roofschepen de Middellandsche Zee beheerscht hadden, waren onder Hunneriks opvolgers ontzenuwd en verwijfd. De aanzienlijken onder hen genoten thans de vruchten hunner strooptochten en gaven zich aan een weelderig en losbandig leven over. Zij hadden prachtige villa's doen bouwen in de nabijheid van Carthago; hunne tuinen verdienden de Perzische benaming van paradijzen. Door het dagelijksch

gebruik van weelderige baden verzwakten de Vandalen hun lichaam; hunne tafels waren in kwistigen overvloed beladen met het kostelijkste, dat land en zee opleverden. De oude soldaten hulden hunne verwijfde lichamen in golvende, met goud doorstikte zijden kleederen; hun leven was alleen aan de jacht en aan zinlijke genietingen gewijd.

Sedert het jaar 523 stonden zij onder het bestuur van Hilderik, een kleinzoon van Genserik. Hij was een zachtmoedig, maar zwak en onbeteekenend man, die zich den haat der Ariaansche grooten op den hals haalde door zijne toegeeflijkheid jegens de katholieken. Gelimer, een bloedverwant van Hilderik, stiet dezen in het jaar 530 van den troon, liet den koning benevens diens zonen in de gevangenis werpen en maakte zich van de heerschappij over het rijk der Vandalen meester.

De Byzantijnsche vorst, die met Hilderik op een vriendschappelijken voet verkeerd had, trok zich het lot van den gevangene aan; hij spoorde door twee gezantschappen Gelimer aan, om den koning weder in vrijheid te stellen, en hem, indien hij hem al niet de kroon teruggaf, toe te staan, dat hij te Constantinopel in eervolle afzondering kon leven. Gelimer beleedigde de gezanten door eene trotsche, hoonende weigering; Hilderik werd nog strenger behandeld dan vroeger; ja zelfs werd een zijner zonen in den kerker van het gezicht beroofd.

Justinianus zag zich hierdoor de gewenschte gelegenheid geschonken om de Vandalen in Afrika te beoorlogen. Volgens de gewoonte dier tijden gingen aan de oorlogsverklaring de plechtigste betuigingen van beide partijen vooraf, dat zij alleen door den uitersten nood gedwongen werden om de wapenen op te vatten en dat beiden oprecht den vrede wenschten. Doen niet in onze dagen de gekroonde hoofden juist hetzelfde?

De keizer meende zeer geldige redenen te hebben voor den oorlog tegen het Afrikaansche rijk; vorsten, die op veroveringen belust zijn, heeft het aan dergelijke redenen nooit ontbroken. Zijne getrouwste raadslieden en de bevolking van Constantinopel waren echter van eene andere meening. Zij herinnerden zich nog den noodlottigen krijgstocht van Basiliscus, den ongelukkigen afloop van den Perzischen oorlog, alsmede de zware offers, waardoor de vrede eindelijk had moeten gekocht worden. Johannes van Cappadocië, de meest invloedrijke raadsman van Justinianus, waagde het, den oorlog zeer ernstig te ontraden. In den ministerraad wees hij op den verren afstand van Carthago en hij voegde er bij: »Mocht het u gelukken, Afrika te veroveren, dan kunt gij toch zonder Sicilië en Italië u niet in het bezit van dat land handhaven. De zegepraal, o keizer! zal u dus tot nieuwe ondernemingen noodzaken, terwijl eene enkele nederlaag den barbaren den toegang tot het hart van uw uitgeput rijk openen zal."

Het is hoogst opmerkelijk, dat reeds in dien tijd, toen de meeste rijken door verovering gegrondvest of vergroot werden, een staatsdienaar van Justinianus een beginsel verkondigde, dat wel tot op dezen dag herhaaldelijk verkracht is, maar altijd — getuige de geschiedenis — eene onomstootelijke waarheid zal blijven: »Veroveringen maken een rijk niet gelukkig, maar noodzaken het tot het brengen van nieuwe offers."

Justinianus' besluit werd eenigszins aan het wankelen gebracht, toen zijne verstandigste raadslieden zich daartegen verklaarden; eindelijk deed hij wat vele andere vorsten voor en na hem gedaan hebben: hij volgde den raad van hen, die hem naar den mond spraken, namelijk van de katholieke bisschoppen, die verklaarden, dat God zelf in een gezicht hun zijn wil bekend had gemaakt. De keizer zou in Afrika de ware kerk van het dwangjuk der Arianen bevrijden.

Alzoo werd tot den oorlog besloten en Justinianus droeg het opperbevel over het leger op aan zijn bekwaamsten veldheer Belisarius, die evenzeer aan de onschatbare diensten, welke hij zijn meester in den Perzischen oorlog en bij de Nika bewezen had, als aan de vriendschap van keizerin Theodora dezen gewichtigen post dankte.

Procopius, de levensbeschrijver van Belisarius, heeft ons omtrent de regeering van Justinianus en de veldtochten van Belisarius zeer nauwkeurige berichten nagelaten. De laatste wordt ons niet alleen als een dapper krijgsheld, maar ook als een voortreffelijk, zachtaardig en rechtvaardig man geschilderd, wiens statige gestalte en edel, schoon gelaat evenzeer aller harten voor hem innamen, als zijn vriendelijk uiterlijk tot vertrouwen uitlokte.

Uit lagen stand had Belisarius zich tot de hoogste eereposten weten te verheffen; hij had dit echter niet alleen aan zich zelf te danken, maar ook aan de vrouwenregeering, die toen aan het Byzantijnsche hof bestond, voornamelijk aan zijne echtgenoot, de schoone en sluwe Antonina, die eene boezemvriendin van keizerin Theodora was.

Antonina, de dochter van een wagenmenner, had een schandelijk verleden achter zich; geheel verschillend van de keizerin, zette zij ook als echtgenoot van Belisarius haar losbandig leven voort. Niettegenstaande hare echtelijke ontrouw bezat zij een onbepaalden invloed op den dapperen veldheer, in wiens liefde zij bleef deelen en wien zij de toegenegenheid, waarmede hij haar behandelde, vergold door zijne raadsvrouw, zijne onversaagde gezellin bij alle moeiten en bezwaren van het onrustig krijgsmansleven, en bij meer dan eene gelegenheid eene onwaardeerbare voorspraak aan het hof des keizers te zijn.

Belisarius was alzoo tot veldheer benoemd. Een leger, dat met veel meer nut had kunnen gebruikt worden om de grenzen tegen barbaarsche naburige vijanden te beveiligen, werd tot den veroveringstocht bijeengebracht. Het bestond uit 5000 ruiters en 10,000 voetknechten; de beroemde Scythische boogschutters, die zich onder hen bevonden, worden ons door Procopius op de volgende wijze geschetst:

»Onze boogschutters zijn bereden en besturen hunne paarden met eene bewonderenswaardige vaardigheid. Hun hoofd en schouders zijn door helm en schild gedekt. Zij dragen ijzeren beenstukken, terwijl hun lichaam beschut is door een pantser. Aan hunne rechterzijde hangt een koker, aan hunne linkerzijde een zwaard, en hunne hand is gewoon in het gevecht in de nabijheid de lans of spies te zwaaien. Hunne bogen zijn sterk en zwaar, zij schieten in elke mogelijke richting, bij het voorwaartsrukken en terugtrekken, naar het front, de achterhoede of de beide flanken van den vijand; en wijl zij niet op de borst maar op het rechter oor des vijands aanleggen, moet inderdaad de wapenrusting stevig zijn, die het onstuimig geweld van hun pijl wederstaan kan."

Op eene vloot van 500 schepen, bemand met 2000 zeesoldaten, stak het leger van Belisarius naar Carthago over. Het was eene stoute, ja vermetele onderneming, met zulk een nietig leger een koninkrijk te willen veroveren; doch dit leger werd aangevoerd door den held Belisarius, en het kon op eene vriendelijke ontvangst rekenen bij een groot aantal Afrikanen, die ontevreden waren met Gelimers bewind. Derhalve liet Belisarius door zijne troepen ook de strengste krijgstucht in acht nemen; hij vaardigde bij zijne landing aan de Afrikaansche kust eene proclamatie uit, waarin hij verklaarde, dat hij niet als vijand, maar als vriend en bevrijder van den onttroonden koning Hilderik kwam.

Gelimer, die vreesde, dat Hilderiks vrienden zich in zijn belang aan de Romeinen zouden aansluiten, liet den gevangene en zijne zonen ombrengen. Zonder het te willen, bewees hij hierdoor aan Justinianus den grootst mogelijken dienst, want thans kon Afrika zonder trouwbreuk voor den keizer zelf veroverd worden.

Belisarius had bij zijn tocht naar Carthago weinig moeielijkheden te overwinnen; de troepen, door Gelimer in der haast bijeengeraapt, versloeg hij. De overwonneling waagde het niet in de slecht versterkte stad den vijand tegenstand te bieden; hij gaf Carthago prijs en trok zich terug in het binnenste des lands. Belisarius trok, door de inwoners met gejubel ontvangen, Carthago binnen, als ware het de hoofdstad van een bevriend rijk. Geheel in overeen-

stemming met deze ontvangst gedroeg zich ook de overwinnaar, die zijnen soldaten alle plundering, alle mishandeling, ja zelfs de geringste onderdrukking der inwoners ten strengste verbood.

Nadat de veldheer de vestingwerken van Carthago in aller ijl hersteld had, trok hij voor de tweede maal op tegen een sterk Vandaalsch leger, dat door Gelimer was bijeengebracht. De Vandalen overtroffen in aantal ver de Byzantijnen, doch zij werden slecht aangevoerd en leden hierdoor eene geduchte nederlaag.

In korten tijd werd bijna geheel het Afrikaansche rijk door Belisarius veroverd; reeds na verloop van drie maanden kon de dappere veldheer zijn keizer berichten, dat hij meester was van Afrika.

Gelimer had zich in eene onneembare bergvesting teruggetrokken. Hier werd hij ingesloten door Pharas, een vorst der Heruliërs en onderbevelhebber van Belisarius. Door honger hoopte Pharas te bereiken, wat het zwaard niet uitwerken kon. Hij spoorde Gelimer door een vriendelijk schrijven aan om zich als een verstandig man te onderwerpen. Hij schreef of liever, hij liet schrijven:

»Evenals gij zelf ben ik een ongeletterd barbaar, maar ik spreek de taal van het gezond menschenverstand en van een oprecht hart. Waarom toch wilt gij blijven volharden in uwe hopelooze hardnekkigheid? Waarom u zelf, uwe familie en uw volk in het verderf gestort? Uit liefde tot de vrijheid en uit afschuw van de slavernij? Ach, waardste Gelimer, zijt gij dan niet reeds de erbarmlijkste aller slaven, de slaaf van het eerlooste volk, de Mooren? Ware het niet verkieslijker te Constantinopel een karig en sober leven te leiden, dan als vorst in eene bergvesting op een troon te zitten? Houdt gij het voor schande, de onderdaan van Justinianus te zijn? Ook Belisarius is zijn onderdaan, en ik zelf, wiens afkomst niet minder aanzienlijk is dan de uwe, ik schaam mij mijne gehoorzaamheid aan den keizer der Romeinen niet. Deze grootmoedige vorst wil u een erfelijk eigendom in landerijen, eene plaats in den senaat en den rang van patriciër verleenen: dit zijn zijne welwillende oogmerken en gij kunt u met het volste vertrouwen op Belisarius' woord verlaten. Zoolang de hemel ons tot lijden veroordeelt, is geduld eene deugd; wanneer wij echter de aangeboden verlossing van de hand wijzen, ontaardt het in blinde en redelooze vertwijfeling."

»Ik ben," was het antwoord van den koning der Vandalen, »geenszins ongevoelig voor uw vriendschappelijken en verstandigen raad. Nochthans kan ik het niet van mij verkrijgen de slaaf te worden van een onrechtvaardigen vijand, die mijn onverzoenlijken haat verdient. Nooit heb ik hem met woord of daad beleedigd, en evenwel heeft hij, ik weet niet waarom, een zekeren Belisarius tegen mij afgezonden, die mij hals over kop van den troon in den diepsten afgrond van ellende gestort heeft. Justinianus is een mensch, hij is een vorst; vreest hij dan niet voor zich zelf een dergelijken ommekeer van het lot? Ik bid u, waarde Pharas! zend mij eene lier, eene spons en een brood."

Wat Gelimer met deze laatste woorden bedoelde, vernam Pharas van den bode des konings. Sedert langen tijd had de ongelukkige vorst geen brood gegeten, zijne oogen waren ontstoken door het weenen, eene lier vroeg hij, om de treurige geschiedenis van zijn lijden te bezingen. Pharas zond de gevraagde voorwerpen, doch sloot hem tevens al nauwer en nauwer in, waardoor Gelimer eindelijk genoodzaakt werd om zich over te geven, nadat Pharas hem lijfsgenade en eene eervolle behandeling toegezegd had.

Na Gelimers onderwerping was het rijk der Vandalen in Afrika vernietigd, en het verdween, zonder bijna een enkel spoor van zijn aanzijn achter te laten. De bezittingen der aanzienlijken werden verbeurdverklaard, terwijl de krijgsgevangenen bij de Grieksche troepen ingedeeld werden. Vele Vandalen namen vrijwillig dienst, anderen werden naar Klein-Azië overgebracht. Het rijk, dat in zes provinciën verdeeld was, werd voortaan door een stadhouder, die den titel van Exarch voerde, in naam van Justinianus bestuurd.

De Byzantijnen voerden ook in Afrika de belastingen tot eene ondragelijke hoogte op en herstelden er de katholieke kerk. Tegen de Arianen en Donatisten werden strenge wetten uitgevaardigd.

Al de bezittingen der Vandalen deelden in het lot van het moederland. Sardinië, Corsica en de Balearische eilanden werden zonder eenige moeite weder met het Oostromeinsche keizerrijk vereenigd en door Grieksche troepen bezet.

Belisarius keerde na den gelukkig en roemvol geëindigden tocht naar Constantinopel terug. Hem viel eene eer te beurt, welke sedert keizer Tiberius alleen door de caesars was genoten: hij hield een schitterenden zegetocht. Van zijn paleis trok de stoet door de straten van Constantinopel naar den hippodromus. Bij dien zegetocht werden de op de Vandalen veroverde schatten aller natiën, welke deze zich op hunne rooftochten toegeëigend hadden, aan de verbaasde volksmenigte vertoond. Men zag er schitterende wapenrustingen, gouden kronen, de staatsiewagens der Vandaalsche koningen, massief gouden vaatwerk van de koninklijke tafel, edelgesteenten en kleinoodiën, een schat van gedegen goud, alsmede de heilige vaten uit den tempel der Joden. Voor eene lange rij Vandaalsche gevangenen, die zich door hunne verheven gestalte en hunne edele Germaansche gelaatstrekken onderscheidden, ging de gevangen koning Gelimer uit, die met een purpergewaad bekleed was.

De veldheer, die geweigerd had den zegewagen te bestijgen, liep te voet aan het hoofd zijner soldaten. Door het gejubel van den senaat en het volk begroet, trok de stoet door de poort van den hippodromus naar den keizerlijken troon, op welken Justinianus en Theodora gezeten waren. Het keizerlijk echtpaar ontving de huldebewijzen van den gevangen koning en van den gezegevierenden held; beiden moesten, volgens het slaafsche gebruik, dat toen aan het Byzantijnsche hof in zwang was, zich aanbiddend ter aarde werpen en zoowel den zegepralenden keizer, die niet eens het zwaard getrokken had, als der voormalige boeleerster de punt van den voet kussen.

Gelimer ontving tot loon voor zijne onderwerping van Justinianus goederen in Galatië, waarop hij voortaan met zijne familie en vrienden in vrede leven mocht.

Eer nog de tocht naar Afrika werd ondernomen, had, gelijk wij reeds vroeger meedeelden, Johannes van Cappadocië den keizer voorspeld, dat de overwinning slechts nieuwe oorlogen, nieuwe veroveringen na zich zou sleepen. Deze voorspelling werd bewaarheid, want door den voorspoed opgeblazen, was Justinianus maar al te zeer geneigd om ook Italië weder aan den keizerlijken schepter te onderwerpen. Ja, hij was daartoe bijna gedwongen, wijl hij de Italiaansche eilanden zonder het bezit van het vaste land bezwaarlijk behouden kon. Ook hier wist hij althans den schijn van billijkheid te geven aan zijn voornemen, om Italië den oorlog aan te doen.

Na Theodoriks dood moest de kleinzoon van dien grooten koning, de jeugdige Athalarik, de erfgenaam der Italiaansche bezittingen zijn. Zijne moeder Amalaswintha, de dochter van Theodorik, voerde voor hem het bewind.

Reeds in het jaar 534 overleed Athalarik. Amalaswintha wist, dat de Oost-Gothen zich nooit de heerschappij eener vrouw zouden laten welgevallen en dat te minder, wijl zij bovendien nog vele redenen tot ontevredenheid hadden. Zij nam derhalve een bloedverwant uit het koninklijk geslacht der Amalen, Theodatus, tot mede-regent aan. Deze liet haar korten tijd daarop vermoorden.

Justinianus had met Amalaswintha op een vriendschappelijken voet gestaan; zijne legers waren zelfs gedurende den tocht naar Afrika door de koningin van levensmiddelen voorzien. Hierdoor had hij dus eenigszins het recht om den moord, op Amalaswintha gepleegd, te wreken. In het jaar 535 zond hij dan ook Belisarius aan het hoofd eens legers van slechts 7500 man naar Italië.

Sicilië werd door den doortastenden veldheer binnen korten tijd veroverd. Het vaste land tastte hij eerst een jaar later aan, daar hij genoodzaakt was om een veldtocht naar Afrika, tot demping van een daar uitgebroken opstand, te ondernemen.

In den herfst van het jaar 536 stak Belisarius met zijn leger van Sicilië naar Rhegium over. Hij werd, dewijl hij weder de strengste krijgstucht in acht nam en niet als vijand maar als bevrijder van de heerschappij der Oost-Gothen verscheen, door de Romeinsche bewoners van Italië met gejuich begroet. De meeste steden van Beneden-Italië gaven zich bijna zonder slag of stoot over, alleen Napels verdedigde zich in weerwil van Belisarius' belofte, dat hij bij vrijwillige overgave de stad sparen zou.

Eerst na een langdurig beleg werd Napels door list genomen. Het gelukte Belisarius met eene kleine afdeeling soldaten langs een onderaardschen gang, een uitgedroogd kanaal van de waterleiding, in het hart der stad door te dringen. Om een schrikwekkend voorbeeld voor de andere Italiaansche steden te stellen, werd den zegevierenden soldaten het verlof tot eene onmenschelijke plundering gegeven. De lafhartige Theodatus, die het niet gewaagd had tegen het leger van Belisarius op te rukken, had hierdoor alle vertrouwen bij de Gothen verloren; dezen plaatsten, volgens gebruik der oude Duitschers, zekeren dapperen krijgsheld Vitiges op hunne schilden en begroetten hem als koning. De vluchtende Theodatus werd door een zijner vijanden ingehaald, en ofschoon hij lafhartig om zijn leven smeekte, terwijl hij nog op den grond geknield lag, als een offerdier geslacht.

Al was Vitiges een dapper krijgsman, toch waagde hij het niet, den strijd met Belisarius terstond te beginnen. Hij had zijn leger nog niet bijeen getrokken; de Gothen vertoefden nog op de hun toegewezen landerijen en er verliep dus eenige tijd, eer zij zich verzameld hadden. Slechts schoorvoetend daagden zij op, toen het gevaar het hoogst gestegen was. Daarom zocht Vitiges hulp van buiten. Reeds Theodatus had zich, evenals keizer Justinianus, tot de Frankische koningen gewend, en dezen een zoengeld beloofd, om de bloedwraak voor hunne bloedverwante, de vermoorde Amalaswintha, af te koopen. Vitiges bekrachtigde dit door Theodatus gesloten verdrag en beloofde bovendien den Franken, dat hij hun al de bezittingen der Gothen in Gallië zou afstaan. In Ravenna wachtte hij de aankomst der Frankische hulptroepen af, terwijl hij Rome slechts beschermde door een klein leger van 4000 man, dat hij in de hoofdstad achterliet.

Zulk eene geringe macht was niet toereikend om Belisarius' plannen ten aanzien van Rome te verijdelen; de Romeinen, die reeds in den laatsten tijd onder Theodorik getoond hadden, hoe onwillig zij de heerschappij der Oost-Gothen verdroegen, begroetten den veldheer van Justinianus met een oorverdoovend vreugdegejuich. Zij omhelsden terstond de partij der Grieken in den strijd tegen de Oost-Gothen. Belisarius wachtte te Rome den aanval van Vitiges af. Hij liet de werken der stad zoo spoedig en goed mogelijk herstellen; uit Rome's jongelingschap vormde hij krijgsbenden, die hem bij de aanstaande belegering goede diensten zouden bewijzen. De stad werd ruim van levensmiddelen voorzien, opdat zelfs na eene langdurige belegering de honger hem niet tot overgave zou dringen. Een gedeelte der inwoners moest de stad verlaten, opdat de voorraad van mondbehoeften niet te spoedig uitgeput zou zijn.

In Maart van het jaar 537 had Vitiges de Gothen uit het geheele land bijeenverzameld; met een geducht leger rukte hij op Rome aan, in de hoop dat hij met zijne geduchte overmacht het kleine troepje van Belisarius spoedig zou verslaan, ja vernietigen. Tegen zijne verwachting vond hij een krachtdadigen tegenstand. Gedurende een geheel jaar verdedigde Belisarius de hoofdstad van Italië tegen het ontzaglijk leger der Gothen. Het gelukte hem, 5000 man hulptroepen uit Constantinopel binnen de stad te brengen. Hij had zoo goed gezorgd voor levensmiddelen, die ook in den eersten tijd van het beleg nog konden aangevoerd worden, dat er in het kamp der belegeraars grooter gebrek heerschte dan binnen Rome zelf. Deze moedige verdediging van Rome is het roemrijkste wapenfeit van Belisarius, die zoo menige schitterende overwinning bevochten heeft.

De nood in de legerplaats der Gothen werd eindelijk zoo groot, dat zij besloten een wapenstilstand van drie maanden te sluiten, om met den keizer te onderhandelen. Belisarius maakte van dien wapenstilstand een goed gebruik; hij zond krijgsbenden af om in den rug der Gothen de steden van Boven-Italië te bemachtigen.

Toen Vitiges vernam, dat de Grieken zelfs zijne residentiestad Ravenna bedreigden, daar de meeste steden van Boven-Italië zich zonder slag of stoot hadden overgegeven, zag hij zich genoodzaakt om het beleg van Rome, dat een jaar en negen dagen geduurd had, op te breken. Hij trok naar Ravenna terug. Een gedeelte zijns legers zond hij naar Milaan, om deze stad, na Rome de grootste van Italië, te heroveren. Tien duizend Bourgondiërs, door den koning van Austrasië afgezonden, vereenigden zich met het leger der Gothen voor Milaan.

Belisarius verzocht, dat men hem, om den oorlog spoedig en met goed gevolg ten einde te brengen, hulptroepen uit Constantinopel toezenden zou. Dit verzoek werd ingewilligd, doch op eene weinig voldoende wijze, want een leger van 7000 man, dat onder het opperbevel van den eunuch Narses te Picenum landde, stond onder diens zelfstandig bevel.

Justinianus had zich door de vijanden van Belisarius wantrouwen tegen dezen grooten veldheer laten inboezemen en meende, dat hij van plan was, Italië voor zich zelf te veroveren, om zich hier een eigen koninkrijk te stichten; daarom moest Narses onafhankelijk van Belisarius het bevel voeren. De oneenigheid, die uit de ijverzucht der beide opperbevelhebbers tegen elkander onvermijdelijk ontstaan moest, had de schromelijkste gevolgen; zij verijdelde reeds vooraf elke onderneming.

Milaan had zonder moeite ontzet kunnen worden, doch Narses volgde de bevelen van Belisarius niet op en zoo werd het den Gothen mogelijk, deze gewichtige stad, ondanks haren dapperen tegenstand, in het jaar 539 te veroveren.

De barbaren namen eene vreeselijke wraak op de inwoners der ongelukkige stad. Procopius verhaalt, dat alle mannelijke inwoners, ten getale van 300,000, werden omgebracht; dat de vrouwen als gevangenen weggevoerd werden en dat de stad zelf met den grond werd gelijk gemaakt. Al is dit verhaal ook eenigszins overdreven, zeker is het, dat de Gothen en hunne bondgenooten, de Bourgondiërs, onmenschelijk in Milaan huishielden.

Zulk een gevoelig verlies opende aan Justinianus de oogen voor zijne dwaze ijverzucht. Narses werd teruggeroepen en Belisarius ontving het opperbevel over de beide vereenigde legers. De Bourgondiërs waren met rijken buit beladen naar hun vaderland wedergekeerd; hierdoor maakten zij de roofzucht der Franken gaande en dezen besloten aan den oorlog in Italië deel te nemen. Koning Theodebert van Austrasië voerde thans zelf een Frankisch leger naar het zuiden; hij toonde zich jegens geene der oorlogvoerende partijen vriendschappelijk gezind, maar behandelde beiden als vijanden: het was hem slechts om buit te doen.

De Franken plunderden en verwoestten Boven-Italië op de vreeselijkste wijze; zij vernielden den oogst op de velden en hielden zoo gruwelijk huis, dat zij zelf eindelijk de gevolgen van hunne baldadige vernielzucht moesten ondervinden. Ten laatste konden zij zich niet langer de noodige voedingsmiddelen verschaffen, zoodat zij eindelijk door honger en ziekte gedwongen werden om over de Alpen terug te trekken.

Belisarius was intusschen naar Ravenna, de laatste schuilplaats des konings, opgerukt. Hij sloot deze vesting in. Door honger hoopte hij den vorst der barbaren tot de overgave te zullen dwingen. Daar vernam hij op eenmaal het teleurstellend bericht, dat Justinianus ten gevolge van de vijandelijkheden van Chosroës, koning van Perzië, besloten had met Vitiges vrede te sluiten. Vitiges zou, met den koninklijken titel, de provinciën die ten noorden van

den Po lagen, behouden, doch het overige gedeelte van Italië en de helft zijner schatten aan den keizer afstaan. Ofschoon dit een uitdrukkelijk bevel van Justinianus was, waagde Belisarius het echter, in strijd met dit gebod te handelen. Hij zette de belegering van Ravenna voort, in de hoop, dat deze stad zich spoedig zou overgeven; en ofschoon dit hem niet door kracht van wapenen gelukte, bereikte hij toch zijn doel door list.

De Gothen, die de hoop hadden opgegeven om hun rijk in Italië tegen den dapperen en gevreesden veldheer met goed gevolg te verdedigen, besloten, met goedvinden van Vitiges, hun machtigsten vijand zich tot vriend te maken, door hem zelf de koningskroon van Italië aan te bieden.

Belisarius nam in schijn dien voorslag aan, en trok in het jaar 540 met zijn leger de thans geopende poorten van Ravenna binnen. In plaats van echter voor zich zelf de heerschappij in bezit te nemen, aanvaardde hij die in naam van keizer Justinianus.

De tijding van dit verdrag bereikte Constantinopel. Justinianus wantrouwde zijn trouwsten dienaar. Hij riep Belisarius uit Italië terug en gehoorzaam volgde de veldheer dit bevel. Met de schatten der Gothen beladen, door de aanzienlijksten des lands en den gevangen Vitiges vergezeld, keerde hij in het jaar 540 naar Constantinopel terug, om zich den keizer te voet te werpen. Hij werd met gejubel door het volk ontvangen, doch een tweede zegetocht werd hem niet vergund.

Vitiges ontving van den keizer tot loon voor zijne onderwerping den rang van senator en patriciër; hij bleef tot aan zijn dood, die twee jaar later voorviel, te Constantinopel wonen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Schijnbare luister van het Byzantijnsche rijk. Invallen der Bulgaren. Oorlogen met Perzië. Opstand der Gothen in Italië. Koning Totilas de Dappere. Ongelukkige veldtochten van Belisarius in Italië. Totilas binnen Rome. De eunuch Narses. Voorspoedige veldtochten van Narses. Tejas. Verovering van Italië. De Franken en Alemannen in Italië. Hernieuwde invallen der Bulgaren. Laatste heldendaden van Belisarius. Ondankbaarheid van Justinianus. Aanklacht en dood van Belisarius. Dood van Justinianus. Toestand van het rijk. De pest.

Door de verovering van Afrika en Italië had Justinianus aan het Oostromeinsche keizerrijk nieuwe grenzen en groote macht geschonken, doch altijd meer in schijn dan in werkelijkheid, want de uitbreiding des rijks verzwakte het in plaats van het te versterken en maakte het des te weerloozer tegen de aanvallen, waaraan het van alle zijden bloot stond.

Afrika was inderdaad eene lastige en onzekere bezitting. De Grieksche stadhouders hadden zonder ophouden te kampen met binnenlandsche onlusten en konden daarbij niet verhinderen, dat de Mooren meer dan eene landstreek van de Afrikaansche provincie afscheurden en onder hun schepter brachten.

De verovering van Italië had de inspanning van al de krachten des rijks gevorderd. De treurige gevolgen hiervan bleven niet uit, want de noordelijke grenzen lagen geheel open en bloot voor de naburige barbaren en in het oosten drong de Perzische koning Chosroës zegepralend het land binnen. Antiochië, de koningin van het oosten, de prachtige stad, die, nadat zij door eene aardbeving was verwoest, eerst voor weinige jaren door Justinianus geheel

herbouwd was, werd door de Perzen stormenderhand ingenomen en zoo deerlijk verwoest, dat zij bijna van den aardbodem verdelgd werd.

Nog zwaarder slagen werden aan het rijk door de barbaren van het noorden toegebracht. Justinianus poogde tevergeefs door bedriegelijke onderhandelingen met hen te bewerken, dat zij onderling de wapenen tegen elkander opvatten; zoo hij ook al voor een korten tijd ten koste van rijke geschenken hulpbenden van hen ontving, toch bleven zij de gevaarlijkste vijanden van het rijk.

Hunnen en Slaven waren herhaaldelijk roovend en plunderend in het oosten des rijks doorgedrongen. Den besten voormuur tegen die horden vormden de landen, die door de Oost-Gothen bezet waren; doch deze bescherming hield op, toen de dappere Gothen al hunne krijgsbenden in Italië moesten bijeentrekken, om zich tegen Belisarius te verdedigen. Zoo lagen de grenzen van het keizerrijk dan opnieuw bloot voor de volksstammen der Hunnen en Slaven, die uit het noordoosten kwamen opdagen.

In hetzelfde jaar, waarin Belisarius als overwinnaar de poorten van Ravenna binnentrok en Italië tot eene Grieksche provincie maakte, wreekte een geduchte inval van Bulgaren en onderscheidene Slavische stammen de ondoordachte verovering van Italië. Twee en dertig steden van het Grieksche rijk werden verwoest en toen de Bulgaren eindelijk over den Donau terugtrokken, voerden zij 120,000 gevangenen als slaven mede. Bij een tweeden inval drongen zij door tot den Thracischen Chersonesus, staken den Hellespont over en keerden, met rijken buit beladen, uit Klein-Azië terug. Eene andere legerafdeeling drong door de Thermopylen tot aan de landengte van Corinthe door.

Evenals alle Tataarsche en Slavische volksstammen maakten ook deze indringers zich berucht door gruwelijke wreedheden. De inwoners werden, zonder eenige verschooning voor ouderdom of kunne, onder de onmenschelijkste folteringen omgebracht; de barbaren spietsten hen, stroopten hun behendig het vel af en hingen hen tusschen vier palen op, of wanneer het vermoorden hunner slachtoffers een voor een te omslachtig was, brachten zij een zeker aantal gevangenen in een huis te zamen en staken dit in brand.

Na zulk eene verwoesting aangericht te hebben, trokken de roofzieke benden ten deele weder naar het noorden terug, terwijl anderen, waaronder vele Slavische stammen, in de Grieksche provinciën achterbleven en zich in de veroverde landstreken nestelden. Hierdoor ontstond in de Grieksche landen eene gemengde bevolking, die vele Slavische bestanddeelen in zich opnam, al is ook niet, gelijk door vele geschiedschrijvers van lateren tijd meermalen beweerd is, de stam der Hellenen geheel uitgeroeid en zijne plaats door de Slaven ingenomen.

Justinianus zond tegen de Perzen zijn veldheer Belisarius af, die hen tot tweemaal toe met gunstig gevolg bestreed. Hij zou wellicht den koning Chosroës tot het sluiten van een eervollen vrede genoodzaakt hebben, indien niet opnieuw in Justinianus een ongegrond wantrouwen tegen zijn trouwsten veldheer ontwaakt was. Ten gevolge van eene ziekte des keizers was het gerucht van zijn dood verbreid. Belisarius gaf onverholen te kennen, dat hij geen lust gevoelde om zich te schikken onder de heerschappij eener vrouw. Hierdoor beleedigde hij Theodora, die bewerkte, dat hij onmiddellijk werd teruggeroepen, zonder te letten op het nadeel hetwelk voor het voeren van den oorlog daaruit ontstond.

Evenals altijd gehoorzaam en trouw volgde Belisarius dit bevel; hij liet zelfs zijne persoonlijke lijfwacht, eene uitgelezen krijgsbende, op het tooneel des oorlogs achter. Te Constantinopel aangekomen, werd hij op eene vernederende wijze ontvangen. Justinianus en Theodora behandelden hem met ijskouden trots. Hij moest zich laten welgevallen, dat op bevel des keizers zijne schatten verbeurd werden verklaard. Alleen aan de voorspraak van Antonina had hij

te danken, dat ook niet zijne vrijheid in gevaar kwam, ja als eene bijzondere genade moest hij het beschouwen, dat Theodora hem het volgende briefje zond:

»Het kan u niet onbekend zijn, hoezeer gij mijn misnoegen verdiend hebt. Ik ben niet ongevoelig voor de goede diensten van Antonina. Ter wille van hare verdiensten en hare voorbede heb ik uw leven verschoond; ook sta ik u toe een deel uwer schatten te behouden, die met het meeste recht den staat toekomen.

Bewijs uwe dankbaarheid, gelijk zulks betaamt, niet door woorden, maar door een verstandig gedrag."

Nadat Belisarius was teruggeroepen, gingen weder al de voordeelen verloren, die hij door zijn veldheerstalent op de Perzen behaald had. Justinianus moest besluiten, een wapenstilstand door zware opofferingen te koopen en eerst na herhaalde oorlogen werd in het jaar 561 door den trotschen Chosroës slechts een vijftigjarige vrede toegestaan, omdat Justinianus op zich nam, den Perzischen vorst eene jaarlijksche schatting te betalen.

Ook in Italië stortte het gebouw van Justinianus' heerschappij kort na Belisarius' vertrek uit Ravenna ineen. De Gothen kwamen opnieuw in opstand. Te Pavia verkozen zij een koning Idebold, die echter na eene korte regeering onder het zwaard van een moordenaar viel. Een ander vorst deelde in hetzelfde lot. In zijne plaats werd de dappere Totilas in het jaar 541 door de Oost-Gothen met geestdrift op hunne schilden verheven en eenstemmig als koning erkend.

Slechts enkele vaste plaatsen in het noorden waren nog in het bezit der Gothen; hunne verstrooide legerbenden vormden eene weinig beteekenende krijgsmacht. Bezwaarlijk zouden zij in staat zijn geweest hunne heerschappij opnieuw over geheel Italië uit te breiden, indien dit hun niet door de dienaars van Justinianus zeer gemakkelijk was gemaakt.

Met hoeveel geestdrift hadden de Italianen de rechtgeloovige Byzantijnen als hunne bevrijders van het juk der Ariaansche Oost-Gothen begroet! Met hoeveel blijdschap waren zij opnieuw onderdanen van den katholieken keizer geworden! Dat hunne vreugde niet van langen duur was, werd veroorzaakt door het gedrag der roofzieke keizerlijke beambten en soldaten, die Italië behandelden als een veroverd land, dat zij uit al hun vermogen uitplunderden en uitzogen.

Weldra verlangden de Italianen de Oostgothische heerschappij terug en toen Totilas stoutmoedig naar de wapenen greep, ontmoette hij bij hen niet den minsten tegenstand. Hij handhaafde onder zijne troepen eene voortreffelijke krijgstucht; aan zijne soldaten was het plunderen streng verboden; elke aanslag tegen de eerbaarheid werd onverbiddellijk met den dood gestraft.

Totilas wilde de Italianen voor zich winnen; bij behandelde hen daarom niet als vijanden, maar als vrienden, die hij van de heerschappij der Grieken bevrijden kwam. Elke slaaf, die zich in zijne legerplaats aanmeldde, werd in vrijheid gesteld; alle onderdrukten waren daar welkom.

In een ongeloofelijk korten tijd was Totilas meester van Boven-Italië. De groote, sterke steden liet hij rustig liggen, zonder ze aan te tasten; vervolgens trok hij naar het zuiden, waar hij overal de Grieken verjoeg. Toen ook Napels, de belangrijkste stad van het zuiden, gevallen was, voelde Justinianus in Italië zijne macht wankelen. Belisarius moest de geleden schade herstellen en de trouwe veldheer vatte opnieuw de wapenen voor den keizer op, door wien hij voor de onberekenbare diensten, door hem bewezen, met zulk eene schandelijke ondankbaarheid beloond was.

In de lente van 544 kwam Belisarius te Ravenna aan. De keizer had hem wel tot opperbevelhebber in Italië benoemd, maar in zijne dwaze achterdocht jegens zijn getrouwen dienaar had hij hem noch het noodige geld noch de noodige troepen gegeven, om het land te heroveren. Hoe treurig Belisarius' toestand na zijne landing in Italië was, blijkt ons ten duidelijkste uit den volgenden brief, dien hij aan den keizer schreef:

»Beste der vorsten! Ik ben in Italië aangeland ontbloot van de noodzakelijkste hulpmiddelen tot den krijg, van menschen, paarden, wapens en geld. Op mijn tocht door Thracië en Illyrië heb ik met de grootste moeite ongeveer 4000 recruten bijeengebracht, maar zij zijn schier geheel naakt en onbedreven in het gebruik der wapenen en in de oefeningen der legerplaats. De soldaten, die zich reeds in de provincie bevinden, zijn zeer ontevreden en vol vrees en angst; zoodra het trompetgeschal des vijands weerklinkt, laten zij hunne paarden loopen en werpen zij hunne wapens op den grond. Er kunnen geene belastingen geheven worden, daar Italië zich in handen der barbaren bevindt: geldgebrek heeft mij van het recht om te bevelen, zelfs van het recht om te vermanen beroofd. Weet, doorluchtig gebieder, dat het grootste deel uwer soldaten reeds tot de Gothen overgeloopen is. Wanneer de oorlog alleen door Besilarius' tegenwoordigheid ten einde gebracht kon worden, zouden uwe wenschen spoedig vervuld zijn: Belisarius is in het hart van Italië. Wanneer gij echter wenscht te overwinnen, moet gij u op eene geheel andere wijze ten strijde toerusten. Zonder eene krijgsmacht is de veldheerstitel een ijdele klank. Het zou doeltreffend zijn, mijne veteranen en mijne bijzondere lijfwacht weer onder mijne bevelen te stellen. Voor dat ik te velde kan trekken, moet ik eene behoorlijke versterking van licht- en zwaargewapende troepen ontvangen, en alleen door middel van gereed geld kunt gij u de onontbeerlijke hulp van de machtige ruiterbenden der Hunnen verschaffen."

In weerwil van dit dringend aanzoek ontving Belisarius noch geld noch voldoende versterking; men zond hem niet eens zijne eigen lijfwacht, eene krijgsbende, die hij toch zelf aangeworven en bezoldigd had en aan wier hoofd hij zich in schier elken strijd van de overwinning verzekerd hield. Met al zijne talenten en al zijne dapperheid was het den uitstekenden veldheer toch niet mogelijk den oorlog met eenige kracht te voeren. Totilas behaalde het eene voordeel na het andere. Den 17^{en} December 546 maakte hij zich zelfs opnieuw van Rome meester, nadat hij de stad zoo lang belegerd had, dat binnen hare muren een vreeselijke hongersnood was uitgebroken. Ofschoon de Romeinen volgens het krijgsrecht dier dagen de zwaarste straffen verdiend hadden, behandelde Totilas hen met dezelfde zachtmoedigheid en menschlievendheid, waardoor hij zich altijd onderscheidde. Eene plundering kon hij der stad niet besparen; hierdoor zou hij oproer onder zijne Gothen veroorzaakt hebben, maar hij ontzag althans het leven der overwonnenen. Op een wenk van Belisarius staakte hij zelfs het slechten van de muren en verdedigingswerken, nadat hij ternauwernood een derde gedeelte daarvan verwoest had. Hij moest — dit liet Belisarius hem zeggen — zijn naam niet bevlekken door het vernielen van gedenkteekenen, die den roem der dooden en de wellust der levenden uitmaakten. De barbaar gaf aan dien wenk gehoor, hij staakte het vernielingswerk. Doch nauwelijks had hij Rome verlaten, toen Belisarius de stad binnentrok, om de vruchten van zijn listigen raad te plukken.

Wat de barbaar niet gedaan had, deed de veldheer van den Griekschen keizer. Zonder zich te bekommeren om de kunstwaarde der heerlijke paleizen liet hij, om de bressen in de muren te stoppen, de prachtigste gebouwen omverhalen, ten einde alleen de gehouwen steenen te gebruiken. Het kwam er op aan, de vestingwerken binnen den kortst mogelijken tijd te herstellen, en hiervan mocht hij zich door geene andere overwegingen laten terughouden.

Totilas, die kort daarop naar Rome terugkeerde, vond de stad in zulk een goeden staat van verdediging, dat hij, in weerwil van eene driemaal herhaalde, hevige bestorming, niet in staat was haar te nemen.

Andere voordeelen echter kon Belisarius, wien uit Constantinopel geene hulp toegezonden werd, niet behalen. Hij was niet bij machte om te verhinderen, dat de Franken in het jaar 548 weer roovend en plunderend in Italië vielen en dat Totilas zijne macht onophoudelijk uitbreidde.

Eindelijk den nutteloozen oorlog moede, waarin voor hem geene lauweren,

voor zijn vorst geene voordeelen te behalen vielen, vroeg Belisarius van den keizer verlof om naar Constantinopel terug te keeren. Dit verlof werd hem in het jaar 549 verleend.

Na des veldheers vertrek bezette Totilas Rome voor de tweede maal. Hij behandelde de inwoners nog zachter dan vroeger. De dappere man wenschte niets vuriger dan door een eervollen vrede een einde te maken aan den oorlog, die Italië teisterde. Had hij reeds meer dan eens den keizer vredesvoorslagen gedaan, ook thans hernieuwde hij zijn aanzoek: hij bood aan, zich onder het oppergezag des keizers te stellen en voor hem de wapenen te voeren, maar zijne voorstellen vonden geen gehoor; hij moest dus den oorlog wel voortzetten. Hij deed het met evenveel geluk als talent. Hij rustte eene vloot uit, die niet slechts de eilanden Sardinië en Corsica opnieuw aan de macht der Gothen onderwierp, maar zelfs naar de Grieksche kust overstak. Eindelijk werd Justinianus door dit alles tot de overtuiging gebracht, dat hij den zoo flauw gevoerden oorlog krachtiger moest doorzetten. De consul Narses werd met het opperbevel over het Grieksche leger in Italië bekleed.

De Gothen lachten, toen zij vernamen, dat een eunuch, een klein, zwak mannetje, de Grieken tegen hen aanvoeren zou; doch spoedig genoeg zouden zij ondervinden, welk een reuzengeest in dat zwakke, verminkte lichaam woonde.

Narses was tot op den mannelijken leeftijd geheel vreemd gebleven aan alle mogelijke krijgshaftige oefeningen; in het keizerlijk paleis had hij een weelderig, ontzenuwend leven geleid. Om zijne verstandige raadgevingen had Justinianus hem tot zijn kamerdienaar en bijzonderen schatbewaarder benoemd. Meer dan eens had hij als gezant de belangen van zijn vorst behartigd; eindelijk had de keizer hem zelfs het bevel over een leger toevertrouwd, dat hij bij de eerste verovering van Italië derwaarts gevoerd had, en thans moest hij de kroon zetten op dat werk der verovering, hetwelk Belisarius onvoltooid had gelaten.

Narses was te voorzichtig om eene onderneming te beginnen, die geene hoop op een goeden uitslag schonk. Hij verklaarde daarom, dat hij den roem zijns keizers niet op het spel wilde zetten, wanneer hij niet met eene voldoende krijgsmacht werd toegerust.

Wat Justinianus den held Belisarius geweigerd had, stond hij zijn gunsteling Narses toe: er werd een leger uitgerust, gelijk de waardigheid van het keizerrijk dat vereischte.

Narses ontving uit de openbare schatkist de middelen om zijn krijgsvolk te betalen, wapens en paarden aan te koopen, de achterstallige soldij aan te zuiveren en daarvoor de trouw der barbaren te koopen, die anders tot de Gothen zouden overgeloopen zijn. Twee duizend Longobarden en 3000 Herulers versterkten zijn leger, hetwelk over land Italië bereikte.

Totilas trok hem aan het hoofd zijner krijgers te gemoet; bij Taginae kwam het in den zomer van 552 tot een slag, waarin Totilas en zijne Gothen eene schitterende dapperheid aan den dag legden; doch zij waren tegen de overmacht en het uitstekend veldheerstalent van Narses niet bestand. De aanvoerder zelf sneuvelde, terwijl hij zijn met speren doorboord schild met een ander verwisselde.

Met den dood van den edelen Totilas was het gesternte der Gothen ondergegaan. Ofschoon zij in diens opvolger Tejas een dapperen en bekwamen veldheer ontvingen, leden zij toch nederlaag op nederlaag. Ook Tejas stierf in Maart 553 met een groot deel van zijn leger den heldendood. Aan de weinige overgeblevenen stond Narses, om aan den bloedigen krijg een eind te maken, vrijen aftocht toe over de Alpen, waar de Gothen zich met de daar wonende Duitsche volken vermengden.

Nog stond een andere, heftiger strijd Narses te wachten. Door de Gothen te hulp geroepen, verscheen in Italië een leger van 70,000 man Franken en Alemannen. In het open veld aan deze geduchte macht het hoofd te bieden ging de krachten der Grieken te boven. Zij trokken zich in de versterkte

steden terug en lieten het platte land over aan de barbaren, die het op de gruwelijkste wijze verwoestten. De Alemannen, die nog niet tot het Christendom waren overgegaan, spaarden zelfs de kerken niet.

Doch ook nu werden de Germanen hunne eigen ergste vijanden; ten gevolge van de verwoesting, door hen aangericht, leden zij weldra gebrek; aanstekelijke ziekten braken onder hen uit en verzwakten hen zoozeer, dat Narses hen thans met een leger van 18,000 man in de vlakte van Capua geheel kon vernietigen (554). Men verhaalt, dat niet meer dan vijf Alemannen die vreeselijke slachting overleefd hebben.

Nog altijd lagen er in eenige steden Gothische bezettingen, doch ook deze legden in het voorjaar van 555 de wapenen neder. Italië was weder eene provincie van het Oostromeinsche rijk geworden, welke door Narses als exarch (stadhouder) van Ravenna uit, waar hij zijn verblijf koos, bestuurd werd. Op de eervolste wijze had hij het werk volbracht, dat door Belisarius zoo krachtig was begonnen. De aanwinst der nieuwe provincie bracht echter aan het Byzantijnsche rijk geen zegen aan, want het door de zware oorlogen uitgeputte land was ternauwernood in staat zooveel aan belastingen op te brengen als tot zijn eigen onderhoud noodig was.

Thans bleek het klaar als de dag, hoe ijdel en bedriegelijk de luister was, welken Justinianus' langdurige regeering aan zijn rijk had bijgezet.

Opnieuw drongen in het jaar 559 de Bulgaren over den Donau. Griekenland en de Thracische Chersonesus werden verwoest; eene afdeeling der Bulgaren trok zelfs op Constantinopel aan, zoodat de hoofdstad des rijks ernstig bedreigd werd. Nog eens nam de grijze Belisarius het opperbevel tegenover de barbaren op zich. Een leger stond niet te zijner beschikking, maar op zijne roepstem schaarden de burgers en boeren zich in de gelederen. Onder zulk een veldheer achtten zelfs de ongeoefenden in den oorlog de overwinning mogelijk. En zij zegevierden; de aanvoering van den held maakte de verwijfde burgers tot soldaten. De Bulgaren werden teruggeslagen. Wel was Belisarius niet bij machte om hen te vervolgen, maar de hoofdstad was gered, de vijand trok over den Donau terug.

Nog eens had Belisarius zich de grootste verdiensten jegens keizer en rijk verworven, doch ook nu werd hij, evenals zoo menigmaal reeds, met ondank beloond. Twee hovelingen hadden in het paleis van Justinianus zelf eene samenzwering tegen zijn leven gesmeed; zij wilden den keizer met dolksteken vermoorden en na zijn dood een opstand in Constantinopel verwekken. Doch zij werden verraden en in het paleis zelf gevat; de onder hun gewaad verborgen dolken leverden het ondubbelzinnig bewijs van hunne schuld.

Een der hovelingen bracht zich zelf om het leven; de ander hoopte genade te vinden door twee beambten van Belisarius als zijne medeplichtigen te noemen. Op de pijnbank verklaarden deze aangeklaagden, dat zij op Belisarius' heimelijk bevel gehandeld hadden.

Geen enkel getuigenis dan alleen eene door de pijnbank afgeperste verklaring van twee misdadigers was ingebracht tegen den veldheer, die zoo vele proeven zijner trouw gegeven had. In weerwil hiervan werd ook tegen hem een onderzoek op het touw gezet. Zijne vrienden rieden hem aan te vluchten, maar hij weigerde dit in het bewustzijn zijner onschuld. Op den toon der diepste verontwaardiging verdedigde hij zich tegen de onrechtvaardige beschuldiging, na veertigjarige trouwe diensten tegen hem ingebracht. Zijne woorden hadden niet de minste uitwerking: Justinianus had reeds vooraf zijn vonnis geveld. Wel werd zijn leven gespaard, maar zijn vermogen werd in beslag genomen en hij als een gevangene opgesloten in zijn eigen paleis.

In Juli van het jaar 564 kwam eindelijk zijne onschuld aan het licht. Justinianus schonk hem zijne vrijheid en eerambten terug, maar de oude man was door die bittere ondervinding van menschelijke ondankbaarheid en boosheid naar lichaam en geest geknakt: reeds den 13^{en} Maart 565 stierf hij.

Antonina overleefde hem, doch erfde zijne schatten niet, daar de keizer die verbeurd verklaarde. Toch bleef de weduwe in het bezit van een vermogen, dat haar in staat stelde overeenkomstig haar stand te leven en dat zij tot stichting van een klooster aanwendde.

De latere overlevering heeft de ondankbaarheid van Justinianus overdreven. Zij verhaalt, dat Belisarius, op bevel des keizers, van het gezicht en van zijn geheel vermogen beroofd, als een beklagenswaardige bedelaar door de straten van Constantinopel omdwalen moest. »Geeft een penning aan den veldheer Belisarius!" met die woorden hield hij, volgens dezelfde overlevering de voorbijgangers staande, ten einde door hun medelijden zijn jammerlijk bestaan te rekken.

Justinianus stierf acht maanden na Belisarius, den 14en November 565 in den hoogen ouderdom van 83 jaren. Hij liet een rijk na, dat tot in zijne grondslagen geschokt was.

Griekenland was zoowel door de strooptochten der Gothen en Bulgaren als door den druk der belastingen geheel verarmd. Landbouw en nijverheid waren vernietigd, een heirleger van veile beambten zoog het volk den laatsten droppel bloed uit de aderen. Nog erger zag het er in de veroverde provinciën Afrika en Italië uit. Deze vroeger zoo bloeiende gewesten leverden thans het beeld der treurigste verwoesting op.

Bijzonder ongelukkig waren de Italianen. Voor hen sleepten de oorlogsstormen, behalve de algemeene verarming, nog een ander vreeselijk gevolg na zich. De pest, die sedert het jaar 542 in verschillende gewesten van het Oostromeinsche rijk heerschte, voltooide de verwoestingen, door de oorlogen met de Gothen en de strooptochten der Franken en Alemannen aangericht. Het ongelukkige land werd door de vreeselijke ziekte bijna geheel ontvolkt. In het sterfjaar van Justinianus eischte zij in Italië schier een onnoemlijk aantal offers. Paulus Diaconus geeft ons van de verwoestingen, die zij teweeg bracht, de volgende aanschouwelijke schets:

»In dezen tijd brak op de meeste plaatsen van de provincie Ligurië eene vreeselijke pest uit. Want op eens kwamen aan huizen, deuren, huisraad en kleederen eigenaardige vlekken te voorschijn, die steeds donkerder werden, hoe meer men ze poogde weg te wisschen. Na verloop van een jaar echter ontstonden aan de lichamen der menschen gezwellen, die den vorm van noten of dadelen hadden, waarop weldra eene ondragelijke koortshitte en op den derden dag de dood volgde. Overleefde iemand echter den derden dag, dan bestond er hoop, dat hij den aanval te boven zou komen. Overal heerschten droefheid en geween. Dewijl onder het volk de meening verspreid was, dat men zich door de vlucht aan het gevaar onttrekken kon, werden de huizen door de bewoners verlaten. Ze stonden leeg en werden alleen nog door de honden bewaakt. De kudden bleven alleen op het veld, de herders waren verdwenen. Dorpen en steden, die heden nog eene talrijke bevolking telden, zag men den volgenden dag door allen verlaten; in plaats van vroolijk gewoel heerschte er dan eene doodsche stilte. De zonen vluchtten van de onbegraven lijken hunner ouders weg, de ouders vergaten gevoelloos hun plicht en lieten hunne kinderen in de koortshitte liggen. Wilde iemand, door een gevoel van getrouwe gehechtheid gedreven, zijne naaste bloedverwanten ter aarde bestellen, dan bleef hij zelf onbegraven; terwijl men met die begrafenis bezig was, werd men zelf eene prooi der ziekte. Het denkbeeld kwam onwillekeurig bij iemand op, dat op de wereld weer de stilte woonde, die in den aanvang der schepping op de aarde had geheerscht. Op het veld hoorde men niet langer het geloei van het vee, noch de fluit van den herder; geen wild dier loerde meer op rund of lam. Het graan bleef ongeoogst op de akkers staan en wachtte vruchteloos op de zicht van den maaier. In de wijngaarden, die met heerlijke druiven prijkten, had nog niemand een voet gezet, toen het loof reeds was afgevallen en de winter voor de deur stond. Te ieder uur

bij dag en bij nacht meende men het schetteren der trompetten te hooren, verbeeldde men zich het gedruisch van een aanrukkend leger te vernemen. Wel aanschouwde men nergens den voetstap van wandelende menschen, er was geen sterveling te zien, die iemand gedood had, maar de indruk, door de lijken der gestorvenen teweeg gebracht, was zoo sterk, dat men zijne eigen oogen niet meer vertrouwde. Het vrije veld was in een onmetelijk kerkhof voor de menschen herschapen, in de menschelijke woningen nestelde zich het gedierte des velds."

TIENDE HOOFDSTUK.

De neven van Justinianus. Justinus II. Rampen, waardoor het rijk werd geteisterd. Narses afgezet. De Longobarden. Alboïn en zijne heldendaden. Verovering van het rijk der Gepiden. Het rijk der Avaren. Tocht der Longobarden naar Italië. Hunne overwinningen. Alboïn en Rosimund. Het rijk der Longobarden. De stad Rome. Aangroeiende macht der Pausen. Gregorius de Groote. De bekeering der Longobarden. De ijzeren kroon.

Justinianus had zich op het laatst van zijn leven meer aan godsdienstige overdenkingen dan aan de regeeringszaken gewijd. De rampen, die het rijk troffen, deden wel de begeerte naar een jonger en krachtiger regent in het hart der Grieken ontwaken, doch aan den anderen kant zagen zij weer tegen het overlijden van den ouden keizer op, daar zij te recht voor hevige twisten over de troonsopvolging beducht waren.

Justinianus was kinderloos, doch zeven neven hoopten zijn erfgenaam te worden. Elk hunner meende hetzelfde recht op den troon te bezitten. Door de list en den ijver zijner vrienden gelukte het een hunner, Justinus, zonder tegenstand den troon te beklimmen. Nauwelijks had Justinianus omstreeks middernacht de oogen gesloten, of Justinus werd door zijne vrienden terstond van de gewichtige gebeurtenis onderricht. Zij voerden hem zoo spoedig mogelijk in alle stilte naar het paleis; hier begroette de lijfwacht hem als den nieuwen keizer, de kamerdienaars bekleedden hem met het keizerlijk gewaad, met de roode laarzen, de witte tunica en den purperen mantel; vier krachtige jongelingen hieven hem op hun schild, om den nieuwen keizer aan het volk te vertoonen. Ook de patriarch huldigde hem en wijdde hem als zoodanig, door hem den diadeem op het hoofd te zetten. Reeds vroeg in den morgen was eene tallooze volksmenigte in den hippodromus verzameld. Toen Justinus II daar verscheen, werd hij zoowel door de blauwe als door de groene partij als keizer begroet en daarmede was zijne macht voor goed gevestigd.

Justinus II (565—578) bezat wel den wil, maar niet de macht om het geschokte rijk van Justinianus met goed gevolg te besturen. Hij was een goedaardig, maar zwak en ziekelijk man. Onder zijne regeering traden al de nadeelige gevolgen aan het licht, welke de veroveringspolitiek van zijn voorganger na zich moest sleepen.

In het oosten werden ongelukkige oorlogen met de Perzen gevoerd; in het noorden verontrustten de Avaren, een door de Turken uit Azië verdrongen Tatarenstam, die zich aan den Donau had neergezet, de grensprovinciën, terwijl in het westen een groot deel van Italië door de Longobarden veroverd werd.

Narses had zich zoowel door zijne gestrengheid als door zijne schraapzucht gehaat gemaakt. Onophoudelijk kwamen er aan het hof van Constantinopel klachten tegen hem in. Romeinsche gezanten verklaarden onverholen,

dat hunne slavernij onder de regeering der Gothen dragelijker was geweest dan hun lot onder het despotisme van den Griekschen eunuch. Zij drongen op de verwijdering van den tiran aan en verklaarden, dat zij anders genoodzaakt zouden zijn om zich zelf een vorst te kiezen. Hoe verdienstelijk Narses zich ook gemaakt had, de vrees voor een opstand der Italianen woog bij den keizer zwaarder dan zijne verdiensten; hij werd teruggeroepen en door een anderen exarch, Flavius Longinus, vervangen. Niet alleen liefde tot de rechtvaardigheid en toegevendheid jegens de Italianen, neen, ook de kuiperij eener vrouw hebben, naar sommiger beweren, Justinus II bewogen om Narses af te zetten. De keizerin Sophia, die op haar gemaal een machtigen invloed uitoefende, zoo verhaalt men, haatte den eunuch, en liet zich omtrent hem de volgende vernederende woorden ontvallen: »Het oorlogvoeren moet hij aan mannen overlaten en terugkeeren naar de plaats, waar hij eigenlijk te huis behoort, onder de vrouwen van het paleis; daar zal men hem opnieuw een spinrokken in handen geven." Toen de smadelijke woorden der keizerin Narses ter oore kwamen, riep hij uit: »Ik zal haar een draad spinnen, dien zij niet licht ontwarren zal." In zijne verontwaardiging over den smaad, hem aangedaan, trok hij zich naar Napels terug. Van hier uit zond hij boden naar gene zijde der Alpen tot de Longobarden, met de uitnoodiging om hunne wapenen tegen Italië te keeren. Historische waarde heeft deze anekdote echter niet.

Narses overleefde het verlies zijner macht niet lang; kort daarop stierf hij in hoogen ouderdom te Rome.

Of Narses werkelijk de Longobarden aangespoord heeft om naar Italië te trekken en of hij, gelijk de overlevering zegt, hun eene verzameling van de schoonste Italiaansche vruchten toegezonden heeft, om hunne begeerte naar het heerlijke land des te meer te prikkelen, laten wij geheel in het midden. Waarschijnlijk zouden de op verovering en buit beluste Germanen ook zonder hem den weg naar het zuiden wel gevonden hebben. Zij bewaarden immers eene liefelijke herinnering van de luchtsgesteldheid en vruchtbaarheid van dat land, sinds hunne krijgers eens Narses in zijn strijd tegen de Gothen ter zijde gestaan hadden.

De Longobarden, een oorlogzuchtig Germaansch volk, hadden zich na lange zwerftochten, in de hun door Justinianus aangewezen streken op den rechteroever van den Donau in de nabijheid der Gepiden neergezet. Tusschen de beide volken ontstonden menigmaal oneenigheden, welke de listige keizer der Grieken met opzet aanwakkerde, daar zijne gevaarlijke naburen elkander daardoor wederkeerig verzwakten.

In een dier gevechten had Alboïn, de zoon van den koning der Longobarden Andoïn, eene zegepraal behaald, waarbij hij Thurismod, den zoon van den vorst der Gepiden Thorisend (Thurisind), met eigen hand had verslagen.

Paulus Diaconus *), de geschiedschrijver der Longobarden, schetst ons Alboïns terugkomst uit den slag aldus:

»Toen de Longobarden na de behaalde zegepraal huiswaarts gekeerd waren, drongen zij er bij koning Andoïn sterk op aan, dat hij Alboïn, aan wiens dapperheid zij in den laatsten slag de overwinning te danken hadden, tot zijn dischgenoot verheffen zou, opdat hij, gelijk in de ure des gevaars,

*) Onze lezers zullen ons dank weten, dat wij hier en daar brokstukken uit de kronieken en geschiedkundige werken van den ouden dag woordelijk wedergeven. Deze eenvoudige en naïve verhalen verschaffen hun eene veel juister voorstelling van de zeden en de denkwijze van vroegere eeuwen, dan wij hun zelfs door middel van ellenlange redeneeringen kunnen geven. Al bezitten de bijzonderheden van dergelijke berichten, die voor een deel tot het gebied der sage behooren, ook niet altijd eene hooge geschiedkundige waarde, — ook Paulus Diaconus put menigmaal uit de bron der heldenzangen en volksoverleveringen — toch zijn ze van onschatbare waarde voor de geschiedenis der beschaving, daar zij ons de zeden van die tijden en volken nauwkeurig doen kennen en deze kennis komt ons belangrijker voor dan eene dorre opsomming van namen en jaartallen.

zoo ook bij den maaltijd in zijns vaders nabijheid zou zijn. Andoïn antwoordde, dat hij dit volstrekt niet doen kon, daar hij de voorvaderlijke zeden niet wilde kwetsen. »Gij weet," sprak hij, »hoe bij ons het gebruik wil, dat de zoon des konings niet met zijn vader aan tafel mag zitten, voordat hij van den koning van een vreemd volk de wapenen ontvangen heeft."

Zoodra Alboïn dit van zijn vader gehoord had, maakte hij zich met slechts 40 jongelingen op naar Thurisind, den koning der Gepiden, met wien hij eerst voor korten tijd oorlog gevoerd had, en deelde hem mede, waarom hij gekomen was. Deze ontving hem vriendelijk, noodigde hem bij zich aan tafel en plaatste hem hier aan zijne rechterhand, waar anders altijd zijn zoon Thurismod placht te zitten. Terwijl nu de verschillende gerechten opgedragen werden, kwam bij Thurisind de gedachte aan zijn zoon, aan diens oude plaats en aan diens dood op en hoe nu de moordenaar zelf zijne plaats innam. Hij zuchtte diep en kon zich niet langer goed houden, maar gaf aan zijne smart in deze woorden lucht: »Deze plaats is mij zeer dierbaar, maar den aanblik van den man, die thans daarop zit, kan ik bijna niet verdragen." Nu begon des konings tweede zoon, die ook tegenwoordig was, door zijns vaders taal geprikkeld, met spotredenen tegen de Longobarden los te trekken; hij zeide, dat zij, daar zij aan het benedengedeelte van het been, tot aan de kuit, witte kousen droegen, vergeleken moesten worden met de merries, die tot aan het been witte voeten hebben, en zeide: »Dat zijn de vruchtbaarste merries, waarop gij gelijkt." Doch daarop liet zich een der Longobarden aldus hooren: »Ga slechts naar het slagveld, daar zult gij zonder twijfel kunnen zien, hoe krachtig die merries met de hoeven achteruitslaan; daar liggen de beenderen van uw broeder als van een stuk redeloos vee over den grond verspreid." Toen de Gepiden dit hoorden, konden zij hun innerlijken toorn niet langer verkroppen; met hevigheid barstte de twist uit; reeds stonden zij op het punt om voor dien smaad eene bloedige wraak te nemen. Ook de Longobarden sloegen allen, ten strijde gereed, de hand aan het zwaard. Op eens echter sprong de koning op en wierp zich midden tusschen de strijders; hij deed den toorn en de strijdlust der zijnen bedaren en bedreigde den ongehoorzame, die toch den strijd begon, met eene strenge straf. »Want het is," zoo sprak hij, »geene Gode welgevallige overwinning, die men behaalt, door een gastvriend in zijn eigen huis met eigen hand te dooden!" Toen eindelijk de twist op deze wijze bijgelegd was, zetten zij aan den maaltijd op vroolijken toon het gesprek weder voort. Thurisind gaf de wapenen van zijn zoon Thurismod aan Alboïn ten geschenke en liet hem veilig en wel naar zijns vaders rijk terugkeeren. Alboïn werd na zijne terugkomst eindelijk door zijn vader tot diens dischgenoot benoemd."

Na Andoïns dood werd Alboïn, de dappere jongeling, door de Longobarden met geestdrift als koning begroet. Tuk op roem en buit sloot hij met de Avaren een verbond, om de Gepiden te bestrijden. Kunismund, de koning der Gepiden, die zijn vader Thurisind opgevolgd was, voerde zijne krijgers het eerst tegen Alboïn aan, om dezen te vernietigen, maar hij verloor den slag en boette zijne vermetelheid met zijn leven (566). Het rijk der Gepiden ging onder. De meesten hunner strijdbare mannen waren in het gevecht gebleven, de overigen vereenigden zich met de Longobarden. Uit den schedel van den gesneuvelden Kunismund liet Alboïn zich volgens de gewoonte der Longobarden eene drinkschaal vervaardigen, terwijl hij diens dochter, de beeldschoone Rosimund (Rosamunda, Rozemond) tot vrouw nam.

Ofschoon het rijk der Gepiden door de Longobarden vernietigd was, maakten toch de Avaren aanspraak op het grootste deel van hun grondgebied; zij brachten bovendien de naburige Slavische stammen onder het juk en stichtten een machtig rijk. Ook voor de Longobarden waren zij lastige en gevaarlijke naburen; het op avonturen beluste volk wilde daarom liever nieuwe woonplaatsen in Italië opzoeken. Derwaarts trokken zij dus onder aanvoering

van den dapperen Alboïn, aan wien zich, behalve zijne Longobarden, nog 20,000 Saksers met vrouwen en kinderen aansloten.

In het jaar 588 drong Alboïn met zijne Longobarden over de Alpen noordelijk Italië binnen, welke landstreek naar de veroveraars den naam Lombardije ontving.

De zwakke Flavius Longinus, de Grieksche stadhouder, was niet in staat den dapperen Germanen krachtig het hoofd te bieden. Uit Constantinopel ontving hij geene ondersteuning, want de oorlogen met de Perzen en de Avaren vorderden reeds de inspanning van de uiterste krachten des rijks. Hij kon dus niet verhinderen, dat binnen korten tijd het grootste deel van Italië door de Longobarden veroverd werd. Deze breidden hunne heerschappij over geheel Boven-Italië en Toscane, en in Beneden-Italië van Capua over Beneventum tot Tarente uit. Het exarchaat van Ravenna, de zeesteden der oostkust, Venetië, Rome, Napels, Corsica, Sardinië, Sicilië en Calabrië bleven in het bezit van het Byzantijnsche rijk.

Alboïn, de dappere koning, wiens heldendaden door de Duitsche dichtkunst verheerlijkt zijn, viel reeds in het jaar 573 door de hand eens moordenaars. Omtrent zijn dood deelt Paulus Diaconus ons het volgende, zeker grootendeels met sagen vermengde verhaal mede:

»De oorzaak van zijn dood was de volgende. Toen hij eens te Verona langer aan een vroolijk drinkgelag aanzat dan hij had moeten doen, met de drinkschaal voor zich, dien hij uit den schedel van zijn schoonvader, koning Kunismund, had laten vervaardigen, beval hij, dat men ook der koningin wijn zou reiken en spoorde hij haar zelfs aan om lustig uit den schedel van haar vader te drinken. Dat niemand dit voor onmogelijk houde; ik spreek de waarheid in Christus en ik heb de drinkschaal met mijne oogen gezien, gelijk de vorst Ratchis haar eens bij eene feestelijke gelegenheid in handen had en haar aan zijne gasten toonde. Zoodra Rosamunda dit hoorde, ontwaakte eene diepe smart in haar gemoed, die zij niet langer kon onderdrukken. Zij brandde van verlangen om door het vermoorden van haar gemaal den dood haars vaders te wreken en spande kort daarop samen met Helmigis, des konings schildknaap en zoogbroeder, om Alboïn te vermoorden. Helmigis ried de koningin, zekeren Peredeus, die een buitengemeen sterk man was, in het moordplan te betrekken.

Toen echter Peredeus niet tot zulk eene schandelijke daad te bewegen was, ging zij des nachts liggen in het bed van hare kamervrouw, met wie Peredeus verboden omgang hield, en toen Peredeus verscheen, sliep hij, zonder het te weten, bij de koningin. Toen nu het misdrijf gepleegd was, vroeg zij hem; voor wie hij haar hield en hij noemde den naam zijner vriendin. Hierop viel de koningin in en sprak: »Het is niet zooals gij denkt, maar ik ben Rosamunda. Nu echter hebt gij, o Peredeus, zulk eene daad gepleegd, dat gij òf Alboïn dooden, òf door zijn zwaard vallen moet." Thans zag de ander zijn misslag in; door den nood gedrongen bewilligde hij in den moord, waartoe hij uit vrijen wil niet had willen medewerken. Rosamunda gebood nu op zekeren middag, toen Alboïn zich ter ruste gelegd had, in het paleis de diepste stilte; zij verwijderde alle wapens op des konings degen na, dien zij aan het hoofdeinde van zijn rustbed vastbond, zoodat hij dien noch opheffen, noch uit de scheede trekken kon, en hierop liet de onnatuurlijk wreede vrouw op raad van Peredeus den moordenaar Helmigis in het vertrek. Alboïn doorzag terstond bij zijn ontwaken het gevaar, dat hem boven het hoofd hing en greep schielijk naar zijn zwaard, maar het was zoo stevig vastgebonden, dat hij het niet losrukken kon; nu greep hij eene voetbank en verweerde zich daarmede eenigen tijd. Maar ach, de strijdbaarste en dapperste der mannen was niet tegen zijn gewapenden vijand bestand en werd als een hond neergestooten. Hij, die door het overwinnen van zoovele vijanden zich den hoogsten roem verworven had, viel ten gevolge van de listen eener vrouw. Zijn lijk

werd onder de luide jammerklachten der Longobarden onder de trappen eener naar zijn paleis voerende stoep bijgezet. Alboïn was slank van gestalte en zijn geheele lichaam uitnemend voor den krijg geschikt. In onze dagen heeft Giselpert, de voormalige hertog van Verona, zijn graf laten openen en daaruit het zwaard en alle sieraden, die zich daarin bevonden, weggenomen en vervolgens met zijne gewone ijdelheid bij onbeschaafde lieden er op gepocht, dat hij Alboïn had gezien.

Helmigis poogde zich na Alboïns dood van het bewind meester te maken; doch dit gelukte hem niet, daar de Longobarden, even bedroefd als vertoornd over het vermoorden van hun koning, den moordenaar wilden ombrengen. Rosamunda verzocht kort daarop Longinus den stadhouder van Ravenna, haar zoo spoedig mogelijk een schip te willen zenden, waarop zij van daar konden vluchten. Longinus gaf met de grootste blijdschap aan dat verzoek gehoor; hij zond oogenblikkelijk een schip af, waarop Helmigis met Rosamunda, die intusschen reeds zijne vrouw geworden was, bij nacht ontvluchtte. Zij namen Albisinda, des konings dochter, en de geheele schatkist der Longobarden mede en kwamen weldra te Ravenna. Hier drong de stadhouder bij Rosamunda er op aan, dat zij Helmigis ombrengen en met hem, Longinus, trouwen zou. Zij, tot alle boosheid genegen, en tevens brandende van begeerte om vorstin van Ravenna te worden, verklaarde zich daartoe terstond bereid en toen Helmigis kort daarop uit het bad kwam, bood zij hem een giftdrank aan, dien zij voor bijzonder gezond uitgaf. Zoodra de ander echter bemerkte, dat hij uit den beker des doods gedronken had, trok hij zijn zwaard tegen Rosamunda en dwong haar om het overschot te drinken. En alzoo stierven door het gericht van den almachtigen God de goddelooze moordenaars in hetzelfde oogenblik."

Na Alboïns dood werd door de Longobardische grooten een andere koning met name Kleph verkozen, doch toen deze reeds anderhalf jaar daarna vermoord werd, verzette de oude Germaansche vrijheidszin zich tegen eene nieuwe verkiezing van een vorst. De Longobardische hertogen wilden onafhankelijk van elkaar regeeren. Zij sloegen in verschillende steden de zetels van hun bestuur op; maar de kracht der natie werd door deze versnippering gebroken en daaraan hadden de Italianen en Grieken het voornamelijk te danken, dat niet geheel Italië door de Longobarden veroverd werd.

In het Byzantijnsche gebied kon het vroegere Grieksche belastingstelsel niet langer in al zijne gestrengheid worden toegepast. De exarchen, die onophoudelijk door de Longobarden bedreigd werden, moesten hun steun zoeken bij het volk, zij waren genoodzaakt om aan de burgerij der steden eene grootere onafhankelijkheid, het oude recht om zich zelf te regeeren, toe te staan. Daar de burgers zich zelf tegen de invallen der Longobarden verdedigen moesten, ontwaakte in hen weer een krachtige en krijgshaftige geest.

De Longobarden heerschten in den beginne als roofzuchtige veroveraars. Hun aantal was, nadat de 20,000 Saksers Italië weer verlaten hadden, gering tegenover de onderworpen Italianen, zij vormden eigenlijk een afzonderlijken staat van krijgslieden, te midden van de overige inwoners des lands. Wel namen zij, gelijk vóór hen ook de Oost-Gothen gedaan hadden, het derde deel van alle landerijen in bezit, doch zij bebouwden die niet zelf, maar lieten ze bearbeiden door de overwonnen inwoners, wien zij zware heerendiensten oplegden, en eischten de opbrengsten voor zich. De Italianen behandelden zij veel harder dan vroeger de Oost-Gothen gedaan hadden. Zij waren de heeren en meesters, de Romeinen hunne onderdanen. Om de oude staatsregeling bekommerden zij zich niet. Het oude recht was niet langer geldig, de overwonnenen moesten zich aan de wetten der overwinnaars onderwerpen en slechts bij het beslechten van geschillen der Romeinen onderling gold nog het oude recht.

Nadat de genoemde hertogen tien jaren achtereen onafhankelijk geregeerd hadden, maakten ernstige gevaren, die de Longobarden van buiten bedreigden

opnieuw de verkiezing van een koning noodzakelijk. De Grieken hadden namelijk een verbond met de Franken gesloten en zoowel in het noorden als in het oosten pakten zich dus dreigende onweders boven het rijk der Longobarden samen. Antharis, de zoon van Kleph, werd door de hertogen in het jaar 584 tot koning verkozen. Hij was een krachtig en talentvol legerhoofd, die met goed gevolg de invallen der Franken afsloeg. Ook zijn opvolger Agilulf was een dapper man, die de Longobarden meer dan eens tot de overwinning voerde.

De macht, waarmede deze en de volgende koningen tegenover hunne volksgenooten bekleed waren, was niet zoo groot als die van andere Germaansche vorsten, maar kwam geheel met die der oude koningen overeen. De koning was het legerhoofd, de hertogen en grooten moesten met hunne manschappen zijne vanen volgen en zijne bevelen in het veld volvoeren, doch stonden voor het overige vrij onafhankelijk tegen hem over. Vooral de hertogen van Spoleto, Beneventum, Frioul en Tuscië waren bijna geheel onafhankelijke vorsten. Ook de overige edelen en vrijen hadden, op Duitsche wijze, in de volksvergaderingen een krachtig woord ten aanzien der regeeringszaken mee te spreken.

De onderworpen Romeinen bleven wel in het bezit hunner persoonlijke vrijheid, maar staatkundige rechten bezaten zij niet. Langen tijd hielden de Longobarden zich van de Italianen streng afgezonderd. Slechts zelden kwamen er gemengde huwelijken tusschen beide volken voor, doch allengs verkreeg de meerdere beschaving der Romeinen natuurlijk de overhand over de mindere ontwikkeling der Germanen *). Deze verwisselden evenals de West-Gothen in Spanje hun eigen taal en zeden met die der Romeinen. Den krachtigen Germaanschen geest verloren zij echter niet, en daaruit vloeide dan ook die verheven vrijheidszin voort, waardoor de Lombardische steden zich later onderscheiden hebben.

Hoe dikwijls ook bedreigd, hoe ook van alle zijden door het door de Longobarden veroverd grondgebied (Tuscia, Spoleto en Beneventum) ingesloten, toch bleef Rome bevrijd van de overheersching der Germanen. Dat de stad aan die aanvallen, welke vooral onder de krachtige regeering van koning Agilulf zeer dreigend werden, met goed gevolg het hoofd kon bieden, had zij voornamelijk te danken aan de ijverige pogingen van paus Gregorius I, die gewoonlijk Gregorius de Groote genoemd wordt (590—604).

De stad Rome, eens het middelpunt der beschaafde wereld, was in diep verval geraakt, sinds zij opgehouden had de residentie der keizers te zijn. Het verlies der proviciën des rijks had de bronnen, zoowel van den openbaren als van den bijzonderen rijkdom, doen opdrogen; de onophoudelijke oorlogen, de belegeringen en plunderingen, waaraan de eerste stad van Italië had bloot gestaan, hadden haar bloei geknakt.

Was Rome vroeger de woonplaats der rijkste adellijke geslachten geweest; hadden de kooplieden van alle natiën zich bij voorkeur hier neergezet, om schatten te verwerven en het genot des levens te smaken; waren de kunstenaars en geleerden er samengevloeid; bloeiden kunst en wetenschap onder de bescherming der rijken en aanzienlijken; was de overbevolkte stad omringd geweest door een kring van welvarende vlekken en prachtige landhuizen, waar de Romeinsche grooten zich kwamen verpoozen van de beslommeringen, zelfs van de uitspanningen, aan het stadsleven verbonden, — in de dagen der Longobarden was dit alles op de droevigste wijze veranderd. Oorlog en ziekte hadden Rome ontvolkt. De prachtige paleizen vervielen en waren grootendeels onbewoond; de kunstschatten waren geroofd, de oude heerlijke tempels door de met een dweepzieken haat tegen het heidendom bezielde priesters dikwijls moedwillig onder de voet gehaald en de aanzienlijke patriciërs

*) Aan het Longobardische, door koning Rotharis in het jaar 644 uitgevaardigde wetboek liggen nog geheel de oude Germaansche rechtsbegrippen ten grondslag. Eerst in lateren tijd drong het Romeinsche recht ook tot de Longobarden door.

grootendeels naar Constantinopel verhuisd. De bloeiende lusthoven in de Campagna waren verwoest, zoodat thans eene doodsche woestenij de ontvolkte stad omringde.

Evenals Babylon, Carthago en Thebe zou ook Rome misschien geheel ten onder zijn gegaan, indien niet in de eeuwige stad eene nieuwe macht ontstaan was, die haar weder tot het geestelijk middelpunt der geheele wereld maakte.

De overlevering, dat de beide apostelen Petrus en Paulus te Rome den marteldood ondergaan hadden en dat de bisschoppen van Rome de opvolgers van Petrus waren, deed het vroeger heidensche Rome in het oog der rechtgeloovige katholieken met een nieuwen, nog veel heerlijker stralenkrans schitteren. Zij was oorzaak, dat Rome's pausen onder de bisschoppen van het westen na korten tijd zonder tegenspraak de eerste plaats innamen.

De verbitterde strijd der verschillende secten, die de oostersche kerk verdeelde, had zich in het westen nooit zoo sterk doen gevoelen. De noodzakelijkheid om tegenover de Ariaansche barbaren de katholieke leer te handhaven, had aan de westersche kerk eene groote eenheid en kracht geschonken. Dat de pausen van het onophoudelijk toezicht der keizers bevrijd waren, dat zij zonder vreemde inmenging de inwendige aangelegenheden der kerk konden regelen, droeg in groote mate tot de verhooging van hunne macht bij. Wel waren de pausen aan de wereldlijke macht onderworpen, doch reeds trachtten zij zich daaraan zooveel mogelijk te onttrekken. Theodorik had steeds zijn koninklijk recht bij de verkiezingen van de pausen doen gelden en ook de Grieksche keizers hadden dit voorbeeld gevolgd. Doch door de veroveringen der Longobarden in Italië was de macht der keizers ten aanzien van Rome eenigszins geknot; het kwam er op aan, de stad en haar omtrek tegen de aanvallen der barbaren te verdedigen en terwijl de pausen deze taak met goeden uitslag volbrachten, terwijl zij, door den loop der omstandigheden gedwongen, met krachtige hand in het wereldlijk bewind ingrepen en de geldmiddelen, die te hunner beschikking stonden, aanwendden om legers ter verdediging der stad te bezoldigen, krijgsbevelhebbers te benoemen en vestingwerken te doen bouwen en te verdedigen, vermeerderden zij niet alleen hunne geestelijke, maar ook hunne wereldlijke macht en maakten zij zich hoe langer hoe meer onafhankelijk van de op verren afstand wonende keizers.

Het was vooral Gregorius I, de Groote, die den grond voor de wereldlijke macht der pausen heeft gelegd.

Gregorius was uit het oude en beroemde patricische geslacht der Aniciërs afkomstig. Zijne uitstekende talenten, gevoegd bij zijne aanzienlijke geboorte hadden hem reeds een eervol ambt in de maatschappij verschaft, — hij was praefect van Rome — toen zijn geloofsijver hem drong om de wereld vaarwel te zeggen en de monnikspij aan te trekken. Hij besteedde zijn groot vermogen aan de stichting van zeven kloosters. Ofschoon hij al zijn best deed om geheel verborgen te blijven, maakten toch ook in zijne geestelijke afzondering zijne talenten hem weldra zeer beroemd; hij werd genoodzaakt om de kerk niet alleen als geestelijke, maar ook in openbare betrekkingen te dienen. Hij werd als gezant der pausen naar Constantinopel gezonden en toen de pauselijke stoel te Rome opnieuw bezet moest worden, viel de eenparige keus der geestelijkheid, van den senaat en van het volk op hem. Wel verzette hij zich tegen zijne benoeming en verzocht hij, dat keizer Mauritius haar niet bekrachtigen zou, doch zij werd in strijd met zijne wenschen door den keizer goedgekeurd.

Nog eens beproefde hij, zich aan die ongewenschte verheffing tot den bisschoppelijken zetel te onttrekken, door uit Rome te vluchten en zich in het gebergte te verschuilen. Doch ook dit hielp hem niets. Hij werd ontdekt, naar luid der overlevering, omdat een hemelsch licht zijne schuilplaats aanwees.

Gedurende 13 jaren en 6 maanden heeft Gregorius I, de Groote, de pauselijke waardigheid bekleed en zich meer beroemd gemaakt dan één zijner voor-

gangers. Hij was zoowel door zijne deugden als door zijne gebreken volkomen geschikt om aan het hoofd der katholieke kerk van die dagen te staan. Hij vereenigde oprechtheid met list, hoogmoed met nederigheid, een scherpzinnig verstand met bijgeloovige denkbeelden. Met rusteloozen ijver poogde hij der orthodoxe kerk nieuwe belijders te verwerven. Naar alle heidensche landen zond hij van Rome zendelingen uit, wien hij zeer verstandige wenken omtrent hun gedrag medegaf; zij moesten niet als onstuimige dwepers de zeden en gebruiken, die den heidenen dierbaar geworden waren, aantasten en afschaffen, zij moesten van de pas bekeerden geene strenge onthouding van alle wereldsche genietingen vorderen, maar wel door hun eigen onberispelijken, ingetogen levenswandel de achting en eerbied dier heidenen trachten te verwerven. Met welk een gelukkigen uitslag de arbeid der door Gregorius uitgezonden Evangeliepredikers bekroond werd, heeft de geschiedenis der Angel-Saksers ons doen zien.

Van Rome ging de bekeering der heidenen uit, Rome werd natuurlijk door hen als de bakermat der kerk en de paus als haar opperhoofd beschouwd.

Ook onder de Longobarden wist Gregorius vele aanhangers voor de katholieke kerk te winnen. De gemalin van Agilulf, Theodelinde, was eene geloovig katholieke *). Zij haalde den koning insgelijks tot het katholicisme over en vele grooten der Longobarden volgden des vorsten voorbeeld. Door zijne heldhaftige verdediging van Rome tegen de Longobarden, door de schitterende uitkomsten zijner pogingen om de heidenen te bekeeren, door zijne weldadigheid, zijne krachtige handhaving van de kerkelijke tucht, het bevorderen van de kerkelijke muziek en het vaststellen van de kerkelijke plechtigheden, door zijn te gelijk zacht en krachtig geestelijk bestuur maakte Gregorius I zich zoo beroemd bij al de belijders van het Christelijk geloof, dat hij den bijnaam »de Groote," hem geschonken, wel verdient. Hij wist altijd de juiste, met den geest des tijds overeenstemmende middelen te kiezen, om de macht van het pausdom te handhaven en uit te breiden. Belangrijk is ook een strijd om den voorrang der bisschoppen, door hem met den patriarch van Constantinopel gevoerd. Deze nam den titel van algemeen bisschop aan. Gregorius echter betwistte hem het recht hiertoe. Toen men op zijne bezwaren geen acht sloeg, dacht hij een zeer eigenaardig middel uit, om den geestelijken hoogmoed van den patriarch door zijne eigen nederigheid te beschamen; hij noemde zich servus servorum Dei, knecht der knechten Gods. Sinds de dagen van Gregorius I, werd het gebruik van den titel papa (vader, paus), die voorheen ook aan andere bisschoppen geschonken werd, uitsluitend tot den bisschop van Rome beperkt.

*) Theodelinde bouwde in het stadje Monza bij Milaan eene prachtige kerk op de plaats, waar eens Theodorik de Groote een paleis had doen bouwen. Naar deze kerk zond zij de beroemde ijzeren kroon der Longobarden. Deze kroon ontving, ofschoon zij uit zuiver goud vervaardigd was, den naam van "ijzeren kroon" naar een ijzeren rand, waarin zij gevat was en die, naar men verhaalde, uit een der nagelen van Jezus' kruis was gesmeed.

ELFDE HOOFDSTUK.

Justinus II en Tiberius. Keizer Mauritius. Koning Hormuz. Opstand van den veldheer Bahram. Chosroës II Parwiz. De Avaren. De khan Bojan. Overmoed der Avaren. Oorlog tegen hen. Opstand van Phocas. Vlucht en dood van keizer Mauritius. Schrikbewind van Phocas Opstand van Heraclius. Phocas ter dood gebracht. Heraclius als keizer. De veroveringen van den Perzischen koning. Chosroës II op het toppunt van zijn geluk. Luister van het Perzische rijk. Hooggeklommen nood in het Grieksche keizerrijk. Krijgstoerustingen op groote schaal. Schitterende veldtochten van Heraclius. Val van Chosroës II. Zegetocht van Heraclius.

Terwijl de Longobarden in Italië met schitterenden uitslag streden, werd het Grieksche rijk zoowel door oorlogen met de Perzen en Avaren als door inwendige onlusten geteisterd. Justinus II voelde zich niet in staat den zwaren last der regeering alleen te torsen, en benoemde reeds in het jaar 574 Tiberius, den trouwen bevelhebber zijner lijfwacht, tot caesar. Hij liet dezen de regeering bijna geheel over en dat hij daaraan wèl had gedaan, bleek uit de goede gevolgen van de wijze staatkunde, door Tiberius tegenover Perzië gevolgd.

Chosroës I had in het jaar 572 een nieuwen zegevierenden veldtocht tegen de Grieksche provinciën ondernomen. Tiberius maakte daaraan een eind door een driejarigen wapenstilstand, welken hij gebruikte om zich krachtig ten strijde toe te rusten. Toen Chosroës, hierdoor verontrust, den wapenstilstand verbrak, leed hij eene gevoelige nederlaag.

Na den dood van Justinus leefde Tiberius tot groote schade voor het rijk slechts vier jaren (578—582). Hij was een voortreffelijk vorst, wiens korte regeering een schitterend lichtpunt in dien donkeren tijd uitmaakte. Hij placht te zeggen, dat het met de tranen der onderdanen bevlekte geld het afschuwelijkste van alle metalen is. Door dit beginsel liet hij zich in geheel zijne regeering besturen. Door eene doodelijke ziekte aangetast, wenschte hij het rijk aan een waardig opvolger na te laten. Hij verkoos hiertoe den veldheer Mauritius, die zich in de Perzische oorlogen van eene gunstige zijde had leeren kennen. Mauritius werd zijn schoonzoon en na den dood van zijn schoonvader keizer van het Byzantijnsche rijk (582—602).

Hij was geen onwaardig opvolger van Tiberius; doch hoewel het hem volstrekt niet aan goeden wil ontbrak, bezat hij noch de geestkracht noch het talent van zijn voorganger. De oorlog tegen de Perzen nam onder zijne regeering eene gelukkige wending. Chosroës I, de grijze koning, stierf in het jaar 579 en liet het rijk na aan zijn zoon Hormuz of Hormudas IV (579—590).

Hormuz werd reeds bij zijne troonsbestijging door de grooten des rijks met een wantrouwenden blik aangezien. Zijne moeder was afkomstig uit een Turksch geslacht en de Perzen beschouwden de Turken, ja alle in het noorden des rijks rondzwervende nomaden, als onreine en goddelooze barbaren. Misschien had Hormuz het vooroordeel, waarmede men hem ontving, door een rechtvaardig en krachtig bestuur kunnen overwinnen. In plaats van dezen weg in te slaan, wilde hij de grooten trotseeren. Door eene willekeur zonder

weerga wilde hij de satrapen tot gehoorzaamheid dwingen. Alleen om aan de luimen zijner ijverzucht bot te vieren, ontzette hij hen van hunne ambten, terwijl hij het leger uit hebzucht bedroog. In zijne teugellooze wreedheid bezoedelde hij zijne handen met het bloed van allen, die hij als zijne vijanden beschouwde, ook wanneer zij volkomen onschuldig waren. Men verhaalt, dat niet minder dan 13,000 menschen onder zijn onmenschelijk bestuur ter dood gebracht zijn. Hij was daarbij niet eens in staat door schitterende wapenfeiten de Perzen eenigermate met zijne wreedheid te verzoenen. Hij leed gevoelige verliezen tegenover buitenlandsche vijanden. De vroeger schatplichtige Arabische opperhoofden maakten zich onafhankelijk; uit het noorden kwamen de woeste Turken opdagen en bestookten het Perzische rijk, terwijl ook de Grieksche legerbenden zegevierend over den Euphraat drongen. Wel gelukte het den veldheer Bahram, de Turken terug te drijven, doch dank ontving hij hiervoor van Hormuz niet; de koning vreesde den overwinnenden veldheer, van wien hij misschien te recht geloofde, dat hij naar het oppergezag streefde. Toen Bahram kort hierop een slag tegen de Grieken verloor, maakte Hormuz van deze gelegenheid gebruik, om door bitteren spot den reeds ongelukkigen veldheer diep te krenken. Hij zond hem door een koninklijken bode een vernederend geschenk, bestaande uit een spinrokken, een spinnewiel, en een volledig stel vrouwenkleederen.

Bahram hulde zich in dit gewaad en trad in dezen vernederenden dos voor zijne soldaten, die hem met afgodische gehechtheid toegedaan waren. Hij ontving van hen den eed van trouw en de belofte, dat zij den smaad, hem aangedaan, zouden wreken. Toen een tweede bode van den koning in het legerkamp aankwam, die het bevel overbracht, dat men den opstandeling Bahram in boeien moest slaan, werd de ongelukkige gezant door de soldaten gegrepen, die hem onder de pooten van een olifant lieten vertrappen. Thans wierp Bahram het masker af. Hij spoorde de Perzen aan om hunne vrijheid tegen den verachtelijken tiran te verdedigen.

Groot was in het geheele rijk de haat tegen Hormuz, overal kwam het volk in opstand en deze opstand breidde zich over al de provinciën uit. Een der satrapen verhief den zoon van Hormuz, Chosroës II Parwiz, op den koninklijken troon. Hormuz werd afgezet, van het gezicht beroofd en korten tijd daarna in de gevangenis vermoord.

Doch Bahram, die de wapenen niet had opgevat om aan een zoon van Hormuz de teugels der regeering in handen te spelen, weigerde den nieuwen vorst te gehoorzamen, en Chosroës II moest voor den zegevierenden veldheer vluchten. Hij wendde zich om hulp tot de Grieken en bij dezen vond hij ook ondersteuning.

Mauritius zond hem Grieksche hulptroepen toe, deze drongen overwinnend voorwaarts, Bahram werd verdreven en in het jaar 591 beklom Chosroës opnieuw den Perzischen troon.

Chosroës II beschouwde van dezen tijd af keizer Mauritius als den man, wien hij zijn geluk dankte, en bewees den keizer tot aan diens dood de innigste erkentelijkheid.

Grooter moeilijkheden dan de Perzen veroorzaakten de Avaren onder Mauritius' regeering aan het Grieksche rijk. Zij hadden al de naburige stammen onderworpen en een machtig rijk gesticht, dat zich van de Alpen tot aan de Zwarte Zee en daarenboven ver in het noorden uitstrekte en door den khan Bojan bestuurd werd.

Te zwak om de strooptochten der Avaren af te slaan, zocht Mauritius hunne vriendschap door lafhartige onderwerping te koopen, en ten gevolge hiervan behandelde de khan hem met trotschen overmoed.

Bojan had zijne residentie in de oude koningsstad van Attila gevestigd; derwaarts moesten de Byzantijnsche gezanten zich begeven. Zoo dikwijls zij in die residentie aankwamen, moesten zij het als eene bijzondere gunst be-

schouwen, wanneer de khan hun, nadat zij reeds 10 à 12 dagen gewacht hadden, veroorloofde voor hem te verschijnen om hem onderdanig hun verzoek voor te dragen. Dikwijls werden zij op smadelijke wijze weggejaagd, wanneer hunne woorden den aanvoerder der Avaren niet bevielen; dan werd hunne bagage geplunderd en zij mochten zich nog gelukkig rekenen, wanneer zij hun leven door het beloven van rijke geschenken konden redden. De gezanten der Avaren daarentegen moesten te Constantinopel met de meeste onderscheiding behandeld worden.

De schatting, die de Grieken den Avaren opbrachten, werd bij iedere gelegenheid verhoogd. Meermalen eischte de khan de kostbaarste geschenken en altijd moest zijn wil gehoorzaamd worden. Hij had nog nooit een olifant gezien; op zijn bevel werd het grootste en fraaiste dier uit de keizerlijke stallen, prachtig opgetuigd en door eene talrijke wacht vergezeld, naar zijne residentie in Hongarije gevoerd. Hij verlangde een gouden bed te bezitten en onmiddellijk ontvingen de eerste kunstenaars van Constantinopel den last om ook deze luim te bevredigen. Geene kosten werden gespaard om dit bed zoo prachtig mogelijk te maken, doch met trotsche verachting wees de khan dit geschenk, als zijner majesteit onwaardig, van de hand. Alles, wat hij ook maar verlangen mocht, werd hem ingewilligd. Het bedrag der jaarlijksche schatting klom langzamerhand van 80 tot 120,000 ponden goud, doch al deze blijken van inschikkelijkheid waren toch niet in staat aan het Grieksche rijk de gewenschte rust te verschaffen en het voor de roofzuchtige invallen der Avaren te beveiligen. De overmoed van den trotschen khan had eindelijk zulk eene hoogte bereikt, dat hij voor de Grieken ondragelijk was geworden. Zelfs het toestaan der onbillijkste eischen was niet in staat geweest hem te bevredigen. Mauritius besloot daarom, de wapenen te doen beslissen.

Van de Perzen had de keizer niets meer te vreezen, daar Chosroës II zijn trouwe bondgenoot was; hij kon dus al de strijdkrachten des rijks tegen de vijanden in het noorden aanwenden. Het Grieksche leger was wel voortreffelijk uitgerust, doch het bezat geene veldheeren, die het ter overwinning konden voeren; het behaalde dan ook geene lauweren in den strijd tegen den barbaarschen vijand. Eenige weinig beteekenende voordeelen gingen spoedig weer verloren. Gedurende dezen oorlog sloeg het leger als het ware tot verwildering over. Mauritius meende door strenge bevelen de verslapte krijgstucht te kunnen herstellen en verlaagde de soldij der hebzuchtige soldaten, doch hij richtte hiermede niets anders uit, dan dat men hem van overgroote gestrengheid en geldzucht beschuldigde en dat een gevaarlijke geest van muiterij zich onder de troepen verspreidde. Door toegevendheid te gebruiken, toen het te laat was, maakte hij het kwaad nog erger.

De tegen de Avaren afgezonden troepen kwamen in opstand en riepen een onderbevelhebber, zekeren Phocas, tot keizer uit. Door hem aangevoerd, rukten zij tegen Constantinopel op.

Mauritius was niet bemind bij de bevolking der hoofdstad; door karigheid had hij hare gunst verspeeld, door zwakke toegevendheid hare achting verloren. Toen hij eens barrevoets achter eene processie liep, werd hij door het gepeupel met steenen geworpen en de lijfwacht moest zich van hare ijzeren strijdkolven bedienen, om zijn persoon te beschermen. Een dweepzieke monnik durfde zich verstouten om met getrokken zwaard door de straten te loopen en den toorn Gods over het hoofd des keizers in te roepen. Een man uit de laagste volksklasse ging zelfs zoo ver, dat hij den keizer openlijk hoonde; hij bootste diens kleederdracht na en liet zich op een ezel door de straten voeren, waar de volksmenigte den gewaanden keizer met hare verwenschingen vervolgde.

Tevergeefs poogde de keizer in het laatste oogenblik, toen het leger van Phocas de hoofdstad naderde, de verloren volksgunst te herwinnen. Hij liet prachtige spelen in den circus aanrichten; hij trachtte de gunst der partijen te

verwerven en liet daartoe eene lijst van 900 Blauwen en 1500 Groenen op stellen, welke hij eerde als de hechtste steunpilaren van zijn troon.

De Groenen, die in het geheim de partij der rebellen waren toegedaan, lieten zich door den hun verleenden voorrang niet paaien, en toen Phocas' leger Constantinopel insloot, kwam het des nachts in de stad zelf tot een opstand, waaruit den keizer duidelijk bleek, dat zijne heerschappij ten einde liep. Hij vlood met zijne gemalin en negen kinderen in eene boot naar de Aziatische kust. In de nabijheid van Chalcedon noodzaakte de hevigheid van den wind hem om aan land te gaan; zijn oudsten zoon, Theodosius, zond hij tot Chosroës II, om, steunende op diens dankbaarheid, hulp te vragen. Hij zelf wilde niet verder vluchten en wachtte den uitslag van den opstand te Chalcedon af.

Phocas beklom zonder verderen tegenstand den keizerlijken troon. Senaat en geestelijkheid huldigden hem; door den patriarch werd hij gekroond. Op den derden dag hield de nieuwe keizer, onder het oorverdoovend gejuich des volks, gezeten op een met vier witte paarden bespannen wagen, zijn plechtigen intocht binnen de hoofdstad. De troepen ontvingen rijke geschenken, openbare feesten werden gevierd en de keizer besteeg zijn troon in den hippodromus, om van de wedspelen getuige te zijn. Aan den invloed der Groenen had hij vooral zijne verheffing te danken, derhalve koos hij ook geheel hunne partij. Opeens riep echter een der Blauwen hem toe: »Bedenk, dat Mauritius nog in leven is!"

Deze vermaning had slechte gevolgen voor den onttroonden keizer. Phocas zond onmiddellijk naar Chalcedon het bevel, dat Mauritius met al zijne zonen moest worden omgebracht. De vluchteling werd gevangen genomen; zijne vijf zonen werden de een na den ander voor zijne oogen gedood. Bij elken doodelijken slag riep Mauritius: »God, gij zijt rechtvaardig en uwe gerichten zijn wijs!" De voedster van zijn jongsten zoon had uit liefde tot haar zuigeling haar eigen kind aan den beul overgeleverd. Dit wilde de keizer echter niet dulden, en hij bracht het edelmoedig bedrog aan het licht. Nadat de vijf zonen aldus vermoord waren, werd ook de vader omgebracht; de moordenaars wierpen de lijken in zee, de hoofden zonden zij echter naar Constantinopel, alwaar Phocas ze voor het volk liet ten toon stellen.

Phocas, die door volk en leger na den dood van Mauritius als keizer erkend werd (hij regeerde van 602—610), wordt ons als een waar monster naar lichaam en geest afgeschilderd. De geschiedschrijvers stellen hem ons voor als tenger en ineengedrongen van gestalte, met borstelige wenkbrauwen, die boven den neus in elkander liepen, verder met rood haar, eene baardelooze kin en met wangen die door een vervaarlijk litteeken geschonden en misvormd waren.

Hij was een ruw onbeschaafd man, die evenmin persoonlijke dapperheid als wetenschappelijke ontwikkeling bezat. Zijne macht misbruikte hij, om in wellust en zwelgerij te leven. Zelfs verhaalt men, dat zijne wreedheid die van een Caligula en Domitianus overtrof.

De laatste zoon van Mauritius, Theodosius, was op zijne vlucht naar Perzië ingehaald en insgelijks ter dood gebracht. Toen zich in weerwil hiervan het gerucht verspreidde, dat Theodosius nog in leven was, meende Phocas, dat de moeder van den vermoorde, de keizerin Constantia, allicht een vreemden fortuinzoeker als haar zoon zou kunnen erkennen. Constantia werd dus met hare drie onschuldige dochters te Chalcedon onthoofd op dezelfde plaats, die reeds met het bloed van Mauritius en zijne zonen gedrenkt was.

Met duivelsche wreedheid vervolgde Phocas allen, van wie hij ook maar in de verte kon vermoeden, dat zij hem gevaarlijk konden worden. Met gerechtelijk onderzoek hield hij zich slechts zelden op; hij veroordeelde maar en op deze veroordeeling volgde de doodstraf, die meestal met verschrikkelijke folteringen vergezeld ging. Phocas liet zijnen slachtoffers de oogen uit-

steken of de tong uitrukken. Sommigen werden handen en voeten afgehouwen, weder anderen vonden den dood in de vlammen of werden met pijlen doorboord. Eene eenvoudige terechtstelling zonder foltering was reeds eene zeer groote gunst, die slechts zelden bewezen werd. De hippodromus, de uitspanningsplaats des volks, was bezaaid met hoofden en ledematen van veroordeelden.

Indien Phocas zich door krijgskundige bekwaamheid onderscheiden had, dan zou hij zich wellicht de achting des volks verworven hebben, doch ook dit was niet het geval; hij stelde zich evenmin als de vroegere keizers aan het hoofd des legers en Chosroës II, die als wreker van Mauritius optrad, kon onder dit voorwendsel ongestraft de Aziatische provinciën verwoesten. Phocas werd spoedig evenzeer veracht om zijn gebrek aan veerkracht, als verafschuwd om zijne wreedheid; zelfs zijn schoonzoon Crispus, die van de ijverzucht van zijn schoonvader het ergste vreesde, verliet heimelijk zijne zijde, verstond zich met den senaat en zond in vereeniging met dezen boden tot den exarch van Afrika, Heraclius, met de dringende bede, dat hij het rijk van Phocas' tirannie verlossen zou. Heraclius had reeds voor twee jaren aan Phocas de gehoorzaamheid opgezegd en de betaling der schattingen geweigerd. De oude man gevoelde echter geen lust om voor zich zelf naar den keizerlijken diadeem te dingen. Hij droeg aan zijn zoon Heraclius en aan zekeren Nicetas, den zoon van een zijner onderbevelhebbers, den last op om het Afrikaansche leger naar Constantinopel te voeren. De beide jonge mannen maakten de afspraak, dat hij, die het eerst Constantinopel bereikte, de keizerskroon erlangen zou. Heraclius voerde de vloot, Nicetas het leger aan.

Weldra werd de keizer onderricht van het gevaar, dat hem boven het hoofd hing. Crispus droeg echter zorg, dat de toerustingen tot verdediging veronachtzaamd werden. In vadsige rust ging Phocas voort, aan zijne wellust en wreedheid den vrijen teugel te vieren; hij dacht niet aan het gevaar dat hem bedreigde, voordat de Afrikaansche vloot in den Hellespont het anker uitwierp. Wel beproefde hij, hoewel met eene geringe macht, de landing van Heraclius te beletten, doch het volk en zelfs de lijfwacht volgden de bevelen van Crispus. Phocas werd in zijn paleis gevangen genomen, van diadeem en purper beroofd en in eene schamele kleederdracht en met boeien beladen naar het schip van Heraclius gebracht.

Hij wist, welk lot hem te wachten stond. Met verbeten woede hoorde hij de verwijtingen over zijn onmenschelijk bestuur aan, waarmede Heraclius hem ontving. »Zult gij beter regeeren?" vroeg hij met bitteren spot. Hierop werd hij weggeleid. Zijne woedende bewakers gunden hem geen schielijken, zachten dood; eerst nadat hij vreeselijke mishandelingen ondergaan had, ontving hij den genadeslag. Heraclius werd met de keizerlijke waardigheid bekleed. Nicetas, die eerst na de beslissing van den strijd kwam opdagen, schikte zich zonder morren naar de bevelen van zijn gelukkigen vriend. Ook Crispus ontving tot loon voor zijne diensten het bevel over eene afdeeling van het leger; toen hij echter op hoogen toon nog meer eischte, veroordeelde Heraclius hem om zich in een klooster terug te trekken, daar men op een man, die zijn schoonvader verraden had, ook voor de toekomst geen staat kon maken.

Het begin der merkwaardige regeering van Heraclius (610—641) was ver van voorspoedig. Rampen van allerlei aard, oorlogen met de Perzen en Avaren, hongersnood en pest werkten samen om het Grieksche rijk te schokken.

Chosroës II, die, zoolang Phocas leefde, zijne verplichting om den op Mauritius gepleegden moord te wreken tot dekmantel zijner veroveringszucht gebruiken kon, toonde thans ten duidelijkste, dat geene dankbaarheid, maar alleen de begeerte, om zijn keizerrijk ten koste der Grieken te vergrooten, hem tot den oorlog had aangespoord. Hij wees alle vredesvoorwaarden, hem door Heraclius aangeboden, van de hand. Zijn leger overstroomde de Aziatische provinciën van het Byzantijnsche rijk. In het jaar 611 veroverde Chosroës

Syrië, in 614 Palaestina. Ook Jeruzalem werd stormenderhand ingenomen. Het graf van Christus werd geplunderd; de prachtige kerk, door Helena en Constantijn gebouwd, ging in vlammen op; de schatten, sedert vele eeuwen door vrome pelgrims in Jeruzalem opeengehoopt, alsmede het ware kruis van Christus werden naar het hart van Perzië weggevoerd; de patriarch Zacharias moest hen vergezellen.

In het Perzische leger bevonden zich vele Joden en Arabieren; deze koelden hunne woede aan de Christenen binnen Jeruzalem. Men verhaalt, dat 90,000 Christenen bij deze gelegenheid zijn omgebracht. Ook in Afrika drongen de Perzen door; Egypte en Syrië werden in het jaar 616 veroverd. Eindelijk stonden de troepen van Chosroës, na de verovering van Klein-Azië, aan de Aziatische kust van den Bosphorus gereed om Constantinopel aan te tasten en het Grieksche rijk den genadeslag toe te brengen. Alleen ontbrak het den Perzischen veroveraar aan eene vloot, om dit ontwerp te volvoeren.

Chosroës II had thans het toppunt van zijn geluk bereikt en genoot de vruchten zijner overwinningen. Na de moeiten en bezwaren van den oorlog trok hij zich in zijne weelderige paleizen terug. Zijn lievelingsverblijf was Artemita of Dastadscherd, hetwelk ons als een waar tooverland wordt afgeschilderd.

Tallooze kudden van runderen bedekten de omliggende weiden, de parken waren met fazanten, pauwen, struisvogels, reeën en wilde zwijnen gevuld; wilde de koning ter jacht gaan, dan waren ook leeuwen en tijgers voorhanden, om onder zijne speer te vallen. Negenhonderd zestig olifanten, 12,000 groote en 8000 kleine kameelen droegen de tenten en de bagage van den koning in het veld. In zijne stallen stonden 6000 muildieren en paarden; eene lijfwacht, 6000 man sterk, moest den dienst in het paleis verrichten: 12,000 slaven waren belast met de huishoudelijke bezigheden; 3000 der schoonste meisjes uit Azië bevonden zich in den harem des konings en verbeidden de eer, door hem ontboden te worden.

In honderd onderaardsche vertrekken werden de schatten bewaard, die uit de veroverde provinciën waren bijeengebracht, als goud, edelgesteenten, zijde en fijne specerijen; 30,000 rijke tapijten versierden de wanden der paleizen; 40,000 zilveren zuilen droegen het dak. Aan de zoldering hingen 1000 gouden ballen, die de beweging der planeten voorstelden.

De legende zegt, dat Chosroës in dezen tijd van zijn hoogsten luister van een onbekend man uit Mekka een schrijven ontving, waarbij hij aangespoord werd om slechts één God en Mohammed als diens profeet te erkennen. De koning verscheurde dit geschrift. De toen nog onbekende Arabische profeet riep, toen hij dit vernam, uit: »Evenzoo zal God het rijk van Chosroës verscheuren en zijne beden verwerpen." Deze profetie behoort geheel tot het rijk der verdichting. Toen korten tijd hierop het ontzaglijk rijk van den grooten koning vernietigd werd, zag men eerst in, dat de schitterende heerschappij van Chosroës op hoogst wankelbare grondslagen gerust had, en legde men den profeet deze voorspelling in den mond.

Chosroës verstond uitmuntend de kunst om veroveringen te maken, doch zijne macht in de veroverde landstreken te bevestigen, vermocht hij niet. Hij heerschte met een ijzeren schepter. Het volk ging gebukt onder ondragelijke belastingen, den rijken werden hunne schatten met geweld ontroofd en al het goud en zilver naar het binnenste van het paleis gesleept, om de hofhouding des keizers op te luisteren. De Christelijke tempels werden vernield, de geestelijken vervolgd; er bestond geen recht en geene wet meer voor de onderdrukten, wier leven en eigendom van de willekeur der overwinnaars afhing. De Perzische satrapen regeerden in naam van hun koning, zonder ooit tot verantwoording geroepen te worden.

De geheele bevolking der Aziatische provinciën was met een doodelijken haat tegen de Perzen bezield; één uitzicht op redding uit den nood bestond er slechts, namelijk, dat de Grieksche keizer de wapenen aangorden zou, ten

einde den Perzen hun roof te ontweldigen. De vervulling van deze hoop scheen echter nog ver verwijderd te zijn, want de toestand van het Grieksche rijk was treuriger dan ooit.

Sedert Egypte, de korenschuur van Constantinopel, verloren was gegaan, heerschten in die stad hongersnood en pest. De Avaren hadden het geheele noordelijke deel des rijks overweldigd; even trouwloos als wreed, zochten zij door slinksche list ook de goed versterkte hoofdstad in hunne macht te krijgen.

De khan legerde zich in de Thracische vlakten, van hier zond hij gezanten naar Constantinopel en eischte den keizer Heraclius tot een mondgesprek in de nabijheid der stad Heraclea op. De keizer kwam; hij werd vriendelijk ontvangen en de verzoening met den khan werd door prachtige spelen in den circus gevierd. In feestgewaad kwamen de senaat en het volk van Constantinopel toesnellen, om aan deze vrede-feesten deel te nemen.

De hippodromus was met toeschouwers gevuld, toen hij op eenmaal door de ruiterij der Avaren omsingeld werd. De khan deed zijne zweep knallen; dit was het teeken tot den aanval. Alleen met groote moeite kon keizer Heraclius zich door de vlucht aan de gevangenschap onttrekken. Hij wond zijn diadeem om den arm en wierp zich op zijn paard; aan de vlugheid van dit ros had hij zijne redding te danken. De vluchteling werd op de hielen gevolgd door de Avaren en bijna te gelijk met den keizer stonden zij voor de gouden poort van Constantinopel, die vlak voor hen gesloten werd. De voorsteden, die hun in handen vielen, werden door de trouwlooze roovers gruwelijk geteisterd. Men zegt, dat 270,000 gevangenen door de barbaren over den Donau gevoerd werden.

Het Grieksche rijk scheen reddeloos zijn ondergang te gemoet te snellen. Heraclius wanhoopte, naar men zegt, aan het behoud van zijn land en vatte het plan op om de residentie te verlaten. De patriarch van Constantinopel hield hem door zijne welsprekende taal van dit opzet terug; in de Sophiakerk moest de keizer den priester zweren, dat hij met het volk, over hetwelk God hem de regeering had opgedragen, trouwelijk leven en, wanneer het noodig was, sterven zou.

Heraclius vervulde stipt zijne belofte. Slechts één middel bestond er om het rijk te redden, en dit middel was de vrede, ook zelfs wanneer deze ten koste van de grootste opofferingen en op de vernederendste voorwaarden moest verkregen worden. Die vrede kwam dan ook zoowel met de Avaren als met de Perzen tot stand. Tot heden had Heraclius als keizer in weelderige overdaad en werkeloosheid geleefd; na het sluiten van den vrede legde hij eene prijzenswaardige werkzaamheid aan den dag. Hij wilde de laatste krachten van het volk bijeenverzamelen, om zich toe te rusten tot een oorlog, die over het lot van het Grieksche rijk beslissen moest.

Aan de wreedheid en tirannie van Chosroës had Heraclius het te danken, dat hij overal goeden wil en medewerking vond; de geestelijkheid bood hem zelfs de gewijde schatten der kerk aan, om de heidensche vuuraanbidders, de Perzen, te bestrijden.

Eindelijk was de keizer met zijne toebereidselen tot den oorlog gereed. Hij stelde zich, geheel in strijd met de gewoonte zijner voorgangers, zelf aan het hoofd zijns legers, om in den roem en de gevaren zijner manschappen te deelen. In het jaar 622 ondernam hij den aanval op het Perzische rijk. In de eerste plaats herstelde hij orde en tucht onder zijne troepen, vervolgens drong hij zegevierend tot in het hart van Perzië door. Jaren lang duurde de vreeselijke kamp, waarin Heraclius zich evenzeer door schitterende persoonlijke dapperheid, als door veldheerstalent en beleid onderscheidde.

De Perzen verbonden zich met de Avaren; dezen trokken tegen Constantinopel op en belegerden de stad, doch zij werden afgeslagen. Heraclius daarentegen sloot een verbond met de Turken; hij wist dezen te bewegen om ook een inval in het Perzische rijk te doen, terwijl hij zelf zegevierend voor-

waarts rukte. Zelfs de koninklijke residentie Dastadscherd viel met al hare schatten in zijne handen.

Chosroës, de eens zoo machtige, zegevierende koning van Perzië, moest voor de Grieken vluchten. Mohammeds profetie, zegt de sage, werd aan hem vervuld.

De satrapen hadden zich ootmoedig aan den overwinnaar onderworpen: zij gevoelden geen medelijden met den overwonnene, daar zij hem wegens zijne tirannie haatten; het volk morde en begunstigde eene samenzwering der satrapen, die Siroës (Schirjich), den oudste der zonen van Chosroës, op den troon plaatsten.

Chosroës werd in het jaar 628 op de vlucht gevangen genomen. Achttien zijner zonen werden voor zijne oogen ter dood gebracht, vervolgens liet men hem in den kerker den hongerdood sterven.

Siroës sloot onmiddellijk vrede met Heraclius. Al de gevangenen, die den Perzen in handen waren gevallen, werden den Grieken teruggezonden, ook het echte hout van Christus' kruis, dat uit Jeruzalem geroofd was, werd uitgeleverd. Siroës deed afstand van de door zijn vader veroverde provincien; de Grieksche keizer ontving al zijne eigendommen terug.

Met lauweren omkranst keerde deze naar Constantinopel weder. Senaat, geestelijkheid en volk togen, onder het zwaaien van olijftakken en lansen, al juichend den held te gemoet. Met vreugdetranen werd hij ingehaald. Op een triomfwagen, getrokken door vier olifanten, deed hij zijn intocht in de hoofdstad.

In het volgende jaar vierde hij een triomf van een geheel anderen aard. Hij bracht het echte kruis van Christus naar het heilige graf in Jeruzalem terug. De patriarch verklaarde, dat de reliquie geene ondergeschovene, maar ontwijfelbaar het ware kruis was, waaraan Christus was gestorven. Het feest van de kruisverheffing werd voortaan elk jaar door de Christenen gevierd.

Toen Heraclius, de fiere overwinnaar, het godshuis wilde betreden, eischte de patriarch Zacharias van hem, dat hij eerst purper en diadeem zou afleggen, want in Gods tegenwoordigheid mocht men zich niet op aardschen luister laten voorstaan. De keizer gehoorzaamde, en wederom behaalde de geestelijke macht eene overwinning op de wereldlijke.

De roem van Heraclius stelde in zijne dagen dien van al de vroegere keizers in de schaduw. Vleiers stelden den moedigen overwinnaar zelfs boven Alexander den Grooten. De alom gevierde man moest wel van eene schitterende toekomst droomen; hij vermoedde niet, dat ook zijn geluk en zijn roem spoedig zouden verduisterd worden, en dat onder zijne regeering het Grieksche rijk de zwaarste verliezen lijden zou, door toedoen van een tot heden onbekenden vijand.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Een nieuwe godsdienst. Arabië. Land en volk. Ismaëlieten en Joktanieden. Zeden der Arabieren. Hun godsdienst. De Kaäba te Mekka. Haschim en de Koreischieten. Mohammeds geboorte: zijne jeugd, zijn mannelijke leeftijd. Zijn huwelijk met Kaditscha. Mohammeds ziekte: zijn droomgezichten; zijne godsdienstige denkbeelden. Mohammed als profeet. Zijne eerste aanhangers. Vijandschap der Koreischieten tegen Mohammed. Habib de wijze en de wonderen van Mohammed. Zijne reis door de zeven hemelen. De vlucht naar Medina. Verblijf te Medina. Godsdienstleer van Mohammed. De koran. Aangroeiende macht van den profeet. Krijgstochten van Mohammed. Verovering van Mekka. Mohammeds dood.

Thans hebben wij ons bezig te houden met een nieuwen godsdienst, die zich met ongeloofelijke snelheid over het halve aardrijk zou verbreiden, welker belijders reeds eenige jaren na hare stichting bij millioenen konden geteld worden en die nog in onze dagen meer algemeen verbreid is dan het Christendom.

De onbekende man, die naar luid der overlevering van den grooten koning Chosroës II op trotsche wijze geëischt had, dat hij den heidenschen godsdienst der Perzen zou laten varen en belijden: »Er is maar één God en Mohammed is zijn profeet," die koopman uit het afgelegen Arabië riep eene godsdienstige en staatkundige beweging te voorschijn, die oude staten omverwierp en nieuwe deed verrijzen, die gedurende vele eeuwen aanleiding zou geven tot de bitterste godsdienstige en staatkundige oorlogen.

Arabië, het vaderland van Mohammed, is zelfs in onze dagen weinig bekend; in de woestijnen van het binnenland dringen slechts zelden reizigers door. Ten tijde van Mohammed was het een geheel onbekend land.

Slechts in het noorden aan het vastland van Azië verbonden, strekt Arabië zich als een onregelmatige vierhoek tusschen de golf van Perzië en de Roode Zee in de Indische Zee uit. Het binnenste gedeelte van het aan water zoo arme land is niets dan eene akelige woestenij, eene eindelooze, slechts hier en daar door puntige en naakte bergruggen afgebroken zandvlakte, verzengd door de loodrechte stralen eener tropische zon. In plaats van eene frissche koelte aan te brengen, verspreiden de winden, die uit het Zuidwesten waaien, een brandenden gloed. Bij tusschenpoozen verheffen zich geheele zandbergen en een wervelwind begraaft meermalen geheele karavanen onder het verstikkend zand.

Er zijn in het geheel geene bevaarbare rivieren, die den grond bevochtigen. In de woestijnen zijn alleen eenige ellendige tamarindestruiken en acacia's in staat met hunne wortelen in de rotsspleten door te dringen; de nachtelijke dauw bevochtigt hen, terwijl alle andere boomen kwijnen en sterven, wijl hun het levenwekkend water ontbreekt. Alleen eenige beken en bronnen, waarvan enkele nog onbruikbaar zijn, wijl zij over zout- en zwavellagen vloeien, vormen in de woestijnen oasen, die door de reizigers zorgvuldig als onontbeerlijke rustpunten worden opgespoord. In de overige deelen des lands moet de regen in bakken en waterleidingen opgevangen worden.

Alleen de hooglanden, welke aan de Indische Zee grenzen, vooral de landstreek Yemen, in het zuidwesten van Arabië, bezit een grooteren rijkdom van hout en water. Hier is het klimaat gunstiger. Kostelijke vruchten tieren hier; de vruchtbaarheid van den grond loont de moeiten van den landman. Wierook en koffie, suikerriet, granaatappelen, vijgen en dadelpalmen rijpen in dezen tropischen dampkring, die door de hoogte van het gebergte en door de zeewinden afgekoeld wordt. Daarom werd ook reeds in oude tijden dit zuidwestelijk, door vele vruchtbare valleien doorsneden kustland, Arabia felix (Gelukkig Arabië) genoemd.

Ten noorden van Yemen ligt het landschap Hedschas, een smal en vlak, voor het grootste gedeelte onbebouwbaar land, dat doorsneden wordt door een naakt gebergte, in welks valleien alleen eenige plantengroei is. In Hedschas liggen de beide vermaarde Arabische steden Mekka en Medina.

Het noorden is een woest bergland, dat door de ouden Arabia petraea (Steenachtig Arabië) genoemd werd.

Arabië, dat arme land, kan, in weerwil van zijne uitgestrektheid — het is viermaal grooter dan Duitschland — slechts een betrekkelijk klein aantal inwoners voeden. Slechts in enkele streken kan de mensch zich voor goed metterwoon nederzetten; alleen in Gelukkig Arabië konden landbouw en nijverheid met goed gevolg gedreven worden; van hier uit werden de schatten des lands hetzij door karavanen, hetzij met schepen uitgevoerd. De woestijnen van het binnenland waren alleen door nomaden bevolkt.

De Arabieren behooren tot den Semietischen volksstam; volgens de overlevering stamde een deel hunner, de bevolking van Hedschas, van het binnenste des lands en van de woestijnen, die zich van Egypte tot den Euphraat uitstrekken, af van Ismaël, den verstooten zoon van Abraham. De bewoners van Yemen echter, evenals die van de zuidelijke kustlanden tot aan de Golf van Perzië, beweren dat Joktan, een nakomeling van Noachs zoon Sem, hun stamvader was *).

Ismaëlieten en Joktanieden droegen elkaar wegens dit verschil van afstamming een ingekankerden haat toe en leefden in voortdurende veete. De Ismaëlieten waren verreweg voor het grootste gedeelte nomaden; slechts weinigen, die zich in de steden neergezet hadden, legden zich op den handel toe.

Reeds in overouden tijd, omtrent 200 jaar vóór de geboorte van Christus, verhuisde een deel der Joktanieden uit het landschap Yemen en vestigde verscheidene koloniën. Tot deze behoort het koninkrijk Hira, dat in het hooge noorden van Arabië, aan den Euphraat gelegen was; eene andere kolonie was het rijk der Hassaniden in het noordwesten van het schiereiland; eene derde volkplanting stichtten de Joktanieden bij Mekka. Omstreeks het jaar 460 n. C. maakte zich echter een andere stam, de Koreischieten, van de heerschappij over Mekka meester.

Nomadenvolken bezitten geene geschiedkundige oorkonden. Wij weten derhalve ook niets van den duizendjarigen strijd, dien de verschillende stammen van Arabië met elkaar gevoerd hebben. Het verleden der Arabieren is bedekt met een ondoordringbaren sluier, die eerst opgeheven werd in het begin der middeleeuwen, toen dit tot heden nog onbekende volk eene andere gedaante aan de wereld gaf.

Zoowel door hun onafgebroken strijd met de natuur als door hun zwervend leven, dat hen noodzaakte om zoowel honger en dorst als den gloed eener tropische zon en de koude der nachten te verduren, waren de zonen der woestijn, de Bedoeïnen of Saracenen, tot een krachtig, eenvoudig maar wreed

*) Bekend is het, dat Prof. Dozy te Leiden omtrent de oorspronkelijke bewoners van Arabië eene zienswijze is toegedaan, welke zich van die der overige geschiedvorschers door groote oorspronkelijkheid onderscheidt; zij is te vinden in zijn werk: *de Israëlieten te Mekka*, te Haarlem bij H. D. Tjeenk Willink.

volk gevormd. Even krachtig als hun lichaam was ook hun geest; ten gevolge van de onafgebroken oneenigheden en vaak bloedige twisten, die tusschen de verschillende stammen heerschten, was elk Arabier een geboren krijgsman, die ieder gevaar moedig trotseerde.

Alle deugden en alle gebreken der nomadenvolken treffen wij bij de Arabieren in sterke mate aan: onkreukbare trouw, eerbied voor oudere menschen en stamvaderen, een mannelijk gestand doen van het eenmaal gegeven woord, moed en gastvrijheid, doch daarnevens ook wreedheid, die vaak aan bloeddorst grensde, roofgierigheid, list en wraakzucht; de bloedwraak erfde over van geslacht op geslacht, zij trof niet alleen den vijand zelven, maar ook diens onschuldige betrekkingen.

De woeste herders- en rooversstammen, die in de woestijn leefden en wier rijkdom zich schier uitsluitend tot hunne kudden, hunne prachtige paarden en kameelen bepaalde, waren voor hun optreden op het wereldtooneel vreemd gebleven aan alle vorming en beschaving. Het letterschrift was hun zelfs onbekend. Eerst korten tijd voor Mohammed zijn de Arabische letters uitgedacht; nochtans bezaten de Arabieren een levendig gevoel voor poëzie.

De dichters der verschillende stammen kwamen bijéén op de groote jaarmarkt, die te Okan, niet ver van Mekka, gehouden werd; hier betwistten zij elkander den eerepalm der poëzie, door de dappere daden der voorvaderen in fantastische gedichten te bezingen. Nadat het letterschrift was uitgevonden, werden de gedichten, die den prijs behaald hadden, op zijde gestikt en in het heiligdom, de Kaäba, ten toon gehangen.

De verschillende stammen hadden afzonderlijke godsdienstige begrippen en plechtigheden; bijna iedere wijze van godsvereering trof men in het land aan. Oorspronkelijk beleden de Ismaëlieten, evenals de Joktanieden, eene soort van natuur-godsdienst, bekend onder den naam van sterrendienst, die echter vermengd was met Joodsche begrippen en voorstellingen uit de heilige schrift. Ook de belijders van andere godsdiensten, die zich in Arabië gevestigd hadden, waren aldaar gastvrij opgenomen. Zoo vond men dan in dit land alle mogelijke godsdienstvormen vertegenwoordigd. Ook het Christendom vond hier zijne belijders; inzonderheid waren vele Joden naar Arabië uitgeweken en hadden hier vrijheid van godsdienst gevonden. Wij lezen van eene groote menigte Israëlietische stammen, die in Arabië gevestigd waren, doch die nog altijd door de Bedoeïnen als vreemdelingen werden aangemerkt.

De heiligste tempel des lands was de Kaäba te Mekka. Over het ontstaan van dezen tempel bestond in Arabië eene zonderlinge overlevering. Toen Adam en Eva uit het Paradijs verdreven werden, gaf de aartsengel hun een vrij ongemanierden schop, die hen mijlen ver uit elkander deed stuiven. Met een brandend verlangen naar elkander vervuld, dwaalden zij rond, doch eindelijk vonden zij elkander weder en zetten zij zich neer ter plaatse waar thans Mekka staat. In het zweet zijns aanschijns moest Adam zijn brood eten; hij deed zulks ook. Doch een onvervulde wensch kwelde hem meer dan alle andere, namelijk om een tempel te bezitten, gelijk hij er een in het Paradijs bezeten had. God vervulde eindelijk Adams bede, want uit de wolken daalde de afgesmeekte tempel neer. Na Adams dood verdween hij weder, en eerst Abraham en Ismaël bouwden geheel naar het model van den verdwenen tempel een nieuwen, de Kaäba, aan welks ingang zij een witten steen inmetselden, die nog afkomstig was van den engel Gabriël, en welks witheid, ten gevolge der tallooze kussen van zondige lippen, tot pikzwart overging.

Naar de Kaäba, in welke alle stammen, behalve den hoogsten God, ook nog hunne bijzondere goden en geesten aanbaden, en waarin tot dit einde ongeveer 360 afgodsbeelden geplaatst waren, werden jaarlijks bedevaarten ondernomen. Vier maanden lang moesten alle binnenlandsche veeten rusten, zelfs de bloedwraak moest zwijgen, want vriend en vijand trokken naar het

heiligdom te Mekka op. In dien tijd had ook de groote jaarmarkt plaats, waarbij de reeds vermelde wedstrijd op het gebied der poëzie gehouden werd.

De bedevaarten naar Mekka vormden een band van vereeniging tusschen al die verstrooide en daarenboven door vijandschap of ijverzucht gescheiden stammen. Met de bewaking der Kaäba hadden zich de Koreischieten belast; een hunner meest invloedrijke scheiks, Haschim, die met eene bijna koninklijke macht over alle omringende stammen regeerde, was de overgrootvader van Mohammed. Door zijn uitgebreiden handel had hij zich een vorstelijk vermogen en door de gematigdheid zijner rechterlijke uitspraken het hoogste aanzien verworven. Zijne eigen bloedverwanten benijdden hem echter die macht. Zijn neef Ommayah stond tegen hem op.

Onder de Koreischieten ontstond meer dan ééne bloedige worsteling, welke daarmede eindigde, dat Haschim een groot deel van zijne macht verloor; alleen het toezicht over de Kaäba behield hij en hij vermaakte het aan zijn zoon, den grootvader van Mohammed, Abdal Muttalib. Van dezen ging het over op Abbas, terwijl Mohammeds vader Abdallah slechts een gering vermogen erfde, dat hij door ongelukkige handelsspeculatiën bijna geheel weder verloor.

Het geboortejaar van Mohammed is niet met zekerheid te bepalen; hij schijnt in April of Mei van het jaar 569 of 571 n. C. geboren te zijn. Zijn vader Abdallah en zijne moeder Amine waren zoo vermaard wegens hunne buitengewone schoonheid, dat op hun bruiloftsdag 200 meisjes stierven aan een gebroken hart, over het verlies van den onweerstaanbaren Abdallah.

Evenals bij de geboorte van ieder ander profeet, hadden ook bij Mohammeds geboorte naar luid der legende merkwaardige natuurverschijnselen plaats. Zoo riep bijv. het pasgeboren kind uit: »Er is maar één God en ik ben zijn profeet!"

Het volk is er steeds op uit, zijne groote mannen tot helden der sage te maken; wonderen moeten hunne geboorte aankondigen en hunne jonkheid kenmerken. De fantastische Arabieren waren dan ook na den dood van hun profeet maar al te zeer geneigd om hem tot het middelpunt van eene reeks verdichte verhalen te maken. Laat ons eenige van hunne verhalen hooren. Als vaderlooze knaap groeide Mohammed op, want Abdallah was òf kort vóór òf kort na zijne geboorte gestorven. Zijne moeder was arm, het viel haar dus moeilijk, volgens de heerschende gewoonte te Mekka, eene voedster voor den knaap te vinden, die hem mede zou nemen naar het land, om hem aan de ongezonde lucht van Mekka te onttrekken. Eindelijk gelukte het haar, doch slechts twee jaren kon Mohammed op het land blijven; toen bracht de voedster hem op zekeren dag verschrikt terug. Zij had gezien, dat twee engelen uit den hemel waren neergedaald, die den knaap de borst opensneden, het hart er uit namen, daaruit eenige droppelen zwart bloed persten en in de plaats daarvan witte droppelen lieten invloeien. Ook het zegel der profetische roeping drukten zij hem tusschen de schouders. De onverstandige vrouw begreep niet, dat door deze operatie de erfzonde uit het hart van Mohammed was weggenomen; het werd haar bij dit alles te angstig en te benauwd, en zij bracht daarom den knaap maar weder bij zijne moeder terug.

Uit de jongelingsjaren van Mohammed is ons weinig merkwaardigs bekend. Men spreekt van eene reis, welke hij op zijn twaalfde jaar deed met een oom, die hem als kind had aangenomen, en bij welke gelegenheid hij zijn intrek in een Christelijk klooster nam. Waarschijnlijk dagteekent van die reis zijne eerste kennismaking met de leerbegrippen en plechtigheden der toenmalige Christenen. Over het geheel is Mohammeds leven tot den mannelijken leeftijd van 40 jaren van zeer weinig belang en ook weinig bekend. Het ging hem niet voorspoedig, daarom moest hij in dienst treden bij eene rijke weduwe, Kaditscha, die op hem verliefde en met wie hij in het huwelijk trad. De vader van Kaditscha, die tegen het huwelijk was, werd dronken gemaakt en eindelijk in een roes tot het geven van zijne toestemming gedwongen. Het vermogen der weduwe was waarschijnlijk door ongelukkige handelsspeculatiën

van Mohammed grootendeels versmolten, want wij treffen hem als man van 40 jaar in bekrompen omstandigheden aan. Hij woonde te Mekka, doch zonderde zich meermalen voor langen tijd, zelfs maanden achtereen, in een hol van den berg Hera af; hier verscheen hem, naar luid der overlevering, de aartsengel Gabriël, die hem op Gods bevel, de godsdienstige leerstellingen mededeelde, welke hij eerlang als profeet zou verkondigen.

Laat ons kortelijk nagaan, hoe Mohammed op de gedachte gekomen is, zich voor een profeet uit te geven, of liever zich zelf voor een profeet te houden. Mohammed, hoe sterk en schoon ook gebouwd, leed aan eene vreeselijke ziekte, die dikwijls den schijnbaar sterksten mensch aantast: hij had aanvallen van epilepsie of vallende ziekte. Reeds in zijne jeugd leed hij daar aan, en hierom had hem zijne voedster, gelijk wij boven reeds verhaalden, naar de stad teruggebracht. Bij een aanval dier ziekte was bij zijn krampachtig nedervallen een steensplinter hem in den rug gedrongen, en had daar het zoogenaamde profetenteeken teweeg gebracht.

In het oosten bestaat, gelijk in vele andere landen, het volksgeloof dat menschen, die aan vallende ziekte lijden, door booze geesten bezeten zijn; zij worden daarom vermeden en veracht. Ook Mohammed stond als zoodanig te boek; men vermeed dus ook zijn omgang, en hij zelf ontvlood de menschen, zoodra de ziekte hem overviel. Alleen zijne trouwe echtgenoot Kaditscha vergezelde hem dikwijls naar het hol in den berg Hera. Kwamen de aanvallen, dan brulde hij van pijn gelijk een dier, het klamme zweet brak uit alle poriën, zijne ledematen krompen ineen, en eindelijk lag hij daar als dood neder. Hij zelf verkeerde in den waan, dat booze geesten hem folterden, doch Kaditscha sprak hem zacht en vertroostend toe en beweerde, dat het geene booze maar goede geesten waren. Op haar raad ging Mohammed naar Mekka, tot een Jood, die tot het Christendom was overgegaan, en ook deze hield vol, alleen om hem tot bedaren te brengen, dat de verschijningen, die hem in zijne stuiptrekkingen omzweefden, die van een engel waren. Van dezen tijd af verklaarde Mohammed, dat de aartsengel Gabriël hem verschenen was, en hem het bevel van God had medegedeeld, om zijn afgodisch volk te bekeeren. Op zijne reizen had Mohammed kennis gemaakt, zoowel met de leerstellingen der Joden als met die der Christenen. Hij wist, dat de Joden nog immer een Messias verwachtten, en dat Jezus Christus aan allen die hem aanhingen, een trooster (Parakleet) had beloofd, die hen in al de waarheid zou leiden. Deze denkbeelden ontvlamden de vurige verbeelding van den Arabier. Het denkbeeld kwam in hem op, dat hij door God bestemd was om de verwachtingen der Joden en Christenen beiden te vervullen. Mozes en Christus hield hij voor profeten, werkelijk door God begenadigd, doch hierbij verkeerde hij in de overtuiging, dat eene nieuwe, meer volkomene openbaring van noode was, en God hem had uitverkoren, om deze aan het menschelijk geslacht te verkondigen.

Noch de dorre leerstellingen van het toenmalige Jodendom, noch het ontaarde Christendom van die dagen was in staat om hem te bevredigen. De Christenen toch, met hunne reliquieën en hunne aanbidding van de heiligen, waren in zijn oog niets anders dan verachtelijke afgodendienaars. En juist aan de afgoderij zijns volks wilde hij een einde maken. Ook de leer der drieëenheid was in tegenspraak met het hoofdbeginsel van zijnen godsdienst: »er is maar één God." Niet twijfelende aan de werkelijkheid der visioenen, die een uitvloeisel waren van zijne ziekte, vast overtuigd dat hij geroepen was om Gods hoogste profeet te zijn, trad Mohammed in het jaar 614, omtrent 45 jaar oud, als verkondiger eener nieuwe godsdienstleer op, die vervat was in de stelling: »Er is maar één God en Mohammed is zijn profeet." *)

*) De voor hun geloof ijverende Christenen, die gloeiden van een dweepzieken haat tegen den stichter van een nieuwen godsdienst, die den hunnen van de halve aarde verdringen zou, hebben

De geheele persoonlijkheid van den hoog begaafden man werkte mede om hem aanhangers te verwerven. Volgens eene overlevering zijner vrienden blonk Mohammed uit door eene verhevene en schoone gestalte. Nog eer hij begon te spreken, had hij reeds de genegenheid zijner toehoorders gewonnen; men bewonderde zijn indrukwekkend, majestueus uiterlijk, zijn bliksemend, doordringend oog, zijn langen, prachtig golvenden baard, zijn schoon gelaat, waarop zich ieder gevoel en elke gewaarwording der ziel afspiegelde, zijne gebaren vol uitdrukking, die klem en nadruk bijzetten aan de woorden, die over zijne lippen vloeiden. Jegens rijken en armen toonde hij dezelfde voorkomendheid. Onderdanig jegens de machthebbenden, minzaam doch zonder nederbuigende goedheid jegens de armen, won hij spoedig aller achting. Door zijn sterk geheugen, zijn scherp vernuft, zijn diep dichterlijk gevoel, zijne levendige verbeelding en zijn helder oordeel was hij tot redenaar en dichter geboren; zijn moed, zijne geestkracht en zijne talenten maakten hem tot een uitstekend veldheer en heerscher.

In weerwil van deze innemende hoedanigheden naar lichaam en geest, die op de groote volksmenigte nooit hare uitwerking missen, viel het Mohammed in het begin zeer moeilijk, proselieten voor zijn nieuwen godsdienst te maken. Hij won het eerst zijnen toekomstigen schoonvader Aboe-Bekr, die derhalve ook de »eerste der geloovigen" genoemd wordt. Zijne echtgenoot Kaditscha en zijn schoonzoon Ali, een vroeger aanhanger van het Christendom, Waraça genaamd, benevens Mohammed's slaaf Zeïd waren, naast Aboe-Bekr, de eerste belijders der nieuwe leer. Doch hiertoe bepaalde zich in den aanvang al de vrucht zijns werks. Drie jaren waren er voorbijgegaan, eer Mohammed 40 jongeren gewonnen had, aan wie hij de openbaringen Gods kon mededeelen.

Het ging den profeet, gelijk de meeste scheppers van grootsche ontwerpen: hij werd uitgelachen. Zijne eigen stamgenooten, de Koreischieten, bespotten hem en zelfs zongen de straatjongens van Mekka hem spotliederen na, wanneer hij zich in het openbaar vertoonde. Noch vervolging, noch bespotting waren echter in staat den man, zoo vol van geloofsijver, zoo diep doordrongen van de waarheid zijner leer, af te leiden van de ingeslagen baan. Menig spotter werd door zijne vastberadenheid overgehaald, en langzaam maar gestadig nam het aantal zijner volgelingen toe.

Mohammeds bloedverwanten waren zijne hevigste vijanden, en zij hadden daartoe in zekeren zin ook reden, daar hunne stoffelijke belangen door den nieuwen godsdienst benadeeld werden.

De Koreischieten vreesden, dat de Kaäba niet langer bezocht zou worden, wanneer het volk in Mohammeds leer geloofde, en daarom besloten zij, toen het getal der aanhangers van den profeet toenam, zich door moord van hun gevaarlijken vijand te ontdoen. Omar, een jong man, evenzeer geacht wegens zijn moed als gevreesd wegens zijn onstuimigen aard, nam de taak op zich om den aanslag te volvoeren.

---

alle mogelijke smaadredenen over het hoofd van Mohammed uitgestort, en hem wegens zijne voorgewende wonderwerken met den onteerenden naam van bedrieger bestempeld. Even geneigd als de Christenen van dien tijd waren, om geloof te slaan aan de ongerijmdste wonderverhalen, ten aanzien hunner eigene heiligen, hun door monniken en geestelijken meegedeeld, evenmin konden zij besluiten om den profeet Mohammed eene bovennatuurlijke macht toe te schrijven. Wat hij zelf van zijne visioenen verhaalde, waren tastbare leugens; de wonderwerken, die zijne aanhangers den profeet toedichtten, goocheltoeren en bedriegerijen. De geschiedenis wettigt in geen enkel opzicht deze meening, die uit godsdienshaat geboren is. Wij hebben alle reden om aan te nemen, dat Mohammed zelf zonder eenigen twijfel geloof hechtte aan zijne visioenen. Wanneer, voor een deel eerst na zijn dood, de volkssage hem wonderen toeschreef, op welke wij later zullen terugkomen, dan ligt daarin even weinig grond om hem voor een opzettelijk bedrieger te houden als men het den heiligen onder de Christenen tot verwijt kan toerekenen, dat de monniken tal van wonderen op hunne rekening zetten.

Vóór het volbrengen der daad wilde Omar, zoo verhaalt de legende, nog eenmaal zijne zuster zien. Hij vond haar lezende en wel in de gebeden van Mohammed. Woedend wilde hij ook haar met den dolk doorboren; daar viel zijn oog op het geschrift. Onwillekeurig begon hij zelf te lezen en hij kon zijn oog niet van de woorden afwenden, eer hij het gebed ten einde gebracht had. De bitterste vijand van den profeet werd voortaan zijn vurigste aanhanger.

Juist deze bekeering van Omar baarde te Mekka groot opzien en was oorzaak, dat het aantal van Mohammeds volgelingen merkbaar toenam. De Arabieren, die uit alle streken des lands, vooral zij die uit Medina naar Mekka ter bedevaart togen, hoorden het woord van den profeet en velen van hen werden bekeerd.

Te Medina vond het nieuwe geloof des te gereeder ingang, naardien deze stad steeds met zekere ijverzucht jegens het begunstigde Mekka vervuld en daarom ook geneigd was om een nieuwen godsdienst aan te nemen. Met het getal van Mohammeds aanhangers nam ook dat zijner vijanden toe. De vervolgingen, waaraan de profeet van de zijde der Koreischieten blootstond, waren zoo hevig, dat hij, om zich aan hunne woede te onttrekken, zich in eene bergspelonk bij Mekka verborgen houden moest. De Koreischieten hingen in de Kaäba een bevelschrift op, waarbij hij verbannen werd. Doch er geschiedde een wonder, want het schrift scheurde van zelf, en in de heilige maanden, gedurende welke alle strijd en iedere veete rusten moest, kon Mohammed ongedeerd naar Mekka terugkeeren.

Hij had in dien tijd met een der meest beroemde vorsten der Arabieren, met Habib den Wijzen, een onderhoud, dat, gelijk de sage zegt, door zijne vijanden was uitgelokt, doch hetwelk roemrijk voor hem afliep. Habib ontving den profeet wel vriendelijk, doch met eene voorname, nederbuigende welwillendheid. In een geschil over de nieuwe leer gaf hij te kennen, dat, indien Mohammed een profeet was, hij zijne roeping door een wonder moest kunnen staven. Mohammed vervulde terstond den wensch van Habib en verrichtte een aantal kleinere en bovendien zijn grootste en meest bekende wonder: op verlangen van den vorst deelde hij niet alleen de maan in tweeën, en liet hij de helft van hare schijf van den hemel nederdalen en zich op den top der Kaäba nederzetten, maar hij bewerkte zelfs, dat zij in de eene mouw van zijn kleed verdween, zich over zijne borst voortbewoog en uit de andere mouw weder te voorschijn kwam.

Nog vele andere wonderen werden den profeet door zijne aanhangers toegeschreven. Volgens hunne verhalen zijn boomen hem te gemoet gekomen, hebben steenen hem gegroet, stroomde er water uit zijne vingers, om de dorstigen te drenken en de zieken te genezen; ook werden dooden door hem opgewekt. In één woord, de geheele stoffelijke en geestelijke schepping was hem onderworpen.

De vijandschap, waaraan Mohammed te Mekka ten doel stond, nam weldra voor hem en zijne vrienden een hoogst gevaarlijk karakter aan. Hij zelf wanhoopte aan de toekomst zijner zaak en ried zijnen aanhangers, wier leven niet langer veilig was, naar Abyssinië te vluchten, waar zij gastvrij werden ontvangen.

In dit benarde tijdsgewricht werd Mohammed door een visioen versterkt in zijne voornemens. Hij deelde dat gezicht als volle werkelijkheid aan zijne leerlingen mede, die het ook als zoodanig aannamen. Een gevleugeld paard, Boras, voerde den profeet van de Kaäba te Mekka naar den tempel te Jeruzalem; van hier steeg hij, door den Engel Gabriël vergezeld, tot in den zevenden hemel op, waar hij door de patriarchen, profeten en engelen ontvangen en begroet werd. Eindelijk echter mocht alleen hij, de bevoorrechte, boven den zevenden hemel uit den troon Gods te gemoet zweven. De hand des Heeren raakte zijn schouder aan, en eene onuitsprekelijke koude doordrong het hart van den mensch. Eerst nadat hij het woord Gods had vernomen en met

nieuwe kracht toegerust was, keerde hij naar Jeruzalem weder. Hier besteeg hij opnieuw het gevleugelde ros, dat hem naar Mekka terugvoerde. In het tiende gedeelte van een nacht volbracht hij de ontzaglijke reis, waartoe zelfs de engelen duizenden jaren noodig zouden gehad hebben.

Dit visioen bezielde den profeet met den moed om het hoofd te bieden aan alle vervolgingen, die met den dag heviger werden, want ten gevolge van den bijval, welken zijne prediking te Medina vond, werden de Koreischieten en vooral de afstammelingen van Ommayah slechts te meer op hun stamgenoot verbitterd.

Aboe Sophian, het hoofd van den stam der Ommayaden, was een ijverig voorvechter van de afgoden en een doodvijand van Mohammed. Hij riep eene vergadering der Koreischieten bijeen, om over het lot van zijn tegenstander te beslissen. Men besloot, hem van kant te maken en bepaalde, dat een lid van elken stam een zwaard in zijne borst zou begraven, opdat alle stammen evenveel schuld aan zijn dood zouden hebben en de bloedwraak van Mohammeds aanhangers alzoo verijdeld worden zou. Doch de samenzwering werd den profeet, gelijk de sage verhaalt, door een engel verraden.

Thans restte hem niets dan de vlucht. In het holle van den nacht verliet Mohammed Mekka, alleen door zijn vriend Aboe Bekr vergezeld, ofschoon de moordenaars aan de deur van zijn huis op hem loerden. Maar dezen werden bedrogen, want op Mohammeds legerstede had zijn trouwe bloedverwant Ali, in het grijze gewaad des profeten gekleed, zich neergelegd, vast besloten om zijn leven moedig aan zijn vriend en diens prediking ten offer te brengen. De Koreischieten herkenden den jongeling, doch spaarden hem in het leven.

In weerwil van zijne welgeslaagde vlucht was Mohammed nog niet veilig, want zijne vervolgers zetten hem te paard zoo snel mogelijk na. Hij moest zich met zijn lotgenoot verbergen in een hol, dat ongeveer een uur van Mekka verwijderd was. Hier ontving hij elken avond van den zoon en de dochter van Aboe Bekr het noodige voedsel, gelijk zij hem ook van den stand der zaken in de stad onderrichtten.

De Koreischieten lieten geene enkele schuilplaats in den omtrek van Mekka ondoorzocht; zij kwamen zelfs voor den ingang der grot, waarin Mohammed zich bevond. Toch vermoedden zij in de verte niet, dat de profeet daarin verborgen was, want door een wonder werd hij aan de nasporingen zijner vijanden onttrokken. Voor den ingang had eene spin haar web gesponnen, terwijl een boschje, waarin duiven nestelden, daar eensklaps opgeschoten was. Het uiterlijk van de grot bracht alzoo de vervolgers in den waan, dat sinds vele jaren geen mensch daarin doorgedrongen was, zij trokken dus verder.

Aboe Bekr sidderde van vrees, toen de Koreischieten naderden. »Wij zijn maar met ons tweëen," zeide bij bevend. »Nog een derde, God zelf, is bij ons," hernam Mohammed. Toen de vervolging had opgehouden, verlieten de beide vluchtelingen het hol en bestegen hunne kameelen, om zich naar Medina te begeven. Zij werden door eenige afgezondenen der Koreischieten ingehaald, doch het gelukte hen, door middel van beden en beloften, hun leven te redden. Had in dat oogenblik een der Arabieren den profeet gedood, wellicht had de wereldgeschiedenis een geheel anderen loop genomen. De vlucht van Mohammed, die den 13den September 622 voorviel, en die de hedschrah genoemd wordt, was in het oog der aanhangers van den profeet de gewichtigste gebeurtenis in zijn leven en werd daarom later door hen tot het uitgangspunt van eene nieuwe tijdrekening gemaakt, welke nog heden ten dage bij hen in zwang is. Zij begint echter niet met den eigenlijken dag der vlucht, maar met den eersten dag van het jaar, waarin zij plaats vond, met den 16en Juli 622. De tijdrekening der Mohammedanen onderscheidt zich daarenboven van de onze nog hierin, dat men daarbij rekent naar maanjaren, die slechts 354 dagen bevatten. Het is daarom niet gemakkelijk de Christelijke en de Mohammedaansche tijdrekening met elkaar in overeenstemming te brengen.

Te Medina werd Mohammed met de meeste geestdrift ontvangen. Het

getal zijner aanhangers groeide met ongeloofelijke snelheid aan. Hij spande bovenal zijne beste krachten in om de talrijke in Arabië gevestigde Joden te winnen voor den nieuwen godsdienst, die immers op den hunnen gebouwd was. Daarom bepaalde hij, dat men onder het bidden het gelaat naar Jeruzalem moest wenden; daarom schreef hij het vieren van den Joodschen rustdag voor; daarom nam hij onder zijne wetten oude Joodsche voorschriften op. De Joden bleven echter aan hun godsdienst getrouw en Mohammed werd nu van hun vriend hun meest verbitterde vijand. De vroegere bepaling, dat men bij het bidden het aangezicht naar Jeruzalem moest wenden, veranderde hij; de heilige stad Mekka kwam in de plaats van Jeruzalem. De heilige maand Radaman werd tot vastentijd bestemd en elk geloovige verplicht, om gedurende dien tijd van den opgang tot den ondergang der zon zich van alle zinlijk genot te onthouden. In plaats van den Sabbath werd de Vrijdag tot rustdag verkozen. Ook de aankondiging van de uren des gebeds regelde Mohammed op eene wijze, die geheel van de gewoonten der Joden en Christenen afweek; niet door het geluid van een dood metaal, maar door de menschelijke stem werden de geloovigen van de minaret tot de dagelijksche vijf gebeden opgeroepen.

De prediking van Mohammed nam thans een meer bepaalden vorm aan; zijne leerlingen schreven zijne woorden volgens de vrij onbeschaafde gewoonte des lands op leder, steen of palmbladen op, dewijl de profeet waarschijnlijk zelf niet lezen of schrijven kon. De sage verhaalt: toen de engel Gabriël den profeet voor de eerste maal in de grot bij Mekka verscheen, zeide hij tot hem: »God heeft u tot zijn profeet uitverkoren; zie dit schrift." — »»Ik kan niet lezen,"" antwoordde Mohammed. Daarop greep de engel hem aan en wierp hem driemaal ter aarde en nu kon hij lezen. Dat hij schrijven geleerd heeft, beweert zelfs de sage niet.

Eerst na Mohammeds dood zijn die verspreide schriftelijke gedenkstukken van de hand zijner leerlingen door Aboe Bekr tot een geheel verzameld, dat later, met vele toevoegselen vermeerderd, onder den naam van koran bekend geworden is. De belijders van Mohammeds godsdienst, de moslemen (muzelmannen), koesteren voor dat boek den diepsten eerbied. Elk woord, daarin vervat, beschouwen zij als door God zelf ingegeven en als zoo heilig, dat een stukje papier met zulk een woord beschreven hun als talisman, als middel ter afwending van alle mogelijke gevaren dient.

De koran bestaat uit twee hoofddeelen, die weder in sura's (afdeelingen) en in verzen (even als de bijbel) verdeeld zijn. Men beweert, dat de koran 77,639 woorden en 323,015 letters bevat. Buiten den koran zijn later nog de mondelinge overleveringen van den profeet in de sunna te boek gesteld; deze dienen insgelijks tot wetboek voor zijne aanhangers, ofschoon zij in belangrijkheid en waarde met den koran volstrekt niet op ééne lijn staan.

De leer van Mohammed is evenzeer van een staatkundigen als van een godsdienstigen inhoud. De profeet was ook een staatkundig hervormer, de aanvoerder zijner volgers in den oorlog en hun vorst in vredestijd. Ten gevolge hiervan zijn in den islaam Mohammeds godsdienstige en staatkundige voorschriften ondereengemengd. Het verbod van varkensvleesch en wijn, het voorschrift der besnijdenis, het toestaan van de veelwijverij, welke echter tot het bezit van vier vrouwen beperkt werd, waren in overeenstemming met de heerschende zeden des volks en met de luchtsgesteldheid des lands. De godsdienstige leerstellingen van Mohammed waren zeer geschikt om zoowel het godsdienstig gevoel als de zinlijkheid der oosterlingen te streelen. Vooral blijkt dit uit de schildering van het paradijs, dat den vromen muzelman, tot loon voor zijne deugden, na den dood wacht. Daar treft hij de grootste aardsche of liever bovenaardsche pracht aan, paarlen en diamanten, zijden kleederen, marmeren paleizen, gouden schotels, kostelijke wijnen, lekkernijen van de uitgezochtste soort, een talrijken dienaarsstoet, in één woord al de pracht en weelde, welke hem in dit aardsche leven begeerlijk voorkwamen. Doch boven-

al wachten hem daar 172 houris, teedere, zwartoogige jonkvrouwen in den bloei der jeugd, van eene schitterende schoonheid en smettelooze reinheid. Duizend jaren achtereen mag hij aan dat genot zich overgeven, en, opdat hij hiertoe in staat zij, wordt zijne kracht honderdvoudig vermeerderd.

De vereeniging van staatkundige met godsdienstige beginselen, die het eigenaardig karakter van Mohammeds godsdienst uitmaakt, blijkt ook uit de verplichting van alle moslemen om deel te nemen aan den heiligen oorlog. Zij, die vrijwillig den islaam omhelzen, verkrijgen alle rechten der muzelmannen. Van hen, die dit weigeren, moeten alle afgodendienaren uitgeroeid worden. Christenen en Joden mogen wel in het leven gespaard worden en aan hun godsdienst getrouw blijven, doch alleen op voorwaarde, dat zij de Mohammedanen als hunne gebieders erkennen en hun schatting betalen.

Het bestrijden van andersdenkenden is de eerste plicht van elken muzelman, en tot dezen strijd wordt hij in den koran in gloeiende taal aangevuurd. Den kampioen van Allah wordt de hoogste zaligheid van het paradijs onmiddellijk na zijn dood toegezegd. Daarenboven was de leer der voorbeschikking, die eene belangrijke plaats in den Mohammedaanschen godsdienst inneemt, uitermate geschikt om hare belijders met eene volkomen verachting van elk gevaar, met eene voor niets terugdeinzende dapperheid te bezielen. Door Gods eeuwig en onveranderlijk raadsbesluit, leert de koran, zijn de lotgevallen der menschen vooraf bepaald. Geen lafhartig ontwijken van het gevaar, geen maatregel van voorzorg is dus in staat den man te beveiligen, die bestemd is om door het zwaard te vallen, terwijl hij door heldenmoed in den strijd tegen de ongeloovigen de eeuwige zaligheid van het paradijs verwerft.

Zulke leerstellingen, die met eene in vele opzichten voortreffijke, deels aan het Jodendom, deels aan het Christendom ontleende zedenwet gepaard gingen, vonden lichtelijk ingang bij de zinlijke en vurige Arabieren en toen Mohammed zich zelf aan het hoofd zijner aanhangers stelde, om van Medina uit met het zwaard in de vuist zijne leer te verbreiden, groeide het getal der belijders van den islaam met ongeloofelijke snelheid aan.

De krijgshaftige profeet nam in persoon aan negen veldslagen of belegeringen deel; binnen 10 jaren tijds werden deels door hem, deels door zijne onderbevelhebbers ongeveer 50 krijgstochten ondernomen; de op deze tochten gemaakte buit werd op goddelijk bevel verdeeld; geen krijgsman mocht iets voor zich zelf behouden, maar alles werd te zamen gebracht. Een vijfde deel van het goud en zilver, van de gevangenen en van het vee, in één woord van alle roerende en onroerende goederen werd door den profeet tot vrome en weldadige doeleinden afgezonderd. Het overige werd gelijkelijk onder de soldaten verdeeld. Alleen de ruiters ontvingen een dubbel deel. Op die wijze trachtte Mohammed de vermeerdering der ruiterij te bevorderen.

De zwervende Arabische stammen sloten zich van alle zijden aan den profeet aan. De banier van den godsdienst wees hun immers den weg tot voordeelige rooftochten. De wet des profeten stond zijnen krijgers zelfs toe, de vrouwelijke gevangenen eenvoudig, zonder eenige formaliteiten tot hunne vrouwen te maken. Zoo stelde hij hun in het bezit van rijkdom en schoonheid en dit alles was slechts een flauw beeld van de vreugde van het paradijs, welke den dapperen martelaar van het ware geloof wachtte. De onverschrokken Arabieren ontbrandden in eene gloeiende geestdrift voor de leer van den profeet; de dood, dien zij altijd veracht hadden, werd hun in den strijd voor het geloof een voorwerp van vurig verlangen.

De eerste belangrijke krijgstochten van Mohammed golden deels de Koreischieten van Mekka, deels de in Arabië gevestigde Joden, die geweigerd hadden de leer van den profeet te omhelzen. De Joden wilden liever sterven dan hun godsdienst verzaken. Hierdoor haalden zij zich den doodelijken haat van den profeet op den hals. Terwijl deze anders gewoon was den overwonnen vijand te sparen, behandelde hij de Joden met onmenschelijke wreedheid. In

een der tegen hen gevoerde veldtochten liet hij 700 Joden geboeid naar de marktplaats sleepen en vervolgens levend in een hol werpen, dat te gelijk tot hunne strafplaats en tot hun graf bestemd was; zelf was hij getuige van het ombrengen dezer weerlooze slachtoffers.

Van het hoogste belang was voor Mohammed de onderwerping van de heilige stad Mekka. Na een langen en hevigen strijd met de Koreischieten, maakte hij zich in het jaar 630 van haar meester. De hoofden van den stam wierpen zich aan zijne voeten in het stof. »Welk medelijden kunt gij verwachten van een man, dien gij zoo diep gekrenkt hebt?" beet Mohammed hun toe. »»Wij vertrouwen op de edelmoedigheid van onzen stamgenoot,"" antwoordden zij. »Gij zult niet te vergeefs vertrouwd hebben, gaat, uw leven is veilig; gij zijt vrij!"

Mohammed schonk zijnen vijanden, op eene enkele uitzondering na, vergiffenis. De bevolking van Mekka ging tot den islaam over. Zijne vroegere tegenstanders werden zijne ijverigste aanhangers. Na eene zevenjarige ballingschap keerde Mohammed als vorst en profeet in zijne vaderstad terug. Hij maakte van zijne tegenwoordige macht gebruik om de 360 afgodsbeelden uit de Kaäba te verwijderen. Tevens gaf hij bevel, dat de bedevaarten naar Mekka evenals vroeger zouden plaats vinden, doch dat geen ongeloovige het ooit zou mogen wagen, het grondgebied der heilige stad te betreden.

Na den val van Mekka gehoorzaamde bijna geheel Arabië aan den profeet. Reeds voor de inneming der heilige stad had Mohammed, ten einde zijne leer over de geheele bekende wereld te verbreiden, boden tot de machtigste vorsten gezonden en hen aangemaand om den islaam te omhelzen. Zulke brieven zond hij aan Chosroës II van Perzië, aan Heraclius, den keizer van het Byzantijnsche rijk, aan den Griekschen stadhouder in Egypte, aan den koning der Hassaniden Amroe, die een vasal der Byzantijnen geworden was, aan den koning van Assyrië en aan andere vorsten.

Mohammeds gezanten werden door de meeste vorsten vriendelijk ontvangen. Ook Heraclius behandelde hen zeer beleefd; alleen Chosroës verscheurde den brief en koning Amroe liet zelfs de overbrengers ter dood brengen. Uit wraak hiervoor zond de profeet een leger van 3000 man, onder bevel van zijn voormaligen slaaf Zeïd, die zijn trouwste en meest geliefde vriend geworden was, tegen Amroe af en hiermede begon hij den eersten strijd tegen het Byzantijnsche rijk.

Zeïd werd verslagen en sneuvelde in den slag. Een ander veldheer Khaled, die den bijnaam »het zwaard Gods" heeft verkregen, voerde in het jaar 629 de krijgsbenden weder naar het vaderland. Nog in zijn laatste levensjaar poogde de profeet zelf deze nederlaag en den dood van Zeïd te wreken, maar hij liet het bij een grensoorlog, zonder te beproeven verder in het Byzantijnsche rijk door te dringen. Een voorgenomen tocht naar Syrië werd door den dood van Mohammed verijdeld.

De merkwaardige man stierf in Juni van het jaar 632 te Medina aan de koorts, of, gelijk hij zelf meende, ten gevolge van een langzaam werkend vergif, dat hem eens door eene Jodin was toegediend. Gedurende zijne ziekte liet hij zich meermalen naar de moskee brengen, daar sprak hij het volk toe en spoorde hij het aan om trouw te blijven aan het geloof en eendrachtig de ongeloovigen te bestrijden. Voor zijn dood beval hij zijn besten vriend Aboe Bekr zijnen aanhangers aan, reeds vroeger had hij hun zijn schoonzoon Ali aanbevolen.

Op den laatsten dag zijns levens liet hij zich nog eens naar de moskee brengen om te bidden; vervolgens schonk hij aan al zijne slaven de vrijheid en verdeelde hij zijn gering vermogen onder de armen.

God had hem toegestaan, zoo luidt de sage, dat de doodsengel niet vroeger tot hem naderen zou dan de profeet zelf goed vond. Mohammed gaf zijne toestemming. Zijn hoofd rustte in den schoot van de meest geliefde zijner vrouwen, Aïscha, de dochter van Aboe Bekr. Hij werd bewusteloos van pijn.

Nog eenmaal keerde zijn bewustzijn terug; nu sloeg hij den blik ten hemel, en met matte stem sprak hij zijne laatste gebroken woorden: »O God! vergeef mij mijne zonden — — — ja, ik kom tot mijne vrienden in den hooge!" Hierop ontsliep hij.

De aanhangers van den profeet waren diep verslagen, toen het bericht van zijn dood zich door Medina verbreidde. De woeste Omar trok zijn kromzwaard en dreigde een ieder het hoofd af te slaan, die durfde zeggen dat de profeet niet meer in leven was; hij kon niet dood zijn. Doch Aboe Bekr vroeg hem kalm: »Aanbidt gij Mohammed of den God van Mohammed? God leeft eeuwig, maar de profeet was een sterveling, gelijk wij zelf en volgens zijne eigen voorspelling heeft hij in het lot van alle stervelingen gedeeld."

Mohammed werd op de plaats, waar hij gestorven was, door zijne naaste bloedverwanten ter aarde besteld. Daar zijn huis aan de door hem gestichte moskee grensde en deze later vergroot is, bevindt zich Mohammeds graf thans in de moskee zelf.

De beheerscher van Arabië had den koninklijken titel versmaad. Na zijne verheffing leefde hij even eenvoudig als vroeger; de geringste diensten in zijn huis verrichtte hij zelf; hij veegde den vloer, melkte de schapen en herstelde met eigen hand zijne schoenen en zijn kleed. Voor zich zelf had hij weinig behoeften; dikwijls gingen er weken voorbij, zonder dat er vuur op zijn haard ontstoken werd. Een weinig gerstebrood, dadelen en water maakten zijn gewoon voedsel uit. Melk en honig waren reeds lekkernijen. Getrouw aan zijne eigen wetten, dronk hij nooit wijn; wanneer er echter vrienden bij hem waren of bij feestelijke gelegenheden was hij een gul gastheer.

Alleen op het gebruik van reukwerken en op den omgang met vrouwen was hij zeer gesteld. Hij overtrad zelfs zijn eigen gebod, hetwelk den muzelmannen het bezit van niet meer dan vier vrouwen toestond. Door eene Goddelijke openbaring, zoo beweerde hij, was hij van gehoorzaamheid aan deze wetsbepaling ontslagen. Alsof dit zoo behoorde, werden de schoonste onder de vrouwelijke krijgsgevangenen door zijne krijgslieden aan hem overgelaten. Hij bezat 17 vrouwen; 11 van haar hadden hare bijzondere vertrekken rondom zijn huis. Allen, op ééne na, waren weduwen, alleen de dochter van Aboe Bekr was eene jonkvrouw, toen hij haar op den leeftijd van 9 jaren in zijn huis voerde. Bij al zijne vrouwen had Mohammed toch slechts één kind, Fatimé, de dochter van Kaditscha, die hij aan zijn neef Ali tot vrouw had gegeven.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Mohammeds opvolgers. Ali. Aboe Bekr. Zijne daden in vrede en oorlog. Khaled, het zwaard Gods. Dood van Aboe Bekr. Omar. Zijne eenvoudige leefwijze. Oorlog tegen het Grieksche rijk. Inneming van Jeruzalem. Amroe en de verovering van Egypte. Oorlogen met de Perzen. De schatten van Ctesiphon. Ondergang van het Grieksche leger. Omar vermoord. Othman. Worsteling en dood van Othman. Ali. Schiïten en Sunnieten. Opstand van Moeawia. Aïscha in den kameelenslag. Samenzwering der drie Charegieten. Moord op Ali gepleegd.

Wie zou na den dood van Mohammed het hoofd der geloovigen worden? Het meeste recht hierop had zeker Ali, de bloedverwant en schoonzoon, de trouwste gezel en lieveling van den profeet. Sommigen zeiden zelfs, dat deze hem aan de geloovigen als zijn opvolger had willen aanbevelen, doch dat

Aïscha, zijne vrouw, de verbitterde vijandin van Ali en Fatimé, door ijverzucht gedreven, hem aan zijn ziekbed streng bewaakt en daardoor elk woord ten gunste van den door haar gehaten man voorkomen had.

Ook de afkomst en het karakter van Ali gaven hem aanspraak op de eer om Mohammeds opvolger te zijn. Hij was het hoofd van het geslacht Haschem, de erfelijke vorst en beschermer van den tempel te Mekka. Hij was bij de Arabieren bemind en had zich door zijne dapperheid in den oorlog, door zijne geestdrift voor de leer van den profeet en door zijne dichterlijke gaven hooge achting weten te verwerven. Eene verzameling van godsdienstige en zedenkundige spreuken, die voor ons bewaard is, wordt aan hem toegeschreven. Mohammed had hem menigmaal zijn broeder, zijn plaatsvervanger, den trouwen Aäron van dezen tweeden Mozes genoemd.

Toch was dit alles niet in staat de aanhangers van den profeet te bewegen om hunne keus op Ali te vestigen. Zij achtten den vaak al te vurigen man niet geschikt om het nieuw Arabische rijk, dat in het eerste tijdperk van zijn ontstaan verkeerde, te besturen. Hunne keus viel dus op den sluwen ouden Aboe Bekr, den schoonvader van Mohammed, den vader van Aïscha, die zich insgelijks een zeer trouw aanhanger en vriend van den profeet betoond had.

Aboe Bekr werd als khalif, d. i. als plaatsvervanger en opvolger van den profeet door de muzelmannen erkend en ook Ali onderwierp zich, schoon niet van harte, aan die beslissing, nadat zijne vrouw Fatimé gestorven was. Hij zag in, dat het getal zijner aanhangers niet groot genoeg was om met hunne hulp den strijd tegen den machtigen Aboe Bekr te ondernemen.

Deze deed zich weldra als een waardig opvolger van den profeet kennen. Ook als khalif leefde hij eenvoudig en zonder de minste aanmatiging. Evenals Mohammed verachtte hij alle uiterlijke praal. De schatten, die men te zijner beschikking stelde, wees hij af; hij vroeg voor zich zelf niets meer dan dagelijks drie goudstukken, benevens het onderhoud van een enkelen kameel en van een zwarten slaaf. Zelfs deze kleine som besteedde hij niet geheel; elken Vrijdag verdeelde hij het overschot onder de behoeftige muzelmannen. Toen zijne schatten na zijn dood aan zijn opvolger werden overgegeven, bestonden zij uit een grof kleed en 5 goudstukken.

Door zijne bemoeiingen van vreedzamen aard heeft Aboe Bekr, ofschoon hij slechts twee jaren regeerde, geen minder weldadigen invloed op de ontwikkeling van den jeugdigen staat uitgeoefend, dan door de krijgstochten, die hij ondernam. Dewijl hij de openbaringen van den profeet verzamelde, in schrift brengen en tot een geheel vereenigen liet, bewaarde hij diens leer voor vervalsching en verminking en gaf hij aan zijn volk tevens een onveranderlijk wetboek. Hierdoor werd hij de eigenlijke stichter van den muzelmanschen staat, dien zijn opvolger Omar verder uitbreidde.

Het nieuwe rijk der Arabieren had behoefte aan zulk een bekwaam en krachtig regent als Aboe Bekr, om na den dood van den profeet niet terstond uiteen te spatten. Meer dan één Arabische stam kwam in opstand tegen het gezag van den khalif. Zelfs stonden er nieuwe profeten op, die zich naar het voorbeeld van Mohammed roem en macht poogden te verwerven. Met krachtige hand onderdrukte Aboe Bekr binnen korten tijd die oproerige bewegingen; zijne veldheeren streden overal met het beste gevolg; boven allen onderscheidde zich hierbij Khaled, »het zwaard Gods," zoowel door zijne dapperheid, als door de gruwelijke wreedheid, waarmee hij alle ongeloovigen vervolgde.

Nadat Arabië tot onderwerping gebracht was en de geloovigen ook aan de Syrische grenzen gelukkig gestreden hadden, trachtte Aboe Bekr ook de Perzische gewesten onder het juk te brengen en daar den islaam te verbreiden. Khaled veroverde het kleine koninkrijk Hira, dat onder de bescherming der Perzen stond, en overwon de laatsten in meer dan één treffen. Hierop werd

hij teruggeroepen, om zijne wapenen tegen Syrië te keeren en ook op dit oorlogstooneel verwierf hij zich nieuwen roem. Hij versloeg de Grieken, in weerwil hunner overmacht, in een beslissend treffen en veroverde de belangrijke stad Damascus.

Khaled werd op zijne zegevierende loopbaan eensklaps gestuit door den dood van Aboe Bekr, die reeds vóór de verovering van Damascus, in het jaar 634 plaats vond. Vóór zijn dood had deze Omar, een vijand van Khaled, tot zijn opvolger benoemd.

Op zijn sterfbed had de khalif aan Omar zijn voornemen om hem tot zijn opvolger te benoemen, medegedeeld. »Ik heb geen aanspraak op die betrekking," antwoordde deze bescheiden. »Maar de betrekking heeft wel aanspraak op u," hernam Aboe Bekr. Het waren zijne laatste woorden. Met de bede, dat de God van Mohammed zijne keuze goedkeuren mocht, stierf hij.

Dewijl ook Ali zonder tegenstreven met de keus van Aboe Bekr genoegen nam, werd Omar door alle muzelmannen met blijdschap als khalif erkend.

Omar I (634—644) was een ernstig, werkzaam, doortastend man, die de uitbreiding van den islaam als zijne levenstaak beschouwde. Evenals Aboe Bekr versmaadde hij voor zichzelf de schatten dezer wereld, die hij met milde hand onder zijne krijgslieden verdeelde. Als khalif leefde hij even eenvoudig als de geringste zijner dienaren. Zijn voedsel bestond uit gerstebrood en dadelen; een dronk water maakte daarbij zijne eenige verkwikking uit. Meermalen zag men hem in een gescheurd of gelapt kleed loopen; in zulk een gewaad predikte hij zelfs voor de geloovigen. Toen op zekeren tijd een Perzisch satraap den machtigen beheerscher der Arabieren zijne hulde wilde brengen, zocht hij hem te Medina langen tijd tevergeefs; eindelijk vond hij hem op de trappen der moskee ingeslapen te midden van een hoop bedelaars.

Terstond na het aanvaarden van de regeering begon Omar een veroveringskrijg tegen het Grieksche en het Perzische rijk. Met eene stoutmoedigheid, die aan vermetelheid grensde en alleen door den goeden uitslag zijner onderneming gerechtvaardigd is, tastte hij deze beide machtige rijken te gelijker tijd aan, ofschoon hij ternauwernood tegen een van beiden scheen opgewassen.

Keizer Heraclius, die zich door zijne vroegere zegepralen zulke schitterende lauweren verworven had, was weer in zijne oude vadsigheid en werkeloosheid teruggezonken. In plaats van zich in persoon aan het hoofd zijner legers te stellen, liet hij het opperbevel aan onbekwame en verraderlijke veldheeren over, terwijl hij zelf door het veroorzaken van godgeleerde twisten zijn rijk in de grootste verwarring bracht. De gevolgen van zulk eene handelwijze bleven niet uit. Zijne legers leden zware nederlagen, de belangrijkste provinciën gingen verloren. In Syrië scheen het geluk niet van de zijde der Arabieren te wijken. Wel verloor Khaled het opperbevel, ten gevolge van Omars vijandige gezindheid, maar hij diende zonder morren onder den veldheer Aboe Obeidah en spreidde ook in die ondergeschikte betrekking denzelfden moed en denzelfden ondernemingsgeest als vroeger ten toon. De eene stad na de andere viel den muzelmannen in handen; de meeste gaven zich over zonder den minsten tegenstand.

In den bloedigen slag bij Yermutz werd in het jaar 636 een ontzaglijk Grieksch leger geheel vernietigd. Ook Jeruzalem, de heilige stad, werd door de Arabieren ingesloten. Aboe Obeidah wenschte de stad te sparen, en eischte daarom den bevelhebber en het volk tot de overgave op.

»Heil en zegen hun, die op den rechten weg wandelen!

Wij verlangen van u, dat gij zult betuigen, dat er slechts één God en dat Mohammed zijn Profeet is. Weigert gij dit, stemt er dan in toe, schatting te betalen en ons in het vervolg onderdanig te zijn. Anders zal ik mannen over u brengen, die den dood meer beminnen dan gij het wijn drinken en het eten van zwijnenvleesch. En ik zal niet aftrekken, voordat ik, zoo het Gode behaagt, hen die voor u strijden vernietigd en uwe kinderen tot slaven gemaakt heb."

Jeruzalem was goed versterkt en van eene talrijke bezetting voorzien; de verdedigers vertrouwden op de sterkte der wallen; zij hoopten, dat er spoedig ontzet zou opdagen en weigerden dus zich over te geven.

Vier maanden duurde de belegering; dagelijks vielen er hevige gevechten voor; eindelijk echter, toen er geen Grieksch leger tot ontzet kwam opdagen, liet de bezetting den moed zinken.

De patriarch Sophronius beklom den wal en gaf door middel van een tolk zijn verlangen naar een onderhoud met den Arabischen opperbevelhebber te kennen. Hij werd welwillend door Aboe Obeidah ontvangen. In naam des volks bood de patriarch eene capitulatie aan, doch onder voorwaarde, dat de stad zich alleen aan den khalif zou overgeven.

Omar willigde op het ontvangen bericht van Obeidah den wensch der belegerden in; hij reisde naar Jeruzalem en deze reis is beroemd geworden door den eenvoud, welken de gebieder van het thans reeds zoo geduchte rijk daarbij in acht nam.

Hij reed op een rooden kameel en werd slechts door enkele dienaars vergezeld. Achter zich had hij een zak met koorn, een zak met dadels en een lederen zak met water gevuld. Waar hij rust nam, deelden zijne dienaars zonder onderscheid zijn eenvoudig maal.

Te Jeruzalem aangekomen sloot Omar met de belegerden een verdrag, dat door de Arabieren op de stiptste wijze werd nagekomen. De inwoners der stad mochten hun Christelijken godsdienst ook in het vervolg in het openbaar belijden. Zij moesten elk jaar slechts een gering hoofdgeld betalen en aan elken reizenden muzelman drie dagen lang gastvrijheid verleenen. De eenige lastige bepaling voor de overwonnenen was deze, dat zij zich door hunne kleeding steeds van de Mohammedanen moesten onderscheiden en dat zij genoodzaakt waren het kruis van hunne kerken af te nemen.

Op de plaats, waar eens de tempel van Salomo gestaan had, liet Omar eene moskee bouwen, die later door zijne opvolgers voltooid is en nog heden ten dage door de Mohammedanen als een hoogst eerbiedwaardig heiligdom beschouwd wordt.

Na de overgave van Jeruzalem vielen geheel Syrië en Palaestina den Arabieren in handen. Deze belangrijke provinciën werden voor altijd van het Grieksche rijk afgescheurd en dit zware verlies werd spoedig door dat van Egypte gevolgd.

De verovering van dit laatste land was voor de Arabieren geene moeilijke taak. De nakomelingen der oude Egyptenaars, der Joden, der Abyssiniërs en der negers, de eigenlijke inboorlingen des lands, koesterden een doodelijken haat jegens de Romeinen en Grieken, die zij als veroveraars beschouwden. Deze vijandschap werd nog aangevuurd door het verschil van godsdienst, dat er tusschen de Kopten (zoo werden de inboorlingen des lands genoemd) en de Melkieten, d. i. de koninklijken (Romeinen en Grieken) bestond.

De Kopten waren monophysiten, de Melkieten daarentegen Nestorianen.

De geheele boerenstand, alle handwerkslieden, het grootste deel der kooplieden en zelfs der mindere beambten behoorden tot de Kopten; deze telden meer dan 6 millioen zielen, terwijl de Melkieten niet meer dan 300,000 hoofden sterk waren, maar in weerwil hiervan het land beheerschten, daar zij door het hof begunstigd werden.

De Grieksche bisschoppen vervolgden met dweepzieke woede de Koptische priesters en deze zagen daarom met blijdschap den naderenden vijand te gemoet, die hen van de Grieksche overheersching verlossen zou.

Nadat Syrië veroverd was, zond Omar in het jaar 639 een zijner bekwaamste veldheeren, Amroe, met een leger van 4000 man naar Egypte. Later zag hij echter zelf in, dat zulk eene onbeduidende krijgsmacht niet in staat zou zijn een zoo sterk bevolkt land als Egypte te veroveren en veranderde daarom zijn plan. Hij zond Amroe een brief, waarin hij hem beval, zoo hij

nog niet in Egypte aangekomen was, terstond terug te keeren; doch zoo hij de grenzen des lands reeds overschreden had, dan moest hij met vertrouwen voorwaarts rukken, en zich op Gods bijstand verlaten.

Bij de aankomst van den bode des khalifs had Amroe Egypte nog niet bereikt. Hij vermoedde, dat de brief een bevel van terugroeping zou inhouden en brak dien daarom niet open, voordat hij zijne tenten op het Egyptische grondgebied had overgebracht. Hier belegde hij krijgsraad, verbrak de zegels en las in tegenwoordigheid der leden van den raad den brief voor. Thans kon hij, zonder ongehoorzaam te zijn, zijne vurige begeerte opvolgen.

Met de grootste stoutmoedigheid trok hij aan het hoofd van zijn legertje tegen de Grieken op. Weldra vond hij ondersteuning; de Kopten onderwierpen zich gewillig, daar Amroe hun volle vrijheid van godsdienst liet en hun slechts een onbeteekenend hoofdgeld en eene lichte grondbelasting oplegde, welke veel minder drukkend waren dan die, welke de Grieken van hen vorderden.

In meer dan één treffen versloeg Amroe de Grieksche troepen en toen Omar hem eene versterking van 12,000 man toezond, veroverde hij binnen korten tijd het geheele land met uitzondering van de hoofdstad Alexandrië.

De sterkte dezer stad maakte eene langdurige belegering noodzakelijk, te meer daar de Arabieren geene vloot bezaten en dus niet beletten konden, dat den belegerden ter zee zoowel levensmiddelen als troepen uit Constantinopel werden toegezonden.

Keizer Heraclius spande alle krachten in om de belangrijke stad te behouden, doch toen hij in het jaar 641 stierf, ontstonden er oneenigheden in den boezem van het rijk, die de verdere ondersteuning van de verdedigers van Alexandrië verhinderden, zoodat ook deze laatste aanzienlijke stad in December 641 door de Mohammedanen veroverd werd.

Ook in de hoofstad van Egypte gaf Amroe blijken van groote menschlievendheid. Wel verhaalt de overlevering, dat hij zich aan eene daad van barbaarsche wreedheid heeft schuldig gemaakt, doch dewijl eerst een veel later levend geschiedschrijver haar ons meedeelt, terwijl zij in vroegere geschiedkundige werken volstrekt niet vermeld wordt, komt dit verhaal ons vrij onwaarschijnlijk voor.

Te Alexandrië bevond zich, gelijk onze lezers zich zullen herinneren, de prachtige, door de Ptolemaeën gestichte bibliotheek. Men verhaalt, dat Amroe zich tot khalif Omar gewend heeft met de vraag, wat hij met deze bibliotheek doen moest. »Wanneer de schriften der Grieken met den koran overeenstemmen, zijn ze overbodig en behoeven zij niet bewaard te worden, Stemmen zij daarmede niet overeen, dan zijn ze gevaarlijk en moeten vernietigd worden", luidde Omars antwoord. Met blinde gehoorzaamheid voltrok Amroe dat bevel. De perkamenten en papyrusrollen werden gebruikt tot het verwarmen van de 4000 baden, die zich te Alexandrië bevonden. Gedurende 6 maanden bezat men daarin overvloed van brandstof.

De verovering van Egypte was van het hoogste belang voor het nieuwe Arabische rijk. Het vruchtbare Nijldal werd de korenschuur van het onvruchtbare Arabië. Daarom liet Omar van den Nijl een kanaal naar de Roode Zee graven, om de schatten van het land gemakkelijker naar Arabië te kunnen voeren.

In de nabijheid van het oude Memphis sloeg Amroe zijn hoofdkwartier op. Uit deze legerplaats ontstond in verloop van tijd eene machtige stad, die later den naam Kaïro heeft ontvangen. Amroe, die tot stadhouder van Egypte benoemd werd, breidde zijne veroveringen verder naar het westen, tot aan Tripolis uit.

Even gelukkig als tegenover de Grieken, waren de Arabische wapenen tegenover de Perzen. Sinds 632 regeerde een jongeling, Jezdedgerd III, de laatste der Sassaniden, over het Perzische rijk. Te vergeefs poogde deze den Arabieren het hoofd te bieden, zijne onbekwame veldheeren verloren den

éénen slag na den anderen tegen de met alle gevaar spottende Mohammedanen.

In het jaar 636 werd in een bloedigen slag bij Cadesia het lot des rijks beslist. De Arabieren onderwierpen het land aan den Euphraat, staken in 637 den Tigris over, en veroverden de prachtige residentie der Perzische koningen, Ctesiphon. Een onnoemlijke buit viel in hunne handen.

De beschrijving van de schatten, die de Arabieren binnen Ctesiphon aantroffen, gelijkt veel op een sprookje. Alle vertrekken van het koninklijk paleis waren met gouden en zilveren huisraad, met de kostbaarste zijden kleederen, met de prachtigste sieraden opgevuld. Heerlijke specerijen, van de eilanden van den Indischen Oceaan aangevoerd, waren daar in groote menigte opgestapeld, o. a. een voorraad kamfer, die, met was vermengd, tot verlichting van het koninklijk paleis diende. De Arabieren, die nog nooit van kamfer gehoord hadden, hielden die stof voor zout en strooiden haar op hun brood; doch dit zal hun wel niet bijzonder gesmaakt hebben.

In één der vertrekken van het paleis vond men een zijden tapijt, dat 60 el lang en even breed was. In het midden daarvan was een tuin afgebeeld, welks bloemen, vruchten en struiken door gouddraad en edelgesteenten voorgesteld werden. Dit tapijt werd aan Omar gezonden, doch de khalif had zoo weinig smaak voor dergelijke kunstwerken, dat hij het zonder genade aan stukken snijden en onder zijne getrouwen verdeelen liet. De waarde van het tapijt was zóó groot, dat Ali zijn aandeel voor niet minder dan 20,000 drachmen zilver verkocht.

De inneming en plundering van de Arabieren maakte een einde aan het bestaan van Ctesiphon. Daarentegen werden door hen weer andere steden gesticht, die spoedig een hoogen trap van bloei bereikten, zooals Bassora en Koefa.

De Perzische koning, die op de vlucht gegaan was, werd door de Arabieren vervolgd. Nog eens gelukte het hem, een talrijk leger te verzamelen, doch ook dit werd in het jaar 642, bij Nehawend, geheel verslagen.

Tevergeefs zocht Jezdedgerd III hulp bij de Turken; hij verloor zijn geheele rijk en eindelijk ook zijn leven.

De Arabieren breidden hunne heerschappij tot aan de grenzen van Indië en aan de andere zijde tot aan den Kaucasus en de rivier den Oxus uit. Toch moesten zij, om zich in die heerschappij te handhaven, nog menigen heeten strijd voeren en menigen opstand der Perzen door kracht van wapenen onderdrukken, want dezen onderwierpen zich niet zoo lijdzaam aan de veroveraars als de Kopten in Egypte, maar haatten hunne overheerschers met een doodelijken haat. Een zeker dweper, een Pers van geringen stand, vatte dan ook het voornemen op om het ongeluk zijns volks op den khalif Omar te wreken. In de moskee te Medina overviel hij den beheerscher der geloovigen en bracht hem met een dolk eene doodelijke wond toe.

Weinige dagen na dezen aanslag stierf de khalif in het jaar 644. Hij had het rijk der Arabieren over het halve oosten uitgebreid, zoodat het zich van Tripolis in Afrika tot aan de grenzen van Indië, van den Indischen Oceaan tot aan den Kaucasus en den Oxus uitstrekte.

Op zijn sterfbed had Omar bepaald, dat zes getrouwe aanhangers van Mohammed, die nog in leven waren, den toekomstigen khalif zouden verkiezen; hij zelf wilde zijn opvolger niet benoemen, daar hij, gelijk hij zeide, geen lust gevoelde om zijn geweten met de zonden van een ander te bezwaren. Daarom beval hij dan ook noch zijn eigen zoon, noch Ali als zijn opvolger aan.

Ook thans had Ali de meeste aanspraak op die hooge waardigheid, en waarschijnlijk zou ditmaal de keuze op hem zijn gevallen, indien hij zich aan de bepalingen der oudsten des volks had willen onderwerpen. Men wilde namelijk twee oudsten des volks, die de voorschriften van den koran moesten uitleggen, den khalif ter zijde stellen. Maar Ali weigerde dit bepaald; hij verklaarde, dat hij voor geen ander gezag dan dat van den koran wilde

buigen, dat hij zich zelfs aan de voorschriften en denkbeelden van Aboe Bekr en Omar slechts in zoo ver gebonden achtte, als ze met zijne eigen overtuiging overeenstemden.

Deze openhartige verklaring verhinderde zijne benoeming. De grijze Othman, een voormalig geheimschrijver van Mohammed, werd tot khalif verkozen (644—656).

Othman was een trotsch en heerschzuchtig man en zijne benoeming eene ramp voor het jeugdige rijk. Hij had nauwelijks de regeering aanvaard, of hij begunstigde uitsluitend zijne bloedverwanten en vrienden, terwijl hij de verdienstelijkste mannen terugzette. Zijne gunstelingen werden tot stadhouders verkozen. Binnenlandsche onlusten waren het gevolg van deze partijdigheid. Toch breidde ook onder Othmans bewind de islaam zich al verder en verder uit.

Een der weinige door Omar aangestelde stadhouders, die onder Othman hunne waardigheid behielden, was Moeawia uit het geslacht der Ommyaden. Hij bestreed met goed gevolg de Grieken, veroverde een aantal steden van Klein-Azië en maakte zelfs de bewoners van het eiland Cyprus schatplichtig. Ook in Afrika werd de Arabische heerschappij bevestigd en uitgebreid. Abdallah bezette een deel van Barbarije en onderwierp de oorspronkelijke inwoners van het land, de Berbers, de voorvaderen van de tegenwoordige Kabylen, die in zeden en leefwijze veel overeenkomst met de Arabieren hadden.

De zegepralen, door Othmans veldheeren behaald, waren toch niet bij machte om het volk met zijne onrechtvaardige daden te verzoenen. De door den khalif benadeelde vrienden van Omar verwekten in het geheele land eene groote ontevredenheid, die weldra in eene bedenkelijke mate toenam.

Te Medina kwamen afgevaardigden uit de provinciën bijeen, die bij Othman op herstel hunner grieven aandrongen en boven alles eischten, dat die stadhouders gestraft zouden worden, welke, daar de khalif hun de handen vrij liet, de bevolking uitzogen, om zich zelf schatten te verwerven. Deze afgezanten waren vergezeld van gewapende benden, die uit Koefa, Bassora en Egypte, zelfs uit de woestijn, naar Medina getrokken waren en zich op een uur afstands van de stad gelegerd hadden.

Verschrikt door deze beweging, die eensklaps door het geheele land ontstaan was, gaf Othman voor den schijn toe. Doch nauwelijks waren de afgevaardigden vertrokken, nauwelijks achtte hij zich weer veilig, of hij trok de hem afgedwongen bevelen in. Thans kwam het tot een volslagen oproer; de ontevredenen trokken naar Medina, drongen de stad binnen en overvielen den khalif in de moskee.

Door een steen getroffen zonk Othman bloedend neer; slechts met moeite werd hij aan de handen zijner vijanden ontrukt en naar zijn huis gedragen. De opstandelingen omringden het gebouw en hielden het weken lang ingesloten. Nog altijd aarzelden zij, tot het uiterste over te gaan; zij hoopten, dat de khalif zijn natuurlijken dood zou sterven, doch toen hij van zijne wonde begon te herstellen, en de ontevredenen vreezen moesten, dat Moeawia, de stadhouder van Syrië, met zijn leger tot ontzet van Othman zou komen opdagen, drongen zij eindelijk het huis binnen en in het jaar 656 vermoordden zij den grijzen khalif, ofschoon Hassan, de zoon van Ali, hem tevergeefs poogde te verdedigen. Hassan zelf werd in het gevecht mishandeld en gewond.

Na dezen moord heerschte binnen Medina vijf dagen achtereen eene geheele regeeringloosheid. Ali, wien de opstandelingen de waardigheid van khalif aanboden, weigerde die aan te nemen, indien zij hem niet door de hoofden der natie eenparig opgedragen werd; eindelijk bezweek hij voor den aandrang zijner vrienden.

Deze benoeming van Ali was noodlottig voor den islaam. Zij bracht onder de Mohammedanen eene scheuring teweeg, die tot op dezen dag voortduurt. De aanhangers van Ali beschouwden hem als den eenigen rechtmatigen opvolger van den profeet en erkenden dus zijne voorgangers Aboe Bekr, Omar en Othman

niet als khalifen, dewijl volgens hunne overtuiging die waardigheid terstond na Mohammeds dood aan Ali ten deel had moeten vallen. Ook de latere khalifen, die niet uit het geslacht van Mohammed waren voortgesproten, werden door de Alieten (die door hunne tegenstanders Schiïten, d. i. ketters of afgescheidenen, genoemd werden) niet erkend.

Deze partijen, de Alieten en Sunnieten, bestreden elkander van nu af met eene onverzoenlijke vijandschap.

Met het optreden van Ali (656—661) ontstonden in den boezem van het rijk der Arabieren zulke heftige oneenigheden, dat zij voorloopig niet aan veroveringen konden denken.

Ali had wel vele trouwe aanhangers, maar ook evenveel verbitterde vijanden. Aan het hoofd der laatsten stonden Aïscha, de weduwe van Mohammed, zijne oude vijandin, en Moeawia, het hoofd van de familie Ommyah. De laatste koesterde tegen Ali in zekeren zin een erfelijken haat: hij was de zoon van dien Aboe Sofian, van wien de vervolgingen tegen den profeet te Mekka voornamelijk uitgegaan waren.

Te trotsch, om zijne tegenstanders door gunstbetoon te winnen, vuurde Ali hen tot openbaren opstand aan, door Moeawia en diens vrienden van hunne aanzienlijke ambten te ontzetten. Talha en Zobeïr, twee oude vrienden van Mohammed, die aanvankelijk de partij van Ali hadden gekozen, doch zich door hem teruggezet achtten, gaven den stoot tot een gevaarlijken opstand. Zij vluchtten uit Medina naar Mekka en van daar naar Bassora; hier staken zij de vaan van den opstand op en maakten zich meester van het stadhouderschap over Irak of Assyrië, hetwelk zij vruchteloos van Ali als loon voor hunne vele den profeet bewezen diensten geëischt hadden.

De beide opstandelingen werden op hunne vlucht naar Bassora vergezeld door Aïscha, die besloten had, eindelijk haar onverzoenlijken haat tegen Ali te koelen. Ook Moeawia beantwoordde Ali's besluit, waarbij hij als stadhouder van Syrië werd afgezet, met openbaren opstand. Hij beschuldigde Ali, dat hij den dood van Othman veroorzaakt had. Het bloedige hemd van den vermoorde werd den soldaten vertoond en dewijl dezen aan hun dapperen veldheer trouw verknocht waren, volgden zij hem met geestdrift in den strijd tegen den khalif, dien zij voor een moordenaar hielden.

Ali bood met zijne gewone koelbloedigheid, die hem nooit verliet, het hoofd aan al de gevaren, die hem bedreigden. In de eerste plaats keerde hij zijne wapens tegen Talha en Zobeïr. Aan het hoofd van 20,000 zijner getrouwe Arabieren, aan wie 9000 bondgenooten uit Koefa zich aangesloten hadden, spoedde hij zich naar Bassora. Onder de muren dier stad bood hij zijn veel talrijker vijanden den slag aan. Het geluk kroonde zijne wapenen, Talha en Zobeïr sneuvelden.

Tevergeefs poogde Aïscha den moed harer krijgers aan te vuren, door zich zelf in het dichtst van het slaggewoel te mengen. Op een kameel (waarvan deze slag den naam van kameelenslag ontvangen heeft), reed zij langs de gelederen harer aanhangers en sprak hun moed in. Op de gevaarlijkste punten van het slagveld was zij het eerst te vinden. Zeventig mannen, die achtereenvolgens den toom van haar kameel vasthielden, werden gedood of gewond. Haar op den kameel bevestigde draagstoel was zoo met werpspietsen en pijlen doorboord, dat zij veel op een stekelvarken geleek, hetwelk zijne pennen heeft opgezet. Doch alle pogingen der moedige vrouw waren vruchteloos.

Ali zegevierde en Aïscha werd gevangen genomen. De overwinnaar gedroeg zich zeer edelmoedig. Hij behandelde de weduwe van Mohammed met al de achting en liefde, welke hij den profeet schuldig meende te zijn. Hij droeg zorg, dat heur geen haar gekrenkt werd. Van nu af woonde zij te Medina, zonder ooit voor haar deelnemen aan den strijd der partijen gestraft te worden.

Na deze zegepraal, richtte Ali zijn aanval tegen Moeawia, die den titel van khalif aangenomen had, om dezen geduchten tegenstander ten onder te brengen.

Moeawia stond aan het hoofd der Syrische troepen. De machtige Ommyaden ondersteunden hem; ook Amroe, de dappere veldheer, had zijne partij omhelsd. Aan den Euphraat ontmoetten de legers der beide khalifen elkander; zij waren bijna even sterk en er begon een heete strijd, die over de toekomst van het Arabische rijk zou beslissen.

Maanden achtereen leverden de legers elkander gevechten, waarvan geen enkel echter beslissend was, totdat Ali, al dat bloedvergieten moede, zijnen vijand een tweegevecht aanbood, waarin een van beiden op het slagveld blijven moest. Moeawia nam echter deze uitdaging niet aan.

Na een langen, vruchteloozen strijd scheen het geluk eindelijk meer de benden van den dapperen Ali te begunstigen. Nu echter wist Moeawia door eene list zijn tegenstander te verschalken. Hij stelde voor door scheidsrechterlijke uitspraak te doen uitmaken, wie van beiden volgens de voorschriften van den koran khalif moest zijn. Hij zelf wees Amroe tot een dier scheidsrechters aan. Tevergeefs verzette Ali, die zeer goed inzag, dat Moeawia slechts tijd wilde winnen, zich tegen dat voorstel; zijne soldaten dwongen hem er toe en de listige Amroe wist zonder moeite de verkiezing van een tweeden scheidsrechter, dien hij lichtelijk naar zijne hand zetten kon, door te drijven.

Het vonnis, door deze scheidsrechters geveld, luidende dat noch Moeawia noch Ali khalif behoorde te zijn, werd door geen van beiden als geldig erkend en de oorlog alzoo met vernieuwde woede voortgezet. Toch had Moeawia zijn doel bereikt; in Ali's leger was eene tweespalt ontstaan, die de macht van den rechtmatigen khalif zeer verzwakte.

De hooggeklommen nood, waarin het Arabische rijk tengevolge van den burgeroorlog verkeerde, bracht de Charegieten (godsdienstige dwepers) tot een wanhopig besluit. In den tempel te Mekka samengekomen, bespraken zij de beste middelen om de orde in den staat en in den godsdienst te herstellen en weldra kwamen zij hierin overeen, dat dit doel slechts langs één weg kon bereikt worden, namelijk door den dood der mannen, die deze onlusten veroorzaakt hadden. Zij verbonden zich wederkeerig door een plechtigen eed om Ali, Moeawia en Amroe te dooden. Aan elk hunner werd de taak aangewezen, om een der slachtoffers te vermoorden. Met vergiftigde dolken begaven zij zich op weg. Doch alleen ten aanzien van Ali bereikten de saamgezworenen hun doel. Een der Charegieten vergiste zich in den persoon van Amroe en stak diens plaatsvervanger overhoop. Moeawia werd wel gewond, maar zijne wond was niet doodelijk. Slechts Ali ontving in de moskee van Koefa een doodelijken dolksteek, ten gevolge waarvan hij in het jaar 661 in den ouderdom van 63 jaren overleed.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

De Ommyaden. Hassan trekt zich terug. Moeawia I. Het khalifaat van aard veranderd. Erfelijke waardigheid der khalifen. De Arabieren bouwen eene vloot. Veroveringen van Moeawia. Zijn strijd met de Grieken. Uitvinding van het Grieksche vuur. Jezid I. Opstand en heldendood van Hoessein. Uitbreiding van het Arabische rijk onder de Ommyaden. Het dichterlijke hof van Jezid II. Verovering van Noord-Afrika en Spanje. Slag bij Xeres de la Frontera. Oorlogen met het Grieksche rijk Belegering van Constantinopel. Val der Ommyaden Abdallah. Het bloedige gastmaal te Damascus De Abassiden. Aboel Abbas, de bloedvergieter Stichting van het khalifaat der Ommyaden in Spanje.

Na Ali's dood schaarden zijne aanhangers zich rondom zijn oudsten zoon Hassan, dien zij tot khalif uitriepen, terwijl Moeawia, van zijne wond genezen, door verreweg het grootste deel der Arabieren als khalif erkend werd. De krijgsmacht, door Hassan aangevoerd, was altijd nog vrij aanzienlijk: 40,000 dappere krijgers volgden zijne banier; maar hij bezat noch eenig veldheerstalent, noch die met allen tegenstand spottende eerzucht, waardoor Moeawia bezield was. Nadat hij in eenige gevechten het onderspit gedolven had, werd hij den strijd moede; bij een plechtig verdrag met Moeawia deed hij afstand van het khalifaat en trok hij zich naar Medina terug, waar hij nog 7 of 8 jaren als ambteloos burger leefde, hoog geacht om zijne vroomheid en milddadigheid.

Moeawia I (661—680) werd thans door de Mohammedanen zonder verderen tegenstand als khalif erkend. Door hem kwam het khalifaat in het geslacht der Ommyaden. Het was ongetwijfeld een zonderling spel van het lot, dat juist het geslacht, dat den profeet zoo vijandig behandeld en zijne leer met zooveel verbittering bestreden had, thans het erfdeel van Mohammed aanvaardde.

Moeawia koos Damascus tot zijne residentie. Reeds onder zijne regeering veranderde het khalifaat geheel van karakter. Waren de khalifen tot dusver slechts de eersten der geloovigen geweest; hadden zij met hunne veldheeren en zelfs met hunne dienaars bijna op gelijken voet omgegaan; hadden hunne woningen zich, evenals hunne maaltijden, door grooten eenvoud onderscheiden, daar de khalifen zich verplicht achtten om, als plaatsvervangers van den profeet, in hunne leefwijze diens voorbeeld te volgen, Moeawia beschouwde zich zelf reeds als vorst en gebieder der geloovigen, hij begon met die despotische willekeur te regeeren, welke in het vervolg de vloek van alle oostersche staten heeft uitgemaakt.

Zijn voorbeeld werd door zijne stadhouders gevolgd, ja sommigen hunner overtroffen zelfs verre hun heer. Zoo hield de geduchte Zyad in Perzië met eene teugellooze willekeur huis. Met onbarmhartige gestrengheid onderdrukte hij elke poging tot verzet. Allen, die van oproerige gezindheden verdacht waren, werden ter dood gebracht, zelfs de bloedverwanten en vrienden zijner slachtoffers deelden in hun lot, daar Zyad vreesde, dat zij anders als wrekers dier ongelukkigen zouden opstaan.

Onder Moeawia's opvolgers nam het khalifaat hoe langer hoe meer het karakter van eene onbeperkte vorstelijke waardigheid aan. Zij stichtten

zich prachtige residenties en omringden zich met een schitterenden hofstoet en met al de pracht en weelde, die vroeger aan de hoven der Perzische koningen geheerscht hadden. Wel noemden zij zich nog khalifen, opvolgers en plaatsvervangers van den profeet, doch inderdaad waren zij niets dan de opvolgers der oude despotische oostersche vorsten. Evenals deze maakten ook zij de regeering erfelijk in hun geslacht. Moeawia gaf hiertoe den eersten stoot, door zijn zoon Jezid tot zijn opvolger te benoemen. Hoewel deze eigendunkelijke handeling aanvankelijk het misnoegen der Arabieren gaande maakte en zelfs bij de familie van Ali tegenstand vond, werd alle verzet spoedig gesnuikt en bleef het khalifaat voor altijd eene erfelijke waardigheid.

Moeawia bleef aan de staatkunde zijner voorgangers getrouw. Zoowel hij als zijne opvolgers legden den grond voor eene Arabische vloot, om de veroveringstochten, die men tot heden slechts te land ondernomen had, ook ter zee te kunnen voortzetten. Dewijl de Arabieren niet aan zeegevechten gewoon waren, hadden reeds de heilige overleveringen den oorlog ter zee ver boven den strijd te land gesteld, opdat de krijgers daardoor tot den ongewonen strijd aangevuurd zouden worden. Hij, zoo heette het, die op zee slechts het hoofd omdraait, heeft zich evenveel verdiensten verworven als hij, die zich op het land in zijn bloed wentelt. Een gelukkige zeeslag is evenveel waard als tien overwinningen te land.

Binnen korten tijd waren de Arabieren dan ook even groote helden ter zee als in het veld.

Moeawia breidde zijne heerschappij zoowel naar het westen als naar het oosten uit. Men verzekert zelfs, dat zijn veldheer Okba zijne veroveringen tot aan den Atlantischen oceaan heeft uitgestrekt. Toen Okba, zoo luidt de overlevering, den oceaan bereikt had, reed hij zoover in zee, dat het water tot aan den hals van zijn paard steeg; hierop keerde hij om met den uitroep: »Gij zijt mijn getuige, o God! dat ik niet verder kan; de zee stelt mij een grens; anders zou ik niet rusten, eer alle volken der aarde uw gebod gehoorzaamden." Deze veroveringen in het westen waren voorshands nog niet van blijvenden aard, zij gingen tengevolge van een opstand der Berbers weer verloren; voor de latere opvolgers van Moeawia bleef de taak bewaard deze landen opnieuw en voor goed onder het juk te brengen.

In Azië drongen de Arabieren tot aan den Indus door. Ook tegen het Grieksche keizerrijk streden zij menigmaal met gelukkig gevolg. Tijdens het leven van Ali had Moeawia, om zijne geheele macht tegen zijn mededinger te kunnen aanwenden, met den Griekschen keizer Constans een wapenstilstand gesloten, waarbij het voordeel volstrekt niet aan de zijde van den khalif was, daar deze zich tot het betalen van eene niet onbelangrijke schatting had moeten verbinden. Doch nauwelijks achtte Moeawia zijne macht sterk genoeg bevestigd, of hij verbrak dit verdrag.

De gelegenheid daartoe was uitermate gunstig. De Grieksche keizer bevond zich in Italië, ten einde de Longobarden te bevoorlogen. In Azië hadden de Grieksche troepen zich door hunne roofzucht bij de bevolking gehaat gemaakt.

Niets belette dus de Arabieren, in de Grieksche provinciën van Klein-Azië door te dringen.

Ter zee en te land verontrustten de Mohammedanen door hunne strooptochten het Grieksche keizerrijk, hunne schepen zeilden zelfs naar Sicilië en voerden van dit eiland duizenden gevangenen mede. Zeven jaren achtereen verschenen Arabische legers voor de poorten van Constantinopel en tastten de hoofdstad aan, zonder hier echter iets van belang te kunnen uitrichten. Het gelukte hun niet, in de welversterkte stad door te dringen.

Juist in dien tijd hadden de Grieken eene uitvinding gedaan, die voor de Arabieren zeer lastig was, het zoogenaamde Grieksche vuur, waarvan het geheim door een Syriër, Calinicos, aan den keizer was meegedeeld.

Het Grieksche vuur, welks samenstelling ons niet bekend is, werd door

de Grieken met het beste gevolg zoowel tot vernietiging van de schepen der Arabieren als tot bescherming van de stad bij eene bestorming aangewend, daar de belegeraars het op de hoofden der aanstormende krijgers uitstortten. Voorts slingerde men het in gloeiende steenen of ijzeren kogels te midden der vijanden of schoot het met pijlen, die omwonden waren met vlas of werk, hetwelk in dat vuur gedoopt was, op hen af. Tegen de vloot werden branders afgezonden; aan den voorsteven der Grieksche galeien werd ook wel een toestel aangebracht, een monster voorstellend, welks kaken een stroom van vloeibaar vuur spuwden.

Het Grieksche vuur had dit eigenaardige, dat het, eenmaal ontbrand, door geen water te blusschen was, zelfs in de diepte der zee brandde het voort.

Eerst nadat Moeawia tegenover de Grieken zware verliezen had geleden, sloot hij in het jaar 677 met keizer Constantijn een vredesverdrag, waarbij hij al zijne veroveringen behield, doch zich tevens verbond om jaarlijks eene geringe schatting aan den keizer te betalen.

Moeawia stierf in het jaar 680 en werd opgevolgd door zijn zoon Jezid I (680—683), een zwak, aan dronkenschap en wellust verslaafd man.

De aanhangers der familie van Ali, die zich niet dan morrend aan de regeering van Moeawia onderworpen hadden, riepen na diens dood Hoessein, den tweeden zoon van Ali op, om zich aan het hoofd der zijnen te plaatsen. Hoessein ontving eene naamlijst van 40,000 muzelmannen, grootendeels tot de provincie Irak behoorende, die zich bereid verklaarden om het zwaard voor hem te trekken, zoodra hij aan de oevers van den Euphraat verschijnen zou, om het bevel over hen op zich te nemen. Hoessein gaf aan die roepstem gehoor, hoewel zijne beste vrienden hem rieden, eerst eene bende zijner trouwste aanhangers te verzamelen en dan naar Irak te trekken, daar de bevolking van dat gewest trouweloos was en hem in het beslissende oogenblik in den steek zou laten.

In weerwil van deze vermaning trok Hoessein toch, door enkele vrienden vergezeld, naar Irak op; zijn ongeduld dreef hem te vroeg voorwaarts. Hij vond niet de ondersteuning, waarop hij gehoopt had; de krijgslieden, die zich eerst rondom hem verzamelden, verlieten hem, toen zij bemerkten, hoe zwak hij was, voor het grootste deel weder, slechts een klein aantal dappere mannen bleef hem getrouw; doch zij werden spoedig omsingeld door het leger, dat Jezid tegen hem afzond.

Hoessein had slechts één keus, òf zich over te geven òf met het zwaard in de vuist te sterven. Hij verkoos den dood boven de schande. Met kalme vastberadenheid bereidde hij zich op het uiterste voor. Hij troostte zijne zuster en smeekte zijne vrienden, door de vlucht voor hunne eigen veiligheid te zorgen; doch zij weigerden eenparig hun geliefden aanvoerder te verlaten of te overleven.

De omsingelde krijgslieden brachten den nacht in gebeden door. Den volgenden dag stegen zij te paard met het zwaard in de eene en den koran in de andere hand: een hoopje van 32 ruiters en 40 man voetvolk, dat den strijd tegen een geheel leger ging wagen!

De krijgers van Jezid aarzelden het dappere hoopje aan te tasten. Met al den moed der wanhoop streden Hoesseins aanhangers. De een voor, de ander na zonk neder door pijlen of werpspietsen doorboord; Hoessein zag zijn zoon en zijn neef in zijne armen sterven.

De zuster van Hoessein ijlde jammerend uit hare tent en bezwoer Jezids veldheer, dat hij Hoessein toch niet zou laten vermoorden. De oude krijgsman werd tot tranen toe bewogen, doch toen Hoessein, die reeds gewond was, zich opnieuw met het zwaard in de vuist op zijne vijanden wierp, kon hij diens dood niet langer verhinderen. Door drie en dertig wonden doorboord zonk de kleinzoon van Mohammed stervend op het slagveld neer.

De overwinnaars hieuwen het hoofd van het ziellooze lichaam af en

brachten dit als zegeteeken aan den opperbevelhebber Obeid Allah, die niet ver van het slagveld in zijn slot den uitslag van den weinig beteekenenden strijd afwachtte. De dweepzieke vijand van Hoessein sloeg met zijn stok op den mond van den doode; een grijze muzelman riep hem toe: »Sla hem niet, op dien mond heb ik de lippen van den profeet Gods zien rusten."

Jezid I betoonde meer menschlievendheid dan zijn opperbevelhebber en stadhouder. Toen de zusters en kinderen van Hoessein te Damascus geboeid voor hem gebracht werden en zijne raadslieden hem bezwoeren, dat hij het geslacht van Ali, dat bij het volk geliefd was en thans zeker nooit van verzoening zou willen weten, geheel zou uitroeien, weigerde hij dit met afschuw. Hij ontsloeg de treurende bloedverwanten van den verslagene en zond hen zelfs veilig naar Medina. Hier leefden van nu af de afstammelingen van Hoessein, hoog geëerd door het volk; velen hunner werden later bekleed met de waardigheid van Iman, d. i. van Mohammedaanschen paus, om ons kortheidshalve van deze uitdrukking te bedienen. Weldra vormden zij eene buitengewoon talrijke familie, die later allerlei voorrechten ontving, dewijl men in haar de nakomelingschap van den profeet wilde vereeren.

De verdere lotgevallen der Ommyaden zijn voor de geschiedenis niet belangrijk genoeg om ze verder in alle bijzonderheden te verhalen. Zij vertoonen ons hetzelfde beeld als de lotgevallen van alle overige oostersche vorstengeslachten. De meeste khalifen uit dit geslacht waren krachtige, stoutmoedige, krijgshaftige mannen, die met den besten uitslag de veroveringspolitiek hunner voorgangers volgden, ofschoon zij in hun eigen rijk onophoudelijk met oproer te kampen hadden. Met gruwelijke wreedheid werden de oproerlingen gestraft, door vergif en moorddolk werden gevaarlijke tegenstanders, die verdacht werden van eerzuchtige plannen, uit den weg geruimd. Zelfs in de familiën der khalifen was de sluipmoord aan de orde van den dag. Het lot der Ommyaden was dat van alle despoten; zij regeerden met onbeperkte willekeur, doch waren aan den anderen kant geen oogenblik van troon en leven zeker, want bij elke gunstige gelegenheid brak er oproer uit, om den een of anderen eerzuchtige den weg tot den troon te banen.

In weerwil van deze binnenlandsche onlusten nam het Arabische rijk toch zoowel in innerlijke kracht als in uitgebreidheid toe. Dewijl de islaam niet slechts een en denzelfden godsdienst, maar ook eene en dezelfde taal over de verschillende gewesten verbreid had, waren de inwoners van die landen door een nauwen en hechten band omstrengeld.

Daar de Ommyaden spoedig van de Byzantijnen de kunst leerden om de volken te besturen, werden ook in den nieuwen staat binnen korten tijd orde en regelmaat ingevoerd. De regeering der khalifen was voor de veroverde gewesten niet zeer drukkend, daar de overwinnaars zich meestal met eene kleine hoofdelijke belasting tevreden stelden, doch den overwonnenen voor het overige hunne volle vrijheid lieten, ja hun dezelfde rechten verleenden als den Arabieren, indien zij zich tot den islaam bekeerden. Zelfs onder de willekeurige regeering der vorsten en stadhouders, hoe wreed zij soms ook te werk gingen, leed het geringe volk weinig, dewijl alleen de rijken en aanzienlijken vervolgd werden, doch de armen daarvan niet alleen verschoond bleven, maar zelfs meer persoonlijke vrijheid genoten dan vroeger.

Aan het luisterrijke hof der Ommyaden werd weldra de Grieksche beschaving met al hare voordeelen en nadeelen ingevoerd. Jezid II (720—724) riep in weerwil van de stormen, die zijn troon deden wankelen, bouwkunstenaars, dichters en zangers aan zijn hof. Hij leidde, terwijl zijne veldheeren met inspanning van al hunne krachten voor hem streden, een kalm, aan de liefde toegewijd leven. De schitterende feesten van zijn luisterrijk hof zijn door de Arabische dichters meermalen bezongen; de minnedichten, in zijn tijd vervaardigd, hebben hun roem gedurende meer dan tien eeuwen gehandhaafd.

Van de veroveringen, welke de Arabieren onder de Ommyaden maakten, hebben wij voornamelijk die van Noord-Afrika en Spanje te vermelden.

Onder Abd Almalik (692—705), een der krachtigste, maar ook een der wreedste khalifen, werd geheel Noord-Afrika op nieuw veroverd. Het Christendom ging daar bijna geheel ten onder en de Noordafrikaansche gewesten, vroeger eene kweekplaats van Romeinsch-Grieksche beschaving, verdwenen uit de rij der beschaafde staten.

Welid (705—714) breidde de Arabische heerschappij ook over Syrië uit.

De Westgothische koning Witiza was, gelijk we boven reeds verhaald hebben, door Roderik in het jaar 710 van den troon gestooten, doch de overweldiger zou niet lang de vruchten zijner overwinningen genieten. De zonen van Witiza, hun oom, de aartsbisschop Oppas van Sevilla en graaf Julianus, die tot dusver de Westgothische stad Ceuta in Afrika met goed gevolg tegen de Arabieren verdedigd had, verbonden zich tegen Roderik en riepen Moesa, den stadhouder van Welid in Afrika, te hulp.

Moesa was terstond bereid om aan dat aanzoek gehoor te geven; hij zond zijn veldheer Tarik naar Spanje. In het jaar 711 stak deze naar het schiereiland over. Zijn leger telde slechts 12,000 man, doch hij vond terstond na zijne landing ondersteuning bij de troepen van Julianus en bij vele ontevreden West-Gothen, die zich bij de Arabieren aansloten.

Nadat Tarik eene kleine Westgothische krijgsbende verslagen had, sloeg hij zijne legerplaats op eene rots op, die hij Gebel al Tarik, Berg van Tarik, (Gibraltar) noemde. Na een aantal weinigbeduidende gevechten, waarin de overwinning aan Tariks zijde bleef, kwam het eindelijk bij Xeres de la Frontera, niet ver van Cadix, tot een beslissenden slag.

Koning Roderik had al zijne beschikbare troepen bijeen getrokken, om de macht der Arabieren met één slag te vernietigen. Zijn leger overtrof in aantal dat van Tarik ver, doch het bestond grootendeels uit huurtroepen, wier trouw zeer twijfelachtig was, terwijl bovendien onder zijne krijgslieden vele geheime aanhangers van Witiza's zonen werden aangetroffen.

Zeven dagen achtereen, van den 19den tot den 26sten Juli 711, duurde de beslissende strijd, waarin van beide zijden met den grootsten moed en de meeste volharding gestreden werd. Reeds hadden de muzelmannen zulke geduchte verliezen geleden, dat de krijgskans zich ten gunste van de Christenen scheen te neigen, toen door de trouweloosheid van Roderiks heimelijke vijanden, van welke een deel tot de Arabieren overliep, de slag beslist werd.

Roderik poogde zich door de vlucht te redden. Hij besteeg zijn strijdros en verdween. Wat er verder van hem geworden is, weet men niet; waarschijnlijk is hij in de Guadalquivir verdronken, althans aan den oever dezer rivier vond men zijn paard, zijne kleederen en zijn diadeem. Volgens de sage heeft hij nog langen tijd daarna als een vroom kluizenaar geleefd.

Nadat de koning gevlucht was, werd het Westgothische leger geheel ontbonden; de meeste krijgers, die niet in den strijd gesneuveld waren, werden gevangen genomen.

Ook de Arabieren hadden zware verliezen geleden; zij waren tot een hoopje van 9000 man versmolten. Toch drongen zij zegevierend voorwaarts en weldra ontvingen zij versterking. Uit Afrika snelden de op buit beluste Arabieren naar Spanje, om aan de zegepralen hunner landgenooten deel te nemen. Vele Spaansche steden openden vrijwillig hare poorten; vooral begroetten zoowel de talrijke Spaansche Joden, die met geweld tot eene schijnbare omhelzing van het Christendom gedwongen waren, om zoo aan bloedige vervolgingen te ontkomen, als de in lijfeigenschap zuchtende boeren de veroveraars als hunne bevrijders uit de slavernij.

Andalusië, Grenada en Murcia werden bezet; een groot deel der inwoners liet zich tot den islaam bekeeren.

Op Palmzondag van het jaar 712 hield Tarik zijn plechtigen intocht in

de Spaansche hoofdstad Toledo. Ook Moesa kwam thans met een leger uit Afrika naar Spanje over, waar hij zonder veel inspanning tal van zegepralen vierde, nadat Tarik hem zoo krachtig den weg gebaand had. Weldra was genoegzaam het geheele schiereiland in de macht der Arabieren; alleen de noordwestelijke bergstreken bleven onafhankelijk.

In Gallicië, Asturië en Biscaye verzamelden zich de dappere krijgers der West-Gothen. In vereeniging met de moedige bergvolken sloegen zij de aanvallen der Arabieren met goed gevolg af. Zij wisten hunne vrijheid en hun godsdienst te bewaren.

Na de verovering van Spanje poogden de Arabieren hunne heerschappij ook tot Gallië uit te breiden. In het jaar 720 drongen zij over de Pyreneën; het zuidelijk gedeelte van Frankrijk viel insgelijks in hunne macht, totdat in het jaar 732 Karel Martell hen in een bloedig treffen versloeg en hen dwong om de in Gallië gemaakte veroveringen op te geven. We komen hierop later nog terug.

Minder gelukkig dan in hunne oorlogen in het westen en het verre oosten waren de Arabieren in hun strijd tegen het Grieksche keizerrijk. Wel veroverden zij een groot deel der Grieksche eilanden, wel verkregen zij ook op Sicilië vasten voet, en ondernamen zij van hier rooftochten naar de Italiaansche kuststeden, zoodat zij zelfs plunderend tot voor de poorten van Rome doordrongen, maar toch gelukte het hun niet, het Grieksche keizerrijk te veroveren. De ruwe en wreede khalif Suleiman (Soliman), van 714—717, die in het jaar 717 Constantinopel ter zee en te land lieten insluiten, leed bij deze onderneming zware verliezen. Zijne vloot werd vernield en zijn ontzaglijk leger door pest, honger en onophoudelijke gevechten zoo gedund, dat slechts een gering overschot den terugtocht kon aanvaarden.

De luister, waarmede de Ommyaden zoowel door hunne veroveringen als door hunne prachtige hofhouding zich omringden, was toch niet in staat om de hun vijandige partij met hen te verzoenen. De Schiïten vergaten nooit, dat de Ommyaden tot dat geslacht behoorden, hetwelk eens zoo vijandig jegens den profeet was geweest, en de afstammelingen van Mohammed uit hun erfdeel verdrongen had. Altijd waren zij tot opstand geneigd en toen in het geslacht der Ommyaden zelf een heftige strijd om het khalifaat uitbrak, trokken zij van deze gunstige gelegenheid partij om zich, ten behoeve van de bloedverwanten van den profeet, van het rijksbewind meester te maken. Zij sloegen hunne blikken op de Abbassiden, die van Abbas, een oom van Mohammed, afstamden.

Toen de laatste Ommyade, Merwan II (744—750) na bloedige twisten om den troon zich in het jaar 744 van het khalifaat meester gemaakt had, verhieven de Abbassiden de zwarte vaan van hun huis tegenover de witte van het huis Ommyah. Wel werd de Abbasside Ibrahim gevangen genomen en gedood, doch zijn broeder Aboel Abbas ontsnapte aan Merwans vervolging en werd door zijne aanhangers tot khalif uitgeroepen.

Abdallah, een oom van Aboel Abbas, voerde een leger tegen Merwan aan; aan de groote rivier de Zab kwam het tot een beslissenden slag. Merwans leger was wel driemaal zoo sterk als dat van Abdallah, doch onder de soldaten van den eerste bevonden zich vele aanhangers der Abbassiden, die reeds bij den aanvang van het gevecht tot den vijand overliepen. Een ongelukkig toeval besliste den uitslag van den strijd. Merwan was voor eenige oogenblikken van zijn paard gestegen; eer hij weder opstijgen kon, ontsprong het vurige ros aan zijn meester en toen de soldaten het paard zonder ruiter zagen rondrennen, meenden zij, dat de khalif gesneuveld was. Van schrik verpleet sloegen zij op de vlucht, de gelederen der strijders werden ontbonden en Abdallah behaalde eene schitterende zegepraal.

Merwan vluchtte naar Damascus, doch het gelukte hem niet, een nieuw leger te verzamelen. Eerst in Egypte vond hij ondersteuning, doch opnieuw geslagen, ging hij andermaal op de vlucht, totdat hij in Augustus 750 ver-

moord werd. Abdallah nam op de Ommyaden eene vreeselijke wraak voor de vervolgingen, waaraan zijne familie onder hunne regeering had bloot gestaan. Zijne wreedheid was oorzaak, dat aan zijn neef Aboel Abbas, den eersten khalif uit het huis der Abbassiden, de bijnaam El Seffah (de bloedvergieter) gegeven werd. Hij liet namelijk afkondigen, dat alle afstammelingen van het geslacht van Ommyah, die zich met vertrouwen tot hem wendden, geheele kwijtschelding van straf zouden ontvangen en noodigde hen op een feest, dat te Damascus gevierd zou worden. Negentig Ommyaden gaven aan die uitnoodiging gehoor, doch nauwelijks was het feest begonnen, toen Abdallahs soldaten, op een door dezen gegeven teeken, eensklaps de zaal binnendrongen en de weerlooze gasten neersabelden.

Naar men verhaalt, liet Abdallah in zijne blijdschap over het gelukken van den moord de dooden en doodelijk gewonden op den grond leggen en over hen een tapijt uitspreiden; op dit tapijt gezeten zette hij zijn maaltijd voort, al lachend om de stuiptrekkingen en stervenskreten zijner slachtoffers.

Alle nog levende Ommyaden werden door de Abbassiden met eene onmenschelijke woede vervolgd en vermoord, waar men hen ook aantrof; vrouwen noch kinderen werden verschoond, zelfs de zuigelingen liet Aboel Abbas ombrengen, opdat het geheele geslacht zou worden uitgeroeid.

Vele jaren achtereen vierden de Abbassiden aan hunne vervolgingszucht den vrijen teugel en zij rustten niet zoolang er nog een Ommyade in leven was. Men verhaalt dan ook, dat slechts een enkele hunner, Abd Errahman, aan de slachting ontkwam. Hij vluchtte naar Afrika.

In het jaar 755 werd Abd Errahman naar Spanje geroepen door de vluchtelingen uit de Arabieren, die zich derwaarts hadden begeven. Deze beschouwden de Abbassiden als overweldigers en droegen hem de regeering over het Schiereiland op. Hij gaf aan deze roepstem gehoor en het gelukte hem, den stadhouder der Abbassiden, Joessoef, te verslaan en in Spanje een afzonderlijk khalifaat te vestigen, waarvan Cordova de hoofdstad werd. Spanje was het eerste gewest, dat zich van het groote Arabische rijk in Azië losscheurde en zich onafhankelijk maakte.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Het Grieksche keizerrijk. Laatste regeeringsjaren van Heraclius. Godsdienststwisten. De monotheleten. Justinianus II. Zijne verkwisting en wreedheid. Opstand van Leontius. Val en verminking van Justinianus II. Hij zweert wraak. Zijn tweede val en dood. Benarde toestand van het Grieksche rijk. Leo III, de Isauriër. Zijn krachtig bewind. De beeldenstorm. Leo en de paus. Constantinus Copronymus. Leo III. De schoone keizerin Irene en Constantinus Porphyrogennetus. Val en dood van Irene.

Heraclius, de Grieksche keizer, rustte na zijn terugkeer uit den Perzischen veldtocht op zijne lauweren; hij was, gelijk we reeds verhaald hebben, niet bij machte om te verhinderen, dat de schoonste provinciën van het rijk eene prooi der Arabieren werden. Aan vruchtelooze pogingen om de godsdienstige sekten met elkaar te verzoenen, waardoor hij slechts eene nieuwe sekte in het leven riep, verspilde hij zoowel zijne eigen geestelijke kracht als de stoffelijke krachten van het rijk.

De stelling werd uitgesproken, dat Christus, in weerwil van zijne twee naturen, toch slechts één wil zou hebben gehad. Hierdoor hoopte de keizer de monophysieten voor zich te winnen en hen met de orthodoxe kerk te ver-

zoenen. Doch de katholieken namen dit nieuwe leerstuk evenmin aan als de monophysieten. De aanhangers der leer van één wil in Christus, die zich monotheleten noemden, werden door beide partijen verketterd. Heraclius stierf in het jaar 641.

De geschiedenis van het Grieksche rijk van zijn dood tot aan de troonsbestijging van Leo den Isauriër, in het jaar 717, is te onbelangrijk voor de wereldgeschiedenis, om onze lezers met de nuttelooze opsomming van onbeduidende namen en dorre jaartallen te vermoeien. De jammerlijke keizers, die slechts een korten tijd regeerden, om dan van den troon gestooten en vermoord, of althans van het gezicht beroofd of op eenige andere wijze verminkt te worden, verdienen geene plaats in een geschiedkundig werk als het onze. Eén hunner willen wij als voorbeeld noemen, niet omdat hij zich van de overigen door grooter geestesgaven of door degelijkheid van karakter onderscheiden heeft, maar omdat hij door zijne onmenschelijke wreedheid zelfs zijne voorgangers en opvolgers in de schaduw stelde, zoodat zijn naam terecht in één adem genoemd wordt met dien van monsters als Nero, Caligula, Domitianus, enz.

Justinianus II erfde in het jaar 685 van zijn vader Constantinus IV het keizerrijk. In weerwil van de oorlogen, die onophoudelijk met de Bulgaren en Slaven gevoerd moesten worden en die het heffen van ongehoorde belastingen noodzakelijk maakten, verkwistte hij toch onnoemlijke sommen aan prachtige bouwwerken. Zijn minister van financiën, een eunuch, moest den belastingschuldigen zelfs hun laatste stuk zilvergeld afpersen. Zij, die hunne belasting niet tot den laatsten penning aanzuiverden, werden met het hoofd naar beneden zoolang boven een smeulend vuur opgehangen, tot zij òf stierven òf door hunne bloedverwanten losgekocht werden.

De doodvonnissen volgden elkaar te Constantinopel met eene vroeger ongekende snelheid op. Elk rijk en aanzienlijk man was verdacht en de keizerlijke willekeur maakte met de verdachten korte wetten. Justinianus was zelf gaarne getuige van de folteringen der ter dood veroordeelden, ja hij schepte hierin een bijzonder vermaak. Zelfs belangrijke diensten, den staat bewezen, beveiligden iemand niet tegen onrechtvaardige vervolgingen. Zij brachten integendeel b. v. elken gelukkigen veldheer in verdenking en waren de oorzaak van zijn verderf.

Leontius, een veldheer die zich een vrij beroemden naam verworven had, was evenals een aantal der aanzienlijkste en bekwaamste senatoren in de gevangenis geworpen en smachtte drie jaren in den kerker. Op eens ontving hij zijne vrijheid terug, met het bevel om het stadhouderschap van Griekenland te aanvaarden. Hij wist wel, dat dit bevel met een doodvonnis gelijk stond, en deelde deze zijne meening ook aan zijne vrienden mede, die hem naar het hof vergezelden. »Ik ben," zoo sprak hij, »een voor de slachtbank versierd offer, hetwelk door den dood op de hielen gevolgd wordt."

Zijne vrienden antwoordden hem, dat het zijne eigen schuld was, indien hij zich niet door een kloek besluit grooten roem, ja de heerschappij over het geheele rijk verwierf. Alle Grieken, dit voegden zij er bij, verafschuwden het monster Justinianus, hij daarentegen was juist de man om den dwingeland ten val te brengen.

Leontius gaf aan den raad zijner vrienden gehoor. Met het aanbreken van den volgenden dag snelde hij aan hun hoofd door de straten van Constantinopel. De praefect werd gedood, de gevangenissen werden opengebroken en de gevangenen, de bekwaamste staatsbeambten en de verdienstelijkste krijgsoversten, in vrijheid gesteld.

»Naar de Sophiakerk!" riepen de saamgezworenen. Hier wachtte de patriarch van Constantinopel het volk op. »Dit is de dag des Heeren!" dit bijbelwoord had hij tot tekst van eene gloeiende rede gekozen, waarin hij de menigte tot opstand aanzette.

Het volk snelde naar den hippodromus; geen zwaard werd ter verdediging van den tiran ontbloot; deze werd voor Leontius gebracht, die reeds met het purper versierd, hem in den hippodromus afwachtte.

De vrienden van den nieuwen keizer eischten den dood van Justinianus, doch Leontius zag met medelijden op den gevallen monarch, den zoon van een man, die hem eens met weldaden overladen had. Gedwongen om den algemeenen wensch althans eenigermate in te willigen, beval hij, dat den gevangene, volgens de reeds in het rijk in zwang gekomen gewoonte, neus en tong zou worden afgesneden, doch zijne zachtmoedigheid was oorzaak, dat deze verminking niet dan op zeer onvolkomen wijze plaats vond.

Justinianus werd naar Cherson in de Krim verbannen. Hier leefde hij jaren lang; de hoop op wraak hield hem in zijne eenzaamheid bezig. Na twee jaren ontving hij het bericht, dat eene tweede omwenteling Leontius van den troon had gestooten; dat een veldheer, Apsimar, die den naam Tiberius aangenomen had, tot keizer verheven en Leontius op diens bevel verminkt en in de gevangenis geworpen was. Justinianus' hoop op zijne herstelling op den troon werd door deze tijding in groote mate aangewakkerd; toch moest hij nog zeven jaren geduld oefenen, eer het hem gelukte, Tiberius ten val te brengen.

Van Cherson begaf hij zich naar den koning der Bulgaren om dezen als bondgenoot te winnen. Bij het oversteken van de Zwarte Zee werd zijn schip door een hevigen storm overvallen. Alle hoop op redding scheen vervlogen, toen een vroom Christen uit zijn gevolg hem ried, zich van Gods genade te verzekeren, door de gelofte, dat hij, ingeval hij weder ten troon verheven werd, aan al zijne tegenstanders vergiffenis zou schenken. »Vergiffenis schenken?" riep Justinianus uit, »moge de Almachtige mij in de golven begraven, moge ik in dezen oogenblik omkomen, wanneer ik ooit er in toestem om slechts een enkel hoofd mijner vijanden te sparen!" Hij zou eene uitmuntende gelegenheid hebben om dezen eed der wraak gestand te doen.

De storm ging liggen; het schip zeilde voorspoedig den mond van den Donau op. In de koninklijke legerplaats der Bulgaren aangekomen, haalde Justinianus den Bulgarenvorst Terbellis tot het sluiten van een bondgenootschap over, door hem een deel van de schatten des rijks en de hand zijner dochter te beloven. Aan het hoofd eener bende van 18,000 ruiters rukten Terbellis en Justinianus tegen Constantinopel op.

Tien jaren waren sedert de onttrooning van den laatste verloopen. De herinnering zijner misdaden was bij het volk uitgewischt, terwijl het zich de willekeurige en wreede regeering van Tiberius maar al te goed herinnerde.

Justinianus vond aanhangers in de stad, deze verrieden den keizer en de verminkte man trok aan de zijde der Bulgaren de Grieksche hoofdstad binnen.

Hij hield zijn woord. Terbellis keerde met schatten beladen naar zijn land terug; doch even nauwgezet hield de keizer ook zijn eed der wrake. Tiberius werd uit zijn paleis, Leontius uit de gevangenis naar den hippodromus gesleept. Met keetenen beladen wierpen zij zich voor den keizer op de knieën; deze zette op den nek van ieder hunner een voet en keek in die houding wel een uur lang naar de wedrennen, terwijl het volk, dat hem omringde, met de woorden van den psalmdichter uitriep: »Gij zult den adelaar en den basilisk vertreden en op den leeuw en den draak zult gij den voet zetten."

Uit den hippodromus werden de beide onttroonde keizers naar de strafplaats gesleept. Zij werden in den loop van weinige jaren door al hunne vrienden en aanhangers gevolgd. Al wie het ooit gewaagd had, Leontius of Tiberius te dienen, was een kind des doods. Strop en pijnbank waren voortaan bij Justinianus de meest geliefde kenteekenen zijner keizerlijke waardigheid. Zes jaren lang regeerde Justinianus op deze wijze, tot hij eindelijk ten tweeden male van den troon gestooten en nu ook op zijne beurt vermoord werd. Zoo groot was de woede des volks tegen den tiran, dat zij ook zijn zoon, een beminnenswaardigen jongeling, Tiberius genaamd, niet spaarde.

Tiberius was in eene kerk gevlucht, welker deur door zijne grijze grootmoeder bewaakt werd. De jongeling was van eene reliek voorzien; met de eene hand omvatte hij het altaar, met de andere het ware kruis. Maar doof voor de stem der menschelijkheid sleepte het volk hem van het altaar weg, de woede was zelfs sterker dan het bijgeloof. Met Tiberius werd het geslacht van Heraclius uitgeroeid, nadat het eene eeuw lang den troon bekleed had.

Al was Justinianus van alle keizers, die van 641—717 regeerden, zonder tegenspraak de wreedste, toch biedt ook hunne regeering ons eene schier onafgebroken reeks van willekeurige doodvonnissen en verminkingen, van moorden, op bloedverwanten gepleegd, en van andere misdaden aan.

Het Grieksche keizerrijk geraakte in dit treurig tijdsgewricht in een hoogst benarden toestand. Door de Arabieren was het van zijne bloeiendste provinciën beroofd, de steden van Klein-Azië en de eilanden van den Archipel stonden onophoudelijk aan hunne strooptochten bloot, zelfs de hoofdstad werd meer dan eens door den vreeselijken vijand ernstig bedreigd en had wellicht alleen aan de uitvinding van het Grieksche vuur hare redding te danken.

Ook de Bulgaren vernieuwden hunne invallen in de Grieksche provinciën; zij vestigden zich voor goed in Beneden-Moesië, het tegenwoordige Bulgarije, waar zij zich met de daar woonachtige Slaven vermengden en hunne taal aannamen. Door de onophoudelijke oorlogen, door de rooftochten der Bulgaren, Slaven en Arabieren waren de Grieksche gewesten verwoest en de bewoners verarmd, terwijl de aanhoudende godsdienstwisten den zin voor kunst en wetenschap, waardoor het Grieksche volk vroeger zoozeer had uitgeblonken, geheel uitgebluscht hadden. De twisten over de troonsopvolging, het met geweld afzetten en aanstellen van keizers en de willekeurige regeering dier vorsten hadden de kracht des rijks gebroken. Zijn ondergang scheen nabij, toen in het jaar 717 Leo de Isauriër door eene welgeslaagde omwenteling den keizer Theodosius III van den troon stiet en zich van het bewind meester maakte. Leo III de Isauriër (717—741), was iemand van lage afkomst. Hij had zich van gemeen soldaat tot veldheer weten te verheffen en eindelijk den troon beklommen. Hij was een voortreffelijk legerhoofd en een even doortastend als voorzichtig regent. Alle hoogere beschaving was hem vreemd, voor kunst en wetenschap had hij geen smaak, maar zijn helder, scherpzinnig verstand vergoedde dat gebrek aan wetenschappelijke opleiding.

Hij trof het rijk in een toestand van de grootste verwarring, ja schier van geheele ontbinding aan. Constantinopel werd door een sterk leger en eene talrijke vloot van de Arabieren ingesloten. Leo bestuurde de verdediging der hoofdstad zoo voortreffelijk, dat de Arabieren binnen korten tijd, nadat zij hunne geheele vloot door het Grieksche vuur verloren hadden, tot het opbreken van het beleg genoodzaakt werden. Ook later streed hij voorspoedig tegen de Saracenen en hij versloeg hen eindelijk in het jaar 739 bij Acroinon zoo geheel, dat zij voor langen tijd van elken aanval op het Grieksche keizerrijk moesten afzien.

Even krachtig als tegen de buitenlandsche vijanden ging Leo ook tegen zijne vijanden in den boezem zijns rijks te werk. Hij onderdrukte met geweld meer dan één opstand; aan de willekeur der staatsbeambten stelde hij paal en perk, terwijl hij het rechtswezen, ja het geheele staatsbestuur weder op een geregelden voet bracht.

Het verwaarloosde, half in puin liggende staatsgebouw werd onder zijne regeering in vele opzichten hersteld.

De regeering van Leo zou nog rijker aan zegen voor zijn volk zijn geweest, indien niet in zijne dagen opnieuw een godsdienstwist ontstaan was, die eene eeuw lang in de Christenheid tot een heftigen strijd aanleiding zou geven.

Onder de vele misbruiken, die in verloop van tijd in de Christelijke kerk waren ingeslopen, was er één, dat toen in bijzondere mate op den voorgrond trad, namelijk de buitensporige vereering van beelden. Alle kerken

waren opgesmukt met beelden van Christus, de Maagd Maria en andere heiligen, van welke vele, volgens het zeggen der priesters, niet door menschenhanden gemaakt, maar van goddelijken oorsprong waren. Aan de ellendigste schilderstukken, die door de monniken in hunne sombere cellen op het doek geklad waren, werd een goddelijke oorsprong toegeschreven, alleen om de lichtgeloovige menigte naar dit of dat klooster, naar deze of gene kerk te lokken. Er waren ook wonderdoende beelden; de vernuftige uitvinding van den eenen of anderen priester bewerkte, dat uit de geschilderde wonden van een Christusbeeld versch bloed vloeide en dat de heilige Moeder Gods werkelijke tranen vergoot. Naar de kloosters en kerken, die zulke wonderbeelden bevatten, ondernam het volk, bij duizenden, bedevaarten; het knielde voor de beelden neder, aanbad ze, krabde een weinig van de verf af, en deed die in den wijn voor het heilige Avondmaal; zieken hoopten bij die beelden genezing, misdadigers vergiffenis voor hunne zonden te vinden. Het volk aanbad niet alleen den Verlosser, die door het beeld werd voorgesteld, maar ook het beeld zelf en de Christenen werden hierom, alsmede om hunne vereering van heiligen en reliquieën, door de Joden en Mohammedanen als afgodendienaars beschouwd.

Leo's helder en scherpzinnig verstand verzette zich tegen deze buitensporige vereering, aan de beelden geschonken; hij had vast besloten, haar krachtig tegen te gaan. Gedurende de eerste tien jaren zijner regeering werd hij zoowel door binnenlandsche verdeeldheden en buitenlandsche oorlogen als door de regeling van het rechts- en staatswezen te zeer bezig gehouden, om zich met den beeldendienst in te laten. Zoodra hij echter tot eenige verademing was gekomen, riep hij eene groote vergadering van senatoren en bisschoppen bijeen en gebood met hunne toestemming, dat de beelden uit de heiligdommen en van de altaren zouden weggenomen worden. Hij beval, dat zij op eene bepaalde hoogte in de kerken zouden worden geplaatst; aldus zouden zij nog wel voor de oogen des volks zichtbaar blijven, doch aan het bijgeloof niet langer voedsel geven.

In het voorhof van het paleis, boven de poort, stond een Christusbeeld. De keizer gaf last om dit weg te nemen. Er werd een ladder aangebracht, doch toen het volk vernam, wat er gebeuren zou, schoolde het samen; eene menigte dweepzieke mannen en vrouwen viel op de ladder aan en rukte haar omver, zoodat een der keizerlijke dienaren naar beneden viel en op de steenen verpletterd werd.

Te Constantinopel en in de provinciën hadden woeste oploopen plaats; het volk verzette zich tegen de uitvoering van het keizerlijk besluit, ja vermoordde zelfs de ambtenaren, aan wie de taak was opgedragen, om de beelden in de kerken hooger te plaatsen. Alleen met de uiterste krachtsinspanning en door tusschenkomst van militaire macht kon het oproer gedempt worden.

Vooral op de talrijke eilanden van den Archipel bevonden zich vele kloosters, die trotsch waren op hunne heiligenbeelden. De monniken ruiden het volk op om den ketterschen keizer van zijn troon te stooten, en in zijne plaats een vroom voorstander van den beeldendienst aan te stellen. Eene vloot van schuiten en galeien werd in aller ijl bemand en ging met de heilige vaan in top op Constantinopel los. Doch het Grieksche vuur woedde, gelijk vroeger tegen de Saracenen, zoo ook nu tegen de orthodoxe Christenen; het verschoonde zelfs de heilige vaan niet en de geheele vloot werd verbrand.

Dit verzet tegen zijne bevelen spoorde den doortastenden keizer slechts tot krachtiger maatregelen aan. Hij vaardigde het bevel uit, dat al de beelden uit de kerken zouden weggeruimd worden, en zijne ambtenaren kwamen dit gebod met de meeste nauwkeurigheid na. Meermalen gelukte het hun eerst na bloedige schermutselingen, in de godshuizen door te dringen, om de beelden van den Verlosser, de Maagd Maria of andere heiligen te vernielen; waren deze op de wanden geschilderd, zoo werden zij met andere verf overstreken.

Slechts zeer weinige kunstwerken gingen bij dezen beeldenstorm te loor, want op dit tijdstip was de kunst in het Grieksche rijk sedert lang aan het kwijnen.

Deze beeldenstorm gaf aanleiding tot heftige verdeeldheid tusschen verschillende godsdienstige partijen: de twist, hieruit ontstaan, duurde langer dan eene eeuw, schokte het rijk op zijne grondvesten en gaf aanleiding, dat de onstuimigste hartstochten ontboeid werden. Er bestonden twee partijen, de beeldendienaars (ikonodoelen) en de beeldstormers (ikonoklasten) die elkander bitterder haatten dan Christenen en Mohammedanen.

Leo vergat in dezen heftigen strijd even dikwijls de wetten der menschelijkheid als zijne tegenstanders; men verhaalt, dat hij hardvochtig en wreed te werk ging. Vergeten wij intusschen niet, dat dit bericht afkomstig is van hem vijandige geschiedschrijvers onder de geestelijken, en dat men het dus niet onvoorwaardelijk als waarheid kan aannemen.

Voor het Grieksche keizerrijk had de vernieling der beelden noodlottige gevolgen; het verloor andermaal eene gewichtige provincie, namelijk dat gedeelte van Italië, hetwelk tot heden nog aan de Byzantijnsche heerschappij onderworpen was.

De pausen van Rome waren reeds lang de afhankelijkheid van de Grieksche keizers moede. Paus Gregorius II maakte derhalve gaarne gebruik van Leo's verbod ten aanzien van den beeldendienst, om zich van den ketterschen keizer vrij te maken. Hij schreef dezen een dreigenden vermaningsbrief, die zeer weinig geestelijken ootmoed ademde. Dit stuk is voor ons bewaard gebleven. Wij halen daaruit eenige plaatsen aan. De paus schreef:

»Gedurende tien rustige en gelukkige jaren hadden wij jaarlijks den troost, uwe keizerlijke brieven, met purper door uwe eigen hand onderteekend, te ontvangen, als geheiligde onderpanden uwer gehechtheid aan het orthodoxe geloof onzer vaderen. Hoe beklagenswaardig is de ommekeer, die er heeft plaats gehad, hoe ontzettend de ergernis, door u gegeven! Gij beschuldigt thans de katholieke Christenen van afgoderij en verraadt door uwe aanklacht uwe eigen ongodsdienstigheid en onwetendheid. Op deze onwetendheid zijn wij verplicht al de klem van onze woorden en bewijsgronden toe te passen; de eerste beginselen van de kennis der heilige Schrift zijn voldoende om u te wederleggen, en wanneer gij in eene kinderschool traadt en u opwierpt als vijand van onzen godsdienst, dan zouden u die eenvoudige en vrome kinderen hunne abé-boeken naar het hoofd werpen."

Op eene andere plaats lezen wij in ditzelfde schrijven:

»Onvermogend, als gij zijt, om uwe onderdanen binnen Rome te verdedigen, zal wellicht de ligging der stad aan de zee haar aan uwe rooverijen blootstellen: wij echter kunnen ons op een afstand van slechts 24 mijlen aan de eerste vesting der Longobarden vervoegen, en dan — moogt gij, zoo gij lust hebt, den wind naloopen. Weet gij dan niet, dat de pausen de band der vereeniging, de bemiddelaars van den vrede tusschen het oosten en het westen zijn? De oogen der volkeren zijn op onzen ootmoed gericht, en zij vereeren als eene godheid op aarde den apostel Petrus, wiens beeld gij dreigt te verpletteren. Al de koninkrijken van het westen, hetzij nabij, hetzij van verre, brengen hunne hulde aan Christus en zijn plaatsbekleeder, en zelfs in dezen oogenblik maken wij ons op, om een zijner machtigste vorsten te bezoeken, die vurig verlangt van onze genade het sacrament des doops te ontvangen. De barbaren hebben zich aan het juk des Evangelies onderworpen, terwijl gij alleen doof zijt voor de stem van den Herder. Deze vrome barbaren zijn in woede ontvlamd en hunkeren om de vervolging van het oosten te wreken. Zie af van uw vermetel, uw verderfelijk ontwerp. Denk na, sidder, doe boete. Zoo gij uw opzet niet laat varen, wij zijn aan het bloed dat in den kamp vergoten wordt onschuldig; moge het op uw hoofd komen!"

Zulk een dreigende brief was volstrekt niet geschikt om den onbuigzamen Leo tot andere gedachten te brengen; de beeldendienst was en bleef verboden.

Hierdoor ontstond er in Italië tegen den keizer een doodelijke haat, die ijverig door den paus werd aangeblazen.

Te Rome en Ravenna braken oproerige bewegingen uit, die de Grieksche troepen tevergeefs trachtten te onderdrukken. De keizerlijke exarch van Ravenna werd door het volk omgebracht; hierdoor viel het den Longobarden-koning Luitprand in het jaar 728 gemakkelijk, zich van die stad meester te maken.

Leo III, de Isauriër, overleed in het jaar 741. Zijn zoon en opvolger, Constantijn V Copronymos, trad in het voetspoor van zijn vader en was evenals deze een geducht tegenstander van den beeldendienst. Indien wij geloof moeten slaan aan de berichten omtrent hem, die alle in de kloosters zijn te boek gesteld, dan is Constantijn een waar monster geweest. Zoo wordt van hem verhaald, dat hij al de ondeugden van een Heliogabalus en een Nero in zich vereenigde, ja zelfs nog overtrof; zijne regeering was, volgens die geschiedschrijvers, eene onafgebroken reeks van doodvonnissen. Al wie in het rijk edel, heilig en onschuldig was, werd op des keizers bevel omgebracht. Constantijn sloeg met wellust den doodstrijd zijner slachtoffers gade, bij wier terechtstelling hij immer tegenwoordig was; hun gekerm was in zijn oor de welluidendste muziek, terwijl niets hem een verkwikkender schouwspel opleverde dan wanneer men hem op eene schotel de neuzen bracht van zijne slachtoffers, die hij op deze wijze deed verminken. Reeds zijn bijnaam Copronymos (»van mist") die hem gegeven was; omdat hij als kind het doopbekken verontreinigd zou hebben, bewijst ons, hoezeer hij bij de geestelijken van zijn tijd gehaat was. In weerwil van al deze aantijgingen moeten nogtans de haatdragende monniken in diezelfde berichten erkennen, dat Constantijn V een gelukkig en zegevierend veldheer was, die niet alleen de aanvallen der Arabieren en Bulgaren afsloeg, maar zelfs de grenzen des rijks uitbreidde, ja dat onder zijne krachtige regeering de verlaten steden in Thracië weder bevolkt werden en de algemeene welvaart des lands toenam.

Dat Constantijn geen woestaard gelijk Nero kan geweest zijn, bewijst de hooge eerbied, dien hij gedurende zijn leven en nog lang na zijn dood bij de ikonoklasten heeft genoten; dezen kwamen 40 jaren lang na zijn overlijden nog op zijn graf bidden, als ware hij een heilige geweest. Wel kan het zijn, dat Constantijn de ikonodoelen hard en streng behandeld heeft, doch zachtmoedigheid en verdraagzaamheid lagen volstrekt niet in den geest dier tijden.

Ook had de keizer alle reden om de monniken en beeldendienaars te haten, naardien deze hem, kort nadat hij de regeering aanvaard had, van den troon poogden te stooten. Constantijn bevond zich op een veldtocht tegen de Arabieren, toen zijn eigen zwager, een ijverig aanhanger der ikonodoelen, met toestemming van volk en senaat zich tot tegenkeizer opwierp. Deze werd weldra voor zijne aanmatiging gestraft. Constantijn versloeg zijn leger, nam Constantinopel stormenderhand in, maakte den overweldiger en diens beide zonen krijgsgevangen, en liet hun de oogen uitsteken.

De keizer vergold haat met haat; zijne maatregelen tegen de beeldendienaars waren ongetwijfeld al te streng. In het jaar 754 riep hij eene kerkvergadering bijeen, op welke 338 bisschoppen samenkwamen. De keizer zelf leidde de vergadering en wist door zijn invloed te bewerken, dat het concilie vele gewichtige besluiten nam. Zoo werd onder anderen het doemvonnis uitgesproken over den beeldendienst, terwijl tevens het besluit werd goedgekeurd, om al de beelden uit de kerken der Christenen te doen verdwijnen.

In weerwil hiervan zette de geestelijkheid in vereeniging met de beeldendienaars den strijd voort; men zegt, dat van deze laatsten velen ter dood veroordeeld zijn en dat ook verscheidene monniken in hetzelfde lot gedeeld hebben. Van deze laatsten had Constantijn een bijzonderen afkeer; hij noemde hen leegloopers en hoogverraders, wijl hij maar al te goed wist, dat van hen de meeste oproerige bewegingen uitgingen.

Hun ongehuwd leven in het klooster was in zijn oog volkomen doelloos,

ja zelfs gevaarlijk voor den staat, derhalve beval hij, dat monniken en nonnen uit de kloosters zouden verdreven worden. Deze inrichtingen, waaronder vele prachtige gebouwen, werden gebruikt tot huisvesting zijner soldaten. Het mannelijk zoowel als het vrouwelijk personeel uit de kloosters werd gedwongen om te trouwen; wilden zij zich aan dit gebod niet onderwerpen, dan bespotte de keizer hen menigmaal op eene wreede en onwaardige wijze. Zoo moesten eens in de renbaan te Constantinopel de daar aanwezige monniken, op des keizers bevel, onder het gejuich en geschreeuw des volks, aan de hand van ontuchtige vrouwen de baan ronddansen. Ook de vereering der reliquieën werd door Constantijn bestreden. Vele reliquieën, die in de oogen van de geestelijkheid en van het bijgeloovige volk eene onuitsprekelijke waarde hadden, werden vernietigd.

Na eene regeering van vier en dertig jaar overleed Constantijn op een veldtocht tegen de Bulgaren. Hij liet het rijk na aan zijn zoon Leo IV (775—780), die die wetten zijns vaders, al was het dan ook niet met dezelfde gestrengheid als deze, in stand hield. Hij stierf in het jaar 780. Het volk weet de schuld van zijn dood aan zijne gemalin, de keizerin Irene, die heimelijk den beeldendienst was toegedaan.

Irene, eene schoone Atheensche vrouw, die geen anderen rijkdom bezat dan hare bekoorlijkheid, had de liefde van haar gemaal in zulk eene hooge mate gewonnen, dat hij haar in zijn testament benoemde tot voogdes van zijn tienjarigen zoon Constantijn VI, Porphyrogennetus, (d. i. den in het purper — tijdens het keizerschap zijns vaders verwekte. De porphyrogenneti worden geacht meer recht op den troon te hebben dan de vroeger geboren zonen).

De keizerin aanvaardde na den dood van haar gemaal het bewind. Zij poogde terstond den beeldendienst weder in te voeren, en in weerwil van den tegenstand, welken zij vond bij de lijfwacht, die meerendeels tegen de vereering der beelden gestemd was, wist zij door te drijven, dat in het jaar 787 te Nicaea eene kerkvergadering bijeenkwam, die alle vroegere bepalingen tegen de beelden introk, en den beeldendienst in het geheele rijk herstelde.

Gedurende den eersten tijd van haar regentschap vervulde Irene getrouw de plichten eener zorgvuldige moeder; zij zocht voor haar zoon eene gemalin overeenkomstig zijn stand, de dochter van Karel den Grooten, wiens roem toenmaals de wereld vervulde. Doch de heerschzucht behaalde bij de keizerin de overhand op de moederlijke liefde; wijl zij duchtte, dat Constantijn door verwantschap met Karel den Grooten te machtig worden en weigeren zou, langer hare bevelen te volgen, brak zij de onderhandelingen, die reeds bijna geheel ten einde gebracht waren, weder af.

Constantijn was reeds lang die onmondigheid moede, in welke hij door zijne moeder gehouden werd en smeedde met eenige vrienden eene samenzwering. De keizerin zou afgezet en naar Sicilië verbannen worden, terwijl de jonge keizer voortaan zelfstandig regeeren zou.

Eer het plan ten uitvoer kon gebracht worden, werd het verraden. Irene kastijdde haar zoon, den jongeling, als ware hij nog een knaap geweest, met eigen hand, verbande zijne vrienden, en liet het leger en den senaat bijeenkomen, om zich niet langer als regentes, maar als keizerin te doen huldigen. De senaat was, gelijk immer, hiertoe terstond bereid, doch de Armenische lijfwacht, afkeerig van den beeldendienst, hield staande, dat Constantijn VI haar rechtmatige en eenige keizer was en dat zij hem en niet eene vrouw wilde gehoorzamen; de soldaten huldigden hem derhalve en verhieven hem op den troon. Irene was voor een korten tijd tot een afgezonderd en werkeloos leven gedoemd, doch weldra bracht zij het door allerlei kuiperijen zoo ver, dat zij zich opnieuw grooten invloed verwierf. Zij beschouwde nu haar zoon als haar bittersten vijand, doch met eene geveinsdheid, die den scherpzinnigste bedroog, gedroeg zij zich jegens hem als eene zorgvuldige moeder; met raad en daad stond zij hem in de regeering ter zijde, doch het doel van al haar

streven was niets anders dan hem de gunst van volk en geestelijkheid te doen verliezen en zijn gezag te ondermijnen, ten einde hem geheel ten val te kunnen brengen.

Haar schandelijk opzet gelukte maar al te goed. De onvoorzichtige jongeling verloor weldra door overdreven strengheid de genegenheid der Armenische lijfwacht. Thans scheen voor Irene het *tijdstip* gekomen, om weder de teugels van het bewind in handen te nemen. Zij wist zich onder de vrienden en gunstelingen van den jongen keizer aanhangers te winnen en smeedde met dezen eene samenzwering. Constantijn ontdekte dit en vluchtte uit Constantinopel, in de hoop dat het leger hem getrouw blijven en op den troon handhaven zou.

Irene, die niets dan haar ondergang voor oogen had, besloot het uiterste te wagen. Op haar bevel werd de jonge keizer heimelijk door zijne voorgewende vrienden overvallen, naar Constantinopel teruggevoerd en in dezelfde purperzaal van het paleis, waarin hij geboren was en waaraan hij zijn bijnaam ontleende, stieten de verraders hem hunne dolken met zooveel verwoedheid in de oogen, dat zij hem niet alleen, gelijk hun bevolen was, van het gezicht beroofden, maar zelfs bijna ombrachten. De verminkte en onttroonde keizer leefde nog jaren lang in stille afzondering, vergeten van de wereld; met hem was de dynastie der Isauriërs uitgestorven.

Irene bestuurde na hare schandelijke daad zes jaren lang het Grieksche rijk; als vrouw was zij niet in staat het leger aan te voeren. De veldheeren gehoorzaamden haar dus niet, gelijk zij een krachtigen man zouden gedaan hebben, en juist zulk een was in dit oogenblik onmisbaar voor het rijk, want de beroemde tijdgenoot van Karel den Grooten, Haroen-al-Raschid, stond aan het hoofd der Arabische legers, die weder met het schitterendst gevolg invallen deden in het Byzantijnsche rijk.

Irene koesterde het grootsche plan om nog eenmaal het oostersch keizerrijk te vereenigen met het westersche, dat thans grootendeels tot het gebied van Karel den Grooten behoorde; daarom bood zij dien geduchten krijgsheld hare hand aan, doch voordat de onderhandelingen hierover tot een gewenscht einde waren gekomen, werd zij door een harer gunstelingen, den opper-logotheet (minister van financiën) Nicephorus, ten val gebracht.

In het jaar 802 werd Nicephorus tot keizer uitgeroepen; hij verbande de onttroonde vorstin naar het eiland Lesbos, waar hij haar niet eens de middelen verschafte om in hare eerste levensbehoeften te voorzien. In diepe armoede leefde daar de vrouw, die gewoon was aan den overvloed van een keizerlijk hof; door spinnen verdiende zij eene sobere bete. Spoedig werd zij door den dood uit haar lijden verlost.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Het Frankische rijk. Aangroeiende macht der huismeiers. Ontaarding der Merovingische koningen. De Austrasische huismeiers. Pepijn van Landen. Pepijn van Herstal. Karel Martell als veroveraar en als regent. Verbreiding van het Christendom onder de Germanen. De heilige Bonifacius. De heilige eik van Donar geveld. Zedeloosheid der Frankische geestelijkheid. Bisschop Emmeranus. Karel Martell en de Arabieren.

Wel had Chlotarius II de verschillende deelen van het Frankische rijk tot een geheel vereenigd; wel bleef het ook onder zijn zoon Dagobert voor scheuring bewaard, doch op het standpunt, door de vroegere koningen ingenomen, kon noch Chlotarius noch een zijner opvolgers zich tegenover den adel handhaven.

De koninklijke macht had in Frankrijk onder de vrouwenregeering van Brunehilde en Fredegonde haar hoogste toppunt bereikt; juist dewijl de willekeur der vorsten alle perken te buiten was gegaan, vernietigde zij zich zelf.

Alleen de hulp van den adel en van de geestelijkheid had de vorsten in staat gesteld het volk zoo willekeurig te regeeren; daarvoor hadden zij de edelen en de priesters moeten beloonen, door hun hoe langer zoo meer macht toe te kennen, en toen dezen zich nu sterk genoeg voelden, kwamen zij op hunne beurt in verzet tegen de koninklijke macht, die zij weldra tot eene schaduw verlaagden. Dit blijkt het duidelijkst uit de verhouding der hoogste hofbeambten tot de vorsten. De voornaamste beambten der Merovingische koningen waren de majores domus, de huismeiers of opzieners der koninklijke huishouding. Van eenvoudige beambten hadden zij zich langzamerhand tot veldheeren en gevolmachtigde staatsdienaars verheven; zij, die eerst geroepen waren om de koningen te dienen, eindigden met hen te beheerschen.

In het jaar 614 werd te Parijs eene groote vergadering van edelen en bisschoppen gehouden, die een aantal besluiten nam, waardoor de macht van adel en geestelijkheid zeer verhoogd, doch die der koningen in dezelfde mate verzwakt werd. Er werd bepaald, dat de huismeiers, die in weerwil van de vereeniging der verschillende deelen des rijks onder één schepter, nog altijd drie in getal waren — één voor Austrasië, één voor Neustrië en één voor Bourgondië — voortaan levenslang hunne waardigheid zouden bekleeden; ook werden zij in het vervolg niet meer door de koningen, maar door den adel verkozen. Zij werden hierdoor zoo onafhankelijk, ja zóó machtig, dat zij niet langer onder, maar boven de koningen stonden.

Het koningschap bleef alleen in naam bestaan, maar de koninklijke macht der Merovingers was voor altijd verloren. Hoe jammerlijk het met de vroeger zoo machtige vorsten gesteld was, blijkt ons uit eene beschrijving van den ouden geschiedschrijver Einhard, die ons omtrent de verhouding der koningen tot de huismeiers het volgende mededeelt:

»Het geslacht der Merovingers, waaruit de Franken vroeger hunne koningen plachten te verkiezen, nam, gelijk men gewoonlijk stelt, een einde met koning Childerik, die op bevel van den Roomschen paus Stephanus afgezet, geschoren en naar een klooster gezonden werd. Doch hoewel dit geslacht eerst met hem uitstierf, was het toch reeds vroeger van alle levenskracht be-

roofd en had het niets dan den blooten koninklijken titel overgehouden. De koninklijke macht was overgegaan in handen van de hoogste beambten van het paleis, die huismeiers heetten en uitsluitend de teugels van het bewind voerden. De geheele werkzaamheid der koningen bestond hierin, dat zij, met hun lang hoofdhaar en hun ongeschoren baard op den troon gezeten, de uiterlijke gedaante van een regent vertoonden, aan de van heinde en ver komende gezanten gehoor verleenden, en dezen op hoogen toon de antwoorden gaven, die hun vooraf voorgezegd waren. Behalve den nutteloozen koninklijken titel en een karig levensonderhoud, door de huismeiers naar eigen goeddunken hun toegemeten, bezaten zij niets dan een enkel hofgoed, dat weinig opbracht en daarop eene woning voor hen zelf en voor een kleinen dienarenstoet. Indien de vorst zich van de eene plaats naar de andere wilde begeven, reed hij derwaarts op een wagen, door een span ossen getrokken en op boerenwijze door een koeherder bestuurd. Zoo reed hij naar het paleis, zoo naar de openbare volksvergadering, die jaarlijks bijeenkwam, om over de belangen des rijks te spreken, en zoo keerde hij ook weder naar zijne woning terug. Doch het geheele staatsbestuur, zoowel het beleid der binnenlandsche als der buitenlandsche aangelegenheden, berustte in de handen der huismeiers."

De Merovingische koningen waren tot eene schaduw hunner machtige voorgangers vernederd. Op hunne afgelegen landgoederen leidden zij een werkeloos, aan zingenot toegewijd leven. Zij hadden drie of vier vrouwen en buitendien nog een groot aantal lichtekooien uit den laagsten stand. De meeste koningen, die op Dagobert I volgden, waren zwak van hoofd; hun ontzenuwd lichaam bezweek vroeg onder de uitspattingen, waaraan zij zich overgaven; zij stierven jong, dikwijls reeds op kinderlijken leeftijd, na slechts enkele jaren, zoo het heette, geregeerd te hebben.

De huismeiers hadden zich zulk eene schier onbegrensde macht verworven, dat zij meer dan eens dezen of genen afstammeling van het koninklijk geslacht, in strijd met het recht van erfopvolging, op den troon plaatsten, wanneer dit hun raadzaam voorkwam. De namen van deze schijnkoningen op te noemen, zou een overtollig werk zijn; van sommigen hunner heeft de geschiedenis de namen niet eens bewaard, van anderen kennen wij niets dan de namen.

Naarmate de macht der koningen daalde, breidde die van de huismeiers zich uit. Vooral was dit met de Austrasische huismeiers het geval. Austrasië, het oostelijk deel van het Frankische rijk trad in de geschiedenis van dezen staat spoedig op den voorgrond. Hier was het Germaansche volkskarakter het best bewaard; de Austrasiërs waren nog volbloed-Germanen, terwijl de Neustriërs een volk uitmaakten, dat uit de vermenging van Franken, Romeinen en Galliërs ontstaan was. In Austrasië regeerde reeds onder Dagobert Pepijn van Landen, de stamvader der Austrasische huismeiers, een sterk, moedig en doortastend man. Nog belangrijker dan Pepijn van Landen was zijn kleinzoon of achterkleinzoon, Pepijn van Herstal, wiens geestkracht in het opnieuw verdeelde Frankische rijk eendracht en orde wist te herstellen. Door de zegepraal bij Testri, in het jaar 687, onderwierp hij de wederspannige Neustriërs en dwong hij hen om hem als major domus over het geheele Frankische rijk te erkennen. Hij regeerde van nu af met onverbiddelijke gestrengheid. Het Frankische leenstelsel werd door hem uitgebreid. Op den eersten Maart van elk jaar werd de adel, ouder gewoonte, samengeroepen, om te stemmen over de krijgstochten, die in den loop van den volgenden zomer ondernomen zouden worden. De vazallen beschouwden Pepijn van Herstal als hun eigenlijk hoofd, ofschoon hij het beneden zich achtte, de rechtmatige vorsten van hunne waardigheid te berooven en zich zelf koning te noemen. Tegenover het buitenland handhaafde Pepijn met kracht de eer der Frankische wapenen; hij breidde de macht der Franken in het noorden over de Friezen, in het oosten over de Beieren, Alemannen en Saksers uit.

In het jaar 714 stierf Pepijn; de macht waartoe hij zijn geslacht ver-

heven had, dreigde met zijn dood te niet te gaan, daar zijn oudste zoon Grimoald, die tot zijn opvolger bestemd was, nog vóór het overlijden zijns vaders door de moordende hand van een Fries in de kerk gedood was. Pepijn meende intusschen zijne macht op zulke hechte grondslagen gevestigd te hebben, dat hij den wensch uitsprak, dat een zoon van Grimoald, zijn lievelingskleinzoon Theudoald, de waardigheid van huismeier erven en dat diens grootmoeder Plectrude gedurende de minderjarigheid van den knaap regeeren zou. Dat het ambt van huismeier reeds geheel en al het karakter der koninklijke waardigheid had aangenomen blijkt ten duidelijkste uit de omstandigheid, dat zij bij erfopvolging op een onmondigen knaap overging.

Nauwelijks had Pepijn de oogen gesloten, nauwelijks was zijn krachtige arm machteloos, of het verval des rijks openbaarde zich op allerlei wijzen. De ruwe Frankische edelen hadden zich wel aan den wil van den machtigen Pepijn onderworpen, doch zij wilden niet onder eene vrouwen- en kinderregeering staan. De Austrasiërs kwamen in opstand, ook de Neustriërs grepen naar de wapens en verkozen hun eigen huismeier; in vereeniging met de Friezen trokken zij tegen Austrasië op. Het Frankische rijk dreigde opnieuw uit elkaar te spatten, toen het van den ondergang gered werd door een man, die weldra eene hoogst belangrijke plaats in de geschiedenis van zijn volk zou innemen. Pepijn van Herstal had behalve Grimoald nog andere zonen: Karel, die later den bijnaam Martell ontving, en Hildebrand; daar zij echter uit eene bijzit geboren waren, had hij niet gewenscht, dat ze zijne opvolgers zouden zijn.

Plectrude had terstond na den dood van Pepijn hare stiefzonen gevangen genomen en naar Keulen in verzekerde bewaring gezonden. Gedurende de verwarring, door den weldra uitgebarsten strijd teweeggebracht, gelukte het Karel te ontvluchten; hij stelde zich aan het hoofd der Austrasiërs en Friezen. Wel verloor hij in den beginne een slag, doch kort daarop behaalde hij schitterende zegepralen en na weinige jaren gelukte het hem zich van de heerschappij over het geheele Frankische rijk meester te maken.

Reeds nu zou het hem weinig moeite gekost hebben, de machtelooze Merovingische vorsten van den troon te stooten, doch evenals Pepijn versmaadde hij den ijdelen koningstitel, hij liet de vorsten rustig, in het bezit van hunne schijnbare macht, hun aan zingenot toegewijd leven voortzetten.

Tegen de Friezen, Beieren, Saksers en Alemannen streed hij gelukkig; al deze volken ondervonden de kracht van zijn arm, overal zegevierden zijne wapenen. Doch niet alleen door ruw geweld, ook door geestelijke middelen wilde hij zijne Germaansche naburen overwinnen en bij het Frankische rijk inlijven. Daarom was hij er op uit, Frankische zeden en gewoonten onder hen in te voeren en bevorderde hij bovenal de verbreiding van het Christendom onder de grootendeels nog heidensche Germaansche volken. Hij vond bij de volvoering van dit plan een krachtigen steun in een Angelsaksischen monnik Winfried, die zich onder den naam van Bonifacius door de bekeering van vele Duitsche volken grooten roem verworven heeft. Het zendingswerk was tot heden in Duitschland voornamelijk door Engelsche priesters verricht en vaak met vrij gunstigen uitslag bekroond. Doch ook meer dan eens hadden de zendelingen hun ijver met hun leven moeten boeten, terwijl anderen gedwongen waren om onverrichter zake de Germaansche landen te verlaten. De godsdienst der Duitschers was zóó nauw met de oude zeden en gewoonten des volks verbonden, dat de invoering van het Christendom bijna onoverkomelijke zwarigheden ontmoette. De Engelsche zendelingen moesten, indien zij met eenige hoop op goeden uitslag wilden arbeiden, voornamelijk op de zinnelijke gewaarwordingen en de verbeeldingskracht der Duitschers werken; dikwijls bereikten zij hun doel alleen met de hulp van Frankische monniken, die de zeden der met hen verwante Germanen nauwkeuriger kenden dan de Engelschen en hierdoor in staat waren krachtiger bekeeringsmiddelen uit te denken dan de

eersten. Een beroemden heidenbekeerder, bisschop Wolfram van Sens gelukte het o. a. — naar luid der sage — door een wonder eene schitterende zegepraal te behalen.

Onder de Friezen bestond van oudsher de gewoonte, den goden van tijd tot tijd menschenoffers te brengen. Krijgsgevangenen of slaven werden bij zulke gelegenheden onder de heilige boomen opgehangen. Wolfram wendde zich in bezielde taal tot de Friezen, om hun al het afschuwelijke van zulk eene Godsvereering te doen gevoelen. »De God der liefde" riep hij hun toe, »verwerpt zulke offers." — »Wanneer de God, dien gij predikt, zóó machtig was, wanneer hij zulk een afkeer koesterde van menschenoffers, als gij zegt, dan zou hij den dooden het leven wel terugschenken!" riepen zijne ongeloovige toehoorders hem toe. Doch nauwelijks had dit woord geklonken, of daar scheurde — naar luid der legende — op Wolframs vurig gebed de strik, en een man, die zes uren geleden opgehangen was, keerde in het leven terug; ook vijf andere slachtoffers van den afgodendienst werden door den evangeliepredikers op dezelfde wijze gered. Zulke gebeurtenissen, verhaalt de overlevering verder, bewogen de heidenen tot het geloof aan den God der Christenen; de zoon van den hertog der Friezen Radboud boog deemoedig het hoofd en liet zich doopen; zijn voorbeeld werd door een groot aantal Friezen gevolgd. Wolframs roem verbreidde zich door geheel Friesland en werd zóó groot, dat zelfs hertog Radboud eindelijk besloot den doop te ondergaan.

Reeds had hij den éénen voet in de doopvont gezet, toen hij zich nog eens tot den bisschop wendde met de vraag, wat er van zijne voorvaderen, de oude helden der Friezen, geworden was, of God hen in zijn hemel opgenomen had, dan wel of zij evenals alle andere heidenen, volgens de verzekering van den bisschop, zich in de hel bevonden. Door zijn geloofsijver vervoerd, antwoordde de bisschop: »Zij zijn in de hel." Hierop trok Radboud zijn voet terug met den uitroep: »Dan wil ik liever met mijne voorvaderen in de hel, dan met den eersten bedelaar den besten in den hemel zijn." Dit verhaal, hoewel zijne geloofwaardigheid niet boven twijfel verheven is, doet ons zien, hoeveel voorzichtigheid de Christenpredikers in acht moesten nemen om niet met de eigenaardige voorstellingen en begrippen der Germanen in botsing te komen. Meer dan iemand verstond Bonifacius de kunst, aan zijne denkbeelden bij de onbeschaafde Germaansche stammen ingang te verschaffen. Hij predikte met een buitengewoon gunstigen uitslag, welken hij zoowel aan zijn beleid als aan den ijver, waarmee hij zich aan zijne moeielijke taak wijdde, en aan zijne stoutmoedigheid te danken had. Zijne werkzaamheid is ook in een ander opzicht zeer belangrijk. Hij heeft de eerste aanleiding gegeven tot den heftigen strijd tusschen de pauselijke en de keizerlijke macht, die later in de geschiedenis der middeleeuwen zulk eene gewichtige rol zou spelen. Hij was een trouw dienaar van den paus en daarom spande hij alle krachten in om de Duitsche kerk, welke hij stichtte, geheel en al aan den Romeinschen paus ondergeschikt te maken. Gedurende zijn verblijf te Rome in het jaar 723 had hij met dit doel in handen van den paus een bijzonderen eed moeten afleggen, waarbij hij zwoer de eenheid van het katholiek geloof te zullen bewaren, den plaatsvervanger van den heiligen Petrus, paus Gregorius en diens opvolgers, te gehoorzamen, uit alle macht de kerk te dienen en overal, waar de hoofden der gemeente zich niet naar de bevelen van den paus wilden schikken, alle gemeenschap met hen af te breken en den paus hiervan bericht te geven. Tot belooning voor de trouw, waarmee Bonifacius deze belofte nakwam, was hij tot bisschop benoemd.

Door de krachtige hulp van Karel Martell gelukte het den bisschop, bisdommen, kloosters en abdijen in grooten getale te stichten en in de Christelijke kerk in Duitschland, welke grootendeels aan hem haar ontstaan te danken had, orde en regelmaat in te voeren. Ook hij had wel met groote zwarigheden te kampen, maar tegen zijne geestkracht en zijn moed waren geene

hinderpalen bestand. Hoe krachtig hij het bijgeloof bestreed, blijkt uit de volgende anekdote.

Bij Geismar in Hessen stond een fiere eik »de eik van Donar" genaamd, een heilige duizendjarige boom, onder welks wild door elkaar gegroeide takken de plechtigheden van den afgodsdienst eenwen achtereen volbracht waren. Het bijgeloof beschouwde dezen boom met zooveel eerbied, dat zelfs de nieuwbekeerden hem niet dan vol vrees naderden. Bonifacius riep derhalve zijne leerlingen op, om dien heiligen eik om te houwen; doch de nieuwe Christenen weigerden dit en de in grooten getale saamgestroomde heidenen riepen dreigend, dat de toorn der goden den misdadiger treffen zou, die het waagde, de heiligschennende hand aan het gewijde hout te slaan. »Dan zal ik zelf het doen," sprak Bonifacius, en uit alle oorden des lands riep hij het volk bijeen, om getuige te zijn van den val van den heiligen boom. Op den bepaalden dag was de eik van Donar door eene ontelbare volksmenigte omringd. Nu greep Bonifacius met eigen hand de bijl; rustig zagen de heidenen het aan, want zij waren overtuigd, dat de bliksem der goden den heiligschenner verpletteren zou. Toen echter de ééne houw na den anderen in het heilige hout doordrong, toen daarbij de hemel helder en onbewolkt bleef, toen eindelijk de boom viel en in vier bijna gelijke stukken versplinterd werd, toen begon het geloof der heidenen te wankelen.

Geen bliksemstraal had den euveldader getroffen; integendeel, het was alsof de Godheid zelf hem behulpzaam had willen zijn in het vellen van den eik, want een plotseling opstekende storm had het zijne er toe bijgedragen om hem neder te werpen. Met een luid en aanhoudend vreugdegejuich begroetten de Christenen den val van den boom; in sprakelooze ontzetting staarden de heidenen dat schouwspel aan; velen lieten zich in die dagen doopen. Bonifacius werd godsdienstig, maar tevens staatkundig wetgever der heidensche Germanen; zijn streng zedelijk karakter verwierf hem des te meer de algemeene hoogachting, naarmate hij niet alleen tegen het heidendom, maar ook tegen den zedeloozen levenswandel der Gallisch-Frankische geestelijkheid krachtiger zijne stem verhief. Zoo had hij eens eene uitnoodiging om aan de tafel van Karel Martell te eten van de hand gewezen; hij wilde met de Frankische bisschoppen niet aan één disch aanzitten, wijl dezen zuipers, vloekers, bloeddorstige jagers en krijgers en echtbrekers waren; alleen op den uitdrukkelijken wensch van den paus had hij aan de uitnoodiging van den machtigen major domus gehoor gegeven.

Juist die ingetogenheid en kuischheid van den vromen man maakte een zeer gunstigen indruk op de Duitsche stammen, die in deze opzichten zeer streng dachten. In een brief aan den koning van Mercia, wiens zedelijkheid veel te wenschen overliet, en dien hij tot een beteren levenswandel aanspoorde, geeft hij ons van den zedelijken toestand der heldensche Saksers de volgende beschrijving:

»Zelfs de heidenen houden den echtelijken staat in eere. Wanneer in Oud-Saksen eene jonkvrouw het huis haars vaders door een ontuchtig levensgedrag onteert of wanneer eene vrouw zich aan echtbreuk schuldig maakt, dan geven zij haar meestal een strik, dwingen haar om met eigen hand een eind aan haar leven te maken en hangen dan den verleider boven den aschheuvel van het verbrande lijk van zijn slachtoffer insgelijks op.

Dikwijls ook loopen de vrouwen te hoop, drijven de verleide met zweepslagen door het dorp en snijden haar met messen in het lijf, haar op die wijze van hoeve tot hoeve voortjagend, waar altijd nieuwe vervolgsters, van achting voor eerbaarheid en kuischheid doordrongen, haar opwachten, en haar eindelijk half dood laten liggen, als eene waarschuwing voor allen om zich voor echtbreuk en ontucht te wachten..."

Een volk, dat zulk een hoogen prijs stelde op de reinheid van zijne maagden en vrouwen, kon natuurlijk niet veel achting hebben voor de Gallisch-Frankische geestelijken, die het gebod der kuischheid maar al te dikwijls overtraden; ja één hunner was zelfs door de Germanen om zijne zedeloosheid vermoord.

Bisschop Emmeranus had vóór Bonifacius in Beieren het evangelie gepredikt en zijne pogingen aanvankelijk met een gelukkigen uitslag bekroond gezien. Hij was een schoon man met een open oog en een innemend gelaat. Reeds had hij een vrij groot aantal bekeerlingen gemaakt, zelfs door den hertog was hij gastvrij ontvangen en met den meesten eerbied behandeld, toen hij het hem geschonken vertrouwen op de schandelijkste wijze misbruikte, door de dochter van den hertog, de schoone Uta, te verleiden.

De verboden betrekking, waarin de bisschop met de vorstin leefde, werd ontdekt; Emmeranus wilde vluchten, doch werd op zijn tocht naar Rome door Uta's broeder, Landepert, ingehaald. Deze dwong den verleider tot bekentenis van zijne misdaad, liet hem daarna op eene ladder binden en hieuw hem achtereenvolgens de handen en voeten ja alle ledematen af, tot hij stierf.

De Frankische geestelijkheid beweerde later, dat de heilige Emmeranus als een martelaar van zijn zendingsijver gevallen is. Dat hij vóór zijn dood aan Uta's broeder zijne misdaad bekend had — men verhaalde, dat hij uit zelfopofferende liefde de misdaad van een ander op zich genomen had, om een schuldigen priester te redden — verhinderde de heiligverklaring van den vermoorde niet, daar men aan die bekentenis, als met geweld afgeperst, alle waarde ontzegde.

Als het tegenbeeld van deze Frankische zendelingen leidde Bonifacius den strengst mogelijken wandel; al zijne daden stemden volkomen met zijne woorden overeen. Ten gevolge hiervan was hij dan ook in staat de pas gestichte kerk in Duitschland op een geregelden voet te brengen. Bovendien maakte hij zich zeer verdienstelijk door het stichten van vele scholen, die op de verdere ontwikkeling van het volk den heilzaamsten invloed zouden uitoefenen.

In het jaar 745 werd hij tot bisschop van Mainz benoemd. Mainz werd nu de zetel van een aartsbisdom, tot hetwelk veertien bisdommen behoorden. Tot in hoogen ouderdom zette Bonifacius zijn zendingswerk met onvermoeiden ijver voort, totdat hij eindelijk als zeventigjarig grijsaard op eene zendingsreis naar Friesland door de bewoners van dit gewest in de nabijheid van Dokkum vermoord werd (753).

De verbreiding van het Christendom onder de Germaansche stammen was het beste middel om de onderwerping van de Duitschers aan de Franken voor te bereiden; geen wonder dus ook, dat Karel Martell de pogingen van Bonifacius uit al zijne macht ondersteunde.

Karel Martell, die zich reeds zoo verdienstelijk gemaakt had door het herstellen van orde en wet in den boezem van het Frankische rijk en door het beoorlogen van de naburige volksstammen, verwierf zich nog grooteren roem als overwinnaar der Arabieren, aan wier veroveringsplannen ten aanzien van het westelijk deel van Europa hij paal en perk stelde.

De muzelmannen waren over de Pyreneën uit Spanje in Frankrijk binnengedrongen en hadden reeds het zuiden en westen van dit rijk met hunne onverwinlijke krijgsbenden overstroomd. Onophoudelijk drong het Arabische leger voorwaarts; de inwoners des lands gingen bij geheele drommen lafhartig op de vlucht. De Arabieren, heette het, waren onoverwinlijk, geene macht ter wereld was in staat hun het hoofd te bieden. Eén man slechts sidderde niet voor den geduchten vijand, Karel Martell. Hij verzamelde de Austrasische Franken, voegde de Germaansche hulptroepen en de verstrooide benden, die voor de Saracenen gevlucht waren, bij zijn leger en trok met die krijgsmacht de Arabieren bij Poitiers te gemoet. Dezen hadden zich met eene ontzaglijke macht tusschen Poitiers en Tours gelegerd; hier kwam het dan ook op een Zondag in de maand October 732 tot een slag. Met onstuimig geweld grepen de Arabische ruiters de Germanen aan, doch dezen stonden pal als eene rots, den eenen aanval na den anderen sloegen zij zegevierend af. Eindelijk gaf Karel Martell op zijne beurt zijnen krijgers het sein tot den aanval. Vruchteloos waren de pogingen der muzelmannen om dien schok te weerstaan; zij moesten wijken, want de zwaarden der Franken maaiden duizenden, ja tien-

duizenden der hunnen weg. Onophoudelijk snelde Karel de zijnen vooruit, met elken slag deed zijn zwaard een vijand in het stof bijten. Gelijk een hamer, die alles te pletter slaat, kwam zijn geducht wapen op het hoofd der Arabieren neer; van daar de bijnaam Martell, hamer, door het volk hem geschonken.

Abd Errahman, de aanvoerder der muzelmannen, sneuvelde; zijn dood was voor het Arabische leger het sein tot eene ordelooze vlucht. De vluchtelingen werden door de Franken vervolgd en zonder genade neergehouwen; niet één gevangene werd er gemaakt. Alleen de invallende nacht maakte aan het bloedvergieten een einde. De Franken rustten van hun bloedigen arbeid uit, om den volgenden dag de vervolging te hervatten. Met het krieken van den morgen braken zij uit hunne legerplaats op, doch zij vonden geen vijand meer. De Saracenen hadden van de nachtelijke duisternis gebruik gemaakt om zoo snel en zoo ver mogelijk te vluchten.

Hunne geheele krijgsmacht was vernietigd. Men verhaalt, dat niet minder dan 375,000 dooden het slagveld met hunne lijken bedekten. Deze schitterende zegepraal beveiligde West-Europa voor goed tegen de veroveringen der Saracenen. Wel waagden zij later nog meer dan ééne poging om over de Pyreneën in het Frankische rijk door te dringen, doch Karel Martell versloeg hen in verschillende gelukkige veldtochten zóó duchtig, dat hun eindelijk alle lust daartoe verging.

Deze veldtochten maakten met eenige gelukkige oorlogen tegen de Friezen de voornaamste gebeurtenissen van Karels laatste levensjaren uit. Hij regeerde over het geheele rijk der Franken; na den dood van den Merovingischen koning Theodorik IV in het jaar 737 wilde hij niet langer een schijnkoning naast zich ten troon verheffen, ofschoon hij ook zelf den koninklijken titel niet aannam. In het jaar 741 stierf hij in de volle kracht van den mannelijken leeftijd, nauwelijks 50 jaren oud.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

De zonen van Karel Martell. Broederoorlogen. De slag aan de Lech. Pepijn en de pauselijke gezanten. Sergius. Afstand van Karlman. Pepijn de Korte. Zijne lichaamskracht en dapperheid. Het sprookje van den monnik van St. Gallen. Pepijn en paus Zacharias. Pepijn als koning der Franken. Strijd der pausen met de koningen der Longobarden. Bezoek van den paus in het Frankische rijk. Oorlogen van Pepijn met de Longobarden. De grondslagen van de wereldlijke macht der pausen gelegd. Laatste veldtochten van Pepijn. Zijn dood.

Was onder de Merovingische koningen van oudsher de verkeerde gewoonte in zwang gekomen, om na den dood des vorsten het rijk in even vele deelen te splitsen als hij zonen naliet, ook Karel Martell volgde dit voorbeeld. Voor zijn dood verdeelde hij het rijk onder zijne drie zonen. Karlman ontving Austrasië, Pepijn Neustrië, een derde zoon, Grippo genaamd, eenige andere gewesten. Evenals onder de Merovingers deze verdeeling van het rijk steeds aanleiding gegeven had tot bloedige familietwisten, ja tot broederoorlogen, zoo sleepte dezelfde oorzaak ook onder de zonen van Karel dezelfde gevolgen na zich. Nauwelijks had hun vader de oogen gesloten, of de oudste twee broeders, Karlman en Pepijn, maakten inbreuk op de door hem gemaakte beschikkingen; zij beroofden hun jongen stiefbroeder Grippo van zijn aandeel en namen hem gevangen.

De strijd, die tusschen de zonen van Karel was uitgebarsten, moedigde zoowel Odilo, den hertog van Beieren, als de Alemannen en Saksers tot een

opstand aan; zij wilden het juk der overheersching afwerpen, hun door Karel Martell op de schouderen gelegd.

Ook in den boezem van het Frankische rijk deden zich verschijnselen voor, die een op handen zijnden opstand schenen aan te kondigen. Vele rijksgrooten benijdden den zonen van Karel hunne macht, die thans met recht eene koninklijke macht mocht heeten, sinds Karel den troon onbezet gelaten had. Pepijn en Karlman achtten het daarom raadzaam, weer een schijnkoning aan te stellen; zij deden een Merovinger Childerik III het klooster, waarin hij verblijf hield, verlaten, en riepen hem tot koning uit; hij ontving echter even weinig macht als zijne voorgangers bezeten hadden; met den ijdelen koninklijken titel moest hij zich tevreden stellen.

Thans volgden de Frankische grooten bereidwillig de stem der beide broeders, die hen tot den strijd tegen Odilo van Beieren opriepen. Een heete kamp stond hen te wachten; want de hertog, die een verbond met de Alemannen had gesloten, had aan de Lech eene versterkte legerplaats opgeslagen, en zijne macht was tegen die der huismeiers wel opgewassen. Nadat de Frankische krijgsbenden aan de Lech waren aangekomen, stonden de beide legers 15 dagen achtereen werkeloos tegenover elkaar. De Franken waagden het niet den oever der rivier, die door den vijand met bolwerken en wallen versterkt was, te bestormen. Juist op dat tijdstip bevond zich in de Beiersche legerplaats een geestelijke, Sergius genaamd, die door den paus als gezant tot hertog Odilo was afgevaardigd.

Sergius deed al zijn best om den vrede tusschen de huismeiers en den hertog tot stand te brengen. Hij verklaarde, dat God den strijd, die met een broedermoord gelijk stond, niet wilde, dat Pepijn en Karlman van hun aanval op de Beieren moesten afzien. De beide broeders antwoordden echter, dat de wapenen moesten beslissen.

Toen deze voorstellen tot bemiddeling niet baatten, ging Sergius tot bedreigingen over; in naam van den paus verbood hij den beiden huismeiers elke vijandelijkheid tegen de Beieren. Pepijn lachte en wees den onbevoegden handelaar af.

Eenige dagen later voerde hij zijne Franken tegen den vijand aan; het gelukte hem gedurende den nacht ongemerkt op twee plaatsen de rivier over te steken; met eene onweerstaanbare dapperheid bestormden zijne troepen de vijandelijke legerplaats; zij behaalden eene volkomen overwinning.

Onder het groot aantal gevangenen, die voor den overwinnaar gebracht werden, bevond zich ook Sergius. Pepijn ontving hem vriendelijk en sprak den priester met eene zachte stem op de volgende wijze toe:

»Nu hebben wij leeren inzien, Sergius, dat gij niet de heilige apostel Petrus kunt zijn en niet in waarheid eene boodschap van hem overbrengt. Gisteren toch hebt gij ons gezegd, dat de paus op eigen gezag en op dat van den heiligen Petrus, ons recht op de landen der Beieren bestreed. En wij antwoordden u, dat noch de H. Petrus, noch de apostolische vader u met zulk eene opdracht tot ons had gezonden. Want weet, wanneer de H. Petrus had begrepen, dat wij niet in ons recht waren, dan zou hij ons heden in dezen slag zijn bijstand niet hebben verleend. Doch wees nu verzekerd, dat door de bemiddeling van den H. Petrus, den prins der apostelen, en door het oordeel Gods, waaraan wij ons zonder bedenken onderworpen hebben, het land en volk der Beieren tot het rijk der Franken behooren."

Er lag een bittere spot in deze zachte woorden van Pepijn. Zijne rede is van veel beteekenis, daar zij ons doet zien, hoe de huismeier, die zich later zulk een trouw vriend van den paus betoonde, toch ook niet aarzelde, tegen den wil der geestelijkheid zich te verzetten, wanneer zijn belang dit medebracht.

Deze overwinning, op de Beieren behaald, werd gevolgd door andere zegepralen op de Alemannen, Saksers en Aquitaniërs, die nauwelijks ten onder gebracht, telkens weer opstonden en hiertoe aangezet werden door Grippo, wien de vrijheid teruggeschonken was.

Karlman, die naar men verhaalt, een zachter karakter had dan zijn broeder *), werd spoedig dat eeuwige oorlog voeren moede; hij deed in het jaar 747 afstand van zijne waardigheid ten behoeve van zijn zoon Drogo, om zijn leven geheel aan God toe te wijden. Hij ging naar Rome en trok zich later in het klooster Monte Cassino terug.

Drogo werd spoedig door Pepijn op de eene of andere wijze uit den weg geruimd; wij hooren althans niets meer van hem. Pepijn trad van nu af als alleenheerscher over het Frankische rijk op.

Pepijn, een echte zoon van Karel Martell, was groot van geest, schoon dan ook klein van gestalte (hij heeft ten gevolge daarvan den bijnaam »de Korte" ontvangen) en zijn kort, ineengedrongen lichaam was met ware reuzenkracht bedeeld. Hij was ondernemend en dapper, een talentvol, zegevierend veldheer, in alle lichaamsoefeningen een uitstekend voorbeeld voor de ridderlijke Franken. Van zijne lichaamskracht en dapperheid, welke hij niet alleen tegenover menschen en dieren, maar ook tegenover geesten ten toon spreidde, verhaalt een monnik van St. Gallen de volgende wonderbare geschiedenis.

»Toen hij hoorde, dat de onderbevelhebbers des legers in stilte op minachtenden toon van hem plachten te spreken, beval hij, dat men een reusachtigen stier en een zeer woesten leeuw in het strijdperk zou brengen.

Deze wierp zich met onstuimig geweld op den stier, greep hem in den nek en slingerde hem op den grond. Toen sprak de koning tot de omstanders: »Rukt den leeuw van den stier los of doodt het één dier te gelijk met het andere". De een keek den ander aan, het bloed stolde hun in de aderen, zij waren zoo ontsteld, dat zij ternauwernood de woorden konden uitbrengen: »Koning, geen mensch leeft er op de wereld, die dat zou durven." Doch hij verhief zich vol zelfvertrouwen van zijn troon, trok zijn zwaard en hieuw door den hals van den leeuw heen den kop van den stier van de schouders. Nadat hij het zwaard weer in de scheede gestoken had, hernam hij zijne plaats op den troon met de woorden; »Dunkt u thans misschien, dat ik uw koning zou kunnen zijn? Hebt gij nooit gehoord, wat de kleine David met den reus Goliath gedaan heeft, of de zeer kleine Alexander met zijne lange veldheeren?" Toen vielen zij als door den donder getroffen ter aarde en zeiden: »Wien anders dan een waanzinnige kon het in de gedachten komen, u de heerschappij over de stervelingen te betwisten?"

En niet alleen tegenover dieren en menschen gedroeg Pepijn zich zoo dapper, ook tegenover spokende booze geesten spreidde hij een voorbeeldeloozen heldenmoed ten toon. Toen namelijk bij Aken, vóór het bouwen van de badhuizen, de warme, zeer heilzame bronnen opwelden, beval hij zijn kamerdienaar te gaan zien of de bronnen gereinigd waren en te zorgen, dat geen onbekende in de nabijheid daarvan zich ophield. Zoodra dit geschied was, nam de koning zijn zwaard en snelde alleen, in zijn hemd gekleed en slechts met een paar schoenen aan de voeten, naar het bad, toen de oude vijand (de duivel) hem eensklaps aangreep, alsof hij hem wilde dooden. De koning echter beveiligde zich, door het teeken des kruises te maken, trok zijn zwaard en stak, daar hij gewaar werd dat het slechts eene schaduw in menschengedaante was, zijn onbedwingbaar wapen zóó vast in den grond, dat hij het na veel krachtsinspanning er ternauwernood weer uittrekken kon. Toch was die schaduw zóó dik, dat zij al die bronnen met bloed en modder en allerlei onreinheid vervulde. Doch ook hierdoor liet de onverwinnelijke Pepijn zich niet afschrikken, hij zeide tot zijn kamerdienaar: »Laat u door dergelijke gasten geene vrees aanjagen en het bezoedelde water slechts wegloopen, opdat ik mij in het zuivere water, dat nastroomt, zonder verwijl kunne baden."

*) Zeer zachtmoedig was Karlman toch niet. Men verwijt hem althans, dat hij in een oorlog tegen de Alemannen zeer onmenschelijk te werk is gegaan en vele gevangenen heeft doen ombrengen.

Pepijn spreidde zijne lichaamskracht en dapperheid in een groot aantal gevechten ten toon, welke hij ook als alleenheerscher had te voeren. Door Grippo aangehitst grepen de Beieren en Saksers opnieuw naar de wapenen, ook de Alemannen stonden weer op, doch al deze vijanden bracht de huismeier met geweld ten onder. Zijne overwinningen verschaften hem zulk een sterken aanhang onder de Franken, dat hij eindelijk meende, den Merovingischen schijnkoning niet meer noodig te hebben. Gelijk hij de koninklijke macht bezat, zoo wilde hij ook den koninklijken titel voeren.

De Merovingische koningen bezaten, hoe machteloos zij ook waren, nog altijd een sterken zedelijken invloed op de Franken. Pepijn meende daarom niet zonder omwegen den koning, dien hij zelf op den troon geplaatst had, weer te kunnen verwijderen; een hooger gezag zou over het recht der heerschappij beschikken en het levert een sterk bewijs voor den invloed, welken de geestelijkheid in dien tijd op de Franken uitoefende, dat de dappere huismeier den paus te Rome als zulk een gezag erkende of dat de paus althans door de Frankische grooten als zoodanig beschouwd werd.

Pepijn riep de rijksgrooten bijeen en legde hun den toestand van het rijk bloot; de paus, zeide hij, moge beslissen wie voortaan over het Frankische rijk zullen regeeren, zij die, uit het koninklijk geslacht voortgekomen, wel den naam van koningen doch niet de macht bezitten, of zij die in waarheid het bewind in handen hebben.

Met toestemming van de grooten des rijks zond Pepijn een gezantschap, aan welks hoofd de bisschop van Würzburg stond, tot paus Zacharias, om hem de bovengenoemde niet alledaagsche vraag voor te leggen. De paus stond ten aanzien van het te geven antwoord niet lang in twijfel. Wellicht had Pepijn vooruit wel geweten, hoeveel den paus aan zijne vriendschap gelegen was en was hij dus omtrent dat antwoord vrij gerust. Zacharias antwoordde den gezanten, dat hij het beter en nuttiger oordeelde, dat die man den naam en de waardigheid van koning bezat, in wiens hand ook de werkelijke macht berustte, dan hij, die slechts ten onrechte den titel van koning voerde.

Toen Pepijn het verwachte antwoord ontvangen had, riep hij de rijksgrooten te Soissons bijeen en deelde hun hier de uitspraak des pausen mede. Onder luid gejubel werd hij door de mannen naar Oudgermaansche wijze op hun schild verheven en tot koning uitgeroepen. Zij droegen hem naar den troon, waarop hij met zijne gemalin plaats nam, om van nu af als koning te regeeren. Childerik III, de nietsbeteekenende vorst, werd naar het klooster teruggezonden en van het sieraad der Merovingers, het lange hoofdhaar, beroofd. In zijne afzondering stierf hij even roemloos als hij geleefd had.

Op dezelfde vlakte bij Soissons, waar eens de geduchte Chlodvig door zijne zegepraal op de Romeinen de grondslagen had gelegd voor de macht van het Merovingische huis, werd zij, 266 jaren later, in het jaar 752, zijnen ongelukkigen afstammeling weer ontnomen.

Evenals de paus door zijn woord de verheffing van Pepijn tot koning beslist had, bekrachtigde Bonifacius, de hoogvereerde heidenapostel, haar door daaraan de wijding der kerk te verleenen. Door een groot aantal bisschoppen vergezeld verliet hij Mainz, om Pepijn tot koning te zalven.

Reeds kort daarna zag deze zich de gelegenheid geschonken om den paus voor den bewezen liefdedienst te beloonen, hoewel niet paus Zacharias zelven, maar diens opvolger Stephanus II.

De pausen hadden zich na de krachtige houding, door Gregorius II in den strijd over den beeldendienst tegenover Leo den Isauriër aangenomen, wel onafhankelijk gemaakt van het Grieksche rijk, doch thans werden zij door een veel grooter gevaar bedreigd. Luitprand, de koning der Longobarden, maakte zich van de Grieksche bezittingen in Italië meester. Gelukte het hem, ook Rome aan zijne heerschappij te onderwerpen, dan kwamen de pausen tot de

koningen der Longobarden, in dezelfde verhouding te staan, waarin de patriarchen van Constantinopel tegenover de Grieksche keizers stonden.

Reeds paus Gregorius III had daarom de Longobarden voor gevaarlijker tegenstanders gehouden dan de beeldstormende Grieken, en meegewerkt om aan Luitprand het reeds veroverde Ravenna weer te ontweldigen, ja hij had zich zelfs met de hertogen van Beneventum en Spoleto, die tegen Luitprand in opstand waren gekomen, verbonden en zich, hoewel tevergeefs, tot Karel Martell gewend, en diens hulp tegen de Longobarden ingeroepen.

Paus Zacharias (741—752), de opvolger van Gregorius III, sloeg een anderen en beteren weg in om zijne onafhankelijkheid te bewaren. Hij bezocht koning Luitprand, die een goed katholiek was, te Turijn, deelde hem zijn zegen mede, ondersteunde hem in zijn strijd tegen de oproerige hertogen en bewoog hierdoor den vorst om een twintigjarigen vrede met Rome te sluiten, ja om de steden Ancona en Osemo, die sedert korten tijd den Grieken ontnomen waren, met uitgestrekte goederen aan de Roomsche kerk te schenken.

Luitprand sterft in het jaar 743; met zijn dood ontbrandden opnieuw de vijandelijkheden tusschen de Longobarden en Rome, die onder koning Aistulph (749—756) een hoogst gevaarlijk karakter aannamen.

Aistulph trachtte met inspanning van alle krachten zijn plan, om geheel Italië onder de macht der Longobarden te brengen, te verwezenlijken; hij heroverde het exarchaat van Ravenna, dat Luitprand verloren had, en bedreigde zelfs Rome. Paus Stephanus II spande tevergeefs al zijne krachten in om door een vredesgezantschap Aistulph tot verzoening te bewegen, ja, hij begaf zich zelfs naar Pavia, om zijn persoonlijken invloed aan te wenden, doch Aistulph was niet zoo vroom en niet zoo toegevend als Luitprand.

De paus stond reeds sinds lang met Pepijn den Korten in eene vriendschappelijke briefwisseling en had dezen meermalen zijn nood geklaagd. Van den Frankischen koning alleen kon hij hulp verwachten, zijn voorganger Zacharias had hem immers door zijne scheidsrechterlijke uitspraak de koninklijke waardigheid verschaft. De paus verliet Pavia; olschoon hij ziek was en een strenge winter het reizen moeilijk, ja voor hem zelfs gevaarlijk maakte, besloot hij toch over de Alpen naar Frankrijk te trekken, om in persoon de hulp des konings in te roepen.

Pepijn troonde in vollen koninklijken luister te Pont-Yon; hij rustte uit na eene overwinning, die hij juist op de Saksers behaald had, toen de tijding tot hem kwam, dat de heilige vader hem als smeekeling naderde. Met zijne gemalin, zijne zonen Karel en Karlman en de aanzienlijken des rijks, trok hij den heiligen vader te gemoet. Toen hij den paus in de verte ontdekte, sprong hij van het paard en in zijne nabijheid gekomen, wierp hij zich ootmoedig voor hem ter aarde. De fiere Frankische edelen moesten zijn voorbeeld volgen. Te voet geleidde hij den kerkvorst naar het koninklijk verblijf te Pont-Yon, terwijl hij diens paard als een nederig dienaar bij den teugel leidde. Doch geheel anders was de verhouding tusschen den kerkvorst en den koning den volgenden dag. Toen de kranke grijsaard voor Pepijn verscheen, had hij elk teeken zijner geestelijke waardigheid afgelegd; in een haren kleed, met asch op het hoofd wierp hij zich voor den koning ter aarde, omvatte zijne knieën en smeekte hem, de benarde kerk ter hulp te komen.

»Ik laat u niet los," riep hij uit, »voordat gij der moederkerk, die u tot den koningstroon heeft verheven, uwe hulp beloofd hebt."

Pepijn wilde den smeekeling opheffen, maar deze stond niet op, eer de koning hem beloofd had, met zijne Franken tegen de Longobarden op te trekken. Van Pont-Yon reisden de paus en de koning gezamenlijk naar Parijs. Te St. Denys herhaalde Stephanus nog eens de zalving en kroning des konings; ook Pepijns beide zonen Karel en Karlman kroonde hij, terwijl hij den 12jarigen Karel, die nog niet gedoopt was, met eigen hand het sacrament toediende. Den Frankischen koning en zijne beide zonen verhief hij tot Romeinsche

patriciërs, en, om de maat zijner dankbaarheid vol te meten, sprak hij een banvloek uit over alle Franken, die ooit een koning zouden gehoorzamen, welke niet uit het geslacht van Pepijn afkomstig was. Het was een hoogstgewichtige stap. Voor de eerste maal greep de paus in den staatkundigen toestand der Germaansche volken in; hij gebruikte den banvloek, dat machtig wapen, hetwelk later door de pausen zoo dikwijls tegen de vorsten aangewend zou worden, thans te hunnen gunste. Trouw hield Pepijn zijne beloften aan Stephanus gedaan, ofschoon het hem niet gemakkelijk viel, de Frankische grooten tot een krijgstocht tegen Italië over te halen; toch bewoog hij hen op eene volksvergadering te Brienne in het jaar 754 door zijne welsprekendheid om hem te volgen.

Het Frankische leger trok de Alpen over; Pepijn versloeg Aistulphs troepen en dwong dien vorst zoowel door het verwoesten van de Noord-italiaansche gewesten als door de belegering van Pavia tot het sluiten van den vrede. Doch nauwelijks hadden de Franken Italië verlaten, of Aistulph trok zijn woord in; reeds in het volgende jaar 755 tastte hij andermaal Rome aan en ook thans smeekte de paus om de hulp van den Frankischen koning. Nadat Pepijn tevergeefs beproefd had, door middel van onderhandelingen Aistulph tot trouw aan het gesloten verdrag te bewegen, trok hij opnieuw over de Alpen; ook thans overwon hij den Longobard dien hij nu tot een veel nadeeliger vrede dwong. Hij moest eene jaarlijksche schatting betalen en het exarchaat van Ravenna afstaan. Pepijn schonk deze landstreek aan den paus bij eene schriftelijke oorkonde, die later aanleiding heeft gegeven tot vele oneenigheden.

Toen de Grieksche keizer dit hoorde, zond hij gezanten tot den Frankischen koning en eischte het exarchaat als zijn eigendom terug, doch Pepijn antwoordde, dat hij geen oorlog gevoerd had in het belang van de Grieken maar van den heiligen Petrus, dat hij het exarchaat niet den Grieken maar den Longobarden ontnomen had, en dat hij eenvoudig een veroverd gewest der kerk aan de Romeinsche republiek geschonken had, welker stadhouder de paus zijn zou. De geestelijke kerkvorst trad door het aanvaarden van dit geschenk in de rij der wereldlijke vorsten op; zoo werd de eerste grond gelegd voor de wereldlijke heerschappij der pausen. Toch zou Rome zelf niet onder de macht der pausen staan, daar Pepijn voor zich zelf den titel van patricius van Rome aannam. Aan dezen eeretitel was een zeker gezag over de stad verbonden, ongeveer gelijk aan dat van een exarch, die ook wel patricius werd genoemd.

De vredesvoorwaarden, welke de overwinnaar den koning der Longobarden had opgelegd, waren wel drukkender dan vroeger, maar nog altijd zacht genoeg, dewijl Pepijn zelf het einde van den oorlog wenschte. De Saksers toch hadden van zijne afwezigheid partij getrokken om opnieuw op te staan; Waisar, de hertog van Aquitanië, was weer roovend en moordend in het rijk binnengedrongen en ook de Arabieren staken opnieuw het hoofd op.

Bloedige oorlogen met deze gevaarlijke vijanden hielden Pepijn gedurende de laatste jaren zijner regeering bezig; hij behaalde meer dan één luisterrijke zegepraal. De Arabieren werden door hem tot den laatsten man uit Frankrijk verdreven; ook de Saksers werden ten onder gebracht; ofschoon hij hen niet voor goed onder het juk kon brengen, noodzaakte hij hen toch tot het betalen van eene schatting.

Hertog Waisar, zijn meest geduchte tegenstander, werd na een negenjarigen heftigen strijd eindelijk geheel overwonnen en door zijne eigen soldaten vermoord. Pepijn vereenigde een deel van Aquitanië met het Frankische rijk en schonk het overig gedeelte van dat gewest aan Lupus I, den neef en schoonzoon van Waisar. Kort na het einde van dezen laatsten oorlog stierf Pepijn de Korte aan de waterzucht, den 24sten September 768, in den ouderdom van 54 jaren. Op zijn sterfbed bepaalde hij, dat zijne beide zonen, Karel en Karlman, het rijk onder elkaar zouden deelen.

Pepijn de Korte was, ondanks zijne kleine lichaamsgestalte, zonder tegenspraak een uitstekend vorst. Toch zou hij den bijnaam de Groote niet voeren,

ja zelfs zijn naam niet schenken aan het vorstengeslacht, waaraan hij den weg tot den troon gebaand had, om dien eeuwen lang te bekleeden. Die dubbele eer was weggelegd voor zijn zoon Karel, met wien wij ons nu gaan bezig houden en die, gelijk eenmaal Alexander Philippus' roem verduisterde, zijn beroemden vader geheel in de schaduw heeft gesteld.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

Karel de Groote Verdeeling van het rijk tusschen Karlman en Karel. Eerste veldtocht. Huwelijk met de dochter van Desiderius. Dood van Karlman. Eerste oorlog met de Saksers. Karels eerste tocht naar Italië. Zijn bezoek te Rome. Verovering van het rijk der Longobarden. Opstand der Saksers. De Saksische held Wittekind. Nieuwe oorlogen in Italië en met de Saksers. Paulus Diaconus. De rijksdag te Paderborn.

Karel de Groote!... Zou er een vorst zijn, wiens beeld door de volkssage met liefelijker bloemen getooid is, dan de eerste Duitsche keizer? De krijgshaftige vorst, de held des vredes heeft van zijne tijdgenooten den bijnaam »de Groote" ontvangen en de bewondering van het nageslacht heeft aan die uitspraak haar zegel gehecht. Ook de geschiedenis van Karel biedt ons zwarte schaduwpartijen aan, wij zullen meer dan ééne bloedige daad, door hem verricht, te verhalen hebben, want ook Karel was een kind van zijn tijd, boven welks voorstellingen en begrippen hij zich evenmin verheffen kon als iemand zijner tijdgenooten. Doch al is het ons onmogelijk, van het standpunt onzer hedendaagsche meer beschaafde begrippen de wreede gestrengheid goed te keuren, waarmee Karel, b. v. de Saksers behandelde, toch dwingen de rustelooze werkzaamheid, de geestkracht en de vastberadenheid, de ernst en de trouw aan eigen overtuiging en beginselen, de oprechte, eenvoudige vroomheid, de dorst naar kennis en de scherpzinnigheid van den grooten man ons eene diepe bewondering af.

Karel heeft een nieuwen tijd in het leven geroepen. Opgegroeid zonder de minste wetenschappelijke opleiding — eerst op vergevorderden leeftijd poogde hij nog schrijven te leeren — was hij niet in staat zich naar het voorbeeld van andere groote vorsten te vormen; uit zich zelf moest hij eene nieuwe schepping in het leven roepen; door eigen kracht riep hij dan ook dat reusachtig staatsorganisme, dat groote Germaansche rijk te voorschijn, hetwelk het brandpunt van alle staatkundig leven in het Europa der middeleeuwen uitmaken zou.

Karel was 27 jaar oud, toen hij het erfdeel zijns vaders aanvaardde. Hem had Pepijn met toestemming der Frankische grooten de belangrijkste helft des rijks, de noordelijke provinciën, nagelaten, terwijl de jongste zoon Karlman de provinciën Bourgondië Septimanië, den Elzas en een deel van Alemanië ontving.

Karels bezittingen waren uitgestrekter dan die van Karlman, doch het viel den eerste moeielijker zich in het bezit daarvan te handhaven; reeds spoedig na zijne troonsbestijging was hij genoodzaakt om zijn erfdeel met het zwaard in de vuist te verdedigen, want in Aquitanië brak een gevaarlijke opstand uit.

Hertog Hunold, de vader van Waifar, die vroeger ten behoeve van zijn zoon afstand van de regeering gedaan en zich in een klooster teruggetrokken had, ontving nauwelijks de tijding van het overlijden zijns zoons, dat spoedig door den dood van Pepijn den Korten gevolgd werd, of hij verliet zijn klooster en spoorde de Aquitaniërs tot opstand aan. Het volk gaf aan zijne oproeping gehoor en huldigde hem als hertog; doch zijne heerschappij was slechts van

korten duur, want reeds in het jaar 769 gelukte het Karel, Aquitanië opnieuw te onderwerpen.

Hunold vluchtte, doch werd spoedig gevat en voor de tweede maal naar het klooster gezonden. Karel stelde over Aquitanië geen nieuwen hertog aan, maar verdeelde het gewest en plaatste elk deel onder het bestuur van een graaf, die als zijn beambte daar het bewind voerde. Op dezelfde wijze ging hij ook te werk bij latere veroveringen; daardoor fnuikte hij de kracht der onderworpen volken.

Eer Karel tegen de Aquitaniërs ten strijde getogen was, had hij zijn broeder Karlman vruchteloos aangespoord om hem hulptroepen te zenden; de reeds niet zeer vriendschappelijke verhouding tusschen de beide broeders werd hierdoor niet verbeterd; slechts met moeite gelukte het der weduwe van Pepijn, de koningin Bertha, door hare bemiddeling eene vredebreuk tusschen de beide broeders te voorkomen. Karel, die gaarne den raad zijner teerbeminde en verstandige moeder opvolgde, deed dit ook thans; op haar wensch sloot hij zelfs eene verbintenis, die hoogst gewichtige gevolgen na zich zou slepen.

Koningin Bertha wenschte niet alleen den vrede tusschen hare beide zonen te herstellen, maar ook twee oude vijanden van haar huis tot vrienden te maken, namelijk den steeds tot oproer geneigden hertog Thassilo van Beieren en den koning der Longobarden, Desiderius, den opvolger van Aistulph. De verstandige vrouw begreep, dat het sluiten van eene huwelijksverbintenis het beste middel zou zijn tot bereiking van haar doel. In persoon reisde zij naar Italië, waar zij onderhandelingen over niet minder dan drie echtverbintenissen te gelijk aanknoopte. Karel en hertog Thassilo van Beieren zouden elk eene dochter van koning Desiderius tot vrouw nemen, terwijl de zoon van den Longobardischen vorst aan Karels zuster Gisla uitgehuwelijkt worden zou.

Het plan scheen uitnemend, slechts een kleine hinderpaal stond daaraan in den weg. Karel was namelijk reeds gehuwd met Himiltrude, eene Frankische jonkvrouw van aanzienlijken huize, die hem reeds een zoon, Pepijn, geschonken had. Volgens de schandelijke gewoonte, die in het geslacht der Merovingische koningen was ingeslopen, kon echter het huwelijk van een koning zeer gemakkelijk ontbonden worden. Karel hield even weinig van zijne vrouw als van zijn kleinen mismaakten zoon; hij liet zich dus zonder veel moeite door zijne moeder bepraten, verstiet Himiltrude en huwde de dochter van Desiderius. Volgens andere berichten van oudere geschiedschrijvers was Himiltrude niet zijne gemalin, maar zijne geliefde.

Nauwelijks was het huwelijk gesloten, toen Karel een brief ontving van paus Stephanus, waarin de heilige vader hem bezwoer, dat hij zich niet zou verbinden met het trouwelooze, of, gelijk hij zich uitdrukte, met het stinkende volk der Longobarden, waaruit ongetwijfeld de melaatschen afkomstig waren. »Gij moogt," riep de paus Karel en Karlman toe, (daar hij niet zeker wist, wie van beiden de dochter van Desiderius wilde huwen) »bij de vrouwen, met wie gij verbonden zijt, geene andere nemen, dat doen alleen de heidenen!" Doch de brief van den heiligen vader kwam te laat; anders zou Karel wellicht naar den raad van zijn hooggeplaatsten vriend hebben geluisterd. Zijn huwelijk was overigens niet gelukkig; na verloop van een jaar ongeveer verstiet de koning ook zijne tweede gemalin en zond hij heur naar haar vader terug. Hij maakte hierdoor zoowel Desiderius als hertog Thassilo tot zijn onverzoenlijken vijanden. Ook tusschen hem en zijn broeder Karlman brak een nieuwe twist uit, die misschien op een broederoorlog zou zijn uitgeloopen, ware niet Karlman in het jaar 771 plotseling gestorven.

Karel trad als erfgenaam zijns broeders op. Met toestemming der Frankische grooten aanvaardde hij de regeering over het geheele rijk, zonder op de rechten van Karlmans zonen acht te slaan. Zijne weduwe Gerberga achtte zich na den dood van haar echtgenoot in het Frankische rijk niet langer veilig; zij vreesde niet minder voor het leven harer kinderen, en vluchtte daarom naar haar vader Desiderius.

Nauwelijks had Karel de alleenheerschappij aanvaard, of hij zag zich genoodzaakt om de Saksers te beoorlogen, daar dezen terstond na Pepijns dood het betalen van de hun opgelegde schatting, het teeken hunner onderwerping, geweigerd hadden.

De Saksers bewoonden geheel noordelijk Duitschland van de Frankische grenzen tot aan de Elbe en de Noordzee. Zij waren verdeeld in drie groote stammen, de Westfalen, Oostfalen en Engeren. Bij geen anderen Duitschen stam was het Oudgermaansche karakter zoo getrouw bewaard als bij hen. In het hart der woeste wouden en moerassen, waar zij woonden, was de Romeinsche beschaving niet doorgedrongen. Bij de Saksers werden de oude Duitsche wetten, die Tacitus ons zoo schoon beschrijft, nog in eere gehouden.

De oude, vrije Duitsche regeeringsvorm werd door de machtige edelingen op dezelfde wijze in stand gehouden als dit eeuwen te voren geschiedde. Steden en dorpen trof men in de Saksische gewesten slechts in kleinen getale aan; alleen aan de grenzen hadden zij enkele vestingen gebouwd, waardoor zij met het oog op de nieuwe, toen in zwang gekomen wijze van oorlog voeren hun land poogden te beschermen. Ook de aanvoering van het leger was nog op de oude leest geschoeid; nog altijd vereenigden de dappere jongelingen zich tot avontuurlijke krijgstochten, meer dan eens deden zij een inval op het Frankische grondgebied, om daar te rooven en te stroopen. Geen wonder, dat de Franken hen als zeer lastige naburen beschouwden.

Niet alleen aan hunne oude zeden, ook aan hun voorvaderlijken godsdienst bleven de Saksers onwankelbaar getrouw; het Christendom had dan ook bij hen volstrekt geen ingang gevonden.

Het verbreiden van de Christelijke leer was in de oogen van den jongen koning Karel niet alleen een Gode welgevallig en hoogst verdienstelijk werk, maar evenzeer een maatregel, door de staatkunde gebiedend voorgeschreven. In die dagen begrepen noch de vorsten, noch de geestelijken, dat eene godsdienstleer zich niet met het zwaard in de vuist laat voortplanten, dat eene gedwongen bekeering in het geheel geene bekeering is. Ook Karel de Groote was bezield met dien dweepzieken zendingsijver, die toen en later zoovele Christelijke vorsten vervulde. Karels wensch, om de Saksers niet alleen te onderwerpen, maar hun het Christendom, zelfs zoo noodig te vuur en te zwaard, op te dringen, gaf aanleiding tot die bloedige oorlogen, welke meer dan 30 jaren zouden duren.

In de lente van het jaar **772** verzamelde Karel de Frankische grooten te Worms op een rijksdag. Hier riep hij hen tot een oorlog tegen de Saksers op en met bereidwilligheid gaven zij aan zijne roepstem gehoor. Met een in aller ijl bijeengebracht leger trok de koning over de Saksische grenzen; plunderend en roovend trok hij voorwaarts; de sterke vesting Erisburg werd veroverd en verwoest, het grootste heiligdom der Saksers, de Irminsul (Irmanzuil) *), omvergeworpen.

Deze rooftocht der Franken werd door de geestelijkheid dier dagen hemelhoog verheven, zij beweerde niets minder dan dat God zelf het aan zijn dienst gewijde leger beschermde.

Karel drong tot aan de Wezer door en behaalde eene gemakkelijk verkregen zegepraal; tot bevestiging van den gesloten vrede stelden de Saksers twaalf gijzelaars in zijne handen, vervolgens keerde de koning naar Frankrijk terug, daar zijne tegenwoordigheid op een ander oorlogstooneel vereischt werd.

Desiderius had paus Hadrianus (**772—795**) aangespoord om de zonen van Karlman tot koningen der Franken te kronen, daar hij hoopte, dat deze hierdoor eene machtige partij in het Frankische rijk zouden vormen. Hadrianus, die bij het begin zijner regeering beproefd had, eene vriendschappelijke be-

*) Men weet niet zeker, of de Irminsul een afgodsbeeld, een gedenkteeken ter eere van den dapperen Cherusker Herman of een als bijzonder heilig beschouwde boom geweest is.

trekking met den Longobardischen vorst aan te knoopen, willigde dezen wensch niet in. Hoeveel hem ook aan de vriendschap van Desiderius gelegen was, nog grooter waarde hechtte hij aan die van Karel, den machtigen koning der Franken. Toen daarop de Longobard, door 's pausen weigering verbitterd, het pauselijk gebied aliep, zond Hadrianus een bode aan Karel, met het verzoek, dat deze den kerkvorst zoo spoedig mogelijk ter hulp zou snellen.

Karel gaf aan die bede oogenblikkelijk gehoor; hij verzamelde een sterk leger, dat in twee groote afdeelingen de Alpen overtrok. De eene afdeeling werd door Karel zelf over den Mont Cenis, de andere door 's konings oud-oom Bernhard, een onechten zoon van Karel Martell, over den Jupitersberg gevoerd, die daarnaar den naam groote St. Bernard ontvangen heeft. De Franken drongen door de Alpenpassen; Desiderius en zijn zoon Adalgis moesten terugtrekken, de eerste sloot zich binnen Pavia, de tweede binnen Verona op, terwijl Adalgis de weduwe van Karlman en hare zonen in de door hem bezette vesting met zich nam. De eene Longobardische stad na de andere bezweek voor de Frankische wapenen; ook Verona werd ingenomen. Adalgis wist te ontkomen en bereikte gelukkig het grondgebied van het Grieksche rijk, waar hij door den keizer vriendelijk ontvangen werd. Gerberga en hare zonen werden daarentegen Karels krijgsgevangenen. Van hun lateren levensloop weet men niets; waarschijnlijk heeft Karel hen in een klooster geplaatst en zijn zij in hunne afzondering overleden.

Bij Pavia ontmoette Karel, die met zijne geheele krijgsmacht tegen deze stad was opgetrokken, een krachtigen tegenstand. De monnik van St. Gallen verhaalt ons, dat de aanblik van de ontelbare legermacht der Franken een diepen, ja overweldigenden indruk op de Longobarden maakte. Ofschoon deze schrijver in zijne ingenomenheid met Karel den Grooten diens beeld met veel te vleiende kleuren schildert, kunnen wij toch niet nalaten, het door hem geschetste tafereel onzen lezers mee te deelen, daar het ons eene juiste voorstelling geeft van de eigenaardige denkbeelden van dien tijd.

»Eenige jaren te voren was het gebeurd, dat een zijner aanzienlijkste vorsten, Otkar genaamd, den toorn des geduchten keizers gaande maakte en tot Desiderius vluchtte. Zoodra zij nu van de aankomst van den gevreesden Karel hoorden, beklommen zij een hoogen toren, van waar zij heinde en ver in het rond konden zien. Toen de legertros zich vertoonde, die nog uitgebreider was dan bij de tochten van Darius en Julius, sprak Desiderius tot Otkar: »Is Karel nu bij dat groote leger?" Doch hij antwoordde: »Nog niet." Toen de ander vervolgens het eigenlijke leger aanschouwde, dat uit het gansche uitgestrekte rijk was bijeengebracht, zeide hij met volle verzekerdheid tot Otkar: »Ongetwijfeld trekt Karel dan met deze troepen mee." Otkar hernam: »Zelfs nu is Karel er nog niet bij." Toen begon de koning angstig te worden en te zeggen: »Wat zullen wij doen, wanneer nog meer krijgers met hem komen?" Otkar sprak: »Gij zult het wel zien, wanneer Karel aankomt, doch wat er van ons worden moet, weet ik niet." En zie, terwijl zij nog spraken, verscheen zijn hofgezin. »Dat is Karel," sprak de koning, maar Otkar zeide: »Nog niet, ook nu nog niet." Daarop vertoonden zich de bisschoppen, de abten en geestelijken en de kapelanen met hunne helpers. Toen hij hen gezien had, stamelde de vorst, die reeds een afkeer had van het levenslicht en alleen naar den dood verlangde, met moeite nog de woorden: »Laat ons afdalen en ons onder de aarde verbergen voor den toorn van zulk een geduchten vijand." Otkar echter, die de onvergelijkelijke macht van Karel vroeger had leeren kennen, ja, in betere dagen daarmee zeer vertrouwd geweest was, antwoordde vol vreeze: »Wanneer gij ziet, dat op het veld ijzeren halmen staan en dat de Po en de Tessino met donkere ijzerkleurige golven, aan de baren der zee gelijk, tegen de muren der stad opbruisen, dan is dit het teeken, dat Karel in aantocht is." Hij had nog niet uitgesproken, toen zich in het westen iets als eene donkere wolk vertoonde, die den heldersten

dag in vreeselijken nacht herschiep. Doch toen de keizer langzamerhand nader kwam, blonk den Longobarden van den weerglans zijner wapenen een dag te gemoet, die voor hen nog duisterder was dan die nachtelijke donkerheid. Nu aanschouwde men dan ook Karel in persoon, het hoofd met den ijzeren helm, de armen met ijzeren armstukken bedekt, de breede borst en de sterke schouders door een ijzeren harnas beschermd. In de linkerhand droeg hij de hoog opgerichte ijzeren lans, want de rechterhand was steeds vaardig om naar het zegevierend zwaard te grijpen. De dijbeenen, die door anderen, om des te gemakkelijker te paard te kunnen stijgen, onbedekt werden gelaten, waren bij hem met ijzeren schubben bedekt, van de ijzeren beenstukken behoef ik niet te spreken, daar deze bij het geheele leger in gebruik waren. Aan zijn schild zag men niets dan ijzer, ook zijn paard was geheel met ijzer bedekt. Deze wapenrusting was door allen, die hem onmiddellijk volgden, ja in 't algemeen door het geheele leger, zooveel hunne krachten dit toelieten, nagevolgd. IJzer vervulde de velden en wegen; de zonnestralen werden door den glans van het ijzer weerkaatst. Aan het stomme ijzer bewees het van schrik verstijfde volk zijne hulde, de ontzetting over het schitterende ijzer drong tot diep onder de aarde door. «O, het ijzer! Wee, het ijzer!" Zoo klonk het verwarde geschreeuw der inwoners. Door het ijzer werd de vastheid der muren aan het wankelen gebracht en de moed der jongelingen bezweek tegenover het ijzer, dat de leden der grijsaards bedekte. Dit alles, wat ik, de stotterende en tandelooze man, niet zooals het betaamde, met trage pen wijdloopig getracht heb te schetsen, zag de waarheidlievende verspieder Otkar met één blik en hij sprak tot Desiderius: »Zie, daar hebt gij hem, dien gij zoo ijverig gezocht hebt." En met dat woord zonk hij levenloos ter aarde."

Zoo erg, als de monnik van St. Gallen verhaalt, was toch de schrik der Longobarden niet. Pavia verdedigde zich althans met groote dapperheid. De belegering duurde zoo lang, dat het Karel verdroot haar zelf te besturen. Hij reisde omstreeks Paschen naar Rome om daar in persoon den paus te begroeten.

Zijne derde en meest geliefde gemalin Hildegard vergezelde hem met haar jeugdig zoontje Karel.

De Frankische koning zag zich te Rome eene schitterende ontvangst bereid. De rechters in vol ambtsgewaad met hunne vliegende vaandels, de jeugd met palm- en olijftakken in de hand, het volk in feestgewaad gedost trokken hem te gemoet. Vlak voor de stad werd hij opgewacht door de geestelijkheid, voor wie een kruisbeeld werd uitgedragen. Karel sprong van het paard, zoodra hij het kruis aanschouwde, en wandelde te voet naar de kerk van den heiligen Petrus; toen hij de trappen van dit gebouw beklom, drukte hij een kus op elke trede. Aan den ingang der kerk werd hij ontvangen door den paus, een slank, schoon en krachtig man. Hij omarmde den koning, die deze omhelzing teederlijk beantwoordde; beide mannen sloten daar een vriendschapverbond, dat hoogst gewichtige gevolgen zou hebben.

Schitterende feesten volgden elkander gedurende de eerste dagen op. Op verlangen van den paus kleedde Karel, die anders zeer aan de eenvoudige Duitsche kleederdracht gehecht was *), zich als een Romeinsch patriciër, met het lange slepende gewaad en de Romeinsche schoenen.

*) Karel was een onverzoenlijk vijand van de pronkzucht, die reeds toen bij vele Franken de overhand nam. Hij bespotte meermalen zijne hovelingen en nam zelfs te recht de toevlucht tot zeer voelbare maatregelen, om hun het onzinnige van overdreven pracht in de kleeding te doen inzien. In den Longobardischen veldtocht deed hij dit b. v. op de volgende zeer lachwekkende wijze. De hovelingen waren in hunne prachtigste kleederen tot bijwoning van eene luisterrijke plechtigheid verschenen. Sommigen droegen kleederen, die uit de huid van vreemde vogels samengesteld en met de hals-, rug- en staartvederen der pauw versierd waren; anderen waren in marter- en hermelijnpelzen gehuld. Karel stond te midden van die prachtig getooide hovelingen, met eene eenvoudige, witte schaapsvacht bekleed en maakte onder die bonte gedaanten eene vrij zonderlinge vertooning. Het was een koude, onaangename,

Op den derden Paaschdag bekrachtigde Karel den giftbrief, waardoor reeds zijn vader Pepijn den grondslag voor de wereldlijke macht der pausen had gelegd. Na afloop van het Paaschfeest en nadat het vroegere verbond tusschen den paus en den koning bekrachtigd was, keerde de laatste naar het leger voor Pavia terug.

De stad moest zich, in weerwil van den krachtigen tegenstand door haar geboden, eindelijk overgeven. Koning Desiderius werd gevangen genomen en op Karels bevel naar een klooster gebracht, waar hij zijn leven als monnik eindigde. Het grondgebied der Longobarden werd bij het Frankische rijk ingelijfd; naar men verhaalt, liet Karel zich te Milaan de ijzeren kroon op het hoofd plaatsen. Het overwonnen volk bleef in het bezit zijner oude wetten. Ook de drie hertogdommen Frioul, Spoleto en Beneventum, die zich tamelijk onafhankelijk van het Longobardische rijk gemaakt hadden, liet Karel bestaan. Hertog Rotgand van Frioul huldigde hem als souverein, de beide overige hertogen bleven onafhankelijk, want een opstand der Saksers belette Karel den oorlog voort te zetten.

Nauwelijks hadden de Saksers zich een weinig hersteld van de hun toegebrachte nederlagen, of zij maakten van de afwezigheid des overwinnaars gebruik om andermaal op te staan. De ziel van den opstand was een edeling uit een oud geslacht der Westfalen, Wittekind (Widukind), een man die van vurige liefde voor de vrijheid gloeide en die zich door zijn heldenmoed en zijn krijgsbeleid een machtigen invloed op zijne stamgenooten verworven had. Wittekind en Karel de Groote stonden voortaan in de Saksische oorlogen tegenover elkander, Karel als de voorvechter van het Christenrijk, dat hij wenschte te stichten, Wittekind als de kampioen van het recht, de vrijheid en de onafhankelijkheid zijns volks.

Wittekind en zijn meest verknochte vriend, de Oostfaler Alboin riepen, terwijl Karel in Italië oorlog voerde, de Saksers te wapen. Aan hun hoofd drongen zij moordend en plunderend in Hessen door; zij heroverden den Erisburg en strekten hun zegetocht zelfs tot Fritzlar uit. Zoodra Karel dit vernam, keerde hij in aller ijl over de Alpen terug; reeds in den herfst van het jaar **774** begon hij den oorlog, doch aanvankelijk met groote omzichtigheid. Eerst in het voorjaar van **775** trok hij den Rijn over en drong daarna diep in het land der Saksers door.

---

regenachtige dag. Op eens gaf de koning bevel tot het houden van eene jachtpartij. De hovelingen moesten zich groot houden en hun koning, die jegens elk in het bijzonder uitermate vriendelijk was, op de jacht vergezellen. In ijlende vaart ging het rusteloos langs velden en door wouden; de prachtige kleederen werden door den regen doorweekt, door de boomtakken en distelen verscheurd en met het bloed der gedoode dieren bemorst. Hoe blij waren de arme, verkleumde en gehavende hovelingen, toen eindelijk de avond viel en het sein tot den terugtocht gegeven werd! Een helder vuur flikkerde in den hal en de half verstijfde jachtgezellen verdrongen zich bij den haard; gaarne zouden zij droge kleederen aangetrokken hebben, doch de koning riep hartelijk lachend: »Een ieder houde zijn pels aan tot wij slapen gaan, want aan het lijf droogt het natte goed het best." De hovelingen verdrongen elkaar om het koesterende vuur, en zij moesten in den dienst des konings blijven tot diep in den nacht, want vroolijker en minzamer dan op dien dag was Karel nog nooit geweest. Eindelijk was het vurig verbeide uur der verlossing daar; de jagers mochten naar hunne woningen terugkeeren en konden zich gaan uitkleeden. Nu echter kraakten en scheurden de plooien en naden der prachtige kleederen als dood hout, dat gebroken wordt, en meer dan een beklaagde zich, dat hij door het bederven van zijne kostbare kleederen zooveel geld op één dag verloren had. Nog was de strafoefening niet afgeloopen, den volgenden dag riep de koning zijne hovelingen bijeen met het bevel om in dezelfde kleeding te verschijnen, die zij bij de jachtpartij van den vorigen dag gedragen hadden. Zij kwamen, en evenals Karel gisteren in zijne witte schaapsvacht eenvoudig en zonder opschik onder zijne sierlijk getooide hovelingen verschenen was, zoo blonk hij nu onder zijne met lompen of met leelijke kleurlooze kleederen bedekte kamerheeren uit, met diezelfde schaapsvacht, waaraan noch het vocht, noch de hitte eenige schade had toegebracht. Spottend riep hij zijnen hovelingen toe: »Ziet nu eens, gij dwaaste aller menschen, welk pelswerk is kostelijker en nuttiger, deze oude schaapsvacht, die ik voor een schelling gekocht heb, of uwe prachtige kleederen, die u vele ponden gouds kosten."

Wittekind handelde volgens hetzelfde plan, hetwelk de Cherusker Herman eens gevolgd had. Dewijl hij in een open veldslag weinig kans had om de voortreffelijk uitgeruste en met pantsers bedekte Franken te overwinnen, trokken zijne strijders op zijn bevel langzaam voor de Franken terug, zij verstrooiden zich door de bosschen, waar elke boom en ieder voetpad hun op het nauwkeurigst bekend was, doch nauwelijks hadden zij zich verspreid of zij vereenigden zich weder om zich kort daarop weer te verstrooien. Karel vervolgde de vluchtelingen en splitste daartoe zijn leger in twee afdeelingen, waarvan de eene de Westfalen, de andere, aan wier hoofd hij zelf stond, de Oostfalen en Engeren bestrijden moest. Wel behaalden de Westfalen onder Wittekind eene overwinning, doch dat voordeel was niet duurzaam, daar Karel, nadat hij de Oostfalen en Engeren onderworpen had, hen opnieuw over de Wezer terugdreef.

Met stoute plannen voor toekomstige veldtochten in het hoofd begaf Karel zich naar Aken, de stad die hij, om de warme baden die daar gevonden werden, tot zijne geliefkoosde verblijfplaats verkozen had. Terwijl hij juist een weinig rust nam, ontving hij de tijding, dat hertog Rotgand van Frioul zijn leeneed geschonden en zich aan het hoofd van een opstand geplaatst had, waaraan zich ook de hertogen van Beneventum en Spoleto hadden aangesloten.

Ondanks het strenge jaargetij, — de winter was reeds ingevallen — trok Karel onmiddellijk over de Alpen, en vernietigde schier zonder slag of stoot de macht der opstandelingen. Hertog Rotgand werd gevangen genomen en ter dood gebracht, Frioul voortaan door Frankische graven bestuurd. De hertog van Spoleto onderwierp zich zonder den geringsten tegenstand te bieden.

Deze veldtocht in Italië bracht den koning eene groote winst aan: hij maakte een verbitterd tegenstander tot een trouw en warm vriend. Ofschoon Karel niet het minste onderwijs genoten had, beschermde hij toch wetenschap en kunst; hij beminde en achtte de geleerden en poogde zich van hunne diensten te verzekeren. Een bekend geschiedschrijver, Paulus Warnfried, die zich onder den naam van Paulus Diaconus grooten roem heeft verworven, was een vriend van koning Desiderius geweest. Na het ten onderbrengen van den vorst der Longobarden had Karel den geleerde tevergeefs uitgenoodigd om in zijn dienst te treden. Paulus Diaconus weigerde de trouw, zijn vroegeren meester verpand, te schenden, en nam zelfs een werkzaam aandeel aan den opstand van hertog Rotgand. Hij werd evenals deze gevangen genomen; men bracht hem voor den overwinnaar. Toen deze hem scherpe verwijten deed, antwoordde Paulus Diaconus fier: »Toevallige omstandigheden heffen een plicht niet op; Desiderius blijft altijd mijn koning en ik blijf hem trouw verschuldigd."

In zijn eerste opwelling van toorn beval Karel, dat de geleerde, als hoogverrader, met het verlies zijner beide handen gestraft zou worden. Doch bijna oogenblikkelijk bedacht hij zich: »Neen," riep hij, »waar zouden wij zulk een getrouw geschiedschrijver wedervinden, wanneer wij hem de hand afhouwen, waarmede hij zulke goede werken geschreven heeft?" Hij schonk Paulus Diaconus genade, en ontving later van hem meer dan een gewichtigen dienst.

Na het dempen van den opstand keerde Karel naar Duitschland terug; het was hoog tijd, want reeds bij zijn overtocht over de Alpen ontving hij het bericht, dat de Saksers opnieuw in opstand waren gekomen. Wittekind had weder de zijnen verzameld en bijna geheel het verloren grondgebied heroverd. De vruchten van den bloedigen oorlog van het jaar 775 schenen geheel verloren. Doch reeds was het ontzag, dat Karels naam alleen inboezemde, zóó groot, dat de Saksers, toen de koning met zijn leger kwam aanrukken, den oorlog niet durfden voortzetten; zij trokken Karel te gemoet en beloofden hem zich van alle vijandelijkheden te zullen onthouden. Velen hunner lieten zich zelfs doopen. Één echter deed dit niet, de machtigste en edelste van allen, Wittekind, de held des volks.

Wittekind wilde van geene onderwerping hooren; hij riep het volk op tot

den strijd voor de Saksische vrijheid, een strijd, die moest worden volgehouden, totdat de laatste man gesneuveld was. Was de dood niet ver boven de slavernij te verkiezen? Doch zijn manlijke taal vond geen ingang.

Karel nam den aangeboden vrede aan; hij vertrouwde echter de Saksers niet en besteedde den winter aan het vermeerderen van zijne krijgsmacht. In de lente van 777 trok hij andermaal naar het land der Saksers; te Paderborn riep hij een algemeenen rijksdag bijeen, waarop de Saksische edelingen moesten verschijnen om de voorwaarden van een duurzamen vrede vast te stellen.

Te midden van zijne in het staal gedoste krijgers en omringd door zijn prachtigen hofstoet ontving Karel de Saksische grooten. Op dezen rijksdag verscheen ook een gezantschap der Saracenen in Spanje, om, gelijk wij later zullen verhalen, de hulp van den machtigen Frankischen koning in te roepen. De Saksische edelen werden overbluft door het prachtige schouwspel, dat zich voor hun oog ontvouwde. Zij bogen het hoofd voor den Frankischen vorst, bereidwillig sloten zij vrede.

Karel liet hun hunne oude staatsregeling, hunne wetten en volksvergaderingen behouden; daarvoor echter erkenden zij hem als hun opperheer; zij verbonden zich tot het betalen van eene schatting en beloofden hem, dat aan de verbreiding van het Christendom op hun grondgebied verder geene hinderpalen in den weg gelegd zouden worden; wie den Christelijken godsdienst durfde aanranden zou van zijne vrijheid beroofd en verbannen worden. Ook thans lieten vele Saksers zich doopen.

Met het sluiten van dit vredesverdrag scheen eindelijk het groote doel van Karel, de invoering van het Christendom in de Saksische landen en de onderwerping van het dappere volk, bereikt; doch deze overeenkomst was niets dan een schijnvrede, daar Wittekind, de ziel van alle oproerige bewegingen, daaraan zijne toestemming onthouden had. Hij was aan zijne overtuiging getrouw gebleven en, om niet tot onderwerping gedwongen te worden, naar Denemarken gevlucht. Hier wachtte hij het gunstige tijdstip af, om naar zijn vaderland terug te keeren en den strijd tegen den vijand zijns volks te hernieuwen.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

Karels veldtocht tegen de Arabieren. De slag bij Roncevalles. De sage van ridder Roland. Tocht naar Italië. Oorlogen met de Saksers. Moord der 4500. Laatste groote opstand der Saksers. Wreede wet van Karel Wittekind onderwerpt zich en wordt gedoopt. Onderwerping van Beneventum. Hertog Thassilo van Beieren afgezet. Oorlogen met de Avaren. Dood van Hadrianus. Paus Leo III. Karel te Rome. Openbaar gericht over den paus. Karel tot keizer gekroond. Laatste levensjaren van Karel. De laatste rijksdag te Aken. Kroning van Lodewijk. Dood van keizer Karel.

Aan het hoofd van het Saraceensche gezantschap, dat op den rijksdag te Paderborn verscheen, stond de emir Ibn al Arab van Saragossa, die tegen den Ommyaadschen kalif Abd Errahman in opstand gekomen, doch door dezen verjaagd was en thans Karels hulp kwam inroepen.

De Frankische koning was met dit aanzoek zeer verlegen. Aan den éénen kant wenschte hij de bede van den emir gehoor te geven, dewijl hij zich daardoor de gelegenheid geopend zou zien om de Frankische heerschappij aan gene zijde der Pyreneën over Spanje uit te breiden, doch aan den anderen

kant was dat verbond met de ongeloovigen, de natuurlijke vijanden der Christenheid, in strijd met de zedelijke beginselen dier dagen. Karels veroverings-zucht behield echter de overhand over die bedenkingen van zedelijken aard. Het verzet der geestelijkheid ontzenuwde hij door de belofte, dat hij aan de onderdrukte Spaansche Christenen krachtdadige hulp zou verleenen. In de lente van 778 riep hij de geheele macht van het Frankische rijk bijeen; met twee geduchte legers trok hij over de Pyreneën; na een kort beleg dwong hij Barcelona, Saragossa en andere steden tot de overgave. Ibn al Arab en eenige andere emirs, die tegen Abd Errahman waren opgestaan en zich met Karel verbonden hadden, stelde hij als regenten over hunne provinciën aan, zij moesten hem als hun leenheer den huldigingseed zweren en zich verbinden om in het vervolg den Christenen geene schattingen op te leggen. Voor zich zelf behield Karel niets dan de landstreek tusschen den Ebro en de Pyreneën, welke hij onder den naam van Spaansche mark bij het Frankische rijk voegde. Hij droeg het bewind over dit gewest op aan een Frankischen graaf, die zijn zetel te Barcelona vestigde.

Wijselijk weerstond Karel de verzoeking om grooter veroveringen in Spanje te maken; hij wist maar al te goed, dat hij de geheele kracht des rijks noodig had, om mogelijke oproeren der Saksers te onderdrukken en keerde daarom spoedig uit het veroverde land terug.

Even gelukkig als het begin van den veldtocht was geweest, even ongelukkig was het einde. Lupus II, de hertog van Vasconië, een afstammeling van het Merovingische vorstengeslacht, boog zich niet dan morrend onder het juk van Karels heerschappij. Hij had zich met de volksstammen der Pyreneën verbonden en overviel met hen het terugtrekkende Frankische leger, nadat de koning reeds met een deel zijner troepen gelukkig de woeste kloven van het gebergte doorgetrokken was.

De achterhoede trok juist door het dal van Roncevalles, toen eensklaps uit de dichte wouden, die de steile bergen bedekten, de Basken te voorschijn stormden, van de bergen groote rotsblokken op de Frankische soldaten wierpen en uit hunne onbereikbare schuilhoeken een hagelbui van pijlen en werpspietsen op hen deden nederdalen. Schier zonder tegenstand te bieden, werden de zwaargewapende Franken omgebracht door de bergbewoners, die door geene wapenrusting in hunne bewegingen werden belemmerd. Slechts aan enkelen gelukte het te ontkomen. Bijna de geheele legertrein viel den roofzuchtigen Basken in handen. Vele voortreffelijke legerhoofden vonden hier den dood; onder hen noemt Einhard ons den opperkeukenmeester van Karel, den paltzgraaf Anselmus, en den voortreffelijken Hruodland, die onder den naam van Roland de held der Duitsche sage geworden is, den graaf van het Bretannische grensdistrict, den bijzonderen gunsteling des konings.

Karel was niet eens bij machte om dezen verraderlijken overval te wreken op de lichtgewapende bergbewoners, die met den gemaakten buit in aller ijl vloden. Hertog Lupus van Vasconië onderging echter later eene gestrenge straf; de koning deed hem den oorlog aan, nam hem gevangen en hing hem op. De landen van den ter dood veroordeelden werden deels verbeurdverklaard, deels aan zijne zonen geschonken.

De oorlog van Karel met de Saracenen en de ondergang van het Frankische leger in den bergpas van Roncevalles heeft den Duitschen, Franschen en Italiaanschen dichters later stof voor hunne meesterstukken opgeleverd. Het oudste Duitsche gedicht uit den kring van legenden, die de daden van Karel den Grooten verheerlijkt, is het Rolandslied van den priester Conrad, hetwelk omstreeks het jaar 1175 vervaardigd is.

Het is niet van belang ontbloot, de sage met de geschiedenis te vergelijken. Zij verhaalt ons dan, dat aan koning Karel in den droom een engel was verschenen, die hem tot den strijd tegen de Saracenen in Spanje opwekte, en hem den horen Olifant en het zwaard Durandarta ter hand stelde, met den

last om die aan zijn neef Roland te schenken. Karel verhaalde zijnen vazallen den droom, hij riep hen op om hem in den oorlog tegen de Saracenen te volgen en bereidwillig gaven ze aan zijn bevel gehoor.

De wreede Saraceensche koning Marsilies van Saragossa sidderde op zijn troon; hij zond gezanten aan den Christelijken koning en nam den schijn aan, zich aan hem te willen onderwerpen. Doch de dappere Franken wantrouwden de woorden der bedriegelijke gezanten. Zij boden aan, zich naar de legerplaats der Saracenen te begeven, om te onderzoeken, of Marsilies zich werkelijk onderworpen had. Karel zond op raad van Roland diens stiefvader, Ganelon van Mainz, naar Saragossa. Deze aarzelde eerst, dien gevaarlijken last te volbrengen, doch toen Karel het in allen ernst beval, moest hij wel gehoorzamen. Hij besloot, zijn eigen leven, hetwelk hij door de Saracenen bedreigd achtte, door verraad te redden en tevens zich op Roland te wreken. Hij beloofde aan koning Marsilies, dat hij voor eene aanzienlijke som gelds het Frankische leger den ongeloovigen in handen spelen zou. Op zijn raad onderwierpen zich de Saracenen aan koning Karel; deze trok met zijn leger over de Pyreneën terug, toen eensklaps in het dal van Roncevalles de heidenen in ontelbare menigte van tusschen de rotsen te voorschijn kwamen en de achterhoede overvielen. Met leeuwenmoed streden de Christenen, doch eindelijk moesten zij voor de overmacht zwichten. De een na den ander vielen zij door de pijlen en speren der Saracenen.

De dappere held Olivier, de aartsbisschop Turpin, die met donderende stem de zijnen tot den strijd aangevuurd had, en alle overige voortreffelijke krijgers sneuvelden. Eindelijk was de held Roland de laatste van allen op het slagveld overgebleven. Ook hij was doodelijk gewond; nog eens blies hij in den elpenbeenen horen Olifant en zoo geweldig was de toon, dien hij voortbracht, dat koning Karel het geluid acht uren ver hoorde. Vervolgens verbrijzelde hij zijn zwaard Durandarta tegen de rots, opdat het niet in de handen der vijanden zou vallen; eindelijk zonk hij uitgeput te midden van een hoop door hem verslagen vijanden neder.

Karel hoorde het hulpgeroep van zijn vriend en kwam in aller ijl met zijn leger aanrukken. Het was te laat, hij vond niets dan een met lijken bezaaid slagveld. Weeklagend knielde hij bij het lijk van den gesneuvelden Roland neder; nog eens kuste hij het bleeke, met bloed bevlekte voorhoofd van zijn vriend; vervolgens riep hij zijne krijgers bijeen, om den dood dier dapperen te wreken op de heidenen, die hij in een bloedigen slag overwon. De verrader Ganelon, die de vlucht genomen had, werd achterhaald en voor het gericht gebracht. Zijn neef, de reusachtige Pinabel, bood zich aan om in een Godsgericht voor zijn oom te strijden. Maar God was rechtvaardig, de reus delfde het onderspit en hiermee was Ganelons schuld bewezen; hij werd door vier wilde paarden vanéengescheurd.

De tijding van het onheil, dat het Frankische leger had getroffen, was spoedig onder de Saksers verbreid, die zich het door Karel geleden verlies nog veel grooter voorstelden dan het werkelijk was. Door den onvermoeiden Wittekind aangespoord, grepen zij terstond weder naar de wapenen, zij vermoordden de Christelijke priesters, vernielden zoowel de bij hen zoo gehate kerkgebouwen als de door Karel aangelegde vestingen en trokken moordend en blakerend het land door. Alle Franken, die zij aantroffen, werden met hunne vrouwen en kinderen neergehouwen.

Oogenblikkelijk snelde Karel met zijne krijgsmacht naar het tooneel van den opstand. In een tweejarigen veldtocht versloeg hij de Saksers in meer dan één treffen en dwong hen tot onderwerping. Vele edelen lieten zich doopen. Wittekind moest andermaal zijn vaderland verlaten. Toch had Karel geene duurzame overwinning behaald; ook thans speelden de Saksers met hem hetzelfde spel van vroeger: zoodra hij aan het hoofd zijns legers kwam opdagen, onderwierpen zij zich; zoolang hij in hun midden verkeerde, ge-

hoorzaamden zij hem; edelen en vrijen namen dan zelfs het Christendom aan, maar alleen om opnieuw den strijd te beginnen, zoodra de Frankische koning naar zijn land was teruggekeerd.

Op dat tijdstip wendden zij zulk eene vredelievende en onderworpen stemming voor, dat Karel meende hen geheel overwonnen te hebben; hij besloot dan ook in het jaar 780 naar Rome te reizen en werd op dien tocht door zijne drie jeugdige zonen, Karel, Karlman en Lodewijk vergezeld.

De koning bracht den winter te Pavia door. Tegen het Paaschfeest vertrok hij naar Rome, waar hij met groote plechtigheid ontvangen werd. De paus doopte met eigen hand den vijfjarigen Karlman, dien hij Pepijn noemde, wijl de naam van Karlman, als eene herinnering aan 's konings ongelukkigen broeder, Karel niet aangenaam in de ooren klonk. Pepijn en Lodewijk werden door den paus tot koning gezalfd. Pepijn tot koning van Italië, Lodewijk tot koning van Aquitanië. Bij eene verdeeling des rijks, welke Karel de Groote wilde, dat na zijn dood zou plaats hebben, zou zijn oudste zoon Frankrijk, de beide overigen Italië en Aquitanië tot erfdeel ontvangen. Karel beval dan ook, in overeenstemming met dit plan, dat de knapen zouden opgroeien te midden van die volken, waarover zij eens den schepter zouden voeren. Op die wijze meende hij het best hunne heerschappij voor de toekomst te zullen verzekeren.

Gedurende zijn verblijf in Italië leerde Karel een man kennen, die hem later gewichtige diensten bewijzen zou, den Engelschen geleerde Alcuinus. Hij noodigde hem uit om aan zijn hof te komen, maar de geleerde weigerde dit, en eerst toen Karel hem beloofde, dat hij ten allen tijde naar zijn vaderland zou mogen terugkeeren, stemde hij er in toe, in het vervolg van tijd tot tijd aan het Frankische hof te komen. Door tusschenkomst van den paus werd ook eene soort van verzoening tot stand gebracht tusschen Karel en hertog Thassilo van Beieren, die zich zeer vijandig jegens zijn leenheer had gedragen. Thassilo verscheen, na Karels terugkomst, op den rijksdag te Worms en zwoer daar den Frankischen koning trouw. Hij heeft dien eed later zeer slecht gehouden.

Toen Karel uit Italië terugkeerde, vond hij het Frankische rijk rustiger dan ooit te voren, zelfs de Saksers hadden geen nieuwen opstand beproefd. Hij meende daarom, voortaan op hunne trouw te kunnen rekenen en toen hij in het jaar 782 genoodzaakt was om een Slavischen stam, de Serben, die aan den mond van de Saale woonden, en de Thuringers hadden aangevallen, te bestrijden, gaf hij bevel, dat eene Saksische krijgsbende zich aan het Frankische leger zou aansluiten.

Wittekind, de onvermoeide voorvechter van de vrijheid der Saksers, die intusschen uit zijne ballingschap naar zijn vaderland teruggekeerd was, riep opnieuw zijn volk te wapen. De Saksers schaarden zich rondom hem, zij overvielen het Frankische leger, in plaats van het in den oorlog tegen de Serben te ondersteunen, en hakten het in een bloedigen slag bij den berg Suntel, in de nabijheid van de Wezer, bijna geheel in de pan.

Toen Karel het bericht van deze trouwbreuk der Saksers ontving, stoof hij in woede op; hij besloot eene vreeselijke wraak te nemen. Terstond verzamelde hij nieuwe strijdkrachten. De geheele macht van het Frankische rijk werd aangewend om de Saksers tot onderwerping te brengen. Hij ontmoette geen tegenstand. De Saksische edelen onderwierpen zich, sidderend voor des konings toorn. De koning riep hen voor zich, om gericht over hen te houden; hij beschouwde hen niet langer als vijanden, maar als verraders.

Schoorvoetend gaven zij gehoor aan een bevel, dat zij niet durfden wederstreven. Karel eischte, dat alle aanstokers van den opstand geboeid in zijne handen zouden gesteld worden, om hunne rechtmatige straf te ondergaan. Zij verklaarden eenstemmig, dat Wittekind, en niemand anders, hen tot den strijd aangevuurd en den opstand veroorzaakt had. Zij waren echter niet in staat,

zoo luidde verder hunne verklaring, hem den koning uit te leveren, daar hij het Saksische land opnieuw verlaten had, toen hij zich niet langer ontveinzen kon, dat al zijne pogingen om het volk tot het voortzetten van den strijd te bewegen, vruchteloos waren.

Dewijl de Saksische edelen niet in staat waren Wittekind uit te leveren, eischte de koning van hen de uitlevering van allen, die aan den strijd bij den berg Suntel hadden deelgenomen. De edelen gehoorzaamden; 4500 dappere strijders werden bij Werden aan de Aller geboeid aan de genade van Karel den Grooten overgegeven. Doch de grimmige vorst kende geene genade. Hij meende den Saksers door een vreeselijk strafgericht een heilzamen schrik te moeten inboezemen. Op het veld bij Werden werden de 4500 gevangenen op één en denzelfden dag onthoofd. Als van schrik bedwelmd waren de Saksers van den moord hunner broederen getuigen. Zij waren buiten machte om dien te beletten, doch in hun hart zwoeren zij den onderdrukker huns volks bloedige wraak.

Den winter van het jaar 783 bracht Karel in zijn winterkwartier te Diedenhofen door. Het was voor hem een rampspoedige tijd; hij verloor zijne geliefde gemalin Hildegard, die op den laatsten dag van de Paaschmaand stierf en korten tijd daarna door 's konings moeder Bertha gevolgd werd. Beide vrouwen hadden vaak een gunstigen invloed op den koning uitgeoefend, door hem zachter te stemmen en van wreede maatregelen terug te houden.

Nog in hetzelfde jaar nam Karel, die niet geschikt was om lang ongehuwd te blijven, de dochter van een Frankischen graaf, Fastrada, tot gemalin. Hij had eene ongelukkige keus gedaan, want Fastrada was eene wreede, heerschzuchtige vrouw, die den koning dikwijls tot het nemen van bloedige maatregelen aanspoorde. Einhard, de trouwe vriend en levensbeschrijver van den grooten koning, zegt uitdrukkelijk, terwijl hij van meer dan ééne tegen Karel gesmede samenzwering spreekt, dat deze voornamelijk veroorzaakt werden door de harde maatregelen, welke Karel op raad zijner vrouw had genomen.

In de lente van 783 keerde Wittekind naar het land der Saksers terug Nog eens riep hij zijne volksgenooten ten strijde. tegen de Franken, hij bezwoer hen, den dood der 4500 te wreken en thans gaven de Saksers als één man aan zijne roepstem gehoor. Niet alleen de edelen en vrijen, ook de hoorigen grepen naar de wapens, want allen zonder onderscheid dorstten naar wraak, daar het zwaard van den beul de hoofden der gevangenen zonder onderscheid van rang of stand had getroffen.

Een algemeene opstand, waarbij zich ook de Friezen aansloten, was hiervan het gevolg. Karel was hierop voorbereid; hij had zich vooraf gewapend en rukte op het bericht van den opstand terstond met een groot leger tegen de Saksers op, die zich, onder aanvoering van Wittekind, bij Detmold vereenigd hadden. Het kwam tot een bloedigen slag, waarin de Saksers zich zóó dapper verweerden, dat Karel zich niet op eene overwinning beroemen kon. Doch kort daarna versloeg hij hen in een tweede treffen in de nabijheid van Osnabrück, waar hij het geheele Saksische leger vernietigde.

Zonder slag of stoot drongen de Franken nu tot aan de Elbe door; met afschuwelijke wreedheid hielden zij huis in de Saksische gouwen, en zelfs de invallende winter maakte geen einde aan de slachting, terwijl anders bij de Franken de gewoonte bestond, gedurende den winter de wapenen te laten rusten. De Saksische dorpen en gehuchten werden verbrand, de Franken maakten op deze strooptochten slechts weinig gevangenen, daar zij de ongelukkige Saksers bij duizenden vermoordden.

In 785 riep Karel een rijksdag te Paderborn bijeen; hier vaardigde hij, om de zaken der Saksers te regelen, eene wet uit, die met bloed scheen geschreven; slechts ééne straf, de doodstraf, werd bijna op elke overtreding van zijne bevelen gesteld. Zoo heette het onder anderen in de wet:

»Wanneer iemand met geweld in eene kerk binnendringt en daar iets rooft of steelt, of de kerk in brand steekt, hij zal den dood sterven.

Wanneer iemand de heilige veertigdaagsche vasten, uit minachting voor het Christendom, niet houdt en vleesch eet, hij zal den dood sterven.

Wanneer iemand, door den duivel bekoord, op heidensche wijze gelooft, dat een man of eene vrouw een heks is en menschen eet, en hen daarom verbrandt en hun vleesch te eten geeft of het zelf eet, die zal met den dood gestraft worden.

Wanneer iemand het lichaam van gestorven menschen naar heidensch gebruik door het vuur laat verteren en zijne beenderen tot asch verbrandt, die zal met den dood gestraft worden.

Wie in het vervolg onder het volk der Saksers ongedoopt zich verbergen wil en nalaat zich ten doop aan te bieden, die zal den dood sterven.

Wie tegen den koning in opstand komt, die zal met den dood gestraft. worden, enz."

Van de vrijheden, die Karel den Saksers tot dusver had laten behouden, beroofde hij hen; de oude Germaansche staatsregeling werd afgeschaft, de volksvergaderingen werden beperkt, alleen de vertegenwoordigers des konings hadden het recht om ze bijeen te roepen. Onder 's vorsten onmiddellijk oppertoezicht regeerden voortaan Frankische graven met de scherpte des zwaards over het Saksische land.

De moed der Saksers was uitgeblusscht, hunne kracht was gebroken. Zelfs Wittekind en zijn trouwe vriend Alboin, die edele kampioenen voor het recht en de vrijheid der Saksers, zagen thans in, dat het niet langer mogelijk was, aan de overmacht van den Frankischen koning het hoofd te bieden. Om verder bloedvergieten te voorkomen, gaven zij gehoor aan de oproeping van den Frankischen koning, die hun vrijgeleide toezegde. Zij begaven zich naar Attigny in Champagne; hier beloofden zij Karel trouw en zij hielden hun woord. Wittekind liet zich doopen; men verhaalt zelfs, dat hij later een bijzonder heilig leven geleid heeft.

Tot het jaar 793 waagden de Saksers het niet, de wapenen tegen den koning op te vatten. Zij volgden zelfs zijne vanen in meer dan een oorlog. Later stonden zij wel opnieuw op, gedurende den oorlog met de Avaren, waarvan wij straks zullen spreken, doch daar de dappere Wittekind niet aan hun hoofd stond, werden zij binnen korten tijd ten ondergebracht. In het jaar 804 maakte Karel een einde aan de Saksische oorlogen door een maatregel, die bijna nog strenger was dan zijne vroegere bevelen. Hij liet 10,000 Saksers met hunne vrouwen en kinderen met geweld uit hun vaderland wegvoeren en naar andere Frankische gewesten overbrengen. De landerijen der verbannenen schonk hij aan een Slavischen volksstam, de Obotriten. Hierdoor was de tegenstand der Saksers voor goed gebroken, aan de achtergeblevenen kon hij nu zachtere wetten geven, ja, hun dezelfde rechten verleenen als de Franken bezaten.

Na de onderwerping van Wittekind zien wij Karel den Grooten op andere krijgstooneelen verschijnen. Nadat hij in het jaar 786 de oproerige bewoners van Bretagne overwonnen had, trok hij andermaal naar Italië, om daar zijne heerschappij te beveiligen.

Hertog Arichis van Beneventum had van Karels afwezigheid gebruik gemaakt om zich, in de hoop op hulp van de zijde der Grieken, onafhankelijk te verklaren; doch toen Karel zijne legers tegen hem aanvoerde, en de Grieksche hulptroepen uitbleven, was hij weldra genoodzaakt om den strijd op te geven. Hij huldigde den Frankischen koning en mocht hiervoor in het bezit blijven van zijn hertogdom.

Minder gelukkig dan Arichis was zijn zwager hertog Thassilo van Beieren. Deze koesterde, in weerwil van zijne schijnbare onderwerping, een doodelijken haat tegen Karel den Grooten. In strijd met zijn eed van trouw had hij meer dan eens geweigerd, hulptroepen te leveren, gelijk hij verplicht was. Met zijn zwager Arichis stond hij heimelijk in verstandhouding en hij wachtte

slechts op een gunstig tijdstip om openlijk als vijand op te treden tegen den Frankischen koning, wiens opperheerschappij hij slechts morrend en wrokkend droeg.

Uit Italië teruggekeerd trok Karel in het jaar 787 met twee legers naar Beieren. Thassilo, die terstond inzag dat hij tegen de overmacht der Franken niet was opgewassen, begaf zich in persoon naar des konings legerplaats, verzekerde hem van zijne trouw en bood hem, als onderpand van zijne onderwerping, zijn eigen zoon en 12 andere aanzienlijke Beieren als gijzelaars aan. Karel liet zich opnieuw tot toegevendheid bewegen, hij droeg het hertogdom Beieren aan Thassilo in leen op en trok, nadat deze den eed van trouw aan zijn leenheer had afgelegd, met zijn leger terug.

De geschiedschrijvers, die de daden van Karel den Grooten verheerlijkt hebben, verhalen, dat Thassilo dien eed van trouw alleen had afgelegd met het bepaalde plan om dien terstond te schenden, ja, dat hij zijnen rijksgrooten, die insgelijks den koning trouw moesten zweren, bevolen had, onder het afleggen van den eed aan iets anders te denken, dewijl hij dan niet geldig was en hen voor God niet kon binden. Te gelijker tijd, zoo verhalen zij verder, spoorde hij de Avaren, zijne naburen, destijds Hunnen genaamd, aan, om Karel den Grooten den oorlog te verklaren, daar hij hoopte, zich op die wijze tot onafhankelijk vorst der Beieren te kunnen opwerpen.

Het is moeilijk uit te maken, in hoever deze opgaven juist zijn. Zeker is het, dat Thassilo de geheime vijand des konings werd, en dat Karel het eindelijk noodig achtte, zich van hem te ontslaan. In het jaar 788 riep hij een rijksdag te Ingelheim bijeen, waarop ook Thassilo verscheen. Weinig vermoedde de hertog, dat tegen hem een rechtsgeding zou begonnen worden en deze laatste omstandigheid zou ons bijna doen overhellen tot het gevoelen, dat hij onschuldig was.

Karel riep de Frankische, Longobardische, Saksische en Beiersche edelen op, om gericht te houden over Thassilo, die van hoogverraad werd aangeklaagd. Of het rechtsgeding met de noodige onpartijdigheid gevoerd werd, is voor het minst twijfelachtig; wij weten alleen, dat zelfs de Beiersche edelen tegen hun hertog getuigenis aflegden en dat hij wegens het verbreken van zijn eed als leenman ter dood veroordeeld werd. Karel verzachtte dat strenge vonnis en zond Thassilo met vrouw en kinderen naar een klooster. Beieren werd met het Frankische rijk vereenigd en door Frankische graven bestuurd.

Door deze vereeniging van Beieren met het rijk der Franken hadden deze de Avaren tot naburen gekregen, en Karel zag zich weldra met hen in een langdurigen oorlog gewikkeld.

De Avaren deden naar gewoonte aanhoudend strooptochten op Frankisch grondgebied; hoewel zij in drie gevechten geslagen en genoodzaakt werden om naar Hongarije terug te trekken, drongen zij toch telkens opnieuw in de grensprovinciën door, die zij te vuur en te zwaard verwoestten. Tevergeefs had Karel zijn best gedaan om door vreedzame onderhandelingen een einde te maken aan die roofzuchtige invallen. Wel waren Avaarsche gezanten in het jaar 790 op den rijksdag te Worms verschenen; wel had Karel zelf onderhandelaars tot den khan der Avaren gezonden, doch alle onderhandelingen waren zonder gevolg gebleven. De koning zag zich in het jaar 791 tot den oorlog genoodzaakt, om door het vernietigen van de macht der Avaren een eind aan hunne strooptochten te maken.

Niet alleen de Franken, ook alle onderworpen volken, als de Saksers en Friezen, moesten voor dezen krijgstocht hunne hulptroepen leveren. Eéne legerafdeeling, onder Karels zoon Pepijn, rukte uit Italië tegen de Avaren op, terwijl de beide andere den linker- en den rechteroever van den Donau volgden. Karel zelf voerde de laatstgenoemde afdeeling aan. Ieder soldaat moest zich van wapenen, kleederen en levensmiddelen voor een half jaar voorzien, op den Donau voerde eene talrijke vloot het leger zijne oorlogsbehoeften na; zoo toegerust begon Karel den veldtocht.

Een aantal wonderbare vertelsels omtrent het land der Avaren waren

onder de Franken verbreid. Men verhaalde, dat daar onnoemlijke schatten waren opgestapeld, als de vrucht van strooptochten, gedurende vele jaren tegen het zwakke Grieksche keizerrijk ondernomen. Doch niet gemakkelijk kon men zich van deze schatten meester maken, want ze lagen veilig bewaard in reusachtige vestingen, die de bewoners des lands ringen noemden. Onbebouwde stukken land van 7 mijlen in doorsnede waren omringd door sterke wallen, ter hoogte en breedte van 20 voet. Deze wallen werden gesteund door reusachtige eiken- en dennenstammen, die in den grond waren geheid en welker tusschenruimte met steenen en gedroogde leem was aangevuld. Op de kruin der wallen trof men dicht ineengegroeide heggen van klein struikgewas en doornen aan.

In het midden van deze omwalling, waarin men slechts enkele nauwe poorten vond, lagen de dorpen, slechts zoo ver van elkaar verwijderd, dat de stem eens mans in het ééne dorp door de bewoners van het andere gehoord kon worden en deze woonplaatsen waren elk op zich zelf weer door ringen omgeven. In het geheel vormde eene reeks van 9 dergelijke wallen een soort van gordel rondom het land; van ring tot ring lagen afzonderlijke woonplaatsen, wier bewoners door horensignalen met elkaar gemeenschap konden houden. Zoodra dus een vijand in aantocht was, kon diens aankomst binnen weinige oogenblikken mijlen ver aangekondigd worden.

Het geheele land der Avaren vormde in zekeren zin eene reusachtige vesting, die zonder veel moeite door de grijsaards, ja zelfs door vrouwen en kinderen verdedigd kon worden, terwijl de weerbare manschap op roof- of krijgstochten uit was. De verovering van zulk een land ging natuurlijk met schier onoverkomelijke moeilijkheden gepaard; doch deze bezwaren schrikten evenmin koning Karel als zijne dappere Franken af, wier begeerte naar buit door de verhalen omtrent de schatten der Avaren op het sterkst geprikkeld werd.

Karel trok moedig voorwaarts. Reeds onderweg vernam hij, dat zijne Italiaansche afdeeling onder Pepijn eene schitterende overwinning op den vijand bevochten had; hij vierde deze heugelijke gebeurtenis door een godsdienstig dankfeest, dat drie dagen duurde, en zette daarop zijn marsch voort. De Avaren handhaafden tegenover de Franken den ouden roem hunner dapperheid niet; de vroeger zoo geduchte krijgers waren door een weelderig leven ontzenuwd. Bij hunne invallen in de naburige landen, voornamelijk in het Grieksche rijk, hadden zij zelden of nooit een krachtigen tegenstand ontmoet; de overwinning kostte hun volstrekt geene moeite, daar de roep van wreedheid, waarin zij stonden, de bewoners der grensprovinciën tot eene overhaaste vlucht aandreef. Toen echter de overal zegevierende krijgsbenden van Karel in hun land binnendrongen, werden zij door een onuitsprekelijken schrik bevangen; zij vloden lafhartig naar de bosschen en gaven de vesting aan den vijand prijs. Twee en vijftig dagen lang verwoestten de Franken het land te vuur en te zwaard, zonder den minsten tegenstand te ontmoeten, toen eene hevige ziekte, die onder de paarden uitbrak, Karel tot den terugtocht noodzaakte.

Doch hiermede was de oorlog niet ten einde, integendeel, hij duurde niet minder dan acht jaren voort. Karel liet het voeren van den krijg aan zijn zoon Pepijn en aan zijne andere legerhoofden over, daar hij zelf met de onlusten, die opnieuw onder de Saksers waren uitgebroken, de handen te vol had, om zich met de afgelegen gewesten der Avaren te kunnen bemoeien.

Een aantal gevechten werd in dezen langdurigen oorlog geleverd, veel bloed werd er vergoten en menige wreedheid overeenkomstig den geest dier tijden gepleegd. Het geheele land der Avaren vertoonde na het herstel van den vrede het beeld eener vreeselijke, uitgestrekte woestenij. Waar vroeger de koninklijke burg van den machtigen khan gestaan had, vond men geen spoor meer van eene menschelijke woning, alle voorheen zoo bloeiende dorpen en gehuchten waren verwoest. De geheele adel der Avaren kwam in dezen oorlog om. Onmetelijke schatten, de vrucht der strooptochten van vele eeuwen,

vielen den Frankischen overwinnaars in handen. Deze brachten zooveel goud en zilver, zooveel kostbaarheden en edelgesteenten in hun vaderland mede, dat de overvloed van het geld den prijs van alle voorwerpen deed stijgen.

Karel verdeelde den buit met milde hand onder zijne soldaten, ook aan de kerk maakte hij, overeenkomstig zijne gewoonte, prachtige geschenken. De veroverde landen der Avaren bevolkte hij opnieuw, vooral met inwoners uit Beieren; om hen tegen de invallen van naburige barbaarsche volksstammen te beschermen, legde hij hier, evenals in alle overige grenslanden, sterke vestingen aan.

De afzonderlijke grensprovinciën, grensmarken genaamd, werden geregeerd door markgraven, die alleen aan gevolmachtigden des konings rekenschap van hunne daden behoefden af te leggen en buitendien, dewijl zij zoo ver van het middelpunt des rijks verwijderd waren, zich binnen korten tijd schier geheel als onafhankelijke vorsten gedroegen.

Terwijl Karel met de Avaren en Saksers oorlog voerde, waren er in Italië belangrijke gebeurtenissen voorgevallen. Den 21sten December 795 was paus Hadrianus, Karels trouwe vriend, gestorven en Leo III was door geestelijkheid en volk tot zijn opvolger benoemd. In die dagen toch berustte het recht tot verkiezing van den paus nog niet uitsluitend bij de kardinalen.

Had Leo reeds bij zijne verheffing tot paus vele vijanden, zijne regeering deed hun aantal nog meer aangroeien. Men legde hem niets minder dan echtbreuk en meineed ten laste; er werd eene samenzwering tegen hem gesmeed, aan wier hoofd twee der hoogste geestelijke waardigheidsbekleeders, twee neven van den overleden paus Hadrianus, stonden.

De dag van een groote processie was tot het volvoeren van het beraamde plan bestemd; den 25sten April 799 wilde Leo zich van het Lateraan naar de Laurentiuskerk begeven, waar de deelnemers aan de processie zich verzamelden. Op een fier, prachtig opgetuigd ros reed hij door de straten, zijn zegen uitdeelend aan het volk, dat hem met geestdrift toejuichte; twee der samenzweerders vergezelden hem. Eensklaps stormden uit de huizen gewapende mannen te voorschijn, die den paus omsingelden, hem van het paard rukten en naar de kerk van een naburig klooster sleepten.

Toen het volk van zijn eersten schrik bekomen was, wilde het den heiligen vader ter hulp snellen, doch het werd door de saamgezworenen teruggedreven. Deze mishandelden Leo op de vreeselijkste wijze; de overlevering verhaalt zelfs, dat zij hem de ooren van het hoofd en de tong uit den mond rukten, doch dat de vrome man die door een wonder later van God terug ontvangen heeft. Zoo erg zal het met die verwonding wel niet geweest zijn; het gelukte hem althans met de hulp van een trouw dienaar uit de gevangenis te ontkomen en het Vaticaan te bereiken.

Tevergeefs poogden de saamgezworenen in het Vaticaan door te dringen; op de bede om hulp, door den paus geslaakt, verscheen hertog Winigis van Spoleto en hiermede was het dreigendst gevaar afgewend. Leo vreesde echter, dat zijne invloedrijke vijanden het opnieuw op zijn leven zouden toeleggen en trok daarom in persoon naar Duitschland om de hulp van Karel den Grooten in te roepen. Te gelijk wilde hij bij deze persoonlijke ontmoeting de aanklachten, die zijne vijanden later tegen hem mochten inbrengen, reeds vooraf ontzenuwen. Dat deze beschuldigingen wel niet geheel uit de lucht zullen gegrepen zijn, blijkt uit de omstandigheid dat Alcuin, die zich toen aan Karels hof bevond, de brieven verbrandde, welke hij uit Rome ontvangen had, opdat ze niet door onachtzaamheid openbaar gemaakt en de belangen van den paus benadeelen zouden.

Te Paderborn ontving Karel den heiligen vader en beloofde hem zijn trouwen en krachtigen bijstand. Door eene Frankische krijgsbende begeleid, keerde Leo naar Rome terug, waar hij door het volk met vreugdegejuich ontvangen werd.

In het jaar 800 trok Karel aan het hoofd zijns legers naar Italië. Den 24sten November hield hij een luisterrijken intocht binnen Rome; hij kwam als rechter om de tegen den paus ingebrachte beschuldigingen te onderzoeken; of hij als onpartijdig rechter verscheen, willen wij in het midden laten. In elk geval is het een opmerkelijk verschijnsel, dat toen de wereldlijke vorst nog over den geestelijken recht sprak.

Den 1sten December riep Karel de bisschoppen, abten en andere geestelijken, den Romeinschen adel en de Frankische grooten tot het houden eener openbare terechtzitting in de St. Pauluskerk bijeen. Hij beval tevens dat een ieder, die eene klacht tegen den paus in te brengen had, daarmede openlijk op zou treden.

Niemand verscheen. Zij, die klachten hadden kunnen inbrengen, wisten wel, dat Karel daarmede volstrekt niet gediend zou zijn. De bisschoppen en abten antwoordden op des konings vraag, of zij ook eene beschuldiging hadden in te brengen: »Wij wagen het niet, den apostolischen vader, die over de kerk Gods gesteld is, te richten, want wij allen worden door hem gericht, doch hij zelf kan door niemand gericht worden, gelijk van oudsher het gebruik geweest is." In die woorden werd de onfeilbaarheid van den paus reeds ingewikkeld uitgesproken.

Daar er geene aanklacht ingebracht was, kon er van eene eigenlijke rechtspleging geene sprake zijn. De paus zuiverde zich bovendien van alle verdenking door onder eede te verklaren, dat hij vrij was van de schuld, welke men hem uit vijandschap aangewreven had. Karel scheen niet in te zien, dat het zachtst gesproken vreemd was, dat een man die van meineed was aangeklaagd, zich door een nieuwen eed van die verdenking zuiverde.

Eene strenge straf trof thans de samenzweerders, zij werden op de pijnbank gebracht en alleen op voorspraak van den paus schonk Karel hun het leven.

Intusschen was het kerstfeest genaderd. Op den eersten kerstdag begaf Karel zich in het prachtig gewaad van een Romeinsch patriciër, dat hij weder op verzoek van den paus aangetrokken had, naar de Petruskerk om de godsdienstoefening bij te wonen. Nadat hij zijn gebed verricht had, trad de paus eensklaps tot hem nader en zette hem eene gouden kroon op het hoofd; vol geestdrift riep de in de kerk verzamelde menigte met de Romeinsche edelen en de Frankische grooten: »Leven en zegepraal worde aan Karel, den augustus, den grooten vredestichtenden keizer der Romeinen verleend!" Tot driemaal toe herhaalden al de aanwezigen dien jubeltoon. De paus zalfde den nieuwen keizer met de heilige olie en wierp zich toen voor hem neder, om hem zijne hulde te bewijzen.

Karel scheen ontsteld; bij het verlaten der kerk zeide hij tot zijn dienaar en vriend Einhard: »Indien ik met het plan van den paus vooraf bekend was geweest, zou ik, in weerwil van de heiligheid van het feest, niet in de kerk verschenen zijn." Deze woorden van den nieuwen keizer hebben den geschiedschrijvers aanleiding gegeven tot meer dan één scherpzinnigen redetwist. De een beweert, dat men Karels woorden letterlijk moet opvatten, dat hij werkelijk niets van de voorgenomen kroning geweten had; anderen daarentegen houden het er voor, dat niet alleen de kroning, maar evenzeer de woorden van Karel het gevolg waren van eene te voren gemaakte afspraak. Het is een tamelijk nutteloos werk te onderzoeken aan welke zijde de waarheid is; zeker is het, dat Karel niet aarzelde de keizerskroon aan te nemen, zelfs liet hij zijn zoon Pepijn overkomen, opdat ook deze gezalfd worden zou.

Al is die kroning van Karel in ons oog schier niets dan eene uiterlijke, weinig beteekenende vertooning, in het oog van 's keizers tijdgenooten was zij dat volstrekt niet.

Terwijl de paus Karel de kroon op het hoofd drukte, en de Frankische koning haar ontving, spraken beiden het uit, dat Italië en het geheele Westen voor altijd losgerukt waren van het verzwakte Grieksche keizerrijk. Geene

andere beteekenis hechtten dan ook de Grieken aan die kroning; onder de oorzaken van den val van keizerin Irene behoorde ook haar plan om zich met Karel den Grooten in den echt te verbinden en de aankomst van een Frankisch gezantschap, dat met dit doel te Constantinopel verschenen was. Irene's opvolger, Nicephorus, heeft den Frankischen keizer ook nooit als Roomsch keizer erkend.

Indien Karel de Groote niet de macht der oude Romeinsche keizers bezeten had, dan zou die kroning een ijdele en nietige vorm geweest zijn, thans echter, nu hij het grootste deel der gewesten, die eenmaal tot het Westromeinsche rijk behoord hadden, aan zijn schepter onderworpen had, beschouwden de volken hem als den natuurlijken drager der keizerlijke waardigheid, waaraan zich de schitterendste herinneringen uit het verleden vastknoopten.

Karel zelf was van meening, dat hij met den naam ook de volle macht eens keizers verworven had; dit blijkt uit de omstandigheid, dat hij zich door al zijne onderdanen nog eens liet huldigen.

Van groote beteekenis was het feit, dat Karel de kroon uit de hand van den paus, den geestelijken vorst, ontving. Hij zelf beschouwde haar wel niet als een geschenk uit 's pausen hand — dit bewees hij, door later zijn zoon te bevelen, zich zelf de kroon op het hoofd te zetten — maar de geestelijkheid kon in het gebeurde toch een grond vinden voor de bewering, dat Karel tot loon voor de ondersteuning, aan den stedehouder van Christus verleend, door dezen met de kroon begiftigd was geworden, en deze bewering bezat althans een schijn van waarheid, daar de kroning immers het uitvloeisel was van 's pausen zelfstandig besluit, zoodat Karel, gelijk wij reeds verhaald hebben, door die plechtigheid verrast was; hij had haar dankbaar aangenomen, maar van zijn kant daartoe geen enkelen stap gedaan.

Had Karel door zijne schitterende krijgstochten een reusachtig rijk gesticht, dat bijna geheel Middel-Europa omvatte, wat was natuurlijker dan dat hij ook wenschte, het zijnen zonen na te laten? Volgens de Frankische zeden mocht de oudste zoon niet de erfgenaam van het geheele rijk zijn, het moest onder Karels drie zonen, Karel, Lodewijk en Pepijn verdeeld worden.

Al had de keizer den wensch gekoesterd, de onder de Merovingers bestaande wet af te schaffen, dan zou dit hem wel niet onmogelijk geweest zijn, doch na zijn dood zouden zijne zonen ongetwijfeld de keizerlijke wilsbeschikking vernietigd hebben. Karel riep dus in het jaar 806 de grooten des rijks te Thionville bijeen, en legde hun hier een ontwerp tot verdeeling des rijks onder zijne drie zonen ter goedkeuring voor.

Ofschoon de Frankische grooten het verdeelingsontwerp goedkeurden, zou het toch nooit ten uitvoer worden gebracht, daar slechts één van Karels drie zonen zijn vader overleefde.

Ook de laatste levensjaren des keizers werden door aanhoudende oorlogen gekenmerkt; hij had te strijden met de Grieken, wien hij Istrië en Dalmatië ontnam, doch bij den vrede van het jaar 810 weer terug gaf; met de Slaven en Saksers, met de Saracenen en eindelijk met de Noormannen en Denen, die ten gevolge van hunne veroveringen in het land der Saksers de naburen van het Frankische rijk waren geworden.

Tot in hoogen ouderdom bleef Karel in het bezit van zijne volle kracht naar lichaam en geest; doch eindelijk begon hij te sukkelen. Dikwijls werd hij door hevige koortsen aangetast, waartegen hij echter niet den raad van een arts inriep, maar die hij alleen door streng vasten zocht te overwinnen. Hij voelde, dat zijn einde naderde, en niet alleen hij, ook de volken van het Frankische rijk, die met eerbied en bewondering op den grooten keizer staarden, vermoedden, dat zij hun grooten gebieder weldra zouden verliezen en legden daarom meer dan één toen onbegrijpelijk natuurverschijnsel, meer dan ééne zonderlinge gebeurtenis als voorteeken van zijn dood uit.

Het overlijden van zulk een buitengewonen mensch was zulk een be-

langrijk en ontzettend feit in de wereldgeschiedenis, dat de Voorzienigheid, volgens de voorstelling dier tijden, het niet kon doen plaats grijpen, zonder het vooraf te hebben aangekondigd. Karels levensbeschrijver Einhard verhaalt ons dan ook, dat in de laatste levensjaren des keizers vele zons- en maansverduisteringen werden waargenomen; dat men in de zon zeven dagen achtereen eene zwarte vlek opmerkte; dat de zuilengang, dien keizer Karel tusschen de kerk en het slot te Aken met groote moeite had laten optrekken, op hemelvaartsdag geheel instortte; dat de Rijnbrug te Mainz, een prachtig kunstwerk, hetwelk hij gedurende een tijdperk van 10 jaren met ongelooflijke krachtsinspanning zoo stevig van hout had doen bouwen dat het, naar het algemeen gevoelen, in staat scheen de eeuwigheid te verduren, door eene onbekende oorzaak in brand geraakte, en binnen drie uren tijds geheel vernield werd. Karel zelf — zoo verhaalt hij verder — zag op zijn laatsten veldtocht, toen hij op zekeren dag voor zonsopgang de legerplaats verlaten had, een fakkel van den hemel nedervallen en een verblindenden lichtgloed de lucht doorklieven; zijn paard viel eensklaps en wierp hem met zooveel kracht op den grond, dat de haak van zijn mantel brak, zijn gordel lossprong, en de werpspies, die hij juist in de hand had, 20 voet ver voortgeslingerd werd. De aarde beefde; de huizen, waarin hij woonde, trilden op hunne grondslagen en in hunne balken hoorde men een voortdurend gekraak. Einhard deelt ons nog meer dergelijke voorteekenen mede, waaruit het bijgeloof van dien tijd met zekerheid opmaakte, dat de dood des keizers nabij was. Karel echter sloeg geen acht op deze teekenen, hoewel ook hij gevoelde, dat de kracht van zijn vroeger zoo ijzersterk lichaam meer en meer afnam.

Als zorgvuldig vorst en vader besloot hij zijn huis te bestellen, daar de dood zijner twee zonen zijne vroegere beschikkingen omvergeworpen had. Hij riep derhalve in het jaar 813 een rijksdag in zijne meest geliefde residentie Aken bijeen. Van zijne overleden zonen had slechts één, namelijk Pepijn, een zoon, met name Bernhard, nagelaten. Karel wilde aan zijn kleinzoon het koninkrijk Italië verzekeren, terwijl zijn zoon Lodewijk met de keizerskroon het geheele overige rijk erven zou. Op den rijksdag wilde Karel de toestemming der rijksgrooten voor deze rijksverdeeling verwerven, en dit levert ons een nieuw bewijs voor de waarheid, dat de erfelijkheid van den troon aan de toestemming van den rijksdag gebonden was.

De aartsbisschoppen en bisschoppen, de hooge krijgsbevelhebbers en edelen verschenen en schaarden zich in een breeden, schitterenden kring rondom den grijzen keizer. In roerende taal bezwoer hij hen, dat zij aan zijn zoon dezelfde trouw zouden bewijzen, die zij hem gedurende zijne lange regeering betoond hadden. Eindelijk vroeg hij, of zij goedvonden, dat Lodewijk zijn mederegent zijn zou, gedurende den korten tijd, dat hij nog te leven had, en dat zijn zoon hem in de keizerlijke waardigheid zou opvolgen. Menig oog, dat reeds lang het weenen ontwend was, vulde zich onder des keizers toespraak met heete tranen. Toen Karel geëindigd had, verzekerden de grooten hem eenparig van hunne toestemming.

Den volgenden Zondag verzamelde de keizer opnieuw de vorsten des rijks rondom zich in de kerk der heilige Maria te Aken. In zijn prachtig plechtgewaad gedost, met de keizerlijke kroon op het hoofd verscheen de statige grijsaard in hun midden.

Nadat de godsdienstoefening geëindigd was, hield Karel eene ernstige toespraak tot zijn zoon. Hij vermaande hem om God te dienen, de kerk te beschermen, voor zijne onderdanen een liefdevol vader te zijn en zijne zusters, wier steun hij zijn moest, niet te vergeten. Vervolgens beval hij hem eene gouden kroon, die op het altaar lag, te nemen, en zich zelf met eigen hand op het hoofd te plaatsen.

Na het volbrengen van deze gewichtige handelingen leefde Karel nog ongeveer een half jaar. Hij stierf aan eene hevige koorts den 28sten Januari 814.

In de door hem zelf gebouwde kerk te Aken werd hij ter aarde besteld; zijn lichaam werd gebalsemd en in een groot gewelf bijgezet. In denzelfden tooi, waarin hij bij zijn leven bij plechtige gelegenheden op zijn troon gezeten had, rust hij in den keizerlijken grafkelder. Met het gouden zwaard aan de zijde en het Evangelie op de knieën, met de schouders achterover tegen zijn zetel geleund, en het hoofd, dat met een door eene gouden keten bevestigden diadeem versierd is, statig opgeheven, zit het keizerlijke lijk in het grafgewelf te Aken. De keizerlijke kleederen bedekken het lichaam, een zweetdoek verbergt onder den diadeem het gelaat; de gouden pelgrimstasch, die hij op zijn tocht naar Rome placht te dragen, werd hem omgehangen, de gouden schepter en het gouden schild, door paus Leo gewijd, plaatste men aan zijne voeten. Vervolgens werd het graf gesloten en verzegeld, nadat men het met reukwerken, specerijën en balsem en met vele schatten van goud en zilver gevuld had.

Boven het graf werd eene vergulde plaat gesteld, met het beeld des keizers en met het volgende opschrift:

»Hieronder ligt het lichaam van Karel, den grooten en rechtgeloovigen keizer, die het rijk der Franken heinde en ver uitgebreid en 47 jaren lang gelukkig geregeerd heeft. Hij stierf als zeventigjarig grijsaard in het jaar des Heeren 814, den 28sten Januari."

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Karels werkzaamheid als regent. Het Christelijk-germaansche wereldrijk. De geestelijkheid. De tienden. Karel en de kalif Haroen-al-Raschid. De rijksdag. Karels koninklijke macht. De graven. De zendgraven. De nieuwe aristocratie. De markgraven. De Capitulariën. Opbeuring van handel, nijverheid en landbouw. Stichting der volksscholen. Karels geleerde vrienden. Verzameling van Duitsche liederen. Karels liefde voor de toonkunst. Zijne bouwwerken. De keizer voor het laatst te Aken. De volkssage van Einhard en de schoone Imma. Het lichtzinnige hof van Karel. Oordeel van Giesebrecht en van Einhard over zijn persoon en karakter.

Hebben wij Karel den Grooten op zijne veroveringstochten vergezeld, thans willen wij nog een blik achterwaarts werpen, om zijne werkzaamheid als regent en zijn huiselijk leven gade te slaan. Karel was niet alleen een stoutmoedig veldheer en een geducht veroveraar; hij was bovendien de schepper van een nieuwen tijd, en juist daarom heeft hij in de geschiedenis te recht den bijnaam »de Groote" verworven. Het zieltogende, vooral in geestelijk opzicht meer dan half verstorven Frankische rijk werd door hem als met nieuw en krachtig leven bezield. Had reeds Pepijn de Korte het Frankische koninkrijk tot een nieuwen trap van macht en aanzien opgeheven, Karel verhief het tot dat reusachtige Christelijk-germaansche rijk, waarin de westersche Christenen van dien tijd het herleefde Romeinsche rijk begroetten, doch waarin wij eene nieuwe, grootsche schepping van Karel zelf zien.

»De overtuiging der oude Romeinen, dat hunne republiek bestemd was om alle volkeren tot aan het einde der aarde aan ééne en dezelfde wet te onderwerpen, was in den Christelijken tijd niet uitgestorven, maar had veel meer voedsel ontvangen uit het geloof, dat alle belijders des Heilands als ééne groote kudde tot ééne en dezelfde gemeente samengebracht moesten worden. Het Christelijke Rome kweekte niet alleen het geloof aan ééne Christelijke

kerk, maar ook aan één Christelijken staat zorgvuldig aan en deelde dit aan alle aanhangers der katholieke geloofsbelijdenis mede. De rechtgeloovige Christenen beschouwden alzoo het Romeinsche rijk als eene onmiddellijke, onveranderlijke instelling Gods en zagen in den keizer den door God zelf aangestelden opperheer der wereld, met wien geene andere wereldlijke macht zich meten mocht. Zijn voornaamste plicht en roeping was, naar men zeker meende, de Christenheid tegen al hare vijanden te beschermen, voor orde en vrede aan alle plaatsen te waken, de kerk en hare dienaren tegen de aanvallen en aanmatigingen der wereld te verdedigen, de weduwen en weezen, de ongelukkigen en vervolgden in zijne hoede te nemen, de prediking des Evangelies met de kracht zijns arms te ondersteunen en haar baan te breken tot aan het einde der aarde, opdat zoo alles vervuld en Christus de Heer der gansche wereld worden zou.

Door deze voorstelling omtrent de macht des keizers werden alle koningen, vorsten en heeren tot ondergeschikte werktuigen zijner macht vernederd; alle Christenen moesten in het gebod des keizers den wil Gods eerbiedigen en waren alzoo tegenover hem tot eene veel onbepaalder gehoorzaamheid en een veel dieper eerbied verplicht, dan waarop de wereldlijke overheid anders aanspraak kon maken."

Zoo schetst ons Giesebrecht, in zijn voortreffelijk werk »Geschiedenis van den Duitschen keizertijd," de voorstellingen, die de westersche Christenen zich van het Romeinsche rijk vormden, en het hoog gewicht, hetwelk de titel van Duitsch keizer dienvolgens voor hen hebben moest. Door eene dergelijke overtuiging liet Karel de Groote zich ongetwijfeld besturen, toen hij zich door den paus tot keizer kronen liet; deze kroning was niets anders dan de sluitsteen van het grootsche gebouw, dat hij reeds opgetrokken, dan de inwijding van het op Christelijke grondslagen gevestigde wereldrijk, dat hij in het leven geroepen had.

Welk eene vreemde vertooning tegenover onze moderne begrippen die Christelijke staat van het Christelijk-germaansche wereldrijk ook maken moge, voor dien tijd was hij eene dringende, eene onvermijdelijke behoefte; alleen van dien Christelijken staat kon de ontwikkeling der Westersche beschaving, die door de volksverhuizing der vernietiging prijsgegeven was, opnieuw uitgaan. Of Karel de Groote van het begin zijner regeering af het vaste plan tot stichting van zijn wereldrijk gevormd heeft, gelijk hem meermalen door zijne bewonderaars is toegeschreven, is meer dan twijfelachtig. Waarschijnlijk werd de jonge, eergierige en krijgshaftige vorst in den beginne bij zijne pogingen tot uitbreiding van het Frankische rijk het meest door heerschzucht en veroveringszucht bestuurd. Doch niet minder bewonderenswaardig blijft daarom de ijzeren volharding, waarmee hij zijne gemaakte veroveringen bevestigde en de veroverde landen met het Frankische rijk wist te vereenigen, ja samen te smelten, zonder aan de inwoners hun eigenaardig volkskarakter geheel te ontnemen.

Het uitgestrekte rijk vereenigde binnen zijne grenzen volksstammen van het meest uiteenloopend karakter, Kelten en Germanen, Slaven en Romanen, de Avaren in het oosten en de Saracenen in de Spaansche mark. Romanen en Germanen maakten de meerderheid der bevolking uit; de laatsten echter, die den overheerschenden stam vormden, waren weer in een groot aantal stammen met zeer uiteenloopende zeden en gewoonten verdeeld. Om al deze volken tot één grooten staat te vereenigen bestond er maar één middel, namelijk het invoeren van een gemeenschappelijken godsdienst, waartoe natuurlijk bij een man als Karel alleen de Christelijke godsdienst in aanmerking komen kon. Van dit beginsel uitgaande dwong Karel de Groote (die anders elk overwonnen volk zijne wetten liet behouden, daaraan zijne koninklijke bekrachtiging verleende, ja zelfs zorg droeg dat ze — meestal in de Latijnsche taal — in schrift gebracht werden) de onderworpen stammen, gelijk wij in de

oorlogen met de Saksers gezien hebben, met het zwaard in de vuist tot het omhelzen van het Christendom.

Karel deelde volkomen de begrippen van zijn tijd, de kerk was het voorwerp zijner onbegrensde vereering; toch was het er ver af, dat hij voor haar slaafs het hoofd zou hebben gebogen, integendeel, meermalen gebruikte hij haar als een middel tot bereiking van zijne doeleinden; steeds betoonde hij der geestelijkheid de hoogste achting, hij overlaadde haar met gunsten, maar alleen opdat zij hem zoude dienen. Zonder het te willen of te weten, strooide hij zoo doende een zaad uit, dat in de toekomst heillooze vruchten voortbrengen zou. Hij verleende aan de geestelijkheid het recht tot tiendheffing, naar welks bezit de bisschoppen sinds lang, doch vruchteloos, gestreefd hadden. Een vierde deel der tienden was voor de bisschoppen, een vierde voor de andere geestelijken, een vierde voor de armen en een vierde voor den opbouw van nieuwe kerken bestemd. Zoowel de Franken als de Saksers gingen onder die tienden des te dieper gebukt, dewijl zij ook nog oorlogsbelasting moesten opbrengen.

De Saksers, die vroeger nooit aan het betalen van belastingen gewoon waren geweest, verzetten zich wel tegen de opbrengst van die tienden, alle standen brachten daartegen wel hunne bezwaren in, doch Karel liet zich daardoor het spoor niet bijster maken; hij bepaalde alleen, dat ook de koninklijke landerijen, evenals alle andere, met de tienden belast zouden worden. Aan den anderen kant moesten de geestelijken echter de plichten van hun ambt zonder geldelijke belooning waarnemen. Voor het toedienen van den doop mochten zij evenmin eene geldelijke vergoeding eischen als voor het inzegenen van een huwelijk of voor het vieren van eene uitvaart. Zij waren daarenboven verplicht om de wetenschap te bevorderen; de monniken in de kloosters moesten oude beroemde handschriften overschrijven, en zij waren verplicht om aan het hoofd der scholen te staan en de kinderen te onderwijzen. Met de meeste gestrengheid waakte Karel tegen het minste plichtverzuim van hunne zijde.

Hoe welwillend Karel zich gedurende zijne geheele regeering ook jegens de geestelijkheid gedroeg, hoe ernstig hij zich er op toelegde om haar aanzien bij het volk te verhoogen, toch bleef hij altijd haar heer en meester en eischte hij van haar eene onbepaalde gehoorzaamheid. Hij benoemde zelfs de bisschoppen, die eigenlijk door het volk en de geestelijkheid verkozen moesten worden, en maakte hen in den volsten zin des woords tot zijne dienaars, zonder echter inbreuk te maken op hunne geestelijke rechten.

Waar het bereiken van groote staatkundige doeleinden op het spel stond, liet hij zich nooit door kerkelijke begrippen van zijn plan afbrengen. Wij hebben dit reeds bij den krijgstocht tegen Spanje opgemerkt. Een ander bewijs voor deze waarheid levert ons de vriendschappelijke betrekking, waarin hij tot den beroemden kalif Haroen al Raschid stond, ofschoon in die dagen van bitteren geloofshaat zulk eene vriendschap tusschen een Christelijk koning en een ongeloovig vorst met de denkbeelden der geestelijkheid, ja zelfs met de geboden der kerk in lijnrechten strijd was.

Karel had gezanten naar den kalif gezonden, om bij dezen klachten in te brengen over de roofzucht en knevelarij der muzelmannen, waaraan de bedevaartgangers naar het heilige graf bloot stonden. Haroen al Raschid ontving die gezanten vriendelijk, — de roem van den geduchten keizer was tot ver in het oosten doorgedrongen — hij willigde alle eischen des konings in en van dien tijd af ontstond er een vriendschappelijk verkeer tusschen de beide vorsten der zoover van elkaar verwijderde rijken. Wederzijdsche gezantschappen en geschenken getuigden van de achting, welke de beide groote monarchen elkander toedroegen. Zoo verhaalt ons Einhard in zijne jaarboeken van een gezantschap, dat Haroen al Raschid in het jaar 807 tot Karel zond:

»De gezant van den Perzischen koning, met name Abdalla, verscheen

met de monniken uit Jeruzalem, die op last van den patriarch overkwamen en George en Felix heetten, voor den keizer, en bracht de geschenken over, welke de bovengenoemde vorst den keizer gezonden had, namelijk eene ten (paviljoen) en voorhangsels voor den voorhof van ongemeene grootte en schoonheid: alle twaalf toch, de voorhangels zoowel als de daarbij behoorende snoeren, waren uit bonte stof vervaardigd. Buitendien bestonden de geschenken des konings in een tal van kostbare zijden kleederen, in reukwerken, zalven en balsems. Ook was er een hoogst kunstig uit koper vervaardigd uurwerk bij, waarin de loop der twaalf uren volgens een wateruurwerk aangewezen werdt door even zoovele metalen kogeltjes, die na verloop van ieder uur achtereenvolgens naar beneden vielen en een daaronder geplaatst bekken deden weerklinken. Verder vond men daarin twaalf ruiters, die aan het eind van elk uur uit twaalf vensters te voorschijn kwamen en door hunne beweging even zoovele tot dusver gesloten vensters openden; nog vele andere dingen trof men in dat uurwerk aan, die ik hier, om niet te wijdloopig te worden, met stilzwijgen voorbijga. Nog bevonden zich onder de geschenken twee koperen luchters van uitstekende grootte en vorm. Dit alles werd in het paleis te Aken voor den keizer gebracht. De keizer hield den gezant en de monniken een tijd lang bij zich en liet hen vervolgens naar Italië vertrekken, waar zij het gunstig tijdstip voor hunne overvaart moesten afwachten."

Het is zeer der moeite waardig, Karels regeering tot in hare kleinste bijzonderheden na te gaan; wij bewonderen de onwankelbare trouw aan zijne eenmaal gehuldigde beginselen, waarvan alle wetten, alle regeeringsmaatregelen van den grooten monarch blijk geven, al kunnen wij hem niet, gelijk zijne door ingenomenheid met hun held verblinde bewonderaars doen, als het model van een constitutioneel vorst beschouwen.

Karel hield, aan de Oudgermaansche zeden getrouw, elk jaar eene Meivergadering; hij riep daar de wereldlijke en geestelijke grooten des rijks, de hooge hofbeambten, de bisschoppen, abten, hertogen en graven, en evenzeer den ganschen koninklijken dienarenstoet bijeen. Meestal in verband met de groote revue op het Meiveld, kwamen de rijksgrooten elk voorjaar te zamen. Bij het behandelen van alle belangrijke staatszaken, bij het uitvaardigen van alle gewichtige rijkswetten werd hun raad ingeroepen, en eer Karel een grooten oorlog ondernam won hij altijd den raad der rijksvergadering in. Naast deze bestond nog eene soort van staatsraad, uit de hoogste hofbeambten en de aanzienlijkste rijksgrooten samengesteld; deze kwam gewoonlijk in den herfst bijeen en beraadslaagde over de voorstellen, welke den aanstaanden rijksdag zouden voorgelegd worden. Hij was altijd nog talrijk genoeg om als eene rijksvergadering in het klein beschouwd te kunnen worden, ook werd hij nu en dan buiten den voor bepaalde werkzaamheden bestemden tijd te zamen geroepen.

Dewijl Karel tot het voeren van zijne oorlogen vooraf de toestemming der rijksvergadering vroeg, dewijl hij aan haar alle belangrijke wetten onderwierp, willen zijne bewonderaars in hem een modern constitutioneel vorst zien. Dit was hij echter niet en kon hij, den geest dier tijden in aanmerking genomen, ook niet wezen.

De rijksvergaderingen hadden weinig meer dan een raadgevend karakter. De wil des konings was voor de grooten des rijks een onomstootelijk bevel, want allen waren van hem afhankelijk; hunne vroegere macht, waardoor zij eens voor de Merovingers zoo gevaarlijk waren geweest, hadden zij sinds lang verloren.

Karel had de macht der onafhankelijke hertogen gebuikt, hunne hertogdommen vernietigd en in kleine districten verdeeld. In die gewesten regeerde thans de koning door middel zijner dienaren, de graven, die hij uit de meest aan hem verknochte Franken verkoos en meestal voor hun leven benoemde. Dikwijls werden lieden van lage afkomst met het ambt van graaf begiftigd. In de veroverde Saksische landen stelde Karel echter ook eenige Saksers tot

graven aan, daar hij hoopte, dat zij door hunne landgenooten beter gehoorzaamd zouden worden dan de Franken. De graven waren de plaatsvervangers des konings en regeerden als zoodanig met onbeperkte macht. In de gerichten der gouwen bekleedden zij het voorzitterschap; zij riepen het leger te wapen en voerden het in den oorlog aan; zij moesten een waakzaam oog houden op de heffing van de belastingen en voor de uitvoering van de wetten zorg dragen. De ambtenaren, die in rang het naast op hen volgden, waren de centgraven, die door hen na ruggespraak met de bewoners eener gouw benoemd werden. Deze moesten wekelijks de vierschaar spannen in de gemeenten, terwijl de gouwgraaf maandelijks de land- of gouwgerichten te zamen riep.

Bij de groote uitbreiding, welke het rijk allengskens onderging, en bij de macht, welke den graven binnen de grenzen van hun gebied toevertrouwd werd, kon het niet missen, of velen dezer beambten lieten zich tot aanmatiging en willekeur verleiden; zij moesten de bevelen des keizers getrouw nakomen, doch al te dikwijls zorgden zij slechts voor hun eigen voordeel en hiertoe bood de oproeping van den heirban in Karels veelvuldige oorlogen de beste gelegenheid aan.

In het jaar 806 was bepaald, dat elke vrije man, die drie hoeven in eigendom bezat, zich ten oorlog moest toerusten, de vrijen, die slechts een geringer erf bezaten, moesten met hun vijven den zesden man uitrusten. Was deze bepaling zeer drukkend voor de weinig bemiddelde vrije mannen, die druk werd nog verzwaard door de willekeurige handelingen, welke de graven zich veroorloofden. Hun belang bracht mee, hunne vrije arbeiders zooveel mogelijk te verschoonen en den last der dienstplichtigheid op de schouders der overige vrijen van lageren stand te stapelen; velen hunner vonden het dus voordeelig, in des graven dienst te treden, zij droegen den aanzienlijken keizerlijken beambten hunne bezittingen op en namen die als leen terug. Zoo werden zij tot vazallen van den hoogeren adel, velen zelfs tot hoorigen der edelen: zij konden er dan op rekenen, dat zij bij het oproepen van den heirban van den krijgsdienst verschoond zouden blijven.

Het grafelijk ambt werd hierdoor rijk aan groote voorrechten. De graven kregen een groot aantal vazallen onder de kleine vrije grondeigenaars en er ontstond eene leenaristocratie, die in vervolg van tijd eene belangrijke rol zou spelen.

Karel, die met scherpen blik den stand van zaken doorzag, kon zich het gevaar niet ontveinzen, hetwelk uit de overtreding van zijne wetten door de graven moest voortvloeien. Hij was derhalve bedacht op middelen om aan de willekeur zijner beambten paal en perk te stellen. Van tijd tot tijd vaardigde hij gevolmachtigde gezanten, een graaf of een bisschop, die den naam zendgraven of zendboden ontvingen, naar alle provinciën af. De zendgraven hadden in last, een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar het bewind, door de graven gevoerd, de gouwvergaderingen bijeen te roepen, om kennis te nemen van de bezwaren, die de inwoners van het gewest mochten inbrengen, de rechten des volks te handhaven en in hooger beroep uitspraak te doen, ingeval iemand door een over hem geveld vonnis zich verongelijkt achtte. Zij moesten daarenboven waken voor eene stipte uitvoering van de koninklijke verordeningen ten aanzien der dienstplichtigheid en zorg dragen, dat zoowel het koninklijk domein als de bezittingen der kerk voor schade gevrijwaard werden.

De geestelijke zendbode had voornamelijk onderzoek te doen naar het leven der geestelijken en naar het bestuur der kerk.

De zendboden (wij zouden hen met een vreemd woord inspecteurs kunnen noemen) werden uit Karels aanzienlijkste hofbeambten gekozen en de koning lette er scherp op, dat zij met de graven noch in eene vriendschappelijke, noch in eene vijandige verhouding stonden en dat zij volkomen vreemd waren aan de provinciën, werwaarts zij gezonden werden, opdat zij geen gevaar zouden loopen om hunne onpartijdigheid te verzaken.

De aanstelling van zendgraven leverde voor de lagere volksklasse een zekeren waarborg tegen de onderdrukking van de zijde der machtige graven op. Doch nog krachtiger invloed oefende in dit opzicht de onvermoeide werkzaamheid uit, waarmede Karel in persoon kennis nam van de schijnbaar nietigste regeeringszaken. Niet tevreden met de berichten, door de zendgraven uit de verst verwijderde provinciën hem meegedeeld, trachtte hij zich met eigen oog van de waarheid dier mededeelingen te overtuigen. Hij reisde zijn uitgestrekt rijk rond, van tijd tot tijd bezocht hij deze of gene provincie en zelfs in de meest afgelegen gewesten verscheen hij nu en dan in persoon.

Karels streven had ten doel, de geheele macht van den staat in zijn persoon te vereenigen. Alle openbare beambten waren niet langer beambten van den staat, maar persoonlijke dienaars des konings. De macht der edelen, welke door de uitbreiding van het leenstelsel in zoo sterke mate was aangegroeid, werd door Karels maatregelen binnen hare vroegere grenzen beperkt, doch dit duurde slechts zoo lang een vorst van zulk eene geestkracht en zulk eene rustelooze werkzaamheid, als Karel de Groote bezat, aan het hoofd des rijks stond.

Het ging den grooten koning bij het stichten van zijn rijk zooals het velen anderen uitstekenden mannen van vroeger en later tijd gegaan is. De maatregelen, welke hij in het leven riep om de gevaarlijke macht des adels te fnuiken, deden hunne werking zoo lang hij zelf voor hare uitvoering zorg droeg. Onder zijne opvolgers echter stijfden zij de macht des adels in plaats van die te beperken. De graven, die voor hun leven aangesteld waren, lieten korten tijd na Karels dood hun ambt als erfgoed aan hunne kinderen na en eene nieuwe machtige aristocratie ontstond, eene aristocratie, die nog veel gevaarlijker werd voor de vorsten dan de vroegere, daar zij de vrije mannen van lage geboorte tot hare vazallen gemaakt en dus het bevel over de krijgsmacht van den staat in handen had.

Een krachtigen steun ontving de pas opkomende grafelijke aristocratie in de instelling van de markgraafschappen. Het was dringend noodig, de grensprovinciën tegen de invallen van naburige barbaarsche volken te beschermen; Karel was dus wel genoodzaakt om aan de graven, die hij in de marken d. i. de grensdistricten, aanstelde, eene uitgebreider macht te verleenen. Hun werden grooter districten toegewezen dan den overigen graven, opdat zij in staat zouden zijn die met eigen strijdkrachten te verdedigen. De markgraven waren en bleven ook onder Karels regeering, even als de overige graven, niets dan de persoonlijke dienaars des keizers. Dewijl zij echter in de afgelegenste provinciën regeerden en met eene groote macht bekleed waren, moest de wensch der onafhankelijkheid wel het eerst bij hen opkomen.

Al was Karel er op uit, de koninklijke macht steeds uit te breiden en die des adels te fnuiken, al gedroeg hij zich bij meer dan één gelegenheid als een despotiek vorst, al liet hij zich dikwijls, bovenal in de oorlogen met de Saksers, door zijn aangeboren ruwheid tot wreede en willekeurige maatregelen verleiden, toch onderscheidde hij zich gunstig van andere veroveraars door de trouwe zorg, welke hij onafgebroken voor de aan zijn schepter onderworpen volken droeg, door zijne ernstige pogingen om zoowel het geestelijk als het stoffelijk welzijn zijner onderdanen te bevorderen.

Hij eischte van de graven onkreukbare rechtvaardigheid. Ten einde misbruiken in de rechtsbedeeling te voorkomen en te zorgen, dat overal in zijn uitgestrekt rijk volgens dezelfde beginselen recht gesproken werd, vaardigde hij in de capitulariën eene reeks van besluiten en verordeningen, een algemeen rijksrecht, eene staatswetgeving van den wijdsten omvang uit, waarbij wel aan den eenen kant de betrekkingen der onderdanen tot elkaar en tot den staat in het algemeen geregeld, maar ook aan den anderen kant de bijzondere voorrechten en eigenaardige gewoonten der verschillende volksstammen geëerbiedigd werden. Deze capitulariën waren wel in de Latijnsche taal opgesteld, doch de inhoud was voor het grootste deel echt Germaansch.

Voor zijne groote veroveringstochten, voor de bouwwerken, die hij ondernam, voor het onderhoud van zijn hof en de bezoldiging zijner graven en overige staatsbeambten had Karel aanzienlijke geldsommen van noode. Zware lasten werden dienvolgens zijnen onderdanen opgelegd. Doch als ter vergoeding hiervoor zorgde hij met den meesten ijver voor de bevordering van handel, nijverheid en landbouw.

Hij zag zeer goed in, dat eene natie dan alleen in staat is zware belastingen op te brengen, wanneer zij alle krachten, die in haar sluimeren, gebruikt; wanneer handel en nijverheid bloeien; wanneer de landbouw met evenveel beleid als ijver beoefend wordt. Daarom legde Karel zich er op toe, den landbouw zooveel hij kon tot meerderen bloei te brengen en zijne werkzaamheid op dit gebied is nog veel bewonderenswaardiger dan hetgeen hij als talentvol en gelukkig veroveraar heeft verricht.

De krijgsheld, die nu in deze, dan in gene provincie aan het hoofd zijner troepen streed, wist toch altoos den tijd te vinden om zich met de kleinste, ja schijnbaar beuzelachtigste bijzonderheden van het staatsbestuur in te laten. Den handeldrijvenden burgers verzekerde hij de bescherming der wetten; de wegen maakte hij veilig, door met onverbiddelijke gestrengheid de talrijke roovers te vervolgen; betere heirbanen en kanalen werden aangelegd, om nieuwe handelswegen te openen. Gedurende de oorlogen met de Avaren was Karel bedacht op een grootsch plan, om namelijk door middel van een kanaal den Donau met den Rijn en alzoo den noordschen met den zuidelijken handel te verbinden. Dit groote werk mocht hij echter niet tot stand zien komen; plasregens spoelden de uitgegraven aarde weg en de laatste Saksische oorlogen verhinderden de voltooiing van het kanaal.

Karels meest geliefde bezigheid was de zorg voor de verbetering van den landbouw. De wijnbouw, de bijenteelt, de aankweeking van vruchtboomen, de veeteelt, het aanleggen en onderhouden van weiden en bosschen hielden zijne opmerkzaamheid in gelijke mate geboeid. De koninklijke landgoederen maakte hij tot ware modelhoeven. De wereldlijke en geestelijke vorsten, die zich door werkzaamheid op het gebied der landhuishoudkunde onderscheidden en op hunne landgoederen verbeteringen invoerden, konden zich van des keizers gunst verzekerd houden. Het kon niet anders, of onder den adel moest ten gevolge hiervan een groote ijver heerschen om zich bij den keizer door vlijtige beoefening van den landbouw aangenaam te maken, een ijver, die zeer voordeelig op den landbouw terugwerkte.

De werkzaamheid, welke Karel ten toon spreidde in het bevorderen van de stoffelijke welvaart zijner onderdanen, openbaarde hij ook, waar het de geestelijke belangen van zijn volk betrof. Onder de ruwe, krijgszuchtige Franken opgegroeid, had de gelegenheid tot wetenschappelijke vorming Karel ten eenenmale ontbroken. Eerst op vergevorderden leeftijd leerde hij schrijven. De grijze krijgsheld had steeds schrijfpen en papier onder zijn hoofdkussen liggen, opdat hij, wanneer hij des nachts wakker werd, gelijk dikwijls gebeurde, zich in het schrijven zou kunnen oefenen. Zeer ver bracht hij het echter in de schrijfkunst niet: zijne grove hand kon beter het zwaard dan de pen voeren en hij begon zich te laat op het schrijven toe te leggen. Adam van Bremen heeft ons »het teeken van Karel den onoverwinnelijken keizer en koning," bewaard, gelijk het gevonden wordt onder eene schenkingsoorkonde van den 19den Juli 788. Het bestaat uit een kruis in een cirkel geplaatst, doch zoo, dat het einde der vier armen van het kruis een weinig buiten den cirkelomtrek uitsteken.

Zeer diep gevoelde Karel dat gebrek aan goed onderwijs, hetwelk zelfs door de onvermoeide vlijt, door hem in zijn manlijken leeftijd aangewend, niet vergoed kon worden. Die ondervinding vuurde zijn ijver om zijn volk goed onderwijs te verschaffen nog meer aan. Overal drong hij er met kracht bij de geestelijkheid op aan, dat zij scholen zoude oprichten en met

de meeste belangstelling overtuigde hij zich in persoon van de vlijt en de vorderingen der leerlingen.

De monnik van St. Gallen deelt ons hieromtrent een zeer karakteristiek staaltje mede.

Karel had aan zijn hof eene modelschool opgericht. Toen hij op zekeren tijd van een veldtocht terugkeerde, bezocht hij het eerst van alles de school en begroette hij de leerlingen. Het bleek, dat de armen, de uit lagen stand geborenen, veel betere vorderingen gemaakt hadden dan de zonen der rijken en machtigen. De monnik van St. Gallen nu verhaalt ons: »Karel, de zeer wijze koning, deed naar het voorbeeld van den eeuwigen rechter; hij zonderde de goede arbeiders van de overigen af, plaatste hen aan zijne rechterhand en sprak hen in dezer voege toe: »Ontvangt mijn hartelijken dank, mijne zonen, dat gij getracht hebt mijn bevel, tot uw welzijn u gegeven, zooveel in uw vermogen is, te volbrengen. Doet thans ook uw best om u zooveel mogelijk te volmaken, dan zal ik u heerlijke bisdommen en kloosters geven en gij zult altijd hoog geëerd in mijne oogen zijn." Hierop keerde hij zijn aangezicht met eene uitdrukking van diepe verontwaardiging tot hen, die links stonden, deed hen van vrees ineenkrimpen voor zijn vlammenden blik en stiet met donderende stem de volgende verpletterende woorden uit: »Gij hooggeborenen, gij vorstenzonen, gij sierlijk gekleede mannetjes, die steunt op uwe afkomst en op uw rijkdom! Mijn bevel en uw roem met voeten tredend, hebt gij de wetenschappen verwaarloosd en in overdaad en spel, in ledigheid en booze streken uw tijd doorgebracht." Na deze toespraak hief hij zijn fier hoofd in de hoogte en zijne rechterhand ten hemel en riep uit: — en het was alsof de bliksem neerschoot — »Bij den Heer der hemelen! Ik geef niet veel om uw adeldom en om uw fraai uiterlijk, al mogen anderen u met eerbied aangapen; en weest hiervan verzekerd: wanneer gij niet zoo spoedig mogelijk uwe vroegere traagheid door ijverige krachtsinspanning weder goed maakt, hebt gij van Karel nooit iets goeds te verwachten."

Karels grootste genoegen bestond in den omgang met bekwame kunstenaars en geleerden. De Engelschman Alcuin, de geschiedschrijver Einhard, de dichter Angilbert, Paulus Diaconus en vele andere mannen, die door schitterende geestesgaven uitmunten, maakten des keizers dagelijkschen omgang uit. In den kring zijner vrienden was Karel niet de onbeperkte gebieder, maar gaf hij zich vroolijk en ongedwongen aan de genoegens van het gezellige leven over. Opdat de lastige titels aan het gesprek niet eene zekere stijfheid zouden bijzetten, was in den geleerden kring de gewoonte ingevoerd, elkander niet bij den eigenen, maar bij een aangenomen naam aan te spreken. Karel noemde zich zelf David, terwijl Alcuin den naam Flaccus en Angilbert dien van Homerus had aangenomen.

Dit geleerde gezelschap oefende een even weldadigen als krachtigen invloed op het land uit.

Karel wenschte voor de wetenschap in het geheele Frankische rijk vaste kweekplaatsen op te richten; in de scholen, welke hij in grooten getale stichtte, liet hij boekverzamelingen aanleggen, vele hoogst belangrijke klassieke werken zijn door zijne bemoeiingen voor het nageslacht bewaard gebleven. In die scholen, waar jonge lieden voor den geestelijken stand werden opgeleid, werd in de eerste plaats het Latijn en Grieksch onderwezen.

Al stond de klassieke beschaving bij Karel in hooge eere, daarom verwaarloosde hij zijne moedertaal niet, integendeel, hij was er steeds op uit den Duitschen geest bij zijne onderdanen levendig te houden. Hij droeg in vereeniging met zijne vrienden zorg voor de uitgave van eene Duitsche spraakkunst; de winden en maanden ontvingen van hem Duitsche namen. Het Duitsche schrift, hetwelk zich tot dusver onderscheiden had door een volslagen gebrek aan schoone en sierlijke trekken, gelijk alle onder de regeering der Merovingers uitgegeven oorkonden getuigen, onderging door Karels vrienden eene groote

verbetering. Op 's vorsten bevel werden de oude schoone Duitsche liederen, de schatten der Oudduitsche poëzie verzameld; hij liet ze onder het middagmaal voordragen en verkwikte zich met hun dichterlijken inhoud.

Geene enkele kunst was er, waarvoor Karel niet een levendig gevoel bezat; de meeste belangstelling boezemden hem echter de muziek en de bouwkunst in; op zijne reizen door Italië had hij zijn smaak voor die beide kunsten ontwikkeld. Hij wilde het tot dusver afschuwelijke kerkgezang verbeteren en liet zich derhalve door zijn vriend, paus Hadrianus, twee der beste zangers uit Rome overzenden. De eene zag zich Metz, de ander Soissons tot verblijfplaats aangewezen. Zij moesten zangscholen oprichten, doch hunne pogingen droegen over het algemeen weinig vrucht. De Italianen waren van oordeel, dat het Duitsche gezang aan het gehuil van wilde dieren of aan het gerammel van een vrachtwagen op straatkeien deed denken. Ook de Engelschman Alcuin, die Karels pogingen in dezen ondersteunde, klaagt in zijne voor ons bewaard gebleven geschriften, dat hij op de beestachtige lompheid der Franken niets vermocht. Beter gelukte het Karel, de bouwkunst in Duitschland in te voeren. Een aantal groote paleizen en prachtige kerken is door hem gebouwd. Onder deze waren vooral het slot en de kerk te Aken beroemd, de eerste bouwwerken op grootsche schaal, welke door een Duitsch vorst in zijn vaderland gesticht werden. De prachtige gebouwen, welke tot dien tijd op Duitschen grond waren verrezen, waren afkomstig van de Romeinen.

Het keizerlijk paleis te Aken wordt ons geschetst als een in waarheid reusachtig gebouw met lange prachtige gangen en een groot aantal staatsievertrekken, waarin zoowel de aanzienlijken des rijks als de ontelbare hofbedienden hunne plaats konden vinden, terwijl er toch nog ruimte genoeg overbleef om de vreemde gezantschappen te huisvesten. De vertrekken des keizers waren zóó ingericht, dat hij op alle in- en uitgangen van het uitgestrekt gebouw het oog kon houden.

Einhard, de trouwe vriend en later de geschiedschrijver des keizers, was met het oppertoezicht over die bouwwerken belast.

De vertrouwelijke betrekking, waarin Einhard tot den keizer stond, is door de sage als nog inniger voorgesteld dan zij inderdaad was. Wij kunnen ons van het mededeelen dezer schoone volkssage niet onthouden. Einhard of Eginhard, zoo verhaalt zij ons, de geheimschrijver van Karel, stond bij den koning in hooge gunst, doch nog hooger bij des konings schoone dochter Imma, die met den Griekschen keizer verloofd was. Lang aarzelde Einhard, uit vrees voor zijn vorst, der bekoorlijke Imma zijne liefde te bekennen; op zekeren nacht echter klopte hij zachtkens aan hare deur en toen de jonkvrouw die opende, wierp hij zich aan hare voeten. Hij werd niet afgewezen; onder teedere liefkoozingen vervloog de nacht voor de beide minnenden.

Toen Einhard bij het krieken van den dag zijne geliefde verlaten wilde, bemerkte hij tot zijn schrik, dat het hofplein en de gangen van het koninklijk paleis met eene dikke sneeuwlaag bedekt waren. Wanneer Einhard het waagde over het hofplein te gaan, zouden de sporen zijner voetstappen het geheele hofgezin opmerkzaam maken, dat een man den nacht in Imma's slaapvertrek had doorgebracht. De liefde maakt vindingrijk. Imma, de tengere jonkvrouw, nam den geliefde op haar rug, droeg hem over het slotplein tot in de nabijheid zijner woning, en keerde toen ijlings, juist in dezelfde voetstappen tredend, naar haar slaapvertrek terug. De minnenden geloofden, dat geen menschelijk oog hen bespied had. Doch hoe bedrogen zij zich! Keizer Karel was getuige van het vreemde voorval geweest. Hij had een slapeloozen nacht doorgebracht, was van zijne legerstede opgestaan om uit het venster te zien en had, terwijl hij over het stille, met sneeuw bedekte hofplein rondkeek, zijne meest geliefde dochter aanschouwd, gelijk zij met waggelende schreden en gebukt onder den ongewonen last het plein overstak. Den volgenden dag gevoelde Einhard berouw over zijne vermetele daad; hij besloot te vluchten en wendde zich tot

Karel met de bede, dat deze hem uit zijn dienst ontslaan zou. De koning echter zag hem scherp in de oogen en zeide, dat hij eenige dagen wachten moest, dan zou hij antwoord ontvangen.

Nu riep Karel de geestelijke en wereldlijke grooten zijns rijks bijeen; hij deelde hun mede, dat de eer van het keizerlijk huis door de minnarij van een schrijver met zijne dochter aangerand was en legde hun de vraag voor, welk lot dien vermetele moest treffen. De meesten stemden voor de doodstraf of voor verbanning; slechts enkelen rieden zachtheid aan. De keizer echter verklaarde, dat hij het voorbeeld der goddelijke voorzienigheid wilde volgen, die vaak uit het kwade het goede voortkomen doet, en dat hij daarom over de bedroevende daad den sluier der eerbaarheid zou werpen, door de gelieven in den echt te verbinden. Hierop werd eerst Einhard, vervolgens Imma voor den keizer ontboden, die de verraste geliefden aan elkander schonk. Zoo luidt de sage, gelijk zij ons door latere kroniekschrijvers medegedeeld en ook in meer dan één geschiedkundig werk opgenomen is. Eene schoone sage is het, maar ook niets meer. Karel had zelfs geene dochter, die Imma heette, en Einhards gemalin Imma was des keizers dochter niet.

Het verhaal dankt waarschijnlijk zijn ontstaan aan eene liefdesbetrekking, waarin Karels geheimschrijver Angilbert met des keizers dochter Bertha stond; deze was wellicht in het geheim met Angilbert gehuwd, zij schonk hem twee zonen, van welke één, Nithard, zich later als geschiedschrijver beroemd heeft gemaakt. Karel was niet onkundig van de liefde zijner dochter voor zijn schrijver en legde haar geene hinderpalen in den weg, gelijk hij over het algemeen de misstappen zijner schoone dochters met groote toegevendheid door de vingers zag.

Aan het vroolijke hof des keizers heerschte een vrije toon; de minnaars der keizerlijke dochters werden door den vader niet afgewezen. Dat Karel omtrent het gedrag zijner dochters zoo toegevend was, vond zijn oorzaak deels in de zeden van dien tijd, deels in de vrijheid, welke de keizer op dit punt zichzelf veroorloofde. Hij was vijfmaal gehuwd en bezat buiten zijne gemalinnen niet minder dan vier bijzitten.

Zoowel aan zijne onechte als aan zijne echte kinderen gaf Karel eene voortreffelijke opvoeding; hij droeg zorg voor hunne wetenschappelijke vorming en deed zijne zonen, nadat het schoolonderricht ten einde was gebracht, in de ridderlijke kunsten van dien tijd onderwijzen.

De keizer was echter met zijne kinderen, vooral met zijne zonen, niet gelukkig. Karel, zijn lieveling, op wien hij de schoonste verwachtingen gebouwd had, stierf, evenals Pepijn, zijn tweede zoon. Alleen de jongste, Lodewijk, die later den bijnaam »de Vrome" zou ontvangen, overleefde zijn vader. Lodewijk, die ver van het keizerlijke hof was opgevoed, verschafte zijn vader echter weinig vreugde. Hij bezat niet eene van diens eigenschappen en toen Karel na zijne lange en roemrijke regeering de oogen sloot, nam hij het treurig bewustzijn in het graf mede, dat zijne grootsche schepping in dreigend gevaar verkeerde, daar hij zijn zoon de hoedanigheden van verstand en karakter, die in een vorst noodig waren om het Frankische rijk in stand te houden, niet durfde toekennen.

Het zal onzen lezers gewis niet ongevallig zijn, aan het slot van dit hoofdstuk eene karakterschets van Karel te ontvangen. Luisteren wij eerst naar de bezielde taal, waarmede Giesebrecht zijn held heeft verheerlijkt, om vervolgens het oor te leenen aan de eenvoudige schildering van Einhard, Karels tijdgenoot en vriend.

»De natuur had alles voor hem gedaan. Een rijzig lichaam, gepaard met de schoonste regelmatigheid der ledematen, heldere, schitterende oogen, innemende gelaatstrekken, eene welluidende stem en eene recht manlijke houding verwierven hem reeds bij den eersten oogopslag niet alleen de opmerkzaamheid, maar ook de toegenegenheid der menschen. Nooit belemmerde zijn lichaam

de werkzaamheid van zijn geest. Gedurende meer dan dertig jaren bleef hij van elke ziekte verschoond, hoewel hij zich zelf nooit ontzag.

Onophoudelijk was hij werkzaam. Dikwijls stond hij des nachts vier- of vijfmaal van zijne legerstede op, om den arbeid, waaraan hij juist bezig was, ter hand te nemen; zelfs onder het aankleeden besprak hij de regeeringszaken met zijne raadslieden of liet hij partijen voor zich verschijnen, die zijne uitspraak in een rechtsgeding hadden ingeroepen. Gedurende den maaltijd liet hij zich geschiedkundige of godgeleerde boeken voorlezen; zoo ging voor hem geen oogenblik ongebruikt voorbij. Hij was daarbij altijd helder van geest en opgeruimd van zin. Nooit heeft hij in eene vlaag van moedeloosheid een onberaden stap gedaan. In den kring der zijnen gevoelde hij zich gelukkig; met de zorgvuldigste nauwgezetheid bestuurde hij zijne huishouding, doch zijn blik omvatte met dezelfde vastheid en klaarheid zoowel de verst verwijderde als de dichtst in zijne nabijheid geplaatste zaken. De toestand der wereld lag niet minder duidelijk voor zijn blik open dan de dingen, die onder het bereik vielen van zijn lichamelijk oog; dezelfde belangstelling wijdde hij aan reusachtige veroveringsplannen als aan de geringste familiezaken. De Atheners hebben in Themistocles, den grootsten held, dien hunne stad ooit voortbracht, bovenal de kracht van het genie bewonderd, die hem in staat stelde ook zonder grondige studie op alle zaken een juisten blik te werpen; dezelfde aangeboren onderscheidingsgave bezat Karel ook. In de legerplaats opgevoed, maakte hij zich eerst als koning de allereerste beginselen der wetenschappen eigen, gelijk die in zijne dagen beoefend werden, en zelfs in zijn ouderdom was hij daarin niet meer dan een pasbeginnend leerling. Maar hoewel de sporen van Oudgermaansche barbaarschheid bij hem nooit geheel werden uitgewischt, toch konden de gebeurtenissen in staat of kerk hem geen vraagstuk voorleggen, hetwelk zijne scherpzinnigheid niet wist op te lossen. Men kan zelfs naar waarheid zeggen, dat elk belangrijk vraagstuk, waarop de staatkunde in latere eeuwen zich moê peinzen zou, zijn geest reeds heeft bezig gehouden.

Niet door den pronk en de praal, waarvan hij zijn optreden vergezeld deed gaan, boeide hij de blikken van allen, die hem naderden; maar zijne hooge en eerbiedwaardige gestalte was omschenen door een oogverblindenden glans als van hooger licht, dat van de heerlijkheid van zijn grooten geest scheen af te stralen. De lange, witte lokken, die in zijn ouderdom zijn hoofd versierden, zijne groote, levendige en vurige oogen, zijn steeds kalm en onbewolkt voorhoofd, zijne indrukwekkende gestalte, welke hij ook als grijsaard behield, en die met groote innemendheid van voorkomen gepaard ging, dit geheele beeld stond niet alleen onuitwischbaar diep in de ziel zijner tijdgenooten geprent, maar de geschiedenis en de sage hebben het aan de volgende tijden getrouwelijk overgeleverd en nog groeit niemand tot jongeling op, die het niet in het binnenste van zijn gemoed opnam. Vele vorsten hebben in den loop van het volgend tiental eeuwen al hunne krachten aan het verwezenlijken van eerzuchtige droombeelden gewijd, maar naar hooger eere heeft niemand hunner gestreefd, dan waardig te zijn om aan Karels zijde geplaatst te worden. Daarmede waren zoowel de stoutmoedigste veroveraars als de wijste vredevorsten voldaan. De Fransche ridderschap van lateren tijd verheerlijkte Karel als den eersten ridder, de Duitsche burgerij als den vaderlijken volksvriend en den rechtvaardigsten rechter. De Roomsch-Katholieke kerk nam hem onder hare heiligen op; de dichtkunst van alle volken in lateren tijd putte steeds nieuwe kracht en bezieling uit het staren op zijn indrukwekkend beeld; nooit is wellicht een rijker leven uit de werkzaamheid van eenig sterfelijk mensch voortgevloeid."

Zoo spreekt Giesebrecht. Eenvoudiger en daarom nog getrouwer schetst ons Einhard zijn vorstelijken vriend.

Hij was, zegt hij, van een breeden en krachtigen lichaamsbouw en van eene hooge gestalte, die echter de juiste maat niet te boven ging — want

zijne lengte bedroeg, gelijk bekend is, zeven zijner voeten; — het bovengedeelte van zijn hoofd was rond, zijne oogen waren zeer groot en levendig, zijn neus was van iets meer dan middelmatige grootte, hij had schoone, witte haren en een vriendelijk en opgeruimd gelaat. Zijne gestalte was, hetzij hij zat of stond, hoogst eerbiedwaardig en indrukwekkend, ofschoon zijn hals te dik en te kort was en zijn buik een weinig te veel vooruit kwam; doch de regelmatigheid der overige ledematen verborg dit gebrek. Hij had een vasten gang, eene zeer mannelijke houding en eene heldere stem, die echter bij zijn geheele uiterlijk niet volkomen paste. Zijne gezondheid was goed, behalve dat hij de laatste vier jaren voor zijn dood door koortsen gekweld werd en ten laatste ook met één voet hinkte. Doch zelfs in die omstandigheden volgde hij meer zijn eigen goeddunken dan den raad der geneesheeren, die hij bijna haatte, omdat zij hem aanrieden, zich het wildbraad, dat zijne geliefkoosde spijs uitmaakte, te ontzeggen, en zich met gekookt vleesch te voeden. Aanhoudend oefende hij zich in rijden en jagen, gelijk de gewoonte zijns volks dat medebracht, want men zal op aarde niet licht een volk aantreffen, dat zich in deze kunst met de Franken meten kan. Zeer aangenaam waren hem ook de dampen der warme bronnen; hij oefende zich vlijtig in het zwemmen en verstond deze kunst zoo voortreffelijk, dat niemand hem daarin evenaarde. Daarom bouwde hij zich ook te Aken een slot, waarin hij gedurende zijne laatste levensjaren tot aan zijn dood toe onafgebroken woonde. En niet alleen zijne zonen, maar ook de rijksgrooten en zijne vrienden, niet zelden ook den geheelen stoet van zijn gevolg en van zijne lijfwacht noodigde hij in het bad, zoodat somtijds meer dan honderd menschen te zamen baadden.

Hij kleedde zich op vaderlandsche, dat is op Frankische wijze. Op het bloote lichaam droeg hij een linnen hemd en eene linnen onderbroek en daarover een wambuis, dat met zijden band omboord was, en eene broek. Vervolgens bedekte hij zijne beenen met windsels en zijne voeten met schoenen, terwijl hij in den winter schouders en borst met een uit zeehonden en robbevel vervaardigden rok tegen de koude beschermde. Eindelijk droeg hij een zeegroenen mantel en aan de heup steeds het zwaard, welks gevest en scheede van goud of zilver waren. Somtijds droeg hij ook een met edelgesteenten versierd zwaard, doch alleen bij plechtige gelegenheden of wanneer de gezanten van vreemde volken voor hem verschenen. Van vreemde kleeding had hij een afkeer, hoe schoon zij ook wezen mocht, en hij wilde die nooit aantrekken. Alleen te Rome kleedde hij zich tweemaal — eens op verzoek van paus Hadrianus en eens volgens den wensch van diens opvolger, paus Leo III, — in het gewaad van een Romeinsch patriciër, met de tunica, de chlamys en de Romeinsche schoenen.

Bij feestelijke gelegenheden droeg hij een met gouddraad doorstikt kleed en met edelgesteenten versierde schoenen, terwijl dan zijn mantel door een gouden haak bijeengehouden werd. Op zijn hoofd prijkte een gouden diadeem, met edelgesteenten bezet. Op andere dagen onderscheidde zijne kleeding zich weinig of niet van de gewone volksdracht.

In het gebruik van spijs en drank was hij matig, doch bovenal ten aanzien van den drank, want van dronkenschap had hij bij alle menschen, en vooral bij zich zelf en de zijnen, den grootsten afkeer. In het eten kon hij zich niet zoo goed beheerschen, veeleer klaagde hij dikwijls, dat het vasten voor zijn lichaam schadelijk was. Hoogst zelden richtte hij smulpartijen aan; dit geschiedde alleen bij bijzonder feestelijke gelegenheden en altijd in talrijk gezelschap. Op zijn gewonen disch liet hij slechts vier gerechten opdragen, buiten het gebraad, dat de jagers hem aan het braadspit plachten te brengen en waaraan hij boven elke andere spijs de voorkeur gaf. Gedurende den maaltijd had hij gaarne dat er muziek gemaakt of voorgelezen werd. Hij liet zich de geschiedenis en de daden der ouden voorlezen; ook in de boeken van den heiligen Augustinus schepte hij behagen, voornamelijk in die, welke

over den Godsstaat (de civitate Dei) handelen. In het genot van wijn en van elken drank was hij zóó matig, dat hij aan tafel zelden meer dan driemaal dronk. Des zomers gebruikte hij na het middagmaal wat ooft, dronk eene enkele teug, trok kleederen en schoenen uit, evenals hij des nachts deed, en sliep twee of drie uren. Des nachts brak hij zijne rust vier- of vijfmaal af, daar hij dan niet alleen wakker werd, maar ook opstond. Terwijl hij zich aankleedde, liet hij niet alleen zijne vrienden in zijne tegenwoordigheid toe, maar wanneer de paltzgraaf van een rechtsgeding sprak, dat niet zonder zijne uitspraak ten einde gebracht kon worden, liet hij de twistende partijen terstond voor zich brengen, en sprak hij, na de zaak onderzocht te hebben, het vonnis uit, alsof hij op den rechterstoel was gezeten. En niet alleen dit, maar alle bezigheden, welke hij dien dag te verrichten had, of alle zaken, die hij zijnen beambten had op te dragen, bezorgde hij op dat tijdstip.

Hij sprak gemakkelijk en vloeiend; nooit behoefde hij te zoeken naar het rechte woord om zijne meening uit te drukken. Met de kennis zijner moedertaal niet tevreden, besteedde hij groote vlijt aan het leeren van vreemde talen. In het Latijn bracht hij het zoo ver, dat hij het even goed sprak als het Duitsch; het Grieksch daarentegen kon hij beter verstaan dan zelf spreken.

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Lodewijk de Vrome. Zijne jeugdige lichtzinnigheid en latere gestrengheid. Het priesterlijke hof van Lodewijk. Begin zijner regeering. Het nieuwe bewind. De macht der kerk verhoogd. Opstand en dood van Bernhard. Dood van Irmengard. De schoone keizerin Judith en hertog Bernard van Septimanië. Openlijke boete van Lodewijk. Geboorte van Karel den Kalen. De Joden en de slavenhandel. Opstand van Lodewijks zonen. Het Leugenveld. Des keizers diepste vernedering. De verdeeling van het rijk. Ziekte en dood van Lodewijk. Laatste lotgevallen van keizerin Judith en hertog Bernhard.

Karel de Groote was gestorven. Het vroeger zoo vroolijk keizerlijk hof treurde om den overledene. Met bange verwachting zagen de hovelingen, de onechte zonen des keizers en diens dochters met hare minnaars de aankomst van den troonopvolger binnen Aken te gemoet. En zij hadden alle reden om te vreezen, dat Lodewijk, wien de geestelijkheid den bijnaam »de Vrome" gegeven had, groote veranderingen in het bestuur des rijks zou maken.

Lodewijk was, toen hij nog bijna een knaap was, door zijn vader naar Aquitanië gezonden, opdat hij met de zeden van dat land, hetwelk hem oorspronkelijk als erfdeel was toegewezen, van der jeugd af vertrouwd worden zou. De keizer had zorg gedragen, dat zijn zoon eene degelijke wetenschappelijke opvoeding ontving; geleerde priesters omringden den jongen vorst, zij leerden hem het Latijn en het Grieksch, zoodat hij die beide talen vloeiend kon schrijven; ook in andere opzichten was hij een leerzaam scholier. Het hoofddoel van Lodewijks leermeesters was, hem tot een warm aanhanger der geestelijkheid te vormen. Dit doel hadden zij volkomen bereikt en daarom bekommerden zij zich weinig om de zinnelijke uitspattingen van den jeugdigen vorst, die reeds op zijn 16de jaar door een geheelen stoet van lichtekooien omringd was. Karel zag zich genoodzaakt om hem reeds vóór zijn twintigste jaar in het huwelijk te doen treden, ten einde aan dezen onhoudbaren toestand een einde te maken.

Van den dag zijns huwelijks af had Lodewijk een geheel anderen weg

ingeslagen. Zijn hof was het vereenigingspunt voor priesters en monniken geworden; vrome gebeden namen de plaats van het gezellig onderhoud in; de hofstoet moest altans voor het uiterlijke de strengste zedelijkheid in acht nemen; indien men wilde zondigen, mocht dit alleen in het geheim geschieden. Alle uitspanningen waren verboden, met uitzondering van de jacht, waaraan koning Lodewijk zelf zich met den meesten hartstocht overgaf.

Nauwelijks waren er twee meer verschillende hofhoudingen uit te denken dan die van den vader en van den zoon. Terwijl aan het keizerlijke hof een gemengd gezelschap van mannen en vrouwen werd aangetroffen, dat zich aan uitgelaten vroolijkheid overgaf, dat danste, lachte en zong, terwijl daar een vrije, dikwijls al te vrije toon heerschte, bewoog Lodewijk de Vrome zich schier te midden van een geestelijk hof.

Reeds vóór zijns vaders dood had Lodewijk zich meer dan eens openlijk in afkeurenden zin over het zedelooze leven in het keizerlijk paleis te Aken uitgelaten; toen hij thans derwaarts reisde, om de regeering te aanvaarden, had hij vast besloten, daaraan voor goed een eind te maken. Hij kwam te Aken aan als een rijzig en schoon man van 36 jaren met eene edele houding en een echt vorstelijk uiterlijk.

Het volk begroette hem met blijdschap, het hof met vrees en beving; want reeds vóór zijne aankomst had hij getoond, dat zijne regeering voor Karels hovelingen zeer drukkend zou wezen. Toen graaf Wala, een verre bloedverwant van keizer Karel, die sinds jaren met zijn broeder Adelhard het hoogste vertrouwen des keizers had genoten, hem te gemoet kwam, sprak Lodewijk hem op gestrengen toon toe en beval hem, de lichtekooien met haar aanhang uit Aken te verdrijven. Eer dit geschied was, verklaarde de vorst, zou de keizerlijke voet de zondige stad niet betreden.

Met dezen last om het hof te reinigen van het liederlijk gespuis, dat het keizerlijk slot tot een voorwerp van de verachting der geheele wereld gemaakt had, reisde Wala naar Aken terug. In de keizerstad bevond zich inderdaad een groot aantal zedelooze vrouwen; deze werden aan de kaak gesteld, op de openbare markt ontkleed, gegeeseld en vervolgens uit de stad verdreven.

Den minnaars van Karels dochters trof een erger lot; een hunner, graaf Odoïn, sneuvelde in den strijd tegen de lijfwachten, die tot hem waren afgezonden, om hem gevangen te nemen; een ander, Tullius, gaf zich over; hem werden tot straf de beide oogen uitgestoken. Stervend had Karel zijn zoon de zorg voor zijne dochters en zijne onechte zonen op het hart gedrukt. Lodewijk zond zijne zusters naar een klooster; naar zijne stiefbroeders zag hij nauwelijks om.

Op deze wijze begon Lodewijk de Vrome zijne regeering. Graaf Wala en zijn broeder Adelhard werden met eenige andere vertrouwde raadslieden van het hof verwijderd.

Het scheen bijna, dat Lodewijk een geheel ander regeeringsstelsel wilde invoeren. Kort na zijne troonsbestijging riep hij te Aken een rijksdag bijeen. De rijksgrooten verschenen; ook Bernhard, de zoon van den overleden Pepijn, die volgens Karels beschikking het koninkrijk Italië ten erfdeel moest ontvangen, kwam daar, om de opperheerschappij des keizers te erkennen.

Lodewijk ontving de wereldlijke en geestelijke grooten met vriendelijken ernst. Reeds op dezen eersten rijksdag benoemde hij, naar het voorbeeld zijns vaders, zijne jeugdige zonen tot koningen. De oudste hunner, de 18jarige Lotharius, verkreeg Beieren, en Pepijn, de tweede zoon, Aquitanië, terwijl de jongste, Lodewijk, voorloopig aan zijns vaders hof bleef. Eene eigenlijke verdeeling van het rijk had toen nog niet plaats, want de jonge koningen zouden niet als onafhankelijke vorsten, maar in zekeren zin als huns vaders stedehouders de hun toegewezen landen besturen.

De volgende maatregelen van Lodewijk waren zeer geschikt om zijne onderdanen te verzoenen met de gestrengheid, waardoor het begin zijner regee-

ring zich gekenmerkt had. Naar het voorbeeld zijns vaders zond hij zendboden door het geheele rijk, met den last om alle misbruiken, die zij mochten opmerken, streng te berispen en uit den weg te ruimen. Vele oude dienaars van Karel, die, vertrouwend op de diensten welke zij den keizer bewezen hadden, zich ongestraft aan groote willekeur schuldig gemaakt hadden, werden door Lodewijks zendboden genoodzaakt om het volk rechtvaardig te behandelen.

Het meest hadden onder Karels regeering de Saksers te lijden gehad. Nooit had de overleden keizer den tegenstand kunnen vergeten, welken zij hem eens geboden hadden. Lodewijk besloot te herstellen, wat zijn vader misdreven had. Hij riep een rijksdag te Paderborn bijeen, waar hij zich jegens de Saksers zeer genadig betoonde, en hun het door Karel hun ontnomen erfrecht terugschonk. Vele familiën, die van hunne landgoederen waren verdreven, herstelde hij in het bezit van haar eigendom. Hierdoor won hij de harten der Saksers, die hem onder al de stormen zijner volgende regeering getrouw bleven. Toen hij later dringende behoefte had aan ondersteuning, vond hij in hen warme en trouwe vrienden.

Was Lodewijk in het uitgestrekte Frankische rijk zonder den minsten tegenstand als keizer en heer gehuldigd, ook de paus toonde, dat hij hem als zijn wereldlijk vorst erkende. Paus Stephanus IV, die Leo III in het jaar 816 opgevolgd was, liet den keizer door het Romeinsche volk den eed van trouw zweren en bepaalde, dat de pausen wel door de geestelijkheid, den senaat en het volk van Rome verkozen, maar alleen in tegenwoordigheid der keizerlijke gezanten gewijd zouden worden.

Paus Stephanus besloot zelfs in persoon den keizer te bezoeken, ten einde zich van zijne gunst te verzekeren. Te Rheims had de ontmoeting tusschen den wereldlijken en den geestelijken vorst plaats. Lodewijk ontving den paus met de hoogste eerbewijzen; paus en keizer omarmden en kusten elkaar. Het schouwspel der kroning werd te Rheims nog eens herhaald, Stephanus zette Lodewijk en zijner gemalin Irmengard de keizerskroon op het hoofd. Uit dankbaarheid hiervoor trachtte Lodewijk de macht der geestelijkheid op allerlei wijzen te verhoogen, ten einde zijn bijnaam »de Vrome" eer aan te doen.

Te Aken riep hij de bisschoppen des rijks bijeen, om maatregelen ter invoering van eene betere kerktucht te beramen; de besluiten, door die vergadering genomen, werden als rijkswetten afgekondigd. Volgens het daar bepaalde zou o. a. de keus der bisschoppen bij de geestelijken en de gemeenten, die der abten bij de monniken berusten, terwijl de keizer vroeger het recht tot benoeming bezeten had.

De kerk was door dezen maatregel in het Frankische rijk met eene groote macht bekleed; zij vormde een staat in den staat, daar de geestelijkheid schier geheel onafhankelijk werd van de wereldlijke overheid. Lodewijk ging intusschen nog verder op dien weg voort. Hij ontsloeg een groot aantal kloosters van de verplichting om krijgsvolk te leveren en droeg de tot dusver aan de keizerlijke schatkist opgebrachte gelden aan die inrichtingen over. Hierdoor groeide niet alleen de rijkdom, maar ook de macht der kerk in groote, ja voor den staat bedenkelijke mate aan. Vele kleine landeigenaars droegen hun land aan de kerkelijke gestichten op, om het van deze in leen terug te ontvangen, dewijl zij daardoor van de lastige dienstplichtigheid ontslagen werden. Een bijzonder voorval versterkte Lodewijk in deze zijne gunstige gezindheid jegens de kerk. Toen hij op groenen Donderdag van het jaar 817 na de godsdienstoefening de kerk te Aken verliet en zich door een houten zuilengang naar zijn paleis terugbegaf, braken eensklaps de balken doormidden, de vermolmde planken gingen uit hare voegen los en de zuilen vielen om, zoodat de keizer met zijn gevolg, ten getale van meer dan 20 menschen, onder het houtwerk begraven werden. De meesten werden zwaar gekwetst van onder de planken en balken te voorschijn gehaald; alleen Lodewijk had slechts eenige lichte kwetsuren ontvangen. Hij beschouwde zijne redding als een wonder Gods en verdubbelde van nu af zijn ijver voor de uitbreiding van de macht der kerk.

Hij had in zulk een dreigend doodsgevaar verkeerd, dat hij, op aansporing van de grooten des rijks, besloot, hoewel hij eerst 39 jaren oud was, reeds nu beschikkingen omtrent de erfopvolging te maken. Op een rijksdag, in Juli 817 gehouden, benoemde hij zijn oudsten zoon, Lotharius, tot zijn medekeizer; hij zette hem met eigen hand de kroon op het hoofd, Lotharius zou voortaan zijn plaatsvervanger in het rijksbestier zijn. Zijn tweede zoon, Pepijn, werd koning van Aquitanië, de jongste, Lodewijk, koning van Beieren. Deze beide rijken zouden, evenals Italië, waar Bernhard den schepter voerde, onder de opperheerschappij van Lotharius staan.

Bernhard voelde zich door deze bepaling diep gekrenkt. Zijn vader Pepijn zou, indien de dood hem niet zoo vroeg weggerukt had, erfgenaam van den keizerlijken troon geweest zijn, van zijn vader zou hij, Bernhard, dien op zijne beurt geërfd hebben, en thans moest hij, de krachtige man, den jongen Lotharius naar de oogen zien. Een aantal misnoegde Frankische edelen hielden zich aan het hof van Bernhard op, zij spoorden den koning aan om zich aan deze onrechtvaardige verdeeling des rijks niet te onderwerpen. Bijzonder ijverig was in dit opzicht de verbannen Adelhard in de weer; hij trachtte Bernhard te overtuigen, dat Lodewijks troon wankel stond, dat het grootste deel der aanzienlijke Franken met blijdschap het lastige juk van des keizers regeering afschudden en Bernhard als hun heer en meester erkennen zouden.

De eerzucht verleidde den koning van Italië tot het verbreken van den eed van trouw, dien hij zijn oom gezworen had, hij bracht een leger op de been, om daarmede naar Duitschland op te trekken. Hij kon dit echter niet doen, zonder dat zijne plannen den keizer verraden werden. Ook Lodewijk riep terstond een leger bijéén; om de krijgstoerustingen te bespoedigen, begaf hij zich in persoon naar Châlons aan de Saône.

Van nog meer belang waren echter de stappen, door zijne gemalin Irmengard gedaan, wie het gelukte, door bedriegelijke onderhandelingen Bernhard om den tuin te leiden. Zij wist den koning te bewegen om vrede te sluiten. Op hare belofte van vrijgeleide begaf hij zich naar Châlons, om zich daar met zijn oom te verzoenen. Hij had op eene vriendelijke ontvangst gerekend, maar in plaats daarvan wachtte hem — de kerker. Lodewijk voerde hem naar Aken, waar hij tot het paaschfeest van het volgende jaar in strenge gevangenschap zuchtte. Eindelijk stelde de keizer hem voor de rijksvergadering, die over hem gericht houden moest.

De Frankische grooten verklaarden Bernhard schuldig aan opstand en aan hoogverraad en veroordeelden hem ter dood. Lodewijk schonk den gevangene genade, hij liet hem slechts de oogen uitsteken, ten gevolge waarvan de ongelukkige echter drie dagen later stierf. Hetzelfde lot trof een groot deel zijner aanhangers.

Na deze strafoefening achtte Lodewijk zich op zijn troon niet langer veilig, hij was bevreesd voor samenzweringen en bovenal meende hij zich voor zijne stiefbroeders, de onechte zonen van Karel, te moeten wachten. Had hij hen tot dusver bijna geene aandacht waardig gekeurd, thans liet hij hen gevangen nemen en in verschillende kloosters opsluiten.

Zoowel de wraak, op Bernhard geoefend als de onrechtvaardige behandeling, zijnen stiefbroeders aangedaan, veroorzaakten den zwakken keizer hevige gewetenswroeging. Om de stem van zijn geweten tot zwijgen te brengen plaatste hij zich in persoon aan het hoofd van eene legermacht, die de oproerige Bretonen ten onder moest brengen. Na hen zonder noemenswaardige krachtsinspanning tot onderwerping gedwongen te hebben, keerde hij terug. Bij zijne thuiskomst vond hij zijne gemalin Irmengard door eene hevige ziekte aangetast; twee dagen later, den 11den October 818, stierf zij onder vreeselijke smarten.

Lodewijk beschouwde haar dood als eene straffe Gods, de hand des Heeren had zijne medeplichtige aan den dood van Bernhard bereikt, ook hem kon

zij elk oogenblik treffen. Door harde boetedoeningen, strenge vasten en ijverige gebeden poogde de keizer zich de genade Gods opnieuw te verwerven. Alles was vergeefsch, zijn geweten liet hem geene rust, zoodat hij eindelijk besloot, zich geheel uit de wereld terug te trekken en in de eenzaamheid van een klooster zijne zonden te betreuren.

De geestelijkheid, die tot dusver den keizer om zijne vrome oefeningen geprezen en de geschenken, welke hij aan kerken en kloosters maakte, bereidvaardig aangenomen had, vond dit besluit van den vromen Lodewijk toch wat al te sterk. Wanneer de keizer in het klooster ging, zou hij opgevolgd worden door den levenslustigen Lotharius, die niet zooveel tijd besteedde aan gebeden en godsdienstige oefeningen als zijn zwakke vader. De geestelijken brachten daarom tegen het plan des keizers ernstige bezwaren in. Om hem weer wat smaak in de wereldsche dingen in te boezemen, poogden zij hem tot een tweede huwelijk te bewegen en ontboden zij de schoonste jonkvrouwen uit het geheele Frankische rijk naar het keizerlijke hof. Het plan gelukte. De schoonste der schoonen, de betooverende Judith, de dochter van den Beierschen hertog Welf, deed het hart van den reeds niet meer jeugdigen man in vurige liefde ontvlammen; nauwelijks een half jaar na den dood van zijne diep betreurde Irmengard, in de lente van 819, vierde Lodewijk de Vrome zijne huwelijksverbintenis met Judith.

De keizerin was eene hartstochtelijke vrouw in de kracht des levens; geen wonder, dat zij in haar reeds eenigszins bejaarden en stemmigen man weinig behagen vond. Weldra vond zij vergoeding voor haar gemis in eene teedere betrekking, welke zij met hertog Bernhard van Septimanië, graaf van Barcelona, aanknoopte. Deze werd binnen korten tijd de invloedrijkste man aan het keizerlijke hof.

Zelfs in de armen zijner schoone gemalin kon Lodewijk de schuld niet vergeten, die hem op het hart drukte; hij besloot haar te verzoenen door eene kerkelijke boetedoening, gelijk de Franken nog nooit van een hunner vorsten aanschouwd hadden. Te Attigny aan de Aisne riep hij eene vergadering van de grooten des rijks bijeen; hier verzoende hij zich met zijne verstooten stiefbroeders en nadat hij dezen met aanzienlijke goederen beleend had, verscheen hij voor de rijksvergadering in het gewaad eens boetelings. In ootmoedige taal bekende hij, dat hij een groot onrecht jegens zijne broeders, jegens Wala en Adelhard en jegens koning Bernhard bedreven had en smeekte hij de bisschoppen hem eene boete op te leggen. Ook ten aanhoore van het geheele volk legde hij dezelfde verklaring openlijk in de kerk af.

Het was een vreemd schouwspel, dat gewichtige gevolgen na zich zou sleepen, want de Frankische grooten zagen daarin slechts een blijk van de zwakheid des keizers, die zich voor hen en voor de geestelijken verootmoedigde.

Ook de uitwendige omstandigheden, waarin het rijk verkeerde, droegen het hare er toe bij om de achting voor den keizer te verminderen. De eenheid des rijks had onder Lodewijks regeering reeds aan zware schokken blootgestaan. De door Karel den Grooten onderworpen grensvolken staken het hoofd weder op. Zij wachtten slechts op eene gunstige gelegenheid om zich onafhankelijk te maken. De Bretonen verkeerden bijna aanhoudend in opstand. Slavische volksstammen werden oproerig en zelfs de Obotrieten, de trouwste bondgenooten van Karel den Grooten, dreigden zich met de vijandige Denen te verbinden. De grensmarken aan den Donau werden door de Bulgaren verwoest; de Arabieren deden invallen in de Spaansche marken en Normandische zeeroovers maakten overal de kusten des rijks onveilig. Dikwijls voeren zij op hunne kleine, snelvarende schepen de rivieren vele mijlen op, terwijl zij het op de beide oevers gelegen land verwoestten en daaruit een kostbaren buit medesleepten.

Eene gebeurtenis, welke bij volken, die wijs en gelukkig geregeerd worden, met groote feesten pleegt gevierd te worden, droeg het hare er toe bij om de

onaangename stemming, welke in het geheele Frankische rijk heerschte, nog te vermeerderen. Den 13den Juni 823 beviel keizerin Judith van een zoon, die bij den doop den naam Karel ontving. Hij is later onder den naam van Karel den Kalen bekend geworden.

De hovelingen fluisterden elkaar in het oor, dat niet Lodewijk maar de schoone hertog Bernhard van Septimanië de vader van den knaap was. De zonen van Lodewijk sloegen geloof aan dit gerucht. Zij vreesden, en niet zonder reden, dat de geboorte van den knaap hun eigen erfenis in gevaar zou brengen. Thans traden zij openlijk als Judiths vijanden op en vele aanzienlijken des rijks sloten zich bij hen aan. Hoe gehaat de keizerin en haar minnaar waren, kwam weldra zeer duidelijk aan het licht. De Arabieren hadden de Spaansche mark aangetast; hertog Bernhard verzocht om hulp. Lodewijk liet een leger uitrusten, waarover hij het opperbevel aan graaf Hugo van Tours, den schoonvader van Lotharius, en aan graaf Manfried van Orleans opdroeg. De beide graven waren bevriend met Lodewijks zonen, zij haatten Judith en haar geliefde uit het diepst hunner ziel en vertraagden daarom met opzet den marsch van het onder hunne bevelen geplaatste leger, ja lieten het zelfs toe, dat de Spaansche mark door de Saracenen verwoest werd. Veel te laat braken zij met hunne krijgsmacht tot bescherming van het besprongen gewest op.

Lodewijk strafte de trouwelooze graven met ontzetting uit hun ambt en met het verlies van de hun opgedragen leengoederen, doch hij maakte hen hierdoor tot zijne verbitterde vijanden. De keizerin had het besluit opgevat om haar zoon een erfdeel te verzekeren; zij poogde zich dus een aanhang onder de grooten des rijks te verwerven, door velen hunner door middel van rijke geschenken in landerijen voor zich te winnen.

Met dit doel verkwistte zij de kroondomeinen en, toen deze niet langer toereikend waren, ook de kerkgoederen. Natuurlijk maakte zij zich hierdoor bij de geestelijkheid zeer gehaat.

In den beginne morden de bisschoppen slechts in stilte, doch weldra vonden zij reden tot luide en rechtmatige klachten.

Om aan geld te komen, schroomde Judith niet ten gunste der bij de Franken doodelijk gehate Joden eene hoogst afkeurenswaardige wet te doen uitvaardigen. De Joden hadden zich reeds voor vele eeuwen in het Frankische rijk gevestigd en zich daar sterk uitgebreid. Wel waren zij het voorwerp van den haat en de verachting des volks, maar met de bewonderenswaardige werkzaamheid, die hun eigen is, hadden zij in weerwil daarvan groote schatten verzameld en zich bijna van den geheelen handel meester gemaakt. Vooral bloeide één handelstak, die door hen alleen gedreven werd, de slavenhandel. De Joden kochten heidensche kinderen voor weinig geld op, om hen later, wanneer ze volwassen waren, naar alle oorden der wereld, vooral naar de Saraceensche markten, te vervoeren en daar voor grof geld weer te verkoopen. Op aansporing der geestelijkheid was eene wet uitgevaardigd, volgens welke iedere slaaf, die zich doopen liet, door een Christen weer van den Joodschen eigenaar afgekocht mocht worden voor dezelfde som, welk deze betaald had. Kon de slavenhandelaar niet bewijzen, welke som hij betaald had, dan werd aangenomen, dat de slaaf als kind geroofd was geworden en moest de handelaar hem voor niet afstaan. Deze wet bracht aan den Joodschen slavenhandel groote schade toe, want zoowel halfvolwassen als volwassen slaven, ja zelfs kinderen stroomden toe om zich te laten doopen; allicht vonden zij Christenen, die de geringe som, welke tot hunne bevrijding vereischt werd, wilden opbrengen.

Het opheffen van deze wet was dus zeer in het belang der Joden; dezen waren bereid om zich hiervoor aanzienlijke opofferingen te getroosten. Keizerin Judith had geld noodig. Zij gebruikte daarom haar invloed op heur zwakken echtgenoot, dien zij wist te bewegen om eene wet uit te vaardigen, volgens welke geen slaaf zonder toestemming van zijn Joodschen meester gedoopt mocht worden.

Een kreet van verontwaardiging ging uit den boezem der geestelijkheid op; van alle kansels werd tegen deze aan het Christendom vijandige wet gepredikt. Ook het volk nam deel aan den strijd, zelfs de grooten des rijks kwamen in verzet. Op den rijksdag lieten niet alleen de bisschoppen, maar ook de edelen zich in onverbloemde en scherpe taal tegen den keizer en de keizerin uit.

Lodewijk sloeg de waarschuwing, in die algemeene ontevredenheid hem gegeven, in den wind. Zelfs riep hij in het jaar 829 een rijksdag te Worms bijeen, waarop graaf Wala en zijne vrienden andermaal verbannen werden.

Bernhard van Septimanië, Judiths minnaar, werd door den keizer aan het hoofd van het bewind geplaatst, terwijl de jeugdige Karel, Judiths zoon, den titel van koning van Allemanië ontving. Van de landen van Lodewijk van Beieren moesten die gewesten afgenomen worden, welke bestemd waren om het toekomstige koninkrijk Allemanië te vormen.

Lodewijks zonen waren diep verontwaardigd over de gunst aan hunne stiefmoeder bewezen. Vreezende, dat de zwakke keizer zich door Judith zou laten bewegen om de vroeger gemaakte beschikkingen omtrent de erfopvolging te vernietigen, spanden zij tegen hun vader samen en besloten zij, openlijk tegen hem op te staan; zoowel bij het volk als bij de geestelijkheid vond hun plan krachtige ondersteuning.

De keizer koesterde niet het minste vermoeden omtrent den storm, die zich rondom zijn hoofd samenpakte. In de lente van 830 was hij van plan om een krijgstocht tegen de oproerige Bretonen te ondernemen; hij bracht daartoe een leger op de been, maar zijne vazallen begaven zich, in plaats van zich onder des keizers vanen te scharen, naar koning Pepijn van Aquitanië. Ook de graven Wala, Hugo en Masfried sloten zich bij Lodewijks zonen aan.

De macht des keizers was eensklaps gebroken. Judith en hertog Bernhard konden zich hunne machteloosheid niet ontveinzen. Bernhard vluchtte naar Barcelona, Judith poogde insgelijks te ontvluchten, doch zij werd gegrepen en op Pepijns bevel naar een klooster gevoerd.

Lodewijk moest wel besluiten met zijne zonen te onderhandelen, want ook Lotharius was met een leger uit Italië komen aanrukken en had zijne macht met die van Pepijn vereenigd.

De beide broeders poogden met de hulp der geestelijkheid hun vader te bewegen om vrijwillig afstand van de regeering te doen en de monnikspij aan te trekken. Vroeger had Lodewijk zelf den wensch geuit, zich in een klooster terug te trekken, thans echter had hij dezen reeds lang vergeten, had hij weer lust in zijn leven gekregen en dacht hij er niet aan, de eischen zijner zonen in te willigen. Toch beantwoordde hij die niet met eene uitdrukkelijke weigering, daar hij een aanslag zijner zonen op zijn leven duchtte; integendeel, hij verklaarde zich bereid om in een klooster te gaan, maar telkens wist hij nieuwe voorwendsels te vinden, om de vervulling zijner belofte uit te stellen. In het geheim poogde hij eene partij te vormen en bovenal zich met de geestelijkheid te verzoenen. Hij bereikte zijn doel, daar zijne pogingen bevorderd werden door de oneenigheid zijner zonen. Lotharius, de oudste, zou zich gaarne van de opperheerschappij meester gemaakt en zijne broeders met hunne kleine koninkrijken afgescheept hebben.

De keizer wist met veel beleid van de tweespalt zijner zonen partij te trekken; hij stelde hun voor, de beslissing van hunne twisten aan een rijksdag op te dragen. Met elken zoon onderhandelde hij afzonderlijk en het gelukte hem hen zoover te brengen, dat inderdaad een rijksdag te Nijmegen saamgeroepen werd,

Met groote slimheid had Lodewijk deze plaats uitgekozen. Te Nijmegen verschenen de Saksische grooten, die trouw aan hun keizer verknocht waren; hier zag deze zich weldra door eene machtige partij omringd en thans voerde hij eensklaps eene geheel andere taal tegen zijne zonen: hij was weder keizer

geworden. Zijne zonen moesten zich onderwerpen; Lotharius, die aan het hoofd van een leger stond, werd genoodzaakt om zijne eigen aanhangers schuldig te verklaren aan hoogverraad en hen in de gevangenis te werpen.

Een nieuwe rijksdag werd te Aken belegd; hier zouden alle hoogverraders gevonnisd worden. Ook Judith, die door haar gemaal uit het klooster was geroepen, verscheen hier weder en riep, naar Oudfrankische gewoonte, een ieder op, die het wagen durfde eene aanklacht tegen haar in te brengen. Toen niemand optrad, verscheen zij voor de grooten des rijks en zwoer voor hen een plechtigen eed, dat zij nooit misdadigen omgang met Bernhard gehad had. Daarop werd zij onschuldig verklaard aan elken misstap en als de rechtmatige gemalin van Lodewijk en als keizerin erkend.

De aanhangers van des keizers zonen werden schuldig verklaard aan hoogverraad; uit bijzondere genade schonk de keizer hun het leven. Lotharius moest naar Italië terugkeeren, nadat hij gezworen had, dat hij zich voortaan met de heerschappij over dat land vergenoegen en geen aanspraak op het deelgenootschap aan de regeering en op den keizerlijken titel maken zou.

Zoo was Lodewijk de Vrome op de rijksdagen te Nijmegen en te Aken in zijne macht hersteld.

Judith had uit de ondervonden rampen niets geleerd; zij ging voort op dezelfde wijze als vroeger haar zwakken gemaal te beheerschen en maakte door tal van willekeurige maatregelen den toorn der rijksgrooten en van hare stiefzonen opnieuw gaande. Hare betrekking met hertog Bernhard had zij echter verbroken, daar zij het hem niet vergeven kon, dat hij haar in het dreigendst gevaar lafhartig verlaten had en naar de Spaansche mark gevlucht was. Van nu af werd Bernhard haar vijand; hij verwijderde zich van het hof, werd door koning Pepijn van Aquitanië met open armen ontvangen en smeedde met dezen nieuwe aanslagen tegen de keizerlijke macht.

Al waren de drie broeders voor het oogenblik ook overwonnen, toch bezielde het willekeurig bewind van Judith hen met nieuwen moed. Opnieuw sloegen zij de handen inéén en ditmaal met beter uitzicht op een goeden uitslag dan vroeger, daar zij een bondgenoot vonden, op wien zij niet hadden durven rekenen, namelijk Paus Gregorius IV, die besloot als bemiddelaar tusschen den vader en diens zonen op te treden. Zij verzamelden hunne leger-afdeelingen, ook Lodewijk riep den heirban der Saksers op; een ernstige oorlog scheen onvermijdelijk. Bij Colmar in den Elzas ontmoetten de beide legers elkander. In dat van Lotharius bevond zich de paus. Toen de legers reeds in slagorde tegenover elkander stonden, trad de paus in priesterlijk plechtgewaad voor de gelederen der Franken en gaf zijn wensch te kennen om den keizer te spreken. Deze ontving den heiligen vader aanvankelijk wel met groote koelheid, doch verklaarde zich eindelijk toch bereid om in onderhandeling te treden: hij durfde het opperhoofd der kerk niet rechtstreeks afwijzen.

De paus verzekerde den keizer, dat hij niets anders bedoelde, dan hem met zijne zonen te verzoenen. Hij wist de onderhandelingen gedurende vele dagen slepende te houden en van dezen tijd maakten Lodewijks zonen gebruik om door geld en schitterende beloften de aanhangers huns vaders tot hunne zijde over te halen. Vóór de onderhandelingen ten einde gebracht waren, zag de keizer zich van zijne vrienden verlaten; geheele rijen tenten in zijne legerplaats stonden ledig; zijn leger was zóó versmolten, dat hij geen strijd meer wagen durfde. Den weinigen getrouwen, die bij hem gebleven waren, riep hij toe: »Gaat ook gij maar tot mijne zonen over; ik wil niet, dat gij voor mij uw leven wagen zult."

Eene bende Italiaansche soldaten drong in de legerplaats binnen; Lodewijk zag zich genoodzaakt om boden naar zijne zonen te zenden en hen te smeeken, dat zij hem tegen de mishandelingen der soldaten beschermen zouden. De zonen eischten van hun kant, dat hun vader tot hen zou komen, dan zoude hij bescherming en veiligheid vinden, en Lodewijk kwam.

Ongewapend begaf hij zich naar de tenten zijner zonen; hij was overwonnen, zonder dat er een zwaard getrokken was, overwonnen door verraad. In de laatste dagen van Juni vonden die bedriegelijke onderhandelingen op het roode veld aan den voet van het Siegswaldgebergte bij Colmar plaats; daarom heet dat veld nog heden ten dage het Leugenveld.

De zonen ontvingen hun vader schijnbaar vriendelijk. In tegenwoordigheid van de grooten des rijks omarmden zij hem en bewezen zij hem de hem toekomende eere; vervolgens zonden zij hem echter naar het klooster van Soissons; Judith werd naar een klooster in Italië, haar zoon Karel naar het klooster Prüm gezonden.

Al hadden de zonen door leugen en verraad de overwinning behaald, toch hadden zij daarmee nog weinig gewonnen. Zoolang zij tegenover hun vader stonden, waren zij eensgezind geweest, doch zoodra het er op aankwam, partij te trekken van de behaalde zegepraal, maakte de eendracht voor tweespalt plaats. De een benijdde den ander zijne macht; elk hunner wilde bij de verdeeling van het rijk het grootste deel ontvangen. Dewijl er geen oorlog meer te verwachten was, ging het leger uiteen; ook paus Gregorius verliet de twistende broeders; mismoedig reisde hij naar Italië terug, waarschijnlijk zelf niet tevreden over de rol, die hij gespeeld had. De broeders scheidden van elkaar, zonder dat zij het eens hadden kunnen worden. Koning Lodewijk keerde naar Beieren, Pepijn naar Aquitanië terug. Lotharius regeerde te Aken als keizer, terwijl hun vader in het klooster te Soissons streng bewaakt werd.

Opnieuw eischten zijne zonen van hem, dat hij monnik zou worden; eerst wanneer hij zich voor goed aan het kloosterleven gewijd had, konden zij aan eene eigenlijke verdeeling des rijks denken. Lodewijk weigerde, de tijd verstreek, Lotharius wanhoopte eindelijk aan de mogelijkheid om zijn vader tot dien stap te bewegen, en hij zag dus naar andere middelen om, ten einde zijn vader het regeeren onmogelijk te maken. Met de hulp van een scherpzinnig priester, den aartsbisschop Ebo van Rheims, meende hij dat middel gevonden te hebben.

Ebo was door keizer Lodewijk verheven tot de hooge waardigheid, welke hij bekleedde. Van een onvrije en hoorige had de keizer hem tot een machtig kerkvorst gemaakt, hem uit het stof opgeheven en met weldaden overladen. Ebo was dan ook zijn trouwe vriend en aanhanger geweest, zoolang de keizer machtig was, zoolang hij hem rijkdom en eer kon schenken.

Doch op dien ongelukkigen dag op het Leugenveld was Ebo een der eersten geweest, die uit de legerplaats des vaders naar die van den zoon waren overgeloopen. Thans zette hij de kroon op het verraad, toen door hem gepleegd. Hij begaf zich naar Soissons en bezocht den gevangen keizer, bij wien hij elken twijfel omtrent zijne liefde en gehechtheid wist weg te nemen. Lodewijk nam hem met blijdschap tot zijn geestelijken raadsman aan; doch hij misbruikte het vertrouwen zijns meesters op de schandelijkste wijze tot uitvoering van een verraderlijk plan.

Volgens de kerkelijke wet was een ieder, die zich ter zake van een onteerend misdrijf aan eene openbare kerkelijke boetedoening onderwerpen moest, onbevoegd om voortaan het zwaard te voeren of een eerambt te bekleeden. Ebo trachtte den ongelukkigen, bij het klimmen zijner jaren naar lichaam en geest verzwakten keizer te overtuigen, dat hij aan het heil zijner ziel verplicht was, kerkelijke boete te doen voor al de misdaden, die hij zijn leven lang begaan had, en Lodewijk stemde eindelijk hierin toe.

Den 13den November 833 verscheen Lotharius met de grootwaardigheidsbekleeders des rijks in de kerk van Soissons. Alle wereldlijke vazallen, alle bisschoppen en abten waren hier ontboden. Ook het volk had men in de kerk toegelaten, zooveel de ruimte van het gebouw het slechts toeliet, opdat de vernedering des ouden keizers zoo openbaar mogelijk zou zijn.

Nog in het laatste oogenblik had Lodewijk zich bedacht; hij wilde zich volstrekt niet aan de openbare boetedoening onderwerpen. Daarom voerde men hem met geweld naar de kerk. Zijne geestkracht was gebroken, hij beloofde thans alles te doen wat men van hem verlangde. In krijgsmansgewaad, met den wapenrok bekleed, trad de keizer voor het altaar; hij zag er bleek en ontdaan uit; half droomend tuurde hij voor zich; nu en dan slechts wierp hij een onzekeren blik op zijn zoon Lotharius, die in schitterenden krijgsmansdos in de kerk zat.

Vóór het altaar wierp Lodewijk zich ter aarde, luide en openlijk bekende hij, dat hij de keizerlijke waardigheid, door God hem toevertrouwd, op onwaardige wijze bekleed had en bereid was om daarvoor boete te doen, want God was door hem beleedigd en de kerk van Christus te schande gemaakt.

Bisschop Ebo had eene lijst van Lodewijks zonden en misdaden in acht artikelen opgemaakt; hij gaf den keizer dit papier in handen en vermaande hem om door eene volledige schuldbekentenis vergeving van zonden te verwerven; daartoe moest hij de zondenlijst voorlezen, opdat de dienaar Gods zich overtuigen mocht dat hij niets achterhield, dat hij niet valsch en weerspannig tegen God handelde.

Lodewijk gehoorzaamde. Hij las dit geschrift voor; wel beefde zijne stem, wel vloeiden tranen uit zijne oogen; maar hij las voort ten einde toe. Vervolgens gaf hij het geschrift aan den aartsbisschop terug, die het op het altaar nederlegde.

Hierop ontgespte Lodewijk met eigen hand zijn zwaard en ontdeed hij zich van den wapenrok, in welks plaats hij het zwarte kleed des boetelings uit de hand van Ebo ontving; onder de sombere tonen van het Miserere der priesters wierp hij dit kleed over de schouders.

Thans verklaarde de aartsbisschop, dat Lodewijk na deze kerkelijke boetedoening nooit meer gerechtigd zou zijn om het zwaard te dragen. Den jongen keizer Lotharius, die met ijskoud gelaat getuige was geweest van de vernedering, zijn vader aangedaan, stelde de waardige kerkvorst eene oorkonde ter hand, waarin het voorgevallene met de meeste nauwkeurigheid vermeld was. Duizenden afschriften van dit stuk werden door het geheele Frankische rijk verspreid, om de meest mogelijke openbaarheid te geven aan het feit, dat Lodewijk van de keizerlijke waardigheid ontzet was.

Thans meende Lotharius het toppunt zijner wenschen bereikt te hebben; doch hij zou spoedig bemerken hoe bitter hij zich bedrogen had. De vernedering, den ouden keizer aangedaan, werkte juist het tegenovergestelde uit van hetgeen zijn nietswaardige zoon gehoopt had.

Het volk werd door medelijden met Lodewijk, met haat en verachting tegen Lotharius bezield. Vooral de Saksers kwamen in opstand, woedend over die mishandeling van den zwakken keizer. Ook Pepijn en Lodewijk van Beieren waren verontwaardigd over de onteering van hun vader.

Tusschen de broeders brak weldra een hevige twist uit; Lodewijk van Beieren eischte de invrijheidstelling van zijn vader en toen Lotharius dit weigerde, ontstond er tusschen hen eene bittere vijandschap. In het geheele rijk kwamen de edelen en aanzienlijken in verzet, terwijl Lodewijk en Pepijn hunne legers bijeentrokken; ook Lotharius riep zijne vazallen op, doch hij werd bijna niet gehoorzaamd; slechts enkelen zijner trouwste aanhangers gaven aan zijne roepstem gehoor.

Met onstuimigen aandrang eischten de Frankische grooten, dat de keizer in vrijheid gesteld zou worden; zij dreigden zelfs, ingeval Lotharius niet gehoorzaamde, tot maatregelen van geweld over te gaan. Eindelijk moest Lotharius voor den overal opstekenden storm het hoofd buigen; hij begaf zich naar Italië, om daar nieuwe strijdkrachten te verzamelen.

Zoodra Lodewijk de Vrome weder bevrijd was, verzamelde zich rondom hem een stoet van vleiende hovelingen; zelfs de bisschoppen, die bij de plech-

tigheid te Soissons tegenwoordig waren geweest, verschenen aan het hof en verzekerden den keizer van hunne eerbiedige gehechtheid.

»De kerk heeft mij vernederd," antwoordde Lodewijk, »de kerk moet mij ook weder verheffen. Hebben de bisschoppen mij ontwapend, zij zullen mij de wapenen ook weder aangorden." En zij moesten gehoorzamen. Den 11^en^ Mei 834 ontving de keizer in de kerk der heilige Drievuldigheid den kerkelijken zegen. De bisschoppen gespten hem het zwaard weder om en bekleedden hem met het keizerlijk gewaad.

Spoediger dan iemand gedacht had was Lodewijk weer aan het bewind gekomen, doch de dagen der vernedering waren voor hem voorbijgegaan, zonder dat hij daaruit eenige les of waarschuwing geput had. Te Aken ontving hij de keizerin Judith met dezelfde teederheid als vroeger; hij liet haar opnieuw de regeering over, terwijl hij zijn tijd doorbracht met de nietigste bezigheden, met de jacht en de vischvangst.

Met steeds toenemende driestheid drongen de Noorsche zeeroovers van de kusten in het binnenste des lands door; de Saracenen plunderden de zuidelijke havensteden; de Slavische volken, de Obotrieten en Wilzen dreigden met afval, graaf Masfried en zijne aanhangers brachten een leger tegen den keizer bijeen; ook Lotharius kwam aan het hoofd zijner troepen uit Italië aanrukken, nam Châlons aan de Saône stormenderhand in en woedde met de grootste wreedheid tegen de aanhangers zijns vaders. Drie graven, die aan keizer Lodewijk getrouw waren gebleven, liet hij als opstandelingen onthoofden; Gerberga, de zuster van hertog Bernhard van Septimanië, werd op zijn bevel in een wijnzak gebonden en in de Saône verdronken, ofschoon zij den geestelijken stand omhelsd had.

Lodewijk durfde het geweld, door zijn zoon gepleegd, niet met geweld keeren; hij was zwak genoeg om een gezantschap tot hem te zenden, en hem volle vergiffenis toe te zeggen, wanneer hij zich onderwerpen wou.

Keizerin Judith had haar gemaal tot dezen onwaardigen stap overgehaald: zij wenschte zich met Lotharius te verzoenen, om zich van zijne hulp te verzekeren tot volvoering van een nieuw plan ter verdeeling des rijks, hetwelk zij in het belang van haar zoon Karel ontworpen had.

Lotharius willigde den wensch zijns vaders in en verklaarde zich bereid om over de erfopvolging te onderhandelen; volgens het door Judith ontworpen plan, zouden Lotharius, Pepijn en Karel het Frankische rijk deelen, terwijl Lodewijk, die tot dusver zijn vader de minste reden tot klachten gegeven had, met Beieren zou afgescheept worden.

Nieuwe oneenigheden tusschen den vader en de zoons waren het gevolg van dit plan. Wij kunnen ons met de bijzonderheden van dat geschil des te minder inlaten, daar de rijksverdeeling, zoo als Judith die begeerde, toch onmogelijk werd gemaakt door den dood van Pepijn, die den 13^en^ December 838 overleed, twee onmondige zonen, Pepijn en Karel, nalatende.

Nauwelijks had het bericht van Pepijns dood het keizerlijke hof bereikt, of Judith zond gezanten naar Lotharius en sloeg hem eene nieuwe rijksverdeeling voor. Volgens die schikking zouden Lotharius en haar zoon Karel de erfenis van Pepijn deelen, terwijl de zonen van Pepijn geheel daarvan uitgesloten zouden worden en Lodewijk, zooals reeds vroeger afgesproken was, zich met Beieren tevreden stellen moest.

Lotharius, die altijd bereid was om toe te geven, wanneer men zijne winzucht slechts een lokaas voorhield, verklaarde, dat hij met alle voorstellen van Judith genoegen nam; de verdeeling werd op dien voet vastgesteld, doch had onmiddellijk een opstand in Aquitanië ten gunste van Pepijns minderjarige zonen ten gevolge.

Tevergeefs trachtte keizer Lodewijk het oproer te dempen, hij had alle aanzien en invloed in het rijk geheel verloren; wel volgden de grooten en vazallen des keizers roepstem om onder de wapenen te komen, maar zij

gebruikten den veldtocht slechts als een middel om op hun eigen hand in Aquitanië te rooven en te plunderen.

Lodewijk van Beieren wilde zich aan die onrechtvaardige verdeeling niet onderwerpen; hij riep zijne volken op, om desnoods met geweld van wapenen eene rechtvaardige verdeeling tot stand te brengen. Keizer Lodewijk trok zijn zoon te gemoet. Reeds sinds lang had hij gesukkeld; door zijn hartstocht voor de jacht was zijne kwaal verergerd, de vermoeienissen der reis grepen hem zoo hevig aan, dat hij den veldtocht niet ten einde kon brengen. Terwijl hij den Rijn overvoer gaf hij bevel naar het eiland Ingelheim te sturen; hier liet hij eene tent opslaan, waarin hij zich op een bed neerlegde. Hij zou het eiland niet meer verlaten; den 20^{en} Juni 840 stierf hij hier in de armen van zijn stiefbroeder, van denzelfden man, dien hij vroeger zoo schandelijk vervolgd had, maar die in weerwil hiervan gedurende zijne gansche regeering zijn trouwste vriend gebleven was.

Drie jaren later, den 19^{en} Juni 843 volgde zijne gemalin Judith hem in het graf; haar voormalige minnaar, Bernhard van Septimanië, graaf van Barcelona, overleefde de keizerin slechts een jaar; hij werd vermoord door Karel den Kalen, die door zijne tijdgenooten algemeen voor den zoon des hertogs gehouden werd en ook naar het uiterlijk sterk op hem geleek. Karel had den graaf onder een schoonschijnend voorwendsel naar een klooster gelokt; hier stiet hij hem met eigen hand den dolk in het hart, en trad het bebloede lijk onder de voet, terwijl hij uitriep: »Wee u, dat gij het bed van mijn vader en uw heer bevlekt hebt."

Het lijk bleef twee dagen lang onbegraven voor de deur van het klooster liggen; eerst toen Karel het gewijd gebouw verlaten had, om op de jacht te gaan, durfde men het opnemen en in de kerk bijzetten. Voor deze daad van menschelijkheid legde Karel den bisschop, die haar bevolen had, eene aanzienlijke geldboete op; in zijn onverzoenlijken haat liet hij het grafteeken in zijne tegenwoordigheid vernielen.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De broederoorlog. Slag bij Fontenaille. Opstand der Saksers. Verbond tusschen Lodewijk den Duitscher en Karel den Kalen. Scheiding tusschen de Duitsche en Fransche talen in het leger. Onderhandeling. Lodewijks wraakoefening op de Saksers. De 120 scheidsrechters. Het verdrag van Verdun. Verdeeling van het Frankische rijk. Treurige toestand van Frankrijk. De Noormannen. Oudste sagen omtrent dit volk. De Edda. Dichterlijke godenleer. Het Christendom bij de Noormannen. Ansgar, de apostel van het noorden. Zeden der Noormannen. Hun regeeringsvorm. De vikings. Zwak bestuur van Karel den Kalen. Regeering van Lodewijk den Duitscher.

Na den dood van Lodewijk den Vromen brak onder zijne zonen een zeer heftige strijd over de erfopvolging uit. Keizer Lotharius meende, als de oudste der broeders, aanspraak op het bewind over het geheele keizerrijk te mogen maken, terwijl Lodewijk en Karel de Kale van hunne zijde verlangden, dat het rijk gelijkelijk onder de zonen des overledenen zou verdeeld worden. Lotharius trok met zijn leger de Alpen over; hij wendde zich het eerst tegen Lodewijk den Duitscher, die met Beiersche troepen bij Frankfort gelegerd was. Bij nader inzien waagde hij het echter niet, zijn broeder aan te tasten, maar trok tegen Karel op, die met zijn leger in Aquitanië stond. Hij rekende

op eene vriendelijke ontvangst bij het Frankische volk, doch ontving zooveel blijken van afkeer, dat hij aarzelde een ernstigen strijd te beginnen, maar zich vergenoegde met een woesten verdelgingsoorlog tegen het land te voeren. Het spreekt van zelf, dat hij zich hierdoor nog veel meer gehaat maakte dan hij vroeger reeds geweest was. Lodewijk en Karel, die tot dusver ook vijandig tegenover elkaar gestaan hadden, zagen thans in, dat zij alleen door de vereeniging van hunne krijgsmacht hun ouderen broeder konden dwingen om hunne rechtmatige aanspraken te eerbiedigen. Zij sloten alzoo een verbond met elkaar. Lotharius daarentegen verbond zich met zijn neef Pepijn, den zoon van zijn overleden broeder Pepijn van Aquitanië, die zich zijn erfdeel door Karel den Kalen betwist zag. Dewijl de jonge Pepijn onder de Aquitaniërs nog vele aanhangers telde, was dit bondgenootschap voor den keizer van het grootste belang.

Na menig onbeteekenend gevecht en na vele vruchtelooze onderhandelingen kwam het den 25^{en} Juni 841 bij Fontenaille, niet ver van Auxerre, tusschen de vijandige broeders tot een bloedigen slag, waarin de bloem van den Frankischen adel van beide partijen door het zwaard weggemaaid werd. Meer dan 40,000 — volgens sommiger beweren meer dan 100,000 — krijgers sneuvelden in den strijd. De kracht van het Frankische rijk werd door de op dezen éénen dag geleden verliezen geheel gebroken.

Onder de strijders, die dezen bloedigen dag overleefden, bevond zich ook Nithard, de kleinzoon van Karel den Grooten, de zoon der schoone Bertha en van den geschiedschrijver Angilbert. Hij heeft ons eene hoogst belangrijke beschrijving nagelaten van dien strijd, waarin hij de zijde van Karel den Kalen gekozen had.

Lodewijk en Karel behaalden in dezen slag de overwinning op Lotharius, maar zij wisten van hunne zegepraal geen partij te trekken. Volgens hunne overtuiging was deze strijd een Godsoordeel geweest: aan des Heeren wil meenden zij de verdere leiding van den veldtocht te moeten overlaten; zij wendden zich daarom tot de geestelijkheid, om haar raad in te roepen omtrent hetgeen hun verder te doen stond. Een driedaagsche vasten werd door de geestelijken verordend. In plaats van den vluchtenden vijand te vervolgen en geheel te vernietigen, vastten de overwinnaars drie dagen achtereen, en die tijd was voor Lotharius en Pepijn voldoende om ongestoord af te trekken.

De legers scheidden zich van elkaar: Lodewijk trok naar Duitschland, Karel naar Aquitanië. Zoo had de bloedige slag eigenlijk niets beslist en weder ving eene reeks van die kleine onbeteekenende gevechten en van die eindelooze, afmattende onderhandelingen aan, waaraan de geschiedenis van dien tijd zóó rijk is.

De broeders poogden elkaar wederkeerig te bedriegen, elk hunner was er op uit den anderen schade toe te brengen. Lotharius nam de toevlucht tot middelen, welke hem bij de Franken zeer gehaat maakten. Hij ruimde aan Noorsche zeeroovers het eiland Walcheren aan den mond der Schelde in en spoorde hen aan om invallen te doen in het grondgebied van Lodewijk den Duitscher. Daarenboven poogde hij de Saksers tegen Lodewijk in opstand te brengen.

Nog altijd waren de Saksers — vooral de lagere volksklasse onder hen — zeer ontevreden met de Frankische heerschappij. Wel hadden de edelen zich met den keizer verzoend en van hem zelfs belooningen en onderscheidingen ontvangen, wel waren zij door hem tot hooge eerambten verheven, en hadden zij alzoo hun lot onafscheidelijk met dat van den keizer verbonden, doch de laaggeboren vrije en hoorige lieden kenden alleen den druk, waaronder de Frankische heerschappij hen zuchten deed, de gehate tienden, die zij voor de dienaars van een hun nog altijd vreemden God opbrengen moesten. Alleen in naam waren zij Christenen; voor het uiterlijk namen zij, om de strenge straffen waarmee zij bedreigd werden te ontgaan, de godsdienstige gebruiken

der Christenen in acht, doch in het geheim waren zij nog altijd aanhangers van den ouden afgodendienst.

Lotharius trok van de heerschende ontevredenheid partij. Heimelijk zond hij boden tot de laaggeboren vrijen en hoorigen, om hen tegen den adel en tegen koning Lodewijk op te zetten. Hij beloofde hun herstelling in hunne oude rechten en vrijheden en ontheffing van de verplichting *om tienden te* betalen, wanneer zij de wapenen tegen hunne eigen edelen en tegen Lodewijk wilden opvatten.

Deze beloften vonden bij het Saksische volk het gunstigst onthaal. De vrije boeren vormden een verbond, dat zij Stellinga noemden. Zij verdreven de Christelijke priesters en de edelen. Lodewijks heerschappij werd in de Saksische gewesten ernstig bedreigd.

Lodewijk en Karel de Kale zagen zich genoodzaakt om op nieuw eene enge verbintenis te sluiten. In Februari 842 kwamen de beide broeders, elk aan het hoofd van een leger, te Straatsburg aan. In tegenwoordigheid der verzamelde krijgslieden zwoeren zij elkander trouw; ook de beide legers moesten het verbond bezweren.

In het derde boek der geschiedenissen, ons door Nithard nagelaten, treffen wij de formule van den eed der beide legers in de oorspronkelijke taal aan en niet in het latijn, waarin het overige gedeelte van het werk is geschreven. Deze beide eedsformulen zijn hoogst belangrijke oorkonden voor de taalvorschers geworden; zij bewijzen, dat reeds toen de verschillende nationaliteiten in het Frankische rijk zich overeenkomstig haar eigenaardig karakter sterk ontwikkeld hadden.

Lodewijks soldaten spraken in een Duitsch dialect, de Aquitanische soldaten van Karel in een taaleigen, dat uit eene vermenging van Romaansche en Germaansche dialecten bestond en waaruit later het tegenwoordige Fransch ontstaan is. De Oudfrankische eedformule, ons door Nithard meegedeeld, vertoont slechts weinig overeenkomst met het Fransch, doch is daarentegen verwant met het patois, dat nog in Provence gesproken wordt:

Si Lodhuvigs sagrament, quae son fradre Karlo jurat, conservat, et Karlus meos sendra de suo part non lo slanit, si io returnar non lint pois, ne io ne neuls cui eo returnar int pois, in nulla aiudha contra Lodhuvig nun li iver.

Wanneer Lodewijk den eed, welken hij zijn broeder Karel gezworen heeft, houdt en Karel, mijn heer, dien van zijn kant niet houdt, zal ik, wanneer ik hem daarvan niet afbrengen nog overigens hem daarin verhinderen kan, hem geen hulp tegen Lodewijk verleenen.

Denzelfden eed, alleen met verandering van namen, hadden ook Lodewijks soldaten in de Duitsche taal afgelegd.

Het plechtige vriendschapsverbond tusschen de beide broeders bracht onder hunne krijgers groote blijdschap teweeg. De soldaten der beide legers verbroederden zich binnen korten tijd en vol vreugde volgden zij de beide koningen naar Worms, waar luisterrijke feesten ter eere der verzoening van Lodewijk en Karel gevierd werden.

De oorlog moest met de lente opnieuw hervat worden, doch Lotharius waagde het niet den strijd te beginnen; hij trok voor de beide broeders terug. Waar hij zijn doel niet door middel van het zwaard bereiken kon, zocht hij zijne plannen langs den weg van onderhandelingen te verwezenlijken. Hij wilde daardoor eene beslissing zoolang verschuiven, totdat hij sterk genoeg zou zijn om met goede hoop op zegepraal den strijd te kunnen hervatten.

De krijgslieden der drie gebroeders waren intusschen zoowel den oorlog, die het land zonder eenig nut verwoestte, als de onderhandelingen, die niet tot de minste uitkomst leidden, moede geworden; zij drongen daarom op gebiedenden toon op het sluiten van den vrede aan en de broeders moesten dien nadrukkelijken eisch wel inwilligen. Op het eiland Ansilla, in de Saône,

hielden zij eene samenkomst, waarbij zij een eerlijken en broederlijken vrede bezwoeren. Zij bepaalden, dat elk hunner veertig trouwe mannen uit de aanzienlijksten des rijks kiezen zou, aan deze 120 mannen zou de taak worden opgedragen om eene billijke verdeeling van het rijk tot stand te brengen. Lotharius liet zijn neef Pepijn van Aquitanië, die tot dusver zijn trouwe bondgenoot was geweest, aan zijn lot over; hij bekommerde zich verder evenmin om dezen vorst, die hem thans niet langer van nut kon zijn, als om de Saksers, die op zijne aansporing naar de wapenen hadden gegrepen, maar liet de ongelukkigen weerloos aan Lodewijks wraakzucht ter prooi.

Lodewijk de Duitscher deed zich bij die gelegenheid als een onmeedoogend, wraakzuchtig vorst kennen. De ongeregelde benden der Stellinga werden door zijne geoefende soldaten zonder slag of stoot overwonnen. Eene vreeselijke straf werd op de overwonnenen toegepast: 140 mannen werden onthoofd en 14 aan eene galg opgehangen, terwijl aan een ontelbaar aantal hunner handen en voeten werden afgehouwen, opdat zij nooit weer in staat zouden zijn de wapenen tegen den koning te voeren. Met evenveel gestrengheid strafte Lodewijk een tweeden opstand, die in het Saksische land uitbrak, nadat hij het ternauwernood verlaten had.

De 120 scheidsrechters waren intusschen druk aan het beraadslagen over eene nieuwe verdeeling des rijks. Zij konden het echter niet eens worden en opnieuw dreigde de oorlog uit te breken.

De broeders zouden niet gedraald hebben den strijd te hervatten, indien niet de edelen hadden geweigerd hunne vazallen onder de wapenen te roepen en niet gebiedend op het sluiten van eene beslissende overeenkomst aangedrongen hadden. Thans moesten de vorsten wel toegeven. In Augustus 843 kwamen zij andermaal te Verdun bijeen en hier kwam eindelijk voor goed de verdeeling des rijks tot stand.

Lodewijk ontving Duitschland met uitzondering van Friesland, hetwelk evenals de steden Mainz, Spiers en Worms met haar rechtsgebied, wegens den voortreffelijken wijn, die daar groeide — naar luid der oorkonden — aan Lotharius toegekend werd.

Karel de Kale ontving het westelijk deel van het Frankische rijk; de Schelde was als grens van zijn gebied aangewezen. Van den oorsprong dier rivier af liep de grenslijn naar de Maas en de Saône en vervolgens langs de Rhône tot aan de Middellandsche zee.

Lotharius, wiens keizerlijke waardigheid door zijne broeders erkend werd, ontving de wijd uitgestrekte landstreek, die tusschen de rijken van Lodewijk en Karel lag, en bovendien Italië.

Het verdrag van Verdun heeft op den loop der volgende wereldgebeurtenissen een hoogst gewichtigen invloed uitgeoefend. Giesebrecht duidt den aard dezer overeenkomst zeer juist met de volgende woorden aan:

»Ofschoon niet de zorg voor het welzijn der volken, maar alleen de zucht om de belangen der vorsten te behartigen, het verdrag van Verdun in het leven geroepen had, oefende het toch op de uitbreiding en ontwikkeling der verschillende nationaliteiten in Europa een hoogst belangrijken invloed uit. Terwijl het rijk van Lodewijk bijna uitsluitend uit de Germaansche gewesten werd samengesteld en Karel daarentegen die gedeelten van Gallië ontving, waarin het Romaansche volkskarakter reeds voor goed den boventoon voerde, werd van het groote Germaansch-Romaansche keizerrijk in het Oostfrankische rijk een staat afgezonderd, welks inwoners, hoewel in verschillende stammen verdeeld, toch in taal, zeden en denkwijze veel overeenkomst vertoonden en van hunne stamverwantschap, althans wat de taal betrof, zich zelf reeds begonnen bewust te worden. Zij noemden deze hunne eigen taal, in onderscheiding van het Latijn der geleerde geestelijkheid en van het Romaansch hunner westelijke en zuidelijke naburen, de Duitsche, en onderscheidden zich voortaan als Duitsch sprekende stammen van de Romanen. Het besef hunner verwantschap moest noodwendig steeds levendiger worden, sinds zij in één

rijk vereenigd en ten gevolge hiervan van andere volken afgezonderd waren. Evenzoo ontwikkelde in het Westfrankische rijk de Frankisch-Romaansche nationaliteit zich thans eerst in volle kracht, nu zij niet langer met volken van zuiver Germaanschen oorsprong verbonden was. De Duitschers zoowel als de Franschen zien daarom niet zonder grond in het verdeelingsverdrag van Verdun het geboorteuur hunner nationaliteit *)."

Lodewijks rijk zal in het vervolg door ons met den naam van Duitschland aangeduid worden, ofschoon het toen nog het Oostfrankische rijk genoemd werd. Het rijk van Karel ontving den naam, dien het nog heden draagt, Frankrijk, terwijl de tusschen deze landen gelegen streek naar den zoon van Lotharius, die denzelfden naam droeg als zijn vader, Lotharingen genoemd werd. Dit laatste rijk was niet zoo gelukkig samengesteld als de rijken van Lodewijk en Karel. Die lange smalle landstreek, zonder natuurlijke grenzen tusschen twee vijandelijke staten gelegen, door volksstammen van verschillende afkomst, deels door Germanen deels door Romanen bewoond, moest wel een twistappel voor de naburige staten worden.

Eerst na de verdeeling van het rijk en het sluiten van den vrede, kwamen de zware verliezen aan het licht, welke het Frankische rijk ten gevolge van die langdurige oorlogen geleden had. In al zijne gewesten heerschte eene naamlooze ellende. De vroeger zoo geduchte macht der Franken was zoo diep gezonken, dat de vijanden, die het rijk van alle zijden bedreigden, ongestraft in de grensprovinciën konden doordringen.

De kusten werden onophoudelijk door Noorsche en Arabische zeeroovers verontrust. In het binnenste des lands zwierven rooverbenden rond, die den reeds weinig beteekenenden handel geheel vernietigden. De akkers lagen braak, de handwerken stonden stil. Een kroniekschrijver verhaalt ons, dat in vele streken van Frankrijk nog jaren daarna gebrek aan graan heerschte en dat de uitgehongerde inwoners het meel, waarvan ze brood bakten, met aarde moesten vermengen, ten einde hunne maag slechts te vullen. Geen wonder, dat steden en dorpen schier ontvolkt waren. Ondervonden de drie nieuwe rijken evenzeer de treurige gevolgen van den oorlog, in Frankrijk deden zij zich nog drukkender dan elders gevoelen. Karel de Kale mocht zich nooit verheugen in het ongestoord bezit van zijne na zooveel strijd verkregen heerschappij; hij moest tot verdediging van zijn rijk onophoudelijk oorlog voeren. In Aquitanië was een deel des volks nog altijd aan Pepijn gehecht. De Aquitaniërs waren tot dusver geheel onafhankelijk geweest, en ofschoon Pepijn een onbeduidend vorst was, hadden zij hem toch met blijdschap als hun eigen koning begroet, dewijl zij niet onder de Franken versmelten, maar een eigen, zelfstandig bestuur hebben wilden. Eerst na een langdurigen en hardnekkigen strijd gelukte het Karel den Kalen in het jaar 864 Pepijn in zijne macht te krijgen. Hij zond den overwonnen vorst naar een klooster en had nu althans van deze zijde rust. De Bretonen daarentegen deden herhaalde pogingen om zich weer onafhankelijk te maken. Roovend en plunderend vielen zij in de aan hunne landstreek grenzende graafschappen en Karel moest zelfs, om een eind aan die vijandelijkheden te maken en de Bretonen althans in eene schijnbare onderwerping te houden, aan hun opperhoofd het voeren van den koninklijken titel toestaan.

Gevaarlijker vijanden echter dan de oproerige Aquitaniërs en Bretonen waren voor den Frankischen koning te dier tijde de Noormannen. Deze hadden door hunne koene zeetochten en door hunne voortdurende aanvallen op de kusten van Frankrijk en Duitschland hun naam in die dagen zeer gevreesd gemaakt. Eer wij dus voortgaan, de lotgevallen van het Frankische

*) De belangstellende lezer, die zich van de verdeeling van westelijk Europa door dit verdrag eene juiste voorstelling wenscht te vormen, zie den Historisch-Geographischen Atlas van Dr. W. J. A. Huberts, bij den uitgever dezes verschenen.

rijk te verhalen, moeten wij eerst een blik achterwaarts op de geschiedenis der Noormannen werpen.

Het hooge noorden van Europa, het tegenwoordige Noorwegen, Zweden en Denemarken, werd toen bewoond door twee volksstammen van verschillende afkomst, namelijk door de Germaansche Scandinaviërs of Noormannen, gelijk ze door de Franken genoemd werden, en door Finsche stammen. De Finnen *) hadden zich vóór de Germanen in het noorden gevestigd; hoe en wanneer zij door dezen onderworpen zijn, weten wij niet; omtrent de gevechten, welke in deze oude tijden in die streken geleverd zijn, wordt ons door de geschiedenis niets medegedeeld. Zoover de geschiedenis en zelfs de sage reikt, treffen wij de Noormannen reeds als de beheerschers van Scandinavië aan. In hun godsdienst, hunne zeden en gewoonten waren zij echte Germanen. Nog in de 9e eeuw na Christus herkennen wij in hen die oude Duitschers, die Tacitus ons zoo treffend geschilderd heeft. Op deze Germanen van Tacitus gelijken zij ook sprekend, wat hun uiterlijk betreft, door hunne bliksemende, blauwe oogen, hun goudgeel haar, hunne reusachtige gestalte en hunne bovenmenschelijke kracht. De Edda, eene verzameling van 40 epische liederen, die omstreeks het jaar 400 door Saemund Sigfusson, een geleerden IJslander, tot één geheel verbonden zijn, geeft ons kostbare inlichtingen omtrent de dichterlijk godsdienstige denkbeelden der oude Scandinaviërs.

Van den aanvang aller dingen was Alvader de eenige Schepper en onderhouder, de vader van het heelal, de eenige, almachtige God! Een uitvloeisel van hem, Surtur, troonde boven in Muspellsheim, het rijk des lichts en des vuurs, terwijl daarentegen in de diepte, Niflheim, het rijk der duisternis, de doodsgodin Hela woonde. Uit den chaos schiep Alvader de wereld; de vuurbollen vielen van den hemel in de diepe wateren en te midden van dat koken, woelen en strijden der elementen ontstond de reus Ymer, en met hem de koe Audhumla. Ymer was met zijne in de diepte geboren zonen, de ijsreuzen, het beginsel van het booze. De koe lekte uit de zoutrots den god Buri te voorschijn, wiens drie kleinzonen, waaronder ook Odin, een strijd op leven en dood met den reus Ymer aanvingen en hem versloegen. Toen ontstonden uit de haren van het reuzenlichaam de wouden, uit zijne beenderen de bergen, uit zijne hersens de wolken en uit zijn bloed de zee. De goden nu bouwden in het midden van den hemel hun heerlijken burg Asgard. Van hier daalden zij langs den regenboog op aarde neder en schiepen den mensch.

De Scandinaviërs stelden zich hunne goden, ook asen genaamd, niet voor als volmaakt en zonder gebreken. Integendeel, zij hebben grootelijks gezondigd, ja zij vermengden zich zelfs met de booze reuzen en daardoor kreeg Loki, de duivel der noordsche godenleer, macht over hen en was hij in staat hen in het verderf te storten.

Eigenaardig is de wereldbeschouwing der Edda. In de hoogte, in Muspellsheim, het gewest des lichts, zat Alvader op zijn troon, terwijl Hela in Niflheim zetelde. Het middelpunt der wereld werd Midgard genaamd en verdeeld in Mannheim, de aarde, en Gladsheim, den hemel der goden. Hemel en aarde bleven door den regenboog verbonden. In het midden van de verblijfplaats der goden, Asgard, lag Walhalla. De goden zelf zijn velen in getal. Het hoogst vereerd werd Odin, de heer des hemels, de koning der goden, Frigga, de moeder der aarde, Thor, de dondergod, Balder, de schoonste, beste en lieflijkste god, Iduna, de godin der onsterfelijkheid, Freya, de godin der liefde, enz. Ook de Scandinaviërs wisten van een toekomstigen ondergang der wereld te verhalen. Balder, Odins beste en meest geliefde zoon, wordt door Loki gedood en daarmee begint het einde der wereld, hetwelk reeds,

*) De tegenwoordige Finnen, Laplanders, Esthen en ook de Magyaren, behooren tot den Finschen stam en maken geen deel van den Indo-Germaanschen stam uit.

wegens het hand over hand toenemen van de zonde bij goden en menschen vooraf aangekondigd was. Odin wordt in den strijd met den wolf Fenrir verslonden, de zon wordt verduisterd, de sterren verdwijnen, een vreeselijke vuurgloed, welks vlammen tot den hemel omhoog stijgen, verwoest het heelal. In weerwil van den heldhaftigen tegenstand der goden gaan zij in het vernielend element onder. Doch deze ondergang der wereld zal het begin eener nieuwe heerlijke schepping van Alvader, van een rijk zonder smart en zonder zonde zijn *).

Het Christendom vond bij de Scandinaviërs eerst zeer laat ingang en werd onder hen slechts uiterst langzaam verbreid. Den aartsbisschop Ebo van Rheims, die zich aan het hoofd van een groot aantal zendelingen naar Denemarken begaf, gelukte het van het jaar 823 af eenige heidenen te bekeeren; ook de Deensche koning Harald Klak liet zich in het jaar 826 met zijn zoon te Mainz doopen. Toen hij naar zijn rijk terugkeerde, nam hij, ten einde het zendingswerk te bevorderen, een beroemden monnik uit het door Lodewijk den Vromen gestichte klooster Corvey aan de Wezer, den heiligen Ansgar, mede. Deze stichtte in Jutland eene Christelijke school, waarin hij twaalf slavenkinderen, die hij gekocht had, tot zendelingen vormde.

Hoe onvermoeid Ansgar ook aan de verbreiding van den Christelijken godsdienst arbeidde, toch mocht hij slechts weinig vrucht van zijn arbeid aanschouwen, dewijl het Christendom bij de Scandinaviërs gehaat was. Meer dan eens verdreven zij hem zelfs uit hun land. Ansgar trotseerde van zijn kant moedig de dreigendste gevaren; ternauwernood verdreven keerde hij telkens terug; door zijn moed en ijver, in het zendingswerk betoond, heeft hij zich den bijnaam van apostel van het noorden verworven. In het jaar 829 waagde hij het zelfs naar Zweden over te steken, om ook daar de heidenen te bekeeren. Door den Zweedschen koning Björn werd hij vriendelijk ontvangen. Hij vertoefde daar gedurende een jaar en won ook eenige aanhangers voor zijn godsdienst, hoewel hun aantal toch altijd zeer gering bleef.

Tot belooning voor de groote diensten, door hem aan de kerk bewezen, werd hij bij zijn terugkeer naar het Frankische rijk tot aartsbisschop benoemd en werd hem het nieuw opgerichte bisdom Hamburg opgedragen. Van hier uit zette hij zijn zendingswerk met denzelfden vurigen ijver als vroeger voort. Doch hoe onvermoeid hij ook werkzaam was, toch waren de vruchten van zijn arbeid hoogst onbeduidend, want de Scandinaviërs bleven trouw aan hunne dichterlijke godenleer. Zij haatten het Christendom en de Christenen; de nieuw bekeerden werden door hunne vroegere vrienden vervolgd en mishandeld, zelfs de Deensche koning Harald viel weer van het Christendom af.

Een zware slag trof den koenen zendeling, toen in het jaar 845 eene bende Denen op een rooftocht te scheep te Hamburg kwam. Zij plunderden en verbrandden de stad en voerden de inwoners, voor zoover zij niet vermoord waren, als slaven mede.

De Christelijke leer, zoo als die door Ansgar en zijne tijdgenooten werd opgevat, was zoo lijnrecht in strijd met de levensbeschouwing en de gewoonten der Scandinaviërs, dat zij bij hen, evenals bij de Saksers, die insgelijks het Germaansche volkskarakter zeer trouw bewaard hadden, slechts hoogst moeilijk ingang kon vinden.

De Noormannen leefden uitsluitend voor den oorlog, voor de jacht en voor ridderlijke oefeningen. Landbouw en veeteelt beschouwden zij, evenals alle handwerken, als slavenarbeid; alleen de slaven, die zij van hunne krijgstochten naar hun vaderland medebrachten, werden hiervoor gebruikt; Noormannen van edele geboorte schaamden zich allen arbeid. Zij waren dan ook voor den

*) Wie meer omtrent dit onderwerp begeert te weten zie het werk van Dr. L. S. P. Meijboom, de godsdienst der oude Noormannen, te Haarlem bij H. D. Tjeenk Willink.

wapenhandel als geboren; van hunne vroegste jeugd af aan leidden zij eene krijgshaftige leefwijze, slechts de jacht was, buiten den oorlog, in hun oog eene den man passende bezigheid. Na afloop daarvan gaven zij zich onbeteugeld aan het genot hunner al te vaak woeste drinkgelagen over.

Bij al hunne ruwheid bezaten de Noormannen toch een diep gevoel voor poëzie. Hunne feesten werden steeds opgeluisterd door de skalden of dichters, die den edelen in hunne zangen *) de heldensagen van lang vervlogen tijden voordroegen.

Alle Noormannen onderscheidden zich door eene woeste, met alle doodsgevaar spottende dapperheid. Niet de dood op het slagveld, alleen die op het ziekbed boezemde hun schrik en huivering in; vaak doodden oude en zieke mannen zich met eigen hand, om toch maar door het zwaard te sterven. Vele krijgslieden zochten in den strijd zelfs met opzet den dood, door zich naakt in den dichtsten drom hunner vijanden te werpen en dezen met onstuimige woede neer te houwen, zonder zich zelf te verdedigen. De Noormannen hadden zich in Scandinavië in een aantal kleine volksstammen gesplitst; aan het hoofd van elken stam stond een erfelijk koning, aan wien de Jarlen, graven, die aan het hoofd van kleine afdeelingen der stammen stonden, onderworpen waren. Toch beteekende de koninklijke waardigheid bij de Noormannen niet veel meer dan bij de oude Duitschers.

De koning was de hoogste rechter en zoowel de opperbevelhebber als de opperpriester zijns volks. Boven hem stond echter de vergadering van alle vrije mannen, de Thing, die het hoogste gerechtshof en de wetgevende vergadering uitmaakte en over oorlog en vrede beslissen moest. De grondbezittingen bevonden zich in handen van enkele invloedrijke mannen; dewijl deze bezittingen steeds onverdeeld bij erfenis overgingen, zagen de van een erfdeel verstoken zonen zich genoodzaakt om op hunne krijgstochten buit te verwerven, indien zij niet in een toestand van verarming en vernedering wilden leven. Tot zulke krijgstochten nu vonden zij altijd gelegenheid, daar de volkszeden van de vroegste tijden af de deelneming aan strooptochten op naburig grondgebied niet slechts veroorloofden, maar zelfs geboden.

Gewoonlijk riep een afstammeling van het koninklijk geslacht de vrije mannen op om hem als vrijwilligers te volgen. Deze verzamelden zich rondom hem en trokken onder aanvoering van dien heirkoning uit, om zich door rooftochten in de naburige landen schatten te verwerven. De tochten te land boden den op buit belusten roovers spoedig geene gelegenheid meer aan om aan hun roofzucht bot te vieren; de Noormannen werden dientengevolge flinke zeelieden, daar zij reeds door de natuur van hun land gevormd waren om hun geluk op zee te beproeven. In de plaats der heirkoningen traden de zeekoningen, die met een groot aantal wapenbroeders, de vikingen, den vikingstocht naar verre landen ondernamen. In het eerst waagden de Noorsche schepen zich op de Noordzee niet verder dan tot de naastbijgelegen kusten, tot Brittannië, de Orkaden en de Faroër-eilanden; later echter strekten zij hunne tochten verder uit: zij maakten de Gallische kusten onveilig, bereikten Spanje en drongen door de straat van Gibraltar in de Middellandsche zee tot Italië door. Bewonderenswaardig is de stoutmoedigheid, door de Noorsche zeelieden aan den dag gelegd. De booten, waaraan zij zich op hunne verre tochten toevertrouwden, waren volgens de tegenwoordige begrippen volkomen ongeschikt om aan stormen en onweders het hoofd te bieden. Al te dikwijls werden zij dan ook de prooi van het verraderlijk element. Doch de Noormannen lieten zich hierdoor niet afschrikken, want de dood in de golven was in hun oog even roemrijk als de heldendood te midden van den strijd. De

*) De dichterlijke voortbrengselen der Scandinaviërs werden slechts door mondelinge overlevering bewaard en voortgeplant, want hun Rünenschrift, dat alleen uit rechte, slechts door hunne plaatsing van elkaar onderscheidene strepen bestond, was hoogst onvolkomen.

lichte vaartuigen hadden voor het grootste deel niet eens zeilen, maar werden door reusachtige roeiriemen, ter lengte van 13 ellen, in beweging gebracht.

De zeeraven, zoo noemden de Noren hunne geliefde schepen, maakten den trots der vikings uit, zij werden met schitterende, dikwijls vrij kunstige beelden versierd, meestal waren zij met koper of met ijzerblik beslagen. Tot een vikingstocht vereenigden zich gewoonlijk 12, soms zelfs omstreeks 100 schepen.

De Noren landden nu eens aan de kusten, dan weer voeren zij de stroomen tot diep in het land op en wanneer hun de terugweg naar de zee door den vijand afgesneden werd, hieven zij hune lichte vaartuigen uit het water en sleepten ze over land naar eene andere rivier, langs welke zij de zee weer poogden te bereiken.

Op deze tochten gaven de Noormannen blijken van eene onmenschelijke wreedheid. Zij plunderden niet alleen steden en dorpen, maar veroorloofden zich ook jegens de weerlooze inwoners de gruwelijkste mishandelingen. De gevangenen werden meermalen, ingeval men hen niet als slaven wegvoeren kon, uit louter brooddronkenheid vermoord of aan de goden geofferd; zelfs de vrouwen en kinderen werden, in strijd met de gewoonte, die men anders bij de Germaansche volken aantrof, op dierlijke wijze mishandeld.

In de 9e eeuw onzer jaartelling namen de rooftochten der Noren een tot hiertoe ongekenden omvang aan. Reeds Karel de Groote doorzag, gelijk de monnik van St. Gallen ons verhaalt, het ernstig gevaar, waarmede zij het Frankische rijk bedreigden, ofschoon de Gallische kusten gedurende zijne regeering nog geen overlast te lijden hadden van de zeeroovers, die tot dusver alleen de Friesche kusten geplunderd hadden.

Toch waagden eenige schepen, met vikings bemand, zich voor den dood des keizers eens in de nabijheid eener Gallische stad, waarin Karel zich juist bevond. Hoewel zij niet durfden landen, was Karel over hunne vermetelheid diep verontwaardigd en hevig ontroerd. Hij stortte tranen, terwijl hij in profetische vervoering uitriep: »Weet gij wel, mijne getrouwen, waarom ik geweend heb? Niet wijl ik vreesde, dat de Noren mij eenige schade zouden toebrengen; maar het bedroeft mij, dat zij het gewaagd hebben reeds bij mijn leven deze kust aan te doen, en eene bittere smart grijpt mij aan, wanneer ik in de toekomst staar, dewijl ik vooruitzie, hoeveel schade zij aan mijne nazaten en hunne onderdanen zullen toebrengen."

Reeds onder de eerste opvolgers van den grooten keizer zou deze voorspelling vervuld worden. Staatkundige gebeurtenissen in de Scandinavische landen waren voor een deel oorzaak, dat de vikingstochten in grooter getale en op grooter schaal ondernomen werden.

Tot dusver hadden in Noorwegen ongeveer 30 kleine koningen geregeerd, terwijl bovendien de talrijke jarlen of graven eene schier soevereine macht uitgeoefend hadden. In alle deelen des lands waren enkele groote grondbezitters geheel onafhankelijk gebleven en eindelijk hadden de heeren der talrijke eilanden, de eilandenkoningen, zoo als zij zich zelf noemden, op hun beperkt grondgebied volkomen onafhankelijk geregeerd. Het aangroeien der bevolking en het toenemend onderling verkeer der verschillende stammen deden ook in Noorwegen grooter behoefte aan maatschappelijke orde, aan de vorming van een werkelijken staat ontwaken. De machtigsten der kleine koningen streefden naar uitbreiding hunner heerschappij; naarmate deze pogingen hun gelukten, grepen zij ook met krachtiger hand in het volksleven in en regeerden zij willekeuriger dan zij vroeger ooit hadden durven doen.

De neiging, die bij velen ontstond, om zich aan dezen druk der koninklijke heerschappij te onttrekken, deed in het midden der 9e eeuw het aantal en het gewicht der vikingstochten hand over hand toenemen. De vorstenzonen, die geene hoop konden koesteren, dat zij in hun vaderland ooit tot heerschappij zouden geraken, plaatsten zich als zeekoningen aan het hoofd

eener bende vermetele fortuinzoekers. Zij werden niet alleen gedreven door zucht naar buit, maar ook door den wensch om zich in vreemde landen te vestigen en daar nieuwe rijken te stichten. Aan de Friesche kust vestigden de Noormannen het eerst eene nieuwe woonplaats en weldra bevolkten hunne roofschepen alle zeeën, die de Friesche kusten bespoelden.

Van de drie rijken der zonen van Lodewijk den Vromen had Frankrijk het meest van de Noormannen te lijden. Wel landden zij ook nu en dan aan de kusten van Noord-Duitschland, wel ondernamen zij ook daar met het beste gevolg van tijd tot tijd belangrijke strooptochten, waarop zij zelfs, gelijk wij reeds verhaald hebben, Hamburg verwoestten, doch zij waren niet in staat diep in het land door te dringen, dewijl de dappere Saksers en Friezen hun een krachtigen tegenstand boden. Na de verwoesting van Hamburg brachten de Saksers hun zelfs eene gevoelige nederlaag toe, waarbij zij een groot deel van den geroofden buit en een aantal hunner manschappen verloren.

In Frankrijk daarentegen hadden de Noormannen bij hunne landingen slechts zelden een zwaren strijd te voeren. Dikwijls vonden zij zelfs ondersteuning bij het talrijke roofgespuis, dat het land onveilig maakte en zich gaarne bij hen aansloot, om op die wijze ongestraft te kunnen plunderen. In het jaar 845 voeren zij zelfs de Seine op tot aan Parijs.

Karel de Kale liet den moed geheel zinken; hij besloot vrede met hen te maken, al was het ook op de meest vernederende voorwaarden. Hij telde hun eene aanzienlijke som gelds uit, op voorwaarde, dat zij zich weer zouden verwijderen. Natuurlijk werden zij hierdoor juist tot nieuwe rooftochten aangelokt.

Bijna jaarlijks verschenen Noorsche vloten voor de monden der Fransche rivieren, nu eens drongen zij hier, dan weer daar in het hart des lands door, om de aanzienlijkste steden, zoo als Bordeaux, Orleans, Tours, en andere, te plunderen. Nadat zij hun roofzucht bot gevierd hadden, staken zij die steden in brand, ja meer dan eens sloegen zij in Frankrijk hunne winterkwartieren op.

Welke lastige vijanden de Aquitaniërs, de Bretonen, de Noormannen en zelfs de Saracenen (die de zuidelijke kusten plunderden) voor Karel den Kalen ook waren, nog gevaarlijker dan deze buitenlandsche vijanden waren voor zijne regeering de ontevreden grooten des rijks, die den zwakken keizer, die met de Noren zulk een vernederenden vrede had durven sluiten, diep verachtten. Tot tweemaal toe droegen zij de regeering over Frankrijk aan Lodewijk den Duitscher op en deze stelde ook pogingen in het werk om zich overeenkomstig hun verlangen van het bewind meester te maken, ofschoon hij bij een tweede verdrag, in het jaar 851 te Mersen met zijn broeder gesloten, de overeenkomst van Verdun bekrachtigd had.

Alleen aan de tweespalt, welke onder de Fransche grooten heerschte en die hen verhinderde, de handen in één te slaan, dankte Karel de Kale het, dat Lodewijks pogingen mislukten. Deze zag zich telkens door de bisschoppen en rijksgrooten, die zijne hulp ingeroepen hadden, in den steek gelaten en moest naar Duitschland terugkeeren, zonder iets te hebben uitgericht. Karel werd op zijne beurt genoodzaakt om den oproerigen edelen de belangrijkste voorrechten toe te staan, ten einde toch maar zijn troon te redden.

De graven werden onder zijne regeering schier met eene soevereine macht over hunne gewesten bekleed. De koning durfde het niet langer wagen, hen met zendboden lastig te vallen; wellicht werd zelfs reeds in zijne dagen de erfopvolging in de graafschappen bij de wet bepaald. Ook in zijn huwelijksleven was Karel de Kale zeer ongelukkig. Zijne kinderen werkten mede om hem bij het volk gehaat en veracht te maken. Zijne dochter gaf zich aan de grofste zinlijke uitspattingen over, terwijl zijne zonen zich oproerig tegen hem gedroegen. Een hunner, Karlman, die door zijn vader gedwongen was om den geestelijken stand te omhelzen, wierp het geestelijk gewaad weg en plaatste zich aan het hoofd van rooverbenden, met welke hij moordend en plunderend door het land trok. Toen hij eindelijk gevangen genomen werd, liet Karel

hem de oogen uitsteken. In weerwil hiervan gelukte het den blinden vorst te ontsnappen en bij zijn oom, Lodewijk den Duitscher, een veilig toevluchtsoord te vinden. Een andere zoon van Karel, Lodewijk, kwam insgelijks in opstand. Hij verbond zich met de Bretonen en dwong zijn vader om hem een graafschap met soevereine macht af te staan.

Het scheen, dat de ontaarding van het Merovingische koningsgeslacht ook de Karolingers, de afstammelingen van Karel den Grooten, had aangetast, want ook Lodewijk de Duitscher had aanhoudend met zijne eigen zonen te strijden. Lodewijk gaf echter blijken van meer geestkracht te bezitten dan Karel; hij dempte den opstand zijner zonen en bestreed ook de Slaven, die het Duitsche rijk voortdurend verontrustten, met het beste gevolg. Door de invallen der Slaven zag hij zich intusschen genoodzaakt om in Thuringen en Saksen weder hertogen aan te stellen; weldra moest dit ook in andere gewesten van Duitschland geschieden en op die wijze daalde ook hier weder de door Karel den Grooten zoo hoog verheven koninklijke macht.

Reeds Lodewijk de Duitscher was niet langer in staat de trotsche rijksgrooten in ontzag te houden; dezen verwierven zich eene bijna onafhankelijke macht, welke zij bezigden om het mindere volk te onderdrukken en het van zijne vrijheid te berooven, nu zij niet langer aan koninklijke zendboden rekenschap van hun bewind hadden te geven.

Het derde der nieuwgevormde rijken, dat van Lotharius, stond aan niet minder hevige stormen bloot. Ook deze vorst moest onophoudelijk strijd voeren met de Noormannen, met de Longobardische hertogen van Beneventum, met de Grieken in Beneden-Italië en met de Arabische zeeroovers.

De Arabieren hadden zich op Sicilië genesteld; in het jaar 846 tastten zij zelfs Rome aan en plunderden de kerken der eeuwige stad. Eindelijk werden zij door des keizers zoon, Lodewijk, verdreven.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Dood van Lotharius. Zijne zonen. Het verdrag van Mersen. Karel de Kale Roomsch Keizer. Dood van Lodewijk den Duitscher. Verdeeling van het Duitsche Rijk. Lodewijk de Stamelaar. Ontstaan van nieuwe rijken. Karel de Dikke herstelt nog eenmaal het rijk van Karel den Grooten. Aanvallen der Noormannen op het Duitsche rijk. Inwendig verval des rijks. Graaf Odo van Parijs. Afval der Fransche graven. Rijksdag te Tribur. Karel de Dikke afgezet.

Het rijk van Lotharius was slechts van korten duur. De keizer trok zich, door gewetenswroeging gefolterd, in het jaar 855 in het klooster Prüm terug, nadat hij kort te voren het rijk onder zijne drie zonen verdeeld had. Spoedig daarop stierf hij.

De oudste zoon van Lotharius, Lodewijk II, dien zijn vader reeds in het jaar 852 tot keizer had laten zalven, kreeg Italië; Lotharingen en de landen op den linker Rijnoever werden aan den tweeden zoon, Lotharius II, toegedeeld, terwijl de derde, Karel, koning werd van Provence, d. i. niet alleen van het latere gewest van dien naam, maar van een grooter rijk, dat zich veel verder naar het noorden uitstrekte.

Het koninkrijk Provence bestond intusschen slechts enkele jaren. Toen Karel in het jaar 863 kinderloos stierf, verdeelden zijne broeders het onder elkaar.

Het is voor de kennis der geschiedenis van dien tijd niet noodig, de

regeering van Lotharius' zonen in al hare bijzonderheden na te gaan. Een ergerlijke twist tusschen Lotharius II en zijne gemalin, die de macht der geestelijkheid in groote mate verhoogde, zal op eene andere plaats meegedeeld worden. Wij merken dus alleen op, dat ook Lotharius II in het jaar 869 zonder kinderen overleed. Zijn natuurlijke erfgenaam zou zijn broeder, keizer Lodewijk II, geweest zijn, doch deze had in Italië de handen vol en kon dus niet verhinderen, dat Karel de Kale en Lodewijk de Duitscher, zijne ooms, hem van zijn erfdeel beroofden. Na vele twisten tusschen deze broeders werden zij het ten laatste in het jaar 870 te Mersen over de verdeeling der erfenis eens; volgens deze overeenkomst zou de Maas voortaan de grensscheiding tusschen Frankrijk en Duitschland vormen. Hierdoor is het verdrag van Mersen bijna van evenveel beteekenis geworden als het verdrag van Verdun.

Met Lodewijk II, die in 875 overleed, stierf de stam van Lotharius uit. Nauwelijks had hij de oogen gesloten, of Karel de Kale en Lodewijk de Duitscher spanden alle krachten in om zich van Italië en van de keizerlijke waardigheid meester te maken. Lodewijk zond zijne beide zonen, Karlman en Karel den Dikken, met twee legers naar Italië, terwijl hij zelf zich tot een inval in Frankrijk toerustte. Karel de Kale daarentegen trok in persoon de Alpen over; het gelukte hem, door middel van rijke geschenken den paus, Johannes VIII, voor zich te winnen en tevens zijne beide neven door onderhandelingen om den tuin te leiden.

De Duitsche troepen werden daarenboven door het Italiaansche volk alles behalve beleefd ontvangen, daar de Duitschers door de barbaarsche verwoestingen, welke zij aanrichtten, zich den doodelijken haat der Italianen op den hals gehaald hadden.

Hierdoor gelukte het Karel den Kalen, zijn broeder de loef af te steken. Johannes VIII kroonde hem te Rome tot keizer; hij ontving die kroon niet langer uit kracht van zijn erfrecht, maar als een blijk van de dankbaarheid en vriendschap des pausen.

Karel hield zich slechts kort in Italië op. Na te Pavia een rijksdag gehouden te hebben, keerde hij ijlings naar Frankrijk terug, om een aanval van Lodewijk den Duitscher af te weren. Wellicht zou dit hem hoogst moeielijk, zoo niet onmogelijk zijn geweest, indien niet Lodewijk reeds den 28^{en} Augustus 876 te Frankfort was gestorven.

Dit sterfgeval kwam Karel den Kalen zeer gelegen; thans hoopte hij zijne heerschappij ook over Duitschland te kunnen uitbreiden. In aller ijl bracht hij een leger op de been, doch het gelukte hem niet, eenig noemenswaardig voordeel te behalen; bij Andernach bracht de zoon van Lodewijk den Duitscher, Lodewijk de Jonge, hem zulk eene gevoelige nederlaag toe, dat het grootste deel van zijn leger in de pan gehakt en de geheele legerplaats der Franschen, met aanzienlijke schatten, door de Duitschers veroverd werd.

Thans kon Karel niet langer verhinderen, dat de drie zonen van Lodewijk den Duitscher, Lodewijk, Karlman en Karel de Dikke, het Duitsche rijk onder elkaar verdeelden. Terecht was hij beducht, dat zijne drie neven hem niet in het rustig bezit van Italië zouden laten en hij rustte daarom andermaal een leger uit. Om dit echter te kunnen doen, moest hij zware offers brengen, want de grooten des rijks volgden de bevelen des keizers alles behalve bereidwillig op; ook thans noodzaakten zij Karel om hunne gehoorzaamheid door het inwilligen van hunne eischen te koopen.

In het jaar 877 trok Karel de Kale opnieuw naar Italië. Nauwelijks was hij hier aangekomen, of hij vernam, dat zijn neef Karlman aan het hoofd van een sterk leger in aantocht was. Karel was nooit een veldheer geweest, nooit had hij zich door heldenmoed onderscheiden, doch thans gedroeg hij zich als een lafaard. Zoodra hij vernomen had, dat de krijgsmacht van zijn neef de zijne ver in sterkte overtrof, onttrok hij zich aan den strijd en keerde naar Frankrijk terug, zonder een enkelen slag te wagen. Op de terugreis

stierf hij in October 877 zóó plotseling, dat het gerucht, volgens hetwelk hij vergiftigd zou zijn geworden, algemeen geloof vond. Hij liet Frankrijk aan zijn zoon Lodewijk den Stamelaar na.

Paus Johannes VIII zou na den dood van Karel den Kalen de keizerlijke waardigheid gaarne aan zijn lieveling, graaf Boso van Pavia, opgedragen en hem tot koning van Italië verheven hebben, doch twee machtige Italiaansche grooten, de vorsten Lambert van Spoleto en Adalbert van Thuscië, beiden verbitterde vijanden van den paus, duldden dit niet. Zij trokken partij voor Karlman, drongen in het jaar 878 gewapenderhand Rome binnen, namen den paus gevangen en hielden hem gedurende eenigen tijd in verzekerde bewaring. Zij dwongen de aanzienlijke Romeinen om koning Karlman te huldigen en ook Johannes VIII moest hem als koning van Italië erkennen. Tot keizer kroonde hij hem echter niet. Karlman was niet in staat de vervulling van dezen wensch door te zetten, want hij was ziek en niet bij machte om iets van belang te ondernemen. Reeds in het jaar 878 was de krachtige, krijgshaftige man door eene beroerte getroffen, die hem van het spraakvermogen beroofd had.

In het jaar 880 stierf hij en liet een onechten zoon, Arnulf van Carinthië, na. Reeds voor hem, in het jaar 879, was Lodewijk de Stamelaar, na eene korte, roemlooze regeering gestorven.

Deze liet drie zonen na, Lodewijk, Karlman en Karel, die later den bijnaam »de Eenvoudige" ontvangen zou. Alle drie waren nog zeer jong; Lodewijk was 19, Karlman 15 jaar oud en Karel nog een kind.

De Fransche grooten trokken van den jeugdigen leeftijd van de zonen des Stamelaars partij om hunne reeds verworven macht en onafhankelijkheid te bevestigen. In het zuiden van Frankrijk ontstond in dien tijd zelfs een zelfstandig koninkrijk.

Reeds sinds lang hadden de bisschoppen in het zuiden des rijks zich eene groote wereldlijke macht aangematigd; op aansporing van den paus hielden zij in eene vlakte van Dauphiné eene groote bijeenkomst. Hier besloten zij, een nieuw koninkrijk te stichten en verkozen tot koning den gunsteling van paus Johannes VIII, hertog Boso van Pavia. Het koninkrijk ontving den naam van Cis-Juraansch Bourgondië, het omvatte Provence en Dauphiné, eenige deelen van Languedoc, Franche Comté en het gebied der stad Lyon. Het wordt nu eens onder den naam van het koninkrijk Provence, dan weer — door latere schrijvers — onder dien van het Arelatische rijk in de geschiedenis vermeld.

Het was, alsof er een vloek rustte op het huis van Karel den Grooten. De kleine afstammelingen van dezen grooten vorst waren niet in staat diens reusachtige schepping in stand te houden; het machtige, door hun stamvader gestichte rijk werd meer en meer in zijne verschillende bestanddeelen opgelost. Nog eenmaal zou het echter bijna in geheel zijne vroegere uitgestrektheid onder éénen schepter vereenigd worden, doch slechts voor korten tijd, want de man, die door den loop der omstandigheden tot beheerscher van het wereldrijk geroepen werd, was van alle nakomelingen van Karel den Grooten het minst van allen voor die taak berekend: Karel de Dikke was Karel de Groote niet.

Paus Johannes VIII werd voortdurend door de Saracenen zoo ernstig bedreigd, dat hij zich eindelijk genoodzaakt zag om hulp te zoeken. Bij den jongen Franschen vorst, dien hij, door zijne aan Boso verleende gunst, diep gekrenkt had, kon hij niet hopen haar te zullen vinden; daarom noodigde hij Karel den Dikken, den zoon van Lodewijk den Duitscher uit, om naar Italië te komen. In het jaar 881 kroonde hij hem te Rome tot keizer.

In het jaar 882 stierf Lodewijk de Jonge, zonder zonen na te laten; Karel de Dikke werd zijn erfgenaam en vereenigde alzoo het geheele grondgebied, dat vroeger zijn vader Lodewijk den Duitscher had toebehoord, met Italië.

De luister van het door Karel den Grooten gestichte rijk scheen onder

zijn achterkleinzoon nog eens terug te keeren, want niet alleen de Duitsche landen vereenigde deze onder zijn schepter, ook Frankrijk zou hem weer ten deel vallen.

De beide oudste zonen van Lodewijk den Stamelaar stierven spoedig, Lodewijk in 882, Karlman in 884; alleen de derde, Karel, een onmondige knaap, overleefde zijne broeders. Frankrijk was in die dagen door de invallen der Noormannen zoo geteisterd, dat de Fransche grooten dringend behoefte gevoelden aan een krachtiger bestuur, zij huldigden keizer Karel den Dikken als hun heer en deze zwaaide dus nog eenmaal den schepter over bijna al de landen van Karel den Grooten, maar even weinig als de achterkleinzoon op zijn overgrootvader geleek, even weinig overeenkomst bestond er tusschen het rijk van den eerste en dat des laatsten.

Karel de Dikke, die veel aan krampachtige toevallen en aan hoofdpijn leed, was reeds eens van zijn verstand beroofd geweest en had uit deze ziekte eene groote zwakheid van hoofd behouden, die later tot zinneloosheid oversloeg. Dit maakte hem volkomen ongeschikt om in dien onrustigen tijd het kleinste land te besturen. Het uitgestrekte rijk, hetwelk hij beschermen moest, werd in al zijne deelen door binnen- en buitenlandsche vijanden bedreigd. In het oosten stonden de Slaven elk oogenblik ten inval gereed. Bohemers, Serben, Wilzen en Obotrieten liepen plunderend de Duitsche gouwen af en konden alleen met de uiterste krachtsinspanning in toom gehouden worden. In Boheme en Moravië had zich zelfs een Slavisch rijk gevormd, hetwelk naar niets minder dan naar volkomen onafhankelijkheid streefde. Zoowel vorst Ratislov als zijn neef en opvolger Zwentibold voerde onafgebroken oorlog tegen de Duitschers, voor wie zij hoogst gevaarlijke vijanden werden. In het zuiden was Italië slechts eene hoogst onzekere bezitting, welke voortdurend bedreigd werd door de Grieken, die niets vuriger wenschten dan de Italiaansche gewesten opnieuw aan hunne heerschappij te onderwerpen, door de Saracenen en zelfs door de Italiaansche grooten, die zich gaarne geheel onafhankelijk wilden maken. Reeds hertog Adalgis van Beneventum had keizer Lodewijk II gedwongen om hem onafhankelijk te verklaren. In het noorden en westen stond het rijk aan de verwoestende invallen der Noormannen bloot. De koene vikings waren in die dagen tot in het hart van Duitschland doorgedrongen, zij waren den Rijn opgevaren en hadden hunne rooftochten zelfs tot Keulen en Trier uitgestrekt.

In het jaar 882 had Karel de Dikke een leger uit alle Duitsche landen bijeengebracht en tegen hen aangevoerd. De Duitschers hoopten, dat de keizer aan het hoofd van zijne geduchte krijgsmacht, waarmede hij de versterkte legerplaats der Noormannen bij Haslow aan de Maas insloot, eene schitterende zegepraal behalen en de gehate vijanden vernietigen zou. Deerlijk zagen zij zich echter bedrogen, daar Karel met den aanvoerder der Noormannen, Godfried, een alles behalve eervollen en voordeeligen vrede sloot.

De Noorman verbond zich om het Christendom te omhelzen en het rijk niet meer te verontrusten; daarvoor betaalde Karel hem 2000 pond goud en zilver en stond hij hem zelfs een deel van Friesland af. De keizer werd de peet van den Noorman. Door dat vernederend vergelijk won Karel echter niets, de Noormannen bekommerden zich weinig om de bepalingen van het verdrag, maar zetten hunne rooftochten in het land voort; in hetzelfde jaar werd o. a. Deventer door hen in brand gestoken. Het Duitsche leger werd ontbonden. De soldaten, die tevergeefs op de overwinning gehoopt hadden, keerden huiswaarts, des keizers lafheid en werkeloosheid verwenschende.

Gevaarlijker nog dan de Noormannen waren voor de keizerlijke regeering de graven en hertogen, voornamelijk in Frankrijk. Slechts door den nood gedrongen hadden deze zich aan Karels opperheerschappij onderworpen, en zij waren menigmaal eerder geneigd om zich met de vijanden des rijks te vereenigen, dan afstand te doen van hunne onafhankelijkheid.

In het zuidoosten van Frankrijk regeerde koning Boso over het koninkrijk

Provence; deze vorst wilde niet eens voor den vorm zijne afhankelijkheid van Karel den Dikken erkennen en de keizer, die meer dan eens beproefd had, Boso door geweld van wapenen tot onderwerping te dwingen, moest eindelijk wel besluiten, hem zijn bewind en zijne titels te laten behouden. Na Boso's dood bevestigde hij ook diens zoon Lodewijk, die later den bijnaam »de Blinde" ontvangen zou, in de koninklijke waardigheid; hij werd daarvoor door Lodewijk, althans in naam, gehuldigd, doch op de onafhankelijkheid van het koninkrijk Provence maakte deze huldiging niet de minste inbreuk.

De aan de Pyreneën grenzende gewesten gingen insgelijks voor de Karolingers verloren. De markgraven van Barcelona maakten zich onafhankelijk; ook de hertogen van Aquitanië, de graven van Toulouse en andere Fransche edelen regeerden in hunne landen als erfelijke vorsten, hoewel zij nog de opperheerschappij des keizers erkenden.

Alleen uit vrees voor de Noormannen hadden de Fransche edelen besloten, Karel den Dikken te huldigen; thans drongen zij er op aan, dat hij deze gevaarlijkste vijanden des lands, die juist omstreeks dezen tijd, in het jaar 885, Parijs ingesloten hadden, uit Frankrijk verdrijven zou. Karel zond dan ook een leger tegen hen af, maar dit werd verslagen. Eerst in het jaar 886 rukte hij zelf tegen den vijand op. Doch nauwelijks was hij in de nabijheid van Parijs gekomen, of alle moed ontzonk hem. Weder sloot hij met de Noormannen een schandelijk verdrag, waarbij hij den omtrek van Parijs en Bourgondië hun ter plundering overgaf. De edelen waren met reden diep verontwaardigd over zooveel lafhartigheid; zij vielen van den keizer af. Graaf Odo van Parijs, die de stad dapper tegen de Noormannen verdedigd, ja haar van den ondergang gered had, was in hun oog een beter, krachtiger vorst.

Ook in Duitschland werden volk en adel de regeering van een man moede, wiens stompzinnigheid zich met elken dag op onheilspellender wijze openbaarde.

De bisschop van Vercelli, Liutwerd, die vroeger de trouwste raadsman van Karel den Dikken in alle staatszaken was geweest, doch die thans in ongenade gevallen en van het hof verdreven was, wendde zich tot Arnulf, den natuurlijken zoon van den overleden Karlman.

Arnulf had zich door zijne dapperheid in het beoorlogen van de Slaven en door zijn krachtig bewind de algemeene achting der Duitschers verworven. Dewijl hij, zij het dan ook als bastaard, uit het geslacht van Karel den Grooten afstamde, hoopte Liutwerd, dat de Duitsche edelen hem met blijdschap als hun vorst zouden erkennen.

Te Tribur werd een rijksdag belegd. Nadat reeds de Oost-Franken, Thuringers en Saksers zich voor Arnulf verklaard hadden, deden dit ook de Zwabische grooten, de oudste onderdanen van Karel den Dikken. Op dezen rijksdag werd Karel alzoo afgezet en Arnulf tot koning der Duitschers verkozen. Karel de Dikke stierf kort daarop, den 13^{en} Juni 888. De sage verhaalt, dat de afgezette keizer tot nijpend gebrek vervallen is en dat hij Arnulf als een bedelaar om zijn dagelijksch levensonderhoud heeft moeten smeeken.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Koning Arnulf. Stichting van nieuwe rijken. Het koninkrijk Hoog-Bourgondië. Guido van Spoleto en Berengarius van Frioul. Strijd van Arnulf tegen de Noormannen en Slaven. De Magyaren. Arnulfs tochten naar Italië. Bestorming van Rome. Arnulf tot keizer gekroond. Zijn dood. Lodewijk het Kind. Strooptochten der Magyaren in Duitschland. Aangroeiende macht der Duitsche hertogen. Strijd der Saliërs en Babenbergers. Adalbert van Babenberg en de aartsbisschop Hatto. Reginar van Lotharingen. Dood van Lodewijk het Kind. Het Karolingische stamhuis in Duitschland sterft uit.

Arnulf, die door de Duitsche grooten tot koning was verheven, meende aanspraak te kunnen maken op het geheele rijk van Karel den Grooten, gelijk Karel de Dikke het in den laatsten tijd onder zijn schepter vereenigd had, doch hij vond niet overal den bijval, welken hij zich aanvankelijk had voorgespiegeld.

In Frankrijk koos een deel der graven partij voor den dapperen Odo, die Parijs tegen de Noormannen zoo glansrijk verdedigd had; hem wilden zij aan het hoofd van Frankrijk plaatsen, terwijl anderen weer de zijde hielden van den laatsten spruit van den Karolingischen stam, van Karel den Eenvoudigen, den zoon van Karlman. Koning Arnulf wilden zij niet als hun rechtmatigen opperheer erkennen. Tusschen de Jura en de Penninische Alpen, in de landstreek, die door de Aar doorstroomd wordt, verhief zich een telg uit het aloude Welfengeslacht, graaf Rudolf; deze vestigde een nieuw Bourgondisch koninkrijk, dat het grootste deel van Zwitserland, Savoye en Franche-Comté omvatte. Dit rijk ontving ter onderscheiding van het reeds bestaande Bourgondische rijk, het koninkrijk Provence, den naam van het Hoog-Bourgondische rijk. In het jaar 888, aldus melden ons de jaarboeken van het klooster Fulda, ontstonden in Europa onderscheidene kleine koninkrijken. In Italië kampten twee Longobardische hertogen, Guido van Spoleto en Berengarius van Frioul, om de heerschappij. Berengarius had zich tot koning van Italië doen kronen, doch kon zich niet staande houden tegenover Guido, die hem met inspanning van alle krachten aanviel en hem verscheiden nederlagen toebracht. Hij riep derhalve de hulp in van Arnulf, doch deze zond hem alleen zijn natuurlijken zoon Zwentibold met eene geringe krijgsmacht ter hulp. Hij zelf wilde, alvorens hij zich met belangrijke ondernemingen inliet, eerst Duitschland van zijne gevaarlijkste vijanden bevrijden; daarom achtte hij het ook niet raadzaam eene poging te wagen om Frankrijk door geweld van wapenen te onderwerpen; hij stelde zich tevreden met eene vertooning van hulde, welke Odo van Parijs en Karel de Eenvoudige hem bewezen. Arnulfs eerste streven was, de Noormannen, die de Nederlanden weder vreeselijk geteisterd hadden, te verdrijven. Reeds in het begin zijner regeering had hij een leger tegen hen afgezonden, doch met ongelukkig gevolg, want het was aan de Geule bij Maastricht verslagen en bijna tot den laatsten man in de pan gehakt.

In het jaar 891 riep Arnulf andermaal den heirban op en voerde in persoon de Duitsche krijgers aan tegen de Noormannen, die zich in de nabijheid van Leuven aan de Dijle, tusschen de beide armen dier rivier, in eene moerassige streek gelegerd hadden. Het Duitsche leger bestond hoofdzakelijk uit Frankische ruiterij. De Noormannen lachten dus om den aanval; spottend zagen zij de Duitsche eskadrons aanrukken, want zij meenden, dat de logge Duitsche ruiters niet in staat waren met vrucht een aanval te wagen op hunne uitmuntend versterkte legerplaats.

Arnulf beval zijnen soldaten, een arm der rivier af te leiden en te voet de legerplaats aan te tasten. Hij zelf bereikte het eerst de vijandelijke verschansing; door zijne dapperheid vuurde hij zijne manschappen aan en dezen volgden hem, terwijl zij luide het krijgsgeschreeuw der Duitschers aanhieven. Met onstuimige woede drongen zij op de Noormannen in.

Het was een vreeselijke strijd; de Duitschers gaven geen kwartier, dewijl ook de Noormannen van hun kant vroeger den Duitschen gevangenen nooit genade bewezen hadden.

Toen de Noormannen hun heil in de vlucht zochten, zagen zij tot hun ongeluk zich den weg versperd door de rivier, die hun vroeger als een muur in den rug gedekt had. Wijl aan den anderen kant de Christenen moordend op hen indrongen, waren zij genoodzaakt om zich in de rivier te storten, en terwijl zij zich daar bij geheele troepen aan elkanders handen, hals en beenen krampachtig vastklemden, zonken zij bij honderden en duizenden in de diepte weg, zoodat, gelijk verhaald wordt, de stapels lijken boven de oppervlakte des waters uitstaken. In dezen slag werden twee hunner koningen, Sigfried en Godfried, gedood; 16 koninklijke banieren werden buit gemaakt en als zegeteekenen naar Beieren gezonden.

Aldus schilderen de oorkonden van het klooster Fulda deze schitterende overwinning. Behalve tegen de Noormannen had Arnulf nog te strijden tegen de Slaven. Zwentibold, die door den koning zelf tot hertog der Bohemers was benoemd, zeide hem thans op trouwelooze wijze de gehoorzaamheid op. De macht van den Moravischen vorst was zoo hoog gestegen, dat zij voor Duitschland gevaarlijk scheen. Arnulf besloot haar te knotten. Om des te beter dit doel te kunnen bereiken, hitste hij tegen Zwentibold een vijand op, die weldra voor de Duitschers gevaarlijker werd, dan de Slaven ooit geweest waren.

Van de toppen van het Uralgebergte hadden zich Finsche nomaden, de Magyaren of Hongaren, over de steppen tusschen den Don en de Wolga verbreid. Van hier waren zij onder hun oorlogzuchtigen koning Arpad naar de vlakte tusschen de Karpathen en den Donau getogen, welke landstreek naar hen den naam van Hongarije ontving, en hadden aldaar hunne tenten opgeslagen.

De Magyaren waren verdeeld in zeven stammen, wier hoofdelingen den dapperen Arpad tot algemeen opperhoofd hadden uitgeroepen. Onder zijne aanvoering brachten de Hongaren zonder slag of stoot al hunne vijanden ten onder. Zij daagden op Arnulfs aansporing uit het westen op, terwijl hij zelf uit het oosten aanrukte om gezamenlijk het Boheemsche gebied aan te tasten.

Zwentibold moest zich onderwerpen; hij deed afstand van den troon en trok zich terug in een klooster, waar hij in het jaar 894 overleed. Zijne zonen verdeelden zijn rijk, dat intusschen spoedig eene prooi werd van de oorlogzuchtige Magyaren; dezen werden hierdoor de gevaarlijke naburen van de Duitsche landen.

Nadat Zwentibold overwonnen was, liet Arnulf zich door den betooverenden glans der keizerskroon, die in het vervolg voor zoovele Duitsche vorsten verderfelijk zou worden, verlokken om de roepstem van paus Formosus te volgen en naar Italië op te rukken.

Guido van Spoleto had met krachtigen arm en gelukkig gevolg gestreden tegen Berengarius van Frioul, en het zelfs zoo ver gebracht, dat paus Ste-

fanus V hem tot Romeinsch keizer gekroond had. Ook de opvolger van paus Stefanus, Formosus, die insgelijks tevergeefs de hulp van Arnulf had ingeroepen, zag zich op Guido's verlangen genoodzaakt om diens minderjarigen zoon Lambert, in het jaar 892, als mederegent zijns vaders de keizerskroon op het hoofd te zetten.

Guido was bijna geheel meester van Boven- en Middel-Italië. Berengarius, die overal de nederlaag leed, bezat slechts eenige steden en burchten. In Beneden-Italië breidden intusschen de Grieken en Arabieren hunne heerschappij al verder en verder uit; de paus zag zich van alle zijden in het nauw gebracht. Met steeds luider en dringender beden wendde hij zich om hulp tot Arnulf.

De koning gaf eindelijk in het jaar 894 aan die roepstem gehoor. Naardien echter zijn leger zwaar door ziekten geteisterd werd, drong hij slechts tot Piacenza door. Eerst op een tweeden tocht, in het jaar 895, bereikte hij Rome.

Guido was intusschen gestorven en zijne weduwe Engeltrud kampte met waren mannenmoed voor het erfdeel van heur minderjarigen zoon. Zij hield Rome met troepen bezet en had vast besloten, de heilige stad tegen de gehate Duitschers te verdedigen.

Toen Arnulf met zijn leger voor Rome verscheen, om de stad te belegeren, beschimpten de Italiaansche soldaten van de schijnbaar onbeklimbare muren de Duitschers op de hoonendste wijze. De laatsten geraakten hierdoor in zulk eene woede, dat zij terstond storm liepen. De muren werden bestegen, de poorten opengeloopen, en Rome geraakte reeds bij den eersten storm in de macht des vijands. Met veel moeite gelukte het Engeltrud en eenigen harer volgelingen zich door de vlucht te redden.

Arnulf betoonde zich een streng en hardvochtig overwinnaar; hij deed twee der voornaamste senatoren, aanhangers van Lambert, gevankelijk naar Beieren voeren, terwijl hij andere leiders der tegenpartij onthoofden liet. Paus Formosus, dien hij uit zijne gevangenschap verlost had, kroonde hem tot keizer, ofschoon hij eenige jaren vroeger zelf den jeugdigen Lambert tot den keizerstroon verheven had.

Arnulfs kroning was derhalve in de oogen der Italiaansche grooten niets dan eene ijdele ceremonie, en toen Arnulf door ziekte genoodzaakt werd om Italië te verlaten en naar Duitschland terug te keeren, stonden zij tegen den nieuwen keizer op.

Deze had door zijne kroning niets gewonnen dan een titel, want eene waarlijk keizerlijke macht bezat hij nooit. In Italië ging zijn gezag met den terugtocht der Duitsche troepen geheel te gronde; Berengarius en Lambert maakten gemeene zaak met elkander en deelden de heerschappij, en toen Lambert spoedig hierop kwam te overlijden, voerde Berengarius alleen den schepter over Boven- en Middel-Italie.

Zoo bepaalde Arnulfs gebied zich tot het Duitsche rijk, welks omvang hij daarenboven zelf nog verkleinde door zijn natuurlijken zoon Zwentibold tot koning van Lotharingen te benoemen. Ook in zijn eigen gebied werd zijne heerschappij door de oproerige grooten des rijks en door gevaarlijke buitenlandsche naburen aanhoudend bedreigd.

Arnulfs gezondheid was sedert zijn laatsten tocht naar Italië zeer geschokt, voortdurend was hij lijdend. Gelijk het verhaal luidt, en gelijk tevens door zijne tijdgenooten algemeen werd geloofd, hadden zijne vijanden hem een langzaam werkend vergift toegediend.

Hij stierf *) den 8en December 899, te vroeg voor Duitschland; hij was de eenige der nakomelingen van Karel den Grooten, die eene vonk van het talent en de geestkracht zijns grooten stamvaders geërfd had.

*) De jaarboeken van het klooster Fulda schrijven de ziekte des konings aan een aanval van beroerte toe, tengevolge van iets schadelijks dat hem was toegediend en waardoor hij geheel verlamd was.

Arnulf liet slechts één wettigen zoon na, een knaap van 6 jaren, Lodewijk, die in de geschiedenis onder den naam van het Kind bekend is. Wel had de keizer gaarne aan een zijner krachtige natuurlijke zonen het rijk nagelaten, doch de bisschoppen en grooten vreesden, dat een onechte telg van den bovendien niet-wettigen vorst noch in Duitschland, noch in Frankrijk gehoorzaamd zou worden. Zij kozen derhalve den 21en Januari 900 te Forchheim aan de Regnitz eenstemmig den jeugdigen Lodewijk tot Duitsch koning, en het volk, d. i. de vazallen der alvermogende grooten, juichte die keuze toe.

Wel werd koning Lodewijk in Duitschland algemeen als koning gehuldigd, doch door zijne verkiezing werd de scheiding tusschen Duitschland en Frankrijk voor altijd beslist, want de Fransche grooten erkenden thans zelfs niet langer in schijn een opperzag, dat Arnulf nog had weten te handhaven.

De verkiezing van een kind tot Duitsch koning had noodlottige gevolgen. Nauwelijks vernamen de Magyaren, die door Arnulfs verkeerde staatkunde Duitschlands naburen geworden waren, dat de krachtige man, wien zij hunne achting niet hadden kunnen ontzeggen, gestorven was, of zij kwamen uit Hongarije opdagen en deden een inval in de oostelijke marken van Beieren. Giesebrecht geeft ons de volgende belangwekkende beschrijving van deze geduchte vijanden, door wier veroveringstochten de Duitsche landen op het hevigst geteisterd werden:

Moedig in den aanval, volhardend in het overwinnen van bezwaren, op hunne hoede tegen de lagen huns vijands, steeds er op uit om van de zwakke zijde hunner tegenstanders tot hun eigen voordeel op de listigste wijze partij te trekken, hoe bandeloos zij anders ook mochten zijn, toch in den oorlog aan eene strenge krijgstucht onderworpen, bleven zij in den strijd bijna altijd overwinnaars, en zulks te meer, wijl hunne wijze van krijgvoeren zeer eigenaardig was. Niet in één talrijk dicht opeengesloten legercorps, maar in vele kleine afzonderlijke benden, die schijnbaar geen geheel uitmaakten, kwamen zij op den vijand aanrukken en nooit vergaten zij, een deel van het leger in hinderlaag achter te laten. Daardoor wonnen hunne bewegingen in vlugheid en vaardigheid, en tevens waren zij in staat aan den strijd telkens eene nieuwe en ongedachte wending te geven; juist wanneer de vijand meende de overwinning behaald te hebben, leed hij te midden van zijn gedroomden triomf door een onverhoedschen aanval vaak eene geduchte nederlaag.

De Magyaren streden op paarden, die met groote pantsers bedekt waren, en bestuurden met bewonderenswaardige bekwaamheid deze voortreffelijk afgerichte dieren. Ofschoon zij zwaard en werpschicht goed wisten te hanteeren, was hun hoofdwapen de pijl, dien zij in den vollen ren met de meeste juistheid van den hoornen boog deden snorren; die pijl bewees hun een even gewichtigen dienst bij het inrennen op den vijand, als op een overhaasten terugtocht. Zij voerden den oorlog op zeer wreede wijze en kenden geene genade, waar het er op aankwam van de overwinning partij te trekken. Erbarming jegens een overwonnen vijand was hun vreemd; wie het waagde, hun te weerstaan, was een kind des doods. Men zegt, dat onder hen het volksgeloof heerschte, dat degenen die op aarde door hun zwaard gevallen waren, hen in den hemel als slaven zouden dienen. Zoo overwonnen zij niet alleen hunne vijanden, maar doodden zij hen tevens, en waarheen zij hunne rossen ook wendden, herschiepen zij de weligste landouwen in eene akelige woestenij. Onbeschrijfelijk was de ellende, waardoor in die dagen de Duitsche landen geteisterd werden. Niet alleen werden de korenvelden verwoest, werd het vee weggedreven, schier elk huis in asch gelegd en alle kostbare have een zekere buit der vijanden, ook weerlooze menschen spaarde de voortdringende vijand niet. Noch de teedere onschuld der kinderen, noch het eerwaardige hoofd van den grijsaard vond bij hen ontferming. Als vee saamgekoppeld, werden de gevangen vrouwen en meisjes op de ruwste wijze voortgedreven, om haar aan schandelijken wellust prijs te geven. Verwoesting

teekende het spoor dier vreeselijke vijanden; vuur en rook duidden de wegen aan langs welke zij togen, puin en gruis de plaatsen die zij verlaten hadden. Bij hunne nadering vluchtte alles achter de muren en wallen der burchten of in het dichtst der wouden. Gelukkig, wie slechts het leven redden mocht! Reeds de aanblik der Hongaren vervulde de Duitschers met afkeer en schrik; de gedrongen lichaamsbouw, de fonkelende, diepliggende oogen in dat bruine, leelijke gezicht, het hoofd met uitzondering van drie haarbosjes geheel kaal geschoren, daarbij de ruwe klank hunner onverstaanbare taal: dit alles deed hen meer op spooksels dan op menschelijke wezens gelijken. Men meende, dat dit de volken Gog en Magog waren, die van het einde der wereld kwamen, om alles tot den grond toe te vernielen; men vertelde elkander, hoe deze onmenschen gelijk wilde dieren rauw vleesch verslonden en bloed dronken, hoe zij de gevangenen het hart uit het lijf rukten, omdat zij het gebruik daarvan versterkend voor de gezondheid achtten.

De vrees, welke de Duitsche boeren voor de ruwe vijanden koesterden, maakte dezen de overwinning gemakkelijk. Waar de Magyaren zich vertoonden, vluchtte het volk met zijne beste have in wouden en moerassen, sidderend het oogenblik afwachtend, waarin de vijand het land weder verlaten of de schuilplaats ontdekken zou, om de weerloozen zonder erbarmen te slachten.

Tevergeefs riepen vorsten en grooten hunne vazallen te wapen; tevergeefs grepen zelfs de bisschoppen en abten naar zwaard en strijdbijl en voerden zij hunne manschappen den Hongaren te gemoet, zij werden overwonnen. Vele aanzienlijke Duitsche edelen vielen in deze moorddadige gevechten. Zoo vond den 28ᵉⁿ Januari 907 de dappere markgraaf Luitpold van Beieren den dood op het slagveld, met hem viel het grootste deel van den Beierschen adel in een bloedig gevecht; ook de aartsbisschop van Salzburg en de bisschoppen Udo van Freising en Zacharias van Seben, benevens vele andere geestelijken, sneuvelden op het veld van eer, nadat zij moedig tegen de Hongaren gestreden hadden.

In het jaar 908 drongen de Magyaren door Beieren en Frankenland tot in Thuringen door, waar markgraaf Burchhard en bisschop Rudolf van Wurzburg in den strijd tegen hen sneuvelden. Zwaben werd door hen platgebrand, en een tegen hen afgezonden rijksleger in de pan gehakt; de jonge koning Lodewijk, die het in persoon aangevoerd had, moest vluchten, en alleen door het betalen van eene schatting vermocht hij het roovergespuis tot een smadelijken vrede te bewegen.

Niet alleen aan hunne waarlijk schitterende dapperheid, niet alleen aan den schrik, dien zij den Duitschen landlieden door hunne woeste zeden inboezemden, hadden de Hongaren hunne overwinningen te danken, maar ook aan de onderlinge tweespalt der Duitschers, aan de grenzelooze eerzucht van de grooten des rijks, die gebruik maakten van de zwakke regeering van een knaap, om zich aan de oppermacht van den rijksvorst te onttrekken, en zich eene bijna koninklijke macht te verwerven, zonder een oogenblik er aan te denken, dat hun baatzuchtig en eergierig drijven het land te gronde richtte.

Wat bekommerden die grooten er zich om, of het volk van ellende verging, wanneer zij slechts, ontslagen van de gehate afhankelijkheid van hun koninklijken meester, als zelfstandige vorsten konden optreden! In dezen treurigen tijd groeide de souvereine hertogelijke macht in Duitschland, meestal onder zwaren strijd, tot eene vroeger ongekende hoogte aan.

In Frankenland kampten om de heerschappij twee adellijke geslachten, de Saliërs of Heeradiners en de Babenbergers, aldus geheeten naar hunne stamburcht Babenberg (Bamberg). Reeds onder Arnulfs regeering waren die beide geslachten elkander zeer vijandig gezind geweest, doch was het uit ontzag voor den krachtigen vorst tusschen hen nog niet tot een openlijken strijd gekomen. Nauwelijks had Arnulf echter de oogen gesloten, of de Babenbergers rustten zich tot den krijg toe. Zij meenden hiertoe eene voldoende

aanleiding te hebben, wijl de aartsbisschop Hatto van Mainz, die in naam van Lodewijk het bewind voerde, door de Saliërs gesteund werd.

Een verwoede strijd ontbrandde tusschen de beide machtige geslachten en kostte aan velen hunner leden het leven. De Salische graaf Gebhard was door woede tegen de Babenbergers zoo verblind, dat hij een van hen, dien hij gevangen had genomen, graaf Adelhard, onthoofden liet.

Adalbert van Babenberge, de eenig overgeblevene van het geslacht, de stamhouder der familie, werd door deze schandelijke daad tot woedende wraak aangevuurd. Hij riep zijne weerbare manschap bijeen, overviel met hen den Salischen bisschop van Wurzburg, verdreef hem uit zijn bisdom, en liep te vuur en te zwaard de landen der Heeradiners af. Hij hield zoo vreeselijk huis, dat koning Lodewijk zich genoodzaakt zag om een vorstengericht samen te roepen, hetwelk Adalbert schuldig verklaarde aan het verbreken van den landvrede en tot verlies van al zijne bezittingen veroordeelde. Om dit vonnis ten uitvoer te leggen, rukte koning Lodewijk in eigen persoon aan het hoofd eens legers tegen Adalbert op. Hij belegerde diens burcht Theres, in de nabijheid van Schweinfurt, doch was niet in staat iets uit te richten.

Adalbert trok aan het hoofd zijns legers door de Salische landen; bij Fritzlar raakte hij slaags met den Saliër Koenraad en hij overwon dezen in een bloedigen strijd, waarin Koenraad viel. Een veroveringstocht door Hessen was het gevolg van deze overwinning, bij welke gelegenheid Adalbert zoo meedoogenloos en wreed te werk ging, dat zelfs de Magyaren zich niet onmenschelijker hadden kunnen gedragen. Dorpen en sterkten werden verbrand, vrouwen en kinderen vermoord, en de weinige gevangenen, die in het leven bleven, door het afhouwen van handen en voeten verminkt.

Lodewijk riep op raad van den aartsbisschop Hatto den woesteling ter verantwoording naar Fritzlar; Adalbert bekommerde zich echter niet om die dagvaarding des konings, tot deze andermaal een groot leger bijeenbracht en hiermede den Theresburg belegerde. Hij sloot dien met zulk eene geduchte krijgsmacht in, dat Adalbert alle hoop op de overwinning moest laten varen. Hij besloot derhalve zich over te geven. Door eene geringe bedekking vergezeld, trok hij den koning te gemoet, om hem zijne onderwerping aan te bieden. Lodewijk liet gericht over hem houden; met gebonden handen werd Adalbert voor het front van het leger gevoerd en voor zijn eigen burcht onthoofd.

Adalbert van Babenberge had door zijne onversaagde dapperheid zijn naam in Duitschland zoo beroemd gemaakt, dat het volk hem in zijne liederen bezong.

De vijanden der Saliërs en van den aartsbisschop Hatto zagen in hem een held, en waarschijnlijk is van hen eene sage afkomstig, die ook in de geschiedenis is opgenomen. Volgens bedoelde legende zou Adalbert zich niet hebben overgegeven, maar door eene bedriegelijke list van den aartsbisschop Hatto van Mainz tot 's konings gevangene gemaakt zijn.

Men verhaalt, dat de aartsbisschop zich met zijn gevolg naar den burcht begeven had, onder voorwendsel, dat hij den vrede tusschen Adalbert en den koning tot stand wilde brengen. Hij verzocht den eerste, hem in persoon naar de legerplaats des konings te vergezellen, en toen deze zijn twijfel te kennen gaf, of zijn leven daar wel veilig zou zijn, zwoer Hatto een plechtigen eed, dat hij óf den vrede bewerken óf den graaf ongedeerd naar zijn burcht terugvoeren zou. Thans beloofde Adalbert, dat hij den aartsbisschop zou volgen, en verzocht dezen eerst nog het ontbijt in den burcht te gebruiken. Hatto sloeg dit aanbod echter van de hand, wijl de tijd drong, en spoorde Adalbert aan, om zoo spoedig mogelijk met hem mede te gaan. Onderweg echter, toen zij het vlek, dat zich rondom den burcht uitstrekte, juist achter den rug hadden, wendde hij zich schertsend tot den graaf en zeide: »Waarlijk, dikwijls genoeg verzoekt iemand om dat, wat hij een oogenblik te voren afsloeg. Gij boodt mij vriendelijk een ontbijt aan, doch ik wees dit van de hand; nu echter deins ik terug voor den langen weg en het

gevorderde uur, ik zou niet gaarne nuchter den geheelen dag onder weg zijn!" Adalbert noodigde andermaal gastvrij den bisschop uit om terug te keeren en zich met spijs en drank te verkwikken; beiden keerden naar den burcht terug, gebruikten in haast een ontbijt, en aanvaardden toen opnieuw de reis.

In het kamp des konings vond Adalbert eene slechte ontvangst. Hij werd geboeid en naar de gerichtplaats gevoerd. Hatto zag den moord stilzwijgend aan. Toen Adalbert voor het blok stond, verweet hij den bisschop zijn meineed; deze echter antwoordde hem, dat hij werkelijk zijn woord had gestand gedaan, dat hij beloofd had den graaf ongedeerd naar zijn burcht terug te voeren, en dat hij dit gedaan had, toen zij terugkeerden om het ontbijt te gebruiken, — met geen enkel woord had hij immers beloofd, hem tweemalen terug te voeren!

Zoo luidt de legende, die echter, gelijk de geschiedschrijver Widekind uitdrukkelijk verzekert *), uit een onder het volk verspreid gerucht geboren is. Door Adalberts terechtstelling was de macht der Babenbergers voor goed gebuikt. De Konradijnen, zonen van den gesneuvelden graaf Koenraad, Koenraad en Eberhard, werden in Frankenland met hertogelijk gezag bekleed, al noemden zij zich ook, gedurende het leven van Lodewijk het Kind, slechts graven.

In Lotharingen trad zekere graaf Reginar als eerste hertog op. Zwentibold, de zoon van Arnulf, had spoedig na den dood des keizers in een opstand van den adel, waartoe hij zelf door vele willekeurige maatregelen aanleiding gegeven had, den dood gevonden. Lotharingen werd voorloopig weder met het Duitsche rijk vereenigd; wijl echter de raadslieden van Lodewijk de gehate Konradijnen in de Lotharingsche landen insgelijks tot groote macht wilden verheffen en de talrijke aanhangers der Babenbergers wreedaardig vervolgden, kwamen de machtigste edelen in opstand en schaarden zich om graaf Reginar. Deze wierp zich in het jaar 911 tot hertog op en stelde zich onder het oppergezag van den koning van Frankrijk, Karel den Eevoudigen. Ook in Zwaben werd de hertogelijke macht onder bloedige botsingen gevestigd. Een vroegere zendbode des keizers, Erchanger, trad na herhaalde gevechten als hertog van Zwaben op.

In Beieren en Saksen gingen de zaken vreedzamer toe. De markgraaf Luitpold van Beieren werd met het hertogelijk gezag bekleed, zonder dat hij tegenstand vond, en nadat hij moedig kampend tegen de Hongaren gesneuveld was, verhieven de Beieren eenparig zijn zoon Arnulf op den hertogelijken zetel.

In Saksen had het adellijk geslacht der Ludolfingers insgelijks zonder eenigen tegenstand te ontmoeten de hertogelijke waardigheid verkregen. Hertog Otto de Doorluchtige stond niet alleen in Saksen, maar ook in geheel Duitschland in zulk een hoog aanzien, dat hij naast den aartsbisschop Hatto van Mainz, gedurende de regeering van Lodewijk het Kind, de invloedrijkste man in het rijk was.

Zoo was dan het groote Duitsche rijk in vijf kleinere staten, Saksen, Frankenland, Beieren, Zwaben en Lotharingen gesplitst, van welke het laatste zelfs terstond van Duitschland losgescheurd en aan het Fransche oppergezag onderworpen werd.

Koning Lodewijk was niet in staat geweest de verbrokkeling van het rijk in vijf zelfstandige hertogdommen te beletten, al was ook de verzwakking van de koninklijke macht hiervan het natuurlijk gevolg. Wijl het niet mogelijk was, alle strijdkrachten des rijks tegen den gevreesden vijand van Duitschland, de Magyaren, in het veld te brengen, hadden dezen hunne woeste strooptochten steeds met goeden uitslag kunnen voortzetten, hoewel

*) Widekind, de monnik van Corvey, zegt: „Wij kunnen dit verhaal, waarvoor geen bewijzen zijn, geenszins onbepaald als waarheid aannemen, maar houden het veeleer voor een verdichtsel, uit een los gerucht onder het volk ontstaan."

Duitschland, wanneer het eensgezind was geweest, aan die indringers gemakkelijk het hoofd had kunnen bieden.

Gelukkig voor het Duitsche rijk sterft koning Lodewijk als achttienjarig jongeling, den 24^{en} September 911, zonder erfgenamen. Met hem sterft in Duitschland het geslacht van den grooten Karel uit.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Karolingers in Frankrijk. Karel de Eenvoudige. Machteloosheid van dezen koning. Het hertogdom Normandië in Frankrijk gesticht. Robert van Parijs. Koning Rudolf. Hugo de Witte. Binnenlandsche onlusten in Frankrijk. Lodewijk IV d'Outremer. Afwisselende lotgevallen van dezen koning. Koning Lotharius. Hugo Capet. Treurige toestand van Frankrijk. Lodewijk de Trage (le Fainéant). Karel van Lotharingen. Het Karolingische stamhuis in Frankrijk sterft uit. Hugo Capet wordt koning.

Langer dan in Duitschland hielden de Karolingers zich in Frankrijk staande. Na den dood van graaf Odo van Parijs, in het jaar 848, werd Karel de Eenvoudige door de grooten des rijks eenstemmig als koning erkend. Eene waarlijk koninklijke macht verkreeg hij echter hierdoor niet; hij bezat niets dan den uiterlijken schijn van het gezag, want zijne vazallen waren voor het meerendeel rijker en machtiger dan hij zelf. Graaf Boudewijn van Vlaanderen, graaf Robert van Parijs, Herbert van Vermandois, Willem van Auvergne, Richard, hertog van Bourgondië *), de graven van Poitiers, Anjou enz. gehoorzaamden den koning slechts voor zoo ver zij zelf dit verkozen. Zij twistten met elkander, zochten aanhoudend hunne heerschappij uit te breiden en bekommerden zich hierbij weinig om den nietsbeduidenden vorst, dien zij alleen in schijn gehuldigd hadden. Toen dus in het jaar 911 Reginar van Lotharingen zich onder Karels opperheerschappij stelde, had deze daardoor wel aan koninklijken luister, doch niet aan macht gewonnen, dewijl Reginar evenmin als de Fransche grooten er aan dacht, een volgzaam onderdaan van den koning te worden.

Karels regeering was eene aaneenschakeling van vernederingen en rampen. Reeds weinige jaren nadat hij algemeen als koning was gehuldigd, zag hij zich genoodzaakt om een deel van Frankrijk op te offeren, ten einde zijn overig rijk tegen verdere rooftochten der Noormannen te beschermen.

Alleen de Noormannen zelf konden hunne landslieden van de Fransche kusten afhouden, derhalve besloot Karel de Eenvoudige, koning Rolf of Rollo, den avontuurlijken aanvoerder der Noormannen, die tot heden de Fransche provinciën deerlijk geteisterd had, door het sluiten van een bondgenootschap tot den vrede over te halen. Onder voorwaarde dat Rolf met zijne manschappen zich zou laten doopen, schonk hij hem de hand zijner dochter Gisela en stond hij hem het woeste land aan de Fransche kust tusschen het hertogdom Bretagne en de Eure af, hetwelk sedert een tal van jaren de vaste landingsplaats der Noormannen was geweest. Normandië, aldus werd in het vervolg

*) Richard, hertog van Bourgondië of Bourgogne, beheerschte een derden, in dien tijd gestichten Bourgondischen staat aan de grenzen van Franche-Comté; hij was de broeder van koning Boso van Provence.

deze landstreek genoemd, was voor Frankrijk eene bezitting zonder de minste waarde, daar het ten gevolge der aanhoudende strooptochten der Noormannen, sedert vele jaren bijna onbebouwd lag.

Rolf nam de hem gestelde voorwaarden aan en omhelsde met al zijne soldaten het Christendom; naar den broeder van graaf Odo van Parijs, Robert, werd hem bij den doop de naam Robert gegeven. In het jaar 912 verstiet hij zijne heidensche vrouw, om met Karels dochter Gisela in het huwelijk te treden. Als hertog van Normandië zwoer hij den eed van hulde en trouw, hetgeen alweder een bloote vorm was, want Rolf, of gelijk hij voortaan genoemd werd, Robert, dacht evenmin als een zijner nakomelingen er aan, den koning werkelijk onderworpen te zijn.

Karels doel met het beleenen der Noormannen werd intusschen bereikt. Robert, die zich tot heden slechts als een onversaagd veroveraar, als een roofgierig, dapper aanvoerder der Noormannen had doen kennen, betoonde zich thans een nauwgezet en omzichtig vorst. Hij verdeelde het land onder zijne soldaten, die den adel van het nieuwe rijk vormden. De weinige nog overgebleven bewoners van Normandië moesten hunne boerenhofsteden van de edelen in leen nemen.

Met krachtige hand weerde Robert den aanval van andere Noorsche zeeroovers af en zorgde bovendien door de invoering van voortreffelijke wetten, dat in zijn rijk de meeste veiligheid heerschte. Als bewijs hiervoor verhaalt men, dat Robert in een woud eenige gouden armbanden had laten ophangen, die na verloop van drie jaren weder afgenomen werden, zonder dat iemand het gewaagd had, ze aan te roeren.

Onder Roberts krachtig bewind begon de landbouw in Normandië uit zijnen sluimer te ontwaken, en werden ook de verwoeste steden weder opgebouwd.

Binnen korten tijd namen de Noormannen de zeden en beschaving hunner naburen over; zij betoonden zich zeer ijverige Christenen en overtroffen weldra in geloofsijver de Franken; van hen zouden in lateren tijd voornamelijk de kruistochten uitgaan.

Voor de Bretagners waren de Noormannen in den eersten tijd hunner vestiging nog lastige naburen; zij deden dikwijls rooftochten in dit land, en eerst toen zij het met goedvinden van Karel geheel aan hunne macht onderworpen hadden, werden ook in Bretagne weder wet en recht geëerbiedigd.

Slechts gedurende enkele jaren na den vrede met de Noormannen mocht Karel zich in eene eenigszins rustige regeering verheugen; toen brak een nieuw onweer boven hem los.

Odo's broeder, Robert van Parijs, die zich ook hertog van Francië noemde, wierp zich in het jaar 922 tot koning op. Wel sneuvelde hij in een slag, bij Soissons in het jaar 923, doch zijn dood bracht Karel geen voordeel aan, want hij verloor den slag en zijne tegenstanders kozen in Roberts plaats hertog Rudolf van Bourgondië, zoon van den intusschen overleden Richard, tot koning. Ook de zoon van den gevallen Robert, Hugo de Witte, naderhand de Groote bijgenaamd, de machtigste edele van geheel Frankrijk, erkende Rudolf als koning.

Karel werd gevangen genomen. Hij stierf in de gevangenschap in het jaar 929, en liet een zoon na, Lodewijk IV, die zich toen met zijne moeder in Engeland ophield.

Na den dood van Karel woedden voortdurend tusschen de verschillende grooten des lands hevige oorlogen. In het jaar 936 overleed koning Rudolf. Hugo de Witte en hertog Willidin I Langdegen, van Normandië, die zijn vader Robert in het jaar 931 in de regeering was opgevolgd, sloegen de handen ineen, om den eenigen spruit van den Karolingischen stam, Lodewijk IV, die zich nog in Engeland bevond, naar Frankrijk terug te roepen. Met de hulp van den Normandischen hertog kwam Lodewijk op den Franschen troon en werd te Rheims gekroond; in de geschiedenis voert hij, wegens zijne reis

over zee den naam d'Outremer (de overzeesche). Hugo de Groote wierp zich op tot voogd van den jongen koning en hij wendde de hierdoor verkregen macht aan om zijn land te vergrooten, door zich van een deel van Bourgondië meester te maken.

Lodewijk IV was een hoogst begaafd jongeling, die zich evenzeer door geestkracht als door regeeringsbeleid onderscheidde. Hij had den moed om Hugo's lastige voogdijschap af te schudden, zich een jaar na de kroning meerderjarig te verklaren en het roer van staat zelf in handen te nemen.

Het was een vermetel waagstuk, want de jonge koning bezat behalve de stad Laon nauwelijks eene handbreed gronds in Frankrijk, terwijl zijne machtige tegenpartij, Hugo, over het hertogdom Francië, de stad Parijs en omstreken, Orleans en een deel van Bourgondië gebood.

Gelukkig voor Lodewijk waren vele Fransche grooten naijverig op Hugo's aangroeiende macht. Zij voegden hunne manschappen bij die des konings en dezen gelukte het, al was het ook eerst na zwaren strijd, der koninklijke macht in Frankrijk weder meer aanzien bij te zetten, dan zij sedert den dood van Karel den Kalen bezeten had. Dit was echter voor korten tijd, en hij zelf droeg schuld, dat zijne gelukszon even spoedig taande als zij was opgegaan.

In het jaar 942 werd hertog Willidin I van Normandië, op aanstoken van zijn verbitterden vijand, graaf Arnulf van Vlaanderen, vermoord. Hij liet een minderjarigen zoon na, Richard I, bijgenaamd Langbeen.

Lodewijk d'Outremer was als leenheer de natuurlijke voogd van den knaap. Ondankbaar vergat hij echter, dat hij zelf alleen door de hulp van Willidin I de Fransche kroon verkregen had. Eerzucht en begeerte naar uitbreiding van zijn grondgebied verleidden hem om te beproeven of hij den zoon zijns weldoeners ook berooven kon van het erfgoed, waarover hij als voogd had moeten waken.

Met het doel, om zich van het hertogdom meester te maken, deed Lodewijk den jongen hertog naar Laon aan zijn hof komen, gelijk hij voorgaf, om hem eene betere opvoeding te kunnen geven, doch inderdaad, om hem half als gevangene te kunnen behandelen.

De Noormannen doorzagen het listige plan des konings. Door eenige trouwe mannen werd de jonge hertog heimelijk van het hof weggevoerd en eene samenzwering in Normandië gesmeed. De Normandische edelen intusschen vergolden bedrog met bedrog. Zij wisten, terwijl zij onderwerping en trouw beloofden, Lodewijk over te halen tot eene bijeenkomst met den Deenschen koning Harold Blauwtand, dien zij tot beschermer van hun hertog gewonnen hadden. In deze bijeenkomst werd Lodewijk gevangen genomen en hij ontving alleen de vrijheid terug onder voorwaarde, dat hij aan Richard de onafhankelijke heerschappij over het hertogdom zou waarborgen. Tot onderpand zijner trouw moest hij zijn eigen zoon Karlman als gijzelaar stellen.

Hugo de Witte trok partij van het ongeluk des konings; hij hield dezen die hem door de Noormannen was uitgeleverd, een jaar lang gevangen, en dwong hem zoo om de stad Laon, bijna het eenig overgebleven erfdeel der koninklijke familie, aan hem af te staan.

Tevergeefs poogde Lodewijk, nadat hij bevrijd was, met de hulp van eene legermacht, die zijn zwager Otto I van Duitschland *) hem toezond, Hugo tot onderwerping te brengen en zich op de Noormannen te wreken. Doch dit gelukte hem niet; de Duitsche hulpbenden moesten, nadat zij wel eenige voordeelen behaald, maar ook geduchte verliezen geleden hadden, Frankrijk verlaten.

Bij verrassing maakte Lodewijk zich wel later weder meester van Laon, doch zijne macht was zoo verzwakt, dat hij besluiten moest, zich met Hugo

*) Wij komen bij het behandelen der Duitsche geschiedenis op de oorlogen tusschen Duitschland en Frankrijk onder de regeering van Lodewijk en zijn zoon Lotharius weder terug en vermelden ze daarom hier slechts vluchtig.

te verzoenen. Vóór zijn dood, in het jaar 954, vertrouwde hij aan de bescherming van den machtigen man zelfs zijne gemalin Gerberga en zijn veertienjarigen zoon Lotharius toe, alleen hierdoor meende hij zijn zoon de koningskroon te kunnen verzekeren.

Lotharius, die van 954—985, aanvankelijk onder voogdijschap van Hugo, en vervolgens zelfstandig regeerde, behoorde insgelijks tot de beste Karolingische vorsten, maar ook hem was het niet mogelijk, tegenover de machtige graven en hertogen aan de diep vernederde koninklijke macht eenigen luister bij te zetten. Ofschoon hij in het jaar 956, na den dood van Hugo den Grooten, door diens zonen Hugo Capet *), die Francië, en Odo, die Bourgondië erfde, als koning gehuldigd werd, ofschoon ook de overige grooten des rijks hem verkozen en ondersteunden in den krijg tegen de Duitschers, in welken hij veel veldheerstalent aan den dag legde, wisten zij toch hunne onafhankelijkheid zoo krachtig te handhaven, en bezat de koning zulke geringe middelen om haar te fnuiken, dat ook onder Lotharius de verhouding van den koning tot de grooten des rijks dezelfde bleef als onder zijne voorgangers.

De ongelukkige bevolking van Frankrijk werd onder zijne regeering deerlijk geteisterd. De Magyaren drongen over de grenzen en deden een vernielenden strooptocht door het land. Ook de oorlogen met de Duitschers hadden schromelijke onheilen ten gevolge. De Duitsche legerbenden gedroegen zich nauwelijks minder ruw en onmenschelijk dan de Hongaren.

Doch nog meer dan van buitenlandsche vijanden had het volk te lijden van de binnenlandsche verdeeldheden der elkander bevoorlogende grooten, die het gebied van den nabuur steeds als vijandelijk land beschouwden en bij de immer voortdurende veeten zooveel zij konden verwoestten.

Een vergeefsche veldtocht, dien Lotharius in vereeniging met Hugo Capet en andere grooten tegen hertog Richard van Normandië in het jaar 963 ondernam, waarbij Richard den met hem bevrienden heidenschen koning der Denen, Harold Blauwtand, andermaal ter hulp riep, bracht over de provinciën, die aan Normandië grensden, zulke vreeselijke verwoestingen, dat Lotharius ten laatste genoodzaakt was om onder de ongunstigste voorwaarden den vrede te sluiten.

Lotharius stierf in het jaar 986 en zijn zoon Lodewijk, die wegens zijne traagheid den bijnaam le Fainéant (de Trage) heeft gekregen, overleefde hem slechts 15 maanden en stierf in 987 kinderloos.

Van den stam van Karel den Grooten leefde nog slechts één telg, Karel, de broeder van Lotharius, die erfgenaam van den koninklijken troon had moeten zijn; hij was echter zeer gehaat bij de Fransche grooten, wijl hij van den Duitschen koning Otto het hertogdom Lotharingen als leen aangenomen en den vreemden souverein den huldigingseed gedaan had. Zij verklaarden hem onwaardig om de opvolger zijns vaders te zijn, wijl hij de eer en het belang der natie aan zijn eigen voordeel had opgeofferd.

Hugo Capet riep na den dood van Lodewijk le Fainéant, voordat Karel uit Lotharingen aan kon rukken, zijne volgelingen bijeen en liet zich door hen als koning huldigen en te Rheims in het jaar 987 kronen. De grooten des rijks, die de provinciën ten noorden van de Loire in hunne macht hielden, zijne verwanten en vrienden onderwierpen zich terstond aan hem, de hertogen en graven in het westen daarentegen, die van de laatste zwakke koningen het volle souvereiniteitsrecht verkregen hadden, weigerden hem te huldigen, wijl zij vreesden, dat de machtige vorst niet als een zwakke schijnkoning, maar als een krachtig regent over hen heerschen zou. Zij onderwierpen zich echter later; een deel van hen moest door geweld van wapenen hiertoe gedwongen worden.

---

*) Hugo verkreeg den naam van Capet, waarschijnlijk naar de Cappa, een kleedingstuk der geestelijken, wijl hij wereldlijk abt was.

Karel van Lotharingen was intusschen met een leger Frankrijk binnengedrongen, om krachtens zijn erfrecht de Fransche kroon in bezit te nemen. Arnulf van Vlaanderen en eenige andere grooten, voormalige aanhangers van zijn stamhuis, ondersteunden hem. Het gelukte hem, zich van Laon meester te maken. Door zijne willekeur en wreedheid maakte hij zich echter bij den adel, de geestelijkheid en het volk evenzeer gehaat. Zijne vrienden vielen hem af, Arnulf van Vlaanderen, zijn dapperste en machtigste aanhanger, stierf, eer nog de oorlog begonnen was.

Karel onderging meer dan één nederlaag door de hand van Hugo, wien het eindelijk in het jaar 989 gelukte, hem gevangen te nemen. Hij werd met zijne gemalin in een toren opgesloten, waar hij tot zijn dood in het jaar 991 bleef. Een zijner zonen, Otto, wien hij voor zijn vertrek naar Frankrijk, het bewind over Lotharingen had afgestaan, overleed reeds in het jaar 1005. Zijne andere zonen, die in gevangenschap geboren werden, leidden later in Duitschland een onbekend leven.

Zoo stierf ook in Frankrijk de stam der Karolingers uit; door Hugo Capet werd een nieuw koninklijk stamhuis, dat der Capetingers, tot den troon geroepen.

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Toestand der maatschappij uit het oogpunt der beschaving ten tijde der Karolingers. Vermindering der koninklijke, uitbreiding der hertogelijke macht. Het leenstelsel. De vazallen. De groote leenen. De boerenstand. De lijfeigenen. De kleine adel en de erfelijke leenen De ministerialen. De handel. De Joden. De slavenmarkt. Wetenschap en kunst. De kloosterscholen. Fulda. Gebruik der Latijnsche taal. De geschiedschrijvers Gregorius van Tours, Fredigarius, Einhard, Paulus Diaconus, Nithard. De monnik van St. Gallen. Jaarboeken der kloosters. Oudduitsche gedichten. Kerkelijke kunst. Het streven der kerk naar wereldlijke macht. Paus Nicolaas I. Huwelijkstwist van Lotharius II. Zegepraal der geestelijkheid. Paus Johannes VIII. De Pseudo-Isidorische decretalen (pauselijke besluiten). Ontaarding der pausen. De pausin Johanna.

Het wereldrijk van Karel den Grooten was onder zijne onbeteekenende nakomelingen hoe langer hoe meer vervallen en eindelijk in verschillende bestanddeelen opgelost; zijn grootsch denkbeeld, de stichting van een algemeen Christelijk-Germaansch wereldrijk, was geheel verijdeld; niet alleen waren Duitschland, Frankrijk en Italië, deze drie groote deelen des rijks, die door verschil van volkskarakter bestemd schenen om zich van elkander af te zonderen en zich elk op zijne eigenaardige wijze te ontwikkelen, vaneengescheiden, — dit zou men als een verblijdend teeken van vooruitgang moeten beschouwen, — doch ook in den boezem dezer drie rijken openbaarde zich niet het streven naar nationale eenheid en verbroedering, maar naar eene verdere splitsing in kleinere staatjes, hetgeen in dezen treurigen tijd op de geestelijke ontwikkeling hoogst nadeelig moest werken, omdat hierdoor de naburige barbaren, Magyaren, Slaven en Noormannen, niet gekeerd konden worden met die kracht, welke men bij meer eensgezindheid had kunnen ontwikkelen. En toch was de verbrokkeling van het uitgebreide rijk der Franken in een groot aantal bijna onafhankelijke hertogdommen, markgraafschappen en graafschappen, zoowel in Duitschland als in Frankrijk, voor het volk eene dringende behoefte geworden.

De nieuwe afzonderlijke staten verrezen dus niet alleen ten gevolge van het streven van eenige heerschzuchtige grooten, maar ook door den wensch der afzonderlijke volksstammen, die behoefte gevoelden aan eene ongestoorde ontwikkeling van hun eigenaardig volkskarakter en niet wilden ondergaan in het groot geheel van een wereldrijk, dat op onnatuurlijke wijze door bloed en staal was samengesmeed.

Hoe weinig helder, hoe weinig zelfbewust het nationaliteitsgevoel der afzonderlijke stammen ook mocht zijn, toch was het aanwezig en het verstrekte den hertogen en graven tot steun bij hun streven naar het verkrijgen eener erfelijke souvereine macht.

Wel hadden Pepijn de Korte en Karel de Groote de Frankische stammen door geweld van wapenen vereenigd, wel waren zij daarbij ondersteund door de kerk, die insgelijks hare krachten had ingespannen om verschillende strijdige volkselementen door middel van het geloof met elkander te verzoenen, maar noch aan de kerk noch aan den staat was het gelukt, het verschil der volksstammen geheel uit te wisschen.

In Frankrijk leefden Aquitaniërs, Bretagners, Provençalen, Bourgondiërs in Duitschland Franken, Alemannen, Beieren, Saksers, Friezen en Thuringers wel naast elkander, doch daarom waren zij nog niet tot één volk saamgesmolten; allen hadden nog hunne eigen rechten, allen bezielde de wensch om hunne nationaliteit te bewaren en na korter of langer tijd weder als zelfstandige natie op te treden.

De banden van stamverwantschap hadden al hunne kracht behouden, doch de band, waarmee het rijksbewind de volken aan elkander hechtte, bleef alleen zoo lang bestaan als een machtig vorst de teugels des bewinds voerde. Met het afnemen der koninklijke macht scheurde hij vaneen; het geheel werd weder opgelost in de vaak zeer verschillende bestanddeelen, waaruit het gevormd was, wijl deze slechts op onnatuurlijke wijze door geweld van wapenen waren bijeengehouden.

De afzonderlijke stammen hadden behoefte aan een opperhoofd, om hen tegen hunne naburen te beschermen; wijl zij zulk een beschermer niet langer in den koning vonden, namen de oude stamhoofden, de hertogen, weder hunne vroegere plaats in, nadat zij zich afgescheurd hadden van het rijk, dat blijkbaar niet in staat was geweest hen tot één geheel te vereenigen. De hertogen hadden door verloop van tijd dus niet aan macht verloren, maar veeleer gewonnen.

Terwijl de hertogen vroeger alleen als krijgsoversten waren opgetreden, berustte bij hen nu ook de leiding der regeeringszaken, die tot heden uitsluitend in handen der koningen was geweest; zij zagen zich dus bekleed met eene bijna onbeperkte monarchale macht. Dat de hertogelijke macht bij de verschillende stammen tevens onder zeer verschillende omstandigheden gevestigd werd, hebben wij reeds vermeld. Hier plaatsten de bisschoppen den vorst aan het hoofd van den staat, daar greep een groote des rijks met krachtige hand de teugels van het bewind, elders riep het volk de afstammelingen der aanzienlijkste geslachten op om het gezag in handen te nemen. Bijna overal werd het bewind veranderd in den geest des volks; de groote menigte zag haar wensch vervuld. Dit maken wij op uit de legenden, die, hoe verminkt ook, tot ons gekomen zijn. In die verhalen trekt overal het volk in den strijd der koningen tegen de hertogen voor de laatsten partij.

Met het aangroeien van de hertogelijke macht breidde ook het leenstelsel, die echt Germaansche staatsinstelling, welke haar oorsprong vond in de eerste veroveringen der Germanen op de Romeinen, zich verder uit. Onze lezers zullen zich herinneren, dat de Germanen na de verovering der Romeinsche provinciën het land in drie deelen plachten te verdeelen, het eerste nam de koning voor zich, het tweede verdeelde hij als vrij eigendom (allodium) onder zijne krijgsmakkers, die daarvoor de verplichting tot levering van krijgsvolk op zich namen, het derde bleef aan de oude bewoners des lands. Een deel van

het hem toebehoorende land placht de koning aan zijne trouwste aanhangers tot loon voor bewezen diensten als leengoed af te staan. De beleende (leenman of vazal) verkreeg het land in levenslang vruchtgebruik. Stierf hij, of vervulde hij de verplichtingen niet, die hij bij de beleening tegenover zijn leenheer op zich had genomen, dan verviel het leen weder aan de kroon. Ook rijke grondbezitters gaven dikwijls aan vrije mannen, aan wie zij de eene of andere verplichting hadden, op dezelfde wijze een deel hunner bezittingen in leen, ja zelfs droegen zij de van den koning ontvangen leenen soms aan anderen als achterleen op; in dat geval werd de vazal van den vorst op zijn beurt de leenheer van dengene, dien hij beleende.

Ook de bisschoppen en abten maakten gebruik van de invoering van het leenstelsel. Ook zij stonden, om de diensten van weerbare mannen voor hunne bisdommen en kloosters te winnen, hunne landerijen in leen aan dappere mannen af; vele edelen werden gaarne vazallen van de geestelijkheid. Zij namen door een plechtigen leeneed de verplichting op zich om met raad en daad voor het welzijn en de macht hunner heeren, hetzij geestelijke of wereldlijke, te waken en te werken in een eervollen krijgs- en wapendienst.

De wetten, door Karel den Grooten omtrent de verplichting tot den krijgsdienst uitgevaardigd, en later de buitengewoon treurige tijden, in welke geen grondeigenaar van zijn leven of eigendom zeker was, droegen, gelijk wij reeds meermalen opmerkten, tot de ontwikkeling van het leenstelsel zeer veel bij. De broederoorlogen der zonen van Lodewijk den Vromen, de invallen der Magyaren, Slaven en Noormannen in het Frankische rijk en de voortdurende veeten en oorlogen van de grooten des rijks hadden allerwegen eene namelooze ellende veroorzaakt. Slechts weinige landbezitters waren bij machte zelf hun erfgoed tegen buiten- en binnenlandsche vijanden te verdedigen; de meesten hunner waren hiertoe niet in staat. Om zich dus in het bezit hunner goederen te handhaven, moesten zij zich wel in dienst stellen van het een of ander wereldlijk of geestelijk hoofd.

Ook de algemeene, steeds verder om zich grijpende verarming droeg hiertoe het hare bij. Waren door de krijgsbenden de korenvelden der arme boeren platgetreden, hunne schuren geledigd, hunne hofsteden verbrand, dan konden dezen zich niet langer staande houden. Bescherming en veiligheid, ja behoud van hun leven konden zij alleen erlangen, wanneer zij hunne vrije bezittingen in handen stelden van een machtig man, die het hun dan weder in erfpacht afstond.

Zoo geraakten zij tegenover den rijken en machtigen grondbezitter in een toestand van onderhoorigheid; zij moesten hem tienden opbrengen, zonder vergoeding hand- en spandiensten (heerendiensten) verrichten en genoten hiervoor de bescherming van den machtigen heer. Vele grooten wisten de vrije boeren, die zich aan hen niet vrijwillig wilden onderwerpen, door list en geweld hiertoe te dwingen.

Erger nog was het lot dergenen, die met ledige handen tot de machtige heeren kwamen en gedwongen waren van dezen bescherming af te smeeken, alleen om in hun levensonderhoud te voorzien. Zij werden vernederd tot lijfeigenen, die of als eigendom van het landgoed beschouwd en met den grond verkocht werden, of hunne persoonlijke vrijheid geheel verloren en weerloos aan de willekeur hunner meesters waren prijsgegeven.

De vrije bezitters van kleine hoeven verdwenen, ten gevolge van de ellende die de oorlogen na zich sleepten, in Italië, Frankrijk en Duitschland geheel; alleen in de hooge Alpenlanden, in de gewesten der Friezen en in een gedeelte van Westphalen bleef nog een vrije boerenstand bestaan.

Niet alleen de boeren werden door den drang der tijden genoodzaakt hunne vrijheid ten offer te brengen, ook de adel bevond zich ten deele in denzelfden treurigen toestand. De rijksten en machtigsten alleen waren in

staat aan den storm der tijden het hoofd te bieden; de edelen daarentegen, die niets dan een versterkten burcht met een klein grondgebied bezaten, die dus ook slechts een gering aantal manschappen in het veld konden brengen, waren niet minder weerloos dan de boeren, wanneer zij zich niet insgelijks ondergeschikt maakten aan de grooten des rijks. Zij droegen den hertogen en graven hunne goederen op en ontvingen deze als leenen terug, maar als erfelijke leenen. De leenheeren mochten deze goederen bij den dood des bezitters niet meer terugvorderen, maar zij bleven aan de familie, die de leenplichtigheid overnam, en in ruil daarvoor aanspraak had op de bescherming van den leenheer.

De mindere edelen stegen hierdoor zeer in macht, al offerden zij ook een deel hunner zelfstandigheid op. Zij maakten den natuurlijken hofstoet der vorsten uit en kwamen dikwijls in de gelegenheid om zich in de door dezen gevoerde oorlogen te onderscheiden en op die wijze rijke belooningen en een aanzienlijken buit te behalen. De vazallen van een machtig heer stonden in het land dikwijls hooger in aanzien, dan de weinige vrije edelen, die het beneden zich geacht hadden, de veiligheid hunner bezittingen door verlies hunner onafhankelijkheid te koopen. Zelfs de ministerialen, de onvrije dienaren der kerkvorsten, hertogen en graven, die de krijgsbedekking der geestelijkheid uitmaakten, werden mannen van veel beteekenis. Gelukte het hun soms hunnen heeren gewichtige diensten te bewijzen, dan werden zij insgelijks met rijke goederen beleend en geraakten zoo tot aanzien en macht.

Alzoo was in dien tijd het volk in twee groote deelen gesplitst: de cijnsplichtige en onderhoorige stand der boeren, voor wie alle vrijheid en recht eene onbekende zaak was, en de trotsche en overmoedige stand der krijgslieden, die alle macht en alle recht aan zich getrokken had; tusschen beiden stond de geestelijkheid als bemiddelend element. Het zwaard, het ruwe geweld alleen, heerschte in Duitschland en Frankrijk. De geestelijke ontwikkeling der volkeren kon alzoo onder het bestuur der Karolingers slechts hoogst gebrekkig zijn.

De mindere volksklasse ging gebukt onder de diepste ellende, de adel dacht aan niets dan aan den oorlog en aan ridderlijke oefeningen; de geestelijkheid alleen streefde naar een hooger, geestelijk levensdoel. Handel en nijverheid waren onder het krachtig bestuur van Karel den Grooten tot een nieuwen trap van bloei gestegen. Dat vooral de handel, in weerwil van de aanhoudende oorlogsstormen, niet geheel te niet ging, dat hij zelfs eene hoogere vlucht nam, had men te danken aan den moed en de volharding der Joden, die waarlijk onze bewondering verdienen. Door hun voorbeeld aangespoord, waagden ook ondernemende Christen kooplieden het, de gevaren te trotseeren, die uit de algemeen heerschende onveiligheid voortvloeiden.

Met de Vlamingen werd een levendige handel gedreven; reeds toen ontstonden aanzienlijke handelssteden, als Maagdeburg, Oldenburg en andere. Het meest bloeide de slavenhandel, die, gelijk wij reeds opmerkten, bijna uitsluitend in handen der Joden was. De oorlogen met de Vlamingen en de roofzuchtige invallen der Magyaren en Noormannen bevorderden dien slavenhandel, want de krijgsgevangenen werden door de overwinnaars steeds als slaven verkocht; meermalen beteugelden Magyaren en Noormannen hun moordlust en doodden zij hunne gevangenen niet, alleen wijl hunne hebzucht hun bloeddorst nog te boven ging.

Bijna in alle groote zeeplaatsen werden slavenmarkten gehouden. De Mooren kochten den Joden het grootste aantal hunner slaven af, zij betaalden het menschenvleesch het duurst.

De handel verhoedde, dat de nijverheid geheel te niet ging; van werkelijken vooruitgang kon evenwel geene sprake zijn in een land, waar een eigenlijke burgerstand gemist werd. Evenmin konden daar kunst en wetenschap bloeien. Het volk stelde niet het minste belang in geestelijke dingen; het

leefde van de hand in den tand. De vorsten en de adel bekommerden zich, op enkele eervolle uitzonderingen na, alleen om oorlogvoeren, om uitbreiding van hun grondgebied of om het behalen van buit. Zoo was het dan aan de geestelijkheid overgelaten in Duitschland en Frankrijk wetenschap en kunst te beschermen, en hierdoor hebben zich de geestelijken van die dagen eene onsterfelijke verdienste bij het nageslacht verworven.

Het zaad, door Karel den Grooten uitgestrooid, was voortreffelijk opgeschoten: de kloosterscholen hadden zich krachtig ontwikkeld en ook door Lodewijk den Vromen waren deze instellingen ijverig bevorderd. Achter de stille kloostermuren vonden, te midden der krijgsstormen, die de landen verwoestten, de wetenschappen eene veilige schuilplaats; al was ook het koningshof *) niet langer het middelpunt van geestbeschaving, toch vond zij warme voorstanders achter de kloostermuren, onder de monniken, die in Karels kloosterscholen gevormd waren.

Wijd en zijd beroemd was het klooster te Fulda, wegens de liefde voor wetenschappelijke studie, waarmede zijne monniken bezield waren. Onder Rabbanus Maurus omstreeks 822, den eersten grooten en vermaarden Duitschen geleerde, stond die kloosterschool in zulk een goeden naam dat een groot deel der geestelijken, wien het om wetenschappelijke vorming te doen was, derwaarts ging, ten einde de in hun oog zoo begeerlijke kennis op te zamelen. Ook vele edelen, bij wie nog eenige zin voor wetenschappelijke ontwikkeling was blijven bestaan, trokken naar het beroemde klooster, om hier onder leiding van Rabbanus Maurus te studeeren. Evenzoo stonden de kloosters Corvey, St. Gallen e. a. bekend als kweekplaatsen van geleerdheid en wetenschap.

Voor de ontwikkeling der nationale letterkunde waren die wetenschappelijke werken en geleerde onderzoekingen der monniken slechts van weinig beteekenis, want de taal der geleerden van dien tijd was en bleef het Latijn.

De Duitsche taal werd versnipperd in een groot aantal dialecten, die ten deele zoo zeer van elkander verschilden, dat sommige volksstammen elkaar slechts met moeite konden verstaan. Tot schrijftaal was zij nog maar weinig geschikt, evenmin als de Fransche taal, die in de verschillende streken van Frankrijk verschillend werd uitgesproken, en volstrekt niet overeenkomstig vaste taalwetten gevormd was.

Het zou inderdaad eene hopelooze onderneming voor een geleerde zijn geweest, indien hij in de Duitsche of Fransche taal de slotsom van zijn onderzoek had willen nederleggen, hij zou deze alleen voor een zeer beperkten kring toegankelijk hebben gemaakt, terwijl het Latijn in de toenmaals beschaafde wereld overal verstaan werd.

Men bediende zich derhalve zoowel in Duitschland als in Frankrijk van het Latijn, niet alleen voor werken van wetenschappelijken aard, maar voor alle oorkonden van het openbare leven, voor gerechtelijke akten, voor zoover deze geschreven werden, voor overeenkomsten of verdragen en zelfs voor brieven van eenig belang. De dienst in de kerk werd verricht in het Latijn, in de school was wederom het onderricht in deze taal het gewichtigste leervak, ja zelfs werd alle onderwijs in die taal gegeven. Dat alles dus, wat op den naam van wetenschappelijk aanspraak wilde maken, in het Latijn moest geschreven zijn, spreekt van zelf.

Uit den tijd der Karolingers zijn ons over het geheel weinig wetenschappelijke werken bewaard gebleven; van de meeste beteekenis zijn de geschiedkundige werken, die bijna uitsluitend herkomstig zijn van geestelijken; slechts enkele leeken hebben op dit veld van onderzoek eenigen naam gemaakt.

*) Karel de Kale bezat nog eenigen smaak voor de beoefening der wetenschappen; hij stelde een vermaard geleerde, Johannes Scotus Erigena, tot hoofd zijner hofschool aan. Deze Erigena was de meest beroemde denker van zijn tijd, een ijverig beoefenaar van de later om hare dorre en spitsvondige bespiegelingen zoo berucht geworden scholastieke wijsbegeerte.

Reeds ten tijde van Karel den Grooten was onder de geestelijkheid een vermaard geschiedschrijver opgestaan, bisschop Gregorius van Tours, aan wiens geschriften wij bijna uitsluitend onze kennis van de geschiedenis der Merovingische koningen te danken hebben. Zij doen ons door hunne eenvoudige en natuurlijke wijze van voorstelling een juisten blik slaan in het leven der aanzienlijken van die bedorven tijden en zijn derhalve voor den geschiedvorscher van de hoogste waarde. Van minder gewicht zijn andere geestelijke kroniekschrijvers, die gepoogd hebben het werk van Gregorius voort te zetten, zonder hem ooit te kunnen evenaren; van deze laatsten noemen wij slechts Fredigarius.

Onder de regeering van Karel den Grooten bereikte met de algemeene beschaving ook de beschrijving der geschiedenis een hoogeren trap van bloei. Einhard, Karels vriend en vertrouweling, heeft ons voortreffelijke werken nagelaten; Paulus Diaconus, de geschiedschrijver der Longobarden, beijverde zich met stalen vlijt om den schat van de overleveringen zijns volks voor het nageslacht te bewaren.

Onder de Karolingers bleef de beoefening en beschrijving van de geschiedenis weder uitsluitend beperkt binnen de muren der kloosters. Met uitzondering van Nithard, die als een dapper held voor Karel den Kalen kampte, doch bij de beschrijving der geschiedenis van zijn tijd bewees, dat hij behalve het zwaard ook met veel bekwaamheid de pen wist te voeren, zijn alle geschiedschrijvers van dien tijd monniken en geestelijken. Wij vermelden van hen o. a. den monnik van St. Gallen, die ons veel karakteristieke voorvallen van meer of minder gewicht uit het leven van Karel den Grooten heeft opgeteekend. Hoogst belangrijk zijn uit dien tijd de annalen (jaarboeken) der kloosters, alsmede vele levensbeschrijvingen van heiligen uit die dagen, die wel is waar met bijzondere zorgvuldigheid door de critiek moeten getoetst worden, doch ons aan den anderen kant ook een diepen blik in het leven en streven van dien tijd vergunnen.

Van veel gewicht op dit punt zijn ook de weinige Duitsche liederen, die uit den tijd der Karolingers dagteekenen. Karel de Groote had wel is waar de Duitsche liederen doen bijeen verzamelen, doch in den storm der tijden gingen zij weder verloren; slechts enkele brokstukken bleven voor de nakomelingschap bewaard. Als het oudste dier gedichten kennen wij den Heliand (Heiland) of de eerste Nederduitsche Evangeliën-harmonie, welke, naar men zegt, omstreeks het jaar 830 in Saksen op bevel van Lodewijk den Vromen opgesteld werd. In dit gedicht vinden wij de Oudduitsche alliteratie (staf- of aanrijm) bewaard. Het stuk is zeer belangrijk wegens zijne eigenaardige opvatting van het Christendom, die geheel overeenkomt met het volkskarakter der Saksers. Christus is in het oog der Saksers de koning der koningen, die in de bergrede tot de volksvergadering spreekt; het vergaderde volk antwoordt eerbiedig op de woorden van dien koning. Het gedicht bevat eene uitstekende lofrede op den Heiland.

Van eenigszins latere dagteekening dan de Heliand is de Evangeliënharmonie, opgesteld in het Oudhoogduitsch taaleigen en vervaardigd door een leerling van Rabbanus Maurus, den monnik Otfried van Weissenburg in den Elzas. Dit gedicht schetst in vijf boeken het leven, de leer en de werkzaamheid van Jezus, van zijne geboorte af tot zijne hemelvaart toe. Het is het eerste Duitsche gedicht, dat, in plaats van de alliteratie, het rijm en de strophen gebruikt.

Otfried zond zijne Evangeliën-harmonie aan Lodewijk den Duitscher, die veel genegenheid aan den dag legde voor de beoefening der Duitsche taal, en zelfs, gelijk verhaald wordt, het Duitsche gedicht over het jongste gericht, dat onder den naam van Muspilli bekend is, in het gebedenboek zijner gemalin geschreven heeft.

Evenals de wetenschap vond ook de kunst alleen onder de geestelijken

hare beoefenaren en beschermers. Door de onbeschaafde edelen werden de kunsten gering geschat, de kerk alleen trok zich harer aan. Bouwkunst, schilderkunst, beeldhouwkunst, graveerkunst in hout en steen, zelfs muziek werden aangewend tot versiering van kerkgebouwen en tot opluistering van den eeredienst; zij *moesten* dienen om op de zinnen der vrome menigte te werken.

Dat bij de onbeschaafde Germanen de kunsten ondanks en misschien juist ten gevolge van die bescherming der kerk niet konden bloeien, ligt voor de hand; niet één kunstenaar van naam is uit dien tijd te vermelden.

Heeft de geestelijkheid zich jegens de wetenschap in de dagen der Karolingers zeer verdienstelijk gemaakt; moet men erkennen, dat wij het voornamelijk aan haar te danken hebben, dat in de bloedige burgeroorlogen niet het laatste spoor van beschaving in Duitschland en Frankrijk is uitgewischt, dat zij der menigte zachtere zeden inboezemde en dat vele priesters uitblonken door waarachtigen geloofsijver; aan den anderen kant openbaarde de kerk juist in dien tijd een onvermoeid streven naar het verkrijgen van eene wereldlijke macht, een streven, dat begunstigd werd door de machteloosheid der Karolingische koningen en door het krachtig bestuur van een zeer vermaard man, die toenmaals den pauselijken zetel beklommen had.

Nicolaas I (858—867), de voetstappen zijner voorgangers drukkend, stelde zich openlijk het stichten van een Christelijk wereldrijk onder de heerschappij van den paus van Rome ten doel. Den reeds jaren lang voortsmeulenden strijd tegen den patriarch van Constantinopel, over de hoogste macht in de kerk, bracht Nicolaas met geweld ten einde, daar hij door den ban, dien hij den Grieksehen patriarch Phocius naar het hoofd slingerde, dezen tot het nemen van denzelfden maatregel dwong en oorzaak was dat de Grieksche kerk zich van de westersche afscheidde.

Tot dusver had in het westen de wereldlijke macht aan het beheer der kerk een belangrijk aandeel genomen. Nicolaas poogde deze verhouding om te keeren en aan de kerk het oppergezag over de wereldlijke vorsten te verschaffen.

Hij vond eene gunstige gelegenheid om de spoedig toegenomen macht der geestelijke vorsten te versterken, door in een geschil tusschen Lotharius II van Lotharingen en zijne gemalin Theutberge voor recht en zedelijkheid in de bres te springen.

Lotharius, een losbandig vorst, haatte zijne gemalin, die hij alleen op bevel zijns vaders om staatkundige redenen gehuwd had, daar hij geheel betooverd was door eene vermetele, eerzuchtige vrouw, Waldrade, eene bloedverwante van den aartsbisschop Gunther van Keulen. Hij verwijderde dus zijne gemalin en leefde met zijne minnares.

Theutberge, die onder de grooten des rijks eene machtige partij had weten te vormen, zag hare aanspraken door hare vrienden ondersteund; dezen eischten, dat der koningin de haar toekomende eerbewijzen niet zouden onthouden worden en Lotharius was wel genoodzaakt zijne gemalin weder tot zich te nemen. Toch leefde hij niet met haar, maar met Waldrade.

Ten einde zijne minnares tot koningin te kunnen verheffen, wenschte Lotharius van Theutberge te scheiden; hij beschuldigde deze van schandelijke misdaden en riep een rijksgericht samen om de koningin te vonnissen.

Theutberge bood aan, zich aan een godsgericht te onderwerpen. Een harer getrouwen besloot, voor haar de proef te ondergaan; hij dompelde den blooten arm in het vat vol kokend water, en haalde den ring uit de diepte. Toen na drie dagen de arm, die na de proef verbonden was, ontbloot werd, vertoonde die niet het minste letsel.

De koningin was alzoo door het godsgericht onschuldig verklaard, doch Lotharius meende, dat de proef alleen door bedrog gelukt was. Hij mishandelde zijne gemalin en wist, om eindelijk van haar ontslagen te worden, de beide voornaamste aartsbisschoppen des rijks, Gunther van Keulen, den bloedverwant van Waldrade, en den aartsbisschop van Trier in zijn belang te winnen. Dezen

verzekerden, dat Theutberge hun hare misdaden had beleden, en brachten het zoover, dat de koningin door twee te Aken gehouden synoden schuldig verklaard en tot levenslange boetedoening in een klooster veroordeeld werd.

De synoden spraken de scheiding van den koning en Theutberge uit. Waldrade werd Lotharius' wettige gemalin.

Theutberge, die uit het klooster naar Karel den Kalen gevlucht was, wendde zich tot paus Nicolaas (862) en smeekte diens bescherming af. Ook Lotharius wendde zich tot den kerkvorst, om de pauselijke goedkeuring op zijn huwelijk met Waldrade te verwerven.

De paus was dus door de koninklijke echtgenooten tot scheidsman, of liever tot rechter verkozen. Hij belegde te Metz eene kerkvergadering en vaardigde derwaarts twee legaten af. Maar ook dezen werden door het goud van Lotharius omgekocht; de kerkvergadering bevestigde de besluiten der vorige synode. De aartsbisschoppen van Keulen en Trier reisden thans zelf naar Rome, om hunne besluiten door den paus te doen bekrachtigen. Zij meenden hierop des te zekerder te kunnen rekenen, wijl het hem als paus geheel onverschillig moest zijn, wie van de beide twistende partijen in het ongelijk gesteld werd; zijn oppergezag was immers door de kerkvergadering erkend. Doch Nicolaas stelde zich met die bloote erkenning van zijne macht niet tevreden; hij wilde werkelijk het recht handhaven. Overtuigd, dat Theutberge onrechtvaardig was veroordeeld, riep hij te Rome eene synode bijeen; hier werden de besluiten der kerkvergadering van Metz vernietigd en de beide aartsbisschoppen van Keulen en Trier ontzet van hunne ambten, die zij op zulk eene onwaardige wijze bekleed hadden. Dit was een vermetel waagstuk. Geen enkele paus had zich tot nog toe het recht aangematigd om aartsbisschoppen af te zetten. De veroordeelden kwamen dan ook in verzet; zij beweerden, dat geen paus gerechtigd was de met hem gelijkstaande aartsbisschoppen als zijne onderdanen te behandelen. Nicolaas bekommerde zich hierom echter niet; hij bleef bij zijn besluit en ook toen keizer Lodewijk II, de broeder van Lotharius, aan het hoofd eens legers voor Rome verscheen, om de aartsbisschoppen in bescherming te nemen, betoonde hij eene manlijke standvastigheid.

De troepen van Lodewijk drongen de eeuwige stad binnen, de paus moest uit zijn paleis naar de Pieterskerk vluchten en kon niet beletten, dat Gunther van Keulen zijn protest op het graf van St. Petrus liet nederleggen. Doch zelfs het gevaar, dat hem bedreigde, was niet in staat den standvastigen man aan het wankelen te brengen. Het gelukte hem, keizer Lodewijk van het onrecht zijns broeders en van Theutberge's recht te overtuigen.

Lodewijk trok, nadat zijne troepen de stad Rome deerlijk geteisterd hadden, weder af en liet de aartsbisschoppen aan hun lot over. Ook Lotharius, die den kamp met den paus duchtte, onderwierp zich. Door deze zegepraal had de koningin echter weinig gewonnen, want noch de liefde noch de achting van haar gemaal, wiens hart aan Waldrade hing, vermocht zij te verwerven, en daarom drong zij eindelijk zelf op eene echtscheiding aan. Doch Nicolaas wilde hiervan volstrekt niets hooren en ook zijn opvolger Hadrianus weigerde hetzelfde verzoek aan Lotharius, die hem in Italië daarom in persoon kwam smeeken.

De wereldlijke macht had moeten wijken voor de geestelijke. Hoe hoog de pausen zich reeds boven de geheele wereld verheven waanden, bewees Johannes VIII, die, gelijk wij vermeld hebben, Karel den Kalen op eigen gezag tot de waardigheid van keizer verhief, zonder zich om het recht van erfopvolging te bekommeren. Door deze kroning sprak de paus het stilzwijgend uit, dat hij de man was, die over de kronen der vorsten naar goedvinden te beschikken had.

In den strijd tusschen Lotharius en zijne gemalin trad Nicolaas op als de kampioen voor recht, orde en zedelijkheid. De uitbreiding van de wereldlijke macht der kerk, welke hiervan het gevolg was, had hij door zijne edele houding wel verdiend; jammer echter, dat hij ter bereiking van zijne eerzuchtige bedoelingen ook andere, minder edele middelen aanwendde.

Ten einde haar recht op wereldlijke macht te handhaven, nam de kerk hare toevlucht tot vervalsching; vervalschte oorkonden zouden voortaan den grondslag van het recht der pausen uitmaken. Reeds lang was het hun een doorn in het oog geweest, dat zij het exarchaat aan den gunst van Pepijn te danken hadden. Om te bewijzen, dat zij op die heerschappij een ouder recht konden doen gelden, hadden zij eene onechte schenkingsacte van Constantijn den Grooten doen vervaardigen, volgens welke genoemde keizer, bij gelegenheid dat hij zijn zetel naar Constantinopel overbracht, aan paus Silvester de heerschappij over Rome en Italië zou hebben afgestaan. Reeds in de vijftiende eeuw werd de valschheid van dit stuk door Laurentius Valla voldingend bewezen.

Nog verder gingen de hoofden der kerk door het openbaar maken van de pseudo-Isidorische decretalen. Er bestond reeds sedert lang eene verzameling van kerkelijke wetten en vonnissen, die naar den bisschop Isidorus van Sevilla was genoemd. In de eerste helft der negende eeuw vulden waarschijnlijk Frankische bisschoppen in het bisdom Rheims deze verzameling met omstreeks 100 vervalschte decretalen aan, die, gelijk men zeide, afkomstig waren van Romeinsche bisschoppen uit de eerste vier eeuwen. Het bedrog was met veel behendigheid gepleegd, men had allerlei concilie-besluiten, bijbelplaatsen, aanhalingen uit Romeinsche wetboeken en uit kerkelijke schrijvers aan de decretalen toegevoegd, om daaraan den schijn van echtheid bij te zetten. De kerkelijke wetten, in de aldus vervalschte Isidorische decretalen vervat, waren bestemd om een rechtstoestand in het leven te roepen, door welken de kerk bevrijd moest worden van alle toezicht der wereldlijke overheid. De hoogste wetgevende en rechterlijke macht zou in den paus vereenigd zijn. Slechts hij had volgens de decretalen het recht om bisschoppen aan te stellen en synoden te beleggen, wier besluiten alleen door zijne goedkeuring kracht van wet verkregen. Hij had in alle gewichtige aangelegenheden der kerk te beslissen, van alle besluiten der synoden, bisschoppen en aartsbisschoppen kon men bij hem in hooger beroep komen. Het doel der decretalen was zoowel de kerk aan de wereldlijke macht te onttrekken, als het pauselijk gezag tot het hoogste toppunt op te voeren.

Nicolaas I erkende de echtheid der Isidorische decretalen en wist door te drijven, dat ook de bisschoppen dit deden. Hij verhief hierdoor de pauselijke macht tot eene hoogte, waarop zij zich ook na zijn dood ongetwijfeld zou hebben gehandhaafd, indien niet zijne opvolgers op het einde der negende en in het begin der tiende eeuw ongeschikt waren geweest om het begonnen werk der verheffing van de geestelijke boven de wereldlijke macht voort te zetten.

De tiende eeuw was het tijdperk van het diepst zedelijk verval der Romeinsche kerkvorsten. De pausen van dien tijd waren deels schaamtelooze en bedorven, deels zwakke en geheel ongeschikte mannen. Zij werden meermalen door de laagste en schandelijkste kuiperijen, ja zelfs door ruw geweld tot de geestelijke heerschappij verheven en evenzoo weder ten val gebracht.

Al te dikwijls werd het Lateraan met menschenbloed bevlekt. Zelfs schaamtelooze vrouwen, gelijk de beruchte voorname boeleersters Marozia en Theodora, wendden haar invloed aan om hare minnaars tot de hoogste geestelijke waardigheid in de Christenheid te verheffen. Wij komen hierop later nog terug. Volgens de legende zou in de laatste helft der negende eeuw zelfs eene vrouw den pauselijken stoel beklommen hebben. Als man verkleed, zoo verhaalt de overlevering, studeerde de schrandere en geslepen Johanna te Athene, vervolgens begaf zij zich naar Rome, waar zij zich tot de hoogste waardigheid in de kerk wist te verheffen. Alleen hare uitspattingen, die oorzaak waren dat zij moeder werd, brachten eindelijk het door haar gepleegd bedrog aan het licht.

Geschiedkundig zeker is dit alles wel niet, maar dat deze sage uitgedacht en langen tijd als waarheid aangenomen worden kon, is een bewijs van den treurigen zedelijken toestand, waarin te dier tijde de kerk verkeerde.

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Verkiezing van een koning te Forchheim. Koning Koenraad de Saliër. Opstand der Duitsche grooten. Oorlog van den koning met Hendrik van Saksen, Arnulf van Beieren en Archanger van Zwaben. Koenraads dood Koning Hendrik de Vogelaar. Lotharingen met het Duitsche rijk vereenigd. Inval der Magyaren. Hendriks pogingen tot herstelling van den vrede. Oorlogen met de Wenden. Hendriks overwinning op de Hongaren Hendriks familie-betrekkingen. Hatburg. Koningin Mathilda. Hendriks zonen, Thankmar, Otto, Hendrik en Brun. Bepalingen omtrent de troonsopvolging. Hendriks dood.

Lodewijk het Kind, de laatste afstammeling van het koninklijk geslacht in het Duitsche rijk, was overleden. Het gevaar dreigde, dat het rijk geheel ontbonden en in de verschillende hertogdommen, die in den laatsten tijd gevormd waren, gesplitst zou worden. Een geluk was het wellicht voor Duitschlands nationale ontwikkeling, dat toenmaals de Magyaren opnieuw het land bedreigden, en niet één der hertogen zich in staat achtte den gevreesden vijand alleen ten onder te brengen. Ook de kracht der gewoonte oefende haar invloed op de grooten des rijks uit; zij wilden weder aan het hoofd van den staat een koning zien, die Duitschland tegen buitenlandsche vijanden beschermen, en elk der afzonderlijke vorsten in zijne bezittingen tegen een wellicht machtiger nabuur beveiligen kon, maar een koning zonder koninklijke macht, want niet één der hertogen dacht er aan, de volledige souvereiniteit in zijn eigen gebied af te staan.

In de eerste dagen van November 911 kwamen de wereldlijke en geestelijke grooten van Duitschland te Forchheim bijeen, om een koning te verkiezen. Op dit tijdstip waren in het Duitsche rijk slechts twee mannen, wier macht en aanzien groot genoeg was, om hun eenige aanspraak op de koningskroon te geven; de een was de grijze hertog Otto de Doorluchtige van Saksen en Thuringen, de andere Koenraad, hertog van Frankenland, zoon van Koenraad den Saliër, die in den strijd tegen de Babenbergers gevallen was.

Hertog Otto van Saksen was de machtigste der Duitsche vorsten en hij zou ongetwijfeld door de grooten des rijks tot koning verkozen zijn, want allen kenden hem zoowel de geestkracht als de wijsheid toe, noodig om met klem de teugels van het bewind te voeren, indien hij niet zelf de kroon had afgeslagen. Hij gevoelde, dat hij reeds te ver in jaren gevorderd was, om in deze woelige tijden het bewind te voeren, hij wilde deze taak liever aan jeugdiger krachten zien toevertrouwd, en leidde daarom de keus der edelen op Koenraad den Saliër.

Koenraad (911—918) werd met algemeene stemmen tot koning gekozen en volgens Oudfrankische gewoonte gezalfd en gekroond.

»Koenraad was een dapper, moedig vorst, rijk aan ridderlijke deugden; hij bezat een schitterend en indrukwekkend uiterlijk; bovendien was hij mild en goedaardig, vroolijk en opgeruimd, gelijk geheel zijn geslacht. Toen hij spoedig na zijne kroning het klooster St. Gallen bezocht, zette hij zich aan de tafel der monniken neer en at hij mede van de spijzen, die voor de broe-

deren opgedragen werden. »Of gij wilt of niet," zeide hij op schertsenden toon, »vandaag moet gij met mij deelen." De broederen gaven hun leedwezen te kennen, dat hij niet op een anderen dag was gekomen, waarop zij hem versch brood en goede boonen zouden hebben voorgezet.

»Wat zou dat?" hernam hij, »God erbarmt zich immers uwer evengoed bij oudbakken als bij versch brood!" De kleine leerlingen der kloosterschool, die aan tafel voorgelezen hadden, liet hij bij zich komen, hief hen omhoog en stak ieder hunner een goudstuk in den mond. Een kleine knaap stribbelde tegen en spuwde het geldstuk weder uit. De koning glimlachte en sprak: »Van hem zal een braaf man groeien."

Toen de kinderen in de kerk een omgang zouden houden, liet hij appelen op hun pad strooien, en toen zelfs niet de kleinsten de handen naar de uitlokkende vruchten uitstrekten, prees hij ten hoogste de goede tucht en orde. Tot loon kregen de kinderen een vrijen speeldag, die in de kloosterschool van St. Gallen vele eeuwen lang het aandenken van den vriendelijken koning Koenraad levendig hield."

Aldus beschrijft ons Giesebrecht het begin van Koenraads regeering.

De eerste onderneming van den pas gekozen koning was, Lotharingen weder aan de Duitsche heerschappij te onderwerpen. Het gelukte hem echter niet. Na twee veldtochten was hij wel meester van den Elzas, doch de overige Lotharingsche landen bleven onder Fransch bewind.

Den 30sten November 912 overleed hertog Otto de Doorluchtige van Saksen, zijn zoon Hendrik erfde van hem Saksen en Thuringen. Met gejuich werd hij door den adel en het volk als hertog begroet. Om de goedkeuring van den Duitschen koning op de aanvaarding der hertogelijke waardigheid vroeg hij echter niet. Hierdoor maakte hij inbreuk op de eerste en gewichtigste der leenwetten. Koenraad betwistte hem dan ook het recht, om op eigen gezag zijn vader op te volgen, en ontnam hem verscheidene der leenen, die zijn vader bezeten had; Hendrik mocht in het bezit blijven van Saksen en aldaar onder het oppergezag des konings als hertog het bewind voeren; van Thuringen moest hij evenwel afstand doen.

De eisch was zwaar! Koenraad werd daartoe aangespoord door den raad der bisschoppen, die er bij hem op aandrongen, dat hij de koninklijke heerschappij van Karel den Grooten weder herstellen en den overmoed van de grooten des rijks fnuiken zou. Indien Koenraad toeliet, dat Hendrik van Saksen de hertogdommen zijns vaders, zonder de goedkeuring des konings hierop te ontvangen, als erfgoed aanvaardde, dan kon men hetzelfde recht niet ontzeggen aan de overige Duitsche hertogen en graven, dan waren dezen niet langer de vazallen des konings, die hunne landen van hem in leen ontvingen, maar onafhankelijke vorsten, die uit kracht van hun erfrecht regeerden.

Koenraads eisch wekte bij het geheele Saksische volk diepe verontwaardiging op; die eisch was in hunne oogen een blijk van grove ondankbaarheid. Alleen door den vrijwilligen afstand van Otto den Doorluchtigen was Koenraad koning der Duitschers geworden, thans bewees hij den zoon des mans, wien hij de kroon te danken had, zijne erkentelijkheid door hem een deel zijner bezittingen te willen ontrooven. De Saksische adel spoorde den jeugdigen hertog aan om de wapenen op te vatten, en zijn goed recht te verdedigen.

Koenraad, die een openbaren oorlog wenschte te voorkomen, zocht de zaak in der minne te schikken. Hij ging in persoon naar Saksen, doch werd hier onvriendelijk ontvangen. De Saksische edelen ontzagen zich niet, in zijne tegenwoordigheid luide hunne ontevredenheid aan den dag te leggen. Hendrik hield zijn recht op de erfopvolging staande.

De reis des konings was zonder vrucht gebleven, evenwel wilde hij nog altijd beproeven, Hendrik op vreedzame wijze tot gehoorzaamheid te bewegen.

Zijn trouwen vriend Hatto, aartsbisschop van Mainz, droeg hij alle verdere onderhandeling met den Saksischen hertog op. De wijze, waarop de

aartsbisschop de onderhandelingen voerde, wordt ons op de volgende wijze door Widekind medegedeeld *).

De bisschop liet voor Hendrik een gouden keten maken en noodigde hem bij zich als gast, om hem door rijke geschenken te winnen. Intusschen ging de kerkvorst, om eens naar het werk te kijken, naar de werkplaats van den goudsmid, en zuchtte diep toen hij een blik sloeg op de keten. De goudsmid vroeg hem naar de reden van dat zuchten, waarop Hatto antwoordde: »Die keten moet gedoopt worden in het bloed van den dappersten en mij dierbaarsten man, namelijk van Hendrik." De goudsmid hoorde het en zweeg, doch toen hij het werk afgemaakt en afgeleverd had, verzocht hij zich te mogen verwijderen, en daar hij den hertog, die juist uitging, ontmoette, deelde hij dezen mede wat hij gehoord had. Deze, hevig vergramd, riep den gezant des bisschops, die reeds lang wachtte om hem de uitnoodiging over te brengen, en zeide: »Ga, en zeg aan Hatto, dat Hendrik geen harderen hals heeft dan Adelbert †), en dat wij het beter oordeelen, te huis te blijven zitten en te beraadslagen hoe wij hem kunnen dienen, dan door het aantal onzer begeleiders hem thans lastig te vallen."

De onderhandelingen sprongen af, het zwaard moest beslissen. Het was een hachelijke kamp, welks uitslag daarenboven zeer twijfelachtig scheen, want ook de overige Duitsche grooten toonden, dat zij niet geneigd waren zich aan het koninklijke gezag te onderwerpen. Hertog Erchanger van Zwaben en Arnulf van Beieren bekommerden zich weinig om het oppergezag van den Saliër; Erchanger leefde in openbare vijandschap met Koenraads trouwsten vriend en raadsman, den bisschop Salomo van Constantz.

De kamp tegen Hendrik scheen voor den koning des te gevaarlijker, dewijl juist in dezen tijd de Hongaren over de Duitsche grenzen drongen en Beieren verwoestten. Hertog Erchanger en zijn broeder Berchtold voerden hun neef Arnulf Zwabische hulptroepen toe. In de nabijheid van Passau ontmoetten de Duitsche legers die der Hongaren; de eersten behaalden eene glansrijke overwinning, voor de eerste maal werden in het jaar 913 de gevreesde Magyaren door Duitsche troepen verslagen. Zij sloten vrede met Arnulf en werden in het vervolg diens trouwste bondgenooten.

De zege van Arnulf op de Magyaren was voor den Duitschen koning niet zonder gevaar; wijl Koenraads wapenen tot nog toe niet voorspoedig waren geweest, werd zijn aanzien door de overwinning des hertogs ernstig bedreigd. Koenraad gevoelde, dat hij niet sterk genoeg was om den strijd tegen Hendrik van Saksen, Arnulf en Erchanger vol te houden, en besloot derhalve de Zuidduitsche grooten door eene huwelijksverbintenis voor zijne belangen te winnen. Hij trad in den echt met Kunegunde, de zuster van Erchanger en de moeder van hertog Arnulf; door dit huwelijk hoopte hij de hertogen van Beieren en Zwaben voor immer aan zich te binden.

Thans behoefde Koenraad ten minste vooreerst wel minder beducht te zijn voor Hendrik van Saksen, doch aanhet ten onder brengen van de Saksers was nog niet te denken, want de vereenigde bevolking der Saksische en Thuringsche gewesten schaarde zich vol geestdrift rondom den jongen hertog, die zich door zijn voortreffelijk karakter algemeen bemind had gemaakt.

Eberhard, Koenraads broeder, werd voor den Eresburcht door Hendrik geslagen; hij leed zulke geduchte verliezen dat het volk zong:

„Het aantal dooden was zoo groot,
Dat zelfs de hel haar poorten sloot."

*) De geschiedenis van Saksen door Widekind, monnik van Corvey, is eene hoofdbron voor de geschiedenis van dezen tijd.

†) Hendrik zinspeelt hier op het verraad van den aartsbisschop Hatto, onzen lezers reeds bekend, gepleegd jegens Adelbert van Babenberg.

De berichten omtrent de verdere oorlogen van Koenraad tegen Hendrik van Saksen zijn grootendeels met sagen vermengd; intusschen weten wij met zekerheid, dat Hendrik in het bezit zijner hertogdommen bleef.

Ook het doel, waarmede Koenraad met Arnulfs moeder Kunegunde in den echt was getreden, werd niet bereikt; zoowel de jonge hertog van Beieren als Erchanger en Berchtold gedroegen zich even vijandig jegens hem als vroeger. Erchanger nam zelfs, niettegenstaande zijn vredesverdrag met den koning, Koenraads getrouwsten raadsman, den bisschop Salomo van Constantz, gevangen en voerde hem naar een zijner burchten.

Koenraad moest zijn vriend bevrijden; de oorlog met den Zwabischen hertog ontbrandde dus en de uitslag van den strijd was, dat Erchanger gevangen werd genomen. De koning ontzette hem van zijn hertogdom en verbande hem uit zijn land; onmiddellijk vatte hertog Arnulf de wapenen op ten voordeele van zijn oom tegen zijn stiefvader.

Doch ook Arnulf leed de nederlaag en was gedwongen om naar zijne nieuwe bondgenooten en vrienden, de Hongaren, te vluchten. In zijne plaats stond echter een nieuwe vijand in Zwaben op, Burchard, de zoon van een Zwabischen hertog, die tot dusverre in ballingschap geleefd had, doch thans teruggekeerd was en aan het hoofd van een leger partijgangers plunderend en blakerend het land afliep.

Erchangers vrienden sloegen de handen ineen en sloten zich bij Burchard aan, terwijl ook Hendrik van Saksen kwam opdagen en in Frankenland viel. Erchanger keerde uit zijne ballingschap naar Zwaben terug en verzoende zich met Burchard; den vereenigden opstandelingen gelukte het in de nabijheid van het meer van Constantz eene overwinning te behalen op de troepen des konings. Na dien strijd keerde ook Arnulf naar Beieren terug. Bijna geheel Duitschland was in opstand.

Een gelukkig toeval besliste eindelijk in Zwaben den kamp ten voordeele van Koenraad. Erchanger en Berchtold werden, benevens hun neef Luitfried, door zijne troepen gevangen genomen. De koning stelde hen eerst voor eene geestelijke rechtbank, die hen tot levenslange opsluiting in een klooster veroordeelde. Met die uitspraak echter niet tevreden, riep Koenraad een vorstengericht bijeen, dat het doodvonnis over hen uitsprak, en de koning liet dit vonnis terstond voltrekken. Den 12^{en} Januari 917 werden de drie gevangenen bij Adingen in Neckargau onthoofd. De jonge Burchard werd met het hertogdom Zwaben beschonken. Nog in hetzelfde jaar trok de koning andermaal tegen zijn stiefzoon Arnulf te velde. De Hongaren sloten zich als bondgenooten bij Arnulf aan. Koenraad was nu niet in staat, hem terug te drijven, want ten gevolge van eene wond, die hij in den Beierschen veldtocht ontvangen had, was hij aan het ziekbed gekluisterd. Zijne ziekte zou een doodelijken afloop hebben. Giesebrecht beschrijft ons meesterlijk de laatste levensuren des konings op de volgende wijze:

»Het was een moeitevol, treurig leven geweest, dat hij zeven jaar lang, onder den last der koninklijke waardigheid gebukt, voortgesleept had; wat toch kan er treuriger zijn, dan wanneer een uitstekend man een verheven doel met inspanning van al zijne krachten najaagt en het eindelijk moet opgeven, wijl hij naar het onmogelijke streeft? Koenraad wilde de Frankische koninklijke macht, gelijk die weleer onder Karel den Grooten gebloeid had, op den ouden voet herstellen; doch de tijd was veranderd, nieuwe onoverwinnelijke machten waren ontstaan. Telkens meende Koenraad den vijand ten onder gebracht te hebben, telkens behaalde hij de overwinning, waar hij zelf op de kampplaats verscheen, doch nauwelijks had hij den rug gekeerd, of de vijandelijke machten hieven het hoofd weder op. In dezen onophoudelijken strijd met de hem wederstrevende machten des tijds, werd zijne edele, krachtige natuur verlaagd: wreed en arglistig betoonde zich dezelfde man als koning, die vroeger vrij en fier en van zijne kracht bewust aan de stormen des levens het hoofd geboden had.

Dit geschiedde, wijl hij het leven der volkeren leiden en regelen moest in een gevaarlijk en ingewikkeld tijdsgewricht, zonder dien adelaarsblik te bezitten, die, onbeneveld en onverduisterd door de verwarde en verwarrende gebeurtenissen van het oogenblik, duidelijk de geschiedenis der toekomst weet te lezen; dien adelaarsblik, zonder welken een vorst in dagen, waarin nieuwe krachten zich uit verouderde vormen zoeken los te wringen, onherroepelijk verloren is. Koenraad dwaalde, door den glans der koninklijke macht verblind, doch zijne dwaling is te vergeven, want hij had naar zijne overtuiging het recht aan zijne zijde en hij streed voor een denkbeeld, waarmede naar zijne meening het geluk zijns volks onafscheidelijk verbonden was. Velen hebben gedwaald als hij, doch weinigen hebben een sterfuur gehad, als het zijne, waarin de sluier op eenmaal wordt opgeheven, het zelfbedrog van zoovele jaren verdwijnt en de thans onbenevelde blik profetisch in de toekomst doordringt. Weinigen hebben in hunne laatste oogenblikken zoo oprecht de dwaling van hun eigen leven beleden en nog stervend vol zelfverloochening het recht van den tegenstander erkend; »zoo zeer," zegt een oud Saksisch kroniekschrijver, »ging hem het welzijn zijns vaderlands ter harte, dat hij zelfs, door de verheffing van zijn vijand — eene zeldzame deugd! — dat welzijn zocht te bevorderen!"

«Toen Koenraad zijn einde voelde naderen, — aldus meldt ons Widekind — riep hij zijn broeder Eberhard tot zich en sprak: »Ik gevoel, broeder, dat ik niet lang meer den last des levens zal dragen; God wil het zoo, ik moet sterven. Wat thans van het rijk der Franken zal worden, hangt voornamelijk van u af, daarom overweeg het wel en let op mijn raad, den raad uws broeders. Wij hebben vele getrouwen en een groot volk, dat ons in den strijd volgt; wij hebben burchten en wapenen, in onze handen berusten kroon en schepter en al de luister der koninklijke waardigheid omstraalt ons. Doch het geluk en het juiste doorzicht ontbreken ons. Dat geluk, dat doorzicht, mijn broeder, vielen aan Hendrik ten deel, de toekomst des rijks ligt in de hand der Saksers. Neem deze koninklijke teekenen, den gouden haak met den koningsmantel, het zwaard en de kroon onzer oude koningen, ga tot Hendrik en maak vrede met hem, opdat gij hem voortaan tot vriend hebt. — Of hoe? Moet de geheele natie der Franken met u door zijn zwaard vallen? Want waarlijk! hij zal heer en koning zijn van vele volken!" Aldus sprak Koenraad, en Eberhard kon zijne tranen niet bedwingen. Hij beloofde te doen, wat zijn broeder hem bevolen had.

Spoedig daarop stierf koning Koenraad, zonder mannelijke nakomelingen na te laten, den 3en December 918. Door zijn dood verzoende hij de gemoederen der menschen. Van harte betreurden hem de Franken en zij begroeven hem in het oude klooster te Fulda onder het altaar van het Heilige Kruis. De grafstede is sinds lang verwoest, en geen enkele steen wijst de plaats aan, waar de zwaar beproefde vorst zijne rustplaats gevonden heeft."

Hertog Eberhard volgde de bevelen, die zijn stervende broeder hem gegeven had. Al mocht hij ook de begeerte koesteren, om als erfgenaam van Koenraad aanspraak te maken op de Duitsche koningskroon, toch onderdrukte hij dien wensch tot welzijn van het vaderland. Eer hij de reis naar Saksen tot hertog Hendrik aanvaardde, deed hij de Frankische grooten samenkomen, deelde hun Koenraads uiterste wil mede en verlangde van hen, dat ook zij Hendrik van Saksen als Duitsch koning zouden erkennen. Nadat hij van hen de belofte van gehoorzaamheid ontvangen had, ging hij in persoon naar Saksen, om Hendrik de koningskroon aan te bieden.

De volkssage zegt, dat hij hertog Hendrik in den omtrek van Quedlinburg in eene vinkenbaan aantrof, bezig met vinken te vangen. Om deze reden zou hij den bijnaam van den Vogelaar ontvangen hebben. Deze sage, die in meer dan één geschiedkundig werk wordt aangetroffen, mist echter allen geschiedkundigen grond.

Hendrik verklaarde zich bereid om den wensch van den overleden koning in te willigen. Den 14^en^ April 919 kwamen te Fritzlar aan den Eder, in Hessen, aan de grenzen der Saksische en Frankische landen, de grooten van beide hertogdommen bijeen en erkenden Hendrik van Saksen als Duitsch koning (919—936), terwijl de bisschop van Mainz zich bereid verklaarde om hem te zalven en te kronen. Doch hiervan wilde Hendrik niets hooren.

»Het is mij," riep hij uit, »eers genoeg, dat ik koning heet en als zoodanig verkoren ben, wijl Gods genade en uwe gunst dit wil; de zalving en kroning mogen aan waardiger mannen dan ik ten deel vallen, zulk eene eer is mij te groot."

Was het alleen bescheidenheid, die den koning noopte om de zalving door priesterlijke hand te weigeren? Zeker niet; Hendrik zag maar al te goed in, dat hij de onafhankelijkheid der kroon tegenover de geestelijkheid moest handhaven en daarom weigerde hij, door de hand eens priesters gezalfd te worden.

De Frankische en Saksische grooten begroetten den koning met gejuich, en zwoeren hem, hoewel hij niet gezalfd was, den eed van trouw. Van grooten invloed op de ontwikkeling van het Duitsche rijk was het feit, dat de Duitsche koningskroon van den Frankischen stam op den Saksischen overging. Tot heden hadden de Saksers zich nog immer beschouwd als een volksstam, die door de Franken werd onderdrukt, tusschen Franken en Saksers bestond nog altijd een nationale haat, die thans eindelijk begon te verdwijnen, nu door den Frankischen hertog de koningskroon aan een Sakser werd aangeboden.

Terstond nadat Hendrik de regeering aanvaard had, was het zijn streven, de Duitsche eenheid te herstellen, doch hij sloeg tot bereiking van dit doel een geheel anderen weg in dan dien, welke door Koenraad zonder goed gevolg betreden was. Giesebrecht beschrijft ons den persoon en de plannen van den grooten man op de volgende treffende wijze:

Hij was aan een bloesem gelijk, die de nadering der lente verkondigt. In het spiegelgevecht, bij het rennen met de lans en in het ridderlijke tweegevecht was het een lust dien welgemaakten, slanken man te zien. Geen stoutmoediger en gelukkiger jager dan hij leefde in geheel het land der Saksers en op het slagveld had hij reeds schitterende proeven van waren heldenmoed gegeven. Met lauweren gekroond was hij wedergekeerd uit den strijd tegen de Daleminciërs; hoewel niet zegevierend, had hij toch niet zonder roem het zwaard tegen de Hongaren gevoerd. Dat de Saksers eene eigenaardige, aangeboren scherpzinnigheid bezaten, werd zelfs in dien tijd door de Franken erkend en niemand bezat die juistheid van blik in hooger mate dan Hendrik. Bij den eersten oogopslag wist hij het al of niet doelmatige en uitvoerbare eener zaak in te zien en nooit stelde hij zich bij al zijne handelingen een ander doel voor oogen dan dat, hetwelk binnen het bereik zijner krachten viel. Overmoed en lichtvaardigheid schenen aan zijn karakter geheel en al vreemd; mocht hij al aan den maaltijd dikwijls opgeruimd zijn, toch was hij meestal ernstig en in zich zelf gekeerd. Vrede en orde onder zijne onderdanen te stichten en te handhaven was zijn hoogste streven, en dit gelukte hem ook met bewonderenswaardige gemakkelijkheid. Gaarne en rijkelijk beloonde hij zijne vazallen en dienaren, die hem met de grootste trouw aanhingen. Innige gehechtheid aan het land en volk der Saksers was eene van Hendriks meest in het oog vallende deugden; de zeden en gewoonten der Saksers bleven hem steeds heilig. Met eene bewonderenswaardige scherpzinnigheid doorzag hij terstond zijn toestand en begreep hij, op welke wijze eene vereeniging der Duitsche stammen, die tot het Oostfrankische rijk behoord hadden, nog tot stand kon gebracht worden. Voor zijn kalmen en doordringenden blik lag de toekomst onthuld. Wel wachtte hij zich, den voet te zetten op de nootlottige dwaalwegen, door Koenraad bewandeld: eene nieuwe

baan sloeg hij met vindingrijken en onverschrokken geest in. Hij wilde niet het rijksgezag herstellen, door de afzonderlijke stammen aan één overheerschenden stam te onderwerpen, gelijk dit weleer de Merovingers en na hen de Karolingers gedaan hadden; hij wilde geene heerschappij der Saksers in het leven roepen, geschoeid op Frankische leest; hij wenschte niet van één middelpunt uit, met hulp alleen van afhankelijke beambten de verschillende gewesten te regeeren, gelijk dit door de Frankische koningen was geschied, doch alleen op de volgende wijze kon, naar zijne overtuiging, ter rechter tijd eene duurzame vereeniging der Duitsche stammen tot stand komen. Iedere stam moest zijne eigene aangelegenheden zelf regelen, volgens zijne aloude rechten en gebruiken; zoowel in tijd van oorlog als van vrede zou een hertog aan het hoofd van elken stam staan, wien de graven en heeren in den strijd volgen en gehoorzamen moesten. Evenals de gouden band de schitterende juweelen tot eene kroon verbindt en daardoor het heerlijk zinnebeeld van aardsche macht doet ontstaan, zoo moest ook de koninklijke macht de Duitsche landen tot een groot geheel verbinden en hun door die vereeniging eerst den vollen luister bijzetten. Het was er mede als met de vijf vingers der hand; elk dier vingers is goed om de eene of andere bijzondere dienst te verrichten, doch de kracht ligt in de gebalde vuist. Volgens het denkbeeld, door Hendrik opgevat, was het rijk niets anders dan een verbond der Duitsche stammen, onder het oppertoezicht van den door allen gekozen koning.

Hendrik was alleen door de Franken en Saksers, niet door de overige Duitschers, tot koning gekozen. Om de eenheid des rijks tot stand te brengen, zooals hij zich die voorstelde, moest hij Zwaben, Beieren en Lotharingen aan zijn gezag onderwerpen. Zoowel Burchard van Zwaben als Arnulf van Beieren waren echter volstrekt niet geneigd om Hendrik als koning te erkennen. Deze moest dus de Franken en Saksers te wapen roepen, om, zoo noodig, door de kracht hunner wapenen aan zijne eischen kracht en klem bij te zetten.

Hertog Burchard waagde den strijd niet, hij onderwierp zich, en Hendrik erkende hem als hertog van Zwaben. Arnulf van Beieren echter, die zelf gaarne koning der Duitschers zou geworden zijn, riep zijne Beieren te wapen en wachtte te Regensburg den koning af. Reeds was alles tot den strijd gereed, toen zich in het kamp der Beieren gezanten van Hendrik vertoonden en Arnulf den voorslag deden, dat beide vorsten onder vier oogen hun twist zouden beslechten.

Een tweegevecht was in het oog van den strijdlustigen hertog van Beieren de natuurlijkste beslissing van een geschil tusschen vorsten; hij nam derhalve gaarne dit voorstel aan. Hij deed zijn leger terugtrekken; alleen van eenige edelen vergezeld ging hij in volle wapenrusting naar de plaats van bijeenkomst, welke Hendrik had aangewezen. Aldaar trof hij den koning aan, doch tot zijne verbazing trad deze hem ongewapend te gemoet.

»Had het volk u tot koning verkozen," zoo sprak Hendrik, »dan zou ik de eerste geweest zijn, die u huldigde, doch God heeft het anders gewild: ik moet aan het hoofd der Duitschers staan. Waarom zullen wij dan het bloed van zoovele krijgslieden vergieten in een tijd, waarin zulke groote gevaren ons bedreigen?"

Door zijne edele welsprekendheid wist Hendrik den hertog te overreden; Arnulf keerde naar zijne legerplaats terug. Nadat hij met zijne grooten had beraadslaagd, verklaarde hij zich bereid tot onderwerping, doch hij stelde als eenige voorwaarde, dat hij de bisdommen in zijn gebied naar believen zou mogen begeven, zonder hierop de goedkeuring des konings te moeten inwachten.

Hendrik nam deze voorwaarde aan, van welke Arnulf later een schandelijk misbruik maakte. Vele bezittingen der kerk verklaarde hij verbeurd ten bate der hertogelijke schatkist, waarom hem ook door de geestelijken de bijnaam »de Booze" gegeven werd.

Het Duitsche rijk, met uitzondering van Lotharingen, was thans onder den schepter des konings vereenigd.

In Lotharingen regeerde Giselbert, de zoon van aartshertog Reginar. Een bloedige strijd dreigde tusschen Frankrijk en Duitschland om het bezit van dit hertogdom uit te barsten. Hendrik echter, die vreesde, dat de Beieren en Zwaben, welke alleen voor den drang der omstandigheden gezwicht waren, bij deze gelegenheid de wapenen tegen hem zouden opvatten, verkoos veel liever vrede met Karel den Eenvoudigen te sluiten. Den 7en Februari 921 kwam deze vrede tot stand.

Karel erkende Hendrik als koning van het Oostfrankische rijk en Duitschland. Lotharingen bleef voor het grootste gedeelte onder Frankische heerschappij.

Ofschoon Hendrik die belangrijke provincie nog niet met Duitschland kon vereenigen, was het sluiten van dezen vrede toch van groote beteekenis, want de Karolingers in Frankrijk deden daardoor afstand van Duitschland, terwijl zij tot dusver, als erfgenamen van Karel den Grooten, nog altijd hun recht op de Duitsche koningskroon gehandhaafd hadden.

Twee jaren na het sluiten van den vrede behaalde Hendrik echter belangrijke voordeelen. Partij trekkende van de in Frankrijk heerschende regeeringloosheid, die uit den strijd der grooten tegen Karel den Eenvoudigen geboren werd, trok hij met een leger naar Lotharingen. Het geluk was hem gunstig: Giselbert geraakte door verraad van een adellijken Lotharinger in zijne macht. Ofschoon hij volgens de zeden dier tijden het recht had gehad, om hem voor een vorstengericht te brengen, betoonde hij zich zachtmoedig; hij stelde Giselbert weder in vrijheid, bevestigde hem in zijne waardigheid als hertog van Lotharingen en gaf hem zelfs in het jaar 928 zijne dochter Gerberga tot gemalin. Hierdoor kwam Lotharingen weder aan het Duitsche rijk. Ook vond hij gelegenheid om hertog Eberhard van Frankenland voor de vele gewichtige diensten, hem bewezen, te beloonen, door hem de goederen in Lotharingen terug te geven, welke de Konradijnen vroeger bezeten hadden.

Bijna zonder bloedvergieten, door wijze gematigdheid, innemendheid, zachtmoedigheid en beleid had Hendrik in den loop van weinige jaren het verbrokkelde Duitsche rijk weder tot één geheel gemaakt, en, ter rechter tijd, want juist toen vertoonden zich opnieuw de Magyaren, die sedert 919 de Duitsche grenzen met rust hadden gelaten. In 924 deden zij een inval in de Saksische provinciën, en verwoestten deze volgens hunne gewoonten te vuur en te zwaard. Hendrik was niet bij machte om hen terug te drijven; hij moest zich terugtrekken in de sterke burcht Werla, nabij Goslar.

Een gelukkig toeval verloste eindelijk het land van die geduchte vijanden. Bij eene schermutseling gelukte het den soldaten des konings eene kleine bende Hongaren van uit eene hinderlaag te overvallen en den aanvoerder gevangen te nemen. De gevangen Hongaar stond bij zijn leger zoo hoog in aanzien, dat de Magyaren gezanten tot Hendrik zonden en dezen een hoog losgeld aanboden. De koning weigerde dit echter en verklaarde, dat hij slechts op ééne voorwaarde den Hongaarschen vorst wilde loslaten, namelijk, wanneer voor een tijd van negen jaar vrede werd gesloten; in dit geval was hij zelfs bereid om den Magyaren jaarlijks eene aanzienlijke schatting te betalen.

Eene schatting te betalen! Dit werd in die dagen beschouwd als een teeken van de diepste vernedering, die een volk ondergaan kon, en evenwel besloot Hendrik daartoe, om maar den vrede tot stand te brengen, want slechts op die wijze was het hem mogelijk, zijn volk zoover te ontwikkelen, dat het na verloop van tijd met goed gevolg den Hongaren het hoofd zou kunnen bieden.

Dezen namen Hendriks voorslag aan; zij beloofden negen jaar lang Saksen en Thuringen niet door hunne invallen te zullen verontrusten, indien hun aanvoerder uitgeleverd en de schatting toegezegd werd.

De vrede werd gesloten: de Hongaren keerden naar hun vaderland terug.

Hendrik legde thans eene bewonderenswaardige werkzaamheid aan den dag. De geschiedenis heeft hem den naam van den Grooten niet gegeven, en evenwel verdient hij dien meer dan zoo vele andere vorsten, die wegens hunne veroveringen dien vleienden eernaam ontvangen hebben.

In dien tijd bestonden in Saksen en Thuringen nog geene groote steden. Aan de oevers van den Rijn en den Donau hadden de Romeinen op Duitschen bodem wel volkrijke steden met sterke muren en torens gesticht, doch vele van deze waren door de strooptochten der Noormannen en Hongaren weder verwoest. Het was dus dringend noodig de steden te herstellen en in de Saksische landen nieuwe vestingen aan te leggen.

Tot nu toe hadden de Saksers volgens oud gebruik deels in open dorpen, deels op alleenstaande hoeven gewoond; slechts hier en daar verhieven zich in het land enkele versterkte kasteelen, de burchten des konings, ommuurde bisschoppelijke verblijven en kloosters. Deze alleenstaande kleine vestingen konden echter slechts een beperkt aantal manschappen huisvesten; het land lag derhalve steeds voor buitenlandsche vijanden bloot. Met eene weergalooze werkzaamheid wendde Hendrik reeds de eerste jaren van den vrede aan, om in alle grenslanden vestingen aan te leggen, die meer strijdkrachten konden bevatten. Hij beval, dat binnen deze vestingen de huizen dicht aaneen zouden worden gebouwd. Dikke muren en diepe grachten omsloten de thans gebouwde steden, die met verbazingwekkende snelheid verrezen; ging het bouwen reeds met bezwaren gepaard, nog moeilijker scheen het, de Saksers te doen besluiten om in de steden hunne woonplaats te kiezen. Tot bereiking van dit doel vaardigde Hendrik eene reeks van wetten uit. Hij had vroeger zijne dienstmannen in grooten getale naar de grensmarken doen verhuizen, en door het schenken van kleinere of grootere leenen tot den krijgsdienst verplicht. Thans ontvingen deze leenmannen bevel, dat voortaan elke negende man onder hen in de stad eene woning voor zich en de overige acht in orde moest maken; in ruil hiervoor werd zijn eigen land door hen, die buiten de stad woonden, bearbeid.

In de vestingen werden schuren aangelegd, waarin men koren verzamelde; het derde deel der veldvruchten werd tot dit doel aangewend. Om de steden tot het middelpunt van het omliggende land te maken, vaardigde Hendrik eene wet uit, volgens welke alle gerechtszittingen, volksvergaderingen en markten in de steden moesten gehouden worden. Hierdoor ontstond daar een levendig vertier. De kooplieden zochten bescherming achter de stevige muren, waar zij hunne magazijnen veilig konden opslaan.

Tot dusver waren de handwerken in Duitschland alleen door slaven of lijfeigenen uitgeoefend; Hendrik kondigde eene wet af, volgens welke er in de steden geene slaven mochten zijn. Hierin vonden de handwerkslieden eene gereede aanleiding om zich te vestigen in de vrije en versterkte plaatsen, waar zij niet alleen bescherming tegen hunne vroegere meesters, maar ook een winstgevenden arbeid vonden. Zoo ontstond in den loop dezer eeuw in de Saksische steden een krachtige burgerstand. Om de door hem gestichte vestingen spoedig te bevolken, nam Hendrik nu en dan ook zijne toevlucht tot eigenaardige middelen.

Zoo bepaalde hij bijv. dat Merseburg eene vrijplaats zou zijn voor alle misdadigers. Zij, die door de wet vervolgd werden, vloden dus naar die stad en het nabij liggend fort Keuschberg.

Hendrik vormde op die wijze, gelijk Widekind zegt, uit roovers eene krijgsbende. Hij waakte er echter streng voor, dat dezen met hunne naburen in vrede leefden, alleen tegen de Wenden veroorloofde hij hun zoo vele rooftochten te ondernemen, als zij zelf wilden, een verlof, waarvan de Merseburgers meermalen gebruik maakten. Weinige jaren later konden reeds duizend man uit hen aangeworven worden, om deel te nemen aan den oorlog in Bohemen.

Door het stichten *) van zoovele vestingen had Hendrik het land tegen onverhoedsche invallen der Magyaren in staat van verdediging gesteld. Thans moest hij ook de Saksische krijgslieden voor eene ontmoeting met de Hongaren in het open veld geschikt maken.

De Saksers waren voortdurend getrouw gebleven aan hunne oude wijze van krijgvoeren; hunne legers bestonden bijna uitsluitend uit voetvolk †). In wigvormige, dicht aaneengesloten benden, rukten zij op den vijand aan; deze wijze van aanval deed echter niet de minste uitwerking in den strijd tegen de lichtgewapende benden der Hongaren, welke uiteen stoven, zoodra de wig in hunne gelederen wilde binnendringen, doch zich in een volgend oogenblik weder aaneensloten om hun vijand in de flank aan te vallen.

Hendrik begreep te recht, dat hij in de eerste plaats het krijgswezen van zijn land herscheppen moest. Hij gelastte derhalve zijnen vazallen, dat zij voortaan met hunne dienstmannen te paard op de verzamelplaats des legers moesten verschijnen. Dit was eene lastige verplichting. Om voor de Saksers den dienst te paard meer aanlokkelijk te maken, gaf de koning vroolijke feesten met ridderspelen, waarbij de edelen te paard, in verschillende partijen verdeeld, spiegelgevechten hielden. Hendrik was steeds de eerste bij deze spelen, en overtrof al zijne manschappen in vaardigheid; hierdoor prikkelde hij hunne eerzucht en wekte hij hen tot naijver op.

De adel volgde zijn voorbeeld; op alle kasteelen in het land werden weldra ridderspelen te paard gehouden, waaruit de latere tournooien in Duitschland voortgekomen zijn. De vazallen en hunne dienstmannen gewenden zich spoedig aan deze wijze van oorlog voeren, en weldra mocht Hendrik de overtuiging koesteren, dat zijne Saksers, ook als ruiters, in den oorlog gewichtige diensten zouden bewijzen. Eer hij het waagde, hen tegen de Hongaren in het veld te voeren, beproefde hij hunne kracht tegen minder gevaarlijke vijanden, de Slaven, die zich in de landen tusschen de Elbe en den Oder in grooten getale hadden gevestigd.

Het eerst wendde Hendrik zijne wapenen tegen de Herellers, een volksstam der Wenden, die aan de oevers van den Havel en de Spree woonde. Hij belegerde de vesting Brenneburg (Brandenburg) en nam haar na een korten strijd in. Even gelukkig was hij in den strijd tegen andere stammen der Wenden. Ook tegen de Bohemers voerde hij zijne krijgers aan. Hij drong met hen diep in het land tot Praag door; wijl ook de Beieren aan zijne oproeping gehoor hadden gegeven en onder hertog Arnulf te gelijker tijd met een leger Boheme waren binnengerukt, moest de hertog van dit land, de jeugdige Wenzel, die reeds tot het Christendom was overgegaan, wel besluiten zich aan Hendrik te onderwerpen. Hij stelde in het jaar 929 zijn land in handen van den Duitschen koning, die het hem weder als leen afstond. Sedert dien tijd waren de Duitsche koningen de leenheeren van Boheme.

De oorlogen tegen de Slaven werden met groote verbittering en meermalen met onmenschelijke wreedheid gevoerd.

Zoo liet Hendrik, toen hij na een beleg van twintig dagen de Wendische vesting Grona bemachtigd had, alle mannelijke inwoners ombrengen, terwijl de vrouwen en kinderen als slaven werden weggevoerd.

Door deze overmaat van wreedheid werden de Slaven tot vertwijfeling gebracht. De Redariërs, een hunner aanzienlijkste stammen, stonden op, overvielen de stad Walsleben in de Altmark, veroverden haar en vermoordden al de Saksische inwoners. Door zulk een goeden uitslag aangespoord, sloegen ook de overige Slaven in alle dorpen van het gebied der Wenden tot opstand

*) Hendrik heeft in de geschiedenis wegens zijne verdiensten als stichter van zooveel steden, bij den bijnaam van »de Vogelaar," ook dien van »Stedenbouwer" ontvangen.

†) De Franken bezaten eene voortreffelijke ruiterij, die zich reeds herhaaldelijk in den oorlog onderscheiden had.

over. Verscheiden vestingen der Saksers werden in korten tijd door hen bemachtigd. De macht van den tot heden zoo geminachten vijand groeide thans op zeer bedenkelijke wijze aan.

Hendrik bracht spoedig een leger op de been, stelde het opperbevel daarover in handen van twee beproefde markgraven, en dezen gelukte het na een geduchten strijd, den 4en September 929, nabij Lenzen, de Wenden volkomen ten onder te brengen, hoewel het aantal der Saksers veel geringer was dan dat hunner vijanden. Meer dan 100,000 Wenden zijn, naar men verhaalt, in dien slag omgekomen.

De Saksers hadden slechts weinig krijgsgevangenen gemaakt en ook deze weinigen, 800 in getal, die geboeid naar de Saksische legerplaats werden gevoerd, vonden reeds den volgenden dag door beulshanden den dood. Hendrik, de anders zoo zachtmoedige vorst, behandelde de Wenden even onmenschelijk, als weleer Karel de Groote de Saksers gedaan had. De tegenstand der Wenden was door hunne nederlaag bij Lenzen gefnuikt; alle volgende veldtochten tegen hen waren van weinig beteekenis, en overal bleven de Saksers overwinnaars. Zoo werden de landen tusschen Elbe en Oder onderworpen aan de heerschappij der Saksers en in de nieuwe provinciën begon allengs een krachtige Duitsche geest te ontwaken.

Negen jaren waren voorbijgegaan, sedert Hendrik met de Hongaren den vernederenden vrede gesloten had, die hem tot het betalen eener schatting verplichtte. Zonder zijn eigen werk te vernietigen, kon hij thans die schatting weigeren. Doch indien hij dit deed, riep hij opnieuw die roofzuchtige benden in de Duitsche landen. De koning, die overtuigd was, dat hij thans zijne soldaten genoegzaam geoefend had, om met goed gevolg den Hongaren het hoofd te kunnen bieden, had besloten den strijd te wagen. Nochtans wilde hij dien niet ondernemen zonder de goedkeuring der Duitsche grooten. Hij riep de graven en heeren uit Saksen, Thuringen en Frankenland op een landdag bijeen. In gloeiende taal schetste hij hun de ellende, die de Hongaren over Duitschland gebracht hadden, den smaad, die in het betalen eener schatting gelegen was, en wekte hen op om als één man tegen den erfvijand der Duitschers op te trekken.

Vol geestdrift hoorden de vazallen de rede des konings aan, en toen hij geëindigd had verklaarden zij zich eenparig bereid om hun laatsten droppel bloeds aan zijne zijde te vergieten; met een plechtigen eed beloofden zij hem hunne hulp.

Weinige dagen na den landdag kwamen de Hongaarsche gezanten, om de schatting in te vorderen. Hendrik wees hen af en weigerde te betalen; ja zelfs verhaalt men, dat hij hen smadelijk bejegende, doordien hij hun in plaats van de gevorderde schatting, een schurftigen hond zonder ooren en staart aanbood. Van dit geschenk weet echter de geschiedenis niets.

Het weigeren der schatting had de gevolgen, welke Hendrik voorzien had. Reeds in den herfst van het jaar 932 rukten de Hongaarsche ruiterbenden op de Saksische landen aan. Een volksstam der Slaven, de Dalemin-ciërs, die de grenslanden bewoonden, riepen zij op om mede tegen de Saksers ten strijde te trekken. De Slaven echter vreesden thans Hendrik meer dan de Hongaren, en weigerden dus hunne hulp. Gedurende den winter van 932 op 933 verwoestten de vijandelijke ruiterscharen de Thuringsche landen. Hendrik kon hen voor het oogenblik niet terugdrijven, doch daarom bleef hij niet werkeloos, want hij maakte gebruik van den invallenden winter, om een leger bijeen te trekken. Uit Frankenland, Saksen en Thuringen schaarden de vazallen zich rondom zijne vanen. Het leger der Duitschers muntte ditmaal uit door eene voortreffelijk toegeruste ruiterij.

Met de bedachtzaamheid, die aan den rijperen leeftijd eigen is, wilde Hendrik den uitslag van den krijg geenszins van het toeval laten afhangen. De Hongaren hadden de gewoonte, wanneer zij eene landstreek verwoest

hadden, zich in twee afdeelingen te splitsen. Hierop wachtte de koning, en wat hij voorzien had, gebeurde.

Na de verwoesting der Thuringsche provinciën splitste het leger der Hongaren zich in twee afdeelingen, om van twee zijden te gelijk, van het westen en van het zuiden, in de Saksische landen te vallen. Hendrik zond onmiddellijk zijne Saksische en Thuringsche ruiterij af tegen de zwakste legerafdeeling der Hongaren, die in het westen stond. De Saksers tastten den vijand met onstuimige woede aan en behaalden na een bloedigen strijd de zegepraal. Het Hongaarsche leger werd uiteengejaagd, de meeste hunner aanvoerders bleven op het slagveld.

In eene ordelooze vlucht verstrooiden zich de verslagen Hongaren over het land; slechts weinigen hunner mocht het gelukken, hun geboortegrond te bereiken, want van alle kanten daagden de boeren op. Dezen togen ter Hongarenjacht, gelijk zij vroeger ter wolvenjacht gingen; waar zij een vluchteling aantroffen, sloegen zij hem als een wild beest dood. Gevangenen maakten zij alleen, wanneer zij, om hun wraaklust bot te vieren, den doodstrijd der ongelukkigen wilden verlengen.

Hendrik trok in persoon aan het hoofd zijns legers de grootste afdeeling der Hongaren te gemoet, die nog in Thuringen was teruggebleven. Hij trof deze, gelijk Widekind ons meldt, aan bij eene plaats, Riade genaamd.

Het kwam tot een vreeselijken strijd, waarin Hendrik de vruchten plukte van de reorganisatie zijns legers. Onder den kreet: »Kyrie eleison! (Heer, erbarm U onzer)" aan het kerkgezang ontleend, stormden de Saksers op den vijand in, en met eene dapperheid, die alle doodsgevaar trotseerde, bevochten zij eene schitterende zege. Geheel het leger der Hongaren werd op de vlucht gedreven, terwijl hunne bagage een buit der Saksers werd.

De Hongaren vloden zoo snel mogelijk naar de grenzen van hun vaderland. Het gelukte hun, op hunne vlugge strijdrossen hunnen vervolgers te ontkomen; slechts weinigen werden gevangen genomen. In het veroverde kamp vonden de Saksers kostbare schatten, eene groote hoeveelheid goud, zilver en geroofde kostbaarheden, ook uitmuntend vee. De kostbaarste schat waren echter de Duitsche vrouwen, meisjes en knapen, welke de Hongaren als gevangenen met zich gevoerd hadden. Den 15den Maart 933 werd deze eerste belangrijke zegepraal op de Hongaren door koning Hendrik behaald. Hij liet tot herinnering aan dezen dag eene schilderij vervaardigen, die hij op de tweede verdieping van zijn paleis te Merseburg ophing.

Door zijne zegepraal op de Hongaren, had Hendrik de Saksische en Thuringsche landen voor langen tijd van de invallen dezer vijanden bevrijd. Hij zwaaide thans den schepter over het geheele Duitsche rijk, gelijk Lodewijk de Duitscher het in zijne dagen beheerscht had. Nog een vijand had hij intusschen te overwinnen, die voor Duitschland hoogst gevaarlijk worden kon, de Denen. Dezen hadden langzamerhand Sleeswijk en Holstein weder aan zich getrokken, terwijl zij de Duitschers, die zich in de noordelijke provinciën gevestigd hadden, deels omgebracht, deels over de Elbe teruggedrongen hadden; meermalen ook, werden de landen aan deze zijde der Elbe door de Deensche horden verontrust.

In het jaar 934 verzamelde Hendrik andermaal een leger, en trok hiermede tegen de Denen op. Tot een slag kwam het echter niet, want de oude koning der Denen, Gorm, durfde zich niet met den Duitschen koning meten. Hij sloot met dezen vrede, waarop de Denen Sleeswijk en Holstein ontruimden. Het veroverde land stond de vorst zijnen Duitschen krijgsmakkers als leengoed af en hij richtte hier het markgraafschap Sleeswijk, als voormuur tegen Duitschlands vijand op. Een jaar was na deze schitterende zegetochten verstreken, toen Hendrik (935) door eene beroerte getroffen werd, die hem indachtig maakte, dat hij orde op zijne zaken moest stellen.

Wel was het Duitsche rijk een kiesrijk geworden; wel had Hendrik, even-

als zijn voorganger Koenraad, de kroon alleen aan zijne verkiezing door de grooten te danken gehad, maar in weerwil van dit alles koesterde hij de hoop, dat hij in de regeering zou opgevolgd worden door een zijner zonen, indien hij dezen den hertogen en edelen aanbeval. Maar wien zijner zonen zou hij kiezen?

Hendrik had als jongeling eene schoone non van voorname Saksische familie, de bekoorlijke Hatburg, tegen den wil der geestelijkheid tot gemalin genomen. Bisschop Siegmund van Halberstadt had echter dit huwelijk nietig verklaard, opdat het klooster, waaruit Hatburg gevlucht was, in het bezit mocht blijven van haar rijk erfgoed.

Het huwelijk werd ontbonden; de zoon, wien Hatburg het leven had geschonken, Thankmar, werd als bastaard beschouwd. Thankmar was opgegroeid tot een dapper en onverschrokken man, die veel geschiktheid voor de koninklijke waardigheid scheen te bezitten. Hendrik vreesde echter, dat de grooten hem zijne zoogenaamde onwettige geboorte zouden verwijten, en dat hij dus niet algemeen in het Duitsche rijk als koning erkend worden zou.

Zijne drie andere zonen, Otto, Hendrik en Brun waren geboren uit een tweede huwelijk, dat hij met de schoone Mathilde, eene afstammeling van den Saksischen hertog Wittekind, had aangegaan. Mathilde was eene voortreffelijke, vrome vrouw, die ons door de geschiedschrijvers van dien tijd als een engel van lieftalligheid en zachtmoedigheid wordt beschreven. Hendrik beminde haar met al de kracht zijner ziel en stelde haar raad op hoogen prijs. Mathilde wenschte dat haar tweede zoon, Hendrik, de kroon zou erven, want deze geleek sprekend op zijn vader, niet alleen wat het uiterlijk, maar ook, gelijk de moeder beweerde, wat zijn karakter betrof. Hij was de schoonste jongeling van het geheele land, in weerwil van zijn jeugdigen leeftijd een onoverwinlijk kampioen bij alle ridderspelen, een wakker jager, daarbij bedaard en vastberaden van aard, verre boven zijn leeftijd. Door zijn innemend uiterlijk, zijne zachtaardigheid en voorkomende vriendelijkheid, had hij zich aller toegenegenheid weten te verwerven. Ook nog eene andere omstandigheid sprak ten gunste van Hendrik. Hij was geboren, toen zijn vader reeds als koning het bewind voerde. De Grieksche gewoonte, dat de zoon, die in het purper geboren was, boven zijne andere broeders werd voorgetrokken, had ook in Saksen voorstanders gevonden. En toch meende koning Hendrik, dat hij zijn oudsten zoon Otto niet ten gunste van een jongeren broeder van de troonsopvolging mocht uitsluiten, want in Otto merkte hij zulke schitterende talenten en zulk een verheven karakter op, dat hij van hem een krachtig bewind, ja de instandhouding van het Duitsche rijk met zekerheid meende te mogen verwachten.

Otto was een jongeling van een krachtigen lichaamsbouw, eene fiere gestalte en een weergaloozen moed. Reeds van zijne kindsheid af bezat hij iets eigenaardigs, ja zonderlings in zijn karakter. Hij was eigenlijk niet bemind, want dikwijls beleedigde hij degenen, die hem omringden; ofschoon hij zich gul en vriendschappelijk jegens hen gedroeg, ontbrak hem toch die innemendheid, waardoor zijn jongere broeder Hendrik aller harten wist te winnen. Zijn bliksemend oog boezemde wel vrees, doch geene liefde in. Wanneer hij in toorn geraakte, en dit gebeurde hem herhaaldelijk wegens zijn prikkelbaar karakter, schoten zijne oogen vuur en werd zijn blik waarlijk vreeselijk. Zijn rood gelaat, waarvan in strijd met de heerschende gewoonte een zware baard neergolfde, zijne breede, met dikke haren als met leeuwenmanen begroeide borst en zijn haastige en vlugge gang vermeerderden nog het ontzagwekkende van zijn gansche uiterlijk.

Koning Hendrik waardeerde, in weerwil van meer dan een minder aangenamen karaktertrek, toch Otto's strenge rechtvaardigheid, zijne onwrikbare vastheid van karakter en zijn onwankelbaren moed, en koos hem daarom tot zijn opvolger. De jongste zoon, Brun, die tot den geestelijken stand bestemd was, kon bij die keus niet eens in aanmerking komen. Om Otto's onstuimigen aard eenigszins te breidelen, had Hendrik hem reeds in het jaar 929 in den

echt doen treden met eene Angelsaksische jonkvrouw, de zuster van den stamverwanten koning Athelstan van Engeland. Reeds toen was Hendriks roem zoo hoog gestegen, dat Athelstan zich door dit huwelijk zeer vereerd gevoelde. Hij had zijne beide zusters Editha en Elgiva naar Duitschland gezonden, opdat de jonge Saksische prins uit de beide beeldschoone meisjes eene bruid zoude kiezen. Otto's keus was op Editha gevallen.

In het jaar 936 riep Hendrik de grooten van geheel het Duitsche rijk te Erfurt bijeen, en verzocht hen, zijn zoon Otto na zijn dood het rijksbewind op te dragen; de vorsten beloofden dit eenparig.

Het voorgevoel van zijn naderend einde, hetwelk den koning bewogen had om bepalingen te maken omtrent de opvolging, bedroog hem niet; kort na het houden van den rijksraad werd hij te Donnleben door een nieuwen aanval van beroerte getroffen, die den 2en Juli 936 een einde maakte aan zijn leven. Het lijk des grooten konings werd naar het door hem gestichte klooster Quedlinburg gevoerd. Daar rust het nog heden; een eenvoudige marmeren steen bedekt het graf.

ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Otto de Groote. Het kroningsfeest te Aken. Oorsprong van de hoogste ambten des rijks. Strijd tegen de Bohemers en Hongaren. Samenzwering van Eberhard en Thankmar tegen Otto. Dood van Thankmar. Trouwloosheid van Hendrik. Opstand van Hendrik, Eberhard en Giselbert. Markgraaf Gero. Vrijheidsoorlog der Wenden. Nieuwe opstand. Otto in het dreigendst gevaar. Zijne wonderbare redding. Dood van Eberhard en Giselbert. Oorlogen met Lodewijk IV d'Outremer. Aanslagen tegen Otto's leven. Otto met zijn broeder Hendrik verzoend. Otto's binnenlandsch bestuur. Uitbreiding der koninklijke macht. Brun. Zijne verdiensten ten aanzien van de wetenschap in Duitschland. Oorlogen tegen de Denen en tegen Hugo van Francië.

Na koning Hendriks dood kwamen de Saksische en Frankische grooten bijeen, om te beraadslagen of, gelijk zij den koning beloofd hadden, zijn zoon Otto hem opvolgen zou, of dat zij een anderen vorst zouden kiezen. Velen wenschten dat Hendrik, de tweede zoon, wijl hij in het purper geboren was, zijns vaders opvolger zou zijn. Hendrik zelf riep in kinderlijken hoogmoed uit: »In mijne aderen stroomt edeler bloed dan in die van Otto," en eischte op dien grond de koninklijke waardigheid. Ook de koningin-weduwe Mathilde koos in hare voorliefde voor haar tweeden zoon diens partij.

Doch de eerbied, welken de Duitsche vorsten voor de nagedachtenis van den overleden koning koesterden, was zoo groot, dat zij, in weerwil van al de kuiperijen, die tegen Otto gesmeed werden, besloten dat de wil van den overledene gehoorzaamd zou worden.

Te Aken, de geliefkoosde verblijfplaats van Karel den Grooten, die tot het hertogdom Lotharingen behoorde, zou de nieuwe koning gekroond worden. Ten einde het geheele Duitsche volk het hooge gewicht der kroning te doen beseffen, werd, wellicht op Otto's wensch, besloten haar met de grootste pracht en luister te doen plaats hebben.

Den 8sten Augustus 936 stroomde eene ontelbare volksmenigte naar de oude keizerstad; alle straten waren gevuld met vreemde ridders en andere reizigers. De grooten des rijks, de hertogen, markgraven en graven kwamen met hunne voornaamste vazallen uit alle Duitsche landen opdagen, om den nieuwen vorst hunne hulde te bewijzen.

In de prachtige zuilengangen, die het koninklijk paleis met de domkerk verbonden, stond de marmeren zetel van Karel den Grooten, waarop Otto zich had neergezet. Droeg hij anders altijd de wijde Saksische kleeding, heden had hij die afgelegd. Dewijl hij tot koning der Franken gekroond zou worden, achtte hij het betamelijk zich in de nauwsluitende Frankische kleederdracht te vertoonen.

De grooten des rijks verschenen voor den koning, traden achtereenvolgens voor zijn zetel, legden hunne hand tusschen de handen van den vorst en huldigden hem als hun heer en koning.

Na de inhuldiging begaf Otto zich naar de kerk, waar de aartsbisschop Hildebert van Mainz hem opwachtte. Toen de koninklijke stoet naderde, ging de prelaat dezen te gemoet. Met de linkerhand — in de rechter droeg hij den kromstaf — greep hij den koning bij de hand en voerde hem naar het midden der kerk, zoodat hij door het dicht opeengepakte volk overal gezien kon worden. Met luider stem riep nu de aartsbisschop: »Ziet, hier stel ik vóór u den door God verkoren en door heer Hendrik reeds vroeger aangewezen, doch nu door alle vorsten tot koning verheven heer Otto. Indien deze keuze uwe goedkeuring wegdraagt, toont dat dan, door de rechterhand ten hemel op te heffen."

Onder een donderend vreugdegejuich hief het volk als één man de rechterhand op en erkende zoo den gekozene als koning van Duitschland.

Op het altaar lagen de koninklijke insigniën: het zwaard van Karel den Grooten met den draagband, de wijde mantel met den haak, de schepter en diadeem. De aartsbisschop reikte die voorwerpen één voor één met een kort toepasselijk woord den koning toe; vervolgens zalfden de beide aartsbisschoppen van Mainz en van Keulen den jongen vorst met de heilige olie en zetten hem den gouden diadeem op het hoofd.

Zoo was zij dus volbracht, de kroning door de hand der geestelijkheid, welke koning Hendrik eens afgeslagen had, om niet het Duitsche rijk onder de heerschappij der priesters te brengen.

De beide aartsbisschoppen voerden hierop den koning langs een wenteltrapje naar een troon, die tusschen twee marmeren steenen was opgericht; hier woonde Otto de plechtige mis bij.

In het koninklijk paleis was intusschen op eene marmeren tafel het koningsmaal bereid. Otto begaf zich derwaarts en werd hier door de hertogen des rijks opgewacht. Giselbert van Lotharingen leidde als kamerheer het groote kroningsfeest, Eberhard van Frankenland handhaafde als Truchsess of schatbewaarder de orde bij den maaltijd. Herman van Zwaben, de opvolger van Burchard, hield als opperschenker het toezicht op de schenkers en zorgde voor de bediening van den koning; Arnulf van Beieren paalde als maarschalk het kamp af voor de ridderschap, die zich ter bijwoning van het feest naar Aken had begeven. Zoo ontstonden de hoogste ambten in het Duitsche rijk, die in het vervolg voor de geschiedenis niet zonder gewicht zouden zijn.

Na afloop van het feest ontsloeg koning Otto de schitterende vergadering. Vol blijden moed aanvaardde hij de regeering, doch spoedig zouden de ernst des levens en de bange zorgen, aan het rijksbewind verbonden, zich doen gevoelen.

In Bohemen was hertog Wenzel, die zich aan Hendriks opperheerschappij onderworpen en het Christendom aangenomen had, door zijn broeder Boleslav vermoord. Deze had zich van het bewind meester gemaakt en poogde thans al de naburige Slavische volken aan zijne macht te onderwerpen.

Otto bracht terstond een leger tegen de Bohemers op de been, doch hij kon in het begin niets van belang uitrichten. Daarom droeg hij het bevel over de Duitsche troepen, die de Bohemers moesten bedoorlogen, aan een aanverwant van zijn huis, Herman Billong op, die zich dapper van zijn taak kweet. Dertien jaren duurde de oorlog, toen eerst onderwierp Boleslav zich en nam hij het Christelijk geloof aan. Herman Billong werd tot loon voor zijne trouw

tot hertog van Saksen benoemd, daar Otto als koning over geheel Duitschland regeeren en niet als hertog aan het hoofd van een enkel land wilde staan.

Behalve de Bohemers stak terstond na Otto's komst aan de regeering een tweede gevaarlijk vijand het hoofd op. De Hongaren kwamen in talrijke benden aanrukken en drongen de Saksische gewesten binnen. Otto toonde hun, dat de geest zijns vaders op hem was overgegaan. Hij sloeg hen zoo duchtig, dat zij over de grenzen naar Frankrijk vluchtten, waar zij de schoonste gelegenheid vonden om in dit door partijschappen verdeelde land naar hartelust te rooven en te plunderen.

Al waren de buitenlandsche vijanden overwonnen, daarmede was de rust nog niet hersteld. Otto zou weldra een hevigen strijd hebben te voeren tegen hen, die hem het naaste stonden.

De oude naijver tusschen Franken en Saksers was door de verkiezing van Hendrik tot koning wel voor een oogenblik getemperd, maar niet uitgeblusscht. De overmoed van vele Saksische edelen deed dat vuur weldra opnieuw ontvlammen. De Saksische edelen waanden zich thans, nu reeds de tweede koning uit hun stam over geheel Duitschland regeerde, boven alle overige edelen des rijks verheven. Een hunner, Bruning genaamd, die van hertog Eberhard van Frankenland goederen in leen ontvangen had, zeide zijn leenheer openlijk de gehoorzaamheid op, in de hoop dat koning Otto hem, zijn stamgenoot, tegen Eberhard ondersteunen zou.

Eberhard besloot zich zelf recht te verschaffen; met een in aller ijl verzameld leger trok hij naar den burcht van zijn oproerigen leenman, veroverde dien en stak hem in brand, terwijl alle verdedigers zonder genade neergehouwen werden. Bruning had zich reeds vooraf uit de voeten gemaakt.

Zulk eene inbreuk op zijne rechten kon koning Otto niet ongestraft laten; hij daagde den hertog met al de Frankische edelen, die hem bij zijn tocht ondersteund hadden, voor zijn gericht. Eberhard werd veroordeeld om eene boete van 100 pond zilver te betalen, voor welke som hij als onderpand een groot aantal paarden van edel ras stellen moest. De andere edelen ontvingen eene andere zonderlinge straf, die op het oude Duitsche recht gegrond was, zij moesten elk een hond naar Maagdeburg dragen.

Nadat de straf voltrokken was, betoonde Otto zich zeer genadig jegens Eberhard en de Frankische edelen, hij gaf hun bij hun vertrek kostbare geschenken, om hun te bewijzen, dat hij volstrekt niet toornig op hen was. Doch al wilde hij van zijn kant ook vergeven en vergeten, de Franken van hunne zijde vergaven en vergaten de vernederende straf niet.

Eberhard gevoelde zich diep gekrenkt; hij was de trouwste vriend van den overleden koning geweest, die alleen door zijne belangeloosheid de Duitsche kroon verkregen had, en thans gedroeg de zoon en erfgenaam van Hendrik zich jegens hem als een gestreng heer en meester. De hertog besloot dien smaad niet lijdelijk te dragen. De Frankische edelen bestormden hem met aanzoeken om de wapenen op te vatten, zij zwoeren, dat zij hun hertog met goed en bloed ter zijde zouden staan, wanneer hij tegen den Saksischen koning in het veld wilde trekken.

Eberhard had spoedig bondgenooten. Graaf Wichman, de oudste broeder van Herman Billong, was vertoornd, omdat deze boven hem bevoorrecht was, en sloot zich daarom bij den misnoegden hertog aan, die een tweeden bondgenoot vond in den oudsten broeder des konings, in Thankmar.

Otto's verkiezing tot koning had Thankmar met spijt en toorn vervuld. Nog heviger werd echter zijn misnoegen toen hij, naar hij meende, door Otto ook in zijn erfdeel verkort werd. Een bloedverwant van Thankmars moeder, graaf Siegfried van Merseburg, die als markgraaf de Wenden tusschen de middel-Elbe en den Oder bestuurd had, was gestorven en Thankmar meende recht op dat markgraafschap te hebben. In plaats van aan hem, droeg Otto het bestuur hierover aan den dapperen graaf Gero op.

Op zulk eene wijze in zijn vermeend recht gekrenkt liet Thankmar zich lichtelijk door Otto's vijanden tot hunne zijde overhalen. Eer de koning er nog in de verte iets van vermoedde, was tegen hem reeds eene geheime samenzwering in het leven geroepen, die over geheel Frankenland en een deel van Saksen hare vertakkingen uitbreidde en des te gevaarlijker was, daar terzelfder tijd in Beieren een openlijke opstand tegen Otto was uitgebroken.

Den 14^{en} Juli 937 was hertog Arnulf van Beieren gestorven. Zijn oudste zoon Eberhard had de erfenis aanvaard, zonder de toestemming des konings te vragen, ja hij weigerde zelfs dezen te erkennen. Otto trok onmiddellijk met een leger naar Beieren en behaalde daar zonder veel inspanning eene beslissende zegepraal. Eberhard werd verjaagd. De koning droeg het land op aan een broeder van den gestorven hertog, met name Berchtold. De macht, welke de overledene Arnulf bezeten had, werd echter voor zijn opvolger zeer beperkt; de nieuwe hertog ontving niet langer het recht om bisschoppen naar eigen goedvinden aan te stellen. Buitendien benoemde Otto den tweeden zoon van Arnulf, die denzelfden naam droeg als zijn vader, tot paltsgraaf van Beieren; hij moest in des konings naam rechtspreken, toezicht houden op alle koninklijke burchten, landgoederen en leenen en op de inkomsten des lands. Hierdoor werd de paltsgraaf bijna met evenveel macht bekleed als de hertog.

De nieuwe beschikkingen, door Otto in Beieren gemaakt, waren van groote beteekenis; zij toonden, dat de jonge koning de verhouding van de hertogelijke tot de koninklijke macht uit een geheel ander oogpunt beschouwde dan zijn vader. De hertogdommen zouden voortaan geen erfelijke leenen meer zijn, ook de verkiezing der hertogen zou niet langer van het volk, maar alleen van des konings vrije beslissing afhangen. Reeds toen moesten de Duitsche hertogen wel begrijpen, dat Otto al zijn best zou doen om de macht der hertogelijke geslachten te fnuiken. Dit bleek duidelijk uit de benoeming van den paltsgraaf, waarbij hij het ééne lid van het hertogelijk huis ten koste van het andere verhief. Te gelijk behartigde hij de belangen van zijn eigen geslacht, daar hij de dochter van hertog Arnulf, de schoone Judith, aan zijn broeder Hendrik uithuwelijkte.

De saamgezworenen in Saksen en Frankenland maakten van den oorlog, dien Otto tegen Beieren te voeren had, gebruik om hunne plannen te verwezenlijken. Hertog Eberhard begon den strijd, Thankmar volgde zijn voorbeeld en weldra was het oorlogsvuur in geheel Hessen, Westphalen en Frankenland ontbrand.

Thankmar onderscheidde zich in dien krijg door onmenschelijke wreedheid; bovenal verwoestte hij de bezittingen van zijn jeugdigen broeder Hendrik. Otto riep een rijksdag te Steele aan de Roer bijeen; hij hoopte Eberhard en Thankmar te kunnen verzoenen, doch beiden weigerden op die vergadering te verschijnen en gingen voort het land met hunne benden af te loopen.

Het geluk scheen hen te begunstigen. Thankmar veroverde stormenderhand den burcht Belike waar Hendrik zijn verblijf hield, en nam den jongen vorst gevangen. Als een laaggeboren knecht zond hij hem geboeid naar zijn bondgenoot Eberhard; daarna werd de stad uitgeplunderd en platgebrand. Van Belike trok Thankmar naar den Erisburg, welken hij insgelijks veroverde; overal behaalden zijne wapenen en die van Eberhard de zegepraal.

Otto's koninklijke macht was tot in hare grondvesten geschokt; nauwelijks waren de zaken in Beieren geregeld, nauwelijks waren daar rust en veiligheid althans eenigermate wedergekeerd, toen de gevaarlijke opstand van Eberhard en Thankmar uitbrak. Ook op de trouw der beide andere hertogen, Herman van Zwaben en Giselbert van Lotharingen, meende de koning niet veel te kunnen rekenen, want de eerste was een neef van Eberhard en de tweede had nooit veel bewijzen van trouw gegeven.

Te midden van die dreigende gevaren verloor Otto den moed niet. Hoe hooger de nood klom, des te fierder hief hij steeds het hoofd omhoog. Dat

reeds zijne tijdgenooten hem den bijnaam »de Groote" gegeven hebben, dankte hij aan den onversaagden moed, welken hij altijd en zelfs dan ten toon spreidde wanneer alles verloren scheen. Hij riep zijne weinige getrouwen op, om den samenzweerders het hoofd te bieden en, gelijk altoos plaats had gedurende zijne gansche regeering, nu het gevaar voor hem het grootst was, zag hij zich weer door het geluk begunstigd.

Graaf Wichman zag met verontwaardiging de schandelijke wijze, waarop Thankmar den oorlog voerde; hij trok zich van het eedgenootschap terug en onderwierp zich aan den koning, wien hij om vergeving voor zijn afval vroeg. Met Wichman verlieten ook andere aanzienlijke Saksers de zijde van Thankmar, om Otto's partij te versterken.

Aan het hoofd van een machtig leger trok de koning nu tegen den Erisburg op. De krijgslieden van Thankmar zagen van elke poging tot verdediging af en openden de poorten. Thankmar vluchtte in de kerk van den apostel Petrus: hier hoopte hij eene veilige schuilplaats te vinden, doch hij werd tot aan het godshuis door eenige vazallen van Hendrik vervolgd. Thankmar had zich door het gevangennemen van dezen jongen vorst en door de wreede wijze, waarop hij den oorlog gevoerd had, bij alle leenmannen van Hendrik doodelijk gehaat gemaakt.

De woeste krijgers hadden geen ontzag voor het gewijde gebouw, zij liepen de deuren open en stieten Thankmar in de nabijheid van het altaar neer. Zijne aanhangers ondergingen zware straffen; vier der voornaamsten werden ter dood gebracht.

Na den val van den Erisburg onderwierpen de overige vrienden van Thankmar zich aan den koning, om het lot hunner makkers te ontgaan. Ook hertog Eberhard gevoelde zich thans tegen de koninklijke wapenen niet langer opgewassen. Hij wendde zich tot Hendrik, die nog in gevangenschap zuchtte, met het verzoek, dat deze hem aan de genade van zijn koninklijken broeder zou aanbevelen. Hendrik willigde het verzoek van Eberhard in, doch onder eene voorwaarde, waarop de Frankische hertog zeker allerminst had durven hopen. Hij eischte, dat Eberhard met hem een geheim en vast verbond tegen Otto zou sluiten.

Hendrik had het maar nooit kunnen vergeten, dat hij, de in het purper geborene, aan zijn ouderen broeder ondergeschikt moest zijn. Hij wilde zich van de Duitsche koningskroon meester maken en hoopte dit doel door de hulp van Eberhard te bereiken. Deze nam dien voorslag met blijdschap aan; het verbond werd gesloten.

Hendrik snelde naar zijn broeder, die hem met open armen ontving. Hij sprong voor Eberhard in de bres en toen ook de aartsbisschop Frederik van Mainz, een verstandig en algemeen geacht man, die veel invloed op den koning had, zijn woord tot voorspraak van den Frankischen hertog in de schaal legde, verklaarde Otto, die altijd vergevensgezind was, dat hij genade voor recht zou laten gelden. Hij verbande Eberhard voor een korten tijd naar Hildesheim, doch herstelde hem daarna weer in zijne vorige waardigheid. De fortuin begunstigde in die dagen den koning in alle opzichten; hij had niet alleen den gevaarlijken opstand gedempt, maar ook de Magyaren, die opnieuw een inval in Saksenland deden, en aan het einde van het Bodedal hunne legerplaats opgeslagen hadden, werden met zware verliezen uit het land verjaagd. Onder de muren der stad Steterburg tusschen Brunswijk en Wolfenbuttel leden zij eene zware nederlaag. Uit alle steden stroomden de Saksers toe, om de Magyaren aan te tasten, dezen werden zoo in het nauw gebracht, dat zij in aller ijl hunne legerplaats opbraken en hals over kop naar hun vaderland terugkeerden. Na dien tijd waagden zij het nooit meer, Noord-Duitschland met hunne strooptochten te verontrusten.

Tegen het einde van het jaar 938 scheen alzoo de vrede in Duitschland geheel hersteld, doch reeds in het begin van het volgende jaar ontstonden er nieuwe onlusten.

Hendrik was in het verborgen ijverig in de weer geweest om zich aanhangers te verwerven. Zonder veel moeite haalde hij zijn zwager Giselbert van Lotharingen tot zijne zijde over, daar deze zijn afhankelijkheid van den Duitschen koning reeds sinds lang moede was.

In de lente van het jaar 939 riep Hendrik zijne vazallen te Saalfeld bijeen, om een groot feest te vieren; hier deelde hij hun mede, dat hij van plan was met Eberhard van Frankenland en Giselbert van Lotharingen een verbond tegen zijn broeder te sluiten. De Saksische grooten schrikten op het vernemen van dit vermetele plan; zij beloofden hun leenheer wel, dat zij op zijn bevel naar de wapenen zouden grijpen, doch rieden hem af, den strijd in Saksen te beginnen. Naar hun gevoelen moest Hendrik zich naar Lotharingen begeven en vervolgens met Giselbert aan het hoofd van een leger naar Saksen trekken, dan zou ook daar de opstand uitbreken.

Otto vermoedde niet het minst van de samenzwering, welke zijne naaste verwanten tegen hem gesmeed hadden. Eerst toen hij de tijding ontving, dat op alle burchten van Hendriks gebied de vazallen zich ten strijde toerustten, en dat Hendrik zelf zich naar Lotharingen begeven had, begreep hij, welk dreigend gevaar hem boven het hoofd hing. Oogenblikkelijk verzamelde hij een leger en met versnelde marschen trok hij naar den Rijn.

Dortmund, eene vesting van Hendrik, gaf zich zonder slag of stoot aan hem over en Agina (Hagen), de bevelhebber dier veste, smeekte den koning om genade. Otte verleende hem die, onder voorwaarde, dat Agina zich met den meesten spoed naar Hendrik begeven en hem bezweren zou, van den opstand af te zien; indien het hem niet gelukte den jongen vorst tot het neerleggen van de wapenen te bewegen, dan moest hij zich onder eede verbinden om naar de legerplaats des konings terug te keeren.

Agina legde den verlangden eed af en spoedde zich naar Hendrik, dien hij aan het hoofd van een Lotharingsch leger aantrof. Tevergeefs bezwoer hij zijn vorst, zich met Otto te verzoenen; spottend wees deze elke vermaning af. Agina moest dus onverrichter zake naar den koning terugkeeren. Hendrik en Giselbert volgden hem met hunne troepen op den voet.

Otto had intusschen de oevers van den Rijn bereikt en wilde zijn leger over den breeden, snelvlietenden stroom zetten, doch dit kon niet dan zeer langzaam geschieden, daar maar een gering aantal booten voorhanden was. Nog was slechts een kleine bende naar den tegenoverliggenden oever gebracht, en stond hij boven op den oeverzoom de terugkomst der vaartuigen af te wachten, toen hij een gebrekkig schuitje zag naderen, dat zoo snel mogelijk over den stroom geroeid werd. Agina zat er in. Nauwelijks was de schuit geland, of deze snelde naar den koning om hem de slechte tijding omtrent Hendriks voornemen over te brengen. Hij vreesde de blinde drift van den licht opstuivenden vorst en begroette hem daarom met deemoedige woorden. Hij sprak, gelijk Widekind, de monnik van Corvey, verhaalt: »Uw broeder, mijn gebieder, wenscht u toe, dat gij gezond en wel over uw groot en uitgestrekt rijk regeeren moogt en meldt u, dat hij tot uw dienst zoo spoedig mogelijk in aantocht is." Toen daarop de koning vroeg, of zijn broeder nu aan vrede of aan oorlog dacht, bemerkte hij, voor zich uitziende, eene groote menigte, die met wapperende vanen in marschorde voorwaarts rukte en zich tegen dat gedeelte van zijn leger wendde, hetwelk den Rijn overgetrokken was. Tot Agina zich keerende sprak hij: »Wat wil die troep en welke lieden zijn het?" Daarop hernam deze zeer kalm: »Mijn gebieder, het is uw broeder; indien het hem behaagd had, volgens mijn raad zijn zin te neigen, dan zou hij op eene andere wijze gekomen zijn; nu ben ik ten minste toch gekomen, gelijk ik gezworen heb." Toen de koning dit hoorde, verried hij door zijne ontroering de diepe smart zijner ziel over de onmogelijkheid, waarin hij zich bevond om, bij gebrek aan schepen, den Rijn over te steken. De geweldige stroom toch belette elke andere wijze van overtocht, terwijl het tijdstip, waarop

de plotselinge overval plaats had, hen, die op den anderen oever opgesteld waren, geene andere keuze liet, dan òf voor den vijand te zwichten òf hun leven met het zwaard in de vuist te verdedigen. Daarom hief de koning zijne handen smeekend ten hemel en sprak: »O God, gij oorsprong en bestuurder aller dingen, zie neder op uw volk, aan welks hoofd uw wil mij geplaatst heeft, opdat het aan de macht zijner vijanden ontrukt worde en de volken daaruit zien mogen, dat geen sterveling iets tegen uwen wil vermag, gij die almachtig zijt en leeft en heerscht tot in eeuwigheid."

Volgens het verhaal van Widekind, dat voor een deel tot het gebied der sage behoort, gelukte het der kleine Saksische bende, die de rivier reeds overgestoken was, door eene krijgslist de veel talrijker Franken en Lotharingers te verslaan. Uit de gelederen der Saksers riep een soldaat in de Gallische (Fransche) taal: »Vlucht en redde zich wie kan!" De Lotharingers begonnen te wijken, weldra werd het geheele leger ontbonden: voor eene handvol manschappen vloden die duizenden vol vrees. Velen werden op dien dag gedood en velen gewond, zelfs Hendrik ontving eene wond aan zijn arm, ten gevolge waarvan het gerucht van zijn dood zich verbreidde. In dien slag verloor het Lotharingsche leger al zijne bagage. De overwinning scheen bijna een wonder en de sage deelt haar dan ook als zoodanig mede: volgens haar had God het gebed des konings verhoord en daarom den vijand in verwarring gebracht.

Na deze nederlaag gaven Hendriks burchten, met uitzondering van de beide grootste, Merseburg en Scheidungen, zich aan Otto's krijgslieden over. Hendrik vluchtte naar Saksen en wierp zich in Merseburg; Otto volgde hem op den voet en belegerde de veste twee maanden lang. Na verloop van dien tijd stond hij zijn broeder een wapenstilstand van 30 dagen en eindelijk vrijen aftocht toe, dewijl hij genoodzaakt was zijne wapenen tegen de Wenden te keeren, die van Hendriks opstand partij hadden getrokken om opnieuw eene gevaarlijke beweging in 't leven te roepen.

Markgraaf Gero regeerde met zoo vreeselijke gestrengheid over de Wendische districten, dat de ongelukkige inwoners zulk een bestuur niet langer konden dragen. Er werd eene samenzweering tegen den markgraaf gesmeed, om den algemeen gehaten man uit den weg te ruimen. Door een verrader werd hij echter van het plan onderricht en hij voorkwam de samenzweerders door eene daad van onmenschelijke wreedheid. Dertig der aanzienlijkste Wendische vorsten noodigde hij op een vroolijk feest; hier maakte hij hen dronken en liet vervolgens zijne manschappen de feestzaal binnen stormen en de dertig Wenden vermoorden.

Deze schandelijke daad werd door de Duitschers ten hoogste bewonderd. De Saksers begrepen toen niet, dat iemand tegen de gehate Wenden ooit eenig onrecht plegen kon.

In een oud volkslied wordt Gero op deze wijze verheerlijkt:

»Te Lausitz was ik de eerste vorst,
Dertig Wendenvorsten vermoordde ik;
Ik stichtte Gemrod uit eigen middelen,
Daar ziet men nog heden mijn graf."

De moord, op de dertig vorsten gepleegd, was niet geschikt om den vrede in het land der Wenden te herstellen, integendeel, die daad vuurde slechts hunne wraaklust aan. De Wendische krijgers kwamen overal in opstand. De beweging nam spoedig zulk een dreigend karakter aan, dat Gero niet langer in staat was haar te onderdrukken. Hij riep koning Otto te hulp en deze kwam weldra opdagen met het leger, waarmee hij Merseburg ingesloten had. Thans ondergingen de Wenden de één nederlaag na de andere, maar toch gaven zij den strijd niet op.

»De koning bracht hun veel schade toe; hun ondergang scheen onvermijdelijk. In weerwil hiervan wilden zij liever alles lijden dan hunne dierbare vrijheid prijs geven. Deze volksstam namelijk is zeer gehard en deinst

voor geene inspanning terug; gewoon aan het soberste voedsel, houden de Slaven voor genot wat in het oog van anderen eene groote ontbering is. Inderdaad gingen er vele dagen voorbij, gedurende welke van beide zijden met afwisselend geluk gestreden werd, daar de ééne partij voor de uitbreiding van hare heerschappij en voor den roem streed, terwijl de andere de heerlijke vrijheid hoopte te verwerven, om van de zwaarste slavernij verlost te worden."

Zoo schetst ons Widekind den heftigen strijd, welken de Wenden voor hunne vrijheid voerden.

Otto was niet in staat den oorlog voort te zetten, want opnieuw moest hij met zijn leger naar Lotharingen trekken, waar hem een heete kamp wachtte.

Giselbert en Hendrik hadden zich weer vereenigd en het niet beneden zich geacht, in het buitenland hulp te zoeken. De eerste had namelijk aan koning Lodewijk IV d'Outremer van Frankrijk de souvereiniteit over Lotharingen aangeboden en van dezen de toezegging van krachtige hulp ontvangen.

Lodewijk was in den herfst van 939 met een leger in den Elzas gevallen, doch met ongeloofelijke snelheid trok Otto, dien hij in Saksen waande, bezig met het beoorlogen der Wenden, hem te gemoet. De Franschen werden teruggedreven, ook Giselbert werd zeer in het nauw gebracht en genoodzaakt om zich in de onneembare vesting Chevremont terug te trekken.

Was hier het pleit spoedig beslecht, nieuwe opstanden riepen den koning, eer de vrede nog gesloten was, naar Saksen terug. Nauwelijks had hij Lotharingen verlaten, of Lodewijk drong opnieuw over de Duitsche grenzen, viel in den Elzas en liet zich te Verdun als opperheer huldigen. Ook Eberhard van Frankenland verbrak wederom den eed van trouw, dien hij Otto gezworen had, en riep zijne Franken tegen den Koning te wapen. Giselbert verliet Chevremont en stelde zich aan het hoofd van een leger. Hendrik sloot zich met zijne aanhangers bij hem aan en wist daarenboven een verbond met een aantal bisschoppen te sluiten, die beloofden hem hunne vazallen ter hulp te zullen zenden.

Bijna geheel het zuiden van Duitschland was in opstand tegen den koning; alleen hertog Herman van Zwaben bleef met eenige zijner verwanten aan Otto trouw.

Deze moest in aller ijl naar den Rijn terugkeeren; hij wist, dat een zeer ongelijke strijd hem wachtte en stelde daarom eerst eene poging in het werk om dien door vreedzame onderhandelingen te voorkomen. Hij zond bisschop Frederik van Mainz naar Eberhard, om dezen tot den vrede te bewegen. De bisschop stond, gelijk sommigen beweerden, in verstandhouding met de opstandelingen; wellicht ook liet hij zich door zijn ijver om als bemiddelaar op te treden verleiden om den Frankischen hertog toezeggingen te doen, waartoe hij door Otto niet gemachtigd was. Hij gaf zijn eed tot onderpand, dat de koning de vredesvoorwaarden, welke hij stelde, zou inwilligen. Otto kon dit echter niet doen, zonder zijne koninklijke waardigheid met voeten te treden; hij weigerde de door den aartsbisschop bezworen vredesvoorwaarden aan te nemen en beleedigde hierdoor den hooghartigen prelaat zoozeer, dat deze niet alleen met al zijne mannen tot den vijand overliep, maar ook andere kerkvorsten, met name den bisschop van Straatsburg, bewoog om zijn voorbeeld te volgen.

Otte scheen verloren, want de kleine krijgsmacht, die hij aanvoerde, was tegen de geduchte macht zijner vijanden volstrekt niet opgewassen. Doch ook thans begunstigde hem het geluk. In hetzelfde oogenblik, waarin hem ternauwernood eenige hoop op redding was overgebleven, werd zijne heerschappij door een merkwaardigen samenloop van omstandigheden gered.

Twee neven van Eberhard van Frankenland, die met hem in onverzoenlijke vijandschap leefden en zich daarom bij Otto aangesloten hadden, de graven Udo en Koenraad Kurzhold, waren aan het hoofd van een leger tegen hunnen oom opgetrokken; doch hunne macht was zóó gering, dat zij geen ernstigen

strijd konden ondernemen. Op zekeren dag, zoo verhaalt ons bisschop Luitprand van Cremona, reden de graven aan het hoofd van hunne bende, toen zij op den weg een priester ontmoetten, die luid jammerde en klaagde, wijl hij door roofzieke soldaten uitgeplunderd was en dezen hem zijne eenige bezitting, zijn paard, ontnomen hadden.

De graven lieten zich inlichten omtrent den weg, dien de krijgsbende had ingeslagen, en vernamen tot hunne blijdschap, dat deze grootendeels weer over den Rijn was getrokken, terwijl slechts een kleine afdeeling in de nabijheid gelegerd was. Udo en Koenraad besloten terstond een aanval te wagen, de beroofde priester wees hun den weg. Bij de kleine Lotharingsche krijgsbende, die de rivier nog niet was overgetrokken, bevonden zich de hertogen Eberhard en Giselbert, die niet droomden, dat er een vijand in de nabijheid was, en zich daarom rustig in het woud gelegerd hadden.

Eensklaps drongen de Zwabische krijgers op hunne niets kwaads vermoedende vijanden in. Er ontstond een korte doch hevige strijd, waarin Eberhard sneuvelde. Giselbert poogde te ontvluchten; het gelukte hem dan ook met een aantal zijner lieden eene boot te bereiken, doch zie, op het midden van den stroom zinkt eensklaps het te zwaar beladen vaartuig en de hertog wordt door zijne wapenrusting naar de diepte getrokken.

Door den dood van Giselbert en Eberhard was de kracht van den opstand gebroken. Hendrik durfde niet langer weerstand bieden, maar vluchtte naar koning Lodewijk van Frankrijk. Deze deed nog een mislukten inval in Lotharingen, doch trok zich daarop ook terug. Gerberga, de weduwe van Giselbert, volgde hem; zij werd naderhand de vrouw van haar beschermer.

Ten einde Lodewijk in toom te houden, sloot Otto een verbond met hertog Hugo van Francië, den gevaarlijksten tegenstander van den Franschen vorst. In het jaar 940 drong de koning zelf met een leger Frankrijk binnen en tot aan de Seine door en werd door hertog Hugo en zijne aanhangers gehuldigd. Intusschen was Lodewijk volstrekt niet overwonnen; nog dienzelfden winter deed hij een inval in Lotharingen en alleen door een wapenstilstand werd een einde aan den veldtocht gemaakt. De vrede werd eerst gesloten in het jaar 942. Toen hielden Otto en Lodewijk eene samenkomst, waarbij zij een verbond van vriendschap sloten.

In Duitschland had Otto zich intusschen als overwinnaar even zachtmoedig gedragen als hij zich bij het dreigen van het gevaar een dapper held had betoond. De weinige aanhangers, die hem in den nood niet verlaten hadden, beloonde hij met vorstelijke mildheid, door hun een deel der nalatenschap van Eberhard van Frankenland te schenken. Het hertogdom zelf hief hij op.

De opstandelingen ondergingen slechts weinig beteekenende straffen; Otto was grootmoedig tegenover al zijne vijanden. De trouwlooze bisschoppen verbande hij slechts voor een korten tijd in het een of ander klooster; ook Hendrik ontving, toen hij met gehuicheld berouw tot zijn edelmoedigen broeder terugkeerde, van hem volle vergiffenis, ja zelfs zag hij zich het bestuur over het hertogdom Lotharingen opgedragen. Hier kon hij zich echter slechts korten tijd staande houden, want door zijne willekeurige regeering maakte hij zich zoowel den adel als het volk tot vijand. Hij werd door de edelen verdreven en toen hij van den koning hulptroepen vorderde, om Lotharingen met geweld ten onder te brengen, sloeg deze dat verzoek af.

Hierdoor meende Hendrik opnieuw het recht te hebben om zich te wreken op zijn broeder, die hem toch eerst zoo edelmoedig vergiffenis geschonken had. Met eenige rijksgrooten, die den koning haatten, sloot hij een geheim verbond; ook de aartsbisschop Frederik van Mainz was gewetenloos genoeg, om tot de samenzwering toe te treden. Deze had niets anders ten doel, dan den koning te vermoorden. Het Paaschfeest van 941 was voor de uitvoering van den moordaanslag bestemd. Het schandelijke plan werd echter verraden, zoodat Otto de noodige voorzorgsmaatregelen kon nemen. Na afloop van het

feest liet hij de samenzweerders, wier namen hem bekend waren, in hechtenis nemen. De meesten hunner werden door beulshanden omgebracht. Den aartsbisschop Frederik strekte zijn priesterlijk gewaad tot bescherming. Otto zond hem naar de abdij Fuldau, waar hij streng bewaakt werd.

Hendrik was juist bijtijds gewaarschuwd en had gelegenheid gevonden om te ontvluchten. Nadat de eerste toorn des keizers bedaard was, keerde hij terug en wierp zich met de belijdenis zijner schuld aan zijns broeders voeten. »Gij hebt mijne genade niet verdiend," zeide Otto, »dewijl gij u echter verootmoedigt, wil ik u geen leed aandoen." Hij verbande zijn broeder naar Ingelheim aan den Rijn. Dit was zijne eenige straf.

Thans zag Hendrik eindelijk in, dat elke poging om de welgevestigde macht zijns broeders omver te werpen, op zijn eigen verderf uitliep. Hij besloot zich oprecht aan zijn broeder te onderwerpen. In stilte verliet hij Ingelheim. Toen Otto te Frankfort het Kerstfeest vierde en na de mis nog in den dom vertoefde, viel zijn broeder hem te voet en smeekte om genade. Otto gedroeg zich even edelmoedig en vergevingsgezind als altijd: hij omarmde Hendrik, hoewel deze in strijd met zijn bevel Ingelheim verlaten had, en schonk hem op zijn smeeken de vrijheid terug. Van dezen Kerstdag des jaars 941 af waagde hij nooit meer eene poging om tegen den koning op te staan. De geschiedschrijvers van dien tijd verhalen, dat tusschen de beide broeders van dien dag af slechts liefde en eendracht hebben geheerscht.

Thans was de vrede in Duitschland geheel hersteld. Otto kon al zijne krachten aan het inwendige beheer van zijn rijk wijden. Doch hij volgde niet het voorbeeld, dat zijn vader Hendrik hem gegeven had. Terwijl deze zich ten doel had gesteld, een Duitschen bondsstaat in het leven te roepen, trachtte Otto de monarchie van Karel den Grooten weer te herstellen. Evenals deze beschouwde hij de hertogen niet als zelfstandige vorsten, maar als dienaren van den staat, die hem, den koning, vertegenwoordigen moesten. Daarom kon hij den hertogen geen bepaald recht op de regeering van het rijk en geene bijzondere voorrechten toekennen, die met het belang des rijks in strijd zouden geweest zijn.

»Wanneer hij den hertogen en graven tot belooning voor den een of anderen dienst de met eene vaan versierde lans en den geestelijken waardigheidbekleeders den staf schonk, moesten zij met saamgelegde handen in zijne hand den huldigingseed zweren en beloven, hem te allen tijde trouw te zijn, hem te volgen, waarheen hij hen ook riep, en in geval van nood hem nimmer te verlaten. Terwijl hij de stipte naleving van dezen eed van hen eischte, zonder van zijn kant zich tot iets te verbinden, dan dat hij hen in het bezit hunner leenen zou laten, zoolang zij die niet door ontrouw verbeurden, moest de betrekking, waarin hij als leenheer tot de vorsten des rijks stond, dezen eer nauwer aan hem verbinden, dan ze van hem vervreemden. Doch Otto meende nog eene andere en hoogere kracht te bezitten, dan die, welke uit zijne waardigheid als opperleenheer voortvloeide. Naar zijne meening had God zelf hem met de kroon ook de hoogste macht over al het volk in de Duitsche landen geschonken; deze kroon verleende hem boven den adel en boven alle andere standen des volks de uitgebreidste rechten, die alleen door de voorvaderlijke gewoonten en door de macht der omstandigheden beperkt werden." *)

Den rijksdag riep hij slechts zelden bijeen. Evenmin zond hij, gelijk Karel de Groote gedaan had, zendgraven in het rijk rond, daar hij vreesde, dat dezen licht zich eene te groote macht zouden verwerven. Daarentegen reisde hij in persoon van de eene plaats naar de andere; overal deed hij zelf onderzoek en verordende hij de noodige maatregelen. Hier bemoedigde, daar strafte hij, gelijk hij het noodzakelijk achtte. Als onbeperkt alleenheerscher

*) Giesebrecht, geschiedenis van den Duitschen keizertijd.

voerde hij het bewind. Waar een hertogdom openviel, beleende hij slechts zulke mannen daarmede, van wier trouw hij volkomen verzekerd was. In Frankenland herstelde hij zelfs de hertogelijke waardigheid niet, maar hij liet dat land, gelijk wij reeds verhaald hebben, door graven regeeren. In Lotharingen benoemde hij *Koenraad den Rooden, die hem in de hachelijkste* omstandigheden trouw gebleven was, tot hertog en hij verbond dezen edele nog nauwer aan zijn huis, door hem zijne dochter Luitgarde tot vrouw te geven. Toen in het jaar 945 hertog Berchtold van Beieren stierf, droeg hij dat hertogdom op aan zijn broeder Hendrik, wien hij zijn volle vertrouwen teruggeschonken had. Hendrik was den Beieren reeds niet geheel vreemd door zijn huwelijk met de schoone Judith, de dochter van Arnulf. Het hertogdom Zwaben schonk Otto na den dood van hertog Herman in het jaar 948 aan zijn zoon Ludolf, die een jaar te voren met Hermans dochter Ida gehuwd was.

Ludolf was een schoon en dapper jongeling. Groote verwachtingen bouwde het Duitsche volk op den jongen man, die bestemd scheen om eenmaal als erfgenaam der kroon op te treden. Otto beminde zijn zoon met al de volheid der vaderlijke liefde en had hem als 16jarigen jongeling door de rijksgrooten als zijn opvolger laten erkennen. In Saksen regeerden onder Otto's persoonlijk toezicht markgraaf Gero en graaf Herman Billong, des vorsten trouwste dienaars.

Zoo scheen eindelijk geheel Duitschland één te zijn geworden. De hertogen waren niets dan de uitvoerders van den koninklijken wil, en allen nauw met den vorst verwant: zijn zoon, zijn schoonzoon en broeder. Otto had naar het voorbeeld van Karel den Grooten het geheele rijksbewind in zijne hand vereenigd.

Zoolang koningin Editha leefde had Otto zich weinig om zaken van geestelijken aard, om wetenschap en kunst, bekommerd. Na haar dood echter, in het jaar 946, wijdde hij daaraan al zijne belangstelling. Hij werd hiertoe voornamelijk aangespoord door zijn broeder Brun, die na Editha's overlijden grooten invloed op hem kreeg.

Brun had vol geestdrift de geestelijke loopbaan gekozen en zich met stalen vlijt op de beoefening der wetenschappen toegelegd. Hij was een voortreffelijk kenner van de oude talen. Door zijn invloed ontwaakte ook in Otto zin voor kunst en wetenschap. Tot dusver had deze zich zelfs de eerste beginselen der wetenschap niet eigen gemaakt: hij kon niet eens lezen en schrijven. Na Editha's dood wijdde hij zich met onvermoeiden ijver aan de studie; dag en nacht was hij bezig lezen en schrijven te leeren. In vereeniging met zijn broeder spande hij al zijne krachten in om de wetenschap in de Duitsche landen te bevorderen.

De sinds den dood van Karel den Grooten verwaarloosde hofschool werd opnieuw geopend. Brun wist kundige leermeesters aan die instelling te verbinden. De zeven vrije wetenschappen, grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica, geometrica, muziek en astronomie, die toen als het kort begrip van alle menschelijke wijsheid werden beschouwd, werden, zoo goed mogelijk, in die hofschool onderwezen. Brun zelf bekleedde daaraan eene plaats als onderwijzer en onderscheidde zich in die betrekking niet alleen door geleerdheid, maar ook door zachtmoedige vriendelijkheid en nauwgezette plichtsbetrachting.

De school bereikte spoedig een hoogen trap van bloei. De geleerde bisschop Ratherus, de eerste godgeleerde van zijn tijd, en de in de classieke letterkunde doorknede bisschop Luitprand werden als onderwijzers daarbij aangesteld. Uit Italië liet koning Otto de handschriften der classieke schrijvers aanvoeren; meer dan honderd manuscripten werden voor de hofschool aangekocht. De Duitsche geleerden legden zich met ijver op de studie der oude schrijvers toe. Ook de kloosterscholen namen ten gevolge der pogingen van Otto en Brun eene vroeger ongekende vlucht. St. Gallen, Reichenau, Fulda, Herzfeld, Wurzburg en Corvey werden kweekplaatsen van grondige

wetenschappelijke kennis, die zelfs tot de nonnenkloosters van Gandersheim en Quedlinburg doordrong. De nonnen leerden het Latijn daar zóó grondig verstaan, dat zij Terentius en Virgilius evengoed konden lezen als haar getijdeboek. Het is echter niet te ontkennen, dat deze wetenschappelijke studiën, welke snelle vorderingen zij in Duitschland ook maakten, niet tot de lagere volksklassen doordrongen, maar voorloopig uitsluitend het eigendom bleven van de hofgrooten, de geestelijkheid en van enkele voor wetenschappelijke ontwikkeling vatbare edelen.

Volgde Otto het voorbeeld van Karel den Grooten in het begunstigen van de kloosterscholen, bij poogde ook, evenals zijn groote voorganger, het Christendom te verbreiden. Dezelfde middelen, welke Karel tot bereiking van dit doel tegenover de Saksers had gebezigd, gebruikte Otto om de Wenden te bekeeren. Indien het woord niet toereikend was, aarzelde hij niet geweld te gebruiken. Om den Wenden het brengen van bloedige menschenoffers aan hunne goden af te leeren, werden de aanhangers van den afgodendienst met zware straffen bedreigd. In de Wendische gouwen liet Otto een groot aantal bisdommen oprichten, onder anderen Havelberg en Brandenburg. De geestelijken, die te midden der Wendische stammen vaak met gevaar van hun leven het Christendom predikten, bekleedde hij met vorstelijke macht, maar tevens zorgde hij, dat zij, hoe hoog hij hen ook bevoorrechtte, aan eene behoorlijke kerkelijke tucht onderworpen waren.

Dit grondvesten van de eenheid des rijks, dit bevorderen van de wetenschap, dit verbreiden van het Christendom was, in den eigenlijken zin des woords, Otto's werk en deze werkzaamheid des konings wekt des te meer onze bewondering, daar zij viel in een tijd, waarin hij zich niet rustig aan werken des vredes wijden kon, maar zich genoodzaakt zag om in onafgebroken oorlogen de macht des rijks tegen buitenlandsche aanvallen te verdedigen. Onophoudelijk moest hij krijg voeren tegen de oproerige Wenden, tegen de Hongaren, die de zuidelijke marken des rijks verontrustten, tegen de Bohemers, die telkens opnieuw tot het plegen van vijandelijkheden overgingen, en tegen Denemarken en Frankrijk.

Bijna in elken strijd droeg Otto, hetzij in persoon, hetzij door middel zijner veldheeren, de overwinning weg. Zijn broeder Hendrik dreef de Hongaren van de Beiersche grenzen terug; de Boheemsche hertog moest zich aan de opperheerschappij van Otto onderwerpen. De Wenden waren, in weerwil van al hunne pogingen, niet bij machte het ijzeren juk van markgraaf Gero af te schudden.

Heviger was de strijd, dien Otto tegen de Denen te voeren had. In Denemarken regeerde sinds het jaar 936 koning Harold Blauwtand, een dapper krijgsheld, die een zijner eerste veroveringstochten tegen de door koning Hendrik gevormde Deensche mark gericht had. De overwinning had zijne wapenen gekroond, zoodat hertog Herman Billong, die met een leger was komen aanrukken, niet in staat was geweest den machtigen vijand het hoofd te bieden. Eerst toen koning Otto in persoon aan het hoofd eener geduchte krijgsmacht de bedreigde mark ter hulp snelde, keerde de krijgskans ten gunste der Duitschers.

Omtrent dien oorlog zijn niets dan sagen tot ons gekomen. Zij verhalen, dat Otto het geheele Deensche grondgebied doortrok tot aan de zee, die Jutland ten noorden bespoelt, en dat hij van de uiterste landtong van dat gewest zijne speer ver in de golven wierp, om daarmede naar Oudduitsche zeden aan te duiden, dat de zee de grens is van het Duitsche rijk. Naar men wil zou die zee daaraan den naam Otto's-sond ontleend hebben. Op den terugtocht — zoo gaat de overlevering voort — bracht hij koning Harold nog eene gevoelige nederlaag toe, en daarop kwam de vrede tot stand. Hierdoor herstelde Otto de mark Sleeswijk, welke hij aan Herman Billong opdroeg.

In Frankrijk was Lodewijk IV d'Outremer intusschen door Hugo van

Francië gevangen genomen. Gerberga, Lodewijks gemalin, wendde zich tot haar broeder Otto met de dringende bede om hulp voor den gevangene. Zij beloofde, dat Lodewijk dan voor altijd van Lotharingen afstand zou doen. Otto zond een talrijk leger tot ontzet van zijn zwager. Wellicht noopte reeds de uitrusting van deze krijgsmacht hertog Hugo om Lodewijk in vrijheid te stellen, hoewel hij toch van dezen eischte, — gelijk onzen lezers reeds bekend is — dat hij hem zijne eenig overgebleven veste, Laon, overgeven zou.

Met een leger van 32,000 gewapende ridders rukte Otto in het jaar 946 over de Fransche grenzen. In vereeniging met Lodewijk trok hij tegen Laon op, doch het was hem niet mogelijk, de sterk bevestigde stad in te nemen. Rheims viel in de handen der Duitschers, die tot voor de muren van Parijs doordrongen, maar voor deze stad het hoofd stieten. Moordend en plunderend trokken de Duitsche krijgsbenden het land door, maar zij leden op dien tocht zulke zware verliezen, dat Otto eindelijk naar Duitschland moest terugkeeren. Hij had in dezen veldtocht geene noemenswaardige voordeelen behaald, slechts Rheims en eenige andere vestingen kon hij bij zijn vertrek in Lodewijks handen stellen.

Na Otto's afreis bleek het, dat Lodewijk niet in staat was zich zonder de hulp van den Duitschen vorst weer van het koninklijk bewind meester te maken. Eindelijk bracht Otto in het jaar 947 een wapenstilstand tusschen zijn zwager en Hugo van Francië tot stand. Tevens poogde hij op zeer eigenaardige wijze aan den strijd in Frankrijk een einde te maken. Hij riep te Ingelheim eene groote vergadering van bisschoppen bijeen, die uitspraak moest doen over de bezwaren, welke velen der Fransche bisschoppen tegen Hugo inbrachten. Ook de paus werd uitgenoodigd om zich door een legaat in die vergadering te doen vertegenwoordigen.

Den 7^{en} Juni 948 werd het concilie te Ingelheim geopend. Zoowel Otto als Lodewijk waren daar in persoon verschenen. Van de Fransche bisschoppen waren slechts weinigen gekomen, ook Hugo van Francië weigerde aan het concilie deel te nemen. De pauselijke legaat bekleedde het voorzitterschap.

Koning Lodewijk bood aan, zijne koninklijke waardigheid van het oordeel der vergadering en van dat des Duitschen konings afhankelijk te stellen. Hij verklaarde voorts onder eede, dat hij niet door eigen schuld zich de ellende op den hals had gehaald, waarin hij door hertog Hugo gestort was. Het concilie besloot, den hertog gehoorzaamheid jegens zijn wettigen koning te bevelen en hem in den ban te doen, wanneer hij aan dat gebod het oor niet wilde leenen. Otto beloofde, het banvonnis desnoods met geweld van wapenen ten uitvoer te zullen brengen.

Hugo onderwierp zich natuurlijk niet aan de beslissing der kerkvergadering en Otto was dus verplicht om daaraan door kracht van wapenen de noodige klem bij te zetten. Koenraad van Lotharingen ontving bevel om koning Lodewijk met een leger in zijn rijk terug te voeren. De Duitsche legers leden echter in Frankrijk zware verliezen en eerst na vele vruchtelooze onderhandelingen gelukte het Koenraad in het jaar 950 het vergelijk tusschen Lodewijk en Hugo tot stand te brengen, waarvan wij reeds in de geschiedenis der Fransche Karolingers gesproken hebben.

In het jaar 951 stond Otto eindelijk na zooveel onvermoeide werkzaamheid als onbeperkt gebieder aan het hoofd van het Duitsche rijk. Evenals Karel de Groote had hij ver buiten de grenzen der Duitsche gewesten zijn naam beroemd gemaakt. Hij werd geëerd door alle volken, zelfs door die, welke de kracht zijns arms en de scherpte zijns zwaards ondervonden hadden. Eén ding slechts ontbrak hem en juist dit ééne begeerde hij. Wakend en droomend zweefde hem, als met een tooverglans omstraald, de keizerskroon voor oogen, welke Karel de Groote eens gedragen had. Deze zoo begeerlijke kroon te verwerven, was voortaan het doel van al zijn streven en zijne blikken wendden zich daarom naar Italië.

Eer wij echter tot de beschrijving van zijne Italiaansche tochten kunnen overgaan, moeten wij een blik achterwaarts werpen op de geschiedenis van Italië in die dagen, van den dood van keizer Arnulf af.

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Geschiedenis van Italië in de tiende eeuw. Strooptochten der Saracenen. De Magyaren in Italië. Uitbreiding van het leenstelsel in Italië. Bloei der Italiaansche steden. Zedeloosheid der Italiaansche bisschoppen. Wetenschap, kunst en nijverheid in Italië. Keizer Lodewijk de Blinde. Rudolf van Hoog-Bourgondië. De aanzienlijke Italiaansche vrouwen. Invloed van Irmengard. Koning Hugo. De lichtekooi Marozia. Alberik. Het vereenigde Bourgondische koninkrijk. Hugo's dood. Berengarius van Ivrea en zijne onmenschelijke regeering. De sluwe koningin Adelheid en hare avonturen.

De geschiedenis van Italië in de 10e eeuw boezemt den geschiedvorscher eene bijzondere belangstelling in, niet vanwege den strijd der verschillende vorsten om de konings- of keizerskroon, niet om de talrijke veldslagen, die op den Italiaanschen bodem zijn geleverd, maar om de eigenaardige ontwikkeling van het Italiaansche volk in die dagen. In de eerste helft dier eeuw leed Italië zoowel onder de voortdurende oorlogen, door zijne eigen vorsten om de tronen der verschillende rijken gevoerd, als onder de onophoudelijke invallen der Saracenen en Magyaren meer dan eenig land van Europa, meer zelfs dan Frankrijk. Reeds in het begin der 9e eeuw hadden de Arabieren van Sicilië uit strooptochten door Beneden- en Middel-Italië ondernomen; in het jaar 846 waren zij zelfs tot voor de poorten van Rome doorgedrongen. In het jaar 880 hadden zij zich aan den mond van den Galigliano (de Liris) genesteld en hier een burcht gebouwd, van waar zij het land door hunne invallen verontrustten. Zij strekten hunne tochten zelfs tot aan de Adriatische en Thyrreensche zeeën en landwaarts tot aan den Po uit, zij sleepten den op die strooptochten verzamelden buit naar hun burcht, van waar die door Saraceensche schepen naar Sicilië en Afrika overgevoerd werd. Het geheele land, de eenzaam liggende kloosters en de dorpen, zelfs de steden, stonden weerloos aan hunne plundering bloot. Zulk eene onveiligheid heerschte er in geheel Middel-Italië, dat zelfs de weg naar Rome voor de vrome pelgrims versperd was.

Eerst onder den krijgshaftigen paus Johannes V namen de zaken een anderen en beteren keer. Deze kerkvorst bracht tegen de ongeloovigen een leger op de been, dat door den markgraaf Alberik van Camerino werd aangevoerd; in vereeniging met de Grieken dreef deze de Arabieren binnen hun burcht aan den Galigliano terug. Eindelijk gelukte het hem, dat roofnest in het jaar 916 stormenderhand in te nemen en zoo Rome en Middel-Italië van de Saracenen te bevrijden. Doch des te menigvuldiger werden bij dit alles de invallen in Lombardije.

Arabische zeeroovers waren van Spanje uit in het jaar 889 aan de kust van Provence geland en hadden hier een versterkten burcht (Garde Traine) veroverd. Van hieruit ondernamen zij hunne strooptochten door het Bourgondische rijk en door Noord-Italië. Zij bezetten de Alpenpassen, nestelden zich bij den St. Bernard en bouwden in Savoye en Wallisserland reusachtige sterkten. Bijna eene eeuw lang hielden zij zich hier staande en alle pogingen der Bourgondische koningen en der Italiaansche vorsten om de vermetele roovers uit hunne schuilhoeken te verdrijven waren vruchteloos.

Nog meer echter hadden de steden van Noord-Italië te lijden onder de rooftochten der Magyaren, welke elkander sinds het jaar 899 met korte tusschenpoozen herhaaldelijk opvolgden. De volkrijkste steden van Lombardije werden òf door de Hongaren meedoogenloos geplunderd òf moesten de plundering der woeste horden voor aanzienlijke sommen afkoopen.

Het machtige en rijke Pavia, na Rome de schoonste stad van Italië, werd in het jaar 924 geheel verwoest, 43 kerken gingen, naar men verhaalt, in vlammen op en van de talrijke bevolking redden slechts 200 menschen hun leven. De Hongaren bepaalden zich bij deze rooftochten niet tot Noord-Italië, maar trokken nu en dan ook zuidwaarts. Zoo drongen zij in het jaar 926 moordend en plunderend tot onder de muren van Rome door, en meer dan eens herhaalden zij hunne pogingen om ook middel-Italië af te loopen.

Het is een zeer opmerkelijk verschijnsel, dat Italië, het land der welversterkte steden, niet bij machte was om aan de invallen dezer rooverhorden het hoofd te bieden. De oorzaak hiervan ligt in de onbeperkte uitbreiding van het leenstelsel, hetwelk in Italië meer dan in eenig land ontwikkeld was.

De Italiaansche grooten waren er allen op uit om zich in hun gebied eene onbeperkte heerschappij te verwerven. Terwijl zij aan den eenen kant ook het laatste spoor van volksvrijheid poogden uit te wisschen, trachtten zij zich aan den anderen kant van alle gezag onafhankelijk te maken. Alle hertogen en graven dachten slechts aan zich zelf, niet aan het algemeen welzijn; ook de geestelijke vorsten, de bisschoppen, waren met denzelfden geest bezield.

Na het uitsterven van het geslacht der Karolingers beschikte de geestelijke en wereldlijke aristocratie naar willekeur over de Italiaansche koningskroon, welke spoedig een twistappel voor de verschillende partijen werd. Dewijl de grooten niet voornemens waren zich aan den koning te onderwerpen, kon het hun niet anders dan aangenaam zijn, wanneer verschillende vorsten elkaar de heerschappij betwisten. Die strijd der koningen bevorderde natuurlijk hunne onafhankelijkheid.

Het leenstelsel was in Italië oorzaak, dat de edelen onophoudelijk door onderlinge veeten verdeeld waren, de adel voortdurend met de geestelijkheid in twist leefde, de graven en edellieden aanhoudend tegen den landvorst in opstand waren en de vrijheid des volks ten slotte geheel onderdrukt werd.

Evenals in Duitschland en in Frankrijk waren de vrije boeren wel genoodzaakt bescherming te zoeken bij den adel en de geestelijkheid, om hun leven te beveiligen; zij geraakten alzoo in lijfeigenschap, indien zij niet naar de steden vluchtten, binnen welker stevige muren zij althans eenigermate veilig waren. De steden namen dienvolgens in dezen treurigen tijd meer dan ooit in bloei toe; ofschoon zij dikwijls veel van de Saracenen en Magyaren te lijden hadden en meer dan eens ingenomen en verbrand werden, verrees toch uit de asch telkens binnen korten tijd eene nieuwe stad, die met nog hooger muren en nog sterker torens omringd werd dan de vroegere veste had bezeten. Ten einde zich met beter gevolg tegen hunne onmenschelijke vijanden te kunnen verdedigen, stelden de steden zich meestal onder het oppergezag van de kerk of van een der grooten des rijks. Hierdoor ontstond in de Italiaansche steden een bijzondere regeeringsvorm.

In die steden, welke zich aan de kerk onderworpen hadden, stond aan het hoofd der burgerij de bisschop, in wiens naam recht gesproken werd. Deze was te gelijk het wereldlijk hoofd; hij riep de weerbare burgers tot den krijgsdienst op en regelde de zaken, die met handel en nijverheid in verband stonden, terwijl de stedelijke belastingen in zijne schatkist vloeiden. Meestal stond de bisschop aan het hoofd van een groot aantal vazallen, die òf van de kerkvorsten landgoederen in leen ontvangen hadden, òf, evenals in Duitschland, vrijwillig leenmannen der kerk werden, ten einde eene grootere veiligheid te genieten. De adellijke leenmannen der bisschoppen genoten in de steden groote voorrechten, zij beheerschten de burgerij, die zich langzamer-

hand zoo geheel van hare vrijheid beroofd zag, dat haar toestand niet zeer veel van dien der lijfeigenen verschilde. In die steden, waar in plaats van den bisschop een der wereldlijke grooten het gezag in handen had, was het niet beter gesteld. Ten gevolge van de eigenaardige verhouding, waarin de bisschoppen tot de burgerij der steden stonden, waren deze menigmaal genoodzaakt zich bij de veelvuldige veeten dier dagen persoonlijk in den strijd te mengen. Aan het hoofd hunner manschappen trokken zij te velde, gelijk zij zich ook in vredestijd geheel als wereldlijke vorsten gedroegen. Zij hielden eene prachtige hofhouding; hoe hooger zij in rang en macht gestegen waren, des te minder bekommerden zij zich om hunne Christelijke plichten. Evenals de wereldlijke vorsten leefden zij alleen voor de streeling hunner zinlijke lusten, ja zij gaven zich vaak aan schandelijke uitspattingen over. Van de levenswijze der Italiaansche bisschoppen in die dagen geeft de Lotharinger Ratherus, die tweemaal den bisschoppelijken zetel van Verona bekleedde, ons eene zeer levendige beschrijving. Wij zien daar, hoe de voornaamste bisschoppen van Lombardije zich met prachtige kleederen uit Constantinopel en Bagdad tooien, hoe zij bij den maaltijd aanliggen, luisterend naar de klanken van ontuchtige liederen en zich verlustigend in den aanblik van wulpsche dansen. Daarop begeven zij zich op de valkenjacht of rijden zij met veel staatsie op hooge wagens rond, terwijl ze trotsch neerblikken op de hen omringende menigte, totdat de invallende nacht hen opnieuw tot de genietingen van een weelderigen maaltijd roept. Ook hun slaapvertrek is getuige van ongeoorloofd zingenot en als de morgen hen wekt, ontwaken zij met een vloek op de lippen. De oude inzettingen der kerk hadden alle bindend gezag verloren, de geestelijke heeren stoorden zich daaraan weinig of niet. Synoden werden slechts zelden bijeengeroepen en dan gewoonlijk alleen ter behartiging van staatkundige belangen. Aan de staatkunde alleen wijdden de bisschoppen de weinige uren, die hun van hunne zwelgerijen overbleven.

De lagere geestelijkheid, de adel en zelfs het volk volgden het voorbeeld der kerkvorsten maar al te getrouw na.

Het zedelijk en maatschappelijk leven verkeerde in den allertreurigsten toestand; alle eerbied voor des naasten rechten, alle gehoorzaamheid aan de wet, alle schaamte over wat slecht en laag was, scheen verdwenen. Een ieder vierde onbeperkt aan zijne lusten en hartstochten den teugel. Alleen op streeling der zinnen was men bedacht, men schonk slechts zijne aandacht aan spijs en drank, aan kostbare schatten, en aan schoone vrouwen. Alle hoogere goederen der menschheid, die het leven eerst tot leven maken, hadden voor dit even verwijfd als zedeloos geslacht hunne waarde verloren. Eene vrouwenregeering ontstond hier, gelijk de wereld die later nooit weer aanschouwd heeft. Het lot van koninkrijken en vorstendommen, van bisdommen en abdijen was afhankelijk van het lachen of pruilen van hooggeplaatste lichtekooien; hare luimen en kuiperijen beslisten over het wel of wee des volks; koningen en ridders, bisschoppen en priesters hingen aan hare blikken. De geheele natie dompelde zich, alsof de dagen der Bacchanaliën en Saturnaliën waren teruggekeerd, in een stroom van onafgebroken en bedwelmend zingenot.

Zoo schildert ons Giesebrecht den toestand van Italië in die dagen. Doch zonderling! Dit in de diepste zedeloosheid verzonken volk, dat alleen bij den dag leefde, omdat niemand op den dag van morgen rekenen kon, dit volk, welks leven en bezittingen onophoudelijk door woeste, roofzieke horden, door Saracenen en Magyaren en door de niet minder te duchten handlangers van den een of anderen vijandigen edele bedreigd werden, behield in weerwil van de vreeselijke regeeringloosheid, die in Italië heerschte en ondanks de daardoor veroorzaakte bloedige burgeroorlogen, zijn zin voor wetenschap, handel en nijverheid. In de steden treffen wij eene verfijnde steedsche beschaving aan. De classieke werken der oude Romeinen werden vlijtig verzameld en gelezen; de practische wetenschappen, geneeskunde en rechtsgeleerdheid, be-

reikten te midden van het wapengekletter een hoogen trap van bloei. Te Salerno verrees eene beroemde geneeskundige school, terwijl Pavia door zijne uitstekende rechtsgeleerden bekend was.

Ook de Italiaansche handel bleef zich in weerwil van al de belemmeringen, waarmee hij natuurlijk te worstelen had, aanhoudend uitbreiden. Niet alleen in het hart van Italië, zelfs op alle wegen, die over de Alpen voerden, ja in alle vreemde landen trof men Italiaansche kooplieden aan. Ook de handwerken, vooral die der wapensmeden, goudsmeden en bouwmeesters, werden met vlijt, zij het dan ook grootendeels door hoorige lieden beoefend. De kerk trok zich deze menschen aan, zij nam hen in hare bescherming en trachtte hunne vrijlating te bewerken, wanneer zij in het een of ander handwerk uitmunten.

Juist in die dagen werd er in Italië bijzonder veel gebouwd; overal verrezen burchten en de steden werden met sterke verdedigingswerken omringd, want alleen hierdoor waren zij in staat zich tegen de roofzieke Saracenen en Magyaren te beveiligen. Zoo bezat Rome in dien tijd 381 sterke torens, 46 kasteelen en 6800 borstweringen op zijne muren.

In weerwil van alle oorlogsstormen bleef Italië een rijk en bloeiend land; geen wonder dus, dat niet alleen zijne eigen eerzuchtige vorsten, maar ook die der naburige landen op dat paradijs een begeerigen blik wierpen.

Na den dood van keizer Lambert in het jaar 898 had Berengarius zich weer van het koninklijk bewind weten meester te maken, een bewind, dat echter op hoogst wankele grondslagen rustte, want de Italiaansche koningen waren bijna nog minder in staat zich door de grooten des rijks te doen eerbiedigen dan de Karolingische vorsten dit geweest waren.

Slechts korten tijd werd Berengarius algemeen als koning erkend. Toen het bleek, dat hij niet bij machte was om de Magyaren terug te drijven, begon zijn aanzien spoedig te dalen; zijn eigen schoonzoon, de markgraaf Adalbert van Ivrea verbond zich met andere grooten, zij riepen koning Lodewijk van Laag-Bourgondië te hulp en drongen er op aan, dat hij zich tot koning van Italië en tot Roomsch keizer opwerpen zou.

De jonge, eerzuchtige vorst gaf aan die roepstem gehoor: met geestdrift werd hij door de Italiaansche grooten ontvangen. Eerst zag hij zich tot koning van Italië uitgeroepen en daarna, in het jaar 900, te Rome tot keizer gekroond.

Had de wijze, waarop Lodewijk van Bourgondië door de Italianen ontvangen was, hem met blijde verwachtingen voor de toekomst vervuld, spoedig zou hij de treurige ervaring opdoen, dat zij, die hem met zooveel geestdrift hadden ingehaald, hem even spoedig verlieten als zij hem gehuldigd hadden. Trouwloosheid was een karaktertrek van bijna alle Italiaansche grooten. Zij, op wier ondersteuning Lodewijk in de eerste plaats gerekend had, die hem naar Italië geroepen hadden, keerden zich het eerst van hem af, om weer de zijde van Berengarius te kiezen. Lodewijk was weldra geheel machteloos en moest niet alleen het land verlaten, maar zelfs de belofte afleggen, dat hij nooit derwaarts terugkeeren zou. Berengarius was opnieuw meester van Italië, doch terstond vielen de grooten weer van hem af, wederom noodigden zij Lodewijk uit om naar Italië over te komen, en deze brak zijn eed. Het geluk scheen hem te begunstigen; weldra was een groot deel van Boven-Italië in zijne macht. In het jaar 905 gelukte het echter Berengarius, door middel van verraad Verona, waar Lodelijk zich juist ophield, in te nemen; de keizer werd gevangen genomen en de overwinnaar liet hem tot straf voor zijn meineed de oogen uitsteken. Lodewijk ontving van nu aan den bijnaam de Blinde; hij werd naar Bourgondië teruggezonden, waar hij nog twintig jaren een allertreurigst leven voortsleepte. Dewijl hij niet in staat was zelf de teugels des bewinds te voeren, moest hij alle gezag aan zijn voornaamsten en invloedrijksten vazal, aan graaf Hugo van Arles afstaan.

Berengarius regeerde na de verdrijving van Lodewijk een tijd lang met

onbeperkte macht; hij wist zelfs te bewerken, dat Johannes X hem in het jaar 916 te Rome als keizer kroonde, hoewel keizer Lodewijk de Blinde nog leefde. Thans stond hij op het toppunt van zijn geluk. Weldra echter kwamen de grooten des rijks opnieuw tegen hem in opstand, en riepen zij koning Rudolf van Hoog-Bourgondië te hulp. Deze verscheen in Italië en liet zich in het jaar 922 tot koning kronen.

Berengarius, die tegenover Rudolf meer dan één slag verloren had, kon zich van zijne nederlagen niet herstellen; in het jaar 924 werd hij te Verona vermoord.

Rudolfs overkomst naar Italië was voornamelijk het werk geweest van eene schoone vrouw. Irmengard, de dochter van markgraaf Adalbert van Toscane, de echtgenoot van den machtigen markgraaf Adalbert van Ivrea oefende een sterken invloed op alle Italiaansche vorsten uit, die zij door hare listige kuiperijen geheel beheerschte. Na den dood van haar echtgenoot leefde Irmengard, evenals zoovele aanzienlijke Italiaansche vrouwen, alleen voor de inwilliging van hare zinnelijke lusten. Zoolang zij de teedere vriendin van koning Rudolf was, liep diens heerschappij in Italië niet het minste gevaar. Doch spoedig begon de vorst haar te vervelen, zij besloot de Italiaansche koningskroon en de waardigheid van Roomsch keizer aan haar stiefbroeder, graaf Hugo van Arles, te verschaffen, die in Laag-Bourgondië bijna als onafhankelijk vorst regeerde.

De slimme vrouw wist zoowel den paus als de grooten des rijks voor haar plan te winnen. Rudolf, die zich tegen zoovele vijanden niet opgewassen voelde, keerde over de Alpen naar zijn rijk terug. Hugo werd door de edelen tot koning van Italië verkozen. Eene zwakke poging, door Rudolf aangewend, om de verloren macht te herwinnen, mislukte geheel.

In het jaar 926 werd Hugo te Pavia gekroond. Alle wereldlijke en geestelijke rijksgrooten huldigden hem, doch zijn wensch om de keizerskroon te verwerven werd niet vervuld. Paus Johannes X, die hem de keizerlijke waardigheid had toegezegd, werd door den invloed der lichtekooi Marozia in het jaar 928 ten val gebracht en kon dus zijne belofte niet vervullen.

Toch bezat Hugo weldra in Italië eene macht, welke die van al zijne voorgangers verre overtrof. Hij bezette het pauselijk grondgebied, verklaarde zich tot hoofd van het exarchaat en wist zich hierdoor ook in middel-Italië als koning te doen erkennen.

In denzelfden tijd, in het jaar 928, stierf keizer Lodewijk de Blinde; zijn zoon Karel Konstantijn moest hem opvolgen. Doch Hugo keerde in aller ijl naar Bourgondië terug, beroofde den jongen vorst met geweld van zijn erfdeel en liet hem niets dan het grondgebied van Vienne behouden. Dus vereenigde hij het Laag-Bourgondische rijk met het koninkrijk Italië. Zoo groot was zijne macht, dat het hem in het jaar 931 zelfs gelukte, zijn jeugdigen zoon Lotharius door de Italiaansche grooten als zijn mederegent en opvolger te doen huldigen.

Hugo was een man van een scherpzinnig verstand en een vasten wil, die met kracht en klem, maar — het kan niet ontkend worden — dikwijls ook willekeurig en onmenschelijk streng regeerde. Een veldheer was hij echter niet. Wellicht zou hij zijne heerschappij in Italië op hechte en duurzame grondslagen gevestigd hebben, indien hij in staat was geweest de Arabieren en Saracenen te overwinnen. Doch juist hiervoor was hij niet berekend. Daarenboven wijdde hij al zijne belangstelling aan eene geheel andere zaak. Gelijk hij door vrouwenlist en vrouwenstreken tot koning van Italië verheven was, wilde hij door dezelfde middelen zich ook de keizerskroon verwerven.

Marozia, de beruchte boeleerster, beheerschte Rome in die dagen door hare kuiperijen geheel en al. Juist in dien tijd stierf haar echtgenoot graaf Guido van Spoleto, Hugo's stiefbroeder. In schaamteloosheid overtrof zij nog hare moeder en zuster, de oude en de jonge Theodora, hoewel beide vrouwen om haar schandelijk levensgedrag zeer slecht ter naam stonden. Zij was de minnares van paus Sergius III, van den markgraaf Alberik en van vele andere

grooten geweest; zoowel bij Sergius als bij Alberik had zij een onechten zoon. Geene hooge gedachten kunnen wij ons van het karakter der Italiaansche grooten van dien tijd vormen, wanneer wij vernemen, dat deze vrouw binnen Rome schier met onbeperkte macht heerschte, dat zij in staat was paus Johannes X ten val te brengen, dat zijne opvolgers Leo IV en Stephanus VIII hare creaturen waren en dat zij eindelijk zelfs voor haar onechten zoon, die paus Sergius III bij haar verwekt had, in het jaar 931 den weg tot den pauselijken zetel wist te banen, ofschoon hij een jongeling van nauwelijks 20 jaren was. Als paus Johannes XI aanvaardde hij die hooge waardigheid.

Hoewel Marozia sinds lang den leeftijd der minnarijen voorbij was, kon zij van hare oude gewoonte in dit opzicht nog geen afstand doen. Zij bood hare hand aan koning Hugo aan, onder belofte, dat zij hem de keizerlijke kroon op het hoofd zou plaatsen en Hugo nam het aanbod zonder aarzelen aan. Hij snelde naar Rome, waar hij door Marozia in den Engelenburg ontvangen werd. In het jaar 932 werd het huwelijk voltrokken in strijd met de kerkelijke wet, daar Guido van Spoleto, haar eerste man, Hugo's stiefbroeder geweest was.

Wellicht zou Marozia's invloed hem werkelijk de keizerlijke waardigheid verschaft hebben, indien hij niet in zijn overmoed zijn stiefzoon Alberik, den onechten zoon van Marozia en markgraaf Alberik, doodelijk had beleedigd.

Deze, een stoutmoedig en doortastend jongeling, riep het volk van Rome op, om den hem aangedanen hoon te wreken. In gloeiende taal schetste hij den treurigen toestand van Rome, de willekeur van Hugo, de schaamteloosheid zijner eigene moeder. Het Romeinsche volk schaarde zich rondom hem en stormde naar den Engelenburg. Het gevaar werd zóó dreigend, dat Hugo het niet langer durfde trotseeren; aan een touw liet hij zich van de muren van den burcht naar beneden en vluchtte naar zijn leger, waarmede hij een vruchteloozen aanval op Rome ondernam.

Alberik verdedigde de stad met goeden uitslag. Hugo moest als overwonneling het Romeinsche grondgebied verlaten; tevergeefs had hij Marozia gehuwd, de keizerskroon bleef hem ontzegd. Deze verbintenis droeg voor hem nog meer wrangere vruchten; hij geraakte daardoor in onmin met Irmengard, zijne stiefzuster, die hem tot dusver beschermd had. Deze wendde thans haar invloed niet langer te zijnen gunste aan en de Italiaansche grooten riepen opnieuw, in het jaar 933, koning Rudolf van Hoog-Bourgondië naar Italië.

Het zou met Hugo's macht gedaan zijn geweest, indien deze niet door het brengen van een offer zijn tegenstander voor zich had weten te winnen. Hij stond hem namelijk de landen aan de Rhône en Saône af, en daarvoor deed Rudolf afstand van alle aanspraken op Italië. Zoo ontstond in het jaar 933 het vereenigde Bourgondische of Arelatische koninkrijk, hetwelk gedurende eene eeuw zijne onafhankelijkheid zou weten te bewaren.

Rudolf stierf in het jaar 937; hij liet twee onmondige kinderen, Koenraad, een knaap van 13 jaren, en eene dochter Adelheid na. Thans poogde Hugo het verloren grondgebied te herwinnen. Hij verloofde zijn zoon Lotharius met Adelheid, en trachtte den jongen koning Koenraad in zijne macht te krijgen, om als diens voogd Bourgondië te regeeren en zich op die wijze van de heerschappij meester te maken.

Het arglistige plan mislukte. De Bourgondische grooten brachten Koenraad naar koning Otto van Duitschland, die zoo de voogd van den jongen koning werd en dezen tegen Hugo beschermde. Koenraad, die in de geschiedenis den bijnaam »de vredelievende" ontvangen heeft, werd Otto's getrouwste vriend en aanhanger.

Ook in Italië zag Hugo zijne macht meer en meer verdwijnen. In weerwil van de wreede en willekeurige wijze, waarop hij het bewind voerde, was hij niet bij machte de grooten des rijks te onderwerpen. Hij kon niet verhinderen, dat Alberik binnen Rome eene onbeperkte heerschappij voerde en

de pausen tot blinde werktuigen in zijne hand vernederde, en dat de Hongaren en Saracenen op hunne strooptochten de Italiaansche gewesten verwoestten. Zijn aanzien zonk dus bij den dag, gelijk zijn toestand bij den dag gevaarlijker werd. De wispelturige en trouwelooze Italiaansche grooten, die hem tot dusver ondersteund hadden, waren zijne regeering sinds lang moede, zij vestigden hun blik op de zonen van den overleden markgraaf Adalbert van Ivrea en Hugo zag weldra in, dat hij in hen met machtige en gevaarlijke tegenstanders te doen had. Daarom liet hij den oudsten der beide broeders, Ansgar, vermoorden, terwijl hij den jongste, Berengarius, van het gezicht wilde berooven. Deze echter, bijtijds van des konings voornemen onderricht, begaf zich over de Alpen naar koning Otto, bij wien hij eene veilige schuilplaats zocht en vond.

Tevergeefs eischte Hugo den vluchteling op. Otto wees dien eisch verontwaardigd van de hand; hij stond zelfs toe, dat Berengarius in Duitschland eene krijgsbende aanwierf, waarmede de jonge vorst in het jaar 945 over de Alpen naar Italië terugkeerde. Hij werd door de grooten des rijks met blijdschap ontvangen.

Binnen weinig tijds had Hugo al zijne vroegere macht verloren. Het hielp hem niet dat hij ten behoeve van zijn zoon Lotharius afstand van den Italiaanschen troon deed; wel huldigden de grooten zijn zoon als koning, doch zij verleenden hem niets dan den blooten koninklijken titel. De koninklijke macht droegen zij op aan Berengarius van Ivrea, dien zij tot eersten raadsman van den jongen koning aanstelden. Hugo stierf den 11en April 947, doch zijn dood bracht niet de minste verandering in de Italiaansche zaken. Drie jaren later, den 22sten November 950, overleed ook Lotharius, wellicht, dit beweerden althans de vijanden van Berengarius, ten gevolge van vergif, door dezen hem toegediend. Inderdaad kwam dit laatste sterfgeval Berengarius zeer te stade, thans scheidde niets hem meer van den koninklijken troon. Den 18den December 950 liet hij zich te Pavia kronen en zijn zoon Adalbert door de grooten des rijks tot zijn opvolger benoemen.

Nauwelijks had hij het doel zijner wenschen bereikt, of hij vertoonde zich in zijne ware gedaante. Was hij tot dusver een voorkomend en menschlievend vorst geweest, had hij al zijne krachten ingespannen om de vriendschap van de grooten des rijks te verwerven, thans, nu hij den troon beklommen had, gedroeg hij zich willekeurig, hebzuchtig en wreed. Spoedig maakte hij zich doodelijk gehaat; nog meer was dit het geval met zijne vrouw Ivilla, die hem in wreedheid en hebzucht nog overtrof.

Adelheid, Lotharius' weduwe, had de schatten van haar overleden gemaal geërfd; de Bourgondische partij, welke in Boven-Italië vrij talrijk was, hing met de trouwste gehechtheid de jonge en schoone vorstin aan, die ternauwernood haar 19e jaar bereikt had en om haar helder verstand en hare reine zeden de lieveling des volks geworden was. Adelheid was in Berengarius' oogen eene gevaarlijke mededingster; het vermoeden, dat zij aanspraak zou kunnen maken op den door Lotharius nagelaten troon en dat, ingeval zij een tweede huwelijk aanging, haar echtgenoot door de Bourgondische partij met blijdschap als koning van Italië erkend zou worden, was ver van onwaarschijnlijk; daarom drong Berengarius er op aan, dat zij, eer nog de rouwtijd over Lotharius verstreken was, zijn zoon Adelbert zou huwen. Verontwaardigd wees de jonge koningin dit aanbod van de hand. Van dezen dag af werd Berengarius haar meest verbitterde vijand; hij beroofde haar van hare goederen, ja zelfs van hare sieraden. Zelfs in dien behoeftigen toestand scheen zij hem nog altijd gevaarlijk, daarom liet hij haar in een kerker werpen en poogde hij haar door mishandeling tot toegevendheid te dwingen. Zij bleef onwrikbaar bij haar besluit. Berengarius moest dus dat fraaie huwelijksplan wel opgeven. Uit wraak zond hij zijne gevangene naar den sterken burcht Garda aan het Gardameer, waar zij levenslang in hechtenis

moest blijven. Met de hulp van eenige trouwe dienaren gelukte het haar echter aan haar kerker te ontsnappen; ook aan de vervolging der haar nagezonden ruiters ontkwam zij gelukkig. Binnen Canossa, een sterken burcht van den met haar bevrienden bisschop van Reggio, vond zij bij den dapperen markgraaf Azzo een veilig toevluchtsoord. Van hier zond zij boden naar koning Otto van Duitschland, wiens hulp zij tegen Berengarius inriep en wien zij hare hand en daarmede het koninkrijk Italië aanbood, hoewel hij het erfdeel van Lotharius eerst met het zwaard in de vuist veroveren moest.

DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Ludolfs vruchtelooze tocht naar Italië. Otto's zegetocht. Zijn huwelijk met Adelheid. Opstand van Ludolf. Zijn verbond met Koenraad. Oorlog tusschen den vader en zijne zonen. Invallen der Hongaren. Samenkomst te Langen-Zenn. Onderwerping van Ludolf en Koenraad. Nieuwe rooftocht der Hongaren. Verdediging van Augsburg door bisschop Ulrich. Slag op het Lechveld. Zware verliezen, door de Hongaren geleden. Oorlogen met de Wenden. Bloedig gericht over hen gehouden. Dood van Ludolf. Toestand van Italië. Schandelijk levensgedrag van paus Johannes XII. De tocht naar Italië. Otto als keizer gekroond. De paus voor den rechterstoel des keizers. Bloedige oorlogen in Italië. Laatste levensjaren en dood van Otto den Grooten.

De uitnoodiging van koningin Adelheid kwam voor Otto op het meest gewenschte tijdstip; thans had hij het recht verkregen, om zich in de verwarde zaken van Italië te mengen, thans mocht hij hopen door kracht van wapenen het koninkrijk Italië te veroveren en op die wijze tevens de Roomsche keizerskroon te verwerven. Hij riep de grooten des rijks bijeen en schetste hun in bezielde taal de voordeelen van een krijgstocht naar Italië; vol geestdrift verklaarden de edelen zich bereid hem naar het zuidelijk oorlogstooneel te volgen.

Ook zij beschouwden in die dagen de Roomsche keizerskroon als het rechtmatig erfdeel der Duitsche koningen; het denkbeeld, dat hun koning zich wederom van Italië meester maken zou, prikkelde hunne eerzucht, terwijl ook meer dan één hunner aan den rijken buit dacht, die den overwinnaars ten gevolge van een gelukkigen veroveringstocht ten deel zou vallen. De zucht naar veroveringen was niet alleen den vorsten eigen, maar bezielde ook de volkeren en riep die ongelukkige staatkunde in het leven, welke het Duitsche volk in het vervolg op zoo vele offers te staan zou komen.

Otto rustte met medewerking zijner aanzienlijkste vazallen een groot leger uit; hij wilde niet onvoorbereid te velde trekken, maar zich zooveel mogelijk van de overwinning verzekeren. De toerustingen tot den veldtocht gingen des konings van ongeduld brandenden zoon Ludolf, den hertog van Zwaben, te langzaam. Hij had uit Noord-Italië het bericht ontvangen, dat het geheele land slechts morrend de drukkende heerschappij van Berengarius verdroeg, dat de Italiaansche grooten met blijdschap hunne burchten voor hem zouden ontsluiten, zoodra hij in het land verscheen. Ludolf verzamelde derhalve in aller ijl een klein leger, waarmede hij buiten weten des konings een avontuurlijken tocht over de Alpen ondernam. Doch nauwelijks was hij in Italië aangekomen, of hij zag zich bitter teleurgesteld. Wel waren de Italiaansche grooten bereid om zich te onderwerpen aan een machtigen koning, die met

een groot leger kwam aanrukken, wel zouden zij om zijnentwil zonder aarzelen van Berengarius afvallen, maar zij wilden hunne trouw alleen voor de zekere hoop op overwinning verkoopen.

Ludolf vond dus nergens in Italië ondersteuning, hij moest, zonder iets uitgericht, zonder den minsten roem behaald te hebben, den terugtocht aannemen.

Otto ontving zijn zoon alles behalve vriendelijk en gaf in scherpe bewoordingen aan zijn toorn over zooveel onbezonnenheid lucht. Hendrik van Beieren, 's konings broeder, goot olie in het vuur; hij hoonde den jongen vorst ter oorzake van dien ongelukkigen veldtocht en deze vatte een doodelijken haat tegen zijn oom op, een haat, die niet weinig aangroeide, toen hij vernam, dat Hendrik zelf schuld had aan het mislukken van den tocht, daar hij geheime boden naar Italië gezonden had, om de edelen voor Ludolf te waarschuwen.

Aan het hoofd zijns legers ging Otto thans naar Italië op marsch. Schier zonder slag of stoot drong hij voorwaarts. De steden openden hem hare poorten, juichend trok de bevolking hem te gemoet. Aan den dapperen koning, die algemeen als Italië's redder beschouwd werd, onderwierpen de Italiaansche grooten zich met blijdschap.

Berengarius vluchtte zonder eene enkele poging tot tegenstand. Otto zond zijn broeder Hendrik naar Pavia, om in zijn naam de hand van Adelheid te vragen. De jonge koningin ontving den broeder van haar toekomstigen gemaal met groote blijdschap. Door zijn beminnelijken omgang wist hij zich zoozeer in hare gunst in te dringen, dat zij voortaan zijne trouwe bondgenoote werd.

Te Pavia vierde Otto luisterrijke feesten ter eere van zijne echtverbintenis met Adelheid. Vervolgens zond hij een gezantschap naar Rome, met den aartsbisschop Frederik van Mainz, dien hij weer in genade aangenomen had, aan het hoofd, om van den paus de keizerskroon te vragen.

Deze poging droeg echter geene vrucht; de paus, die een blind werktuig in Alberiks hand was, weigerde Otto als keizer te kronen. Alleen ingeval de Duitsche koning Rome met het zwaard in de vuist veroverde, kon hij de hoop voeden, zijn wensch vervuld te zien. Het gunstig tijdstip was hiertoe echter nog niet gekomen, want in Duitschland werden gebeurtenissen voorbereid, die 's vorsten tegenwoordigheid in zijn vaderland dringend noodzakelijk maakten. Al had Ludolf de huwelijksfeesten te Pavia bijgewoond, hij was geen vroolijke gast geweest; de vriendschap, welke Adelheid jegens zijn gehaten oom Hendrik betoonde, vervulde hem met wrevel; hij vreesde, dat de jonge en schoone koningin een voor hem zeer nadeeligen invloed op zijn vader zou uitoefenen en dat hij wellicht met het verlies van de Duitsche koningskroon bedreigd werd, ingeval Adelheid zijn vader een anderen erfgenaam schonk.

Terstond na de bruiloft verliet Ludolf in alle stilte Pavia, om naar Duitschland terug te keeren. De aartsbisschop Frederik van Mainz, die in aanslagen en kuiperijen altijd het hoogste behagen vond, sloot zich bij hem aan.

Te Saalfield vierde Ludolf het Kerstfeest. Hij had hier de Saksische grooten rondom zich verzameld, die openlijk hunne ontevredenheid over het huwelijk des konings met eene vreemde vrouw te kennen gaven. Aartsbisschop Frederik blies het vuur der ontevredenheid aan, eene bedenkelijke spanning ontstond er in de Saksische gewesten en daarom keerde Otto reeds in den aanvang van het jaar 952 naar Saksen terug. Koenraad van Lotharingen liet hij in Italië achter, opdat deze voor de veiligheid van het pas veroverde land zorg zou dragen.

Nauwelijks had Otto zich verwijderd, of Berengarius begon opnieuw het hoofd op te steken. Doch hij vond in Koenraad een krachtigen tegenstander. Waar hij door kracht van wapenen zijn doel niet kon bereiken, hoopte hij door middel van onderhandelingen zijne plannen te verwezenlijken. Koenraad, die vreesde, dat Otto den bij hem doodelijk gehaten Hendrik met het bewind

over Italië bekleeden zou, leende al te gewillig het oor aan de voorwaarden, hem door Berengarius aangeboden. Hij beloofde den Italiaan, dat Otto hem de heerschappij over Italië terug zou geven, wanneer deze de oppermacht des Duitschen konings erkende en met dat doel naar Duitschland reisde.

Otto bevond zich te Maagdeburg, waar hij schitterende feesten gaf ter eere van Adelheid, die door hare schoonheid en lieftalligheid spoedig aller harten won. Derwaarts begaven zich dan ook Koenraad en Berengarius, doch zij vonden er niet de ontvangst, welke de eerste aan zijn bondgenoot voorgespiegeld had. Berengarius moest drie dagen lang in eene gemeene herberg wachten, eer hij verlof ontving om aan het koninklijk hof te verschijnen. Adelheid vierde haar zegepraal op haar ouden vijand, dien zij zoo diep mogelijk wilde vernederen. Toen Otto ten laatste Berengarius ontving, sprak de koning onverholen uit, dat hij volstrekt niet gezind was om de beloften van Koenraad te vervullen. Hij riep een rijksdag te Augsburg bijeen, waarop in Augustus 952 het hertogdom Frioul met Duitschland vereenigd en onder het bestuur van Hendrik van Beieren gesteld werd. Over het overige gedeelte van Italië zou Berengarius onder de opperheerschappij van Otto regeeren. Tot dusver had alleen Hendrik eenig voordeel uit de verovering van Italië getrokken; thans, meende Ludolf, kwam de reden aan het licht, waarom zijn oom hem in stilte tegengewerkt had.

Koenraad van Lotharingen was diep verontwaardigd, wijl zijn schoonvader zijne belofte niet gestand gedaan had. Hij sloot eene innige vriendschap met Ludolf, want beiden haatten Hendrik, die aan het hof schier alvermogend was, beiden waren verstoord op den koning. De aartsbisschop Frederik, die steeds Otto's geheime vijand geweest was, trok van de stemming der beide vorsten partij, om hen tot openbaren opstand tegen Otto aan te hitsen. Toen koningin Adelheid een zoon ter wereld bracht, toen deze bij den doop den naam van 's konings broeder Hendrik ontving, fluisterde Frederik Ludolf in, dat zijn vader van plan was de erfopvolging in het rijk te veranderen.

Thans verbond Ludolf zich in het geheim met Koenraad, vele ontevreden grooten sloten zich bij hen aan en weldra ontstond er eene samenzwering, die zich over een zeer groot deel van het land uitbreidde en met elken dag aanhangers won.

Koning Otto wilde het Paaschfeest te Ingelheim vieren, doch hij ontving bericht, dat in geheel Zuid-Duitschland krijgsbenden tegen hem werden aangeworven en dat Koenraad van Lotharingen en Ludolf van Zwaben plan hadden een opstand tegen hem in 't leven te roepen. Hoewel Otto nauwelijks besluiten kon, aan zulke geruchten geloof te slaan, begreep hij toch dat hij voorzichtig moest wezen. Hij wilde naar Maagdeburg terugkeeren, dewijl de kleine krijgsbende, die hem omringde, niet voldoende was om een oproer te dempen. Op zijne terugreis kwam hij voor Mainz aan. De poorten dezer stad waren gesloten, en slechts schoorvoetend lieten de burgers den koning binnen. Aartsbisschop Frederik ontving den koning schijnbaar met diepe onderdanigheid en begroette hem vriendelijk, doch in het geheim zond hij boden tot Ludolf en Koenraad, met het bericht dat Otto zich te Mainz bevond, en met de uitnoodiging om zich zoo spoedig mogelijk derwaarts te begeven.

Ludolf en Koenraad gaven aan die oproeping gehoor. Niet als zonen maar als opstandelingen traden zij hun vader te gemoet. In bittere bewoordingen gaven zij aan hun haat tegen hertog Hendrik lucht, terwijl zij beweerden, dat hunne krijgstoerustingen hem, niet hun vader, golden.

Wat in die dagen te Mainz voorgevallen is, weten we niet nauwkeurig. Dit alleen staat vast, dat Otto gedwongen werd met zijne zonen een verdrag te sluiten, welks voorwaarden voor hem vrij vernederend waren. Hij schaamde zich echter later over zijne toegevendheid.

Nauwelijks had hij Mainz verlaten, nauwelijks bevond hij zich in Saksen in veiligheid, of hij verbrak de overeenkomst, waartoe men hem gedwongen

had. Widekind, de monnik van Corvey, zegt, dat hij in Saksen den koning wedervond, dien hij in Frankenland bijna verloren had. Hij riep een rijksdag te Fritzlar bijeen, om over de opstandelingen gericht te houden. Ludolf en Koenraad weigerden daar te verschijnen, alleen aartsbisschop Frederik van Mainz kwam, om als bemiddelaar tusschen den koning en diens zonen op te treden. Hij werd echter door den koning met verachting afgewezen.

De rijksdag verklaarde de beide jonge vorsten als landverraders van hunne hertogdommen vervallen. Dat vonnis deed den burgeroorlog terstond ontbranden. Ludolf en Koenraad trokken zich met hunne aanhangers in Mainz terug en weldra was deze stad door een koninklijk leger ingesloten. Van weerszijden werd met zooveel dapperheid gestreden, dat noch de belegeraars, noch de belegerden eenig noemenswaardig voordeel behaalden.

Otto, die vurig den vrede wenschte, zond afgevaardigden naar Mainz, met eene uitnoodiging aan zijn zoon en schoonzoon, om in zijne legerplaats te verschijnen, ten einde in persoon over de vredesvoorwaarden te onderhandelen. Ludolf en Koenraad verklaarden zich bereid vrede te sluiten onder één voorwaarde, namelijk dat hunne aanhangers niet gestraft zouden worden voor de trouw, welke zij hun bewezen hadden. Doch juist dit wilde de koning niet toestaan.

Hendrik, die bij het onderhoud tegenwoordig was, verweet Ludolf in scherpe taal zijne ongehoorzaamheid jegens zijn vader. Tevergeefs poogde Brun door vredelievende woorden Ludolf en Koenraad tot bedaren te brengen; heftig vertoornd keerden beiden naar Mainz terug, vaster dan ooit besloten den oorlog voort te zetten.

In de koninklijke legerplaats hadden de soldaten op eene verzoening tusschen den vader en zijne zonen gehoopt, thans hoorden zij dat de daartoe aangewende poging door Hendriks toedoen mislukt was. Was Hendrik tot dusver niet bemind geweest, nu werd hij gehaat. Het hevigst waren de Beieren op hem vertoornd, daar zij sinds lang zijne wreedheid en willekeur moede waren. Geheel Beieren schaarde zich aan de zijde van Ludolf, die in den paltsgraaf Arnulf een trouwen vriend vond. Ook in Saksen stonden vele machtige edelen op, zoodat Herman Billong slechts met de uiterste krachtsinspanning die beweging kon onderdrukken.

De oorlog ontbrandde opnieuw, en werd van weerszijden met verdubbelden ijver gevoerd. Ten einde Lotharingen te behouden, schonk Otto dit hertogdom aan zijn broeder Brun, die intusschen tot aartsbisschop van Keulen benoemd was. Dit was een tot dusver ongehoorde stap! Nog nooit was de hertogelijke waardigheid aan een kerkvorst opgedragen. Brun verzocht zijn broeder dan ook dringend, van zijn voornemen af te zien, doch Otto bleef bij zijn besluit, hij stelde een onbepaald vertrouwen in Brun, die hem steeds eene onwankelbare trouw bewezen had. Weldra bleek het, dat hij juist had geoordeeld. Koenraad slaagde niet in zijn pogingen om zich weer van Lotharingen meester te maken, want Brun wist althans in Neder-Lotharingen de macht des konings te handhaven. Gelukkiger dan Koenraad in Lotharingen streed Ludolf in Beieren; hij behield hier het veld tegenover Otto's legers; de koning moest in den herfst onverrichter zake naar Saksen terugkeeren.

De binnenlandsche oorlogen, waardoor Duitschland werd geteisterd, lokten de Hongaren tot nieuwe invallen uit: zij drongen de Beiersche marken binnen. Ludolf beweerde, dat Hendrik hen in het land had gehaald; van de zijde der tegenpartij werd Ludolf zelf beschuldigd, dat hij een verbond met de ergste vijanden van Duitschland gesloten had. Als bewijs hiervoor werd — en zeker niet geheel ten onrechte — aangevoerd, dat Ludolf, in plaats van terstond zijne geheele krijgsmacht tegen hen af te zenden, met hen een verdrag sloot en hun geld en gidsen naar Frankenland medegaf.

Nauwelijks had het bericht van den inval der Hongaren des konings ooren bereikt, of hij ging terstond met een leger naar Beieren op marsch, om hen terug te drijven. Hij trof hen echter daar niet meer aan.

Reeds overstroomden hunne ruiterbenden de Frankische gouwen. Koenraad had de Magyaren als vrienden binnen Worms ontvangen, hen daar feestelijk onthaald en hen in persoon naar Lotharingen gevoerd, om met hunne hulp de troepen van Brun te verdrijven. Zoo stonden Duitsche vorsten in verbond met de erfvijanden van Duitschland!

Nadat de Hongaren een strooptocht door Lotharingen gedaan hadden, trokken zij over de Fransche grenzen, om eindelijk door Italië naar hun vaderland terug te keeren.

Een groot aantal der Duitsche vorsten, die vroeger de zijde van Ludolf en Koenraad gehouden hadden, vielen thans van hen af, dewijl zij hun die verstandhouding met de Hongaren niet konden vergeven. Ludolf zag zijne macht dagelijks verzwakken. Koenraad, die insgelijks door vele vrienden verlaten werd, toonde zich tot onderwerping bereid.

Otto nam het aanbod tot het voeren van onderhandelingen aan; hij sloot een wapenstilstand met Ludolf en riep een rijksdag te Langen-Zenn bijeen, waar de vrede gesloten zou worden.

Den 10^{en} Juni 954 had die vergadering plaats. De grooten des rijks, zoowel de wereldlijke als geestelijke vorsten, waren in grooten getale opgekomen; ook Ludolf, Koenraad en de aartsbisschop van Mainz waren daar verschenen.

Otto richtte, volgens Widekinds verhaal, de volgende woorden tot de vergadering:

»Indien de vijandschap van mijn zoon en van de overige saamgezworenen alleen mij leed berokkende, en niet de geheele Christenheid in verwarring bracht, dan zou ik dit kunnen dragen. Dat zij, aan roovers gelijk, zich van mijne steden meester gemaakt en geheele gewesten aan mijne heerschappij onttrokken hebben, zou ik niet tellen, wanneer zij niet tevens met het bloed mijner verwanten en dierbaarste vrienden hunne handen hadden bezoedeld. Ziet, van mijne zonen beroofd, zit ik hier kinderloos, daar mijn eigen zoon mijn bitterste vijand is geworden. En hij dien ik meer dan anderen beminde, dien ik tot de hoogste waardigheid verheven en met eere overladen heb, hij heeft mijn eenigen zoon tegen mij opgezet. Doch dit alles zou, wanneer het wezen moest, nog te dragen zijn, indien niet de vijanden van God en menschen in deze schandelijke samenzwering gemengd waren. Zij hebben mijn rijk verwoest, het volk gevangengenomen of vermoord, de steden in puinhoopen verkeerd, de kerken verbrand, de priesters omgebracht; nog stroomt het bloed langs de straten; beladen met het goud en zilver, waarmede ik mijn zoon en schoonzoon verrijkt had, keeren de vijanden van Christus naar hun land terug. Welke misdaad, welke trouweloosheid nu nog bedreven zou kunnen worden, is mij niet mogelijk uit te denken."

Eene diepe smart spreekt uit deze woorden van den krachtigen man; in weerwil hiervan was de koning, gelijk altijd, tot verzoening geneigd. Hij zou gaarne zijnen zonen vergiffenis hebben geschonken, indien niet Hendrik ook thans, door hatelijke beschuldigingen tegen Ludolf, elke toenadering onmogelijk gemaakt had. Tusschen den prikkelbaren jongen vorst en zijn oom had een heftig tooneel plaats. Diep verontwaardigd, wilde Ludolf niets meer van vergeving en onderwerping weten; hoewel Koenraad en Frederik van Mainz hun uiterste best deden om hem tot andere gedachten te brengen, sloeg hij hunne woorden in den wind en verwijderde hij zich met zijn gevolg, om den oorlog te hervatten. Koenraad daarentegen onderwierp zich aan den koning.

Ludolf keerde naar Beieren terug en bezette Regensburg. Otto volgde hem op den voet. Van Regensburg vluchtte Ludolf naar Zwaben; hier verzamelde hij een nieuw leger. Aan den Iller zou het tusschen vader en zoon tot een slag zijn gekomen. Thans echter traden de bisschoppen van Augsburg en Chur als bemiddelaars op: hunne pogingen tot verzoening gelukten.

Opnieuw vergunde Otto den opstandeling een wapenstilstand; op een rijksdag te Fritzlar zou de vrede tusschen vader en zoon gesloten worden. De

koning keerde met zijn leger naar Saksen terug. Eer de rijksdag echter nog bijeen kon komen, verzoende Otto zich geheel met zijn zoon. Ludolf verraste zijn vader op een jagersfeest, hetwelk bij Berka aan de Ilm gehouden werd; eensklaps trad hij hier uit de struiken te voorschijn, wierp zich den koning te voet, en smeekte hem om vergiffenis en om den vaderlijken zegen.

Otto was terstond tot verzoening geneigd; hij omarmde zijn zoon en keerde met dezen hand in hand tot zijne jachtgezellen terug, die hen met vreugdegejuich ontvingen.

De rijksdag werd in de maand September in plaats van te Fritzlar te Arnstad gehouden. Otto verleende zoowel aan zijn zoon als aan zijn schoonzoon vergiffenis; hij schonk hun hunne uitgestrekte bezittingen in Frankenland terug, doch herstelde hen niet in hunne vroegere waardigheden. Lotharingen werd aan Brun, den aartsbisschop van Keulen, opgedragen en in twee deelen, Opper-Lotharingen aan de Moezel, en Neder-Lotharingen aan de Maas, gesplitst. Wel regeerde Brun over deze beide deelen, doch hem werden, om hem die taak gemakkelijk te maken, bijzondere beambten ter zijde gesteld. De latere, onherroepelijke verdeeling van het hertogdom werd door dezen maatregel voorbereid. Zwaben werd aan hertog Burchard geschonken.

Eindelijk was de vrede dan hersteld. Het was ook hoog tijd, want opnieuw en ernstiger dan ooit te voren bedreigden de Hongaren de Duitsche gewesten. Ook de Wenden waren weer oproerig geworden en in Beieren woedde nog altijd de opstand voort, daar de Beiersche grooten zich in weerwil van Ludolfs onderwerping niet naar den wil van den bij hen gehaten hertog Hendrik wilden schikken. Eindelijk gelukte het Otto, door kracht van wapenen de Beieren te onderwerpen, doch nauwelijks had hij het land verlaten, of ontelbare drommen Hongaren overstroomden de Beiersche marken. In zulken grooten getale waren zij nog nimmer komen opdagen. Zij begonnen den veldtocht met eene kracht, welke zij nooit te voren ontwikkeld hadden. Roovend en moordend trokken zij door Beieren naar Zwaben, zij hielden zoo onmenschelijk huis, dat zij zelfs hunne vroegere roofzucht en wreedheid op dezen tocht verre in de schaduw stelden; waar zij doorgetrokken waren, lieten zij niets dan eene woestenij achter.

Eerst voor de stad Augsburg ontmoetten de Magyaren een krachtigen tegenstand, welke hun door bisschop Ulrich, een trouw vriend van koning Otto, geboden werd.

Augsburg was eene groote en volkrijke, doch gebrekkig versterkte stad, die slechts door een lagen muur zonder verdedigingstorens omringd was. In weerwil daarvan besloot Ulrich zich tot het uiterste te verdedigen. Hij liet de poorten versperren; slechts ééne daarvan bleef open en hieruit deed Ulrich aan het hoofd zijner ridders een uitval. Hij zelf droeg geen wapens, zelfs geen helm of pantser, maar reed in zijn bisschoppelijk gewaad het slaggewoel te gemoet. Vele Hongaren werden door de dappere Augsburgers verslagen.

Den volgenden dag verwachtte de bisschop een aanval van den vijand; zoowel door maatregelen van wereldlijken als van geestelijken aard, bereidde hij zich tot de verdediging voor. De nonnen moesten in haar plechtgewaad door de stad trekken, om met gebed en gezang Gods bijstand af te smeeken, terwijl hij zelf den geheelen nacht in het gebed doorbracht. Toen de morgen aanbrak, deelde hij aan de verdedigers der stad het heilig avondmaal uit. Te gelijker tijd was Ulrich op verdedigingsmaatregelen van stoffelijken aard bedacht; hij liet de muren verbeteren en met goed gewapende krijgslieden bezetten.

Met het aanbreken van den dag ondernamen de Magyaren den aanval. In weerwil van hunne dapperheid zouden de Augsburgers ongetwijfeld het onderspit hebben gedolven, indien niet eensklaps in het vijandelijke legerkamp de trompet een sein gegeven had dat de aanvallers van de muren terugriep. De Magyaren hadden de tijding ontvangen, dat koning Otto met eene sterke krijgsmacht in aantocht was. Zij gaven daarom den aanval op en trokken langs

den linker oever van de Lech den koning te gemoet. Augsburg moest toch in hunne handen vallen, wanneer Otto eerst overwonnen was.

Deze was aan het hoofd van een klein leger naar het zuiden getogen; hier echter stroomden van alle kanten zijne vazallen hem toe. Ook zijn schoonzoon Koenraad voegde zich bij hem; hij had in Frankenland een voortreffelijk legertje bijeengebracht en sloot zich hiermee bij des konings troepen aan, van begeerte brandend, om in den strijd tegen de Magyaren de smet weer uit te wisschen, welke zijn vroeger verbond met de vijanden des vaderlands op zijn naam geworpen had. Ook uit Beieren en Zwaben ontving de koning hulptroepen, zelfs uit Boheme kwam eene uitgelezen schaar van ongeveer 1000 ridders opdagen.

In weerwil van al deze versterkingen was Otto's leger altijd nog betrekkelijk klein in vergelijking met het schier onafzienbaar heir der Hongaren.

Op het Lechveld bij Augsburg zou de beslissende slag in den morgen van den 10^{en} Augustus 955 geleverd worden. Voor den aanvang van den strijd legde Otto de gelofte af, dat hij te Merseburg een bisdom zou oprichten, wanneer Christus hem thans de overwinning op de vijanden des vaderlands verleende.

Door eene plechtige godsdienstoefening bereidden de Duitschers zich tot den hachelijken strijd voor. Otto splitste zijn leger in acht afdeelingen, die elk ongeveer 1000 ruiters sterk waren. Aan het hoofd des legers wilde hij zelf strijden, omringd door eene keurbende, die uit de dapperste jongelingen des rijks was gevormd. Voor hem uit werd de heilige lans gedragen met de banier van den aartsengel Michaël, waaraan de overwinning zich reeds zoo menigmaal gehecht had. De slag begon; eerst scheen de krijgskans den Duitschers ongunstig te zijn, de Bohemers werden uit elkaar gejaagd, ook de Zwabische ruiters sloegen op de vlucht; reeds verkeerde het geheele leger in gevaar van overvleugeld te worden, toen Koenraad zich eensklaps met zijne Franken op de Hongaren wierp. Met onstuimige, onweerstaanbare dapperheid drongen de Frankische ridders op de Hongaarsche gelederen in; deze wankelden, begonnen terug te trekken en zochten eindelijk hun heil in eene ordelooze vlucht. Vele der vluchtelingen werden nedergehouwen; andere in de Lech gedreven; het Hongaarsche leger was vernietigd. Otto had eene schitterende overwinning behaald, doch ten koste van zware offers. Een groot deel zijner krijgers was gesneuveld en onder hen ook vele bekwame aanvoerders; geen hunner betreurde de koning dieper dan zijn dapperen schoonzoon Koenraad, die nadat hij met waren leeuwenmoed gestreden had, door een pijl doodelijk gewond werd.

De Hongaren durfden geen tweeden slag leveren. In aller ijl vluchtten zij naar hun vaderland, doch slechts weinigen gelukte het, de grenzen te bereiken, daar de burgers thans uit de steden kwamen opzetten en zich op de vluchtelingen wierpen. Ook Otto's ruiters zetten hen na en wee dengenen, die gevangen werden genomen; zij vonden geen kwartier, maar werden zonder genade aan den eersten boom den besten opgeknoopt, of onder allerlei folteringen ter dood gebracht. Vele aanzienlijke Magyaren en onder hen ook hun opperhoofd, de Karchan Bultzu, eindigden hun leven aan de galg.

Sinds deze bloedige nederlaag op het Lechveld hebben de Hongaren het nooit weer gewaagd, rooftochten van eenig belang in het hart van Duitschland te ondernemen. Hoewel zij nog menigmaal hun Grieksche naburen lastig vielen, bleven zij toch voortaan meest in hun eigen land. Van een nomadenvolk werden zij eene natie, die zich op landbouw en nijverheid toelegde.

Die zegepraal bij Augsburg heeft den allereersten grond gelegd voor het ontstaan van Oostenrijk en voor de beschaving van het Hongaarsche volk, gelijk zij tevens voor goed aan de volksverhuizingen een eind heeft gemaakt. Na dien tijd heeft geen zwervend volk ooit meer in Europa vasten voet gekregen, zoodat het als lid in de Europeesche volkenfamilie opgenomen werd. Thans werd ook dit volk, dat zich met hartstochtelijke woede tegen de van

Rome uitgaande Christelijke beschaving had aangekant, voor haar gewonnen. Otto's overwinning bevrijdde niet alleen het Duitsche rijk, maar ook geheel Europa van de invallen dier onmenschelijke horden, die het langer dan eene eeuw geteisterd hadden. Geheel het westen begroette deze zegepraal dan ook met uitbundige vreugde *).

Nadat de Hongaren ten onder gebracht waren, keerde Otto naar Saksen terug. Hier wachtte hem weder een zware strijd, want de Wenden waren opnieuw opgestaan en eenige ontevreden Saksische edelen hadden zich bij hen aangesloten. Otto, die zich het regeeringsbeleid van Karel den Grooten tot voorbeeld had gekozen, besloot ook thans met de Wenden te handelen, gelijk zijn groote voorganger met de Saksers gedaan had: de oorlog tegen hen zou een verdelgingskrijg worden. De Saksische krijgslieden ontvingen verlof om naar hartelust te moorden en te plunderen; de dorpen der Wenden werden verwoest en verbrand. Den 16^{en} October 955 behaalden de Duitschers eene beslissende zegepraal; de hoofdaanvoerder der Wenden, Stoinetz, werd gedood.

Over de overwonnenen hield Otto een bloedgericht, dat ons het vreeselijk gericht, door Karel den Grooten te Verden aan den Aller over de Saksers gehouden, in het geheugen roept. Daags na het gevecht liet hij op het slagveld het hoofd van den gesneuvelden aanvoerder der Wenden op eene lans steken en deze in den grond zetten. Vervolgens voerden de Saksische krijgslieden 700 gevangen Wenden naar dat bloedig zegeteeken, plaatsten hen in een kring daar om heen en hieuwen hun het hoofd af. Een vriend en raadsman van den bevelhebber stak men de oogen uit, nadat men hem eerst de tong uit den mond had gerukt; zoo liet men den ongelukkige in zijn vreeselijken en langdurigen doodstrijd hulpeloos tusschen de lijken der onthoofden liggen.

Evenmin als Karels bloedvergieten in der tijd gestrekt had om de Saksers van verderen tegenstand af te schrikken, evenmin bereikte Otto tegenover de Wenden zijn doel. Nog menigen strijd hadden de Saksers te leveren, eer het hun gelukte, de Wenden voor goed ten onder te brengen.

Na zijne zegepraal over de Hongaren was Otto's macht in Duitschland schier onbeperkt. Alle hertogen hadden zich aan hem onderworpen; ook Beieren erkende zijn oppergezag.

In het jaar 955 was Hendrik gestorven; hij had een vierjarig knaapje nagelaten, dat als erfgenaam van het hertogdom optrad onder de voogdij van zijne moeder Judith.

Thans ontwaakte de wensch naar de keizerskroon met nieuwe kracht in Otto's hart. Hij besloot naar Italië te trekken; aan eene aanleiding daartoe ontbrak het hem niet, want Berengarius van Ivrea had sinds lang de beloften verbroken, welke hij vroeger den overwinnaar gedaan had. Hij meende, dat Otto in Duitschland de handen te vol had, dan dat hij voor een tocht des konings naar Italië bevreesd behoefde te zijn. Met onmenschelijke wreedheid regeerde hij over het schoone land; zijn zoon Alberik en zijne vrouw Willa stonden hem als waardige bondgenooten ter zijde.

Otto droeg aan zijn zoon Ludolf het opperbevel over een leger op, waarmede deze de Alpen overtrok; zegevierend drongen de Duitschers voorwaarts, want overal werden zij door de Italiaansche steden en door de grooten des rijks met blijdschap ingehaald. Een ieder wenschte vurig het juk van den gehaten Berengarius af te schudden. De ongelukkige jonge vorst zou echter geen genot hebben van de behaalde lauweren. Hij werd door eene hevige koorts aangetast en stierf den 6^{en} September 957 te Piomba. Het leger, dat thans van zijn aanvoerder beroofd was, keerde naar Duitschland terug en Berengarius geraakte spoedig weer in het bezit zijner vroegere macht. Hij breidde die aanzienlijk uit door eenige gelukkige veldtochten en bedreigde zelfs paus Johannes XII.

*) Giesebrecht.

Deze Johannes was een zoon van den in het jaar 954 overleden Alberik; hij had van zijn vader de onbeperkte wereldlijke macht over Rome geërfd en vereenigde daarmede, nadat hij in het jaar 955 tot opvolger van paus Agapetus benoemd was, thans ook de geestelijke heerschappij. Om de laatste bekommerde hij zich weinig, maar des te ijveriger deed hij zijn best om zijne wereldlijke macht te vermeerderen. Daartoe zocht hij Otto als bondgenoot te winnen en bood hij dezen de Roomsche keizerskroon aan. Otto sloot dit verbond hoewel Johannes XII zijne ondersteuning onwaardig was.

Schier geen enkele der verachtelijke kerkvorsten, die gedurende eene reeks van jaren een schandvlek van de Roomsche kerk zijn geweest, kwam in gewetenloosheid, onbeschaamdheid en onzedelijkheid Johannes XII nabij.

»Deze eeuw had maar al te veel pausen aanschouwd, die in zinnelijke lusten verzonken waren en niemand zal van een Italiaansch bisschop uit die dagen juist eene bijzondere heiligheid verwacht hebben. Maar tot zulk een trap van laagheid was nog nooit een opvolger van Petrus afgedaald en met walging wendden zelfs de Italianen zich van dezen man af, die zijn pauselijk gewaad met het slijk der laagste zonden bezoedelde. Met eene bijzit van zijn vader, met twee liederlijke zusters, met vele andere vrouwen uit de hoogste en laagste standen leefde hij in verboden omgang. Het Lateraan was een huis der ontucht en der godslastering geworden; men zag daar een paus des duivels minne drinken en hoorde hem bij Jupiter, Venus en andere heidensche godheden zweren. De teugellooze zinnelijkheid van het diep ontaarde, godvergeten heidendom, zooals wij die in het Italië van vroegeren tijd meermalen aanschouwden, openbaarde zich hier in hare afzichtelijkste vormen en nam zelfs den stoel van Petrus in. Johannes was zoowel in staatkundig als in zedelijk opzicht reeds geheel en al ondergegaan, toen hij den bijstand van Otto inriep." *)

In weerwil hiervan besloot Otto, aan de roepstem des pausen gehoor te geven, doch door het lot van Ludolf gewaarschuwd, — men verhaalde dat deze door Berengarius vergiftigd was — stelde de koning, voordat hij den tocht naar Italië ondernam, orde op de zaken des rijks. Te Worms hield hij een rijksdag; hier deed hij zijn zoon Otto, den derden zoon van Adelheid, wiens twee oudere broeders vroeg gestorven waren, tot zijn opvolger benoemen en te Aken tot Duitsch koning kronen, ofschoon hij eerst 7 jaren oud was. Na de kroning trok hij in het jaar 961 met een groot leger over de Brenner alpen naar Italië. Lombardije onderwierp zich bereidwillig. Berengarius vluchtte. Te Pavia werd Otto tot koning der Longobarden gekroond. Vervolgens trok hij naar Rome, waar hij uit de hand van paus Johannes XII den 2cn Februari 962 het voorwerp zijner vurigste wenschen, de keizerskroon ontving, die kroon welke hij als een nootlottig erfgoed aan zijne nakomelingen nalaten en die in de volgende eeuwen zulke zware offers van het Duitsche volk vorderen zou.

Otto moest 4 jaren in Italië blijven; onophoudelijk had hij te strijden tegen de trouwlooze grooten, die hem nu eens met gejuich ontvingen, dan weder, zoodra hij den rug had gewend, tegen hem opstonden. Daarenboven moest hij zich verdedigen tegen Berengarius; zelfs werd hij in strijd gewikkeld met den paus, die sinds lang het vriendschapsverbond met den machtigen keizer moede was en zich aan de zijde van diens vijanden schaarde. Een gezantschap der Romeinen kwam in de keizerlijke legerplaats aan, waar zij over het misdadig gedrag des pausen klaagden en zijne schandelijke leefwijze, zijne ontelbare schelmstukken, waarmede de hoogste waardigheidsbekleeder der kerk deze schandvlekte, in het licht stelden.

Otto trok naar Rome en riep hier in het jaar 963 eene kerkvergadering van Duitsche en Italiaansche bisschoppen bijeen, die over den paus gericht moesten houden. Twee Romeinsche geestelijken traden als aanklagers op en beschuldigden hem van zware misdrijven. Johannes, die uit Rome gevlucht

*) Giesebrecht.

was, werd in persoon voor het concilie gedaagd. Vruchteloos dreigde hij met den ban. Toen hij niet verscheen, verklaarde de kerkvergadering hem voor afgezet, en benoemde zij in zijne plaats een anderen paus, die den naam van Leo VIII aannam.

Otto bevestigde Leo in zijne waardigheid. Reeds voordat die benoeming plaats greep, had hij van de Romeinen den eed van trouw en de belofte ontvangen, dat nooit een paus zonder zijne toestemming en die zijns zoons benoemd zou worden. Doch ook de verwijdering van Johannes XII van den pauselijken zetel was niet in staat in Italië de rust te herstellen. In het jaar 964 brak zelfs binnen Rome een oproer uit, dat slechts met moeite door de Duitschers onderdrukt werd. Nauwelijks had de keizer zich verwijderd, of de Romeinen joegen Leo VIII uit de stad en riepen den afgezetten paus Johannes XII terug; gelukkig stierf deze kort daarop; naar men verhaalt werd hij door een man, die hem op overspel met zijne vrouw betrapte, zóó geslagen, dat hij acht dagen daarna stierf.

De Romeinen verkozen, zonder aan den eed te denken, dien zij den keizer gezworen hadden, een anderen paus, Benedictus V, die vroeger de voornaamste aanklager van Johannes geweest was en ook onder eede beloofd had, zonder Otto's goedkeuring geen paus te zullen verkiezen of wijden. In weerwil van dit alles nam Benedictus V de benoeming aan. Nauwelijks had Otto vernomen, wat te Rome voorviel, of hij stoof in toorn op en besloot eene bloedige wraak te nemen. Hij sloot de heilige stad in; de Romeinen verdedigden zich dapper; doch toen eindelijk zware ziekten en hongersnood onder hen uitbraken, moesten zij zich wel overgeven.

Den 23^{en} Juni 964 trok Otto als overwinnaar Rome binnen. Opnieuw riep hij eene synode bijeen, voor welke Benedictus in pauselijk prachtgewaad verschijnen moest. Zijn moed had hem begeven. Toen men hem vroeg, hoe hij het had durven wagen, bij het leven van paus Leo, tot wiens verkiezing hij zelf meegewerkt had, de pauselijke insigniën aan te nemen, antwoordde hij ootmoedig: »Heb ik misdreven, erbarmt u dan over mij!" Otto had medelijden met den vernederden man en bad paus Leo en de synode, dat ze zachtkens met hem zouden handelen. Toen Benedictus dit hoorde, viel hij den paus en den keizer te voet en smeekte om genade. Hij gaf den bisschopsstaf aan den paus over; deze verbrak dien en liet het volk de stukken zien. Vervolgens moest Benedictus op den grond gaan zitten, de paus ontdeed hem van zijn misgewaad en sprak het volgend vonnis over hem uit: »Benedictus, den overweldiger van den heiligen Romeinschen apostolischen stoel, verklaren wij hiermede vervallen van zijne waardigheid als bisschop en priester; wijl nochtans keizer Otto, door wien wij op den pauselijken stoel hersteld zijn, zich zijner erbarmt, willen wij hem de wijding als diaken goedgunstig laten behouden."

Benedictus werd naar Hamburg verbannen. Otto had de schitterendste zegepraal als wereldlijk heerscher op de macht der geestelijkheid behaald. Ook de Italiaansche grooten, die tot dusver nog vijandig tegenover hem hadden gestaan, moesten zich aan hem onderwerpen. Berengarius en zijne gemalin Willa werden eindelijk gevangen genomen en naar Duitschland gevoerd.

Na vier jaren van onafgebroken strijd mocht Otto ten laatste zijn gezag in Italië op hechten grondslag gevestigd zien; doch alleen ten koste van zware offers had hij dit doel kunnen bereiken, want het grootste deel der Duitsche krijgslieden was langzamerhand door kwaadaardige ziekten weggerukt, ten gevolge van het voor hen ongewoon klimaat. In het jaar 965 keerde Otto naar Duitschland terug, doch hij vertoefde hier niet lang en vergenoegde zich alleen met het nemen van de noodzakelijkste maatregelen. Markgraaf Gero en aartsbisschop Brun waren in het jaar 965 gestorven. Otto verdeelde de Mark aan de Elbe onder verschillende graven, over Boven-Lotharingen stelde hij hertog Frederik aan, terwijl hij Neder-Lotharingen, met de oude keizersstad Aken, alsmede Frankenland bij het rijk inlijfde.

Nadat hij eenige maanden het zoet des huiselijken levens in den schoot zijner familie had gesmaakt, riepen nieuwe onlusten hem reeds in het jaar 966 naar Italië terug. De Romeinen hadden paus Johannes XIII, die na den dood van Leo VIII door Otto tot die waardigheid verheven was, verjaagd. De keizer trok daarom voor de vierde maal op Rome af en hield aldaar streng gericht. Dertien der voornaamste inwoners werden tot de galg verwezen, een groot aantal vond door het zwaard den dood, anderen werden van het gezicht beroofd en weder anderen verbannen.

Otto maakte van zijn verblijf te Rome gebruik, om zijn zoon Otto II, die reeds te Aken tot Duitsch koning was gekroond, als zijn mederegent en opvolger, tot keizer te doen kronen.

De toekomstige keizer moest ook eene keizersdochter tot gemalin hebben. Otto had derhalve het oog laten vallen op Theophano, de dochter van den Griekschen keizer; hij hoopte door deze verbintenis de provinciën Apulië en Calabrië, die nog aan het Grieksche rijk behoorden, onder zijn schepter te brengen en door dit bondgenootschap met de Grieken ook de Arabieren geheel van het schiereiland te verdrijven. Hij vaardigde derhalve den bisschop Luitprand van Cremona als gezant naar Constantinopel af; deze gedroeg zich echter zoo weinig voorkomend jegens den keizer Nicephorus, die bovendien op Otto reeds naijverig was om diens verheffing tot Romeinsch keizer, dat de onderhandelingen werden afgebroken; Otto besloot, met kracht van wapenen de genoemde Grieksche provinciën aan zijn rijk toe te voegen en deed een inval in Apulië. Intusschen werd Nicephorus vermoord, en diens opvolger op den keizerlijken troon, Johannes Tzimisces, sloot in het jaar 970 een vredesverdrag met Otto, waarbij hij het huwelijk van Theophano met Otto II inwilligde, zonder echter van de Grieksche provinciën in Italië afstand te doen.

Zes jaar achtereen vertoefde Otto in Italië. Toen hij eindelijk naar Duitschland wederkeerde, vond hij daar den staat van zaken op treurige wijze veranderd. Al zijne oude vrienden waren overleden; zoowel zijne geliefde moeder als zijn broeder waren hem door den dood ontvallen, ook de trouwste der trouwen, zijn voormalige gunsteling en vriend Herman Billong stierf, toen Otto pas den voet op Duitschen bodem gezet had.

De keizer gevoelde zich eenzaam en vreemd in zijn eigen vaderland; alleen de vele eerbewijzen, waarmede het juichende volk hem ontving, de luister zijner kroon, die niet alleen door de Duitschers, maar ook door gezantschappen van Romeinen, Grieken, Bulgaren, Slaven, Hongaren, Denen en zelfs door Saracenen uit Afrika gehuldigd werd, de terugblik op zijn veelbewogen leven en de schitterende uitslag van zijne pogingen, dit alleen kon hem eenige vergoeding schenken voor de zware verliezen die hij geleden had.

De afgeleefde man was niet lang meer in staat dit eenzame leven voort te sleepen; toen hij op reis door Saksen te Donnleben aankwam, de plaats waar ook koning Hendrik gestorven was, werd hij ernstig ziek. Den 7^{en} Mei 973 overleed hij daar in het een en zestigste jaar zijns levens en in het acht en dertigste zijner regeering. Zijn lijk werd in de Mauritskerk te Maagdeburg, de stad waarin hij zich altijd het liefst had opgehouden, aan de zijde zijner eerste gemalin Editha bijgezet.

EEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Keizer Otto II. Opstand in Boheme en Beieren. Hertog Hendrik de Twister. Oorlogen tegen koning Lotharius van Frankrijk. Veldtocht van Otto II tegen de Romeinen. De Arabieren in Beneden-Italië. Otto trekt tegen de Grieken en Arabieren op. Nederlaag en avontuurlijke vlucht van den keizer. Rijksdag te Verona. Treurige staat van zaken in Noord-Duitschland. Otto II sterft. Keizer Otto III. Twist om de voogdijschap. Hendrik de Twister en aartsbisschop Willigis van Mainz. De vorstenvergadering te Rara. Regentschap van Theophano en Adelheid. Opvoeding van Otto III; zijn karakter. Otto III rukt tot tweemaal toe tegen de Romeinen op. De opstandelingen wreed gestraft. Gerbert. Otto's bezoek aan het graf van Karel den Grooten. Dood van Otto III.

Otto II (973—983) volgde zijn vader in de regeering op. Niet een van de grooten des rijks waagde het, hem het recht daartoe te betwisten, allen huldigden bereidwillig den jongen keizer als hun heer.

Toen Otto het bewind aanvaardde, had hij den leeftijd van 18 jaar bereikt. Hij had eene voortreffelijke opvoeding genoten; de bekwaamste leermeesters waren geroepen om hem in de verschillende wetenschappen onderwijs te geven, terwijl hij zich van zijne jeugd af in den wapenhandel had moeten oefenen. De Duitsche grooten wisten maar al te wel, dat de jonge keizer er even duchtig met het zwaard op in durfde houwen, als hij vaardig de pen te voeren wist. Aan het hof zijns vaders was hij zeer geliefd als een dapper, openhartig, edelmoedig jongeling; dat eene brandende eerzucht in zijne boezem sluimerde, dat zijne gestrengheid soms tot wreedheid kon overslaan, wisten de Duitsche grooten toen nog niet.

Terstond na zijne troonsbestijging, deed Otto II eene reis door Duitschland en werd overal met gejuich ontvangen. Het scheen bijna, dat het begin zijner regeering zich door rust en vrede zou kenmerken, doch reeds na weinige weken bleek het, dat het dragen der kroon ook hem bekommering en onrust moest brengen.

Otto, hertog van Zwaben, de zoon van Ludolf, die Burchard was opgevolgd, en hertog Hendrik II van Beieren, die den veelbeteekenenden bijnaam »de Twister" droeg, de zoon van den overleden Hendrik, waren in twist geraakt over de grenzen van hun gebied. Keizer Otto was een warm vriend van hertog Otto van Zwaben, hij begunstigde dezen en haalde zich hierdoor den haat van Hendrik den Twister op den hals.

Deze sloot een verbond met de hertogen van Boheme en Polen, om in vereeniging met hen den strijd tegen den keizer te voeren. Otto, van dit voornemen onderricht, belegde terstond eene vergadering, op welke Hendrik van zijne hertogelijke waardigheid ontzet en naar Ingelheim verbannen werd. Hij ontvluchtte intusschen van daar en wierp zich in de armen van hertog Boleslav van Boheme.

In Boheme en Beieren brak een gevaarlijke opstand uit; de Bohemers versloegen een leger, dat door den keizer tegen hen was afgezonden. Toen Otto echter nieuwe strijdkrachten bijeenbracht, gelukte het hem spoedig eene luisterrijke overwinning op zijne tegenstanders te behalen. Hendrik, die zich

in Passau versterkt had, werd door den keizer ingesloten en moest zich in het jaar 977 overgeven; hij werd naar Maagdeburg gevoerd. Otto beroofde hem, volgens de uitspraak van een vorstengericht, thans voor altijd van zijn hertogdom, hetwelk de keizer, in strijd met het gebruik dier tijden, afstond aan Otto van Zwaben, zoodat deze voortaan als hertog van Beieren en Zwaben optrad. Evenwel ontving hij niet het geheele Beiersche grondgebied, want van dit vroeger zoo machtige hertogdom werden eenige deelen als markgraafschappen afgescheiden: hiertoe behoorden de Karinthische mark en de stad Verona, welke een nieuw hertogdom, Karinthië, vormden, de oostermark en een markgraafschap aan het Bohemer-woud. Nauwelijks waren de oorlogen in Beieren en tegen de Bohemers met goed gevolg ten einde gebracht, of Otto II werd naar een ander krijgstooneel geroepen.

Om Lotharingen voor het Duitsche rijk te behouden en gedekt te zijn tegen een mogelijken aanval van Frankrijks zijde, had keizer Otto den broeder van den Franschen koning Lotharius, Karel genaamd, met het hertogdom Neder-Lotharingen beleend; een telg van het Karolingische koningshuis zou voortaan Duitschland tegen Frankrijk, tegen de aanvallen van zijn eigen broeder beschermen. Ook aan hertog Frederik van Opper-Lotharingen, die door banden des huwelijks nauw aan het Capetingische geslacht in Frankrijk verbonden was, bewees Otto groote gunstbewijzen, om zich van zijne trouw te verzekeren; hij meende daardoor de westelijke grenzen tegen Lotharius beveiligd te hebben. Doch hij zag zich bedrogen. Lotharius bekommerde zich weinig om zijn broeder en bereidde zich in alle stilte tot een krijgstocht tegen Lotharingen voor, waartoe Frankrijks grooten hem bereidwillig de behulpzame hand boden. Door een aan vermetelheid grenzend waagstuk hoopte Lotharius het lot des oorlogs op eenmaal te beslissen, Lotharingen te overrompelen, wellicht zelfs den keizer gevangen te nemen.

Otto hield zich in 978 te Aken op en vermoedde volstrekt niet, dat Lotharius met een leger van 30,000 man zonder voorafgaande oorlogsverklaring de grenzen van Lotharingen had overschreden. Toen Otto op zekeren dag met zijne gemalin Theophano en zijne hovelingen aan den maaltijd zat, stormde een bode buiten adem het paleis des keizers binnen. Hij bracht de ontzettende tijding, dat een Fransch leger op marsch naar Aken was, ja dat de voorposten daarvan reeds voor de poorten der stad stonden. Ternauwernood gelukte het den keizer, zijnen vijanden te ontkomen; hij moest onverwijld de stad verlaten, de Fransche ruiters volgden hem op den voet. Aken werd door de Franschen bezet; Otto wist zich wel in veiligheid te stellen, doch zijn geheele bagage viel in handen der vijanden. Lotharius gaf de oude keizersstad aan de plunderzucht zijner soldaten prijs. De adelaar op het keizerlijk paleis, die als zinnebeeld der heerschappij den kop naar het oosten gewend hield, werd naar het westen gekeerd, ten teeken, dat Frankrijk voortaan Lotharingen zou beheerschen.

Otto was diep verontwaardigd over die verraderlijke overrompeling en zond den Franschen koning een bode, met het bericht, dat den 1^en^ October de Duitsche troepen Frankrijk zouden binnenrukken, om wraak te nemen over den oneerlijken inval. De keizer riep de grooten van het Duitsche rijk te Dortmund samen, zij gaven aan zijne roepstem gehoor en verklaarden zich eenparig bereid, om een geducht leger in het veld te brengen. Aan zijn woord getrouw, kon Otto reeds den 1^en^ October 978 de Fransche grenzen aan het hoofd eens legers van 60,000 man, onder welke 30,000 zwaar gewapende ruiters, overschrijden.

Evenals Lotharius voor korten tijd Lotharingen gebrandschat had, zoo verwoestten thans de Duitschers te vuur en te zwaard de Fransche provinciën. Otto drong zelfs tot Parijs door; deze hoofdstad des rijks kon hij echter niet veroveren, hij moest zelfs alle verdere pogingen daartoe opgeven, wijl het jaargetijde te ver gevorderd was en ziekten onder zijne soldaten uitbraken.

Eerst in het jaar 980 werd de vrede gesloten. Lotharius verklaarde daarbij plechtig, dat hij voor altijd van de heerschappij over Lotharingen afzag.

Otto had door zijne zegepraal op de Bohemers en Franschen zich een wijd beroemden naam verworven; zijne heerschappij in Duitschland rustte in alle deelen des rijks op hechte grondslagen en hij meende thans, het voorbeeld zijner voorgangers in de regeering navolgend, de plannen zijns vaders weder te moeten opvatten om Italië geheel aan de keizerlijke macht te onderwerpen.

De Romeinen waren na den dood van Otto I terstond tegen de heerschappij des keizers in verzet gekomen. Aan hun hoofd stond Crescentius, de zoon der beruchte lichtekooi Theodora de Jonge en van paus Johannes X. Crescentius had een machtigen aanhang om zich verzameld, met welken hij aan de troepen des keizers, onder aanvoering van Alberik, het hoofd bood. De patricische familiën te Rome hadden zich deels bij Crescentius, deels bij Alberik aangesloten; binnen de muren der stad werd een bijna onafgebroken burgerkrijg gevoerd. De patriciërs hadden hunne huizen doen versterken, hier verzamelden zij hunne dienaren en leenmannen, die onophoudelijk de vijanden hunner heeren verontrustten.

Crescentius had den door Otto I aangestelden paus Benedictus VI gevangen genomen, naar den Engelenburg laten voeren en hem daar doen worgen. Ieder der strijdende partijen benoemde thans een paus; eindelijk gelukte het Benedictus VII, die door Alberik tot de pauselijke waardigheid was verheven, de overhand te verkrijgen en in Rome de rust te herstellen. Hij achtte zich echter niet in staat de orde te handhaven zonder de hulp van den keizer; daarom zond hij een bode tot Otto, met het dringend verzoek dat deze naar Italië over zou komen, om de Romeinen voor goed tot onderwerping te brengen.

Eerst in November 980 was het Otto mogelijk aan den wensch van den paus gehoor te geven. Door zijne gemalin en zijn zoon vergezeld, trok hij over de Alpen. In Noord-Italië vond hij geen noemenswaardigen tegenstand; den winter bracht hij te Ravenna door en in het voorjaar van 981 begaf hij zich naar Rome. De poorten der eeuwige stad werden hem gewillig ontsloten en hij was dus in staat zonder slag of stoot den paus in zijne vroegere rechten te herstellen. Crescentius trok zich terug in een klooster, waar hij na eenige jaren overleed.

Otto II had zonder veel moeite het keizerlijk gezag hersteld, toch was hij met de behaalde zegepralen niet tevreden, want zijne plannen reikten verder; hij wilde, evenals de oude Romeinsche keizers, over geheel Italië en Sicilië heerschen, de Grieken moesten uit hunne bezittingen in Beneden-Italië, de Saracenen uit Sicilië en Calabrië verdreven worden.

Niet alleen door veroveringszucht werd de jonge keizer tot dezen gevaarlijken strijd aangevuurd, hij was daartoe bijna gedwongen, wanneer hij in het bezit wilde blijven van het bewind over Noord- en Middel-Italië; alleen door een aanvallenden oorlog en door de verovering van Beneden-Italië en Sicilië kon hij het overige gedeelte van het schiereiland tegen de Saracenen beveiligen.

Op dit tijdstip hadden de Arabieren reeds onder aanvoering van den onversaagden Aboel Kasem in Italië vele en groote veroveringen gemaakt. In het voorjaar van 976 was deze aan het hoofd van een geducht leger de zeeëngte overgestoken, hij was zegevierend Calabrië en Apulië doorgetrokken en zelfs tot diep in de vorstendommen der Longobarden doorgedrongen. De Arabieren hadden het land deerlijk verwoest en geplunderd en een groot aantal steden gebrandschat of in puin verkeerd; met rijken buit beladen waren zij tegen het einde van het jaar 976 naar Sicilië teruggekeerd. Voortaan drongen de benden der Saracenen elk jaar in de Grieksche provinciën van Italië door, en waren deze aan hunne invallen weerloos prijsgegeven, want uit Constantinopel was niet de minste hulp te wachten. Het was te vreezen, dat de stoutmoedige Aboel Kasem geheel Italië aan den Islaam onderwerpen zou; alleen dan, wanneer het gelukte, de Arabieren uit de versterkte plaatsen, die zij in

Calabrië veroverd hadden, en uit het eiland Sicilië te verdrijven, bestond er kans om de Italiaansche provinciën tegen hunne verdere aanvallen te beveiligen; maar om dit doel te bereiken, moesten vooraf de Grieksche provinciën in Beneden-Italië veroverd worden, dewijl de Grieken zich niet ontzagen, met de erfvijanden der Christenheid, de Saracenen, gemeene zaak te maken, waar het den kamp tegen het westersch keizerrijk gold.

Otto vond, toen hij in September 981 den veldtocht opende en naar het zuiden oprukte, zoowel Grieken als Saracenen tegen zich in de wapenen; maar het krijgsgeluk was hem gunstig, hij behaalde de overwinning in verscheiden gevechten en overwon zelfs de Saracenen in een bloedigen slag bij Rossano, in welk gevecht Aboel Kasem sneuvelde. Hij meende door deze behaalde zege de macht der Arabieren voor altijd gefnuikt te hebben, doch hij schatte de beteekenis dier overwinning al te hoog, want het vijandelijk leger was alleen uiteengestoven om zich spoedig weer te verzamelen.

Zonder ophouden zette Otto zijn tocht voort door landstreken, die door hooge en steile bergen ingesloten waren, waar een schuimende woudstroom herhaaldelijk den verderen doortocht stremde en waar het gemakkelijk viel, een onbedachtzamen vijand in eene hinderlaag te lokken en daardoor in het verderf te storten. Zorgeloos vervolgde hij hier de Arabieren, die, gelijk hij meende, alleen aan zijn zwaard zochten te ontkomen. Doch reeds hadden zij zich in het gebergte verzameld en wachtten het gunstig tijdstip af om wraak te nemen over hunne nederlaag en over den dood van hun aanvoerder. Dit oogenblik kwam. Onvoorzichtig viel Otto eene kleine bende, die hij aan den zeekant in het gezicht kreeg, met een te gering aantal manschappen aan; nu daagden ontelbare benden Arabieren uit de omliggende bergen op en omsingelden onverhoeds het leger des keizers, dat van alle kanten aangevallen werd. Eene onbeschrijfelijke verwarring ontstond in de gelederen der Duitschers en Italianen, een groot aantal hunner viel onder het zwaard der Arabieren, anderen vloden naar de zeekust en vonden den dood in de golven; tot in den nacht duurde de slachting voort en in het donker viel menigeen door het staal van zijn eigen vriend en landgenoot. Richard, de lansdrager des keizers, graaf Udo, de aanvoeder der Franken, de markgraven Berchtold en Gunther, de bisschop Hendrik van Augsburg, de graven Bezelin en Gebhard, Ezelin en nog een ontelbaar aantal andere helden uit het leger der Duitschers, wier namen, gelijk Thietmar van Merseburg zegt, »Gode bekend zijn," sneuvelden. Een ander tijdgenoot zegt: »door het zwaard getroffen zonk de purperen bloesem des vaderlands neder, het sieraad van het blonde Germanië, boven alles dierbaar aan het hart des keizers, die het moest aanzien, hoe het volk Gods in de hand der Saracenen was overgeleverd, hoe de roem der Christenheid onder den voet der heidenen vertreden werd." Ook van de aanzienlijke Longobarden kwamen niet weinigen om, onder welke Landolf van Capua en zijn broeder Atenulf, de zonen van Randulf den IJzerkop. Nog erger dan het lot der gesneuvelden was dat van hen, die aan het zwaard der vijanden ontkwamen. Brandende hitte en smachtende dorst waren oorzaak dat velen den jammerlijksten dood stierven of eene ziekte kregen, waaraan zij na korten tijd bezweken. Nog anderen werden door de ongeloovigen gevangen genomen en als slaven naar Egypte gesleurd, van waar zij eerst na langen tijd in het vaderland terugkeerden.

Aldus beschrijft ons Giesebrecht den afloop van den ongelukkigen strijd, die den 13en Juli 982 plaats had. De plek, waar hij geleverd werd, is niet met zekerheid bekend; vroeger heeft men, hoewel ten onrechte, beweerd, dat die slag in de nabijheid van Basantello was voorgevallen.

Otto zelf kwam dien dag in groot gevaar; als door een wonder alleen ontkwam hij den vijand. Van alle zijden door Saracenen omsingeld, verdedigde hij zich met leeuwenmoed, totdat het hem eindelijk gelukte, een paard te bestijgen; hij sloeg zich door de hem omringende vijanden heen en stortte

zich op goed geluk af in zee, om al zwemmend een vaartuig te bereiken, dat hij in de verte bespeurde. Het was een Grieksch schip; de schipper wilde den Duitschen ridder niet opnemen, maar een slaaf aan boord herkende den keizer. Hij overreedde den schipper om den vreemden ridder te redden, door te zeggen dat deze een kamerheer des keizers was, die het opzicht had over de keizerlijke schatten, en hem zeker volgaarne een hoog losgeld betalen zou. Die schat werd bewaard in Rossano, derwaarts moest men slechts den koers van het vaartuig wenden.

De Griek liet zich bepraten en voerde Otto naar Rossano, waar keizerin Theophano zich bevond. De slaaf ging ijlings aan wal, om de keizerin kennis te geven van het lot van haar gemaal; Theophano zond lastdieren, beladen met zakken, die zand in plaats van schatten inhielden, naar den oever. Nauwelijks bemerkte Otto dezen op het strand, of hij wierp zich in zee, en bereikte als een koen en dapper zwemmer, in weinig oogenblikken den wal. Hij was gered en gelukkig aan de dreigende gevangenschap ontsnapt.

De mare van de ontzettende nederlaag des keizers verbreidde zich snel en maakte een diepen indruk. De Denen en Wenden grepen naar de wapenen. In Duitschland kwamen de grooten des rijks ter beraadslaging bijeen; Otto stond zoo hoog bij hen in aanzien, dat zij terstond besloten, hem hulptroepen over de Alpen toe te zenden, opdat hij in staat zou worden gesteld den smaad der geleden nederlaag uit te wisschen. Toen de keizer kort hierop een rijksdag te Verona bijeenriep, gaven de Duitsche en Italiaansche grooten gewillig aan zijne wenschen gehoor. Zij verkozen op Otto's verlangen zelfs eenparig zijn driejarigen zoon tot opvolger in het rijksbestuur, tot koning van Italië en Duitschland.

Op den rijksdag te Verona werden nog andere zaken van hoog gewicht geregeld. Wijl Otto den strijd tegen de Arabieren onverwijld wenschte te hervatten, benoemde hij zijne moeder, de keizerin-weduwe Adelheid, met wie hij tot heden niet in de beste verstandhouding geleefd had, doch die bij de Italiaansche grooten zeer in aanzien was, tot landvoogdes van het Italiaansche rijk, en wees haar Pavia als residentie aan. Verder regelde hij het bestuur van de Duitsche hertogdommen.

Hertog Otto, die Beieren en Zwaben beide in leen had gehad, was zonder erfgenaam gestorven; de keizer beleende een bloedverwant van den overledene, Hendrik den Jongen met het hertogdom Beieren. Zwaben kwam weder aan het Frankische huis, het werd aan hertog Koenraad opgedragen.

Met onvermoeiden ijver rustte Otto zich tot een nieuwen oorlog tegen de Arabieren toe; hij had hierbij vele hinderpalen uit den weg te ruimen, want hij moest zijn leger hoofdzakelijk samenstellen uit Italiaansche krijgers, wijl de tegenwoordigheid der Duitsche troepen in het vaderland tegen de Slaven en Denen dringend werd gevorderd.

Terwijl Otto alles tot den beslissenden strijd voorbereidde, ontving hij uit Duitschland de meest verontrustende tijdingen. De Denen waren opgestaan tegen hun koning Harald; des konings eigen zoon Sven stond aan hun hoofd. Het gold hier zoowel de uitroeiing van het Christendom als de afschudding van de heerschappij der Saksers. De grensvestingen, door Otto den Grooten aangelegd, werden door de Denen bestormd en in brand gestoken; slechts met groote moeite was het hertog Bernhard gelukt, de Sleeswijksche mark tegen den onstuimigen aanval dier vijanden te verdedigen. De Wenden hadden insgelijks het hoofd opgestoken en vele voordeelen behaald; zij hadden zich van het bisdom Havelberg meester gemaakt, Brandenburg verwoest en Hamburg geplunderd en verbrand. Hertog Bernard, die tegen de Denen was uitgetrokken, kon den stroom der Wendische stammen niet keeren.

Thietmar van Merseburg, de bekwame geschiedschrijver van dien tijd, verhaalt ons: »De onzen vloden als hinden voor de Wenden, want het onrecht, dat zij bedreven hadden, boezemde hun vrees en ontzetting in, terwijl

daarentegen de Wenden door de herinnering aan den geleden smaad tot onstuimigen moed werden aangevuurd".

Alle voordeelen, welke Otto de Groote na zoovele oorlogen behaald had, schenen weer verloren; de Wenden keerden terug tot hun ouden afgodendienst; het Christendom, hun met geweld opgedrongen, verafschuwden zij.

Otto kon niet besluiten, hoe dringend noodzakelijk zijne tegenwoordigheid in Duitschland ook mocht zijn, het krijgstooneel in Italië te verlaten; hij zette zijne toebereidselen voort, om de Arabieren met zijne geheele macht op het lijf te vallen. Toch kon hij zijn plan niet volvoeren. Reeds had het leger zich in beweging gezet, toen de keizer onverwachts te Rome ziek werd en den 9en December 983 overleed. Hij werd bij de St. Pieterskerk begraven, de eenige Romeinsche keizer van Germaanschen oorsprong, die daar zijne laatste rustplaats gevonden heeft.

Op het Kerstfeest van het jaar 983 had te Aken de kroning van den vierjarigen Otto III plaats (983—1002), gelijk Otto II dit bepaald had, door de aartsbisschoppen Willigis van Mainz en Johannes van Ravenna. Nog waren de Duitsche grooten tot viering van de plechtigheid der kroning bijeen, toen opeens uit Rome het bericht werd ontvangen, dat de keizer gestorven was.

Dit was in waarheid eene verpletterende tijding. Weder zou een kind over Duitschland regeeren, terwijl het rijk van alle kanten door vijanden omringd was. De Wenden waren nog altijd niet bedwongen; de Denen gedroegen zich overmoediger dan ooit; in Italië had Otto II niet lang geleden eene zware nederlaag ondergaan en in Duitschland zelf was een dreigende opstand eerst voor korten tijd onderdrukt.

De Duitsche vorsten dachten er wel volstrekt niet aan, den knaap, dien zij nog pas te Aken plechtig gekroond hadden, van den troon te stooten; doch eene moeielijke vraag bleef het, wie de voogdijschap over het kind voeren, wie in zijne plaats Duitschland besturen zou. Eer de vorsten het over deze zaak eens waren, stond reeds een pretendent naar deze voogdijschap op.

Hendrik de Twister, de onttroonde hertog van Beieren, die jaren in verzekerde bewaring van den bisschop Volkmar te Atrecht geleefd had, was door dezen op de tijding van het overlijden des keizers in vrijheid gesteld. Thans schaarden zich zijne oude aanhangers weder rondom hem, en hij was het, die als naaste mannelijke bloedverwant van den jongen koning, zijn recht op de voogdijschap deed gelden. De aartsbisschop Warin van Keulen erkende Hendrik als den wettigen voogd en rijksbestierder, en stond den knaap, die hem was toevertrouwd, aan den hertog af.

Hendrik deed al het mogelijke, om zich aanhangers te winnen; hij spaarde geld noch schoone beloften. Van de Duitsche vorsten waren velen geneigd hem als regent te huldigen, deels wijl zij vreesden, dat keizerin Theophano, eene Grieksche vorstin, tegen Duitsch gebruik in, als voogdes van haar zoon, de teugels van het bewind zou voeren, deels wijl zij met reden duchtten, dat in benarde tijden als deze eene vrouw niet in staat zou zijn aan het roer van staat te staan, hetwelk alleen aan de krachtigste mannenhand mocht worden toevertrouwd. Behalve hertog Hendrik maakte ook koning Lotharius van Frankrijk aanspraak op de voogdijschap over den koninklijken knaap; hij grondde zijne aanspraken op de omstandigheid, dat hij de oom van het kind was.

Het was voor niemand een geheim, dat zoowel Lotharius als Hendrik alleen uit eigenbelang naar de voogdijschap dongen; al betuigde Lotharius ook plechtig, dat hij er volstrekt niet aan dacht, Lotharingen weer met Frankrijk te vereenigen, toch knoopte hij heimelijk onderhandelingen met Hendrik aan en beloofde dezen, dat hij afstand zou doen van zijn recht op de voogdijschap, indien hem Lotharingen afgestaan werd.

Niet minder gewetenloos en baatzuchtig gedroeg zich Hendrik; hij

begeerde voor zich niet het een of ander land, maar de koningskroon zelf, en hij liet zich door zijne aanhangers als koning huldigen. Toen hij te Quedlinburg het Paaschfeest vierde, trad hij daar op met al de pracht en den luister eens konings en liet hij zich ook als zoodanig toespreken. Zijne voormalige bondgenooten, de hertog Boleslav van Boheme en Mieczislav van Polen, zwoeren hem den eed als vazallen, terwijl ook de vorst der Obotriten, Mistoi, de verklaarde vijand der Duitschers, hem huldigde.

Hendrik hield zich dus van de heerschappij verzekerd, doch hij vergiste zich deerlijk. Vele Duitsche grooten waren verbitterd over de trouwloosheid van den voogd, die een onmondig kind van den troon wilde stooten. In de Hessenburcht, in de nabijheid van Wolfenbuttel, kwamen de machtigste graven van Saksen en Thuringen bijeen; zij verklaarden, dat zij den koninklijken knaap getrouw wilden blijven, en om aan deze verklaring meer nadruk bij te zetten, riepen zij hunne vazallen onder de wapenen, vast besloten met dezen tegen Hendrik op te rukken.

Dezelfde verklaringen legden ook de hertogen van Zwaben en Frankenland, alsmede Hendrik de Jonge van Beieren af; ook schaarde zich aan hunne zijde een man van zeer grooten invloed, de aartsbisschop Willigis van Mainz. Willigis, de zoon van een vrij man uit lagen stand — men verhaalde zelfs, dat zijn vader een landlooper was geweest — had zich onder Otto I zoo gunstig onderscheiden, dat de keizer hem tot aartsbisschop van Mainz verheven had, ofschoon in dien tijd alleen de afstammelingen uit de aanzienlijkste geslachten, of uit de familie des keizers, met deze waardigheid bekleed werden. Otto had zich niet bekommerd om den tegenstand zijner hovelingen, die durfden beweren, dat een man van zulk eene geringe afkomst den bisschopszetel bezoedelen zou; zelfs had hij Willigis tot rijkskanselier der gezamenlijke Duitsche landen aangesteld. Voor deze onderscheiding betoonde de aartsbisschop thans zijne erkentelijkheid jegens den overleden keizer, door diens zoon in zijne hoede te nemen. Hij was het, die, gelijk een tijdgenoot zegt, het weerloos lam den wolf ontrukte, om het der moeder weer te geven.

Aan zijne krachtige bemoeiingen gelukte het, zulk eene krijgsmacht tegen Hendrik den Twister in het veld te brengen, dat deze den strijd niet durfde aangaan, maar eindelijk beloofde, den 29 Juni op een vorstencongres te Rara (waarschijnlijk Rohrheim) bij Worms te zullen verschijnen en den koninklijken knaap aan zijne moeder uit te leveren.

Hendrik was evenwel volstrekt niet voornemens, dien eed gestand te doen; zelfs beproefde hij eerst nog, zich met hulp van den hertog van Boheme van de kroon meester te maken; toen deze poging echter mislukte, besloot hij ten laatste, ondanks zich zelf, zijne belofte na te komen.

De vorstenvergadering had den 29^{en} Juni te Rara plaats. Op verlangen van Willigis waren ook de beide keizerinnen, Adelheid de grootmoeder, en Theophano, de moeder van Otto III, uit Italië overgekomen.

De beide vrouwen, die tot heden met elkaar in vijandschap hadden geleefd, vereenigden zich in de liefde tot het aanvallige kind, voor hetwelk zij de kroon wilden behouden. Ook Hendrik verscheen, getrouw aan zijn woord, met den koninklijken knaap. Eene schitterende menigte van graven en vorsten, van wereldlijke en geestelijke grooten was uit alle Duitsche landen samengekomen, en, behalve dezen, ook nog eenige aanzienlijke mannen uit Italië, uit Bourgondië en uit land der Slaven.

Hendrik deed afstand van de koningskroon en ontsloeg de vazallen, die hem reeds gehuldigd hadden, van hun eed. De knaap werd in handen gesteld van zijne moeder en grootmoeder; tot belooning hiervoor werd aan Hendrik en al diens aanhangers vergiffenis geschonken.

Keizerin Theophano werd door de edelen als voogdes over Otto en als regentes van het rijk erkend. De beslissende regeling der rijksaangelegen-

heden *) had eerst negen maanden later plaats, op het Paaschfeest van het volgend jaar, dat de keizerlijke familie te Quedlinburg met de vorsten des rijks vierde.

Voor de eerste maal bedienden hier de hertogen van Saksen, Zwaben en Karinthië den jongen koning aan tafel, gelijk zulks eenmaal bij de kroning van Otto I te Aken geschied was. Ook de hertogen Boleslav van Boheme en Mieczislav van Polen verschenen te Quedlinburg en zwoeren den jeugdigen koning den eed als vazal.

Hendrik de Twister, die tot dusver voortdurend met Hendrik den Jongen om het hertogdom Beieren gekampt had, kreeg dit land thans in leen, terwijl Hendrik de Jonge met Karinthië beleend werd. Hendrik de Twister regeerde sedert dien tijd in Beieren zoo voortreffelijk, dat het volk zijn hatelijken bijnaam vergat en hem den Verdraagzamen noemde.

Keizerin Theophano leidde verder, onder medewerking van den aartsbisschop Willigis, als voogdes over haar zoon, de regeeringszaken. Met veel moeilijkheden had zij te worstelen, want zij, de Grieksche vorstin, was niet gezien bij de vorsten en graven des rijks; toch wist zij zich door hare mannelijke vastberadenheid groot aanzien te verschaffen, zoodat zij hare onderdanen deed vergeten, dat eene vrouw de teugels der regeering voerde. Bisschop Thietmar van Merseburg, die niet de minste reden had om de keizerin te vleien, beschrijft ons haar karakter met deze korte, maar treffende woorden:

Zij was eene vrouw van bescheiden, doch vast karakter; hoewel zij niet vrij was van de zwakheden aan hare sekse eigen, leidde zij toch, hetgeen bij de Grieken eene zeldzaamheid was, een voorbeeldigen levenswandel en waakte zij met waarlijk mannelijke kracht over het welzijn van haar zoon en van het rijk, doordien zij de overmoedigen vernederde, de nederigen daarentegen verhief.

Onder het regentschap van Theophano werden vele gelukkige oorlogen tegen de Wenden met de grootste wreedheid gevoerd; ook de hertog van Boheme Boleslav, die het hoofd had opgestoken, werd met de hulp van Mieczislav, hertog van Polen, tot onderwerping genoodzaakt. Minder voorspoedig waren de Duitsche wapenen tegen de Denen. Theophano overleed den 15^{en} Juni 991, eerst 30 jaar oud. In hare plaats nam keizerin Adelheid, in vereeniging met den aartsbisschop de voogdijschap op zich; ook de abdis Mathilde van Quedlinburg, zuster van Otto II, oefende een grooten invloed op de regeering uit.

Onder het toezicht dezer drie vrouwen, van de Grieksche Theophano, de Italiaansche Adelheid en de Duitsche Mathilde, groeide Otto III op. Hij ontving van de beste leermeesters wetenschappelijk onderricht; drie van dezen hebben een zeer beroemden naam nagelaten: het waren de bisschop Bernhard van Hildesheim, Meinwerk, die later bisschop van Paderborn werd, en de beroemde Gerbert, die als Silvester II den pauselijken zetel zou beklimmen. Bernhard en Meinwerk waren vermaarde werktuigkundigen, die grooten invloed uitoefenden op de ontwikkeling der kunsten in Duitschland; Gerbert was de beroemdste geleerde van zijn tijd en bezat eene uitgebreide kennis op het gebied der wiskundige wetenschappen.

De vrouwen onderwezen den jongen koning in de verfijnde zeden en gewoonten, die aan de Grieksche en Italiaansche hoven in zwang waren, de geleerden in de wetenschappen en kunsten. Ook tot krijgsman werd hij gevormd, want reeds als knaap woonde hij de veldtochten tegen de Bohemers en Wenden bij. Otto groeide op tot een schoon jongeling, maar die aan uitstekende eigenschappen van geest en hart grove feilen van karakter paarde.

*) Omstreeks dezen tijd of waarschijnlijk reeds vroeger, onder Otto II, werd het land tusschen de Raab en de Ens als de oostersche mark, of — gelijk het spoedig daarna genoemd werd — als het markgraafschap Oostenrijk aan Leopold, een afstammeling van het Badenbergsche geslacht, afgestaan.

Hij bezat een schat van kennis, en was zijn leeftijd zoo ver in wetenschap en geleerdheid vooruit, dat hij voor een wonder van zijn tijd doorging. Hij was onverschrokken en doortastend, een trouw vriend, gehecht aan allen, die hem genegenheid betoonden, doch overigens bezield door eene teugellooze eerzucht. De Duitsche geest en Duitsche zeden waren hem geheel vreemd; de Duitsche natie beschouwde hij als een volk van barbaren.

Reeds als knaap had hij de bloedige oorlogen tegen de Wenden bijgewoond; hierdoor was alle achting voor een menschenleven en alle gevoel voor menschelijk lijden geheel bij hem verstikt. De geestelijken hadden hem met een dweepzieken geloofsijver bezield; hij noemde zich een knecht der heilige kerk. Toen hij den leeftijd van 16 jaar bereikt had, trad hij als zelfstandig koning op, en bewees op een tocht tegen de Wenden, dat hij nu reeds een doortastend vorst was.

Zijne eerste belangrijke onderneming was een tocht tegen de Romeinen, eene onderneming, waartoe hij evenzeer was aangespoord door de roepstem van den paus en den raad van den aartsbisschop Williges, als door zijne eigen brandende eerzucht. Evenals zijne voorvaderen wilde hij zich te Rome de keizerskroon op het hoofd doen plaatsen.

De inwoners van Rome hadden zich na den dood van Otto II even onrustig en muitziek gedragen als vroeger. Paus Johannes XIV was door een tegen-paus, Bonifacius, afgezet, in den kerker geworpen en vermoord (984). De wereldlijke macht te Rome was in handen geraakt van Crescentius' zoon, Johannes Crescentius; deze bestuurde onder den naam van patriciër de stad met onbeperkte willekeur. Paus Johannes XV, die na den dood van Bonifacius tot den heiligen stoel was geroepen, was sinds lang een blind werktuig in zijne hand, doch hij werd, in weerwil hiervan, door den patriciër zoo hard behandeld, dat hij eindelijk in zijne radeloosheid den Duitschen koning Otto te hulp riep.

Otto ondernam in het jaar 996 den tocht naar Rome en trok over den Brenner-pas Italië binnen. Te Ravenna ontving hij de tijding dat Johannes XV gestorven was. Terstond benoemde hij een zijner aanverwanten, den jongen Brun, tot paus. Williges van Mainz ontving in last, Brun naar Rome te vergezellen, waar deze onder den naam van Gregorius V als paus erkend werd: hij was de eerste Duitscher, die den pauselijken zetel beklom.

Otto volgde hem op den voet en werd met gejuich door de Romeinen ontvangen, terwijl Gregorius V hem tot keizer kroonde. De nieuwe keizer gedroeg zich zeer zachtmoedig, want ofschoon Crescentius een muiteling was, liet hij hem niet ter dood brengen, maar stelde zich tevreden met zijne verbanning; op voorspraak van Gregorius V schonk hij hem zelfs volkomen kwijtschelding van straf.

Gregorius zou echter voor deze daad geen dank inoogsten, want nauwelijks had Otto III Rome verlaten, en was hij naar Duitschland teruggekeerd, of Johannes Crescentius kwam opnieuw in opstand, verdreef Gregorius V uit de stad, en benoemde in diens plaats een nieuwen paus, Johannes XVI, den vroegeren bisschop van Piacenza.

Bij zijne terugkomst in Duitschland werd Otto in een oorlog tegen de Wenden gewikkeld, doch nauwelijks ontving hij bericht van hetgeen te Rome had plaats gevonden, of hij rustte zich tot een tweeden tocht naar de hoofdstad der Christelijke wereld uit. Hij snelde naar Italië. Te Pavia voegde (998) Gregorius V zich bij hem, en samen rukten zij aan het hoofd eens legers op Rome aan.

De inwoners openden den keizer gewillig de poorten der stad. Crescentius en de tegen-paus zagen zich door hunne aanhangers verlaten; de laatste vluchtte en verborg zich in een versterkten toren, waar hij echter ontdekt werd. De aanvoerder der Duitsche soldaten, die hem in hechtenis nam, liet hem ooren, neus en tong afsnijden en vervolgens de oogen uitsteken. Hierop

werd de verminkte grijsaard naar Rome teruggevoerd en voor eene geestelijke rechtbank gebracht. Men rukte hem het bisschoppelijk gewaad van het lijf, zette hem ruglings op een ezel, welks staart hij als toom in de hand moest houden, en aldus werd hij onder smaad en bespotting Rome's straten rondgeleid. Het ruwe gemeen, dat hem voor weinige weken nog toegejuicht had, verlustigde zich thans in den hoon, den rampzaligen man aangedaan.

Crescentius had zich in den Engelenburg geworpen. Hier verdedigde hij zich dapper, doch niet lang kon hij zich staande houden, want spoedig werd de burcht ingenomen. De overwonneling smeekte den keizer om genade, doch het hart des jongelings was thans voor geen vermurwen vatbaar. Den 29en April 998 werd Crescentius, op Otto's bevel, op het dak van den Engelenburg voor de oogen eener ontelbare volksmenigte onthoofd. De beulen wierpen het lijk van de tinnen op het straatplaveisel, vervolgens sleurden zij het naar den Monte Marino, achter de St. Pieterskerk, en hingen het daar bij de voeten aan eene galg op. Twaalf vrienden van Crescentius werden rondom het lijk aan het kruis genageld.

Denzelfden dag verleende Otto aan kloosters en abdijen rijke geschenken: onmenschelijke wreedheid en dweepzieke godsdienstigheid gingen bij hem hand aan hand.

Ook gedurende zijn verder verblijf in Italië deed de keizer zich kennen als een overspannen dweper; bedevaarten, langdurige boetedoeningen en geeselingen wisselden elkander onophoudelijk af. De onmenschelijke straf, aan Crescentius voltrokken, hield Rome's inwoners niet van nieuwe oproeren terug. Nauwelijks had Otto zich verwijderd, of Gregorius V werd andermaal verdreven en stierf kort daarop in het jaar 999. In zijne plaats deed Otto zijn leermeester, den beroemden Gerbert, tot paus verkiezen. Deze nam den naam van Silvester II aan.

In het begin van het jaar 1000 keerde Otto naar Duitschland terug. Het voorbeeld van zijn grootvader volgend, doorreisde hij in alle richtingen zijn rijk, om door zijne persoonlijke bevelen het aanzien van den keizerlijken naam te verhoogen. Op deze reis bezocht hij te Gnesen het graf van bisschop Adalbert, die door de Pruisen vermoord was. Te Aken liet hij zich het graf van Karel den Grooten ontsluiten. Begeleid door graaf Otto van Lomella steeg hij in de keizerlijke groeve af. Keizer Karel lag niet — aldus verhaalt graaf Otto — in het graf, maar hij zat, gelijk een levende, overeind op een stoel. Eene gouden kroon droeg hij op zijn hoofd, een schepter in de hand. Zijne handen waren bekleed met handschoenen, door welke zijne nagels heen gegroeid waren. Boven het hoofd des keizers was eene marmeren plaat, als een troonhemel aangebracht. Bij het binnentreden bespeurden wij een sterken reuk; wij knielden onmiddellijk voor den keizer ten gebede neder. Vervolgens nam keizer Otto het lijk in oogenschouw, liet het schoone kleederen aandoen, de nagels knippen en aanvullen wat verder nog mocht ontbreken. Van het lichaam zelf was geen enkel lid vergaan, uitgezonderd de punt van den neus, welke Otto door eene van goud liet vervangen. Nadat hij een tand uit Karels mond genomen had, verwijderde hij zich en liet de groeve weder sluiten. De Duitschers keurden het af, dat de jonge keizer de rust van Karel gestoord had, ook liep onder hen het sprookje, dat deze Otto in den droom verschenen was, hem zijn naderend einde voorspeld en verkondigd had, dat hij geen nakomeling zou achterlaten *).

De ziekelijke en overprikkelde verbeelding, welke Otto aangespoord had om het graf des keizers te bezoeken, verleidde hem tevens tot de avontuurlijkste plannen. Hij stelde zich voor, nog eens en nu voor goed, naar Rome te trekken. Rome moest het middelpunt worden van het wereldrijk, waar-

*) Giesebrecht.

over hij voortaan dacht te regeeren. Geheel westelijk Europa wilde de jonge keizer aan zijne heerschappij onderwerpen.

Otto vond in Italië niet het gedroomde geluk; zelfs de inwoners van Rome, voor wie hij zooveel genegenheid aan den dag had gelegd, stonden tegen hem op, en sloten hem in het voorjaar van 1001 in zijn paleis op den Aventijnschen berg zoo nauw in, dat den belegerden spijs noch drank kon worden toegevoerd. Alleen aan de vastberadenheid zijner Duitsche krijgsmakkers, vooral van den beroemden markgraaf Eckart, had Otto zijne bevrijding te danken. Doch andermaal braken te Rome onlusten uit, nieuwe gevechten waren onvermijdelijk. De keizer leefde in voortdurende spanning; hij werd bedenkelijk ziek en overleed reeds den 23^{en} Juni 1002, nog geen 22 jaren oud.

Hij had het verlangen te kennen gegeven om te Aken aan de zijde van Karel den Grooten te worden bijgezet. Zijn wensch werd vervuld; zijne trouwe volgelingen voerden het lijk naar Duitschland, maar zelfs de doode ondervond nog de vijandschap van de door hem zoo innig beminde Italianen. De lijkstoet werd meermalen verontrust en overvallen, en bereikte eerst na het doorworstelen van groote gevaren de Duitsche grenzen. Otto III werd in de domkerk te Aken bijgezet.

Het aandenken van een jongen keizer met zulk een vreemd fantastisch karakter en zulk een ongelukkigen levensloop moest wel lang bij de wereld blijven leven; dichterlijke legenden verrezen als geurige bloemen op Otto's graf en hielden onder het volk zijne nagedachtenis langer levendig dan de nuchtere feiten der geschiedenis.

Men verhaalde, dat Otto door het verraad eener minnares den dood gevonden had; men kon zich dit gloeiende, voor vriendschap zoo ontvankelijke hart niet voorstellen als ontoegankelijk voor de toovermacht der liefde. Stephania, eene schoone, maar trotsche en gevoellooze Romeinsche vrouw, de weduwe van Crescentius — aldus verhaalt de meest verbreide sage — boeide met hare bekoorlijkheden den onervaren jongeling, en toen hij zich geheel aan haar overgaf, bracht zij hem, om den dood van haar gemaal te wreken, door vergif om het leven. Er ligt eene diepe waarheid in deze legende, doch niet eene van Rome's dochteren, neen, Rome zelf met zijne altijd nieuwe bekoorlijkheden, boeide, verried en doodde dezen met de keizerskroon getooiden jongeling *).

*) Giesebrecht.

TWEE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Drie mededingers naar de Duitsche koningskroon. Koning Hendrik II, de Heilige. Oorlogen met Boleslav Chroby van Polen. Hendrik II in Italië. Het bisdom Bamberg gesticht. Voordeelen door Hendrik II in Beneden-Italië behaald. Hendriks dood. Blik op Duitschlands ontwikkeling onder de Saksische keizers. Opkomst der verschillende natiën in het westen van Europa. Haat der Italianen tegen de Duitschers. Opkomst van Venetië. Het hertogelijk gezag in Duitschland. Het kiesrijk. Verhouding der Saksische keizers tot het rijk. De kerk tot eene wereldlijke macht verheven. Invloed van de Duitsche geestelijkheid op de beschaving in de 10e eeuw. Invloed van de tochten der Saksische keizers naar Rome op de ontwikkeling van wetenschap, kunst, nijverheid en maatschappelijk leven in Duitschland.

De plotselinge dood van den jongen keizer, die geen erfgenaam naliet, bracht de Duitsche edelen in groote verlegenheid. Wie zou zijn opvolger op den troon zijn? Met Otto was de laatste afstammeling van Otto den Grooten gestorven; niemand was er, die krachtens zijn erfrecht op den troon aanspraak kon maken, en ofschoon het Duitsche rijk een kiesrijk was, de gewoonte om een zoon van den overleden vorst te kiezen, was reeds diep ingeworteld. De koningskroon dreigde thans een twistappel voor de grooten des rijks te worden.

Drie mededingers traden op, van welke ieder het meeste recht meende te bezitten. De eerste was hertog Hendrik van Beieren, de zoon en opvolger van Hendrik den Twister. Hij was de naaste mannelijke bloedverwant van den overleden keizer, wijl hij van Hendrik den Stedenbouwer, den Duitschen koning roemrijker nagedachtenis, in rechte lijn afstamde. Hij was een jong man van dertig jaar; men wist weinig van hem in Duitschland, alleen dit was bekend, dat hij in zijn erfland, Beieren, de algemeene achting en liefde des volks verworven had.

Met Hendrik maakten nog twee andere grooten des rijks, markgraaf Eckart van Meiszen en hertog Herman van Zwaben, aanspraak op den Duitschen koningstroon.

Eckart had zich door zijne schitterende dapperheid en zijn uitstekend veldheerstalent een wijd vermaarden naam in de Duitsche landen verworven. Hij had roemrijk tegen de Arabieren gestreden; de zegepralen, op de Bohemers en Wenden behaald, had Duitschland voornamelijk aan hem te danken, hij was het ook geweest, die te Rome den Engelenburg veroverd had. Als onovertroffen veldheer kwam hij daarom velen der Duitsche grooten de meest geschikte voor om aan het hoofd te staan van een rijk, dat voortdurend was blootgesteld aan gevaarlijke oorlogen met woeste en roofzuchtige naburen.

Hertog Herman van Zwaben daarentegen had zich tot dusver door niets onderscheiden dan door rijkdom en invloed, doch ook hij vond vele aanhangers.

Hendrik van Beieren voorkwam zijne mededingers naar de Duitsche kroon; hij stelde zich in het bezit van de rijks-insigniën; van den aartsbisschop van

Keulen wist hij de heilige lans te verkrijgen, welke reeds onder de Merovingische koningen als teeken der heerschappij beschouwd was. Men verhaalde, dat met deze lans de Verlosser aan het kruis was doorstoken.

De Beiersche hertog zou menigen zwaren strijd om de heerschappij hebben moeten voeren, ware niet ter rechter tijd zijn meest geduchte tegenstander, markgraaf Eckart, vermoord. Wijl Hendrik uit dien moord de grootste voordeelen trok, wijl de moordenaars daarenboven nooit gestraft werden, verbreidde zich het gerucht, dat hij zelf de ontwerper van dien aanslag was geweest. De geschiedenis heeft dit gerucht evenmin wederlegd als gestaafd.

Hertog Herman van Zwaben was na Eckarts dood Hendriks eenige mededinger; het gelukte Hendrik dezen te verschalken. Hij trok langs Worms, waar Herman hem met een leger den doortocht zocht af te snijden en begaf zich naar Mainz, waar de Zuidduitsche vorsten in ernstige beraadslaging bijeen waren.

De aartsbisschop Willigis, Otto's trouwe vriend, de invloedrijkste kerkvoogd van Duitschland, sprong voor Hendrik in de bres. Aan zijne welsprekendheid en aan de beloften, die de Beiersche hertog deed, moet het worden toegeschreven, dat de Frankische bisschoppen en grooten voor hem gewonnen werden: Hendrik werd door hen als koning erkend. Wel poogde Herman hem weerstand te bieden, doch Hendrik bracht een leger in het veld, aan welks hoofd hij Zwaben plat brandde, en toen eindelijk te Merseburg de Saksers en Thuringers hem huldigden, toen ook de hertog van Polen Boleslav Chroby (de Dappere) hem den eed als vazal zwoer, en zelfs later de Lotharingers te Duisburg hem hunne stemmen gaven, onderwierp ook Herman zich aan den nieuwen koning.

Hendrik had wel is waar de overwinning behaald, doch deze zege was niet zonder offers gekocht, want de stemmen van vele grooten des rijks had hij alleen door beloften van groote beteekenis, door de erkenning hunner souvereiniteitsrechten kunnen winnen. Aan Boleslav Chroby had hij de Lausitz, waarvan de Poolsche hertog zich meester had gemaakt, in leen moeten afstaan; hierdoor was de buitendien reeds gevaarlijke vijand der Duitschers nog machtiger geworden dan voorheen.

Koning Hendrik II (1002—1024), de laatste Duitsche koning uit het geslacht van Hendrik den Stedenbouwer, was een fijn beschaafd, krachtig, ontzagwekkend regent. Onder de hachelijkste omstandigheden voerde hij niet zonder roem de teugels des bewinds. Dat zijn naam in de geschiedenis niet met meer roem vermeld wordt, ligt minder aan hem zelf dan wel daaraan, dat de historieschrijvers er altijd op uit zijn geweest, zijn bewind met de glansrijke heerschappij van zijne drie voorgangers, de Otto's, te vergelijken. De kerk daarentegen heeft Hendrik met een bovenmatigen glans omstraald; de vrome koning, de vriend der geestelijkheid, de vereerder der kerk, de stichter van het bisdom Bamberg is met zijne gelijkgezinde gemalin Kunigunde later door paus Eugenius III onder de heiligen opgenomen.

Hendrik had, na vele moeilijkheden overwonnen en zware offers gebracht te hebben, te Aken plechtig den troon van Karel den Grooten bestegen. Had het hem veel moeite gekost, zich van de heerschappij meester te maken, even zwaar viel het hem, zich daarin staande te houden. Allerwege braken in Duitschland onlusten uit, die bedwongen moesten worden. In Lotharingen had hij zonder ophouden te strijden; dit gewest was steeds het tooneel van binnenlandsche onlusten en moest tevens verdedigd worden tegen de invallen van buitenlandsche vijanden, die zich van de Lotharingsche provinciën poogden meester te maken. Niet minder moeilijk viel het hem, Boheme voor het Duitsche rijk te behouden. Hertog Boleslav Chroby van Polen trok van de onlusten, die in Boheme waren uitgebroken, partij om zijn rijk te vergrooten. De Boheemsche hertog Boleslav III was door zijn volk verjaagd; Boleslav Chroby voerde hem in zijn land terug en maakte zich toen zelf meester van de heerschappij, terwijl hij zijn vroegeren beschermeling de oogen deed uit-

steken; hij drong vervolgens zegevierend Meiszen binnen, rukte voort tot Merseburg en verbond zich daar met de tegenstanders van koning Hendrik, die te gelijker tijd den strijd had vol te houden tegen Boleslav Chroby en tegen de oproerige Duitsche vazallen.

Hendrik had met den Poolschen hertog een langen en gevaarlijken oorlog te voeren; eerst in het jaar 1018 kwam een vrede tot stand, die voor den koning echter volstrekt niet voordeelig was. Thietmar van Merseburg zegt, dat deze vrede was gesloten gelijk de omstandigheden van het oogenblik, niet gelijk de eer des rijks dit vorderde; intusschen deed Boleslav toch afstand van Boheme.

Met Boleslav Chroby treedt de Poolsche natie voor het eerst op het tooneel der geschiedenis op. Zijn vader, Mieczislav, is de eerste hertog van Polen, wiens geschiedenis niet omfloerst is door den nevel der sage. Hij stamde uit het geslacht der Piasten, die volgens eene overlevering, de nakomelingen waren van een boer, Piastus genaamd.

Boleslav koesterde het grootsche plan, tegenover het Duitsche rijk een bondgenootschap van Slavische volksstammen te stellen, een Poolsch rijk te stichten, dat zich van de Oostzee tot de Adriatische zee uitstrekken zou. Zegepralend drongen zijne wapenen naar het oosten door; hij breidde zijne heerschappij uit tot Kiew, schreef den Russen de wet voor en bleek zelfs een gevaarlijk nabuur voor de Grieken te zijn.

Eer nog koning Hendrik in staat was zijn gezag in Duitschland op hechten grondslag te vestigen, werd hij reeds naar Italië geroepen. Terstond na den dood van Otto III waren de Italianen als één man tegen de gehate heerschappij der Duitschers opgestaan. Onze lezers zullen zich herinneren, dat het ook de Italianen waren, die het vervoeren van des konings lijk naar Duitschland niet wilden toelaten. Door de bisschoppen van Lombardije was reeds een koning van Italië gekozen; vier weken na Otto's dood werd aan markgraaf Arduin van Ivrea de koningskroon opgedragen.

Door zijne wreede en willekeurige regeering maakte Arduin, een onbeschaafd en heerschzuchtig man, zich spoedig gehaat en vervreemde hij zoowel de meeste Italiaansche grooten als vele bisschoppen van zich.

Eene Duitsche partij vormde zich tegenover hem en deze riep koning Hendrik te hulp, wien zij de verzekering gaf, dat Italië zich zonder slag of stoot aan hem zou onderwerpen.

Hendrik had op dit tijdstip in Duitschland de handen te vol met de verdediging van zijn eigen troon, dan dat hij zich in persoon naar Italië had kunnen begeven. Hij zond een leger af, dat onder Otto van Karinthië en Ernst van Oostenrijk tegen Arduin van Ivrea zou strijden; dewijl dit leger echter verslagen werd, besloot Hendrik omstreeks Paschen van het jaar 1004 zelf naar Italië te gaan.

Zonder tegenstand te ontmoeten, drong de koning in Lombardije door; de aanhangers van Arduin trokken zich naar het westen terug. De Duitsche troepen rukten overwinnend voorwaarts en gedroegen zich als onbeschaafde vijanden; het land werd deerlijk door hen geteisterd.

Hendrik begaf zich naar Pavia; hier wilde hij zich als koning doen kronen en eenigen tijd vertoeven. Om de inwoners der stad gunstig voor zich te stemmen, liet hij zijn leger buiten de stad kampeeren, slechts zooveel soldaten hield hij bij zich als volstrekt noodig waren, om het versterkte paleis, waarin hij zijn intrek genomen had, te bezetten.

Het kroningsfeest vond plaats, doch denzelfden dag brak een dreigend oproer tegen Hendrik uit. De burgers van Pavia deden een aanval op het koninklijk paleis en bestormden het den ganschen nacht door. Hendriks soldaten verdedigden het met schitterende dapperheid, doch zouden toch het onderspit gedolven hebben, indien het bericht van het verraad der Pavianen niet tot de legerplaats doorgedrongen was.

Buiten zich zelf van woede rukten de Duitschers op de stad aan en namen haar stormenderhand in, juist op het oogenblik, dat reeds het paleis des konings in brand stond. Hendrik was gered; hij gaf de stad aan zijne soldaten ter plundering over. Dezen vierden onbeteugeld hun moord- en roofzucht bot, en staken de oude residentie der Lombardische koningen in brand, zoodat deze bijna geheel verwoest werd.

Hendrik verliet na deze roemlooze overwinning Italië, zonder maatregelen te nemen ter handhaving van zijn gezag. Arduin vond weldra een sterker aanhang dan vroeger. De verwoesting van Pavia en de roofzucht der Duitsche soldaten had den haat der Italianen tegen de Duitschers nog te meer aangewakkerd.

Een tweede tocht, welken Hendrik in het jaar 1013 naar Italië ondernam, had gunstiger gevolgen. Hij drong tot Rome door en liet zich hier in het jaar 1014 tot keizer kronen; Arduin, die door de zijnen was verlaten, trok zich spoedig daarop in een klooster terug.

In het jaar 1020 ontving koning Hendrik te Bamberg een bezoek van paus Benedictus VIII. De koning had hier een nieuw bisdom gesticht en eene domkerk gebouwd, die met hare vier slanke torens een prachtig gedenkteeken was van den kunstzin, die in Duitschland meer en meer ontwaakte, sinds het meer met Italië in aanraking kwam. Tot inwijding van dezen dom was Benedictus VIII naar Duitschland overgekomen, doch bovendien had hij zich ten doel gesteld, den keizer aan te sporen zich andermaal zelf naar Rome te begeven, ten einde hem te beschermen tegen de Grieken, die, sinds de overwinning, door de Arabieren op Otto II bevochten, in Beneden-Italië hunne macht hoe langer hoe meer hadden uitgebreid.

Hendrik gaf aan die roepstem gehoor; aan het hoofd eens legers drong hij in het jaar 1021 in Beneden-Italië door. Het gelukte hem, de nieuw gebouwde Grieksche stad Troja in Apulië te veroveren en de Longobardische vorsten van Capua en Beneventum, evenals den Griekschen hertog van Napels, tot erkenning van de keizerlijke opperheerschappij te noodzaken.

Duurzaam waren echter deze voordeelen niet. Het den Duitschers vijandige klimaat dwong hem, ten gevolge van de ziekten, welke het in het leger ontstaan deed, tot den terugtocht, zonder dat hij de keizerlijke macht op hechte grondslagen gevestigd of de Grieken uit Italië verdreven had.

Voor zoover die tochten naar Rome en de onafgebroken oorlogen, welke Hendrik in het oosten tegen de Polen en Bohemers, in het noorden tegen de Wenden, in het westen in Lotharingen en in het hart van Duitschland zelf tegen wederspannige vazallen voeren moest, hem daartoe den tijd lieten, legde hij gedurende zijne 22jarige regeering zich ernstig op het herstellen van orde en veiligheid in de Duitsche landen toe. Hij beschermde de lagere volksklasse tegen den overmoedigen adel en deed zijn best om paal en perk te stellen aan de telkens menigvuldiger en bloediger veeten, welke de verschillende edelen tegen elkaar in het harnas joegen.

Tot bereiking van dit doel zocht hij bovenal steun bij de geestelijkheid, die trouw aan hem verknocht was, daar hij de wereldlijke macht der bisschoppen uitbreidde, door hun al de rechten te verleenen, welke aan de grafelijke waardigheid verbonden waren. Door de aanzienlijke geschenken, welke hij aan de kerk verleende, door zijne gezetheid op vasten en bidden en bovenal door de stichting van het aartsbisdom Bamberg, heeft hij zich zijne heiligverklaring ruimschoots waardig gemaakt. Toch was hij geen onderdanig dienaar der kerk. Ook tegenover de door hem zoo hoog vereerde en begunstigde geestelijken wist hij de keizerlijke macht krachtig te handhaven.

Hendrik overleed den 13^{en} Juli 1024 op zijn burcht Grone in den Rijngau; met hem stierf de mannelijke linie van het keizerlijk geslacht van Hendrik den Stedenbouwer uit, nadat dit gedurende meer dan eene eeuw, van 919—1024, over Duitschland geregeerd had.

De Saksische keizers hebben op de geschiedenis van Duitschland een hoogst

belangrijken invloed uitgeoefend; bovenal heeft hun streven om aan het westersche keizerrijk zijn ouden luister terug te schenken, de gewichtigste gevolgen, deels van weldadigen, deels van verderfelijken aard, voor de beschaving en de ontwikkeling der staatkundige instellingen in het Duitsche rijk na zich gesleept.

Onder de Saksische keizers neemt de geschiedenis meer en meer dat eigenaardig karakter aan, waardoor de middeleeuwen zich van elk ander tijdperk der historie onderscheiden: de strijd tusschen de hoogste wereldlijke en geestelijke macht, de strijd ook tusschen den keizer en de verschillende vorsten van Duitschland begint. De keizers streven naar de onbeperkte heerschappij, welke zij alleen konden voeren over een rijk, dat een vast aaneengesloten geheel uitmaakte; zij pogen de hertogen tot dienaren van den staat te maken, terwijl deze van hunne zijde steun vinden in de neigingen der Duitsche volksstammen, die hun eigenaardig karakter bewaarden en zich niet in een groot Duitsch rijk oplossen wilden. Het particularisme, de zucht om de onafhankelijkheid der verschillende volksstammen te handhaven, was in een hevigen strijd gewikkeld met het unitarisme, met het streven om al die stammen tot één groot rijk te doen samensmelten, en het werd in dien strijd zoowel door de neigingen van het volk als door de eerzucht der grooten gesteund.

Natuurlijk trad de keizer als voorstander van de Duitsche eenheid op; toch werd de verwezenlijking van dit denkbeeld door ééne omstandigheid belemmerd. De keizer moest namelijk, ten einde den troon aan zijne nakomelingen te verzekeren en zich in de heerschappij over Italië te handhaven, den Duitschen edelen menigmaal groote voorrechten schenken, waarvan het gevolg was, dat het particularisme, de splitsing van Duitschland in een aantal kleine zelfstandige staten, zeer bevorderd werd. Het is een eigenaardige, hoogst belangwekkende strijd, dien de 10de eeuw ons te aanschouwen geeft, een strijd, die niet alleen voor het Duitsche volk, maar voor alle westersche natiën de gewichtigste gevolgen na zich zou sleepen.

Den Duitschen keizers zweefde steeds het ideaal van Karel den Grooten voor den geest. Zij wilden geheel de westersche Christenheid onder hun schepter vereenigen; doch hunne pogingen om dit doel te bereiken brachten juist het tegendeel teweeg van hetgeen zij zich voorstelden. In de oorlogen, die schier aanhoudend gevoerd werden, ontwikkelde het volkskarakter der verschillende stammen zich zoo krachtig, dat de noodzakelijkheid van eene splitsing des rijks, van de vorming van afzonderlijke staten een ieder in het oog sprong.

In het westelijke en het oostelijke Frankische rijk, Frankrijk en Duitschland, was ternauwernood de herinnering van eene vroegere vereeniging dier volken onder één schepter overgebleven, de ontwikkeling der beide staten nam zulk eene verschillende richting, dat aan eene herstelling van het vroegere rijk zelfs in de verte niet meer te denken viel. Ook de Slavische en de Scandinavische volken ontwikkelden zich op zulk eene eigenaardige, van het Duitsche volkskarakter scherp onderscheiden wijze, dat de Poolsche hertog Boleslav Chroby het plan tot stichting van een groot Slavenrijk vormen kon.

De onophoudelijke oorlogen, door de Saksische keizers in Noord-Duitschland tegen de Wenden gevoerd, werden niet alleen door verschil van godsdienst, maar evenzeer door verschil van volkskarakter veroorzaakt; vandaar de verbittering, die dezen strijd kenmerkte, vandaar ook dat hij ten slotte op de uitroeiing van de eene of andere natie moest uitloopen.

Even heftig was de strijd tusschen de verschillende nationaliteiten in Italië. Het door de Longobarden naar Italië overgebrachte Germaansche element was niet het Romeinsche zoo volkomen samengesmolten, dat het van zijn oorsprong geheel ontaard was. De Italianen van Germaanschen stam beschouwden zich niet langer als de stamverwanten der Duitschers, maar als een afzonderlijk volk, dat de heerschappij der Duitsche keizers als eene vreemde overheersching verafschuwde. Wel waren eenige vorsten en grooten, vooral vele bisschoppen,

door hun persoonlijk voordeel, door de leenen en geschenken, welke zij van de keizers ontvangen hadden, aan die vorsten gehecht; wel riepen eenige anderen de tusschenkomst der keizers in de inwendige beroeringen van Italië in, omdat zij op die wijze hun eigen belang hoopten te bevorderen, maar de groote meerderheid des volks haatte de Duitschers, en in dezelfde mate, waarin de macht der Italiaansche staten aangroeide, en in hun boezem eene vrije burgerij ontstond, nam ook de haat tegen de Duitschers toe.

Reeds onder de Otto's leverde de stad Venetië het bewijs, dat zij door de geestkracht en dapperheid harer inwoners in staat was aan de geduchte macht der keizers het hoofd te bieden. Deze stad stond eene strenge belegering, onder Otto I, met den besten uitslag door en verdedigde wakker hare sinds kort verworven onafhankelijkheid. De Venetianen erkenden slechts in schijn de keizerlijke opperheerschappij. Zij stonden onder het bestuur van hun eigen hertogen, dogen genaamd, en bezaten reeds toen een eigenaardigen, aristocratisch-republikeinschen regeeringsvorm, waarop wij later nog terugkomen

De handel tusschen het Grieksche en het westersche rijk was geheel in hunne handen; hunne stad beschermden zij door middel van eene talrijke vloot, ja omstreeks het einde der 10de eeuw gingen de dappere burgers dezer stad zelfs op veroveringen uit en onderwierpen zij de Istrische en Dalmatische kusten.

De zware oorlogen, welke de Duitsche keizers te voeren hadden tegen de Italianen, die terstond in opstand kwamen, zoodra zij den rug gewend hadden, waren voor de staatkundige ontwikkeling van Duitschland hoogst gewichtig. Ten einde de grooten des rijks, de hertogen, te bewegen hunne troepen aan de keizerlijke legers toe te voegen, moesten de keizers hun vaak voorrechten inwilligen, welke zij in gewone omstandigheden nooit zouden hebben toegestaan; zij moesten den hertogen souvereiniteitsrechten verleenen, waaronder de keizerlijke macht noodzakelijk moest lijden en zeker nog meer geleden zou hebben, indien de Saksische keizers niet zulke krachtige, doortastende regenten geweest waren. Onder hen bleef het beginsel, dat de hertogelijke macht niet erfelijk was, onaangetast.

De keizers schonken na den dood der hertogen deze hertogdommen naar eigen goeddunken weg, ofschoon zij meestal de gezindheid des volks, die gunstig voor de erfelijkheid dier hooge waardigheid gestemd was, in aanmerking moesten nemen. Ook beperkten zij de souvereine macht der hertogen door het aanstellen van paltzgraven, die in zekeren zin de plaatsvervangers der koningen waren.

De uitbreiding der hertogelijke macht werd aan den anderen kant bevorderd door de omstandigheid, dat de koningen zelf niet uit kracht van hun erfrecht, maar alleen bij keuze tot den troon verheven werden. Onder de Saksische keizers had echter het kiesrecht der Duitsche edelen minder te beteekenen dan vroeger; de zoon volgde steeds zijn vader op en toen Otto III stierf zonder een wettigen erfgenaam na te laten, maakte Hendrik II, als naaste mannelijke bloedverwant, aanspraak op den troon, doch hij kon dit recht slechts doen gelden door in de eerste plaats het recht der edelen op de verkiezing te erkennen en door hun daarenboven hoogst gewichtige beloften te doen. Zelfs de machtigste der Saksische vorsten, Otto I, waagde het niet dit recht te loochenen; integendeel hij liet op den rijksdag te Worms zijn zoon Otto II tot Duitsch koning verkiezen en hem te Aken, ouder gewoonte, plechtig kronen.

Door hun verkiezingsrecht waren de hertogen in de gelegenheid zich bij de keuze van toekomstige koningen voorrechten te bedingen, die hunne verhouding tot den vorst later in meer dan één opzicht zouden wijzigen.

Ook de betrekking, waarin de keizer tot den paus en de geestelijkheid stond, verdient in hooge mate onze aandacht. De Saksische keizers handhaafden met kracht en klem hun recht om de benoeming van een paus te

bekrachtigen; aan den anderen kant kon de keizer zijne kroon alleen uit de hand des pausen ontvangen; hij moest bij zijne kroning zweren, dat hij de heilige Christelijke kerk beschermen, de geestelijkheid tegen alle geweld van de zijde der wereldlijke macht beveiligen en het Christelijk geloof tegenover ketters en heidenen handhaven zou. Hij zou over het grondgebied van den Roomschen stoel slechts de rechten van een schutsheer uitoefenen. De wederzijdsche rechten van de hoogste wereldlijke en geestelijke macht waren, gelijk men ziet, zeer onduidelijk afgebakend; het sprak van zelf, dat die verhouding tot zware botsingen aanleiding moest geven.

Reeds vroeger had de krachtige Nicolaas I zijne geestelijke macht boven die van den wereldlijken vorst gesteld. Lotharius had zich in zijne oneenigheid met zijne echtgenoote aan 's pausen beslissing moeten onderwerpen. Dreigend was voor den staat het gevaar, dat ook latere pausen verder zouden gaan op den ingeslagen weg. Alleen de zwakheid en zedeloosheid der onwaardige priesters, die na Nicolaas de hoogste geestelijke macht in handen hadden, was oorzaak dat aan het streven der pausen om hunne macht boven die der keizers te verheffen voor een tijd paal en perk werd gesteld. De krachtige vorsten uit het Saksische huis konden zich dan ook zonder moeite op hun standpunt handhaven; zij zagen hunne macht door de kerk niet bedreigd maar ondersteund, en waren steeds op uitbreiding van de macht der geestelijkheid bedacht, dewijl deze hen in den strijd tegen de hertogen trouw ter zijde stond.

De Saksische keizers schonken den bisschoppen meermalen de rechten van wereldlijke vorsten. Zoo had Otto I zijn broeder Brun zelfs tot hertog verheven. Bisschoppen en abten ontvingen den bloedban, de hoogste rechterlijke macht in hunne diocesen, en dat niet alleen over hunne vazallen, maar ook over de vrije mannen, die binnen het geestelijk grondgebied bezittingen hadden. Zij traden eindelijk geheel en al als wereldlijke vorsten op, want zij ontvingen ook het recht om hunne vazallen onder de wapenen te roepen, hoewel zij dit meestal niet in persoon maar door tusschenkomst van door hen aangestelde voogden uitoefenden.

Deze belangrijke rechten, welke de Saksische keizers aan de geestelijkheid verleenden, veroorzaakten later hevige botsingen tusschen haar en de volgende Duitsche vorsten. Zij zelf dachten er intusschen niet aan, zich slaafs aan de macht der door hen zoo zeer begunstigde geestelijken te onderwerpen; zij beschouwden de kerkvorsten, evenals de hertogen, als dienaars der kerk en wisten hen wel tot gehoorzaamheid te dwingen.

De bisschoppen en abten werden voor een deel onmiddellijk door de koningen aangesteld; wanneer dezen in sommige gevallen toelieten, dat de kerkvorsten door de geestelijkheid benoemd werden, behielden zij zich toch de bekrachtiging van die keuze voor, en vorderden zij zoowel van de geestelijke als van de wereldlijke vorsten den leeneed. Daarvoor gaven zij den beleenden den ring en den herdersstaf als teekenen der geestelijke macht over. Geestelijke vorsten, die het waagden hun leeneed te schenden, werden door de koningen dikwijls streng gestraft, van hunne waardigheid ontzet en naar een klooster gezonden.

De Duitsche bisschoppen waren meestal trouwe aanhangers der koningen. Waar de hertogen zwarigheid maakten om hunne manschappen op te roepen, ten einde hen voor de Italiaansche veldtochten beschikbaar te stellen, daar zonden de bisschoppen bereidwillig hunne vazallen den koning toe. Ook in de twisten des keizers tegen den paus stonden zij in den beginne aan de zijde der wereldlijke vorsten. Zelfs poogden zij de Duitsche kerk in zekere mate onafhankelijk te houden van de pauselijke oppermacht; nooit duldden zij de inmenging van den paus in het bestuur hunner diocesen.

Hiertoe droeg de diepe bedorvenheid der meeste pausen van dien tijd zeker niet weinig bij; zij was oorzaak, dat de Duitsche geestelijkheid zich

nauw aan de wereldlijke vorsten aansloot, dat beiden pogingen aanwendden om de reeds diep in de kerk ingewortelde misbruiken uit te roeien.

Hoogst onbillijk zou het zijn, te ontkennen dat de geestelijkheid in de 10de eeuw op de beschaving van Duitschland een hoogst weldadigen invloed heeft uitgeoefend. Zij heeft in dat opzicht waarlijk eene eervolle zending volbracht. De barbaarsche ruwheid der oude Duitschers was in de 10de eeuw bij hunne nakomelingen nog niet geheel uitgewischt. De oorlogen werden met afschuwelijke wreedheid gevoerd, rooverbenden zwierven moordend en blakerend door het land; de grooten leefden met elkaar in veete en gaven elkander in barbaarschheid niets toe, waar het er op aankwam de vijandelijke bezittingen te verwoesten. Zij bekommerden zich niet om recht of wet. Het ruw geweld zat in de meeste Duitsche landen op den troon. Het eigenlijke volk was diep vernederd en onderdrukt; het leefde in lijfeigenschap en gehoorzaamde blindelings den overheerschenden krijgsmansstand, wien het gedwee zijne heerendiensten leende. Alleen op de bezittingen der geestelijkheid kon het een weinig ruimer ademen; reeds toen kwam dientengevolge het spreekwoord in zwang: »Het is goed wonen onder den kromstaf!" De krijgsmansstand verkreeg in dien tijd steeds meer invloed; de ministerialen d. i. half onvrijen, die de hertogen, graven en bisschoppen als krijgslieden dienden, zagen hunne macht telkens aangroeien; uit hen ontstond later de lagere Duitsche adel.

Alleen aan de ijverige bemoeiingen der geestelijkheid om de ruwheid van den krijgsmansstand door de voorschriften van den Christelijken godsdienst te verzachten, had het ongelukkige volk het te danken, dat het nog niet ergeonderdrukt werd dan reeds het geval was. Al te dikwijls echter waren de pogingen der geestelijken vergeefsch. Ja zij zelf hadden meermalen onder het geweld van den heerschenden krijgsmansstand te lijden, daar de eerzuchtige en roofgierige edelen niet schroomden, ook het grondgebied van kloosters, kerken enz. aan te tasten, om zich grootere of kleinere gedeelten daarvan toe te eigenen. Alleen bij den keizer vond de geestelijkheid bescherming harer rechten en daarom hing zij hem zoo trouw aan.

Reeds vroeger hebben wij gezegd, dat kunst en wetenschap in Duitschland alleen in de kloosters een toevluchtsoord gevonden hadden. Onder de Saksische keizers werden de kloosters nog meer dan vroeger tot kweekplaats sen der wetenschap verheven. Indien iets in staat was ons te verzoenen met de veroveringstochten der keizers naar Italië, met de daar gevoerde bloedige en nuttelooze oorlogen, waarin de bloem der Duitsche krijgshelden aan de eerzucht der vorsten, aan hunne dwaze begeerte naar den bedriegelijken glans der keizerskroon opgeofferd werd, dan zou het de machtige invloed zijn, welken deze tochten onder de Saksische keizers op de geestelijke en stoffelijke ontwikkeling der Duitsche volksstammen uitoefenden. De nauwere aanraking, waarin de Duitschers en Italianen door die tochten met elkaar gebracht werden, bevorderde den bloei van handel, nijverheid, landbouw, wetenschap en kunst in Duitschland en schonk ook aan het maatschappelijk leven meer beschaafde vormen. Een levendig handelsverkeer ontstond tusschen de beide landen en toen in het Harzgebergte zilvermijnen ontdekt werden en hierdoor een grootere voorraad muntspecie in omloop werd gebracht, bereikte de nijverheid weldra een hoogen trap van ontwikkeling. Lombarden en Joden togen naar het Duitsche hof, zij maakten daar uitnemend goede zaken en spoorden hierdoor de Duitsche kooplieden tot naijver aan.

De uit de Italiaansche veldtochten teruggekeerde edelen hadden in de bloeiende vlakten van Lombardije de voordeelen van eene verstandige beoefening van den landbouw leeren kennen en voerden thans ook in hun vaderland verbeteringen in den nog hoogst gebrekkigen landbouw in.

In de steden ontwikkelde zich de nijverheid en daarmede de beschaving en de vrijheidszin der burgers: de kiemen van een vrijen burgerstand waren gelegd.

De hoven der drie Otto's waren de kweekplaatsen van kunst en wetenschap. Al werkte het niet in alle opzichten gunstig op de zedelijkheid, dat de Italiaansche Adelheid en de Grieksche Theophano met verachting op de ongelikte Duitsche beeren neerzagen, en dat zij haar best deden om den haar omringenden hovelingen de fijnere Italiaansche en Grieksche zeden mee te deelen, al vonden ook met die vreemde zeden vreemde zonden ingang onder de Duitschers, toch was en bleef de vooruitgang in wetenschap en kunst, welke door die meer beschaafde zeden teweeg gebracht werd, in elk geval hoogst belangrijk. De keizers begunstigden de kloosterscholen, onderscheidden zulke geestelijken, die blijken gaven van liefde voor de wetenschap en riepen geleerden van naam naar hun hof. Zoo zien wij onder de Otto's de Saksische gewesten, die tot dusver in wetenschappelijk opzicht zeer laag stonden, zich binnen korten tijd tot eene aanzienlijke hoogte verheffen. Zoo zien wij Maagdeburg en Quedlinburg, de meest geliefde verblijfplaatsen der Otto's, in brandpunten van Duitsche wetenschap en kunst herschapen.

De drie vrouwen, die den grootsten invloed op de opvoeding van Otto III uitoefenden, Adelheid, Theophano en de abdis Mathilde, de zuster van Otto II, waren met niet minder liefde voor de wetenschap bezield dan de beide vorige keizers. Onder de hovelingen werd het mode, althans den schijn van smaak voor wetenschap en kunst aan te nemen en al mochten de onbeschaafde Duitsche edelen ook nog den waren wetenschappelijken zin en den fijnen kunstsmaak der Italianen en Grieken missen, toch was het reeds veel gewonnen, dat zij niet meer, gelijk vroeger, onverholen hun afkeer van die vrouwelijke, dapperen mannen onwaardige bezigheden uitspraken.

Van grooten vooruitgang getuigen de wetenschappelijke werkzaamheid van een Gerbert, van de bisschoppen Meinwerk en Bernard en van de non Roswitha van Gandersheim, die Latijnsche comediën schreef en in berijmde verzen de daden der Otto's bezong.

Ook de beschrijving der geschiedenis hief zich op uit hare verachtering. Widekind van Corvey en Thiedmar van Merseburg hebben ons kostbare kronieken nagelaten; daarentegen bewijzen de geschriften van bisschop Luitprand van Cremona, dat ook aan de hooge geestelijkheid geldzucht en hoofsche vleierij niet vreemd waren.

Omtrent den vooruitgang der kunst onder de regeering der Otto's bezitten wij geene zekere berichten. Toch mogen wij uit de vlucht, welke de bouwkunst nam, wier gedenkteekenen ten deele voor ons bewaard zijn gebleven, ook tot den bloei der overige kunsten besluiten.

DRIE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Verkiezing van een Duitsch koning. De beide Koenraads. Koning Koenraad de Saliër. Zijne regeering. Twist over de erfopvolging in Bourgondië. Koenraad in Italië. Hij wordt tot keizer gekroond. De Noormannen zetten zich in Italië neder. Opstand van hertog Ernst van Zwaben. Stephanus de Heilige van Hongarije. Oorlog met de Hongaren en Polen Tragisch einde van Ernst van Zwaben. Oorlogen om de Bourgondische heerschappij. Strijd met de Slaven. Koenraads binnenlandsch bestuur. Koenraad in Italië. De Lombardische op het leenstelsel gegronde staatsregeling. Ontwikkeling van het leenstelsel. Dood van Koenraad.

In September van het jaar 1024 was op de beide oevers van den Rijn tusschen Mainz en Oppenheim eene uitgestrekte legerplaats opgeslagen. De grooten van het Duitsche rijk waren met hunne manschappen opgekomen, om na den dood van Hendrik II een nieuwen vorst voor het rijk te verkiezen. Acht hertogen, bijna alle markgraven en de wereldlijke en geestelijke vorsten waren daar bijeen. De hertogen Koenraad de Jonge van Frankenland, Hendrik van Beieren, Adelbert van Karinthië, Bernard van Saksen, Ernst van Zwaben, Frederik van Opper-Lotharingen, Gozelo van Neder-Lotharingen en Othelrik van Boheme beraadslaagden met elkander, wien zij de koningskroon zouden opdragen, nu de Saksische koningsstam uitgestorven was. Op twee mannen, die althans in de vrouwelijke linie van Otto den Grooten afstamden, was onwillekeurig aller opmerkzaamheid gevestigd; beiden waren achterkleinzonen van dien dapperen Koenraad den Rooden, die op het Lechveld den heldendood gestorven was. Koenraad de Oude, die later, omdat hij uit het geslacht der Saliërs afkomstig was, den bijnaam de Saliër heeft ontvangen, bezat wel niet de hertogelijke waardigheid — hij was graaf van het Rijnsche Frankenland — maar hij was algemeen geacht en bovendien door zijne verwantschap met machtige vorsten een man van grooten invloed. Hij was gehuwd met Gisela, de weduwe van den hertog van Zwaben, en was de stiefvader van den regeerenden hertog Ernst van Zwaben. Gisela, die eene nicht van den koning van Bourgondië was, had hem aanzienlijke bezittingen aangebracht. Hij was een man van 40 jaar en stond om zijn vast karakter en zijne stipte rechtvaardigheid bij allen in hoog aanzien.

De verkiezing van Koenraad den Ouden werd krachtig ondersteund door den invloedrijken aartsbisschop van Mainz; ook de Saksers en Zwaben wenschten hem aan het hoofd van het Duitsche rijk geplaatst te zien. Een ander deel der edelen omhelsde de partij van een neef van Koenraad den Ouden, van hertog Koenraad den Jongen van Frankenland. De hertogen van Lotharingen waren zijne vertrouwde vrienden en de invloedrijke aartsbisschop Pilgrim van Keulen stond zijne benoeming voor.

De beide neven hadden tot dusver met elkander op den besten voet gestaan, thans echter scheen het, dat de strijd om de kroon zoowel den band der vriendschap als dien der bloedverwantschap verbreken zou. Een burgeroorlog scheen onvermijdelijk, want de vrienden der beide mededingers twistten zóó heftig, dat eene verzoening onmogelijk scheen.

Koenraad de Oude wist den vrede te herstellen; hij bezocht zijn jongeren neef in diens tent, spoorde hem tot vrede en verzoening aan en beloofde, dat hij hem zonder tegenstreven als zijn heer zou erkennen, wanneer de keus op hem viel. »Indien zij echter niet op u valt," vervolgde hij, »bedenk dan, dat ik in u en gij in mij geëerd wordt." Koenraad de Jonge werd door die ernstige taal van zijn neef getroffen; hij beloofde, dat hij zich aan de beslissing der vorsten onderwerpen zou, hoe de keus ook uitviel. Onder het vreugdegejuich van het in grooten getale saamgestroomde volk, gingen de beide neven arm in arm de legerplaats door.

Weldra gingen de Duitsche vorsten tot de verkiezing over; den 8en September 1024 kwamen zij op de vlakte aan den Rijn, die tegenover Oppenheim ligt, onder den blooten hemel bijeen. Rondom den kring der vorsten waren de vazallen en het volk ten getale van vele duizenden verzameld.

Eene diepe stilte heerschte, toen de benoeming zou plaats hebben. De aartsbisschop Aribo van Mainz trad als de eerste der keurvorsten op. Hij gaf zijne stem aan Koenraad den Ouden, en zijn voorbeeld werd door al de geestelijke vorsten gevolgd. Als de eerste der wereldlijke vorsten moest Koenraad de Jonge stemmen. Tot op het laatste oogenblik had hij met zijne beide vrienden, de Lotharingsche hertogen, een druk gesprek gevoerd. Thans trad hij voorwaarts en riep luide den naam van Koenraad den Ouden uit. Een oorverdoovend gejuich begroette deze daad van edelmoedige zelfverloochening; nu was het niet langer twijfelachlig, wien men kiezen moest: Koenraad de Oude verkreeg aller stemmen. Alleen Gozelo en Frederik van Lotharingen verlieten met Pilgrim van Keulen misnoegd de vergadering, zonder hunne stem uit te brengen.

De vorsten proclameerden Koenraad den Ouden als koning der Duitschers (1024—1039); zij riepen het volk op, om een blijk van instemming te geven, en met vreugdegejuich begroette het den verkozen koning. De geheele vergadering begaf zich naar Mainz; hier werd Koenraad de Oude gekroond en bij den feestelijken maaltijd door de hertogen bediend.

Terstond na zijne verheffing tot den troon maakte Koenraad eene reis door zijn rijk. Ten einde alle aanleiding tot binnenlandsche onlusten weg te nemen, bevestigde hij bij alle stammen hunne oude wetten, zelfs op die der Saksers maakte hij geen inbreuk, ofschoon zij door Koenraads huiskapelaan en levensbeschrijver, Wippo, bloedige wetten genoemd worden. De koning betoonde zich van het begin zijner regeering af een krachtig vorst; hij vaardigde strenge wetten uit tegen alle rooverij, de misdadigers strafte hij zonder verschooning en weldra wist hij in zijn rijk orde en veiligheid te herstellen. Men zeide, dat aan den zadel van Koenraad II de stijgbeugels van Karel den Grooten hingen.

Evenals in zijn binnenlandsch bestuur gaf Koenraad de Saliër ook tegenover het buitenland blijken van groote geestkracht; hij poogde geheel in den geest zijner voorgangers, de Saksische keizers, de macht van Duitschland te handhaven en uit te breiden. Dat hij dit doel niet alleen door inwendige hervormingen, maar ook door uitbreiding van grondgebied trachtte te bereiken, lag geheel in den geest van zijn tijd.

Terstond na den dood van Hendrik II waren de altijd woelige Italianen opnieuw in opstand gekomen om het juk van de gehate Duitschers af te werpen. Zij hadden te Pavia het keurvorstelijk paleis stormenderhand ingenomen en verwoest, en den paltzgraaf, die in des keizers naam gericht moest houden, verjaagd. Koenraad zou geen Duitsch vorst van die dagen geweest zijn, indien hij dit kalm had kunnen aanzien. Hij achtte zich verplicht, het koninklijk gezag in Italië te herstellen. Doch eer hij den tocht naar het zuiden aanvaardde, poogde hij de macht van het Duitsche rijk nog naar eene andere zijde uit te breiden.

In Bourgondië regeerde koning Rudolf III, een zwak man, die nauwe-

lijks genoeg macht bezat, om den altijd weerspannigen adel van zijn eigen rijk in toom te houden. Hij had het moeten dulden, dat Provence zich van Bourgondië losscheurde en een onafhankelijk rijk vormde. Koning Rudolf was de laatste mannelijke spruit van het Bourgondische vorstenhuis; hij had daarom een troonopvolger verkozen en wel den zoon zijner oudste zuster, keizer Hendrik II. Na den dood van Hendrik meende Rudolf, dat het met dezen gesloten verdrag over de erfopvolging ontbonden was, daar hij Hendrik niet als keizer, maar als zijn neef tot zijn opvolger benoemd had. Hij was daarom volstrekt niet geneigd, om het vroeger aan Hendrik verleende recht op den nieuwen Duitschen koning over te dragen. Ook de Bourgondische adel was van hetzelfde gevoelen en meende, dat een andere neef van Rudolf, graaf Odo van Champagne, rechtmatige aanspraak had op den Bourgondischen troon.

Nooit hebben de vorsten zich veel om het recht bekommerd, wanneer zij veroveringen wilden maken; in dat geval hebben zij zich steeds met den schijn van recht tevreden gesteld. Zoo eischte dan ook Koenraad, niet omdat hij tot Rudolf in eenige betrekking van bloedverwantschap stond, maar alleen als Duitsch koning en erfgenaam van Hendrik II, dat het verdrag omtrent de troonsopvolging in Bourgondië op hem zou worden overgedragen.

In het jaar 1025 rukte hij met een leger Bourgondië binnen en nam de grensvesting van dat rijk, de stad Bazel, in. Intusschen werd hij verhinderd den oorlog verder voort te zetten, daar ernstige binnenlandsche onlusten hem noodzaakten zijne krijgsmacht naar Duitschland terug te voeren.

Zijn stiefzoon, hertog Ernst van Zwaben, die insgelijks recht op den Bourgondischen troon meende te hebben, verbond zich met zijne vrienden, de oude tegenstanders van Koenraad, de hertogen van Lotharingen. Een gevaarlijke opstand dreigde alzoo tegen den koning uit te breken. Terzelfder tijd rustte een buitenlandsch vijand, Mieczislav II van Polen, de zoon van den intusschen overleden Boleslav Chroby, zich tegen hem ten strijde toe, nadat hij geweigerd had, den koning de verschuldigde schatting te betalen en diens opperheerschappij te erkennen. Mieczislav riep de Polen te wapen en onderhandelde te gelijk met den machtigen koning Kanut van Denemarken over een bondgenootschap tegen Koenraad.

Met kalme beradenheid bood deze aan al die gevaren het hoofd. Om koning Kanut voor zich te winnen, deed hij afstand van de mark Sleeswijk; ook de hertogen van Lotharingen wist hij door het voeren van onderhandelingen te verzoenen; de overige grooten onderwierpen zich, zoodat eindelijk ook Ernst van Zwaben genoodzaakt was zijn stiefvader vergiffenis te vragen.

Zoo had Koenraad binnen ongeloofelijk korten tijd den opstekenden storm bezworen. Geheel Duitschland boog voor zijn wil. Op een rijksdag te Augsburg in het jaar 1026 beloofden hem zelfs de grooten des rijks dat zijn achtjarige zoon Hendrik hem als koning opvolgen zou.

Alleen de buitenlandsche vijanden, de Polen en Italianen, moesten nog ten onder gebracht worden. In de eerste plaats keerde de koning zijne wapenen tegen Italië, ten einde den daar uitgebroken opstand te dempen en zich de keizerskroon te verwerven. In Maart 1026 trok hij over de Alpen. De Lombardische steden onderwierpen zich; te Milaan ontving hij van den aartsbisschop Heribert de Italiaansche koningskroon; vervolgens trok hij naar Pavia, om deze stad voor het gepleegd verraad te straffen. Maar de volkrijke, door stevige muren omringde en door sterke torens verdedigde stad, waarin zich eene talrijke bezetting bevond, bood hem moedig het hoofd. Koenraad wreekte zich dus op eene andere wijze, door namelijk met onmenschelijke wreedheid den omtrek der stad te verwoesten. In Mei zette hij zijn marsch voort en rukte op Ravenna aan; de poorten werden hem hier zonder slag of stoot geopend. De burgers hadden besloten, zich in schijn te onderwerpen, maar des nachts de binnengedrongen Duitschers te overvallen en te vermoorden. Koenraad liet zijne soldaten in de huizen inkwartieren. Tot zijn geluk konden eenige

burgers het afgesproken tijdstip niet afwachten: zij begonnen den moordaanslag te vroeg.

Eensklaps weerklonken uit enkele huizen moordkreten. In de belendende woningen werden de nauwelijks ingesluimerde Duitschers daardoor gewekt, zij wapenden en verdedigden zich tegen den aanval hunner gastheeren. Het gelukte hun, zich tot eene kleine bende te vereenigen, en in de straten van Ravenna ontstond een bloedig nachtelijk gevecht. De Duitschers, die voor hun leven streden, baanden zich, hoewel van de daken steenen en balken op hen geslingerd werden, een weg door de straten, weldra vereenigden de van alle zijden opdagende soldaten zich; zij vormden eene dicht aaneengesloten bende en slaagden er in, dank zij hunne onstuimige dapperheid, de Italianen uiteen te drijven. Thans drongen zij op hunne beurt de huizen binnen en vermoordden de verraders, bij wie zij ingekwartierd geweest waren. Eindelijk gelukte het den koning, aan de slachting paal en perk te stellen.

Den volgenden dag verschenen de burgers van Ravenna, die de bloedige worsteling overleefd hadden, in het hemd en barrevoets voor hem; zij droegen de ontbloote zwaarden met een band om den hals en wierpen zich aan de voeten van den vorst, om zijne genade in te roepen. Koenraad schonk hun het leven.

Na deze overwinning vond de koning in Italië geen noemenswaardigen tegenstand meer; hij bracht de zomermaanden in de koele Alpendalen door en zette eerst in den herfst den veldtocht verder voort. Pavia gaf zich over; den 21^{en} Maart 1027 kon Koenraad Rome reeds binnen trekken. Op paaschdag ontving hij uit de hand van paus Johannes XIV de keizerlijke kroon. Met hem werd ook zijne gemalin Gisela gekroond, terwijl de koningen Kanut van Denemarken en Rudolf van Bourgondië getuigen dezer plechtigheid waren.

Van Rome trok de nieuwe keizer naar Beneden-Italië; Beneventum en andere steden gaven zich deels vrijwillig, deels gedwongen aan hem over. Deze tocht was vooral daardoor belangrijk, dat de keizer den Noorman Rainulf, die van hertog Sergius van Napels het graafschap Aversa in leen ontvangen had, in dit leen bevestigde en hierdoor de Noormannen tot vazallen des rijks maakte. Dezen vestigden zich nu voor goed in Italië; weldra zouden zij zich de gelegenheid geschonken zien om hunne heerschappij verder uit te breiden.

Reeds spoedig zag Koenraad zich genoodzaakt om naar Duitschland terug te keeren. Nieuwe onlusten waren in zijn vaderland uitgebroken. Ernst van Zwaben had opnieuw de vaan van den opstand ontrold en een groot aantal bondgenooten gevonden. Zelfs hertog Koenraad de Jonge van Frankenland was ontrouw geworden; hertog Frederik van Lotharingen had verraderlijke onderhandelingen met Frankrijk aangeknoopt en des keizers eigen broeder Gebhard stond insgelijks tegen hem onder de wapenen.

Nauwelijks was Koenraad naar Duitschland teruggekeerd, of de krachtige wijze, waarop hij zich deed gelden, was voldoende om de rust te herstellen. Hij riep een rijksdag te Ulm bijeen, waarop Ernst van Zwaben, die ook verschenen was, van zijn hertogdom vervallen verklaard werd; Koenraad zond hem in gevangenschap naar de vesting Giebichenstein bij Halle. Zijne bondgenooten werden voor het grootste deel streng gestraft; Gebhard moest geestelijke worden; Koenraad van Frankenland werd van zijn hertogdom ontzet; later vond hij weer genade bij den keizer, die hem het hertogdom Karinthië opdroeg.

Terwijl de keizer zich in Italië ophield was hertog Hendrik van Beieren gestorven. Koenraad trok van dit sterfgeval partij om de macht van zijn huis uit te breiden: hij beleende zijn jongen zoon Hendrik met het opengevallen hertogdom.

In dien tijd schenen keizer Koenraad al zijne plannen te gelukken. Hij had Italië tot rust gebracht, den opstand in Duitschland gedempt, ook koning Rudolf van Bourgondië willigde zijne wenschen in en bekrachtigde te

Bazel het gesloten verdrag omtrent de erfopvolging in zijn rijk. Alle grooten en hertogen des rijks erkenden zijne oppermacht. Zij kozen op zijn verlangen den 14en April 1028 zijn zoon Hendrik tot Duitsch koning en woonden de zalving en kroning van den knaap te Aken bij.

Thans, nu de rust in den boezem des rijks niets te wenschen overliet, kon Koenraad aan buitenlandsche oorlogen denken, waartoe aan den eenen kant zorg voor de veiligheid zijner landen, aan den anderen kant eerzucht en veroveringszucht hem aanspoorden.

Mieczislav II van Polen was in de Saksische marken gevallen en had die grensgewesten te vuur en te zwaard verwoest, hij moest hiervoor gestraft worden en de oorlog tegen hem scheen des te noodzakelijker en tevens ook des te bedenkelijker, omdat de Poolsche vorst een verbond met den beroemden koning Stephanus den Heiligen van Hongarije gesloten had.

Stephanus I, die in de geschiedenis den bijnaam »de Heilige" verworven heeft, was de stichter van het Christendom onder de Hongaren, de eerste Hongaarsche koning, die dat ruwe volk op de hoogte der beschaving van de overige Europeesche natiën trachtte te brengen. Zijne teugellooze eerzucht had in hem den wensch doen geboren worden om als een echt koning op te treden, waar hij tot dusver slechts de eerste onder de stamvorsten der Hongaren geweest was. Door de invoering van het Christendom, door begunstiging van de geestelijkheid en het aanwerven van eene bende dappere Duitsche krijgslieden poogde hij aan zijne kroon nieuwen luister bij te zetten.

Al werd ook Stephanus I vooral door zucht naar macht en eer genoopt tot het invoeren van de diep ingrijpende hervormingen, welke hij in Hongarije tot stand bracht, hij heeft daardoor aan zijn volk hoogst gewichtige diensten bewezen. Hij was het, die voor het eerst in Hongarije eene staatsregeling in het leven riep. Door geleerde monniken en geestelijken naar zijn land te roepen, door het stichten van kloosters en bisdommen poogde Stephanus de verbreiding van den Christelijken godsdienst te bevorderen; onder zijne regeering namen de Hongaren langzamerhand zachtere zeden aan. Wel verzetten zij zich aanvankelijk tegen die hervormingen en in het bijzonder tegen zijn verbond met de Duitschers, dat met hunne voorvaderlijke zeden geheel in strijd was, wel trachtten zij de invoering van het Christendom met geweld te verhinderen, maar de koning bracht de opstandelingen ten onder en zette zijne plannen door.

Met keizer Hendrik II, wiens zuster Gisela zijne gemalin was, leefde Stephanus op den meest vriendschappelijken voet, doch na diens dood werd die vriendschappelijke betrekking tusschen den Duitschen en den Hongaarschen koning geheel afgebroken.

Stephanus had een deel van Moravië, dat van oudsher als een leen van het Duitsche rijk beschouwd werd, veroverd en weigerde in weerwil hiervan den Duitschen koning als leenheer te huldigen. Koenraad achtte zich hierom tot een aanval op den Hongaarschen vorst gerechtigd. Al was het recht tot een oorlog ook twijfelachtig, toch greep hij deze gunstige gelegenheid aan, in de hoop, door middel van de zegevierende Duitsche wapenen de grenzen van zijn rijk verder naar het oosten uit te breiden.

Ten einde met goed gevolg dezen dubbelen oorlog tegen de Polen en Hongaren te kunnen voeren, verwierf Koenraad zich een bondgenoot in Bretislav, den zoon van hertog Othelrik van Boheme. Bretislav was een dapper jongeling, die zich in zijn vaderland niet recht thuis gevoelde, daar de Boheemsche edelen hem niet konden vergeven, dat hij van moeders zijde niet uit vorstelijk bloed gesproten was. Hertog Othelrik had namelijk eene schoone dochter zijns volks tot zijne gemalin verheven en hierdoor den trots der edelen gekwetst.

Bretislav gevoelde de smet, welke op zijne geboorte kleefde, des te dieper, daar hij vurig wenschte zich met eene Duitsche vorstin, Judith, de zuster van den markgraaf van Schweinfurt, in den echt te verbinden, doch

door Judiths bloedverwanten afgewezen was. Door roemrijke daden hoopte hij zijne afkomst te doen vergeten. Met toestemming zijns vaders rustte hij een Boheemsch leger uit, aan welks hoofd hij in Moravië doordrong en de Hongaren en Polen voor zich uit joeg. Hij maakte zich van het hertogdom meester. Als leenman des keizers wilde hij de schoone Judith uit Duitschland halen. Hij ontvoerde haar uit het klooster en bracht haar naar zijn hertogdom, dat hij tegen alle aanvallen der Hongaren en Polen verdedigde.

Niet zoo voorspoedig waren de Duitsche legers tegenover de Polen geweest. Dezen hadden in 1030 zelfs een strooptocht door Saksen gedaan; zij trokken het Elbeland tot aan den Saale door en verwoestten het op eene vreeselijke wijze. Meer dan 100 dorpen werden in de asch gelegd, de inwoners vermoord, zelfs vrouwen en kinderen niet gespaard. De keizer was op dit tijdstip niet bij machte om in persoon de Polen voor deze euveldaad te straffen, daar hij met zijne legers naar Hongarije getrokken was. Doch ook hier was hij niet voorspoedig; het ontbrak den Duitschers aan de noodige levensmiddelen; besmettelijke ziekten braken onder hen uit en Koenraad moest terugtrekken, zonder eenig voordeel behaald te hebben.

In het begin van het jaar 1030 scheen het geluk den tot dusver zoo zeer door de fortuin begunstigden keizer eensklaps verlaten te hebben: van alle zijden zag hij zich door gevaren omringd. Het dreigendst gevaar kwam opnieuw van den kant van zijn stiefzoon Ernst van Zwaben. Deze was uit zijne gevangenis op den Giebichenstein ontslagen; de keizer had hem zelfs op het Paaschfeest van het jaar 1030 het hertogdom Zwaben aangeboden, onder voorwaarde, dat hij zijn vroegeren aanhanger, graaf Werner van Kiburg, die zich nog niet onderwerpen wilde, als vijand des rijks vervolgen zou. Diep verontwaardigd weigerde Ernst zulk een schandelijk verraad te plegen jegens zijn trouwsten vriend. »Nooit wil ik, door verraad aan de vriendschap, een hertogdom koopen," riep hij uit. Woedend verliet hij het hof zijns stiefvaders. Deze strafte hem voor zijne weigering door hem als vijand des rijks in den rijksban te doen en ook den kerkelijken ban over hem te laten uitspreken, nadat hij hem voor altijd van zijn hertogdom ontzet had.

Na langen tijd her- en derwaarts gezworven te hebben, verbond Ernst zich met zijn vriend Werner. Te zamen wierven zij eene bende dappere, op avonturen beluste mannen aan, en wierpen zich hiermede in den onneembaren burcht Falkenstein in het Schwarzwaldgebergte; van hier uit ondernamen zij rooftochten in de omliggende gewesten. Weldra waren zij algemeen gevreesd.

Koenraad zag zich genoodzaakt andermaal een leger onder graaf Mangold tegen zijn stiefzoon af te zenden; eindelijk bezweken Ernst en Werner voor de overmacht. Den 17^{en} Augustus 1030 sneuvelden zij, na met leeuwenmoed te hebben gestreden.

De daden en avontuurlijke lotgevallen van den jongen hertog zijn in de Duitsche volkssage opgenomen. In de dagen der kruistochten hebben de Duitsche zangers de geschiedenis van Ernst met de fabelen van het Oosten opgesierd en met vreemde tot het gebied der legende behoorende bestanddeelen vermengd. In dien vorm is het als heldendicht tot in onzen tijd bewaard gebleven.

Door den dood zijns stiefzoons was Koenraad van een gevaarlijken vijand ontslagen. Thans begon het geluk hem weder toe te lachen en eindelijk slaagde hij er in, de Polen te onderwerpen. Otto Bezbriam, de broeder van Mieczislav II, die door dezen verjaagd was, verbond zich met Koenraad en de Poolsche vorst achtte zich, nadat hij een veldslag verloren had, zóó onveilig op zijn troon, dat hij besloot zich te onderwerpen. De kostbare buit, dien hij vroeger in Duitschland gemaakt had, werd door hem uitgeleverd, hij zag van alle veroveringen af en verbond zich tot het betalen van eene schatting. In het jaar 1032 erkende hij de opperheerschappij des Duitschen keizers en nam hij het hertogdom Polen van Koenraad in leen.

Zoo was dan het reusachtige Poolsche rijk van Boleslav Chroby reeds korten tijd na zijn dood verbrokkeld; door nieuwe onlusten, die na het overlijden van Mieczislav uitbraken, werd het meer en meer ondermijnd, zoodat de Polen langen tijd onschadelijke naburen der Duitschers waren.

Koenraad zag zich in den verderen loop zijner regeering zeer door de fortuin begunstigd. Na den dood van Rudolf van Bourgondië, weigerden de graven en steden van dat rijk in den beginne wel des keizers aanspraak op den troon te erkennen, daar zij Odo van Champagne tot koning begeerden, doch Koenraad wist zijn vermeend recht, zij het dan ook eerst na menigen heeten strijd, te doen eerbiedigen. Den 1^en^ Augustus 1034 werd hij in den dom te Genève in tegenwoordigheid eener schitterende vergadering van Duitsche, Bourgondische en Italiaansche vorsten en bisschoppen tot koning van Bourgondië gekroond. Het rijke en bloeiende land met zijne aanzienlijke steden als Lyon, Vienne, Arles, Marseille, Genève, Besançon, enz., met de liefelijke dalen van Savoie en het westelijk deel van Zwitserland werd toen in het Duitsche rijk opgenomen.

Ook de Slaven, die nooit rustig konden blijven, maar telkens opnieuw opstonden, werden door Koenraad overwonnen. Door het instellen van een schrikbewind hoopte hij hun den lust om opnieuw op te staan te doen vergaan.

Gedurende deze oorlogen tegen buitenlandsche vijanden, die meerendeels met gelukkigen uitslag bekroond werden, voerde Koenraad de teugels van het binnenlandsch bestuur met vaste hand; hij poogde de lagere volksklasse tegen de willekeur van de grooten des rijks te beschermen. Vandaar dat hij de ergste vijand der vorsten was; tegenover hen voerde hij de koninklijke macht zoo hoog mogelijk op. Hij begreep, dat een Duitsch koning alleen dan zijn gezag handhaven kon, wanneer zijn huis geëerd en machtig was. Daarom droeg hij de opengevallen hertogdommen aan zijn zoon Hendrik op: zoo maakte hij hem tot hertog van Beieren en Zwaben en liet hij hem als koning van Bourgondië huldigen. In Frankenland voerde hij zelf als hertog het bewind.

Het beste middel om de macht der hertogen te fnuiken vond Koenraad in de uitbreiding en wettelijke regeling van het leenstelsel, zooals hij die het eerst in Italië tot stand bracht. In noordelijk Italie was het tusschen de bisschoppen en grooten des rijks aan de ééne en de kleine vazallen aan de andere zijde tot bloedige twisten gekomen, daar de laatsten den hun opgelegden druk der geestelijke en wereldlijke vorsten niet langer konden dragen. Zij hadden de wapenen tegen hunne leenheeren opgevat en hen eindelijk zoo in het nauw gebracht, dat de geestelijke vorsten, met den aartsbisschop Heribert van Milaan aan het hoofd, des keizers hulp inriepen.

Koenraad trok in het jaar 1037 naar Italië en werd te Milaan met open armen ontvangen. Aartsbisschop Heribert echter, die gehoopt had bij den keizer hulp tegen zijne oproerige vazallen te vinden, zag zich in zijne verwachting bitter bedrogen. Toen deze namelijk op een rijksdag te Pavia een onderzoek instelde, bleek het, dat de bisschoppen zich meer dan één rijksdomein toegeëigend hadden. Tegen Heribert werden zware beschuldigingen ingebracht, waarvan hij zich niet wist te zuiveren, ja hij weigerde zelfs, als onafhankelijk vorst der kerk, zich tegenover zijne aanklagers te verantwoorden; Koenraad beval, hem in hechtenis te nemen.

Heribert bezat vele aanhangers te Rome en in Italië, dezen kwamen onmiddellijk in opstand; bijna alle bisschoppen gevoelden zich gekrenkt door het over Heribert geveld vonnis; zij, die tot dusver de hechtste steun van de Duitsche heerschappij in Lombardije geweest waren, sloten zich bij den opstand aan. Heribert ontsnapte uit zijne gevangenis; hij werd door de Milaneezen met vreugdegejuich begroet en Koenraad was niet bij machte hen ten onder te brengen; de welversterkte stad bood aan al zijne aanvallen het hoofd. De keizer nam wraak door het land op deerlijke wijze te verwoesten, eene

wraak, waardoor hij den haat der inwoners tegen de Duitschers nog meer aanvuurde.

Alleen op ééne wijze kon hij hopen de Duitsche heerschappij in Italië te handhaven; hij moest trachten den lageren adel tot zijne zijde over te halen; met dit doel vaardigde hij de later zoo beroemd geworden Lombardische staatsregeling uit, waarbij den vazallen de erfelijkheid der leenen die zij in bezit hadden, werd gewaarborgd, en waarbij tevens bepaald werd, dat de keizer niet langer eigendunkelijk, maar alleen in geval van ontrouw of van andere zware misdrijven de vazallen van hunne leenen ontzetten kon, nadat door eene rechtbank, uit leenmannen samengesteld, in die zaak een vonnis geveld was; doch ook in dit geval stond den vazallen nog een beroep op den keizer vrij.

Hoewel Koenraad een deel van den lageren adel door het uitvaardigen dezer wetten op zijne hand kreeg, was hij toch niet in staat Heribert te overwinnen.

In Duitschland kondigde de keizer wel nog geene bijzondere leenwetten af, doch ook hier ging hij volgens dezelfde beginselen te werk; dit viel hem des te gemakkelijker, omdat de erfelijkheid der leenen hier door de gewoonte reeds tot wet verheven was.

In de lente van 1038 ondernam Koenraad een tocht naar Middel- en Zuid-Italië, hij herstelde den door de Romeinen verjaagden paus Benedictus IX op den pauselijken zetel, ofschoon deze gelijk we later zullen meedeelen, de hoogste geestelijke waardigheid in alle opzichten onwaardig was.

Kort na 's keizers terugkeer uit Italië werd hij ziek; hij stierf den 4en Juni 1039 te Utrecht, zijn lijk rust in den door hem gestichten dom te Spiers. De eenvoudigste karakterschets van dezen merkwaardigen man geeft ons zijn huiskapelaan en levensbeschrijver Wippo in deze woorden: »Men haalt zich de verdenking van vleierij op den hals, wanneer men verhalen wil, hoe edelmoedig en standvastig, hoe ernstig tegenover de slechten en hoe streng tegenover zijne vijanden, hoe onvermoeid in het behandelen van zaken hij was, wanneer het welzijn des rijks het vorderde."

VIER EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Hendrik III, de Zwarte. Begin zijner regeering. Oorlog met Bretislav van Boheme. Oorlogen met de Hongaren. De vredespropaganda. Treurige toestand van Bourgondië en Frankrijk. De Godsvrede (Pax Dei) en de Treuga Dei. De synode te Postnitz en de Duitsche landsvrede. Hendrik III en de Duitsche hertogen. Godfried met den Baard van Lotharingen. Pogingen tot hervorming op kerkelijk gebied. Simonie en nicolaïtisme. Schandelijk leven der pausen. Benedictus IX. Drie pausen te gelijk. De synode te Sutri. De drie pausen afgezet. Hendrik tot keizer gekroond. Zijn invloed op de benoeming van een paus. De Noormannen in Italië. De zonen van Tancred van Hauteville. Robert Guiscard. Dood van Hendrik.

Hendrik III (1039—1056), die wegens zijne donkere gelaatskleur den bijnaam »de Zwarte" ontving, volgde zijn vader Koenraad in de regeering op.

De jonge koning had zijn 22ste jaar nog niet bereikt, maar hij openbaarde zulk een rijp oordeel en ruimen blik, als door anderen slechts na langdurige oefening in de kunst van regeeren verkregen wordt. Hij bezat al de voortreffelijke hoedanigheden zijns vaders, dezelfde geestkracht, hetzelfde

scherpzinnig verstand, dezelfde liefde voor recht en billijkheid, en denzelfden onverschrokken moed; ook het fiere bewustzijn van de onvergelijkelijke verhevenheid zijner waardigheid als keizer en de vurige begeerte om die aan zijne nakomelingen na te laten, had hij van zijnen vader geërfd. Maar de hardheid des vaders was bij hem in groote mate getemperd en diens hartstochtelijkheid in weerwil van des konings jeugdigen leeftijd in kalme beradenheid en onverzettelijke wilskracht veranderd. Men kon, hem aanziende, niet gelooven, dat ook door Hendriks aderen het heete bloed van Koenraad stroomde; toch was dit zoo, maar reeds vroegtijdig had hij zich gewend, zijn onstuimigen en opvliegenden aard te beteugelen en naar den raad van verstandige mannen te luisteren. Hij bezat een diep godsdienstig gevoel; vandaar dat hij gaarne den blik van den glans, die hem omringde, tot de veel grootere heerlijkheid der bovenaardsche dingen ophief; zijne oprechte vroomheid was soms op het punt in dweepzucht te ontaarden; van daar, dat hij bij voorkeur zich verdiepte in beschouwingen en voorstellingen, waarin zulke al te gevoelige zielen behagen plegen te scheppen. Aan zijn vurig verlangen om steeds het grootste en beste tot stand te brengen, stonden te goeder ure de meest uitgebreide en krachtigste hulpmiddelen ten dienste. Nooit had nog een Duitsch vorst eene macht bezeten, aan die van Hendrik gelijk; niet alleen, dat hij met de koninklijke waardigheid over Duitschland, Bourgondië en Italië bekleed werd, zonder dat iemand het waagde, zich tegen zijne verheffing aan te kanten; maar ook de hooge aristocratie van Duitschland was nooit dieper vernederd, en de geestelijkheid nooit meer afhankelijk geweest van den troon dan in dit oogenblik. De hertogelijke waardigheid scheen bijna opgeheven; in Beieren, Zwaben en Frankenland was zij aan de kroon vervallen; de hertogelijke stoel van Karinthië stond ten gevolge van Koenraads dood ledig en werd voorloopig niet weder bezet, alleen in Saksen en Lotharingen regeerden nog hertogen met dezelfde macht en voorrechten, als zij vroeger bezeten hadden. Bovendien trof men onder de overige koningen van Europa geen enkelen uitstekenden persoon aan. Kanut de Groote en Stephanus de Heilige waren overleden zonder nakomelingen hunner waardig na te laten. Het Poolsche rijk van Boleslav verkeerde in een toestand van volslagen ontbinding. De Fransche koningen waren sinds geruimen tijd van alle macht en allen luister beroofd. Ook van de kerkelijke macht had de keizerlijke waardigheid geen het minste gevaar te duchten. Het pausdom was door de gruwelijke zonden van hen, die op den stoel van Petrus zaten, in de oogen van duizenden van alle aanzien beroofd. Welk eene schier onbeperkte macht viel alzoo den opvolger van Koenraad ten deel! Hoeveel mocht de wereld van hem verwachten! »Wees gegroet, Hendrik!" — roept Wippo hem toe, — »gij de veiligste haven der volken in onze dagen, de vrede des aardrijks, de sterkste beschutting der wereld!"

Zoo schetst ons Giesebrecht den stand van zaken op het tijdstip, dat de jonge koning de regeering aanvaardde. Volgens de reeds in zwang gekomen gewoonte, deed Hendrik terstond den zoogenaamden koningsrit door de Duitsche landen. Hij werd door vorsten en volken met welwillendheid ontvangen. De Duitschers stelden vertrouwen in den jongen vorst, die zich reeds onder zijns vaders regeering als een bekwaam regent had doen kennen.

Reeds spoedig na het aanvaarden van zijne regeering had Hendrik meer dan één strijd te voeren, en wel in de eerste plaats met Bretislav van Boheme, die zijn vader Othelrik als hertog opgevolgd was. Bretislav, de jonge eerzuchtige en stoutmoedige vorst, was bezield met den vurigen wensch, om een groot Slavisch rijk te stichten, evenals Boleslav Chroby vóór hem gedaan had. De tijdsomstandigheden schenen de verwezenlijking van zijne eerzuchtige plannen in de hand te werken. In Polen was in het jaar 1034 hertog Mieczislav II gestorven, en zijne weduwe had als voogdes van haar jeugdigen zoon, Kasimir I, de teugels des bewinds in handen genomen. Sinds dien tijd heerschte in de

Poolsche landen zulk eene grenzenlooze verwarring, dat Bretislav meende, zonder moeite de Polen onder het juk te kunnen brengen.

Nauwelijks had keizer Koenraad dan ook de oogen gesloten, of Bretislav riep de Bohemers te wapen; overeenkomstig de Boheemsche zeden zond hij van dorp tot dorp een strik, uit eikenbast gedraaid, ten teeken, dat elke weerbare man aan de oproeping des hertogs gehoor moest geven, indien hij niet aan den eersten boom den besten wilde opgehangen worden. Binnen korten tijd stond de Boheemsche hertog aan het hoofd van een talrijk leger, waarmede hij de Poolsche gewesten te vuur en te zwaard verwoestte. Aan koning Hendrik had hij gezanten gezonden, om dezen van zijne trouw en onderwerping te verzekeren; daar hij echter zeer goed wist, dat deze stap niet de minste uitwerking zou hebben, had hij een verbond gesloten met den koning der Hongaren, ten einde tegen een aanval van de zijde der Duitschers gedekt te zijn.

Hendrik wees de Boheemsche gezanten op trotschen toon af; de oorlog werd verklaard. In den beginne was de krijgskans den Duitschers niet gunstig; eerst toen Hendrik III zelf een leger naar Boheme voerde, gelukte het hem eene beslissende zegepraal te behalen. Bretislav moest zich getroosten, in October 1041 barrevoets uit Boheme naar Regensburg te trekken, ten einde daar aan des konings voeten om genade te smeeken. Hendrik hief hem vriendelijk op, gaf hem het hertogdom, dat hij wegens zijne ongehoorzaamheid verbeurd had, terug en door deze edelmoedige handelwijze herschiep hij den Boheemschen hertog in een vriend en bondgenoot, die hem gedurende zijne geheele regeering trouw bleef.

Na dezen strijd met Bretislav ging de koning de Hongaren beoorlogen, waartoe niet de noodzakelijkheid, maar alleen de eerzucht hem drong. Koning Peter van Hongarije, de neef en opvolger van den heiligen Stefanus, was een bondgenoot geweest van Bretislav; de Hongaren hadden gehoopt met goed gevolg den Duitschers het hoofd te kunnen bieden, doch zagen zich in hunne verwachting bedrogen, en toen na de onderwerping van Bretislav hun koning ook de zijde der Duitschers koos, kwamen zij in opstand tegen hun vorst, die bovendien reeds wegens zijne wreedheid en willekeur algemeen gehaat was.

Koning Peter, die zijn leven bedreigd zag, vluchtte uit Hongarije naar Oostenrijk, en van daar tot Koning Hendrik, wien hij dringend om hulp smeekte. Thans bood zich den jongen vorst eene uitlokkende gelegenheid aan, om zich in de Hongaarsche zaken te mengen; wellicht had hij toen reeds van koning Peter de belofte ontvangen, dat deze hem als leenheer erkennen zou.

Een krijgstocht der Duitschers naar Hongarije scheen daarom te meer gerechtvaardigd, wijl Peters opvolger, koning Aba, in Februari 1042 een inval in de Duitsche grensgewesten gedaan en hierdoor zelf den oorlog begonnen had. Door Bretislav ondersteund, drong Hendrik aan het hoofd van een Duitsch leger Hongarije binnen. Hij voerde den oorlog met afwisselend geluk; eerst in Juli 1044 bevocht hij aan de Raab eene schitterende overwinning, door welke de strijd beslist werd. Koning Peter werd door de hulp der Duitschers op den Hongaarschen koningstroon hersteld. Aba zocht zijn heil in de vlucht, doch werd in eene kerk gevat; Peter liet hem zonder genade onthoofden.

De Hongaarsche koning, die alleen door de hulp der Duitschers zich op den troon meende te kunnen staande houden, stelde Hongarije onder bescherming van het Duitsche rijk, erkende den Duitschen koning als zijn leenheer, en bewilligde er zelfs in, dat een gedeelte van de zuidwestelijke Hongaarsche provinciën met de schoone oostersche mark, Oostenrijk, vereenigd werd.

Peters onderdanigheid aan den Duitschen koning, waardoor hij zich op den troon hoopte te handhaven, werd juist de oorzaak van zijn val. De fiere Magyaren konden het hem niet vergeven, dat hij zich tot een vazal van dien koning vernederd en een deel van het land afgestaan had. Zij riepen twee

vorsten uit den stam van Arpad, de zonen van een neef van den heiligen Stefanus, die in ballingschap leefden, in het land terug. De oudste, Andreas, werd tot den troon geroepen, de ongelukkige Peter werd daarentegen eerst van het gezicht beroofd en daarna vermoord. De Duitschers, die in het rijk gevestigd waren, deelden in het lot des konings.

Andreas voerde terstond, om zich bij de Magyaren bemind te maken, het heidendom weder in; hij liet de Christen-priesters wreedaardig vervolgen; velen hunner vonden den dood, terwijl de Christelijke kerken verwoest werden. Evenwel waren die vervolgingen slechts van korten duur, want de Christelijke godsdienst had reeds te diep wortel geschoten onder het volk, om door een koninklijk bevel uitgeroeid te kunnen worden. Koning Andreas zag dit zelf in; zoodra dan ook zijn gezag op vasten grondslag gevestigd was, herriep hij de bevelen, die hij tegen de Christenen uitgevaardigd had, en liet hij zich zelfs door Christen-bisschoppen kronen. Koning Hendrik was niet bij machte geweest om terstond den dood van Peter te wreken, dewijl hij door andere ondernemingen bezig gehouden werd; toen hij zich toerustte tot een nieuwen veldtocht naar Hongarije, had Andreas reeds vasten voet in het land.

Na velerlei onderhandelingen verbond Andreas zich tot het betalen van eene jaarlijksche schatting; hierdoor kwam de vrede tot stand, daar de Duitsche koning op dit tijdstip van een ander plan zwanger ging en dus volstrekt niet geneigd was den strijd tegen de Hongaren op te vatten. Later beproefde Hendrik wel herhaaldelijk de Hongaren weder te onderwerpen, doch de veldtochten, welke hij met dit doel ondernam, liepen ongelukkig voor hem af, en hij slaagde er niet in, Hongarije weder leenplichtig te maken aan het Duitsche rijk.

Terwijl Hendrik III aldus alle krachten inspande om de macht des rijks naar buiten uit te breiden, zette hij in zijn binnenlandsch bestuur zijne pogingen voort, om de koninklijke macht, welke tot dusver in zijn oog nog altijd door de grooten des rijks te zeer beperkt werd, tot eene volstrekte alleenheerschappij te verheffen. De wil des konings moest de hoogste wet in Duitschland worden!

De hertogen trachtte Hendrik tot gehoorzame dienaren der kroon te vernederen; het liefst zou hij hen geheel ter zijde gesteld hebben, doch dit was niet meer mogelijk. Om oude gewoonten en privilegiën bekommerde Hendrik zich weinig, waar het de uitbreiding der koninklijke macht gold.

Met den juisten blik van een waar staatsman begreep de jonge vorst, dat hij niet beter de macht der kleine vorsten fnuiken kon, dan door zijne kracht te zoeken bij den lageren adel, de geestelijkheid en het eigenlijke volk. Reeds begon zich in de steden een krachtige burgerstand te vormen; kooplieden en handwerkslieden werden menschen van invloed. Was het eigenlijke volk vroeger door koningen en vorsten, bij het maken van hunne staatkundige berekeningen, nauwelijks meegeteld, thans wierp het reeds zulk een gewicht in de schaal, dat men aan die talrijke menigte van veelal krachtige mannen wel de noodige aandacht schenken moest. Niet beter kon de koning de macht der hertogen ondermijnen, dan door der groote menigte liefde voor het koningschap in te boezemen.

De koning was in die dagen de natuurlijke bondgenoot van de onderdrukte lagere volksklasse; de heerschzuchtige adel was beider gemeenschappelijke vijand. Dit doorzag Hendrik, en zijne pogingen om het volk te verheffen vonden ongetwijfeld hun voornaamsten grond in deze overtuiging.

Zoolang de Duitsche hertogen door onophoudelijke veeten verdeeld waren, zoolang zelfs de verschillende edelen elkander wederkeerig bekampten en iedere burcht de verzamelplaats was van roofzuchtig rot, dat met de gansche wereld in oorlog leefde; zoolang in Duitschland geene andere beschutting bestond voor persoon en eigendom dan hooge wallen, sterke muren en scherpe zwaarden, zoolang hadden de rijken en edelen, die een groot aantal ten krijg toegeruste vazallen onder hunne bevelen hadden, de hoogste macht in den staat in

handen, want de macht der geestelijkheid, evenals die van den burgerstand, kon alleen in vredestijd aangroeien.

Dit hadden de Fransche geestelijken reeds lang ingezien en daarom hadden zij eene instelling ter bevordering van den vrede in het leven geroepen, welke door Hendrik III ook naar Duitschland overgeplant werd.

Het is hoogst opmerkelijk, dat juist in die onrustige tijden, toen in geheel Europa bijna geen ander recht gold dan dat van den sterkste, het eerst dezelfde denkbeelden ontstonden, die thans weder met zooveel nadruk gepredikt worden; dat zij toen van de geestelijkheid uitgingen en door de koningen bevorderd werden, terwijl zij thans de leus zijn van alle warme vrienden der volksvrijheid. Terwijl in onze dagen de ijveraars voor het absolute koningschap de noodzakelijkheid van den oorlog prediken en de bemoeiingen der vredesapostelen beschimpen, waren het toen de tegenstanders van het absolute koningschap, die opkwamen tegen het denkbeeld van een algemeenen vrede.

Het is zoo, de tijden zijn veranderd! Dat, wat de voorstanders van den vrede in die dagen poogden te bereiken, is reeds sedert lang verwezenlijkt. Geen machtig edelman, geen vorst van een kleinen staat kan het thans meer in de gedachte komen naar willekeur de oorlogsfakkel te zwaaien. Het recht om de Europeesche volkeren tot onderlinge menschenslachting te dwingen, is een privilegie geworden van enkele gekroonde hoofden der groote mogendheden van Europa, terwijl toenmaals ieder edele het veeterecht bezat. Even dierbaar als het veeterecht den lageren adel van dien tijd was, even dierbaar is nu het voorrecht om, ter verwezenlijking van hunne eerzuchtige plannen, een oorlog te doen ontbranden aan de machtigste vorsten onzer dagen. Evenmin als genen vrijwillig hun bloedig recht prijsgaven, evenmin doen dezen afstand van hun privilegie. De volkeren echter mogen zich troosten met de gedachte, dat de beschaving ongemerkt, maar langzaam, haar weg vervolgt en met onweerstaanbare kracht eindelijk ook de gekroonde hoofden van Europa aan haar invloed onderwerpen zal. Is eenmaal de overtuiging, dat het zoowel waanzin als misdaad is, wanneer de volken ten bate van enkele vorsten elkaar vermoorden, hun eigendom vernielen, en hunne welvaart te gronde richten, onder alle beschaafde natiën gevestigd; doordringt zij eenmaal alle klassen der maatschappij, dan zullen de koningen en keizers van Europa even onmachtig zijn om oorlog te voeren, als thans de vorsten en vorstjes in duodecimo, die legers onderhouden, zonder daarvan gebruik te durven maken, en aan wier vredelievendheid men het volstrekt niet moet dank weten, dat zij niet, gelijk de hertogen en graven der middeleeuwen, op eigen hand oorlog voeren.

Het denkbeeld van een algemeenen vrede werd het eerst in Bourgondië en Frankrijk geboren. Het vuistrecht was ook in deze landen in zwang en werd daar op nog ruwer wijze uitgeoefend dan in Duitschland. De koningen waren niet in staat geweest zich eenige macht te verschaffen. De baronnen bekampten elkander zonder ophouden; volk en geestelijkheid waren hierdoor aan hunne roof- en heerschzucht prijsgegeven. Zelfs de kerk kon zich tegen de hebzucht der adellijken dan alleen beveiligen, wanneer zij zelf het zwaard voerde.

Er bestond geen recht meer dan het recht van de vuist, geene wet dan de wet der veete. Wie zijne vrijheid en onafhankelijkheid wilde bewaren, was genoodzaakt zich te omringen met gewapende knechten, zijne bezitting door wallen en muren te beschermen en steeds voor een aanval van den vijand op zijne hoede te zijn. Het werd als het ware eene onvermijdelijke noodzakelijkheid, naar het bezit van geld en goed, van land en manschappen te streven, ten einde niet de prooi te worden van de hebzucht van den meer vermogenden nabuur. Het was onmogelijk een vrij man te zijn, indien men niet in het bezit was van strijdkrachten en van rijkdom. Wie niet tot den stand van hoorige of lijfeigene wilde afdalen, moest zich met het zwaard in de vuist aan het hoofd van eene krijgsbende stellen; wie niet te gronde wilde gaan, moest zich onbeschaamd en gewetenloos op het eigendom van den naaste

werpen, en den zwakkere onder het juk brengen. Niemand is in staat den samenhang en den afloop van die duizendvoudige veeten te schetsen, welke toenmaals op Frankrijks bodem woedden; en wie dit vermocht, zou met walging den blik afwenden van zulk een afschuwelijk tooneel. De laatste en diepste grond van al deze binnenlandsche verdeeldheden is altijd één en dezelfde: onverzadelijke hebzucht.

En niet alleen de adel bracht zijn leven te midden van het onstuimig wapengekletter door; ook de geestelijkheid moest, wijl zij anders weerloos ware geweest, op zelfbehoud bedacht zijn en zich in het krijgsgewoel werpen. Hare rijke goederen, hare uitgestrekte en tiendvrije bezittingen wekten in de eerste plaats de hebzucht der grooten op, en zouden ook het eerst de prooi der roofzucht zijn geworden, indien niet de geestelijkheid zelf hare vazallen tot krijgsbenden vereenigd en hare bezittingen door versterkte burchten en torens beschermd had. Ook zij kon niet al te nauw van geweten zijn, wanneer het er op aan kwam, haar eigendom uit te breiden, om het aantal harer dienstbare manschappen te vergrooten en aldus hare strijdkrachten te vermeerderen. Zelfs de vrome Cluniacensers hoopten schatten op schatten en verdedigden dezen gewapenderhand; zij waren niet minder vermaard als vestingbouwkundigen dan als bouwmeesters van kerken: hun klooster had meer het aanzien van eene geduchte, onneembare vesting, dan wel van eene heilige plaats des vredes.

Zoo beschrijft ons Giesebrecht in sprekende trekken den toenmaligen staat van zaken in Frankrijk, en evenzoo, ja bijna nog erger, was het in Bourgondië gesteld. Hier kwamen het eerst de bisschoppen des lands bijeen, om de macht van het geestelijk woord tegenover het moorddadig veeterecht te stellen. Zij drongen op het sluiten van een algemeenen landsvrede aan. Alle geboren Bourgondiërs werden gedwongen om dien vrede te bezweren: zij, die den eed weigerden, werden met excommunicatie (kerkban) bedreigd.

Wel werd de landsvrede bezworen, maar in werkelijkheid kwam hij niet tot stand; hij was niet in staat op den duur de veeten van den adel te onderdrukken noch de lagere volksklasse of de geestelijkheid te beschermen tegen het ruw en onbeschaamd geweld der twistzieke grooten.

Ook in Frankrijk leden dergelijke pogingen der bisschoppen op dezelfde wijze schipbreuk; de veete met al hare voorgewende rechten was te diep ingeworteld, om door een eenvoudig besluit uitgeroeid te kunnen worden. Tien jaren verliepen derhalve onder de bloedigste veeten, eer de geestelijkheid hare pogingen in het belang van den vrede hervatten kon.

In dezen tijd waren bijna alle landen van Europa eenige jaren achtereen door hongersnood geteisterd; voornamelijk Bourgondië en de anders zoo rijk gezegende streken in het zuiden van Frankrijk hadden onder dien druk zwaar te lijden. Ten gevolge van eene herhaalde mislukking van den oogst ontstond er eene vreeselijke ellende en eene ongehoorde sterfte, die het volk met vrees en angst vervulden. De geestelijkheid zag in deze plagen eene openbaring van Gods toorn over de zonden der menschen, over den moord, den roof, den meineed en al de andere gruwelen, die ten gevolge der binnenlandsche tweespalt en der nimmer rustende veeten onder de menschen heerschten, en het volk was zeer geneigd om aan te nemen wat de priesters en monniken leerden, daar dezen met voorbeeldelooze opoffering alle middelen aanwendden om den nood te verlichten. Toen nu het jaar 1031 eindelijk een gezegenden oogst opleverde en de zielen vol van dankgevoel jegens den hemelschen Gever waren, kwam men opnieuw op de gedachte om een algemeenen vrede te stichten, opdat men zich niet door ophooping van zondenschuld de goddelijke straffen andermaal op den hals zou halen; met geestdrift werd dit denkbeeld omhelsd en dadelijk toog men aan het werk om het plan te verwezenlijken. Op verschillende plaatsen in Aquitanië werden synoden gehouden en door deze werden besluiten genomen, die een algemeenen wapenstilstand voorschreven. Niemand, zoo luidde het voorschrift, mocht voortaan bloedwraak

nemen of zich aan gewelddadigheden schuldig maken, niemand zich gewapend vertoonen, iedere schuld moest vergeven zijn. Elke misdadiger moest in de gewijde plaatsen een veilig toevluchtsoord vinden, niemand mocht het wagen, de hand naar een geestelijke uit te strekken, voor alle bedreven zonden moest door geregeld vasten op Vrijdag en Zaterdag boete worden gedaan; zij, die weigerden den vrede aan te nemen, werden met den ban en met andere kerkelijke straffen bedreigd. Te gelijk met deze besluiten werden nog andere doortastende bepalingen vastgesteld, die tegen simonie (het verkoopen van geestelijke ambten) en het huwelijk der priesters gericht waren, en eene geheele hervorming van de kerk ten doel hadden. Met onbeschrijfelijke geestdrift nam het volk de besluiten der geestelijkheid aan. De kreet: Vrede! Vrede! weergalmde door het geheele land en vervulde alle harten met hemelsche vreugde. Men geloofde dat deze vrede niet het werk van menschen, maar een onmiddellijk gewrocht van God was. Men verhaalde, dat uit den hemel een brief was neergedaald, waarin God zelf de onderscheidene vredesbepalingen opgeteekend en hare bezwering geboden had. »God wil het!" riep men in die dagen, gelijk later bij het begin der kruistochten. Uit Aquitanië werden de bepalingen van dezen godsvrede spoedig naar Bourgondië en een groot deel van noordelijk Frankrijk overgebracht en zij riepen hier opnieuw gevoelens en gedachten wakker, die lang in den boezem der geestelijkheid en van het volk gesluimerd hadden.

Hoe uitbundig de geestdrift ook was, waarmee de godsvrede werd ontvangen, toch werd hij zelden streng gehandhaafd, ja binnen korten tijd was hij op de meeste plaatsen weder vergeten. De geestelijkheid begon in te zien, dat zij, door alles te willen bereiken, inderdaad niets gewonnen had, en om tot een goeden uitslag te geraken, haar plan op eene andere leest moest schoeien. Daarom besloot zij dien algemeenen vrede te herscheppen in een wapenstilstand, die voor het grootste deel der week verplichtend zou zijn: de Pax Dei werd dus vervangen door de Treuga Dei.

De Treuga Dei bepaalde, dat van Woensdagavond tot Maandag in den vroegen morgenstond, de wapenen moesten rusten, en dat elke overtreding van de vastgestelde bepalingen met excommunicatie zou gestraft worden. Maakte iemand zich aan moord schuldig gedurende de voorgeschreven vredesdagen, dan werd hem als straf eene langdurige verbanning opgelegd en hem tevens eene bedevaart naar Jeruzalem voorgeschreven; andere gewelddadigheden moesten gestraft worden volgens de wetten van het wereldlijk recht en door verdubbelde kerkelijke straffen. Van bijzonder gewicht was het, dat deze bepalingen niet rechtstreeks inbreuk maakten op de bevoegdheid van den wereldlijken rechter, maar dat de kerk dezen alleen haar dienst leende tot instandhouding van den landsvrede. Onder dezen vorm werd de Treuga Dei het eerst in het jaar 1041 in onderscheidene streken van Aquitanië aangenomen en breidde zij zich vervolgens binnen korten tijd over het grootste deel van Frankrijk uit *).

Koning Hendrik ontdekte met de hem aangeboren scherpzinnigheid, dat in deze vredelievende bemoeiingen der Fransche geestelijkheid het beste middel te vinden was om de lagere standen op te heffen en de macht der hertogen en grooten te fnuiken. Daarom ondersteunde hij deze pogingen uit alle macht. Toen hij in den herfst van het jaar 1043 over Constantz naar Besançon reisde, om zijne bruid Agnes van Poitiers, die zijne tweede gemalin zou worden, af te halen, woonde hij in eerstgenoemde plaats eene talrijke synode der Zwabische bisschoppen bij.

Nadat de andere zaken behandeld waren, trad de koning voor het altaar, en spoorde met wegsleepende welsprekendheid het volk tot handhaving van den landsvrede aan. Om den adel met een goed voorbeeld voor te gaan,

*) Giesebrecht, Geschiedenis van Duitschland onder de keizers.

schonk hij zelf aan al zijne vijanden vergiffenis, en vermaande de edelen, die uit Zwaben ter bijwoning van het concilie waren opgekomen, om zijn voorbeeld te volgen. Door beden en bedreigingen wist hij hen hiertoe aanvankelijk te bewegen.

Spoedig na zijn huwelijk met Agnes van Poitiers, vaardigde Hendrik te Trier, waar hij het Kerstfeest vierde, voor het gansche rijk een edict uit, waarin hij beval, dat voor altijd aan de veeten van den adel paal en perk moest worden gesteld.

Hierdoor voerde Hendrik den Pax Dei in plaats van de Treuga Dei in. Niet voor enkele dagen, maar voor immer moest het veeterecht opgeheven zijn.

De Treuga Dei was eene zuiver kerkelijke instelling, de landsvrede, welke Hendrik aanbeval, een koninklijk gebod.

Het vredesedict oefende terstond in de Duitsche gewesten een machtigen invloed uit; de veeten der edelen hielden op, handel en vertier ontwikkelden zich met verbazende snelheid. Jammer, dat deze begeerlijke toestand slechts van korten duur was.

De godsvrede, hoewel later ook op andere conciliën in den vorm der Treuga Dei herhaaldelijk afgekondigd en eindelijk zelfs als een algemeen kerkelijk gebod in het canonieke recht opgenomen, werd bij herhaling overtreden en verloor ten laatste alle kracht en uitwerking; nochtans had hij veel er toe bijgedragen om de ruwheid dier tijden ten minste eenigszins te temperen.

Al was koning Hendrik niet in staat den godsvrede in Duitschland te doen eerbiedigen, toch strafte hij, voor zoover dit in zijne macht stond, al die grooten des rijks, die eigendunkelijk naar het zwaard grepen; zoowel hierdoor als door zijne pogingen om de macht der hertogen geheel te fnuiken, was hij voortdurend in binnenlandsche oorlogen gewikkeld.

Met voorbeeldelooze wilskracht zette de jonge koning het plan door, dat reeds door zijn vader ontworpen en aanvankelijk uitgevoerd was, om namelijk eene onbeperkte erfelijke monarchie in Duitschland te grondvesten. In het begin poogde hij, evenals Koenraad II, de hertogelijke macht geheel met de koninklijke te vereenigen, en liet hij de opengevallen hertogelijke zetels onbezet. Daar hij evenwel spoedig bemerkte, dat deze handelwijze te zeer indruischte tegen de ingewortelde begrippen des volks, bepaalde hij zich later er bij die zetels alleen op te dragen aan edelen, op wier trouw en gehoorzaamheid hij bouwen kon. Alleen hierdoor kon hij bewerken, dat de hertogen dienaren van den staat werden.

Intusschen viel het hem niet licht zijn doel te bereiken; gedurende zijne regeering had hij bijna aanhoudend oorlog te voeren. In de eerste plaats verschafte Lotharingen hem veel werks, ja ten gevolge der twisten, waarin hij zich wikkelde, dreigde hem zelfs opnieuw een oorlog met den Franschen koning Hendrik I.

Bij eene samenkomst, welke de Duitsche en Fransche koningen in het jaar 1056 hielden, eischte Hendrik I Lotharingen terug, bewerende, dat de voorvaderen van Hendrik III dit Fransche gewest door list en geweld aan zich hadden getrokken. Hendrik III stelde voor, zijn recht volgens oud ridderlijk gebruik door een tweegevecht te bewijzen, doch zoover liet Frankrijks koning het niet komen, want den eerstvolgenden nacht verwijderde hij zich in alle stilte. Hij waagde het niet, den kamp met den machtigen Duitschen koning aan te gaan.

Reeds keizer Koenraad II had de beide deelen van Lotharingen weder tot één geheel vereenigd en als leen afgestaan aan Gozelo I. Na diens dood verdeelde Hendrik het land tuschen de beide zonen van den overledene. De oudste hunner, Godfried, bijgenaamd de Baardige, was met deze verdeeling niet tevreden. Hij meende recht te hebben op het geheele gewest, en toen zijn eisch niet werd ingewilligd, werd hij, die tot dusver tot de trouwste aanhangers des keizers behoord had, diens meest verbitterde vijand; tegen hem had Hendrik III voortaan de bloedigste oorlogen te voeren.

Het gelukte den koning Godfried ten onder te brengen; op een vorstengericht werd deze schuldig verklaard aan ontrouw en op het slot Giebichenstein gevangen gezet. Om weder in het bezit te geraken van zijn hertogdom, moest hij zich diep vernederen. Hendrik stond hem Opper-Lotharingen af; nadat Gozelo's tweede zoon gestorven was, schonk hij Neder-Lotharingen als leen aan een telg uit het huis van Luxemburg.

Van de geduchte oorlogen, welke Hendrik III tegen de Hongaren had te voeren, maakte Godfried gebruik om andermaal op te staan. Hij verbond zich met de graven Boudewijn van Vlaanderen, Dirk van Holland en eenige Lotharingsche grooten. De opstandelingen hadden over eene aanzienlijke krijgsmacht te beschikken; zij verwoestten zoowel den keizerlijken burcht te Nijmegen als de kerk van Verdun. Hunne troepen trokken het land in alle richtingen door en hielden op onmenschelijke wijze huis.

Hendrik was genoodzaakt zich tegen de opstandelingen ten strijde toe te rusten; aan het hoofd van een leger rukte hij zelf tegen hen op. Na menig gevecht gelukte het hem, zijne tegenstanders te overwinnen.

Godfried moest zich op genade en ongenade overgeven. Hij ging later naar Italië en trad in den echt met Beatrix, de rijke weduwe van den markgraaf van Toscane (Tuscië), door wier bezittingen in Italië hij weldra de machtigste vorst van dat land werd.

Evenals hertog Godfried de Baardige, werd ook hertog Koenraad van Beieren, die zich aangekant had tegen Hendriks bevelen, van zijne waardigheid ontzet en gebannen. Hendrik maakte zich bij deze gelegenheid aan de grootste willekeur schuldig; hij bekreunde zich om recht noch wet en week geheel af van den weg, dien men tot heden in de rechtspleging gevolgd had.

Koenraad vluchtte naar koning Andreas van Hongarije; uit zijn toevluchtsoord drong hij aan het hoofd van eene woeste krijgsbende in de oostelijke provinciën van Duitschland door, en verwoestte deze te vuur en te zwaard.

Hendriks eigendunkelijkheid en heerschzucht deden onder de grooten des rijks zulk eene felle vijandschap tegen hem ontstaan, dat omstreeks het einde zijner regeering door vele vorsten des rijks eene samenzwering gesmeed werd, waaraan zelfs zijn oom, de bisschop Gebhard van Regensburg, deelnam. De saamgezworenen wilden Hendrik door moord uit den weg ruimen. Zij konden echter hun opzet niet volvoeren, want zekere graaf Welf, die mede tot het eedgenootschap was toegetreden, verried het plan. De samenzweerders ontvingen hunne welverdiende straf; Hendrik deed de treurige ervaring op, dat hij nooit op een duurzamen vrede met de weerspannige grooten des rijks zou kunnen rekenen.

Van groot belang voor de geschiedkundige ontwikkeling van het westen waren Hendriks pogingen om de katholieke kerk te zuiveren van meer dan één ergerlijk misbruik, hetwelk daarin diep was ingekankerd, waarbij hij door de flinke abten van het beroemde klooster Clugny ijverig ondersteund werd.

Hendrik stond in het katholieke kerkgeloof geheel op het standpunt zijner eeuw, want hij was niet alleen vroom geloovig, maar zelfs fantastisch godsdienstig; hij bad en vastte met de grootste stiptheid en wanneer hij meende, de eene of andere kleine zonde begaan te hebben, dan duldde de trotsche koning, dat de priesters hem geeselslagen als boetedoening oplegden. In weerwil van deze vroomheid was Hendrik ver van blinde onderwerping aan de geestelijkheid verwijderd; hij bleef haar heer en koning, en hoewel hij haar ook in alle opzichten begunstigde, toch beheerschte hij haar even gestreng als zijne overige onderdanen.

Het doel van zijn ijverig streven was, de twee hoofdondeugden, simonie en nicolaïtisme, die in de katholieke kerk sedert de laatste eeuw waren ingeslopen, uit te roeien.

Het schandelijk voorbeeld, door zoo vele zedelooze pausen gegeven, had op de Roomsche geestelijkheid een allerverderfelijksten invloed uitgeoefend; van

Rome uit had het zedenbederf zich aan de geestelijken in alle Christenlanden van het westen meegedeeld. Indien zelfs de pauselijke zetel voor den meestbiedende veil was, hoeveel te meer moest dit het geval zijn met de bisdommen en andere geestelijke ambten. Nietswaardige personen konden voor klinkende munt tot de hoogste waardigheid in de kerk geraken. Deze schandelijke handel, simonie geheeten, was ook in Duitschland zeer in zwang. De vorsten trokken daarvan op de ergerlijkste wijze partij; zelfs had keizer Koenraad II zich niet ontzien, bisdommen en abdijen voor geld te verkoopen. Hendrik III betoonde zich een onverzoenlijk vijand van dit misbruik. Gedurende zijne gansche regeering heeft hij nooit één geestelijk ambt verkocht.

Niet minder verbreid was onder de katholieke geestelijken het nicolaïtisme; men verstond hieronder de overtredingen van de geestelijkheid tegen de geboden der kuischheid, zoowel het door de wereldlijke wetten en gewoonten veroorloofde huwelijk, als de meest tegennatuurlijke uitspattingen. Ofschoon toen reeds de kerkelijke wetten den geestelijken den ongehuwden staat als plicht voorschreven, waren toch zoowel in Italië als in Duitschland de meeste geestelijken op het platteland gehuwd. De bisschoppen zagen dit gaarne door de vingers; meer ergenis gaf het echter, dat ook velen van de hoogere geestelijkheid het gebod overtraden en vrouwen namen. De gehuwde priesters waren intusschen, al mochten zij de verordeningen der kerk overtreden, toch altijd nog diegenen, op wier zedelijkheid niets aan te merken viel; juist de geestelijken, welke schijnbaar het gebod der kerk met betrekking tot het celibaat opvolgden, waren de onbeschaamdsten: zij maakten zich bijna in het openbaar aan de schandelijkste ontucht schuldig. Inzonderheid te Rome was de priesterschap vaak nog zedeloozer dan de diepst bedorven leeken.

De katholieke kerk van dien tijd was inwendig geheel ontaard. Zelfs was het zoover gekomen, dat de graven van Tusculum een hunner bloedverwanten, een tienjarigen knaap, onder den naam van Benedictus IX op den pauselijken zetel konden plaatsen, denzelfden Benedictus, dien keizer Koenraad II, zonder zich om zijn verleden te bekommeren, later in weerwil van den tegenstand van het verontwaardigde volk naar Rome terugbracht.

De ondeugende knaap was tot een losbandig jongeling opgegroeid; elke misdaad bedreef hij, zonder den minsten schroom. Zijne bloedverwanten beroofden en ontwijdden Rome's heiligdommen, zij plunderden de pelgrims, die naar de heilige stad ter bedevaart opgingen, en onteerden de nonnen in de kloosters; de paus liet niet alleen hunne roof- en moordbedrijven ongestraft, maar nam er zelf deel aan.

Zijn schandelijk gedrag werd eindelijk zoo onuitstaanbaar, dat Rome's inwoners het niet langer konden verdragen; zij stonden andermaal op en verdreven in het jaar 1044 den paus voor de tweede maal. Silvester III was zijn opvolger, doch deze regeerde nauwelijks beter dan zijn voorganger, en weldra deelde hij ook diens lot; hij werd insgelijks uit Rome verdreven. Benedictus kwam terug, om zijne vroegere levenswijs weder voort te zetten. Hij ging eindelijk zoover, dat hij besloot te huwen. Hoe weinig bezwaar de geestelijkheid er ook in vond de kerkelijke voorschriften te overtreden, toch druischte het voornemen van den paus zoozeer in tegen alle in de kerk heerschende begrippen, dat juist onder de priesterschap een storm van verontwaardiging losbrak. Benedictus was gedwongen zijn plan op te geven; hij besloot daarom de pauselijke waardigheid vrijwillig neder te leggen. Hij deed dit, door haar voor 1000 pond zilver te verkoopen aan zijn opvolger, die onder den naam van Gregorius VI den pauselijken stoel beklom.

Met groote blijdschap werd door de gansche Christenheid vernomen, dat Benedictus IX zijne waardigheid had nedergelegd; want dat hierbij het geld de hoofdrol had gespeeld, bleef aanvankelijk een geheim.

Gregorius VI, een oud eenvoudig man, kon wel niet bogen op fijne beschaving noch op uitstekende eigenschappen van karakter, maar had ook

geene in het oog vallende gebreken en niemand kon iets aanmerken op zijn zedelijk leven. De inwoners van Rome vereerden hem dus in het eerst als een heilige. Spoedig werd het echter ruchtbaar, dat hij alleen door het plegen van simonie den pauselijken zetel beklommen had; thans verhieven zich vele stemmen tegen hem, en toen Benedictus IX, die, hoewel hij zijne pauselijke waardigheid had nedergelegd, van den vader zijner geliefde geene toestemming tot zijn huwelijk had kunnen erlangen, weder als paus optrad, vond hij vele aanhangers; hetzelfde was het geval met Silvester III, die reeds eenmaal afstand had gedaan van het pauselijk gezag.

Zoo waren er dan in dien treurigen tijd drie pausen, die aanspraak maakten op den titel van hoofd der Christelijke kerk en die elkander wederkeerig vervloekten en verdoemden. Het schandaal was zoo groot, dat Rome's geestelijkheid het niet langer kon noch mocht dulden. De aartsdiaken Peter riep zoowel alle bisschoppen en priesters als de lagere geestelijken en monniken bijeen; hij belegde eene kerkvergadering, die ook door een aantal leeken werd bijgewoond, en verklaarde zich in deze samenkomst tegen het drietal regeerende pausen. Koning Hendrik III alleen, aldus vervolgde hij, was in staat, het pausdom op te heffen uit den poel van schande en ontaarding, waarin het verzonken lag. De priesters en leeken stemden met dit gevoelen in.

Peter trok over de Alpen naar het hof van den Duitschen koning, knielde voor hem neder en smeekte hem, dat hij Rome's kerk ter hulp zou snellen. De Duitsche bisschoppen werden insgelijks door hem aangespoord om hunne krachten aan eene hervorming der kerk te wijden.

Hendrik gaf gehoor aan de tot hem gerichte roepstem; hij toog in den herfst van het jaar 1046 naar Italië en zette, om aan al de twisten over den pauselijken stoel een einde te maken, alle drie pausen af. Te dien einde belegde hij te Sutri eene synode, op welke de klachten tegen de pausen onderzocht zouden worden.

De synode te Sutri was eene hoogst merkwaardige vergadering. Giesebrecht beschrijft ons haar op de volgende wijze:

Den 20^{en} December kwam de synode bijeen. De koning zelf, door Gregorius vergezeld, was door Tuscië (Toscane) naar Sutri gereisd; in zijn gevolg bevond zich een groot aantal der hoogste kerkvorsten. Tevens had Gregorius de geheele geestelijkheid van Rome naar Sutri opontboden. Het was eene hoogst indrukwekkende vergadering. Gregorius leidde de beraadslagingen, terwijl de koning in persoon bij al het verhandelde tegenwoordig was. Het eerst kwam de zaak van Silvester III in behandeling, die voor de synode schijnt verschenen te zijn. Men kwam tot het besluit, dat hij wegens simonie van zijne waardigheid als bisschop en priester zou vervallen verklaard worden en zijne overige levensdagen in een klooster moest doorbrengen.

Vervolgens ging men over tot de zaak van Gregorius. Hem werd verzocht te verhalen, hoe zijne verkiezing zich had toegedragen. Eenvoudig als hij was, vertelde hij alles naar waarheid; hij zag geen kwaad in het koopcontract, met Benedictus gesloten, en betuigde eerlijke bedoelingen met het sluiten van den koop gehad te hebben; verder liet hij het den bisschoppen over, het vonnis over hem naar hunne overtuiging te vellen. Toen zij hem vervolgens voorstelden, zijn eigen vonnis uit te spreken, sprak hij aldus: »Ik, bisschop Gregorius, de knecht der knechten Gods, verklaar, dat ik wegens afschuwelijken handel in geestelijke ambten en simonietische ketterij, die tot mijne verkiezing den grond hebben gelegd, ontzet moet worden van mijn Romeinsch bisdom. Is dit ook uwe meening?" vraagde hij den bisschoppen. Deze gaven een toestemmend antwoord. Hierop steeg hij af van den pauselijken troon en scheurde zijn bisschopsgewaad vaneen. Aldus legde Gregorius met goedvinden der gansche vergadering de pauselijke waardigheid neder.

Aangaande Benedictus werd te Sutri geen besluit genomen; waarschijnlijk

in de eerste plaats, wijl hij niet in persoon verschenen was, en ten andere, wijl het onmogelijk was geweest, hem, gelijk het kanonieke recht voorschreef, tot driemaal toe te dagvaarden.

Van Sutri begaf de koning zich met de bisschoppen en zijn gansche leger naar Rome. Den 23^{en} en 24^{en} December werd hier in de Pieterskerk eene derde algemeene synode gehouden, op welke thans ook Benedictus afgezet werd. De drie simonietische pausen waren thans gelukkig van hun ambt ontzet; de hervorming in de kerk, de strijd tegen de simonie was bij het hoofd begonnen; men had alzoo een krachtig begin gemaakt, hetwelk voor de toekomst de schoonste vooruitzichten opende.

In de plaats der drie afgezette pausen werd, op voorstel des konings, bisschop Luidger van Bamberg, die den titel van Clemens II aannam, op den heiligen stoel verheven.

Op het kerstfeest van het jaar 1046 zette de nieuwe paus koning Hendrik de keizerskroon op het hoofd.

De Romeinen waardeerden de pogingen des keizers tot hervorming der kerk zóó hoog, dat zij hem uit eigen beweging het recht toekenden om voortaan den stoel van Petrus met den man zijner keuze te bezetten. Wat Otto de Groote door kracht van wapenen had moeten verwerven, zag Hendrik III zich ten gevolge van de zuiverheid zijner bedoelingen geschonken.

Nadat in Januari van het volgend jaar nog eene synode gehouden was, waarop bepaald werd, dat ieder, die zich aan het koopen of verkoopen van een kerkelijk ambt schuldig maakte, in den ban zou worden gedaan, trok Hendrik naar Beneden-Italië; hier beleende hij den Lombardischen hertog Waimar van Salerno en diens voornaamste bondgenooten met Campanië en Apulië, en keerde vervolgens, door den afgezetten paus Gregorius VI vergezeld, naar Duitschland terug.

Paus Clemens II regeerde niet lang; hij stierf reeds in October 1047. Men verhaalt, dat Benedictus IX hem deed vergiftigen, om zelf andermaal den pauselijken stoel te beklimmen. Zeker is het, dat deze terstond na den dood van Clemens II naar Rome terugkeerde, doch hij was niet bij machte om zich hier staande te houden, dewijl de keizer onmiddellijk bisschop Poppo van Brixen, die den naam Damasus II aannam, tot opvolger van Clemens II benoemde; en toen Damasus reeds na enkele maanden in het jaar 1048 stierf, bekleedde Hendrik zijn bloedverwant, bisschop Brun van Toul, een geleerd man van strenge zeden, met de pauselijke waardigheid. Deze beklom den stoel van Petrus onder den naam van Leo IX, zonder bij de Romeinen eenigen tegenstand te ontmoeten. Hij was een man vol geestkracht; het is zeer goed te begrijpen, dat hij door de katholieke kerk onder hare heiligen opgenomen is. Hij zette aan de pauselijke waardigheid nieuwe kracht en nieuw leven bij; door zijn toedoen verkreeg het pausdom op de westersche kerken weder een sterken invloed.

Leo IX regeerde slechts 5 jaren, hij stierf in het jaar 1054. Terstond na zijn overlijden begaf zich een gezantschap van priesters, aan wier hoofd de reeds toen zeer invloedrijke Hildebrand stond, naar Duitschland en verzocht den keizer, dat deze aan de kerk een vromen herder schenken zou. Hendrik benoemde opnieuw een Duitsch kerkvoogd, den bisschop Gebhard van Eichstädt, die den naam van Victor II aannam, tot Leo's opvolger. Victor trad in de voetstappen van zijn voorganger.

Keizer Hendrik vermoedde zeker zelfs in de verte niet, dat hij, door het benoemen van bekwame en krachtige pausen, eene macht in het aanzien riep, die eens voor zijn zoon zoo gevaarlijk worden zou.

In het jaar 1055 trok de keizer andermaal naar Italië, nadat hij vooraf zijn zeer jeugdigen zoon Hendrik door de Duitsche vorsten tot zijn opvolger had laten verkiezen en te Aken als koning had doen kronen. Tot dien tweeden tocht naar Rome zag hij zich genoodzaakt door de toenemende macht,

welke Godfried de Baardige zich in Italië had verworven en waardoor de keizerlijke opperheerschappij bedreigd werd.

Nauwelijks was hij in Italië aangekomen, of hij daagde Godfried den Baardigen en diens gemalin Beatrix voor zijn rechterstoel om zich over hun gedrag te verantwoorden. Beatrix verscheen, maar Godfried weigerde aan de oproeping gehoor te geven. Hendrik liet Beatrix gevangen nemen en naar Duitschland opzenden, tot straf dat zij zonder toestemming van haar leenheer met zijn vijand gehuwd was. De keizer verklaarde haar verder vervallen van alle rijksleenen, welke Beatrix van haar eersten gemaal geërfd had, en ook hare dochter Mathilde voerde de keizer met zich naar Duitschland.

Godfried de Baardige verbond zich opnieuw met Boudewijn van Vlaanderen; beide vorsten vatten de wapenen tegen Hendrik op.

Het tweede doel, waarmede de keizer zijn nieuwen tocht naar Italië ondernomen had, werd niet bereikt, dewijl het bericht van de reeds door ons vermelde samenzwering der Duitsche vorsten hem naar zijn land terugriep. Dit doel was de steeds aangroeiende macht der Noormannen in Beneden-Italië te fnuiken. Eene bende van de op avonturen beluste Noormannen was, gelijk onze lezers zich herinneren, van Frankrijk naar Italië getogen, en had in den strijd tegen de Saracenen voortreffelijke diensten bewezen. Hun aanvoerder Rainulf was door keizer Koenraad II tot graaf van Aversa benoemd en een vazal van het keizerrijk geworden. Weldra volgden andere benden uit Normandië hunne volksgenooten naar Italië, om daar insgelijks hun geluk te beproeven. Zij werden door de zonen van graaf Tancred van Hauteville, een Normandisch vorst, aangevoerd. De gebroeders Willem met den ijzeren arm, Drogo en Humfried traden met hunne krijgslieden eerst in dienst van den vorst van Salerno, vervolgens streden zij, in dienst der Grieken tegen de Arabieren op Sicilië, naar men verhaalt, met eene schier bovenmenschelijke dapperheid. Ofschoon zij aan de wapenen der Christenen meer dan eens de overwinning verschaften, werden zij toch door de Grieken ten aanzien der bedongen belooning op schandelijke wijze bedrogen, daar deze hun het toegezegde aandeel aan den buit onthielden.

Van dien tijd af werden de Noormannen, die door deze handelwijze hevig verbitterd waren, de onverzoenlijke vijanden der Grieken; zij traden weer in dienst van vorst Waimar van Salerno; doch spoedig kregen zij ook twist met dezen en trokken toen op hun eigen hand roovend en plunderend het land door. Zij verbonden zich met hunne landgenooten te Aversa en stichtten een onafhankelijken Noorschen roofstaat, welks middelpunt de stad Melfi was. Van hier uit ondernamen zij strooptochten door de Italiaansche gewesten, waarbij zij geheel op de wijze der oude vikings te werk gingen. Hunne schitterende dapperheid werd alleen door hunne onverzadelijke roofzucht en onmenschelijke wreedheid overtroffen.

In het jaar 1042 overwonnen zij de Grieken in een beslissenden slag. Daarop verdeelden zij de veroverde gewesten onder elkaar. De drie zonen van Tancredo van Hauteville riepen ook hunne zeven overige broeders naar Italië, die ieder een burcht in bezit namen, om van daar uit nieuwe rooftochten in het land te ondernemen. De Graven van Hauteville maakten hun naam zoo beroemd en verwierven zulk een rijken buit, dat hun voorspoed weldra nieuwe scharen van gelukzoekers uit Normandië naar Italië lokte.

De macht der Noormannen breidde zich aanhoudend uit. Willem met den ijzeren arm en Drogo noemden zich graven van Apulië. De laatste werd zelfs, gelijk we reeds verhaald hebben, in het jaar 1047 in die waardigheid bevestigd door keizer Hendrik III, die daarvoor eene aanzienlijke som gelds ontving en des te eerder de Noormannen met die gewesten kon beleenen, daar hij ze nooit bezeten had.

Voor de pausen werden de Noormannen spoedig gevaarlijke naburen,

vooral sinds zij door Robert bijgenaamd Guiscard (sluwhoofd), een der zonen van Tancred van Hauteville, werden aangevoerd.

Robert Guiscard wordt ons afgeschilderd als een man van eene indrukwekkende gestalte, die even dapper als verstandig, even heerschzuchtig als sluw, even gewetenloos als hebzuchtig was.

Paus Leo IX, die over het bezit van Beneventum met de Noormannen in twist geraakt was, wenschte de vreemde gelukzoekers weer uit Italië te verdrijven. Hij reisde naar Duitschland, om des keizers hulp in te roepen.

Hendrik had echter met de binnenlandsche aangelegenheden des rijks de handen zóó vol, dat hij aan een nieuwen tocht naar Italië niet denken kon; hij stond den paus alleen toe, benden vrijwilligers in Zwaben en den Elzas aan te werven. Dit geschiedde, Leo IX keerde naar Italië terug, vast besloten om de Noormannen te bestrijden. Deze boden hem den vrede aan en verklaarden, dat zij hem gaarne als hun leenheer wilden huldigen; de paus wees dit aanbod echter van de hand, daar hij zich in staat achtte hen door overmacht van troepen te verslaan en uit Italië te verdrijven.

In het jaar 1053 kwam het bij Civitate tot een treffen. De Noormannen, die door Humfried, Robert Guiscard en Richard van Aversa aangevoerd werden, versloegen de pauselijke troepen en namen zelfs den paus gevangen.

De Normandische graven bewezen aan het gevangen hoofd der Christelijke kerk de hoogste eer, zij wierpen zich aan zijne voeten en smeekten hem ootmoedig hen thans als zijne vazallen te erkennen. Goedschiks of kwaadschiks moest Leo hun wel ter wille zijn; hij beleende hen met al de landen, die zij tot dusver veroverd hadden, en met al die gewesten, welke zij later nog in Beneden-Italië en op Sicilië aan hunne macht zouden onderwerpen.

Hoe vurig Hendrik III ook wenschte de thans zoo gevaarlijke macht der Noormannen te fnuiken, toch was hij niet in staat iets tegen hen te ondernemen, wijl, gelijk we zeiden, de samenzwering der vorsten hem naar Duitschland terugriep. Na zijne terugkomst leefde hij echter niet lang meer; hij stierf den 5^{en} October 1056, nog geene 39 jaren oud. Zijn lijk rust in den dom te Spiers. Onder zijne regeering had het Duitsche rijk het hoogste toppunt zijner macht bereikt. In het zuiden strekte het zich over Bourgondië en over bijna geheel Italië, in het westen over Lotharingen en de Nederlanden tot aan de Noordzee, in het oosten tot aan de grenzen van Hongarije uit; terwijl ook de Bohemers en Polen den keizer als hun leenheer erkenden.

In alle landen van Europa werd Hendrik III geacht en gevreesd. De koning van Frankrijk sidderde voor zijne macht, de koningen van Denemarken en Engeland waren zijne vrienden; zelfs de Spanjaarden vreesden, dat de Duitsche keizer hunne vrijheid bedreigen zou. Had Hendrik III langer geleefd, dan zouden zijne eer- en heerschzucht hem zeker tot nog belangrijker ondernemingen aangespoord hebben.

VIJF EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Hendrik IV. Voogdijschap van keizerin Agnes. Regeeringloosheid in Duitschland. Aartsbisschop Hanno. Ontvoering van den jongen koning. Ongelukkige opvoeding van Hendrik IV. De tocht naar Hongarije. Aartsbisschop Adalbert van Bremen. De koning mondig verklaard. Zedeloos leven aan het hof. De rijksdag te Tribur. Schandelijk proces van echtscheiding. Willekeurige regeering van Hendrik. Schandelijk proces en afzetting van Otto van Nordheim. Opstand der Saksers. Hendriks vlucht naar den Harzburg. De vorstenvergadering te Hersfeld. De koninklijke macht aan het dalen. Oorlogen tegen de Saksers. De bloedige slag bij Hohenburg. De Saksers overwonnen en vernederd. Hendrik IV op het toppunt van zijn geluk.

Na den dood van Hendrik III erfde zijn zesjarige zoon Hendrik IV (1055—1106) de Duitsche koningskroon. In zijn naam voerde zijne moeder, de keizerin Agnes, overeenkomstig de beschikking van den overleden keizer, de teugels des bewinds. Agnes was eene bekwame en scherpzinnige vrouw; in kalme tijden en over een vreedzaam volk had zij wel met goeden uitslag kunnen regeeren, maar niet over de steeds strijdlustige Duitschers, over die hertogen, welke zelfs de strenge Hendrik III ternauwernood in toom had kunnen houden. Nauwelijks had de keizer de oogen gesloten, of weder ontstonden in het Duitsche rijk allerlei onlusten. De landsvrede van Hendrik III, die reeds al te vaak gedurende zijn leven verbroken was, werd thans geheel en al vergeten. Zoowel de geestelijke als de wereldlijke vorsten achtten zich van allen dwang ontslagen; zij hadden nu niet langer den krachtigen arm van Hendrik III te duchten en konden onbeteugeld aan hunne neiging voor bloedige veeten toegeven. De Saksische vorsten uit het geslacht der Billongs, die steeds vijandig gezind waren geweest jegens den aartsbisschop Adalbert van Bremen, liepen diens bezittingen af, zochten ten koste der kerk hun eigendom te vergrooten, en wisten door geweld van wapenen in het bezit te geraken van menig aanzienlijk leen. De bisschoppen Hendrik van Augsburg en Gunther van Bamberg, leefden in onafgebroken veete. Zij beoorloogden elkander, en de bisschoppelijke benden gedroegen zich in 's vijands land als roovers. Ook Hendrik van Rheinvelden en Berthold van Zähringen, alsmede de graven van Zollern, bestreden elkander onophoudelijk. Geheel Duitschland was aan krijgsgeweld, moord en brand ter prooi.

De keizerin vuurde door vele verkeerde maatregelen den onderlingen strijd van de grooten des rijks nog meer aan. Hendrik had aan graaf Rudolf van Rheinfelden beloofd, hem zijne jeugdige dochter Mathilde, wanneer zij den huwbaren leeftijd bereikt zou hebben, tot gemalin te geven. Na den dood des keizers wilde de regentes Agnes niets meer van deze belofte weten. Rudolf besloot derhalve zich zelf recht te verschaffen; hij drong het klooster binnen, waarin de twaalfjarige Mathilde werd opgevoed, en roofde het kind. Agnes was zwak genoeg om deze misdaad ongestraft te laten, ja zij maakte zoo zeer inbreuk op de bestaande gewoonten en gebruiken, dat zij niet alleen hare toestemming tot de verloving gaf, maar zelfs Rudolf, toen de troon van Zwaben in het jaar 1058 was opengevallen, tot hertog van dat land aanstelde.

Hierdoor verwekte zij zich een nieuwen machtigen vijand in den graaf Berthold van Zähringen, wien het hertogdom Zwaben reeds vroeger door Hendrik III was toegezegd. Zelfs toen een jaar later het hertogdom Karinthië te begeven was, en de keizerin daarmede Berthold van Zähringen beleende, gelukte het haar toch niet dezen te verzoenen en hij bleef haar meest verbitterde vijand. Hetzelfde was het geval met den machtigen Saksischen graaf Otto van Nordheim, wien zij het hertogdom Beieren schonk, zonder hem tot hare zijde te kunnen overhalen.

Den trotschen Duitschen grooten verdroot het denkbeeld, dat zij door eene vrouw geregeerd werden. Zij waren nog te meer verbitterd op de keizerin, wijl deze handelde naar den raad van een man, die bij de meeste geestelijke en wereldlijke vorsten van Duitschland volstrekt niet gezien was, namelijk van bisschop Hendrik van Augsburg.

De bisschop was een fijn beschaafd en listig hoveling, die het hoogste vertrouwen der keizerin gewonnen had. Niet alleen werd zijn raad ingewonnen bij alle regeeringszaken, maar de keizerin volgde dien zelfs zoo onbepaald op, dat hij als Duitschlands regent beschouwd werd. Daarenboven liep het gerucht, dat Agnes in een meer dan vertrouwelijken omgang met den bisschop leefde, dat hij niet alleen haar raadsman maar ook haar minnaar was. In den beginne fluisterde men dit elkander slechts zachtkens in het oor, doch spoedig sprak men het luide uit. Het volk begon te morren en de hertogen hadden een gemakkelijk spel, om het vuur der algemeene ontevredenheid aan te blazen.

Onder de grooten des rijks kwam eene samenzwering tot stand, die ten doel had, der keizerin het regentschap te ontnemen. Aan het hoofd der saamgezworenen stond de machtige aartsbisschop Hanno van Keulen. Hanno had zich uit lagen stand tot zijne hooge geestelijke waardigheid weten te verheffen; hij was beroemd wegens zijne vroomheid, zijne wetenschappelijke kennis en de strengheid zijner zeden, en behoorde tot de partij der hervormingsgezinden, die van het klooster Clugny was uitgegaan.

Achting kon niemand den bisschop ontzeggen, en toch was hij niet bemind, want hij stond bekend als laatdunkend en heerschzuchtig, ja zijne vijanden beweerden zelfs, dat hij niet alleen eergierig, maar ook geldgierig was.

Hanno, een verbitterd vijand van bisschop Hendrik van Augsburg, poogde dezen ten val te brengen; het gelukte hem, verscheidene machtige vorsten tot het eedgenootschap tegen de regentes over te halen, onder anderen hertog Otto van Beieren en graaf Egbert van Brunswijk.

De keizerin bevond zich met haar jeugdigen zoon in Mei van het jaar 1062 op een eiland in den Rijn, Swibertswerth, thans Kaiserwerth genaamd. Otto van Nordheim, graaf Egbert, aartsbisschop Hanno en vele andere wereldlijke en geestelijke grooten kwamen, om haar, gelijk zij voorgaven, hunne eerbiedige hulde te brengen; zij namen deel aan de schitterende feesten, die Agnes haar gasten bereidde.

Op zekeren dag noodigde Hanno den jongen koning uit om het prachtig versierde schip te komen zien, waarmede hij van Keulen derwaarts gekomen was. De knaap leende volgaarne het oor aan deze uitnoodiging en volgde den bisschop, doch nauwelijks had hij het vaartuig bestegen, of het stak van wal, en bevond zich binnen weinige oogenblikken in het midden van den snelvlietenden stroom.

Hendrik, een moedige, vurige knaap van 12 jaar, bemerkte oogenblikkelijk, dat hij zich in gevangenschap bevond; ofschoon hij niet zwemmen kon, sprong hij over boord in den diepen vloed. Hoogst waarschijnlijk ware hij verdronken, indien niet graaf Egbert in volle wapenrusting hem was nagesprongen; met eigen levensgevaar redde de graaf den jongen koning.

Hendrik werd weder opgenomen in het schip, waarmede de eedgenooten hem naar Keulen voerden. De aan den oever der rivier saamgeschoolde volks-

menigte volgde het vaartuig onder verwenschingen tegen den aartsbisschop, doch was niet in staat het tegen te houden.

Nergens in het geheele rijk verhief zich een arm ter verdediging van de keizerin; wel verlangden de overige grooten een aandeel van het regentschap te hebben. De aartsbisschop Siegfried van Mainz betwistte den aartsbisschop Hanno het recht om in de plaats des jongen konings te regeeren, en Hanno moest genoegen nemen met de bepaling, dat de opvoeding van den koninklijken knaap zou worden toevertrouwd aan dien bisschop, in wiens bisdom het hof verblijf hield. Voor het overige regeerde hij in den eersten tijd na de ontvoering bijna met onbeperkte macht. Het kon niet missen, of eene opvoeding, nu door dezen, dan weder door genen bisschop geleid, moest hoogst onregelmatig worden. Hendrik IV was een talentvolle knaap; hij bezat den uitstekendsten aanleg naar lichaam en geest, doch hij werd door die afwisseling van opvoeders geheel bedorven. Nu eens zocht deze hem te vormen tot een schijnheilig aanhanger der kerk, dan weder prentte gene hem de meest overdreven begrippen in omtrent zijne toekomstige heerlijkheid als keizer; de een wilde hem doen opgroeien tot een streng zedelijk vorst, terwijl de ander hem alle mogelijke vrijheid liet en hem op onverantwoordelijke wijze vleide.

Voor zijne ontvoering was Hendrik een argeloos kind geweest; nadat hij zich bedrogen zag door een der eerste kerkvorsten, door een man, wien hij tot heden den hoogsten eerbied had toegedragen, werd zijne jeugdige ziel door wantrouwen vergiftigd; hij leerde veinzen daar, waar hij voor de overmacht zwichten moest.

De hooge geestelijken vooral werden door den knaap verafschuwd: meermalen was hij getuige geweest van hunne baatzucht en hun geweld, en hij wist hoezeer zij de wet verkrachtten, ter bevrediging van hunne eerzucht. Een jammerlijke strijd om den hoogsten rang tusschen den bisschop van Hildesheim en den abt van Fulda, was oorzaak, dat zelfs eens binnen de muren der kerk een strijd tusschen de wederzijdsche volgelingen der genoemde geestelijke vorsten uitbrak. Het koorgezang werd door wapengekletter verdoofd en de bisschop van Hildesheim sprong in het vuur van den strijd op eene verheven plaats en spoorde, gelijk een geschiedschrijver uit die dagen, Lambertus van Hersfeld, verhaalt, met krachtige woorden, die geleken op het geschal eener krijgstrompet, zijne volgelingen aan, om moedig te kampen en niet te schromen, wegens de heiligheid der plaats, van hunne wapenen gebruik te maken; de heilige bisschop verleende hun vrijheid tot den strijd, en zou hun die zonde vergeven.

Tevergeefs beval, tevergeefs smeekte de jonge koning, dat de strijdenden de kerk niet zouden ontwijden. Niemand hoorde naar hem, ja hij zelf kwam in gevaar en werd slechts met moeite uit het strijdgewoel verwijderd. De aanleidende oorzaak van dit bloedig tooneel, de bisschop van Hildesheim, ontving met zijne vrienden niet de minste straf; de abt van Fulda daarentegen, die minder invloed had, moest zijn verzet boeten met het verlies van bijna al zijne kloostergoederen.

Dergelijke tooneelen, die zich telkens voordeden, oefenden op den knaap den nadeeligsten invloed uit. Zijn gevoel voor recht en wet werd verstompt; hij leerde hoe langer hoe meer inzien, dat in het Duitsche rijk het zwaard alleen regeerde.

Een jaar na zijne ontvoering door bisschop Hanno, werd Hendrik IV op een tocht naar Hongarije medegenomen, om getuige te zijn van de zegepraal der Duitsche wapenen.

Koning Andreas van Hongarije had in het jaar 1058 zijn zoon Salomo, een knaap van zes jaren, tot zijn opvolger benoemd en tot koning doen kronen. Zijn broeder Bela I, die gehoopt had de opvolger zijns broeders te zullen worden, kwam in opstand en verbond zich met Boleslav II, koning van Polen. Andreas was, ten einde zich op den troon te kunnen handhaven,

genoodzaakt de hulp der Duitsche wapenen in te roepen. De sedert kort verworven onafhankelijkheid offerde hij opnieuw op en, om zich nauwer aan de koninklijke familie van Duitschland te verbinden, verloofde hij zich met Judith, de zuster van Hendrik IV. Al zijne bemoeiingen waren intusschen vruchteloos, ja hij bewerkte hierdoor zelfs, dat velen zijner aanhangers van hem afvielen, want algemeen waren in Hongarije de Duitschers gehaat. Ook de tusschenkomst der Duitschers kon den koning niet op zijn troon staande houden; de Duitsche troepen werden in het jaar 1062 geslagen. Andreas zelf verloor het leven. Bela, die hem opvolgde, stierf reeds in het volgende jaar; zijn zoon en opvolger Geisa II, kon zich niet in het bewind handhaven, maar moest naar Polen vluchten, en nu voerden de Duitsche troepen den jongen koning Salomo naar Hongarije terug.

Hendrik IV was getuige van dezen triomftocht; hij werd vergezeld door de machtigsten der Duitsche grooten. Onder hen bevonden zich ook de aartsbisschop Adalbert van Bremen en diens doodsvijand, Otto van Nordheim.

Adalbert van Bremen was reeds tijdens het leven van Hendrik III een der aanzienlijkste kerkvorsten van Duitschland geweest. Door de gunst des keizers had hij het aartsbisdom met vele aanzienlijke goederen en kloosters vergroot. Hiervoor was hij den keizer zeer dankbaar geweest; aan al de krijgstochten van Hendrik had hij een werkzaam aandeel genomen en daartoe zijne manschappen beschikbaar gesteld.

Een tijd lang had hij zelfs het plan gekoesterd om het aartsbisdom Bremen tot eene soort van Noordsch pausdom te verheffen, maar dit was hem niet gelukt. Sinds lang reeds leefde Adalbert in onophoudelijke veete met de Saksische grooten, die hem zeer haatten, wijl hij doorging voor een bondgenoot der Wenden, want de beroemde koning der Wenden, Godschalk, die onder de regeering van Hendrik III alle Wendische stammen onder zijn schepter vereenigd had, was Adalberts vriend. Godschalk had het Christendom omhelsd en bevorderde de uitbreiding daarvan, terwijl de geestelijken, welke hij aanstelde, steeds op Adalberts aanbeveling werden gekozen.

De haat, dien de Saksers Adalbert toedroegen, was oorzaak geweest, dat de veelvermogende bisschop na den dood van Hendrik III van het rijksbewind was uitgesloten. Dit had Adalbert zich laten welgevallen; alleen had hij er zich op toegelegd, invloed te verkrijgen op den jongen koning Hendrik, en dit gelukte hem, wijl Hendrik herhaaldelijk verblijf hield in de stad Goslar, welke tot Adalberts bisdom behoorde.

Na den tocht naar Hongarije werd Adalbert uitsluitend de opvoeder van den jongen koning, en zelfs gelukte het hem zich meester te maken van het rijksbewind, waarbij hij een weg insloeg, geheel verschillend van dien, welken door Hanno gevolgd was.

Had Hanno er zich op toegelegd, de macht der hertogen uit te breiden en het pauselijk gezag te verheffen boven dat van den keizer, Adalbert zocht, geheel in den geest van Hendrik III, de keizerlijke macht in eene volstrekte alleenheerschappij te herscheppen.

Ten einde zijne macht ook voor de toekomst te bevestigen, verwierf hij zich de toegenegenheid van den jongen koning door toegevendheid en voorkomendheid. Hij omringde hem met eene schitterende hofhouding en koos tot zijne makkers de losbandigste jonge edelen des lands; bij de brooddronken gastmalen en zwelgpartijen, welke de zinnelijkheid van den jongeling streelden, was de aartsbisschop steeds een der eersten, ofschoon hij anders in dergelijke feesten geen welgevallen had gehad, en zelfs beroemd was geweest wegens de reinheid van zijn levenswandel.

Tot dekking der kosten van dien luisterrijken hofstoet moest het land uitgezogen en uitgemergeld worden; vooral was dit het geval met Saksen, waar Hendrik bij voorkeur verblijf hield. Meer dan ooit maakte men zich thans schuldig aan simonie; de domeinen werden weggeschonken aan de

gunstelingen van den jongeling, terwijl Adalbert iedere uitspatting van de hovelingen of van den jongen koning door de vingers zag. Toen de aartsbisschop overtuigd was, dat hij ook na Hendriks mondigheid aan het roer van staat zou blijven, verklaarde hij hem, ondanks zijn jeugdigen leeftijd, in het jaar 1065 te Worms meerderjarig. Hij versierde hem, volgens Oudduitsche gewoonte, met de koninklijke wapenrusting, eene handeling waardoor de jonge koning openlijk meerderjarig verklaard was en zelf het bewind mocht voeren. Dit deed hij ook in schijn, inderdaad echter heerschte nog, gelijk voorheen, de aartsbisschop Adalbert, wien Hendrik IV het rijksbewind geheel overliet, terwijl hij zelf te Goslar een losbandig leven leidde.

De zedeloosheid, die aan het koninklijk hof heerschte, ging ten laatste alle grenzen te buiten; de eerlooze hovelingen plunderden op de groote wegen de reizende kooplieden en onteerden in de naburige dorpen vrouwen en maagden.

Het volk begon te morren, de grooten des rijks wilden zich niet langer onderwerpen aan zulk een bewind; zij kwamen te Tribur op een rijksdag samen, en riepen den koning op, om daar insgelijks te verschijnen. Hendrik moest tegen wil en dank aan die oproeping gehoor geven. In Januari 1066 begaf hij zich derwaarts; hij vond echter geene vriendelijke ontvangst, want de Duitsche hertogen eischten op dreigenden toon van hem, dat hij òf het bewind nederleggen òf den aartsbisschop Adalbert, die de eer van het rijk met voeten trad, als zijn raadsman ontslaan zou.

Hendrik had geene keus; wilde hij de kroon behouden, dan moest hij zijn meest geliefden raadsman opofferen. Wel poogde hij uit Tribur te ontvluchten, om in vrijheid een zelfstandig besluit te nemen, doch zijn plan werd ontdekt, de grooten des rijks omringden met hunne manschappen den koninklijken burcht en rukten den aartsbisschop weg van de zijde des jongen konings, die zich daartegen niet verzetten kon.

Van dezen dag af begon de gelukszon van den eerzuchtigen aartsbisschop te tanen; wel gelukte het hem, later weder aan het koninklijk hof te komen, doch de tegenspoed bleef hem in weerwil daarvan met zijne snerpende slagen vervolgen. Zijne vijanden deden een inval in het aartsbisdom, de jonge Saksische hertog Magnus liep het land af, en Adalbert moest den vrede koopen door opoffering van het grootste gedeelte der kerkelijke goederen. Het aartsbisdom Bremen verloor hierdoor de aanzienlijke macht, waartoe het onder Adalberts bewind was gestegen. Ook de koning der Obotriten, Godschalk, Adalberts trouwe vriend, werd in het jaar 1066 vermoord. Na zijn dood keerden de Wenden, vooral de Obotriten in Mecklenburg, tot het heidendom terug en brachten de Christen-zendelingen en priesters om. De abt van Ratzeburg werd met 28 monniken vermoord; het afgehouwen hoofd van den bisschop Johannes brachten zij hun afgod Radegast ten offer. Adalbert stierf in het jaar 1072, nadat hij nog had moeten beleven, dat Hamburg door de Obotriten ingenomen en platgebrand was, dat de landerijen der Christenen in Noord-Albingië in eene woestenij verkeerd en de vazallen van zijn bisdom deels vermoord, deels als gevangenen weggesleept waren.

Nadat Adalbert van het hof des konings verwijderd was, nam bisschop Hanno van Keulen, in vereeniging met den aartsbisschop van Mainz, het rijksbewind weder in handen, doch zij waren niet in staat het gezag der regeering naar behooren te doen eerbiedigen. Het gelukte hun niet, de oproerige stammen ten onder te brengen, en evenmin waren zij in staat koning Hendrik tot een beteren levenswandel te bewegen.

Wel was Hendrik volgens den wensch van Hanno en de grooten des rijks er toe overgegaan om een huwelijk te sluiten met Bertha, de dochter van den markgraaf van Susa, doch hij haatte de hem opgedrongen gemalin, niettegenstaande zij schoon, zachtaardig en onberispelijk van zeden was. Nauwelijks gevoelde hij zich weer eenigszins vrij, of hij baadde zich bij vernieuwing in genietingen, die zijne vroegere uitspattingen bijna nog te boven

gingen. Hij verontachtzaamde zijne schoone, jonge gemalin, omringde zich met een aantal boeleersters, met welke hij de schandelijkste bachanaliën vierde, terwijl de zachtaardige, door het volk vergode Bertha in eenzaamheid treurde.

De echtelijke band werd den jongen koning ten laatste zoo onuitstaanbaar, dat hij besloot dien te verbreken. Hij wendde zich, om dit doel te bereiken, tot den aartsbisschop van Mainz, dien hij op zijne hand kreeg, door hem de tiendrechten in Thuringen toe te zeggen; vervolgens verscheen Hendrik te Worms voor de op een rijksdag bijeen geroepen grooten, en deelde hun mede, dat hij voornemens was, zijne gemalin, die nog eene maagd was even rein als zij tot hem was gekomen, naar hare ouders terug te zenden, wijl hij volstrekt niet met haar leven kon.

De vorsten waren buiten zich zelf van verontwaardiging over de houding des konings. Zij verlangden, dat te Mainz eene synode zou belegd worden, die omtrent de voorgenomen echtscheiding eene beslissing nemen zou. Op deze synode verscheen Petrus Damiani, als afgezant van den paus, die zich in naam van den heiligen vader tegen de ontbinding van het huwelijk verklaarde. Ook al de aanwezige vorsten waren deze meening toegedaan en brachten den koning onder het oog, hoezeer hij door deze onrechtmatige echtscheiding zijn doorluchtigen naam zou bezoedelen.

Hendrik zag zich genoodzaakt zijn verlangen op te geven; hij keerde terug naar Goslar en ontving hier zijne gemalin, die hem was nagereisd, vriendelijk, maar koel. De aanminnigheid der schoone vrouw behield ten laatste de overhand; zij maakte den koning, zoo al niet tot een teederminnend gemaal, dan toch tot haar echtgenoot, en Bertha schonk hem in het jaar 1071 een zoon, die evenwel spoedig na zijne geboorte stierf.

Door den tegenstand, welken hij van de vorsten en bovenal van Otto van Nordheim, hertog van Beieren, in zake zijner echtscheiding ondervonden had, was Hendriks haat tegen Otto, wien hij bovendien zijne deelneming aan den aanslag op Swiberswerth (Kaiserswerth) niet vergeven kon, nog meer aangegroeid. Hij nam een eerloos middel te baat om Otto van diens hertogdom te berooven. Een berucht gelukzoeker, Egeno, werd òf door Hendrik zelf òf door diens aanhangers gewonnen. Hij beschuldigde den hertog, dat deze hem had aangespoord om Hendrik te vermoorden, en toonde, om aan zijne beschuldiging kracht en klem bij te zetten, een zwaard, hetwelk Otto hem — naar hij zeide — tot het volbrengen van den aanslag had ter hand gesteld.

Hendrik dagvaardde den hertog naar Mainz, om zich te verantwoorden; toen deze zijne onschuld betuigde, eischte de koning, dat Otto door een godsgericht, door een tweegevecht met zijn aanklager, die onschuld bewijzen zou. De Duitsche vorsten waren diep verontwaardigd over 's konings eisch, dat een man van onbevlekten naam zou strijden met een nietswaardigen schurk, die door diefstal en openbaren roof zich zijn adeldom onwaardig gemaakt had. De koning bleef echter onverzettelijk en toen Otto, wien hij niet eens vrijgeleide naar Goslar wilde verleenen, weigerde te verschijnen, liet hij hem door eenige Saksische vorsten schuldig verklaren aan hoogverraad. Nauwelijks was dit vonnis geveld, of hij trok met zijne manschappen naar Beieren, waar hij op eene onmenschelijke wijze huis hield. De koning verbrandde, gelijk Lambertus van Hersfeld verhaalt, de dorpen en kasteelen, hij plunderde de landhoeven en liet toe, dat vrouwen en meisjes op de schandelijkste wijze onteerd werden.

Ook hertog Otto greep eindelijk naar de wapenen; hij hoopte op hulp van de zijde der Duitsche vorsten, maar dezen lieten hem aan zijn lot over. Alleen Magnus, de zoon van hertog Ordulf van Saksen, ondersteunde hem. Deze twee mannen waren echter niet bij machte om den koning langen tijd het hoofd te bieden; zij werden overwonnen en gevangen genomen.

Hendrik IV ontzette Otto van het hertogdom Beieren en schonk dit aan den schoonzoon van den ongelukkigen vorst, Welf IV, den zoon van den

markgraaf Azzo van Este. Welf, die tot dusver een trouw vriend van zijn schoonvader geweest was, verliet diens zijde, zoodra zijn eigenbelang dat vorderde; hij zond zijne echtgenoote naar haar vader terug en nam de hertogelijke waardigheid uit Hendriks handen aan.

Het geluk scheen in die dagen niet van des konings zijde te wijken, ook hertog Berthold van Karinthië, met wien hij in twist geraakt was, ontzette hij onder een nietig voorwendsel van zijn hertogdom; evenzoo verklaarde hij dat de hertogelijke zetel van Saksen open stond, dewijl Magnus gevangen was genomen.

Van nu af toonde Hendrik zonder de minste terughouding, dat hij geen ander plan koesterde, dan in Duitschland eene onbeperkte alleenheerschappij te vestigen; door zijne willekeurige regeering en zijn losbandig leven joeg hij intusschen het geheele Duitsche volk tegen zich in het harnas. Meestal vertoefde hij te Goslar of op den Harzburg; van hier oefende hij op het rijk zulk eene voorbeeldelooze dwingelandij uit, dat alle standen des volks zich evenzeer in hunne rechten gekrenkt voelden.

Met eene tot dusver onbekende schaamteloosheid dreef hij handel in geestelijke ambten. Lambertus van Hersfeld verhaalt: de waardigheid van abt werd openlijk geveild; de monniken dachten aan niets anders dan aan geldelijk voordeel; bij het verkiezen van een abt werd niet gevraagd, wie aan het hoofd van eene abdij verdiende te staan, maar alleen, wie dat ambt het best betalen kon.

De koning en zijne hovelingen ondernamen van de residentie uit strooptochten naar de nabijgelegen steden en dorpen, en deden den armen inwoners een ondragelijken overlast aan. Het vee der landlieden dreven ze weg; de vrouwen en dochters verkrachtten zij onder de oogen der mannen; dikwijls ontvoerden zij haar met geweld naar hunne burchten en zonden de ongelukkige onteerde schepsels onder schimp en spot naar hunne mannen en vaders terug. Indien een dier onderdrukten het waagde, eene klacht over zulk eene afschuwelijke behandeling in te dienen, werd hij geboeid in den diepsten kerker van het slot geworpen en kon hij alleen door opoffering van al zijne bezittingen zijn leven koopen.

De Saksische bevolking ging diep gebogen onder den druk, haar door 's konings losbandigheid opgelegd. Weldra ontstond er in Saksen eene algemeene gisting; niet alleen de hoogere en lagere adel, maar ook de geestelijkheid, de burgers en zelfs de hoorige boeren waren diep verontwaardigd over het schandelijk bewind, door Hendrik IV gevoerd. Zij sloegen de handen ineen en besloten zich gewapenderhand tegen den koning te verzetten.

Hendrik rustte in dien tijd juist een leger tegen de Polen uit; de Saksische grooten riepen nu het volk te wapen, onder de verklaring, dat Hendriks troepen niet bestemd waren om tegen de Polen, maar tegen de Saksers aangevoerd te worden. Vol geestdrift gaf het volk aan de oproeping zijner vorsten gehoor; meer dan 60,000 Saksers grepen naar de wapenen.

Eer zij echter den strijd aanvaardden, wenschten zij dien door vreedzame onderhandelingen onnoodig te maken. Zij zonden gezanten naar Goslar, met den eisch, dat de koning zijn leger afdanken en de burchten, die hij door geheel Saksen tot onderdrukking des volks opgericht had, slechten zou; indien hij dit deed, wanneer hij bovendien niet alleen in Saksen, maar ook in andere gewesten verblijf houden en zijne onbeschaamde gunstelingen, die het rijk te gronde richtten, ontslaan wilde, beloofden zij, dat zij hem gewillig en trouw zouden dienen; in het tegenovergestelde geval echter zouden zij met het zwaard in de vuist hunne rechten handhaven. Het gezantschap werd met een minachtend antwoord afgescheept en het gevolg was, dat de Saksers de daad bij het woord voegden. Zij belegerden Goslar; Hendrik moest met eenige getrouwen vluchten en eene schuilplaats zoeken in den sterken, schier onneembaren Harzburg. Berthold van Karinthië, die zich met hem verzoend had, en de bisschoppen

van Zeitz en Osnabrück volgden hem. Wel was Hendrik op den Harzburg zijn leven zeker, maar het stond te duchten, dat, wanneer hij daar bleef, ook in andere deelen des rijks een opstand uitbreken zou.

Terwijl de Saksers het kasteel ingesloten hielden, verliet Hendrik het in alle stilte. Drie dagen achtereen zwierf hij door het uitgestrekte woud, dat den burcht omringde, totdat hij eindelijk, na een tocht vol bezwaren en ongemakken en bijna geheel uitgeput van vermoeienis, den 12en Augustus 1073 te Eschwege aankwam.

Hij was weder vrij en besloot terstond, een leger tegen de Saksers uit te rusten. Met dit doel riep hij eene vorstenvergadering te Hersfeld bijeen. Met ootmoedige beden wendde hij zich tot de grooten des rijks, om hunne ondersteuning tegen de Saksers te verwerven, doch dezen besloten, nog eens te zamen te komen, eer zij tot dezen veldtocht besluiten konden.

Intusschen woedde in Saksen de opstand voort; de koninklijke burchten werden de één na den ander stormenderhand ingenomen en Hendrik zag zich gedwongen om hertog Magnus in vrijheid te stellen, ten einde hem uit te wisselen tegen zijne meest geliefde gunstelingen, die door de Saksers gevangen waren genomen.

Op Hendriks dringend verzoek werd eindelijk eene nieuwe vergadering van de rijksvorsten te Greslingen uitgeschreven. Zij had den 20sten October 1073 plaats. Daar verschenen ook de Saksische vorsten, door 14,000 gewapende manschappen vergezeld, om hunne klachten tegen den koning in te brengen. Zoo schandelijk was de behandeling, hun door Hendrik aangedaan, dat de hertogen van Lotharingen, Zwaben en Karinthië, de aartsbisschoppen van Mainz en Keulen en de bisschoppen van Metz en Bamberg zich niet weerhouden konden te verklaren, dat het Saksische volk gerechtigd was geweest om naar de wapens te grijpen, ja zoo diep waren zij over 's konings gedrag verontwaardigd, dat zij besloten Hendrik af te zetten en hertog Rudolf van Zwaben in zijne plaats tot koning te verheffen. Dit zou ook op staanden voet geschied zijn, indien niet Rudolf geweigerd had, de kroon, die hem door zulk gering aantal vorsten aangeboden werd, aan te nemen.

Hendriks aanzien was dieper gedaald dan ooit te voren; hij werd algemeen veracht. Zijne vijanden poogden hem thans door dezelfde schandelijke middelen ten val te brengen, welke Hendrik tegenover Otto van Nordheim aangewend had. Een der liederlijkste hovelingen, Regenger, verklaarde, dat de koning hem omgekocht had om de hertogen Rudolf van Zwaben en Berthold van Karinthië te vermoorden.

Deze leugenachtige verklaring vond algemeen geloof; ofschoon Hendrik, diep verontwaardigd over deze lasterlijke aantijging, aanbood, zijne onschuld te bewijzen door een godsoordeel, namelijk door een tweegevecht met hertog Rudolf. Ook toen Regenger, die met een van Hendriks onderhoorigen in het godsgericht kampen zou, daar Rudolf het tweegevecht met den koning geweigerd had, vóór den daartoe bepaalden dag stierf en zelfs voor zijn dood bekende, dat hij Hendrik valsch beschuldigd had, was dit niet voldoende om den koning in zijne eer te herstellen.

Hoe diep Hendrik zich ook verootmoedigde, hoe ijverig hij al zijne krachten inspande om de vorsten tot een oorlog tegen de Saksers te bewegen, al zijne pogingen waren vruchteloos. Nog eens riep hij den adel des rijks op, om zich onder zijne banier te scharen; slechts weinigen gaven aan die roepstem gehoor. Den koning bleef dus niets over dan aan het hoofd eener kleine schaar, die grootendeels uit burgers der hem trouw gebleven stad Worms bestond, in Januari 1074, naar Saksen op te breken.

Zijne geringe macht vergunde hem niet, den strijd met het veel sterkere Saksische leger te wagen. Hij moest eindelijk alle voorwaarden aannemen, welke de Saksers hem stelden. Zijne burchten werden aan den moker prijsgegeven, en in het vredesverdrag, dat gesloten werd, maakten de Saksers

zelfs de bepaling, dat zij gerechtigd zouden zijn om de wapens weder op te vatten, ingeval Hendrik iets naliet van al hetgeen hij, door den nood gedrongen, had ingewilligd.

Hendrik moest zich deze vernederende voorwaarden laten welgevallen; doch in zijn binnenste koesterde hij een brandende dorst naar wraak. Ten einde ter rechter tijd die wraakzucht bot te kunnen vieren, was zijn eerste werk zich vrienden en bondgenooten te verwerven. Hoewel hij de Duitsche vorsten doodelijk haatte, trachtte hij thans toch op allerlei wijzen hunne vriendschap te winnen. Hij reisde van gewest tot gewest, van stad tot stad; overal deelde hij gunstbewijzen uit, de vorsten vleide hij, de hooge geestelijken won hij door schitterende beloften. Zoo gelukte het hem binnen een ongeloofelijk korten tijd meer macht te verwerven dan hij vroeger ooit bezeten had.

Ook het onverstand der Saksers werkte zijne plannen in de hand; zij slechtten niet alleen de versterkingen van den Harzburg, maar maakten in hun overmoed den burcht zelf met den grond gelijk en spaarden zelfs het kerkgebouw niet. Zij staken de kerk in brand en ontheiligden het altaar, zelfs het koninklijke familiegraf schonden zij en strooiden de vorstelijke asch, die daarin rustte, in den wind.

De Zuidduitsche vorsten waren over zooveel schandelijke vermetelheid diep verontwaardigd. Zij gaven bereidvaardig gehoor aan Hendriks oproeping om tegen de Saksers de wapenen op te vatten, hoewel de Saksische grooten gezanten aan den koning zonden, om zich wegens die barbaarsche handelingen, waaraan zij geen deelgenomen hadden, te verontschuldigen. Op den rijksdag werd bepaald dat de strijdkrachten van geheel Duitschland zich op den 8 Juni 1075 bij Bredingen zouden verzamelen *).

Het bevel des konings werd overal opgevolgd. Hendrik had den Duitschen vorsten beloofd, dat hij de landerijen, die zij veroveren zouden, tusschen hen zou verdeelen; door lage zelfzucht gedreven riepen de grooten des rijks thans hunne mannen op, om de Saksers te bevechten, wier recht tot den opstand zij vroeger zelf erkend hadden.

Hendrik stond weldra aan het hoofd van een talrijk en voortreffelijk uitgerust leger; slechts enkele Duitsche vorsten bleven met hunne troepen weg.

Tegen zulk eene macht waren de Saksers, hoe dapper zij ook door Otto van Nordheim aangevoerd werden, niet opgewassen; zij werden dan ook, als wij het bericht van Lambertus van Hersfeld mogen gelooven, den 13^{en} Juni 1075 bij Hohenburg aan de Unstrut geheel verslagen. Hun leger, waarvan 8000 man sneuvelden, werd uit elkaar gejaagd.

Na deze overwinning verwoestte Hendrik bijna als een waanzinnige de Saksische gewesten. Eindelijk ontstond er een hongersnood, waardoor de koning zich genoodzaakt zag zijne krijgslieden te ontslaan, nadat de vorsten hem beloofd hadden in November van hetzelfde jaar tot een nieuwen veldtocht tegen de Saksers onder de wapenen te komen.

In den bloedigen slag bij Hohenburg hadden de Saksische boeren de zwaarste verliezen geleden. Terwijl de edelen en hunne dienstmannen op hunne vlugge paarden aan de slachting waren ontkomen, hadden het zwaard en de lans der vijanden de te voet vechtende lijfeigenen in grooten getale in het zand doen bijten. De overblijvenden besloten daarom, in het vervolg niet weer naar de wapenen te grijpen; zij herinnerden zich al te goed de zware onderdrukking, welke zij van de zijde hunner heeren hadden moeten verduren, terwijl de schandelijke daden van het koninklijk hof uit hun geheugen gewischt waren.

*) Eer Hendrik den oorlog tegen de Saksers begon, ondernam hij nog een veldtocht tegen de Hongaren, ten einde zijn zwager Salomo, die opnieuw verdreven was, op den troon te herstellen. Hij bereikte echter zijn doel niet. Geisa, die Salomo ten val gebracht had, bleef koning van Hongarije.

Inderdaad was het voor hen, de onderdrukte en mishandelde lijfeigenen, vrij onverschillig, of koning Hendrik, dan wel de Saksische grooten het land regeerden.

Tevergeefs stelden dezen de krachtigste pogingen in het werk om het volk tot een nieuwen veldtocht aan te vuren. Toen in den herfst van 1075 de legers der Zuidduitsche vorsten zich opnieuw rondom Hendriks banier schaarden, zagen de Saksers van allen tegenweer af, ofschoon ditmaal de hertogen van Beieren, Zwaben en Frankenland hunne manschappen niet bij het koninklijk leger gevoegd hadden, dewijl zij vreesden, dat eene tweede zegepraal de macht van den ook bij hen gehaten Hendrik al te zeer zou doen aangroeien. De Saksische adel, die niet bij machte was om een leger op de been te brengen, moest zich onderwerpen; de trotsche edelen waren genoodzaakt den 25en October voor den koning te verschijnen en hem ootmoedig om genade te smeeken. Hendrik stelde hen onder bewaking van eenige Duitsche vorsten, totdat men het omtrent hun vonnis eens zou zijn geworden. Kort daarop brak hij echter zijn woord; hij liet de gevangenen naar afgelegen gewesten brengen, zonder rechterlijk vonnis beroofde hij hen van hunne goederen en leenen, welke hij onder zijne ridders, de deelgenooten zijner uitspattingen, verdeelde.

Thans meende de koning, dat hij eindelijk weder heer en meester in Duitschland was, daar hij in dezen tijd ook door den dood van een zijner gevaarlijkste vijanden verlost werd. Aartsbisschop Hanno van Keulen stierf, diep gebogen onder de zware slagen, door het lot hem toegebracht; de zwaarste slag van alle was zeker de nederlaag zijner Saksische vrienden en de zegepraal, door den gehaten Hendrik behaald.

Hendrik maakte een schandelijk misbruik van zijne overwinning; overal in de Saksische gewesten bouwde hij nieuwe sterkten, wier bezettingen in hun overmoed het land aftiepen en de inwoners mishandelden. Weinig vermoedde de vorst, die zich thans op het toppunt van zijn geluk waande, dat hem een strijd te wachten stond, oneindig gevaarlijker dan die, welken hij kort geleden ten einde gebracht had, een strijd, die zijn troon veel ernstiger zou bedreigen dan de opstand der Saksers gedaan had.

ZES EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Paus Gregorius VII. Zijn verleden. Stephanus X. Benedictus X. De hervorming der kerk onder Nicolaas II. De pataria te Milaan. De Noormannen in verbond met den paus. Veranderde wijze van benoeming der pausen. De tegenpausen Alexander II en Honorius II. De keizerlijke partij in Italië. De groote gravin Mathilde. Gregorius' maatregelen tot hervorming der kerk. Wet op het celibaat der geestelijken. Wet op de investituur der leeken. Hendrik IV en Gregorius VII. Onwankelbare moed van Gregorius VII. De kerkvergadering te Worms. Gregorius afgezet. Hendrik IV in den ban gedaan. Algemeene opstand in Duitschland. De rijksdag te Tribur. Des vorsten reis in den winter naar Italië. Hendrik IV te Canossa. De hoogste zegepraal van Gregorius VII.

De hevige storm, die tegen Hendrik IV opstak op hetzelfde oogenblik, waarin hij zijne macht voor altijd gevestigd waande, en die hem dieper vernederen zou dan éénig vorst van vroegeren of lateren tijd, werd verwekt door

Gregorius VII, den paus, die sinds het jaar 1073 te Rome regeerde. Wij moeten, eer wij den strijd tusschen den paus en den keizer schetsen, een stap achterwaarts doen en een blik werpen zoowel op de geschiedenis der kerk gedurende de laatste jaren als op het verleden van Gregorius VII.

Op eene kleine boerenhofstede in de nabijheid van het Toscaansche stadje Soana was omstreeks het jaar 1020 een knaap geboren, die den naam Hildebrand ontving. Zijn oom van moederszijde was abt van het Mariaklooster aan den Aventinus te Rome. Deze nam zijn neef tot zich, gaf hem eene voortreffelijke opvoeding en leidde hem op voor den geestelijken stand. Reeds op jeugdigen leeftijd ontving Hildebrand de priesterlijke wijding. Als monnik toonde hij zich weldra een warm voorstander van de reformatorische beginselen, die van het klooster Clugny uitgingen. Spoedig kwam hij in groot aanzien, zoowel om zijne schitterende talenten als om zijne onvermoeide en welberaden pogingen tot hervorming van de kerk; wij aanschouwden hem reeds aan het hoofd van het gezantschap, hetwelk van Hendrik III de aanstelling van een vromen en bekwamen paus vragen kwam.

In Duitschland maakte zijn scherpe blik hem binnen korten tijd met den waren toestand des rijks bekend. Later hield hij zich eenigen tijd in het klooster Clugny op, waar zijne plannen tot hervorming van de kerk tot meerdere rijpheid kwamen. Kort daarna treffen wij hem te Rome in de invloedrijkste ambten aan. Als kardinaal-subdiaconus stond hij aan het hoofd van het stadsbestuur en verkeerde hij met de buitenlandsche hoven; hij was in één woord de rechterhand der pausen, die hij met den grootsten ijver en de stiptste nauwgezetheid diende. Van hem ging een groot deel der hervormingsmaatregelen uit, welke door de pausen Stephanus X, Nicolaas II en Alexander II genomen werden. Stephanus X, een broeder van den hertog Godfried van Lotharingen, onderscheidde zich vooral door zijne gestrengheid jegens alle gehuwde priesters. Hildebrand stond hem daarbij met onbezweken trouw ter zijde. Den 29^{en} Maart 1058 stierf Stephanus X te Florence. De graven van Tusculum wendden terstond de krachtigste pogingen aan om een met hen bevrienden man, Johannes van Velletri, op den pauselijken stoel te plaatsen. Hunne pogingen gelukten. Benedictus X werd paus en met hem begon een tijdperk van vervolging aller vrienden van eene doortastende kerkhervorming.

Hildebrand, die juist van eene reis, als gezant van het pauselijk hof ondernomen, uit Duitschland terugkeerde, ontving te Florence het bericht der verheffing van Benedictus X. Terstond bewerkte hij, dat te Sutri eene synode bijeengeroepen werd. Deze kerkvergadering zette Benedictus X af en deed hem in den ban; de bisschop Gerard van Florence werd door haar tot paus verkozen; de nieuwe paus nam den naam Nicolaas II aan, de keizerin bekrachtigde die benoeming en de bevolking van Rome werd door Hildebrands invloed voor den nieuwen opvolger van Petrus gewonnen. Reeds in Januari 1059 trok hij het Lateraan binnen. Benedictus X had zijn heil in de vlucht moeten zoeken. Door Hildebrands toedoen was de pauselijke stoel eindelijk ontslagen van de dwingelandij der Romeinsche edelen, welke de hoofden der kerk zoo lang beheerscht hadden.

Nicolaas II betoonde zich zeer dankbaar jegens Hildebrand, die zijn trouwe raadsman bleef. Thans begon in Italië een merkwaardige strijd over de hervorming van de kerk. Vooral te Milaan werd hij met de grootste verbittering gevoerd.

De aartsbisschoppen van Milaan beschouwden zich zelf als de opvolgers van den heiligen Ambrosius; zij hadden tegenover de pausen steeds eene zekere onafhankelijkheid bewaard; de bisschoppen van Boven-Italië stonden onmiddellijk onder hunne bevelen.

Juist in Boven-Italië waren simonie en nicolaïtisme op de schrikbarendste wijze verbreid. De meeste priesters der diocese van Milaan hadden vrouwen,

bijna allen waren door koop in het bezit hunner ambten gekomen. Geen wonder, dat zij zich zoo heftig mogelijk tegen de hervormingsplannen van Nicolaas en Hildebrand verzetten. Daarentegen ontstond te Milaan in den boezem van het volk zelf eene partij, die door de priesters en de met hen verbonden edelen patariërs, d. i. gespuis genoemd werd, doch die dezen naam weldra met fierheid tot hunne partijleus aannamen. De patariërs, opgewonden godsdienstige dwepers, beoogden de verheffing van de heerschappij des pausen boven de wereldlijke macht en eene doortastende hervorming van de kerk, terwijl de bisschoppen en de stedelijke adel aanhangers van het keizerlijk hof waren en zich tegen de uitroeiing van simonie en nicolaïtisme aankantten.

De pataria was voor Hildebrand een krachtige steun. Terzelfder tijd echter zag hij, tot uitvoering van zijne plannen om de wereldlijke macht der pausen te verheffen, naar bondgenooten onder de vorsten van Italië om en hij vond die in de Noormannen.

De onvermoeide graaf Richard van Avrea, een even talentvol als dapper ridder, had juist in die dagen het hertogdom Capua veroverd en de laatste afstammelingen der Longobardische hertogen verdreven, terwijl Robert Guiscard zich van Apulië en Calabrië meester gemaakt had. Met deze beide vorsten sloot Hildebrand in naam van paus Nicolaas II een verbond. Hij beloofde hun, hen als hertogen der door hen veroverde landen te zullen erkennen, indien zij van hun kant den apostolischen stoel den eed als leenman zwoeren.

De Noormannen betoonden zich voor die gunst erkentelijk; zij werden trouwe aanhangers van den hervormingsgezinden paus, dien zij tegen den oproerigen adel in het Romeinsche gebied beschermden. De Noorsche benden veroverden de burchten dier edelen en maakten ze met den grond gelijk. Benedictus X, die zich tot dusver nog staande had gehouden, werd eindelijk genoodzaakt van de pauselijke waardigheid afstand te doen.

Ook in Lombardije behaalde de pataria de overhand; door den kardinaal Petrus Damiani werd de kerk van Milaan aan die van Rome ondergeschikt gemaakt. De aartsbisschop moest zich naar de bevelen van den paus gedragen; de priesters, die zich aan simonie en nicolaïtisme schuldig hadden gemaakt, werden met boeten of afzetting gestraft.

In het jaar 1059 kwam te Rome eene kerkvergadering bijeen, waaraan een groot aantal Italiaansche, Bourgondische en Fransche bisschoppen, geestelijken en monniken deelnamen. Zij vaardigde eene wet op de verkiezing der pausen uit, welker doel was zoowel den paus te bevrijden van het oppergezag des keizers, als hem te onttrekken aan den invloed, welken de bevolking van Rome en de naburige edelen tot dusver op die benoeming hadden uitgeoefend.

Volgens deze nieuwe regeling zou de benoeming van een paus in het vervolg niet meer door den adel, het volk en de priesterschap van Rome, maar door een afzonderlijk college van kardinalen geschieden; dat college zou samengesteld worden uit de 7 kardinaalbisschoppen en de 28 priesters en diakenen der voornaamste kerken van Rome, die kardinaalpriesters genoemd werden; door latere pausen is dit getal nog uitgebreid. Den keizer was bij die verkiezing ter nauwernood eene stem verleend. Wel was in het besluit verklaard, dat de keuze geschieden moest met inachtneming van den verschuldigden eerbied jegens Hendrik, die thans koning was en met Gods wil ook later keizer zijn zou, maar deze woorden waren niets meer dan een bloote vorm.

Van dien tijd af vereenigden de pausen de kroon met den mijter tot een teeken, dat de heerschappij, zonder inmenging der wereldlijke macht, den bisschoppen van Rome onmiddellijk door God en den heiligen Petrus was opgedragen. In den loop der 14e eeuw namen zij de driedubbele kroon aan.

De hervorming, die Nicolaas op raad van Hildebrand in de kerk invoerde, vond in Italië en Duitschland sterken tegenstand, vooral bij den Romeinschen

en Lombardischen adel. Hildebrand liet zich hierdoor het spoor niet bijster maken. Na den dood van Nicolaas II, den 27en Juli 1061, bewerkte hij, dat de nieuwe paus door het college van kardinalen benoemd werd; op zijn voorstel vestigde dit lichaam zijne keus op een ijverig voorstander der hervorming van de kerk, op een beschermer der pataria, den aartsbisschop van Lucca, die den naam van Alexander II aannam. De jegens elke hervorming vijandig gezinde partij verkoos daarentegen op de synode te Bazel in October 1061 den bisschop van Pavia tot tegenpaus, die als Honorius II optrad.

Wel gelukte het Honorius met de hulp der oproerige edelen tot tweemaal toe in Rome door te dringen en zich daar gedurende korten tijd staande te houden, maar hij was niet in staat zich algemeen als paus te doen erkennen. Op Pinksteren van het jaar 1064 werd op eene kerkvergadering te Mantua Alexander II plechtig als de eenig wettige paus erkend en Honorius in den ban gedaan. De aartsbisschop van Keulen, die als rijksbestuurder tegenwoordig was, verklaarde zich insgelijks voor Alexander. Hiermede waren echter de twisten in den boezem der Kerk volstrekt niet gesmoord. Zoo liet de aartsbisschop Hanno, die in het jaar 1068 als keizerlijk gezant naar Rome trok, zich op zijne reis zelfs nog tot onderhandelingen met Honorius II verleiden. Hij werd daarvoor door Alexander II tot eene strenge kerkelijke boete veroordeeld.

Ook Milaan was voortdurend het tooneel van hevige onlusten. Een ijverig partijganger der pataria, de dweepzieke priester Ariald werd in een opstand gedood. Hij werd door de patariërs als een martelaar beschouwd. In zijne plaats stelde de even vurige ridder Erlembald zich aan het hoofd der kerkelijke partij, waaraan hij door zijn voorbeeld nieuw leven bijzette. Terwijl hij voor het oog der wereld in zijne schitterende wapenrusting voor de kerk en tegen de aanhangers van simonie en nicolaïtisme streed, hulde hij zich in het verborgen in het haren kleed eens boetelings; hij was een van die met vurige geestdrift bezielde dwepers, die door de innigheid hunner overtuiging grootsche dingen tot stand brengen. Onder zijne aanvoering verkreeg de pataria te Milaan en in een groot deel van Lombardije de bovenhand.

De pogingen der patariërs werden in die dagen begunstigd door eene merkwaardige vrouw, die zich in de geschiedenis een beroemden naam verworven heeft. Mathilde van Tuscia, de groote gravin bijgenaamd, streed met manlijke standvastigheid voor de reinheid der Roomsche kerk; zij was eene trouwe vriendin van Hildebrand.

Mathilde regeerde over de belangrijkste steden van Toscane, over Modena, Reggio, Mantua, Pavia, Verona en Piacenza, zij was gehuwd met Godfried den Bultenaar van Lotharingen, zonder echter werkelijk zijne gemalin te zijn, daar zij, gescheiden van haar echtgenoot, in Italië verblijf hield. Mild jegens de armen, hulpvaardig jegens alle ongelukkigen, was zij niet slechts eene vrome dweepster, maar eene waarlijk godsdienstige vrouw. Door hare aanzienlijke macht verschaften zij den patariërs de overwinning.

In het jaar 1073 stierf paus Alexander II en de kardinaal Hildebrand volgde hem onder den naam Gregorius VII op. Thans was hij in de gelegenheid om als paus al die stoute en eerzuchtige plannen, waartoe hij als kardinaal de wereldlijke macht der pausen voorbereid had, tot in de kleinste bijzonderheden door te zetten.

Gregorius was een man van uitstekende talenten, van reine zeden en van een onberispelijk levensgedrag. Hij paarde een diepen staatkundigen blik aan onwrikbare vastheid van karakter; de gave der welsprekendheid was hem in zulk eene mate eigen als slechts weinigen haar bezitten, en hij bezat bovendien het talent om zijne ware bedoelingen overeenkomstig den eisch der omstandigheden, zoo te verbergen, dat hij hierdoor zijne vijanden menigmaal om den tuin wist te leiden.

Hij had zich tot levensdoel gekozen de vernietiging der keizerlijke macht, om de wereldheerschappij der Roomsche kerk daarvoor in plaats te stellen.

»Twee gesternten regeeren de wereld", zeide hij, »de zon en de maan. De zon is het beeld der pauselijke, de maan der koninklijke macht; de koning staat onder den paus, in het pausdom moet de geheele Christelijke wereld zich vereenigen. Één heer regeert de wereld, namelijk de paus, de plaatsvervanger Gods op aarde".

Van dit beginsel uitgaande dacht Gregorius VII na zijne benoeming er volstrekt niet aan, de goedkeuring van Hendrik IV te vragen, ofschoon hij niet op wettige wijze benoemd was, daar niet het college van kardinalen, maar de stem van volk en geestelijkheid hem op den pauselijken stoel verheven had. In weerwil hiervan beschouwde Gregorius VII zich als den echten, wettigen paus. Terstond na zijne verkiezing nam hij zoowel tegenover het volk als tegenover de vorsten eene gebiedende houding aan. Door zijne wilskracht wist hij de wereldlijke grooten van Rome tot gehoorzaamheid te brengen; de Noorsche hertogen zwoeren hem den leeneed. Robert Guiscard, die hiermede te lang draalde, werd door hem in den ban gedaan; zelfs de koning van Frankrijk zag zich met den banvloek bedreigd, indien hij de Fransche kerk niet geheel aan den pauselijken stoel ondergeschikt maakte.

Om aan den pauselijken stoel de hoogste macht te verschaffen en de geestelijken voor altijd aan Rome te onderwerpen, vaardigde Gregorius VII de strengste kerkelijke wetten uit. In het jaar 1074 herhaalde hij niet slechts op eene te Rome gehouden synode het verbod der simonie, hij kondigde nog eene andere wet af, die de gewichtigste gevolgen na zich zou sleepen, de bekende wet op het celibaat (de ongehuwde staat) der geestelijkheid. Hij bepaalde, dat geen priester een kerkelijk ambt mocht bekleeden, wanneer hij niet vooraf plechtig beloofd had, nooit te zullen huwen, en hij verbood allen leeken deel te nemen aan eenige godsdienstige handeling, hoe ook genaamd, die door een gehuwd geestelijke werd verricht. Aan alle gehuwde geestelijken werd bevolen, òf van hunne vrouwen te scheiden, òf hunne ambten neer te leggen.

Deze wet riep zoowel in Duitschland als in Italië den heftigsten tegenstand in het leven. Verreweg de meeste priesters van lageren rang waren gehuwd, zij weigerden hunne vrouwen te verlaten, doch Gregorius drong met onverbiddelijke gestrengheid op de nakoming zijner bevelen aan. In weerwil hiervan was het noch hem noch zijn naasten opvolgers mogelijk, de wet op het celibaat volkomen in te voeren; bijna eene eeuw zou er nog verloopen, eer zij overal gehoorzaamd werd.

Niet alleen de lagere geestelijkheid, zelfs de bisschoppen kantten zich tegen deze wet aan; in eene kerkvergadering te Parijs werd onder anderen besloten, haar niet te gehoorzamen. Bijna in alle landen ontmoetten de pauselijke legaten, die Gregorius' bevelen moesten uitvoeren, heftigen tegenstand, één hunner werd zelfs te Burgos in Spanje zwaar mishandeld.

Vooral in Duitschland was de afkeer der geestelijkheid van de invoering van het celibaat bijzonder sterk, zelfs de aartsbisschoppen verhieven hier hunne stem er tegen. Wel maakte de zwakke aartsbisschop Siegfried van Mainz het bevel van Gregorius VII in zijne diocese bekend en riep hij eene synode te Erfurt bijeen, om over maatregelen ter uitvoering van die wet te beraadslagen, doch in de synode verhief zich daartegen zulk een sterke tegenstand, dat hij de vergadering moest opheffen. De aartsbisschop van Bremen, die een tegenstander van Gregorius VII was, dacht er niet aan de wet ten uitvoer te leggen. De meeste priesters van zijne diocese waren gehuwd en zouden nooit zijn bevel gehoorzaamd hebben. De bisschop Otto van Constanz ging zoo ver, dat hij zijnen geestelijken uitdrukkelijk verlof gaf om eene vrouw te nemen.

Gregorius liet zich door dit algemeen verzet geen vrees aanjagen. Hij bleef onwrikbaar bij zijn besluit. In alle landen liet hij bekend maken, dat elke leek, die bij een gehuwden priester de mis hoorde, in den ban gedaan zou worden. Hierdoor kreeg hij den grooten hoop op zijne hand. Op meer

dan ééne plaats stond het volk tegen de gehuwde geestelijken op, het mishandelde hen en verjoeg hen van hunne standplaatsen. Weldra dreef de vrees een groot deel der priesters er toe hunne vrouwen te verlaten; door zulke middelen werd het celibaat langzamerhand ingevoerd.

Dit was voor de organisatie der Roomsche kerk eene zaak van het hoogste gewicht. De priesters, die door geene huwelijksbanden gebonden waren, hadden voortaan geen ander belang dan dat van hun stand, zij vormden een reusachtig strijdvaardig leger, dat gereed was op den eersten wenk voor de macht van den pauselijken stoel in de bres te springen.

Niet minder belangrijk dan deze wet was eene andere op de leeken-investituur, welke Gregorius in de eerste maanden van 1075 op eene kerkvergadering te Rome uitvaardigde. Bij die wet verbood hij den geestelijken, een bisdom of eene abdij van een wereldlijk vorst aan te nemen; de beleening door ring en staf, waardoor de wereldlijke vorsten tot dusver de geestelijken tot hunne vazallen gemaakt hadden, mocht in het vervolg niet meer plaats vinden, de paus alleen zou het recht hebben om iemand in de hoogste geestelijke ambten te bevestigen, terwijl de benoeming van de bisschoppen aan de geestelijken werd opgedragen. Elke priester, die het wagen durfde, in strijd met deze wet te handelen, werd van zijn ambt ontzet. Koningen en wereldlijke vorsten werden met den kerkelijken banvloek bedreigd, indien zij bisdommen of abdijen wegschonken.

Deze wet maakte de geestelijkheid der geheele Christelijke kerk van den paus afhankelijk. Zijne macht breidde zich hierdoor op ongeloofelijke wijze uit en Gregorius VII bevestigde die macht nog door, overeenkomstig de Isidorische decretalen, te bepalen, dat de paus alleen het recht had om kerkvergaderingen te beleggen; eene kerkvergadering, die niet door den paus uitgeschreven was, zou onwettig en aan hare besluiten niemand gebonden zijn.

Deze belangrijke wetten brachten in de geheele Christelijke wereld eene ongewone opschudding teweeg; het kon niet anders of zij moesten overal den doortastenden paus verbitterde vijanden verwekken.

De Italiaansche edelen waren diep verontwaardigd over deze nieuwigheden, doch Gregorius bekommerde zich niet om hunne vijandschap; met eene onverschrokkenheid, die voor niets terugdeinsde, ging hij op den ingeslagen weg voort. Toen hij op een kerstfeest in de kerk de mis las, stormde eensklaps een Romeinsch burggraaf, Centius genaamd, aan het hoofd eener gewapende bende het godshuis binnen. Na een korten strijd werd de paus bij de haren van het hoogaltaar weggesleurd en aan het voorhoofd gewond; onder mishandelingen en dreigende smaadredenen sleepten de soldaten hem naar een sterken toren, die aan Centius toebehoorde. Het gerucht van deze schendige daad was in een oogwenk door Rome verbreid, het volk stroomde de straat op en omringde den toren, en weldra had zich zulk eene onafzienbare volksmenigte verzameld, dat Centius het onmogelijk achtte zich tegen deze overmacht te verdedigen. Hij wierp zich den paus te voet en smeekte om genade. Gregorius antwoordde hem: »Wat gij tegen mij misdaan hebt, vergeef ik u. Dewijl gij echter ook tegen God en de kerk gezondigd hebt, kunt gij alleen door eene bedevaart naar Jeruzalem de genade van den almachtigen God herwinnen." Centius onderwierp zich aan die boete en stelde den paus in vrijheid. Met een bebloed gelaat verscheen deze onder de volksmenigte, die hem naar de kerk terugvoerde. Voor het hoogaltaar zette hij, kalm alsof er niets gebeurd was, de godsdienstplechtigheid voort.

Zoo vervolgde Gregorius onverschrokken zijn weg. Niets begunstigde meer de verwezenlijking van zijn plan, om de pauselijke macht boven de keizerlijke te verheffen, dan de teugellooze willekeur en onmenschelijke wreedheid, waardoor de regeering van Hendrik IV zich kenmerkte en waardoor de koning zich zoowel bij de vorsten als bij het volk van Duitschland gehaat had gemaakt. Gedurende zijne oorlogen met de Saksers had Hendrik IV zich tegenover den

trotschen paus zeer toegevend en onderdanig gedragen. Toen vier pauselijke legaten bij hem verschenen waren, om de wetten tegen de simonie en den gehuwden staat der priesters af te kondigen, had hij hen niet alleen met de hoogste eerbewijzen ontvangen en hunne pogingen ondersteund, maar zelfs in een brief aan den paus zich zelf van simonie beschuldigd en de beste beloften voor de toekomst afgelegd.

Na zijne overwinning op de Saksers meende hij echter eene andere houding te kunnen aannemen. Schokte de wet tegen de leeken-investituur de keizerlijke macht niet tot in hare grondvesten? Kon hij daaraan gehoorzamen zonder van een groot deel zijner koninklijke macht afstand te doen? Hij ging daarom voort abdijen en bisdommen geheel naar zijn goeddunken weg te schenken, zonder zich om de toestemming van den paus te bekommeren. Zelfs in Italië handelde hij zoo.

Hier had de pataria juist eene zware nederlaag geleden; haar opperhoofd, ridder Erlembald, was in een straatgevecht gesneuveld. De jegens den paus vijandig gestemde adel wendde zich met een groot deel der geestelijkheid tot Hendrik IV om hulp en deze benoemde een nieuwen aartsbisschop van Milaan, Thebold genaamd, ja hij bezette ook de bisschoppelijke zetels van Fermo en Spoleto, zonder de toestemming van Gregorius VII te vragen.

Zoolang Hendrik alleen in Duitschland de wet op de leeken-investituur overtrad, had Gregorius hem ongemoeid gelaten; hij wilde eerst krachten verzamelen, vóórdat hij een gevaarlijken strijd met den Duitschen koning begon. Reeds de tot dusver door hem uitgevaardigde wetten hadden bij de Duitsche geestelijkheid heftigen tegenstand ontmoet, de gehuwde priesters weigerden, zich van hunne vrouwen te scheiden, zelfs de wet tegen de simonie had onder hen groote verbittering teweeg gebracht.

Gregorius had dus wijselijk begrepen, dat hij met groote behoedzaamheid te werk moest gaan; nu echter Hendrik IV hem in de hartader zijner macht, in Italië zelf aantastte, besloot hij de waardigheid van den apostolischen stoel met inspanning van alle krachten te handhaven. Hij zond gezanten tot den Duitschen koning en kondigde hem aan, dat de paus, indien Hendrik zich niet voor de eerstvolgende synode verbeterd en boete gedaan had, genoodzaakt zou zijn om hem uit de gemeenschap der kerk uit te sluiten.

Het was de onbewimpelde oorlogsverklaring van den paus aan den koning, en Gregorius deed dien stap op een tijdstip, waarop hij zelf door de dreigendste gevaren omringd was. Want in dien tijd had Robert Guiscard, de hertog der Noormannen, dien hij in den ban gedaan had, zijne macht over bijna geheel Beneden-Italië uitgebreid, was Gregorius door het moordenaarsrot van Centius aangevallen en gevangen genomen en was de pataria in Boven-Italië door de tegenpartij ten onder gebracht. Wie bewondert niet den onwankelbaren moed van den doortastenden man, die den strijd tegen den koning van Duitschland aanvaardde, juist nu deze op het toppunt zijner macht stond en hij zelf van alle kanten door ernstige gevaren bedreigd werd?

Hendrik IV was diep verontwaardigd over de gebiedende taal van den paus; terstond riep hij de Duitsche geestelijken op eene kerkvergadering te Worms bijeen. Den 24^{en} Januari 1076 werd zij door den aartsbisschop van Mainz geopend. Een groot aantal Duitsche bisschoppen en kloostergeestelijken, maar ook vele wereldlijke vorsten en heeren waren op die bijeenkomst verschenen. Het concilie besloot, Gregorius VII, die in strijd met wet en recht tot paus verkozen was en zijne aangematigde macht tot het uitvaardigen van eigendunkelijke en verderfelijke wetten misbruikte, niet langer als het hoofd der westersche kerk te erkennen. De vergadering richtte een brief aan den paus, die door alle bisschoppen werd onderteekend, waarin meer dan ééne zware beschuldiging tegen Gregorius VII ingebracht en het besluit der kerkvergadering hem meegedeeld werd. Hendrik IV voegde bij dit schrijven der bisschoppen een brief van zijne eigen hand, waarvan het opschrift luidde:

»Hendrik, niet door aanmatiging, maar door de heilige beschikking Gods, koning, aan Hildebrand, niet den paus, maar den valschen monnik." Deze brief bevatte de grootste beleedigingen en eindigde met de volgende woorden: »Een waar paus, de heilige Leo, zegt: »Vrees God en eer den koning!" Maar gij vreest God niet en daarom eert gij ook mij, zijn uitverkorene, niet. Gij zijt met vloek beladen en verdoemd door ons vonnis en dat van alle bisschoppen, stijg daarom af van den apostolischen zetel, waarop gij u wederrechtelijk geplaatst hebt, een ander moet in uwe plaats den stoel van den heiligen Petrus bezetten, een ander, die niet den godsdienst tot dekmantel zijner heerschzucht maakt, maar de ware leer van den heiligen Petrus verkondigt. Ik, de koning door Gods genade, ik, Hendrik, zeg u, en alle bisschoppen roepen met mij u toe: Daal af, daal af!"

Dit geschrift werd door twee Duitsche bisschoppen naar Lombardije gebracht, waar eene synode, te Piacenza gehouden, de Wormser besluiten bevestigde; twee Italiaansche geestelijken brachten die naar Rome over.

In het Lateraan werd juist eene bijeenkomst van kardinalen en bisschoppen gehouden. De priesters traden die vergadering binnen en riepen den paus onverschrokken toe: »De koning en de bisschoppen bevelen u, af te dalen van den stoel van Petrus, dewijl gij dien niet volgens recht en wet, maar alleen door roof ingenomen hebt."

Onder de Romeinsche kerkvorsten brak op deze vermetele taal een heftige storm van verontwaardiging los. Zij eischten, dat de onbeschaamde beleedigers van den paus terstond ter dood gebracht zouden worden. Slechts met moeite gelukte het Gregorius, den toorn zijner vrienden te doen bedaren. Nadat de brieven waren voorgelezen, verklaarde hij, met toestemming van alle kardinalen, de besluiten der Wormser synode van nul en geener waarde, dewijl, volgens de Isidorische decretalen, slechts die conciliën wettig waren, die door den rechtmatigen paus bijeen waren geroepen. De aartsbisschop van Mainz, de Lombardische bisschoppen, ja zelfs de prelaten, die de Wormser besluiten goedgekeurd hadden, werden van hun ambt ontzet en uit de gemeenschap der kerk uitgesloten. Hendrik IV werd in den ban gedaan en van zijne koninklijke waardigheid vervallen verklaard. Gregorius ontsloeg al zijne onderdanen van den eed van trouw, hem eens gezworen.

De paus verklaarde door deze daad stilzwijgend, dat de koning onder hem stond, dat de opvolger van Petrus de hoogste macht in de Christenheid bezat en dat hij zelfs het recht had om koningen van den troon te stooten.

Met onvermoeide geestkracht poogde Gregorius de genomen besluiten ten uitvoer te leggen. De afgezanten van Hendrik liet hij pijnigen en den volgenden dag door de straten van Rome rondvoeren. Ten einde ook eene krijgsmacht tegen den koning in het veld te kunnen brengen, trad hij in onderhandeling met Robert Guiscard, ofschoon deze ook onder den banvloek lag.

Zijn hechtsten steun vond de paus in de groote gravin, Mathilde van Tuscia, die juist in die dagen weduwe was geworden, dewijl haar gemaal Godfried de Bultenaar vermoord was. Door den dood harer moeder Beatrix had Mathilde de rijke bezittingen, door deze haar nagelaten, met hare goederen vereenigd. Zij spande al hare krachten in om in Boven-Italië de pataria weer uit haar verval op te heffen.

Naar Duitschland zond Gregorius eene schaar dweepzieke monniken, wier taak het was, ten aanhoore des volks de macht van den apostolischen stoel te verheffen en het aan te sporen tot verzet tegen zulke priesters, die nog maar altijd niet konden besluiten, hunne vrouwen te verstooten, en tegen den koning, die door den paus in den ban gedaan was.

In Saksen droeg die werkzaamheid der pauselijke zendelingen het eerst bloedige vrucht. Het Saksische volk had slechts met verbeten woede de zware belastingen, waaronder het gebukt ging, betaald; het bewees niet dan morrend de gevorderde heerendiensten aan de koninklijke stedehouders. Toen

de tijding, dat de banvloek over Hendrik was uitgesproken, tot Saksen doordrong, verjoegen de boeren de koninklijke belastinggaarders en stedehouders. Overal grepen zij naar de wapenen; de gevangen en verbannen vorsten keerden naar hun vaderland terug; zij werden door de Zuidduitsche grooten zonder aarzelen ontslagen, want ook deze zochten partij te trekken van den hachelijken toestand, waarin Hendrik verkeerde.

Otto van Nordheim, die in den laatsten tijd met den koning op een goeden voet gestaan had en door dezen met groote voorkomendheid behandeld was, vergold de hem geschonken vergiffenis met den schandelijksten ondank. Hij plaatste zich terstond weer aan het hoofd van den opstand, die zich binnen ongeloofelijk korten tijd over al de Saksische gewesten uitbreidde.

De banvloek deed eene verpletterende uitwerking. Allen, die tot dusver trouwe aanhangers van den koning waren geweest, verlieten hem eensklaps weder; de eenige, die hem zeker trouw zou zijn gebleven, Godfried de Bultenaar van Lotharingen, leefde niet meer. Zelfs Siegfried van Mainz, de afgezette aartsbisschop, achtte het zaak, zich met den paus te verzoenen.

Alle eeden, die men vroeger den koning gezworen had, werden vergeten en verbroken; die eedbreuk was immers door den vader der Christenheid, door den paus zelf gewettigd en geheiligd. In het geheim beraadslaagden wereldlijke en geestelijke vorsten met den paus over de verkiezing van een nieuwen koning; in den loop van enkele maanden was reeds geheel Duitschland tegen Hendrik in opstand gekomen.

In October 1076 kwamen zelfs de vorsten van Duitschland openlijk op een rijksdag te Tribur bijeen, om ten aanzien der afzetting van Hendrik een besluit te nemen.

Even overmoedig als deze te midden van zijn voorspoed geweest was, even zwak en lafhartig gedroeg hij zich thans in den tegenspoed. Hij trad in onderhandeling met de vorsten, hij bad en smeekte, hij deed beloften in menigte, hij verklaarde, dat hij zich aan alle voorwaarden, die men stellen zou, wilde onderwerpen, doch alles was vruchteloos. Het eenige wat hij hierdoor verkreeg was dit, dat de vorsten althans niet oogenblikkelijk tot zijne afzetting en tot de verkiezing van een nieuwen vorst overgingen. Zij besloten, dat de paus zou uitgenoodigd worden tot bijwoning van een rijksdag, die den 2en Februari 1077 te Augsburg uitgeschreven werd; op deze bijeenkomst zou in tegenwoordigheid des pausen over de afzetting van den koning beraadslaagd worden.

Tot dien tijd moest Hendrik te Spiers in de stiptste afzondering leven en zich van elke regeeringsdaad onthouden. De koning nam deze voorwaarden aan en trok zich naar Spiers terug.

Gregorius VII, van de besluiten der Duitsche vorsten onderricht, verklaarde zich bereid om naar Duitschland over te komen. Met trotsche blijdschap vernam hij, hoe de vorsten zelf hem tot rechter over den koning hadden aangesteld.

Hendrik IV zag in bange verwachting den rijksdag te Augsburg te gemoet. Hij vreesde, en te recht, dat de paus veel strenger tegen hem te werk zou gaan, wanneer hij te midden der Duitsche vorsten zijn vonnis velde, dan bij een bijzonder onderhoud in Italië. Daarom besloot de koning in het midden van den winter den hoogst moeilijken tocht over de Alpen te ondernemen, en te trachten zich met Gregorius te verzoenen.

Hij aanvaardde die reis zonder door een geleide, overeenkomstig zijn rang, vergezeld te zijn, want al zijne vroegere vrienden hadden hem verlaten. Niet één wilde hem naar Italië volgen. Alleen de edele vrouw, die hij ten dage van zijn voorspoed zoo diep beleedigd had, bleef hem in het ongeluk getrouw: de koningin vergezelde met haar zoontje Koenraad haar echtgenoot op dien gevaarlijken tocht.

Nauwelijks bemerkten de Duitsche vorsten, dat Hendrik zich naar Italië wilde begeven, om zich met den paus te verzoenen, of zij poogden de uit-

voering van dat plan te verhinderen. Rudolf van Zwaben, Welf van Beieren en Berthold van Karinthië wenschten volstrekt niet, dat de koning van den banvloek ontheven worden zou; zij wilden hem afzetten, ten einde Rudolf op den troon te plaatsen, en bezetten daarom de Duitsche Alpenpassen. Hendrik zag zich dus genoodzaakt om heimelijk naar Bourgondië de wijk te nemen en door het grondgebied zijner schoonmoeder, de markgravin van Susa, over den Mont-Cenis naar Italië te trekken.

Het was een barre, strenge winter, de hooge bergketens lagen voeten hoog met sneeuw en ijs bedekt, langs de steile en gladde hellingen waren de reizigers ternauwernood in staat een stap vooruit te komen, met elken dag werd de reis moeilijker, slechts door middel van groote geldelijke belooningen kon Hendrik de met die streek bekende landlieden bewegen hem over de steile rotswanden tot gids te verstrekken.

Met ongeloofelijke krachtsinspanning bereikten de reizigers eindelijk de kruin van het gebergte. Hier echter scheen het bijna onmogelijk de reis te vervolgen, want de steile berghelling was door de vorst zoo glad, dat het afdalen met groot levensgevaar verbonden was. De koning moest op handen en voeten naar beneden kruipen, de koningin en de weinige vrouwen, die haar vergezelden, werden op ossehuiden geplaatst en zoo langs de bergpaden naar beneden gelaten; op dezelfde wijze moest men handelen met de paarden, waarvan een groot aantal op dien moeilijken tocht omkwamen.

De koningin verloor zelfs in deze hachelijke omstandigheden haar moed en hare opgeruimdheid nooit; zij was de vertroostende engel van haar zwaar beproefden echtgenoot.

Eindelijk waren alle gevaren overwonnen. Hendrik kwam gelukkig in Italië aan en vond hier eene betere ontvangst, dan waarop hij had durven rekenen. Hij werd in de Italiaansche steden met de aan zijn rang verschuldigde eerbewijzen begroet.

De vijanden van Gregorius schaarden zich rondom hem, zij verklaarden zich bereid de wapenen tegen den paus op te vatten. Indien hij gewild had, zou hij aan het hoofd van een machtig leger Gregorius hebben kunnen aanvallen.

De paus bevond zich in die dagen juist op reis naar Duitschland. Toen hij hoorde, dat Hendrik in Italië aangekomen was, besloot hij, te Canossa, eene vesting, die aan gravin Mathilde toebehoorde, den koning af te wachten.

Hendrik IV dacht er niet aan, zijn geschil met den paus door kracht van wapenen te beslechten; hij wilde door onderhandelingen, ja door smeekgebeden den toorn des pausen stillen en zich zelf van den banvloek ontslaan. Met dat doel wendde hij zich tot gravin Mathilde met de dringende bede, dat zij zijne voorspraak bij Gregorius zou zijn.

De paus weigerde eerst zich met eenige onderhandelingen, hoe ook genaamd, in te laten; eerst na aanhoudend smeeken wist Mathilde hem te bewegen om Hendrik binnen Canossa te ontvangen, wanneer hij daar boete wilde doen.

De sterke burcht Canossa was door drie hooge muren omringd. Toen Hendrik de poort van den eersten muur binnenreed, vielen achter hem de poortdeuren weer toe; zijn geheele gevolg moest buiten den burcht blijven, hij alleen mocht binnen komen. Vervolgens werd hij gedwongen van het paard te stijgen en zijne kleederen af te leggen, in plaats daarvan ontving hij het wollen gewaad van een boeteling; als een berouwhebbend zondaar moest hij de poort van den tweeden muur doorgaan. Thans bevond hij zich tusschen twee hooge muren; de hoofdpoort van den burcht bleef voor hem gesloten.

Barrevoets en in het gewaad eens boetelings moest de koning der Duitschers in de strengste koude drie dagen achtereen wachten, eer hij in den burcht toegelaten werd. Tevergeefs smeekte de gravin Mathilde om eene zachtere behandeling voor den diep vernederden man; vruchteloos waren ook de beden der andere vorsten, die zich in den burcht bevonden: Gregorius bleef onverbiddelijk.

Van den morgen tot den avond stond Hendrik klappertandend van koude onder den blooten hemel, eerst met het invallen van den nacht werd hem huisvesting verleend en voedsel toegereikt. Eindelijk, op den vierden dag, stond de paus den koning toe, voor hem te verschijnen, om zich te rechtvaardigen.

Hendrik moest zweren, dat hij zich aan de uitspraak van den paus onderwerpen en nooit wegens het voorgevallene op iemand, wie het ook zijn mocht, wraak nemen zou. Eerst nadat de vernederde koning alle door Gregorius gestelde voorwaarden ingewilligd had, werd hij van den banvloek ontheven; hierop geleidde de paus hem naar de kerk en vierde in zijne tegenwoordigheid de mis.

Voor de communie riep hij den koning naar het altaar; hij nam een gewijden ouwel, brak dien in twee helften en wendde zich tot Hendrik met de woorden: »Gij hebt mij van vele en zware misdaden beschuldigd; indien uwe beschuldiging waar was, zou het mij niet vergund zijn eenig geestelijk ambt te bekleeden. Geheel mijn vervlogen leven weerlegt uwe aanklacht. Toch wil ik, om mijne onschuld te bewijzen, een beroep doen op Gods rechtvaardigheid. Ik nuttig hier de helft dezer hostie en roep God aan, om mij met een plotselingen dood te straffen, indien ik schuldig ben."

Na deze woorden gebruikte de paus de ééne helft van den heiligen ouwel. De geheele volksmenigte, die in het kerkgebouw tegenwoordig was, juichte den kerkvorst toe, die door dit godsgericht, door deze avondmaalsproef, zijne onschuld bewezen had.

Gregorius wendde zich thans ten tweeden male tot den koning. »Ook gij, mijn zoon," sprak hij, »zijt van zware misdaden aangeklaagd. Nuttig gij de andere helft dezer hostie, ten bewijze dat gij onschuldig zijt aan de misdaden, waarvan de vorsten van Duitschland u aanklagen." Hendrik deed, bleek van schrik, sidderend een stap achteruit. Het geloof aan de onfeilbaarheid van het godsgericht was in die dagen zoo algemeen, dat ook Hendrik zich daarboven niet kon verheffen. Hij waagde het niet de hostie te gebruiken, want hij was zich bewust, dat hij de hem ten laste gelegde misdaden werkelijk begaan had; eerst stamelde hij eenige onsamenhangende woorden; vervolgens verontschuldigde hij zich op grond van de afwezigheid der vorsten, die getuigen van zijne zuivering moesten zijn.

Gregorius was zeer tevreden met deze ingewikkelde schuldbekentenis; hij sloot thans vrede met den koning, die deze verzoening slechts had verkregen door de meest vernederende voorwaarden in te willigen.

Zoo had de paus eene volkomen zegepraal behaald op den machtigste der wereldlijke vorsten! De zoon van Hendrik III plukte thans de rampzalige vruchten, niet alleen van de maatregelen door zijn vader genomen, om de pauselijke macht uit hare vernedering op te heffen, maar vooral ook van de schandelijke wijze, waarop hij zijne koninklijke macht in Duitschland misbruikt had. Zelfs een man als Hildebrand zou op niet één van Hendriks voorgangers zulk eene overwinning behaald hebben, dewijl de liefde en achting hunner onderdanen hen in staat zouden hebben gesteld den kerkvorst het hoofd te bieden. Maar juist dezen steun miste Hendrik IV geheel en al.

Daags na de verzoening, den 28^{en} Januari 1077, schreef Gregorius VII een brief aan de Duitsche vorsten om hun mee te deelen, dat hij den koning van den banvloek ontheven had. De bescheiden, die de smadelijke voorwaarden bevatten, waarop Hendrik den vrede verworven had, werden bij den brief gevoegd.

ZEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Hendrik IV na zijne vernedering te Canossa. De rijksdag te Forchheim. Schandelijke handel, met de Duitsche koningskroon gedreven. De vriend der priesters, Rudolf van Zwaben, tot koning verheven. Binnenlandsche onlusten in Duitschland. Frederik van Hohenstaufen. Gregorius VII als scheidsrechter. Twee koningen en twee pausen. De tegenpaus Clemens III. Dood van Rudolf van Zwaben. Hendrik IV andermaal in Italië. Zijne kroning tot keizer. Robert Guiscard en paus Gregorius. Gregorius VII te Salerno. Zijn dood. Populaire regeering van Hendrik IV. Zijn strijd tegen de Duitsche vorsten. Paus Urbanus II. Hendriks overwinningen in Italië. Opstand van Hendrik V tegen zijn vader. Zijne trouweloosheid. Vergadering der rijksvorsten te Ingelheim. Afzetting en diepe vernedering van den keizer. Laatste lotgevallen en dood van Hendrik IV.

Hendrik IV verliet Canossa met bitteren wrok in het hart. De vernedering, die hij ondergaan had, kon hij nooit vergeten. Zijn besluit stond vast om te eeniger tijd wraak te nemen op den trotschen paus. Het gebeurde te Canossa vormt een keerpunt in zijne regeering. Heeft hij gedurende die drie vreeselijke dagen nagedacht over de misdaden, door hem begaan; heeft hij daarover werkelijk berouw gevoeld en het besluit opgevat om zich voortaan door betere beginselen te laten leiden? Wij weten het niet, doch zeker is het, dat de geschiedenis ons doet zien, hoe Hendrik na het gebeurde te Canossa een geheel ander mensch werd en als het ware een nieuw leven begon. Hoewel wij hem in de eerstvolgende jaren nog van tijd tot tijd in zijne vroegere fouten zullen zien vervallen, hoewel hij niet in staat was zich op eens geheel te herscheppen, toch toonde hij bezield te zijn met een geest, die met zijne vroegere neigingen de scherpste tegenstelling vormde.

Hij bleef de vijand der Duitsche vorsten en grooten, de besliste tegenstander der pauselijke oppermacht, doch het volk onderdrukte hij niet langer; integendeel, hij deed zijn best om het door een rechtvaardig en menschlievend bestuur aan zich te binden en zich de liefde van burgers en boeren te verwerven.

Hij poogde handel en nijverheid in de steden tot een hoogeren trap van bloei op te heffen en het drukkend lot der lijfeigenen te verzachten; door middel van het volk wilde hij het rijk beheerschen; het volk moest zijn bondgenoot worden in den strijd tegen de rijksgrooten en tegen den paus.

Toen Hendrik Canossa verliet, vond hij niet, gelijk hij gehoopt had, eene voorkomende ontvangst bij de Italianen. Vóór zijne vernedering hadden de Italiaansche edelen en steden in hem een bondgenoot tegen den heerschzuchtigen Gregorius gezien, thans echter meenden zij, dat hij des pausen vriend was geworden, en daarom trokken zij zich vol wantrouwen van hem terug. Eerst toen hij in stilte met de grooten onderhandelingen aanknoopte en de tegen Gregorius hevig verbitterde geestelijkheid verzekerde, dat hij zijn strijd tegen den paus op dezelfde wijze als vroeger voortzetten zou, toen hij zelfs tot meer dan één vijandigen stap overging, wist hij hen tot een nieuw verbond over te halen.

In Duitschland werd de verootmoediging des konings slechts beschouwd als een bewijs te meer voor de noodzakelijkheid om den zwakken man van de koninklijke waardigheid te ontzetten. Op een rijksdag, den 13en Maart 1077 te Forchheim gehouden, beraadslaagden de vorsten over de beste wijze om den koning af te zetten en Rudolf van Zwaben in zijne plaats te stellen. Die rijksdag werpt een onuitwischbaren smet op de geschiedenis der Duitsche vorsten. Er werd met de koninklijke waardigheid in den volsten zin des woords handel gedreven; Rudolf van Zwaben moest haar letterlijk door beloften en geschenken koopen. Elke vorst wilde van deze benoeming van een nieuwen koning voor zijne belangen partij trekken; de walgelijkste eigenbaat, niet de zorg voor het welzijn des vaderlands, spoorde de grooten des rijks tot de afzetting van Hendrik IV aan. De vorsten dreven dien handel zóó openlijk en zóó onbeschaamd, dat de pauselijke legaat, die in de vergadering tegenwoordig was, zulk eene wijze van verkiezing eene simonie van de ergste soort noemde.

Toch kwam de overeenkomst tot stand. Rudolf van Zwaben, die tot elken prijs koning wilde worden, onderwierp zich aan de hem gestelde voorwaarden; ook aan Gregorius VII beloofde hij onbepaalde gehoorzaamheid, daarom gaf het Duitsche volk hem den bijnaam »Papenkoning".

Het was er ver af, dat Rudolf zich door zijne toegevendheid jegens de Duitsche vorsten de algemeene achting zou verworven hebben; de meeste Duitsche steden weigerden zelfs hem als koning te erkennen en sprongen voor de rechten van Hendrik IV in de bres. Te Mainz braken de eerste onlusten uit; daar ontstond een strijd tusschen het adellijk gevolg van den nieuwen koning en de burgerij. Rudolf moest eindelijk met zijn gansche gevolg, waarbij zich ook de aartsbisschop bevond, de oproerige stad verlaten. Hij wilde zich naar Worms begeven, doch hier sloten de burgers de poorten en verklaarden dat zij hunne stad tot den laatsten man zouden verdedigen. Waar Rudolf ook verscheen, overal ontmoette hij bij de burgerij onverschilligheid, ja wantrouwen en haat; alleen die vorsten, wier stemmen hij gekocht had, stonden hem ter zijde.

Deze verkiezing van een tegenkoning noopte Hendrik om naar Duitschland terug te keeren. Hij werd door de burgerij met geestdrift begroet. Zoodra hij in Duitschland verscheen, stroomden hem van alle zijden vrijwilligers toe. Zelfs de lagere adel van Zuid-Duitschland en een groot deel der geestelijkheid verklaarden zich bereid hem te helpen zijne rechten te handhaven. Rudolf van Zwaben moest uit zijn eigen land vluchten en bij Hendriks doodvijanden, de Saksers, een toevluchtsoord zoeken. Otto van Nordheim was zijn trouwste bondgenoot. Een heete en bloedige strijd ontstond thans om de heerschappij over Duitschland. Het land werd in twee groote partijen verdeeld. Aan de ééne zijde stonden de aanhangers van Rudolf, aan de andere zijde die van Hendrik.

Hendrik ontzette Rudolf van zijn hertogdom en schonk dit aan den algemeen geachten en dapperen graaf Frederik van Buren, die ook dikwijls graaf Frederik van Hohenstaufen genaamd wordt, wijl hij op een rots, de »hohen Staufen" genaamd, een burcht gebouwd had. Hendrik maakte den dapperen graaf tot zijn schoonzoon en legde hierdoor den grond tot de grootheid van het geslacht der Hohenstaufen. Jaren lang beoorloogden de beide koningen elkaar. Duitschland leed onder dien oorlog onuitsprekelijk. Van beide zijden werd geblakerd en gemoord zonder genade. Zoo gruwelijk waren de wreedheden, waaraan men zich schuldig maakte, dat Rudolf bijv. 12,000 gevangen boeren grootendeels neerhouwen of althans verminken liet. De Wendische lijfeigenen, die tot dusver aan den koning toebehoord hadden en menschlievend behandeld waren, werden door de Saksische grooten op de schandelijkste wijze vervolgd. Over het algemeen maakte de Saksische adel van dezen oorlog gebruik om het landvolk van het laatste overblijfsel zijner vrijheid te berooven.

Eindelijk wendden beide koningen zich tot Gregorius VII, om van hem eene scheidsrechterlijke uitspraak te verkrijgen. Hendrik bouwde zijne hoop op de beloften, hem te Canossa door den paus gedaan, Rudolf op diens vijandige gezindheid jegens Hendrik.

Gregorius' houding was zóó dubbelzinnig, dat zij alles behalve geschikt was om den Duitschers achting en vertrouwen in te boezemen. De pauselijke legaten bezochten nu de legerplaats van Hendrik, dan weer die van Rudolf, de eene gezant beloofde dezen, de andere genen koning de gunst des pausen, en zij lieten zich deze beloften natuurlijk zoo duur mogelijk betalen. De geschiedschrijvers van dien tijd spreken van kostbare geschenken, waarmee de pauselijke legaten moesten omgekocht worden.

Zoolang twee koningen aan het hoofd van Duitschland stonden, kon geen hunner eenigen invloed op den staat van zaken in Italië uitoefenen; zoolang Duitschland inwendig zwak was moest het ook zwak naar buiten zijn. Daarom wendde Gregorius geene enkele poging aan om aan de regeeringloosheid in Duitschland een einde te maken.

Belangrijke en bloedige gevechten werden op Duitschen bodem geleverd. Bij Melbrichstad had in 1078 een treffen plaats, hetwelk onbeslist bleef. In het jaar 1080 behaalde Rudolf in een gevecht bij het dorp Flarchheim zulk eene beslissende overwinning, dat de paus, die thans Hendrik IV geheel verloren waande, besloot partij te kiezen. Hij bevestigde Rudolf van Zwaben in zijne waardigheid als Duitsch koning en sprak ten tweeden male den banvloek over Hendrik IV uit.

Doch de paus had zich zeer bedrogen. In weerwil van zijne nederlaag bracht Hendrik spoedig een nieuw leger op de been. De steden zonden hem bereidvaardig hunne manschappen toe en ook het landvolk greep ter verdediging zijner zaak naar de wapenen.

Toen Hendrik hoorde, dat Gregorius zijn woord verbroken en hem opnieuw in den ban gedaan had, stoof hij in woede op. Hij riep eene vergadering van Duitsche kerkvorsten te Mainz bijeen. Hier zeiden 19 aartsbisschoppen en bisschoppen aan Gregorius VII de gehoorzaamheid op. Eene synode van Italiaansche bisschoppen, die te Brixen bijeenkwam, bekrachtigde de besluiten der Mainzer vergadering en benoemde den aartsbisschop Wibertus van Ravenna, Gregorius' meest verbitterden vijand, tot paus.

Wibertus nam den naam Clemens III aan. Zoo stonden weder twee pausen aan het hoofd der Christenheid en twee koningen aan het hoofd van Duitschland. De strijd tusschen de beide laatsten werd van weerszijden met gelijke verbittering voortgezet. Dicht bij Merseburg kwam het eindelijk den 15en October 1080 tot een beslissend treffen.

Reeds had Rudolf door de dapperheid en het veldheerstalent van Otto van Nordheim opnieuw de zege behaald, toen hij, naar luid der overlevering, door hertog Godfried van Bouillon, die de rijksbanier droeg, in het strijdgewoel werd neergestooten. Toen het Saksische leger, juichend om de behaalde overwinning, naar zijne legerplaats terugkeerde, zag het, dat koning Rudolf uit twee doodelijke wonden bloedde. De rechterhand was hem afgehouwen en hij was bovendien door een lanssteek in het onderlijf getroffen.

De zieltogende vorst werd naar Merseburg gevoerd; hier stonden de in de legerplaats aanwezige bisschoppen rondom zijn sterfbed. Opeens, zoo verhaalt men, hief de koning den bloedigen stomp omhoog en riep uit: »Ziet, dat was de hand, waarmede ik mijn koning en heer trouw heb gezworen!" Kort daarop blies hij den adem uit.

Zoodra Hendrik het bericht van den dood zijns tegenstanders ontvangen had, deed hij eene poging om de Saksers over te halen hem als koning te huldigen. Hij zond gezanten tot hen en bezwoer hen den bloedigen strijd te staken, waardoor het vaderland zoo deerlijk geteisterd werd; tevens verklaarde hij zich bereid om hun zijn zoon tot koning te geven, indien zij, bij

hun vroeger wantrouwen volhardende, zich niet aan zijne heerschappij wilden onderwerpen.

Otto van Nordheim wilde niets van eene verzoening weten. Hij antwoordde op het voorstel des konings: »Ik begeer noch den zoon, noch den vader, want van een slechten stier pleegt een slecht kalf te komen," en met deze verklaring stemden de overige Saksers in.

Nu Hendrik door den dood van Rudolf van zijn gevaarlijksten tegenstander in Duitschland verlost was, besloot hij, zich op Gregorius VII te wreken. Aan zijn schoonzoon, Frederik van Hohenstaufen, hertog van Zwaben, liet hij de leiding van den oorlog tegen de nog oproerige Duitsche grooten over. Hij zelf trok in het jaar 1081 aan het hoofd van een sterk leger naar Italië.

De Italianen ontvingen hem met blijdschap; de talrijke vijanden van Gregorius begroetten hem als hun bondgenoot; zelfs vele vazallen van gravin Mathilde, des pausen warme vriendin, kozen zijne zijde.

Hendrik rukte tegen Rome op; voorloopig bekommerde hij zich er niet om, dat de Duitsche edelen in zijne afwezigheid een nieuwen tegenkoning, graaf Herman van Luxemburg, hadden verkozen; hij hoopte, en niet zonder grond, dat het Duitsche volk dezen evenmin erkennen zou als Rudolf van Zwaben. De burgers der steden beschaamden voor een groot deel Hendriks verwachtingen niet; zij noemden den graaf van Luxemburg spottend den knoflookkoning en bleven aan Hendrik IV getrouw.

Bij zijn eersten tocht naar Rome ontbrak het den koning aan de middelen tot eene belegering; hij voerde zijn leger daarom voorloopig terug; toch verscheen hij herhaaldelijk voor de eeuwige stad, om deze eindelijk tot de overgaaf te dwingen. Door geld en fraaie beloften poogde hij de aanzienlijke Romeinen voor zich te winnen en bij een deel hunner gelukte dit hem ook.

In het jaar 1083 zonden de Romeinen een gezantschap naar den paus met het verzoek, dat deze vrede met den koning zou sluiten, dewijl de oorlog aan het land onberekenbare schade toebracht. Gregorius bleef onverzettelijk, hij wilde geen vrede sluiten met een vorst, die uit de kerk gebannen was, zoolang deze niet door behoorlijke boete zich met haar verzoend had.

Het volk begon hierover te morren; de paus achtte zich in de stad niet langer veilig, maar trok zich in den Engelenburg terug, die in een geduchten staat van tegenweer gebracht was.

Den 21^{en} Maart 1084 werden den koning de poorten der eeuwige stad ontsloten: als overwinnaar trok hij die binnen. Tien dagen daarna, op het paaschfeest, liet hij zich door Clemens III, die op eene kerkvergadering te Pavia in de pauselijke waardigheid bevestigd was, tot keizer kronen.

De Engelenburg werd thans nauw ingesloten. Toch zou Hendrik zijn doodvijand niet gevangen aan zijne voeten zien, want een machtig bondgenoot, de Noorsche hertog Robert Guiscard, kwam den paus met zulk een groot leger te hulp, dat de keizer den strijd niet durfde wagen.

Robert Guiscard en zijn broeder Roger hadden door dapperheid en list bijna geheel Beneden-Italië aan hunne macht onderworpen. Roger had het eiland Sicilië in bezit genomen. Robert Guiscard had de Grieken, de Lombardische vorsten en zelfs den paus bestreden, ten einde zijn rijk te vergrooten. Hoewel hij den laatste den leeneed had gezworen, had hij zich niet ontzien ook de aan het pauselijk bewind onderworpen landen aan zijn rijk toe te voegen. Hij was tot straf daarvoor in den ban gedaan, doch liet zich hierdoor in de uitbreiding zijner macht niet hinderen.

Eerst toen Gregorius VII behoefte gevoelde aan ondersteuning tegen Hendrik IV, had hij onderhandelingen met den machtigen hertog der Noormannen aangeknoopt, die echter niet met een gewenschten uitslag bekroond waren, want de paus deed Robert Guiscard zelfs opnieuw in den ban.

Thans echter noopte het wederzijdsch belang den paus en den hertog vrede te sluiten: Gregorius had behoefte aan de hulp der dappere Noormannen

tegen de Duitschers en den tegen-paus en ook Robert wenschte naar vrede, dewijl hij besloten had het Grieksche rijk aan te vallen. In het jaar 1080 kwam het tusschen hen tot eene verzoening. Robert zwoer opnieuw den leeneed, Gregorius bevestigde hem daarvoor in het bezit van Calabrië en Apulië, ja men verhaalt zelfs, dat hij *den Noorman voor* diens zoon Bohemund I de keizerskroon beloofde.

Toen Gregorius VII, door zijn vijand in den Engelenburg belegerd, in het dreigendst gevaar verkeerde, gedroeg Robert zich als een getrouw bondgenoot. Hij trok aan het hoofd zijns legers naar Rome en bevrijdde den paus. Zijne roofzieke benden, waaronder zich vele mohammedanen bevonden, hielden drie dagen achtereen in de eeuwige stad op eene vreeselijke wijze huis; eindelijk was zelfs het geduld der Romeinen uitgeput, zoodat zij naar de wapenen grepen, om hun leven te verdedigen. Er ontstond binnen Rome eene bloedige strijd; alleen Roberts onweerstaanbare dapperheid stelde hem in staat zijne Noormannen te redden; ten einde de aandacht des volks af te leiden liet hij Rome op verschillende punten in brand steken, waardoor dan ook een groot deel der stad in de asch werd gelegd.

Nu waren de inwoners geheel aan de ongenade der overwinnaars prijs gegeven. Zij ondergingen van des pausen bondgenooten eene behandeling, waarbij die van vroegere barbaren menschelijk heeten mocht. Duizenden burgers werden als slaven weggevoerd.

Deze schanddaden der Noormannen maakten Gregorius VII, tot wiens ondersteuning zij verschenen waren, bij het volk nog meer gehaat dan vroeger. Toen Robert Guiscard Rome verliet, kon hij er niet achterblijven, zoo hij zijn leven niet in de waagschaal wilde stellen; daarom volgde hij den overwinnaar naar Salerno, nadat deze de in de nabijheid van Rome gelegen burchten en landhoeven, die aan de kerk toebehoorden, heroverd had. Hier riep de paus eene synode bijeen en deed Hendrik IV andermaal in den ban.

De bisschop Otto van Ostia bracht den banbul naar Duitschland en gaf haar op Paschen van het jaar 1085 aan eene te Quedlinburg vergaderde synode over, waarbij ook Hendriks tegenkoning, graaf Herman van Luxemburg, tegenwoordig was.

Na de plundering van Rome door de Noormannen kon Gregorius zich nooit weer tot zijn vroeger standpunt van macht en invloed verheffen. Na eene ziekte van weinige maanden stierf hij in Mei 1085 te Salerno. Robert Guiscard overleefde hem slechts twee maanden.

Tot aan zijn dood toe had Gregorius de onwrikbare standvastigheid bewaard, waardoor hij zich gedurende zijn geheele leven onderscheiden had; zijne laatste woorden luidden: »Ik heb het recht bemind en het onrecht gehaat, daarom sterf ik in ballingschap."

De nagedachtenis van den grooten man is door zijne talrijke vijanden tot op den jongsten tijd door allerlei verdenking en laster bezoedeld. Men is zelfs zoover gegaan, dat men zijne vriendschap voor gravin Mathilde van Tuscia als eene onreine liefdesbetrekking heeft voorgesteld, ofschoon Gregorius' onberispelijke levenswandel zulk eene verdenking voldoende wederlegt.

Al wat Gregorius VII deed, deed hij uit innige overtuiging. Omdat hij, door haar bezield, optrad als de schepper van een stelsel, dat gedurende tal van eeuwen een onverzoenlijken strijd tusschen de kerk en de wereldlijke macht in het leven roepen zou, ja dat nog in onze dagen zelfs in den boezem van katholieke natiën het zaad der tweedracht zou uitstrooien, wordt hij door sommigen als een gewetenloos, met eene onbeteugelde eerzucht bezield priester veroordeeld, door anderen daarentegen als een heilige en martelaar vereerd. Hij was noch het een, noch het ander. Hij was een buitengewoon man, begaafd met uitstekende talenten, met eene zeldzame scherpzinnigheid en met een onversaagden moed.

Hij zag in dien onbeschaafden tijd de kerk, in en voor welke hij

leefde, tot het laagste peil van ontaarding afgedaald, verontreinigd door den afschuwelijken handel in geestelijke ambten en door het zedelooze leven der hoogere en lagere geestelijkheid; hij zag haar ten speelbal verstrekken van lichtzinnige vorsten, die haar gebruikten als middel tot bereiking hunner wereldsche doeleinden; en hij stelde zich geen ander levensdoel dan hare opheffing uit dien treurigen toestand van ontaarding en vernedering.

Hij werd daartoe niet door wereldsche eerzucht aangedreven; al bleef hij niet van alle eerzucht vrij, toch was deze niet, gelijk zijne tegenstanders beweren, de eenige drijfveer zijner handelingen.

Reeds veel vroeger had hij, indien hij gewild had, den pauselijken stoel kunnen bestijgen, doch hij zelf vestigde de aandacht op andere geestelijken. Indien Gregorius tot bereiking van zijne oogmerken menigmaal tot minder lofwaardige middelen de toevlucht nam; indien hij in den strijd tusschen Hendrik IV en Rudolf van Zwaben eene weifelende en dubbelzinnige houding aannam; indien hij zijne vijanden hard, ja zelfs wreed behandelde; indien hij in zijn dweepzieken ijver voor den bloei der kerk menigmaal wet en recht verkrachtte, toch mogen wij hem daarom niet al te streng veroordeelen. Wij hebben geen recht om bij zijne beoordeeling een anderen maatstaf te bezigen dan de vergelijking met zijne tijdgenooten. Gregorius VII was in zijne gebreken geheel en al een kind van zijn tijd, terwijl hij wat de lofwaardige eigenschappen van zijn karakter betreft zijn tijd ver vooruit was.

Door den dood van Gregorius was Hendrik IV van zijn gevaarlijksten vijand bevrijd: ook Otto van Nordheim was reeds in het jaar 1083 gestorven. Toch kon de koning, toen hij uit Italië naar Duitschland terugkeerde, niet terstond in het rustig bezit der heerschappij geraken.

De rijksgrooten konden het hem niet vergeven, dat hij voortaan zijn steun zocht bij het volk en aan hun willekeur paal en perk poogde te stellen. Waar hij slechts kon, verijdelde hij de aanslagen der adellijke struikroovers, die in dezen onrustigen tijd zich eene groote macht hadden verworven, en strafte hij hen met de uiterste gestrengheid. Had hij vroeger met de bisdommen en andere geestelijke ambten een schandelijken handel gedreven, thans schonk hij die alleen aan verdienstelijke mannen. Aan de steden wijdde hij de grootste zorg; hij bevorderde haar bloei met alle hem ten dienste staande middelen, zoodat handel en nijverheid uit hun kwijnenden toestand werden opgebeurd.

Dit gedrag maakte den koning bij de despotische edelen van Duitschland bijna nog meer gehaat dan vroeger; zij voerden tegen hem onafgebroken oorlogen, die voor den koning des te gevaarlijker waren, wijl niet alleen de wereldlijke, maar ook de geestelijke wapenen tegen hem gekeerd werden. De opvolgers van Gregorius VII, Victor III en Urbanus II, bleven Hendriks heftige tegenstanders, dewijl hij zijn tegenpaus Clemens III voortdurend ondersteunde.

De Duitsche vorsten trokken van de vijandschap der pausen tegen den koning partij, zij deden hun strijd tegen hem als een geloofsstrijd voorkomen. Als zij ten strijde trokken, lieten zij een crucifix, dat met eene roode vaan versierd was, op een hoogen wagen voor hunne soldaten uitrijden, ten teeken, dat hunne krijgers kampioenen voor het geloof waren.

De burgerkrijg woedde in Duitschland onafgebroken voort, doch hij verkreeg gaandeweg een gunstiger aanzien voor Hendrik, die door de steden trouw ondersteund werd. De knoflookkoning Herman werd eindelijk den vruchteloozen strijd moede en legde in het jaar 1088 de kroon vrijwillig neder. Een andere door de vorsten tegenover Hendrik gestelde koning, markgraaf Egbert II van Thuringen, werd in het jaar 1090 vermoord.

Hendrik werd weder meester van bijna geheel Duitschland; zelfs de Saksers verzoenden zich met hem. Alleen de Beiersche hertog Welf volhardde in zijn tegenstand; hij zou ook dezen tot zijne zijde overgehaald hebben, indien hij slechts had kunnen besluiten, paus Clemens III op te geven en hierdoor de vriendschap van Urbanus II te koopen.

Urbanus, de vroegere bisschop van Ostia, had in het jaar 1088 den pauselijken stoel beklommen; hij was een man vol geestkracht en talent, die geheel in den geest van Gregorius VII regeerde. Ten einde zich ook in Duitschland invloed te verschaffen, had hij hertog Welf van Beieren voor zich gewonnen, door diens 18jarigen zoon Welf V met de 43jarige gravin Mathilde van Tuscia in den echt te verbinden.

Hendrik besloot daarom in April 1090 opnieuw naar Italië te trekken; na eene belegering van 11 maanden nam hij de hoofdvesting der groote gravin, Mantua, in; ook de overige bezittingen van Mathilde vielen de ééne voor, de andere na, in zijne handen. Urbanus II zag zich genoodzaakt naar Beneden-Italië te vluchten.

Door Hendrik gesteund zag Clemens III zich in staat gesteld binnen Rome de pauselijke macht uit te oefenen. De keizer bezette naar eigen goedvinden verschillende bisdommen, hij zag zijn wil in den boezem der Roomsche kerk nog meer geëerbiedigd dan één der keizers voor hem.

Het was een zonderlinge loop der omstandigheden, dat hij, die zich eens zoo diep voor den paus had moeten vernederen, thans in staat was het hoofd der kerk de wet voor te schrijven.

Het geluk bleef hem echter niet lang getrouw. Toen hij in het jaar 1092 voor een korten tijd naar Duitschland terugkeerde, brak in Italië een vreeselijke opstand tegen hem uit, aan welks hoofd zijn eigen zoon Koenraad stond, dien hij reeds in het jaar 1087 te Aken tot koning had laten kronen. De gravin Mathilde en de aanhangers der pauselijke partij hadden Koenraad voor hunne belangen weten te winnen.

In het jaar 1093 werd de jonge koning te Monza tot koning van Italië gekroond; een groot aantal Italiaansche steden en edelen sloot zich bij hem aan. Hendrik zag zijne heerschappij over Italië eensklaps ernstig bedreigd, zelfs paus Clemens moest vluchten.

Het was een geluk voor Hendrik, dat de paus Urbanus juist toen een ijverig aanhanger, namelijk hertog Welf van Beieren, verloor. Gravin Mathilde, die evenmin met Welf als met haar vroegeren echtgenoot, Godfried den Bultenaar van Lotharingen, in eene werkelijke huwelijksgemeenschap had geleefd, had heimelijk een testament gemaakt, waarbij zij den paus tot erfgenaam van al hare bezittingen benoemde. De jonge hertog van Beieren, die alleen in dit schijnhuwelijk met de veel oudere gravin toegestemd had, in de hoop dat eenmaal Mathilde's rijke erfenis hem ten deel zou vallen, was diep verontwaardigd over dit misbruik van vertrouwen. De beide Welfen, vader en zoon, verzoenden zich met Hendrik IV en bewerkten daardoor, dat in Duitschland al zijne vroegere vijanden zich aan hem onderwierpen. Zoo zag deze zich eindelijk de volle koninklijke macht teruggeschonken. Voor eenigen tijd keerde in het door langdurige oorlogen zwaar geteisterde, ja uitgeputte land de rust weder.

De jonge koning Koenraad werd voor zijne pogingen tot opstand streng gestraft; al zijne vrienden verlieten hem, en hij zelf stierf eindelijk in het jaar 1101, diep gebogen onder de slagen, door het lot hem toegebracht.

In het jaar 1099 stierf paus Urbanus II en werd door Paschalis II opgevolgd. Hendrik zou nu gaarne vrede met den paus hebben gesloten; hij kon dit ook met eere doen, daar ook zijn vriend Clemens III gestorven was. Paschalis vertrouwde echter de beloften des keizers niet, hij slingerde hem zelfs opnieuw den banvloek naar het hoofd en zoo duurde de twist tusschen keizer en paus ook na den dood van Clemens voort.

Voor Hendrik IV was geene rust beschoren. In den laatsten tijd zijns levens werd hij door zware rampen getroffen en door zijn eigen zoon even diep vernederd als vroeger door Gregorius VII te Canossa.

In het jaar 1098 had hij zijn meest geliefden zoon Hendrik tot Duitsch koning en tot zijn opvolger laten verkiezen. In het begin van het jaar 1099 werd deze te Aken gekroond; hij beloofde bij die gelegenheid onder eede, dat

hij, zoolang zijn vader leefde, zich nooit van diens regeering noch van diens bezittingen meester maken zou.

Op den jongen koning vestigden de Duitsche vorsten, die nog altijd in stilte op den keizer vergramd waren, hunne blikken; hem zochten zij te winnen, ten einde door zijne hulp den vorst ten val te brengen. De paus stond hun trouw ter zijde, hij spande al zijne krachten in om den zoon tot opstand tegen den vader te bewegen.

In het jaar 1104 brak in Saksen en Beieren een opstand uit. Toen Hendrik IV naar Saksen trok om het oproer te onderdrukken, zag hij zich onderweg verlaten door zijn zoon, die naar de opstandelingen overliep. Tot belooning dezer daad werd hij ontslagen van den ban, dien de paus vroeger ook over hem, evenals over zijn vader, uitgesproken had.

Van dezen dag af huichelde Hendrik eene innige vroomheid. Te Nordhausen verzamelde hij de bisschoppen der kerk rondom zich; hij bezwoer hun, dat hij zijn vader niet wilde verdringen, maar dat hij zich eerst dan aan den keizer onderwerpen kon, wanneer deze zijne plichten jegens de kerk vervuld had.

In Thuringen en Saksen vond Hendrik V krachtige hulp. Weldra stond hij aan het hoofd van een machtig leger; ook de partij des pausen ondersteunde hem. Alleen de steden bleven den keizer getrouw, even bereidvaardig als vroeger zonden zij hem ook thans weer hunne hulptroepen toe.

Een vreeselijke oorlog begon, een krijg, waarin vader en zoon vijandig tegenover elkander stonden. Toen het bij Regensburg tot een treffen zou komen zag de keizer zich door de meeste Duitsche vorsten verlaten. Hij moest naar den Rijn terugtrekken, waar het hem gelukte een nieuw leger bijeen te brengen.

Hendrik V, die vreesde, dat hem hetzelfde lot als zijn broeder Koenraad treffen zou, poogde zich op gemakkelijker wijze dan door kracht van wapenen van het rijk meester te maken; ter bereiking van dat doel schroomde hij niet de toevlucht te nemen tot het schandelijkst verraad. Hij wendde een diep berouw voor en verzocht zijn vader dringend om een mondgesprek, hetwelk de keizer bereidvaardig toestond.

Hendrik had zijn zoon nog altijd innig lief; toen deze alleen bij hem in de legerplaats kwam, werd hij zoo diep geroerd, dat hij zich handenwringend zijnen zoon te voet wierp met den uitroep: »O mijn zoon, mijn zoon! Indien ik door God voor mijne zonden gestraft moet worden, bevlek gij ten minste uwe handen en uwe eer niet! De zoon moet zich niet tot rechter over zijn vader opwerpen!"

De jonge koning scheen diep getroffen; hij hief zijn vader op, wierp zich aan zijne voeten en omhelsde zijne knieën. Hij weende, jammerde en smeekte. In gloeiende taal betuigde hij zijn berouw en verzekerde hij, dat hij niets vuriger wenschte dan zijn vader met den paus te verzoenen.

Hendrik IV beloofde, dat hij al het mogelijke zou aanwenden om die verzoening tot stand te brengen, hij verklaarde zich bereid om zijn zoon naar Mainz te volgen, waar een rijksdag gehouden zou worden. Ja, toen Hendrik V eischte, dat zijn vader zijne manschappen ontslaan zou, dewijl deze, zoo hij werkelijk den vrede wilde bewerken, niet met een leger naar Mainz trekken mocht, was de keizer ook hiertoe bereid.

Hij had geen flauw begrip van de verachtelijke geveinsdheid, van de ijskoude ongevoeligheid zijns zoons.

Vol vertrouwen op diens bedoelingen ontsloeg hij zijn leger, slechts door eene kleine gewapende bende vergezeld, volgde hij den jongen koning.

Deze noodigde zijn vader uit om eenige dagen op een burcht, Bechelheim genaamd, te rusten. Toen de stoet den burcht binnenreed, viel eensklaps achter den keizer de valdeur der poort neder, slechts drie mannen van zijn gevolg, die naast hem reden, werden met hem binnengelaten.

Hendrik IV was de gevangene van zijn eigen zoon! Deze spoedde zich naar Mainz, en pochte op den gelukkig volbrachten schurkenstreek; hij vierde

met allen luister het Kerstfeest, terwijl zijn vader als een arme gevangene in Bechelheim zuchtte.

Te Ingelheim werd eene vorstenvergadering gehouden om over de afzetting van Hendrik IV te beraadslagen. Ook gezanten van den paus waren hierbij tegenwoordig. Den 30ᵉⁿ December 1105 verscheen Hendrik IV voor de vergaderde vorsten. Zij eischten, dat hij oogenblikkelijk de kroon nederleggen zou, ja zij bedreigden hem met levenslange gevangenschap, indien hij niet op staanden voet hunne eischen inwilligde. Hendrik wendde zich op smeekenden toon tot zijn zoon, hij bad hem, dat hij toch medelijden met zijn vader hebben en zich zelf niet met schande overladen zou. Zoo roerend was zijne taal, dat meer dan één der vorsten de tranen in de oogen drongen, slechts één bleef onbewogen: Hendrik V; zelfs toen zijn vader hem te voet viel, verwaardigde hij hem met geen enkelen blik.

Hendrik IV was door het ongeluk zoozeer van alle veerkracht beroofd, dat hij besloot den wensch der vorsten te vervullen; hij deed afstand van de regeering. Zijn zoon toog met de grooten des rijks naar Mainz, waar hij de teekenen der koninklijke waardigheid aannam: in Januari 1106 werd hij door alle Duitsche vorsten, met uitzondering van den hertog van Lotharingen, als koning van Duitschland erkend.

Toen het bericht van het voorgevallene te Ingelheim zich door Duitschland verbreidde, vervulde het de burgers der steden met diepe verontwaardiging. De troonsafstand van Hendrik IV was in hun oog niet geldig en Hendrik V werd uit zijne stad Rufacht met smaad en schande weggejaagd.

Het geluk scheen den reeds bejaarden keizer nog eenmaal toe te lachen; hij wist aan de gevangenschap te ontkomen en binnen korten tijd een voortreffelijk leger rondom zich te verzamelen, want ook de hertog van Lotharingen bleef hem trouw. Doch het hart des keizers was gebroken. Op 56-jarigen leeftijd was hij reeds een grijsaard.

Terwijl hij zich te Luik bevond, werd hij ziek en den 7ᵉⁿ Augustus 1106 sloot hij de vermoeide oogen.

Bisschop Otbert van Luik, die steeds den keizer trouw was gebleven, liet het lijk met alle verschuldigde eerbewijzen in de kerk van den heiligen Lambertus bijzetten. Doch zelfs in het graf vond Hendrik IV geene rust. De bisschop moest het lijk weer uit de kerk verwijderen en naar een eilandje in de Maas laten brengen, totdat de paus den banvloek zou hebben opgeheven. Een enkele monnik, die van eene bedevaart naar Jeruzalem teruggekeerd was, waakte en bad bij de doodkist en zong boetpsalmen voor de ziel van den overleden keizer.

Op bevel van Hendrik V werd het lijk eindelijk naar Spiers overgebracht, om daar in de Mariakerk ter aarde besteld te worden. Doch de bisschop gaf bevel, dat geene enkele godsdienstoefening in die kerk zou gehouden worden, zoolang de keizerlijke kist daar stond. Zij moest dus naar eene ongewijde plaats worden overgebracht, totdat eindelijk, na vijf jaren, de banvloek opgeheven werd en het keizerlijke lichaam in het familiegraf bijgezet mocht worden.

Groot was de verslagenheid van het Duitsche volk, toen het de tijding van den dood des keizers vernam. Hendrik had in de laatste jaren gepoogd goed te maken wat hij in zijne jeugd misdaan had. Juist voor de armen en weerloozen, voor de burgers der steden en voor de lijfeigenen op het platte land was hij een trouw beschermer geweest. Toen het lijk te Luik lag, waren uit de verste streken duizenden en nog eens duizenden toegesneld, om den geliefden keizer nog eens te zien; bij het lijk hadden zij zich weenend en biddend ter aarde geworpen. Toen de kist van Luik naar Spiers vervoerd werd, volgden haar geheele scharen van treurende landlieden, inderdaad, een schitterende lijkstoet en veel eervoller voor den overledene, dan wanneer hij door de Duitsche vorsten met de hoogste praal ten grave gebracht was!

ACHT EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Hendrik V. Twist met den paus over de investituur. Hendrik V in Italië. De overeenkomst van Sutri. Hendrik V te Rome. Feest in de Pieterskerk. Gevecht binnen Rome. De paus als gevangene. Hendrik tot keizer gekroond. Samenzwering der Duitsche vorsten. De ban. Opstand der vorsten. Slag bij het Welferhout. Hendrik V opnieuw in Italië. Regeeringloosheid in Duitschland. Rijksdag te Wurzburg. De rijksvrede. Het Wormser concordaat. Dood van Hendrik V. Het Frankische keizershuis uitgestorven.

Het bericht van des keizers dood werd door de edelen, die de zijde van Hendrik V hielden, met blijdschap ontvangen. De grooten hoopten in den jongen koning, die hun zulke schoone beloften gedaan had, een vorst naar hun hart te zullen bezitten, dien zij zonder moeite konden beheerschen. Ook de geestelijkheid koesterde dezelfde verwachting. Doch binnen korten tijd zou Hendrik V hen doen ondervinden, hoe deerlijk zij zich in hem bedrogen hadden. Hij was in weerwil van zijn jeugdigen leeftijd een doortrapt huichelaar. Zoolang hij ter verkrijging van de heerschappij strijd moest voeren, had hij zijn waren aard weten te verbergen, thans, na den dood zijns vaders in het onbetwist bezit der koninklijke macht gekomen, wilde hij regeeren als onbeperkt gebieder, onafhankelijk van den paus, als de heer en meester en niet als de slaaf van de grooten des rijks. In den eersten tijd zijner regeering vond Hendrik V nergens den minsten tegenstand. In verscheidene veldtochten, welke hij tegen de wederspannige graven van Vlaanderen, tegen de Bohemers, Polen en Hongaren ondernam en waarin hij met afwisselend geluk streed, volgden de Duitsche hertogen bereidwillig zijne vanen. Ook het land der Saksers meende hij eindelijk geheel voor zijn rijk gewonnen te hebben, toen hij, na den dood van hertog Magnus, graaf Lotharius van Suplinburg tot hertog van Saksen had benoemd.

Dewijl de Duitsche edelen hem onbepaald gehoorzaamden, achtte Hendrik V zich ook sterk genoeg om zich tegen de macht der kerk te verzetten; hij eigende zich het recht der investituur toe, zonder zich om de waarschuwingen van den paus te bekommeren. Korten tijd na zijne troonsbestijging beleende hij, in strijd met de wet op de leekeninvestituur, een aantal hooge geestelijken met ring en staf. Ten einde zijne betrekking tot de kerk zoo mogelijk op vreedzame wijze te regelen, zond hij een gezantschap naar Châlons, waar paus Paschalis II zich toen juist op eene reis door Frankrijk ophield.

De paus wilde niets weten van des konings recht om de geestelijken met ring en staf te beleenen; hij beweerde, dat de investituur een heilig recht der kerk was, waarvan deze onder geene voorwaarden, hoe ook genaamd, afstand kon doen. De onderhandelingen leidden dus niet tot de gewenschte uitkomst en woedend over die teleurstelling riep een der gezanten, hertog Welf van Beieren, een onbeschaafd en trotsch man, den paus op dreigenden toon toe: »Wanneer gij niet goedschiks wilt toegeven, zal de Duitsche keizer den twist te Rome met het zwaard in de vuist beslechten."

Paus en koning, de kerkelijke en de wereldlijke macht, stonden weer in

openbare vijandschap tegenover elkander; thans echter trokken de Duitsche vorsten voor den koning partij. In het jaar 1110 riep Hendrik V hen op een rijksdag te Regensburg bijeen en deelde hun mede, dat hij besloten had naar Italië te trekken, om daar zijne kroning als keizer desnoods met geweld door te zetten. De Duitsche edelen begroetten die mededeeling met gejuich, bereidwillig stelden zij hunne manschappen tot des konings beschikking.

Reeds in Augustus 1110 kon Hendrik aan het hoofd van een leger van meer dan 30,000 man den tocht naar Italië aanvaarden. In twee groote afdeelingen gesplitst, trokken de troepen deels over den Brenner, deels over den St. Bernard, om zich in de Roncalische velden met elkaar te vereenigen.

Eerst wilden de steden van Noord-Italië zich niet onderwerpen, doch weldra moesten zij voor de overmacht zwichten.

Die steden, welke in haar tegenstand volhardden, werden te vuur en te zwaard verwoest.

De paus, die vreesde door den machtigen koning tot inwilliging van diens begeerte gedwongen te zullen worden, besloot die eischen te voorkomen. Hij verklaarde, dat de kerk bereid was alle bezittingen, welke zij van het rijk in leen ontvangen had, aan de wereldlijke macht terug te geven; daarentegen moest de koning onder eede van het recht tot investituur afstand doen. De paus verbond zich tevens om den Duitschen koning ouder gewoonte tot keizer te kronen.

Bij zulk eene toegevendheid van des pausen zijde kwam men te Sutri zonder moeite tot een vergelijk, want Hendrik begeerde het verleenen van geestelijke macht aan de bisschoppen volstrekt niet. Het verdrag werd gesloten en Hendrik rukte met zijn leger naar Rome op. Niets belette hem, zijn intocht in de stad te houden, doch hij werd door de Romeinen niet vriendelijk ontvangen. Zij eischten de bekrachtiging van al hunne rechten en privilegiën en Hendrik zag zich genoodzaakt toe te geven. In het Duitsch zwoer hij, dat hij de rechten des volks eerbiedigen zou.

Toch was het wantrouwen der Romeinen jegens den koning daarmee niet overwonnen. In den boezem des volks leefde een doodelijke haat tegen de Duitschers, die zich in verraderlijke aanvallen op eenige achterblijvers van het leger lucht gaf.

Hendrik stoorde zich niet aan zulke kleine oneenigheden; hij trok naar de Pieterskerk, waar de paus hem te paard en omringd van de hooge geestelijkheid afwachtte.

De koning steeg van het paard en kustte knielend het hoofd der kerk den voet; vervolgens steeg ook de paus af, beiden omarmden en kusten elkander; hand in hand gingen zij de kerk binnen, waar de paus den koning den kus des vredes gaf. Tusschen den geestelijken en den wereldlijken vorst scheen alzoo de grootst mogelijke eendracht te bestaan. Doch zie, juist voor het altaar ontstond tusschen hen eensklaps een schier onbegrijpelijk tooneel van hooggaanden twist.

Voor de kroning zouden de koning en de paus de verbintenissen, die zij bij het verdrag op zich genomen hadden, door een eed bevestigen; doch geen van beiden wilde dat het eerst doen; eene hevige woordenwisseling ontstond, er vielen harde woorden, en weldra waren ook het wederzijdsch gevolg van Hendrik en Paschalis in den twist gemeld.

De Duitschers twistten heftig met de hooge geestelijken. Eensklaps sprong een der Duitsche ridders naar voren en riep dreigend den paus toe: »Waartoe deze redeneeringen, waartoe alle onderhandelingen en verdragen? Weet, dat de koning, onze heer, de keizerskroon op dezelfde wijze ontvangen wil als eenmaal keizer Karel de Groote!"

De diep beleedigde paus verklaarde, dat hij de kroning niet voltrekken wilde. In het gevolg des keizers ontstond hierdoor groote opgewondenheid. Zelfs een hoogbejaard geestelijke, Adalbert, des konings kanselier, was veront-

waardigd over de houding des pausen en spoorde den koning aan om zijn wil door te zetten, den heiligen vader gevangen te nemen en hem op die wijze tot toegevendheid te noodzaken.

Eene onuitsprekelijke verwarring ontstond in de kerk; de Duitschers omringden den paus, er verhief zich een oorverdoovend getier, dat zich ook buiten de kerk voortplantte. Terstond grepen de Romeinen naar de wapenen; een deel overviel de te Rome woonachtige Duitschers en vermoordde hen, een ander deel schaarde zich rondom de kerk, gereed om zich op het gevolg des konings te werpen. Deze was in de Pieterskerk letterlijk ingesloten.

De nacht viel in, maar bracht geen vrede. Met het aanbreken van den dag werden de Duitschers door de Romeinen hevig aangevallen. Hendrik V slingerde zich op zijn paard en sprong daarmee de marmeren trappen der Pieterskerk af. Bijna had hij zijne stoutmoedigheid met zijn leven betaald. Een groot aantal Romeinen wierp zich op hem en rukte hem van het paard; hij zou gevangen zijn genomen, indien niet een Milanees, graaf Odo, den vorst zijn eigen paard gegeven en hem op die wijze gered had.

Het Duitsche leger had zich intusschen verzameld, Hendrik voerde het tegen de Romeinen aan en joeg hen uit elkander. Na deze, eer bedroevende dan verblijdende overwinning durfde hij echter in de stad niet blijven. Hij verliet Rome en voerde den paus en verscheidene der hoogste geestelijken als gevangenen mede; ten teeken dat hij eene veroverde stad verliet, trok hij niet door eene der poorten, maar door eene in den muur gemaakte bres naar buiten. Een aantal aanzienlijke Romeinen, die gedurende het gevecht gevangen waren genomen, moesten hem met stroppen om den hals als slaven volgen.

Tot straf voor den aanval, door de Romeinen op hem ondernomen, liet hij den omtrek van Rome op de meest barbaarsche wijze verwoesten; hierdoor boezemde hij den Romeinen zulk een schrik in, dat deze gezanten naar de legerplaats zonden, om den paus te smeeken de eischen des konings maar in te willigen.

Lang bleef Paschalis II bij zijne weigering volharden; toen hij echter bemerkte, dat hij op den hardnekkigen Hendrik toch niet den minsten invloed uitoefenen kon, schikte hij zich in het onvermijdelijke. Na eene gevangenschap van 61 dagen stond hij den koning het investituurrecht af; hij beloofde hem tot keizer te zullen kronen, en bezwoer hem, dat hij wegens den hem opgelegden dwang zich nooit op den koning wreken noch dezen in den ban doen zou. Veertien kardinalen en even zooveel wereldlijke vorsten bezwoeren dit verdrag. Den 13^{en} April 1111 werd Hendrik V in de Pieterskerk te Rome plechtig tot keizer gekroond. Hij had de vernedering gewroken, welke zijn vader eens te Canossa ondergaan had. Trotsch op zijne overwinning keerde hij naar Duitschland terug.

Evenals hij den paus vernederd had, wilde hij thans ook in Duitschland de vorsten tot zijne gewillige dienaren maken; met dit doel poogde hij, in navolging van het voorbeeld, door zijn vader in de laatste jaren van diens regeering hem gegeven, de steden op zijne hand te krijgen, door hunne voorrechten te bevestigen. Maar het gelukte hem niet, den burgers vertrouwen in te boezemen. Ook de Duitsche vorsten onderwierpen zich niet gewillig; zij begeerden volstrekt niet de onderdanige dienaars van een keizer te zijn, dien zij zelf op den troon hadden geholpen. Aan hun hoofd stond Lotharius von Suplinburg, die door Hendrik, omdat hij in vereeniging met den markgraaf der Altmark op eigen gezag een Saksischen edele aangevallen had, in het jaar 1111 van zijn hertogdom ontzet was.

Eene samenzwering werd er tegen den keizer gesmeed, die des te gevaarlijker was, omdat juist toen de strijd tusschen de wereldlijke en de geestelijke macht opnieuw zou uitbarsten.

Nauwelijks had Hendrik V Italië verlaten, of de kardinalen kantten zich tegen het gesloten verdrag aan. Op eene groote kerkvergadering te Rome

werd aan paus Paschalis II de verklaring afgeperst, dat het verdrag nietig was, omdat hij het niet vrijwillig maar gedwongen had gesloten. Wel weigerde de paus den banvloek tegen den keizer te slingeren, gelijk de kardinalen dit van hem eischten, doch in zijne plaats deed dit de aartsbisschop Guido van Vienne, die hiertoe door de kerkvergadering gemachtigd was.

Aanvankelijk telde Hendrik die houding der kerkvorsten niet, doch weldra moest hij tot zijne verbazing en schrik bemerken, dat de hooge geestelijkheid in Duitschland, die hem tot dusver ondersteund had, thans eensklaps partij trok voor den paus en dat ook die geestelijken van hem afvielen, die hem tot dusver de sterkste bewijzen van hunne trouw gegeven hadden. Zelfs zijn eigen kanselier Adalbert, dien hij tot aartsbisschop van Mainz benoemd had, werd hem eensklaps ontrouw.

Thans oogstte Hendrik wat hij gezaaid had. Had hij vroeger zijn vader trouweloos en ondankbaar behandeld, nu werd hij op zijne beurt in den nood verlaten door allen, wien hij vroeger weldaden bewezen had.

Toch verloor hij den moed niet en het geluk begunstigde hem. Adalbert werd gevangengenomen; tegen de oproerige vorsten ging de keizer met kracht te werk, door strenge maatregelen dwong hij hen tot gehoorzaamheid. In korten tijd onderwierp hij geheel Duitschland. Toen hij den 7den Januari 1114 zijn huwelijk met Mathilde, eene Engelsche vorstin, vierde, omringden al de vorsten den keizerlijken troon; ook Lotharius verscheen: barrevoets en in een grof wollen kleed naderde hij den keizer, wierp zich hem te voet en smeekte om vergiffenis in tegenwoordigheid van al die edelen.

Doch deze onderdanigheid der Duitsche grooten was niets dan schijn. Zelfs gedurende de huwelijksplechtigheid ontstond opnieuw eene samenzwering tegen den keizer. Deze poogde de saamgezworenen te voorkomen, hij liet graaf Lodewijk van Thuringen, die bij hem onder zware verdenking lag, gevangennemen; door deze daad van geweld verhaastte hij het uitbreken van den opstand.

Bijna geheel Noord-Duitschland stond tegen Hendrik op. Duitschland werd opnieuw in twee groote kampen gesplitst. In het zuiden bleven de beide neven des keizers, Frederik en Koenraad van Hohenstaufen, waarvan de eerste het hertogdom van Zwaben geërfd had en de tweede met de hertogelijke waardigheid in Oost-Frankenland bekleed was, hun oom getrouw; ook hertog Welf van Beieren sloot zich bij den opstand niet aan, maar hield zich onzijdig. Daarentegen was geheel Noord-Duitschland in vollen opstand, de Saksische gewesten waren het brandpunt der beweging. Hendrik trok in 1115 met een leger naar Saksen, doch hier wachtte hem geen zegepraal; den 11den Februari 1115 werd hij in een gevecht bij Welferhout, in de nabijheid van Sonderleben, gevoelig geslagen.

Deze nederlaag had voor hem de treurigste gevolgen. Binnen korten tijd had hij alle aanzien verloren. Toen hij te Mainz een rijksdag bijeen riep, kwam er slechts een enkele bisschop en niet één wereldlijk vorst opdagen. Ook de steden zonden hem hare manschappen niet langer toe, wijl zij hem niet vertrouwden. Ja, te Mainz brak zelfs een opstand tegen hem uit, die hem noodzaakte den aartsbisschop in vrijheid te stellen.

In dezen hachelijken tijd gaf Hendrik blijken van eene bewonderenswaardige geestkracht en van onbezweken moed. Hij besloot den strijd in Duitschland aan zijne neven over te laten, doch zelf naar Italië te gaan, om daar voor zijn rijk te kampen. De oude, trouwe vriendin des pausen, de groote gravin Mathilde, was gestorven. Zij had hare aanzienlijke bezittingen den paus nagelaten. Op deze nalatenschap nu maakte Hendrik aanspraak, deels als opperleenheer der gravin, deels als haar aanverwant. Ten einde die goederen in het bezit te nemen ging hij naar Italië op marsch en weldra had hij, aanvankelijk althans, zijn doel bereikt.

Minder voorspoedig ging het met de onderhandelingen, welke hij met den

paus aanknoopte. Ook de dood van Paschalis II, den 21sten Januari 1118, bracht in de verhouding tusschen paus en keizer niet de minste verandering, want een der Hendrik V meest vijandige kardinalen werd onder den naam Gelasius II tot opperhoofd der kerk verkozen.

Hendrik poogde Gelasius door een stouten stap tot toegevendheid te nopen; hij liet namelijk een zijner aanhangers tot tegenpaus benoemen en verzekerde dezen, Gregorius VIII, het bezit van Rome.

Gelasius II vluchtte naar Frankrijk, waar hij door de bisschoppen als de rechtmatige paus erkend werd, gelijk ook in Duitschland des keizers vijanden hem als zoodanig huldigden.

Gedurende Hendriks afwezigheid heerschte in Duitschland eene waarlijk ontzettende regeeringloosheid. Alle maatschappelijke banden schenen verbroken. Elk edele deed wat hij zelf goedvond, geene andere wet gold dan het recht van den sterkste, het eigenlijke vuistrecht. Rooverbenden trokken door de provinciën, de edelen leefden in onophoudelijke veete met elkaar en roofden en plunderden naar hartelust.

Niet beter maakten het de geestelijke vorsten; ook zij voerden het zwaard vaak op de wreedste wijze, om zich op hunne tegenstanders te wreken. Vreeselijke rampen deden in dezen tijd van algemeene regeeringloosheid den nood des volks ten top stijgen. Hongersnood en pest maaiden hunne slachtoffers bij geheele drommen weg.

Hendrik moest wel besluiten, naar Duitschland terug te keeren; hier gelukte het hem, door onderhandelingen met de rijksvorsten eindelijk eenige verbetering in den toestand te brengen. Op een rijksdag te Wurzburg kwam in September 1121 een verdrag tot stand, dat met den naam van algemeenen rijksvrede bestempeld werd. Ieder, die dezen vrede schond, was een kind des doods. De rijksdag besloot tevens, dat met den paus onderhandelingen over het recht van investituur zouden gevoerd worden.

Gelasius II was intusschen gestorven; zijn opvolger, de voormalige bisschop Guido van Vienne, die als paus Calixtus II optrad, zou gaarne in den geest van Gregorius VII hebben geregeerd. Met de hulp der Noormannen was het hem gelukt, den tegenpaus Gregorius VIII te Sutri gevangen te nemen; hij liet dezen met een schaapsvel bekleed omgekeerd op een kameel zetten en zoo naar Rome voeren; hier werd de arme man onder de spot- en schimpredenen des volks door de straten geleid en daarna in den kerker geworpen, waar hij eerst na verloop van vele jaren stierf.

Een man van zooveel geestkracht als Calixtus II zou zeker niet zeer tot onderhandelingen geneigd zijn; des te verrassender was het alzoo voor Hendrik en diens aanhangers, dat hij blijken gaf van eene verzoenende gezindheid. Den 23en September 1122 kwam eindelijk de vrede tusschen den paus en den keizer door het concordaat van Worms tot stand. Men kwam daarbij overeen, dat de verkiezing der Duitsche bisschoppen en abten in tegenwoordigheid des keizers plaats zou hebben, dat de keizer de verkozenen door het toereiken van den schepter met de wereldlijke bezittingen zou beleenen, doch dat de geestelijke investituur met ring en staf den paus bleef voorbehouden.

Groot was de blijdschap des volks over het sluiten van den vrede; men hoopte, dat thans eindelijk orde en rust in Duitschland zouden terugkeeren. Doch weldra bleek deze hoop ijdel; gedurende de weinige overige jaren van Hendriks regeering bleef Duitschland voortdurend het tooneel van oproerige bewegingen en onderlinge twisten der edelen, en was het ten gevolge van dit alles aan moord en brand ten prooi. Hendriks macht was zóó gering, dat hij de weerspannige vorsten niet tot gehoorzaamheid kon dwingen.

Niemand vertrouwde den keizer, noch de adel, noch de geestelijkheid, noch de steden. Hoe veel moeite hij ook deed om hun gunst te verwerven, de trouweloosheid, waaraan hij zich vroeger schuldig had gemaakt, had hem alle vertrouwen doen verliezen. Den 23sten Mei 1125 stierf Hendrik te Utrecht, in den ouderdom van 44 jaren. Met hem stierf het Frankische keizershuis uit.

NEGEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Splitsing van het Duitsche volk in verschillende standen. De heerschilden. De huldigingseed. De rechten des konings. De rijksdag. De koninklijke feesten. De hooge geestelijkheid. De aartsbisdommen. De hertogen. De graven. Versnippering van het Duitsche rijk. Verplichting der hertogen om den vorst met hunne manschappen bij te staan. De lagere Duitsche adel De ridderschap. De ministerialen. De Duitsche steden. De stedelijke adel. De wetenschap onder de regeering der Frankische keizers.

Wij hebben, om den samenhang van ons verhaal niet te verbreken, de geschiedenis van Duitschland vervolgd tot aan het uitsterven van het Salische of Frankische keizershuis. Doch reeds meer dan het vierde eener eeuw vóór dit tijdstip waren in het westen die merkwaardige tochten aangevangen, door talrijke, van godsdienstige geestdrift blakende krijgsbenden naar het oosten ondernomen, die wij met den naam van kruistochten plegen te bestempelen en die zulk eene gewichtige plaats in de geschiedenis der beschaving van Europa's volken beslaan.

Eer wij tot de beschrijving van die tochten overgaan, moeten wij nog een blik werpen op de staatkundige ontwikkeling van het Duitsche rijk gedurende de vervlogen eeuw, en bovenal de geschiedenis der overige Europeesche volken verhalen.

De ontwikkeling van het leenstelsel en daarmede de strenge afscheiding der verschillende standen werd onder de regeering der Frankische keizers ten top gevoerd. De vrije mannen van het Duitsche volk zien wij in dezen tijd in zeven verschillende standen gesplitst, die door de verschillende afdeelingen van het rijksleger, door de heerschilden, van elkaar onderscheiden waren.

Het eerste heerschild verhief de koning; het tweede werd verheven door de geestelijke vorsten, die alleen des konings dienstmannen konden zijn; het derde door de wereldlijke vorsten, die te gelijk de leenmannen des konings en van de geestelijke vorsten konden wezen, zonder aan hunne waardigheid afbreuk te doen; het vierde door de graven en vrijheeren, de dienstmannen der vorsten, ofschoon dezen van even hooge geboorte waren als hunne leenheeren. Uit deze vier eerste heerschilden bestond de hooge adel van het Duitsche rijk.

Het vijfde heerschild werd verheven door de baanderheeren; dezen behoorden wel niet tot den hoogen adel, doch hadden vrije lieden tot leen- en dienstmannen; het zesde door de gewone ridderschap, die uit de vazallen bestond; het zevende door al de vrije mannen, d. i. door allen, die niet tot de lijfeigenen behoorden en uit een wettig huwelijk geboren waren.

Aan het hoofd van het Duitsche rijk stond de koning, die volgens aloud gebruik zoowel door de wereldlijke als door de geestelijke vorsten gekozen was. Moest er eene nieuwe verkiezing plaats hebben, dan riep de aartsbisschop van Mainz de grooten des rijks bijeen, en de koning werd te Aken gekroond. Hij moest aan het rijk den eed van trouw zweren en daarbij plechtig beloven, dat hij naar zijn beste weten en volgens zijn geweten het welzijn van het rijk bevorderen, het recht stipt handhaven en het onrecht beteugelen zou.

Na dezen eed afgelegd te hebben, ontving de koning van alle vorsten, geestelijken en ridders den eed van trouw, waarna hun de rijksleenen werden opgedragen. De koning voerde in persoon de teugels der regeering, maar het was voornamelijk de geestelijkheid die den vorst met haar raad ter zijde stond. Wij zien als diens eerste minister altijd een der hooge geestelijken optreden.

De koning was de opperbevelhebber des legers, de opperste rechter, de hoogste leenheer. In zijn bestuur was hij gebonden aan de oude rechten der afzonderlijke stammen. Waar geene geschreven wetten bestonden, gold het recht der gewoonte. Bij het uitvaardigen van nieuwe wetten, bij het nemen van eene beslissing omtrent oorlog of vrede, was de koning afhankelijk van de besluiten van den rijksdag; deze rijksdag kwam echter niet meer, gelijk onder Karel den Grooten, op gezette tijden bijeen, maar hij werd door het hoofd van staat bij bijzondere gelegenheden samengeroepen; zelfs werd hij somtijds, zonder toestemming des konings, door de grooten zelf belegd. De krachtigste vorsten uit het Frankische huis, die steeds er op uit waren hunne macht tot eene volstrekte alleenheerschappij op te voeren, bekommerden zich intusschen maar al te weinig om de bestaande rechten en wetten; hun eigen wil was meestal het richtsnoer hunner handelingen, en juist hierdoor waren zij oorzaak, dat de vorsten telkens tegen hen in opstand kwamen.

De inkomsten der koningen bestonden uit de opbrengst der rijkslanderijen, mijnwerken, bosschen en tollen, bovendien uit vrijwillige giften, die in de eerste plaats door de geestelijken geschonken werden, uit gerechtelijke verbeurdverklaringen en boeten, alsmede uit de zoogenaamde schutsgelden, welke de Joden moesten opbrengen voor de hun toegestane vrijheid om in het Duitsche rijk verblijf te mogen houden.

De koning had geene bijzondere residentie; nu eens hield hij zich hier dan weder daar op, nu eens woonde hij in deze, dan weder in gene stad, of ook op de hem toebehoorende burchten. Dit zwervend leven werd noodzakelijk gemaakt door de plaats, die de vorst in het Duitsche rijk innam, en door de herhaalde oorlogen, die hij te voeren had. Alleen de hooge feestdagen, Paschen, Pinksteren en Kerstmis, werden door de koningen meestal in de groote steden gevierd. Zij boden eene goede gelegenheid aan om al de pracht van den koninklijken hofstoet ten toon te spreiden.

Op deze feesten kwamen niet alleen de leden der koninklijke familie bijeen, maar ook de grooten des rijks en de gezantschappen van vreemde natiën, om te midden van het koninklijk hof die feestdagen door te brengen. Daar hield men dan tornooien en vroolijke maaltijden, opgeluisterd door muziek en dans, dan werden alle ruwe uitspattingen, waarop de Duitschers in die dagen zoo verzot waren, als de berendans, de kluchten van een gehuurden hansworst, enz. door het hofgezelschap met groote vreugde genoten.

Op den koning volgden in rang de hooge kerkvorsten des rijks, wijl zij den meesten invloed op het staatsbestuur uitoefenden, hoewel de hertogen als wereldlijke vorsten het naast aan den troon stonden. Reeds wegens hunne meerdere kennis waren de geestelijken tot het voeren van het bewind het best geschikt; uit hen koos daarom de koning zijn eerste raadslieden.

De bisschoppen en abten waren steeds de opvoeders en voogden van minderjarige koningszonen, terwijl de aartsbisschoppen steeds de kanseliers des rijks waren.

Door de rijksleenen, waarmede de koningen de hooge geestelijken beschonken, hadden dezen zich allengs tot invloedrijke wereldsche vorsten verheven; zij voegden aan de strijdkrachten der keizers voor hunne tochten naar Italië de meeste en best uitgeruste troepen toe; meermalen stelden zij zich zelfs in persoon aan het hoofd der krijgslieden, en het was in die dagen niets vreemds, den bisschop in plaats van den kromstaf het zwaard te zien voeren.

Ten tijde der Frankische keizers bestonden in Duitschland zes aartsbisdommen, Mainz, Keulen, Trier, Maagdeburg, Bremen en Salzburg; aan deze

waren 35 bisdommen ondergeschikt. Uit Rome ontvingen de aartsbisschoppen het pallium (bisschopsmantel), waarvoor zij eene aanzienlijke som gelds moesten betalen. Eerst nadat zij in het bezit van dien mantel waren, bezaten zij het recht om de bisschoppen te wijden.

De voornaamste kerkvorst in Duitschland was de aartsbisschop van Mainz, die in zekeren zin de plaatsvervanger van den paus in Duitschland mocht heeten.

Dewijl de keizers in de aartsbisschoppen en bisschoppen hunne trouwste bondgenooten zagen, breidden zij de wereldlijke macht dezer geestelijken voortdurend uit. De hooge kerkvorsten werden tevens wereldlijke vorsten; zij bezaten het recht over leven en dood en voerden oorlog gelijk ieder ander hertog, terwijl zij gelijktijdig hunne geestelijke ambten bekleedden. Meermalen ging hunne macht die der hertogen te boven, met welke zij daarom bij herhaling in veeten leefden, die alleen door kracht van wapenen konden beslecht worden.

Aan het hoofd der aanzienlijkste gewesten van Duitschland stonden als wereldlijke vorsten onder de koningen de hertogen, die, zooals de koningen verplicht waren op rijksdagen te doen, de edelen van hun gewest tot het houden van landdagen bijeen moesten roepen, om hun raad ten aanzien van het handhaven van wet en recht op hun grondgebied in te winnen. Niet altijd echter kwamen zij deze verplichting na, want de landdagen waren dikwijls slechts formeele bijeenkomsten, waarop de hertogen met echt vorstelijke willekeur den boventoon voerden.

Aan het hoofd der grenslanden stonden markgraven met volkomen vorstelijk gezag. Onmiddellijk onder de hertogen, doch hun overigens volkomen gelijk, stonden de graven, wier waardigheid, vroeger slechts voor het leven door hen bekleed, reeds sinds lang erfelijk was geworden. De graven waren niet meer de eenvoudige bestuurders der gouwen. Zij waren eigenaars en vorstelijke heeren van hunne graafschappen, vazallen van den keizer evenals de hertogen. De oude graafschappen waren intusschen merkelijk in omvang verminderd; deels waren stukken daarvan afgestaan aan geestelijke heeren, deels hadden de keizers ze gesplitst in kleinere stukken, om hiermede een grooter aantal edelen te beleenen. Slechts enkele graafschappen hadden hunne vroegere uitgebreidheid behouden; hier werden de graven nog als de hoogste beambten des keizers beschouwd en droegen zij, gelijk in Thuringen, den naam van landgraven.

De hertogen, markgraven, landgraven en graven maakten te zamen den vorstenstand des rijks uit; zij hadden allengs eene groote mate van onafhankelijkheid in het bestuur hunner landen verworven, waarin zij dikwijls met bijna onbeperkte macht, niet alleen over hunne onderhoorigen, maar zelfs tegenover den koning regeerden. Duitschland werd, ten gevolge hiervan, gesplitst in een groot aantal kleinere of grootere staten, die alle onder het bewind stonden van een erfelijk vorst.

Alleen door het koningschap werd de eenheid van het rijk althans eenigermate bewaard. Hoe hatelijk in ons oog het willekeurig bewind der koningen uit die dagen ook moge zijn, toch kunnen wij aan den anderen kant niet ontkennen, dat zij de eenige band waren die de eenheid van het Duitsche rijk in stand hielden en het tegen de aanvallen van roofzieke naburen beveiligden.

De vorsten waren altijd tuk op vermeerdering van macht; hunne baatzucht dreef hen zelfs meer dan eens tot het sluiten van verbintenissen met de vijanden des rijks. Had niet de nog grootere eerzucht der koningen dezen aangespoord de eenheid en ondeelbaarheid van het rijk te handhaven, zoo ware Duitschland zonder twijfel spoedig verbrokkeld en jammerlijk vaneengescheurd.

Op den hoogen adel der vorsten en grooten des rijks volgden de overige drie heerschilden, die door den lagen adel en de laaggeboren vrije mannen verheven werden. In verloop van tijd was de dienst in het leger in vergelijking met vroegere dagen zoo veranderd, dat de koning, wanneer hij den

heirban opriep, slechts den hertogen en graven deed weten, dat zij hunne leenmannen ter zijner beschikking moesten stellen; ieder hunner moest naar gelang van de grootte zijns grondgebieds voor een genoegzaam aantal troepen zorgen, terwijl zij maar moesten zien op welke wijze zij hunne krijgslieden bijeen zouden brengen. Alleen enkele rijke grondbezitters, welke zich van elke vorstelijke heerschappij hadden weten vrij te houden, kwamen zich onmiddellijk aansluiten bij het leger des konings; uit hen ontstond later de onafhankelijke adel des rijks.

Nadat Hendrik I, de Stedenbouwer, in de oorlogen met de Hongaren het leger van den staat hervormd had, bestond zijne voornaamste kracht in de ruiterij; de dienst te paard stond hooger aangeschreven dan die te voet: zij, die zich aan den eersten wijdden, ontvingen den eeretitel van ridder.

Uit de ridderschap ontstond spoedig een lagere Duitsche adel, hoewel oorspronkelijk ieder vrij man, wiens vermogen dit toeliet, tot den ridderdienst gerechtigd was. Tot deze ridderschap behoorden, behalve de leenplichtigen der grooten, ook de ministerialen, de half-vrije dienstmannen, die hunne gebieders geregeld in den strijd volgden en hun ook huiselijke diensten bewezen. Onder de ministerialen werden die des konings als de voornaamsten beschouwd; zij maakten later de rijksridderschap uit. De stand der vrijen, die het zevende heerschild verhief, was ten gevolge der oorlogen, waaraan Duitschland bijna onophoudelijk bloot gestaan had, ontzettend in getalsterkte verminderd, wijl de weerlooze boeren deels hunne bezittingen aan de machtige heeren als leen hadden afgestaan, deels zelf tot den staat van lijfeigenen afgedaald waren. Misschien zou hij eindelijk geheel uitgeroeid zijn, indien de ontluikende steden met hare sterke en hooge wallen en hare krachtige in den wapenhandel geoefende bevolking den vrijen mannen niet zoowel een toevluchtsoord tegen de willekeur van heerschzuchtige grooten, als eene schuilplaats tegen de aanvallen van woeste en roofzieke barbarenhorden hadden aangeboden.

De oudste steden van Duitschland waren die, welke door de Romeinen aan den Rijn en den Donau gebouwd waren. Hier hadden zich reeds in overoude tijden de vrije mannen gevestigd, die niet in dienst der grooten wilden staan. De bisschoppen hadden ze tot hunne residentiën verkozen, de koningen daarin hunne paleizen aangelegd. De steden stonden derhalve niet onder het beheer van gewone graven, maar werden òf door de bisschoppen zelf òf door bijzondere koninklijke voogden bestuurd.

Allengs ontstond hier een eigenaardig gemeenteleven, welk voorbeeld ook werd nagevolgd in de nieuwgestichte steden der overige Duitsche staten, die zich echter eerst in lateren tijd verhieven tot dezelfde macht en onafhankelijkheid, welke de oude steden toen reeds bezaten.

Daar de koningen meestal niet naijverig waren op de burgerij, hadden hunne voogden aan de regeering der stad slechts een gering aandeel, en werd deze hoofdzakelijk door de burgers zelf gevoerd. Uit de voornaamste en invloedrijkste leden der burgerij ontstond de regeerende gemeenteraad, aan welks hoofd de burgemeester, de eigenlijke regent der stad, stond.

De steden stonden voortdurend bloot aan aanvallen van den hoogen adel, zij waren dus genoodzaakt hunne onafhankelijkheid met het zwaard in de vuist te verdedigen. Hierdoor vormde zich binnen hare muren eene krachtige, strijdvaardige burgerij, die bijna nog meer uitmuntte in dapperheid dan in geschiktheid voor handel en nijverheid. Dewijl vele minder machtige edelen, die het beneden zich achtten, zich aan de grooten des rijks als ministerialen te onderwerpen, insgelijks in de steden een toevluchtsoord zochten en zich hier metterwoon vestigden, ontstond weldra ook een stedelijke adel, een patriciaat. Onder de manschappen, die de steden aan het leger van den vorst toevoegden, streden de patriciers als ridders te paard, terwijl de lagere burgerij het voetvolk uitmaakte. Bij de belegering van steden voerden de ridders de burgers aan en streden aan hun hoofd; de oorlogswerktuigen op de wallen echter werden door de kleine burgerij bediend.

Met de macht der steden groeide ook de ijverzucht van den hoogen en lagen adel jegens de burgers aan. De steden werden hierdoor vanzelf de trouwe bondgenooten der koningen, wier natuurlijke tegenstanders de grooten des rijks steeds waren.

Het welbegrepen belang der koningen gebood hun, aan de steden rechten en privilegiën toe te staan, haar in haar inwendig bestuur de meest mogelijke vrijheid en onafhankelijkheid te laten en hierdoor hare macht uit te breiden. Uit dankbaarheid hiervoor bleven de steden hun getrouw, zelfs wanneer de grooten des rijks verraderlijk hunne zijde verlieten. Van alle Frankische keizers zag Hendrik IV dit het helderst in, en wij hebben in de geschiedenis van dien keizer gezien, hoe dankbaar de steden hem waren voor de voorrechten, die hij haar verleende.

Door de veiligheid, welke handel en nijverheid in de steden vonden, vermeerderde spoedig de rijkdom der burgers en daardoor werd tevens de lust opgewekt om de waarde des levens door genietingen te verhoogen en door kunst of wetenschap te veredelen. In de steden werden, evenals in de kloosters, wetenschap en kunst beoefend; doch dit geschiedde eerst in later tijd, want onder de Frankische keizers daalde in Duitschland ten gevolge van het onophoudelijk krijgsgewoel de beschaving tot ver beneden het peil, dat zij onder de Otto's bereikt had.

Dit tijdperk der geschiedenis levert weinig wetenschappelijke mannen op: wij bepalen ons tot het vermelden van Wippo, den hofkapellaan van keizer Koenraad II, die het leven van dien vorst beschreven heeft; verder noemen wij den voortreffelijken kroniekschrijver Lambertus van Hersfeld, bisschop Albert van Luik, den vriend van Hendrik IV, die dezen keizer op zeer partijdige wijze verdedigd heeft; Walram, den ijverigen voorvechter van het pausdom; Bruno, die in zijne geschiedenis der Saksische oorlogen de partij van de Saksische grooten opneemt, en boven allen den geleerdsten en vermaardsten geschiedschrijver der 11de eeuw, den graaf Herman van Veringen, die onder den naam van Hermannus Contractus bekend is.

Hermannus Contractus was lam en gekromd door de jicht; daaraan ontleende hij zijn bijnaam. Hij leefde als monnik in het rijke klooster Reichenau, waar hij de voortreffelijke leermeester was van een groot aantal jongelingen, die uit alle landen waren samengevloeid, om de lessen van den wijdberoemden man te volgen. Hermannus was wijsgeer, sterrekundige, toonkunstenaar en dichter; bovendien bezat hij eene grondige kennis van de oude talen. Zijne hoogste verdienste nochtans heeft hij zich verworven door zijne uitstekende kroniek, die eene hoofdbron is geworden voor de beschrijving der geschiedenis.

Nog hebben wij uit dien tijd twee geschiedschrijvers uit het noorden te vermelden, Saxo Grammaticus, die eene geschiedenis van Denemarken heeft nagelaten, en Adam van Bremen, wiens kerkgeschiedenis insgelijks hooge waarde bezit voor de kennis van het noorden in die dagen.

VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Frankrijk. Het leenstelsel. De kroonvazallen. Gebruiken, aan het leenstelsel verbonden. De huldiging. Plichten en rechten der vazallen. Twisten over sommige leenen. De machtigste kroonvazallen. Toestand der geestelijkheid. Losbandig leven der geestelijken. De kloosters. Pogingen der Cluniacensers tot hervorming van de kerk. Treurige toestand der boeren. De steden. De eerste Capetingische koningen. Hugo Capet. Robert I, de vrome koning. Voortdurende binnenlandsche veeten. Graaf Fulco Nerra van Anjou. Hendrik I. Filips I. Oordeel van Gregorius VII over den toestand van Frankrijk.

In Frankrijk was onder de zwakke Karolingische vorsten het leenstelsel bijna nog meer uitgebreid dan in Duitschland. Bijna alle grondbezittingen waren leenen geworden; een deel daarvan behoorde aan die vazallen, welke het leen rechtstreeks van den koning ontvangen hadden en daarom kroonvazallen werden genoemd, een ander gedeelte was door de laatsten weer aan hunne leenmannen opgedragen.

De kroonvazallen bezaten tegenover de koningen eene onafhankelijkheid, welke volstrekt niet beperkt werd door de formaliteit der huldiging van den leenheer. Zij heerschten met eene bijna onbeperkte macht over een groot deel der bewoners van hunne bezittingen, voor zoover niet insgelijks door sommige bepalingen van het leenrecht hunne willekeur eenigszins aan banden was gelegd.

Het leenstelsel oefende op de lotgevallen van Frankrijk zulk een overwegenden invloed uit; daarin spiegelen de eigenaardige zeden der middeleeuwen zich zoo getrouw en op zulk eene duidelijke wijze af, dat het nauwelijks mogelijk zou zijn, de gebeurtenissen der volgende tijden goed te begrijpen, indien wij verzuimden ons nader bekend te maken met die merkwaardige instelling der middeleeuwen, gelijk zij zich in Frankrijk ontwikkelde.

Hoewel de leenen reeds sedert lang erfelijk waren geworden, beschouwde men de betrekking der leenheeren tot hunne vazallen nog altijd als van zuiver persoonlijken aard, en de beleening ging nog steeds gepaard met plechtigheden, waardoor zij oorspronkelijk als een soort van verdrag tusschen den leenheer en den vazal was voorgesteld, namelijk de huldiging en de belofte van trouw.

De huldiging (homagium) volbracht de vazal, nadat hij riddergordel en zwaard had afgelegd, door met ongedekten hoofde neer te knielen, zijne handen in die van den leenheer te leggen en te verklaren, dat hij met lijf en leven diens man wilde zijn; vervolgens zwoer hij met de hand op het Evangelie, dat hij hem voor het leen eene onkreukbare trouw betoonen en hem al die diensten bewijzen zou, waartoe hij verplicht was. Op zinnebeeldige wijze, gewoonlijk door overreiking van een hazelaarstwijg, van een boomtak of van eene handvol aarde, werd hij vervolgens beleend. Door die belofte van trouw nam de beleende zoowel plichten als diensten op zich. Zijn plicht was het, den leenheer te beschermen, hem in elk gevaar ter zijde te staan, ja zelfs in den slag zijn eigen paard te leenen, wanneer hij door den vijand in het nauw was gebracht, of zich als gijzelaar te stellen in de plaats van den leenheer, wanneer deze gevangen werd genomen. De leenman moest overal

in het belang van den leenheer werkzaam zijn en diens familie beschermen. Indien hij deze plichten verwaarloosde, werd hij als een meineedige beschouwd en had hij het verlies van zijn leen te duchten.

De diensten der vazallen bestonden hoofdzakelijk in den krijgsdienst, welks duur zeer verschillend was, overeenkomstig den aard van het leen. Eenige leenmannen waren niet verplicht om langer dan een enkelen dag te dienen en mochten des avonds weder naar hunne woonsteden terugkeeren; andere vazallen echter, en dit was gedurende langen tijd een algemeene regel, moesten zich verbinden voor een dienst van veertig dagen. Eenigen tijd later, inzonderheid tegen het begin der twaalfde eeuw, werd de krijgsdienst verplichtend gemaakt voor den geheelen duur van den oorlog. Al wie in het bewijzen van dezen dienst te kort schoot, had het leen verbeurd, indien de leenheer zich niet, gelijk in de meeste gevallen geschiedde, met eene geldelijke schadeloosstelling voor den krijgsdienst en met eene geldboete tevreden stelde.

Niet alleen in den oorlog, ook aan het hof moest de vazal zijn leenheer zekere diensten bewijzen; hij moest hem met zijn raad bijstaan en de rechtszittingen bijwonen. Volgens overoud gebruik was de leenman nog verplicht tot het betalen van onderstandsgelden, en wel in de volgende drie gevallen: wanneer de leenheer in gevangenschap geraakte en zich moest vrijkoopen, wanneer hij zijn oudsten zoon tot den krijgsmansstand verhief, en wanneer zijne oudste dochter voor de eerste maal in het huwelijk trad.

Tegenover de verplichtingen, die op den vazal rustten, stonden ook rechten. Evenals hij den leenheer trouw was verschuldigd, zoo moest ook de leenheer hem in zijne bezitting, voor zoover deze het leen gold, handhaven; hij was volgens oud gebruik verplicht, de rechten van den vazal te beschermen. Nooit mocht hij den vazal voorschrijven, hoe deze het leen te beheeren had; de leenman had onbepaalde vrijheid om den bewoners van het leengoed wetten voor te schrijven en belastingen op te leggen. Hij bezat niet alleen de vrije uitoefening van het recht, maar ook het muntrecht op zijn eigen gebied, een recht, waarvan door de bezitters van kleine leenen weinig of geen gebruik werd gemaakt en dat dus spoedig verloren ging.

Naardien de wederzijdsche rechten en verplichtingen van vazallen en leenheeren niet met de noodige juistheid omschreven waren, kon het niet anders, of in een tijd toen nog het recht van den sterkste bijna alleen als wet gold, moesten tusschen den leenheer en den leenman meermalen oneenigheden ontstaan. Deze behoorden wel langs den weg van het recht vereffend te worden, doch meestal hing de beslissing alleen van het zwaard af. De leenheeren waren niet tevreden met de plichten, welke hunne vazallen op zich genomen hadden; zij wilden dezen nog tot meerdere diensten noodzaken, terwijl de machtige vazallen van hun kant zich dikwijls aan hunne rechtmatige verplichtingen poogden te onttrekken. Hierdoor woedde in Frankrijk eene onafgebroken reeks van kleine oorlogen, welke deels door de kroonvazallen tegen den koning of tegen de hun ondergeschikte leenmannen, deels door dezen tegen elkander gevoerd werden.

Van de kroonvazallen, de machtige hertogen en graven, die onder de zwakke Karolingers het geheele Fransche grondgebied onder elkaar verdeeld hadden, die evenals souvereine vorsten aan hun titel toevoegden »bij de gratie Gods," willen wij in de eerste plaats de volgende noemen, wijl zij de heerschappij in het land veeleer met de koningen deelden, dan dat zij van dezen afhankelijk waren. Het waren de hertogen van Francië, van Normandië, van Aquitanië of Guienne, van Bourgondië en de machtige graven van Toulouse, Vlaanderen en Normandië.

Deze kroonvazallen hadden wel den koning hulde gedaan, doch gedroegen zich als volstrekt onbeperkte heerschers in hun gebied en duldden ook niet de geringste inmenging van de zijde huns leenheers, tegenover wien zij meer dan eens met het zwaard in de vuist stonden.

Onder de hertogen en machtige graven stonden vele vazallen van minderen rang, die zich in korten tijd door het plegen van geweld jegens dezulken, die minder machtig waren dan zij, tot grooten rijkdom en invloed wisten te verheffen. Zij plaatsten zich tegenover hunne leenheeren in dezelfde onafhankelijke verhouding, als waarin dezen tegenover den koning stonden; velen hunner wisten den rang van kroonvazallen te verwerven, anderen daarentegen, wien het niet gelukte het juk hunner leenheeren af te schudden, werden geheel onderdrukt.

De voortdurende kleine en groote veeten, welke, ten gevolge van dit alles, Frankrijks bodem met bloed drenkten, moesten op den toestand der geestelijkheid van grooten invloed zijn. De bisschoppen trachtten zich in aanzien met de kroonvazallen gelijk te stellen; zij lieten zich door den koning met kerkelijke goederen beleenen en stonden deze weder aan wereldlijke vazallen af, om op die wijze in het bezit van eene legermacht te geraken. Aan den anderen kant waren de kroonvazallen, de eigenlijke hertogen des rijks, er steeds op uit, de bisschoppen als hunne leenmannen te beschouwen en te behandelen; meermalen zelfs wisten zij het zoover te brengen, dat zij over de bisdommen te beschikken hadden, ook konden zij zich de goederen en inkomsten der kerk dikwijls ongestraft toeeigenen, daar de onbeduidende koningen niet altijd in staat waren de kerk naar behooren te beschermen.

Ten gevolge der algemeen heerschende verwarring in het maatschappelijk leven, alsmede door de onbeschaafdheid, die een gevolg der aanhoudende oorlogen was, openbaarde zich onder de geestelijken van die dagen een algemeen zedenbederf. De meeste bisschoppen bekommerden zich weinig om hunne ambtsplichten en verbrasten de rijke inkomsten hunner bisdommen in een brooddronken leven aan het bisschoppelijke hof; de lagere geestelijkheid volgde getrouw hun voorbeeld na.

De priesters leidden een ongebonden wereldsch leven en namen zelfs gewapend aan de oorlogen deel. Hunne lievelingsuitspanning was de jacht; zonder schroom gaven zij zich zelfs aan de grofste uitspattingen over.

Aan het hoofd der kloosters stonden dikwijls wereldlijke abten, die zich niets anders ten doel stelden, dan de opbrengsten der kloosters zoo lustig mogelijk door te brengen. Mochten de kloosters vroeger kweekplaatsen der wetenschap heeten, thans waren zij broeinesten van allerlei ondeugd; woeste zwelgpartijen vonden binnen hunne muren plaats, ook bij de priesters ging de smaak voor kunst en wetenschap geheel verloren.

Eene eervolle uitzondering maakte hierop het klooster Clugny, hetwelk in het jaar 910 door hertog Willem den Vrome van Aquitanië gesticht was. De eerste abt van dit klooster, Berno, voerde in Clugny den regel der Benedictijnen weder in, terwijl zijn opvolger Odo de monniken aan nog strenger regelen onderwierp; hij stichtte de eerste Cluniacensische congregatie (geestelijke vereeniging) der Benedictijnen.

De hervormingsmaatregelen der abten van Clugny wekten in Frankrijk de hoogste bewondering; vele andere, ernstig denkende geestelijken volgden hun voorbeeld na. Tegen het einde der 10e eeuw begonnen de diep vervallen kloosterscholen zich weder op te heffen en in sommige van haar traden weer deugdelijke leeraars op, zooals te Parijs, te Rheims en in het klooster Fleury; doch altijd bleef Clugny de eigenlijke kweekschool der strenge, hervormingsgezinde geestelijken, die zich zoowel door een reinen levenswandel als door geleerdheid onderscheidden. De roep van dit klooster verbreidde zich zelfs buiten Frankrijk. De pogingen der geestelijkheid om in den verwarden en verwilderden toestand van Frankrijk verbetering aan te brengen, bereikten haar toppunt in de Treuga Dei of godsvrede, waarvan wij reeds gesproken hebben.

Waren de voortdurende binnenlandsche oorlogen verderfelijk voor Frankrijks kerk, nog treuriger invloed oefenden zij uit op het eigenlijke volk, op al die inwoners des lands, welke noch tot den geestelijken stand behoorden,

noch in het bezit van eenig leengoed waren. De stand der vrije mannen verdween, vooral in noordelijk Frankrijk, bijna geheel. De meeste vrije boeren werden met geweld van hunne vrijheid beroofd, wanneer zij zich niet, als hoorigen, vrijwillig onder de hoede van een machtigen leenheer stelden.

Het onderscheid tusschen hoorigen en eigenlijke lijfeigenen of slaven verdween meer en meer, althans wat de behandeling betreft, die zij van den kant hunner heeren ondervonden. De boeren werden door de heeren geheel als slaven behandeld; voor hen bestond er nauwelijks eenig recht meer en wanneer zij in vertwijfeling zich aan dien ondragelijken druk door de vlucht poogden te onttrekken, stonden hun daarvoor, wanneer het den heer gelukte hen te doen achterhalen, de zwaarste mishandelingen, ja soms de dood te wachten. Zelfs het lot van de bewoners der steden, althans in die van noordelijk Frankrijk, was niet veel beter. De groote steden van het zuiden waren ten deele nog in het bezit van den ouden, vrijen regeeringsvorm; in het noorden daarentegen vervielen de oorspronkelijke vrije stadbewoners tot eene afhankelijkheid, welke slechts weinig verschilde van den toestand der onvrije landbewoners. De een of ander geestelijke of wereldlijke heer wierp zich op tot meester der stad en legde haar willekeurig zware belastingen op; de burgers mochten hunne woonplaats niet zonder zijne toestemming verlaten en werden door hem nauwelijks anders dan als lijfeigenen behandeld. De noordelijke steden geraakten derhalve in diep verval en waren niet in staat zich tot de geringste mate van welvaart te verheffen, want alle handwerk stond stil en ook de handel kon in een land, welks openbare wegen door rooverbenden onveilig werden gemaakt, volstrekt niet bloeien. De druk, waaronder de steden zuchtten, werd ten laatste zoo ondragelijk, dat eindelijk in het hart der burgers het bewustzijn van het geleden onrecht wel ontwaken moest; juist hierin lag de kiem van eene krachtige beweging van den kant der stadbewoners, eene beweging, die eerlang in Frankrijk plaats grijpen zou.

Zoo was de toestand des lands, toen Hugo Capet in het jaar 987 den titel van koning aannam; zoo bleef die toestand voortduren zoowel onder de regeering van genoemden vorst, als onder die van eenige zijner opvolgers. De eerste Capetingische koningen waren wel machtiger dan de zwakke Karolingers, wijl zij als bezitters van het hertogdom Francië over een veel uitgestrekter grondgebied regeerden, doch in weerwil hiervan waren zij evenmin als hunne voorgangers bij machte om de overmoedige kroonvazallen binnen de perken der gehoorzaamheid terug te brengen. Frankrijk bleef nog gedurende den loop der volgende eeuwen een staat, die samengesteld was uit vele kleine rijken, welke alleen door den lossen band van een weinig beteekenend koningschap werden samengehouden; een staat, die verscheurd werd door onophoudelijke binnenlandsche oorlogen, welke nochtans alle geschiedkundige belangrijkheid missen; een staat, naar buiten onmachtig, omdat hij in eigen boezem oneenig was. Thans willen wij onzen lezers eene vluchtige schets van de regeering der eerste Capetingische koningen geven.

Hugo Capet (987—997) was een man vol moed en geestkracht; dit bewees hij zoowel in zijn strijd met de kroonvazallen als in zijne houding tegenover de kerk. Den aartsbisschop Arnulf van Rheims, die zich trouweloos jegens hem gedragen had, liet hij op een concilie van zijn ambt ontzetten en in zijne plaats den beroemden geleerde Gerbert verkiezen, ofschoon de paus al de bisschoppen, welke aan dit concilie hadden deelgenomen, wegens deze aanmatiging de uitoefening van hun ambt verbood. Hugo bekommerde zich volstrekt niet om het gebod van den paus; hij hield den afgezetten Arnulf gevangen en handhaafde de bisschoppen in het bewind over hunne bisdommen.

In weerwil van de geestkracht, door Hugo Capet in dezen strijd tegen de kerk aan den dag gelegd, kon hij niet voorkomen, dat een groot deel der geestelijkheid partij trok voor den paus en aldus Frankrijks kerk door deze inwendige twisten zwaar geteisterd werd. Evenmin was Hugo Capet in

staat de onderlinge veeten der edelen, waardoor het land verontrust werd, te onderdrukken, al mocht hij er in slagen zich op den troon staande te houden.

Toen hij in 997 stierf werd hij opgevolgd door zijn zoon Robert I (997—1031), dien hij reeds in het jaar 988 tot zijn opvolger bestemd had, zonder den minsten tegenstand te ontmoeten.

In deze ruwe tijden kon een vorst zich alleen achting en aanzien verschaffen bij zijne onbeschaafde vazallen, wanneer hij als dapper krijgsman en veldheer zijne manschap in den oorlog wist aan te voeren. De koning moest tot ridder opgevoed worden; Robert echter was tot geleerde opgeleid. Zijne moeder had hem doen onderwijzen door Gerbert, en deze had er zich op toegelegd den jongen vorst te vormen tot een voortreffelijk geleerde en tot een volgzaam vriend der priesters. Het doel der opvoeding werd bereikt. Ook op den troon bleef Robert trouw aan zijne vroegere gewoonten; niets trok hem meer aan dan godsdienstige oefeningen. Dagelijks las hij in zijn psalmboek, zette hij geestelijke liederen op muziek, leidde hij in de kerk van den heiligen Dionysius het koor en zong hij met de monniken. Volgens het voorschrift der kerk was het zijn hoogste trots, zich te verootmoedigen en den monniken en wereldlijken geestelijken den diepsten eerbied te bewijzen. Om de zaligheid des hemels deelachtig te worden, stond hij den armen, met wie hij als met zijns gelijken omging, het grootste gedeelte van zijn vermogen af en onthield hij zich steeds van alle wraak, welke beleediging hem ook wedervoer. Toen hem op zekeren dag een gouden versiersel zijner kleeding van het lijf werd gerukt, liet hij den dief niet vervolgen, wijl deze het goud meer behoefde dan hij zelf. Ja hij schonk zelfs hun vergiffenis, die saamgespannen hadden om hem te vermoorden.

Terstond na de aanvaarding zijner regeering trachtte Robert den paus voor zich te winnen, door bisschop Arnulf weder in zijn ambt te herstellen; Gerbert verliet ten gevolge hiervan Frankrijk, en vond, gelijk ons reeds bekend is, eene vriendelijke ontvangst aan het hof van keizer Otto III.

De kerk vreest alleen hen, die haar niet vreezen; ook dit ondervond Robert, want niettegenstaande zijne toegevendheid jegens den paus gelukte het hem niet, de vervulling van zijn innigsten wensch te verkrijgen. Hij was gehuwd met Bertha, de weduwe van graaf Odo van Chartres en Blois; dit huwelijk werd nochtans als bloedschendig aangemerkt, wijl de beide echtelingen in den vierden graad aan elkander verwant waren en wijl bovendien Robert een der zonen uit Bertha's eerste huwelijk ten doop had gehouden.

Paus Gregorius V verlangde, dat dit huwelijk zou ontbonden worden; een concilie te Rome besloot den banvloek over den koning uit te spreken, indien hij zich niet van zijne vrouw liet scheiden. Robert, die een tijdlang den eisch der geestelijkheid trotseerde, besloot eindelijk het bevel van den paus te gehoorzamen.

Zulk een zwak koning kon zich natuurlijk in dit verwilderde land niet het minste aanzien verwerven; men dreef den spot met zijne goedhartigheid, met grooter woede dan ooit te voren bevochten de vazallen elkander, zelfs de bisschoppen namen aan dien strijd deel, zij streden aan het hoofd hunner krijgsbenden, en meermalen, nadat zij zooeven uit den strijd wedergekeerd waren, deelden zij de heilige sacramenten uit met handen, welke nog dropen van bloed.

Deze binnenlandsche onlusten missen voor ons alle belangrijkheid, wij laten ze daarom verder onaangeroerd en noemen niet eens de namen der kroonvazallen, welke aan die oorlogen deelnamen. Slechts van een hunner willen wij gewagen, namelijk van Fulco Nerra van Anjou, niet omdat hij in het minst aanspraak kan maken op deze onderscheiding, maar wijl hij ons het trouwste beeld levert van die onstuimige, bloeddorstige edelen, die met de ééne hand moordden, terwijl zij met de andere hand een kruis sloegen, van die mannen, bij wie dapperheid en wreedheid op het nauwst vereenigd waren met een verregaand bijgeloof en eene kinderachtige vrees voor de straf der kerk.

Graaf Fulco Nerra sleet zijn leven onder aanhoudende oorlogen tegen zijne naburen. Hij was een woestaard zonder weerga, niet alleen tegenover de overwonnelingen, maar zelfs tegenover zijne verwanten en vrienden. Zijne gemalin vermoordde hij met eigen hand; in het bijzijn des konings liet hij eens een man ombrengen, wien Robert zijn bijzonder vertrouwen schonk. Schaamteloos maakte hij zich aan elke misdaad schuldig; doch daarbij sidderde hij voor de straffen Gods wegens het vele menschenbloed, dat hij vergoten had. De vrees voor de hel spoorde hem aan om drie bedevaarten naar het graf des Verlossers te Jeruzalem te ondernemen; barrevoets en met ketenen beladen volbracht hij die tochten. Op eene dezer bedevaarten beet hij in overmaat van vroomheid een stuk uit den grafsteen; doch nauwelijks was hij van zijn pelgrimstocht terruggekeerd, of hij maakte zich opnieuw aan bijna nog erger wreedheid schuldig.

Roberts zoon en opvolger, Hendrik I (1031—1060), had in het begin zijner regeering een zwaren strijd om de kroon te voeren; evenmin als zijne voorgangers was hij in staat zich eene waarlijk koninklijke macht te verwerven. Nog treuriger was het gesteld met het koninklijk gezag onder den vierden Capetingischen koning Filips I (1060—1108), die zich door traagheid, brooddronkenheid en hebzucht even gehaat als veracht maakte.

Gregorius VII, de groote paus, geeft in een schrijven aan Frankrijks bisschoppen eene schets van den toenmaligen toestand, welke in waarheid ontzettend is. Hij zegt:

»Reeds sedert langen tijd is de roem van het eenmaal vermaarde en zeer machtige koninkrijk Frankrijk getaand en ten gevolge van het doordringen van slechte zeden is bijna ieder spoor van deugd verdwenen. Het rijk is neergestort van het toppunt van eer en uiterlijke waardigheid, want wijl de wet niet wordt nageleefd en de gerechtigheid met voeten getreden, wordt elke denkbare schandelijke, wreede, betreurenswaardige en onverdragelijke misdaad ongestraft bedreven en is zij reeds, door de haar verleende vrijheid, tot gewoonte geworden. Wijl sedert vele jaren de koninklijke macht bij u geheel ontzenuwd en tot eene schaduw verlaagd is, en de ongerechtigheden noch door de wet noch door het koninklijk gezag verhinderd en bestraft worden, plegen vijandig gezinde menschen, als ware dit overeenkomstig het volkenrecht, elkander op leven en dood te bevechten, en om de hun aangedane beleediging te wreken, wapenen en krijgsvolk bijeen te brengen. Dat bij eene dergelijke verwarring moord, brand en nog vele andere dingen, die de oorlog medebrengt, zeer dikwijls plaats vinden, is voorzeker te bejammeren, doch niet te verwonderen. Thans echter begaan allen, door die algemeene verdorvenheid als door eene besmettelijke ziekte aangetast, dikwijls zonder dat iemand hun daartoe eenige aanleiding geeft, schandelijke en hoogst strafbare daden: voor menschelijke noch goddelijke geboden hebben zij eenig ontzag, zich schuldig maken aan meineed, kerkroof en bloedschande, elkander verraden, dit alles beteekent in hun oog niets; en wat nergens op aarde gebeurt, medeburgers, bloedverwanten en broeders nemen elkander uit hebzucht gevangen, persen den gevangene al diens goederen af en zijn daardoor oorzaak, dat hij zijn leven in den grootsten kommer eindigt. De pelgrims, die naar den drempel der apostelen eene bedevaart ondernemen, of van daar wederkeeren, worden overvallen, in de gevangenis geworpen, en terwijl hunne aanranders hen op nog gruwelijker wijze martelen dan heidenen zouden doen, wordt hun meer afgeperst dan zij werkelijk bezitten. Van dit alles is uw koning, die geen koning maar een tiran moet heeten, wijl hij zich door den duivel laat beheerschen, de schuld en oorzaak, omdat hij zijn gansche leven door euveldaad en ongerechtigheid bevlekt en, jammerlijk en rampzalig de regeering van het rijk op nuttelooze wijs voerend, niet alleen door een te slap bewind oogluikend toelaat, dat het hem toevertrouwde volk zich aan de misdaad overgeeft, maar het zelfs door het voorbeeld zijner daden en neigingen aanspoort om alles te

doen en alles te zeggen, ook wat volstrekt ongeoorloofd is. Het is hem niet genoeg, door kerkroof, door echtbreuk, door de snoodste tooverijen, door meineed en wat niet al, waarover wij hem reeds meermalen ons ongenoegen te kennen gaven, den toorn Gods verdiend te hebben, maar hij heeft zelfs aan eenige kooplieden, die onlangs uit verschillende landen ter bijwoning eener mis (jaarmarkt) naar Frankrijk kwamen, aanzienlijke sommen ontstolen, en hij, die de beschermer der wet en der gerechtigheid behoorde te zijn, heeft zich gedragen als de snoodste roover" *).

Door zijn overspeligen omgang met Bertrade, de gemalin van graaf Fulco van Anjou, welke hij, in strijd met de kerkelijke verordeningen, huwde, nadat hij zijne gemalin Bertha verstooten had, geraakte Filips I in een langdurigen strijd met paus Urbanus II en met de Fransche geestelijkheid; hij werd in den ban gedaan en eindelijk genoodzaakt eene zeer vernederende boete te doen. Zijn aanzien in het rijk daalde nog te dieper, daar juist onder zijne regeering een der machtigste kroonvazallen, hertog Willem van Normandië, zich in Engeland een koninkrijk veroverde; wij komen weldra hierop terug.

Ook de krachtige godsdienstige beweging, welke ten tijde van Filips in Frankrijk ontstond en waaruit de kruistochten zouden geboren worden, zal ons later bezig houden.

EEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Engeland. Koning Egbert van Wessex. Vereeniging der Angelsaksische rijken. Invallen der Denen. Koning Ethelwulf. Alfred de Groote. Ongelukkige strijd met de Denen. Engeland van de overheersching der Denen bevrijd. De grond tot Engelands vloot gelegd. Nieuwe overwinning, op de Denen behaald. Alfred, de hersteller van de Oudsaksische volksvrijheid. De oude staatsregeling. De earls (graven). De thanes (baronnen). De keorles, hoorigen en slaven. De tienden, honderdsten en graafschappen. De koninklijke macht. De rijksvergaderingen. Het rechtswezen. Alfred als wetenschappelijk man. Alfreds dood.

Engelands geschiedenis ten tijde van de heerschappij der Angelsaksers boezemt ons weinig belangstelling in, zoolang die zeven kleine koningen het land onder elkander verdeeld hadden. De berichten omtrent dien tijd zijn bijna alle zoo zeer met legenden vermengd, dat zij in eene geschiedenis der wereld geene plaats verdienen. Eerst toen koning Egbert van Wessex al de Angelsaksische staten omstreeks het jaar 827 tot één enkel rijk vereenigde, door zijne overwinning op den koning Bernwulf van Mercië en door de onderwerping van Northumberland, wordt Engelands geschiedenis van meer algemeen belang, vooral wegens de felle oorlogen, welke de Angelsaksers met de Noormannen te voeren hadden, en wegens de eigenaardige richting, welke de staatkundige ontwikkeling op het eiland nam.

Koning Egbert had eene zeer stormachtige jeugd doorleefd; als jongeling had hij vele jaren achtereen als gast aan het hof van Karel den Grooten doorgebracht, totdat het hem in het jaar 800 gelukte, zich meester te maken van den troon van het koninkrijk Wessex, die hem volgens wettig erfrecht toekwam. Zijne eerste daad bestond, naar men verhaalt, hierin, dat hij op eene vergadering te Winchester met toestemming van het volk, aan het eiland Brittannië den naam van Engeland of land der Angelen gaf. Wellicht heeft

*) Geschiedenis van Frankrijk, door dr. Ernst Alexander Schmidt.

Egbert, tijdens zijn verblijf aan het hof van Karel den Grooten, gedreven door bewondering voor den gelukkigen veroveraar, het plan opgevat om ook zijn vaderland door vereeniging van de Saksische staten tot één grooten staat te maken. Voordat hij echter hiertoe de vereischte stappen deed, moest hij eerst in het bezit zijn van het hem toekomend gebied.

De eerste jaren zijner regeering gingen in ongestoorde rust voorbij, daarna begon hij in eene reeks van gelukkige oorlogen zich van de heerschappij over al de Angelsaksische rijken meester te maken; in het jaar 827 had hij zijn doel bereikt. Mercië en Northumberland handhaafden echter eenigermate hunne onafhankelijkheid. Egbert liet de inheemsche koningen een zekeren schijn van macht behouden, nadat zij hem eenmaal als opperheer erkend hadden; ook gedroeg hij zich in de onderworpen landen niet als veroveraar, noch maakte hij inbreuk op de oude volksrechten.

Het was een geluk voor de Angelsaksers, dat juist in dezen tijd de vereeniging der zeven kleine rijken tot een enkelen vrij machtigen staat plaats vond, want een geduchte vijand bedreigde hunne heerschappij, namelijk de Noormannen, of, gelijk zij door de Engelsche kroniekschrijvers genoemd worden, de Denen, die bij voorkeur hunne avontuurlijke rooftochten naar de Engelsche kusten richtten, waar zij geschikte landingsplaatsen vonden.

Onder Egberts krachtige regeering waren de Denen niet bij machte in Engeland eenige voordeelen te behalen, ofschoon zij ondersteund werden door de Britten en Wallisers, de inboorlingen des lands, die der Saksische heerschappij vijandig gezind waren. De Denen werden herhaaldelijk met groot verlies afgeslagen, doch toen Egbert overleden en opgevolgd was door zijn zoon Ethelwulf (836—858), die veel minder geestkracht bezat dan zijn vader, verschenen de Deensche roofschepen in steeds grooter aantal op de kusten, zij nestelden zich op het eiland Thauch en ondernamen van hier uit strooptochten tot in het hart des lands. Koning Ethelwulf, die, daar hij oorspronkelijk tot geestelijke was bestemd, alles behalve tot vorst en krijgsman gevormd was en die een rustig en gemakkelijk leven beminde, delfde tegenover de Denen bijna altijd het onderspit; het kwam hem veel wenschelijker voor, de hemelsche zaligheid te beërven, dan zijne aardsche heerschappij te handhaven.

Zonder zich te bekommeren over de gevaren, waardoor zijn rijk bedreigd werd, reisde Ethelwulf in het jaar 855 naar Rome. Een geheel jaar bleef hij daar en hij verspilde groote schatten, om de geestelijkheid te verrijken; hij nam zelfs de verplichting op zich om jaarlijks eene aanzienlijke som aan de kerk op te brengen, uit welke belofte de later zoo drukkende Pieterspenning, welken Engeland naar Rome moest zenden, ontstaan is.

Deze reis des konings oefende een nadeeligen invloed uit op den inwendigen vrede van zijn rijk. Ethelwulf liet te Rome zijn jongsten zoon Alfred, als knaap, tot koning kronen en maakte hierdoor de ijverzucht zijner oudere zonen gaande. De oudste, Ethelbald, stond zelfs tegen zijn vader op en noodzaakte dezen, bij zijne terugkomst, hem het westelijk deel des lands af te staan. Na Ethelwulfs dood, in het jaar 858, regeerden achtereenvolgens zijne zonen Ethelbald, Ethelbert, Ethelred en Alfred. De regeering der drie oudste broeders is eene aaneenschakeling van onophoudelijke oorlogen tegen de Denen, die hunne rooftochten met toenemende driestheid en met steeds gunstiger gevolg herhaalden. Het Engelsche volk leed in dien tijd ontzettend onder de waarlijk afschuwelijke wreedheid dier onmenschelijke vijanden.

Na den dood zijner broeders beklom, in het jaar 871 Alfred (871—901), de jongste zoon van Ethelwulf, als twee en twintigjarig jongeling den Engelschen troon en met de aanvaarding zijner regeering werden de harten der diep gebogen Angelsaksers opnieuw vervuld met blijde verwachtingen voor de toekomst.

Alfred de Groote .... Niet één vorst heeft dien vereerenden bijnaam met meer recht verdiend dan hij, de koning die, vreemd aan alle veroveringszucht,

als zegevierend veldheer, slechts oorlog voerde, om de erfvijanden van zijn volk te verslaan en zijn vaderland van het dwangjuk der Deensche woestaards te bevrijden; die te midden van het donderend krijgsgeweld toch onvermoeid werkzaam was om het licht der beschaving onder zijne ruwe Saksers te ontsteken; die met evenveel geestkracht als menschlievendheid regeerde; die door een onbesproken zedelijk leven, door ware vroomheid zonder ijdel vertoon, door onvermoeide vlijt en stipte rechtvaardigheid al zijnen onderdanen het uitstekendst voorbeeld gaf; de koning, die nimmer naar eene despotieke alleenheerschappij streefde, maar zich slechts ten doel stelde aan de oude wetten en vrijheden zijns volks nieuwe kracht bij te zetten.

Alfred de Groote staat voor onze oogen als eene lichtende ster in den donkeren nacht der middeleeuwen, te midden van zoovele vorsten, die den naam van groot, hun wegens gemaakte veroveringen geschonken, door bloedige daden hebben bevlekt.

Alfred werd door de Angelsaksers met onstuimige blijdschap als koning begroet; het volk stelde vertrouwen in den jongeling, die zich reeds tijdens de regeering zijner broeders evenzeer door zijne voortreffelijke eigenschappen van geest en hart aller liefde, als door zijne dapperheid en zijn veldheerstalent aller achting verworven had. Dat vertrouwen bleek niet ijdel: Alfred verwezenlijkte de verwachtingen, die men omtrent hem koesterde, ten volle. Hij had zich van den eersten dag zijner regeering af een doel voor oogen gesteld dat hij met inspanning van al zijne krachten poogde te bereiken: de vrijheid en het geluk zijns volks! Daartoe was hij rusteloos dag en nacht werkzaam, ofschoon hij tot aan zijn dood door eene kwaadaardige en raadselachtige ziekte gekweld werd *).

In de eerste jaren zijner regeering had Alfred met de Denen zware oorlogen te voeren; in één jaar moest hij acht veldslagen leveren, behalve nog een groot aantal schermutselingen. In vele dier gevechten zegevierde hij, toch was hij niet in staat den vijand, die voortdurend door nieuwen toevoer van troepen uit Denemarken versterkt werd, uit het land te verdrijven. Zelfs toen hij de Denen ter zee, hun eigenlijk element, met goed gevolg aanviel, bracht dit hem geen ander voordeel aan, dan dat zij hun woord verpandden om het landschap Wessex niet meer te verontrusten; doch weldra bleek dit eene ijdele belofte, die spoedig door hen verbroken werd. De ongunstige uitslag van den strijd deed ten laatste de Angelsaksische krijgers den moed verliezen.

Steeds verder breidden de Denen hunne macht uit; spoedig hadden zij al de Angelsaksische landen, op een gedeelte van Wessex na, veroverd en in Mercië een schaduw-koning ten troon verheven, een verraderlijken Saks, die zich niet ontzag met de vijanden des lands te heulen. Hij ontving daarvoor later zijn loon, want de Denen zetten hem weder af, ontnamen hem de schatten, die hij zijnen landgenooten had afgeperst en lieten hem in armoede en ellende wegkwijnen.

Steeds erger werd Alfred door den vijand in het nauw gebracht; nog eenmaal gelukte het hem, de gevreesde Denen in een bloedigen strijd te ver-

*) Als volwassen jonkman overviel hem eene zeer kwaadaardige ziekte, die den geneesheeren van zijn tijd geheel onbekend was, en waardoor hij voor alle maatschappelijk verkeer ongeschikt dreigde te worden. Hij scheen daarvan verlost na een gebed, dat hij in eene kerk in Cornwallis, het vaderland van den heiligen Neot, verricht had. Op twintigjarigen leeftijd trad hij in den echt met Alswitha, de dochter van Athelred, ealdorman der Gainen (Gainsborough in Lincolnshire) en van de waardige Eadburge, uit het geslacht der koningen van Mercië, doch te midden der bruiloftsfeesten, die vele dagen achtereen duurden, werd hij andermaal door zijne smartelijke kwaal aangetast, tot grooten schrik van de talrijke gasten en omstanders, en nauwelijks een enkelen dag bleef Alfred van zijne kwaal bevrijd. Doch alleen door zijne geestkracht, door zijn ijzeren wil wist Alfred de bovenmatige prikkelbaarheid van zijn lichaam te beheerschen en hoe zwakker zijn lichaam werd, des te meer scheen zijn geest aan kracht te winnen. (Geschiedenis van Engeland, door J. M. Lappenberg.)

slaan en hun zelfs de toovervaan *); die hen, gelijk het heette, ter overwinning voerde, te ontrukken, doch ook het gevolg van deze zegepraal was slechts van korten duur, de Denen drongen steeds voorwaarts, zij verwoestten wijd en zijd het land en ten laatste was Alfred nog slechts meester van eene enkele provincie.

Het volk verloor den moed geheel en al, het weigerde langer tegenstand te bieden; vele Britten gingen tot de Denen over, anderen legden de wapens neder en onderwierpen zich.

Alleen Alfred hield onwrikbaar stand; zijne volharding vuurde een klein aantal dappere krijgers aan, om hem moedig ter zijde te blijven. Ware de heldenkoning in die dagen gesneuveld, de geschiedenis van Engeland zou een geheel anderen loop genomen hebben. Ofschoon aan alle zijden door den vijand omsingeld, besloot Alfred toch den strijd vol te houden. Maar voor het oogenblik moest hij zich in eene schuilplaats verbergen.

»Met eenige adellijke vazallen en manschappen," aldus verhaalt ons Lappenberg, die hierin de vrij twijfelachtige overleveringen van den bisschop Asser, den levensbeschrijver en tijdgenoot van Alfred volgt, »bracht de koning, van zijn volk verlaten en gescheiden, in de wouden en moerassen van Sommerset verscheidene wintermaanden als vluchteling door. Het onderhoud voor de zijnen moest door list of geweld ontfutseld worden aan de heidenen of wel aan Christenen, die den heidenen onderworpen waren. Hij zelf sprak in latere dagen gaarne over deze zijne vermomming. Een veilig toevluchtsoord had hij bij een zijner koeherders gevonden. Op zekeren dag zat hij bij het vuur, bezig met het vervaardigen van een boog en pijlen, terwijl de bedrijvige huismoeder, niet wetende welk een aanzienlijke gast zij onder haar dak had, bezig was met brood bakken. Daar het brood, te dicht bij het vuur geplaatst, begon aan te branden, voer de vrouw hevig uit tegen hem, die daar bij zat: »Kerel, ziet ge niet, dat het brood aanbrandt en ge verzuimt het te keeren, gij, die het, als het warm is, zoo graag lust, en het reeds zoo dikwijls voor onzen neus hebt opgegeten."

Volgens een ander verhaal zat Alfred op zekeren dag alleen in zijne woning de heilige boeken of de gedenkschriften des vaderlands te lezen, terwijl zijn gevolg op de vischvangst uit was: een bedelaar klopte aan en Alfred gaf hem de helft van zijn laatste brood. Kort hierop verscheen den koning in een droom de heilige Cuthbert, die hem zijne herstelling op den troon aankondigde. Uit dit verhaal blijkt ons, welk karakter de Saksers het hoogst schatten en daarom ook aan hun Alfred toeschreven. Ook bericht ons ditzelfde verhaal, dat Alfreds trouwe moeder Osburge, wie hij dit droomgezicht onmiddellijk mededeelde, haar zoon evenmin verlaten heeft als hij haar. Na eenige maanden, omstreeks Paschen, gelukte het den koning met de hulp van Sommersets trouwe edelen, in eene door moeras en wouden ontoegankelijke streek een burcht op te werpen, die lang den naam Athelings-Ey, waarvan de latere naam Athelney afkomstig is, gedragen heeft. Zij lag nader bij Sommerton dan Faunton, in het oosten aan de Parret-rivier en is aan het nageslacht niet alleen bekend door de sage, maar ook door een gouden halssieraad, waarin Alfreds naam gegrift staat en dat daar gevonden is. Van hier uit werden voortdurend strooptochten tegen de vijanden ondernomen en nieuwe verbintenissen met de vrienden aangeknoopt. In dit verhaal wordt ons tevens Alfreds werkzaamheid, moed en slimheid geschetst, wij zien daar hoe hij, partij trekkend van zijne bedrevenheid in het zingen van nationale liederen, zich als harpspeler verkleed naar de legerplaats der Denen begaf, en terwijl dezen zich verlustigden in de zangen van den onvermoeiden harpenaar, de gesteldheid

*) Drie zusters van een Deenschen koning hadden haar — naar luid der legende — geweven. In de vaan zweefde de vogel van Odin, de raaf, die door zijn fladderen of wel door het laten hangen der vleugelen — gelijk het volksgeloof, dat hem voor levend hield, verzekerde — overwinning of nederlaag aanduidde.

der legerplaats, het aantal der vijanden en hunne krijgstoerustingen bespiedde. Na zeven weken gelukte het hem zijne getrouwen uit de provinciën Sommerset, Wilts en Hampton te vereenigen bij Agbrytsteine, gelegen aan de oostzijde van het Selwood (Wilgenwoud), dat zich van Sommersets oostelijke grenzen tot aan Devonshire uitstrekte, een woud, uitgebreid genoeg om aan een afzonderlijk graafschap zijn naam te geven, doch dat thans, gelijk zoo vele ontzaglijke wouden, welke Engeland nog tot in de dertiende eeuw overdekten, ternauwernood bij de oudheidvorschers bekend is. In de schaduw van dat woud werden de geloften van trouw vernieuwd; den volgenden dag rukte het leger voort tot Arglea (Hay) in de nabijheid van Ethandun (Heddingston), waar het de hoofdmacht der Denen, die reeds van zijn aantocht onderricht waren, aantrof. De Denen vielen de Saksers, die voor vaderland en vrijheid streden, heftig aan; na een hardnekkigen strijd gingen zij echter op de vlucht en poogden zij hunne versterkte legerplaats te bereiken. Alfred volgde hen op den voet en sloot hen, die aan het wrekend zwaard ontkomen waren, binnen de veste zeer nauw in.

Na veertien dagen boden de belegerden aan, het land te ontruimen, indien hun vrije aftocht werd toegestaan; zij verklaarden zich bereid iemand uit hun midden, wien de koning ook mocht begeeren, als gijzelaar te stellen. De koning nam deze voorwaarde aan, welke ook spoedig nagekomen werd.

Een niet minder gewichtig gevolg van deze overwinning was, dat de koning der Denen Goethroen, ook Gormoed genaamd, besloot tot het Christendom over te gaan, om door dien overgang een einde te maken aan de vijandige houding tusschen de oude bewoners van het eiland en de nieuwe volkplanters uit het noorden. De heilige doop werd in de nabijheid van Atheling-burg aan hem en dertig zijner voornaamste volgelingen toegediend; Goethroen ontving den naam van Athelstan. Alfred nam hem als zoon aan, nadat hij hem had doen uitstijgen uit de doopvont, waarop de ealdorman van Sommerset, Athelnoth, hem plechtstatig afdroogde. De beide koningen bleven twaalf dagen bij elkander en Alfred overlaadde de Denen met rijke geschenken.

Alfred stond hun Northumberland, Oost-Anglië en een gedeelte van Mercia af, waarvoor zij die streken van Engeland, welke zij hadden bezet, moesten ontruimen. Denen en Engelschen zouden voortaan met gelijke burgerlijke rechten samenwonen.

Alfred had door zijne standvastigheid in het ongeluk, door zijne dapperheid en zijn veldheerstalent aan zijn volk de vrijheid hergeven; de Denen waren deels verslagen, deels bondgenooten geworden: thans kwam het er nog op aan, het behaalde voordeel te bestendigen.

Maar al te goed wist Alfred, dat hij niet op een duurzamen vrede zou kunnen rekenen; daarom besteedde hij zijn tijd aan krijgstoerustingen, om in het vervolg op den strijd voorbereid te zijn. De steden, die hier en daar door het land verspreid lagen, hadden deerlijk door de rooftochten der Denen geleden; de belangrijke stad Londen was bijna in een puinhoop verkeerd, de vijanden hadden hare muren omver gehaald en het grootste deel der huizen verbrand.

De koning liet Londen, gelijk ook vele andere steden, weder opbouwen, doch boven alles scheen het hem noodzakelijk, den Denen het landen aan de Engelsche kusten te beletten.

Te dien einde liet Alfred eene vloot bouwen, die hij in den letterlijken zin van het woord uit het niet te voorschijn riep, en die uit een groot aantal vaartuigen van geheel nieuwe constructie bestond. Men verhaalt, dat de schepen van Alfred wel de dubbele grootte hadden van die, welke tot dien tijd in gebruik waren geweest; zij werden door zestig roeiers in beweging gebracht en ten gevolge van hun bouw kliefden zij het water met ongewone snelheid. Om zijne vloot te bemannen riep Alfred zijne stamgenooten van het vasteland, flinke, in den strijd geoefende Saksers en Friezen naar zijn rijk.

Honderd twintig schepen moesten steeds volkomen uitgerust in de Engelsche havens liggen, om de vloot der Denen van de kusten te verdrijven.

Op de geliefkoosde landingsplaatsen der Denen werden meer dan 50 steenen burchten gebouwd en met flinke bezettingen voorzien. De Engelsche krijgslieden werden in twee afdeelingen gesplitst; de eene moest krijgsdienst verrichten, terwijl de andere zich aan den akkerbouw wijdde. Zóó losten de vrije mannen elkander af.

Alfreds zorg droeg de beste vruchten; daar de Noormannen langen tijd bij voorkeur de Duitsche en Fransche kusten tot doel hunner rooftochten kozen, verheugden de Engelschen zich vele jaren achtereen, in het genot van een onafgebroken vrede.

Maar nadat koning Arnulf van Duitschland den noordschen zeeroovers aan de Dijle eene zware nederlaag toegebracht had, nadat graaf Odo van Parijs hun ook in Frankrijk een krachtigen tegenstand had geboden, en tevens een daar heerschende hongersnood het verblijf in dat land voor hen minder wenschelijk gemaakt had, wendden zij opnieuw den steven naar de Engelsche kusten.

In het jaar 893 landden 330 Deensche schepen aan de kust van Kent. Het aantal der Denen was zóó groot, dat het onmogelijk was, hunne landing te verhinderen. Droevig was de toestand van het Engelsche volk; want ongelukkig was toen ook koning Athelstan juist gestorven; de vijand stak in Oost-Angelen en Northumberland opnieuw het hoofd op, en de daar woonachtige Denen vereenigden zich met hunne stamgenooten.

Eerst na een zwaren strijd, die drie jaren duurde en de inspanning van alle krachten der Angelaksers vorderde, gelukte het Alfred hen te overwinnen. Een gedeelte der Denen werd over het Kanaal naar Frankrijk teruggejaagd; de overigen vestigden zich in Oost-Angelen en Northumberland. Gedurende Alfreds verdere regeering waagden de Denen het niet, Engeland met hunne rooftochten te verontrusten.

Heeft Alfred zich door zijne behaalde overwinningen jegens zijn volk hoogst verdienstelijk gemaakt, nog grooter verdiensten verwierf hij zich jegens zijn vaderland door alles wat hij in vredestijd verricht heeft, door zijne ijverige pogingen om de oude volksvrijheid der Angelsaksers te herstellen, het recht te beschermen, en den bloei van nijverheid, kunst en wetenschap te bevorderen.

Door de oudere geschiedschrijvers wordt Alfred meestal beschouwd als de eigenlijke schepper van die merkwaardige, op Oudgermaansche zeden en begrippen rustende staatsregeling, welke nog heden ten dage, althans in hare grondtrekken, bestaat. Ten onrechte; de oude, voortreffelijke Angelsaksische staatsregeling bestond lang voor Alfreds tijd; alleen waren hare bepalingen in die onrustige tijden dikwijls in vergetelheid geraakt, gelijk zij ook later nog menigmaal, hetzij ten gevolge van oorlogen, hetzij van de willekeur van heerschzuchtige koningen, ter zijde geschoven is, zonder echter ooit geheel afgeschaft te worden. Heeft Alfred alzoo geene aanspraak op de eer, dat hij den grond gelegd heeft van de Engelsche staatsregeling, wel komt hem de verdienste toe, dat hij oude wetten opnieuw ingevoerd, de orde hersteld en de volksvrijheid, waarop reeds al te dikwijls inbreuk gemaakt was, bevestigd heeft.

De oude, vrijzinnige Angelsaksische staatsregeling zou in Engeland, evenals in de overige Germaansche landen, zonder twijfel vernietigd zijn, indien niet Alfred haar krachtig beschermd en hare uitvoering geregeld had.

Er sprak uit deze staatsregeling een echt democratische geest, daar door vaste wetten de vrijheid van het geheele volk gewaarborgd was. Natuurlijk verstond men, naar den geest dier tijden, onder het volk alleen de vrije, weerbare mannen, niet de onderworpen inwoners van het land, de Britten, die in een toestand van hoorigheid verkeerden, en veel minder nog de eigenlijke slaven, de afstammelingen der Romeinsche, of de tot slavernij gebrachte vijanden. Dezen hadden, gelijk toen in alle overige landen het geval was, noch rechten noch bezittingen.

In de vrijheid, aan de groote volksmenigte gewaarborgd, bestond het democratische element, hetwelk wij in de Angelsaksische staatsregeling ontdekken, en dat gepaard ging met aristocratisch monarchale instellingen.

Het onderscheid en de waarde der verschillende standen werd aangeduid door het bedrag van het weergeld, die Oudgermaansche boete, welke voor het dooden van een mensch door den moordenaar betaald moest worden; dat bedrag hing namelijk af van den stand des vermoorden: het weergeld voor een hooggeplaatsten edele bedroeg veel meer dan dat voor een laaggeboren vrije. Aan het hoofd van den staat stond de koning; hij was omringd door de aanzienlijkste krijgslieden, zijn gevolg, die ook de hofambten bekleedden. Dezen maakten den hoogen adel uit en werden earls genaamd. Wel bezaten die edelen nog geen erfrecht; de koning kon ieder, dien hij wilde, in zijn gevolg opnemen, de zonen van een earl waren niet krachtens hunne geboorte gerechtigd om de plaats hunner vaders in te nemen; doch al zeer spoedig werden deze waardigheden erfelijk, daar den zoon slechts in bijzondere gevallen de rang zijns vaders ontnomen worden kon. Oorspronkelijk waren de earls de hoofden of oudsten der gemeenten; daarom heetten zij ook earl, welk woord uit ealder (oudste) samengetrokken is. Op het hoofd der earls stond, naast den koning, het hoogste weergeld. Op hen volgden, als de minder aanzienlijke leden van het koninklijke gevolg, de thanes, wier weergeld zesmaal dat van een gewonen vrije bedroeg. Zij waren bezitters van uitgestrekte landgoederen en door het verwerven van zulk een landeigendom kon een laaggeboren vrije zich tot den rang van than verheffen. Onder de thanes stonden zij het hoogst aangeschreven, die tot het onmiddellijk gevolg des konings behoorden, zij daarentegen, die in den dienst van andere rijke edelen stonden, werden veel minder geacht.

Of eene soortgelijke betrekking als tusschen leenheer en leenman bestond, reeds in die dagen in Engeland aangetroffen werd, is niet met zekerheid te bepalen; het wordt door vele bekwame geschiedschrijvers beweerd, door anderen weer ontkend.

De gemeene vrijen maakten de groote massa des volks uit; zij waren de nederige bezitters van kleine stukken grond, en werden keorles genoemd. Zij lieten het land bebouwen door hunne hoorigen, de oude overwonnen Britten, en zich door slaven bedienen. Zij vormden de kern van het Angelsaksische volk.

Het geheele land was verdeeld in grootere en kleinere districten; overal bezaten de laaggeborene vrijen, het eigenlijke volk, het volste recht om zelf hunne zaken te besturen. Het kleinste der districten was de tiende, eene gemeente, die uit tien vrije grondeigenaars bestond. Zij bestuurden zich zelf; een der tien bekleedde bij rechtsgedingen het voorzitterschap en sprak het vonnis uit; ieder vrij man in het land moest lid eener tiende zijn.

Zoo nauw was de band, die deze tien bij elkander wonende grondeigenaars aan elkander hechtte, dat zij als één geheel beschouwd werden. Wanneer een lid der tiende een moord beging, waren de overigen voor hem verantwoordelijk; wanneer de moordenaar gevlucht was, waren zij verplicht om den vluchteling op te zoeken; gelukte dit hun niet, dan moesten zij voor hem het weergeld betalen, ingeval zijn eigen vermogen daartoe niet voldoende was.

Tien tienden maakten een hundrede uit. Ook deze bestuurde zich zelf: zij had haar eigen schepengericht, niet ongelijk aan dat der oude Germanen, dat uit twaalf vrije mannen bestond; dezen kwamen maandelijks bijeen, om de geschillen der tienden te beslechten. Jaarlijks had eene algemeene vergadering van alle hundreden plaats; elke vrije man was verplicht om daarop te verschijnen. Op de hundrede volgde het graafschap, dat weer een grooter district vormde. Het graafschapsgericht deed uitspraak over alle zaken het algemeen belang betreffend; ook de kerkelijke rechtzaken werden door die rechtbank behandeld. Tweemaal 's jaars, in het begin van Maart en van October, werd dit gericht gehouden. Naast den bisschop werd het voorzitter-

schap daarbij bekleed door den alderman (ealdorman of oude man), de hoogste overheidspersoon in het graafschap in oorlog en in vrede, wiens ambt volkomen overeenkwam met dat van een Duitschen graaf. De alderman werd door den koning benoemd; oorspronkelijk was dit ambt niet erfelijk; later werd het ook ongemerkt eene erfelijke waardigheid.

De koning regeerde niet met onbeperkte macht. Hij was verplicht om, zoo dikwijls als dit noodig was, den witan of witenagemot, de vergadering der wijze mannen, samen te roepen, ten einde hunnen raad in te winnen. De witan bestond uit de voornaamste geestelijken, de earls en de thanes; zelfs meer dan één laaggeboren vrije nam daaraan deel. Deze vergadering was bij de Engelschen wat de volksvergadering bij de oude Duitschers was. Zij vaardigde de wetten uit en besliste over oorlog en vrede.

Uit dit alles blijkt ons, dat de wetgeving toevertrouwd was aan een aristocratisch lichaam, doch dat de rechtspraak en het bestuur in handen des volks waren en dat alzoo in die dagen, evenals nu, democratische en aristocratische instellingen in Engeland naast elkander werden aangetroffen.

Gelijk Alfred de oude wetten, die de instandhouding der eigenlijke staatsregeling waarborgden, weder in zwang bracht, zoo deed hij ook ten aanzien van het rechtswezen. Lappenberg verhaalt: »Alfred poogde met inspanning van al zijne krachten zijn volk te brengen tot een toestand, waarin alle betrekkingen door de wet geregeld waren, en deze tegen inbreuk en onbekookte veranderingen te beveiligen. Met dit doel liet hij de wetten der drie voornaamste stammen, waarover hij regeerde, de Kentiërs, Merciërs en West-Saksers, die op bevel van hunne koningen Ethelbert, Offa en Ina vroeger in geschrift waren gebracht, verzamelen; in enkele dezer wetten bracht hij op raad van zijn witan eenige verandering. Toch waagde hij het niet vele der door hem zelf uitgedachte bepalingen te laten neerschrijven, daar hij niet wist, of ze dengenen, die na hem zouden komen, zouden bevallen. Onvermoeid was hij werkzaam ter handhaving van de wetten. De armen, zegt zijn levensbeschrijver Asser, hadden nauwelijks een anderen vriend dan hem. De macht en willekeur des adels waren in de stormachtige jaren van den oorlog met de Denen zeer toegenomen en op de uitspraak der rechtbanken oefende hij vaak een ongeoorloofden invloed uit. Onder rechters en gezworenen heerschte ten gevolge hunner groote onkunde steeds tweespalt en de meeste rechtsgedingen moesten voor de vierschaar des konings gebracht worden, om tot eene beslissing te geraken. Zelfs bij zulke zaken, die door de rechtbanken van lageren rang uitgemaakt werden, was hij steeds er op uit, onderzoek te doen naar de gronden der gevelde vonnissen, waardoor hij zich meermalen de gelegenheid geschonken zag zijne rechters beter te onderrichten en hun te doen inzien, hoe noodzakelijk het voor hen was zich rechtskennis en andere wetenschappen eigen te maken. Ja dikwijls volgde, naar des konings uitspraak, de strengste berisping, en zelfs in 44 gevallen, die tot ons gekomen zijn, de doodstraf, op een onrechtvaardig of in overijling geveld vonnis. Ten gevolge van dergelijke verbeteringen, in de rechtspleging aangebracht, heerschte er in Alfreds rijk zoo groote veiligheid, dat, naar men verhaalt, een reiziger, die zijn beurs op den openbaren weg verloor, zeker kon zijn, dat hij die na verloop van eenige maanden onaangeroerd terug zou vinden; dat geen voetganger het wagen zou, een gouden armband weg te nemen, die aan een kruisweg opgehangen was.

Zoo schetsen de kronieken den gelukkigen toestand van orde en veiligheid, waarin Alfreds rechtvaardige regeering zijn land bracht, in de bij kroniekschrijvers geliefkoosde trekken, die wij natuurlijk niet letterlijk behooren op te vatten. Ook omtrent vorsten van andere landen, die zich door strenge rechtvaardigheid onderscheidden, worden dergelijke staaltjes meegedeeld.

Was Alfred een uitstekend staatsman, veldheer en wetgever, niet minder gunstig onderscheidde hij zich door zijne pogingen om de kennis der Angel-

saksische taal en de geestelijke ontwikkeling zijns volks te bevorderen. Wel had zich reeds in vroeger dagen onder de Engelsche geestelijken een krachtig streven naar wetenschappelijke ontwikkeling geopenbaard. Wel waren Beda de Eerwaardige en Alcuinus, de vriend van Karel den Grooten, uit de Engelsche geestelijkheid voortgekomen, maar die beschaving was uitsluitend tot de geestelijken beperkt gebleven, en na de tallooze binnenlandsche onlusten, na de rooftochten der Denen was schier elk spoor van beschaving uitgewischt. De kloosters met hunne boekenschatten waren verbrand, de oudere geleerden gestorven, en den jongeren geestelijken had het aan alle gelegenheid tot wetenschappelijke opleiding ontbroken. Zoo was de Engelsche geestelijkheid in het begin van Alfreds regeering diep in onkunde en onwetendheid verzonken. Men verhaalt, dat in die dagen ten zuiden van den Theems ternauwernood één priester aangetroffen werd, in staat een Latijnsch werk te vertalen.

Met onvermoeiden ijver poogde Alfred den zin voor wetenschap en kunst onder zijne landgenooten te doen herleven. De weinige geleerde mannen, die nog in het noorden waren overgebleven, riep hij naar zijn hof, opdat zij door hun voorbeeld gunstig op de Engelsche geestelijken zouden werken. Met alle geleerden verkeerde hij op den meest vriendschappelijken voet. Onder hen, die bijzonder in zijne gunst deelden, behoorden de Schot Johannes Erigena en de Walliser Asser, de latere bisschop van Sherburn, die jaarlijks zes maanden aan het hof doorbracht. Wij danken hem eene levensbeschrijving van Alfred, die eene der belangrijkste bronnen voor de kennis der geschiedenis van dien tijd geworden is.

Ook Alfred zelf legde zich met de borst op wetenschappelijke studie toe. Op zijn 36ste jaar leerde hij de Latijnsche taal nog zoo grondig, dat hij daaruit een aantal werken in het Angelsaksisch vertaalde, om die tot het eigendom zijns volks te maken. Het belangrijkste dezer werken is het boek van Boëthius over de vertroosting der wijsbegeerte. De Angelsaksische taal tot eene schrijftaal te maken, was eene geliefkoosde bezigheid des konings; met dit doel verzamelde hij de Oudsaksische volksliederen, ja trad hij zelf als dichter op.

Door het geheele land poogde de vorst scholen op te richten; men zegt, dat ook Oxford zijne school aan hem dankt. Ieder vrij man moest kunnen lezen en schrijven; alle beambten des rijks moesten het Latijn, in die dagen de eenige wetenschappelijke taal, machtig zijn. Kunst en nijverheid werden door hem niet minder begunstigd; zij, die in eenig handwerk uitblonken, werden beloond; bovenal bevorderde hij de bouwkunst. Het zesde deel zijner inkomsten besteedde hij aan nieuwe gebouwen.

In alle opzichten was de koning de beschaver, ja de herschepper zijns volks; overal ging hij zijne landgenooten met een goed voorbeeld voor. Zijn ijver was bewonderenswaardig, en zou, daar zijn ziekelijk lichaam hem vaak in zijne onvermoeide werkzaamheid belemmerde, voor ons onbegrijpelijk zijn, indien wij niet wisten, dat de koning met de uiterste nauwgezetheid zijn tijd verdeeld had. Een derde gedeelte van een etmaal was aan den slaap, den maaltijd en de eene of andere uitspanning, een derde aan de regeeringszaken, een derde aan studie en godsdienstige oefeningen gewijd. Uurwerken bestonden er in die dagen niet; de koning had dus, ten einde de uren nauwkeurig te berekenen, eene bijzondere soort van uurwerk uitgevonden. Het bestond uit 6 lichten, van welke ieder, door eene kap van doorzichtige stof tegen tocht beschut, vier uren lang brandde. De ziekte, waaraan Alfred sinds zijne jongelingsjaren leed, en waartegen de kunst zijner geneesheeren machteloos bleek, rukte hem vroegtijdig weg. Hij stierf den 28sten October 901, nog geene 52 jaren oud, diep betreurd door zijn volk.

TWEE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Eduard I. Athelstan. Strijd met Analav. Slag bij Brunanburg. Binnenlandsch bestuur des konings. Moord op Edwin gepleegd. Koning Edmund. Koning Edred. De heilige Dunstan en zijne pogingen tot hervorming. Koning Edwy. Zijn strijd met de geestelijkheid. Opstand van Edgar. Zijne verheffing tot den troon. De wreede aartsbisschop Odo van Canterbury. Straf, der schoone Ethelgive opgelegd. Koning Edgar, de Gelukkige. Dunstans bewind. Invoering van het celibaat. Schandelijke minnarijen van koning Edgar. De Angelsaksische koningen op het toppunt hunner macht. Eduard II, de martelaar. Koning Ethelred. Rooftochten der Denen. Ethelreds verbintenis met Emma. De Denen op den St. Bricciusdag vermoord. Engeland door koning Swen veroverd. Zijn dood. Kanut verdreven. Strijd van Kanut om de heerschappij van Engeland. De verrader Edric. Koning Edmund. Slag bij Assington. Verdeeling van Engeland. Dood van Edmund.

Alfred de Groote werd opgevolgd door zijn zoon Eduard I (901—924). Eduard was een flink en krachtig regent; ofschoon hij zijn vader niet evenaarde, poogde hij toch diens voorbeeld na te volgen. Hoewel hij gedurende geheel zijne lange regeering, zijne heerschappij met het zwaard in de vuist verdedigen moest, eerst tegen een zijner bloedverwanten, die aanspraak maakte op den troon, vervolgens tegen de Denen, die zich in Oost-Angelen en Northumberland neergezet hadden, en eindelijk tegen Deensche zeeroovers, bleef hij toch uit alle macht recht en wet in zijn rijk handhaven. De geestelijkheid begunstigde hij door het oprichten van drie nieuwe bisdommen; door zijn dapperheid en zijn veldheerstalent maakte hij ook zijn naam in het buitenland beroemd. Van zijne dochters huwde hij één, Elgive, aan koning Karel den Eenvoudigen uit; zij werd later de moeder van Lodewijk d'Outremer.

Eduard was driemaal gehuwd; de eerste maal met een meisje uit het volk; naar men zegt, met eene herdersdochter *), die hem een schoonen dapperen zoon, Athelstan, den lieveling van zijn grootvader Alfred, geschonken had. Aan hem liet Eduard, toen hij in 924 stierf, de regeering na.

Athelstan, de schoone, dappere, milde koning, is de lieveling der Angelsaksische, zelfs der Noorsche legende geworden; om zijn hoofd heeft zij haren geurigsten bloemkrans gewonden, zijn naam wordt door de barden zelfs met nog grooter lof vermeld dan die van Alfred.

Athelstan was de eerste, die alle Angelsaksische gewesten volkomen aan zijne heerschappij onderwierp; na menigen hevigen strijd bracht hij ook de in Oost-Angelen en Northumberland gevestigde Denen onder het juk, maar juist hierdoor verwekte hij een storm, die hoogst gevaarlijk voor hem zou worden.

---

*) Het herderinnetje, de schoonste bloem der vallei, ziet uit haar onbevlekten schoot eene maan opstijgen, wier stralen geheel Engeland verlichten. Eene harer landgenooten, de voedster van het koninklijke kind, vindt zich daardoor genoopt het wonderbare meisje in hare hut op te nemen. De koningszoon, op de jacht verdwaald, komt door dit toeval in de hut zijner voedster, waar hij het bekoorlijke schepseltje aanschouwt. Jeugdige kracht en jeugdige schoonheid sluiten weldra het verbond der liefde; Athelstan wordt geboren en op zijn vaderland zenden de heerlijke hemellichten met vroeger ongekenden luister hunne stralen neer. Zoo luidt de sage. Zie Lappenberg, geschiedenis van Engeland.

Analav (Olaf), een zoon van den door Athelstan onttroonden koning van Northumberland en de schoonzoon van Constantijn, een aanzienlijk Schotsch vorst, vluchtte naar de in Ierland gevestigde Denen die hem tot hun aanvoerder verkozen. Hij verbond zich met zijn schoonvader Constantijn, met Eugenius, den vorst der in Cumberland wonende Britten, en met de in Engeland gevestigde Denen, onder wier aanvoerders ook Erik Bloedakst, een uit Noorwegen verdreven zoon van Harald Haarfager, genoemd wordt. Met 625 schepen liep deze laatste den Humber op en maakte zich van de stad York meester. Het was een gevaarlijk bondgenootschap, hetwelk tegenover Athelstan gesmeed was, doch deze verloor den moed niet. Om tijd te winnen, knoopte hij onderhandelingen met zijne tegenstanders aan, intusschen rustte hij zich ten strijde toe en weldra stond hij aan het hoofd van een machtig leger. Analav was een dapper man. Men verhaalt, dat hij het voorbeeld van Alfred den Grooten volgend, als harpenaar verkleed zich naar de legerplaats van Athelstan begaf, en daar, terwijl de Angelsaksers in verrukking naar zijn spel luisterden, en hem niet alleen met loftuitingen overlaadden, maar ook spijs en geld schonken, berichten inwon omtrent de sterkte en de indeeling van het leger. Het geld der vijanden nam hij echter niet aan, in het gezicht van het leger begroef hij het in den grond; hieraan werd hij door een Deenschen overlooper herkend. Deze durfde den stoutmoedigen Analav niet verraden; doch zoodra deze zich verwijderd had, begaf hij zich naar Athelstan en waarschuwde hem voor het dreigend gevaar.

Twee dagen later kwam het tot een slag bij Brunanburg in Northumberland, den grooten slag, gelijk hij door de kroniekschrijvers genoemd wordt, dit beroemde gevecht uit de middeleeuwen, waarin, na een woedenden strijd en na zware verliezen van beide zijden, eindelijk het veldheerstalent en de dapperheid van Athelstan eene overwinning behaalden, die meer dan eenige andere door de sage verheerlijkt is. Men verhaalt, dat de zegepraal uitsluitend te danken was aan Athelstan en zijn broeder Edmund, die wonderen van dapperheid verrichtten.

De Denen leden ontzettende verliezen; vijf koningen en zeven jarls sneuvelden met eene ontelbare menigte van hun volk. Athelstan had zich de ongestoorde heerschappij over Engeland verzekerd.

In zijn binnenlandsch bestuur gaf de koning blijken van het loffelijk streven om handel en nijverheid in zijn rijk te bevorderen. Hij vaardigde daartoe een aantal wetten uit; zoo bepaalde hij o. a., naar men verhaalt, dat ieder koopman, die op eigen kosten drie lange zeereizen gemaakt had, tot than verheven zou worden. Ook de opkomst der steden werkte Athelstan door zijne wetgeving in de hand.

Zijn roem drong tot ver over de zee, zelfs tot in Duitschland door. Koning Hendrik begeerde voor zijn zoon Otto eene der zusters van Athelstan tot vrouw. Onze lezers herinneren zich zeker, dat Otto de schoone Editha tot gade koos.

Doch dit licht en vroolijk tafereel van Athelstans regeering heeft ook zijne donkere schaduwzijde. Wel handhaafde de koning de oude volksvrijheden, doch dikwijls gedroeg hij zich jegens degenen, die hem het naast stonden, gestreng, ja wreed. Hij verdacht zijn broeder Edwin, den oudsten zoon zijns vaders uit diens tweede huwelijk, van de heimelijke begeerte om zich van den troon meester te maken. Hoewel deze zich door een eed poogde te zuiveren, plaatste Athelstan hem met een zijner makkers in eene gebrekkige boot op eene onstuimige zee. Edwin stortte zich in wanhoop in de golven. Tevergeefs poogde zijn trouwe metgezel hem te redden; alleen het lijk van zijn vriend bracht hij in de boot over, waarmee hij, met de voeten roeiend, de Fransche kust bereikte.

Athelstan had diep berouw over dien broedermoord. Zeven jaren lang, zoo verhaalt men, legde hij zich zelf zware boetedoeningen op, alles wat hem

zijn broeder herinnerde was hem ondragelijk, dewijl hij zich over zijne daad schaamde. Toen zijn schenker, zonder dit te bedoelen, den koning op zekeren tijd de daad herinnerde, die deze zoo gaarne vergeten wilde, moest de arme man dit met den dood bekoopen. De koning struikelde, namelijk, met den éénen voet, doch hield zich op den anderen staande. De schenker riep hem toe: »Zoo helpt de ééne broeder den ander." Hij dacht geen oogenblik aan de uitlegging, welke Athelstan aan dit woord geven zou, doch deze strafte den ongeroepen vermaner met den dood.

Athelstan stierf den 27sten October 940. Zijn broeder Edmund, die zich reeds in den slag bij Brunanburg eervol onderscheiden had, volgde hem op.

Na menig bloedig gevecht overwon hij in Northumberland, Oost-Angelen en Mercië de Denen, die opnieuw in opstand waren gekomen en aan wier hoofd Analav zich geplaatst had. Met de Schotten kwam hij op een vriendschappelijken voet, door hun koning Malcolm I met Cumberland te beleenen. De Schotsche koning verbond zich van zijn kant om Edmund in elken oorlog te land en ter zee bij te staan.

Edmund had slechts korten tijd genot van de verworven heerschappij. Reeds in het jaar 946 werd hij op een feestmaal te Glocester vermoord door een roover, dien hij tot ballingschap veroordeeld had, en die driest tot bij zijn tafel doordrong.

Edmunds zoon was nog minderjarig, daarom plaatsten de grooten des rijks zijn broeder Edred (946—955) op den troon. Hem zwoeren bij zijne kroning niet alleen de Engelschen, maar ook de vorsten van Wales en Cumberland en koning Malcolm van Schotland den huldigingseed. Edreds regeering boezemt ons niet zoo zeer belangstelling in door de oorlogen met de Denen, welke hij evenals zijne voorgangers te voeren had, als wel door de verheffing van een eenvoudig priester, die zich een wereldberoemden naam verwerven zou, tot de hoogste en invloedrijkste ambten.

De Engelsche geestelijkheid stond, in weerwil der bemoeiingen van koning Alfred, nog altijd op een tamelijk lagen trap; zij was onwetend en zedeloos; de meeste priesters waren gehuwd en hielden zich liever met wereldsche dan met geestelijke zaken bezig. In de dagen van koning Edred nu stond een stoutmoedige, doortastende en eerzuchtige monnik, de heilige Dunstan, als hervormer van de Engelsche kerk op. Dunstan was afkomstig uit een aanzienlijk geslacht en had zich reeds van zijne vroegste jeugd af door zijne geleerdheid en zijne talenten onderscheiden. Eene zware ziekte bewoog hem monnik te worden en in dien stand maakte hij zich weldra zoo beroemd, dat hij reeds op zijn twintigste jaar tot abt van het klooster Glastonburg verkozen werd. Ook in die nieuwe waardigheid verwierf hij zich grooten roem door den onvermoeiden ijver, waarmede hij de kloostertucht volgens den regel van den heiligen Benedictus van Nursia in Engeland poogde te herstellen. Hij werd door het volk als een heilige vereerd *).

Door zijne groote talenten en door de gunst, waarin hij stond bij een bloedverwant des konings, met name Turkesul, die bijna het geheele regeeringsbeleid in handen had, verkreeg Dunstan weldra eene invloedrijke betrekking. Hij werd aan Edmunds hof geroepen, doch hier kon hij zich niet lang staande houden, dewijl machtige vijanden tegen hem opstonden.

---

*) De legende schrijft aan den heiligen Dunstan een groot aantal wonderen toe, waaronder er een is, dat ons de bruiloft te Cana herinnert. Dunstan vertoefde een tijdlang bij Ethelflede, eene rijke vrouw van koninklijken bloede. Hij oefende zich aan het hof dier edele vrouw in de toon- en schilderkunst en in het bearbeiden van metalen. Op zekeren dag kwam de koning met zijn hofstoet zijne bloedverwante bezoeken. Deze geraakte daardoor in groote verlegenheid, want de wijn, dien zij bezat, was niet voldoende om de dorstige hovelingen te drenken. Door een wonder hielp Dunstan haar uit den nood. Hoe dikwijls de koninklijke schenkers het vat ook ledigden, altijd vonden zij het weer vol.

Dunstan, die de gehuwde priesters uit alle kerkelijke ambten poogde te verdringen, en hen door monniken deed vervangen, werd spoedig bij de geestelijkheid zóó gehaat, dat zij zijne verwijdering van het hof wisten te bewerken.

Zoodra Edred den troon beklommen had, werd Dunstan opnieuw tot de hoogste eereposten geroepen. Turkesul, die tot dusver met het beleid der zaken belast was geweest, trok zich in een klooster terug en werd door Dunstan vervangen.

Edreds vertrouwen op den heiligen man was zoo groot, dat hij hem zelfs zijne schatten toevertrouwde en toestond, dat hij een deel daarvan tot de stichting van nieuwe kloosters aanwendde.

Koning Edred stierf den 26en November 955 zonder erfgenaam, hij werd door zijn neef Edwy, een zoon van Edmund, opgevolgd. De schoone jongeling werd door de grooten des rijks eenparig tot koning verkozen. Edwy was gehuwd met Ethelgive, doch deze echt werd door de geestelijkheid niet als wettig erkend, dewijl de echtgenooten nauw aan elkander verwant waren; de geestelijken noemden de koningin daarom de bijzit des jongelings.

Edwy beminde zijne schoone vrouw zóó innig, dat hij zelfs op zijn kroningsdag haar gezelschap niet lang ontberen kon, maar heimelijk het feestmaal verliet, om haar te bezoeken. Hierover werden de machtige thanes boos, zij beschouwden het als een schande, dat de koning zich aan het drinkgelag onttrok. Op aansporing van den aartsbisschop Odo van Canterbury werden twee geestelijken, een bisschop en Dunstan, tot Edwy gezonden, om hem naar het drinkgelag terug te voeren.

De gezanten vonden Edwy, die zijn kroon had afgelegd en zijne vrouw liefkoosde; hij weigerde tot de edelen terug te keeren. Nu greep de hartstochtelijke Dunstan den jongen koning bij de hand, plaatste hem de kroon weder op het hoofd en voerde hem met geweld naar het feestmaal terug.

Edwy was diep beleedigd; gewillig leende hij het oor aan den raad der gekrenkte koningin; hij besloot, zich op Dunstan te wreken. Hij eischte van dezen de hem toevertrouwde koninklijke schatten terug en gebood, dat Dunstan van het gevoerde beheer nauwkeurig rekenschap zou geven.

Of de heilige man dat niet kon, dan wel of hij het niet wilde doen weten we niet; genoeg, hij weigerde en onttrok zich aan de gevorderde verantwoording, door naar Vlaanderen te vluchten. Had hij zichzelf hierdoor in veiligheid gesteld, zijne vrienden moesten in zijne plaats lijden. Edwy verjoeg de Benedictijnen uit hunne gestichten, de nieuw gestichte Benedictijnerkloosters werden ten behoeve van 's konings schatkist verbeurdverklaard. Ook andere daden van hebzucht worden den koning aangewreven, doch wij moeten daarbij in het oog houden, dat de geschiedschrijvers van dien tijd de hem vijandige geestelijken waren. Dezen kwamen tegen den gehaten koning in verzet. Het gelukte hun, in Mercië, in de oostelijke staten en in Northumberland een opstand te verwekken. Edgar, des konings 14jarige broeder, werd door de opstandelingen tot koning verkozen en Edwy tot een vernederenden vrede genoodzaakt, waarbij hij het nieuwe koninkrijk erkennen moest.

De Theems vormde voortaan de grensscheiding van Edwy's rijk, doch ook binnen zijn eigen gebied bezat hij niets meer dan den schijn der heerschappij: bisschop Odo van Canterbury dwong hem zelfs zich van zijne beminde Ethelgive te laten scheiden. Hij moest haar door zijne eigen dienaren uit zijn paleis laten verdrijven en haar naar Ierland verbannen. De door dweepzucht als tot razernij gebrachte priester liet het schoone gelaat der beminnelijke vrouw met een gloeiend ijzer verminken, en toen zij, nadat hare wonden genezen waren, het waagde Ierland te verlaten en naar Engeland terug te keeren, gaf hij bevel, haar te Glocester gevangen te nemen. Men sneed haar de spieren en pezen der beide beenen door: weinige dagen later stierf zij ten gevolge dier mishandeling. Edwy volgde haar spoedig in het graf. Den 1en October 969 overleed hij te Glocester. Men weet niet zeker, of hij een natuurlijken dood gestorven, dan wel door zijne vijanden vermoord is.

Na Edwy's dood vereenigde koning Edgar (959—975) weder het geheele Angelsaksische rijk onder zijn schepter. Hij wordt door de geschiedschrijvers nu eens »de Gelukkige", dan weer »de Vreedzame" bijgenaamd: de Gelukkige, omdat hij, zonder noemenswaardige verdiensten te bezitten, al de vruchten van den arbeid zijner krachtige voorgangers plukte en onder hem het Angelsaksische rijk zich tot het hoogste toppunt van macht verhief; de Vreedzame, omdat, eenige korte en gelukkige veldtochten tegen de Wallisers en Schotten uitgezonderd, Engeland onder zijne regeering een ongestoorden vrede genoot.

Edgar dankte zijn voorspoed voornamelijk aan den heiligen Dunstan, wien hij het beleid der regeering bijna geheel overliet, nadat hij hem tot hoofd der Engelsche kerk, tot aartsbisschop van Canterbury, benoemd had.

Dunstan was een talentvol en heerschzuchtig priester, die wel zijne macht gebruikte om die der kerk in Engeland te verhoogen, doch die zich tevens als wereldlijk regent krachtig op de bevordering van de veiligheid des lands en van den bloei van landbouw, handel en nijverheid toelegde. Zoowel in zijn karakter als in zijne werkzaamheid vertoonde hij groote overeenkomst met paus Gregorius VII.

Tot uitbreiding van de macht der kerk stichtte Dunstan nieuwe abdijen en kloosters, waarin hij overal den strengen Benedictijner regel invoerde. Waar hij maar kon, verving hij op het platte land de wereldlijke priesters door monniken. In het jaar 969 riep hij eene groote kerkvergadering bijeen, waarop besloten werd, dat de geheele Engelsche geestelijkheid het celibaat moest aannemen. De priesters, die weigerden, zich van hunne vrouwen te doen scheiden, werden van hun ambt ontzet.

De besluiten der kerkvergadering zetten onder de Engelsche geestelijken natuurlijk veel kwaad bloed en verwekten een hevigen tegenstand; doch zij werden met kracht gehandhaafd; alle geestelijken, die weigerden daaraan te gehoorzamen, werden van hun ambt ontzet.

Poogde Dunstan op deze wijze met ijzeren gestrengheid de Engelsche kerk te hervormen en haar te bezielen met denzelfden geest, welken Gregorius VII in zijne dagen in de Roomsche kerk trachtte op te wekken, ook in het burgerlijk bestuur des lands betoonde hij zich een even doortastend en werkzaam regent.

Door eene sterke vloot werden de Denen van strooptochten op de Engelsche kust teruggehouden; hunne in Ierland gevestigde stamgenooten gehoorzaamden den Angelsaksichen koning bereidwillig, daar hij hen somtijds op eene hoogst onbillijke wijze begunstigde.

Ierland en Schotland werden aan het rijk leenplichtig gemaakt; de talrijke kleine koningen gedroegen zich zeer onderdanig jegens den machtigen vorst, in wiens naam Dunstan de teugels des bewinds met kracht en klem voerde.

Landbouw, handel en nijverheid namen in bloei toe ten gevolge van den vrede; doch terzelfder tijd had de langdurige rust eene schadelijke uitwerking op het Angelsaksische volk; het begon zich aan eene verwijfdheid over te geven, welke de noodlottigste gevolgen voor de toekomst na zich sleepen zou.

Dunstans bestuur treedt in Edgars tijd zoo zeer op den voorgrond, dat wij in de eerste jaren slechts weinig en daarbij niet veel goeds van den koning vernemen. Men verhaalt, dat hij, hoewel van eene kleine en zwakke gestalte, toch een moedig en sterk krijgsman was, dat hij zich gaarne aan zinnelijke genietingen overgaf en dat de heilige Dunstan zich tegen deze neiging van zijn vorst volstrekt niet verzette, dewijl hij het best zich van het voortdurend bezit zijner macht kon verzekeren, indien hij in dit opzicht wat door de vingers zag.

De Engelsche overlevering weet veel van de weinig eervolle liefdesavonturen des jongen konings te verhalen. Zoo had hij op zekeren tijd eene afspraak gemaakt met de dochter van een edelen Deen; de moeder van het meisje, hierover diep verontwaardigd, voerde den wellusteling, onder begun-

stiging der nachtelijke duisternis, eene slavin in de armen. Des morgens ontdekte de koning het bedrog en nu verhief hij de genoemde slavin niet alleen in den stand der vrijen, maar zelfs tot gebiedster van hare voormalige meesteressen. Nog vele andere staaltjes wist men mee te deelen van de willekeur en losbandigheid, waardoor Dunstans koninklijke gunsteling bekend was *).

Ook omtrent Edgars tweede huwelijk deelt de half tot het gebied der legende behoorende geschiedenis berichten mede, die voor hem alles behalve gunstig zijn. Hij had veel gehoord van de buitengewone schoonheid der dochter van den ealdorman van Devonshire en het besluit opgevat het bekoorlijke meisje tot zijne gemalin te verheffen. De vriend zijner jeugd, Ethelwold, werd door hem afgezonden, om zich te vergewissen, of het gerucht ook overdreven had. Ethelwold ging op reis, doch nauwelijks zag hij de lieftallige Elfride, of hij ontstak in liefde voor haar en voerde haar als zijne echtgenoote naar zijne woning.

Aan het hof des konings teruggekeerd verklaarde hij, dat het jonge meisje leelijk en mismaakt en de eer om des konings gemalin te worden onwaardig was en dat hij haar daarom zelf maar gehuwd had. Spoedig hoorde Edgar van anderen, hoe schandelijk hij bedrogen was. Hij liet echter van zijne verontwaardiging niets blijken, maar meldde zich bij den vriend zijner jeugd tot een bezoek aan. Bij deze gelegenheid zag hij Elfride; hij verklaarde haar, dat ze zijne gemalin had moeten worden, doch door Ethelwold misleid was. De eerzuchtige vrouw wierp zich in des konings armen. Kort hierop noodigde Edgar zijn vriend uit, om mede op de jacht te gaan; in het woud gekomen doorboorde hij hem van achteren met zijne speer: de weduwe werd de gade van den moordenaar.

Waren zulke daden weinig geschikt om den koning de liefde en achting zijns volks te verwerven, aan den anderen kant moet Edgar groote deugden als regent hebben bezeten, waardoor hij zijne vergevensgezinde onderdanen weer met zich verzoende. Wij hooren althans, dat hij bij vriend en vijand geacht was, gelijk geen Angelsaksische koning voor hem. Aan zijn hof verzamelden zich de edelste mannen des rijks en brachten hem gewillig hunne hulde; hij kon den titel keizer van Albion, koning en heer van geheel Brittannië en der omliggende eilanden aannemen.

Deze titel, welken de koning op het voorbeeld der Romeinsche keizers voerde, verklaart wellicht eene overigens vrij raadselachtige gebeurtenis in Edgars regeering. In het 16de jaar na zijne troonsbestijging, toen hij den ouderdom van 30 jaren bereikt had, op het pinksterfeest van het jaar 973, liet hij zich door Dunstan kronen en zalven. Wij vernemen niet, waarom dit niet vroeger geschied was en met welk doel deze plechtigheid zoo laat nog plaats vond. Waarschijnlijk wilde Dunstan door het invoeren der zalving, op het voorbeeld van den paus, het koningschap aan de kerk ondergeschikt maken.

Op het kroningsfeest volgde spoedig eene andere plechtigheid, welke Edgar de gelegenheid aanbood om zijne hooggeklommen macht ten toon te spreiden. Bij een zeetocht, dien hij langs de kusten van zijn rijk ondernam, trof hij te Chester al de vorsten aan, die hunne landen van hem in leen hadden en die hem bij deze ontmoeting opnieuw den eed van trouw en hulde zwoeren. Met hen zette hij zich in eene boot, welke hij zelf bestuurde; acht koningen, die hem leenplichtig waren, roeiden hun heer langs de Dee naar het klooster van den heiligen Johannes. Reeds twee jaren na dezen zegetocht — zoo mogen wij dit tochtje wel noemen — stierf Edgar, in het jaar 975. Hij had, zegt de dichter der Angelsaksische kroniek, zijn eersten droom afgedroomd en een ander, helderder en reiner licht gezocht.

Edgar liet slechts twee zeer jeugdige zonen na: uit zijn eerste huwelijk

*) Lappenberg. Gesch. van Engeland.

den dertienjarigen Eduard, uit zijn huwelijk met Elfride den zevenjarigen Ethelred. Elfride begeerde de kroon voor haar eigen zoon, doch Edgar had haar voor Eduard bestemd. Ook de heilige Dunstan sprong voor den laatste in den bres. In eene vergadering van edelen zette hij den knaap de kroon op het hoofd en deze regeerde voortaan onder den naam Eduard II (975—978). In de geschiedenis heeft hij den bijnaam »de Martelaar" ontvangen.

Reeds spoedig na zijne kroning ontstonden in Engeland heftige godsdienstwisten; de verdreven monniken en gehuwde geestelijken keerden terug; zij werden door eenige ealdormen ondersteund en Dunstans macht begon te wankelen, daar ook Elfride de zijde zijner tegenstanders koos.

De koningin-weduwe had de hoop nog niet opgegeven, de kroon voor haar Ethelred te verwerven en zij bereikte eindelijk haar doel door eene uiterst wreede daad. Den 18den Maart 978 noodigde zij haar stiefzoon tot een bezoek uit. Toen de jonge koning, na op de jacht te zijn geweest, aan die uitnoodiging gevolg gaf, en te paard zittend voor haar huis gretig een hem aangeboden beker ledigde, doorstak een door Elfride gehuurde moordenaar hem met zijn dolk. De doodelijk gewonde vorst gaf zijn paard de sporen, doch na weinige oogenblikken stortte hij uit den zadel en met den voet in een der stijfbeugels hangend werd hij spoedig als lijk door zijn paard voortgesleept.

Ethelred (978—1016), de tienjarige zoon van Elfride, werd na den dood zijns stiefbroeders als koning erkend. Met zijne regeering vangt een tijdperk van zware rampen voor het Engelsche volk aan. De hooggeklommen macht der Angelsaksers geraakte in diep verval.

Dunstan trok zich van het beleid der regeeringszaken terug, nadat hij met profetischen blik het ongeluk, hetwelk zijn volk weldra treffen zou, voorspeld had. Hij stierf in het jaar 988.

De Denen, die sinds langen tijd Engeland van hunne rooftochten verschoond hadden, wendden kort na den aanvang van Ethelreds regeering opnieuw den steven naar de Britsche kusten. Zij vonden volstrekt niet den krachtigen tegenstand van vroeger; steeds verder strekten zij hunne strooptochten uit en met steeds gunstiger gevolg. Eindelijk moest Ethelred besluiten, den vrede voor onnoemlijke sommen van den geduchten vijand te koopen; doch hij prikkelde hierdoor slechts te meer de roofzucht der trouwelooze Denen, die bij elken nieuwen tocht telkens nieuwe en hoogere eischen stelden, eischen, die insgelijks moesten ingewilligd worden.

Wij zouden te wijdloopig worden, indien wij de aanhoudende gevechten, in dezen tijd tusschen de Denen en Angelsaksen geleverd, tot in de kleinste bijzonderheden wilden verhalen, zij zijn daartoe ook niet belangrijk en niet geschiedkundig zeker genoeg. Alleen willen wij hier vermelden, dat de Denen zich door trouwloosheid, wreedheid en onverzadelijke roofzucht onderscheidden en dat de Saksers, vooral sinds hunne geduchte vijanden door de koningen Swen van Denemarken en Olaf van Noorwegen aangevoerd werden, bij elk treffen zwaardere verliezen leden. De moed ontzonk hun, ten gevolge van deze herhaalde nederlagen; ternauwernood waagden zij het nog, den stoutmoedigen Noren weerstand te bieden, die niet alleen zich zelf voor onoverwinlijk hielden, maar ook door de versaagde Saksers als onoverwinlijk beschouwd werden.

Het volk stelde geen vertrouwen meer in den zwakken koning; vele aanzienlijken des lands wilden zich liever met de Denen verstaan. Daardoor gebeurde het menigmaal, dat de Saksische legers zoowel door het verraad der aanvoerders als door de dapperheid hunner vijanden overwonnen werden.

Het tot wanhoop gebrachte volk trad alle voorschriften der zedelijkheid met voeten. Recht en wet werden op onbeschaamde wijze verkracht. Wie de macht in handen had, kon ongestraft alle mogelijke misdaden begaan.

Om de Denen te vriend te houden schonk Ethelred met elk jaar grootere

sommen weg. Ten einde die van het uitgeputte volk te verkrijgen, moest hij zijnen onderdanen eene bijzondere belasting onder den naam van Denengeld opleggen. De armen werden zelfs van hun laatsten penning beroofd, en toch werkte men hiermede niets anders uit, dan dat de hebzucht der roofzieke vijanden den koning steeds tot zwaardere onderdrukking van zijn volk noodzaakte.

Ethelred zocht eindelijk in het jaar 1001 steun in een verbond met de Fransche Noormannen; hij dong namelijk naar de hand van Emma, de beeldschoone zuster van hertog Richard II van Normandië.

De echtverbintenis werd gesloten, maar droeg voor Engelands welvaart niet de minste vrucht. Ethelred behandelde zijne gemalin zeer slecht; evenals vroeger gaf hij zich aan den omgang met veile lichtekooien over. De even beminnelijke als talentvolle Emma had den zedeloozen vorst nauwelijks gedurende eenige weken aan zich kunnen boeien.

De verbintenis met de dochter van den Normandischen hertog bracht het land in plaats van steun en bescherming niets dan nieuwe rampen aan. De in Engeland gevestigde Denen vreesden, dat Ethelreds betrekking tot de Noormannen in Frankrijk voor hen gevaarlijk zou worden. Zij besloten daarom, den koning met zijne aanzienlijkste raadslieden te vermoorden, om het land geheel onder Deensche heerschappij te brengen. De toeleg mislukte ten gevolge van verraad. Ethelred poogde zijne vijanden te voorkomen; hij zond naar alle steden van Engeland in 't geheim een brief, waarin hij verklaarde, dat het vrijgeleide, hetwelk hij, door den nood gedrongen, den Denen geschonken had, doch waarvan zij op de schandelijkste wijze misbruik gemaakt hadden, was opgeheven, dat daarom op den St. Bricciusdag (13 November) van het jaar 1002 alle heidensche Denen, die zich nog in zijn rijk ophielden, met de hulp van God en zijne heiligen uitgeroeid moesten worden.

Ofschoon dit bevel aan een groot aantal steden toegezonden was, werd het toch den Denen niet verraden; de door de wreedheden der vijanden tot de uiterste vertwijfeling gebrachte en van wraakzucht gloeiende burgers en krijgslieden betoonden zich maar al te geneigd om het bloedbevel ten uitvoer te brengen.

Op den St. Bricciusdag werd onder de Denen een vreeselijk bloedbad aangericht. Zelfs vrouwen en kinderen werden door de woestaards niet gepaard. Ook eene zuster van koning Swen, die met zekeren ealdorman Talling gehuwd was, telde men onder de slachtoffers van dien dag. Hoever die slachting zich heeft uitgestrekt, weten wij niet; dit alleen is zeker, dat de Deensche geslachten in Northumberland en Oost-Angelen en voor een deel ook in Mercië gespaard bleven; waarschijnlijk was het bloedbevel alleen gericht tegen de Denen, die van het leger van koning Swen in Engeland waren achtergebleven.

Deze laaghartige moord vervulde de stamgenooten der slachtoffers in het moederland met eene onstuimige woede. Koning Swen zwoer, hen te zullen wreken, en hij hield woord. Reeds in het volgende jaar verscheen hij aan het hoofd van eene talrijke Deensche bende opnieuw in Engeland; op nog onmenschelijker wijs dan vroeger teisterde hij het land; vier jaren achtereen herhaalde hij zijne rooftochten, totdat hij zich eindelijk voor eene som van 30,000 pond zilver liet bewegen tot het sluiten van een vrede, dien hij even spoedig verbrak als alle vroeger gesloten verdragen.

In het jaar 1013 deed Swen een nieuwen inval in Engeland, vast besloten om het land voor goed aan zijne heerschappij te onderwerpen. De veerkracht der Angelsaksen was reeds zoo zeer verlamd, dat zij niet langer in staat waren den Denen het hoofd te bieden. Ethelred vluchtte met zijn gezin naar Normandië, waar hij gastvrij ontvangen werd, ofschoon hij dit door de schandelijke behandeling, zijner schoone gemalin aangedaan, niet verdiend had.

Swen was thans in Engeland heer en meester, de thanes zwoeren hem den huldigingseed. Hij had echter niet lang genot van zijne heerschappij, daar hij reeds in het jaar 1014 stierf. Zijn zoon Knoet of Kanut, die slechts

met eene kleine Deensche krijgsbende in Engeland achtergebleven was, poogde zich in het bezit der koninklijke macht te handhaven; doch nu stonden de Engelsche thanes tegen hem op; zij riepen Ethelred uit Normandië terug en beloofden, dat zij met de meeste trouw voor hem strijden zouden.

Kanut was tegen den aanval, die van alle zijden op hem gericht werd, niet opgewassen; hij ging naar Denemarken onder zeil, nadat hij vooraf den Engelschen gijzelaars, de aanzienlijkste jongelingen des lands, die zich in zijne macht bevonden, de handen had laten afhouwen en de neuzen afsnijden en hen zoo aan land gezonden had, om den Engelschen te toonen, wat zij in het vervolg van hem te wachten hadden.

Kort daarop kwam Kanut aan het hoofd van een sterk leger terug. Evenals vroeger trof hij onder de Engelsche grooten zelf vrienden en bondgenooten aan. Eén hunner, Edric, liep tot hem over, toen Ethelreds oudste zoon, Edmund, vanwege zijne dapperheid Ironside, de man met de ijzeren lenden genoemd, met een leger tegen de Denen optrok.

Reeds in het jaar 1015 had Kanut geheel noordelijk Engeland onderworpen, Edmund had ternauwernood tijd om naar Londen terug te trekken. Ook toen Ethelred in het jaar 1016 stierf en door Edmund (1016—1017) opgevolgd werd, was deze jonge koning, in weerwil van zijne dapperheid, niet in staat zijn rijk te heroveren, daar hij van alle kanten door verraad omringd was.

De geschiedschrijvers van dien tijd weten niet genoeg van de trouweloosheid der Engelsche grooten te verhalen, en vooral geven zij lucht aan hunne verontwaardiging jegens dien Edric, die reeds vroeger den verrader gespeeld had, doch door Edmund edelmoedig weer in genade was aangenomen.

Bij Assington in Essex had het beslissend treffen plaats. Ook nu verliet Edric weer de zijde des konings, om tot den vijand over te loopen. Edmund werd overwonnen en moest het als eene groote gunst beschouwen, dat Kanut hem den vrede aanbood. De beide vorsten hielden een mondgesprek, waarbij het rijk verdeeld werd. Edmund ontving de zuidelijke, Kanut de noordelijke gewesten.

Kort hierop werd Edmund te Londen vermoord; algemeen schreef men dien moord op rekening van den verraderlijken Edric, ofschoon de bewijzen hiervoor ontbreken. De Deensche koning kwam nu in het bezit van het geheele rijk.

DRIE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Kanut de Groote Uthred vermoord. Kanuts eerste daden als regent. Onderdrukking van de Angelsaksen. Rijksdag te Oxford. Verandering in Kanuts regeeringsbeleid. Zijne rechtvaardigheid. Bescherming aan de geestelijkheid verleend. Zijne bedevaart naar Rome. Vorming van een staand leger. 's Konings huwelijk met Emma. Uitbreiding der grenzen van Engeland. Dood van Kanut. Zijne zonen. Harald Harefoot. Earl Godwin. Alfred vermoord. Hardiknoet. Koning Eduard III, de Belijder. Godwin en zijne zonen. Begunstiging der Fransche Noormannen. Godwin verbannen. Zijne terugkomst. Vrede. De legende van Godwins dood. Godwins zoon Harald. Dood van Eduard den Belijder.

Koning Kanut (1017—1035) heeft, evenals zoo vele andere gelukkige veroveraars, in de geschiedenis den bijnaam »de Groote" ontvangen; met welk recht hij dien naam ontving, kunnen onze lezers zelf opmaken uit de korte schets zijner regeering over Engeland, die wij hier gaan geven.

Nadat Kanut door de Engelsche grooten als koning van het gansche rijk erkend was, had in den aanvang van het jaar 1017 zijne plechtige

kroning te Londen plaats. Ook de leenmannen, die ver van de hoofdstad woonden, werden tot bijwoning van deze plechtigheid uitgenoodigd. Onder hen verscheen een zwager van Edmund, Uthred van Northumberland, wien Kanut vrijgeleide had toegezegd, ten einde zich met den nieuwen vorst te verzoenen.

Uthred, een dapper man, was in de oogen van den Deenschen koning een gevaarlijk vijand; hij moest dus onschadelijk gemaakt worden. Naar een middel hiertoe behoefde iemand als Kanut niet lang te zoeken. Toen Uthred met 40 zijner mannen des konings zaal binnentrad, werd hij eensklaps door eene schaar gewapende Denen overvallen en met al zijne getrouwen vermoord.

Na dezen moord werd het kroningsfeest voortgezet alsof er niets gebeurd was. Kanut ontving van de grooten des rijks den leen- en huldigingseed, terwijl hij van zijn kant zwoer, dat hij de rechten zijner onderdanen zou handhaven; van weerszijden zeide men elkaar vergetelheid van alle vroegere twisten en trouwe vriendschap toe.

Hierop verdeelde de koning het land, met het oog op het toekomstig bestuur des rijks, in vier groote deelen. Wessex behield hij voor zich; Mercië schonk hij aan Edric, tot belooning voor de door den verrader bewezen diensten; Oost-Angelen aan een zijner trouwste aanhangers, den Deen Thurkil en Northumberland aan zijn zwager Erik, die hem bij de verovering van het land trouw ter zijde gestaan had.

Deze verdeeling van het land moest alleen dienen om voorloopig die mannen te beloonen, aan wie Kanut voornamelijk zijne heerschappij te danken had. Die dankbaarheid werd hem echter spoedig te lastig; hij ontnam de weggeschonken gewesten zijnen gunstelingen weder, zoo spoedig hij zich daartoe in de gelegenheid zag. Kanuts eerste werk was, zijne heerschappij op hechte grondslagen te vestigen. De middelen, hiertoe door hem aangewend, waren volkomen in overeenstemming met de wreede wijze, waarop hij vroeger de Engelsche gijzelaars verminkt naar hun vaderland teruggezonden had. Den verrader Edric, die hem zulke belangrijke diensten bewezen had, doch dien hij — en te recht — wantrouwde, liet hij vermoorden; het lijk van den ongelukkige werd in de Theems geworpen. De naaste verwanten van het voormalig koninklijk huis ondergingen hetzelfde lot; alleen de onmondige zonen van Edmund Ironside werden gespaard en naar het buitenland gezonden. De zonen van Ethelred en koningin Emma zouden den dood door beulshanden niet ontkomen zijn, indien zij niet in Normandië tegen zijn geweld beveiligd waren geweest.

De aanzienlijkste Angelsaksische edelen vielen met Edric door het staal der tegen hen afgezonden moordenaars, de meeste adellijke geslachten werden uitgeroeid en ook zij vonden geene verschooning, die zich steeds als trouwe bondgenooten der Denen gedragen hadden. Indien Kanut hen niet vermoorden liet, werden zij althans uit zijne tegenwoordigheid en zelfs uit het land verbannen. Te gelijk legde hij het volk eene nieuwe schatting, een Denengeld van 72.000 pond zilver op.

Nadat deze schatting betaald was, zond Kanut zijne vloot, op 40 schepen na, naar Denemarken terug en van nu af aan gedroeg hij zich jegens de Engelschen niet langer als een wreed en hebzuchtig veroveraar, maar als een zachtmoedig, rechtvaardig en vredelievend vorst; hij hernieuwde de eeden, door hem bij zijne kroning afgelegd. Op een grooten rijksdag te Oxford werd de toestand van het rijk geregeld en Kanut nam de wetgeving, gelijk zij ten dage van koning Edgar den Gelukkigen bestaan had, in haar geheelen omvang aan.

De koning wijdde de meeste opmerkzaamheid aan het rechtswezen; herhaaldelijk reisde hij de verschillende gewesten rond, overal nauwlettend toeziende dat den Denen en Angelsaksen gelijk recht wedervoer. Tal van wetten, door hem uitgevaardigd, beoogden ditzelfde doel.

De rechten der Engelsche geestelijkheid werden door den koning krachtig

beschermd. Hij gaf strenge bevelen tegen de uitoefening van den heidenschen godsdienst, die door de thans in het land gevestigde Denen weder was ingevoerd. Vele nieuwe kerken werden op zijn bevel gebouwd, terwijl alle kloosters rijk begiftigd werden; ook voerde hij de opbrengst van den Pieterspenning weder in en hierdoor geraakte hij bij de geestelijkheid in hooge gunst.

Kanut werd door de priesters niet langer als een buitenlandsch vijand gehaat, maar als een beschermer der kerk geëerd. Zijne dankbaarheid hiervoor legde hij aan den dag, door zelfs in zijn geboorteland Denemarken vele bisdommen aan Engelsche geestelijken te schenken.

Nog sprekender blijk van uiterlijke vroomheid gaf hij eindelijk door eene bedevaart naar Rome, bij welke gelegenheid hij den paus en der Romeinsche geestelijkheid kostbare geschenken vereerde. Hij was tijdens dit verblijf te Rome ook getuige van de kroning van zijn vriend en bondgenoot, keizer Koenraad II van Duitschland.

Door den invloed der geestelijken won Kanut de gunst des volks, zoodat hij in staat was met een klein staand leger elke poging tot opstand in de kiem te smoren.

Hadden reeds de koningen der Angelsaksen zich omringd met eene lijfwacht, die bijzondere voorrechten genoot en bijna uitsluitend uit Denen samengesteld was, deze lijfwacht werd door Kanut weder opgericht en uitgebreid tot een getal van 3000—6000 man. Zij bestond uit avonturiers van alle natiën, en was in het bezit van eene eigen wetgeving, het Witherlagsrecht genoemd; zij waren gewapend met bijlen, hellebaarden en zwaarden, die met goud waren ingelegd. Kanut zelf beschouwde zich meer als hoofd dan als gebieder der garde. Men verhaalt, dat, toen hij eenmaal in drift een hunner had doodgeslagen, door de garde zelf gericht over hem gehouden werd. Hij onderwierp zich aan eene zware boete. Om zich te beveiligen tegen de gevaren, die hem van uit Normandië bedreigden, wegens de verwantschap van den hertog met de zonen van Ethelred, trad Kanut na den dood zijner eerste gemalin in den echt met Emma, Ethelreds weduwe. Hij meende hierdoor het best elke poging zijner stiefzonen, om weder in het bezit der Engelsche kroon te geraken, te kunnen voorkomen.

Door zijn beleid, zijne gematigdheid en vastberadenheid had Kanut in Engeland zulk een duurzamen vrede tot stand gebracht, dat onder zijn beheer de Angelsaksen zelfs een rustiger en gelukkiger leven leidden dan onder hunne vroegere vorsten. De koning kon zonder vrees voor opstand Engeland meermalen verlaten, zoowel om een bezoek te brengen aan Denemarken, waarover hij sedert 1018 insgelijks den schepter voerde, als om veroveringstochten te ondernemen naar Noorwegen en zich dit land te onderwerpen. Het liefst hield hij zich echter in Engeland op. Ook breidde hij Engelands grenzen verder naar het noorden uit, door een oorlog welken hij nog in de laatste jaren zijns levens zegevierend en met goed gevolg ten einde bracht tegen de koningen Duncan van Cumberland en Malcolm II van Schotland, die zich onafhankelijk gemaakt hadden. Na eene regeering van achttien jaren stierf Kanut den 11^{en} November 1035. Zijn lijk bleef in Engeland; het rust in de domkerk te Winchester.

»De geschiedenis, die hem als den machtigsten vorst van Noord-Europa begroet, zou hem tevens als den grootsten regent eeren, indien grenzenlooze heerschzucht en teugellooze hartstocht hem niet tot menige misdaad verleid hadden. Aan den anderen kant echter deelt de sage ons van hem meer dan een achtenswaardigen ja zelfs beminnelijken karaktertrek mede. Van algemeene bekendheid is het verhaal, dat hij zijn voet door den opkomenden vloed bespoelen liet, toen de hovelingen hem met laffe vleitaal bewierookten, — een gebruik, in het noorden door de skalden opgevoerd tot eene hoogte, welke in de gloeiende zangen van het oosten zelfs niet overtroffen wordt — en durfden beweren, dat op zijn bevel de ebbe onmiddellijk zou intreden. Wij zien hem

den effen stroom in een scheepje afzakken, en zich in het luisteren naar het verwijderd gezang der monniken van Ely verlustigend, de kalme, aangename stemming zijns gemoeds in welluidende verzen uitstorten. Doch die zachte karaktertrekken doen ons denken aan enkele bloempjes, die hier en daar tusschen de kale rotswanden bloeien. Vrienden en vereerders, die zich gedrongen voelden om een volledig en getrouw beeld van hun koning aan het nageslacht na te laten, heeft hij onder de talrijke door hem bevoorrechte geestelijken niet gevonden, en zijne tijdgenooten meenden, dat zij hem voor zijne deugden als regent genoegzamen dank hadden toegebracht, wanneer zij zwegen van de misdaden, door hem gedurende zijne regeering begaan." Zoo schildert Lappenberg met weinig woorden op treffende wijze den koning, die in de geschiedenis den bijnaam »de Groote" ontvangen heeft.

Kanut liet drie zonen na, twee onechte, Swen de Jonge en Harald, die wegens zijn snellen gang den bijnaam Harefoot (hazenvoet) ontvangen heeft, alsmede een zoon uit zijn huwelijk met Emma, Hardiknoet (Kanut de Stoute).

Hardiknoet bevond zich in Denemarken en volgde aldaar zijn vader, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, in de regeering op. Ofschoon hij in Engeland, als zoon van Emma, ontegenzeggelijk meer aanspraak had op de troonsopvolging dan Harald Harefoot, en zijne moeder ook in zijn naam de regeering aanvaardde, kwamen zoowel de Angelsaksische als de Deensche grooten hier tegen op.

De Angelsaksen verlangden, dat de kroon zou opgedragen worden aan een van Ethelreds zonen, die zich nog in Normandië bevonden; de Denen wilden Harald Harefoot ten troon verheffen. Hardiknoet, die zich in Denemarken toerustte tot een oorlog tegen Noorwegen, kon op dit tijdstip zijn recht op het Engelsche rijk niet handhaven, en hierdoor gelukte het Harald, zich in het grootste gedeelte des lands als koning te doen erkennen; het noorden onderwierp zich aan hem geheel. Op hechten grondslag rustte echter zijne heerschappij niet, want Ethelreds zonen deden thans hunne aanspraken insgelijks gelden, en mochten te eerder op ondersteuning bij de Engelsche natie rekenen, wijl Harald zich door willekeur en bevoorrechting der Denen spoedig zeer gehaat maakte.

Eduard en Alfred, de beide zonen van Ethelred, landden aan de Engelsche kust; Alfred met eene geringe krijgsmacht in Kent, waar hij met open armen door het volk ontvangen werd. Ook een der machtigste Engelsche grooten, de earl Godwin, begroette hem met huichelachtige vriendelijkheid, en bood aan, hem onder vrijgeleide naar Londen tot koning Harald te voeren, opdat aldaar de door dezen gewenschte onderhandelingen over de verdeeling van het rijk gevoerd konden worden.

Alfred viel in den strik. Nauwelijks had hij zich des nachts ter rust begeven, of Godwins dienaren overvielen hem en zijne manschappen. Alfreds volgelingen werden deels afgemaakt, deels verminkt, van het gezicht beroofd en als slaven verkocht. Alfred zelf werd gevangen genomen.

Godwin voerde hem naar Harald, die hem de voeten onder den zadel samensnoeren en zoo naar het binnenland brengen liet. In het klooster te Ely werden Alfred, op des konings bevel, de oogen uitgestoken; weinig dagen later overleed hij aan eene hersenontsteking.

Alfreds oudere broeder, Eduard, was met 40 Normandische schepen te Southampton geland. Hij snelt naar Winchester tot zijne moeder Emma. Hier werd hij echter door het volk niet, gelijk hij verwacht had, met gejuich begroet, maar koel ontvangen. Zijne begeleiders, de Normandiers, die bij de Angelsaksen bitter gehaat waren, gedroegen zich trotsch en overmoedig en sloegen aan het plunderen, als bevonden zij zich in een vijandelijk land.

Zij werden door de Engelschen verdreven, en toen Eduard vernam, welk lot zijn broeder getroffen had, achtte hij het niet raadzaam, zich nog langer in Engeland op te houden; hij keerde naar Normandië terug. Ook Emma nam, voor hare veiligheid beducht, de wijk naar Vlaanderen.

Haralds bewind duurde slechts kort; hij stierf reeds in het jaar 1039 en werd opgevolgd door zijn broeder Hardiknoet (1039—1042), die door de grooten des lands ten troon geroepen werd, juist toen hij voornemens was den strijd tegen Harald aan te vangen.

Met Hardiknoet keerde ook koningin Emma naar Engeland weder. Zij spoorde haar zoon tot wraak aan tegen al de vrienden en aanhangers van Harald, zelfs hunne lijken liet de nieuwe koning niet met rust, zij werden uit hunne graven opgedolven, onthoofd en in de Theems geworpen.

Gedurende Hardiknoets korte regeering hadden de Engelschen veel te lijden van onrechtmatige afpersingen en van willekeurige begunstiging der Denen. Indien honderd Angelsaksen een enkelen Deen ontmoetten, moesten zij stilstaan en hem nederig groeten; zagen zij hem op eene brug aankomen, dan moesten zij voor die brug blijven wachten, tot hij er overgegaan was, wanneer zij zich niet aan de smadelijkste mishandelingen wilden blootstellen.

Bijna in iedere woning der Angelsaksen nestelde zich een Deen, die zich als heer des huizes beschouwde en onbeschaamd vrouw en dochters van den huisheer onteerde.

Hardiknoet regeerde nauwelijks drie jaar. Het was eene blijde mare voor het gansche volk, toen het vernam, dat de koning aan een feestmaal, den 8ᵉⁿ Juni 1042, door eene beroerte getroffen en plotseling overleden was. Terstond richtte zich de blik der Saksers op Eduard, den telg der oude koninklijke familie, die zich waarschijnlijk in die dagen aan het hof van Hardiknoet bevond; hem kozen de earls tot koning; zij maakten te Londen zijne verkiezing bekend, nog voordat Hardiknoets lijk in het koninklijk graf te Winchester was bijgezet.

Was het weleer Eduards vurigste begeerte geweest, dat hem eenmaal de Engelsche kroon ten deel mocht vallen, sedert hij meer van nabij bekend was geworden met het woelen der partijen in zijn vaderland en met de gevaren, aan het bezit eener kroon verbonden, had hij den wensch opgegeven om het erfgoed zijner vaderen te aanvaarden. Hij was kloosterachtig opgevoed en leefde het liefst als kluizenaar; toen hem nu de kroon werd aangeboden, viel hij den machtigen earl Godwin te voet en smeekte dezen, dat men hem zou toestaan naar Normandië weder te keeren, om zich daar in een klooster terug te trekken. Slechts met moeite wist Godwin den beschroomden man te overreden de kroon te aanvaarden.

Den heerschzuchtigen Godwin, die met zijne dappere zonen meer dan één Engelsch graafschap beheerschte, was het juist naar den zin, dat een zwak vorst, en dat was koning Eduard III (1042—1066), den troon beklom; hij kon dan zelf de teugels van het bewind in handen nemen. Dit deed hij dan ook. Eduard, ofschoon hij in den grond zijns harten Godwin haatte, wien hij de trouweloosheid, vroeger jegens zijn broeder Alfred gepleegd, niet vergeven kon, gaf zich geheel aan diens leiding over en nam zelfs diens schoone dochter Editha tot gemalin, zonder haar echter ooit werkelijk tot zijne echtgenoote te maken, hetzij omdat hij haar niet beminde, hetzij omdat hij, gelijk men verhaalt, de gelofte van kuischheid had afgelegd. Bij de geestelijkheid verwierf Eduard zich door deze onthouding van alle huwelijksgemeenschap grooten roem; hij heeft daarom in de geschiedenis den naam »de Heilige" of »de Belijder" ontvangen.

In de eerste jaren zijner regeering spande Eduard onder de leiding van Godwin al zijne krachten in om de gehate heerschappij der Denen geheel uit te roeien. Het Denengeld, deze drukkende belasting, werd afgeschaft, terwijl vele trotsche Deensche ambtenaren, die het volk als slaven behandeld hadden, verbannen werden.

Al werden deze pogingen door de Engelschen ten volle gewaardeerd, Eduard wischte den gunstigen indruk, daardoor teweeggebracht, grootendeels weder uit door eene onbillijke begunstiging van de Fransche Normandiërs.

De in Frankrijk gevestigde Noormannen waren hunnen stamgenooten in het noorden reeds sedert lang in zeden en gewoonten geheel vreemd geworden; zij hadden met de taal der Franschen tevens de uiterlijke beschaving dezer natie overgenomen, alleen de zucht naar avonturen, naar buit en verovering, de voor niets terugdeinzende dapperheid, de roofzucht en wreedheid der Scandinavische broederen waren hun bijgebleven. Terwijl de taal en zeden der Denen met die der Angelsaksen vrij wel overeenkwamen en de beide volken zich daarom gemakkelijk met elkander konden vermengen, waren de Fransche Normandiërs in het oog der Engelschen eene geheel vreemde natie.

Eduard had de schoonste jaren zijner jeugd in Normandië gesleten; door den invloed zijner moeder en zijner bloedverwanten was hij bijna geheel als Normandiër opgegroeid. Toen hij het land verliet, waar hij zijne eerste vorming ontvangen en zijne eerste genoegens gesmaakt had, was de trouwhartige groet van den Westsaksischen landman vreemd geworden aan zijn oor, dat geluid sprak niet tot zijn hart; de ruwe zeden der Anglo-Deensche magnaten, aan wier omgang hij zich niet langer in de stille kloostercel onttrekken kon, walgden hem; de trek naar onafhankelijkheid der Angelsaksische geestelijken, die door taal en oude overleveringen voortdurend van Rome's kerk gescheiden bleven, was in het oog van den rechtzinnigen katholiek niet veel beter dan schuldige ketterij. In de eerste plaats was het dus Eduards streven, Normandische geestelijken naar zijn rijk te lokken, om het daardoor onder het oppergezag van den Roomschen stoel te brengen *).

De Engelsche bisdommen werden met Normandische geestelijken bezet; Normandische gelukzoekers vonden in zijn rijk steeds de vriendelijkste ontvangst, zij werden zijne gunstelingen en gedroegen zich vermetel en overmoedig jegens de Engelsche edelen. Godwin en zijne zonen, die hunne macht door de Normandiërs bedreigd zagen, besloten, hunne klachten en die der natie voor den koning te brengen. Om aan deze klachten meer nadruk bij te zetten, verzamelden zij rondom zich een talrijk gevolg, doch de partij des konings deed hetzelfde. Eduard zag zich weldra door een uitmuntend uitgerust leger omringd, hij gevoelde zich thans sterk genoeg om de gehate en lastige voogdijschap af te schudden. Godwin en zijne zonen werden verbannen; de koningin moest zich in een klooster begeven (1052).

Eduard meende volkomen gezegevierd te hebben en beloonde zijne Fransche gunstelingen met de landerijen der verbannenen; deze echter keerden weldra terug en nu aan het hoofd van op avonturen beluste krijgsbenden, die zij in Vlaanderen en Ierland hadden bijeen gebracht en waarmede zij aan de Engelsche kusten landden. Zij vonden vele bondgenooten onder de Angelsaksische edelen en burgers, die verontwaardigd waren over de gunst, welke de koning den Normandiërs bewees.

Godwin voer met eene sterke vloot de Theems op naar Londen, waar Eduard III zich bevond. Een vreeselijke strijd dreigde te ontbranden. Godwin besloot nog eenmaal onderhandelingen met den koning aan te knoopen. Hij liet dezen verzoeken hem en zijne zonen te herstellen in het bezit der hun wederrechtelijk ontnomen goederen. Eduard echter, die nog altijd aan zijn vermoorden broeder dacht, aarzelde dit verzoek in te willigen en nam de noodige maatregelen tot uitbreiding van zijn leger. Vijftig schepen, die hem ten dienste stonden, lagen op de Theems; hij hoopte den kamp te kunnen bestaan.

Den 14^{en} September, bijna een jaar na zijne verbanning, liet Godwin zijne schepen de stad naderen; zijne landingstroepen rukten langs het strand voorwaarts, om een aanval op de stad te doen. Het kwam echter niet tot een strijd, want de Londensche burgers gaven te kennen, dat zij tegen Godwin de wapenen niet wilden voeren.

De bisschop van Winchester smeekte den koning vrede te sluiten en

*) Lappenberg.

Eduard gaf eindelijk toe. De Normandische geestelijken, onder welke ook de aartsbisschop Robert van Canterbury, vluchtten uit Londen, door de gunstelingen des konings gevolgd. Er werd eene rijksvergadering belegd, welke besloot Godwin en zijne zonen in hunne vroegere ambten en goederen te herstellen. Godwin stierf kort hierop (1053); hij werd aan de koninklijke tafel door eene beroerte overvallen. Omtrent zijn dood is het volgend verhaal in omloop:

Toen Godwin bij den maaltijd aanzat, zag hij dat een der schenkers met den eenen voet struikelde, maar zich op den anderen spoedig weder oprichtte. »Zoo helpt de eene broeder den ander," riep hij lachend. »Ja," hernam de koning, terwijl hij hem strak aanzag, »leefde Alfred nog, dan kon hij mij evenzoo helpen." Bedremmeld verzekerde Godwin, dat hij onschuldig was aan Alfreds dood en hij zwoer een heiligen eed: »Ben ik schuldig, zoo moge de bete, die ik in den mond breng, mij in de keel blijven steken!" Dit laatste gezegde werd bewaarheid, want tot schrik van het gansche gezelschap stikte Godwin in eene bete, die hij juist in den mond had gebracht: de Voorzienigheid had hem gestraft.

Dit verhaal brengt ons eene dergelijke overlevering uit het leven van Athelstan te binnen. Zulke vertelsels komen meermalen bij de oude kroniekschrijvers voor. Wanneer wij ze in weerwil hiervan aanhalen, geschiedt dit niet, wijl wij daaraan groote historische waarde toekennen, maar omdat zij ons een blik gunnen in den geest en de denkwijze dier tijden.

Na Godwins dood trad zijn zoon Harald, die even doortastend en heerschzuchtig was als zijn vader, in diens plaats. Hij vereenigde in zijn persoon het stadhouderschap over Wessex, Sussex, Kent en Essex; zijne macht was grooter dan die van den koning zelf en zoowel door zijne zegevierende tochten *) tegen de oproerige inwoners van Wales als door een hoogst innemend voorkomen won hij de achting en liefde van het Engelsche volk in zulk eene mate, dat men hem weldra als den toekomstigen erfgenaam der kroon beschouwde, wijl de eenige telg uit het oude koninklijke stamhuis, Edgar, de kleinzoon van Eduard Ironside, nog een kind was. Eduard III zelf meende in Harald een krachtigen opvolger te zullen vinden. Door eene zware ziekte aangetast besloot hij op zijn sterfbed, op aandringen zijner baronnen, den krachtigen man tot erfgenaam der kroon te benoemen. Eduard stierf den 5^{en} Januari 1066.

*) Het Engelsche volk bleef gedurende Eduards regeering van belangrijke oorlogen verschoond. Terloops maken wij slechts gewag van een krijgstocht, met goed gevolg ondernomen, ter ondersteuning van koning Malcolm III van Schotland, tegen den overweldiger Macbeth, die Malcolms vader, den zachtmoedigen koning Duncan, had omgebracht. Door Shakespeare's onovertroffen dichterlijk genie is Macbeth aan het nageslacht meer bekend geworden dan door geschiedkundige overleveringen.

VIER EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Koning Harald. Tostig. Zijn verbond met koning Harald Hardrade van Noorwegen. Slag aan de Stamford-brug. Hertog Willem van Normandië. Zijn vroeger leven. Willems vermeende rechten op den Engelschen troon. Zijne krijgstoerustingen. Tocht naar Engeland. Landing. De groote slag bij Hastings. Dood van koning Harald. Willem de Veroveraar koning van Engeland. De kroning. Drukkende heerschappij der Normandiërs. De Angelsaksen komen in opstand. Zij worden volkomen tot onderwerping gebracht. De Angelsaksische adel uitgeroeid. Nieuwe inrichting van het leenstelsel. Ontstaan der nieuwe Engelsche taal. Willems verhouding tot de geestelijkheid. Zijn binnenlandsch bestuur. De rust van een kerkhof. Wreede jachtwetten. Willems laatste tocht tegen Frankrijk. Zijn dood.

Terstond na Eduards dood werd Harald door de Engelsche grooten tot koning uitgeroepen; slechts weinig stemmen verhieven zich ten gunste van den jongen Edgar, en deze verstomden weldra, nadat Harald door den aartsbisschop van York gekroond was. De nieuwe koning vervulde, na het aanvaarden van de regeering, de groote verwachtingen, welke zijn verleden bij het Engelsche volk gewekt had, volkomen. Met beleid en ijver begon hij thans even krachtig de belangen van het gansche rijk te bevorderen, als hij tot dusver die der door hem bestuurde gewesten behartigd had. Gedurende den korten tijd zijner regeering droeg hij zorg voor eene strenge handhaving van het recht en voerde hij een aantal goede wetten in. Hij herstelde de veiligheid der openbare wegen, verbeterde het krijgswezen en beschermde de geestelijkheid. Zelfs de hem vijandige Normandische geschiedschrijvers hebben aan zijn uitstekend regeeringsbeleid hunne hulde niet kunnen weigeren. Werd Harald in Engeland terstond na zijne troonsbestijging algemeen als koning erkend, in het buitenland stonden twee mededingers tegen hem op, die aanspraak op den Engelschen troon meenden te hebben, namelijk Haralds eigen broeder Tostig en Willem, hertog van Normandië. Beiden hadden machtige legers te hunner beschikking en bedreigden Engeland met een veroveringstocht; tegen beiden moest Harald zich ten strijde toerusten. Hij deed dit met moed en kracht.

Tostig had zich vroeger als earl van Northumberland aan schandelijke verdrukking der inwoners schuldig gemaakt; om deze reden was hij door Harald, nog tijdens het leven van koning Eduard, verdreven. Hiervoor zocht hij zich thans te wreken.

Toen hij de tijding ontving, dat Willem van Normandië vast besloten had, aanspraak te maken op de Engelsche kroon, verscheen hij in April met eene aanzienlijke scheepsmacht en een groot aantal in Vlaanderen aangeworven krijgslieden voor het eiland Wight. Hij plunderde het eiland en zeilde vervolgens naar Sandwich, doch hier moest hij spoedig aftrekken, toen Harald aan het hoofd van een voortreffelijk toegerust leger, hetwelk bovendien door eene aanzienlijke vloot ondersteund werd, kwam opdagen.

Tostig zag in, dat hij te zwak was om met hoop op goeden uitslag den strijd te beginnen; daarom zocht hij machtige bondgenooten. Hij vond er

een in den avontuurlijken koning Harald Hardrade van Noorwegen, wien hij de helft van Engeland voor zijne hulp toezeide.

In het begin van September 1066 landde de Noorweegsche vloot, bestaande uit eenige honderden schepen en waarmede zich de vloot van Tostig vereenigd had, bij Scarborough. De stad werd uitgeplunderd en in de asch gelegd; twee kleine legerafdeelingen der Engelschen werden geslagen, doch thans was het ook uit met Tostigs geluk.

Harald kwam aanrukken aan het hoofd van een geducht leger. Niet ver van York bij de Stamford-brug over den Dewenter, stiet hij den 25^{en} September 1066 op den vijand.

Tostig ried zijn bondgenoot Hardrade, den slag te ontwijken en zich op de schepen terug te trekken, doch de stoutmoedige Noor gaf aan dien raad geen gehoor en beval zelfs, dat de troepen, die bij de schepen waren achtergebleven, ijlings zouden aanrukken. De beslissende slag begon. Lappenbergs meesterlijke pen moge onzen lezers dat gevecht aanschouwelijk voor oogen stellen.

»Hardrade liet zijne krijgsbanier, Landeyda genaamd, oprichten; rondom deze hield hij met zijn geheele gevolg stand. Het voetvolk werd in eene kringvormige slagorde geschaard; zij stonden schild aan schild, de speren voor zich in den grond geplant en met de punten naar den vijand gericht, om den aanval der vijandelijke ruiterij te keeren. De lichte boogschutters werden naar elk punt gezonden, waar men het meest een aanval van den vijand te duchten had. Harald, die met zijne talrijke benden Engelsch voetvolk en ruiterij kwam aanrukken, bemerkte reeds in de verte een Noorschen aanvoerder, die gekleed in een lichtbruinen mantel, het hoofd bedekt met een schitterenden helm en gezeten op een zwart paard, de vijandelijke gelederen monsterde. Op eens struikelt het paard en werpt zijn berijder op den grond. »Wie is," vroeg Harald, »die reuzengestalte, die daar van het paard is geworpen?" Toen hij vernam, dat het zijn koninklijke mededinger was, riep hij zijnen soldaten bij het begin van den slag, wanneer een gelukkig gekozen woord dikwijls zulk een diepen indruk maken kan, toe: »Een statig man, maar gij ziet, dat zijn geluk hem nu reeds verlaten heeft."

Tostig had op eene andere plaats in het veld zijne banier geplant. Eene kleine afdeeling van 20 Engelsche thingemen of husseorlen, die zelf, evenals hunne rossen geheel met een ijzeren harnas bedekt waren, reed op zijn leger toe en vroeg naar Tostig, om hem eene boodschap van zijn broeder over te brengen. »Hij staat voor u," antwoordde de earl zelf. »Koning Harald," aldus ging een der ruiters voort, »zendt u zijn groet en de volgende boodschap: Vrede en geheel Northumberland biedt hij u aan; ja om u als bondgenoot en vriend te winnen, is een derde gedeelte van gansch Engeland hem geen te hooge prijs." Tostig betuigde zijn leedwezen, dat deze voorslag hem niet vroeger was gedaan, voordat er zooveel menschenbloed vergoten was, doch vroeg vervolgens, welke vergoeding Harald Hardrade, Sigurds zoon, dan voor zijne genomen moeite ontvangen zou. »Van Engelands grond zeven voet, of zoo veel meer als zijne lengte die van anderen overtreft," was het antwoord. Hierop hernam de earl: »Zoo keer dan tot uw koninklijken meester terug en zeg hem, dat hij zich ten strijde toeruste, want nimmer zullen de Noren elkander naar waarheid kunnen verhalen, dat earl Tostig hun koning in een vijandelijk land heeft verlaten. Samen willen wij Engeland veroveren of met eere sterven."

Hardrade berispte Tostig, toen hij vernam, dat die woordvoerder, een man van middelmatige gestalte, die zoo vast in den zadel zat, (zooals hij, de voor weinige oogenblikken van het paard geworpen ruiter, terstond had bemerkt) niemand anders dan de Engelsche koning was geweest, wijl men zich dien kostbaren buit had laten ontgaan. Doch Tostig verklaarde, dat hij eerder zijn eigen leven zou hebben opgeofferd, dan een vredebode een haar te krenken.

De speren der Noren verijdelden aanvankelijk de aanvallen der Engelsche

ruiterij, die weldra den strijd moede en tot den aftocht geneigd scheen. Het verlangen om spoedig den vijand na te zetten en alles te verdelgen wat onder hun bereik kwam, noopte de Noren om hun muur van schilden te verbreken en zich meer op het veld te verspreiden.

Nauwelijks hadden de Engelschen dit bemerkt, of zij vermanden zich en stormden met kracht op den vijand los. De dapperheid van Noorwegens koning, die met onstuimige woede zijne vijanden rondom zich in het stof deed bijten, zou de zijnen wellicht opnieuw bezield hebben, indien hij niet ongelukkigerwijs aan den hals door een pijl getroffen en oogenblikkelijk gesneuveld was. Earl Tostig plaatste zich thans bij de Landeyda en wees een tweede voorstel tot vrede, hem en allen Noren gedaan, op hun raad van de hand. Doch ook hij sneuvelde, nadat hij met leeuwenmoed gestreden had. De slag scheen door de Engelschen gewonnen, toen Eisstein Orri, de lieveling van Hardrade, die met diens dochter Maria verloofd was, met de soldaten van de schepen aanrukte en voor de derde maal den strijd begon. Een onversaagde Noor, die aan de brug had post gevat, hield de voortrukkende Engelschen langen tijd tegen en doodde veertig hunner met zijne strijdbijl; geene enkele speer trof den onverwinnelijken kampvechter, totdat eindelijk een Engelschman tersluiks in eene boot onder de brug voer, en hem van daar eene doodelijke wond wist toe te brengen. De dapperheid der verbondenen kon thans hun gemis aan orde en krijgstucht niet langer vergoeden. Des avonds waren de Engelschen meester van het slagveld, terwijl al de aanzienlijke Noren, die aan den strijd hadden deelgenomen, gesneuveld waren.

Harald had eene schitterende overwinning bevochten en een rijken buit behaald. Toch zou hij van dit alles niet lang genot hebben, want reeds bedreigde hem een tweede en machtiger vijand, hertog Willem van Normandië, die drie dagen na den slag aan de Stamford-brug, den 29^{en} September 1066, met een leger aan de zuidkust van Engeland landde.

Willem was een onechte zoon van hertog Robert II, die, wegens zijn wreeden aard, in de geschiedenis den naam van Duivel heeft ontvangen. Robert, die, om vergeving van zijne zonden te erlangen, besloten had eene bedevaart te ondernemen naar het heilige graf te Jeruzalem, liet voor zijn vertrek de Normandische grooten onder eede beloven, dat zij zijn natuurlijken zoon Willem, die nog een knaap was, als zijn opvolger zouden erkennen. De voogdijschap over dit kind stelde hij in handen van den Franschen koning Hendrik I, wien hij gewichtige diensten bewezen had.

Robert stierf op zijne terugreis van Palestina in het jaar 1035, toen zijn zoon nog niet den leeftijd van tien jaren had bereikt.

Willem werd naar het hof van den Franschen koning gebracht, die op onedele wijze van deze voogdijschap partij trok; slechts met de grootste moeite en dikwijls met levensgevaar gelukte het den trouwen vrienden van den knaap, dezen te onttrekken aan de hinderlagen, die hem aan alle kanten gelegd werden.

Normandië was gedurende Willems minderjarigheid het tooneel van nimmer rustende veeten.

Opgevoed te midden van het gekletter der wapenen, aan alle kanten door verraad en trouweloosheid omringd, groeide Willem tot een krachtig jongeling op. Zijn karakter was gevormd in de harde leerschool des levens. Onversaagd, eerzuchtig en gewetenloos hield hij gedurende zijne gansche regeering slechts één doel in het oog, namelijk zijne macht uit te breiden. Elk middel tot bereiking van dit doel was hem welkom. Hoewel hij zijne tegenstanders bestreed met eene dapperheid, die met alle gevaar spotte, schroomde hij aan den anderen kant niet, zich te bedienen van sluipmoord of vergif, om zich van zijne tegenpartij te ontslaan. Door zijne wilskracht en zijne scherpzinnigheid ruimde hij alle hinderpalen uit den weg. Hij maakte zich meester van het hertogelijk bewind over Normandië, tuchtigde de oproerige baronnen, ja zelfs tegenover de kerk deed hij zich zoo krachtig gelden, dat zij den strijd

met hem niet durfde wagen, ofschoon hij, waar de staatkunde dit gebood, zich nooit ontzag inbreuk op hare wetten te maken.

Om zijne macht nog meer uit te breiden en een reeds gesloten verbond met den graaf van Vlaanderen te bevestigen, verloofde hij zich met Mathilde, de dochter van graaf Boudewijn van Vlaanderen, eene zijner naaste bloedverwanten. De kerk verzette zich tegen dit onwettig huwelijk; paus Nicolaas slingerde zelfs den banbliksem tegen den overtreder, doch deze bekommerde zich hierom niet; de paus gaf eindelijk toe, hief den ban op en nam genoegen met het huwelijk, onder voorwaarde dat Willem twee kloosters zou stichten. Deze nam die voorwaarde bereidwillig aan. Toen later eenige pauselijke gezanten zich bij Willem aanmeldden, om de rechten te bepleiten van een abt, die zich bij den paus over geleden verongelijking beklaagd had, gaf Willem hun kortaf te kennen, dat hij wel in geloofszaken, maar niet in wereldsche aangelegenheden het gezag van den paus onvoorwaardelijk erkennen en zich daaraan onderwerpen wilde. Hij verklaarde voorts, dat hij volstrekt geene inbreuk wilde maken op de rechten der kerk; doch dat, indien een verwaten monnik het wagen mocht zijn wil te weerstreven, hij hem aan den eersten boom den besten zou doen opknoopen.

Sidderend voor hun eigen leven dropen èn de pauselijke gezanten èn de abt ijlings af. De paus waagde het niet, tegen den machtigen hertog met gestrengheid te werk te gaan.

Nadat Willem door tallooze veeten en door een geduchten oorlog met den koning van Frankrijk zich onbeperkt meester had gemaakt van Normandië, en zijne heerschappij ver over de grenzen des lands had uitgebreid, sloeg hij een begeerigen blik op Engeland. Den troon ook van dat land te bestijgen, was van nu af het doel van zijn streven. De staat der zaken in Engeland begunstigde zijne plannen en stelde hem in de gelegenheid een zekeren schijn van recht op den Engelschen troon voor te wenden, ofschoon hij dit ter bereiking van zijn doel nauwelijks noodig zou hebben gehad.

Willem was bevriend met koning Eduard, die zich steeds met dankbaarheid de goede ontvangst en de bescherming herinnerde, welke hij als kind en jongeling aan het Normandische hof te Rouaan gevonden had. Men verhaalt, doch zonder eenigen grond van waarschijnlijkheid, dat Eduard, bij gelegenheid van een bezoek, door den hertog van Normandië in Engeland afgelegd, dezen tot zijn troonopvolger benoemd had. Al had de koning dit werkelijk gedaan, dan kon Willem daaraan toch geenszins het recht tot verovering van den Engelschen troon ontleenen, daar volgens het aloude Angelsaksische recht de koningen volstrekt niet naar eigen goedvinden een opvolger mochten verkiezen.

Men heeft ook, om voor Willem eenigen rechtsgrond ter verovering van Engeland uit te denken, gesproken van een testament, dat Eduard ten gunste van zijn bloedverwant zou hebben nagelaten, hetwelk echter nooit is kunnen vertoond worden.

Eduards oorspronkelijk voornemen om den laatsten spruit van het oude koninklijke geslacht tot den troon te roepen en de latere benoeming van Harald tot troonopvolger, onder goedkeuring van de grooten des rijks, weder leggen op ondubbelzinnige wijze de bewering, dat Eduard ten gunste van Willem over den Engelschen troon beschikt zou hebben.

Het is overigens tamelijk onverschillig, of de eer- en heerschzuchtige Normandische hertog werkelijk recht had op den Engelschen troon, dan of hij dit slechts meende te bezitten, want in ieder geval bezat hij het treurige en in dien tijd algemeen erkende recht, hetwelk nog in onze eeuw meermalen op schandelijke wijze wordt uitgeoefend, het recht van den sterkste, een recht, waarvoor de meeste geschiedschrijvers meer eerbied schijnen te koesteren dan voor het natuurlijk recht der volken om over zich zelf te beschikken.

Willem zag reeds lang vóór Eduards dood in Harald een gevaarlijken mededinger naar de Engelsche kroon; hij maakte derhalve gebruik van een

gelukkig toeval, om den earl de belofte af te dwingen, dat deze hem na Eduards overlijden helpen zou zich van den troon meester te maken.

Volgens eene overlevering, wier waarheid echter door velen in twijfel wordt getrokken, was Harald door een storm op de Normandische kust geworpen en overeenkomstig het barbaarsche strandrecht van die dagen gevangen genomen. Men bracht hem naar Willems hof; volgens andere berichten ging hij vrijwillig derwaarts. Hij bevond zich in de macht van een man, van wien het bekend was, dat hij zijne vijanden door vergif en dolk onschadelijk placht te maken; derhalve moest hij wel toegeven, toen de hertog de bovengenoemde belofte van hem eischte.

Willem stelde zich intusschen niet tevreden met eene bloote belofte: hij riep zijne baronnen te Bonneville bijeen, belegde aldaar eene vergadering en eischte, dat Harald zijne belofte plechtig bezweren zou. Harald deed dit en liet bij het afleggen van den eed zijne hand rusten op een overdekt kistje, welks heiligheid hij niet vermoedde. Op sluwe wijze had Willem daarin de heiligste reliquieën verborgen, om den eed bijzonder bindend te maken.

Nauwelijks was de doodstijding van Eduard den Belijder tot Normandië doorgedrongen, of de hertog liet onmiddellijk Harald den afgelegden eed herinneren. Deze antwoordde hem, dat hij met goedvinden van geheel het Engelsche volk de kroon droeg, van welke hij slechts te gelijk met zijn leven afstand zou doen; de wil van het volk woog bij hem zwaarder dan de hem afgedwongen belofte.

Zoo gemakkelijk liet Willem zich echter niet afschepen. Hij had besloten, zich meester te maken van den troon, en dit besluit wilde hij ten uitvoer leggen met al de kracht van zijn ijzeren wil. Een zwaren strijd had hij nog te voeren met de Normandische grooten; dezen weigerden aanvankelijk, zich rondom zijne banier te scharen en verklaarden op een rijksdag te Lillebonne, dat zij te arm en door te zware belastingen gedrukt waren, om deel te nemen aan zulk een kostbaren oorlog; dat de hertog volstrekt niet het recht bezat om eenig ridder of burger te bevelen, mede op te trekken, ten einde aan gene zijde der zee een aanval op Engeland te ondernemen. Ook maakten zij de opmerking, dat Harald in het bezit was van groote schatten, van een machtig leger en van eene geduchte vloot, zoodat een aanval op Engeland zelfs voor eene macht als die van den roomschen keizer te gevaarlijk mocht heeten, zoodat Normandië door een dergelijken oorlog zeker geheel te gronde zou worden gericht. Zulke redenen waren echter evenmin in staat den koning tot het opgeven van zijne plannen te bewegen, als Haralds weigering dit gedaan had.

Door overreding, door bedreigingen, door de belofte van rijke leenen in het veroverde land, wist hij eindelijk de baronnen in afzonderlijke gesprekken voor zijne plannen te winnen; de veroveringstocht zou ondernomen worden en Willem begon zich krachtig ten strijde toe te rusten.

Hij zocht en vond tal van bondgenooten. De op avonturen beluste ridders uit alle naburige landen schaarden zich onder zijne banier, om onder de aanvoering van zulk een beroemd en dapper veldheer, roem en buit te behalen op het eiland aan gene zijde der zee. Zelfs Hendrik IV van Duitschland veroorloofde zijnen vazallen, aan den krijgstocht deel te nemen.

Wanneer in die dagen een krachtig regent aan het hoofd van het Fransche rijk had gestaan, dan zou deze zeker niet hebben toegelaten, dat een zijner kroonvazallen zijne macht door de verovering van een verwijderd koninkrijk op eene voor het land zoo gevaarlijke wijze uitbreidde. Tot ongeluk zoowel voor Frankrijk als voor Harald zat toen een kind op den Franschen troon. Filips I stond onder de voogdijschap van den graaf van Vlaanderen en deze was de schoonvader van hertog Willem. Wel verleende Frankrijk den hertog niet rechtstreeks hulp ter verovering van Engeland, doch der Fransche ridderschap was het vergund, aan den veroveringstocht deel te nemen en vele edelen sloten zich volgaarne daarbij aan.

Ook paus Alexander II begunstigde de onderneming; hij kon het Godwins zoon niet vergeven, dat eenmaal de Fransche bisschoppen uit Engeland waren verdreven; dat Harald den aartsbisschop Stigand van Canterbury, die zonder toestemming van den paus benoemd was, erkend en begunstigd had. Waarschijnlijk werd in die dagen het vonnis van excommunicatie tegen Harald uitgesproken; de paus bedreigde allen, die Willems onderneming op eene of andere wijze zouden tegenwerken, met den ban en zond zelfs den hertog eene rijkversierde, gewijde vaan, waarboven het kruis prijkte en waarop een strijdend krijgsman geborduurd was, alsmede een ring met haar van den heiligen Petrus, ten teeken, dat Willem door God en door den paus met het veroverde land beleend werd.

»Eindelijk, in de maand Augustus, was de vloot te St. Valery verzameld; doch door tegenwind werd zij daar vier weken achtereen opgehouden. De gunstige gelegenheid, die zich eerst onverwacht had opgedaan, om te landen terwijl Harald en de Engelsche vloot uit de zuidelijke havens afwezig waren, scheen verloren; het onderhoud van het ontzaglijk leger van meer dan 50,000 man werd zeer bezwarend en de tot dusver gehandhaafde strenge krijgstucht begon allengskens te verslappen. Reeds werden de krijgslieden ongeduldig; zij verloren het doel van den tocht uit het oog, om alleen op de daaraan verbonden gevaren te letten. Toen liet de hertog de reliquieën van den heiligen Valerius, den schutspatroon der stad, in eene processie ronddragen, om aan de onrustige menigte eenige afleiding te verschaffen en haar met nieuwen moed te bezielen. Met het ondergaan der zon stak een gunstige wind op, en de voortvarende hertog liet thans door herauten alle krijgslieden ijlings bijeenroepen aan den oever en op de schepen, zelfs met achterlating van bagage en dienaren. Toen het even begon te dagen, gaf eene lantaren, aan den mast van het admiraalschip bevestigd, het teeken tot vertrek, de trompetten schalden en de opgaande zon van den zeven-en-twintigsten September, aanschouwde het gewemel van tallooze schepen, die, door eene stevige koelte voortbewogen, van de reede naar de open zee stevenden. Het schip, de Mora genaamd, waarop de hertog zich met den gewijden standaard bevond, was een geschenk van de hertogin, zijne echtgenoote; de steven was versierd met het uit koper vervaardigd beeld van een knaap, die met gespannen boog mikte. Gedurende den volgenden nacht was het schip van den ongeduldigen hertog in snelle vaart over de bruisende golven voortgegleden, en den volgenden morgen meldde de matroos uit de mars dat hij, zoover zijn oog reikte, niets dan water en lucht ontdekte. Vrees is de dood voor den avonturier: de ankers moesten worden uitgeworpen, terwijl het onverschrokken, vroolijk gelaat des hertogs, de overvloedige maaltijd en de sterk gekruide wijnen oorzaak waren, dat de gevaarlijke uren voor de scheepsgezellen ongemerkt voorbij gingen, totdat de man op den uitkijk naar beneden riep, dat een schip, en spoedig daarop, dat een dicht woud van masten met gespannen zeilen zich aan zijn oog vertoonde. Met vroolijk gejuich werden de ankers weder gelicht, en de Mora landde met een gedeelte der vloot zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, te Pevensey; het andere gedeelte landde bij Hastings. Dit had plaats op St. Michaëls-dag van het jaar 1066, 1121 jaren nadat Julius Caesar de Romeinen, 621 jaren nadat Hengist de Saksen naar dit land had gevoerd, om het te veroveren.

Thans werd een leger van 60,000 man ontscheept, een leger, dat in den strijd geoefend en op buit belust was en dat aangevoerd werd door een veldheer, wiens moed en tegenwoordigheid van geest voor niets terugdeinsden. Toen Willem in aller ijl aan land stapte, struikelde hij; de omstanders schrikten van dit voorteeken; doch de hertog herstelde zich spoedig.

»Bij Gods glans," — zoo placht hij te zweren — »ik heb met de handen bezit genomen van het land, het kan mij niet weder ontnomen worden." Een Normandiër liep terstond naar eene nabij staande hut, rukte het dak aan

stukken, bracht een gedeelte daarvan aan Willem en voleindigde alzoo het onverwachte schouwspel der plechtige inbezitneming van het land. Een zekere Noorman, Robert, Wimarca's zoon, die in Engeland aanzienlijke goederen bezat, deelde hem de tijding van Haralds overwinning bij de Stamford-brug mede en waarschuwde hem op spottenden toon voor 's konings dreigende overmacht, doch de hertog sloeg deze waarschuwing kalm in den wind, met de verzekering, dat 10,000 man van zijn leger voldoende zouden zijn om het land te veroveren. De schepen liet hij terstond op het strand halen, onttakelen en onder sterke bewaking stellen, opdat zij noch door lafaards gebruikt konden worden als middel om te ontvluchten, noch eene gemakkelijke prooi der Engelsche vloot konden worden. *).

Harald vierde juist te York zijne zegepraal op Tostig, toen hij het bericht van Willems landing ontving. Hij snelde ijlings naar Londen, om alle noodige maatregelen voor den op handen zijnden strijd te nemen. Zijns broeders raad, om den slag te ontwijken en den vijand door dralen af te matten, sloeg hij in den wind; ook Willems uitdaging om door een tweegevecht den strijd te beslissen, werd door hem van de hand gewezen. Evenzoo sloeg de hertog des konings aanbod om den vrede voor een aanzienlijk geschenk in geld te koopen, zonder aarzelen af. Het zwaard moest dus beslechten.

Den 14^{en} October 1066 stonden de vijandelijke legers bij Hastings tegenover elkander in slagorde geschaard. Terstond ontbrandde de strijd op drie plaatsen; het geschetter der klaroenen en het geschal der trompetten weerklonk van de heuvelen, de Normandiërs begonnen den aanval. Het gevecht werd geopend door een edelen, kunst- en zangminnenden ridder, even bedreven in het hanteeren van het zwaard als van de luit; Taillefer was de naam, onder welken hij bij het leger bekend stond. Hij had deze gunst aan den hertog verzocht en reed voor dezen uit, terwijl hij verscheiden zwaarden, die in de morgenzon schitterden, al spelend in de hoogte wierp en weder opving, en met luider stem het heldenlied zong van Roland en den grooten Karel, van Olivier en de dapperen, die bij Ronceval gevallen waren. Een der zwaarden was niet in zijne hand terug gekomen, maar met groote juistheid geworpen, want een Engelsch vaandeldrager zonk, door het staal getroffen, dood ter aarde. Met een tweede zwaard had hij niet minder goed gemikt. De schrik, door deze koene daad teweeggebracht, begunstigde den eersten aanval der Noormannen, doch het duurde niet lang, of zij werden door den stalen arm der Angelsaksen terug gedreven.

De krijgskans weifelde. Een tijdlang scheen zij de Angelsaksen te begunstigen; onder de Noormannen verspreidde de mare, dat hertog Willem gesneuveld was, den grootsten schrik. Zij sloegen op de vlucht en juichend zetten de Saksers hen na. Tot hun ongeluk voerde Willem, onder wien reeds drie paarden gewond waren en die thans het vierde besteeg zonder het hoofd door een helm te dekken, opdat zijne getrouwen hem zouden herkennen, zijn leger weder voorwaarts. De hen vervolgende Engelschen werden in menigte neergehouwen.

Met verdubbelde woede werd de strijd hervat; toen eindelijk tegen den avond koning Harald, door een pijl doodelijk getroffen, met twee zijner broeders sneuvelde, waagden de Engelschen niet langer tegenstand te bieden. Willem, die sedert dezen dag den naam »Veroveraar" verworven heeft, had de overwinning behaald. De slag bij Hastings maakte een einde aan de heerschappij der Saksers in Engeland, en legde den grond tot de macht der Normandiërs.

Een onbeschrijfelijke schrik maakte zich meester van de Angelsaksers, toen hun koning gesneuveld was. Wel zouden zij nog altijd in staat geweest zijn den strijd met goed gevolg voort te zetten, daar het leger der Normandiërs veel geleden had, — er waren 15,000 in den strijd gevallen — doch

*) Lappenberg.

het ontbrak den overwonnelingen aan een bekwaam aanvoerder, die in staat was de verstrooide strijdkrachten te verzamelen.

Door den aartsbisschop Stigand van Canterbury en twee der invloedrijkste earls, die naar Londen gesneld waren, werd Edgar, de kleinzoon van koning Edmund Ironside, wel tot koning uitgeroepen en gekroond, doch de jonge vorst was niet bij machte de ontmoedigde grooten des rijks te verzamelen en ook volstrekt niet tegen Willem opgewassen.

Deze rukte met zijn leger, nadat hij in weinig beteekenende en gelukkige gevechten het land heinde en ver overmeesterd had, op Londen aan; hij omsingelde de stad en boezemde den inwoners zulk eene groote vrees in, dat de aanhangers van den koninklijken knaap dezen vol schrik verlieten; zelfs de aartsbisschop Stigand toonde zich bereid den veroveraar te huldigen. Londen opende zijne poorten, nadat Willem den burgers hunne rechten en bezittingen gewaarborgd had.

Ofschoon ternauwernood meester van een tiende gedeelte des lands, liet Willem zich den 26^{en} December 1066 te Londen door den aartsbisschop van York tot koning kronen. De omstandigheden, waaronder die kroning voorviel, strekken ons ten bewijs, op welken lossen grond zijne heerschappij nog rustte.

In de St. Pieterskerk, in het westen van Londen, zou de kroning plaats hebben. Toen de koning daar was verschenen en de lofliederen ter eere Gods verstomden, sprak het eerst de bisschop van Constances in de Fransche taal de Normandiërs aan en vroeg, of de koning hun beviel: in dit geval moesten zij een teeken van goedkeuring geven. Door luid gejuich en handgeklap beantwoordden de Normandiërs deze vraag toestemmend.

Vervolgens richtte de bisschop zich in de Angelsaksische taal tot de Engelschen; ook zij gaven, om voor de Normandiërs niet onder te doen, luide een bevestigend antwoord. Het rumoer was zoo hevig, dat de Normandiërs, die buiten de kerk post hadden gevat, meenden, dat hun hertog in gevaar verkeerde. Zij wilden zich wreken op de verraderlijke Saksers. Eenigen hunner renden door de straten en staken een aantal huizen in brand.

Er ontstond een gevecht; het gejoel nam op zulk eene wijze toe, dat het doordrong tot in de kerk; volk en soldaten stormden naar buiten om deel te nemen aan het gevecht. Hoewel Willem bijna alleen met de priesters achterbleef, verkoos hij toch niet, dat de kroning tot nader order zou worden uitgesteld. Toen de plechtigheid der zalving was afgeloopen, verliet ook hij de kerk, om de orde te herstellen. Strenge straffen legde hij zijnen soldaten voor dien ontijdigen strijdlust op.

Londens inwoners waren zoo verbolgen op den koning, dat deze niet in de stad durfde vertoeven; hij begaf zich naar Essex, waar ook de thanes der noordelijke provinciën hem als koning huldigden.

Aanvankelijk ging Willem met veel gematigdheid te werk. Door den rijken buit, op Harald behaald, was hij in staat zoowel zijne troepen als de geestelijkheid te vriend te houden, zonder het Engelsche volk uit te zuigen. De Angelsaksische earls, die hunne wapenen niet tegen hem gekeerd hadden, werden zonder uitzondering in hunne waardigheden en bezittingen bevestigd. Velen, die Harald trouw gebleven waren, ontvingen insgelijks vergiffenis, zelfs den onttroonden koning schonk Willem niet alleen het leven, maar bovendien het rustig bezit van aanzienlijke goederen. Den burgers van Londen verleende hij nieuwe voorrechten. Het scheen alzoo, dat Willem denzelfden weg zou inslaan, die weleer door koning Kanut bewandeld was, om het volk met de heerschappij van een vreemdeling te verzoenen. Doch weldra legde de koning eene andere gezindheid aan den dag. De bezittingen van allen, die bij Hastings tegen hem gestreden hadden, werden verbeurdverklaard; een deel daarvan schonk hij aan Normandische krijgers, ook plaatste hij dezen als bevelhebbers in de vestingen en de aanzienlijkste ambten werden juist geschonken aan hen, die het meest berucht waren wegens ruwheid, rooflust en heerschzucht.

De Normandiërs deden spoedig de Angelsaksers op gevoelige wijze ondervinden, dat zij thans heeren en meesters waren; hunne aanmatigingen werden dubbel ondragelijk, toen Willems oog hen niet meer bewaakte, daar de koning reeds in de eerstvolgende lente eene reis naar Normandië ondernam.

Nog waren de moed en de kracht der Angelsaksers niet geheel uitgedoofd; zij waren niet diep genoeg vernederd, om zich het willekeurig bewind der Normandische gelukzoekers te laten welgevallen. In meer dan één provincie stonden eerst enkele gemeenten, later geheele districten op; doch die beweging miste alle eenheid, en hierom moest zij wel te niet gaan.

Toen Willem in aller ijl terugkeerde, werd de opstand op onmenschelijke wijze gedempt.

De koning vreesde den overwonnen vijand niet, derhalve nam hij na de demping van elken opstand steeds strenger maatregelen; door eene weergalooze willekeur zocht hij alle zucht naar vrijheid bij de Angelsakers uit te blusschen.

Nieuwe opstanden volgden; deze herhaalden zich telkens, zoo lang Willem de teugels van het bewind in handen had, doch elke nieuwe opstand had weder dubbel wreede maatregelen ten gevolge.

Vele Angelsaksische grooten kwamen door beulshanden om; anderen werden in den kerker geworpen, zelfs zij, die niet eens rechtstreeks aan den opstand hadden deelgenomen, doch van wie Willem te duchten had, dat zij dit vroeger of later zouden doen, deelden in dit vreeselijk lot. Geheele landstreken werden in eene woestenij herschapen, de huizen in asch gelegd, de inwoners den hongerdood prijs gegeven.

Door deze wreedheden gelukte het Willem den Veroveraar de Angelsaksische natie geheel onder het juk te brengen. De bekende Engelsche geschiedschrijver Macaulay zegt, dat bijna nooit zelfs niet in Azië eene natie door eene andere meer volkomen onder het juk is gebracht.

Alle ambten van eenig gewicht werden met Normandiërs bezet; bijna de geheele grond kwam in hun bezit. De oude, vrije staatsregeling der Angelsaksers werd onder Willems bestuur bijna geheel afgeschaft; dat zij later weder eenigszins werd hersteld, heeft het volk te danken aan den despotieken dwang, welken Willem ook den Normandischen veroveraars door de invoering van een gewijzigd leenstelsel oplegde. De voor geen geweld terugdeinzende despoot wilde èn de Normandiërs èn de Saksers op dezelfde willekeurige wijze beheerschen; hij bracht het zoover, dat zelfs de aanzienlijkste grooten zich voor hem bogen, dat niet één van hen het durfde wagen, zich eene onbeperkte macht op zijne landgoederen aan te matigen. Onder zijne opvolgers echter verzetten zich de grooten des rijks tegen den dwang der koninklijke heerschappij en wijl zij hiertoe de hulp van het volk behoefden, moesten zij deze hulp koopen, door het volk in zijne rechten te herstellen. Zoo legde Willems despotiek gezag, op ruw geweld gebouwd, den grond tot de herstelling van de door hem vertrapte volksvrijheid.

Terwijl wij in andere landen de koningen in den strijd tegen de aristocratie hulp zien zoeken bij het volk, zullen wij in Engeland weldra het tegenovergestelde aanschouwen.

Willem trok na zijne zegepraal niet slechts al de schatten en goederen van Harald aan de kroon, maar ook de bezittingen der Engelsche grooten, welke bij Hastings gevallen waren. De latere opstanden stelden hem voortdurend in de gelegenheid de Angelsaksische edelen met verbeurdverklaring van hunne goederen te straffen en de meeste adellijke familiën te noodzaken Engeland te verlaten, wanneer zij niet in den strijd gesneuveld of later door tal van doodvonnissen uit den weg geruimd waren.

De aanzienlijkste familiën verlieten hun geboortegrond, omdat zij zich niet aan zulk eene dwinglandij wilden onderwerpen. Reeds weinig jaren na de verovering van Engeland door de Normandiërs was het grootste deel van de grondeigendommen der Angelsaksers dezen ontnomen, daar Willem hunne be-

zittingen deels voor zich zelf behield, deels die aan zijne Normandische tochtgenooten als leen had afgestaan, om hen voor hunne dapperheid te beloonen. Hij was niet tevreden met den schijn van macht; hij wilde de macht van een werkelijk koning bezitten; hij verkoos niet afhankelijk te zijn van zijne aanzienlijkste vazallen, gelijk de koningen van Frankrijk, en schoeide daarom het leenstelsel in Engeland op eene geheel andere leest, dan dit in Frankrijk het geval was.

De voorname graven en baronnen, die zeer uitgestrekte leengoederen bezaten en deze weder in achterleenen moesten splitsen, zouden zich weldra tegenover hun vorst al te onafhankelijk gedragen hebben, indien hij hun tegenover hunne vazallen dezelfde rechten had toegestaan, welke de kroonvazallen in Frankrijk bezaten. Dit deed hij niet; de bezitters der achterleenen moesten niet alleen hun eigenlijken leenheeren, maar in de eerste plaats den koning huldigen en hem den eed van trouw zweren, en van hen wist Willem zich te bedienen, om den trek naar onafhankelijkheid der grooten te fnuiken.

Om den veel vermogenden adel voortdurend in bedwang te houden, hield hij, behalve de manschappen, welke de bezitters van leengoederen tot zijn dienst beschikbaar moesten stellen, nog eene talrijke bende huurlingen onder de wapenen. De voorname heeren moesten elk oogenblik gevoelen, dat hij hun meester was: daarom waren zij ook verplicht om op de drie groote feesten, Paschen, Pinksteren en Kerstmis aan zijn hof te verschijnen, en hem hunne opwachting te maken. Hij legde den baronnen — zoo werden in het vervolg alle kroonvazallen genoemd — belastingen op, door welke hij de koninklijke schatkist vulde en tevens het gevoel van afhankelijkheid bij zijne vazallen levendig hield.

Schoon de leenen erfelijk waren, beschikte hij daarover meer dan eens op zeer willekeurige wijze; dikwijls ontnam hij een leen aan iemand, die zich zijne ongenade op den hals had gehaald, om het aan een zijner gunstelingen weg te schenken. Hij behield zich het recht van voogdijschap over de minderjarige leenbezitters voor en beschikte gedurende dien tijd over de inkomsten van het goed. De vrouwelijke erfgenamen van leenen mochten alleen met zijn goedvinden in het huwelijk treden en konden zich slechts door zware geldelijke offers vrij koopen van een gehaten huwelijksband, dien de koning eigendunkelijk voor haar aangeknoopt had.

Door de gelden, die de leenbezitters moesten opbrengen, door andere belastingen, tollen en weggelden, door de inkomsten welke uit de koninklijke goederen voortvloeiden, door de herhaalde verbeurdverklaringen, door de sommen, die door de Joden moesten betaald worden voor het verlof om in Engeland te mogen wonen, door het bedrag, dat vacante abdijen, bisdommen enz. afwierpen, had Willem te beschikken over ruimer geldmiddelen, dan eenig ander Europeesch vorst van dien tijd. En toch had hij al die schatten van noode, want alleen daardoor was hij in staat om zoowel de Saksers, die telkens opnieuw poogden op te staan, in bedwang te houden, als de Noormannen, die meermalen het juk van zijn willekeurig gezag trachtten af te schudden, tot gehoorzaamheid te dwingen.

Het leenstelsel door Willem in Engeland ingevoerd, en de uitroeiing van den Saksischen adel, die door Normandiërs vervangen werd, oefende op de eigenaardige richting, welke de ontwikkeling van het Engelsche volk voortaan zou nemen, een sterken invloed uit; nog krachtiger werkte echter de omstandigheid, dat schier alle geestelijke ambten door Normandische priesters bekleed werden.

In alle scholen moest op 's konings uitdrukkelijk bevel onderricht gegeven worden in de Fransche taal, welke in het vervolg ook door alle menschen van eenig aanzien gesproken werd; de geestelijken predikten niet langer in de taal der Saksers, zij gebruikten Fransch of Latijn. Zoo werd het volk langzamerhand den Germaanschen tongval ontwend, en bediende men zich in

Engeland van een mengelmoes, bestaande uit Germaansche en Normandische woorden, waaruit later de nieuwere Engelsche taal ontstaan is.

De Angelsaksers verloren met hunne taal ook hunne oude zeden; zij werden door 's konings bevel gedwongen hunne gewone kleederdracht te veranderen en hunne lange baarden af te scheren; zij moesten geheel in de Normandiërs ondergaan. Tegenover de geestelijkheid gedroeg Willem zich als koning even krachtig en oppermachtig, als hij weleer als hertog had gedaan: hij bewees haar gewillig de eer, waarop zij krachtens hare waardigheid aanspraak had, doch nooit duldde hij, dat zij inbreuk maakte op zijn gezag; zelfs Gregorius VII waagde het niet, den fieren koning door den ban tot onderwerping te dwingen.

Een voornaam geestelijke, de beroemde god- en rechtsgeleerde Lanfrank, was reeds sedert tal van jaren Willems meest geliefde raadsman, doch slechts als zoodanig en niet als kerkvorst had hij invloed, ofschoon de koning hem tot aartsbisschop van Canterbury verhief.

Willem ontzag zich niet, die hooge geestelijken te vernederen, welke het waagden, zijn wil te weerstreven; zelfs spaarde hij zijn broeder Odo, bisschop van Bayeux, niet. Hij had dezen, wijl hij het raadzaam oordeelde zich meestal in Normandië op te houden, tot zijn plaatsvervanger in Engeland aangesteld. De bisschop dong naar den pauselijken stoel, en verliet derhalve Engeland zonder voorkennis van zijn broeder.

Willem beschouwde deze daad van ongehoorzaamheid als hoogverraad; daar echter niet een zijner Normandische baronnen, uit vrees voor de straf der kerk, het waagde eene hand naar den bisschop uit te strekken, nam hij zelf hem gevangen, »niet den bisschop," gelijk hij op Lanfranks raad verklaarde, »maar den verraderlijken graaf van Kent."

Odo werd in boeien geslagen en van al zijne waardigheden en bezittingen in Engeland ontzet verklaard; als staatsgevangene werd hij in den toren van Rouaan opgesloten. De onnoemlijke schatten, die hij door afpersing en knevelarij bijeengeschraapt had, eigende Willem zich toe.

Hoewel Gregorius VII zich zeer bezwaard gevoelde over die mishandeling, een kerkvorst aangedaan, durfde hij toch tegenover den Engelschen koning geen hoogen toon voeren. In zeer zachte bewoordingen drong hij op Odo's invrijheidstelling aan, doch deze stap was volkomen vruchteloos. Ook toen hij op zekeren tijd een legaat tot den koning zond, en van dezen vorderde, dat hij niet alleen den in onbruik geraakten Pieterspenning weder invoeren, maar ook den eed van trouw als 's pausen leenman zweren zou, wees Willem den laatsten eisch op beslissenden toon van de hand, terwijl hij den eersten inwilligde. De paus waagde het niet, tot strenger maatregelen over te gaan: Willem de Veroveraar was een geheel ander man dan Hendrik IV van Duitschland.

Omtrent des konings binnenlandsch bestuur hebben wij weinig merkwaardigs mee te deelen. Belangrijk is o. a. de samenstelling van het Domesdaybook, een statistiek register, waarin alle grondeigendommen van Engeland, benevens hunne waarde, hunne bevolking, enz. waren opgeteekend. Volgens dat boek, dat nog aanwezig is, bestonden er toen in Engeland 700 baronieën en 60,215 ridderleenen. Veertien duizend landgoederen in de verschillende provinciën van het rijk had de koning voor zich behouden.

Willem wordt geroemd, omdat hij in Engeland rust en orde herstelde en de wegen weder veilig maakte. Zijn bewonderaar, Hendrik van Hunsington, verzekert, dat in die dagen een met goud beladen meisje zonder vrees het geheele rijk van het eene einde tot het andere doorreizen kon. Van den anderen kant vernemen wij echter, dat de Normandische edelen zich ongestraft de grootste misdaden konden veroorloven.

Wel heerschte in vele deelen van Engeland rust, maar het was de rust van het kerkhof; geheele landstreken lagen woest, ja het bevel om die streken te verwoesten was van den koning zelf uitgegaan. Aan zijn teugel-

loozen hartstocht voor de jacht bracht hij zonder schroom de welvaart des lands ten offer.

Zelfs indien de geschiedenis niet de ontelbare misdaden van Willem den Veroveraar, de moorden en onrechtvaardige doodvonnissen, waarmee hij zijn naam bezoedelde, als zoo vele blijken van zijne wreedheid, trouwloosheid en hebzucht bewaard had, dan zouden reeds zijne jachtwetten voldoende zijn om ons den met bloed bevlekten dwingeland, wiens luim en lust zijne eenige wet was, te doen kennen.

De uitgestrekte bosschen, die toen nog zoowel den grond van Normandië als van Engeland bedekten, waren niet voldoende om 's vorsten hartstocht voor de jacht, die tot eene soort van razernij gestegen was, te bevredigen. Hij gaf bevel, dat in het welvarendste gedeelte van Engeland, van Umcheder tot aan de zee, 17.000 akkers met meer dan 60 kerspelen in bosch zouden worden herschapen. Zonder genade werden door 's konings dienaars dorpen plat gebrand en kerken in de asch gelegd; de bewoners werden verdreven en moesten maar een goed heenkomen zoeken.

De jachtwetten, door Willem uitgevaardigd, waren met bloed geschreven. In die dagen, toen een moord nog met eene geldboete verzoend kon worden, werd een wilddief, die een hert of eene hinde gedood had, met verlies der beide oogen gestraft. Dezelfde straffen waren gesteld op het dooden van een ever, ja zelfs van een haas. Met recht verklaarde een tijdgenoot, dat de koning zooveel van het wild hield alsof hij de vader van die dieren was.

Willems leven was alles behalve rustig. Bijna altijd had hij hier of daar strijd te voeren. Nu eens moest hij met geweld een opstand der Angelsaksers dempen, dan weer eene samenzwering onderdrukken, een andermaal de Normandische baronnen tot onderwerping brengen. Zelfs tegen zijn oudsten zoon Robert, die opgestaan was, moest hij het zwaard trekken. Zijne laatste onderneming was een krijgstocht tegen Frankrijk, waardoor hij zoowel voor eenige invallen, door Fransche vazallen in Normandië gedaan, als voor eene bittere spotternij, welke de koning van Frankrijk, Philips I, zich omtrent hem veroorloofd had, wraak wilde nemen.

Willem had den koning van Frankrijk lang laten wachten op een brief; zoowel met het oog op die omstandigheid als op de buitengewone zwaarlijvigheid van zijn vazal zeide Philips I: »De koning van Engeland heeft veel tijd noodig voor zijne verlossing."

»Bij Gods glans!" — zwoer Willem, toen hij dit vernam — »wanneer »ik mijn kerkgang *) doe, zal ik Frankrijk met duizend gewijde waskaarsen »verlichten!"

Hij hield woord. Hij overviel Nantes en verbrandde den burcht, de kerk en een aantal huizen dier stad. Met helsche vreugde over het gelukken van zijne onderneming en met verdere plannen tot bevrediging van zijn wraakzucht in het hart reed hij tusschen de puinhoopen. Opeens trapte zijn paard op een brandenden balk en wierp den ruiter af, die eene gevaarlijke kwetsuur ontving. Hij werd eerst naar zijn paleis te Rouaan en vervolgens, opdat de drukte der volkrijke stad hem niet zou hinderen, naar de kerk van St. Gervais in de voorstad gebracht. Zijn toestand verergerde met ieder uur. Toen hij den dood voelde naderen poogde hij door een te laat berouw zijn geweten tot rust te brengen. Hij maakte aanzienlijke geschenken aan de kerk; zijne goederen werden aan kloosters, armen en geestelijken weggeschonken; een aantal Angelsaksers, die jaren achtereen in den kerker gesmacht hadden, werden op vrije voeten gesteld; ook zijn broeder Odo ontving eindelijk de vrijheid terug. Vóór zijn dood bepaalde Willem, dat zijne zonen zijne erfenis zouden deelen. Robert, de oudste, die nog altijd met zijn vader in vijand-

*) Het was toen de gewoonte, dat vrouwen, na hare herstelling uit het kraambed, haar eersten gang naar de kerk richtten. Hierop zinspeelt Willem in deze woorden.

schap leefde en zich aan het hof van den Franschen koning ophield, zou Normandië, Willem II het koninkrijk Engeland ontvangen; de derde zoon kreeg slechts een legaat van 5000 ponden zilver, doch men verhaalt, dat zijn vader hem reeds toen voorspeld heeft, dat hij eens, na den dood zijner broeders, de beide rijken erven zou.

In den vroegen morgen van den 9en September 1087 stierf Willem na een avontuurlijk leven, hij, de geduchte koning, wien men, — gelijk een beroemd geschiedschrijver zegt — wel geene achting en liefde toedragen, maar evenmin zijne bewondering onthouden kan. Maar al wordt de met bloed bevlekte dwingeland ook bewonderd door hen, die bij hunne beoordeeling van personen en daden geen anderen maatstaf bezigen dan de gunstige uitkomsten door hen verkregen, geene bewondering, maar verachting en afschuw verdient de nagedachtenis van een vorst, wiens eenig levensdoel de bevrediging van zijne eerzucht is geweest.

VIJF EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Scandinavië. Oudste legenden. De Ynglingers. Koning Ragnar Lodbrok en de legenden, omtrent hem in omloop. Invoering van het Christendom in Zweden. Denemarken. Gorm de Oude. Harald Blauwtand. Noorwegen. Vereeniging van het rijk door Harald Haarfagar. Erik Bloedakst. Hako de Goede. Hako de Rijke. Palnatoke. De legende van Tell. De zeeroversstaat Jomsburg. Swen de Gelukkige. Olaf Trygvaeson. Invoering van het Christendom in Noorwegen. Verbond van koning Swen met Olaf het Schootkind. Kanut de Groote. Olaf de Heilige. Moord op Ulf gepleegd. Verovering van Noorwegen door Kanut. Koning Magnus de Goede. Swen Esthrithson. Harald Hardrade.

De Scandinavische geschiedenis gedurende den voorchristelijken tijd is in diepe duisternis gehuld. Wij kennen daaromtrent niets dan eene reeks hoogdichterlijke legenden, die voor een deel nog te belangrijker zijn in ons oog, wijl sommige trekken van de door haar geschetste beelden in de legenden van andere volken worden weergevonden. Vooral de Duitsche legende heeft menigmaal uit de bron der Scandinavische geput, gelijk het Nibelungenlied en de legende van Tell bewijzen. Hoogdichterlijk zijn de verhalen, die ons omtrent de daden der helden van dien tijd bewaard zijn, maar door het dichterlijke kleed heen bemerken wij toch de diep ingewortelde ruwheid der roofgierige en bloeddorstige Noormannen, die ons even sterk tegen de borst stuit als de dichterlijke gloed en de natuurlijke eenvoud der sage ons aantrekken.

De oudste Zweedsche legenden deelen ons de daden der koningen uit het geslacht der Ynglingers mede, die hunne macht over geheel Zweden uitbreidden, maar de talrijke onderkoningen in het bezit hunner rijkjes lieten. Ook van het Deensche rijk, hetwelk in Ledra op het eiland Seeland zijn middelpunt had, wordt ons het een en ander bericht.

Ongeveer in de 7e eeuw n. Chr. stierf het geslacht der Ynglingers uit. Ivar Widfadne (de wijdomvattende) breidde, volgens de overlevering, in dien tijd zijne heerschappij uit over Zweden, Denemarken en een groot deel der landen, die door de Oostzee bespoeld worden. Een zijner nakomelingen was de beroemde held, koning Ragnar Lodbrok, de meestgevierde lieveling der skalden, wiens avonturen dezen zangers de stof tot een onnoemlijk aantal liederen geschonken hebben. Daar juist de legenden omtrent Ragnar Lodbrok over de zeden en denkbeelden der Scandinaviërs en over den inhoud hunner

zangen ons een zeer helder licht doen opgaan, willen wij hier enkele brokstukken van die legenden onzen lezers mededeelen.

In Oost-Gothland leefde koning Herrand. Hij had eene beeldschoone dochter, Thora, die hij teeder beminde. Zij woonde in een hoogen burcht, welken haar vader haar geschonken had en werd daarom Thora Borgharjort (de hinde in den burcht) genoemd. Eens schonk de koning zijne dochter een betooverd ei, waaruit na eenigen tijd eene reuzenslang te voorschijn kwam, die zich rondom Thora's burcht wond en den staart in den bek nam. Zij liet niemand in den burcht toe, dan degenen die haar spijze brachten.

Koning Herrand beloofde, dat hij, die de slang doodde, zijne dochter tot vrouw zou krijgen. Dat hoorde Ragnar, de geduchte held, die zoowel om zijne dapperheid en wijsheid als om zijne schoonheid wijdberoemd was, ofschoon hij eerst 15 jaren telde. Hij liet zich harige kleederen vervaardigen, deze in pek doopen en door het zand halen, zoodat zij geheel stijf werden; vervolgens ging hij scheep. In eene bocht in de nabijheid van den burcht wierp hij het anker uit en voor het aanbreken van den dag maakte hij zich op, om den kamp met de slang te bestaan. Onversaagd greep hij haar aan; hare beten telde hij niet, dewijl het gif niet door de harige kleederen kon heendringen. Ragnar dreef haar met geweld zijne spiets in het lijf; in haar doodstrijd verbrak de slang de spiets, welker punt in haar lijf bleef zitten.

Het gerucht van den strijd deed Thora ontwaken; zij snelde naar het venster, doch dewijl de zon nog niet scheen, kon zij de gelaatstrekken van den kampioen niet onderscheiden. Ragnar spoedde zich naar zijn schip terug; hij nam de schacht der spiets mede, doch liet de punt in het lichaam der slang zitten.

Koning Herrand riep zijn volk bijeen om uitspraak te doen; hij verklaarde, dat de man, die hem de schacht der spies brengen zou, de hand zijner dochter zou ontvangen.

Hierop trad Ragnar nader, koning Herrand onthaalde hem vorstelijk en gaf hem de schoone Thora ter vrouw; van dezen dag af werd Ragnar »Lodbrok" (de man met de haren kleederen) genoemd. Thora schonk haren echtgenoot twee zonen, Erik en Agner. Doch hun geluk was slechts van korten duur; Thora stierf reeds na enkele jaren.

De diepbedroefde Ragnar legde de gelofte af, dat hij nooit een tweede huwelijk zou aangaan, dewijl er op aarde geene jonkvrouw bestond, die met Thora te vergelijken was. Over zijne landen stelde hij onderkoningen aan; in stoute, avontuurlijke tochten poogde hij door dappere daden zijne zielesmart te verdooven.

Zoo kwam hij in zekeren zomer ook in Noorwegen; hij landde bij Spangarhed en zond daar zijne knapen aan land, om brood voor de schepelingen te bakken.

De mannen troffen in een huis eene oude vrouw aan, die te zwak was om hun bij dien arbeid de behulpzame hand te bieden, doch hare pleegdochter kwam juist uit het woud terug, waar zij de geiten gehoed had. Zij toog krachtig mede aan het werk, kneedde het deeg en bakte het brood. Terwijl zij hiermede bezig was, bewonderden de knapen de buitengewone schoonheid van het verrukkelijke meisje; ja, zij verdiepten zich zoozeer in dien aanblik, dat zij het brood lieten verbranden. Toen zij des avonds naar de schepen terugkeerden, pruttelde het scheepsvolk en verzocht Ragnar de zorgeloozen streng te straffen; nu verhaalden dezen, dat de onbeschrijfelijke schoonheid van het meisje hen alles rondom hen had doen vergeten, ja zij zwoeren, dat zelfs de liefelijke Thora in schoonheid voor dat hemelsche meisje had moeten onderdoen.

Verontwaardigd verklaarde Ragnar, dat zij de nagedachtenis zijner gemalin gehoond hadden en eene strenge straf zouden ondergaan, indien hun woord niet bewaarheid werd; hij zelf zou de zaak onderzoeken. Hij zond boden af

om het meisje te ontbieden; ten einde te gelijk hare scherpzinnigheid op de proef te stellen, liet hij haar zeggen, dat zij tot hem moest komen noch gekleed noch ongekleed, noch verzadigd noch nuchter, noch alleen noch door iemand vergezeld.

Kraka, zoo heette het meisje, verscheen den volgenden dag voor den koning; zij kwam noch gekleed noch ongekleed, want zij had slechts een net omgeworpen en hare gestalte was geheel gehuld in hare lange zijden lokken, die tot aan den grond reikten; zij kwam noch verzadigd noch nuchter, want zij had slechts eene ui gegeten; zij kwam noch alleen noch in iemands gezelschap, want in hare boot bevond zich buiten haar een groote herdershond.

Nauwelijks had koning Ragnar de schoone aanschouwd, of hij zag, dat zijne knapen gelijk hadden gehad; hij voerde haar naar de tent van zijn koningsschip en bekende haar zijne liefde; als pand zijner genegenheid schonk hij haar het gewaad van zilverstof, hetwelk eens Thora versierd had. Hoewel Kraka in den beginne weigerde zijne vrouw te worden, vervulde zij eindelijk toch zijn wensch en nam afscheid van den boer bij wien zij gewoond had. Toen zij dezen verliet, riep zij hem toe: »Ik weet wel, dat gij mijn pleegvader gedood hebt en dat ik niemand slechter moest behandelen dan u; doch ik wil u geen kwaad doen. Ik wensch u alleen toe, dat elke dag u steeds grooter ongeluk aanbrengen zal en de laatste dag het grootste."

Koning Ragnar vierde met Kraka eene prachtige bruiloft, hij leefde gelukkig met haar; ofschoon zij zelf hem meer dan één zoon schonk, had zij toch hare stiefzonen als hare eigen kinderen lief; zij voedde hen op tot dappere krijgslieden en zeehelden. Eens legde koning Ragnar te Upsala een bezoek af bij den door hem aangestelden onderkoning Eister Beli. Hij werd met groote vriendelijkheid ontvangen; des avonds reikte Beli's dochter, de schoone Ingeborg, hem den drinkbeker toe. Ragnars gezellen prezen de schoonheid der jonkvrouw en verklaarden, dat de koning veel meer overeenkomstig zijne waardigheid zou gehandeld hebben, indien hij eene koningsdochter gelijk Ingeborg, in plaats van de dochter van een ellendigen boer, tot zijne vrouw gekozen had.

Ragnars vorstentrots ontwaakte; hij verloofde zich met Ingeborg en bepaalde, dat de bruiloft in den loop van den volgenden zomer gevierd zou worden; doch voor dien tijd, zoo luidde zijn bevel tot zijne mannen, mocht niemand koningin Kraka een enkel woord van de gemaakte afspraak mededeelen.

Te huis gekomen werd Ragnar door zijne vrouw op de hartelijkste wijze ontvangen, zij vroeg hem of hij geen nieuws had, doch hij antwoordde, dat hij niets wist. Dezelfde vraag deed zij hem des avonds, toen zij naar bed waren gegaan, en toen hij opnieuw een ontkennend antwoord gaf, hernam zij: »Dan moet ik u wat nieuws vertellen; of is het niet iets nieuws, dat een koning zich verlooft, wanneer hij reeds gehuwd is?"

Met groote verbazing vroeg Ragnar, hoe zij dit wist, nu deelde zij hem mede, dat hare vogels op den toren te Upsala gezeten en alles gezien hadden, wat er gebeurd was. Om hem echter nog dieper te beschamen maakte zij hem bekend, dat zij niet de dochter van een boer was en niet Kraka, maar Aslög heette, dat haar vader de wijdberoemde held Sigurd en hare moeder de koningsdochter Brynhilde was. Vervolgens verhaalde zij hem de avontuurlijke geschiedenis harer ouders, waarin wij menigen trek van overeenkomst met de Duitsche sage aantreffen. Sigurd (Siegfried), een Frankische koningszoon, kwam op een tocht, op welken hij vele dappere daden verricht had, aan een berg, waarop een door vlammen omringde burcht stond. Hij reed dwars door het vuur heen. Toen hij den burcht binnen trad, trof hij daar een man aan, die in volle wapenrusting lag te slapen.

Sigurd nam hem den helm van het hoofd en zag nu, dat hij eene vrouw in krijgsmansdos voor zich had.

Nadat hij met zijn zwaard haar pantser had losgemaakt, ontwaakte de vreemde en verhaalde hem, dat zij Brynhilde heette en door haar vader, koning

Odin, in een tooverslaap gebracht was, die zoolang zou duren, tot zij gewekt werd door een man, die nog nooit vrees had gekend.

De schoone Brynhilde deed Sigurd in liefde ontvlammen; hij begaf zich met haar naar zijn pleegvader, koning Heimer in Heimdalen; hier traden zij in het huwelijk en Brynhilde schonk haar echtgenoot eene dochter, die Aslög genaamd werd, de schoone Kraka. Op zekeren dag reed Sigurd uit, om koning Gjuke te bezoeken. Grimhild, de echtgenoote van dezen vorst, wenschte den dapperen held tot schoonzoon. Zij liet hem uit een hoorn den drank der vergetelheid drinken en zoodra Sigurd dezen geledgd had, vergat hij Brynhilde; door Grimhilds kruiden betooverd, ontbrandde hij in liefde voor hare dochter Gudrun. Hij huwde haar en bleef bij koning Gjuke wonen.

Grimhild wenschte zich ook van Brynhilde's schatten ten behoeve van haar zoon Gunnar meester te maken en zij ried dezen daarom, naar de hand der koningin te dingen. Deze had echter, nadat Sigurd haar verlaten had, de gelofte afgelegd, dat niemand haar zou bezitten, die niet door het vuur reed, dat rondom haar burcht brandde. Hierop reden de beide zonen van Grimhild, Gunnar en Högne, naar Brynhilde; zij werden door Sigurd vergezeld.

Tevergeefs poogde Gunnar echter door het vuur heen te rijden. Zijn paard werd schichtig voor de vlammen. Op Gunnars verzoek verwisselde Sigurd met hem van kleederen en wapenrusting, en reed deze nu door de vlammen heen. Wel brandde het vuur, wel stegen de vlammen tot het hemelgewelf omhoog, wel beefde de aarde, doch Sigurd bleef ongedeerd: met gesloten helm drong hij door in de zaal, waar Brynhilde zat, hij verklaarde, dat hij Gunnar, Gjuke's zoon was, die haar tot vrouw begeerde. Vervolgens gaf hij haar een gouden ring; van haar ontving hij een anderen en zonder den helm te openen, reed hij naar Gunnar terug, met wien hij weder van wapenrusting verwisselde.

Brynhilde moest hare gelofte houden. Zij vertrouwde hare dochter Aslög aan koning Heimer ter opvoeding toe en reisde daarop met haar nieuwen echtgenoot naar koning Gjuke. Eerst toen de bruiloft gevierd werd, keerde Sigurds geheugen terug; hij herinnerde zich zijne liefde voor Brynhilde, doch hij zweeg, daar hij het gebeurde toch niet veranderen kon.

Op zekeren dag spraken Brynhilde en Gudrun over hare echtgenooten. De trotsche Brynhilde roemde Gunnar, alleen omdat hij haar man was; toen verhaalde Gudrun, daarover verbitterd, dat Sigurd in Gunnars kleederen door het vuur gereden was; zoo sprekend liet zij den ring zien, dien de held van de koningin had ontvangen.

Gloeiend van wraakzucht eischte Brynhilde, dat haar echtgenoot Sigurd ter dood zou brengen. Indien hij haar niet ter wille was, zou zij hem verlaten en naar hare bloedverwanten terugkeeren. Gunnar, die zijne vrouw vurig lief had, sprak daarover met zijn broeder Högne; hij wilde liever zijn leven dan zijne gade, de parel van alle vrouwen, verliezen. Hij stelde Högne voor, dat deze Sigurd zou dooden; deze verklaarde echter, dat dit onmogelijk was, dewijl de broeders den vriendschapsband met Sigurd door een heiligen eed hadden bevestigd; alleen Guttorm, de jongste broeder, had nog geen eed afgelegd en op hem rekende Gunnar alzoo voor het plegen van den moord. De broeders gaven den jongeling het hart van een wolf te eten, om hem moed in te boezemen; hierop snelde Guttorm naar het vertrek van Sigurd, waar de held aan de zijde zijner gemalin sliep, en stiet hem het zwaard in de borst. Doodelijk gewond hief deze zich nog eenmaal op en wierp zijn zwaard den moordenaar met zooveel kracht achterna, dat deze in twee stukken gehouwen ter aarde stortte.

Brynhilde's wraakzucht was bevredigd; met brandend oog staarde zij op de wond van den vermoorde, maar geen blijdschap vervulde haar hart; want nog altijd beminde zij Sigurd. Zij wenschte met hem in den dood vereenigd te zijn.

Vele dienaars van Sigurd hadden zich zelf van het leven beroofd, om hun

heer in het graf te volgen; ook Brynhilde doorstak zich de borst met een zwaard en richtte stervend tot Gunnar de bede: »Bouw een brandstapel op het veld, zoo breed, dat hij plaats heeft voor ons allen, die met Sigurd gestorven zijn; omring hem met tenten en schilden, met rijken wapentooi en een groot aantal krijgers, en verbrand mij aan de zijde van den held, van mijn Sigurd."

Haar wensch werd vervuld; een brandstapel vereenigde de lijken van Sigurd en Brynhilde.

Brynhilde was de zuster van Atle; deze wilde bloedwraak uitoefenen; doch het gelukte Gunnar zijn toorn te doen bedaren; een vergelijk kwam tot stand: Atle huwde met Gudrun, aan wie hare broeders den drank der vergetelheid reikten.

Al had Atle beloofd, zich niet te zullen wreken, hij hield zijn woord niet. Gunnar en Högne werden door hem tot bijwoning van een gastmaal uitgenoodigd en aan dien maaltijd gevangengenomen. Om Högne's bloed te zien, liet Atle dezen het lichaam opensnijden; de dappere man lachte, toen men hem het hart uit de borst rukte. Gunnar werd met gebonden handen in een slangenkuil geworpen. Op zijn verlangen gaf men hem eene harp en hij hief zijn lijkzang aan, terwijl hij met de voeten de harp bespeelde.

Hevig verbitterd over den moord, op hare broeders gepleegd, besloot Gudrun zich te wreken; zij doodde Atle's zonen en bracht daarna zich zelf om.

Koning Heimer, de pleegvader van Brynhilde's dochter Aslög, meende, dat zooveel moorden de bloedwraak op het hoofd zijner pleegdochter zouden doen nederkomen; hij wilde haar beveiligen en nam daarom met haar de vlucht. Zijne harp nam hij mede; daarin verborg hij het kind met vele kostbaarheden en ging zoo naar vreemde landen op reis. Nergens had hij rust; alleen wanneer hij aan een vloed in een eenzaam veld kwam, wanneer Aslög uit de harp klom om zich te wasschen en met hem keuvelde, dan werd hij kalm, dan speelde hij haar op de harp zulke heerlijke liederen voor, dat het schreiende meisje hare tranen spoedig weder afdroogde.

Op zijn zwerftochten kwam Heimer ook te Spangarhed in Noorwegen. Hier woonde een oude herder Ake met zijne vrouw Grimma, bij wie Heimer overnachtte. Terwijl hij bij de schouw zat, ontdekte Grimma onder zijne kleederen een gouden armring; hare hebzucht werd daardoor geprikkeld en dewijl zij ook aan de harp een gouden voorwerp schitteren zag, besloot zij haar gast te vermoorden. Met de hulp van haar man Ake volbracht zij het schelmstuk. Toen de moordenaars de harp aan stukken sloegen, om zich van het goud, dat daarin verborgen was, meester te maken, vonden zij daarin tot hunne verbazing het beeldschoone kind; zij besloten dit als een herdersmeisje op te voeden en gaven het den naam Kraka.

Ten einde haar leven te redden hield Kraka zich een tijdlang stom; toen zij weer begon te spreken, scheen het, dat haar verleden geheel uit haar geheugen was uitgewischt; doch zij herinnerde het zich zeer goed en toonde dit bij het afscheid nemen van hare pleegouders.

Nadat Ragnar dit verhaal gehoord had, liet hij alle gedachten aan Ingeborg varen. Aslög was immers eene koningsdochter. Hij deelde haar naam en hare afkomst aan het volk mede en hooggeëerd leefde zij ook in het vervolg aan 's vorsten zijde.

Ragnar voerde vele oorlogen; dikwijls moest hij oproerige onderkoningen tot gehoorzaamheid brengen; allen zonder onderscheid, moesten voor hem bukken. Zijne zonen volgden zijn voorbeeld na. Zij waren zeehelden evenals hun vader; een groot aantal steden werd door hen veroverd en geplunderd.

Eens waren Aslögs stiefzonen, Erik en Agnar, des zomers thuis, terwijl Ragnar zich op een krijgstocht bevond. Aslög spoorde hen aan om Eisten Beli, den onderkoning van Upsala, te straffen, omdat hij eens Ragnar met Ingeborg in den echt had willen verbinden.

De beide broeders rustten hunne schepen uit en zeilden den Melar binnen.

Eisten Beli was hiervan onderricht en had een aanzienlijk leger verzameld. Na een hardnekkig gevecht sneuvelde Agnar. Erik werd overmand en gevangengenomen. Eisten Beli bood den gevangen held vrijheid en vrede aan, ja hij wilde hem zelfs de schoone Ingeborg tot vrouw geven. Doch Erik wilde zijn broeder zelfs in den dood niet verlaten. Nooit zou hij om de omarming van een meisje het bloed zijns broeders ongewroken laten. Voor zijne krijgslieden verlangde hij veiligheid en vrijheid, voor zich zelf den dood. Hij verzocht Eisten Beli hem op de spietsen te laten werpen.

De onderkoning willigde zijn verzoek in; smartelijk getroffen zeide hij: dat zal slecht voor ons beiden afloopen. Een aantal spietsen werden met de punt naar boven in den grond geplaatst. Erik trok een ring van zijn vinger en beval zijnen krijgers, dien met zijn laatsten groet aan zijne stiefmoeder te brengen. Vervolgens werd hij op de spietsen geworpen. Bloedend uit tal van wonden zong hij, met den dood worstelend, zijn stervenslied.

Toen Aslög den ring ontving, weende zij; nooit had men te voren tranen in hare oogen gezien. Zij zwoer zulk eene bloedige wraak voor den dood harer stiefzonen te zullen nemen, alsof deze hare eigen kinderen waren geweest. Toen hare eigen zonen van een krijgstocht huiswaarts keerden, eischte zij van hen, dat zij de bloedwraak op Eisten Beli zouden uitoefenen. Eerst weigerden zij; toen echter de jongste, die eerst drie jaren telde, uitriep, dat hij het bevel zijner moeder volbrengen zou, schaamden de anderen zich. Zij trokken met eene geduchte krijgsmacht tegen hun vijand op en doodden hem in den slag. Ook door andere dappere daden verwierven zij zich grooten roem.

Ragnar Lodbroks verdere krijgstochten te verhalen, gelijk de legende die mededeelt, zou ons te ver voeren. Alleen van zijn laatsten tocht tegen Engeland willen wij nog spreken. Slechts met twee groote schepen ondernam Ragnar dien tocht; hij behaalde schitterende overwinningen; vele steden werden door hem veroverd en verwoest, en een groot aantal koningen in Engeland en Ierland gedood. Maar de maat van zijn geluk was vol; zijn noodlot moest vervuld worden.

Een storm wierp zijne beide vaartuigen op de kust van Northumberland, waar zij schipbreuk leden. Wel redde de bemanning het leven en bereikte zij met wapenen en kleederen het land, doch toen zij hier begon te plunderen, verzamelde de koning van Northumberland een sterk leger, waarmee hij de kleine schaar aanviel. Na een bloedig gevecht stond Ragnar, de oude held, eindelijk alleen; al zijne krijgers waren gesneuveld, geen zwaard kon hem echter wonden, want hij droeg een gewijd zijden hemd, hetwelk Aslög hem bij het afscheid geschonken had. Het was niet genaaid maar geheel geweven; de goden lieten niet toe, dat een zwaard er door drong. Eindelijk klemden Ragnars talrijke vijanden hem tusschen hunne schilden vast en namen hem zoo gevangen. De koning vroeg zijn gevangene, hoe hij heette, maar Ragnar antwoordde niet. Nu beval de overwinnaar, hem in een slangenkuil te werpen, totdat hij zijn naam noemen zou. Men trok hem het wonderhemd uit en wierp hem in een kuil, waar hij aan den beet der vergiftige slangen prijsgegeven was. In zijn doodstrijd zong hij een lijkzang, waarin hij al zijne daden beschreef, een lied dat door de latere skalden dikwijls is nagezongen.

Niet minder met legenden vermengd dan de geschiedenis van Ragnar is die der andere koningen van het noorden. Een weinig meer licht gaat over die geschiedenis op, nadat het Christendom in die streken ingevoerd was. In Zweden geschiedde dit vrij laat. Wel had de heilige Ansgar, gelijk onze lezers zich herinneren, onder koning Björn eene welgeslaagde poging aangewend om de Zweden te bekeeren, doch onder Björns opvolgers kreeg de oude godenleer weder de overhand.

Eerst omstreeks het jaar 1000 ging een opvolger van Ragnar Lodbrok, Olaf het Schootkind, tot het Christendom over, doch het duurde nog vele

eeuwen, eer het geheele volk dit voorbeeld volgde. Een zoon van Olaf, Edmund de Oude, was de laatste koning uit het geslacht van Ragnar Lodbrok; hij stierf omstreeks het jaar 1033 en werd opgevolgd door zijn stiefzoon Stenkil, die van moederszijde uit het oude koninklijk geslacht der Ynglingers afstamde.

Denemarken werd door Gorm den Ouden tot een koninkrijk verheven. Het koningschap droeg van den beginne af hier een ander karakter dan in Noorwegen en Zweden. Terwijl in Noorwegen naast de koningen een aantal erfelijke jarlen stonden; terwijl in Zweden de opperste koning over vele onderkoningen regeerde, duldde Gorm de Oude alleen stadhouders onder zich. De zetel van zijn koninklijk bewind was Ledra, op het eiland Seeland; daar werden alle negen jaar de afschuwelijkste menschenoffers en omstreeks Kersttijd de offers van paarden, honden, kippen, enz. gebracht.

Gorm was een verbitterd vijand van de Christenen; wanneer hij er in Denemarken eenigen aantrof, liet hij hen onder vreeselijke folteringen ter dood brengen. Daarom veranderden de Christelijke priesters zijn naam in Worm en noemden hem den wreeden, vijandigen worm der Christenheid.

Koning Hendrik I van Duitschland maakte aan de vervolging van de Christenen in Denemarken een einde. Gorm zag zich genoodzaakt weder Christenzendelingen in zijn gebied toe te laten, ofschoon hij zelf aan het heidendom getrouw bleef.

Zijn zoon en opvolger, Harald Blauwtand, was een man van eene onverzaagde en onweerstaanbare dapperheid en van eene onverzadelijke veroveringszucht. Na vele krijgstochten in verre landen, van welke zijne tochten naar Frankrijk, ter ondersteuning van de daar gevestigde Noormannen, de belangrijkste zijn, breidde hij zijne heerschappij ook over Noorwegen uit.

Hier had Harald Haarfagar (Schoonhaar) in de dagen van Gorm den Ouden de talrijke kleine koningen verdreven en een uitgestrekt rijk gesticht; zijn oudste zoon Erik, die wegens het vermoorden van twee zijner broeders den bijnaam Bloedakst had gekregen, volgde hem in de regeering op, doch hij maakte zich door zijne willekeur zóó gehaat dat het een zijner jongere broeders, Hako den Goeden, zeer gemakkelijk viel hem te verjagen.

Hako was, naar men verhaalt, aan het hof van koning Athelstan van Engeland in den Christelijken godsdienst onderwezen; als koning trachtte hij dien in zijn rijk in te voeren, doch zoowel hierdoor als door zijne pogingen om het volk tegen de willekeur der jarls te beschermen, verbitterde hij dezen zoo zeer, dat Eriks zonen het durfden wagen, naar Noorwegen terug te keeren.

Hako sneuvelde in een slag, dien zij hem leverden, in het jaar 951. De overwinnaars verdeelden het rijk, doch waren niet lang bij machte zich in de heerschappij te handhaven, want de zoon van een jarl die door hen gedood was, Hako de Rijke, stond tegen hen op en verdreef hen met de hulp van Harald Blauwtand. Als vazal van Harald regeerde Hako sinds het jaar 960 over Noorwegen. Nadat echter de Deensche koning in den strijd tegen Otto den Grooten van Duitschland zware verliezen geleden had, wierp Hako het juk van zijn overheerscher af.

Harald was in zijn ouderdom niet zoo gelukkig als op jeugdiger leeftijd; een veldtocht tegen Otto II van Duitschland liep op weinig eervolle wijze voor hem af en sleepte zelfs een ernstigen opstand in zijn land na zich, aan welks hoofd zijn eigen zoon Swen (Sueno, Swein) stond.

Harald had zich laten doopen en begunstigde tegen het einde zijner regeering de verbreiding van het Christendom, doch hierdoor verbitterde hij niet alleen de Deensche krijgers, maar ook zijn zoon, die, hoewel hij den doop ontvangen had, in zijn hart een ijverig vereerder der oude goden was gebleven. In een gevecht met zijn zoon ontving Harald eene zware wond, waaraan hij in het jaar 986 bezweek.

Swen, die in de geschiedenis later den bijnaam »de Gelukkige" heeft ontvangen, doch ook Vorkbaard genoemd wordt, was, gelijk de zeer twijfel-

achtige overlevering verhaalt, de zoon eener slavin; zijn vader haatte hem, doch hij was de lieveling zijner moeder en van een man, Toke of ook wel Palnatoke genaamd.

Palnatoke was een oud vijand des konings en boezemde daarom Swen dezelfde vijandige gezindheid tegen zijn vader in. De legende deelt ons omtrent Palnatoke meer dan eene schier ongeloofelijke daad mede. Eens beroemde deze, die een voortreffelijk boogschutter was, zich, dat zijn pijl nooit miste. Harald beval hem hierop, een appel van het hoofd zijns eigen zoons te schieten. Gehoorzaam volgde de schutter het bevel des konings op en toen deze hem vroeg, waarom hij meer dan één pijl uit zijn koker genomen had, antwoordde hij, dat de andere pijl voor Harald bestemd was, indien hij den appel gemist en zijn eigen zoon getroffen had *).

Van dezen dag af stond Harald den stoutmoedigen man naar het leven. Toen Palnatoke eens op beslissenden toon beweerde, dat hij evengoed als de koning de kunst verstond op houten sneeuwschoenen te loopen, dwong deze hem het steile Kullengebergte af te glijden. Palnatoke vermeed zoowel de rotskloven als de zee; met gelukkigen uitslag volbracht hij het waagstuk. Hij was en bleef ten gevolge van dat alles de meest verbitterde vijand des konings.

Door Palnatoke's invloed bleef Swen een ijverig vereerder der vaderlandsche goden.

Palnatoke was het ook, die den zonderlingen zeeroversstaat stichtte, van welken in de middeleeuwen zoovele vreemde dingen verhaald worden. Aan het hoofd van eene schaar stoutmoedige en gewetenlooze mannen verliet hij Denemarken, om zich onder de Slaven aan den mond van den Oder, te Jomsburg, te vestigen. Deze staat had zeer eigenaardige wetten. De eenige bezigheid der inwoners was de zeeroof; alle behaalde buit werd als gemeenschappelijke eigendom beschouwd en verdeeld. Ieder zeeheld werd er met open armen ontvangen, zoodra hij bewezen had een dapper man te zijn. Vrouwen werden daarentegen nooit toegelaten. Weldra had de roofstaat zich bij alle bewoners der Oostzeekust geducht maakt. Gedurende korten tijd gelukte het aan eene Zweedsche bende onder aanvoering van Styrbjörn, Jomsburg te veroveren en Palnatoke te verdrijven, doch weldra keerde deze terug en aanvaardde hij opnieuw zijne vroegere heerschappij.

Haralds dood was een zware slag voor de Christelijke partij in Denemarken. Swen vervolgde haar op de wreedste wijze. Met de Jomsburgers geraakte hij, in weerwil van zijne vroegere vriendschappelijke betrekking tot hun aanvoerder, weldra in twist. Toen hij hun den oorlog aandeed, werd hij tot tweemaal toe door hen verslagen; een andere oorlog nam voor den koning een nog ongelukkiger einde.

Koning Erik de Zegevierende viel Swen aan, om hem te straffen voor de hulp, welke hij eens zijn neef Styrbjörn verleend had. Na menig bloedig gevecht werd Swen verslagen, hij moest als vluchteling zijn rijk verlaten en bijna 14 jaren achtereen bleef Denemarken aan Zweden onderworpen.

Na zijne vlucht uit zijn vaderland leidde Swen het leven van een vermetel zeeschuimer, roovend zwierf hij met eene vloot over de noordelijke zeeën rond; zijn bondgenoot was Olaf Trygvaeson, een achterkleinzoon van Harald Haarfagar van Noorwegen. In vereeniging met dezen plunderde hij vooral de Engelsche kusten en behaalde hij een onnoemelijken buit. Eerst nadat Erik de Zegevierende gestorven was, kon Swen naar Denemarken terugkeeren. Hij trad in het huwelijk met de weduwe van den Zweedschen koning en werd ten gevolge hiervan door haar jongsten zoon Olaf het Schootkind — zoo genoemd omdat hij reeds als kind gehuldigd was — als koning van Denemarken erkend.

---

*) De legende, welke wij hier aantreffen, en die, in den vorm der Tell-sage, van algemeene bekendheid geworden is, ontmoeten wij meer dan eens in de Scandinavische geschiedenis.

Olaf Trygvaeson had reeds vroeger het bondgenootschap met hem opgezegd, ten einde den troon van Noorwegen te veroveren.

Hako de Rijke had zich door zijne tallooze geweldenarijen en zijn ondragelijken overmoed bij de Noorwegers gehaat gemaakt; zij ontvingen den stoutmoedigen zeeheld dan ook met open armen. Toen hij aan de kust van Noorwegen landde werd Hako door zijne eigen dienaren gedood (996). Olaf, die sinds lang tot het Christendom overgegaan was, poogde ook zijne nieuwe onderdanen daartoe te bekeeren; hij ging daarbij echter overeenkomstig den geest dier tijden met zooveel geweld te werk, dat hij spoedig zeer gehaat werd. De beide vastberaden zonen van Hako trokken van deze ongunstige stemming des volks partij om zoowel Swen als Olaf het Schootkind tot een oorlog tegen Olaf Trygvaeson aan te sporen. Er kwam een verbond tusschen de beide koningen tot stand; hunne vereenigde vloten tastten den Noorweegschen vorst aan, die slechts een klein aantal schepen onder zijne bevelen had. Doch toen een zijner mannen hem ried, in aller ijl voor die overmacht op de vlucht te gaan, antwoordde hij fier: »Nog nooit ben ik in den strijd gevloden; in Gods hand geef ik mijn leven over; ook mijne krijgers mogen aan geene vlucht denken. Trek uwe wapenrusting aan en bereid u tot het gevecht." Hij zelf plaatste zich met zijn schitterenden helm, zijn blinkend schild en met den korten purperen wapenrok over zijne wapenrusting op den achtersteven van zijn reusachtig schip en overzag de slagorde zijner vijanden. Onverschrokken wachtte hij den aanval af, die door Olaf het Schootkind bestuurd werd. Zoo dapper als hij streed geen der krijgers; nu eens schoot hij met pijlen, dan weder wierp hij met zwaarden, dikwijls met twee zwaarden te gelijk, een andermaal vocht hij man tegen man, zoodat het hoofd van menigen dapperen strijder door zijn krachtigen arm gekloofd werd. Reeds was zijn schip door vijanden als overstroomd, reeds waren al zijne manschappen gesneuveld, met uitzondering van acht, die zich rondom hem geschaard hadden; in die omstandigheden verkoos hij den dood boven de gevangenschap. Van de hoogte van zijn schip sprong hij in de golven en hij werd door zijne zware wapenrusting onmiddellijk naar de diepte getrokken.

Naar luid der sage is hij niet verdronken, maar heeft hij onder water zijne wapenrusting uitgetrokken, eene kunst, waarin hij zich vroeger reeds meermalen geoefend had, vervolgens zwom hij naar een schip, dat op eenigen afstand lag, waarmee hij naar het eiland Rugen zeilde. De heerschappij over de ondankbare Noorwegers moede, ondernam hij eene bedevaart naar Rome en Jeruzalem en vond hij eindelijk rust in een klooster in Syrië, waar hij nog vele jaren geleefd heeft.

Na deze overwinning deelden Swen en Olaf het Schootkind Noorwegen, terwijl zij een gedeelte van het land aan de zonen van Hako als leen opdroegen. Zoowel Swens verdere geschiedenis, zijne verovering van Engeland als de tweede verovering van dit land door zijn zoon Kanut den Grooten, zijn onzen lezers reeds bekend.

In Denemarken, waar Kanut na den dood van zijn broeder Harald in het jaar 1018 de regeering aanvaardde, trachtte hij met inspanning van al zijne krachten het Christendom te verbreiden. Zijne vroomheid beteugelde echter evenmin zijne brandende eerzucht als zij hem verhinderde, allen, die in zijn oog gevaarlijk waren, hetzij door een rechterlijk vonnis hetzij door sluipmoord uit den weg te ruimen. De regeering van Denemarken liet Kanut, dewijl hij zich liever in Engeland ophield, meestal over aan zijne zuster Estrith en haar echtgenoot, den jarl Ulf, die hem bij de verovering van Engeland belangrijke diensten bewezen had. Ulf, die onafhankelijker wenschte te regeeren dan hem onder Kanuts heerschappij mogelijk was, trok partij van 's konings bedevaart naar Rome, om de Denen tot trouwbreuk te verleiden. Op een thing of volksvergadering riepen zij den jongen Hardiknoet, Kanuts zoon uit zijn huwelijk met Emma, den lateren koning van Engeland, tot koning van Denemarken uit, en erkenden Ulf als voogd en regent.

In denzelfden tijd werd Kanuts rijk ook uit het noorden ernstig bedreigd. In Noorwegen had een nakomeling van Harald Haarfagar, Olaf de Dikke, die later de Heilige bijgenaamd zou worden, zich als mededinger naar de kroon opgeworpen en vele aanhangers gevonden. Het was hem gelukt, zich van het geheele land meester te maken. Olaf het Schootkind had hij zich te vriend gemaakt, door diens dochter tot vrouw te nemen. Aanvankelijk door de Noren met blijdschap begroet, had hij dezen spoedig weer van zich vervreemd, dewijl hij als ijverig Christen met de meeste gestrengheid het heidendom poogde uit te roeien. Nog meer gehaat maakte hij zich, toen hij de woeste, roofzuchtige jarls tot handhaving van orde en wet poogde te dwingen, hij duldde geene veeten noch rooftochten; al wie den vrede verstoorde werd zonder genade ter dood gebracht.

Kanut knoopte onderhandelingen met de ontevredenen aan. Olaf daarentegen sloot een verbond met koning Anund Jacob van Zweden; beiden rustten eene vloot uit en stonden op het punt, Denemarken aan te vallen, toen Kanut juist uit Rome terugkeerde.

Aan het hoofd eener sterke krijgsmacht begaf hij zich uit Engeland naar Denemarken. Zoodra hij in Jutland verscheen, stroomden de boeren hem juichend te gemoet, binnen korten tijd was hij weer meester van het land. Zijn jeugdigen zoon vergaf hij zijne aanmatiging; zelfs zijn zwager schonk hij voorloopig genade: dezen kon hij later immers wel straffen. Aan het hoofd eener vloot zocht de koning de vereenigde Zweden en Noorwegers op. Bij het opvaren van de rivier de Helge geraakte hij in dreigend gevaar; alleen Ulfs dapperheid beveiligde hem tegen de aanvallen zijner vijanden. Dat hij echter geene dankbaarheid kende, bewees hij, toen hij korten tijd daarna op zekeren avond te Roeskilde met zijn zwager aan het schaakbord zat. De koning vergiste zich in een zet. Ulf nam hem een paard af, doch de koning wilde dit niet laten gelden. Nu sprong Ulf toornig op, wierp de schaakstukken door elkaar en wilde de kamer verlaten, toen de koning hem nariep: »Ga je loopen, lafhartige Ulf?"

»Gij zoudt aan de Helge wel gaarne verder geloopen zijn," antwoordde Ulf woedend. »Toen heette ik niet lafhartige Ulf, ik kwam u te hulp toen de Zweden u slaag gaven als een hond." Met deze woorden verliet hij de kamer.

Den volgenden morgen beval Kanut een trouwen Noor, die in zijn dienst stond, den jarl te dooden. Hij werd maar al te goed gehoorzaamd; in de kerk stak zijn dienaar den ongelukkigen Ulf neer.

De zegepraal, door Olaf behaald, had geene duurzame gevolgen. Het hielp den koning van Noorwegen niets, dat hij »de Heilige" bijgenaamd werd. De vrome Kanut vond in Olafs verdiensten ten aanzien van de verbreiding des Christendoms geen reden, om zich van de verovering van Noorwegen te laten terughouden. Nadat hij met de Zweden vrede gesloten had, rukte hij in het jaar 1028 aan het hoofd van een sterk leger, hetwelk hij echter niet eens noodig zou hebben, Noorwegen binnen. Hij werd met open armen ontvangen; overal huldigden de jarlen hem als koning, bijna zonder slag of stoot maakte hij zich van het rijk meester.

Olaf moest vluchten. Wel waagde hij nog eens eene poging tot heroovering van zijn gebied, maar hij werd geslagen en eindelijk door zijne eigen aanhangers vermoord. Kanut liet Noorwegen eerst een tijdlang door een jarl besturen; vervolgens stelde hij zijn zoon Swen den Jongen tot regent aan. De Deensche wetten werden in het veroverde land afgekondigd en weldra bracht Swen door begunstiging van de Denen het zóó ver, dat hij nog meer gehaat werd dan Olaf de Heilige.

Het onderdrukte volk vestigde zijn blik op een zoon van Olaf, die uit eene slavin geboren was en ter eere van keizer Karel den Grooten (in 't Latijn Carolus Magnus) bij den doop den naam Magnus ontvangen had. Deze knaap bevond zich thans in Rusland.

Zijne aanhangers voerden hem van daar naar Zweden, waar hij door Olafs echtgenoote, die eene Zweedsche koningsdochter was, met de meeste liefde ontvangen en krachtig ondersteund werd. Toen de ongeveer tienjarige knaap door zijne aanhangers naar Drontheim was gebracht, werd hij door het volk eenparig als koning gehuldigd, in een ommezien was hij meester van het rijk, zoodat Swen de Jonge naar Denemarken moest vluchten. Dit had juist plaats, omstreeks den tijd, dat Kanut de Groote den 11 October 1035 in Engeland stierf.

In Denemarken verdeelden Hardiknoet en Swen het rijk; toen de laatste enkele maanden daarna stierf, trad Hardiknoet alleen als beheerscher van het geheele land op; hij rustte zich terstond tot een oorlog tegen Noorwegen uit. Het kwam echter zoo ver niet. De jeugdige leeftijd der beide vorsten — Magnus telde ongeveer 13, Hardiknoet nauwlijks 18 jaren — noopte de aanvoerders der beide legers om, in plaats van een veldslag te leveren, een verdrag te sluiten. De koningen zwoeren elkander broederschap en levenslangen vrede; zij sloten eene overeenkomst omtrent de erfopvolging, waarin bepaald werd, dat indien de een den ander overleefde, de langstlevende den overledene — ingeval deze geene afstammelingen naliet — in de regeering zou opvolgen. Twaalf der aanzienlijkste mannen uit de beide landen bezwoeren dit verdrag.

Hardiknoet overleed in Engeland in het jaar 1042; met hem stierf in Denemarken de mannelijke stam van Gorm den Ouden uit. De naaste erfgenaam van den troon zou Swen, een zoon van de zuster van koning Kanut, Estrith, en van den vermoorden Ulf geweest zijn, indien niet het met Magnus gesloten verdrag dezen een onbetwistbaar recht op den troon verschaft had.

Magnus, die zich den bijnaam „de Goede" verworven heeft *), stak in den herfst van het jaar 1042 met 70 oorlogschepen naar Denemarken over; zonder den minsten tegenstand te ontmoeten, liet hij zich overal als koning huldigen en ook Swen, die naar zijne moeder Swen Estrithson genaamd werd, bood hem niet alleen onderwerping, maar zelfs zijne diensten aan. Magnus behandelde hem vriendelijk, terwijl hij een anderen aanzienlijken Deen, Harald, van wien hij vreesde, dat hij aanspraak op den troon zou maken, vermoorden liet.

De eenige misdaad, waarvan men Harald kon betichten, bestond hierin, dat hij eene zustersdochter van Kanut den Grooten tot vrouw had.

Swen Estrithson werd door Magnus tot stadhouder van Denemarken benoemd; hij ondernam een krijgstocht tegen de zeerooversrepubliek Jomsburg en roeide het gevreesde rooversnest uit.

Swen Estrithson had den koning de plechtigste eeden van trouw gezworen. Nog binnen het jaar verbrak hij die, door wederrechtelijk den koninklijken titel aan te nemen. Het was eene ongelukkige onderneming, want weldra daagde Magnus op, om den verrader te straffen. Swen moest naar Zweden vluchten; later waagde hij van hier uit aan het hoofd van Wendische krijgsbenden eene poging tot herovering van Denemarken; deze tocht liep geheel vruchteloos af. Toen Swen in het veld verscheen, werd hij geslagen, zoodat de skalden weldra den ongelukkigen jongeling als een hinkenden lafaard bespotten.

Gevaarlijk werd Swen eerst voor Magnus, toen hij onverhoopt een machtigen bondgenoot vond, die op den troon van Noorwegen aanspraak maakte. Het was Harald Hardrade, een broeder van den heiligen Olaf, een vermetel

*) De hooggeroemde goedhartigheid van koning Magnus belette hem niet, bij meer dan ééne gelegenheid zeer wreed te zijn. De moordenaars van zijn vader vervolgde hij met een onverzoenlijken haat. Meer dan eens bewees hij, dat hij zelfs niet voor een moord terugdeinsde, wanneer het er op aankwam, een gevaarlijk man uit den weg te ruimen. Dat men hem in weerwil daarvan den bijnaam „de Goede" heeft geschonken, bewijst slechts, hoe weinig men in dien tijd een moord telde.

gelukzoeker, die tal van jaren in den vreemde doorgebracht, zich aan het Grieksche hof als aanvoerder der lijfwacht groote schatten verworven had en thans naar zijn vaderland terugkeerde, om zijn recht op de helft van Noorwegen te doen gelden (1043).

Magnus ontving zijn oom wel zeer vriendelijk, doch zijne aanspraken wees hij van de hand. Nu sloot Harald een verbond met Swen Estrithson en de Zweden; de bondgenooten verwoestten het land en Magnus moest eindelijk, overeenkomstig den raad zijner krijgslieden, besluiten om met zijn oom vrede te maken. Hij verzocht hem in zijne legerplaats te komen en liet hem van twee rietstokken, welke hij hem voorhield, er een kiezen; door deze daad deelden de twee vorsten, onder goedkeuring der saamgestroomde krijgslieden, niet zoo zeer het rijk, als wel de rechten en inkomsten, aan de koninklijke waardigheid verbonden.

Al had Swen door dit verdrag andermaal zijn besten bondgenoot verloren, toch poogde hij ieder jaar, schoon tevergeefs, Denemarken te heroveren, totdat eindelijk het geluk hem gunstig was. Na een grooten slag in Seeland gewonnen te hebben, deed koning Magnus den 9en Augustus 1047 met zijn paard een noodlottigen val en Swen zag zich, hoewel hij overwonnen was, door den dood zijns vijands in het bezit der Deensche kroon gesteld.

Harald Hardrade wendde vele jaren achtereen vergeefsche pogingen aan om Denemarken te veroveren. Bijna elk jaar verscheen hij op de Deensche kusten, liep deze af en plunderde steden en dorpen. Eens drong hij zelfs tot Sleeswijk door en legde hij die stad in de asch. De Denen noemden hem daarom den bliksem van het noorden, het verderf der Deensche eilanden; duurzame voordeelen behaalde hij echter door die wreede strooptochten niet, hoewel Swen het nooit waagde, zich in het open veld met hem te meten.

Eindelijk werd Denemarken van zijn onverzoenlijken vijand verlost; Harald Hardrade sneuvelde, gelijk onze lezers zich herinneren, in den slag bij de Stamford-brug in Engeland (1066).

Swens zwakke regeering over Denemarken boezemt ons slechts weinig belangstelling in. Wij zien den koning als bondgenoot van Hendrik III en Hendrik IV van Duitschland deelnemen aan vele krijgstochten, maar in weerwil hiervan huldigde hij toch de opperheerschappij dezer Duitsche vorsten. Zijne ondernemingen liepen meestal ongelukkig af. Alleen in de kerkgeschiedenis is hij beroemd geworden, omdat hij zeer onderdanig was tegenover de geestelijkheid en een groot aantal Christelijke kerken liet bouwen.

Op zekeren nieuwjaarsavond hadden eenige Denen op een groot drinkgelag in den koninklijken burcht te Roeskilde zich ongunstig over den koning en diens ongelukkige krijgstochten uitgelaten. Swen liet de schuldigen den volgenden morgen vermoorden in dezelfde kerk, waar eens zijns vaders bloed gestroomd had. Onmiddellijk na dien moord wilde hij zelf de godsdienstoefening bijwonen; doch de bisschop, die juist op het punt stond, de mis te vieren, trad hem te gemoet en verbood hem, de kerk binnen te treden. Toen de koning toch voorwaarts wilde dringen, zette de bisschop hem de punt van zijn staf op de borst en noemde hem een beul, die niet waardig was, het met bloed bevlekte godshuis te betreden.

Des konings gevolg snelde met uitgetogen zwaard toe, om den bisschop te dooden, doch Swen bracht zijne onstuimige aanhangers tot bedaren en keerde naar den koninklijken burcht terug. Hij verwisselde zijn vorstelijk gewaad met het kleed eens boetelings en ging barrevoets naar de kerk, waar hij zich in het voorportaal ter aarde wierp. De bisschop ontving de schuldbelijdenis uit den mond des konings, richtte den boetvaardige op en onthief hem van den ban.

Nog ernstiger was een andere twist, waarin Swen met de kerk gewikkeld werd, en waarin hij zich ten slotte even toegevend betoonde. De koning had namelijk de weduwe van den Zweedschen vorst Anund Jacob, Gunhild,

tot vrouw genomen, zonder echter eene zijner talrijke bijzitten van het hof te verwijderen. Zijne bijzit Thora, die tot dusver het hoogst in de koninklijke gunst stond aangeschreven, vergiftigde, door ijverzucht gedreven, de koningin, in de hoop, dan zelf de plaats der vermoorde in te nemen. Doch Swen huwde de stiefdochter zijner overleden vrouw, die dus ook zijne eigen stiefdochter was.

Tevergeefs poogden de bisschoppen hem terug te houden van dit huwelijk, dat zoo geheel met de kerkelijke wetten in strijd was; hij antwoordde, dat, indien zij het waagden hem in den ban te doen, de aartsbisschoppelijke diocese te vuur en te zwaard verwoest zou worden. De priesters vreesden den toorn des konings niet, de paus slingerde hem zijn banvloek naar het hoofd en Swen waagde het niet, zijne bedreiging ten uitvoer te brengen. Hij onderwierp zich aan het gebod der kerk, liet zich van zijne stiefdochter scheiden en zond haar naar hare bezittingen in Zweden terug. Hij zelf gaf zich verder onbeteugeld aan het losbandige leven over, dat hij tot dusver met zijne bijzitten geleid had.

Swen stierf den 28^{en} April 1076. Het volk had hem den naam »vaderkoning" gegeven, niet omdat hij een vader voor zijn volk geweest was, maar vanwege zijn groot aantal natuurlijke kinderen van allerlei moeders, hetwelk men aan zijn hof aantrof. Veertien dezer zonen overleefden hem. Hij werd de stamvader eener lange reeks van Deensche koningen.

ZES EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Ontdekking van IJsland. Vestiging der Noren aldaar. De IJslandsche republiek Invoering van het Christendom. De Skalden De ontdekking van Amerika. De Noormannen in Rusland. De Waraegers. Ross en de Russen. Rurik en zijne broeders. Grootvorst Oleg Igor. Olga. Swetoslaw. Jaropolk. Wladimir I, de Groote Het Christendom bij de Russen De opvolgers van Wladimir. Jaroslaw I. Rusland op het toppunt van zijn bloei. Verval van het rijk.

De onweerstaanbare lust tot verre tochten voerde de koene Noormannen over den oceaan niet alleen naar het zuiden, maar ook naar het noorden heen. Zagen wij hen in Engeland en Frankrijk, zelfs in het zuiden van Italië nieuwe staten stichten, hetzelfde deden zij ook in het hooge noorden.

Het eiland IJsland werd waarschijnlijk in de 8^{e} eeuw door de Ieren ontdekt. Een Iersche monnik, Dicuilus, schreef in het jaar 825 een werkje over de afmeting van den aardbol, waarin hij van een eiland, hetwelk voor IJsland moet worden gehouden, het volgende zegt: »Geestelijken, die van 1 Februari tot 1 Augustus op dit eiland vertoefden, deelden mij mede, dat hier de ondergaande zon niet alleen in den zomer, tijdens het solstitium, maar ook in de daaraan voorafgaande en daarop volgende dagen, zich des avonds als het ware achter een kleinen heuvel verbergt, gedurende welken korten tijd het daar volstrekt niet donker wordt. Integendeel, de mensch kan, even alsof de zon aan den hemel stond, elken arbeid verrichten en zelfs de luizen op zijn priesterhemd zoeken. Zij meenden, dat, indien zij zich op een der bergen van het eiland bevonden hadden, de zon voor hen in het geheel niet verborgen zou geweest zijn." *)

*) Gesch van Denemarken, van F. C. Dahlmann.

De Ierscbe ontdekkers werden weldra door inwoners van Noorwegen gevolgd. De eerste vestiging van Noren had plaats in het jaar 874.

Ingulf en Leif, die eene bloedschuld op zich geladen hadden, en daarom vluchten moesten, zeilden, elk met een schip, dat al hunne bezittingen, hunne aanhangers en slaven bevatte, naar het noordelijk eiland, om zich hier voor goed te vestigen.

Leif, die het eerst aankwam, werd door zijne slaven vermoord, dewijl hij hen voor den ploeg wilde spannen, om het land te bebouwen. De slaven moesten deze daad met den dood boeten; hunne weduwen werden door Ingulf naar zijne woonplaats overgebracht, die in het zuiden van het eiland lag en het middelpunt van alle verdere volkplantingen werd.

IJsland was in die dagen nog geheel met wouden bedekt; de luchtgesteldheid verschilde er weinig van die van het noordelijk gedeelte van Noorwegen. Terwijl thans op de bergen slechts eene dwergachtige soort van berk tieren wil en aardappelen, kool en wortelen de eenige voortbrengselen van den landbouw zijn, werd er toen eene groote hoeveelheid graan verbouwd en leverden de wouden zelfs hout voor den scheepsbouw op. Eerst door het onvoorzichtig uitroeien van de bosschen is de luchtgesteldheid van IJsland waarschijnlijk zóó ongunstig geworden, als zij tegenwoordig is.

»De Noorweegsche volkplanter miste weinig, waaraan hij thuis gewoon was, en kon hier de handen veel vrijer uit de mouw steken. Alle dalen die in de zeeboezems uitliepen, waren toen met welig houtgewas bedekt; zoo lang IJsland een vrijen staat vormde, trof men er bosschen aan, waarin kolen gebrand werden. Dewijl men ook aan brand- en werkhout voor het dagelijksch gebruik geen gebrek had, woonde de IJslander toen veel meer op zijn gemak dan heden ten dage. Hij bezat zijn vuurhuis evengoed als de Noorweger, d. i. hij bezat een huis van hout opgetrokken, dat verwarmd werd door middel van een zorgvuldig onderhouden houtvuur, dat zich in het midden van het vertrek, d. i. van het geheele huis bevond. De bedden stonden tegen de beide verst verwijderde wanden, dan volgde een gang vóór de bedden, hierop eene lange rij banken, aan weerszijden en in het midden van elke rij stond een houten zetel. Aan den zuidelijken wand stond de heilige, met zuilen versierde zetel van den huisvader, die altijd met het gelaat naar het noorden zat; daar tegenover was een zetel geplaatst voor den een of anderen vereerden gast, ja zelfs een tweetal gasten kon daarop gemakkelijk plaats vinden" *).

De vruchtbare weiden en de valleien lokten als 't ware tot de veeteelt uit; de Noorsche volkplanters hadden het dus, enkele jaren van misgewas en hongersnood uitgezonderd, op IJsland zeer goed.

De volkplantingen groeiden onophoudelijk aan. Vooral onder de regeering van Harald Haarfagar zette een groot aantal Noren zich op het eiland neder. Ook uit Zweden dreef de zucht naar avonturen ondernemende mannen naar het hooge noorden; in een tijdsverloop van 60 jaren groeide de bevolking van het eiland zoo zeer aan, dat wij er, zonder de slaven mede te rekenen, meer dan 20,000 inwoners aantreffen.

Terwijl de Noorsche volkplantingen in andere landen steeds het gevolg waren van overwinningen en dienvolgens den aanvoerders der krijgsbenden de gelegenheid boden om een koninkrijk te stichten, wilden de volkplanters op IJsland geen meester boven zich dulden. Zij vormden eene aristocratische republiek met eigenaardige, echt-Germaansche wetten.

Het eiland lag zoo ver verwijderd van alle bewoonde landen, dat het hoogst moeilijk was, van daar uit rooftochten te ondernemen, slechts enkele rustelooze avonturiers gingen daartoe over; de meeste volkplanters echter waren niet in de gelegenheid om oorlog te voeren, zij konden dus al hunne

*) Dahlmann.

vermogens naar lichaam en geest tot de ontwikkeling van hun kleinen staat en tot strijd tegen de woeste natuur aanwenden.

Meer dan eene eeuw verliep na de aankomst der eerste volkplanters op IJsland, eer het Christendom daar de heerschende godsdienst werd. In het jaar 998 wendde koning Olaf Trygvaeson eene poging tot bekeering van de IJslanders aan, door een Duitsch priester, Thangbrand genaamd, naar hun eiland te zenden. De Duitscher was echter voor zijn zendingswerk niet bijzonder geschikt. Wel bekeerde hij enkele IJslanders, doch spoedig maakte hij zich door zijne opvliegendheid en zijn dweepzieken ijver gehaat. Twee mannen, die spotdichten op hem gemaakt hadden, werden door hem gedood.

Deze soort van bekeeringsijver beviel den IJslanders niet; slechts twee jaren kon de zendeling het op het eiland uithouden; toen hij eindelijk een derden heiden van het leven beroofd had, moest hij naar Olaf terugkeeren.

Betere vruchten droeg een paar jaren later de arbeid van een anderen priester, Thornod, die van Noorwegen naar IJsland overstak. Vele heidenen werden door hem gedoopt.

De Christenen en heidenen stonden een tijdlang vijandig tegenover elkander; in eene der volksvergaderingen zou het bijna tot een gevecht gekomen zijn, indien niet de goede woorden van den voorstander der gemeente den vrede hersteld hadden. Ten einde gelijke wetten en gelijke zeden op IJsland in te voeren, besloten de heidenen, dewijl de Christenen de meerderheid uitmaakten, zich te laten doopen. Er werd eene wet uitgevaardigd, die bepaalde, dat ieder volkplanter zich moest laten doopen, doch dat hij tevens het recht behouden zou om den ouden goden in het geheim offeranden te brengen. Deze vrijheid, den heidenen verleend, werd echter binnen weinige jaren door den dweepzieken ijver der Christenen hun weer ontnomen. In het jaar 1057 werd de eerste IJslandsche bisschop door den aartsbisschop Adelbert van Bremen aangesteld.

In weerwil van hunne bekeering bleven de IJslanders nog altijd eene groote liefde koesteren voor de oude Noorsche sage, voor de in het heidendom wortelende zangen der voorvaderen.

»Wanneer de winter de insluimerende natuur overviel en in hare reusachtige lijkwade wikkelde, zoodat het koken der warme bronnen en de vlammen der vulkanen het eenige teeken van leven in de geheele schepping waren; wanneer de gerechtshoven zwegen en de boer buiten 's huis zeer weinig meer te doen vond, ging, terwijl hij uit storm en vorst naar zijn vuurhuis terugkeerde, om zich aan de zijde van zijn gezin en van den bij hem overwinterenden vreemden gastvriend neer te zetten, voor hem eene nieuwe wereld, eene wereld der herinnering, open. Ongetwijfeld verloor de IJslander van alle zonen van het noorden het meest, toen hij van den dienst zijner goden afgetrokken en tot den bleeken Christus bekeerd werd. Hij verloor alles, waarin hij zich tot dusver thuis gevoeld had, waarin hij een meester was geweest, namelijk zijn oude beschouwing der natuur en met haar den zichtbaren en tastbaren grond voor al zijne wetenschap, zijne leer van de schepping en van den ondergang der wereld, die alleen in dat land van ijs en gloed zoo ontstaan kon, als zij in Voluspa ons te aanschouwen wordt gegeven; hij verloor die met zorg bijeenverzamelde gewrochten zijner rijke verbeelding, die aan den eenen kant de vrucht was zijner armoede, doch aan den anderen kant zijn troost uitmaakte voor het gemis van buit en roem, in den bloedigen strijd behaald, om in den godsdienst, uit het zuiden tot hem gekomen, een leerling te zijn en altijd te blijven. Hij was niet in staat zijne heilige muziek of zijne beelden over te nemen. Zijn houten bedehuisjes, dikwijls zoo klein dat de hangmat van een reiziger, die daarin de nacht doorbracht, met het eene eind aan het altaar, met het andere aan den kansel vastgemaakt werd, verhieven zich nooit tot prachtige domkerken, en eene levendige deelneming

aan de wetenschap, die zich van de Latijnsche taal bediende, was hier onmogelijk" *).

De heidensche sage leefde in weerwil van de invoering des Christendoms op IJsland voort, zij ging van mond tot mond, zij werd oververteld en gezongen en juist op dit noordelijk eiland bleef zij het trouwst bewaard. Van IJsland zijn de beste verzamelingen van sagen afkomstig, namelijk de oude en de jonge Edda, die onze hoofdbronnen voor de Scandinavische godenleer uitmaken.

Op IJsland vormden zich de meest beroemde skalden, die aan de Noorsche hoven de dappere daden der helden bezongen.

Na de ontdekking van IJsland strekten de Scandinaviërs hunne tochten al verder en verder uit. Hun komt de verdienste toe, welke ongeveer 500 jaren later aan Christophorus Columbus is toegeschreven, van de ontdekking van Amerika.

Reeds in het jaar 877 heeft, naar men verhaalt, een Noorman de Groenlandsche kust gezien; 100 jaren later ontdekte een IJslander, die door binnenlandsche veeten van zijn eiland verdreven was, Erik de Roode, Kaap Farewell. Hij noemde dat land, om zijn schoonen, begroeiden oever, Groenland. Op een tweeden tocht werd de stoute zeevaarder reeds vergezeld door 38 schepen, met een groot aantal volkplanters bemand, die besloten zich op Groenland neder te zetten.

In het jaar 999 kwamen de eerste Christenzendelingen daar aan; het Christendom breidde zich aanhoudend uit, en reeds in het jaar 1124 was een Christelijk bisschop op Groenland gevestigd.

Eeuwenlang heeft de IJslandsche volkplanting op Groenland bestaan, doch in het begin der 14e eeuw werden alle betrekkingen met het Scandinavische moederland afgebroken; waarschijnlijk werd het klimaat allengs ongunstiger, de Christelijke koloniën gingen langzamerhand door hongersnood, het gevolg van herhaald misgewas, en door besmettelijke ziekten te gronde, dewijl zij uit het moederland geene ondersteuning meer ontvingen.

Ook verder naar het zuiden werden de Noordamerikaansche kusten door de Noormannen bezocht; een zoon van Erik den Rooden is, naar men verhaalt, tot in den omtrek van het tegenwoordige New-York doorgedrongen en gaf aan het land, vanwege de wilde wijnstokken, die men er aantrof, den naam Winland of Wijnland.

De ontdekkers van Amerika hadden in Groenland geene menschen, maar wel menschelijke woningen en de overblijfsels van booten gevonden. Op eene plaats, die een weinig meer zuidwaarts lag, waren zij genoodzaakt de inboorlingen te bestrijden. Dezen boden in hunne uit leder vervaardigde booten den Noormannen een krachtigen tegenstand en vervolgden de volkplanters door hunne met groote juistheid afgeschoten pijlen. Wegens hunne kleine gestalte werden zij door de Noren dwergen genaamd. Ongetwijfeld waren zij de voorvaderen der Eskimo's, met wie deze dwergen, zoowel wat hunne lichaamsgestalte als wat hunne zeden betreft, veel overeenkomst vertoonden.

Niet alleen naar het zuiden en het noorden, niet alleen naar het verre westen, ook naar het oosten brachten de koene Noren hunne zegevierende wapenen over. Zij breidden hunne heerschappij uit over de uitgestrekte landen, die het tegenwoordige Rusland uitmaken.

In dit groote, vlakke land hadden zich na de volksverhuizing grootendeels Slavische volksstammen neergezet; zij heerschten van den Dnieper in het zuiden tot aan het meer Ilmen in het noorden en grensden daar aan de Finsche stammen, die het hooge noorden bewoonden.

Van hunne vroegere geschiedenis is ons zoo goed als niets bekend. Nestor, die in het jaar 1114 stierf, somt een groot aantal Slavische stammen

*) Dahlmann.

op. Hij beschrijft ons de meeste als zacht van zeden, maar aan eigenaardige gebruiken en gewoonten gehecht. Andere stammen daarentegen leefden, naar hij verhaalt, in de bosschen, aan redeloos vee gelijk, en voedden zich met de onreinste zaken, terwijl zij een groot behagen vonden in het aanheffen van gezangen ter eere van den duivel. Anderen weder waren geheel aan wilde dieren gelijk, zij vervolgden elkander onderling met de grootste woede en bedreven de schandelijkste zedeloosheid. Het huwelijk bestond bij hen niet, doch zij roofden de meisjes, wanneer dezen aan de bronnen kwamen, om water te putten, en koelden zoo hunne dierlijke hartstochten.

Met deze Slavische stammen kwamen reeds in de 9e eeuw de avontuurlijke Noormannen in aanraking; zij werden hier Waraegers of Waeringers genoemd. Na menig gevecht met de Finsche kustbewoners baanden zij zich een weg door de Slavische landen, ja zij drongen, naar men verhaalt, zelfs tot Constantinopel door. Een dezer Waeringsche stammen werd, naar hun aanvoeder Ross, de Russen genoemd; naar hem heeft later het geheele volk den naam Russen ontvangen.

De Slaven sloegen menigen aanval der Waeringers af, doch eindelijk, zoo verhaalt ons Nestor, droegen zij zelf hun de heerschappij op.

Dewijl zij menigmaal onderling verdeeld waren en hunne twisten weldra in bloedige veeten ontaardden, besloten zij een buitenlandsch vorst te kiezen, die hen besturen en hunne geschillen beslechten zou. Zij zonden gezanten tot den vorst der Waeringers en lieten hem zeggen: Ons land is groot en wij hebben overvloed van alles, maar orde en gerechtigheid ontbreken ons. Kom daarom, ten einde van ons land bezit te nemen en ons te regeeren!

Drie Waeringsche broeders gaven aan die roepstem gehoor: Rurik, Sineus (Sina) en Trusvor. Zij verdeelden het land, doch toen de beide laatstgenoemde stierven bleef Rurik — de oudste — heer en meester van het geheele Slavische gebied. Hij trok naar het meer Ilmen en bouwde daar de stad Nowgorod, of liever hij breidde haar slechts uit, want volgens andere berichten bestond zij reeds sinds langen tijd.

De Waeringsche vorsten waren door een groot aantal hunner Noorsche vrienden vergezeld geweest; Rurik verdeelde het land onder zijne verschillende aanvoerders, die zich in de voornaamste steden vestigden.

Zoo wordt ons de oorsprong verhaald van den eersten Russischen staat, welks zetel te Nowgorod gevestigd was. Terzelfder tijd ontstond een tweede staat te Kiew.

Askold en Dir, twee Waeringers, wilden een leger naar Constantinopel voeren. Op hun tocht kwamen zij voor Kiew en maakten zich van deze stad meester. Vele Scandinaviërs volgden hen en de Waeringsche heerschappij werd op hechte grondslagen gevestigd. De beide Waeringers onderwierpen de in de nabijheid wonende Slaven.

Rurik, die van 862 tot 879 regeerde, werd de stamvader van een vorstenhuis, welks nakomelingen zich meer dan 500 jaren achtereen op den troon wisten te handhaven. Vijftig grootvorsten van Rusland zijn daaruit voortgekomen.

Rurik liet bij zijn dood een jeugdigen zoon, Igor, na; hij had aan een dapper bloedverwant, Oleg, genaamd, de voogdijschap over den knaap toevertrouwd. Deze voogd voerde echter het bewind in zijn eigen naam, hij nam den titel van grootvorst aan en wist ook het tweede Waeringsche rijk aan zijne macht te onderwerpen.

Askold en Dir hadden namelijk een rooftocht tegen het Grieksche rijk ondernomen. Met 200 vaartuigen waren zij aan de Grieksche kust geland en nadat zij den omtrek van Constantinopel vreeselijk verwoest hadden, sloegen zij zelfs het beleg om die stad. Zij werden afgeslagen en verloren bij een storm hunne meeste schepen, slechts enkele vaartuigen keerden naar Kiew terug. Hunne macht was door dien ongelukkigen veldtocht zoo verzwakt, dat het Oleg weinig moeite kostte, die geheel te fnuiken.

Nadat hij Askold en Dir gedood had, onderwierp hij Kiew en de omliggende landen en verplaatste zijne residentie naar laatstgenoemde stad. Kiew werd, gelijk Nestor zich uitdrukt, de Russische hoofdstad, de moeder der Russische steden. Van dezen tijd af nam het land den naam van Rusland, land der Russen, aan.

Oleg ondernam van Kiew uit gelukkige krijgstochten tegen de Slavische volksstammen, welke hij, den een voor, den ander na, schatplichtig maakte. Hij bouwde vele steden en ondernam eindelijk zelfs een tocht tegen Constantinopel, volgens Nestors verhaal met 2000 schepen, die hij gedeeltelijk met Noorsche, gedeeltelijk met Slavische en Finsche krijgslieden bemande. De meeste Waeringers droegen Duitsche namen. Aan de Grieksche kusten pleegde Oleg op de wijze der Noormannen, gruwelijke wreedheden; de gevangenen werden deels vermoord, deels verminkt. Keizer Leo Philosophus was zoo ontzet over de door de Russen behaalde voordeelen, dat hij om vrede smeekte en zich bereid verklaarde tot het betalen van eene schatting. Er werd een verdrag gesloten, hetwelk zeer merkwaardige bepalingen bevatte omtrent het verkeer tusschen de Grieken en de Russen; het is in zijn geheel in Nestors kroniek opgenomen.

Igor (912—945), de zoon van Rurik en opvolger van Oleg, was gehuwd met Olga. Toen hij in het jaar 945 op een krijgstocht tegen de oproerige Drewlenen door den vijand gevangen genomen en onder vreeselijke martelingen ter dood gebracht was, voerde Olga bijna 10 jaar lang met vaste hand de teugels des bewinds voor haar minderjarigen zoon Swetoslaw (945—972). Nadat zij den dood van haar echtgenoot op de Drewlenen gewroken had, wijdde zij al hare krachten aan de regeling van de binnenlandsche aangelegenheden des rijks. Men verhaalt, dat zij de heirwegen verbeterd en het bestuur op een geregelden voet gebracht heeft, zoodat in haar tijd de steden sterk in bloei toenamen. Zij was, naar men ons mededeelt, het Christendom toegedaan. Ten einde den doop te ontvangen, reisde zij naar Constantinopel. Toen zij, te Kiew teruggekeerd, haar zoon overreden wilde om insgelijks het Christendom te omhelzen, antwoordde hij: »Hoe zou ik een vreemden godsdienst kunnen aannemen, mijne getrouwen zouden mij bespotten." Hij had gelijk; de Waeringers waren evengoed afgodendienaars als hunne broeders in het Scandinavische vaderland; ook de Russische Slaven bekeerden zich nog niet tot het Christendom, terwijl hunne meer westelijk wonende stamgenooten sinds lang gedoopt waren.

Nadat Swetoslaw meerderjarig was geworden, nam hij zelf de teugels van het bewind in handen. Hoewel hij den Christenen niet bijzonder gunstig gezind was, haatte hij hen toch niet, en liet daarom rustig toe, dat zendelingen den Christelijken godsdienst verbreidden. Hij zelf had alleen smaak voor den oorlog; het grootste gedeelte van zijn leven bracht hij op veldtochten door, waarbij hij zich de hardste ontberingen oplegde. Hij sliep steeds onder den blooten hemel, het dek van zijn paard was zijn bed, het zadel zijn hoofdkussen. Zijn voedsel bestond in paardevleesch of in wildbraad, dat hij zelf boven een kolenvuur roosterde.

Hij onderwierp vele Slavische stammen, die tot dusver geene schatting betaald hadden, aan zijn gezag, en drong op een strooptocht tot in het hart van het Byzantijnsche rijk door.

Na zijn dood, in het jaar 972, verdeelden zijne drie zonen het rijk. Zij geraakten spoedig met elkander in twist. De oudste hunner, Jaropolk (972—980) maakte zich van de alleenheerschappij meester, welke hem echter door zijn broeder Wladimir ontrukt werd. Jaropolk, die zich vol vertrouwen aan zijn broeder had overgegeven, werd op diens bevel vermoord en daar de tweede broeder in dien tijd gestorven was, werd Wladimir I (980—1015) weder alleenheerscher des rijks. Hij heeft bij de Russische kroniekschrijvers door stoute krijgstochten, door de veroveringen, waardoor hij zijn rijk uitbreidde, wederrechtelijk den bijnaam »de Groote' ontvangen en zich door zijne bekeering

tot het Cristendom ook de geestelijkheid te vriend gemaakt. Die bekeering had in het jaar 988 plaats.

Reeds sinds een aantal jaren hadden zendelingen der meest verschillende godsdiensten beproefd, Wladimir voor hun geloof te winnen. Grieksche en Roomsch-Katholieke Christenen, Israëlieten en Mohammedanen verschenen aan zijn hof; en hij hoorde aller prediking aan. De Mohammedanen gaven hem verleidelijke beschrijvingen van hun paradijs; daar zij echter het gebruik van wijn en varkenvleesch verboden, voerde Wladimir hun, volgens Nestor, te gemoet: »Drinken is het hoogst genot der Russen, zonder dit kunnen wij niet leven." Den Joden antwoordde hij op hunne toespraak, dat zij, die God in zijn toorn over de geheele wereld verstrooid had, geene pogingen moesten doen om anderen te bekeeren.

Om zich ten aanzien van den godsdienst, door de Griekschе priesters verkondigd, nauwkeuriger te onderrichten, zond Wladimir gezanten naar Constantinopel; dezen brachten hem zeer gunstige narichten omtrent den Griekschen Katholieken godsdienst over. »Wij wisten niet," zoo spraken zij, »of wij in den hemel of op de aarde waren, want inderdaad, op aarde is het onmogelijk, zooveel rijkdom en verheven pracht te vinden." Zij voegden er nog bij: »Indien de Griekschе godsdienst slecht was, zou uwe grootmoeder Olga, de wijste der stervelingen, haar niet aangenomen hebben."

Deze redenen bepaalden Wladimirs besluit om den Griekschen godsdienst te omhelzen.

Juist in die dagen was hij in oorlog gewikkeld met de Grieken; hij nam de stad Cherson in Taurië in en zond daarop een gezantschap tot de keizers Basilius II en Constantius VIII, met het verzoek, dat dezen hem hunne zuster Anna ter vrouw zouden geven; ingeval de keizers zijn verzoek van de hand wezen, dreigde hij Constantinopel te veroveren, evenals hij Cherson gedaan had.

Toen de keizers hem antwoordden, dat een heiden geene Griekschе vorstin tot vrouw kon krijgen, verklaarde Wladimir zich bereid den doop te ontvangen. Hij werd dan ook, zoodra de vorstin te Cherson was aangekomen, door den bisschop dier stad gedoopt. Anna, de zuster der Duitsche keizerin Theophano, werd Wladimirs echtgenoote. Hij voerde haar naar zijne residentie Kiew. Zoodra hij hier aankwam, gaf hij bevel de afgodsbeelden te verbrijzelen. Deze werden door de straten gesleept, uitgejouwd, met drek gegooid en vervolgens in den Dnieper geworpen. Den volgenden dag liet hij door de straten omroepen, dat ieder, hetzij rijk of arm, die den volgenden morgen niet aan den oever der rivier verscheen, om zich te laten doopen, als opstandeling gestraft worden zou.

Het volk gehoorzaamde zonder tegenspraak het bevel van zijn vorst; de Slaven meenden, dat indien de doop niet voordeelig was geweest, de grootvorst dien niet aangenomen zou hebben. Wladimir en czarin Anna, gelijk Nestor haar noemt, verschenen aan den oever, om getuigen van de plechtigheid te zijn. Zoodra het volk hen zag, wierp het zich in het water, sommigen tot aan den hals, anderen tot aan de borst; de op den oever achtergebleven kinderen werden met water besprenkeld. De priesters lazen daarbij hunne gebeden en op deze wijze werd het geheele volk gedoopt.

Het was een belangrijk feit, dat Wladimir de Griekschе geloofsbelijdenis aannam, Rusland bleef hierdoor bevrijd van de Roomsche hierarchie en van het celibaat; aan den anderen kant vonden hierdoor de Byzantijnsche zeden ingang bij de bevolking.

Weldra smolten de verschillende nationaliteiten, de heerschende Waeringers met de Slaven en Grieken inéén. Evenals in Frankrijk, drongen ook hier de veroveraars, de Noormannen, het volk hunne eigen zeden en gewoonten niet op, maar ging hun volkskarakter integendeel hoe langer hoe meer verloren. Zelfs de Germaansche namen werden door Slavische verdrongen. Zoo

ontstond in Rusland een eigenaardig Oostersche staat, die langen tijd niet den minsten invloed op den loop der wereldgebeurtenissen uitoefende. Alleen Wladimirs naaste opvolgers hebben wij nog te vermelden.

Wladimir had 12 zonen, van welke 8 hem overleefden, bovendien had hij zijn neef Swetopolk, den zoon van Jaropolk, als kind aangenomen. Deze zonen, die het land onder elkaar verdeelden, doch die allen gaarne de alleenheerschappij zouden bezeten hebben, beoorloogden elkander onophoudelijk. Swetopolk, een bloeddorstig woesteling, maakte zich van de grootvorstelijke waardigheid meester; onder zijn wreed en willekeurig bestuur (1014—1040) bleven oorlog en verdeeldheden het land teisteren, totdat eindelijk Jaroslaw I (1019—1054), die aanvankelijk slechts vorst van Nowgorod geweest was, het geheele rijk weer onder zijn schepter vereenigde. Jaroslaw was een vredelievend vorst; schoon hij den strijd niet duchtte, voerde hij toch minder oorlog met het doel om veroveringen te maken, dan wel om de grenzen tegen de naburige barbaarsche volksstammen te dekken.

Rusland stond in die dagen op eene hoogte van macht en staatkundige beteekenis, welke het met de groote staten van het westen op één lijn plaatste. Het strekte zich van den mond der Newa tot den Dnieper, van de samenvloeiing der Osa met de Wolga tot de bronnen van den Weichsel uit en besloeg eene oppervlakte van 20.000 vierkante mijlen.

Jaroslaw onderscheidde zich bovenal door zijne werkzaamheid als wetgever; van hem is een Russisch recht afkomstig, dat de grondslag der lijfstraffelijke rechtspleging in Rusland werd. Hij bevorderde kunst en wetenschap, riep Grieksche kunstenaars en geleerden naar zijn hof, stichtte scholen en beschermde de kerk. Hij zelf legde zich in zijne vrije oogenblikken op de studie toe, waaraan hij menigmaal niet alleen de dagen, maar zelfs de nachten wijdde. Met de vorsten der beschaafde volken van Europa poogde Jaroslaw vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen. Met dit doel huwde hij zijne dochters aan buitenlandsche vorsten uit; eene harer werd de gemalin van den Franschen koning Hendrik I. Met den patriarch van Constantinopel onderhield hij een levendig verkeer; toch wist hij de onafhankelijkheid der Russische kerk te bewaren, daar hij op eigen gezag te Kiew een metropolitaanbisschop aanstelde.

Jaroslaw had zijn rijk tot een hoogen trap van bloei en aanzien verheven, waarvan het na zijn dood spoedig afdalen zou, om dien eerst onder de merkwaardige regeering van Peter den Grooten weer te bereiken. De hoofdoorzaak van dit snelle verval was de bepaling omtrent de erfopvolging, door Jaroslaw vastgesteld. Hij verdeelde het rijk onder zijne vijf zonen, van welke de oudste den titel van grootvorst voeren en over zijne broeders eene soort van patriarchaal gezag uitoefenen zou. Daar elk dier zonen echter als onafhankelijk vorst regeerde en van alle toezicht op het binnenlandsch bestuur zijns rijks bevrijd wilde zijn, kon het niet anders, of de eenheid des rijks ging weldra verloren.

Met den dood van Jaroslaw treedt het Russische rijk in de wereldgeschiedenis geheel op den achtergrond; het zou daarom een volkomen nutteloos werk zijn, de geschiedenis der grootvorsten, die na Jaroslaw in de eerstvolgende eeuwen over Rusland regeerden, in hare bijzonderheden te verhalen.

ZEVEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Spanje. Het rijk der Ommyaden. Abd-Errahman. Hischam I. Hakem I Oprichting van de lijfwacht. De grondslagen der Spaansche vloot gelegd. Zeeroof, door Abd Errahman II gepleegd. Vervolging van de Christenen Marteldood van Perfectus. Vrijwillig martelaarschap van vele Christenen. Zware straffen. Abd-Errahman III. Uitbreiding van het gebied der Ommyaden. Het Moorsche rijk op het toppunt van zijn bloei. Landbouw, handel en nijverheid. Kunst en wetenschap. Prachtige gebouwen. Merkwaardig gezantschap van Otto den Grooten. Hakem II. Bloeitijd der Moorsche wetenschap. De groote bibliotheek. De geleerde genootschappen. De geleerde vrouwen. Hischam II. De vizier Almanzor. Zijne veldtochten. Verval van het Moorsche rijk. De Christelijke staten in Spanje. Ferdinand van Castilië. Strijd tusschen de Christenen en de Mooren. De onsterfelijke Cid.

In Spanje had de laatste afstammeling der Ommyaden, Abd-Errahman een rijk gesticht, dat minder door zijne onmiddellijke aanraking en door zijne oorlogen met de overige staten van Europa, dan wel door zijne innerlijke ontwikkeling en zijn invloed op de geestesbeschaving van alle volken eene belangrijke plaats in de wereldgeschiedenis inneemt.

De Mohammedanen hadden in dien tijd bijna geheel Spanje veroverd; alleen in de woeste gebergten in het noorden van het schiereiland wisten de derwaarts gevluchte Christenen hunne onafhankelijkheid te bewaren; zij vormden daar een aantal staten, van welke later de herovering van Spanje zou uitgaan. Het middelpunt der Mohammedaansche heerschappij was Cordova. Abd-Errahman noemde zich emir of vorst van Cordova. Den titel van khalif, beheerscher aller geloovigen, nam hij niet aan, hoewel hij zich van de Abbassiden geheel onafhankelijk maakte en elke poging om Spanje onder het gezag der khalifen terug te brengen met schitterend gevolg afsloeg. Toen de Abbassidische khalif Mansoer een leger tegen hem afzond, versloeg hij dit geheel; 7000 man bleven op het slagveld. Ook de vijandelijke aanvoerder sneuvelde; Abd-Errahman zond zijn hoofd naar Kairawan en liet, om den khalif te hoonen, dit bloedige hoofd des nachts op de marktplaats op een paal steken. Men verhaalt zelfs, dat hij het naar Mekka zond, waar Mansoer zich toen juist ophield; daar werd het op zijn bevel aan de poort van het paleis vastgespijkerd; verschrikt riep Mansoer uit, dat hij zich verheugde, wijl de zee tusschen hem en dien duivel golfde.

Even vruchteloos als de pogingen der Abbassiden, om zich weer van de Spaansche heerschappij meester te maken, waren de pogingen tot opstand van eenige legerhoofden, o. a. van den emir Ibn al Arab, van Saragossa, waarvan wij den uitslag reeds in de geschiedenis van Karel den Grooten verhaald hebben.

Karels veldtocht naar Spanje eindigde, gelijk wij weten, met de vernietiging van een deel van het Frankische leger in het dal van Roncevalles. Toch leverde deze onderneming eene belangrijke uitkomst op, namelijk de stichting van de Spaansche Mark, waaruit na vele met afwisselend geluk gevoerde oorlogen twee Christelijke staten, het koninkrijk Navarra en het graafschap Barcelona, later Catalonië genaamd, zijn voortgekomen.

Hoewel Abd-Errahman gedurende zijne gansche regeering (759—788) bijna onophoudelijk in oorlogen gewikkeld was, blonk hij toch door zijne werkzaamheid als regent nog meer uit dan door zijne veldtochten. Hij vestigde de Arabische of, gelijk zij genoemd werd, de Moorsche heerschappij in Spanje op hechte grondslagen, door een geregeld bestuur in te voeren, ten gevolge waarvan handel en verkeer op verrassende wijze toenamen. De onderworpen Christenen behandelde hij zeer zacht; hij verminderde zelfs de hun opgelegde schattingen. Zijne residentie Cordova luisterde hij op door prachtige gebouwen, o. a. door den schoonen koninklijken burcht Alkazar en door de groote moskee, een der meestberoemde gewrochten van Mohammedaansche bouwkunst in Europa, die echter eerst onder zijne opvolgers voltooid werd.

Abd-Errahmans zoon en kleinzoon Hischam I en Hakem I (796—822) regeerden in zijn geest. Hoewel zij, evenals bijna alle Moorsche vorsten zoowel met mededingers naar den troon als met de Christenen in het noorden meer dan één zwaren strijd te voeren hadden, bevestigden zij het rijk der Ommyaden toch meer en meer.

Hakem was de eerste, die een staand leger vormde, hij omringde zich met eene sterke lijfwacht, die grootendeels uit slaven bestond. Hij legde ook de grondslagen voor eene Spaansche zeemacht op de Middellandsche zee, daar hij een groot aantal schepen deed bouwen. De opperbevelhebber der vloot ontving den titel amir al ma (admiraal, bevelhebber ter zee).

Spoedig was de Spaansche vloot bij alle kustbewoners der Middellandsche zee zeer geducht; de berichten uit dien tijd weten niet genoeg van de rooftochten der Moorsche zeeschuimers te verhalen; intusschen blijkt daaruit slechts zelden, of het vaderland dier roovers Spanje dan wel Afrika is geweest.

Ook Hakems zoon en opvolger Abd-Errahman II (822—852) breidde de vloot uit. Zij werd door hare koene rooftochten, zelfs in de verst verwijderde zeeën, meer en meer de schrik der Christenen. De Moorsche zeeschuimers waagden zelfs in het jaar 846 een aanval op Rome, veroverden het eiland Creta en namen voor een korten tijd de stad Alexandrië in Egypte in bezit.

Door middel zijner vloot wist Abd-Errahman de Noormannen van de Spaansche kusten te verdrijven; wel poogden zij meer dan eens zich in Spanje evenals in zoovele andere landen te vestigen, maar die pogingen werden telkens door de waakzaamheid van Abd-Errahman verijdeld.

Evenals zijne voorgangers onderscheidde ook deze vorst zich door warme liefde voor kunst en wetenschap; hij lokte dichters en geleerden naar zijn luisterrijk hof en stichtte prachtige gebouwen. De Christelijke geschiedschrijvers spreken in weerwil hiervan luide hun afschuw van dezen vorst uit, dewijl onder zijne regeering de Christenen in Spanje zware vervolgingen te verduren hadden. Het is de moeite waard, op dit punt in nadere bijzonderheden te treden.

De Christenen, die in Spanje onder de Moorsche heerschappij leefden en gewoonlijk met den naam van Mozaraben, d. i. onder de Arabieren vermengden, werden aangeduid, hadden tot dusver geene reden gehad om over hun lot te klagen, daar zij volstrekt niet zoo verdrukt werden als dit in andere Mohammedaansche staten het geval was. Niet alleen was het hun vergund vrijelijk en in het openbaar hun godsdienst uit te oefenen en zelfs van de klokken op hunne kerkgebouwen gebruik te maken, hetgeen anders in alle Mohammedaansche landen streng verboden was, maar zij hadden zelfs minder lasten te dragen dan vroeger onder de Christelijke regeering der West-Gothen; meestal werd over hen recht gesproken door hunne eigen gerechtshoven met Christelijke graven aan het hoofd. Zij genoten veel meer vrijheid dan de lagere volksklasse in eenigen Christelijken staat van dien tijd.

In weerwil hiervan kon het niet anders, of tusschen Christenen en Muzelmannen, vooral uit de lagere standen, moesten menigmaal oneenigheden voor-

vallen. De Mooren gaven maar al te dikwijls lucht aan hunne verachting voor de Christenen, die zij honden en ongeloovigen noemden. Wanneer de kleederen van een Moor door een Christen aangeraakt werden, spuwde de eerste op den grond en riep, dat hij verontreinigd was. Het Moorsche gemeen stoorde menigmaal een lijkstoet of eene processie der Christenen door met steenen of drek te werpen, en de Christenen namen van hun kant dikwijls bloedige wraak.

Tot aan het begin der regeering van Abd-Errahman II kwam de haat tusschen de Christenen en Mooren niet tot uitbarsting. Wel verhaalt men, dat in de eerste jaren van zijn bewind twee Christenen te Cordova wegens hun geloof ter dood gebracht zijn, doch het is de vraag of deze zoogenaamde martelaars niet misschien voor de eene of andere misdaad gestraft werden. Zekerheid bezitten wij op dit punt althans niet. Eerst ongeveer 25 jaren later moest een Christelijk priester, Perfectus, den marteldood ondergaan. In een vertrouwelijk gesprek met eenige Mooren had hij zich verachtelijk over den profeet uitgelaten en hij werd ten gevolge daarvan bij den Moorschen rechter als lasteraar van den profeet aangeklaagd en gevangen gezet. Aanvankelijk poogde hij zich te verontschuldigen, door aan zijne woorden eene verzachtende uitlegging te geven, doch hierover begon zijn geweten hem te knagen. Toen hij voor den rechter gebracht werd, herhaalde hij niet alleen zijne vroegere woorden, maar stiet hij op nieuw lasteringen tegen Mohammed uit.

De Moorsche wet veroordeelde allen, die zich aan die misdaad schuldig maakten, ter dood. Tevergeefs deed de rechter, die de voltrekking van het vonnis opzettelijk uitstelde, al zijn best om den priester tot herroeping te bewegen; Perfectus bleef onverzettelijk en werd eindelijk overeenkomstig de wet onthoofd.

De marteldood des priesters verwekte onder de Christenen niet alleen eene heftige verbittering, maar deed in veler hart ook den wensch ontstaan om hem na te volgen. Zijne standvastigheid werd hoogelijk bewonderd, zijn naam werd met den diepsten eerbied genoemd en weldra volgden andere dwepers zijn voorbeeld. Een monnik uit het klooster Tabanos, Isaäk genaamd, ging rechtstreeks naar den kadi en braakte een stroom van lasteringen en verwenschingen tegen den profeet uit. In de eerste opwelling van zijn toorn gaf de kadi den lasteraar een slag, doch de Mooren, die daarbij tegenwoordig waren, verweten den overheidspersoon zijne overijling.

De kadi liet den monnik nu naar de gevangenis brengen; dewijl deze onophoudelijk zijne lasteringen herhaalde, werd ook hij onthoofd.

Dit voorbeeld vond een groot aantal navolgers. In ééne week gingen zeven mannen vrijwillig naar den kadi, om den profeet te bespotten en zich zoo te laten onthoofden. Niet alleen mannen, ook vrouwen deden dit. Zekere non Maria verliet hare kloostercel en begaf zich naar Cordova, vergezeld door een ander jong meisje, de dochter van een Moor, die reeds in hare kindsheid gedoopt was. Beide vrouwen verklaarden, dat zij Christus voor den waren God en Mohammed voor een bedrieger, echtbreker en toovenaar hielden. Tevergeefs poogde de kadi haar neer te zetten; eindelijk zag hij zich wel genoodzaakt om haar naar de gevangenis te zenden en te laten onthoofden.

Dit vrijwillig martelaarschap van dweepzieke Christenen, waarvan de gevallen telkens menigvuldiger voorkwamen, trok de opmerkzaamheid van Abd Errahman. Hij wendde zich tot den bisschop van Cordova, Recafred, met den eisch, dat deze zijn geestelijk gezag aanwenden zou, om de Christenen van hunne dwaasheid te genezen en te voorkomen, dat dezen het geloof hunner medeburgers moedwillig bespotten. Hij schreef: »Noch ik zelf, noch één wel onderwezen Moor kan die Christenen als martelaars beschouwen, die doelloos den dood zochten, terwijl zij toch volle vrijheid hadden om openlijk en ongestoord volgens hun eigen godsdienst te leven."

Hoe verstandig en goed gemeend die raad van Abd Errahman ook was en hoeveel moeite Recafred zich ook gaf, om dien bij zijne geloofsgenooten

ingang te verschaffen, toch gelukte het hem niet, de dwepers tot kalmte te brengen. Niet alleen groeide het aantal der vrijwillige martelaars aan, maar hoogstwaarschijnlijk hebben ook de Christenen het besluit gevormd om van hunne zijde de Muzelmannen aan te vallen, daar het anders, bij den verdraagzamen geest, waarmee de Moorsche vorsten bezield waren, niet denkbaar is, dat Abd-Errahman tot zulke strenge maatregelen de toevlucht zou genomen hebben, als hij thans verordende en misschien wel verordenen moest. Hij vaardigde een bevel uit, volgens hetwelk elke Muzelman voortaan het recht had om Christenen, die zich in zijne tegenwoordigheid aan lastering van den profeet schuldig maakten, zonder vorm van proces te dooden.

Vele Christenen verlieten tengevolge van dit moordbevel Cordova, om deels naar de Christelijke rijken in het noorden te vluchten, deels zelfs Spanje geheel te verlaten. Anderen zwoeren hun geloof af, ten einde hun leven slechts te redden.

Gedurende de laatste jaren van Abd-Errahmans regeering werden de Christenen onophoudelijk vervolgd. Deze vervolgingen duurden ook onder zijne opvolgers voort. Zij ondermijnden, in verband met inwendige onlusten en partijschappen der Mohammedanen zelf, de kracht van het Moorsche rijk in zulk eene mate, dat de Christelijke staten in het noorden van Spanje zich hoe langer hoe verder konden uitbreiden en dat de Mooren tegenover de Christenen meer dan een belangrijken slag verloren.

Een hoogen trap van luister bereikte het Moorsche rijk eerst weder onder de bijna vijftienjarige regeering van Abd-Errahman III (912—961), den meest beroemden der Ommyaden. Deze aanvaardde de regeering in een zeer hachelijk tijdsgewricht. Door binnenlandsche oorlogen was de macht der Arabieren in Spanje zoo verzwakt, dat de Christelijke rijken in het noorden hun grondgebied aanmerkelijk uitgebreid hadden. Waren de Christenen slechts onderling eensgezind geweest, dan zouden zij reeds toen geheel Spanje veroverd hebben. Het gevaar was groot, doch Abd-Errahman wist alle moeilijkheden te boven te komen. Hoewel ons nauwkeurige berichten omtrent die oorlogen ontbreken — de verhalen daaromtrent spreken elkander zoo lijnrecht tegen, dat het niet mogelijk is, daaruit de ware toedracht der zaken op te maken — toch blijkt één ding daaruit zonneklaar, namelijk dat het rijk der Mooren in Spanje onder Abd-Errahman III een trap van macht en luister bereikt heeft, waartoe het zich vroeger nog nooit verheven had en waarvan het spoedig na den dood van den grooten vorst weer zou afdalen. Deze breidde zijn macht zelfs aan de overzijde der zee uit; door zegevierende veldtochten onderwierp hij ook de Mooren van Noord-Afrika aan zijnen schepter en verhief hij zich tot heer en meester van geheel Mauritanië. Met recht mocht hij zich voortaan khalif en emir al mumenin, opperhoofd der geloovigen, noemen. Hij liet zijn naam op de munten plaatsen; zijne voorgangers hadden op de geldstukken nog de namen der oostersche khalifen gestempeld en zich daardoor in zekeren zin voor hunne stadhouders uitgegeven, ofschoon zij hun geen enkel der rechten van een gebieder toegekend hadden.

Abd-Errahman III wilde zelfs niet langer in schijn afhankelijk wezen en nam daarom den titel van khalif aan. Minder door zijne veroveringen dan door zijne werkzaamheid als regent heeft hij zijn naam zeer beroemd gemaakt. Onder zijne regeering genoot het Moorsche Spanje een voorspoed, die in de geschiedenis van dat land schier zonder voorbeeld is. Men verhaalt, dat de inkomsten van den staat in die dagen meer dan 12 millioen dukaten bedragen hebben. Ook de Christenen en Joden beleefden weer goede dagen; zij mochten vrijelijk hun godsdienst belijden; de vervolgingen hielden op, slechts zij die moedwillig den dood zochten, door den profeet te lasteren, werden ter dood gebracht.

Spanje was toen het dichtst bevolkte land van Europa, en in weerwil hiervan kende men er geene armoede; het aantal zijner inwoners op dat tijd-

stip wordt op 20—30 millioen geschat. Het land had zes hoofdsteden Cordova, Toledo, Saragossa, Valencia, Murcia en Sevilla. Cordova, de eigenlijke residentie, blonk door de pracht zijner gebouwen uit. Men verhaalt, dat het eene oppervlakte besloeg, die vijf uren gaans lang en drie uren breed was. Men spreekt van 200,000 gebouwen en 600 moskeën, die zich binnen zijne muren bevonden, doch deze opgave is ongetwijfeld overdreven. Behalve de hoofdstad trof men in Spanje 80 sterk bevolkte groote steden, 300 steden van minderen rang en een onnoemlijk aantal dorpen, vlekken en burchten aan.

Aan dit getal steden en dorpen beantwoordde de toestand van handel en nijverheid geheel. De bergbouw, waarop men zich met den meesten ijver toelegde, de landbouw, die op den hoogsten trap van bloei stond, het fabriekwezen en het handelsverkeer verschaften aan al die handen werk, aan al die monden brood.

Kunst en wetenschap werden niet alleen door de aanzienlijken beschermd, maar door het volk zelf beoefend. Van het Moorsche rijk ging zulk een roep van wetenschappelijke ontwikkeling uit, dat zelfs uit alle landen van Europa de vrienden der wetenschap naar Spanje togen, om hier hunne studiën te voltooien.

Abd-Errahman lokte de meest beroemde dichters en geleerden naar zijn schitterend hof. Onnoemlijke sommen werden door hem aan de stichting en uitbreiding van hoogescholen en boekerijen besteed. Zijne aanzienlijke schatten gebruikte hij om den bloei van kunst en wetenschap te bevorderen, voornamelijk om prachtige gebouwen te stichten. Men verhaalt, dat hij voor dit laatste doel jaarlijks eene som van 300,000 dukaten uitgaf. In zijn geheele rijk liet hij de wegen verbeteren, bruggen en waterleidingen herstellen, paleizen en moskeën bouwen.

Het beroemdste bouwwerk, door hem gesticht, is het paleis te Cordova, hetwelk naar zijne geliefde slavin den naam Azzaehra droeg. Dit paleis bestond niet uit een enkel slot, maar vormde met zijne talrijke gebouwen, waarvan het eene al prachtiger was dan het andere, en met zijne lieflijke tuinen eene tooverstad, van wier luister de Arabische overleveringen ons de ongelooflijkste dingen verhalen.

Op de hoogte prijkte het slot van den khalif; aan de helling van den heuvel lagen de woningen der dienaars en hofbeambten en aan den voet strekten zich de schoonste tuinen uit, die de verbeelding zich slechts voorstellen kan. Zoo lag de stad, blinkend van wit marmer, tegen den donkeren bergwand aan. Azzaehra zeide eens, dat zij op een lieflijk blank meisje geleek, hetwelk in den arm van een neger rustte. Op dit woord liet Abd-Errahman de donkere bosschen omhouwen en in hunne plaats vijgen en amandelboomen planten, zoodat het slot voortaan door dit welriekend geboomte als omkranst was.

Hier hield de kunstlievende vorst zijne luisterrijke hofhouding, wier pracht in geheel Europa geroemd werd. Hier ontving hij de gezantschappen, die bijna alle Europeesche vorsten als blijk hunner hulde aan den beheerscher van Spanje zonden. Omtrent een dezer gezantschappen, dat van Otto den Grooten van Duitschland, bezitten wij zeer uitvoerige berichten. Zij geven ons zulk eene levendige voorstelling van de zeden en begrippen van dien tijd, dat wij niet kunnen nalaten, onzen lezers eenige bijzonderheden daarvan mee te deelen. Wij volgen Giesebrechts voortreffelijke beschrijving.

Abd-Errahman had, om ons onbekende redenen, misschien wel om Otto den Grooten terug te houden van het ondersteunen der Christelijke Staten in het noorden van Spanje, een gezantschap, aan welks hoofd een Christelijk bisschop stond, naar het hof des keizers afgevaardigd en hem vrede en vriendschap laten aanbieden. Het gezantschap werd door Otto vrij koel ontvangen; de brief, welken de khalif hem zond, behelsde kwetsende uitdrukkingen ten aanzien van het Christelijk geloof; de keizer vertrouwde buitendien den Moor

schen vorst niet en hield daarom de gezanten, die hij niet zeer voorkomend behandelde, drie jaren in Duitschland op, eer hij hen naar hun vaderland liet terugkeeren. Hij meende intusschen ook van zijn kant een gezantschap naar het hof van Cordova te moeten zenden, om in de eerste plaats de aanvallen tegen het Christelijk geloof, welke de brief van den khalif bevatte, af te slaan en in de tweede plaats, wijl hij de hoop koesterde, door tusschenkomst van Abd-Errahman de stoutmoedige Arabische zeeroovers, die van Garde-Traines uit de kusten der Christelijke rijken afliepen, onschadelijk te maken. Deze zeeschuimers erkenden het oppergezag van Abd-Errahman, Otto hoopte door middel zijner gezanten den khalif over te halen om aan die voor Europa's rust zoo gevaarlijke volkplanting zijne bescherming te onttrekken.

Aan deze zending naar het hof van Cordova waren ernstige gevaren verbonden en het was daarom niet gemakkelijk geschikte gezanten te vinden. Eindelijk verklaarde een monnik uit het klooster Gorze in Lotharingen, Johannes genaamd, een vastberaden, van godsdienstijver blakend man, zich bereid om ter wille van het Christelijk geloof dat gevaar te trotseeren. Otto zond hem naar Cordova, hij werd vergezeld door een koopman uit Verdun, Ermenhard, door een schrijver, Garaman, en door een Spaansch priester, die Abd-Errahmans gezanten naar Duitschland vergezeld had, doch thans wenschte terug te keeren.

In het late najaar van 953 vingen Johannes en zijne reisgenooten den tocht aan; Otto had hun een brief meegegeven, die ter verdediging van de Christelijke geloofsleer menigen aanval op den islaam bevatte. Na eene avontuurlijke reis kwamen de gezanten gelukkig in de nabijheid van Cordova aan.

Toen zij op ongeveer een half uur afstand van de stad gekomen waren, wees men hun een prachtig paleis, dat den zoon des khalifs toebehoorde, tot verblijfplaats aan. Hier ontbrak het hun aan niets, maar toch werden zij na eenigen tijd boos, wijl zij niet zoo spoedig als zij wenschten bij den khalif werden toegelaten. Hunne onrust klom, toen zij van de personen, die hen bedienden, vernamen, dat zij hier driemaal drie jaren moesten wachten, wijl Otto de Moorsche gezanten drie jaren lang opgehouden had. Dit was nu wel het plan van Abd-Errahman niet, doch de toedracht der zaak was deze. De Spaansche priester, die het gezantschap vergezelde, had Otto's brief onder de oogen gekregen en gelezen; daarop was hij Johannes vooruitgesneld en had te Cordova den inhoud van dat schrijven bekend gemaakt. Onder de Arabische bevolking was hierdoor eene groote opschudding ontstaan; volgens eene onverbrekelijke wet mocht niemand op straffe des doods een woord tegen de leerstellingen en geboden van den koran uiten; wanneer de khalif zulke taal vernam en niet reeds den daarop volgenden dag de wet uitvoerde, was zijn eigen leven verbeurd. De aanzienlijkste Arabieren deelden den khalif schriftelijk — want zoo werd bijna alles aan het hof verhandeld — de onrust des volks mede. Deze antwoordde hun insgelijks schriftelijk, dat een gezantschap met vriendschappelijke bedoelingen door koning Otto tot hem gezonden en in het paleis van zijn zoon gehuisvest was; dat hij de gezanten echter nog niet ontvangen had en dus nog niets naders wist. Den khalif was de inhoud van den brief echter zeer goed bekend, maar hij wilde niet door het aannemen van dit geschrift zich zelf of de gezanten in gevaar brengen. Daarom stelde hij de ontvangst van Johannes en zijne mede-afgevaardigden steeds uit en poogde hij hen op die wijze te bewegen den brief niet te vertoonen en ook zelf zich van alle aanvallen op de leer van Mohammed te onthouden. Hij liet er bij hen ernstig op aandringen, dat zij wel de geschenken, maar niet den gevaarlijken brief des keizers zouden overhandigen. De monnik weigerde dit echter onverzettelijk en verklaarde, dat hij den last, door zijn gebieder hem opgedragen, niet anders dan overeenkomstig diens bevel volvoeren kon.

Thans begon de khalif een dreigenden toon aan te slaan. Toen Johannes op zekeren Zondag — want alleen op dien dag en op de hooge feestdagen

was het hem en zijnen medegezanten vergund, onder bewaking van 12 personen eene naburige kerk te bezoeken — op weg naar de kerk was, werd hem een geschrift vanwege den khalif overhandigd. Het was op schaapsvel geschreven en van buitengewoon groot formaat. Johannes vermoedde niets goeds, doch stak het, ten einde zich zijne stichting gedurende de godsdienstoefening niet te laten ontrooven, ongeopend bij zich en las het eerst na afloop daarvan. De brief bevatte de scherpste bedreigingen; indien Johannes niet toegaf, zou de khalif niet alleen hem, maar alle Christenen in Spanje tot den laatsten man toe zonder genade laten ter dood brengen. De priester verkeerde in de hevigste onrust; niet, wijl hij zelf den dood vreesde, maar de ondergang van zoo vele zijner mede-Christenen vervulde zijn hart met diepe bekommering. Opeens kwam hem het woord in de gedachten; »Werp al uwe bekommering op den Heer!" en nu werd hij kalm. Hij liet Garaman perkament en pen nemen en dicteerde hem een langen brief aan den khalif, die moed en vertrouwen ademde. Hij schreef, dat hij als gezant zijns vorsten gekomen was en diens last stiptelijk zou volvoeren; dat hij geen vrijheid had, daarin ook het geringste te veranderen; dat geene folteringen, geen stervensschrik hem daarvan zouden kunnen terughouden, zelfs indien de khalif hem dagelijks een zijner ledematen liet afrukken. Hij verklaarde voorts reeds getoond te hebben, dat hij den dood niet vreesde; wanneer echter om den wil zijner standvastigheid en trouw de khalif de Christenen in Spanje uitroeien wilde, dan zou niet hij, de priester, daarvan de verantwoording ten dage van het jongste gericht te dragen hebben, maar dat bloed zou den khalif voor God aanklagen, terwijl hij en allen, die om hun geloof ter dood waren gebracht, het eeuwige leven zouden beërven. Was het echter Gods wil, zulk eene misdaad toe te laten, dan was hij, de almachtige, toch in staat door een wonder de geloovigen uit de hand des khalifs te verlossen.

Deze brief vond eene betere ontvangst dan Johannes had durven hopen. Abd-Errahman had genoeg van Otto's macht en doortastend karakter gehoord, om te weten, dat hij beleedigingen, zijnen gezanten aangedaan, niet ongestraft zou laten; ook rieden aanzienlijke mannen onder zijne hovelingen hem het zoeken van een uitweg aan. Een hunner stelde voor, Johannes zelf te vragen, hoe den knoop te ontwarren. De khalif nam dit voorstel aan. Men vroeg den priester om raad, ten einde het overhandigen van den noodlottigen brief te kunnen vermijden. Deze ried, een gezantschap aan Otto te zenden; hij verzekerde, dat hij de bevelen, welke de koning hem geven zou, zonder aarzelen zou opvolgen. De khalif keurde dit denkbeeld goed.

Een stoutmoedig Christen, Recemund, bood aan de gevaarlijke zending te aanvaarden. Abd-Errahman verhief hem tot belooning hiervoor tot bisschop van Elvira; dewijl hij geen geestelijke was, werd hij in aller ijl gewijd; hij begaf zich terstond op weg en kwam in Maart van het jaar 956 gelukkig aan het keizerlijke hof aan.

Otto ontving hem vriendelijk en stond hem zijn verzoek toe. Johannes ontving nu in last, den eersten brief terug te houden, de geschenken te overhandigen, op de terugroeping van de roofzieke benden van Garde-Traines aan te dringen, een verbond van vriendschap met den khalif te sluiten en dan zoo spoedig mogelijk terug te keeren. Insgelijks zond de koning een nieuwen gezant met een groot gevolg naar den khalif af. Die gezant was een man uit Verdun, Dudo genaamd; hij moest nieuwe geschenken en een nieuwen brief van Otto aan den khalif overbrengen, waarin alle aanvallen op den islaam waren vermeden. Recemund en Dudo bespoedigden hunne reis zooveel mogelijk; tegen het einde van Maart verlieten zij het klooster Gorze en in de eerste dagen van Juni kwamen zij reeds te Cordova aan.

Toen men de nieuwe gezanten van Otto terstond in het paleis des khalifs wilde toelaten, verbood deze dit met de woorden: »Eerst moeten de gezanten, die zoo lang gewacht hebben, met hunne geschenken voor mij verschijnen, en dan wil ik de nieuwe gezanten zien; ook moeten dezen mij niet onder

de oogen komen, voordat zij dien onbuigzamen monnik met tijdingen van zijne dierbaren en van zijn koning verblijd hebben." Johannes moest dus voor den khalif verschijnen en men beval hem, voor deze plechtigheid het haar af te scheren en andere kleederen aan te trekken. Doch hij weigerde, iets aan zijne kleeding te veranderen. Toen men dit den khalif mededeelde en daarbij het vermoeden uitsprak, dat het den monnik aan geld ontbrak om betere kleederen te koopen, zond de khalif hem tien pond zilver, om zich het noodige aan te schaffen. Johannes nam het geld aan, maar alleen om het aan de armen te geven; hij verklaarde daarbij: »Andere kleederen aan te trekken, strijdt tegen den regel mijner orde." Toen Abd-Errahman dit vernam sprak hij: »Daaraan herken ik het onbuigzaam karakter van dien man; doch ik wil hem zien, al verscheen hij ook voor mij, met een zak omhangen; hij zal mij daarom des te beter bevallen." Op den dag der plechtige voorstelling spreidde de khalif al den luister van zijn hofstoet ten toon. De geheele weg van het paleis af, dat Johannes tot woonplaats verstrekte, tot aan Cordova en binnen de stad tot aan het paleis van den khalif, was aan weerszijden met krijgsvolk bezet, waarvan een gedeelte, zoowel voetvolk als ruiterij, allerlei krijgshaftige oefeningen uitvoerde. Vol verbazing en niet zonder eenige vrees zagen de gezanten dit alles aan. Toen zij het paleis bereikt hadden, werden zij op den drempel door aanzienlijke hofbeambten opgewacht en naar binnen geleid. In den voorhof en in de binnenste vertrekken waren zoowel de vloeren als de wanden met kostbare tapijten bedekt. Het rijkst en kostbaarst van alles was echter het vertrek versierd, waar de khalif de gezanten ontving, de vloer en de wanden wedijverden hier met elkaar in pracht en luister. Eenzaam troonde hij hier, eene godheid gelijk; hier, in zijne heerlijkheid, was het slechts weinigen vergund hem te naderen.

Johannes trad dit vertrek binnen en vond den khalif op een allerprachtigsten divan zittend, volgens de gewoonte zijns volks, met onder het lijf gekruiste beenen. Abd-Errahman reikte den monnik de binnenzijde van zijne hand toe, om die te kussen, eene eer, die slechts den aanzienlijksten personen te beurt viel, vervolgens wenkte hij hem, om op een gereedstaanden zetel plaats te nemen.

Na eenige oogenblikken van plechtige stilte begon hij aldus het gesprek: »Ik weet, dat gij vertoornd op mij zijt, omdat ik u zoolang den toegang tot mij ontzegde; maar het zal u niet onbekend zijn, dat ik de hinderpalen, die daaraan in den weg stonden, niet weg nemen kon en dat ik volstrekt niet uit vijandige gezindheid jegens u zoo handelde. Ik heb uw moed en uw doorzicht leeren kennen en daarom ontving ik u niet alleen gaarne, maar zal ik u ook toestaan wat gij van mij begeeren zult." Johannes, die eerst aan zijne boosheid over de ondervonden onbillijke behandeling lucht had willen geven, werd door de vriendelijke woorden des khalifs geheel ontwapend en alle bitterheid week uit zijn hart. Hij antwoordde daarom: »Ik kan niet ontkennen, dat de bedreigingen der mannen, die gij tot mij gezonden hebt, mij dikwijls met diepen kommer vervuld hebben, doch ik heb ook bij mij zelf gedacht, dat die woorden niet zoo ernstig gemeend konden zijn. Thans zijn echter de hinderpalen die men mij drie jaren lang in den weg heeft gelegd overwonnen; alle bitterheid is daarom uit mijn hart geweken en ik gevoel niets dan dankbaarheid jegens u, o khalif! die mij zulk eene schitterende ontvangst bereid hebt; ik prijs een vorst gelukkig, die aan zulk een vasten wil zooveel wijze gematigdheid weet te paren."

Het antwoord van Johannes beviel den khalif buitengemeen en hij zette zich er toe om een uitvoeriger gesprek met den merkwaardigen kloosterbroeder aan te knoopen. Doch deze verzocht vriendelijk, dat de khalif hem zou toestaan, de geschenken van Otto te overhandigen en daarop terstond de terugreis te aanvaarden. Hierover verwonderde de vorst zich zeer. »Waarom," vroeg hij, »wilt gij zóó spoedig weer vertrekken? Zoolang hebben wij

begeerd elkaar te ontmoeten, nauwelijks hebben wij elkanders aangezicht gezien, en zouden wij nu weer scheiden, zonder elkaar te hebben leeren kennen? Bij deze eerste samenkomst hebben wij het hart voor elkaar nog weinig ontsloten, bij het tweede onderhoud zullen wij elkander beter begrijpen, doch indien wij voor de derde maal samenkomen, zullen wij elkaar volkomen verstaan en eene innige vriendschap sluiten. Daarna eerst wil ik u naar uw heer terugzenden, met eerbewijzen zoowel zijner als uwer waardig." Johannes beloofde, zijn verblijf te zullen verlengen. Nu werd Dudo met het tweede gezantschap van Otto binnengeleid: zij reikten in Johannes' tegenwoordigheid de nieuwe, voor den khalif bestemde, geschenken over en werden daarop tegelijk met dezen ontslagen.

Johannes bleef nog eenigen tijd aan het hof van Abd-Errahman, met wien hij meer dan een vriendschappelijk gesprek hield. Eene bevredigende uitkomst had dit gezantschap echter niet, want de Arabische zeeroovers gingen voort de kusten der Middellandsche zee te verontrusten. Abd-Errahman III stierf in het jaar 961 en werd opgevolgd door zijn zoon Hakem II (961—976), onder wiens bestuur kunst en wetenschap in Spanje den hoogsten trap van bloei bereikten.

Abd-Errahman had zijn zoon door de beroemdste geleerden doen onderwijzen. Zoowel die opvoeding als des jongelings neiging maakten Hakem tot een zeer ijverig begunstiger van de wetenschap, die hij zelf met geestdrift beoefende. Het aantal der groote instellingen van onderwijs, om niet het moderne woord universiteiten te gebruiken, klom onder zijne regeering tot 17, dat der openbare bibliotheken tot 700. De meest beroemde dezer bibliotheken was die, welke de khalif zelf van zijne jeugd af verzameld had en die de voortreffelijkste werken over aardrijkskunde en geschiedenis bevatte.

Hij spaarde moeite noch kosten om deze werken uit alle landen der wereld bijeen te brengen. In de voornaamste steden van Egypte, Syrië en Palestina bezoldigde hij geleerden van naam, die voor hem de beste werken moesten opkoopen, en bekwame overschrijvers, die van zeldzame werken, welke niet door koop te verkrijgen waren, afschriften moesten maken. In zijn uitgestrekt paleis Merwan werd deze bibliotheek bewaard. Zij was niet alleen de grootste, maar ook de best gerangschikte boekverzameling van Europa en de khalif liet den catalogus onder zijn toezicht opstellen. De boeken waren volgens de verschillende vakken van wetenschap en kunst gerangschikt; sierlijk geschreven opschriften duidden de verschillende afdeelingen in de zalen en kasten aan. In den catalogus waren niet alleen de titels der werken, maar ook de naam, de afkomst, het vaderland, het geboorte- en sterfjaar der schrijvers opgegeven.

Hakem zelf had zich als geleerde een beroemden naam verworven, de inhoud van den catalogus was grootendeels zijn werk. Deze bestond uit 44 afdeelingen, elk van 50 bladen, die alleen de namen der vervaardigers mededeelden.

Het voorbeeld des khalifs werd door al zijne dienaren en door de aanzienlijkste Arabieren gevolgd; zij vormden academiën, geleerde gezelschappen, die zich met grooten ijver op de bevordering der wetenschappen toelegden. Ahmed Ben Saïd, een geleerd, rijk en hoogaanzienlijk man te Toledo, placht b. v. gedurende de maanden November, December en Januari 40 geleerden rondom zich te verzamelen. In eene groote zaal vereenigden deze mannen zich tot een wetenschappelijken kring; de vloer en de rustbedden waren met wollen en zijden kleeden bedekt, de wanden met prachtige geweven tapijten versierd. In het midden der zaal verhief zich eene metalen kolom of pijp tot mans hoogte, die met gloeiende kolen gevuld was en eene aangename warmte verspreidde. De geleerden plaatsten zich in een kring daarom heen, lazen afdeelingen of verzen uit den koran en redeneerden zoowel over den inhoud dier woorden als over andere wetenschappelijke onderwerpen. Reukwerken vervulden de lucht met een aangenamen geur, terwijl de leden van het gezelschap zich met rozenwater besprenkelden. Ook aan tafel werd het onder-

houd voortgezet. Deze was rijkelijk bezet met het vleesch van jonge bokjes en hamels, met verschillende in olie toebereide spijzen, met melk, boter, een aantal zoetigheden en velerlei soorten van vruchten, vooral met dadelen. Deze samenkomsten duurden tot het einde van Januari en werden elk jaar herhaald.

Dergelijke gezelschappen bestonden in bijna alle groote Moorsche steden, ofschoon men niet overal zulk een rijk man als Ahmed Ben Saïd tot gastheer had.

De liefde van den khalif voor de poëzie, de rijke belooningen, door hem aan de dichters geschonken, wekte menigeen op om zijne krachten aan de dichtkunst te beproeven. Onder Hakems regeering bereikte de poëzie in het Moorsche Spanje haar hoogsten trap van bloei. Hakem zelf muntte als dichter uit.

Zelfs tot in de vrouwenverblijven drong in die dagen de lust voor het beoefenen van kunst en wetenschap door. Wij vernemen, dat meer dan één schoone Moorsche vrouw met goed gevolg als schrijfster optrad. Zoo werd Radhize, de schoone vrijgelatene van Abd-Errahman, die Hakem »Gelukster" noemde, algemeen om hare bevallige gedichten en verhalen bewonderd. Zij ondernam na Abd-Errahmans dood eene reis naar het oosten en werd overal door de geleerden en dichters met grooten bijval ontvangen.

Niet alleen kunst en wetenschap, ook de nijverheid en de landbouw werden door Hakem bevorderd. Met zijn dood verdween echter de luister van het geslacht der Ommyaden in Spanje geheel.

Zijn zoon Hischam II was een 10jarige knaap, in wiens naam zijne moeder als voogdes de teugels des bewinds voerde. Doch spoedig werd zij verdrongen door haar vizier Mohammed, die meer onder den naam Almanzor bekend is.

Almanzor maakte zich van de alleenheerschappij meester, de invloedrijkste mannen werden door hem deels verwijderd, deels ter dood gebracht. Hij voerde een geheel willekeurig bewind. De bloedverwanten van den khalif, allen in één woord, die hem in eenig opzicht gevaarlijk konden zijn, werden òf in ballingschap gezonden òf door beulshanden omgebracht. De lijfwacht des khalifs, van welke Almanzor duchtte, dat zij den knaap tegen hem in bescherming zou nemen, liet hij grootendeels nederhouwen: 800 man werden op één dag gedood. Daarop richtte hij eene nieuwe lijfwacht op en hield den jongen khalif in het paleis streng gevangen. Almanzor liet hem niets dan den titel van khalif behouden, zijn naam prijkte op de munten en werd in de openbare gebeden genoemd, maar aan de regeering mocht hij niet het minste aandeel nemen. De vizier bouwde zich in de nabijheid van Azzaehra een prachtig paleis, dat evenals het andere eene kleine stad uitmaakte. Hier was de zetel van zijn bestuur. Door zijne sluwheid, zijne dapperheid en zijn beleid maakte hij zich zoo geducht, dat de Mooren hem als hun wettigen khalif gehoorzaamden. Op het voetspoor der Ommyaden beschermde hij wetenschap en kunst; hij stichtte grootsche gedenkteekenen van bouwkunst, doch vermeerderde te gelijker tijd het staande leger tot een getal van vele honderdduizenden, grootendeels opgekochte slaven. Met dit leger voerde hij gelukkige oorlogen; zijn zoon streed voor hem in Afrika; hij zelf bekampte de Christelijke rijken in Spanje, die hij op vreeselijke wijze verwoestte.

De stad Leon, de hoofdstad van het koninkrijk van dien naam, werd met den grond gelijk gemaakt; ook Barcelona veroverde hij, doch om die stad kort daarop weer te verliezen.

De Christelijke staten in het noorden van Spanje, die elk op zich zelf niet in staat waren den machtigen Almanzor het hoofd te bieden, sloegen eindelijk ten gevolge van dat dreigend gevaar de handen inéén. In het jaar 1002 sloten zij een vast verbond tegen de Mooren en het gelukte hun, in een slag aan den Boven-Douro eene schitterende zegepraal te behalen. Almanzor werd in dat gevecht zwaar gewond en stierf weinige dagen later.

De geschiedenis van het Moorsche rijk in Spanje na den dood van den machtigen Almanzor is niet zeer belangrijk; zij biedt ons niets aan dan een

bont en afschuwelijk tooneel van opstanden en twisten om den troon, van terechtstellingen, moorden en andere gruweldaden.

De laatste der Ommyaden, Hischam III, werd eindelijk in het jaar 1031 verjaagd; hij stierf in het jaar 1037. Na zijn dood werd het Moorsche rijk in verschillende kleine staten gesplitst, die zoowel tegen elkaar als tegen de Christenen onophoudelijk oorlog voerden.

Wij moeten, eer wij dit tijdperk der geschiedenis van Spanje besluiten, nog een vluchtigen blik werpen op de lotgevallen der Christelijke staten van het schiereiland.

De Gothen, die aanvankelijk slechts een klein grondgebied bezaten in de noordelijke gebergten, werwaarts zij na den inval der Mooren gevlucht waren, breidden zich langzamerhand weder uit; in hunne onafgebroken gevechten met de Arabieren herwonnen zij hunne oude dapperheid en hun vroeger zelfvertrouwen; zij werden weer de oude heldhaftige krijgers, wier dweepzieke geloofsijver, die hen tot het bestrijden der gehate Mohammedanen aandreef, hen ook menigmaal ter overwinning voerde.

Het gelukte hun, den Mooren geheel Gallicië tot aan den Douro te ontweldigen. Hier stichtten zij het Christelijke koninkrijk Asturië, dat naar de hoofdstad Oviedo, waar koning Alphonsus II in het jaar 792 zijne residentie vestigde, ook wel het koninkrijk Oviedo genoemd werd. Later, toen Leon tot hoofdstad verheven werd, ontving het rijk hiernaar zijn naam. Naast het koninkrijk Leon ontstond het graafschap Castilië of Burgos, dat later ook tot een koninkrijk verheven werd. Buitendien ontstonden uit de Spaansche Mark van Karel den Grooten het koninkrijk Navarra en het graafschap Barcelona, ook Catalonië genaamd. In de 11e eeuw beleende koning Sancho van Navarra zijn dapperen zoon Ferdinand, die ons als een ridderlijk kampioen voor het geloof geschilderd wordt, met het koninkrijk Castilië. Deze beschouwde het als zijne hoogste levenstaak, den ongeloovigen hun gebied te ontweldigen; van het altaar, waar hij aan de gezangen der priesters had deelgenomen, stormde hij in den slag, om de dienaren des profeten aan te tasten. Zegevierend trok hij de landstreken aan gene zijde van den Tajo door en hechtte Lanzego en Coïmbra aan der Christenen grondgebied. Zijn zoon Alphonsus VI voegde in het jaar 1085 de stad Toledo aan de veroveringen zijns vaders toe.

De inwendige tweespalt en daaruit geboren zwakheid der kleine Moorsche rijken maakte omstreeks dezen tijd den Christenen deze veroveringen gemakkelijk.

Weldra nam het koninkrijk Castilië de overige noordwestelijke staten in zich op; Navarra en Catalonië werden vereenigd met Arragon, dat aan Ramiro, den tweeden zoon van Sancho, ten deel gevallen was.

Omstreeks dezen tijd ontstond een tweede aanzienlijk Christelijk rijk, Portugal, waar de vorst Hendrik van Bourgondië door gelukkige oorlogen tegen de Mooren zich van hunne overheersching vrij wist te maken.

De onophoudelijke oorlogen met de Arabieren verhoogden den moed en de geestkracht der Christelijke bevolking, terwijl de eersten door de weelde hoe langer hoe meer verwijfd en ontzenuwd werden. Alleen door den naijver, welken de kleine Christelijke staten jegens elkander koesterden en die hen telkens in oneenigheden wikkelde, werd de verovering van Spanje door de Christenen langen tijd vertraagd.

De overleveringen omtrent den strijd der Christenen met de Mooren behooren grootendeels tot het gebied der legende; de verdichting heeft zich van die stof meester gemaakt en de heldendaden der dappere kampioenen voor het Christendom verheerlijkt, want uit dit oogpunt beschouwden de middeleeuwsche dichters allen, die het zwaard tegen de gehate Mohammedanen aangordden, zonder te vragen, of die strijders daartoe ook door andere drijfveeren bewogen waren.

De meest beroemde van al die helden was Don Rodrigo Diaz, beter bekend onder den naam van Cid, heer van den strijd, hem door de Arabieren

gegeven. De Christenen noemden hem vol bewondering den Campeador, den onvergelijkelijken held. De daden van dezen onsterfelijken ridder, die tot het jaar 1099 leefde, zijn in een aantal heldendichten voor de nakomelingschap bewaard gebleven.

ACHT EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Afrikaansche rijken. De Edrisiden. Ibrahim ben Aglab. De Aglabiten. De Tuluniden in Egypte. Aba Ischak. Het geloof aan den Mahadi. De Fatimiden. Obeid Allah en zijne nakomelingen. De Ikschiden in Egypte. Egypte door de Fatimiden veroverd. Moëz. Stichting van Kaïro. Khalif Aziz. Verdraagzaamheid in het godsdienstige. Bloei der wetenschappen in Egypte. Hakem. De academie te Kaïro. De secte der Ismaëlieten. Godsdienstige dweepzucht van Hakem. Vervolging van Joden en Christenen. Hakem vermoord. Sitt el Molk. Thaher. Mostanser. De macht der Fatimidische khalifen aan het dalen. De macht der viziers. Yazuri. Nasr ed Daula. Egypte vreeselijk geteisterd. Bedr al Dschemali.

Nadat Spanje het eerst zich van het groote Arabische rijk losgescheurd had en het onafhankelijke Ommyadische khalifaat van Cordova had zien verrijzen, werd dit voorbeeld spoedig door andere provinciën, in de eerste plaats door de Afrikaansche gewesten gevolgd.

Edris, een kleinzoon van Ali's zoon Hassan, was bij een opstand tegen de Abbassiden in Arabië betrokken geweest. Hij moest vluchten naar Magreb, gelijk Barbarije door de Arabieren genoemd werd. Bij de Muzelmannen van het tegenwoordige gewest Fez vond hij als afstammeling van den profeet niet alleen gastvrijheid en bescherming, maar hij werd door hen zelfs als hun iman (d. i. hun geestelijk opperhoofd) en emir erkend. Hij werd de stamvader van een vorstengeslacht, dat onder den naam der Edrisiden bekend is.

Edris had zijn rijk in het jaar 789 gesticht; in het jaar 799 stelde de khalif een dapper en doortastend man, Ibrahim ben Aglab tot stadhouder van Kairawan aan, met den last om de Edrisiden uit hun gebied te verjagen. Ibrahim echter achtte het voordeeliger, zelf een onafhankelijk rijk te stichten. Hij deed dit, en liet de aanzienlijke Muzelmannen, die hem gevaarlijk konden worden, vermoorden; de lagere klassen der bevolking wist hij te winnen door hunne belastingen te verminderen en hen op minzame wijze te behandelen. Hierdoor gelukte het hem inderdaad, in het tegenwoordige Tunis een rijk met de hoofdstad Kairawan te stichten. De vorsten, die van hem afstamden, werden de Aglabiten genoemd.

Nadat Ibrahim zijne heerschappij gevestigd had, poogde hij zijn rijk ook naar het westen uit te breiden. Deze poging mislukte echter; de Edrisiden wisten zich in hun bewind te handhaven, ofschoon hun rijk door aanhoudende twisten over de troonsopvolging en door voortdurende oorlogen zwaar geteisterd werd.

Niet beter ging het in het rijk der Aglabiten, dat voor de wereldgeschiedenis alleen daarom van eenig belang is geworden, dewijl van daar uit de verovering van Sicilië door de Arabieren ondernomen is.

Terzelfder tijd had in Egypte de stadhouder Achmed, de zoon van Tulun, zich onafhankelijk gemaakt en de grondslagen gelegd voor de heerschappij der Tuluniden. Dezen poogden hun rijk naar het westen uit te breiden, doch

de dappere Aglabitische vorst Aboe Ischak (875—902) sloeg de Tulunidische legers terug.

Aboe Ischak was een talentvol en doortastend man, die echter zijn naam door gruweldaden zeer berucht heeft gemaakt. Van zijne wreedheid worden ons werkelijk ongeloofelijke dingen verhaald, o. a. zegt men, dat hij eens met eigen hand 500 gevangenen heeft omgebracht. Zijne dienaren liet hij wegens het geringste vergrijp ter dood brengen; het getal der ongelukkigen, die op zijn bevel om eene beuzeling vermoord zijn, wordt op 300 geschat. Even wreed als tegen zijne dienaren ging hij tegen zijne eigen familie te werk. Niet alleen zijn broeder, ook zijne kinderen liet hij vermoorden, dewijl hij vreesde dat dezen hem van den troon zouden stooten. Om tegen elke poging tot opstand beveiligd te zijn, hield hij een leger van negerslaven op de been, naar men zegt van meer dan 100,000 man. Met deze negers ondernam hij strooptochten naar Sicilië en Italië; op een dezer tochten, in het jaar 901, vervolgde hij op Sicilië de Christenen met eene wreedheid, die tot dusver zelfs bij de Noormannen en Arabieren zonder voorbeeld was.

Eene onbeschrijfelijke blijdschap vervulde het hart der Christenen van alle Italiaansche kustlanden, toen men vernam, dat Aboe Ischak in het jaar 902 op een tocht naar Calabrië aan de pest gestorven was.

De kleinzoon van Aboe Ischak, Aboe Nasr, was zijn grootvader waardig: hij vermoorde zijn eigen vader en liet daarop ook zijne broeders uit den weg ruimen, om zeker te zijn van de heerschappij. Doch slechts korten tijd zou hij de vruchten van zooveel bloedige daden genieten; spoedig werd hij door een nieuw opkomend geslacht van den troon gestooten.

Slechts korten tijd na Mohammeds dood was onder diens aanhangers de legende verbreid, dat te zijner tijd een afstammeling van den profeet, Mahadi, op aarde verschijnen zou, om zijn rijk te bevestigen. Op dit volksgeloof bouwend, had meer dan één gelukzoeker het reeds beproefd, zich aanzien en rijkdom te verwerven, door zich voor den Mahadi uit te geven. Meestal werden zij spoedig ter zijde gezet, doch thans waren twee voorgewende nakomelingen van Ali en Fatime, Aboe Abdallah en Obeidallah, die zich met elkaar verbonden om de Aglabiten ten val te brengen, gelukkiger in hunne pogingen.

Aboe Abdallah gaf zich voor den Mahadi uit, het gelukte hem, Aboe Nasr te verjagen en zich van diens gebied meester te maken. Maar hij regeerde slechts korten tijd; zijn vriend en bloedverwant Obeidallah, dien hij vroeger van den dood en van de slavernij gered had, ruimde hem uit den weg en gaf zich zelf voor den Mahadi uit. Als zoodanig heerschte hij over het rijk der Aglabiten; van hem stamt het beroemde geslacht der Fatimiden af.

Obeidallah noemde zich nog geen khalif, maar emir al mumenin: beheerscher der geloovigen; hij beweerde, de eenige wettige opvolger van den profeet te zijn. De rechtzinnige Muzelmannen erkenden hem echter niet als zoodanig, zij noemden hem een bedrieger en ongeloovige, een schïit of ketter; alleen in het Aglabitische rijk vond hij bereidwillige onderwerping en geloof aan zijne heilige afkomst. Ook de Mohammedanen op Sicilië erkenden zijne opperheerschappij; daarentegen bleven zijne pogingen, om zijne macht over Egypte uit te breiden, zonder gevolg.

Gelukkiger was hij in zijn strijd tegen de Edrisiden, die hij, na een bloedig treffen, van den troon stiet. Hun land was en bleef echter eene zeer onzekere bezitting, waar meer dan eens oproerige tooneelen voorvielen.

Obeidallah stierf in het jaar 934 en werd opgevolgd door zijn zoon Kajem, die zich, in weerwil van aanhoudende opstanden, op den troon handhaafde.

Kajems zoon Mansoer, die na den dood zijns vaders in het jaar 945 den troon erfde, betoonde zich een krachtig en talentvol vorst; hij behaalde vele overwinningen, zoowel op de opstandelingen in zijn eigen land als op Sicilië,

op de Grieksche vloot en op die der Spaansche Arabieren. Onder zijn bestuur bereikte zijn rijk een vroeger ongekenden trap van bloei en welvaart. Men zegt, dat Sicilië eene mate van voorspoed genoot, gelijk het in den laatsten tijd door aanhoudende oorlogen geteisterde eiland slechts in de oudheid gekend had.

Op Mansoer volgde in het jaar 953 zijn zoon Moëz. Nauwelijks had hij de regeering aanvaard, of hij werd in een bloedigen oorlog met het rijk der Edrisiden gewikkeld, hetwelk door Abd Errahman III aan de macht der Ommyaden onderworpen was.

Moëz zond zijn dapperen veldheer Dschewar (Dschawher) tegen de Ommyaadsche krijgsbenden af, die binnen weinig tijds het eiland heroverde. Later geraakte het echter weer in de macht der Spaansche khalifen, dewijl Moëz in de verovering van Egypte een meer uitlokkend doelwit voor zijne eerzucht vond en daartoe al zijne beschikbare strijdkrachten moest aanwenden.

Egypte, waar de Tuluniden ten val gebracht waren, was gedurende korten tijd weer aan de heerschappij der Abbassiden onderworpen; daarna stond echter een ander overweldiger op, namelijk Aboe Bekr Mohammed, stadhouder van Syrië en Egypte, die zich tot onafhankelijk vorst opwierp.

Aboe Bekr noemde zich al Ikschid, koning der koningen; het door hem gestichte vorstenhuis heeft daarom den naam van dat der Ikschiden ontvangen. In het jaar 946 stierf Aboe Bekr; hij werd opgevolgd door zijn jeugdigen zoon Mohammed II, voor wien Kafoer, een neger, die zich onder Aboe Bekr door zijn veldheerstalent en zijne bekwaamheid in het beleid der regeeringszaken onderscheiden had, de teugels des bewinds voerde.

Kafoer onderdrukte als voogd van den jongen vorst met kracht meer dan één opstand. Toen Mohammed in het jaar 960 stierf, bleef de neger de eigenlijke regent des rijks; den broeder en opvolger van den overledene, Ali Aboel Hassan, liet hij niets dan den vorstelijken titel en na diens dood regeerde hij in zijn eigen naam, zonder ergens den minsten tegenstand te ontmoeten. Door dapperheid en beleid, door ter rechter tijd streng en zachtmoedig te zijn, handhaafde hij zich in het bezit zijner waardigheid. Men roemt in hem, dat hij ook als beschermer van kunst en wetenschap is opgetreden.

Na Kafoers dood geraakte het rijk in diep verval; een zwakke 11jarige knaap, een afstammeling der Ikschiden, door de troepen op den troon geplaatst, was niet bij machte om orde en rust te bewaren. De Fatimide Moëz besloot van die gunstige gelegenheid partij te trekken. Dschewar drong in het jaar 969 aan het hoofd van 100,000 man in Egypte door en veroverde binnen korten tijd het geheele land. Ook Syrië werd door hem onderworpen. Moëz kon thans met eenig recht den titel van khalif aannemen; hij vestigde den zetel van zijn bewind in Egypte en wel in eene nieuw door hem gestichte stad, die hij Kahira of Kaïro, d. i. stad des overwinnaars, noemde.

Zoo bestonden er in dezen tijd drie khalifaten; het eene in Azië onder de heerschappij der Abbassiden; het andere in Afrika onder de Fatimiden; het derde in Europa (Spanje) onder de Ommyaden.

Het zwaartepunt van het khalifaat der Fatimiden lag in Egypte. Moëz liet daarom de westelijke rijken aan hun lot over; met zijn goedvinden ontstonden daar nieuwe vorstenhuizen, die ons slechts in zoo ver belangstelling inboezemen, als juist de vorsten van Noord-Afrika voornamelijk de zeeroovers uitzonden, die in dien tijd de plaag der Christelijke bewoners van alle kustlanden der Middellandsche Zee werden.

Veel belangrijker is de geschiedenis der Fatimiden, die hun rijk weldra over geheel Syrië en Palestina en over de Arabische kusten en de heilige steden Mekka en Medina uitbreidden.

Onder de eerste Fatimiden bereikte Egypte een hoogen trap van voorspoed. Landbouw, handel en nijverheid gingen met reuzenschreden vooruit. Het staatsbestuur werd uitmuntend geregeld, de orde keerde terug, kunsten en wetenschappen bloeiden. Door het bezit van Palestina en Syrië stonden de

Fatimiden in eene nauwe betrekking met Azië, derwaarts konden zij den handel nieuwe wegen ontsluiten; aan de Arabische kusten knoopten zij zoowel met de heilige steden Mekka en Medina, als met Indië, handelsbetrekkingen aan. Niet minder levendig was het verkeer met Sicilië, Italië en Spanje, en door dit alles werd de rijkdom van Egypte zeer vermeerderd.

Khalif Moëz stierf in het jaar 975 en liet het rijk na aan zijn zoon Aziz (975—996), die zich van andere Mohammedaansche vorsten door eene voorbeeldige verdraagzaamheid op godsdienstig gebied onderscheidde. Aziz vroeg zelden of nooit naar den godsdienst of de afkomst zijner dienaren, elk bekwaam en wakker man was hem welkom; elke beoefenaar der wetenschap vond aan zijn hof eene vriendelijke ontvangst. Christenen en Joden werden met de belangrijkste ambten bekleed, ja een bekeerde Jood, die reeds onder zijn vader vizier geweest was, bleef het ook onder Aziz. Deze nam zijn vizier zelfs in bescherming tegen het grauw, dat op zekeren tijd tegen hem opstond. Terwijl andere oostersche vorsten in dergelijke gevallen, voor hunne eigene veiligheid beducht, hunne voormalige gunstelingen aan de woede des volks plachten op te offeren, hield Aziz den vervolgde de hand boven het hoofd en herstelde hij hem zelfs na twee maanden, toen de storm overgewaaid was, in zijn ambt.

De khalif riep de uitstekendste beoefenaars der wetenschap naar zijn hof, o. a. Ibn Junis, een beroemd sterrekundige. Ibn Junis vervaardigde sterretafels, die naar Aziz zoon en opvolger Hakem, de Hakemitische tafelen genoemd zijn. Aziz stierf in het jaar 996, hij werd opgevolgd door zijn 11jarigen zoon Hakem, (996—1021), die zijne regeering begon met het vermoorden van den strengen voogd, door zijn vader over hem aangesteld.

In de eerste jaren legde Hakem een grooten ijver voor de vermeerdering van de volkswelvaart aan den dag. Ten gevolge van zijn uitstekend regeeringsbeleid en van de strenge handhaving van het recht bloeiden landbouw, handel en nijverheid; ook de wetenschappen vonden in den jongen vorst een beschermer: hij stichtte te Kaïro eene academie, welke hij het »huis der wijsheid" noemde en waaraan hij groote inkomsten schonk. Geleerden van grooten naam werden naar de academie geroepen, eene prachtige boekerij werd daaraan verbonden en eene rijke verzameling wiskunstige en sterrekundige werktuigen voor de studie aangeschaft.

Beloofde het begin van Hakems regeering rust en voorspoed, weldra vertoonde de jonge vorst een geheel ander karakter. Godsdienstige dweepzucht voerde den khalif tot wreede maatregelen, die van jaar tot jaar erger werden.

Hakem behoorde tot de wijd en zijd verbreide sekte der Ismaëlieten, die hun naam ontleenden aan hun stichter Ismaël, een nakomeling van Ali.

Aan de leer der Ismaëlieten lag de gedachte ten grondslag, dat de geest Gods, en daarmede de waardigheid van iman, onder de opvolgers van Mohammed van vader op zoon overging. Zij legden den koran op allegorisch-mystische wijze uit; met de geboden van den koran wilden zij eene volkomen vrijheid in denken en oordeelen volgens de beginselen der wijsbegeerte vereenigen.

De Ismaëlieten bestonden uit verschillende sekten, doch allen omhelsden geheime leerstellingen, zij vormden vereenigingen, wier leden in verschillende graden ingedeeld waren. Aan de leden der lagere graden werden alleen de minder belangrijke, gemakkelijk te begrijpen leerstellingen meegedeeld, terwijl zij, die tot de hoogere graden waren opgeklommen, zich in de diepzinnigste wijsgeerige onderzoekingen verdiepten.

De laatsten hielden dikwijls heimelijke drinkgelagen, waarbij het zeer woest en losbandig toeging, en waartoe de leden der lagere graden niet toegelaten werden, doch omtrent welke men hun de uitlokkendste schilderingen ophing, om hunne begeerte naar het ontvangen van eene hoogere wijding te prikkelen.

Hakem hing de Ismaëlietische leer met dweepzieken ijver aan. In den eersten tijd zijner regeering betoonde hij zich een vurig Muzelman: hij stichtte moskeën en liet 12,000 exemplaren van den koran met gouden letters schrijven.

Met onverbiddelijke gestrengheid waakte hij, dat het volk de geboden des korans stiptelijk nakwam.

Dewijl de koran het gebruik van wijn verbiedt, beval Hakem, dat alle wijnstokken in het land uitgeroeid moesten worden. Den vrouwen verbood hij, hare woningen te verlaten of zich zelfs op de daken der huizen te vertoonen; opdat zij hiertoe buiten staat zouden zijn, werden de schoenmakers gestraft, wanneer zij vrouwenschoenen vervaardigden. Wie het waagde, de bevelen des khalifs te overtreden, werd streng gestraft. Toen de bevolking van Kaïro zich eens openlijk beklaagde, dat Hakem de vrijheid der vrouwen te zeer beperkte, en hem daarom beleedigde, liet hij de stad in brand steken en haar door zijne huurlingen plunderen.

De ijver, waarmede de jonge khalif voor het inachtnemen van de voorschriften des Korans zorgde, kon hem, den Fatimide en Ismaëliet, toch niet vrijwaren van de beschuldiging van ketterij. De Sunnieten, de rechtzinnige Muzelmannen, bleven hem een ketter noemen, hij nam daarover wraak, door hen op vreeselijke wijze te vervolgen, zonder in aanmerking te nemen, dat de meerderheid van Syrie's inwoners tot hunne sekte behoorde; zoowel te Damascus als in de overige deelen des lands liet hij hen zonder genade neerhouwen.

Met elk jaar klom Hakems ijver voor de leerstellingen der Ismaëlieten, zoodat die eindelijk schier aan razernij grensde. Hakem noemde zich niet alleen opvolger van den profeet, maar maakte zelfs aanspraak op eene hoogere eer dan Mohammed zelf genoten had: hij beweerde, dat in hem het zichtbare beeld zich afspiegelde van den hoogsten God, die zich, na zijne verschijning op aarde, eindelijk in den persoon des khalifs geopenbaard had! Bij den naam van Hakem, den heer van levenden en dooden, moest elke knie zich aanbiddend buigen. Zijne mysteriën werden in de nabijheid van Kaïro op een berg gevierd; niet minder dan 16,000 bekeerlingen onderteekenden Hakems geloofsbelijdenis. Allen, die aan zijn goddelijken rang twijfelden, werden op de wreedste wijze vervolgd.

Natuurlijk trof de haat des khalifs ook de Joden en Christenen; hij beval, dat deze zich door uiterlijke kenteekenen in hunne kleeding van de geloovigen moesten onderscheiden. Juist in dien tijd werd het bedrog ontdekt, waardoor de priesters het bijgeloovige volk om den tuin leidden, wanneer zij beweerden, dat de lamp bij het heilige graf te Jeruzalem door een wonder ontstoken werd. In zijne verontwaardiging verbood Hakem alle bedevaarten van Christenen naar de heilige plaats en beval, dat zoowel de Christelijke kerken als de Joodsche synagogen in het geheele rijk verwoest moesten worden. Wel trok hij in de laatste jaren zijner regeering dit bevel in, maar zijne vervolging van de Christenen en zijn verbod van de bedevaarten had reeds gevolgen na zich gesleept, die op den loop der wereldgebeurtenissen een beslissenden invloed zouden uitoefenen. De pelgrims, die van het heilige graf naar Europa terugkeerden, klaagden hier luide over de mishandeling, den vromen bedevaartganger aangedaan, en over de onderdrukking der Christenen in Palestina. Hunne klachten deden het eerst het denkbeeld van een kruistocht, ter verovering van het heilige graf door de westersche Christenheid, ontwaken.

Hoe dweepzieker Hakem te werk ging, met te grooter geestdrift juichten de aanhangers der Ismaëlietische leerstellingen hem toe. De Daïs, die als zendelingen naar het verre Oosten togen, verbreidden daar zijn roem (*).

Hakem was en bleef het aangebeden hoofd der Ismaëlieten, ofschoon in het jaar 1011 de Abbassidische khalif Kader alle afstammelingen van den Profeet en de voornaamste geleerden van het Arabische rijk te Bagdad bijeen riep en een door dezen goedgekeurd en vervaardigd bevelschrift afkondigde, waarin Hakem uitgemaakt werd voor een bedrieger en een ketter, die volstrekt niet van den profeet afstamde.

*) Nog heden vereeren de Drusen van den Libanon Hakem als den stichter hunner secte.

Eindelijk bereikte Hakems dweepzieke woede zulk een hoogen trap, dat zelfs zijne eigen familie haar niet langer wilde verduren. In het jaar 1021 liet zijne zuster Sitt el Molk hem vermoorden. De khalif verdween plotseling; zijne vereerders beweerden, dat hij levend in den hemel was opgenomen. Anderen verklaarden, dat hij in de diepte der zee verzonken was. Sitt el Molk voerde het bewind in naam van haar neef Thaher, die na haar dood zelf als regent optrad. Bij zijn overlijden, in het jaar 1036, werd hij opgevolgd door zijn zoon Mostanser, die eerst 7 jaren oud was, en voor wien dus zijne moeder, eene negerin, in vereeniging met een vizier, moest regeeren.

Van dezen tijd dagteekent het verval van de macht der khalifen uit het huis der Fatimiden. Evenals eens in het Frankische rijk de huismeiers den zwakken Merovingischen vorsten de koninklijke macht ontnomen en hun niets dan den blooten koninklijken titel gelaten hadden, zoo stonden de viziers tegen de Fatimiden op. Zij lieten den khalifen niets dan den vorstelijken titel en de geestelijke waardigheid van iman behouden, om zelf de geheele wereldlijke macht in handen te nemen. Weldra noemden zij zich ook koning of sultan, om zich als wereldlijk vorst van den geestelijken te onderscheiden. De eerste dezer viziers, die met onbeperkte macht regeerde, was Aboe Mohammed Hassan, bijgenaamd Yazuri. Hij voerde het bewind met wijsheid en kracht. Onder zijn voorbeeldig bestuur werd de rechtspleging verbeterd, de veiligheid der wegen, door middel eener goede politie, gehandhaafd en namen landbouw, handel en nijverheid eene hooge vlucht.

Den gierigen khalif Mostanser, die onder het voorwendsel, dat hij voor mogelijke jaren van gebrek korenmagazijnen houden moest, een woekerhandel in graan dreef, dwong hij deze voorraadschuren voor het nooddruftige volk te openen.

Door een harden maatregel droeg Yazuri er veel toe bij om het denkbeeld van een kruistocht onder de Christenen verder ingang te doen vinden. Bij gelegenheid van een hongersnood, die door het uitblijven van de overstroomingen van den Nijl in zijn land ontstond, knoopte hij met de Grieken onderhandelingen aan over het leveren van koren. De Grieken gedroegen zich daarbij zoo trouweloos, dat hieruit ernstige oneenigheden ontstonden. Om zich te wreken, beval Yazuri, dat de geschenken, die door vrome pelgrims aan de kerk der opstanding te Jeruzalem vereerd waren, en die reeds een aanzienlijken schat uitmaakten, daaruit zouden weggenomen worden. Hierdoor wakkerde hij den reeds zoo bitteren haat der Europeesche Christenen tegen de Mohammedanen nog meer aan.

Na eene negenjarige regeering werd Yazuri ten val gebracht en waarschijnlijk vermoord. In den eersten tijd na zijn dood volgde de eene vizier den anderen op. Door de tweespalt, die in den boezem des rijks heerschte, werden al de voortreffelijke instellingen, welke Yazuri door zijn krachtig en geregeld bestuur in het leven geroepen had, weer vernietigd. Mostansers moeder maakte zich eindelijk weer van het bewind meester, zij zocht haar steun bij eene lijfwacht, die uit opgekochte negerslaven bestond. Tegenover deze negers stond de garde van den khalif, uit Turken samengesteld; haar aanvoerder Nasr ed Daula, kwam tegen de vorstin in opstand, overwon hare negers in twee gevechten, en dwong Monstanser zijne schatten uit te leveren, welke de overwinnaar onder zijne huurlingen verdeelde.

Van nu af voerde de woeste bende Turken in het land eene onbeperkte heerschappij; zij plunderden de steden en spaarden daarbij zelfs de graven der Fatimiden niet. De kostbare bibliotheek des khalifs werd vernield. In zijn onophoudelijken strijd tegen telkens terugkeerende opstanden, wischte Nasr ed Daula in geheel Beneden-Egypte de laatste sporen van de welvaart en de beschaving des lands uit. De dammen en kanalen, waardoor de overstroomingen van den Nijl geregeld werden, verwoestte hij; hongersnood en pest waren hiervan het gevolg.

Vreeselijk werd Egypte in die dagen geteisterd. Men verhaalt, dat gedurende dien afgrijselijken hongersnood zelfs voor geld en edelgesteenten geen brood te koop was, dat menschen zich met menschenvleesch voedden.

De khalif verkeerde in geen geringer nood dan zijne aanhangers. Zijne schatten waren hem ontroofd; hij moest, om zijn leven te rekken, de versierselen van de graven zijner voorvaderen verkoopen, ja hij zou van honger gestorven zijn, indien niet weldadige menschen zich zijner hadden aangetrokken. Men verhaalt, dat hij — evenals andere armen — van eene rijke vrouw dagelijks eene kom soep ontving.

Eindelijk maakte Nasr ed Daula na een langdurigen strijd zich van het geheele land meester; wel liet hij den khalif nog altijd zijn titel, maar hij dwong hem om van een ellendig, hem toegeworpen jaargeld, kommerlijk te leven.

Ook nadat Nasr ed Daula in het jaar 1072 vermoord was, bleef de toestand van Egypte dezelfde; nog twee jaren na den dood des overweldigers heerschten diens vroegere aanhangers, de woeste Turken, in het land.

In zijn hoogsten nood riep Monstanser een man te hulp, die hem reeds vroeger gewichtige diensten bewezen had, namelijk den Armeniër Bedr al Dschemali. Bedr was Christen-slaaf geweest, doch had zich tot den islaam bekeerd en zich daarna door zijne talenten tot invloedrijke bedieningen weten te verheffen. Als stadhouder van Damascus had hij die stad langen tijd tegen Nasr ed Daula verdedigd; toen hij eindelijk voor de overmacht moest zwichten, had hij eene bende Turken te hulp geroepen, die wel zijne vijanden versloeg, doch daarna hare wapens tegen hem zelf keerde, Jeruzalem veroverde en een groot deel van Syrië en Palestina onderwierp.

In het jaar 1074 riep Monstanser Bedr met zijne huurlingen naar Egypte en benoemde hem tot vizier. De Armeniër kwam; hij trof het land in een vreeselijken toestand aan, waarvan een Arabier ons het volgend tafereel ophangt:

»De huizen stonden ledig en vervallen, de pest had alles weggesleept, dood en verwoesting heerschten over het geheele land. Slechts een klein getal menschen was er overgebleven en dezen droegen op hun gelaat de bleeke kleur des doods. De honger, de pest en de schrik, die een uit slaven samengesteld leger inboezemde, hadden hunne trekken tot onherkenbaar wordens toe veranderd. Er waren geene handen meer voor den landbouw, alle verkeer te water en te land was afgebroken; slechts met groote moeilijkheden en onder militaire bedekking was het mogelijk, te reizen. De stad Kaïro was verwoest en verlaten en Bedrs soldaten moesten zich van de steenen der ledige woningen huizen bouwen."

Bedr legde als regent veel geestkracht aan den dag. De wilde horden der huurlingen, die tot dusver het land afgeloopen hadden, bracht hij met zijne troepen ten onder. De gevangenen werden, op zijn bevel, deels neergehouwen, deels met vrouwen en kinderen als slaven verkocht. Na korten tijd had hij de orde in Egypte hersteld, de welvaart keerde terug; doch hij was niet bij machte Syrië aan de handen der Turken te onttrekken. De wreedheden, door dezen in dat land jegens de Christenen gepleegd, gaven de voornaamste aanleiding tot den eersten kruistocht.

NEGEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Arabische rijk. De Abbassiden. Aboel Abbas. Dschiafar al Mansoer. Stichting van Bagdad. Mohammed I Mahadi. Buitensporige verkwisting. Haroen al Raschid. Onrechtvaardigheid van den »Rechtvaardige." Vervolging van de Barmekiden. Haroens oorlogen met de Grieken. Verdeeling van het rijk onder Haroens zonen. Strijd der broeders. Mamoen. Zijne wetenschappelijke studiën. Strijd tusschen de godsdienstige secten. Motassem. Watek. Motawakkel. Oprichting van de Turksche lijfwacht. Vreeselijk despotisme. Verval van de macht der khalifen. Opkomst van onafhankelijke vorstelijke geslachten in de provinciën. Treurige toestand des rijks. Verheffing van den emir al omra De Buïden. Bloei des rijks onder hun bestuur. De Samaniden. Nasr, de emir es saïd en zijne voorspoedige regeering. De Ghasnaviden Mamoed. Zijne veroveringen en zijne werkzaamheid als regent.

Na den val der Ommyaden aanvaardden de Abbassiden het bewind over het Arabische rijk. Ofschoon zij aanspraak maakten op de gehoorzaamheid van alle Muzelmannen, waren zij toch, gelijk wij gezien hebben, niet in staat te verhinderen, dat in Spanje en Afrika onafhankelijke khalifaten ontstonden en dat weldra ook andere deelen des rijks zich daarvan lossche urden, dewijl hunne vorsten den khalif wel als geestelijk, maar niet als wereldlijk opperhoofd erkenden.

Aboel Abbas, de Bloedvergieter, de stichter van het Abbassidische vorstenhuis, regeerde van 750—754; hij was de eerste khalif, die, om den last der regeeringszaken te verlichten, deze aan een vizier opdroeg, d. i. aan een beambte, die als plaatsvervanger van den khalif onder diens onmiddellijke bevelen stond, maar overigens niemand had te gehoorzamen. De vizier was de eerste beambte in den staat, hij regeerde in naam van den khalif. Dit gewichtig ambt droeg Aboel Abbas aan zekeren Khaled, een zoon van Barmek, den stamvader der Barmekiden, op.

Aboel Abbas werd in het jaar 754 opgevolgd door zijn broeder Aboe Dschiafar al Mansoer (754—775), die zich beroemd gemaakt heeft door het stichten van eene nieuwe prachtige residentie, Bagdad aan de Tigris, welke spoedig de schitterendste stad van het oosten zou worden.

Mansoer regeerde als een oostersch despoot; allen, van wie hij vreesde, dat zij hem gevaarlijk zouden kunnen worden, liet hij uit den weg ruimen. Zoo maakte hij geen bezwaar om 6000 leden eener godsdienstige sekte, wier dweepzucht hij duchtte, te laten neerhouwen. Gierigheid en verkwisting gingen bij hem op zonderlinge wijze hand aan hand. Terwijl hij onnoemlijke schatten besteedde aan het stichten van schoone gebouwen, hield hij daarbij in persoon toezicht op de arbeiders, ten einde op die wijze geld uit te winnen. Kwam een der metselaars te laat of rekte hij de middagrust te lang, dan werd hem een gedeelte van zijn loon gekort. Om zijne hebzucht te bevredigen, liet hij eens in de stad Kufa omroepen, dat elk inwoner een geschenk van 5 dirhem ontvangen zou. Natuurlijk meldde iedereen zich hiertoe aan en toen hij op

deze wijze op de hoogte van het getal der inwoners gekomen was, gaf hij bevel, dat de stad eene schatting van 40 dirhem voor elken inwoner moest betalen.

Door meer dan eens dergelijke willekeurige schattingen te heffen en zijne ruime inkomsten op de gierigste wijze te beheeren, bracht Mansoer het zoover, dat hij bij zijn dood, in het jaar 775, een schat van 600 millioen dirhem, bijna 300 millioen gulden van onze munt, en daarenboven 24 millioen dukaten naliet.

Op den gierigaard volgde een verkwister, namelijk zijn zoon Mohammed I Mahadi (775—785). Mahadi betoonde zich niet slechts mild jegens kunstenaars en geleerden, hij besteedde niet alleen groote sommen aan alle instellingen van algemeen nut, maar hij gaf zich buitendien over aan eene verkwisting, die bijna aan waanzin grensde. Wel was het in het algemeen belang, dat hij den langen weg van Bagdad naar Mekka in eene veilige heirbaan herschiep; dat hij ten gerieve der vrome pelgrims karavanserais (herbergen) liet aanleggen; dat hij waterputten langs de wegen deed graven; wel waren zijne prachtige bouwwerken in vele opzichten nuttig, doch de uitgaven voor dergelijke doeleinden stonden in geene verhouding tot de onzinnige pracht, welke de khalif ten toon spreidde. Eene enkele reis naar Mekka kwam te staan op 6,000,000 goudstukken; op dezen tocht voerde de khalif in zijn gevolg eene menigte met sneeuw beladen kameelen mede, opdat de inwoners van Mekka toch ook eens sneeuw zouden zien, die hun tot heden onbekend was, en welke vervolgens werd aangewend om de dranken voor de tafel des khalifs frisch te houden. Op eene tweede reis gaf Mahadi achtereenvolgens twee millioen goudstukken aan zijne hovelingen ten geschenke, een bedrag, dat gelijk stond met vier vijfden van de opbrengst eener provincie. Bij zijn huwelijk werden duizend paarlen van de grootste soort over het hoofd zijner bruid uitgestort.

Mahadi's regeering is alleen merkwaardig door een oorlog, dien hij tegen het Grieksche rijk te voeren had. Zijn zoon Haroen, die later den bijnaam al Raschid ontving, stond aan het hoofd der onderneming tegen de Byzantijnsche keizerin Irene. Hij noodzaakte deze, den Arabischen vorst eene schatting op te brengen.

Tijdens Mahadi's bewind werd de familie der Barmekiden voortdurend begunstigd. Khaleds zoon leidde de opvoeding van de zonen des khalifs; Khaleds kleinzoon, Tadl, was Haroens zoogbroeder.

Mahadi stierf in het jaar 785; zijn oudste zoon Moesa al Hadi volgde hem op, niettegenstaande Mahadi vooraf bepaald had, dat Haroen de mederegent van den ouderen broeder zou zijn. In deze dagen werd aan Haroen de bijnaam van al Raschid (de Rechtvaardige) geschonken. In plaats van, gelijk meermalen in oostersche familiën placht te geschieden, naar de alleenheerschappij te staan, waartoe hij eene zeer geschikte gelegenheid had gevonden, wijl zijn broeder zich bij den dood des vaders niet in Bagdad bevond, deed hij onmiddellijk Moesa tot khalif uitroepen. Hiervoor oogstte hij niets dan ondank in, want Moesa wilde hem niet als mederegent naast zich dulden, en alleen aan den Barmekide Jahia had Haroen het te danken, dat zijn leven gespaard werd.

Moesa stierf na eene regeering van 15 maanden; Haroen al Raschid volgde hem als alleenheerscher op (786—809).

Haroen al Raschid, de meest beroemde der Abbassiden, is, evenals zijn tijdgenoot Karel de Groote, de held en lieveling der legende geworden. Door de mildheid, welke hij jegens geleerden en dichters aan den dag legde, door zijne pogingen om op krachtige en tevens rechtvaardige wijze de wetten te handhaven, waarbij hem zijn geleerde opperrechter Aboe Jozef trouw ter zijde stond; door zijne dapperheid, zijne edelmoedigheid en minzaamheid, waarmede hij echter wel eens te koop liep, verwierf hij zich de algemeene achting en liefde zijns volks.

Ofschoon Haroen al de ondeugden van een oostersch despoot bezat, ofschoon hij eerzuchtig, willekeurig, wreed en trouweloos was, leed het eigenlijke volk

hieronder niet, want de wreedheid van den khalif kwam slechts neer op hen, die zich in zijne onmiddellijke nabijheid bevonden, of wel op hen, die zijne heerschappij konden bedreigen, maar niet op de geleerden of dichters, niet op den handelaar, den handwerksman of landbouwer, welke laatsten allen juichten over de regeering van den alom gevierden vorst en hem, wijl hij voor hen waarlijk rechtvaardig was, den naam al Raschid reeds bij zijn leven schonken.

Hoe weinig Haroen dien vereerenden bijnaam inderdaad verdiende, bewees hij bij meer dan ééne gelegenheid en vooral in zijne handelingen jegens de verdienstelijke Barmekiden.

In de eerste jaren zijner regeering begunstigde Haroen deze familie van staatslieden niet minder dan zijne voorgangers gedaan hadden. Dschiafar, de meest vermaarde van dit geslacht, was zijn vizier en gunsteling. De oostersche overlevering weet veel van de rechtvaardigheid, wijsheid en werkzaamheid van den beroemden vizier te verhalen. Ook Tadl stond bij den khalif in hooge gunst en verdiende dit ook, wegens zijne uitstekende diensten als veldheer.

Op eens ging de gelukzon der Barmekiden onder. De legende verhaalt, dat Haroen zijne geliefde zuster Abassa aan Dschiafar tot vrouw had gegeven, onder voorwaarde, dat hij alleen in naam haar echtgenoot zou zijn, doch zich overigens nimmer vermeten zou, de bekoorlijke vrouw aan te roeren. Toen Abassa evenwel, ondanks de gestelde voorwaarde, een zoon ter wereld bracht, was Haroen hierover zeer vertoornd en werd hij van nu af Dschiafars meest verbitterde vijand.

Waarschijnlijker dan deze sage is het verhaal, dat de Barmekiden door hunne spoedig toegenomen macht in het oog van den khalif gevaarlijk werden. Hij besloot, hen uit te roeien, voordat zij in staat zouden zijn hunne macht tegen hem aan te wenden. Dschiafar werd zonder de minste aanleiding gevangengenomen en in het jaar 803 ter dood gebracht; al zijne bloedverwanten en dienaren werden tot levenslange gevangenschap veroordeeld; men zegt, dat slechts een enkele der Barmekiden zich gered heeft. De aanhangers der hoogst verdienstelijke mannen werden in alle provinciën des rijks te vuur en te zwaard vervolgd.

De glans van Haroens regeering werd hierdoor bezoedeld. Werd vroeger de khalif algemeen geacht en geëerd, thans braken bij herhaling hier en daar oproerige bewegingen uit, en Haroen durfde na Dschiafars dood niet langer in Bagdad vertoeven.

Tegenover de buitenlandsche vijanden des rijks deed Haroen zich op krachtige wijze gelden; meer dan eens bracht hij hun gevoelige nederlagen toe. Toch kon hij niet voorkomen, dat zich, gelijk we reeds aanstipten, in het verre westen een Afrikaansch khalifaat verhief, doch het verlies, hetwelk het rijk hierdoor leed, viel te minder in het oog, wijl Haroen den roem der Arabische wapenen in den strijd tegen de Grieken met eere handhaafde.

Het verdroot Nicephorus, den opvolger van keizerin Irene, langer de smadelijke schatting aan de Arabieren te betalen; hij zond tot den khalif gezanten, welke dezen een schrijven overbrachten, waarin Nicephorus, zinspelend op het schaakspel, dat toen reeds door de Perzen naar Griekenland was overgebracht, zeide: »De koningin beschouwde u als een kasteel en zich zelf als een pion; deze kleinmoedige vrouw vernederde zich tot het betalen eener schatting, welker dubbel bedrag zij van de barbaren had kunnen eischen. Geef dus de vrucht uwer ongerechtigheid terug, of het zwaard zal beslechten". De gezanten wierpen een bundel zwaarden voor de treden van den troon.

Haroen lachte om die bedreiging, trok zijn sabel Samsamah, het wapen, dat zoozeer door de legende is opgevijzeld, en hakte daarmede de zwaarden der Grieken met één slag door, zonder dat de snede zijner kling in het minst verbogen of geschaard was; vervolgens zond hij den Griekschen keizer een brief, die zich niet door hoffelijkheid, maar wel door kortheid onderscheidde. Het schrijven luidde: »In den naam van den barmhartigen God! Haroen al

Raschid, de beheerscher der geloovigen, aan Nicephorus, den Romeinschen hond. Ik heb uw schrijven gelezen, o zoon eener ongeloovige moeder! Mijn antwoord zult gij niet hooren, maar zien". En Nicephorus zag dat antwoord; het werd in de vlakten van Phrygië in bloed en vlammen geschreven.

De aanval der Arabische benden was zoo geweldig en zoo onweerstaanbaar, dat Nicephorus niet bij machte was daaraan het hoofd te bieden. Onder vertoon van berouw smeekte hij om vrede en triomfeerend keerde de khalif naar zijn paleis terug. Spoedig echter werd hij door de trouweloosheid der Grieken genoopt het zwaard op nieuw aan te gorden.

Hoewel het midden in den winter was, voerde Haroen zijne troepen over den met sneeuw bedekten Taurus; opnieuw leden de Grieken eene nederlaag, terwijl Nicephorus op het slagveld, waarop 40,000 Grieken den dood vonden, drie wonden bekwam. Hij moest, nadat hij nog andere zware verliezen geleden had, eindelijk overgaan tot het sluiten van den vrede en zich andermaal verplichten tot het betalen der schatting.

Haroen stierf in het jaar 809. Reeds een aantal jaren vóór zijn dood had hij bepaald, dat zijne zonen het rijk onder elkander zouden verdeelen. Amin, de oudste, zou den titel van khalif erven met de opperheerschappij over het gansche rijk, terwijl hij tevens de alleenheerschappij zou voeren over al de provinciën, die ten westen van Mesopotamië waren gelegen. Mamoen en Moetamen, zijne beide stiefbroeders, werden onder zijne opperheerschappij aangesteld tot regenten over het oosten des rijks; Moetamen over de noordelijke provinciën, Mamoen over die van het zuiden en midden des lands.

De noodwendige gevolgen van deze verdeeling des rijks waren bloedige veten tusschen de broeders. Amin was van een geheel anderen aard dan zijn vader; hij hield zich veel liever bezig met het schaakspel en andere beuzelachtige verstrooiingen dan met de zaken der regeering, en bracht, het gebod van den koran trotseerend, de nachten in woeste drinkgelagen door, terwijl de zorgen voor het rijk den viziers waren toevertrouwd.

Het was te voorzien, dat Amin in den strijd tegen zijn broeder Mamoen, welke reeds in het jaar 810 uitbrak, het onderspit zou delven. Mamoens uitstekende veldheer Thaher, drong zegevierend tot Bagdad door en maakte zich eindelijk ook meester van deze stad, in welke Amin met onverklaarbare zorgeloosheid alleen voor zingenot leefde. De khalif werd na de inneming der stad in het jaar 813 ter dood gebracht. Mamoen (813—833) erfde zijn rijk. De nieuwe khalif beloonde zijn veldheer, door hem aan te stellen tot stadhouder van Oost-Perzië; hier legde Thaher den grond tot de dynastie der Thaheriden.

Mamoens karakter was een samenweefsel van hoogst zonderlinge tegenstrijdigheden; hij was minzaam en toegeefelijk jegens de Christenen, doch een dweepziek en wreed vervolger van alle Muzelmannen, die in den toenmaals heerschenden sektenstrijd andere meeningen waren toegedaan dan hij zelf. Nu eens baadde hij zich in het grofste zingenot, dan weder bracht hij gansche nachten door met de diepzinnigste wijsgeerige bespiegelingen.

Hij was niet alleen een dapper krijgsheld en een verwijfd wellusteling, die aan zijn hof eene brooddronken leefwijze invoerde, maar ook een uitstekend geleerde. Op zijn bevel werden de klassieke geschriften der heidensche oudheid, welke den vromen Muzelmannen tot heden slechts afschuw hadden ingeboezemd, de werken van een Aristoteles, Euclides, Ptolemaeüs, Hippocrates, Galenus en anderen, in het Arabisch vertaald en hierdoor voor de Arabische geleerden toegankelijk gemaakt. Mamoen richtte zelfs te Bagdad eene geleerde vereeniging op, aan welker werkzaamheden hij deel nam.

In vele groote steden zijns rijks liet hij hoogescholen stichten en een aantal boekerijen bijeenbrengen.

De sektenstrijd, waarvan wij spraken, ontstond uit de spitsvondige vraag, of de koran geschapen was of niet. Twee vermaarde geleerden redetwistten daarover voor eene vergadering van de wijste mannen des lands, zonder dat

eene der beide partijen het pleit kon beslechten; beiden vonden een groot aantal aanhangers.

Mamoen begunstigde de Motozaliten, die beweerden dat de koran geschapen was, zoo zeer, dat hij hunne stellingen tot wet verhief en hunne tegenstanders op de wreedste wijze vervolgde. Hierdoor braken in vele deelen des lands oproeren uit, die het hem meer dan eens onmogelijk maakten, den buitenlandschen vijanden met dezelfde kracht het hoofd te bieden, welke hij anders gewoonlijk bij zijne krijgsondernemingen ten toon spreidde. Alleen hierdoor gelukte het den Spaanschen zeeroovers, nadat zij zich op Creta genesteld hadden, met goed gevolg verscheiden invallen in Egypte te doen en eindelijk zelfs Alexandrië te veroveren en te verwoesten. In een oorlog tegen de Grieken streed de khalif daarentegen met het beste gevolg.

Na Mamoens dood erfde zijn broeder Motassem (833—842) het rijk. Zijne regeering is slechts daardoor belangrijk, dat hij tot bescherming van zijn persoon eene lijfwacht oprichtte, samengesteld uit slaven en huurlingen, meestal Turken, wier bevelhebber, Wassif geheeten, weldra aan het hof zich een sterken invloed verwierf. Wassifs aanzien steeg nog hooger onder Motassems zonen, Watik (842—847) en Dschiafar bijgenaamd Motawakkel (847—851). Binnen korten tijd werden de bevelhebbers der lijfwacht de alleenheerschers van het land, die alleen afhankelijk waren van de nukken hunner ruwe ondergeschikten, en, naar het voorbeeld der Romeinsche praetorianen, de khalifen aanstelden of verdreven, ja hen zelfs mishandelden of vermoordden, wanneer de vorsten niet de kunst verstonden om door inschikkelijkheid en mildheid de genegenheid der soldaten te koopen. Reeds Motawakkel verloor het leven door toedoen der lijfwacht, welke hij vroeger bovenmate begunstigd had; nochtans verdiende hij een dergelijk lot, want hij was een onmenschelijk despoot.

Vooral de Christenen en Joden werden gruwelijk door hem vervolgd; zij waren gedwongen een gelen lap over hun gewaad te dragen, opdat men hen overal zou kunnen herkennen; ook was het hun verboden op ezels of muildieren te rijden. Om hen te krenken deed Motawakkel hunne huizen met afbeeldingen van afgoden en zwijnen beschilderen. Een profeet strafte hij, door diens volgelingen te dwingen hun meester dood te geeselen. Wanneer hij zich, gelijk meermalen gebeurde, aan allerlei dolzinnige uitspattingen overgaf, was niemand voor zijne wreede luimen veilig.

Zijne moordbevelen kostten somtijds aan duizenden het leven; zoo liet hij eens na een opstand meer dan 80,000 menschen, schuldigen en onschuldigen, als slachtvee afmaken.

Alleen de soldaten zijner lijfwacht hadden tot nog toe voortdurend in zijne gunst gedeeld; aan hen verkwistte hij ontzaglijke schatten. Toen hij eindelijk wantrouwen begon op te vatten tegen hunne aanvoerders, gaf hij bevel, ook dezen uit den weg te ruimen. Zij trachtten hun leven te redden, door hunne onderhoorigen bij gelegenheid van zeker feestmaal tegen den khalif aan te voeren. Met de sabel, welke hij voor eene ontzaglijke som gekocht en aan een zijner gunstelingen ten geschenke gegeven had, werd hij omgebracht.

Na zijn dood zonk de macht der khalifen met iederen dag dieper. Het is geheel overbodig, de namen te noemen der onbeduidende mannen, die door de Turksche lijfwacht ten troon verheven, ten val gebracht of vermoord werden, dewijl zij niet den minsten invloed op de lotgevallen des rijks konden uitoefenen. Gedurende eenige jaren leidden zij in hunne prachtige paleizen een leven van uiterlijke praal, om vervolgens weder van het staatstooneel te verdwijnen. De lijfwacht gebood over de geheele krijgsmacht van den staat en schonk alle invloedrijke ambten weg.

Tegenover het buitenland vertoonde de macht der khalifen zich nog altijd met den ouden luister, ja zij bracht zelfs eenige Grieksche gezanten, die in het jaar 917 te Bagdad kwamen, om over een vredesvoorstel te onderhandelen, als het ware in verrukking.

»Het gansche leger des khalifs," aldus meldt de geschiedschrijver Aboelfeda, »stond onder de wapenen, ruiterij zoowel als voetvolk, te zamen eene krijgsmacht van 160,000 man. Zijne grootwaardigheidbekleeders, zijne lievelingsslaven, stonden naast hem in schitterende kleederdracht, terwijl hunne gordels van goud en edelgesteenten schitterden. Zij waren omringd door 4000 blanke en 3000 zwarte eunuchen. Het aantal deurwachters beliep 700. Barken en booten met schitterende versieringen bewogen zich op den Tiger. Niet minder prachtig was het paleis zelf, waarin 38,000 tapijten waren opgehangen, van welke 12,500 van zijde vervaardigd en met goud doorweven waren. Het aantal vloertapijten bedroeg 22,000. Daarenboven werden 100 leeuwen voorbijgeleid, van welke ieder een afzonderlijken oppasser had. Onder de andere vertooningen van zeldzame en weidsche pracht, merkte men een boom op van goud en zilver, welks stam uitliep in achttien groote takken; op deze takken, gelijk op de kleinere twijgen, zat eene menigte vogels, uit hetzelfde metaal als de bladeren vervaardigd. Door een kunstig mechaniek zong elk der vogels zijn eigen natuurlijk lied. Langs deze prachtige vertooningen werden de Grieksche gezanten door den vizier naar den troon des khalifs geleid."

De luister, aan het hof der khalifen ten toon gespreid, was volstrekt niet meer in overeenstemming met de macht des rijks; deze nam van jaar tot jaar af.

In de meeste provinciën verhieven zich de stadhouders tot onafhankelijke vorsten, die wel de geestelijke heerschappij der khalifen erkenden en ook eene onbeduidende schatting opbrachten, doch overigens hun opperheerscher alle gehoorzaamheid weigerden.

Aldus was een aantal vorstelijke geslachten ontstaan, die elkander wederzijds bestreden; waar het eene onderging, verrees een ander. De aldus gevormde kleinere en grootere rijken, welke altijd nog in naam aan het khalifaat ondergeschikt waren, werden door voortdurende oorlogen en binnenlandsche verdeeldheden op hunne grondvesten geschokt.

Deze onhoudbare toestand, die een noodwendig gevolg was, zoowel van de versnippering als van de staatkundige verwikkelingen in den boezem van het rijk, werd nog verergerd door den sektenstrijd op godsdienstig gebied, die meermalen aanleiding gaf tot oorlogen, welke met de grootste onmenschelijkheid gevoerd werden. Inzonderheid maakten de Karamathiërs, een stam der Ismaëlieten, zich berucht door de vreeselijke verwoestingen, die zij over het rijk brachten. Deze stam bestond grootendeels uit Bedoeïnen, die met hunne krijgstochten meer de bevrediging van hun roofzucht, dan wel van hun godsdienstige dweepzucht beoogden. Onder hun dapperen aanvoerder Aboe Thaher bestormden zij zelfs Bagdad en togen vervolgens, toen zij de sterke stad niet konden overmeesteren, al plunderend door het land naar Arabië. Hier bemachtigden zij de heilige stad Mekka. Meer dan 30,000 menschen werden omgebracht. De roovers ontzagen zich zelfs niet, de Kaäba te plunderen en den heiligen zwarten steen daaruit weg te voeren; eerst 21 jaar later werd deze steen naar Mekka teruggebracht. Aboe Thaher voerde tot zijn dood, in het jaar 934, het gebied over een groot deel van Arabië.

De toestand des rijks was hopeloos, de macht des khalifs zoo diep mogelijk gezonken. De zoogenaamde beheerscher der geloovigen had nauwelijks meer te gebieden over eene enkele provincie, en de onafhankelijk geworden stadhouders weigerden meest allen, hunne gewone en onbeduidende schatting naar Bagdad over te maken. De khalif Rhadi, die in het jaar 934 het bestuur aanvaardde, nam derhalve, om het rijk opnieuw eenigen luister bij te zetten, de toevlucht tot een middel, dat voor hem en zijne nakomelingen noodlottige gevolgen na zich zou sleepen. Hij besloot, een doortastend man, Hu Rayck, te belasten met het wereldlijk bewind; voor zich zelf behield hij slechts het geestelijk gezag. Hij droeg hem de waardigheid op van emir al omra (vorst

der vorsten). Deze was de plaatsvervanger van den khalif; hij had het opperbevel over de krijgsmacht, voerde geheel onafhankelijk de teugels van het bewind en had over al de inkomsten van den staat te beschikken.

Van dit oogenblik af was de macht der khalifen tot niets teruggebracht. De emir al omra werd de onbeperkte heerscher. Evenals de viziers der Fatimiden en de hofmeiers der Merovingers, duldden ook de emirs de machtelooze schaduw-vorsten naast zich, terwijl zij, tevreden met de werkelijke macht, het beneden zich achtten, de khalifen te berooven van hun titel of van hun aanzien als geestelijk opperhoofd.

Toch was de aanstelling van de emirs al omra niet in staat aan het rijk zijne vroegere kracht terug te geven, want de stadhouders in de provinciën handhaafden hunne onafhankelijkheid evenals vroeger en gehoorzaamden den emirs slechts in zooverre, als dezen hen daartoe met het zwaard in de vuist konden noodzaken. Ook de binnenlandsche woelingen duurden voort, want het ambt van emir was een lokaas voor alle heerschzuchtigen, die zich in staat gevoelden daarnaar te streven. Ook de bloedige strijd der sekten bleef voortduren.

Ten laatste werd het ambt van emir zelfs erfelijk. De Buïden, eene dynastie, welke zich in westelijk Perzië eene onafhankelijke heerschappij verworven had, maakten de waardigheid van emir al omra erfelijk in hun geslacht. Den khalif lieten zij wel zijn pralenden titel behouden, ook behandelden zij hem met de meeste hoogachting en eerbied, doch zij hielden hem geheel buiten alle regeeringszaken. Toch verhief zich onder de Buïden het aanzien der khalifen weder eenigermate.

De Buïden hebben in de geschiedenis van het Arabische rijk eene belangrijke rol gespeeld; onder hun bestuur was reeds in Perzië de beschaving en vooruitgang tot nieuwen bloei ontwaakt. Schiras, Isaphan en andere Perzische plaatsen verhieven zich tot aanzienlijke handelssteden, waar beroemde leerscholen en bibliotheken verrezen; een goed geordend staatsbestuur droeg er veel toe bij om de heerschappij der Buïden tot een waren zegen voor het volk te maken. Ook als emirs al omra waren zij steeds werkzaam voor het heil van den staat; de meeste der toen regeerende oostersche dynastiën volgden hun voetspoor.

In weerwil van de veelvuldige oorlogen verhieven zich in dien tijd de Mohammedaansche rijken tot een hoogen trap van luister; bijna al de regeerende familiën beijverden zich om orde te stellen op het staatsbestuur, ook hielden allen in de eerste plaats een gemeenschappelijk doel in het oog, om namelijk in al de Mohammedaansche landen wetenschap en kunst te bevorderen en aan te kweeken. Zoo verrezen tal van wetenschappelijke inrichtingen, aan welke aanzienlijke boekerijen verbonden waren, en die met de hedendaagsche universiteiten veel overeenkomst vertoonden. De aanzienlijke Arabieren waren trotsch op den naam van geleerde; zelfs de mindere stand legde smaak voor kunst en wetenschap aan den dag. Tevens werd door de voortreffelijke wegen, aan welke karavanserais lagen en door de goed onderhouden waterputten in de woestijnen het verkeer met verwijderde gewesten gemakkelijk gemaakt. De geleerden konden zonder noemenswaardig bezwaar van stad tot stad komen; de staat bevorderde deze reizen, door eene soort van postinrichting, die ze gemakkelijker en tevens veiliger maakte.

Van de verschillende dynastiën, welke zich van de khalifs, ten minste wat de wereldlijke macht betreft, onafhankelijk gemaakt hadden, doch die meestal slechts tot in het tweede geslacht regeerden, om dan ten val gebracht en door eene andere dynastie vervangen te worden, boezemen de Samaniden en Ghasnaviden ons de meeste belangstelling in. Aan een nakomeling van het oude Perzische koningsgeslacht van Ismaël was het in het begin der tiende eeuw gelukt, al de landen, van de Kaspische zee tot Bucharije tot één rijk te vereenigen en aldaar de heerschappij der Samaniden te vestigen. Dit rijk

der Samaniden bereikte onder Nasr (914—943), die Emir es said (de Gelukkige) genoemd werd, den hoogsten trap van bloei.

De steden Bochara, Samarkand, Balkli enz. waren vermaard zoowel wegens haar groot aantal inwoners, als wegens haren rijkdom en uitgebreiden koophandel. Het geheele land was met kanalen en waterleidingen doorsneden, welke het, ondanks het gemis van groote rivieren en de schaarschheid van regen, uiterst vruchtbaar maakten.

De wetenschappen en kunsten werden door al de Perzen met voorbeeldigen ijver beoefend. De hoogescholen van Bochara en Samarkand waren niet minder beroemd dan die van Alexandrië en Damascus; de sterrewacht te Bochara, waar de beroemde astronomische tabellen berekend werden, ging voor de voornaamste van het geheele Oosten door.

Beroemde dichters bezochten het hof van Nasr, onder welke een voortreffelijke minnezanger, die zijne stof ook aan de Indische letterkunde ontleende en Indische fabelen in het Perzisch vertaalde.

Nasr oefende ook op de verbreiding van den islaam grooten invloed uit; zoo verhaalt men, dat de vrome regent de grondlegger der Mohammedaansche monnikenorden is geweest en dat hij ook den stand der derwischen in het leven heeft geroepen. Zijne opvolgers hadden bloedige oorlogen te voeren tegen de Buïden; hunne stadhouders kwamen tegen hen in verzet; twisten over de troonsopvolging barstten uit en het Samanidische rijk geraakte ten gevolge hiervan spoedig in verval.

De stadhouder van Chorasan, een Turk, genaamd Alphtekin kwam in opstand, en toog over den Hindoe-Koh naar Kaboel, om zich eene onafhankelijke heerschappij te stichten. Het gelukte hem de vesting Ghasna te veroveren, aan welke plaats zijn geslacht den naam van Ghasnaviden ontleend heeft.

Na Alphtekins dood, in het jaar 975, volgde hem zijn schoonzoon Sebekthekin als sultan van Ghasna op. Deze breidde zijne nog zeer beperkte heerschappij uit en trachtte vooral vasten voet in Indië te verkrijgen. Hier scheen hem de zegepraal gemakkelijk, want het rijke land was verdeeld in een overgroot aantal kleine districten, welke onafhankelijk naast elkander stonden en niet bij machte waren den onversaagden Mohammedaan het hoofd te bieden.

Het rijk der Ghasnaviden steeg tot den hoogsten bloei onder Sebekthekins geduchten zoon Mahmoed Jemin ed Daula (999—1031).

Mahmoed zette met den besten uitslag het plan zijns vaders ter uitbreiding van het rijk door. Met eene ongeëvenaarde koenheid, met eene alom geroemde dapperheid, met een beproefd veldheerstalent voerde hij zijne troepen naar het westen en het oosten, naar het zuiden en het noorden; overal behaalde hij de overwinning, overal onderwierp hij nieuwe landstreken aan zijn gezag. Hij veroverde het rijk der Samaniden en maakte zich tevens meester van de meeste provinciën, die den Buïden toebehoorden; de khalif beleende hem met de veroverde landen. Van meer belang echter waren de veroveringen, die hij door twaalf bloedige veldtochten in Indië maakte. Bij het voeren van dezen krijg werd hij noch door de hoogte der bergen, noch door de breedte der wateren, noch door den gloed der woestijnen, noch door het onmetelijk aantal zijner vijanden, noch door de vrees voor olifanten, van welke de vijand zich in den strijd bediende, afgeschrikt. Onvermoeid en onverzadelijk drong hij met zijne benden tot de verschillende gewesten van Indië door; hij overschreed zelfs de grenzen der veroveringen van een Alexander den Grooten.

Na een tocht van drie maanden over de gebergten van Kaschmir en Tibet bereikte hij den noordelijken Ganges en bemachtigde hij op een tak van den Indus 4000 schepen der Indiërs. Hij dwong de machtigste Indische steden, als Delhi, Lahore enz., om voor hem hare poorten te openen; ook het vruchtbare koninkrijk Guzurate onderwierp hij aan zijne macht.

Op deze veldtochten legde Mahmoed eene waarlijk onmenschelijke wreedheid tegenover alle afgodendienaars aan den dag. De heidensche tempels werden geslecht; de priesters vielen door het zwaard. Op het voorgebergte van Guzurate stond de beroemde pagode van Jummat; 2000 Brahminen stonden daar in dienst der godheid, welke zij iederen morgen en iederen avond met water uit den verwijderden Ganges besproeiden. Driehonderd muzikanten, driehonderd barbiers en vijfhonderd danseressen, die zoowel door afkomst als door schoonheid uitmunten, behoorden mede tot den tempeldienst; ook moesten 2000 dorpen hun cijns opbrengen aan de pagode.

Het volk, dat rondom den tempel woonde, had vast besloten, tot den laatsten ademtocht den Mohammedanen het hoofd te bieden. Het vuur der goddelijke wraak zou de vijanden der godheid verteren, aldus spraken zij, wanneer Mahmoed zich verstoutte, een aanval op de pagode te doen. Doch juist deze uitdaging vuurde den moed des sultans te meer aan; 50,000 afgodendienaars werden door het leger der Muzelmannen afgemaakt, de muren der stad beklommen, het heiligdom stormenderhand ingenomen. Mahmoed betrad zelf den tempel. Met zijne strijdbijl wilde hij den afgod het hoofd afslaan. Toen boden de sidderende Brahminen hem eene ontzaglijke som aan, die vele millioenen bedroeg, indien hij slechts het afgodsbeeld spaarde.

De raadslieden des sultans stonden versteld en drongen bij Mahmoed er op aan, dat hij het geld zou aannemen, want zulk eene groote som kon ten bate der geloovigen aangewend worden, terwijl het vernielen van een steenen afgod hem evenmin de harten der Indiërs zou doen winnen, als het den islaam voordeel aanbrengen zou.

»Uwe redeneeringen schijnen juist," hervatte de sultan; »nooit echter zal het nageslacht zeggen, dat Mahmoed handel in afgodsbeelden heeft gedreven." Met deze woorden zwaaide hij andermaal zijne strijdbijl, en toen hij het afgodsbeeld verpletterde, kwam uit het binnenste een schat van paarlen en robijnen te voorschijn, welker waarde het aangeboden losgeld verre overtrof en waardoor dus de mildheid der vrome Brahminen voldoende verklaard werd.

Toen de tijding hiervan zich heinde en ver door het Arabische rijk verspreidde, begroette de khalif den sultan met den titel «Bewaker van het geluk en het geloof des profeten."

Heeft Mahmoed zich in een tijd, toen het krijgsgeluk den vorst het hoogste aanzien schonk, grooten roem verworven door zijne veroveringen, in ons oog is de roem, dien hij zich verwierf door zijne zegenrijke werkzaamheid in tijden van vrede, oneindig grooter. Dat hij de kleine stad Ghasna door het stichten van prachtige bouwwerken tot de schitterende hoofdstad van zijn rijk verhief, eene eer die zij spoedig na zijn dood weder moest derven, is zeker in onze schatting van minder beteekenis; van grooter belang is het gebruik, dat hij van de veroverde schatten maakte, om wetenschap en kunst te bevorderen.

De beroemdste geleerden en dichters van het Oosten lokte hij naar zijn hof; hier vonden zij eene vriendelijke ontvangst, groote eerbewijzen en krachtige ondersteuning. In deze dagen schreef Aboe Nasr ben Girmad al Tarabi een uitgebreid Arabisch woordenboek, dat nog heden den beoefenaar van de Arabische taal groote diensten bewijst. Behalve vele andere dichters, leefde, geëerd en beschermd door den sultan, aan diens hof de Perzische dichter Ishak ben Scherefschah, meer bekend onder den naam van Ferdusi de Paradijsche die in een omvangrijk heldendicht de geschiedenis der Perzische koningen bezongen heeft. Ofschoon Ferdusi later met Mahmoed in twist geraakt is, heeft toch zijn verblijf aan het hof te Ghasna een weldadigen invloed op de Arabische letterkunde uitgeoefend.

Niet minder beroemd dan deze dichter was de voortreffelijke geneeskundige en wijsgeer Aboe Ali Hosaïn ben Abdallah Iboe Sina, die in het Oosten onder den naam van Avicenna door zijne werken een sterken invloed heeft uitgeoefend op de ontwikkeling der letterkunde. Hij werd schepper van een stelsel

van wijsbegeerte, bovennatuurkunde en wetgeving, dat door geheel Europa beroemd werd.

Welken prijs Mahmoed op de wetenschappelijke ontwikkeling van zijn land stelde, bewees hij, toen hij van Chowaresm, in plaats van eene schatting te eischen, bedong, dat hem vier geleerden zouden worden afgestaan, die voortaan aan zijn hof zouden leven. Onder deze vier bevond zich Avicenna.

Doch niet alleen de wetenschap, ook de kunst, en vooral de bouwkunst, werd door Mahmoed krachtig beschermd; vele steden des lands, en in de eerste plaats Ghasna, werden door prachtige gebouwen opgeluisterd.

Wanneer wij afgaan op de verhalen van Arabieren en Perzen was Mahmoed een volmaakt vorst. De wreedheid, welke hij in de oorlogen tegen de Indiërs aan den dag legde, wierp in het oog der Muzelmannen natuurlijk volstrekt geene smet op zijne geschiedenis, daar zij hem die daden veeleer als eene verdienste toerekenden. Zijne zachtmoedigheid jegens zijne eigen onderdanen, zijne minzaamheid, zijne edelmoedigheid en zijne rechtvaardigheid verhieven zij tot in de wolken. Wij willen van het groote aantal der voor ons bewaarde vertellingen slechts ééne mededeelen, om daaruit den geest dier tijden te leeren kennen.

Een arme Pers wendde zich tot den sultan, toen deze in den divan zat, en beklaagde zich aan den voet van den troon, wijl een Turksch soldaat zijne vermetelheid zoover had gedreven, van hem uit zijne woning te verjagen en zijn huwelijksbed te schenden. »Zwijg," gebood Mahmoed op ernstigen toon; »en zoodra de woestaard weder in uw huis dringt, meldt het mij dan, opdat ik den overtreder zelf straffe."

Drie dagen later, in den nacht, kwam de Pers andermaal en klaagde, dat de Turk hem weder overvallen had. Onmiddellijk gaf de sultan aan zijne lijfwacht bevel hem te volgen. Hij liet het huis omsingelen en alle lichten uitdoen; in het donker drongen de soldaten de woning van den Pers binnen; de misdadiger werd gevat en, wijl hij op diefstal en echtbreuk betrapt was, terstond ter dood veroordeeld.

Nadat het vonnis voltrokken was, gaf Mahmoed bevel de lichten weder te ontsteken. Hij sloeg de oogen vorschend op het lijk, knielde vervolgens biddend neder, en zoodra hij was opgestaan, verlangde hij eenige eenvoudige spijs, die hij met ware vraatzucht verslond.

De Pers was ten hoogste verbaasd over dit zonderlinge schouwspel. Terwijl hij den sultan zijn dank betuigde, kon hij tevens zijne verbazing niet verbergen, dat de groote heer zoo gulzig de onsmakelijke spijzen verslonden had.

»Ik meende," hernam Mahmoed vriendelijk, »dat niemand anders in mijn rijk het durfde wagen zulk eene euveldaad te begaan, dan een mijner zonen; derhalve liet ik de lichten uitdoen, opdat mijne rechtvaardigheid blind en onverbiddelijk zoude zijn. Thans echter heb ik in mijn gebed God gedankt, wijl de misdadiger mijn zoon niet was! Mijne bezorgdheid was zoo groot, dat ik sedert uwe eerste aanklacht drie dagen zonder voedsel heb doorgebracht."

Vele dergelijke verhalen worden omtrent den grooten sultan meegedeeld. Mahmoed stierf in het jaar 1031. Met zijn dood neigde de macht der Ghasnaviden ten val.

VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

De Turken. Seldschuk en zijne horden. Togrulbeg en zijne veroveringen. Bevrijding van den khalif Kaem Beamrillah. De wijding van Togrulbeg tot emir al omra. Opstand van Basasiry. Alp Arslan. Edelmoedigheid van den sultan jegens den keizer Romanus Diogenes. Dood van Alp Arslan. Malekschah. De sultan en zijn vizier Nezam el Mulk. De nieuwe tijdrekening. Verval van het rijk der Seldschukken. Poezie, kunst en wetenschap bij de Arabieren.

Hoewel de Buïden een groot deel hunner bezittingen hadden moeten afstaan aan Mahmoed, die bijna het geheele Perzische rijk aan zich onderworpen had, hadden zij zich toch als emirs al omra te Bagdad staande gehouden. Het spreekt echter van zelf, dat zij niets meer bezaten dan eene schaduw van hunne vroegere macht. Bovendien heerschte onder hen zelf aanhoudende tweedracht; de erfelijkheid van het ambt van emir had natuurlijk onder de leden der Buïdische dynastiën aanleiding gegeven tot binnenlandsche verdeeldheden; hun aanzien begon te tanen, zij zouden geheel verdrongen worden door een nieuw opkomend vorstengeslacht.

De Turken, van welke wij reeds meer dan eens spraken, waren een krijgshaftige nomadenstam, die in de uitgestrekte landstreken ten westen en ten oosten van het meer Aral, van de Perzische golf tot in het hedendaagsche Turkestan, rondzwierf. Zij waren, gelijk meest alle nomadenstammen, door hun zwervend leven gehard tegen alle ongemakken en ontberingen en hadden dus in den oorlog veel voor op de meer verwijfde oosterlingen. Zoowel wegens hunne onversaagde dapperheid, als wegens hunne woestheid en roofzucht waren zij algemeen gevreesd. Turksche benden vormden in de meeste oostersche landen de lijfwacht van den vorst en meermalen gelukte het hun, zich tot den hoogsten trap van macht te verheffen en den vorst ten val te brengen, dien zij moesten beschermen. Tot den stam der Turken behoorde een emir, Seldschuk genaamd, die, nadat hij de leer van den islaam had omhelsd, zich met zijne horde, die naar hem den naam van Seldschukken ontvangen had, ten oosten van Bassora nedersloeg.

Toen Mahmoed I Bucharije tot onderwerping bracht, scheen het hem gevaarlijk toe, de Seldschukken zoo nabij hunne stamgenooten te laten wonen, daar zij door dezen lichtelijk ondersteund konden worden bij eene poging om nog meerdere landstreken te veroveren. Hij wees hun daarom verschillende streken in Chorasan als woonplaats aan. Doch hierdoor had hij een staatkundigen misslag begaan, die noodlottige gevolgen na zich zou sleepen.

Een vermetel en gevaarlijk vijand was hierdoor in het hart van Perzië genesteld.

De Seldschukken, die door de Perzische stadhouders bij herhaling zwaar onderdrukt werden, vereenigden zich en liepen moordend en blakerend de Perzische gewesten af, zonder dat Massud I, Mahmoeds zoon, in staat was hen te keeren.

De roofhorden vereenigden zich tot een geducht leger, dat in een afstammeling van Seldschuk, Togrulbeg, dien het volk tot sultan uitriep, een dapper aanvoerder vond. Massud, die van het begin zijner regeering af, met herhaalde opstanden in al de provinciën van zijn rijk had te kampen, voerde ver in het oosten den strijd tegen de oproerige Indiërs, toen Togrulbeg aan het hoofd zijner Seldschukken zegevierend Chorasan doortrok en die gansche provincie aan zijn gezag onderwierp. Reeds in het jaar 1039 kon de Seldschuk zich sultan van Oost-Perzië noemen.

Massud keerde uit Indië terug, leed eene beslissende nederlaag en werd vervolgens door zijn broeder van den troon verdreven.

De geschillen, over de troonsopvolging, tusschen de Ghasnaviden gerezen, verzwakten dezen zoozeer, dat Togrulbeg zich gemakkelijk van het grootste deel hunner landen kon meester maken; ook ten koste der Buïden vergrootte hij zijn rijk, daar hij zich meester maakte van de belangrijke stad Ispahan.

Togrulbeg verstond uitmuntend de kunst om te veroveren niet alleen, maar ook om zijne macht in de veroverde landen te bevestigen. Zijn goed geordend staatsbestuur en zijne vroomheid werden hoog geroemd. Als vroom Muzelman erkende de sultan bereidwillig het geestelijk gezag van den khalif.

Als opvolger des profeten voerde toenmaals in Azië de ongelukkige Kaem Beamrillah (1031—1075) een zeker schijngezag. Hij verkeerde in den treurigsten toestand.

Te Bagdad waren tusschen de sekten der schiiten en sunniten hevige godsdiensttwisten uitgebroken. Tevens waren onder de Buïden geschillen ontstaan over de waardigheid van emir, waardoor de macht van den emir al omra zoozeer was afgenomen, dat deze niet eens meer in staat was den khalif in zijn paleis tegen de aanvallen van het gepeupel en den overmoed der Turksche lijfwachten te beschermen. Tot overmaat van ramp kwam in het jaar 1055 de aanvoerder der Turksche lijfwacht Basasiry, een ijverig schiit, ook in opstand; hij maakte zich meester van de stad Bagdad en dreigde, terwijl hij intusschen onderhandelingen aanknoopte met de Egyptische Fatimiden, den khalif geheel en al van zijne waardigheid te berooven.

In dezen benarden toestand riep Kaem Beamrillah den sultan der Seldschukken te hulp en Togrulbeg volgde gaarne die roepstem; hij toog naar Bagdad en bevrijdde den khalif van zijne vijanden. Den laatsten Buïdischen emir al omra zette hij af; hij schonk hem het leven, doch veroordeelde hem tot levenslange gevangenschap.

Tot belooning voor dezen dienst werd Togrulbeg door den khalif bij een tweede bezoek te Bagdad met groote plechtigheid tot emir al omra benoemd. De sultan hield te paard zijn intocht in de stad, aan de poort van het paleis steeg hij af en trad, voorafgegaan door een ongewapend geleide, op den khalif toe. Deze zat daar achter zijn zwarten sluier; het zwarte gewaad der Abbassiden was over zijne schouders geworpen; in de hand hield hij als schepter den staf van Mohammed.

Togrulbeg wierp zich neder, kuste de aarde en plaatste zich vervolgens in de ootmoedigste houding voor het geestelijke opperhoofd van het Oosten Door den vizier en den tolk werd hij tot den troon geleid. Naast den troon des khalifs was een tweede troon geplaatst, op welken Togrulbeg plaats nam; hierop werd de hoogstgewichtige oorkonde voorgelezen, volgens welken Kaem Beamrillah den sultan tot wereldlijk plaatsvervanger van den plaatsvervanger des profeten, tot emir al omra benoemde. Door den eersten tolk liet de khalif hem op de volgende wijze toespreken: »De khalif vertrouwt alle landen, die God onder zijne heerschappij heeft gesteld, aan uwe zorgen toe; hij draagt u, als zijn plaatsvervanger, de bescherming op van alle getrouwe, vrome en godsdienstige Muzelmannen. Vrees God in het ambt, dat hij u verleent, erken dankbaar de genade, die hij u bewezen heeft, en toon u harer waardig".

Na deze toespraak bekleedde de khalif den sultan met het eerekleed of

liever met de eerekleederen van een emir al omra. Togrulbeg ontving zeven staatsiekleederen benevens zeven slaven, de inboorlingen der zeven onder verschillende luchtstreken gelegen deelen van het Arabische rijk. Nadat hem een met muskus doortrokken sluier om het hoofd was gehangen, werd hij met twee kronen gekroond en met twee zwaarden omgord, ten teeken, dat hij de dubbele heerschappij over het oosten en het westen voerde.

Hij wilde zich na de kroning nogmaals den khalif te voet werpen, doch deze verhinderde dit. Togrulbeg kuste nog tweemaal de hand van den beheerscher der geloovigen; hierop werd door een herauut, onder het gejubel der Muzelmannen, verkondigd, dat de sultan voortaan als emir al omra de beheerscher der geloovigen zou zijn.

De formaliteiten, bij deze plechtige kroning in acht genomen, zijn van groot belang, wijl zij ons doen zien, hoe hoog toen nog de titel van den schaduw-regent, den khalif, gesteld werd. De machtige sultan moest zich voor het machtelooze geestelijk opperhoofd diep buigen, en hem voor de hooge gunst onderdanig danken. Hij deed dit; hij bewees den khalif den diepsten eerbied, zonder hem nochtans het wereldlijk beheer af te staan *).

Basasiry had, terwijl Togrulbeg tot emir al omra gekroond werd, bijna de geheele landstreek Irak onderworpen; om zich op den khalif te wreken, deed hij Mostanser, den dweepzieken khalif van Egypte, ook tot geestelijk opperhoofd van Azië uitroepen; tevens ging hij een verbond aan met Ibrahim, den broeder van Togrulbeg, die dezen reeds lang vijandig gezind was, alsmede met den vorst van Mosoel, Koreisch.

Togrulbeg voerde zijne troepen tegen Ibrahim aan, doch werd geslagen. Basasiry deed zijn voordeel met dien aanval; hij bestormde, in vereeniging met de Koreischiten, de stad Bagdad en liet ook hier Mostanser tot khalif uitroepen.

Kaem Beamrillah bevond zich in den grootsten nood; voor zijne oogen werden zijne trouwste dienaren op de wreedste wijze omgebracht. Vruchteloos smeekte hij van de tinne van zijn paleis om erbarming en hulp: niemand hoorde hem, hij viel in de handen der overwinnaars en dezen dwongen hem, eene schriftelijke verklaring af te geven, dat niemand uit het huis der Abbassiden recht had op den zetel van den khalif. Dit bewijsstuk zond Basasiry aan Mostanser in Egypte.

Doch binnen kort zou al die voorspoed der opstandelingen een einde nemen. Togrulbeg overwon zijn broeder, en wendde zich vervolgens tegen Basasiry: ook deze werd spoedig ten val gebracht en gedood. Geheel Perzië en Irak gehoorzaamden weder den emir al omra, die den khalif in zijne oude rechten herstelde.

Togrulbeg beheerschte het geheele rijk der Abbassiden; alleen in het oosten hielden zich nog (tot aan het einde der twaalfde eeuw) de Ghasnaviden staande.

Als grijsaard van 70 jaar stierf de machtige sultan in het jaar 1063 kinderloos; zijns broeders zoon, Alp Arslan (de moedige leeuw, 1063—1072), was de erfgenaam van zijn oom; hij volgde hem op als emir al omra en sultan der Seldschukken.

Alp Arslan was evenals Togrulbeg een dapper krijgsman, een zegevierend veldheer en onverzadelijk veroveraar. Den Fatimiden ontweldigde hij noordelijk en oostelijk Syrië; in het noordoosten bracht hij een deel van Turkestan tot onderwerping en ook op de Grieken behaalde hij vele voordeelen; hij verwierf

*) Hoe trotsch de khalifen op hunne verwantschap met den profeet waren, toonde Kaem Beamrillah later tegenover den alvermogenden Togrulbeg. Wel had de khalif eene van diens nichten in zijn harem opgenomen, doch toen de sultan hem zijne dochter ten huwelijk vroeg, wees de eerste op trotschen toon eene dergelijke verbintenis van de hand: het reine bloed der Abbassiden mocht niet met het gemeene Turksche bloed vermengd worden. Togrulbeg liet zich intusschen niet zoo licht afwijzen; hij noodzaakte den khalif toe te geven, door dezen, in afwachting van het inwilligen van zijn verzoek, de inkomsten des rijks te onthouden.

zich bij dezen evenzeer door de dapperheid, waarmede hij Armenië en Georgië overmeesterde, als door de edelmoedigheid, die hij jegens den gevangen Griekschen keizer aan den dag legde, den hoogsten roem. In een moorddadigen strijd waren de Grieksche troepen, onder aanvoering van keizer Romanus Diogenes, geslagen. Tot het uiterste oogenblik had Romanus den strijd volgehouden; eerst toen rondom hem al zijne strijders gevallen waren, toen zijn paard onder hem gedood en hij zelf gewond was, konden de zegevierende Turken zich van hem meester maken.

Van zijne wapenen, zijne sieraden en zijn purper beroofd, werd Romanus den volgenden morgen voor Alp Arslan gebracht; hij moest zich voor den beheerscher van Azië ter aarde werpen en dezen de hand kussen. Alp Arslan hief hem minzaam op en zeide hem het behoud van zijn leven en van zijne waardigheid toe. De dienaren van den sultan bekleedden den gevangene met kostbare gewaden en bedienden hem als regeerend keizer. Tweemaal daags zat hij op de eereplaats aan de tafel des sultans.

Terwijl de onderhandelingen over een vredesverdrag tusschen de beide vorsten gevoerd werden, vroeg Alp Arslan den keizer, wat deze wel zou gedaan hebben, indien de Grieken gezegevierd hadden.

De trotsche Byzantijn antwoordde: »Hadde ik gezegevierd, zoo zou ik uw lichaam menigen geeselslag hebben doen voelen."

Zelfs door dit beleedigend antwoord liet Alp Arslan zich niet bewegen om den gevangene strenger te behandelen; hij antwoordde alleen: »Het gebod van Christus beveelt ook vijanden lief te hebben; dit gebod maakt het vergeven van beleedigingen ten plicht, dit gebod wil ik opvolgen! Ik wil geen voorbeeld volgen, dat ik zelf verfoei." Met onveranderde vriendelijkheid behandelde hij zijn gevangene en stelde dezen eindelijk op vrije voeten, nadat Romanus zijn woord verpand had om een millioen goudstukken en eene jaarlijksche schatting van 360,000 goudstukken voor den vrede te betalen; bovendien moesten al de Muzelmannen, die zich in de macht der Grieken bevonden, zonder losgeld worden vrijgelaten.

Nadat Romanus met een bezwaard gemoed dit vernederend verdrag onderteekend had, werd hij met velerlei eerbewijzingen en rijke geschenken weder in vrijheid gesteld; eene afdeeling Turken voerde hem naar de Grieken terug.

Romanus was intusschen niet in staat het gemaakte verdrag na te leven. Terwijl hij in gevangenschap zuchtte, was te Constantinopel een oproer tegen hem uitgebroken; daardoor verloor hij kroon en leven en Alp Arslan zag zich dus genoopt den oorlog voort te zetten. Bij deze gelegenheid bevlekte hij zijn roem door de onmenschelijke wijze, waarop hij de Christenen in Georgië behandelde.

Des sultans laatste oorlog, waarin hij tevens den dood vond, was gericht tegen de steppen-bewoners, die zich in het noorden ophielden. Hij voerde een talrijk leger over den Gihon.

»De groote vorst werd op zijn zegevierenden tocht gestuit door de vesting Berzem, welker stadhouder, Jozef de Karismianer, het waagde, den legers van het Oosten het hoofd te bieden. Toen Jozef echter moest zwichten en als gevangene in de tent des sultans werd gevoerd, deed deze, in plaats van zijne dapperheid te roemen, hem de scherpste verwijten over zijne belachelijke halsstarigheid; de overmoedige antwoorden van den overwonnene maakten Alp Arslan zoo toornig, dat hij hem veroordeelde om aan vier palen te worden gebonden en in die pijnlijke houding den geest te geven.

Op dit bevel greep de wanhopige Karismianer zijn dolk en stormde woedend op den troon los. De lijfwachten hieven hunne strijdbijlen op, doch Alp Arslan, de vaardigste boogschutter van zijn tijd, gebood hun op hunne plaats te blijven; hij spande zijn boog, doch zijn voet gleed uit, de bijl miste zijn doel en hij ontving den dolksteek van Jozef in de borst. De moordenaar werd op staanden voet in stukken gehouwen. De wond was doodelijk en de Turksche vorst sprak stervend nog eene ernstige waarschuwing voor den trots der koningen uit.

»In mijne jeugd," sprak Alp Arslan, »heeft een wijze mij vermaand, mij voor God te verootmoedigen, mijne eigen kracht te wantrouwen en ook den geringsten vijand niet te minachten. Ik heb deze lessen veronachtzaamd, en word met recht daarvoor gestraft. Toen ik gisteren van een heuvel mijne soldaten monsterde en hunne krijgstucht en hun moed bewonderde, scheen de grond onder onze treden te beven en ik sprak tot mij zelf: »Voorzeker zijt gij de koning der wereld, de grootste en geduchtste aller krijgers." Deze legers zijn thans niet meer de mijne en alleen wijl ik mij te veel verliet op eigen kracht, sterf ik nu door de hand eens moordenaars."

Alp Arslan bezat al de deugden van een Turk en Muzelman. zijne stem en gestalte boezemden ontzag in, van zijne kin golfde een lange baard en zijn hooge tulband was als eene kroon gevormd. Het stoffelijk overschot van den sultan werd in den grafkelder der Seldschuksche dynastie bijgezet en de voorbijganger kon daar het stichtelijk opschrift lezen en overpeinzen: »O gij, die den roem van Alp Arslan tot den hemel hebt verheven gezien, ga naar Weru en gij zult hem in het stof begraven vinden!" Dit opschrift is uitgewischt, het graf tot molm en puin vervallen, doch juist daarom prediken zij ons des te ernstiger de onbestendigheid van menschelijke grootheid." Zoo beschrijft ons Gibbon den dood van sultan Alp Arslan.

Het rijk der Seldschukken bereikte het hoogste toppunt van bloei onder Arslans zoon, Malekschah (1072—1092). In gelukkige gevechten tegen de Grieken en de noordelijke steppen-bewoners breidde hij de heerschappij der Turken zoowel tot aan den Archipel en in het hart van Palestina, als tot aan gene zijde van Turkestan uit.

De macht, die zij in Azië bezaten, ging die van een Cyrus te boven; hun gebied reikte, van de grenzen van China af, ten oosten, ten westen en ten zuiden tot aan de gebergten van Georgië, den Archipel, de heilige stad Jeruzalem en de vruchtbare beemden van Gelukkig-Arabië. Door dit ver uitgestrekte rijk reisde de sultan met zijn schitterend gevolg; men zegt, dat hij het land twaalfmaal doorreisd heeft, om in alle provinciën zich met eigen oogen te overtuigen, dat het recht gehandhaafd en de wet nageleefd werd. Onvermoeid was hij alom werkzaam, om door het bouwen van moskeeën den islaam, en door het stichten van academiën en scholen de wetenschap te verbreiden.

Terwijl in dien tijd in Europa nog diepe onkunde heerschte, verhief de wetenschap zich in Azië, onder de regeering der woeste Seldschukken, tot den hoogsten trap van bloei.

Malekschah dankt zijn roem voornamelijk aan zijn voortreffelijken vizier Nezam el Mulk, die reeds onder Alp Arslan al zijne krachten ingespannen had om den staat tot den hoogsten trap van beschaving op te voeren, doch wiens voornaamste werkzaamheid onder de regeering van Malekschah valt.

Nezam el Mulk was te gelijk staatsman en geleerde. Hij was niet minder beroemd als onomkoopbaar rechtvaardig rechter en voortreffelijk regent, dan als schrijver en beschermer van de wetenschap. In alle aanzienlijke steden van het geheele rijk richtte hij goede scholen op; eene groote godgeleerde academie werd door hem te Bagdad gesticht en naar hem het collegie van Nezam genoemd; zij bezat rijke hulpmiddelen en ten gevolge daarvan een zeer uitgebreiden werkkring. Terwijl hij zelf als schrijver zich door het samenstellen van een leerboek voor vorsten zeer gunstig onderscheidde, vuurde hij den ijver der geleerden tot het ondernemen van allerlei nuttigen arbeid aan.

Te Ispahan, werwaarts Malekschah zijne residentie had overgebracht, werd eene sterrewacht gebouwd; acht beroemde sterrenkundigen waren aan die instelling verbonden en de vrucht hunner werkzaamheid was eene nieuwe tijdrekening, welke in nauwkeurigheid zeer nabij kwam aan de Gregoriaansche, die in het Westen eerst vijf eeuwen later algemeen in zwang kwam.

Nezam el Mulk verwierf zich door zijne met goeden uitslag bekroonde pogingen zulk een hoogen roem, dat de khalif van Bagdad hem plechtig tot

vorst der geleerden benoemde. In een plechtigen optocht trokken al de voornaamste geleerden des lands, die te Bagdad waren samengeroepen, naar het paleis des khalifs. Nezam el Mulk reed te paard aan het hoofd van den stoet, terwijl de overigen hem te voet moesten volgen. Hij werd door de hofbeambten ontvangen; dezen geleidden hem naar een troon, welke naast dien des khalifs was opgericht. Met een prachtig eergewaad en een pralenden titel vereerde de schijnbeheerscher der geloovigen den man, wien het rijk der Muzelmannen zijn hoogsten roem op wetenschappelijk gebied dankte.

Even vóór het einde van Malekschahs regeering werd Nezam als 93jarig grijsaard het slachtoffer van eene dier paleis-intrigues, welke aan het hof van oostersche vorsten zoo veelvuldig voorkomen; hij werd van zijne waardigheid ontzet en vermoord. Kort daarna stierf ook zijn ondankbare gebieder.

Met den dood van Malekschah taande de luister en verdween ook de eendracht van het Tursche rijk; de kiemen van dit verval waren reeds onder de schitterende regeering des sultans aanwezig geweest.

Het rijk was te uitgestrekt dan dat Malekschah het van één middelpunt uit alleen had kunnen besturen. Daarom droeg hij het bestuur over de verschillende gewesten aan afzonderlijke vorsten op, die onder zijn oppergezag het bewind voerden. Hierdoor ontstonden een aantal kleine Seldschuksche rijken, die zich na des sultans dood van het groote rijk losscheurden. Onder anderen beleende Malekschah een zijner verre bloedverwanten, Soliman, met de gewesten, die in Klein-Azië aan de Grieken waren ontnomen. Soliman veroverde een rijk, welks residentie Nicaeä werd. Zelfs Antiochië in Syrië viel in zijne handen. De steden, waar de Christelijke godsdienst het eerst gepredikt en omhelsd was, werden eene prooi der Muzelmannen.

De broeder van Malekschah, Tutusch, werd bekleed met het bewind over de landen, die in Syrië en Palestina op de Fatimiden veroverd waren. Tutusch droeg het bevel, of liever de onafhankelijke regeering over de heilige stad Jeruzalem aan den Turkoman Ortok op, van wien zij bij erfenis op diens zonen Lokman en Ilgasi overging.

De woeste Turken behandelden de Christenen te Jeruzalem zeer hard en mishandelden de vrome pelgrims, die eene bedevaart naar het heilige graf ondernamen, op de gruwelijkste wijze. Velen hunner werden uitgeplunderd en vermoord.

Zoo lang Malekschah leefde, had zijn aanzien de barbaarschheid dier vorsten eenigermate in toom gehouden, doch toen na zijn dood zijne zonen en broeders elkander de regeering betwistten, toen zij in bloedige oorlogen elkanders macht uitputten en verlamden, toen werden al die kleine rijken langzamerhand geheel onafhankelijk. Er ontstonden in Azië vijf groote Seldschuksche staten: Perzië (Iran), Kerman, Iconium, Aleppo en Damascus, naast welke nog vele, meer of minder onafhankelijke rijkjes bestonden.

Eer wij de geschiedenis der Arabische rijken tot den tijd der kruistochten besluiten, moeten wij een vluchtigen blik werpen op de ontwikkeling van kunst en wetenschap bij de Muzelmannen, dewijl deze op de beschaving van het Westen een hoogst belangrijken invloed uitoefenen zou.

In Europa waren ten gevolge van de volksverhuizing bijna alle sporen van geestbeschaving uitgewischt. Barbaarsche volken hadden het grondgebied van de beschaafde natiën der oudheid overstroomd en te vuur en te zwaard de gedenkteekenen van wetenschap en kunst verdelgd. Bijna alleen in het Grieksche rijk hadden de schatten van den classieken tijd eene schuilplaats gevonden, maar het diep gezonken volk was niet in staat daarvan voor zijne eigene ontwikkeling partij te trekken.

Voor de Arabieren was het weggelegd, zich van de geestelijke schatten van het oude Griekenland meester te maken. Toen de Muzelmannen, die aanvankelijk in hunne dweepzucht geen boek buiten den Koran wilden dulden,

omdat zij meenden, dat deze het kort begrip van alle mogelijke wijsheid bevatte, als de verbitterde vijanden der heidensche en Christelijke wetenschap zich van de zetels der classieke beschaving in Azië en Arika meester gemaakt hadden, geraakten de overwinnaars ongemerkt onder den invloed der overwonnenen en lieten zij zich door dezen tot diepzinnige wetenschappelijke onderzoekingen verleiden.

Door een zonderling spel van het lot waren de oosterlingen bestemd om door middel van de scheppingen van den weterschen geest tot een hoogen trap van beschaving opgevoerd te worden, terwijl het Westen zelf eeuwen lang als in doodslaap verzonken lag.

De verbitterde strijd, die weldra tusschen Christenen en Mohammedanen stond uit te barsten, zou vervolgens het middel zijn om de vruchten van de studiën der Arabieren weer aan de Europeanen mee te deelen en aan eene vernieuwde beoefening van kunst en wetenschap onder hen een krachtigen stoot te geven.

Nadat de Arabieren de halve wereld aan den islaam onderworpen hadden, moesten natuurlijk hunne veroveringen eindelijk grootendeels gestaakt worden; de oorlog kon hen niet langer uitsluitend bezig houden. Zij gaven zich thans aan het volle genot der verworven heerschappij over.

Bij het verhalen van de geschiedenis der Arabische rijken hebben wij meegedeeld, dat overal handel, nijverheid, wetenschap en kunst eene hooge vlucht namen.

Het meest voldingend bewijs voor de geestelijke ontwikkeling van een volk heeft men altijd in zijne letterkunde te zoeken. Vóór de dagen van Mohammed hadden de Arabieren zich onderscheiden door de wild-phantastische gewrochten hunner dichtkunst, welke in van mond tot mond herhaalde liederen voortgeplant en bij elken jaarlijkschen dichterlijken wedstrijd door het volk vol geestdrift toegejuicht werden. De Arabische liederen werden reeds vroeg verzameld. De meest beroemde verzameling, Divan (Bloemlezing) genaamd, ontstond in de eerste helft der 9de eeuw. De vroegste Arabische gedichten bevatten hoogpoëtische schilderingen, zoowel van de deugden, welke de Arabier het hoogst in den krijgsman schat, als van de gloeiende liefde, zooals zij alleen in het hart van den vurigen bewoner van het Zuiden woont.

Na de verbreiding van den islaam moest de Arabische dichtkunst een geheel ander karakter aannemen. Ten gevolge van de nederige plaats, welke de vrouw volgens de Mohammedaansche wetten in den staat innam, verdween de dichterlijke beschouwing van de betrekking tusschen den man en zijne geliefde, de liefde ontaardde in louter zinlijke genegenheid. Ook de daden en deugden van den dapperen man verloren grootendeels hunne waarde in een staat, welke bestuurd werd door een vorst, die naar willekeur over het leven en den dood zijner onderdanen beschikte.

De dichters boelden voortaan om de gunst der vorsten, zij verlaagden zich tot schandelijke vleierij, de dichtkunst werd hofpoëzie. Doch wat zij aan innerlijke waarde verloor, won zij aan uiterlijken schijn, niet aan eene waarlijk kunstige, maar aan eene gekunstelde onberispelijkheid van vorm.

De gedichten der hofpoëten onderscheidden zich door zuiverheid van taal en door taalkundige kunstenarijen; alleen de godsdienstige poëzie nam voor een deel eene hoogere vlucht, terwijl aan den anderen kant ook de heerschende godsdienstwisten de geboorte schonken aan spotdichten, waarin zelfs de koran niet gespaard werd.

Meer scheppende kracht dan de Arabische, spreidde de Perziche letterkunde ten toon; deze verhief zich tot een hoogen trap van bloei. De gedichten van een Ferdusi worden menigmaal met die van Homerus vergeleken; deze lof is echter overdreven; de Perzische dichter staat ver beneden den schepper van de Ilias.

Tusschen de denkbeelden en voorstellingen der oostersche en westersche volken bestaat in het algemeen zulk een hemelsbreed verschil, dat de dicht-

werken der Arabieren, die voor ons bewaard gebleven zijn, voor onze letterkunde slechts geringe waarde bezitten. Reeds de eigenaardigheden der moeilijke taal maken het bijna onmogelijk, daarvan eene vertaling te geven, die zoowel wat inhoud als wat vorm betreft, het oorspronkelijke ook maar eenigszins getrouw teruggeeft. De meeste belangstelling boezemen ons de phantastische sprookjes in, die sinds de dagen van Haroen al Raschid verzameld werden, onder welke de »Duizend en ééne nacht" nog heden onze jeugd in verrukking brengt. Ook de fabelen van Lokman en de Indische fabelen van Bidstai, waarmede wij door de Arabische vertaling bekend geworden zijn, bezitten voor ons groote waarde. Eindelijk moeten wij nog melding maken van de Makamen van Hariri, een bundel, die deels uit epische gedichten, deels uit leerdichten bestaat.

Veel hooger waarde bezitten voor ons de wetenschappelijke werken der Arabieren. Nadat de khalifen hunne residentie te Damascus gevestigd en daar geleerd hadden, Grieksche kennis en wetenschap te waardeeren, lokten zij Byzantijnsche geleerden en bouwkundigen naar hun hof. De scholen werden op Grieksche leest geschoeid.

Van de kunsten werd alleen de bouwkunst door de Arabieren volgens Grieksche modellen beoefend en tot een hoogen trap van bloei opgevoerd. Het verbod van den koran om levende wezens af te beelden, was oorzaak, dat de Mohammedanen zich volstrekt niet met de schilder- en beeldhouwkunst inlieten.

In de bouwkunde ontstond ten gevolge van hunne werkzaamheid een nieuwe stijl, de Arabisch-Byzantijnsche, waartoe een groot aantal heerlijke gebouwen behooren.

De Grieksche wetenschap werd de grondslag der Arabische, die, nadat onder Al Mamoen de Grieksche classieken in het Arabisch vertaald waren, eene bijna ongeloofelijke vlucht nam. Zoowel in Azië als in Egypte en Spanje legden de Arabieren een rusteloozen ijver voor wetenschappelijke studiën aan den dag, die hen eeuwen lang in waarachtige beschaving ver boven de bewoners van Europa plaatste. Voornamelijk hielden taalkunde, wijsbegeerte, geneeskunde, scheikunde, sterrekunde en meetkunde de Arabische geleerden bezig.

Tot taalkundige studiën werden de Arabieren door de moeilijkheid van hunne eigen taal genoopt. In weerwil van de voortreffelijke scholen, had men vier volle jaren noodig, om een knaap eenvoudig te leeren lezen, zes jaren verliepen er, eer hij het zoover gebracht had, dat men hem in de schrijfkunst onderwijzen kon.

De wijsgeerige studiën werden bevorderd door de neiging tot diepzinnige bespiegelingen, welke in het karakter der Arabieren lag, die zich ook in hunne godgeleerde studiën openbaarde en tot aanhoudende twisten op dat gebied aanleiding gaf; nadat de geschriften van Aristoteles hun bekend waren geworden, maakten deze voortaan den grondslag van de wijsgeerige studiën der Arabieren uit; zij bouwden daarop een nieuw stelsel, hetwelk uit het Oosten naar Europa overgebracht werd. De Arabische verklaringen van Aristoteles zijn de hoofdbron van de scholastieke godgeleerdheid der Christenen in de middeleeuwen geweest.

Avicenna, de Arabische wijsgeer, ging ook in het westen voor den grootsten alier philosofen na Aristoteles door; hij werd insgelijks als de vorst der artsen beschouwd, dewijl hij een nieuw stelsel van genees- en heelkunde ontworpen en op wijsgeerige gronden verdedigd heeft.

In de scheikunde streefden de Arabieren hunne Grieksche leermeesters verre voorbij; hunne nauwkeurige onderzoekingen riepen eene geheel nieuwe chemische wetenschap in het leven en hoewel zij veel kostelijken tijd verkwistten in vruchtelooze alchimistische proeven om goud te maken, voerden toch aan den anderen kant juist deze pogingen tot de belangrijkste ontdekkingen op chemisch gebied.

De sterrenkunde werd door de Arabieren evenzeer vernederd tot astrologie, dat is tot de voorgewende kunst om uit de sterren de lotgevallen der menschen

te voorspellen, doch ook hier droeg dat misbruik heilrijke vruchten, het voerde tot de moeilijkste en nauwkeurigste waarnemingen, tot hoogst ingewikkelde wiskunstige berekeningen, die niet op het gebied der astrologie, maar wel op dat der astronomie tot de verrassendste uitkomsten leidden.

In al deze wetenschappen bereikten de Arabieren zulk een hoogen trap van volkomenheid, dat de Europeesche geleerden slechts op hunne onderzoekingen steunen konden en eerst na vele eeuwen hunne voorgangers inhaalden, om hen ver achter zich te laten.

EEN EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Byzantijnsche keizerrijk. Nicephorus. Oorlogen met de Bulgaren. Michaël I Rhangabe. Leo V de Armeniër. Michaël II de Stamelaar. Zware verliezen van het Byzantijnsche rijk. Inwendig verval. Wetenschap en kunst. Pracht van het keizerlijk hof. Theophilus. Theodora. Michaël III. Zijn wreed en willekeurig bestuur. Godsdienstwisten. Basilius de Macedoniër. Leo VI Philosophus. Zoë. Constantijn VII Porphyrogennetus. Romanus, de vader des keizers. Romanus II. Theophano. Nicephorus Phocas Johannes Tzimisces. Bazilius II, de verdelger van de Bulgaren. Constantijn VIII. Romanus III. Michaël IV. Michaël V Kalaphates. De keizerinnen Zoë en Theodora. Constantijn IX Monomachus. Theodora. Michaël VI Stratioticus. Isaäc Comnenus. Constantijn X Ducas. Romanus Diogenes. Michael VII. Nicephorus Bosoniates. Alexius Comnenus.

Wel had het Grieksche rijk, nadat Irene door Nicephorus ten val gebracht was, in dezen (802—811) een krachtig regent zien optreden, doch in weerwil hiervan was deze keizer niet tegen de aangroeiende macht der Saracenen opgewassen. Wij hebben reeds verhaald, dat Nicephorus gedwongen werd den Arabieren ook verder de schatting te betalen, waartoe de Grieken zich onder Irene hadden moeten verbinden.

Nicephorus maakte zich door zijne schraapzucht, die hem aandreef om aan zijne onderdanen zware belastingen op te leggen, bij het volk gehaat. Wat hem tegenover de Arabieren mislukt was, besloot hij tegenover de Bulgaren te beproeven. Bijna scheen het, dat de fortuin hem hier gunstig zou zijn. Hij bracht den Bulgaren zulk eene beslissende nederlaag toe, dat zij om vrede moesten smeeken; toen deze hun echter geweigerd werd, verzamelden zij opnieuw hunne strijdkrachten. Met den moed der wanhoop tastten zij het Grieksche leger aan; de Byzantijnen werden overwonnen, slechts aan weinigen hunner gelukte het, den dood te ontkomen; ook Nicephorus sneuvelde. Zijn hoofd werd van den romp gehouwen en door de juichende Bulgaren op een staak gezet; later diende de schedel des keizers tot drinkschaal voor de Bulgaarsche vorsten.

Na des keizers dood betwistten zijne zonen en zijn schoonzoon elkander gedurende korten tijd den troon; de laatste, Michaël, werd ten slotte tot keizer uitgeroepen. Michaël I, Rhangabe, was een voortreffelijk man, die wanneer het niet zijne bestemming was geweest, eene keizerskroon te dragen, als ambteloos burger door groote gaven van verstand en hart zou hebben uitgeblonken. Hij wordt als zachtmoedig en mild geroemd. Als regent echter deugde hij niet.

De geestelijkheid verwierf zich op hem een overmatig sterken invloed; daarenboven liet hij zich geheel leiden door zijne gemalin Procopia, die om haar trots en hare heerschzucht bij het leger zeer gehaat was. Al de tijd zijner

kortstondige regeering werd door veldtochten tegen de Saracenen en Bulgaren ingenomen. Tegen de Saracenen streed zijn veldheer Leo niet ongelukkig; de keizer zelf verloor daarentegen door het verraad van een anderen veldheer, Michaël den Stamelaar, tegen de Bulgaren een slag en daarmee al zijn aanzien bij het leger (813). Hij moest aan den zegevierenden veldheer Leo het opperbevel overgeven; deze werd kort daarna door de soldaten tot keizer uitgeroepen.

Leo aarzelde, den troon te beklimmen, maar zijn vriend Michaël de Stamelaar dwong hem daartoe. »Met dit zwaard," riep hij uit, »zal ik de poorten van Constantinopel voor u ontsluiten; doch wederstaat gij halsstarrig den billijken wensch uwer makkers, dan stoot ik het u in de borst!"

Alzoo gedwongen om toe te geven stelde Leo zich aan het hoofd zijner troepen en rukte met hen naar Constantinopel op. De geestelijkheid, de senaat en het volk van Constantinopel waren zeer aan keizer Michaël gehecht; deze behoefde volstrekt de hoop niet op te geven, doch hij zelf begeerde niet, dat men zijn troon verdedigen zou. Hij verklaarde: »Ik wil niet, dat er één droppel Christenbloed in mijn belang gestort worde." Zijne boden reikten den overwinnaar de sleutels der hoofdstad en van het paleis over. Michaël deed afstand van den troon en zag — zeldzaam voorbeeld in de geschiedenis der vorsten van dien tijd — zijn leven door Leo gespaard. De voormalige keizer ging in een klooster, waar hij nog 32 jaren lang als monnik een rustig en tevreden leven leidde. Leo V de Armeniër (813—820) regeerde met kracht en klem. Hij was een ruw krijgsman, die de strengheid soms tot wreedheid dreef, doch die zich aan den anderen kant met ijver op de verbetering der rechtspleging toelegde en bovenal de armen tegen verdrukking van de zijde der rijken beschermde. Hij bracht orde in het bewind; in weerwil hiervan maakte hij zich bij een groot deel des volks zeer gehaat, dewijl hij als tegenstander van den beeldendienst de vereerders van beelden met groote strengheid behandelde. Zijn ouden vriend Michaël den Stamelaar beloonde hij met eerambten en rijkdommen voor de diensten, hem bewezen. Toch was dit alles den eergierigen veldheer niet genoeg, dikwijls gedroeg hij zich zeer weerspannig en eindelijk ging hij zelfs tot bedreiging over. Het was duidelijk, dat hij het er op toelegde om Leo van den troon te stooten en zich van de regeering meester te maken.

Thans achtte Leo het noodig zijn ouden vriend aan zijne eigen veiligheid ten offer te brengen. Hij liet hem gevangennemen; een gerechtshof stelde een onderzoek in en Michaël werd schuldig verklaard aan hoogverraad. De rechters velden over hem het vreeselijk vonnis, dat hij in de stookplaats van des keizers afzonderlijke baden levend verbrand zou worden.

De 25e December was voor de voltrekking van dat vonnis bestemd. Op den avond voor den kerstdag smeekte de vrome keizerin Theophano haar gemaal, dat hij zulk een hoogen en heiligen feestdag niet door het afgrijselijk schouwspel eener terechtstelling zou ontheiligen. Na lang tegenstreven willigde Leo, die het gevaar, dat hem boven het hoofd hing, kende, het verzoek zijner echtgenoote in. In persoon ging hij naar den kerker, om zich te overtuigen, dat zijn gevaarlijke vijand goed in ketenen en boeien bewaard was. Hij vond hem op het bed zijns bewakers in een diepen slaap gedompeld. Nog eens gaf hij bevel om den gevangene beter te bewaken. In weerwil van dit alles vond Michaël een middel om met de buitenwereld in aanraking te komen. Op zijn verzoek werd een biechtvader bij hem toegelaten; door dezen priester liet hij zijnen vrienden zeggen, dat hij hun leven in zijne hand had, daar hij hen aan den keizer als zijne medeplichtigen bekend maken zou, wanneer zij geen middel vonden om hem te bevrijden.

Den volgenden morgen werd, ouder gewoonte, eene schaar van priesters en zangers in het paleis toegelaten, om in de kapel de vroegmis te zingen. Leo was altijd bij deze godsdienstoefening tegenwoordig, hij voerde zelf met krachtige stem het koor aan. Dit had ook op dien dag plaats.

Opeens trokken de vermomde priesters — Michaëls vrienden hadden onder dat geestelijk gewaad in het paleis weten binnen te dringen — hunne zwaarden. Zij stormden op den ongewapenden keizer los, die niets dan een kruisbeeld kon aangrijpen, om zich daarmee tegen de moordenaars te verdedigen.

Hij smeekte om genade. »Dit is niet het uur van genade, maar van wraak!" was het antwoord. Een houw van een der zwaarden scheidde den rechter arm met het kruisbeeld van het lichaam des ongelukkigen. Vervolgens werd Leo aan den voet van het altaar vermoord. De saamgezworenen riepen Michaël II, den Stamelaar, in zijne plaats tot keizer uit.

Michaël (820—829) werd uit de gevangenis gehaald; nog met de ketenen aan de voeten beklom hij den troon der caesars. Hij zou zijne nieuwe waardigheid niet zonder tegenstand aanvaarden. Een oud vriend van Leo, de veldheer Thomas, kwam tegen hem in opstand en belegerde Constantinopel met eene krijgsmacht van 80,000 man. Nadat Thomas in meer dan één gevecht overwinnaar gebleven was, werd hij eindelijk geslagen, gevangengenomen en op staanden voet ter dood veroordeeld. De hem opgelegde straf was geheel in overeenstemming met Michaëls karakter. Hij liet den gevangene handen en voeten afhouwen, hem op een ezel zetten en zoo, als een voorwerp van de bespotting des volks, door de straten rondvoeren. Michaël zelf was getuige van den doodsstrijd zijns vijands, dien hij met nog grootere folteringen bedreigde, indien hij niet zijne medeplichtigen noemde. Eerst toen een der staatsdienaren den keizer toeriep: »Wilt gij dan aan een vijand tegenover de trouw uwer trouwste dienaren geloof schenken?" liet Michaël den bijna dood gebloeden man rustig sterven.

De strijd, dien Michaël tegen Thomas had moeten voeren, sleepte voor het Byzantijnsche rijk noodlottige gevolgen na zich. Ten einde zijn troon tegen zijn gevaarlijken vijand te verdedigen, had de keizer de grenzen des lands onbewaakt gelaten; hij kon hierdoor niet verhinderen, dat Spaansche zeeroovers zich van het eiland Creta meester maakten en daar een roofstaat stichtten, van waar uit zij eene eeuw lang de Grieksche kusten onveilig maakten. Ook Sicilië stond aan aanvallen van de zijde der Afrikaansche Arabieren bloot, en hoe dapper Michaël en zijn zoon het eiland ook tegen den vijand verdedigden, toch gelukte het hun niet, hem van daar te verdrijven. Het grootste gedeelte van het eiland viel in de handen der ongeloovigen, die het later geheel veroverden.

Zoo was het Byzantijnsche rijk in die dagen van het grootste deel zijner gewesten beroofd. De Romeinsche keizer — dezen trotschen titel voerden de Grieksche vorsten nog altijd — regeerde in Europa slechts over het eigenlijke Griekenland, Macedonië, Epirus en Thracië, in Azië over Klein-Azië, en in Italië over het hertogdom Napels.

Dat de Arabieren zulk een groot deel der Grieksche provinciën hadden kunnen veroveren werd voornamelijk veroorzaakt door het willekeurig bewind, hetwelk van Constantinopel uit over de inwoners dezer gewesten gevoerd werd. Zelfs de Saracenen gedroegen zich minder wreed en willekeurig dan de Grieksche keizers; het volk in de provinciën bood dientengevolge den Arabieren slechts zelden een ernstigen tegenstand, het ontving hen zelfs meermalen als vrienden.

Toch had het Grieksche rijk betrekkelijk nog een aanzienlijken omvang en zoo dikwijls in de eerstvolgende eeuwen een bekwaam en doortastend vorst de teugels des bewinds voerde, kon het tegen buitenlandsche vijanden ook kracht genoeg ontwikkelen. Het volk echter had sinds lang die eigenschappen verloren, waardoor het vroeger in staat was geweest de halve wereld voor zijn gezag te doen bukken. Het was diep gezonken.

Hoewel in Griekenland de kunsten en wetenschappen nog altijd op een hooger trap van bloei stonden dan in de overige rijken van Europa, bezat het volk toch niet langer de kracht en de neiging om zelf op dat gebied scheppend op te treden en zelfstandig te onderzoeken; het teerde op de werken, door de

oudheid nagelaten. De Grieksche geleerden stelden zich tevreden met het maken van uittreksels en bloemlezingen uit de classieke werken, zij schreven spraakkunsten en woordenboeken. Aan de letterkundige voortbrengselen van dien tijd ontbreekt alle gloed en alle dichterlijke verheffing, ook de kunstenaars waagden het slechts zelden een gewrocht van eigen verbeeldingskracht voort te brengen; hunne grootste verdienste stelden zij in het nabootsen van de meesterstukken der oudheid.

Het was een hoogst merkwaardig verschijnsel, dat het Grieksche keizerrijk, in weerwil van zijn diep verval, in weerwil van de gevaren waarmede het onophoudelijk van de zijde van buitenlandsche vijanden bedreigd werd, toch met eene onvernietigbare levenskracht begaafd bleek. Nog meer dan 500 jaren bleef het bestaan, terwijl veel krachtiger en machtiger staten van het tooneel der wereld verdwenen.

Zoodra de een of andere bekwame en doortastende regent den Griekschen keizerstroon beklom, schitterde de keizerlijke macht steeds met nieuwen luister. Zoodra talentvolle veldheeren de Grieksche huurlingen aanvoerden, behaalden dezen schitterende overwinningen en breidden zij de grenzen van het land aanmerkelijk uit. Die veroveringen waren echter niet duurzaam, daar zij onder de onbekwame opvolgers dier wakkere mannen spoedig weer verloren gingen.

Bekleedden waarlijk beschaafde vorsten den keizerlijken troon, dan namen kunst en wetenschap gedurende korten tijd eene nieuwe vlucht, doch nooit bereikten zij de vroegere hoogte, want geen keizer was in staat aan zijne diepgezonken natie den scheppenden geest, het waarachtig genie terug te schenken.

Aan het keizerlijk hof bleef men dezelfde uiterlijke praal als vroeger ten toon spreiden, hoe dikwijls het purper ook met bloed bevlekt werd, hoevele vorsten ook vielen als slachtoffers van oproeren of samenzweringen. Door de pralende titels, welke de keizers aan hunne gunstelingen verleenden, door den prachtigen voet, waarop zij hunne hofhouding inrichtten, namen zij den schijn aan, alsof hunne macht die hunner voorgangers nog verre overtrof, doch het was niets dan een blinkend vernis, dat den inwendigen kanker moest bedekken, die aan de welvaart van het op despotische wijze bestuurde rijk knaagde. Deze kanker had reeds zóó diep ingevreten, dat ook de beste vorsten niet meer in staat waren hem uit te roeien.

Reeds de zoon en opvolger van Michaël II, Theophilus (829—842), poogde tevergeefs door eene voorbeeldige inrichting van het bestuur des rijks en door strenge rechtvaardigheid zijn volk zedelijk op te heffen. Hij bracht het wel zoover, dat de armen hem als den besten der vorsten prezen, maar het levendig gevoel voor recht en billijkheid, dat de Byzantijnen sinds lang verloren hadden, kon geen keizer weer in hun hart opwekken, te meer daar diens eigen rechtvaardigheid in den grond slechts die van een Aziatisch despoot was. De strenge straffen, den beeldendienaars opgelegd, omdat zij in strijd handelden met de wet; de veroordeeling van rijken en aanzienlijken, wanneer zij zich aan het geringste vergrijp schuldig gemaakt hadden, tot het ondergaan van een smadelijken dood of van de vreeselijkste verminkingen; dit alles toonde aan, dat zijne zoogenaamde rechtvaardigheid — hoewel hij nu en dan de belangen der armen tegen zijne meest vertrouwde vrienden, zijne naaste bloedverwanten en zijne aanzienlijkste aanhangers in bescherming nam, — de vrucht was van oogenblikkelijke en willekeurige luimen. Zijne vonnissen waren niets dan de machtspreuken van een despoot, zij waren menigmaal in onverzoenlijken strijd met alle recht en billijkheid, ook dan, wanneer hij waande het recht te handhaven.

Theophilus was de laatste keizer, die tot de zoogenaamde ikonoklasten of beeldstormers behoorde. Toen na zijn dood zijne gemalin Theodora, als voogdes van haar minderjarigen zoon Michaël III, de teugels des bewinds in handen nam, herstelde zij den beeldendienst en de verbitterde strijd die zoolang met groote hartstochtelijkheid gevoerd was, nam langzamerhand een einde.

Aan de onvermoeide pogingen dezer keizerin was het ook te danken, dat de Bulgaren in dien tijd tot het Christendom bekeerd werden.

Nauwelijks had Michaël zijn 18e jaar bereikt, of hij wierp het juk der voogdijschap af. Een der staatsdienaars, die zijne moeder trouw ter zijde gestaan had, werd op zijn bevel vermoord en de keizerin in een klooster opgesloten. Zijn oom Bardas benoemde hij tot caesar, hem vertrouwde hij het beleid der regeeringszaken toe, terwijl hij zelf zich aan de ongebondenste leefwijze overgaf. Aan de genoegens van de renbaan verkwistte hij onnoemlijke schatten. Wagenmenners en paardentemmers werden zijne meest geliefde makkers. Bij het volk maakte hij zich zeer gehaat, zoowel door zijne schandelijke willekeur als door de onbeschaamde wijze, waarop hij den godsdienst der natie minachtte en bespotte.

Dewijl Michaël alle priesters verachtte, zag hij met welgevallen, dat Bardas den patriarch Ignatius, die den caesar beleedigd had, van zijn ambt ontzette en in den kerker wierp. In zijne plaats werd een beroemd geleerde, die vele aanhangers had, Photius genaamd, tot patriarch benoemd.

De Grieksche geestelijken waren diep verontwaardigd over zulk eene willekeurige handelwijze; terwijl een deel hunner de zijde van Photius koos, bleef een ander deel Ignatius getrouw en erkende slechts hem, hoewel hij in de gevangenis zat, als patriarch. Ten einde het geschil te beslechten, besloot Photius den paus van Rome als scheidsrechter in te roepen, ofschoon er ter zake van den beeldendienst sinds lang eene hevige spanning heerschte tusschen de Grieksch- en de Roomsch-Katholieke kerk.

Paus Nicolaas nam de taak van scheidsrechter op zich, zijne gezanten verschenen in eene kerkvergadering, waar hun de hoogste eer bewezen en zelfs het voorzitterschap opgedragen werd. Door Bardas en Photius omgekocht, stemden zij voor de veroordeeling van Ignatius, doch de paus was billijker dan zijne geldgierige zaakgelastigden; hij vernietigde hun onrechtvaardig vonnis en riep te Rome eene vergadering van bisschoppen bijeen, die Photius veroordeelde en hem zelfs met den banvloek bedreigde. Photius van zijn kant betaalde zijne tegenstanders met gelijke munt; op eene Grieksche synode werd de Roomsche kerk van ketterij beschuldigd en de paus in den ban gedaan.

De volkomen scheiding van de beide kerken werd door dezen twist voorbereid; aan eene verzoening en hereeniging viel niet meer te denken.

Bardas, die zich door zijne willekeur bij het volk zeer gehaat had gemaakt, verloor eindelijk zijn eenigen steun, den keizer, die hem zonder aarzelen vermoorden liet, zoodra het vermoeden bij hem oprees, dat zijn gunsteling wel eens een begeerigen blik op de kroon konde werpen. Hij benoemde in zijne plaats den Macedoniër Basilius tot caesar, met wien hij zeer ingenomen was, omdat de sterke man zich als een voortreffelijk wagenmenner en paardentemmer had doen kennen. Ook Basilius zou in het lot van zijn voorganger gedeeld hebben, indien hij niet den keizer voorgekomen was.

Michaël III had besloten, den caesar, die hem te lastig werd, te vermoorden, doch deze bereidde zijn meester het lot, dat voor den dienaar bestemd was, en Basilius de Macedoniër (867—886) werd de stichter eener nieuwe dynastie.

Hij vond het rijk in den treurigsten toestand. Van alle zijden was het onder de zwakke regeering van den woesteling Michaël door buitenlandsche vijanden aangevallen en overal had het zware verliezen geleden.

Hoewel Basilius zich door een moord den weg tot den troon gebaand had, kostte het hem niet veel moeite, de Grieken op zijne hand te krijgen, en dit te minder omdat in die dagen een sluipmoord, wanneer daarmede een troon te winnen was, niet als eene bijzonder zware misdaad beschouwd werd.

Onder het krachtig bestuur van den Macedoniër, die met goed gevolg de vijanden des rijks bestreed, verhief het Byzantijnsche rijk zich weer uit den toestand van machteloosheid en vernedering, waarin de regeering van Michaël III het gestort had. Basilius herstelde het evenwicht tusschen ontvang-

sten en uitgaven en wist door zijn beleid zijnen onderdanen althans een korten tijd van rust en verademing te schenken. Hij is daarom door de meeste geschiedschrijvers als een model-vorst, als den edelsten en wijsten aller regenten geprezen, hoewel hij niets anders was dan een slim despoot. Dewijl hij eene poging deed om de Romeinsche wetten tot één geheel te verzamelen, welk werk door zijn zoon voltooid is, schrijft men hem eene vurige liefde voor het recht toe. Doch hoe weinig hij zulk een lof verdiende, bewijst de laatste daad zijns levens.

Op de jacht werd hij aangevallen door een woedend hert, dat zich met zijn gewei in den gordel des keizers verwarde. Wel sprong terstond een zijner dienaren toe, om het woedende dier te dooden, maar de grijze vorst was door zijn val van het paard zoo zwaar gekneusd, dat hij naar zijn paleis moest gedragen worden. Den dienaar, die het gewaagd had, in tegenwoordigheid des keizers het zwaard te trekken, hieuw Basilius met eigen hand het hoofd af, hoewel deze zonde tegen de etikette alleen bedreven was om zijn leven te redden.

Korten tijd daarna stierf de grijze keizer ten gevolge van de koortsen, die zijne krachten hadden uitgeput; de Grieken beweenden hem oprecht, dewijl onder zijne luimen het volk zelf nooit geleden had.

Leo VI, (886—912), de zoon en opvolger van Basilius, heeft in de geschiedenis den bijnaam van philosoof of de wijsgeer ontvangen, dewijl hij zich met den meesten ijver aan wetenschappelijke studiën wijdde en zelfs meer dan één werk van zijne hand nagelaten heeft. In deze liefhebberijstudie en in het voltooien van de verzameling van wetten, door zijn vader begonnen, ligt dan ook zijne eenige verdienste.

Als regent was hij zwak; hij was niet in staat den vijanden des rijks ontzag in te boezemen. De oorlogen, onder zijne regeering met de Arabische zeeroovers, met de Bulgaren en met de Russen gevoerd, namen meest alle een ongelukkig einde.

Door zijn hartstocht voor zijne schoone bijzit Zoë riep de keizerlijke wijsgeer een heftigen godsdienstwist in het leven. Volgens de bepalingen van het Grieksche kerkrecht werd een tweede huwelijk na den dood der eerste vrouw wel als geoorloofd, maar toch als eene zwakheid beschouwd; een derde huwelijk was daarentegen niet geoorloofd en een vierde huwelijk werd voor eene doodzonde zonder voorbeeld aangezien.

Leo zelf had in den eersten tijd zijner regeering een derde huwelijk met straf bedreigd, maar zonder het voor nietig te verklaren. Hij overtrad zijne eigen wet. Nadat hij twee echtgenooten had gehad, nam hij niet slechts eene derde, maar zelfs, toen ook deze stierf zonder kinderen na te laten, eene vierde, de schoone Zoë, die tot dusver zijne bijzit geweest was en hem reeds een knaap, Constantijn, geschonken had.

De patriarch weigerde, dit huwelijk in te zegenen, gelijk hij den prins alleen gedoopt had onder voorwaarde, dat de keizer zich van zijne bijzit zou scheiden. Nicolaas handhaafde de kerkelijke wetten met zulk eene volharding en stoutmoedigheid, dat hij het zelfs waagde, den machtigen keizer van de gemeenschap der kerk uit te sluiten.

Leo wendde zich thans tot den paus te Rome; deze had volgens de beginselen der Roomsche kerk geen bezwaar tegen een vierde huwelijk en keurde des keizers echt dus goed. Dewijl Leo niet bij machte was den tegenstand van den patriarch te fnuiken, ontzette hij hem van zijn ambt en benoemde in zijn plaats een anderen geestelijke, die minder nauwgezet van geweten, den keizer weder in de gemeenschap der kerk opnam en zelfs den jongen Constantijn tot mederegent zijns vaders kroonde.

Deze kerkelijke twist scheen hoogst belangrijke gevolgen na zich te zullen sleepen, namelijk de hereeniging van de Grieksche met de Roomsche kerk. Indien de paus eene dergelijke verwachting op zijne toegevendheid tegenover den keizer gebouwd had, dan zag hij zich echter bitter teleurgesteld. Als één

man verzette de Grieksche geestelijkheid zich tegen het gebod des keizers; zij bleef, evenals vroeger, den afgezetten Nicolaas getrouw, en Leo zelf, die op zijn sterfbed door gewetenswroeging gekweld werd, besloot in de laatste dagen van zijn leven den verdreven patriarch in zijn ambt te herstellen. Heftiger dan vroeger werd ten gevolge van dit alles de strijd tusschen de beide kerken.

Na Leo's dood moest zijn minderjarige zoon Constantijn VII Porphyrogennetus (de in het purper geborene, 912—959) zijn opvolger zijn, doch de broeder van den overleden keizer maakte zich van het bewind meester; toen deze kort daarop stierf werd Constantijn VII algemeen als keizer erkend.

Zijn moeder Zoë voerde voor hem met hare broeders en gunstelingen de regeering. Zij maakte zich spoedig zóó gehaat, dat een algemeen geacht veldheer, Romanus Lekapenus, in opstand kwam en zich onder de toejuiching des volks van de voogdijschap over den jongen keizer meester maakte.

Hiermede was hij echter weldra niet meer tevreden; hij had zijne dochter Helena aan den jongen keizer uitgehuwelijkt en nam daarom den titel van caesar en keizers-vader aan. Als zoodanig voerde hij geheel onafhankelijk de regeering, bijgestaan door zijne zonen, die hij insgelijks tot caesars verhief.

De jonge keizer schikte zich hierin zeer gewillig; hij was een vriend van een stil, afgezonderd leven. Hij hield zich veel liever met muziek, schilderkunst en geleerde studiën, dan met den wapenhandel bezig; het studeervertrek verkoos hij boven de keizerlijke pronkvertrekken.

Juist deze neiging om zich zoo weinig op den voorgrond te plaatsen redde Constantijn het leven, hetwelk zijn schoonvader zeker niet gespaard zou hebben, indien deze in hem een gevaarlijk mededinger naar de heerschappij had gezien. Vijf en twintig jaren achtereen voerde Romanus de teugels des bewinds, doch de hoop, welke het volk op den beproefden veldheer gebouwd had, werd niet verwezenlijkt. De krijgshaftige geest scheen van hem geweken, nadat hij het doelwit zijner eerzucht bereikt had. Aan zijn wulpsch en zedeloos hof werden schitterende feesten gevierd; hierdoor poogde hij aan zijne regeering luister bij te zetten; terzelfder tijd was hij, om zijne zonden te boeten, zeer stipt in het inachtnemen van bijgeloovige godsdienstplechtigheden; wanneer hij zich niet met zijne drinkgezellen en bijzitten aan losbandige zwelgpartijen overgaf, ging hij met geestelijken en monnikken om.

In plaats van de inkomsten des rijks tot bevordering van welvaart en beschaving en tot verdediging van de grenzen des lands aan te wenden, schonk hij onnoemlijke sommen aan de kerken en kloosters. Het krijgswezen werd verwaarloosd, Romanus zelf was niet langer in staat het leger aan te voeren.

Toen de Bulgaren veroverend over de grenzen drongen en zelfs voor de poorten van Constantinopel verschenen, trok hij hun niet met het zwaard in de vuist aan het hoofd zijns legers te gemoet; om vrede smeekend verscheen hij in hunne legerplaats; het gewaad der heilige maagd, hetwelk hij had omgehangen, zoude hem beschermen.

Zijne zwakheid en werkeloosheid, zijn wangedrag en dat zijner zonen maakten hem ten slotte bij het volk zóó gehaat en veracht, dat zijne zonen, die een begeerig oog op huns vaders waardigheid sloegen, hem ten val konden brengen. Gewapend drongen zij in zijn vertrek door, namen hem gevangen, dwongen hem een monniksgewaad aan te trekken en voerden hem naar een eilandje in de Propontis, waar hij voortaan als kluizenaar leven moest. Het gerucht van dit alles verwekte te Constantinopel een volksopstand, niet ten gunste van Romanus, maar tegen diens onnatuurlijke zonen. Men verhaalde, dat dezen het plan hadden Constantijn VII te vermoorden.

Keizerin Helena had het schandelijke plan ontdekt; de aanhangers des keizers staken thans het hoofd op, de caesars werden gevangen genomen, van hunne waardigheid ontzet en naar hetzelfde eiland gevoerd, dat zij aan

hun vader als verblijfplaats aangewezen hadden. Deze kwam hun op het strand met een hoonenden glimlach te gemoet en bood hun een deel van het water en van de moeskruiden aan, waarmede hij zich moest voeden.

Constantijn VII, die tot dusver alleen in naam geregeerd had, was volkomen ongeschikt om de teugels des bewinds te voeren. Hoewel hij in het studeervertrek geheel op zijne plaats en bovendien een vriendelijk en welwillend man was, bleek hij toch volstrekt niet opgewassen tegen de moeilijke taak om een diep gezonken volk te besturen. Hij liet daarom het bewind bijna geheel aan zijne gemalin over, die naar luim en willekeur onwaardige staatsdienaars aanstelde. Wel beschermde de keizer kunst en wetenschap, wel zorgde hij, dat bekwame geleerden hunne studiën konden voortzetten, doch voor het overige bekommerde hij zich weinig om de staatszaken.

Over het geheel was zijne regeering, in weerwil hiervan, niet ongelukkig. Hoewel hij zelf niet in staat was oorlog te voeren, behaalden de Grieksche wapenen onder de aanvoering van bekwame veldheeren in Azië en Zuid-Italië toch menig voordeel. Ook het aanzien van het rijk werd verhoogd door de verbintenissen, welke Constantijn met de machtigste vorsten van het buitenland sloot. Van groot nut was bovenal het wederaanknoopen van vriendschappelijke betrekkingen met de Russen, hetwelk den doop der beroemde grootvorstin Olga ten gevolge had.

Eene nieuwe vlucht nam de macht van het Byzantijnsche rijk onder Romanus II (959—963), den zoon van Constantijn, echter niet door toedoen van den jongen keizer, die zijn tijd verkwistte met spelen in den circus en overdadige slemppartijen, terwijl zijne gemalin, Theophano, eene schoone vrouw van Spartaansche afkomst, de teugels des bewinds voerde.

Romanus II had het geluk, twee uitstekende veldheeren, Nicephorus Phocas en Leo Phocas, in zijn dienst te hebben, die zich door hunne wapenfeiten zeer beroemd maakten. Het eiland Creta werd door hen heroverd en de daar gevestigde zeerooversstaat verwoest. In Syrië en Mesopotamië behaalden de Grieken schitterende overwinningen; Aleppo en een aantal andere steden werden ingenomen; de Byzantijnsche schatkist werd met de schatten der Arabieren gevuld.

Romanus II wordt ons geschetst als een krachtig jongeling van schoone gestalte; toch was zijne lichaamsschoonheid niet in staat de begeerten der hartstochtelijke Theophano te bevredigen. De zinnelijke vrouw onderhield eene liefdesbetrekking met den zegevierenden veldheer Nicephorus Phocas. Om hem ten troon te kunnen verheffen, vergiftigde zij haar gemaal, gelijk zij, naar luid der overlevering, reeds vroeger haar schoonvader Constantijn vergiftigd had.

Na den dood van haar echtgenoot trad Theophano gedurende korten tijd zelfstandig als regentes op voor hare beide jeugdige zonen Basilius en Constantijn, doch daarna schonk zij hare hand aan Nicephorus, wiens onbehagelijk uiterlijk het gerucht, dat Theophano reeds bij Romanus' leven met hem in ongeoorloofde betrekking gestaan had, scheen te weerspreken.

Nicephorus dwong het volk hem als keizer te huldigen; doch hij maakte zich door gierigheid en heerschzucht algemeen gehaat, ofschoon hij door zegevierende veldtochten den luister van het rijk zeer verhoogde. In het oosten versloeg hij de Arabieren en breidde hij door veroveringen de grenzen des rijks uit.

De schatting, door zijne voorgangers aan de Bulgaren opgebracht, weigerde hij te betalen en hij sloeg de aanvallen dier barbaarsche vijanden met goed gevolg af. Ook in een oorlog met Otto den Grooten handhaafde hij in Boven-Italië de eer der Grieksche wapenen.

Doch deze overwinningen waren niet in staat hem de liefde des volks of der aanzienlijken in den lande te verwerven; alleen vrees boezemde hij zijnen onderdanen in; ook de geestelijkheid haatte hem, dewijl hij eene wet uitvaardigde tot beperking van erflatingen aan de kerk.

De onophoudelijke oorlogen, waarin Nicephorus gewikkeld was, waren

natuurlijk oorzaak, dat het volk door zware belastingen gedrukt werd; hier en daar vielen oproerige tooneelen voor, welke de keizer echter spoedig met geweld onderdrukte.

Gevaarlijker dan de ongunstige stemming des volks was voor Nicephorus eene liefdesbetrekking, welke de wispelturige Theophano had aangeknoopt met een der veldheeren, die door den keizer beleedigd was.

De Armeniër Johannes Tzimisces, vroeger een trouw vriend van Nicephorus, was op aansporing van den ijverzuchtigen Leo Phocas teruggezet. Door zijne schoonheid had Johannes zich de liefde van Theophano verworven, en deze besloot zonder aarzelen haar leelijken gemaal aan haar schoonen gunsteling op te offeren.

In een donkeren winternacht scheepte Tzimisces zich met een aantal vertrouwde makkers in een bootje in, stak daarmee den Bosporus over en landde aan de trappen van het paleis. De keizerlijke slaapvertrekken waren van sterke verdedigingsmiddelen voorzien; Nicephorus sliep op eene berenhuid in een vertrek, waarin een vreemde bijna niet kon doordringen. Weinig vermoedde hij, dat zijne gemalin de moordenaars tot hem voeren zou.

Door de kamervrouwen der keizerin werd dezen eene touwladder toegeworpen; en zoo drongen zij, door Theophano geleid, het keizerlijk vertrek binnen. Na een heftigen strijd werd Nicephorus vermoord.

Al weet men niet, of Tzimisces zelf zijne hand met het bloed van zijn vriend bevlekt heeft, toch is het zeker dat hij niet alleen getuige, maar zelfs de aanlegger van den moord geweest is. Toen het volk den dood van den gehaten keizer vernam, liet het zich gewillig de heerschappij des moordenaars welgevallen.

Tzimisces (969—976) liet zich tot keizer kronen; op den kroningsdag echter hield de onverschrokken patriarch hem op den drempel van het kerkgebouw tegen en eischte dat de keizer, als bewijs van berouw, ten einde den moord te verzoenen, de met bloed bevlekte keizerin, met wie hij in het huwelijk wilde treden, verwijderen zou.

Wellicht kwam de eisch van den vromen patriarch met den wensch van Tzimisces overeen; hij verzette zich daartegen althans niet. Theophano, die gehoopt had, den troon met hem te deelen, werd met schande uit het paleis verjaagd; tevergeefs raasde en tierde zij in machtelooze woede; tevergeefs klaagde zij over de ondankbaarheid van hem, dien zij zelf ten troon verheven had; tevergeefs schold en mishandelde zij haar zoon Basilius, die zwijgend en zonder haar in bescherming te nemen, getuige van hare schande was. Men lette niet op haar misbaar, zij moest het paleis ontruimen, terwijl haar een afgelegen klooster in het noorden van Klein-Azië tot verblijfplaats werd aangewezen; hier eindigde zij haar zondig leven.

Johannes Tzimisces trachtte door een rechtvaardig en zacht bestuur de herinnering aan den moord uit te wisschen, door welken hij zich den weg tot den troon gebaand had. De zonen van Romanus, Basilius II en Constantijn VIII, nam hij tot mederegenten aan; de vrienden van Nicephorus, die zich jegens den staat verdienstelijk gemaakt hadden, liet hij in het ongestoord bezit hunner ambten. Weldra leverde hij het bewijs, dat de glans van den troon de kracht zijns arms niet verlamd had. In het Oosten streed hij zegevierend tegen de Saracenen; een zijner veldheeren voerde niet zonder roem den krijg tegen de Siciliaansche Arabieren; de Bulgaren werden ten onder gebracht en hun land tot eene Grieksche provincie gemaakt. Andere roofzieke barbaren-stammen, zooals de Petschenegen, wist Tzimisces tot bondgenooten tegen de Russen te winnen, wijl dezen in dien tijd eene dreigende houding aannamen en tot onder de muren van Constantinopel doordrongen.

Tzimisces stierf in het jaar 976, waarschijnlijk vergiftigd door de eunuchen van het paleis, die zich op wederrechtelijke wijze hadden verrijkt en voor eene strenge straf beducht waren. Na zijn dood werden de beide zonen van

Romanus, Basilius II (926—1025) en Constantijn VIII als keizers erkend. Langen tijd voerde voor hen een staatsdienaar nog het bewind; vervolgens greep Basilius zelf met krachtige hand het roer van staat; twee veldheeren, die in Azië tegen hem waren opgestaan, bracht hij tot onderwerping, ook voerde hij met goed gevolg oorlog tegen de Saracenen.

Hij wendde geene pogingen aan om in Azië de grenzen van het Byzantijnsche rijk uit te breiden, maar beveiligde die grenzen tegen den inval des vijands. Van meer gewicht zijn de krijgsondernemingen des keizers tegen de Bulgaren, de nimmer rustende vijanden van het Grieksche rijk, die zonder ophouden den vrede dreigden te verstoren.

Onder hun koning Samuël hadden dezen niet alleen de noordelijke provincien weder veroverd, maar zij hadden zelfs moordend en plunderend den Peloponnesus afgeloopen. Basilius voerde met hen jaren achtereen verschillende oorlogen, waarin beide partijen zich aan de afschuwelijkste wreedheid schuldig maakten.

Het gelukte den keizer 15,000 Bulgaren gevangen te nemen. Om voor altijd deze roofhorde schrik en ontzag in te boezemen, liet Basilius al den gevangenen de oogen uitsteken, vervolgens zond hij hen naar hun vaderland terug; aan ieder honderdtal hunner gaf hij een wegwijzer, wien één oog gelaten was, opdat hij in staat zou zijn den weg te vinden. Toen deze ongelukkigen in hun vaderland aankwamen, maakte hun deerniswaardig lot op hun koning Samuël zulk een vreeselijken indruk, dat de anders zoo dappere en krachtige man in zwijm viel; de schrik kostte hem het leven, hij stierf weinige dagen later. Basilius werd sedert dien tijd met het volste recht de verdelger der Bulgaren genoemd. Eindelijk, in het jaar 1018, gelukte het den keizer, geheel Bulgarije tot onderwerping te brengen, en tevens de Croaten en Serviërs te bedwingen. De geheele oostkust der Adriatische Zee geraakte opnieuw in het bezit der Grieken.

Basilius paarde aan zijne dapperheid op het oorlogsveld eene godsdienstige dweepzucht, die hem tot de grootste strengheid jegens zich zelf aandreef. Zoowel onder het vorstelijk purper als onder zijne wapenrusting droeg hij eene monnikspij; om zijne neigingen te beteugelen legde hij zich de grootste onthouding op: hij gebruikte noch wijn noch vleesch en kwam de gelofte van kuischheid stiptelijk na. Hij liet, toen hij in het jaar 1025 stierf, het rijk na aan zijn broeder Constantijn VIII (1025—1028) die tot dusver reeds, in naam althans, mederegent was geweest, doch zich weinig met de regeering had ingelaten.

Na zóólang een ambteloos leven geleid te hebben, was Constantijn volstrekt niet meer geschikt om als regent op te treden. Hij kende slechts ééne zorg, namelijk, het recht der troonsopvolging aan zijn geslacht te verzekeren in de vrouwelijke linie, daar hij geene zonen, maar alleen drie ongehuwde en reeds zeer bedaagde dochters had.

De acht-en-veertigjarige Zoë werd uitverkoren om aan het rijk een erfgenaam te schenken. Een schoon patriciër, Romanus Argyrus, zou haar echtgenoot zijn. Romanus echter weigerde dit; hij was gehuwd en beminde zijne trouwe levensgezellin teeder.

De keizer gaf hem nochtans te verstaan, dat hij alleen tusschen drie dingen te kiezen had: het huwelijk met Zoë, het verlies van beide oogen of den dood. De trouwe gade offerde haar geluk op, om haar man te redden; zij ging in een klooster en Romanus trad met Zoë in den echt.

Na Constantijn's dood besteeg Romanus III (1028—1034) den keizerlijken zetel. Het is nauwelijks der moeite waard bij den tijd zijner regeering stil te staan; de keizerskroon werd hem eene doornenkroon.

Zijne gemalin was slechts korten tijd een man getrouw, wiens hart haar niet toebehoorde; hare wellustige blikken vielen op een schoon Paphlagoniër, Michaël, die vroeger wisselaar geweest en vervolgens als kamerling in dienst des keizers gekomen was.

Romanus bekommerde zich weinig om deze liefdesbetrekking en liet haar oogluikend toe. Dit was echter zijn ongeluk, want Zoë's zinlijke lusten kostten hem het leven. Zij vergiftigde haar gemaal en trad in den echt met Michaël, die als Michaël IV (1034—1041) den troon beklom.

De losbandige Zoë zag zich intusschen bedrogen in de verwachtingen die zij omtrent haar schoonen minnaar gekoesterd had. Michaël leed aan vallende ziekte. Tot den moord van zijn voorganger had hij wel de hand geleend, doch thans werd hij door berouw gepijnigd. Hij bracht daarom zijn tijd door met bedevaarten, die hij zoowel tot genezing van zijne ziel als van zijn lichaam naar de graven der meest beroemde heiligen en naar gezondheidsbronnen ondernam.

De broeder van Michaël IV, de eunuch Johannes, voerde in zijne plaats het bewind. Hij deed dit alleen om zich te verrijken. Het volk werd op de schandelijkste wijze uitgezogen; zelfs de keizerin Zoë moest voor den eunuch bukken en was eene gevangene in haar eigen paleis.

Johannes, die weldra ontwaarde, dat zijn broeder nimmer weder herstellen kon, wist Michaël IV te bewegen een neef, die wegens het handwerk zijns vaders den naam van Michaël Kalaphates (de Kalfateraar) ontvangen had, tot zoon aan te nemen, hem in tegenwoordigheid van den senaat en van de geestelijkheid den titel van caesar te verleenen en met het keizerlijk purper te tooien. Toen ten laatste Michaël de Paphlagoniër onder zijn lijden bezweek, werd hij opgevolgd door Michaël V Kalaphates (1041—1042), wiens eerste daad als regent hierin bestond, dat hij het hoofd opstak tegen zijn weldoener. De eunuch Johannes werd tot groote blijdschap van het gansche volk van het bewind verwijderd.

Hetzelfde lot trof de keizerin Zoë. Door de verbanning van deze laatste beleedigde Michaël echter het volk ten zeerste, want Zoë had zich algemeen bemind weten te maken.

Wat bekommerde het volk zich om de ondeugden zijner keizerin, wat ging het der groote menigte aan, dat Zoë haar gemaal vergiftigd had? Wanneer het maar niet onder een willekeurig bewind te lijden had, vergaf het gaarne zijnen vorsten elke ondeugd en iedere misdaad.

Michaël de Kalfateraar was wegens zijne geringe afkomst algemeen gehaat en veracht. Nadat hij de keizerin verbannen had brak op het onverwachtst de storm tegen hem los; de burgers van Constantinopel omsingelden het keizerlijk paleis en braken de poorten open. Zoë werd in vrijheid gesteld en met hare zuster Theodora, die zich in een klooster bevond, tot de regeering geroepen. Michaël werd van den troon gestooten, in een klooster moest hij den korten droom van zijn geluk met het verlies van zijne oogen boeten.

De gemeenschappelijke regeering van Zoë en Theodora was slechts van korten duur; voor de eerste maal heerschten twee keizerlijke zusters over het volk, bekleedden twee vrouwen het voorzitterschap in den senaat en ontvingen zij de gezanten van vreemde natiën: doch slechts twee maanden duurde dit vreemdsoortig bewind.

Het kon niet missen, of tusschen de beide vorstinnen moest weldra naijver en tweedracht ontstaan; hare aanhangers rieden haar aan, dat eene van beiden nogmaals in het huwelijk zou treden, om zoodoende een man aan het roer van staat te brengen. Theodora wilde van dien voorslag niets hooren. Zoë, die thans reeds zestig jaar oud was, besloot, voor de derde maal in het huwelijk te treden, niettegenstaande eene dergelijke handeling in strijd was met de bepalingen der kerk. Zij koos tot gemaal Constantijn IX Monomachus (1042—1054) die zich vroeger door zijn veldheerstalent had onderscheiden, doch die thans een oud man was, wiens krachten door ziekten waren ondermijnd. Al gelukte het hem ook, meer dan ééne samenzwering, tegen zijne regeering gesmeed, te verijdelen, toch was hij de man niet om het rijk te redden uit den hachelijken toestand, waarin het zich in die dagen bevond.

In Zuid-Italië en op Sicilië vestigden de Noormannen hunne macht, ten koste der Grieken; in Azië deden zich de Seldschukken als gevaarlijke vijanden kennen; in het noorden werden de Donau-provinciën door de roofzieke Petschenegen zwaar geteisterd.

Na Constantijns dood, nam Theodora, — Zoë was reeds vóór haar man gestorven — als laatste afstammeling van het Macedonische vorstengeslacht, hetwelk van Basilius I afstamde, de regeering alleen in handen. Zij voerde het bewind van 1054—1056 met mannelijke veerkracht.

Tot haar opvolger benoemde zij, volgens den wensch harer staatsdienaars, Michaël VI Stratioticus (1056—1057), die echter, toen hij na Theodora's dood de regeering had aanvaard, geenszins de verwachtingen vervulde, welke men aanvankelijk aangaande hem had gekoesterd; hij was oud en tevens onbedreven; door zijne ijverzucht op zijne veldheeren was hij zelf oorzaak, dat dezen tegen hem opstonden.

Izaäk Comnenus, die uit een oud aanzienlijk geslacht afstamde en zich als een ervaren en zegevierend veldheer had doen kennen, vatte de wapenen tegen den bejaarden keizer op; hij overwon dezen in een slag, en maakte zich meester van het bewind. Hij was de eerste keizer uit het huis der Comnenen, hetwelk spoedig op het lot van het Grieksche rijk een beslissenden invloed uitoefenen zou. Izaäk was een krachtig en ondernemend man. Gedurende zijne korte regeering (1057—1059) herstelde hij de rust in den boezem des rijks; ook beveiligde hij de grenzen van zijn gebied deels door verdragen met de Petschenegen te sluiten, deels door de meesterlijke wijze, waarop hij het Grieksche leger aanvoerde. De huishouding van den staat werd met spaarzaamheid geregeld; het schenken van bezittingen aan de geestelijkheid werd meer beperkt. Ook wetenschap en kunst vonden in Izaäk een warmen voorstander; onder hem verkreeg een beroemd schrijver, Michaël Psellus, op de regeeringszaken een grooten invloed, welken hij ook onder de opvolgers des keizers behield.

De werkzaamheid van Michaël Psellus doet ons een diepen blik slaan in den eigenaardigen maar treurigen gang, welken de ontwikkeling der wetenschap toen ter tijd in het Grieksche rijk genomen had. Over bijna alle bekende zaken schreef de vermaarde veelweter lijvige boekwerken; hij maakte ook slechte verzen, ja bracht zelfs de wetten op rijm. Zijne encyclopaedie bevatte al de wetenschap van zijn tijd; ook de kookkunst werd door hem als wetenschap behandeld. Wijl hij alles wilde weten, moest hij alles wel oppervlakkig behandelen. Juist deze oppervlakkigheid, juist dit streven naar veelweterij, maakt het eigenaardig karakter van de werkzaamheid der Grieken op wetenschappelijk gebied in de 10e en 11e eeuw uit.

Izaäk Comnenus had niet uit eerzucht, maar alleen zwichtend voor den drang der omstandigheden de keizerlijke waardigheid aanvaard; hij liet daarom den troon gaarne aan een ander over, om zich in een klooster terug te trekken. De man, die in de eerste plaats aanspraak op de kroon had kunnen maken, was Johannes Comnenus, de broeder des keizers, doch deze weigerde den troon te beklimmen. Een vriend van het geslacht der Comnenussen, Constantijn X Ducas (1059—1067) maakte minder bezwaar. Bijgestaan door Michaël Psellus, die eene eerste plaats in zijn raad innam, wijdde Constantijn X zich geheel en al aan de beoefening der wetenschappen. Hoe prijzenswaardig een dergelijk streven ook mocht zijn, hoezeer men moet erkennen, dat de keizer zich minder toelegde op het voeren van oorlogen tegen buitenlandsche vijanden dan wel op het herstellen van orde en rust in den boezem des rijks, een Grieksch keizer mocht zich in dien tijd niet geheel aan het bestrijden van de vijanden des rijks onttrekken, en dit deed Constantijn. Hij liet het krijgswezen in verval geraken, terwijl hij zich geheel aan de beoefening van de wetenschap wijdde. Ook zijne gemalin Eudoxia deelde zijne neiging. Zij schreef zelfs boeken, welke zij samenstelde uit de werken der

oude schrijvers. Haren kinderen bleef zij vreemd, wijl zij het voor eene veel edeler bezigheid hield, al haar tijd aan de studie te besteden.

Vóór zijn dood benoemde Constantijn zijne drie jeugdige zonen tot zijne opvolgers; de keizerin zou als voogdes het bewind voeren. Zij moest zich bij haar gemaal schriftelijk verbinden nooit weder tot een huwelijk over te gaan, want de keizer vreesde, dat door een tweede huwelijk het erfdeel zijner zonen in gevaar zou komen. Om deze belofte krachtiger en meer verbindend te maken, moesten zoowel de patriarch Xiphilinus als de voornaamste senatoren een geschrift onderteekenen, waarin zij de verplichting op zich namen om het rijk voor de zonen des keizers te bewaren.

Eudoxia bleef slechts eenige maanden hare belofte getrouw. Spoedig na den dood des keizers werd Romanus Diogenes, een dapper veldheer, van hoogverraad beschuldigd, voor het gericht gebracht en ter dood veroordeeld. Zijne schoone gestalte nam de keizerin voor hem in; ook de senaat herinnerde zich de diensten, welke Romanus aan het rijk bewezen had, en stond toe, dat hem genade verleend werd; eene eervolle verbanning zou zijne eenige straf zijn. Doch ook deze duurde slechts twee dagen, want de keizerin riep den balling terug en droeg hem het bevel over de legers in het Oosten op.

Eudoxia had besloten, den schoonen en dapperen man tot haar gemaal te verheffen, alleen de schriftelijke belofte, die zij Constantijn gegeven had, hield haar nog van een openlijken stap terug. Door list wist zij van den patriarch het schriftelijk bewijs terug te krijgen. Zij knoopte onderhandelingen met Xiphilinus aan en liet hem door een trouwen slaaf mededeelen, dat zij eene vurige liefde koesterde voor zijn neef, dien zij tot haar gemaal wenschte te verheffen, wanneer het gehate geschrift maar niet bestond.

De eerzuchtige kerkvorst liet zich om den tuin leiden; hij wendde zich, met schennis van zijn eed, tot den senaat en hield dezen voor, welk een nadeeligen invloed een regentschap op het rijk uitoefende, en hoe noodzakelijk het was, het rijksbestier weder aan de krachtige handen van een keizer toe te vertrouwen. Op dezen grond drong hij op de vernietiging van het geschrift aan.

De senaat ontsloeg de keizerin van haar eed, gaf haar inderdaad het geschrift terug en nog dienzelfden nacht trad Eudoxia met den schoonen Romanus in den echt. Den volgenden morgen werd Romanus Diogenes (1067—1071) tot keizer uitgeroepen; de misleide patriarch durfde niet eens zijn misnoegen hierover aan den dag leggen. Volk en senaat huldigden Romanus Diogenes als keizer, alleen de trouwe Noorsche lijfwacht, de Waeringers, sprong in de bres voor Constantijns zonen, doch ook zij liet zich tevreden stellen, toen de oudste dier zonen, Michaël VII Parapinekes, verklaarde, dat hij genoegen nam met het huwelijk zijner moeder.

Romanus Diogenes, die zich reeds vroeger als veldheer onderscheiden had, zocht ook als keizer krijgsroem te verwerven en keerde zijne wapenen tegen de Seldschukken, die zich onder de krachtige aanvoering van Alp Arslan, als de gevaarlijkste vijanden des rijks deden kennen. Onze lezers herinneren zich ongetwijfeld den ongelukkigen uitslag van dien tocht. De keizer werd gevangengenomen en genoodzaakt een smadelijken vrede te sluiten.

De tijding, dat de slag verloren was, had zich in Constantinopel verbreid, doch de berichten over het lot des keizers waren zeer uiteenloopend; nu eens heette het, dat hij gevangen was genomen, dan weder, dat hij den dood gevonden had. Thans staken Romanus' oude vijanden het hoofd weder op en drongen er op aan, dat Michaël VII in vereeniging met Eudoxia het bewind zou aanvaarden. Michaël deed dit ook, doch spoedig kwam in de hoofdstad een brief van Romanus aan zijne gemalin, waarin hij deze zijne lotgevallen mededeelde.

De keizerin verheugde zich over de redding van den nog altijd door haar beminden echtgenoot en gaf haar voornemen te kennen om hem weder als keizer

in te halen. Romanus' tegenstanders hadden zijn wraak te duchten; alleen zijne onttroning en zijn dood konden hun leven redden.

Boven allen zag de caesar Johannes Ducas, de oom van den jongen keizer, zijn leven bedreigd: hij drong er dus op aan, dat Michaël de kroon zou behouden. De lijfwacht kwam in opstand en riep Michaël VII (1071—1078) tot alleenheerscher uit; Eudoxia werd gevangengenomen en in een klooster opgesloten.

Romanus vernam, nadat hij reeds uit zijne gevangenschap ontslagen was en zich op weg naar Constantinopel bevond, dat hij was afgezet, doch hij besloot daarin volstrekt niet te berusten. In Klein-Azië verzamelde hij eene kleine legermacht. Zijne strijdkrachten waren intusschen te onbeduidend, om aan de keizerlijke troepen het hoofd te kunnen bieden; hij leed de nederlaag en moest vluchten. Bij den stadhouder van Antiochië vond hij eene vriendelijke ontvangst; hij had dezen eens een belangrijken dienst bewezen, en daarvoor toonde de stadhouder zich nu ook dankbaar. Na korten tijd stond Romanus weder aan het hoofd van een leger; maar hij werd andermaal door zijne tegenpartij geslagen, gevangen genomen en thans gedwongen afstand te doen van al zijne aanspraken op de kroon en zich in een klooster terug te trekken.

In monniksgewaad gehuld moest hij het leger zijner vijanden volgen, doch dezen waren met de vernedering van den gehaten man nog niet voldaan. De wreede Johannes Ducas gaf bevel, dat Romanus Diogenes van het gezicht beroofd zou worden. Tevergeefs kantten zich de bisschoppen des rijks tegen dit bevel aan; de last werd ten uitvoer gebracht en wel met zooveel wreedheid, dat de wonden van den ongelukkigen man niet eens verbonden mochten worden. De blinde werd naar het eiland Prota gevoerd, waar hij in het jaar 1071 onder vreeselijke smarten den geest gaf. Eudoxia, die hem zelfs in den dood nog beminde, liet voor hem een prachtig grafteeken oprichten.

Michaël VII was over het geheel een onbekwaam vorst, die alleen voor de wetenschap veel belangstelling aan den dag legde en zich steeds deed voorlichten door Michaël Psellus. Het krijgswezen werd geheel door hem verwaarloosd, en hierom moest hij het ook lijdelijk aanzien, dat in Boven-Italië de Noormannen, in het noorden aan den Donau de barbaren-stammen, en in Azië de Seldschukken hunne veroveringen steeds verder uitbreidden. Zijne huurtroepen, aangeworven uit Noorsche fortuinzoekers en uit Aziaten, waren niet bij machte ook maar op een enkel punt de grenzen te beveiligen; ook streed hij ongelukkig tegen twee gelukzoekers, die tegen hem in opstand waren gekomen. De keizer zag ten laatste in, dat hij alleen door afstand te doen van den troon, zijn leven zou kunnen redden. Hij begaf zich in een klooster en droeg de regeering op aan een der gelukzoekers, Nicephorus Bosoniates (1078—1081); doch ook deze, een bejaard man, was volstrekt niet geschikt om den buitenlandschen vijanden het hoofd te bieden. Een zijner veldheeren, Alexius, een neef van den vroegeren keizer Izaäk Comnenus, vatte tegen den onbeduidenden keizer de wapenen op en drong aan het hoofd zijner troepen tot Constantinopel door; de stad werd veroverd en door Alexius' benden uitgeplunderd. Alexius Comnenus (1081—1118) liet zich vervolgens tot keizer kronen en legde daardoor den eersten grond tot de heerschappij van het beroemde geslacht der Comnenen.

TWEE EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

De kruistochten. De eerste bedevaarten naar het heilige graf. Handel in reliquieën. De pelgrims door de Turken bemoeilijkt. Gregorius XII spoort tot den kruistocht aan. Peter van Amiens te Jeruzalem. Zijn droom. Peter predikt den kruistocht. Kerkvergaderingen te Piacenza en te Clermont. Aansporing door paus Urbanus II. Teekenen en wonderen. Algemeene geestdrift voor den kruistocht. Weinige deelneming in Spanje en Duitschland. Godfried van Bouillon, Raimond van Toulouse, Hugo van Vermandois, Robert van Vlaanderen, Stephanus van Blois, Robert van Normandië, Bohemund van Tarente, Tancredo. De eerste kruisvaarders. Peter van Amiens en zijne bende. De benden van Wouter van Perejo. Vernieling dezer benden. De kruisvaarten onder Gottschalk Volkmar, en den graaf Emitho. Vervolging van de Joden.

De kruistochten! Als een verouderd, fantastisch sprookje klinken ons, nuchtere zonen der negentiende eeuw, de wonderverhalen in het oor, omtrent de dapperheid en den geloofsmoed der strijders voor de eere Gods, die sedert het einde der elfde eeuw herhaaldelijk met nieuwaangevoerde en talrijke scharen naar het verwijderde Oosten togen, om den ongeloovigen het graf des Heilands te ontrukken. De verdichting heeft zich meester gemaakt van eene stof, die haar het uitgestrektste veld aanbood, ja de geschiedenis zelf is bijna tot verdichting geworden, daar zij de daden der kruisvaarders met zulke schitterende kleuren schildert, dat de waarheid meermalen moeilijk te herkennen is.

Langen tijd is de geschiedenis der kruistochten eene geschiedenis van wonderen geweest. Het onpartijdig, kritisch onderzoek heeft eerst in lateren tijd de fabelachtige voorstelling, wier verbreiding in het belang was van eene machtige kerkelijk-feodale partij, op hare juiste waarde leeren schatten. Het leert ons, dat aan deze merkwaardige tochten der westersche volken naar het Oosten niet alleen, gelijk weleer de algemeen aangenomen meening was, een diep godsdienstig gevoel, een mystiek-fantastische zucht naar het martelaarschap ten grondslag lag, maar dat ook, en niet in de laatste plaats, natuurlijke drijfveeren van zeer wereldschen aard de groote meerderheid der kruisvaarders bewogen om zich aan te sluiten bij zulk een tocht naar het Oosten.

Toch wagen wij het niet, de beteekenis van den godsdienstigen aandrang, welke aan die dagen eigen was, die zich bijna in den boezem van alle volken deed gevoelen en die den eersten stoot tot de kruistochten gaf, te laag te schatten. Al zou aan den éénen kant het vrome bijgeloof niet in staat zijn geweest, twee eeuwen lang millioenen krijgers naar het Oosten heen te drijven, aan den anderen kant zouden toch nooit, zonder den invloed van deze godsdienstige aandrift, bijna alle volkeren tot bereiking van dat ééne groote doel de handen inéén hebben geslagen.

Reeds in de eerste eeuw der Christelijke kerk was het eene vrome gewoonte der geloovigen, ter bedevaart naar Jeruzalem op te gaan en het graf des Verlossers te bezoeken. De herinnering van zijne woorden en daden moest op die plaatsen, waar de Heiland had omgewandeld, het levendigst zijn; zij bracht de vrome pelgrims in eene dwepende, godsdienstige stemming. De bedevaart-

gangers baden aan Christus' graf, baadden zich in den Jordaan en bezochten al die plaatsen, van welke de Evangeliën gewag maken.

Kwamen zij vervolgens in hun vaderland terug, dan werden de moeiten der reis rijkelijk beloond door den hoogen roem, welken de bezoeker van het heilige graf genoot. Ook de bestaande gewoonte, om de vertrekkenden met eerbewijzen uit te leiden, droeg er veel toe bij om den lust tot het ondernemen van eene bedevaart op te wekken. Ten aanschouwe der gansche gemeente gaf de priester den pelgrim het hemd, het kruis, de heilige sjerp en de pelgrimstasch, alsmede den pelgrimsstaf, die door gebeden was gewijd; de gansche gemeente begeleidde in een plechtigen optocht den vertrekkende tot aan het naaste kerspel, en wanneer de reiziger weder levend was teruggekeerd, dankte met hem de gemeente God voor de gelukkig volbrachte reis; de palmtak, dien de wedergekeerde huiswaarts bracht, werd in de kerk ter eeuwiger gedachtenis opgehangen.

De meening, dat eene bedevaart naar Jeruzalem de hoogste aanspraak op de eeuwige zaligheid gaf, ja dat zij zelfs voldoende was ter kwijtschelding van de zwaarste zonden, was algemeen verbreid. Keizer Constantijn de Groote gaf door de versiering van Christus' graf aan de zucht om de wonderen van het beloofde land te zien eene nieuwe richting. Hij liet boven het graf van den Heiland een gewelf bouwen, geschraagd door hooge zuilen; in de nabijheid hiervan deed hij mede een tempel verrijzen, welks pracht door de pelgrims niet genoeg kon worden geroemd. Ook de heilige Helena, de moeder des keizers, ondernam nog op hoogen leeftijd eene bedevaart naar het beloofde land, om de voetstappen des Verlossers te kussen; zij bouwde te Bethlehem bij de karavanserai, waarin, naar men meende, de Heiland geboren was, en op den top van den Olijfberg, van waar hij ten hemel was gevaren, twee kerken, die door groote pracht uitmunten.

Sedert de dagen van Constantijn werden de pelgrimstochten nog menigvuldiger dan vroeger. Zij konden met meer gemak worden ondernomen, en niet alleen de bevrediging van zekere godsdienstige aandrift spoorde de Christenen daartoe aan, ook ondernemingszucht en winstbejag dreven menigeen om het heilige graf te bezoeken.

De vrome bedevaartgangers brachten meestal, als herinnering aan de heilige plaatsen, het een of ander aandenken, eene hand vol aarde van Christus' graf, een stukje hout van het vermeende kruis des Heilands, een stukje been van den een of anderen martelaar, mede; deze herinneringen, reliquieën, werden voorwerpen van eene vrome vereering, welke allengs oversloeg tot eene afgodische aanbidding. Zij werden veel gezocht en duur betaald, want alle kloosters en kerken van naam wilden reliquieën bezitten. Zelfs de leeken kochten die voor groote sommen gelds; de eed, op de reliquie van een heilige afgelegd, werd als de heiligste en meest bindende belofte beschouwd. Ook heette het, dat reliquieën tegen ziekte of krijgsgevaar beveiligden; wie dus maar eenigszins daartoe in staat was, zocht in het bezit van eene reliquie te geraken.

Wel had men ook in de Europeesche landen vele wonderdoende reliquieën, afkomstig van gestorven heiligen, doch altijd stonden die uit het beloofde land het hoogst aangeschreven; naar die kerken en kloosters, welke in het bezit waren van stukken van het heilige kruis, of van Christus' rok, enz. gingen de geloovigen bij voorkeur ter bedevaart op.

De westersche geestelijkheid deed haar voordeel met het vrome bijgeloof, dat men aan al die herinneringen uit het Oosten vastknoopte; zij bracht verhalen van opzienbarende wonderen in omloop, welke bij het ontdekken der reliquieën zouden hebben plaats gehad, om hare heiligheid en waardij te verhoogen.

De handel in reliquieën werd een bloeiend en winstgevend bedrijf, dat vele ondernemende pelgrims naar het beloofde land lokte. Hierdoor was dus voor leeken en geestelijken een ruim veld voor het plegen van onbeschaamde bedriegerijen geopend.

Ook nadat de heilige steden door de Arabieren waren veroverd, duurden de bedevaarten nog steeds voort; over het geheel werden de Christenen goed behandeld en mochten zij ongestoord hun godsdienst uitoefenen.

De patriarch van Jeruzalem heerschte met onbeperkt gezag over zijne Christelijke gemeente, en toen de Arabieren inzagen welke voordeelen voor hen uit deze pelgrimstochten ontsproten, bevorderden zij die zelfs. Nadat Haroen al Raschid een verbond van vriendschap met Karel den Grooten had gesloten, nam hij zooveel mogelijk de Christen-pelgrims tegen de aanvallen van roofzieke horden in bescherming.

Eerst toen het heilige land onder de heerschappij der Egyptische khalifen kwam, werd de toestand der Christenen minder gunstig. De pelgrims hadden hevige vervolgingen te verduren; zij lieten zich echter hierdoor niet afschrikken, ja het aantal der bedevaartgangers groeide zelfs nog aan. Hoe grooter het gevaar was, des te krachtiger werkte de zucht naar avonturen, welke in dien tijd bijzonder levendig was.

Nog meer dan vroeger werden thans de teruggekeerde pelgrims bewonderd; hunne verhalen betreffende de doorgestane gevaren en ontberingen, de roem, welken zij hierdoor inoogstten, wekten anderen tot navolging op. Het waren thans niet meer enkele menschen, die één voor één als pelgrim naar het beloofde land togen, neen, gansche scharen van bedevaartgangers sloten zich bij elkander aan, om gemeenschappelijk de gevaren der reis te trotseeren.

Vorsten en bisschoppen trokken aan het hoofd van een talrijk gewapend gevolg naar Jeruzalem. De beroemdste dezer tochten zijn de bedevaarten van hertog Robert van Normandië in het jaar 1035, en die van vier aanzienlijke Duitsche rijksvorsten in het jaar 1065.

De aartsbisschop Siegfried van Mainz, de bisschoppen Gunther van Bamberg, Otto van Regensburg en Willem van Utrecht begaven zich met een gevolg van meer dan 7000 personen door Hongarije over land naar Jeruzalem; het gevolg was zoo prachtig gekleed, als vergezelde het een koning bij het grootste feest. In alle woningen, waar men zich onderweg ophield, werden de wanden met de kostbaarste tapijten behangen, terwijl de tafels schitterden van gouden en zilveren vaatwerk.

Juist deze pracht, geheel te onpas ten toon gespreid, stortte de pelgrims in het verderf. Zij werden in Syrië door Arabische roofhorden overvallen; na een bloedigen strijd ontkwamen slechts ongeveer 2000 hunner aan het zwaard der roovers. De overigen zagen hun vaderland niet weer. Sedert echter Syrië door de Seldschukken veroverd was, stonden de pelgrims meer dan vroeger aan de vreeselijkste mishandelingen bloot; de ruwe Turken, die onder Ortok binnen Jeruzalem bevel voerden, smaakten een waar genot, indien zij de Christenen konden mishandelen. Zij verstoorden met opzet de godsdienstoefeningen, schonden de altaren, vertraden de gewijde kelken en haalden beelden en zuilen om. De priesters werden weggesleurd van het altaar; den patriarch sleepten zij bij den baard en de hoofdharen door de straten en wierpen hem in de gevangenis, totdat de Christenen hem voor groote sommen gelds zouden loskoopen.

In weerwil van dit alles liet men zich van de bedevaarten niet afschrikken; meermalen lagen duizenden pelgrims voor Jeruzalems poorten. Velen kwamen daar van honger om, wijl zij niet in staat waren het geldstuk te betalen, dat de Turken van hen eischten voor de toestemming om de heilige stad te betreden.

Door al deze kwellingen, den pelgrims aangedaan, was het denkbeeld: Jeruzalem moet van het juk der ongeloovigen bevrijd worden, in het Westen meer en meer levendig geworden. Reeds paus Gregorius had zich in het jaar 1074, toen de Grieksche keizer hem om hulp tegen de Seldschukken had verzocht, tot de koningen van Frankrijk en Duitschland gewend en hen aangespoord tot een kruistocht tegen de ongeloovigen, ja zelfs had hij aangeboden, aan dezen tocht in persoon deel te nemen.

Gregorius VII hoopte door zulk een gemeenschappelijken kamp tegen de Saracenen de hereeniging van de Grieksche en de Roomsche kerk en de onderwerping der eerste aan Rome's oppergezag tot stand te brengen. De onderneming kwam intusschen niet tot stand, want de verwijdering tusschen Gregorius en Hendrik IV van Duitschland verhinderde de uitvoering; de gedachte leefde echter voort en werd voortdurend aangewakkerd door de berichten omtrent de dappere daden der Christenen tegen de Mooren in Spanje, vooral door de verhalen omtrent de heldendaden van den Cid, welke de Fransche ridderschap tot naijver aanvuurden.

Nadat dit denkbeeld eenmaal bij de westersche Christenheid had post gevat, verkreeg het eene meer bepaalde richting door een dwepend kluizenaar, die met eene onweerstaanbare welsprekendheid de volken van Europa tot de daad, tot den kamp tegen de ongeloovigen, ter bevrijding van het heilige graf, opriep.

Peter van Achery, die uit Amiens geboortig was en daarom gewoonlijk Peter van Amiens genoemd wordt, had reeds vroeg het krijgsmansleven, dat hem wegens zijn zwak gestel weinig roem voorspelde, vaarwel gezegd, ten einde zich als kluizenaar den roem van groote vroomheid te verwerven. Zoowel door zijne vurige welsprekendheid als door zijn heilig leven trok hij weldra aller opmerkzaamheid tot zich.

In het jaar 1093 ondernam hij eene bedevaart naar Jeruzalem; hier hoorde hij met diepe verontwaardiging, aan welke verdrukkingen de Christenen blootstonden. De patriarch spoorde hem aan om naar Europa terug te keeren en de westersche kerk om erbarming en hulp te smeeken voor de Christenen in het Oosten.

Peter nam volgaarne dezen last op zich en ontving brieven van den patriarch aan den paus en aan de vorsten van Europa. Op zekeren avond, kort voor zijne afreis, was hij in de kerk der Opstanding langen tijd in godsdienstige overpeinzing verzonken geweest. Door vermoeidheid viel hij in slaap. Toen verscheen hem de Heiland in den droom en riep hem toe: »Op, Peter, haast u! verricht met moed wat gij op u hebt genomen, ik zal met u zijn, het is tijd, dat mijne heilige plaats van de Turken worde bevrijd, dat mijne vereerders geholpen worden."

Bij deze woorden ontwaakte Peter; nog eens stortte hij een gebed uit, vervolgens snelde hij naar den patriarch en deelde hem de verschijning van den Verlosser mede. Den volgenden dag aanvaardde hij reeds de terugreis.

Hij kwam te Rome aan. Paus Urbanus II (1088—1099) ontving uit zijne hand de brieven van Jeruzalems patriarch; de heilige vader hoorde met diepe verontwaardiging de beschrijving van het lot der pelgrims aan. Ofschoon Urbanus zich op dit tijdstip in een moeilijken toestand bevond, wijl hij te Rome niet veilig was voor de aanhangers van den tegen-paus Clemens, ja zich zelfs in eene afgezonderde woning moest ophouden, besloot hij nochtans, een veldtocht tegen de ongeloovigen te ondernemen.

Hij doorzag de groote gevolgen van de door den kluizenaar opgewekte gedachte, want een algemeene geloofsstrijd tegen de Saracenen moest ongetwijfeld eene groote uitbreiding van de geestelijke macht ten gevolge hebben. Derhalve gaf hij Peter van Amiens brieven mede, die aan alle vorsten der Christenheid gericht waren, en waarbij de kluizenaar benoemd werd tot gezant van den paus en van de kerk te Jeruzalem.

Met onvermoeide vlijt aanvaardde Peter van Amiens het werk, dat hij voortaan als zijne levenstaak beschouwde. Den kruistocht predikend reisde hij geheel Italië door; vervolgens trok hij over de Alpen naar Frankrijk en vond overal een gunstig onthaal.

Hoewel Peter zich tot de vorsten wendde, richtte hij zich nog liever tot het volk. Hij hing een roerend tafereel op van het bitter lijden der Christenen in het Oosten, schetste de verschijning, waarmede de Verlosser hem

begenadigd had, en vertoonde ten laatste een schrijven, dat, gelijk hij vertelde, uit den hemel was nedergedaald, en dat alles, wat hij mededeelde, bevestigde. Overal, waar Peter zich vertoonde, snelde het volk te wapen, bereid de roepstem der kerk te volgen. Vooral in Frankrijk legde men een algemeene geestdrift voor den kruistocht aan den dag.

Ook paus Urbanus deed van zijn kant het zijne om Peters bemoeiingen te ondersteunen. Hij belegde in Maart van het jaar 1095 eene groote kerkvergadering te Piacenza. Vier duizend geestelijken en dertig duizend leeken namen deel aan deze vergadering, die in het open veld werd gehouden. Gezanten van den Griekschen keizer verzochten hulp tegen de Turken, Urbanus ondersteunde hun verzoek. Reeds op deze kerkvergadering zwoeren vele geestelijken en leeken, dat zij den keizer tegen de vijanden der Christenheid met het zwaard in de vuist zouden ondersteunen.

Nog talrijker en belangrijker was eene tweede kerkvergadering, welke Urbanus in November van het jaar 1095 te Clermont in Frankrijk belegde. Hij had alle maatregelen genomen om aan deze vergadering bijzonderen luister bij te zetten. De geestelijken hadden bevel gekregen daar te verschijnen, op straffe van verlies hunner waardigheid; aan alle bisschoppen was opgedragen, ook de vorsten en heeren tot deelneming aan te sporen.

Zoo kwamen dan 14 aartsbisschoppen, 225 bisschoppen, 400 abten en eene ontelbare menigte lagere geestelijken en leeken te Clermont bijeen. Geen huis, geene kerk zou ruim genoeg zijn geweest om de overgroote menigte te bevatten. De vergadering werd dus op eene uitgestrekte vlakte gehouden.

In vurige taal schilderde de paus het lijden der Christenen te Jeruzalem en drukte hij den aanwezigen den plicht op het hart om hun ter hulp te komen. Met den eenparigen uitroep: »God wil het! — God wil het!" viel de menigte den heiligen vader in de rede. Hij echter gebood stilte, en richtte zich met al de kracht zijner welsprekendheid tot de Fransche ridderschap.

Grooter zegepraal heeft zeker nooit een redenaar behaald dan paus Urbanus te Clermont. De toehoorders, ridders, burgers en landlieden, verklaarden zich onder het onstuimig geroep: »God wil het!" bereid het kruis aan te nemen. Een rood kruis, op den rechterschouder gehecht, zou het teeken van deelneming aan den heiligen krijg zijn.

Nauwelijks had de paus zijne toespraak geëindigd, of de aartsbisschop Adhemar van Puy naderde hem, en smeekte, terwijl hij zich Urbanus te voet wierp, dezen om zijn zegen en om verlof tot deelneming aan den heiligen oorlog. Tal van geestelijken en leeken volgden dit voorbeeld. Urbanus gaf de gansche vergadering absolutie; daarna hechtten duizenden het roode kruis op den schouder.

Den volgenden dag verschenen boden van den beroemden graaf Raimund van Toulouse, den rijksten vorst van Frankrijk, voor den paus; zij brachten het bericht, dat hun heer besloten had, naar Palestina te trekken, en dat hij reeds een groot aantal ridders rondom zich had verzameld. Zij drongen er op aan, dat de paus zelf zich aan het hoofd van het leger zou stellen, doch dien wensch willigde Urbanus niet in. Maar hij benoemde den bisschop Adhemar tot geestelijk opperhoofd van het leger en tevens tot zijn plaatsvervanger.

Nadat de kerkvergadering was afgeloopen, doorreisde Urbanus in persoon geheel Frankrijk; overal spoorde hij vorsten en volk tot deelneming aan den heiligen strijd aan. Hetzelfde deden ook alle geestelijken en leeken, die van Clermont naar hun vaderland terugkeerden.

God zelf wilde den kruistocht. Teekenen en wonderen geschiedden, om den wil des Heeren te verkondigen, Aan de lucht bespeurde men kometen en noorderlicht. Een geestelijke verhaalde, dat hij op klaarlichten dag in de lucht twee mannen te paard had zien strijden, en dat een van hen, die een groot kruis droeg, den ander na een langdurigen strijd had overwonnen.

Een ander geestelijke had een ontzaglijk zwaard in de lucht door den wind her- en derwaarts gedreven gezien. Eene vrouw baarde na eene zwangerschap van twee jaren een zoon, die sprekend ter wereld kwam. Er werden kinderen met twee hoofden geboren; ja zelfs ging de mare, dat Karel de Groote uit den dood was opgestaan, om aan het hoofd der geloovigen den strijd tegen de Saracenen te voeren.

Wie durfde weerstand bieden aan den zoo duidelijk geopenbaarden wil des Heeren? Mannen van allerlei stand gevoelden zich opgewekt om het kruis aan te nemen; velen hechtten het niet alleen op hunne kleederen, maar deden het zich onuitwischbaar met een gloeiend ijzer op den blooten schouder of op het voorhoofd branden.

In geheel Frankrijk was ternauwernood eene familie, uit welke niet een of ander lid het kruis had aangenomen, de vrouwen spoorden zelfs hare mannen daartoe aan, de bruiden scheidden met vreugde van hare geliefden. Velen verkochten hunne have, om wapenen aan te schaffen; een lafhartige schold men hem, die in de gelegenheid was om den tocht te aanvaarden en toch te huis bleef.

Was het werkelijk alleen godsdienstige geestdrift, welke die vele, vele duizenden uit bijna alle landen van Europa aanspoorde, zich tot den heiligen strijd toe te rusten?

Bijna zouden wij die vraag bevestigend beantwoorden wanneer wij de berichten uit die dagen lezen. Een nauwkeuriger onderzoek leert ons echter, dat niet bij alle kruisvaarders de godsdienst de eenige drijfveer was.

De paus zegde den kampioenen voor het kruis niet alleen vergiffenis van al hunne zonden toe, maar beloofde hun ook, dat de kerk hunne goederen trouw bewaren en bij hunne terugkomst ongeschonden wedergeven zou. Wie schulden had, hem werd zoo lang de kruistocht duurde, alle rente kwijtgescholden; voor de achterblijvenden zou door de kerk gezorgd worden.

Grooter invloed nog dan deze beloften oefende in Frankrijk het vreeselijk gebrek uit, dat onder de mindere volksklasse heerschte. Wat kon de lijfeigene, die door den roofzieken adel geheel als slaaf behandeld werd, beter doen, dan het kruis aannemen, dat hem tot vrijheid voerde? Iedere verandering in zijn lot moest hem welkom zijn, hij ontging den hongerdood, om wellicht als martelaar roemvol te sterven, misschien ook om, met rijken buit beladen, uit het Oosten, het land der fabelachtige schatten, terug te keeren.

De ridderschap werd aangelokt door het uitzicht op avonturen, op krijgsroem en op onderscheiding. Menig vorst zonder grondgebied hoopte zich in het Oosten een koninkrijk te veroveren; slechts bij enkelen was de geestdrift oprecht en vrij van zelfzuchtige inmengselen.

De voorbereidselen tot den heiligen strijd werden bijna in alle landen van het westen met voorbeeldigen spoed getroffen; alleen in Spanje en Duitschland vond de zaak slechts weinig bijval.

Uit Spanje deden zich, om zeer natuurlijke redenen, weinig strijders op: hier was de verdelgingskrijg tegen de ongeloovigen reeds begonnen. De Spaansche ridders hadden niet van noode, naar het verwijderd Oosten te trekken. Met goedvinden van den paus zetten zij op eigen hand den strijd tegen de Mooren voort.

Ook in Duitschland vond het denkbeeld der kruistochten weinig bijval; zelfs was het meermalen een onderwerp van spotternij. De geschillen tusschen paus en keizer temperden de godsdienstige geestdrift, die eerst door het voorbeeld der naburige volkeren langzamerhand aangewakkerd werd.

Van de Duitsche vorsten verklaarde zich slechts één, de dappere Godfried van Bouillon, neef en erfgenaam van hertog Godfried den Bultenaar van Neder-Lotharingen, bereid om het kruis aan te nemen; zijn voorbeeld werd gevolgd door zijne beide broeders Eustachius en Boudewijn, alsmede door vele Lotharingsche ridders. De Lotharingers beschouwden zich slechts ten

halve als Duitschers; ten gevolge van hunne begrippen en gewoonten behoorden zij bijna tot het Fransche volk. Vele vorsten buiten Duitschland besloten, den heiligen strijd te ondernemen.

In de eerste plaats noemen wij graaf Raimund IV van Toulouse, die inderdaad niet van noode had, naar uitbreiding van grondbezit in het verre Oosten te streven; toch waren dergelijke bedoelingen hem niet geheel vreemd, al spoorde godsdienstige geestdrift hem in de eerste plaats tot deelneming aan den kruistocht aan.

Hertog Robert van Normandië, de zoon van Willem den Veroveraar, was zijne onzekere heerschappij in zijn vaderland moede; hij verkocht zijn land aan zijn broeder, in de hoop, zich in het Oosten eene veiliger bezitting te veroveren.

Een dapper krijger, graaf Robert van Vlaanderen, had geene bijbedoelingen, toen hij aan de roepstem van den paus en aan zijne godsdienstige geestdrift gehoor gaf; hij was rijk genoeg om de schatten van het Oosten te kunen versmaden.

Graaf Hugo van Vermandois, de broeder van koning Filips van Frankrijk, nam, evenals Stephanus van Blois, het kruis aan. Ook de beide dappere Noormannen, Bohemund, de vorst van Tarente, de zoon van Robert Guiscard, en diens neef, de onversaagde jonge ridder Tancredo, sloten zich bij de strijders aan, Bohemund ongetwijfeld met het doel een nieuw rijk in het veroverde land te grondvesten; reeds sedert lang had hij immers op echt Noorsche wijze den oorlog gevoerd tegen de Grieken, zonder zijn doel te hebben bereikt.

De vorsten, die zich in zulken grooten getale tot den heiligen krijg vereenigden, besloten niet gelijktijdig langs denzelfden weg naar het Oosten op te trekken; zij wilden zich eerst zoo goed mogelijk ten strijde toerusten, om met meer zekerheid een goeden uitslag te kunnen verwachten, en vervolgens deels te land door Hongarije, deels ter zee den tocht naar het Oosten ondernemen. Bij Constantinopel zouden alle legerbenden zich verzamelen.

De uitrusting werd met den meesten ijver voortgezet. Toch vorderde zij nog te langzaam naar den zin van het ongeduldige volk.

Reeds in het voorjaar van 1096 schaarden zich rondom Peter van Amiens talrijke benden avonturiers, die den kruistocht op eigen hand wilden ondernemen. Het was een armzalig leger; voor het grootste gedeelte bestond het uit samengeraapt gespuis, lijfeigenen, die hunnen heeren waren ontloopen, misdadigers, die straf te duchten hadden, dweepzieke pelgrims, wien het roemrijker voorkwam, onder aanvoering van een heilig man, dan onder die van een vorst te kampen.

Zonder behoorlijke wapenen, zonder geld of proviand, was deze hoop wel genoodzaakt om óf van de algemeene liefdadigheid te leven, óf levensmiddelen te rooven.

Peter trok in Maart met zijne tochtgenooten uit Lotharingen op; onderweg sloten zich acht dappere ridders onder Wouter van Perejo en diens neef Wouter van Habenichts bij hem aan, en voerden hem 15000 man voetvolk uit Frankrijk toe.

Het was eene zeer aanzienlijke krijgsmacht, doch wat haar gehalte betreft niet beter dan die van Peter, want de acht ridders maakten de gansche ruiterij uit. Te Keulen scheidden zij zich weder van den kluizenaar, wijl deze hier nieuwen toevoer van troepen tegemoet zag en ook een geruimen tijd in gemelde stad vertoefde.

Onder aanvoering van Wouter van Perejo, zette het leger zich in beweging naar het Oosten; men had afgesproken, dat het Peters troepen bij Constantinopel afwachten zou. Zonder bijzondere ongelukken, bereikte het door Duitschland en Hongarije de grenzen van Bulgarije. Hier echter vielen bloedige gevechten voor.

De bevelhebber van Belgrado had den kruisvaarders verboden, levensmiddelen te koopen; de nood drong hen dus de noodige voedingsmiddelen te rooven. Onmiddellijk kwam eene afdeeling Bulgaren op de been om bloedige wraak te nemen. Een groot deel der pelgrims vond den dood; met de overigen aanvaardde Wouter de reis naar Constantinopel. Hij stierf onderweg.

Wouter van Habenichts nam zijne plaats als opperbevelhebber in en bereikte met het leger Constantinopel, alwaar hij door keizer Alexius Comnenus vriendschappelijk ontvangen werd. Den kruisvaarders werd buiten de stad eene legerplaats aangewezen, waar zij overvloedig van levensmiddelen werden voorzien en verblijf mochten houden, om Peter van Amiens met zijne troepen af te wachten.

Peter had intuschen door zijne vurige redenen nog vele volgelingen gewonnen. Meer dan 15,000 man volgden hem, en op zijn tocht door Duitschland, groeiden de scharen met iederen dag aan, zoodat haar cijfer weldra 40,000 man beliep, die uit alle landen van Europa waren samengestroomd.

Peter was wel een schitterend redenaar, maar geen veldheer; hij was niet in staat het bandeloos gespuis, dat het hoofdbestanddeel van het leger uitmaakte, in toom te houden. Tevergeefs wendde hij al zijn gezag aan, om het plunderen te voorkomen. Hevige gevechten met de Hongaren waren het natuurlijk gevolg van de uitspatting, waaraan de kruisvaarders zich schuldig maakten.

Nadat de pelgrims de stad Semlin stormenderhand veroverd hadden, werden hare inwoners op de gruwelijkste wijze vermoord. Terstond verzamelde de koning van Hongarije een groot leger, waarmede hij de kruisvaarders aantastte en hun al hunne bagage ontnam. Ook de Bulgaren brachten hun zulke zware verliezen toe, dat een groot aantal hunner reeds op den weg naar Constantinopel bezweek. Het overschot vereenigde zich voor de poorten der keizersstad met de benden van Wouter van Habenichts; het werd door Alexius vriendelijk ontvangen en van levensmiddelen voorzien.

Alexius waarschuwde de kruisvaarders voor den strijd met de Turken en ried hun aan, te wachten totdat het groote leger der vorsten was komen opdagen, om in vereeniging met hen den oorlog te beginnen. Doch de kruisvaarders, die van begeerte brandden om de ongeloovigen te bekampen, sloegen de verstandige raadgevingen des keizers in den wind en wisten dezen eindelijk te bewegen hun schepen voor den overtocht naar Azië te verschaffen.

Nauwelijks waren de pelgrims in Bithynië geland, of zij ondervonden, hoe dwaas zij gehandeld hadden. Reeds onderweg waren er oneenigheden uitgebarsten tusschen de krijgers der verschillende volken en deze twisten werden in Klein-Azie voortgezet; de verschillende benden scheiden zich van elkander, zij gingen op eigen hand aan het plunderen en werden hierbij dikwijls door de Seldschukken overvallen en deerlijk geslagen.

Peter van Amiens keerde naar Constantinopel terug, om de hulp van den Griekschen keizer in te roepen. In zijne afwezigheid vernietigden de Turken bijna het geheele leger, slechts 3000 man bereikten de Byzantijnsche hoofdstad weder; ook Wouter van Habenichts sneuvelde.

Nog treuriger was het lot der andere benden, die vóór het groote leger der vorsten, op het voorbeeld van Peter van Amiens, naar het Oosten opbraken.

Een Duitsch presbyter Gottschalk, uit de Rijnstreken afkomstig, verzamelde een hoop van 18,000 man, grootendeels onbeschaafd gespuis, die in Hongarije bijna tot den laatsten man toe in de pan gehakt werd.

Een vierde leger, dat door een leekebroeder Volkmar uit Lotharingen aangevoerd werd, en waarbij zich een groot aantal op buit beluste ridders aangesloten had, overtrof in bandeloosheid en roofzucht nog de benden van Gottschalk. Het bedreef afschuwelijke misdaden, waarmede zelfs de onbeschaafdste pelgrims uit het leger van Peter en Wouter van Habenichts zich nooit bezoedeld hadden. Eene gans en eene geit werden voor hen uitgedragen; de priesters beweerden, dat de geest Gods deze dieren bezielde, waaraan de kruisvaarders goddelijke eer bewezen.

De strijd gold, volgens hunne verklaring, alle vijanden des Heilands; eer men de ongeloovigen in het Oosten aantastte, moesten de nietswaardige Joden verdelgd worden. Al gaf dweepzieke godsdienstijver ook de eerste aanleiding tot deze vervolging van de Joden, weldra bleek het, dat de hebzucht der

pelgrims daarbij volstrekt niet buiten het spel was. Te Mainz vereenigde zich met de Lotharingers nog eene bende, die door den bloeddorstigen graaf Emitho van Leiningen werd aangevoerd en met de eersten in wreedheid jegens de Joden wedijverde. De ongelukkige Israëlieten hadden in die dagen vreeselijk te lijden.

Waar die woeste horden ook kwamen, overal zochten zij in de eerste plaats de Joden in de steden op. Te Keulen sloot het gepeupel zich bij de kruisvaarders aan, de huizen der Joden werden omvergehaald, mannen en vrouwen zonder genade vermoord.

Te Mainz hielden de kruisvaarders op dezelfde wijze huis. De Joden vluchtten met have en goed in het paleis van den aartsbisschop, om zich onder zijne bescherming te stellen. De heilige man zorgde wel voor de bescherming van hunne bezittingen, doch niet van hun leven. Negenhonderd Joden van elken leeftijd en beiderlei kunne werden in het aartsbisschoppelijk paleis onder de oogen van den kerkvorst vermoord, die zich hunne bezittingen toeëigende.

Te Trier werden de Joden bij de nadering der kruisvaarders door zulk eene wanhoop aangegrepen, dat de moeders hare kinderen doodden en zich zelf in de Moezel stortten, om den bloeddorst der rooverhorden te ontgaan; de maagden doodden elkander, om hare eer te beveiligen tegen de aanranding van krijgslieden, die het teeken des kruises op den schouder gehecht hadden.

Te Worms beloofde de bisschop den Joden bescherming, indien zij beloofden, den doop te zullen aannemen; zij verzochten tijd om zich te beraden; de bisschop willigde hun verzoek in en wees hun eene groote zaal aan, waar zij hunne beraadslagingen konden houden. Hij wachtte lang op de komst van de gezanten der Joden, die hem het gewenschte besluit zouden mededeelen, maar zij kwamen niet. Het eene uur na het andere verstreek; geen enkele Jood liet zich zien. Nu trad de bisschop eindelijk de zaal binnen, waar de Joden ter beraadslaging bijeen waren. Welk een schouwspel trof zijn blik! Daar lagen zij allen badende in hun bloed: zij hadden liever zich zelf van het leven willen berooven, dan ontrouw worden aan het geloof hunner vaderen.

Overal waar de kruisvaarders verschenen, bedreven zij dergelijke gruweldaden. Op hun verderen tocht vermoordden zij alle Joden, die zij aantroffen.

Ook in Hongarije drongen zij moordend en plunderend door, doch hier vonden zij hun ondergang. Zij werden grootendeels gedood of gevangengenomen en als slaven verkocht. Slechts weinigen, en onder deze ook den graaf Emitho, gelukte het te ontkomen.

De legende verhaalt, dat de eervergeten graaf nog langen tijd na zijn dood in het graf geene rust heeft kunnen vinden, maar dat zijn geest, met een gloeiend pantser bekleed, in den omtrek van Worms aanhoudend rondspookte, totdat eindelijk zijne zonden door de gebeden der vrome Christenen uitgedelgd waren.

DRIE EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

De eerste kruistocht. Het leger der vorsten. Godfried van Bouillon. Tocht door Hongarije. Onvriendelijke ontvangst in Griekenland. Wantrouwen van keizer Alexius ten aanzien der kruisvaarders. Strijd met de Grieken. Verzoening. De keizer door de vorsten als leenheer gehuldigd. De kruisvaarders in Azië. Belegering van Nicaeä. Slag bij Dorylaeüm. Het eerste Christenrijk te Edessa gesticht. Belegering van Antiochië. Hongersnood. Diepe moedeloosheid. Verraad binnen de stad. Antiochië veroverd.

In Augustus van het jaar 1096 waren de door de vorsten en heeren uitgeruste legers gereed met alle noodige toebereidselen voor den tocht naar het heilige land en gingen zij vol moed op marsch. Godfried van Bouillon was de meest beroemde aanvoerder der benden, die hun weg door Hongarije en Griekenland zouden nemen. Het leger, dat hem in zekeren zin als opperbevelhebber beschouwde, hoewel de overige vorsten van hem geheel onafhankelijk waren, bestond uit ongeveer 10,000 ridders en 80,000 man voetvolk; eene groote menigte knechten en monniken, zelfs een aantal mannen en vrouwen had zich daarbij aangesloten.

Godfried en zijne vrienden handhaafden eene strenge krijgstucht, zoodat men niets hoorde van gruweldaden, als waardoor de kruisvaarders zich zoo berucht gemaakt hadden. Door Duitschland trok het leger naar Hongarije. Onderhandelingen, met den Hongaarschen koning aangeknoopt, waarbij bepaald werd, dat alle levensmiddelen voor klinkende munt gekocht zouden worden, ontsloten voor de kruisvaarders den weg door dit land, dat voor hunne voorgangers zoo noodlottig geworden was. Zij trokken ongedeerd voort en bewaarden zulk eene voorbeeldige tucht, dat het volstrekt niet tot eene botsing tusschen hen en de inwoners des lands kwam.

In Griekenland hoopten de kruisvaarders met open armen ontvangen te zullen worden. Keizer Alexius Comnenus had immers zelf hunne hulp tegen de Turken ingeroepen. Tot hunne verbazing zagen zij zich in deze verwachting bedrogen; zij vernamen, dat de keizer hun volstrekt niet gunstig gezind was, en dat hij zelfs graaf Hugo van Vermandois, die over Italië naar Griekenland was getrokken, doch op de Grieksche kust schipbreuk geleden had, als gevangene behandelde.

Dit bericht bleek waarheid; keizer Alexius, die in den beginne zeer verheugd was geweest over de hulp, welke men hem kwam bieden, was van gevoelen veranderd en vreesde, niet geheel zonder grond, dat het reusachtig leger der Latijnen — zoo noemden de Grieken de westersche krijgers — voor hem gevaarlijker zou worden dan de Turken zelf. Aan de zuiver-godsdienstige geestdrift der vorsten, die het kruisleger aanvoerden, geloofde de sluw berekenende Griek eigenlijk niet; hij was overtuigd, dat staatkundige drijfveeren niet minder dan godsdienstige beweegredenen de vorsten naar het Oosten dreven, dat zij de voormalige bezittingen van het Byzantijnsche rijk wel op de Turken wilden veroveren, doch om zelf onafhankelijke rijken te stichten, niet om den Grieken hun grondgebied terug te schenken. In dat geval waren de Latijnen naar zijne meening lastiger en gevaarlijker naburen dan de Turken, die in den

laatsten tijd door de ontbinding van het Seldschuksche rijk en door de vestiging van een aantal kleine vorstendommen veel minder machtig waren dan vroeger.

Vooral koesterde Alexius een sterk en niet ongegrond wantrouwen ten aanzien van Bohemund van Tarente; hij kende den op buit belusten Noorman genoeg, om te weten, dat deze, gelijk hij vroeger reeds de Grieken bestreden had, om te hunnen koste een koninkrijk te stichten, ook thans niet aarzelen zou, hetzelfde te doen, wanneer de gelegenheid daartoe gunstig was. Alexius' besluit stond dus vast; hij wilde den kruisvaarders wel hulp tegen de Turken verleenen, maar alleen onder voorwaarde, dat zij hem den leeneed zweren en de belofte afleggen zouden om alle voormalige bezittingen van het Byzantijnsche rijk in Azië niet voor zich zelf, maar voor den wettigen eigenaar, den keizer, te veroveren.

Met dit doel had hij Hugo van Vermandois wel met alle mogelijke eerbewijzen ontvangen, maar hem tevens gedwongen den leeneed af te leggen; sinds dien tijd hield hij den graaf te Constantinopel bij zich, zonder hem zijne vrijheid ten volle terug te schenken.

Zoodra Godfried van Bouillon te Philippopolis de tijding van de gevangenschap van zijn bondgenoot ontving, eischte hij van den keizer, dat deze graaf Hugo zou loslaten. Toen zijne begeerte niet terstond werd ingewilligd, greep hij het beste middel aan om zijn wil door te drijven: hij maakte zich gevreesd.

De kruisvaarders traden thans als vijanden der Grieken op, zij verwoestten de bloeiende gewesten, welke zij doortrokken, te vuur en te zwaard.

Alexius begreep, dat hij te ver was gegaan, hij willigde den eisch van Godfried in en deze handhaafde nu op zijn verderen tocht naar Constantinopel de strengste tucht onder zijne troepen.

Toch was de vrede hierdoor niet hersteld, want Alexius vertrouwde de kruisvaarders te minder, naarmate hij meer van de sterkte hunner legers en van de hun ten dienste staande macht overtuigd werd *).

Dat zijn wantrouwen niet ongegrond was, bewees Bohemund van Tarente, die nog niet in Griekenland aangekomen was, maar gezanten tot Godfried zond en hem aanspoorde om de Christelijke legers in de vlakte van Adrianopel bijeen te trekken en daar zijne aankomst, die in de volgende maand Maart plaats hebben zou, af te wachten. Daarop zouden zij vereenigd tegen Constantinopel oprukken, den keizer beoorlogen en de Grieksche hoofdstad veroveren. Godfried van Bouillon wees echter dit voorstel van de hand met de verklaring, dat hij niet gekomen was om Christenen, maar om de ongeloovigen te bevechten.

Alexius, die van deze zaak onderricht was geworden, drong nu met te meer nadruk op het afleggen van den leeneed aan. Aanvankelijk weigerden de vorsten dit; eindelijk, nadat menig heftig tooneel, ja menig gevecht tusschen de Latijnen en Grieken was voorgevallen, besloot Godfried van Bouillon hiertoe over te gaan, ten einde den vrede te herstellen en de kruisvaarders naar het eigenlijke doel van hun tocht te kunnen voeren.

Nadat de zoon des keizers als gijzelaar voor de veiligheid der westersche vorsten in de Latijnsche legerplaats gebracht was, trok Godfried met zijne aanzienlijkste krijgsmakkers naar Constantinopel, om den leeneed af te leggen. Hij verscheen daar in de prachtige kleeding, welke de Fransche baronnen droegen, zoo dikwijls zij vorstelijke feesten gingen bijwonen, namelijk in een purperen gewaad, dat met gouddraad doorweven en met schitterend wit hermelijn of met sabelbont omzoomd was.

---

*) Anna Comnena, des keizers dochter, aan wie wij eene belangrijke, schoon niet in alle opzichten geloofwaardige geschiedenis van dien tijd danken, geeft de volgende beschrijving van het getal der kruisvaarders: »Het was alsof de sterren des hemels of het zand der zeekust op de aarde uitgestort werd. Zij, die onophoudelijk op Constantinopel aanrukten, waren zoo talrijk als — gelijk Homerus zegt — de bladeren der boomen in de lente."

De keizer had van zijn kant al den luister van het Byzantijnsche hof ten toon gespreid. Omringd door zijne hovelingen wachtte hij, op een hoogen troon gezeten de westersche vorsten af, die hem in de eerbiedigste houding naderden, en hem knielend de hand kusten. Hierop benoemde de keizer Godfried van Bouillon tot caesar; hij ontving van hem en van alle overige ridders den leeneed en de belofte, dat zij alle steden en landen, welke vroeger tot het Byzantijnsche rijk behoord hadden en die zij zouden veroveren, aan den keizer zouden opdragen.

Van nu af bewees Alexius den kruisvaarders de grootst mogelijke welwillendheid. Hij schonk niet alleen aan Godfried van Bouillon purperen kleederen, gouden en zilveren vaatwerk, hij betoonde zich niet alleen mild jegens de ridders, die hij ook aan de keizerlijke tafel noodigde, maar elke week, zoo lang de Latijnen voor Constantinopel gelegerd waren, liet hij door zijne dienaars aanzienlijke sommen aan de arme kruisvaarders uitdeelen.

Op het voorbeeld van Godfried van Bouillon legden ook de andere vorsten en ridders, die langzamerhand te Constantinopel aankwamen, den leeneed af, zelfs Bohemund van Tarente besloot hiertoe; slechts graaf Raimund van Toulouse wees dien eisch met trotsche minachting van de hand. Hij verklaarde, dat hij niet gekomen was om voor de eer en de macht van een wereldlijk vorst te strijden en dat hij geen anderen heer boven zich erkende dan Christus. Indien de keizer begeerde, dat hij, Raimund, hem huldigde, dan moest Alexius zelf zich aan het hoofd des legers stellen en mede optrekken tot bevrijding van het heilige graf.

Dit voorstel viel volstrekt niet in den smaak van den Griek, hij verontschuldigde zich op grond van den gevaarlijken toestand van zijn rijk, die hem noodzaakte om te huis te blijven, ten einde de Grieksche grenzen tegen de Hongaren en Bulgaren te verdedigen. Raimund had zulk een antwoord wel verwacht, hij legde dan ook den eed niet af en het gevolg hiervan was, dat de Grieken zijn leger aanvielen.

Opnieuw hadden er bloedige gevechten plaats, totdat Raimund eindelijk, door de beden der vorsten bewogen, besloot den keizer te zweren, dat hij hem noch naar de eer, noch naar het leven staan zou. Hiermede nam Alexius genoegen, die in Raimunds oprechtheid een groot vertrouwen stelde.

Hoewel de vrede hersteld was, vielen er echter nog gedurig kleine twisten en oneenigheden voor; onophoudelijk kwetsten de trotsche Franken en Noormannen de ijdelheid der Grieken, daar de eersten het beneden zich achtten, zich aan de slaafsche etikette van het hof te onderwerpen. Een aardig staaltje hiervan deelt Anna Comnena, vol verontwaardiging over de lompheid der Franken, mede.

Een baron uit Francië, Robert van Parijs, plaatste zich, nadat hij den leeneed gezworen had, naast den keizer op den troon. Boudewijn, de broeder van Godfried van Bouillon, trok hem eindelijk bij de hand terug en verweet hem zijne onbeschoftheid. Hierop wierp de ridder een toornigen blik op den keizer, terwijl hij uitriep: »Welk een onbeschaamd mensch, die zit, waar zoovele aanzienlijke heeren rondom hem staan!"

Alexius deed na den afloop der audientie door middel van een tolk onderzoek naar den stand en naar het vaderland van den man, die het gewaagd had, op een keizerlijken troon plaats te nemen.

»Ik ben," antwoordde Robert van Parijs, »een echte Frank van adellijk bloed, dit te weten moge den keizer voldoende zijn. Nog één ding wil ik hem mededeelen. In mijn vaderland staat op een kruisweg eene overoude kerk, men roept haar heilige om bescherming aan, wanneer men in een tweegevecht van zijne dapperheid wil doen blijken. Bij deze kerk heb ik menigmaal tevergeefs op mijne tegenpartij gewacht, want niemand durfde zich met mij meten."

Ook keizer Alexius gevoelde geene roeping om aan deze uitdaging gehoor

te geven, maar de hooghartigheid der Frankische ridders mishaagde hem; hij twijfelde aan hunne trouw als leenmannen, en ongetwijfeld was hij zeer verheugd, toen hij eindelijk van de kruisvaarders ontslagen werd; met de meeste bereidwilligheid verschafte hij hun schepen, om naar de kust van Klein-Azië over te steken.

Den 5en Mei 1097 vereenigde het gansche leger zich onder de muren van de versterkte stad Nicaeä in Bithynië. Het telde 10,000 ridders en 300,000 man voetvolk, zonder nog den legertros mede te rekenen, die, buiten de vrouwen en kinderen, 200,000 man sterk was. Ook Peter van Amiens had zich weer bij de kruisvaarders aangesloten.

De eerste onderneming, waartoe men overging, was de belegering van Nicaeä, de hoofdstad van den door Soliman gestichten staat Iconium, welke thans door zijn zoon Kilidsch Arslan als onafhankelijk vorst geregeerd werd; de stad was op geduchte wijze versterkt, zij was door hooge muren omringd en werd door eene talrijke en dappere bezetting verdedigd.

Een heete strijd wachtte de kruisvaarders, maar zij hadden vast besloten, zich daaraan niet te onttrekken, al ware het slechts om zich te wreken op de ongeloovigen, die voor Nicaeä de legers van Wouter van Habenichts en Peter van Amiens in de pan gehakt hadden. De lijken van hen, die toen gesneuveld waren, lagen nog onbegraven langs den weg.

Nicaeä werd ingesloten, doch het was den kruisvaarders niet mogelijk de stad van alle verkeer met de buitenwereld af te snijden; hierdoor gelukte het den sluwen Griekschen keizer, een gezant aan de belegerden te zenden, die hen moest overhalen hunne stad aan de Grieken over te geven. Hij waarschuwde hen voor het afgrijselijk lot, hetwelk de bezetting te wachten stond, ingeval hunne stad veroverd werd; gaf deze zich daarentegen aan den Griekschen keizer over, dan zouden de kruisvaarders het niet wagen, een vingertop naar het leven en den eigendom der inwoners uit te steken.

In weerwil van deze aansporing gaf de stad zich toch niet over. De belegerden hadden namelijk bericht ontvangen, dat sultan Kilidsch Arslan tot ontzet kwam aanrukken, daarom besloot de bevelhebber de stad krachtig te verdedigen. Ook de kruisvaarders waren van des sultans voornemen onderricht, zij wachtten dezen dus gewapenderhand af, terwijl hij gehoopt had, hen onvoorbereid te kunnen overvallen.

Het Turksche leger werd, zoodra het kwam opdagen, dan ook met kracht door de kruisvaarders aangetast en met zwaar verlies teruggeslagen. Vele duizenden Turken bleven op het slagveld, de overigen redden zich door de vlucht.

Juichend droegen de kruisvaarders de afgehouwen hoofden der gesneuvelde Turken op hunne lansen rond en lieten die aan de belegerden zien, om hen te bespotten; andere hoofden werden door middel der slingerwerktuigen in de stad geworpen, een groot aantal zonden zij aan keizer Alexius, als teeken van de behaalde overwinning.

Van nu af werd de belegering met verdubbelde krachtsinspanning voortgezet. In een naburig woud liet Godfried van Bouillon boomen vellen en naar de legerplaats voeren, om daarvan stormrammen te vervaardigen; uit de stevigste eikenstammen stelde men stormdaken voor de belegeraars te zamen, doch de belegerden wierpen zulke reusachtige rotsblokken op die daken neer, dat ze instortten en allen, die zich daaronder bevonden, verpletterden.

Zeven lange weken verliepen onder onophoudelijke gevechten, nog altijd stonden de muren van Nicaeä onbeschadigd, nog altijd waren de belegeraars geen stap gevorderd. Zij beproefden een algemeenen storm, doch zij werden op zulk eene onzachte wijze met pijlen en werpspiesen, met kokende olie, brandende pek en gesmolten vet ontvangen, dat zij terug moesten trekken. Nieuwe oorlogswerktuigen moesten uitgevonden worden, om de sterke stad in te nemen.

Graaf Raimund van Toulouse liet een hoogen toren bouwen, die door

vlechtwerk en ossenhuiden tegen geschut en vuur beveiligd werd, doch ook hiermede was men niet in staat de muren te beklimmen; de torens der stad waren zoo sterk, dat de werptuigen daartegen niets konden uitrichten. Nu bood een Lombardiër aan, den voornaamsten toren der stad binnen weinige dagen te doen instorten: hij bouwde zulk een stevig stormdak, dat zelfs de zwaarste steenen het niet konden vernielen, dit gevaarte werd tegen den toren aangeschoven en op die wijze werden de grondslagen ondermijnd. De plaats van elken steen, die men er uitnam, werd met droog rijs, hout en stroo gevuld. Nadat op die wijze de toren ter halver dikte ondermijnd was, werden de brandstoffen aangestoken. Het gevolg hiervan was, dat des nachts de toren met donderend geweld instortte. Bij het krieken van den dag zagen de belegerden, dat het onmogelijk was, de stad langer te houden; thans gaven zij aan de inblazingen van den Griekschen gezant gehoor en zij besloten zich aan dezen over te geven. Toen de kruisvaarders een storm ondernamen, zagen zij eensklaps de Grieksche vaan op meer dan één punt van de wallen wapperen. Vol verbazing staakten zij het gevecht, doch het arglistig gedrag van den Griekschen keizer wekte in het geheele Christelijke leger eene diepe verontwaardiging en slechts door rijke geschenken kon Alexius de vorsten weer verzoenen.

Nicaeä werd den 20en Juni 1097 ingenomen. Negen dagen later brak het leger de tenten op, om verder te trekken. Het splitste zich in twee afdeelingen, dewijl de kruisvaarders vreesden, dat zij anders niet genoeg levensmiddelen zouden kunnen vinden.

Kilidsch Arslan, wiens spionnen het leger onophoudelijk omringden, was van dezen laatsten maatregel nauwelijks onderricht, of hij trok al zijne troepen bijeen; aan het hoofd eener ruiterbende van 150,000 man overviel hij bij Dorylaeum de legerafdeeling, die onder bevel van Bohemund van Tarente voorwaarts trok. De Turken vielen zoo onverwacht op de kruisvaarders aan, dat dezen, in weerwil van hunne dapperheid op het punt waren, het onderspit te delven, toen juist op het rechte tijdstip Godfried van Bouillon en Raimund van Toulouse met 40,000 ruiters van de andere afdeeling hun ter hulp snelden.

Eene schitterende zegepraal kroonde de wapenen der Christenen; de geheele Turksche legerplaats viel met al de kostbare schatten, die zij bevatte, den overwinnaars in handen. Dezen vonden daarin ook kudden van zeldzame dieren, die zij nog nooit gezien hadden, namelijk kameelen.

Nadat zij den vluchtenden vijand drie dagen lang vervolgd hadden, rukten de kruisvaarders, thans weer tot één leger vereenigd, door Phrygië verder zuidwaarts. Het was geen vroolijke tocht, die hen wachtte, want weldra voerde hun weg hen door woeste en onvruchtbare streken.

Kilidsch Arslan had op zijn terugtocht opzettelijk de velden verwoest en de bronnen verontreinigd. Vele Christenen zonken uitgeput bij den weg neer, anderen werden door ziekten ten grave gesleept. Nog grooter onheil scheen het leger boven het hoofd te hangen, want de beide uitstekendste aanvoerders, Raimund van Toulouse en Godfried van Bouillon lagen insgelijks ziek. De laatste had zich, toen hij een armen pelgrim, die door een beer was aangevallen, van het ondier bevrijden wilde, met zijn eigen zwaard gewond.

Onder die omstandigheden kon het leger slechts langzaam voorwaarts trekken. Boudewijn, Godfrieds broeder en Tancredo, Bohemunds neef, werden met troepenafdeelingen vooruitgezonden, zoowel om de gesteldheid van het land te onderzoeken, als om de op hun weg liggende steden in te nemen. Hierbij kwam het tot hevige twisten tusschen de beide aanvoerders. Boudewijns trots en heerschzucht beleedigden Tancredo en maakten den Lotharinger ook bij de overige kruisvaarders zoo gehaat, dat deze zich eindelijk voor goed van het overige leger moest afscheiden. Hij deed dit gaarne, daar hij zich eene gunstige gelegenheid geschonken zag om een onafhankelijk koninkrijk te stichten.

Hij had namelijk van een Griek vernomen, dat in de steden in de nabijheid van den Boven-Euphraat vele Christenen woonden, die met smachtend ver-

langen hunne bevrijding van het juk der Turken verbeidden. Derwaarts ging hij op weg, en hij zag zich in zijne verwachting niet bedrogen: de steden openden voor hem bereidwillig de poorten.

Te Edessa, eene stad aan gene zijde van den Euphraat, uitsluitend door Christenen bewoond, werd de zegevierende veldheer met vurige geestdrift ontvangen. De oude vorst van Edessa, een Griek van afkomst, werd door het volk gedwongen Boudewijn tot zoon en mederegent aan te nemen, en toen de grijsaard kort daarna zijn woord terugnam, werd hij door de woedende menigte gedood. Voortaan regeerde Boudewijn als alleenheerscher te Edessa, hij stichtte hier het eerste Christenrijk der kruisvaarders in Azië.

De hoofdmacht der Christenen trok intusschen slechts langzaam voorwaarts; eerst den 18en Maart 1097 kwam het voor Antiochië, de belangrijkste stad van Syrië, aan. Antiochië lag ongeveer 12,000 schreden van de zee in een bekoorlijk, vruchtbaar, waterrijk dal. Het was in dien tijd nog eene aanzienlijke stad, die zich meer dan 30 tot 40,000 schreden in de lengte en 6000 schreden in de breedte uitstrekte. Zij was buitengewoon sterk bevestigd; dubbele, uit steenblokken opgetrokken muren werden door 480 sterke torens verdedigd.

Met blijden moed begonnen de Christenen de belegering. Zij meenden, dat zij in het uiterst vruchtbare dal overvloed van levensmiddelen zouden vinden, totdat de stad ingenomen was.

In de eerste 14 dagen leidden de belegeraars een recht lustig leventje. Slechts zelden behoefden zij naar de wapenen te grijpen, want de Turken hielden zich rustig binnen de muren der stad; ternauwernood vertoonde zich een schildwacht op de wallen, nooit waagde eene krijgsbende zich in de nabijheid der Christelijke legerplaats.

De bezetting van Antiochië wist wel wat zij deed; door die werkeloosheid verdedigde zij zich veel krachtiger dan zij gedaan zou hebben, indien zij naar de wapens gegrepen had, want de kruisvaarders gaven zich in die ongewone rust aan de grootste zorgeloosheid over. Zij verstrooiden zich in de nabijgelegen bergen en landgoederen, die zij alle verlaten vonden. Zij, die in de legerplaats waren achtergebleven, deden zich onbeteugeld te goed aan al de genietingen, welke de vruchtbare streek hun aanbood. Van alle zijden werden levensmiddelen in groote hoeveelheid aangevoerd, namelijk kostelijke vruchten uit de schoone tuinen in den omtrek der stad en vet vee, van de landhuizen afkomstig.

De belegeraars leidden een weelderig leven; van de vruchten werden alleen de beste uitgezocht, van het rundvee at men slechts de lenden- en schouderstukken; de borst werd weggeworpen; dewijl dat vleesch niet malsch genoeg was.

In ruim 14 dagen was de aanzienlijke voorraad, die vele maanden had kunnen strekken, verteerd.

De werkeloosheid der Turken had de kruisvaarders in den waan gebracht, dat zij de stad zonder moeite zouden kunnen veroveren. Zij bedrogen zich zeer; want die rust der vijanden werd door krachtige werkzaamheid vervangen, toen het gebrek de legerplaats der Christenen binnensloop. Thans legden de belegerden eene ongeloofelijke bedrijvigheid aan den dag; zij verontrustten de kruisvaarders door aanhoudende uitvallen; hunne ruiterbenden zwierven heinde en ver in den omtrek rond en bedreigden de kleine legerafdeelingen, die uitgezonden waren om levensmiddelen op te sporen.

Dagelijks werden er bloedige gevechten geleverd, waarin wel de Christenridders, voornamelijk Tancredo, zich door schitterende dapperheid onderscheidden, doch die in weerwil hiervan meermalen ten nadeele der kruisvaarders uitvielen. Het werd bijna niet langer mogelijk eene voldoende hoeveelheid levensmiddelen bijeen te brengen. Een hongersnood brak in de legerplaats uit en sleepte, als noodzakelijk gevolg, besmettelijke ziekten na zich.

De prijs der levensmiddelen werd weldra zoo hoog, dat alleen de rijksten ze konden koopen, de armen moesten tot het onnatuurlijkste voedsel de toe-

vlucht nemen, om slechts het lieve leven te redden. Boomschors en oud leder werd gekookt, het vleesch van doode paarden ging voor lekkernij door.

De herfst kwam en daarmede aanhoudende regens en strenge koude; de tenten verrotten, de pelgrims waren weerloos aan de ruwheid van het weder blootgesteld. Geheele hoopen stierven dagelijks ten gevolge van gebrek of ziekte; de levenden waren niet langer bij machte om de dooden te begraven en de in staat van ontbinding verkeerende lijken verpestten de lucht. Van 70,000 paarden waren in de vierde maand der belegering slechts 2000 over en deze waren bijna onbruikbaar vanwege het gebrek, dat zij geleden hadden. Eene diepe verslagenheid maakte zich van de krijgslieden meester; vele kruisvaarders verlieten de legerplaats, ten einde ten minste hun leven te redden, ja zelfs zij, die in hun vaderland als de dappersten onder de dapperen beschouwd werden, verloren thans hun roem, dewijl zij den moed geheel en al lieten zinken. Onder hen bevond zich ook een ridder, Willem de Timmerman, die tot dusver voor een toonbeeld van dapperheid was doorgegaan. Hij vluchtte en met hem de man, van wien de kruisvaarders zulk eene lafhartigheid wel het allerminst verwacht hadden, namelijk Peter van Amiëns, wiens indrukwekkend woord de geestdrift voor den kruistocht vroeger in de borst van duizenden had opgewekt.

Tancredo bemerkte hunne vlucht; verontwaardigd snelde hij hen achterna, bracht beiden in de legerplaats terug en deed hen zweren, dat zij hunne broeders nooit weer zouden verlaten.

De kruisvaarders zochten de oorzaak hunner rampen niet in de vermetelheid, waarmee zij de belegering van eene welversterkte stad bij het naderen van den winter ondernomen hadden, noch in de roekeloosheid, waarmee zij hun aanzienlijken voorraad van levensmiddelen hadden verkwist; neen, zij meenden, dat God hun dit lijden tot straf voor hunne zonden toegezonden had. Eene aardbeving versterkte hen in dit geloof; aartsbisschop Adhemar schreef dienvolgens eene algemeene driedaagsche vasten uit; vervolgens werden processies gehouden en missen gevierd. Te gelijk echter zorgde de aartsbisschop, dat de weelderige en losbandige leefwijze ophield. De groote menigte veile deernen, die de troepen gevolgd was, werd uit de legerplaats verwijderd; zelfs de gehuwde vrouwen moesten van daar vertrekken en de naburige burchten gaan bewonen.

Onmatigheid in het gebruik van spijs en drank, bedrog, diefstal en roof werden met de strengste straffen bedreigd en deze straffen werden zonder verschooning toegepast. Toen kort hierop een monnik wegens ontucht aangeklaagd werd, en niet in staat was zich door een godsgericht van deze aanklacht te zuiveren, veroordeelde Adhemar den overtreder om met zijne bijzit onder het ontvangen van geeselslagen naakt door de legerplaats gevoerd te worden. Vele krijgslieden werden om een dergelijk misdrijf gebrandmerkt en in boeien geslagen.

Bohemund van Tarente, die het opperbevel voerde in plaats van den kranken Godfried van Bouillon, nam de krachtigste maatregelen om de stad eindelijk te veroveren.

De Christenen hadden veel te lijden van een zwerm spionnen, die onder allerlei vermommingen in de legerplaats rondzwierven en dan den belegerden bericht brachten, zoodra de eene of andere zwakke legerafdeeling uitgezonden werd, om levensmiddelen op te sporen. Om de Turksche verspieders af te schrikken, wendde Bohemund een zeer vreemdsoortig middel aan. Op zekeren avond liet hij twee verspieders grijpen, door beulshanden dooden en voor het oog van het geheele leger braden. Te gelijker tijd liet hij bekend maken, dat in het vervolg iedere Turksche spion tot een avondmaaltijd voor de vorsten op die wijze gebraden zou worden. Deze wreede maatregel werkte; slechts zelden waagde een Turksche spion zich meer in de legerplaats der Christenen.

Eindelijk was Godfried van Bouillon van zijne ziekte hersteld. Zoodra hij opnieuw onder de kruisvaarders verscheen, werden zij allen met nieuwe

hoop op de overwinning bezield, zij legden in de talrijke gevechten, die nu plaats hadden, eene bewonderenswaardige dapperheid aan den dag, vooral toen hunne lichaamskrachten teruggekeerd waren, nadat Genueesche schepen levensmiddelen hadden aangebracht. Maar eerst moesten de kruisvaarders menigen bloedigen strijd bestaan, om zich van die levensmiddelen meester te maken.

Uit eene hinderlaag overvielen de Turken de krijgers, die uitgezonden waren om de levensmiddelen af te halen; doch voordat de vijanden zich met den buit konden verwijderen, stormden Godfried van Bouillon, Bohemund van Tarente en Raimund van Toulouse met zulk een onstuimig geweld op hen los, dat de Turken geheel verslagen werden en meer dan 15,000 lijken op het slagveld achterlieten. Men verhaalt, dat Godfried van Bouillon zich bij dit gevecht door schier ongeloofelijke heldendaden onderscheiden heeft. Onder anderen hieuw hij — naar luid der overlevering — een Turksch ruiter met éénen slag in tweeën, zoodat het bovenlijf ter aarde viel, doch het onderlijf op het paard bleef zitten en door het ros, tot ontzetting der Turken, naar de stad teruggevoerd werd.

De belegering duurde van de eene maand tot de andere; het voorjaar naderde en nog was in den stand van zaken niet de minste verandering gekomen. Had de bezetting van Antiochië tot dusver geen gebrek aan levensmiddelen gehad, thans begonnen deze te ontbreken, terwijl de belegeraars zich in overvloed baadden. De Turken zonden daarom gezanten naar Korboga, den sultan van Mosoel en Nisibis, met het dringend verzoek, dat deze hen van hunne vijanden zou verlossen. De sultan verzamelde een leger van 200,000 man, waarmede hij naar Antiochië op marsch ging.

De kruisvaarders zouden verloren zijn geweest, indien Korboga niet den misslag had begaan, zich drie weken lang vruchteloos voor Edessa op te houden. Toen hij eindelijk inzag, dat hij veel kostbaren tijd verspild had, zette hij zijn tocht naar Antiochië voort.

Toen het bericht van de nadering der Turksche krijgsmacht de legerplaats der Christenen bereikte, verspreidde het daar een onbeschrijfelijken schrik. Vele ridders vluchtten; zelfs de dappere graaf Stephanus van Blois verliet het kamp. De overige vorsten daarentegen maakten bekend, dat elke kruisvaarder, tot welken stand hij ook mocht behooren, die in het vervolg eene poging wagen zou, om zonder vergunning van den opperbevelhebber naar zijn vaderland terug te keeren, een smadelijken dood zou sterven. De vorsten verbonden zich onder eede om, indien het noodig was, de belegering van Antiochië nog 14 jaren lang voort te zetten.

In dit hachelijk tijdsgewricht had Bohemund van Tarente een middel uitgedacht om zich zonder slag of stoot van Antiochië meester te maken. Het was hem gelukt, onderhandelingen aan te knoopen met een verrader binnen de veste: de Armeniër Pyrrhus had beloofd, hem de stad in handen te zullen leveren.

Bohemund deelde dit den vorsten mede en verklaarde zich bereid de stad binnen te dringen, doch onder voorwaarde, dat Antiochië hem uitsluitend zou toebehooren. In het eerst weigerden de vorsten dit; zij hadden immers gezworen, dat zij aan keizer Alexius al zijne vroegere bezittingen zouden teruggeven. Doch toen het bericht kwam, dat Korboga met zijn leger reeds op korten afstand was genaderd, gaven zij toe. Alleen Raimund van Toulouse volhardde bij zijne weigering.

Pyrrhus had den Noorman beloofd, hem en zijne manschappen in de stad te laten door een toren, die hem ter bewaking was toevertrouwd. In het holste van den nacht geleidde Bohemund eene ridderschaar naar den toren, eene touwladder werd van de tinne naar beneden geworpen, langs deze klom een ridder stoutmoedig naar boven, Bohemund en eenige anderen volgden. In het eerste vertrek van den toren vonden zij een slapenden jongeling, den broeder van Pyrrhus, dien ze op staanden voet met dolksteken vermoordden.

Thans trad Pyrrhus hun te gemoet en deed hun de scherpste verwijten, doch weldra geraakte ook zijn leven in gevaar, want de touwladder brak en de ridders, die reeds in den toren waren binnengedrongen, geloofden, dat zij verraden waren, en wilden hem vermoorden.

Gelukkig echter voor den Armeniër ontdekten zij, die aan den voet van den toren stonden, een klein poortje, dat zij met geweld openliepen en thans was de toegang tot de stad voor hen ontsloten.

Toen de bewoners van Antiochië den volgenden morgen ontwaakten, zagen zij de bloedroode banier der kruisvaarders van hunne muren wapperen.

De 3e Juni 1098 was een vreeselijke dag voor de Muzelmannen te Antiochië. De Christelijke bevolking, die tot dusver door de Turken zwaar onderdrukt was, greep naar de wapenen, geleidde de kruisvaarders naar de woningen der rijken en aanzienlijken en wees hun de holen en kelders aan, waarin de sidderende vluchtelingen zich verborgen hadden. Met den kreet: »God wil het! Geene genade voor de ongeloovigen!" trokken de overwinnaars de stad door, alle Turken werden zonder genade vermoord; noch ouderdom noch kunne gaf aanspraak op verschooning. Tien duizend menschen, zegt men, kwamen op dien éénen dag binnen Antiochië om.

VIER EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

De kruisvaarders binnen Antiochië. Belegering. Hongersnood. De touwloopers. Verhaal van Petrus Bartholomaeüs. De heilige lans. Schitterende zegepraal der Christenen over Korboga. Aankomst van het leger voor Jeruzalem. Belegering van de heilige stad. Hooggeklommen nood der Christenen. De bestorming Verovering van Jeruzalem. Vreeselijk bloedbad, door de Christenen binnen de veroverde stad aangericht.

Was de stad Antiochië in handen der Christenen, dit was niet het geval met den sterken burg, die de eigenlijke stad beheerschte en waarin een groot deel der bezetting zich teruggetrokken had.

Nadat de Christenen gedurende eenige dagen aan hunne blijdschap over de behaalde zegepraal den teugel gevierd hadden, zagen zij zich genoodzaakt opnieuw naar het zwaard te grijpen om aan nog dreigender gevaren dan die, welke zij reeds doorworsteld hadden, het hoofd te bieden. Reeds op den derden dag na de inneming sloot Korboga met zijn ontzaglijk leger Antiochië van alle zijden in.

De toestand der kruisvaarders was waarlijk wanhopig; de levensmiddelen ontbraken en er bestond geene mogelijkheid om die aan te voeren, dewijl de weg naar de zee door het Turksche leger afgesneden was.

Opnieuw brak een hongersnood uit, nog veel vreeselijker dan de vorige. Thans verloren vele ridders, die zich tot dusver zeer dapper gedragen hadden, den moed. Zij lieten zich aan touwen van de muren af, om zich door de vlucht te redden; daarvoor gaf men hun den spotnaam touwloopers, dien zij tot hun dood toe behielden. Meer dan een, wien het niet gelukte, door de legerplaats der Turken heen te sluipen, werd door dezen gevangen genomen en gedwongen zijn leven te koopen voor een hoogen prijs: de omhelzing van den Islaam.

Ook ridder Willem de Timmerman schond ten tweedenmale zijn eed; ook hij behoorde tot de touwloopers.

De hoop der belegerden, dat Alexius tot ontzet zou opdagen, werd verijdeld; wel had hij met dit doel een leger op de been gebracht, doch op zijn marsch naar Antiochië ontmoette hij zoovele vluchtelingen, die hem verzekerden,

dat de kruisvaarders onherroepelijk verloren waren, dat hij onverrichter zake terugkeerde.

Bohemund van Tarente verloor intusschen den moed niet. Hij liet op de muren ijverig wacht houden, om den lafaards het vluchten te beletten; dewijl dezen zich thans in kelders en andere schuilhoeken verborgen, liet hij de stad op meer dan ééne plaats te gelijk in brand steken. De lafaards werden hierdoor wel uit hunne schuilhoeken opgejaagd, maar meer dan 2000 huizen gingen in de vlammen op.

In die dagen beurde een zonderling voorval eensklaps den moed der kruisvaarders weder op, ja het bezielde hen met eene geestdrift bijna nog grooter dan die, welke de pelgrims tot het ondernemen van hun tocht aangespoord had. Een tot dusver onbekend geestelijke uit Provence, Petrus Bartholomaeüs, bezocht den aartsbisschop Adhemar en verhaalde hem eene vreemde geschiedenis.

Vóór eenige maanden, tijdens de belegering, lag hij slapeloos in zijne tent, toen twee mannen in blinkende kleeding tot hem kwamen. De oudste, die zwarte, doordringende oogen had, sprak tot hem: »Vrees niet en volg mij, ik ben Andreas, de apostel." De jongste, een man met een onuitsprekelijk schoon gelaat, zeide niets.

Petrus Bartholomaeüs volgde het ontvangen bevel op en werd door de beide mannen naar de kerk van den heiligen Paulus geleid, welke hij, in weerwil der nachtelijke duisternis, helder verlicht vond, ofschoon er slechts twee lampen in brandden. De apostel beval hem, hier te wachten en verwijderde zich, doch keerde na eenige oogenblikken met eene lans terug. »Zie", sprak hij, »met deze lans is des Heilands zijde doorstoken, let goed op waar ik haar verberg, opdat gij haar na de inneming van Antiochië aan den graaf van Toulouse kunt aanwijzen; 12 mannen moeten graven, totdat men haar vindt." Hierop verborg de apostel de lans en geleidde den geestelijke over den stadsmuur naar zijne tent terug. Petrus Bartholomaeüs had het intusschen niet gewaagd, den bisschop zijn gezicht mee te deelen; nog tweemaal was Andreas met zijn metgezel hem verschenen, om hem hiertoe opnieuw aan te sporen. Bij die gelegenheid was het hem ook duidelijk geworden, wie de andere man, de jongste der twee, geweest was; Andreas gaf hem namelijk verlof om de voeten van den verheerlijkten hemelling te kussen en aan het bloedig teeken in die voeten had Petrus bemerkt, dat hij niemand anders dan den Heiland zelf voor zich zag.

De aartsbisschop hield den geestelijke voor een dweper of voor een bedrieger; de graaf van Toulouse daarentegen, die insgelijks bij dit verhaal tegenwoordig was, schonk hem geloof; misschien ook achtte hij het geraden den schijn hiervan aan te nemen, dewijl hij zeer goed wist, welk een overwegenden invloed zulk een wonderverhaal op de stemming van het leger zou uitoefenen. Hij gaf bevel, dat 12 mannen, onder zijn opzicht, op de door Petrus aangeduide plek in de kerk zouden graven. De arbeid was vruchteloos, reeds meende ook Raimund, dat Petrus hem bedrogen had, toen deze eensklaps barrevoets en alleen met een hemd bedekt in den kuil sprong en na het uitstorten van een vurig gebed de heilige lans daaruit te voorschijn trok *).

*) Het verhaal van den monnik vond slechts bij een deel der kruisvaarders onbepaald geloof. Aartsbisschop Adhemar, die van den beginne af getwijfeld had, volhardde ook later bij zijn ongeloof, ofschoon hij dit niet uitsprak, om den moed der zijnen niet ter neer te slaan. Bohemund van Tarente, die met Raimund in oneenigheid leefde, verklaarde daarentegen openlijk, dat Petrus eene oude, verroeste lanspunt in den grond gestoken en van de duisternis der plaats tot het plegen van zijn bedrog partij getrokken had. Na het ontzet van Antiochië, op den marsch naar Jeruzalem, werd het gerucht, dat het geheele verhaal van Petrus Bartholomaeüs niets dan een verzinsel was, steeds verder onder het leger verbreid. Eindelijk moest de monnik wel goedschiks of kwaadschiks besluiten door een godsoordeel, het ondergaan van eene vuurproef, de echtheid van het wonder te bewijzen. Twaalf dagen daarna stierf Petrus, naar het oordeel zijner tegenstanders aan de bekomen brandwonden; volgens het gevoelen zijner vrienden, ten gevolge van de ruwe wijze, waarop het opgewonden volk zijne geestdrift voor den armen

Het wonder der heilige lans bezielde de belegerden met eene onbeschrijfelijke geestdrift. Andere priesters wilden niet bij Petrus Bartholomaeüs ten achter staan. Een hunner beweerde, dat Christus ook hem verschenen was en hem beloofd had, dat het leger binnen vijf dagen gered zou worden, en hij bood aan, ten bewijze van de waarheid zijner woorden, de vuurproef te ondergaan.

De vorsten besloten, van den even onverwachten als gelukkigen ommekeer in de stemming des legers partij te trekken. Binnen Antiochië opgesloten, moesten de Christenen onvermijdelijk te gronde gaan, alleen de kansen van een gevecht konden hen redden, en daarom werd bepaald, dat men den 28sten Juni 1098 het Turksche leger aantasten zou. Drie dagen voor den bepaalden dag versterkten de kruisvaarders zich door gebeden en processies, vervolgens gebruikten zij het Avondmaal en werden door de bisschoppen tot den kamp gewijd.

Nadat allen, die nog in staat waren de wapenen te dragen, zich rondom hunne banier verzameld hadden, droeg Adhemar van Puy met de overige geestelijken in witte kleederen, het kruis door het leger rond; aan allen, die dapper voor de eer des Heiland zouden strijden, beloofden zij vergeving van zonden. »God wil het!" klonk de juichtoon, waarmee de kruisvaarders die toespraak beantwoordden, hunkerend naar het oogenblik, waarop de strijd een aanvang zou nemen.

Het was eene gewaagde, ja eene vermetele onderneming! De gelederen der kruisvaarders waren door honger en ziekte zeer gedund; zelfs zij, die nog niet geheel ongeschikt waren voor den strijd, hadden veel van hunne vroegere krachten verloren. En thans zou men den strijd aanvaarden met een vijand, die hen meer dan tienmaal in sterkte overtrof. Ternauwernood kon men nog over 300 strijdrossen beschikken; zelfs hertog Godfried van Bouillon ontving slechts een paard door tusschenkomst van graaf Raimund van Toulouse, de meeste ridders moesten te voet vechten. Doch het geloof aan het wonder der heilige lans maakte, in weerwil van dit alles, de krijgers moedig en zeker van de overwinning. Daarenboven werd het stoute plan der Christenen door de zorgeloosheid van Korboga en door de oneenigheid der emirs begunstigd.

Korboga beschouwde het besluit der kruisvaarders, om een slag te wagen, als de ongerijmdheid zelf, ja als een bewijs van waanzin. Toen de Turksche bezetting van den burcht hem door het uitsteken van eene zwarte vaan het teeken gaf, dat de Christenen een uitval zouden doen, liet hij zich hierdoor niet eens storen in het schaakspel, waarmee hij zich onledig hield. Hij gaf alleen bevel, dat een paar duizend ruiters den Christenen te gemoet zouden trekken. Zelfs toen deze ruiterbenden werden teruggeslagen, toen zijne veldheeren hem aanspoorden om met zijne gansche macht de Christenen aan te tasten, eer deze zich in slagorde konden stellen, antwoordde hij verachtelijk: »Laat eerst maar alle Christenen uit Antiochië uittrekken, dan zal ik hen met één slag verdelgen."

Vreeselijk werd hij voor zijn overmoed gestraft. De tot de hoogste geestdrift opgewonden Christenen streden met eene onvergelijkelijke dapperheid terwijl de ontmoedigde Turken, wier aanvoerders op den sultan verstoord waren, maar al te zeer er toe neigden om op de vlucht te gaan.

Het geduchte Turksche leger werd verslagen en ontbonden, ja het zou geheel vernietigd zijn, indien de kruisvaarders geen gebrek aan ruiterij gehad hadden. De vijandelijke legerplaats viel in handen der overwinnaars. Ooggetuigen onder hen, b. v. de geschiedschrijver der kruistochten, Willem van

---

geestelijke aan den dag gelegd had. Hoe dit zij, alleen de Provençalen bleven ten einde toe aan het wonder geloof slaan, zij droegen de heilige lans steeds voor hunne legerbenden uit, ten spot van de overige kruisvaarders. Onze lezers zullen hier wel met ons aan eene geestdrijverij denken, die den mensch in een zoogenaamd vroom bedrog een Gode welgevallig werk doet zien.

Tyrus, kunnen geen woorden vinden om den onmetelijken buit te schetsen, welken de kruisvaarders in de legerplaats vonden. Hiertoe behoorden onnoemlijke schatten aan goud en zilver, schoone paarden en kameelen, geheele troepen slachtvee en prachtige tenten. Onder de laatste muntte bovenal die van Korboga uit. Zij was uit de kostbaarste zijde samengesteld en, evenals eene stad, met torens en muren voorzien. In het midden bevond zich het verblijf des sultans, hetwelk van weerszijden door zulk een groot aantal vertrekken omringd was, dat 2000 menschen daarin konden wonen.

Terwijl de overwinnaars zich eindelijk eens weer aan de lang ontbeerde spijzen te goed deden, ging Adhemar, met helm en pantser uitgerust en met de heilige lans in de hand, de legerplaats rond en vermaande de kruisvaarders om God voor de overwinning te danken.

Het gevaar was voorbij, de Christenen konden zich thans weer in overvloed baden. Wel rieden wijsheid en voorzichtigheid hun, terstond Antiochië te verlaten en naar Jeruzalem te trekken, doch oneenigheid in eigen boezem belemmerde het nemen van de noodige maatregelen.

Bohemund van Tarente noemde zich thans vorst van Antiochië en eischte, dat de stad hem zou worden overgeleverd, terwijl Raimund van Toulouse beweerde, dat alleen keizer Alexius recht op Antiochië had.

Weken en maanden verliepen onder zulke twisten; al wat de vorsten verrichtten, bestond in het doen van strooptochten in den omtrek. De ongewone hitte veroorzaakte in het leger opnieuw besmettelijke ziekten. Duizenden bezweken; onder hen behoorde ook Adhemar van Puy, die door zijn invloed de twistende vorsten zoo dikwijls weer met elkaar verzoend had. Zoo vaak de mindere man er op aandrong, dat het leger verder zou trekken, wisten de vorsten altijd weer nieuwe uitvluchten te bedenken; eindelijk was het geduld der meesten uitgeput, zij wilden om een twist over het bezit van Antiochië niet in de verpeste stad sterven en eischten met klem en nadruk, dat het leger opbreken zou. Slechts met moeite kon men het volk bewegen te wachten, totdat de weersgesteldheid koeler zou zijn. Ten slotte dreven zij hun wil toch door.

Onder voortdurende gevechten trokken de kruisvaarders verder; wel hadden zij nog menig bezwaar te overwinnen, menige stad in te nemen, doch eindelijk bereikten zij bij Emmaüs eene hoogte, van waar zij een blik konden werpen op de stad, die het voorwerp hunner vurigste wenschen was, op het heilige Jeruzalem.

Juichend wierpen die duizendtallen zich, onder het aanheffen van lof- en dankliederen, op de knieën, alle bezwaren van den veldtocht, alle smarten, die zij verduurd hadden, waren vergeten, alle gevaren en moeiten, die hen nog wachtten, verdwenen uit hun oog. Nu zij Jeruzalem slechts aanschouwden, was het hun, alsof zij reeds meester van de stad waren; toch zouden zij nog menigen bloedigen strijd te voeren hebben, eer hun doel bereikt was.

Binnen Jeruzalem had een Egyptisch veldheer meer dan 40,000 dappere krijgers onder zijne bevelen. De Egyptenaars hadden kort geleden de Ortokiden uit Jeruzalem verdreven en de heilige stad in bezit genomen. Dit was eene gunstige omstandigheid voor de kruisvaarders, want de Seldschukken haatten de kettersche Fatimiden bijna nog meer dan zij de Christenen deden. Zij verheugden zich in den aanval, door de laatsten op Jeruzalem gedaan, omdat zij hoopten, de stad lichter op de Christenen, dan op de Egyptenaars te zullen heroveren; daarom ondersteunden zij hunne geloofsgenooten niet in den strijd.

In weerwil hiervan was de belegering van de uitermate sterke stad eene schier dolzinnige onderneming. Het reusachtige leger, dat eens uit Europa naar de heilige stad op marsch was gegaan, was op eene vreeselijke wijze versmolten. Het bestond thans uit niet meer dan 20,000 man voetvolk en 1800 ruiters en bezat niet eens belegeringswerktuigen, om de sterke muren te bestormen. Doch ter vergoeding van dit alles was het met eene gloeiende geestdrift bezield.

De Egyptische bevelhebber der stad had de noodige voorzorgsmaatregelen genomen, om den vijand behoorlijk te ontvangen. Niet alleen waren de muren en torens overal in den besten staat van tegenweer gebracht, een nog beter verdedigingsmiddel leverde de toestand van den geheelen omtrek op: de velden waren verwoest, de putten en waterbakken verontreinigd. Hierdoor moesten de belegeraars spoedig in den uitersten nood geraken, terwijl de belegerden overvloed van alle levensmiddelen hadden.

Het kleine leger der Christenen sloeg het beleg rondom de stad, voor zoover dit althans geschieden kon, want haar geheel in te sluiten was onmogelijk. Reeds op den 5en dag waagden de Christenen een storm; na een verwoeden strijd gelukte het hun, den buitensten muur in te nemen, doch hiermede hadden zij nog weinig gewonnen, daar de binnenste muur veel sterker dan de buitenste was.

De vorsten begrepen, dat men belegeringswerktuigen moest vervaardigen. Graaf Raimund van Toulouse, die anders dikwijls van gierigheid beschuldigd werd, verstrekte met de meeste mildheid het noodige geld, om den arbeid te beginnen.

Terwijl de belegeraars hiermede rusteloos bezig waren, trof hen eene nieuwe ramp. De omtrek van Jeruzalem is zeer arm aan water; de eenige beek, die drinkbaar water opleverde, de Kidron, was uitgedroogd, eene andere bron leverde slechts weinig water op, hetwelk daarenboven, wegens zijne menigte zoutdeelen, niet bruikbaar was. En daar de waterbakken verontreinigd waren ontstond er ten gevolge van dit alles in het leger weldra een vreeselijk gebrek aan drinkwater. Uit verwijderde bronnen moest het kostbare vocht in lederen zakken worden aangevoerd en dit ging gepaard met bloedige gevechten, want de Saracenen hielden die bronnen bezet, zij overvielen de kleine legerafdeelingen, die uitgezonden waren om water te halen, en meer dan eens moesten eenige weinige zakken water met een aantal menschenlevens betaald worden.

De gloeiende zonnehitte maakte het gebrek aan drinkwater tot eene bijna ondragelijke ramp; voor Antiochië had de honger het leger gefolterd, voor Jeruzalem dreef de dorst het bijna tot wanhoop.

Eindelijk, toen de nood het hoogst geklommen was, kwam er redding! Eene Genueesche vloot landde aan de nabijgelegen haven van Joppe, zij bracht levensmiddelen, wijn en belegeringswerktuigen en was ook in staat hare lading te ontschepen, dewijl de Egyptische schepen, die de Genueesche vloot moesten opvangen, te laat kwamen.

Na het ontvangen van deze zoo welkome ondersteuning konden de kruisvaarders met moed en kracht de belegering doorzetten. Het was hoog tijd, want in diezelfde dagen vernam men, dat een groot Egyptisch leger tot ontzet van Jeruzalem aanrukte en wellicht binnen twee of drie weken voor de stad verschijnen zou.

Deze tijding drong de belegeraars tot verdubbelden spoed. Men besloot een storm te wagen, die, volgens de onder de Christenen bestaande gewoonte, door eene processie naar den Olijfberg voorafgegaan werd. Peter van Amiëns vuurde door zijne gloeiende taal den moed der kruisvaarders aan; hij verzekerde hen van Gods bijstand en wekte hen op om den vrede onder elkander te bewaren; in dat geval mochten zij zich van de overwinning verzekerd houden. Zijne woorden troffen de vorsten zóó diep, dat zelfs graaf Raimund van Toulouse en Tancredo, die tot dusver in onafgebroken veete geleefd hadden, elkander de hand der verzoening reikten.

Alle vroegere vijanden omarmden elkaar onder het storten van vreugdetranen; zij zwoeren elkander, dat zij tot hun laatsten druppel bloeds zouden strijden en niet zouden rusten vóór zij de heilige stad in hun bezit hadden.

Na het houden der processie werd de bestorming op den eerstvolgenden Donderdag bepaald.

Godfried van Bouillon en Raimund van Toulouse hadden twee groote

belegeringstorens laten bouwen; deze waren zoo hoog, dat zij ver boven de muren uitstaken, en van een dubbelen dichten wand van planken voorzien, die kon worden neergelaten en dus tevens voor brug diende, zoodra zij met het eene eind op den muur rustte. Eene inwendige bekleeding van dikke huiden beschermde de krijgslieden, die zich daarbinnen bevonden, tegen de pijlen en steenen van den vijand.

De bestorming nam een aanvang; de kruisvaarders slingerden met hunne werptuigen reusachtige steenklompen tegen de muren, doch die steenen sprongen terug, zonder de minste schade te veroorzaken, dewijl het muurwerk door groote zakken, die met stroo, hooi en stoppelen gevuld waren, en door gevlochten houtwerk tegen de werking der catapulten beschut werd. De Turken dreven de aanstormende krijgslieden terug, door hun steenen en balken op het hoofd te werpen, hunne stormdaken door middel van gloeiende pijlen in brand te schieten en hen, bij hunne nadering, met gesmolten zwavel en kokende olie te begroeten.

Zoo ging de eerste dag voorbij zonder dat de belegeraars het geringste voordeel behaald hadden. Met het aanbreken van den volgenden dag werd de strijd hervat. Thans gelukte het den Christenen, den toren van Godfried dichter bij den muur te brengen. Opeens slingerden de belegerden tegen het gevaarte een reusachtigen balk, die met een groot aantal ijzeren haken bezet en met werk en stroo omwonden was. Dit omkleedsel hadden zij begoten met eene lichtbrandbare stof, waarvan het geheim alleen aan de Saracenen bekend was.

De balk viel op den toren, geraakte door den schok in brand en zette alles in eene zee van vuur. Met water kon dit vuur niet geblusscht worden; de Christenen wisten echter tot hun geluk dat azijn daartoe het vermogen bezat. Zij hadden daarom eene groote hoeveelheid daarvan in de legerplaats bijeengebracht en werkelijk gelukte het hun, de vlam te blusschen.

Reeds duurde de strijd zeven uren achtereen, zonder dat de belegeraars eenig voordeel behaald hadden; reeds begonnen de krachten den Christenen te ontzinken; reeds dachten deze er aan, den strijd op te geven, toen Godfried van Bouillon, zijne krijgers eensklaps op eene wonderbare verschijning wees.

Op den Olijfberg vertoonde zich een ridder te paard van reusachtige gestalte; hij hief zijn schild omhoog, dat ver in het rond als in eene zee van vuur en vlammen schitterde. »Een wonder!" riep het leger. »Een teeken Gods!" riep Godfried, »de Heer zelf belooft ons zijn bijstand en beveelt ons, den strijd voort te zetten."

Met nieuwen moed drongen de afgematte strijders voorwaarts, zelfs de gewonden grepen opnieuw naar de wapenen en de vrouwen stroomden uit de legerplaats toe, om den moed der mannen aan te vuren. De toren van Godfried werd opnieuw tegen den muur geschoven; men stak de stroozakken, welke dezen beschermden, in brand en liet, nadat men daardoor de verdedigers teruggedreven had, de valbrug op den muur neder.

Godfried zelf behoorde tot de eersten, die over de brug de stad binnendrongen. Met den uitroep: »God wil het!" stormden de kruisvaarders door de straten, terwijl aan het andere einde der stad Raimund van Toulouse nog altijd zonder vrucht den strijd voortzette.

Godfried had de stad ingenomen. Een vreeselijk tooneel had thans daarbinnen plaats. „Slaat de schenders van het heiligdom neer, spaart er geen enkelen, God wil het!" zoo schreeuwden de krijgers, zoo riepen zelfs de hoogere geestelijken, die het volk tot moord aanvuurden.

Tevergeefs vluchtten 10,000 Turken in de tempels; de woedende Christenen drongen met hen de heiligdommen binnen, zij koelden zoolang hun moordlust aan die weerloozen, totdat het bloed bij beken stroomde en de lijklucht de moordenaars uit de godshuizen dreef. Ook de Joden werden in hunne synagoge neergehouwen, de Christenen staken het gebouw in brand,

en zij, die trachtten te ontkomen, werden met geweld in de vlammen teruggedreven.

Het was geen strijd meer, het was eene slachting. In alle straten klonk het wilde moordgeschreeuw, dat het weegeklag der gewonden en het reutelen der stervenden verdoofde. De huizen werden opengebroken, tot in de diepste kelders vervolgden de moordenaars de vluchtelingen; geen leeftijd, geene kunne werd gespaard. Men scheurde zelfs de kinderen van de moederborst, om ze tegen de steenen te verpletteren. De dood der slachtoffers bevredigde de woestaards niet, onder de vreeselijkste folteringen moesten de vijanden van Christus sterven. Dewijl het gerucht liep, dat vele vrouwen diamanten en andere edelgesteenten hadden ingeslikt, reet men hare lichamen open, om naar die steenen te zoeken. Veertig duizend lijken lagen in de straten en in de huizen opeengehoopt. Eerst toen er niets meer te moorden viel, staakten de kruisvaarders hun bloedig werk, en thans gaven zij zich eensklaps aan eene geheel andere stemming over. Zij reinigden zich van het bloed en vereenigden zich, onder het aanheffen van lofliederen, tot eene processie naar de kerk der Opstanding. Eerst moorden en dan de mis bijwonen, dat lag geheel in den geest van dien tijd! Op den vreeselijken 15en Juli 1098 werd op stapels lijken een dankfeest voor de verovering van Jeruzalem gevierd. Zeker vierde niemand het met grooter zelfvoldoening dan Peter van Amiëns, de held van den dag; hem kwam de eer toe, den eersten stoot tot den kruistocht te hebben gegeven.

Dit feest bracht de overwinnaars ook den volgenden dag in geene zachtere gemoedsstemming. Een groot aantal Muzelmannen was op het dak van een tempel gevlucht. Tancredo beloofde hun het leven, doch de woedende kruisvaarders bekreunden zich zelfs niet om het woord van hun hoogvereerden aanvoerder; zij hieuwen ook deze vluchtelingen neder en namen zelfs drie dagen later nog het besluit om alle Muzelmannen, die zich misschien nog verborgen hadden, te vermoorden en ook de kleinste kinderen niet te sparen. Alleen aan de bezetting van den burcht werd vrije aftocht toegestaan, omdat de bestorming stroomen bloeds gekost zou hebben.

VIJF EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

Stichting van het koninkrijk Jeruzalem. Verkiezing van een koning. Godfried van Bouillon, beschermer van het heilige graf. Slag bij Ascalon. Schitterende overwinning der Christenen. De brieven van het heilige graf. Dood van Godfried. Koning Boudewijn I. Uitrusting van nieuwe kruislegers in Europa. Hun ondergang. Uitbreiding der macht van het koninkrijk Jeruzalem. Verovering van de kuststeden. Dood van Boudewijn I. Bohemunds veldtocht tegen het Grieksche keizerrijk. Dood van Bohemund en Tancredo.

De heilige stad was veroverd, de kruisvaarders hadden het doel van hun streven bereikt. Zij, die alleen door godsdienstijver of door trek tot avonturen naar het beloofde land waren heengedreven, konden thans naar hun vaderland terugkeeren. Zij besloten, slechts zóólang te blijven, totdat de stad tegen den dreigenden aanval der Egyptenaars beveiligd zou zijn.

Doch dezen maakten slechts het kleinste deel des legers uit. De meesten wilden in het beloofde land een nieuw vaderland zoeken; sommigen alleen met het doel om het heilige graf op den duur tegen de ongeloovigen te verdedigen, anderen echter, wijl zij thans eindelijk de vruchten hunner moeiten en ontberingen wenschten te plukken.

De kruisvaarders hadden binnen Jeruzalem een rijken buit gevonden.

Onder hen gold de wet, dat een ieder behouden mocht wat hij bij de plundering buit gemaakt had; daardoor waren zelfs de geringste krijgslieden in het bezit gekomen van kostbare gouden en zilveren voorwerpen en van aanzienlijke geldsommen. Zij konden zich als heeren en meesters vestigen in de vaak prachtige woningen, wier Arabische eigenaars door hen vermoord waren. De ridders en heeren daarentegen zagen zich in de gelegenheid gesteld om in het veroverde land heerlijkheden te stichten, die de bezittingen, welke zij in hun vaderland hadden achtergelaten, verre in waarde overtroffen.

Het bijzonder en het algemeen belang waren volstrekt niet met elkaar in strijd. Zou het heilige graf niet opnieuw door de Muzelmannen ontheiligd worden, dan moest Jeruzalem de hoofdstad worden van een Christelijk rijk; zulk een rijk besloten de kruisvaarders dan ook te vestigen.

Reeds weinige dagen na de verovering van Jeruzalem begonnen de vorsten ernstig te beraadslagen, wie van hen de toekomstige koning van het nieuwe rijk zou zijn. De priesters verzetten zich tegen de verkiezing van een koning, zij wilden een geestelijk rijk stichten; de patriarch van Jeruzalem zou tevens wereldlijk vorst zijn. De vorsten bekommerden zich echter om dat verzet volstrekt niet, dewijl na den dood van Adhemar van Puy geen der geestelijken een overwegenden invloed bezat.

Doch wie zou de toekomstige koning zijn? Graaf Raimund van Toulouse had wegens zijne macht en zijn rijkdom in het oog van vele vorsten de meeste aanspraak op den troon, doch hij had aan den anderen kant vele vijanden, en toen hij zelf — waarschijnlijk in de hoop, dat men nader bij hem aandringen zou — verklaarde, dat hij niet heerschen wilde op de plaats, waar Jezus geleden had, namen de vorsten deze verzekering gaarne aan. Zij besloten nu, de kroon te schenken aan hem, die zoowel door zijne dapperheid als door zijn reinen levenswandel haar het meest verdiende.

De huisgenooten van elken vorst moesten getuigenis afleggen omtrent het bijzonder leven hunner heeren; deze getuigenissen werden verzameld, zij hielden zware klachten over al die groote heeren in. Alleen van Godfried van Bouillon wist niemand iets kwaads te vertellen, hij alleen stond in een goeden reuk, hem achtten allen, niet alleen als vorst en krijgsman, maar ook als mensch en Christen hoog.

Godfried van Bouillon werd dienvolgens eenparig tot koning verkozen. Doch ook hij weigerde, zich eene kroon op het hoofd te laten zetten daar, waar Jezus eene doornenkroon gedragen had. Wel aanvaardde hij de regeering, doch onder den titel: beschermer van het heilige graf; eerst zijne opvolgers namen den koninklijken titel aan.

Weldra bleek het, dat men den rechten man gekozen had. Godfried verstond de kunst, zoowel door zachte woorden als door krachtige daden de vorsten, die steeds naijverig op elkander waren en onophoudelijk met elkaar in geschil leefden, tot eendrachtig samenwerken te bewegen. Alleen Raimund van Toulouse gedroeg zich vijandig jegens hem; hij benijdde den hertog van Lotharingen diens eer en macht.

Het nieuwe rijk had weldra met ernstige gevaren te kampen. Het Egyptische leger, dat door den vizier Achmed Afdal, den zoon en opvolger van den Fatimidischen vizier Bedr, aangevoerd werd, stond gereed om den Christenen het veroverd grondgebied weer te ontrukken. Hij had een leger van bijna 300,000 man, of volgens de matigste opgaven van meer dan 140,000 man, onder zijne bevelen, waartegen de Christenen niet meer dan 20,000 man konden stellen.

Hoe ongelijk de strijd tusschen die beide legers ook schijnen mocht, toch behoefden de kruisvaarders niet aan de overwinning te wanhopen, want het grootste deel der Egyptische troepen bestond uit verwijfde, ongeoefende benden, die door hun aantal het leger slechts in zijne bewegingen belemmerden, terwijl de Christenen in hunne gelederen niets dan geoefende krijgers telden.

In Augustus 1099 had bij Ascalon een beslissend treffen plaats. Godfried van Bouillon voerde de zijnen tot eene luisterrijke zegepraal. De Egyptenaars werden geheel verslagen; Tancredo en Eustachius, Godfrieds broeder, namen hunne legerplaats stormenderhand in; een onnoemlijke buit was het loon der overwinnaars; kostbaarheden van allerlei soort, een onmetelijke voorraad van levensmiddelen, groote kudden slachtvee en, wat voor de ridders van het meeste belang was, een groot aantal prachtige paarden vielen in hunne handen.

Men verhaalt, dat op dien dag meer dan 30,000 ongeloovigen gesneuveld zijn, zonder dat de Christenen een enkelen krijgsman van naam verloren.

Te Jeruzalem werden dank- en vreugdefeesten gevierd. Alleen Raimund van Toulouse was in zijn hart boos op den overwinnaar; men zegt zelfs, dat hij in alle stilte boden naar de Egyptenaars zond, om hun af te raden, de steden, die nog in hun bezit waren, over te geven, dewijl de Christenen toch niet sterk genoeg waren om ze te veroveren.

Na den slag bij Ascalon keerden vele kruisvaarders naar hun vaderland terug.

Godfried kon zich ook na die overwinning niet aan het genot der rust overgeven; hij zag zich genoodzaakt om voortdurend de ongeloovigen te bestrijden, doch zijne voornaamste zorg gold de regeling van de inwendige aangelegenheden des rijks.

Het was geene gemakkelijke taak, de tegenstrijdige belangen der baronnen uit alle landen van Europa met elkaar te verzoenen, vrede en orde te bewaren onder den hoop woeste krijgslieden, die de onderdanen van den koning van Jeruzalem uitmaakten, en die geen ander levensdoel kenden dan den behaalden buit in losbandigheid te verkwisten.

Gelijk alle natiën onder de kruisvaarders vertegenwoordigd waren, zoo wilde een ieder de wetten en gewoonten van zijn vaderland in den nieuwen staat ingevoerd zien. Naar luid der overlevering riep Godfried de verstandigste en ervarenste mannen onder zijne nieuwe onderdanen tot zich; hij droeg hun op, onderzoek te doen naar de zeden en gewoonten van elke natie, die in het heilige land vertegenwoordigd was; een ieder moest de wetten van zijn stam opschrijven. Vervolgens legde de hertog deze geschriften voor aan eene vergadering, die uit den patriarch, de vorsten, de baronnen, de geleerdste geestelijken en leeken bestond en verhief ten slotte die bepalingen tot wet, welke het best aan de behoeften van het nieuwe koninkrijk beantwoordden. Elke wet werd met groote, sierlijk getrokken letters op een afzonderlijk blad geschreven en met het zegel van den koning en den patriarch bekrachtigd; daarop werden die wetten in eene groote kist gesloten en in de kerk van het heilige graf bewaard. Men noemde ze sinds dien tijd de brieven van het heilige graf. Deze wetten werden door de volgende koningen overeenkomstig den eisch der omstandigheden verbeterd en uitgebreid.

Zoo luidt de overlevering omtrent de brieven van het heilige graf; zij verhaalt daarbij, dat die stukken later verloren zijn gegaan, nadat het heilige graf opnieuw in de handen der ongeloovigen was gevallen.

Waarschijnlijk heeft Godfried in den korten tijd zijner regeering volstrekt geene geschreven wetten uitgevaardigd, maar slechts volgens een ongeschreven, op de zeden en gewoonten zijner onderdanen gebouwd recht geregeerd en is onder zijne opvolgers eerst eene vaste wetgeving tot stand gekomen. Wij komen hierop later terug.

Godfried overleefde den slag bij Ascalon slechts een jaar. Den 18^{en} Augustus 1100 bezweek hij onder de geestelijke en lichamelijke vermoeinissen, welke zijn waardigheid hem oplegde. Zijn broeder Boudewijn (1100—1118), die tot dusver vorst van Edessa was geweest, volgde hem op en nam den titel van koning van Jeruzalem aan *). Het vorstendom Edessa stond hij aan zijn bloedverwant Boudewijn van Bourges af.

*) Hij liet zich te Bethlehem kronen, wijl hij het ongepast achtte, te Jeruzalem de kroon te ontvangen.

Hij zou de heerschappij niet in rust en vrede aanvaarden. Tancredo, zijn oude tegenstander, wilde hem niet als koning erkennen en ook de patriarch van Jeruzalem gedroeg zich jegens hem zeer vijandig. Doch deze beiden waren niet bij machte iets te ondernemen tegen den broeder van den algemeen vereerden Godfried van Bouillon, die zich bovendien door zijne dapperheid zulk eene hooge achting bij de kruisvaarders verworven had, dat hij meer dan alle andere vorsten voor den troon geschikt scheen.

Tancredo zag zich genoodzaakt Jeruzalem te verlaten, dewijl hij weigerde den nieuwen koning den leeneed te zweren. Hij begaf zich naar Antiochië, om daar de teugels van het bewind te voeren in plaats van zijn neef Bohemund, die in gevangenschap geraakt was.

Met de buitenlandsche vijanden des rijks voerde Boudewijn roemrijke oorlogen; de met allerlei legenden vermengde geschiedenis van dien tijd weet te verhalen van ongeloofelijke heldendaden, door hem verricht; zij spreekt onder anderen van eene schitterende overwinning, welke de koning met een legertje van 260 ridders en 900 man voetvolk op eene Egyptische krijgsmacht van 10,000 ruiters en 20,000 man voetvolk behaald heeft. Al zijn dergelijke opgaven ook overdreven, toch is het geschiedkundig zeker, dat Boudewijn met groote dapperheid en met goed gevolg den vijand bestreed, hoewel zijne macht veel geringer was dan die der Egyptenaren en dat hij zelfs het plan opvatte, om de grenzen des rijks naar het zuiden uit te breiden. Hij wachtte daartoe slechts op de hulptroepen, die den marsch uit Europa naar het Oosten reeds aangevangen hadden.

De mare der dappere daden, welke in den eersten kruistocht door de Christenen met Gods hulp in den strijd tegen de ongeloovigen verricht waren, was in Europa met ongeloofelijke snelheid verbreid en had eene nieuwe opwelling van geestdrift voor den strijd tegen de Muzelmannen teweeggebracht.

Paus Paschalis spoorde opnieuw het volk aan om naar de wapenen te grijpen, ten einde het heilige graf tegen de aanvallen der ongeloovigen te verdedigen; hij bedreigde allen met den ban, die reeds vroeger het kruis aangenomen, doch hunne gelofte niet vervuld hadden. De kruisvaarders, die uit het heilige land teruggekeerd waren, zonder tot Jeruzalem doorgedrongen te zijn, de touwloopers, die uit Antiochië gevlucht waren, werden met smaad en verachting overstelpt. Om hunne schande uit te wisschen, besloten zij opnieuw naar Azië te trekken. Weer rustte men zich in geheel Europa ten strijde toe.

In Italië plaatste de aartsbisschop Anselmus van Milaan zich aan het hoofd der beweging; hij haalde een groot aantal graven en heeren over om met hun volk naar Palestina te trekken. In Frankrijk vereenigde de jonge, van geestdrift gloeiende graaf Willem van Nevers 15,000 strijders rondom zijne banier. Ook hertog Willem van Poitou, de dappere ridder en begaafde minnezanger, verzamelde een leger; evenzoo hertog Stephanus van Bourgondië en graaf Stephanus van Blois; de laatste verklaarde aan zijne echtgenoote, dat hij zijn riddereer verloren had, indien hij niet de schande zijner eerste vlucht door dappere daden uitwischte. Graaf Hugo van Vermandois en ridder Willem de Timmerman, die eveneens hunne geloften verbroken hadden, rustten zich tot een nieuwen kruistocht toe.

Ook in Duitschland openbaarde zich thans eene vurige geestdrift voor de verovering van het heilige graf. Vele ridders en hooge geestelijken namen het kruis aan, onder anderen de aartsbisschop van Salzburg, de oude hertog Welf IV van Beieren en Koenraad, de maarschalk van keizer Hendrik IV. Zelfs eene vorstin, de markgravin Ida van Oostenrijk, besloot het kruisleger te volgen, om getuige van de dappere daden der krijgslieden te zijn en bij het heilige graf te bidden. Vele ridders namen hunne vrouwen mede, buitendien volgde eene bijna ontelbare schaar ontuchtige vrouwspersonen de kruisvaarders naar het beloofde land.

Aartsbisschop Anselmus voerde het eerste leger aan. Hij wilde niet recht-

streeks naar Jeruzalem trekken, maar de Muzelmannen in het hart huns rijks, te Bagdad zelf, aantasten. Op dien tocht wilde hij Bohemund van Tarente uit de gevangenschap bevrijden, vervolgens het khalifaat vernietigen en zoo voor altijd het heilige graf tegen de aanvallen der Muzelmannen beveiligen.

Omstreeks de vasten van het jaar 1101 trok de aartsbisschop met het Italiaansche leger, dat voortdurend versterking ontving, door Karinthië, Hongarije en Bulgarije naar Constantinopel. Hoewel dit leger door een geestelijke werd aangevoerd, gedroeg het zich bijna even losbandig en wreed als de woeste benden, welke eens door graaf Emitho en den presbyter Godschalk door Hongarije geleid waren. Het roofde en plunderde zelfs daar, waar het overvloed van levensmiddelen vond.

De kruisvaarders ontzagen zich niet, de kerken open te breken en de heiligdommen te verwoesten, omdat zij meenden, daarin verborgen schatten te zullen vinden. Waar zij tegenstand ontmoetten, moordden zij met eene afgrijselijke wreedheid. Onder anderen sneed één hunner eene vrouw, die zich te weer stelde toen hij haar berooven wilde, de borsten af.

Het geluk was hun gunstiger dan zij verdiend hadden; zij bereikten Constantinopel en werden door keizer Alexius zeer vriendelijk ontvangen. Hij verschafte hun levensmiddelen en ried hun, van den tocht naar Bagdad af te zien, dewijl dit plan hen ten verderve zou leiden.

De aartsbisschop sloeg dien wijzen raad in den wind; na een kort oponthoud, gedurende hetwelk zijn leger zich weer aan de grootste ongebondenheid schuldig maakte, stak hij naar Klein-Azië over, waar hij de scharen der kruisvaarders, die na hem uit Europa vertrokken waren, opwachtte. Deze kwamen omstreeks Pinksteren van hetzelfde jaar bij hem aan. In die dagen verzamelde zich bij Nicomedië een leger van wel 260,000 man, uit alle natiën van Europa, hetwelk door een onafzienbaren nasleep van vrouwen en kinderen, van priesters en monniken gevolgd werd.

De voornaamste aanvoerders van dit sterke leger waren de aartsbisschop Anselmus, graaf Stephanus van Blois, maarschalk Koenraad, hertog Stephanus van Bourgondië en graaf Raimund van Toulouse, die zich te Constantinopel bij het leger aangesloten had.

De kruisvaarders gedroegen zich in Azië even losbandig als in Europa; de verschillende afdeelingen leefden met elkaar in onophoudelijken twist, geen der aanvoerders was in staat zijn gezag te doen gelden.

Op den tocht door Klein-Azië, waarvan de richting ons niet nauwkeurig bekend is, begon spoedig het noodigste te ontbreken; het leger, van alle zijden door de Turken aangevallen en niet in staat zich levensmiddelen te verschaffen, geraakte in den vreeselijksten nood; Turksche ruiterzwermen omringden het aan alle kanten; wanneer eene kleine legerafdeeling achterbleef en eene poging waagde om zich van het groote leger af te scheiden om op eigen hand een strooptocht te ondernemen, dan werd zij terstond aangevallen en in de pan gehakt.

Al die kleine overwinningen, door de Turken op de kruisvaarders behaald, vuurden den moed der eersten aan. De sultans van Iconium en Haleb en andere Turksche vorsten verbonden zich met elkaar, om de Christenen geheel te verdelgen; zij trokken hunne benden rondom de kruisvaarders bijeen, spoedig overtroffen zij deze verre in aantal en waren zij in staat den Christenen in het open veld het hoofd te bieden.

De aanvoerders der Christenen besloten, den slag niet te ontwijken. Zij achtten het beter, in een eerlijken strijd te vallen dan van honger te sterven. Zij behaalden wel geene zegepraal, want hunne krijgers, door de verduurde ellende uitgeput, hadden moed en kracht verloren, maar toch gelukte het hun, het slagveld te behouden, en de Turken konden zich niet op de overwinning beroemen.

Wel zou het mogelijk zijn geweest, het leger naar een niet ver afgelegen

burcht van den Griekschen keizer te voeren en daar de aankomst van versterkingen af te wachten, maar de vorsten hadden alle hoop op een gelukkigen afloop der onderneming opgegeven. In hunne schandelijke zelfzucht dachten zij alleen aan de redding van hun eigen leven.

Raimund van Toulouse was de eerste, die zich door eene lafhartige vlucht redde; hij verliet des nachts in alle stilte de legerplaats en bereikte langs bijna onbegaanbare wegen den Griekschen burcht.

Toen zijne vlucht bekend werd, maakte een panische schrik zich van ridders en volk meester. Zoowel de vorsten en ridders als de gewone krijgers vluchtten met zooveel overhaasting naar Sinope, dat zij de geheele legerplaats in den steek lieten. Aartsbisschop Anselmus verloor zijn misgewaad, ja zelfs den arm van den heiligen Ambrosius, dien hij als een kostbaar reliek met zich voerde. De lafhartige krijgslieden verlieten zelfs de vrouwen en de weerlooze monniken en geestelijken, wijl de tegenwoordigheid dier ongewapenden hen in hunne vlucht belemmerd zoude hebben.

De Turken hadden zich na den bovenvermelden slag teruggetrokken in hunne legerplaats, die slechts twee mijlen van die der Christenen verwijderd was. Met groote verbazing vernamen zij dat het Christelijk leger ontbonden was; terstond drongen zij het verlaten kamp der kruisvaarders binnen. Hier troffen zij meer dan 1000 Fransche en Italiaansche vrouwen van hoogen rang aan. De oudste harer hieuwen zij neder; de jongsten en schoonsten sleepten zij als slavinnen weg; de geestelijken en monniken werden vermoord. Hierop vervolgden de Saracenen de vluchtelingen, die zij spoedig inhaalden en zonder tegenstand te ontmoeten nederhieuwen; men zegt, dat in die dagen meer dan 160,000 kruisvaarders onder de kromzwaarden der Turken gevallen zijn. Slechts weinigen hunner gelukte het, zich door de vlucht te redden; bijna alleen de aanzienlijkste ridders waren hiertoe in staat, door de snelheid hunner voortreffelijke paarden; hertog Stephanus van Bourgondië, graaf Stephanus van Blois, maarschalk Koenraad, aartsbisschop Anselmus en eenige bisschoppen waren zoo gelukkig, na het doorstaan van de dreigendste gevaren Constantinopel te bereiken, waar ook Raimund van Toulouse behouden aankwam.

Een niet minder treurig lot trof een ander kleiner leger, dat door graaf Willem van Nevers werd aangevoerd. Het bestond uit 15,000 Fransche krijgslieden en vele aanzienlijke vrouwen en monniken. Graaf Willem volgde het eerste leger onder Anselmus; zijne krijgsmacht werd, ongeveer 15 dagen na de vernietiging van de eerstgenoemde troepen, door de Turken met groote overmacht aangevallen en in de pan gehakt. Slechts 700 ridders sloegen zich door den vijand heen en bereikten Antiochië, waar zij door Tancredo eervol en gastvrij ontvangen werden.

Nog minder roemrijk dan dit alles was de ondergang van een derde leger, dat door Willem, graaf van Poitou en hertog van Aquitanië, en door Hugo van Vermandois aangevoerd werd. Toen het door Duitschland trok, sloten hertog Welf IV van Beieren en de aartsbisschop van Salzburg zich met een groot aantal Duitsche kruisvaarders bij hen aan; ook de markgravin Ida van Oostenrijk volgde hen aan het hoofd van een talrijken stoet van Duitsche vrouwen en meisjes. In tamelijk goede orde volbracht het zijn marsch door Hongarijë, Bulgarije en Griekenland; in Klein-Azië behaalde het aanvankelijk eenige onbeduidende voordeelen; doch toen de levensmiddelen begonnen te ontbreken, toen de honger en bovenal een ondragelijke dorst de kruisvaarders begon te kwellen, lieten zij den moed zoo geheel zinken, dat zij het niet waagden een Turksch leger, dat tegen hen oprukte, het hoofd te bieden, maar hun heil in eene verwarde vlucht zochten. De meesten werden neergesabeld; zelfs velen van de aanvoerders ondergingen dit lot; de aartsbisschop van Salzburg liet onder vreeselijke folteringen het leven, omdat hij het Christelijk geloof niet wilde verloochenen.

Hugo van Vermandois bereikte Tarsus wel, doch stierf hier aan de ontvangen wonden. Hertog Willem wist door eene schandelijke vlucht aan zijne vervolgers te ontkomen; hij stelde zich met zes lotgenooten op een burcht van Tancredo in veiligheid. De markgravin Ida verdween; van hare verdere lotgevallen heeft men nooit iets vernomen; volgens eene overlevering is zij de vrouw van een Turksch sultan geworden. Van het geheele leger, dat ongeveer 100,000 man sterk was geweest, werd niet meer dan 1000 man gered!

Drie sterke legers waren binnen korten tijd door de Muzelmannen vernietigd en daarmede was Boudewijns hoop op krachtige ondersteuning tegen de Egyptenaars verijdeld; slechts een klein aantal van hen, die aan de slachting ontkomen waren, konden zich naar den koning begeven, om onder hem tegen de ongeloovigen te strijden. In weerwil van zijne geringe macht besloot Boudewijn den strijd te beginnen. Hij werd voor deze vermetelheid door eene vreeselijke nederlaag gestraft.

Reeds toen zou het koninkrijk Jeruzalem voor de onophoudelijke aanvallen der Saracenen bezweken zijn, indien deze laatste eensgezind en in staat geweest waren van hunne overwinningen partij te trekken. Dit was echter, tot geluk voor de Christenen, niet het geval. De haat der Egyptenaars tegen de Turken, de versnippering van het Aziatische rijk, het gebrek aan overleg, waarmede de verschillende aanvallen tegen den nieuw verrezen Christelijken staat ondernomen werden, verlengden niet alleen den duur van dien staat, maar vergunde hem zelfs zich krachtiger dan vroeger te ontwikkelen, te meer, daar van tijd tot tijd nieuwe krijgsbenden uit Europa te Jeruzalem aankwamen.

De Italiaansche handelssteden Venetië, Pisa en Genua zagen zeer goed in, welk een onnoemlijk voordeel de stichting van een Christelijk koninkrijk in het heilige land hun handel aanbracht; zij breidden hunne vloot uit en het vervoer van Christelijke pelgrims werd voor hen een zeer winstgevend bedrijf; uit dankbaarheid hiervoor verleenden zij koning Boudewijn krachtige hulp in het veroveren van de kuststeden, dewijl het voor hen van het hoogste belang was, dat deze aan de handen der Muzelmannen ontrukt werden. Met hunne hulp gelukte het Boudewijn achtereenvolgens de belangrijke havensteden Caesarea, Acco (Acre), Ptolemaïs, Tripolis, Berytus en Sidon te veroveren.

Boudewijn handhaafde zich in het bewind tot aan zijn dood; hij stierf in het jaar 1118. Vóór hem waren vele andere beroemde aanvoerders van den eersten kruistocht reeds gestorven.

Bohemund van Tarente had zich uit de gevangenschap, waarin hij zuchtte, weten los te koopen en de regeering over het vorstendom Antiochië opnieuw aanvaard, doch deze kort daarop aan Tancredo overgegeven, om naar Europa terug te keeren. Een klein Arabisch vorstendom bevredigde den eerzuchtigen man niet; hij had het plan gevormd om keizer Alexius Comnenus van den troon te stooten; als keizer van het Grieksche rijk wilde hij den strijd tegen de ongeloovigen voortzetten.

Hoe vermetel dit plan ook scheen, toch bestond er kans op zijne verwezenlijking; Bohemund kon daarvoor in Europa op de krachtigste ondersteuning rekenen. Alexius had zich door de weinige veerkracht, in het ondersteunen van de kruisvaarders ten toon gespreid, den haat van het Westen in hooge mate op den hals gehaald. Dat de keizer dikwijls eene bijna vijandige houding moest aannemen tegen de woeste horden der kruisvaarders, die roovend en plunderend door zijn land trokken, begreep men daar niet; dat hij aandrong op de vervulling van de belofte, hem door Godfried van Bouillon gedaan, doch door de overige vorsten al te dikwijls geschonden, om namelijk de voormalige provinciën van het Grieksche rijk voor hem te heroveren, en dat hij, eindelijk, den Latijnen meer dan ééne Grieksche stad weder ontnam, werd hem als misdaad tegen de strijders Gods toegerekend. De in hun vaderland teruggekeerde pelgrims hingen waarlijk ontzettende tafereelen

van de trouweloosheid der Grieken op; naar luid hunner deels overdreven, deels geheel verzonnen verhalen was Alexius Comnenus bijna een gevaarlijker vijand van de strijders voor het kruis dan eenig Turksch sultan. Volgens hen was de ondergang van al die legers niet aan hunne eigen losbandigheid, niet aan de lafhartigheid en werkeloosheid hunner eigen vorsten, maar alleen aan het verraad des Griekschen keizers te wijten.

Bohemund vond, naar Europa teruggekeerd, voor de beschuldigingen, welke hij tegen Alexius inbracht, overal geopende ooren. Hij werd door de ridderschap in Frankrijk en Italië met ware geestdrift ontvangen; niet tegen de ongeloovigen, neen, tegen den Griekschen keizer predikte hij een kruistocht. Weldra had eene talrijke schaar van ridders zich rondom hem verzameld en aan het hoofd van een leger, dat hij op 30 galeien en 200 andere schepen naar Griekenland overvoerde, kon hij in het jaar 1108 den oorlog beginnen.

Toch leed deze onderneming, onder welke gunstige voorteekenen ook begonnen, geheel schipbreuk. Bohemund was niet in staat de versterkte stad Dyrrhachium te veroveren; de Griekscbe vloot verhinderde het aanbrengen van nieuwen toevoer, zoodat Bohemunds leger, dat vreeselijk door gebrek aan levensmiddelen geteisterd werd, in onophoudelijke gevechten langzamerhand geheel versmolt.

Terwijl Bohemund voor Dyrrhachium vruchteloos zijne krachten verspilde, wist Alexius nog meer door list dan door geweld van wapenen zijn vijand afbreuk te doen. De verschillende aanvoerders van het westersche leger kocht hij heimelijk om; wantrouwen en oneenigheid braken weldra onder de vorsten uit; men vertrouwde elkander niet langer en Bohemund zag zich eindelijk genoodzaakt vrede te sluiten. Bij dat verdrag liet de keizer hem wel de stad Antiochië met het daarbij behoorend grondgebied behouden, doch slechts als een leen voor zijn geheele leven. Nauwelijks 6 maanden later, in het jaar 1110, stierf Bohemund in Apulië. Het was hem niet vergund, het heilige land weer te zien. Na zijn dood zond Alexius gezanten naar Antiochië, om, overeenkomstig het gesloten verdrag, de stad in bezit te nemen. Doch Tancredo verklaarde, dat hij Antiochië voor den zoon van Bohemund bewaren en die stad, indien het noodig mocht zijn, zoowel tegen de Grieken als tegen de Saracenen met het zwaard in de vuist verdedigen zou. De dappere ridder hield woord. Toen hij kort daarop, in het jaar 1111, stierf, droeg hij het bewind op aan zijn neef Roger, om het tot de komst van Bohemunds zoon te voeren.

ZES EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

Koning Boudewijn II. Hoogste trap van bloei, door het koninkrijk Jeruzalem bereikt. De Staatsregeling. De koning. De baronnen. Het leenstelsel. De geestelijkheid. De steden. De wetgeving. De gerechtelijke tweegevechten. De geestelijke ridderorden. De Johanniters. De tempelheeren. Hassan Sabah. De Oude van den Berg. De Assasijnen. Emadeddin. Fulco van Anjou. Boudewijn III. Aangroeiende macht der Muzelmannen. Noereddin. De verwoesting van Edessa.

Koning Boudewijn I had vóór zijn dood den baronnen des rijks zijn bloedverwant Boudewijn van Bourges, graaf van Edessa, als zijn opvolger voorgesteld. Deze werd dienvolgens reeds op den begrafenisdag van den over-

leden vorst door de prelaten en leenmannen tot koning verkozen. Graaf Boudewijn nam de hem opgedragen kroon aan. Als koning Boudewijn II regeerde hij van 1118 tot 1131. Met het graafschap Edessa beleende hij een zijner bloedverwanten, graaf Joscelin van Tiberias.

Onder Boudewijn II bereikte het koninkrijk Jeruzalem zijn hoogsten trap van bloei. Met de hulp der Italiaansche handelssteden, vooral van Venetië, gelukte het den koning, den Egyptenaars nog meer dan eene stad te ontrukken; ook Tyrus werd in het jaar 1124 veroverd. Het grondgebied, door de Latijnen in Azië veroverd, strekte zich in die dagen van de Grieksche grenzen bij Tarsus in Cilicië tot Edessa en in het zuiden tot de stad Gaza, niet ver van de Egyptische grenzen, uit. Het werd het koninkrijk Jeruzalem in de meest uitgebreide beteekenis van het woord genoemd, hoewel dit koninkrijk in eigenlijken zin zich in het noorden slechts tot de stad Banias uitstrekte, dewijl de vorsten van Antiochië en de graven van Tripolis en Edessa wel leenmannen van den koning van Jeruzalem waren, doch binnen hun grondgebied als onafhankelijke vorsten regeerden.

Wij zouden de grenzen, aan eene wereldgeschiedenis gesteld, verre overschrijden, indien wij de onophoudelijke gevechten van Boudewijn II, hoe belangwekkend ook, in de kleinste bijzonderheden wilden verhalen. Van meer belang is het, een blik te werpen op de staatsregeling van het nieuwe koninkrijk, om te zien, hoe een staat, welks onderdanen uit alle beschaafde natiën van Europa waren samengevloeid, zich op dit gebied ontwikkelde. Dewijl deze ontwikkeling niet door overoude volksgewoonten, noch door de erfelijke rechten van een koning of door de voorrechten van den een of anderen edele gestremd werd, biedt deze staat ons de getrouwste afspiegeling van de middeleeuwsche begrippen omtrent het staatsrecht, een beeld van het meest volkomen en stelselmatig ontwikkeld leenwezen aan.

Aan het hoofd van den staat stond de koning; de regeering was erfelijk in zijn geslacht; slechts dan was den grooten des rijks het doen van eene nieuwe keuze vergund, wanneer de koning geen onmiddellijken opvolger naliet. De koning was geen onbeperkt alleenheerscher; zoowel bij het uitvaardigen van wetten als bij het nemen van alle gewichtige besluiten, was hij verplicht den raad en de toestemming der prelaten en van zijne aanzienlijkste leenmannen in te winnen. De leenplichtige adel, die hier, evenals in alle Europeesche staten, de geheele krijgsmacht van den staat vertegenwoordigde, was in het koninkrijk Jeruzalem in drie klassen verdeeld. De voornaamste klasse bestond uit de onmiddellijke vazallen des rijks, de baronnen; onder hen stonden, als eene tweede klasse, de leenmannen der baronnen, terwijl de derde klasse gevormd werd door hen, die van de laatsten weer hunne goederen in leen ontvangen hadden. Alle leenen waren evengoed erfelijk als de koninklijke waardigheid, ja zij gingen zelfs in vrouwelijke linie over. De verschillende klassen, waarin de adel verdeeld was, hadden elk hare gerechtshoven; in het opperste gerechtshof, dat der baronnen, bekleedde de koning het voorzitterschap, in dat der leenmannen van de baronnen was een der laatsten voorzitter; terwijl een edele der tweede klasse aan het hoofd van het gerechtshof der achterleenmannen stond. De plechtigheden, bij de beleening in acht genomen, kwamen overeen met die, welke in Frankrijk gebruikelijk waren.

De geestelijke macht was van de wereldlijke geheel onafhankelijk; de patriarch was het opperhoofd der kerk; onder hem stonden vijf aartsbisschoppen en een groot aantal bisschoppen; eene wereldlijke macht bezaten de geestelijke waardigheidsbekleeders slechts in zeer beperkte mate; zij waren ook alleen in geval van dreigend gevaar verplicht troepen ter bestrijding van de ongeloovigen in het veld te brengen.

Merkwaardig is het, dat in dit nieuwe rijk de steden zich vroeger invloed en aanzien verwierven dan in Europa. Hier werden afzonderlijke ge-

rechtshoven opgericht, waarin het voorzitterschap òf door een beambte des konings, òf door een der baronnen bekleed werd. De havensteden waren ten aanzien van haar inwendig bestuur bijna geheel onafhankelijk, daar de Italianen, die de meerderheid der bevolking uitmaakten, voor hunne aan den koning verleende hulp belangrijke voorrechten bedongen hadden. Wij treffen alzoo in het nieuwgestichte rijk adel, geestelijkheid en burgerij in eene nauwe en vreedzame betrekking tot elkander aan, waartoe die machtige lichamen in Europa eerst veel later zouden geraken.

De wetgeving van den nieuwen staat was geheel in overeenstemming met zijn oorsprong; zij was aan de wetboeken der verschillende Europeesche volken ontleend en bevatte natuurlijk voornamelijk die bepalingen, welke met het bij allen heerschend recht overeen kwamen.

Ten aanzien der verschilpunten had men een vergelijk getroffen en de wetten met de behoeften van den jeugdigen staat in overeenstemming gebracht. Van bijzonder belang zijn voor ons de gerechtelijke tweegevechten, welke door de ridders en schildknapen bij voorkeur gebruikt werden om de schuld of onschuld van een aangeklaagde te bewijzen. Wij schetsen die een weinig uitvoeriger, omdat zij ons een diepen blik vergunnen in de rechtskundige begrippen en in de zeden van dien tijd.

Bij al zulke misdaden, waarop verlies van het leven, van de eer of van een lichaamsdeel als straf bedreigd was, gelijk sluipmoord of hoogverraad, kon de aangeklaagde zich door een gerechtelijk tweegevecht zuiveren, ook was dit in het algemeen geoorloofd in zulke gevallen, waarin iemand van meineed beschuldigd werd, zoowel wanneer hij in zijn eigen, als wanneer hij in eene vreemde zaak als getuige was opgetreden.

Ieder, die het recht had als partij of als getuige bij het gerechtshof een eed af te leggen, was verplicht de uitdaging tot een tweegevecht aan te nemen; alleen vrouwen en mannen boven de 50 jaren of zij, die ten gevolge van lichaamsgebreken of van ontvangen wonden ongeschikt waren om zelf de wapens te voeren, mochten een ander strijder, kampioen genaamd, in hunne plaats stellen. Deze kampioen stelde zich niet alleen aan alle gevaren van den strijd, maar ook aan de daaruit voortvloeiende gevolgen bloot, en zijn lot zoowel als dat van den aangeklaagde hing van den uitslag van het gevecht af. Delfde de kampioen het onderspit, dan werd hij zonder genade opgehangen; streed hij voor een ter dood veroordeelde, dan werd ook deze ter dood gebracht; slechts wanneer hij voor eene vrouw de wapenen voerde, werd alleen deze laatste gedood. Streed de kampioen in eene crimineele zaak voor een van meineed beschuldigden getuige, die ten gunste van den aangeklaagde getuigd had, en werd hij overwonnen, dan verloren alle drie, de kampioen, de aangeklaagde en de meineedige getuige, het leven.

Volgens de bestaande regelen moesten in een gerechtelijk tweegevecht de wapenen gelijk zijn; wanneer een ridder een wapenknecht uitdaagde, dan was hij verplicht te voet en in dezelfde wapenrusting als de gedaagde te strijden. Was daarentegen de uitdager een wapenknecht, dan mocht hij niet te paard en in ridderlijke wapenrusting in het strijdperk verschijnen, maar moest hij te voet en met zijne wapens tegen den ridder te paard strijden.

De kampioenen verschenen in het strijdperk met rondom afgeschoren haren en in een rood gewaad. Eer zij het krijt betraden, werden zij door de opzieners van het strijdperk voor den kamprechter gebracht; deze nam hun den eed af, dat zij zich niet door geheime tooverkunsten van het een of ander voordeel verzekerd hadden en dat zij ook geen andere wapenen voerden dan die, welke zij aan het gerechtshof vertoond hadden.

Hierop werden de beide strijders binnen het krijt gevoerd. De uitgedaagde zwoer met luide, overal verstaanbare stem, terwijl hij de rechterhand op een evangeliënboek legde, bij God en het heilig evangelie, dat hij zelf, of degeen, voor wien hij streed, als getuige de waarheid gesproken had of

aan het hem aangewreven misdrijf onschuldig was. De uitdager greep hem nu bij den duim der rechterhand, verklaarde hem voor meineedig en zwoer, dat de tegenpartij òf een valsche getuige òf schuldig was aan de misdaad, waarvan hij was aangeklaagd.

De strijders werden nu gescheiden; aan de vier hoeken van de kampplaats werd uitgeroepen, dat niemand, op strenge straf, een der strijdenden eenig voordeel verschaffen mocht. Was het een kampioen, die optrad, dan werd de aanklager of beklaagde, voor wien hij streed, verwijderd; gold de kamp een sluipmoord, dan moest de beschuldigde geboeid in een hoek van de kampplaats staan; alleen door een stil gebed kon hij, naar men meende, eenigen invloed op den afloop van den strijd uitoefenen.

De kamprechter, die buiten het krijt te paard zat, gaf het teeken tot het begin van den strijd op leven en dood. Was een der strijdenden ter aarde geworpen, dan snelden de opzichters van het strijdperk naar hem toe, om van hem te vernemen, of hij zich overwonnen verklaarde en zijne misdaad, of die van hem, voor wien hij gestreden had, bekende.

Zoodra zulk eene bekentenis was afgelegd, of ook indien de overwonnene niet meer in staat was haar af te leggen, moest de overwinnaar afhouden; de overwonnene werd levend of dood voor den kamprechter gevoerd en op diens uitspraak terstond aan de galg opgehangen; zelfs hij, die in den strijd gebleven was, onderging dit lot, opdat ten minste zijn lijk nog te schande gemaakt zou worden.

De eigenaardige godsdienstige meening dat God de onschuld niet verlaten zou, waaruit de gerechtelijke tweegevechten waren voortgekomen en die ook in de vuurproeven en andere godsgerichten werd uitgesproken, heerschte in die dagen bij alle klassen der maatschappij. Daarmede verwant was de hoogst merkwaardige vereeniging van monniks- en ridderwezen, die de in de dagen der kruistochten gevormde geestelijke ridderorden in het leven riep.

De eerste dezer orden was die der Johanniters, aanvankelijk niets dan eene vereeniging van vrome ziekenverplegers en eerst later tevens eene ridderorde.

Reeds lang vóór de kruistochten, in het jaar 1048, hadden kooplieden uit Amalfi in de nabijheid van het heilige graf te Jeruzalem eene kapel en een klooster gebouwd, waaraan een hospitaal voor arme zieke pelgrims was verbonden. Dewijl Johannes de Dooper de beschermheilige van het hospitaal was, noemden de ziekenverplegers zich hospitaalbroeders van den heiligen Johannes of Johanniters. Zij onderscheidden zich door hunne vroomheid en door hunne trouwe zorg voor de zieken.

Bijzonder bemind maakte zich de opziener van het hospitaal, Gerhard, gedurende de belegering van Jeruzalem. Hij verpleegde de zieken van elke geloofsbelijdenis met gelijke liefde en trouw en verwierf zich hierdoor de achting en liefde van Muzelmannen en Christenen beiden.

Gerhard bewerkte, dat de ziekenverzorgers van het hospitaal, van het klooster afgezonderd, eene zelfstandige vereeniging of orde konden uitmaken; als monniken zouden zij volgens den regel der Augustijner koorheeren leven en door een ordekleed — een zwarten mantel met een wit kruis — zich onderscheiden.

De Johanniters werden weldra beroemd door de gestrengheid hunner leefwijze; gebed en ziekenverpleging maakten hunne eenige bezigheid uit.

Hun voedsel was uiterst sober. Terwijl zij den zieken alle spijzen voorzetten, die voor hunne herstelling noodig waren — de kostbaarste niet uitgezonderd —, vergenoegden zij zich met het overschot van het voedsel der zieken; wittebrood aten ze niet dan met leem vermengd.

De orde verwierf zich zoowel in het Westen als in het Oosten grooten roem; meer dan één vorst maakte haar rijke geschenken, opdat zij hare weldadige werkzaamheid steeds verder zou kunnen uitbreiden. Weldra kwam

zij zoowel in Syrië als in Europa in het bezit van een groot aantal heerlijkheden, die zij door praeceptoren besturen liet.

Zoolang de Johanniters in armoede leefden, waren zij zeer nederig, doch bij het vermeerderen van hun rijkdom maakte zich langzamerhand een geest van aanmatiging van hen meester. Nadat Paus Paschalis II hunne orde bevestigd en hun het recht verleend had om zelf hunne opperhoofden te kiezen, zonder inmenging van eenige geestelijke of wereldlijke macht, trachtten zij zich zoo onafhankelijk mogelijk te maken. Meer dan één aanzienlijk ridder nam het kruis der Johanniters aan; nadat hij als strijder voor de eer des Heilands in het heilige land was aangekomen, wijdde hij zich in het hospitaal aan de oppassing en verpleging van arme en gewonde pelgrims.

Onder hen muntte bovenal de ridder Raimund Dupuy uit, die in het jaar 1118, na den dood van den vromen Gerhard, door de eenparige keus der broeders tot hoofd der orde verheven werd. Hij voerde een nog strengeren orderegel in dan er vroeger heerschte.

De Johanniters moesten de strengste tucht in acht nemen; zij waren tot onbepaalde gehoorzaamheid aan de bevelen van het hoofd hunner orde verplicht. Wanneer zij hun klooster verlieten, om aalmoezen in te zamelen, was het hun verboden, alleen te gaan; opdat de één een wakend oog op den ander zou houden, werden er altijd twee uitgezonden; niemand mocht zijn reisgenoot zelf kiezen, maar deze werd door het hoofd der orde aangewezen. Wanneer een der broeders eene vleeschelijke zonde begaan had, werd hem, ingeval de overtreding geheim bleef, eene stille boete opgelegd. Doch werd de misstap, door hem begaan, buiten de orde bekend, dan volgden daarop de strengste straffen. Op de plaats, waar de overtreding begaan was, werd hij des Zondags na de mis, wanneer het volk uit de kerk kwam, voor aller oogen van zijne kleederen ontdaan, door het hoofd der orde of door een daartoe aangewezen broeder met riemen of met roeden ten bloede toe gegeeseld en vervolgens uit de orde verstooten.

Raimund Dupuy was juist gereed met de invoering van zijn nieuwen regel, toen eene andere orde ontstond, die weldra nog meer beroemd zou worden dan die der Johanniters. Negen dappere ridders, met Hugo van Payens en Godfried van St. Omer aan het hoofd, besloten »ter eere van de zoete moeder Gods" eene geestelijke ridderorde te stichten, wier doel zou zijn, de pelgrims op hunne bedevaarten te beschermen en de ongeloovigen te bestrijden.

Koning Boudewijn II keurde dit plan goed, ook de patriarch hechtte daaraan zijn zegel; hij nam den ridders niet alleen de monniksgelofte van kuischheid, gehoorzaamheid en armoede, maar ook den eed af, dat zij onvermoeid tegen de ongeloovigen zouden strijden. Zij verbonden zich om volgens den regel der koorheeren van den heiligen Augustinus te leven. Hugo van Payens werd tot hun eersten grootmeester of opperhoofd benoemd.

Koning Boudewijn, die de nieuwe orde op alle mogelijke wijzen ondersteunde, ruimde hun een deel van zijn paleis in, hetwelk niet ver verwijderd was van de plaats, waar vroeger de tempel van Salomo gestaan had. De ridders noemden zich daarom Tempelbroeders of kortweg Tempeliers. De in het jaar 1119 gestichte orde nam spoedig eene bewonderenswaardige vlucht.

Haar roem maakte den naijver der Johanniters gaande; ook zij stelden zich niet langer met het verplegen van zieken tevreden, maar wilden, evenals de Tempeliers, aan den strijd tegen de ongeloovigen deel nemen. Een aantal broeders, die vroeger de wapenen gevoerd, doch zich in den laatsten tijd geheel aan het verplegen van zieken gewijd hadden, waren dat huiszittend leven moede: zij gordden opnieuw de wapenrusting aan. Thans traden ook andere ridders tot de orde toe, wijl men niet langer van hen eischte, de wapenen voorgoed af te leggen. Daarenboven zag de orde door haar rijkdom zich in staat gesteld een aanzienlijk getal ridders en knechten in dienst te nemen.

Wel bleef Raimund Dupuy als hoofd der orde aan zijne vreedzame werkzaamheid getrouw, doch zijne opvolgers traden als aanvoerders der krijgshaftige Johanniters op. Van dezen tijd af werd de orde in drie verschillende klassen gesplitst. De voornaamste klasse bestond uit de strijdbare ridders; op hen volgden de geestelijken en kapelanen; de derde klasse bestond uit de dienende broeders, die voornamelijk voor de ziekenverpleging bestemd waren; doch ook de ridders moesten zich hieraan wijden wanneer hunne tegenwoordigheid in het veld niet vereischt werd.

Welk eene hooge vlucht de Johanniter orde ook nam, een nog hoogeren trap van bloei bereikte in korten tijd die der Tempeliers. De eerste Tempelridders hadden, door een diep godsdienstig gevoel gedreven, de geestelijke geloften afgelegd; zij handhaafden die met de uiterste gestrengheid. De aanzienlijke geschenken, welke zij van meer dan één vorst ontvingen, wendden zij ten nutte van het heilige land en van arme pelgrims aan. Hunne armoede was zóó groot, dat hunne twee edelste strijders, Hugo van Payens en Godfried van St. Omer, te zamen slechts één strijdros bezaten. De abt Bernhard van Clairvaux levert van hen de volgende schets:

»Zij leven met elkander vroolijk en matig, zonder vrouwen en kinderen, en, opdat aan de evangelische volkomenheid niets ontbreke, zonder bezittingen in één huis, er steeds op uit om in het land des vredes de eenigheid des geestes te bewaren, zoodat in allen gelijkelijk één hart en één ziel schijnt te wonen. Nooit zitten zij leeg of slenteren zij nieuwsgierig rond. Wanneer zij van den strijd tegen de ongeloovigen uitrusten, wat zelden gebeurt, herstellen zij, ten einde hun brood niet in ledigheid te eten, hunne beschadigde of versleten kleederen en wapenen, of doen het een of ander dat door het gebod des meesters of door de gemeenschappelijke behoefte bevolen wordt. Bij hen geldt geen aanzien des persoons; de beste, niet de aanzienlijkste, wordt het hoogst geacht, zij komen elkander met eerbetoon voor en verlichten elkanders lasten. Geen onbetamelijk woord, geen zacht spottend gemompel, geen uitbundig gelach zou ongestraft blijven, wanneer iemand zich daaraan schuldig maakte. Het schaak- en damspel verafschuwen zij, van de jacht zijn zij afkeerig en niet minder van de bij anderen zoo geliefde vogelvangst. Zij haten de goochelaars, de minnezangers, ja alle wulpsch gezang en alle vertooningen, als ijdelheid en dwaasheid dezer wereld. Zij scheren hun hoofd, overeenkomstig het woord des Apostels: »het is voor een man onbetamelijk, het haar te laten groeien." Nooit ziet men hen opgeschikt, zelden gewasschen, meestal met verwarde haren en bedekt met stof, bruin van het pantser en van de zonnehitte. Wanneer zij ten strijde trekken, wapenen zij zich van binnen met geloof, van buiten met ijzer, doch nooit versieren zij zich met goud, ten einde den vijand vrees aan te jagen, in plaats van begeerte naar buit bij hem op te wekken. Zij houden van sterke en vlugge, niet van schoon gebouwde of opgetuigde paarden, daar zij liever schrik dan bewondering inboezemen. Zij gaan niet onstuiming of onbezonnen, maar bedachtzaam en voorzichtig ten strijde, vreedzaam als de ware kinderen Israëls. Zoodra het gevecht begonnen is, dringen zij onversaagd op den vijand in, dien zij als eene kudde schapen beschouwen. Zij kennen geene vrees, hoe klein hun aantal ook is, daar zij vertrouwen op den heer Zebaoth. Daarom zijn soms door één hunner duizenden en door twee hunner tienduizenden op de vlucht gedreven. Alzoo zijn zij — zeldzame vereeniging! — zachtmoediger dan lammeren en grimmiger dan leeuwen, zoodat men in twijfel staat of men hen monniken dan wel ridders noemen moet. Of liever, beide namen komen hun toe, dewijl zij de zachtmoedigheid der monniken en de dapperheid der ridders bezitten."

De roem dezer dappere en vrome ridders werd binnen korten tijd door geheel Europa verbreid. Toen gezanten van hunnentwege op eene kerkvergadering te Troyes verschenen, aarzelde de paus niet, hunne orde te bevestigen.

De vergadering schonk hun een orderegel en een ordekleed; het eereteeken der Tempelridders bestond van nu af in eene zwarte en witte banier, Bauscant genaamd, met het opschrift: »Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam," (niet ons, o Heer! niet ons, uw naam alleen zij eer), die in den slag voor hen uit werd gedragen.

Aanvankelijk bestond hun ordekleed in een eenvoudig wit gewaad zonder kruis, later namen de Tempelridders den witten, met een rood kruis versierden mantel aan.

De orde der Tempelridders wies ongeloofelijk snel in macht en rijkdom; de meest beroemde ridders traden tot haar toe, van alle zijden werden haar geschenken en erflatingen vermaakt; weldra bezat zij in alle Europeesche landen aanzienlijke bezittingen, die zij onder den naam van balijen, commanderijen en prioraten besturen liet.

De grootmeester der orde bezat eene bijna koninklijke macht, die evenwel niet geheel onbeperkt was, daar hij zich aan de besluiten van het generaalkapittel moest onderwerpen.

Het ontstaan van deze twee geestelijke ridderorden oefende op den bloei van het koninkrijk Jeruzalem onder Boudewijn II een sterken en gunstigen invloed uit; door hunne ondersteuning was de koning in staat in meer dan één gevecht met de Muzelmannen de overwinning weg te dragen, ofschoon dezen zich in dien tijd krachtiger dan vroeger deden gelden. Ook onder hen bereikte eene half staatkundige, half godsdienstige vereeniging, die weldra voor de Christenen zeer gevaarlijk zou worden, een hoogen trap van bloei en macht.

Hassan Sabbah, de zoon van een leeraar, die tot de secte der Ismaëlieten behoorde, had zich reeds vroeg insgelijks aan de Ismaëlietische sekte aangesloten en een doodelijken haat tegen de Abbassidische khalifen opgevat. Als Ismaëliet beschouwde hij de Fatimiden in Egypte als de uitsluitend rechtmatige beheerschers der Muzelmannen. Zulke denkbeelden konden echter niet openlijk worden uitgesproken, zonder het hoofd des vermetelen misdadigers op diens schouders te doen waggelen. Hassan Sabah verborg daarom zijne gevoelens, hij gaf zich voor een rechtgeloovigen Muzelman uit en schroomde zelfs niet, de diensten van een vriend zijner jeugd, den vizier Nezam el Mulk, te gebruiken, om aan het hof van den sultan Malek Schah eene invloedrijke plaats in te nemen. Zijne eerzucht spoorde hem zelfs aan om zijn vriend te verraden, maar zijne poging om den vizier ten val te brengen, mislukte.

Hassan trad van dezen tijd af openlijk als Ismaëliet op; hij won een groot aantal aanhangers voor zijne phantastische denkbeelden en toen hij zich naar Egypte begaf, werd hij aan het hof van den khalif Mostanser door de Ismaëlieten hoog vereerd, als een in de geheimen der sekte diep ingewijd opperhoofd.

Ook aan het Egyptische hof kon Hassan zich echter niet staande houden, omdat de vizier Bedr zijne macht vreesde. Hij moest vluchten, doch juist deze vlucht werd voor hem de bron van den hoogsten roem. De vervolgingen van de machtigen der aarde verhoogden zijn aanzien bij de Ismaëlieten, op wie hij zich een steeds sterkeren invloed verwierf. Hij werd door zijne aanhangers als een profeet vereerd.

Op zijne avontuurlijke reizen door Syrië en Perzië won Hassan overal proselieten voor zijne geheimzinnige leerstellingen; het aantal zijner volgelingen groeide zóó sterk aan, dat hij het in het jaar 1090 wagen kon, de bergvesting Alamuth in Dilem te bemachtigen. Van hier uit regeerde hij als onbeperkt alleenheerscher het omliggende land. Zijne aanhangers noemden hem Scheikh el Dschebel, de heer van den berg; onder de Europeanen heeft hij, ten gevolge van eene onjuiste vertaling van dien titel, den naam: de Oude van den Berg ontvangen.

Van het oogenblik dat Hassan Sabah binnen Alamuth regeerde, groeide

zijne macht met ongeloofelijke snelheid aan. Beter dan iemand verstond hij de kunst om op de dweepzucht en de zinlijke neigingen zijner aanhangers te werken en dezen tot zijne gehoorzame slaven, tot de bereidwillige uitvoerders van al zijne bevelen te maken. Zijne volgelingen werden door de Europeanen met den naam Assassijnen bestempeld; Hatschischîm, d. i. zulke menschen, die zich met hatschisch, eene uit hennip bereide, bedwelmende spijs, in een toestand van zinsverrukking brachten, werden zij door de Muzelmannen genoemd en van dit woord werd de naam Assassijnen gevormd, die in het Westen dezelfde beteekenis had als moordenaars.

En wel hadden de Europeanen recht de aanhangers van den geduchten Oude van den Berg moordenaars te noemen, want de Assassijnen werden door hun geestelijk opperhoofd stelselmatig op moord afgericht. De Scheikh vereenigde rondom zich de krachtigste jongelingen der Ismaëlieten, die de vreeselijke bende der Assassijnen uitmaakten. Reeds als knapen liet hij hen voor groote geldsommen van hunne ouders afkoopen of door zijn onweerstaanbaar bevel van dezen opeischen; zij werden in het verborgen in de meest onbepaalde gehoorzaamheid aan de bevelen van hun Scheikh opgevoed. Dewijl hij de jongelingen dikwijls naar vreemde landen zond, liet hij hen een aantal talen leeren; alle mogelijke zinlijke genietingen werden hun verschaft, de Scheikh droeg zelfs zorg, dat hunne verbeelding door de weelderigste voorstellingen verhit werd en wanneer zij zich dan in stroomen van het hoogste zingenot baadden, hield hij hun voor, dat zij in een volgend leven nog veel hooger weelde zouden smaken, als zij den marteldood in zijn dienst of op zijn bevel stierven.

De slaafsche gehoorzaamheid van deze jongelingen, welke de vrucht hunner eigenaardige opvoeding was, ging alle voorstelling te boven. Toen op zekeren dag een afgezant van een sultan, die Hassan Sabah tot onderwerping kwam aansporen, in diens bergvesting aankwam, wierp de Oude van den Berg dit aanzoek verre van zich en antwoordde, dat hij aan het hoofd eener schaar jongelingen, gelijk de Assassijnen, zelfs den aanval van het sterkste leger niet vreesde. Om den gezant eene proeve te geven van de gehoorzaamheid dier jongelingen, gebood hij één hunner: »Breng u zelf om het leven," en terstond doorboorde deze zich met zijn zwaard. Tot een ander sprak hij: »Stort u naar beneden;" een oogenblik later lag het lichaam van den toegesprokene verpletterd aan den voet van den slotmuur. Zeventig duizend jongelingen, verzekerde Hassan den afgevaardigde, gehoorzaamden zóó bereidvaardig aan zijne bevelen.

Hoe het Hassan mogelijk was, van zijne onderhoorigen zulk eene blinde, ja slaafsche onderwerping te verkrijgen, kunnen wij heden ten dage moeilijk begrijpen. De reiziger Marco Polo, die in de 13de eeuw in het hart van Azië doordrong, deelt ons een verhaal mede omtrent de door Hassan gebezigde middelen, dat echter vrij onwaarschijnlijk is. Hij zegt:

»In een bekoorlijk, door bergen ingesloten dal, op het grondgebied der Assassijnen, lag een heerlijke tuin, die een waar lustoord, ja een tooverland mocht heeten. De liefelijkste bloemen, de welriekendste kruiden, de kostbaarste vruchten lokten hier tot genieten uit. Prachtige paleizen, waarin alle mogelijke versierselen door de kunst waren aangebracht, waar alles weelde en wellust ademde, verhieven zich op verschillende punten van den lusthof. Hier werden de jongelingen heen gebracht, nadat zij eerst door middel van hatschisch bedwelmd waren. Bij hun ontwaken bevonden zij zich, zonder te weten hoe zij daar gekomen waren, op een weelderig rustbed in een der prachtigste paleizen van den hof. Zij hoorden eene heerlijke muziek, de schoonste meisjes omringden hen, geen zingenot was er, dat hun niet werd geboden. Nadat zij hier eenige dagen doorgebracht hadden, juist lang genoeg om niet oververzadigd te worden, werden zij opnieuw door middel van hatschisch bedwelmd, en bij hun ontwaken bevonden zij zich weer in hunne vroegere woonplaats en te midden van hun dagelijkschen werkkring. Ver-

volgens naderde hen de Scheikh, die hun een onafgebroken genot van de vreugden van het paradijs beloofde, wanneer zij hem onvoorwaardelijk gehoorzaamheid wilden beloven. Slechts zelden drong hij daarop vruchteloos aan. De Assassijnen wijdden zich aan zijn dienst, de Oude van den Berg werd de schrik der geheele wereld."

Zoo luidt het verhaal van Marco Polo, wiens berichten echter minder vertrouwen verdienen, omdat hij zich dikwijls aan groote overdrijving schuldig maakt. Wellicht is dit verhaal niets dan eene aanschouwelijke voorstelling van de waarheid, dat Hassan Sabah zijne volgelingen door het hun voorgespiegeld uitzicht op de vreugde van het paradijs, welke al het tot dusver door hen gesmaakte zingenot verre overtreffen zou en nimmer een einde nemen, tot onbepaalde onderwerping aan zijne bevelen wist over te halen.

Deze gehoorzaamheid der Assassijnen stelde hun Scheikh in staat aan alle vervolgingen het hoofd te bieden. Op zijn bevel slopen zij de legerplaats der vijanden binnen, waar hun nooit falende dolk de aanvoerder des legers trof. Het gemeene volk daarentegen was veilig voor de moordlust van den Oude van den Berg.

Hassan Sabah was in het oog der Mohammedaansche vorsten zóó gevaarlijk, dat zij beproefden hem ten val te brengen, doch alle hiertoe aangewende pogingen waren vruchteloos; zijne aanhangers veroverden zelfs voor hem nog meer vestingen in den omtrek van Alamuth. Deze laatste plaats bleef echter het middelpunt van zijn gebied.

Toen hij in het jaar 1125 stierf, gaf hij het bewind over aan den oudsten leeraar zijner sekte. Deze stichtte te Alamuth eene dynastie der Assassijnen, die zich tot in de volgende eeuw staande hield.

Ook in Syrië geraakte eene afdeeling der Assassijnen, onder een eigen Oude van den Berg, in het bezit eener uitgebreide macht. De sultan van Aleppo had hen naar zijn rijk gelokt; door middel van hunne dolken boezemde hij zijnen vijanden schrik in, daarom moest hij wel toelaten, dat zij in de stad Bamiah (Apamea) een eigen rijk stichtten onder Aboe Thaher, die zich insgelijks Scheikh el Dschebel noemde.

In den beginne hadden de Syrische Assassijnen met groote moeielijkheden te worstelen; dewijl zij echter de stoutmoedigste Ismaëlieten aan zich wisten te verbinden en ook door het uitzicht op rijken buit andere jongelingen verlokten om zich bij hen aan te sluiten, terwijl daarenboven uit Perzië vele dappere strijders tot hen kwamen, groeide hunne macht weldra in Syrië zoo sterk aan, dat zij den burcht Masiaf op den Anti-Libanon bemachtigden en hier een nieuw Assassijnsch rijk stichtten, waarvan de genoemde burcht het middelpunt werd.

Was de stichting van dezen nieuwen staat op zichzelf reeds gevaarlijk voor het Christelijke koninkrijk Jeruzalem, dit gevaar werd nog vermeerderd door eene andere omstandigheid. De rechtgeloovige Muzelmannen zagen in dezen tijd weer een beroemd veldheer aan hun hoofd geplaatst, namelijk Emadeddin Zenki, die, nadat hij eerst door sultan Mahmoed III (1118—1152) tot athabek of rijksbestierder van Mōsoel benoemd was, weldra als onafhankelijk vorst optrad.

Emadeddin Zenki bracht door zijne dapperheid en zijn veldheerstalent alle kleine Turksche rijken, van den Tigris tot aan de grenzen van het koninkrijk Jeruzalem onder zijn bewind.

Toen koning Boudewijn II in het jaar 1131 stierf, stond zijn rijk nog wel op den hoogsten trap van bloei, doch weldra openbaarden zich de eerste sporen van verval, in de schandelijke zedeloosheid, waaraan de Jeruzalemsche ridderschap zich overgaf.

Hadden reeds de pelgrims, die zich bij den eersten kruistocht aansloten, al te dikwijls een losbandig leven geleid, nog veel meer was dit het geval met die ridders, welke als gelukzoekers naar het Oosten getrokken waren, om

zich in dien nieuwen staat aanzien en rijkdom te verwerven. De gloeiende zon van het Oosten zette hun bloed in vuur en maakte die strijders Gods maar al te geneigd tot zinlijke uitspattingen.

Terwijl dit zedenbederf het Christelijk koninkrijk als een inwendige kanker aantastte, waren de gevaren, waarmede het van buiten bedreigd werd, nog grooter geworden dan vroeger. De machtige Zenki en de woeste Assassijnen waren vijanden, wien de Christenen slechts met inspanning van al hunne krachten het hoofd konden bieden.

Fulco van Anjou (1131—1143), de schoonzoon en opvolger van Boudewijn II, zag zich onder deze omstandigheden eene zware taak op de schouders gelegd, hij moest voor het bestaan van het rijk onophoudelijk strijd voeren. En het gevaar, dat van buiten dreigde, werd nog verhoogd door de oneenigheid onder de Christenen.

De Grieksche keizer Kalojohannes, de opvolger van Alexius, vernieuwde zijne aanspraken op Antiochië en trok zelfs het zwaard om zijn recht tegenover de Latijnen te doen gelden. De vorst van Antiochië moest eindelijk den Griek als leenheer huldigen. Deze tweespalt, die in den boezem der Christenen heerschte, maakte de Muzelmannen slechts te stouter en toen nu Fulco stierf, een 13jarigen zoon, Boudewijn III (1143—1162), nalatende, voor wien zijne moeder Melisende de teugels van het bewind voerde, tastten zij met nieuwe kracht het rijk der Christenen aan. In het jaar 1144 maakten zij zich zelfs meester van Edessa; Zenki regeerde thans over de geheele landstreek van Mosoel, van de grenzen van Armenië en die van het vorstendom Antiochië af, tot aan de grenzen van het eigenlijke koninkrijk Jeruzalem.

Wel viel Zenki twee jaren later (1146) onder den dolk van een moordenaar, en werd Edessa door de Christenen weder ingenomen, doch Zenki's zoon en opvolger, Noereddin, was een niet minder gevaarlijk vijand dan zijn vader; door zijne dapperheid en zijn voortreffelijk karakter verwierf hij zich de hoogste liefde en achting der Muzelmannen. Doch hoewel hij zich meestal zacht en edelmoedig gedroeg, kon hij toch gestreng, ja wreed handelen, wanneer de staatkunde hem dit voorschreef. Dit toonde hij bij de herovering van Edessa. Tot een waarschuwend voorbeeld voor andere steden, liet hij bijna al de inwoners òf neersabelen òf als slaven verkoopen; de stad zelf werd met den grond gelijk gemaakt.

Deze verwoesting van Edessa, maar bovenal het gevaar, waardoor het koninkrijk Jeruzalem opnieuw bedreigd werd, nadat het hechtste bolwerk van het Christelijk rijk gevallen was, wekte opnieuw de geestdrift aller westersche Christenen voor den strijd tegen de ongeloovigen. Tot een tweeden grooten veldtocht werd besloten, welker geschiedenis wij gaan meedeelen, nadat wij vooraf een blik zullen geworpen hebben op de belangrijke gebeurtenissen, welke er intusschen in Europa waren voorgevallen.

ZEVEN EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

Verkiezing van een koning te Mainz. Frederik van Hohenstaufen en Lotharius van Supplinburg. Lotharius wordt verkozen. Des konings strijd met de Hohenstaufen De Hohenstaufen. Koenraad in Italië. De tegenpausen Innocentius II en Anacletus II. Lotharius in Italië. Hij wordt tot keizer gekroond. Zijne zwakheid tegenover den paus. Hij sluit vrede met de Hohenstaufen. Tweede tocht van Lotharius naar Italie. Zijn dood. Voordeelen op de Wenden behaald. Stichting van de mark Brandenburg.

Keizer Hendrik V was gestorven, zonder een zoon en erfgenaam na te laten. De mannelijke stam van het Saksische huis was uitgestorven; een ander geslacht moest door de Duitsche vorsten ten troon worden verheven. Met dit doel waren, op aansporing van Adalbert, den aartsbisschop van Mainz, die de insigniën des rijks van de keizerin Mathilde had weten te verkrijgen, om op die wijze een sterken invloed op de verkiezing van een koning te kunnen uitoefenen, alle rijksgrooten, zoo wel de geestelijke als de wereldlijke vorsten, den 24sten Augustus 1125 in den omtrek van Mainz te zamen gekomen. Dewijl de stad geen ruimte genoeg aanbood, om al die gasten te herbergen, had men op de beide oevers van den Main een kamp opgeslagen. Op den linkeroever waren hertog Frederik van Zwaben, uit het beroemde huis Hohenstaufen, met zijne manschappen en de bisschop van Bazel gelegerd; op den rechteroever bevonden zich de hertogen Hendrik van Beieren en Lotharius van Saksen, de markgraaf Leopold van Oostenrijk en de overige vorsten. Wie zou beheerscher van Duitschland en Roomsch-koning worden? Het antwoord op deze vraag was zeer moeilijk, daar geen der Duitsche vorsten zich op eenig erfrecht beroepen kon.

Hertog Frederik van Zwaben was wel een zusterszoon van den overleden keizer; hij was, naar men verhaalde, door dezen wel tot zijn opvolger bestemd, maar juist deze omstandigheid maakte de vorsten van Frederik afkeerig; zij herinnerden zich met weerzin de pogingen, door de Saliërs aangewend, om hen aan hunne willekeurige alleenheerschappij te onderwerpen, welke pogingen ook gedeeltelijk met een goeden uitslag bekroond waren. Van Frederik, die steeds een vriend en ijverig aanhanger van den overleden Hendrik geweest was, verwachtten zij, dat hij het voorbeeld der Salische vorsten zou volgen. Werd hij koning van Duitschland, dan kon hij door de aanzienlijke macht, waartoe zijn huis zich reeds verheven had, een nog sterkeren invloed uitoefenen dan de Saliërs. Van keizer Hendrik had hij diens uitgestrekte bezittingen geërfd; zijne goederen waren reeds zóó uitgebreid, dat onder het volk het spreekwoord in omloop was gekomen: »Hertog Frederik kan altijd aan den staart van zijn paard een burcht hangen." In de eerste plaats waren de geestelijke vorsten, met aartsbisschop Adalbert, Hendriks ouden tegenstander, aan het hoofd, vijandig jegens hertog Frederik gezind. Zij wisten wel, dat hij geen werktuig in de hand der priesters zou zijn, noch zich ootmoedig aan de macht der kerk onderwerpen.

Adalbert had hierom zijn oog laten vallen op Lotharius van Supplinburg, den hertog van Saksen; in hem meende hij den rechten man voor

den ledig staanden troon te hebben gevonden, een koning, namelijk, die geheel onder den invloed der priesters zou staan. Lotharius was in zijne vroegste jeugd aan het hof van keizer Hendrik IV berucht geweest om zijn verwijfd karakter en om zijne weelderige leefwijze; zijne eigen moeder had hem eens een keurig bewerkt zwaard ten geschenke gegeven, welks kling uit hout vervaardigd was, dewijl hij, naar haar gevoelen, een stalen kling toch niet kon gebruiken.

Deze spotternij zijner moeder had op den jongeling een gewichtigen en heilzamen invloed uitgeoefend. Sinds dien tijd was Lotharius een dapper man geworden, hoewel hij zich jegens de priesters altijd zeer onderdanig gedroeg.

Hij was gehuwd met eene kleindochter van Otto van Nordheim en daardoor in het bezit gekomen van al de uitgebreide goederen van dat rijk geslacht.

Behalve Frederik en Lotharius werd ook Leopold van Oostenrijk als een geschikt candidaat voor de koninklijke waardigheid genoemd; eenige andere vorsten hadden het oog geslagen op graaf Karel van Vlaanderen.

De verkiezing van een koning leverde nog om eene andere reden groote zwarigheden op. Men wist namelijk niet zeker, wie onder de vele duizenden, die aan de oevers der Main vereenigd waren (men spreekt van 60,000 vorsten, graven, heeren en vazallen), eigenlijk het kiesrecht bezat. Noch de wet, noch de gewoonte besliste hieromtrent iets. Aartsbisschop Adalbert stelde daarom voor, dat de voornaamste Duitsche stammen, Zwaben, Beieren, Franken en Saksers, elk 10 man uit hun midden benoemen en dezen het kiesrecht opdragen zouden.

Dit voorstel werd aangenomen; de 40 kiezers kwamen bijeen en duidden de vier reeds door ons genoemde edelen als degenen aan, die bij de keuze van een koning in aanmerking behoorden te komen.

Leopold van Oostenrijk voelde zich voor die zware taak niet berekend; hij verklaarde, dat hij niet in aanmerking wilde komen; graaf Karel van Vlaanderen had slechts enkele stemmen op zich vereenigd. Er moest dus eene keuze gedaan worden tusschen Frederik en Lotharius.

Lotharius gedroeg zich zeer onderdanig: nederig verzocht hij den vorsten, dat zij hem, onwaardige, bij de keuze voorbij zouden gaan. Juist dit was in het oog der Duitsche grooten een goed teeken voor de toekomst. Zij helden meer en meer tot de zijde van Lotharius over, terwijl Frederik van Hohenstaufen met zijn hooghartig, onafhankelijk karakter hun volstrekt niet beviel.

Door middel eener list wist Adalbert eindelijk de beslissende keuze van Lotharius uit te lokken. Hij vroeg dezen en den markgraaf Leopold van Oostenrijk, of zij bereid waren zich aan den te verkiezen vorst te onderwerpen. Beiden antwoordden, dat de wil der vorsten hunne eenige wet zou zijn; Leopold herhaalde nog eens zijn verzoek, om hem bij de benoeming voorbij te gaan. Toen nu diezelfde vraag tot hertog Frederik gericht werd, bedacht deze zich een oogenblik. Vervolgens antwoordde hij, dat hij geene verbindende verklaring afleggen kon, voordat hij den raad zijner aanhangers ingewonnen en zich van hunne toestemming verzekerd had. Met dit woord verliet hij de vergadering, om naar zijne legerplaats terug te keeren.

De vorsten beschouwden dit antwoord als een blijk van verzet tegen hun wil. Zij hadden in stilte reeds besloten, Lotharius te kiezen en werden in dit besluit versterkt door den raad der pauselijke gezanten, die zich ook voor diens benoeming verklaarden. De verkiezing had dan ook den 30en Augustus 1125 plaats.

Reeds te voren had Lotharius tegenover de edelen de verplichting op zich genomen, om in het vervolg nooit een leen ten eigen behoeve in te trekken, maar de opengevallen leenen steeds aan den een of anderen edele op te dragen. Van meer gewicht en zeer noodlottig voor den koning en het rijk beide, was eene andere belofte, welke hij aan de geestelijken gedaan

had, om ook hunne stemmen te winnen. Hij had namelijk beloofd, dat hij der kerk in alle opzichten volkomen vrijheid toestaan en nooit eenigen invloed op de keuze van geestelijke waardigheidsbekleeders zou uitoefenen; eerst na de wijding zouden de door de geestelijkheid benoemde bisschoppen door hem met den schepter beleend worden.

Om de kroon te verwerven gaf Lotharius het aanzien des konings en de waardigheid van het rijk aan de aanmatigende geestelijken prijs.

De rijksvergadering was afgeloopen; hertog Frederik keerde onvergenoegd naar Zwaben terug. De nieuwe koning Lotharius van Supplinburg (1125—1137), wist zeer goed, dat hij van nu af in Frederik van Hohenstaufen een verbitterd vijand zou bezitten; hij had besloten den strijd met dezen te wagen, doch daartoe moest hij in de eerste plaats pogingen aanwenden om de macht zijns tegenstanders te fnuiken.

Keizer Hendrik V had in den loop zijner regeering vele bezittingen en leenen van oproerige vorsten ten behoeve van zijn eigen huis verbeurd verklaard; deze goederen waren bij erfenis op de beide broeders uit het geslacht der Hohenstaufen, Koenraad en Frederik, overgegaan. In het jaar 1125 hield Lotharius een rijksdag te Regensburg, waar de vraag ter sprake gebracht werd, of de door Hendrik V ingetrokken leenen als bijzonder eigendom van den overleden keizer of wel als rijksbezitting beschouwd moesten worden. Natuurlijk beslisten de rijksvorsten in laatstgenoemden zin, dewijl zij alleen op deze wijze konden hopen, in het bezit van een deel dier leenen te geraken.

Frederik van Hohenstaufen weigerde de wettigheid van dat besluit te erkennen en gaf ook geen gehoor aan eene tot hem gerichte indaging om zich hierover te Straatsburg te verantwoorden. Lotharius deed hem daarop in den rijksban en hiermede was de strijd begonnen. Al was Frederik ook de eerste, die naar de wapenen greep, toch had Lotharius, gelijk we zagen, daartoe de eerste aanleiding gegeven.

De koning zag in zijn strijd met de machtige en rijke Hohenstaufen naar bondgenooten om. Hij beleende Koenraad van Zähringen met Bourgondië, gaf den jongen hertog van Beieren zijne dochter Geertruida tot vrouw en benoemde hem tevens tot hertog van Saksen. Hierdoor vereenigde hij, in strijd met de Oudduitsche zeden, twee hertogdommen onder één hoofd en verleende hij aan het Beiersche huis eene uitgebreide macht.

Na een vruchteloozen krijgstocht tegen Boheme begon hij met allen ernst den strijd tegen de Hohenstaufen.

De toestand der beide broeders Frederik en Koenraad (de laatste was na lange afwezigheid uit het heilige land teruggekeerd) was vrij hachelijk, dewijl hunne bezittingen tusschen die der Zähringers en Beieren inlagen. Zij riepen dus al hunne manschappen onder de wapenen.

Een hevige en hardnekkige strijd begon, een strijd, waardoor Duitschland opnieuw zwaar geteisterd werd. Hertog Koenraad trachtte ook de Italianen tegen den koning op te ruien en begaf zich daartoe naar Milaan, de machtigste stad van Lombardijë; hier werd hij door de inwoners, die den koning zeer vijandig gezind waren, met open armen ontvangen en door den aartsbisschop Anselmus in 1128 tot koning gekroond. Daar echter paus Honorius II hem den banvloek naar het hoofd slingerde, en ook de overige Italiaansche steden, uit haat en naijver jegens het gelukkige Milaan, zich vijandig jegens de Hohenstaufen gedroegen, werden Koenraads pogingen in Italië niet met den gewenschten uitslag bekroond. Hij moest in het jaar 1132 naar Duitschland terugkeeren, zonder iets te hebben uitgericht.

Deze vruchtelooze tocht naar Italië had de macht der Hohenstaufen natuurlijk niet verhoogd en dewijl thans geheel Duitschland tegen hen onder de wapenen stond, scheen hun ondergang onvermijdelijk; de eene hunner steden na de andere werd veroverd. Zoo vielen Spiers en Neurenburg, schoon na heftigen strijd, den vijand in handen,

Het was een geluk voor Frederik en Koenraad, dat juist toen in de kerk een heftige strijd ontstond, die al de opmerkzaamheid des konings op Rome vestigde.

In het jaar 1130 was paus Honorius II gestorven; na zijn dood waren twee pausen Innocentius II en Anacletus II verkozen. De Romeinsche adel trok partij voor den laatste; ook de machtige Noorman Roger II, die, na het uitsterven van het geslacht van Robert Guiscard, over Apulie, Calabrië en Sicilië regeerde, erkende Anacletus en werd door dezen ter belooning hiervoor tot koning van Sicilië benoemd.

Innocentius zocht hulp in Frankrijk en Duitschland; hij werd door de koningen dezer beide landen erkend. Bij eene samenkomst te Luik gedroeg Lotharius zich zoo kruipend vriendelijk als Innocentius maar wenschen kon.

Geene gunstiger gelegenheid had zich ooit aan Lotharius kunnen voordoen, om aan het rijk de oude macht tegenover de kerk terug te schenken. Om zich van des konings hulp te verzekeren, zou Innocentius ongetwijfeld zonder aarzelen van de wijding der bisschoppen afstand hebben gedaan. Lotharius sprak dien wensch wel uit, maar hij was zwak genoeg om daarvan weer af te zien, toen de paus een ontwijkend antwoord gaf en slechts eenige ondergeschikte punten inwilligde.

De koning betoonde zich zulk een warm vriend der kerk, dat hij zelfs Innocentius beloofde, met een leger naar Italië te trekken, om hem op den pauselijken zetel te plaatsen. In het jaar 1132 deed hij zijn woord gestand.

Dewijl de strijd met de Hohenstaufen nog altijd voortduurde, kon Lotharius geen groot leger naar Italië voeren; slechts met 1500 ridders trok hij over de Alpen. Zulk een handvol volk was niet in staat den Italianen ontzag in te boezemen. Vele steden ontvingen den zwakken koning op smadelijke wijze; slechts enkele kleine plaatsen kon hij gewapenderhand innemen, op de grootere waagde hij niet eens een aanval.

Door tusschenkomst van paus Innocentius ontvingen eenige aanzienlijke steden, zooals Pisa en Genua, den koning met schitterende eerbewijzen, hierdoor alleen was het hem mogelijk, tot Rome door te dringen, waar paus Anacletus II regeerde.

De bevolking der stad was in twee partijen verdeeld; zoowel Innocentius als Anacletus hadden er hunne aanhangers, meer dan eens kwam het zelfs in de straten tot een gevecht; alle paleizen waren in vestingen herschapen; toen nu Innocentius onder het geleide des konings Rome naderde, gaf een deel der stad zich aan hem over, terwijl een ander deel aan Anacletus getrouw bleef. De St. Pieterskerk bevond zich in de macht van den laatste; Innocentius was dus niet in staat hier, volgens oud gebruik, den koning tot keizer te kronen, maar moest die plechtige handeling in de kerk van het Lateraan verrichten. Zij had den 4den Juli 1133 plaats.

Alleen met de hulp des keizers kon Innocentius zijn recht op den pauselijken stoel doen gelden, nog eens was Lotharius in de gelegenheid, wanneer hij thans als scheidsrechter tusschen de beide pausen optrad, om zijne verloren macht van de kerk terug te erlangen. Doch hij wendde hiertoe geene enkele poging aan, ja was zelfs zwak genoeg om aan paus Innocentius de beschikking te laten over de erfgoederen der groote gravin Mathilde. De paus vorderde van deze goederen eene jaarlijksche schatting; de keizer stond hem die toe; hij werd een leenman van den paus, die Mathilde's bezittingen hem en den hertog van Beieren voor hun leven als leen opdroeg.

Spoedig na zijne kroning als keizer aanvaardde Lotharius den terugtocht naar Duitschland, dewijl zijn niet zeer talrijk leger door ziekte zwaar geteisterd werd. Thans zette hij den kamp tegen de Hohenstaufen met nieuwe kracht voort.

Hendrik de Stoutmoedige van Beieren belegerde Ulm, de aanzienlijkste sterkte der Hohenstaufen, en legde haar in de asch; het krijgsgeluk was op

alle punten den keizerlijken gunstig. Frederik van Hohenstaufen begon nu den gevaarlijken strijd moede te worden en naar vrede te verlangen, hij besloot daarom zich te verootmoedigen. In het gewaad eens boetelings en barrevoets wierp hij zich der keizerin Richenza te voet en smeekte om hare bemiddeling. De vorstin leende het oor aan die bede en haalde Lotharius over om toe te geven.

Toen in Maart 1135 hertog Frederik op den Rijksdag te Bamberg verscheen en knielend den keizer gehoorzaamheid en onderdanigheid beloofde, hief Lotharius het vonnis der verbanning op, en hiermede was de vrede gesloten. Lotharius bevestigde de beide Hohenstaufen in hunne voormalige bezittingen en uit dankbaarheid hiervoor beloofden dezen den keizer op een tweeden tocht naar Italië te vergezellen.

In het jaar 1136 bracht de keizer een geducht leger op de been, waarmede hij over de Alpen trok. Nu konden de Italiaansche steden niet meer, gelijk vroeger, den machteloozen keizer hoonen; zij openden hem òf vrijwillig hare poorten, òf werden door kracht van wapenen daartoe gedwongen.

Tot diep in het zuiden van Italië drongen de Duitschers door. Roger II verloor het grootste deel zijner bezittingen; hij moest de wijk nemen naar Sicilië en wellicht zouden de Noormannen voor altijd van Italië's vasteland verdreven zijn, indien er niet een geschil tusschen Lotharius en den paus gerezen was.

Innocentius verlangde, dat de Zuid-italiaansche gewesten, welke door den keizer veroverd waren, zijne opperheerschappij zouden erkennen, terwijl Lotharius daarop van zijn kant evenzeer aanspraak maakte. Een opstand onder de Duitsche krijgers, die over de aanmatiging van den paus diep verontwaardigd waren, was hiervan het gevolg.

Lotharius moest besluiten, naar Duitschland terug te keeren. Intusschen verzoende hij zich met den paus en geleidde dezen naar Rome. De bezittingen in Beneden-Italië gingen spoedig weder voor hem verloren, want Roger keerde, nadat de Duitschers het land verlaten hadden, onmiddellijk van Sicilië terug.

Op den terugtocht naar Duitschland (3 December 1137) bezweek Lotharius aan eene ziekte, die een gevolg was van het zuidelijk klimaat; hij stierf in eene hut van het dorp Breitenwang in Tyrol. Zijne regeering was voor Duitschland niet onvoordeelig geweest; ofschoon hij aan de geestelijkheid een groot deel der koninklijke macht ten offer had gebracht, was toch door hem Duitschlands aanzien bij de Noordsche en Slavische naburen in groote mate verhoogd.

Koning Magnus van Denemarken had van den Duitschen koning zijne kroon als leen moeten aannemen, de koning van Boheme was ten onder gebracht en gedwongen tot het beschikbaar stellen van troepen, zoo vaak de keizer dit verlangde; ook de Wenden waren onderworpen. Lotharius schonk, om de grenzen des lands in het noorden te beveiligen, de oostelijke en noordelijke marken aan onversaagde mannen; zoo beleende hij graaf Adolf van Schaumburg met Holstein, Koenraad van Wettin met Meissen en Lausitz, terwijl de noordelijke mark den Ascaniër Albrecht den Beer ten deel viel. Deze veroverde nog meer landstreken der Wenden en onderwierp de Middelmark, de Uker-mark en Priegnitz. Door uit Vlaanderen vlijtige en in den landbouw bedreven boeren naar zijn land te lokken, deed hij aldaar handel en nijverheid ontwaken; zoo verkreeg door hem de mark Brandenburg eenige beteekenis in het Duitsche rijk.

ACHT EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

Onwettige verkiezing van een koning. Koenraad en Hendrik de Stoutmoedige. Burgeroorlog. Dood van Hendrik den Stoutmoedigen. Slag bij Weinsberg. Hier Welf, hier Waiblingen! De vrouwen van Weinsberg. Hendrik Jasomirgott. Onlusten in Italië. Petrus Abaelardus. Arnold van Brescia. Herstelling van de Romeinsche republiek. Geestdrift voor een nieuwen kruistocht in het Westen. De heilige Bernard van Clairvaux. Vergadering te Vezelay. Onstuimige geestdrift voor het kruis. De monnik Rudolph en de vervolging van de Joden. Reis van den heiligen Bernard naar Duitschland. Wonderdaden. Koning Koenraad neemt het kruis aan. Kruistocht der Noord-Duitschers tegen de Wenden. Tweede kruistocht. Vijandige gezindheid en verraad der Grieken. Ongelukkige afloop van den kruistocht. Dood van Koenraad III.

Na den dood van Lotharius deed zich onder de Duitsche grooten opnieuw dezelfde vraag voor, die hen reeds had bezig gehouden, voordat genoemde keizer de regeering aanvaard had, namelijk wie Roomsch koning zou worden. Ook Lotharius was zonder mannelijke nakomelingen gestorven. Zijne dochter was gehuwd met Hendrik den Stoutmoedigen van Beieren; deze meende derhalve recht op de kroon te hebben en hij ondersteunde deze aanspraken bovendien door zijne uitgebreide legermacht. Als schoonzoon van Lotharius was hij in het bezit van al de Supplinburgsche erfgoederen, alsmede van de landen der groote gravin Mathilde; hij beroemde zich, dat zijn gebied zich van de Middellandsche tot aan de Noordzee uitstrekte.

Doch juist deze uitgebreide macht maakte de Duitsche vorsten ongezind om zijne plannen in de hand te werken. Onder een machtigen koning konden de hertogen niet hopen, hunne onafhankelijkheid te bewaren. Gelijk zij vroeger tegenover de Hohenstaufen, juist wijl deze naar hunne meening te machtig waren, Lotharius van Supplinburg gekozen hadden, zoo wilden zij thans Hendrik den Stoutmoedigen de kroon niet opdragen, uit vrees dat hij hen weder tot eenvoudige dienaars der kroon vernederen zou.

Hendrik vermoedde volstrekt niet wat hem boven het hoofd hing; hij meende van de kroon zeker te zijn. Zijne schoonmoeder Richenza, de gemalin van den overleden Lotharius, had hem immers de rijks-insigniën afgestaan en hem verzekerd, dat zij al het mogelijke zou doen, om zijne verkiezing te bevorderen.

Op eigen gezag riep Richenza den 20en Februari 1138 den rijksdag te Quedlinburg bijeen; hier zou Hendrik tot koning gekroond worden. De rijksdag kwam niet tot stand, want Albrecht de Beer, die meer aanspraak op Saksen meende te hebben dan Hendrik, versperde den weg naar Quedlinburg en viel plunderend in Richenza's bezittingen.

Met geen beteren uitslag werd een tweede rijksdag bekroond, welke op Pinksteren te Mainz belegd werd, en waarop de keuze van een koning zou plaats hebben. Frederik en Koenraad van Hohenstaufen wisten door een stouten staatsgreep de kiesgerechtigde vorsten in hun belang te winnen, eer deze rijksdag bijeengekomen was.

In vereeniging met den sluwen bisschop Albero van Trier belegden zij te Lützel-Coblentz eene bijeenkomst van vorsten, die de zaak der Hohenstaufen waren toegedaan. Het waren bijna uitsluitend geestelijken, die in deze vergadering verschenen. De pauselijke legaat Dietwin, de aartsbisschop van Keulen, de bisschop van Worms, Albero van Trier en de beide Hohenstaufen, Frederik en Koenraad van Zwaben, waren daar bijeen.

Koenraad III (1138—1152) werd den 7en Maart 1138 in deze kleine vergadering tot Duitsch koning gekozen en den 13en Maart te Aken door de pauselijke legaten gekroond.

Nog nimmer had er eene verkiezing plaats gehad zoo geheel in strijd met alle gebruiken en vormen. Zij had niet plaats gehad op den voorgeschreven tijd, ook niet in de stad, waar men gewoon was, dit te doen; slechts enkele vorsten waren opgekomen, niet alle stammen waren vertegenwoordigd geweest, niet ééne wet, niet ééne der oude gewoonten had men geëerbiedigd. Toch werd het waagstuk met schitterenden uitslag bekroond.

Wel kwam een aantal der vorsten tegen de keuze in verzet, doch de invloed der pauselijke gezanten deed hen elken tegenstand opgeven; bijna al de bisschoppen en de meeste vorsten berustten in het gebeurde. Alleen Hendrik de Stoutmoedige wilde eerst van geene toenadering weten; toen echter ook de Saksische grooten zich aan koning Koenraad onderwierpen, toen zelfs de keizerin Richenza met zijne verkiezing genoegen nam, toonde Hendrik zich geneigd in onderhandeling te treden.

Koenraad, die wel een dapper en onversaagd man was, doch er geene gewetenszaak van maakte, langs den weg van bedriegelijke onderhandelingen zijn doel te bereiken, wist den hertog door trouwelooze beloften te bewegen, hem de rijks-insigniën af te staan. Met dit doel verscheen Hendrik te Augsburg, bereid om de rechten van Koenraad te erkennen. Hij was vergezeld van eene talrijke krijgsbende. Zijne macht was in het oog des konings te groot, om binnen Augsburg de onderhandelingen voort te zetten, want Koenraad was niet alleen van plan, Hendrik tot onderwerping te nopen, hij wilde hem veel dieper vernederen, ja hem van zijne goederen berooven, om zoo dien gevaarlijken vijand voor altijd onschadelijk te maken. Derhalve deed hij, wat Lotharius tegenover de Hohenstaufen gedaan had; hij bepaalde, dat geen Duitsch vorst meer dan één hertogdom mocht bezitten. Hendrik moest dus het hertogdom Saksen afstaan aan Albrecht den Beer.

Hendrik weigerde echter dien eisch in te willigen; de onderhandelingen begonnen onstuimig te worden, en Koenraad duchtte, dat hij, indien het tot eene openlijke breuk met Hendrik kwam, door dezen gevangen zou worden genomen. Hij besloot derhalve, zich in alle stilte door de vlucht te redden. Op zekeren avond, nadat hij weer met Hendrik den Stoutmoedigen onderhandeld had, nam hij een vluchtig afscheid van hem en begaf zich naar zijn slaapvertrek, om zich, gelijk hij zeide, ter ruste te leggen. Kort daarop verliet hij de kamer weer, en vluchtte hij met eenige zijner volgelingen naar Wurtzburg; hier sprak hij op even onrechtvaardige als onbarmhartige wijze het vonnis der verbanning over Hendrik den Stoutmoedigen uit; den 25en December van het jaar 1138 droeg hij op den rijksdag te Goslar het hertogdom Saksen aan Albrecht den Beer op.

Deze onbillijke handeling, die zoowel in strijd was met de wet als met de gewoonte, moest natuurlijk een oorlog tengevolge hebben. Deze werd door de Hohenstaufen met veel talent en goeden uitslag gevoerd.

Daar de Beiersche grooten in verzet kwamen tegen den overmoedigen Hendrik en Koenraads partij omhelsden, behaalde deze spoedig belangrijke voordeelen; hij ontnam den hertog thans ook Beieren en droeg dit hertogdom op aan zijn stiefbroeder, den markgraaf Leopold van Oostenrijk.

Het geluk lachte den koning ook verder toe. Hertog Leopold bemachtigde Regensburg en onderwierp zonder veel moeite Beieren. Hendrik was

genoodzaakt de wijk te nemen naar Saksen; hier vond hij onder de edelen trouwe aanhangers. De Saksische adel schaarde zich rondom hem en verdreef Albrecht den Beer.

Hendriks macht begon weer te groeien en Koenraad besloot daarom, niet langer op het wapengeluk alleen te bouwen, maar met de tegenpartij in onderhandeling te treden. Men werd het eens omtrent een wapenstilstand, doch eer nog de vrede gesloten was, stierf Hendrik de Stoutmoedige op het onverwachtst, nauwelijks 37 jaar oud (20 October 1139). Daar zijn dood zulk eene bijzonder gelukkige gebeurtenis voor de Hohenstaufen was, verbreidde zich het gerucht dat de hertog vergiftigd was. Hendrik liet een tienjarigen zoon van denzelfden naam na, die later den bijnaam »de Leeuw" zou ontvangen." De knaap was de erfgenaam van Saksen; zijne grootmoeder Richenza en zijne moeder Geertruida voerden voor hem het bewind.

Albrecht de Beer meende met weinig inspanning een land te kunnen veroveren, aan welks hoofd een knaap en twee vrouwen stonden, en viel dus plunderend in Saksen; doch de Saksiche edelen vatten de wapenen op voor den onmondigen hertog en sloegen Albrecht krachtig af; deze zocht nu hulp bij Koenraad.

Ook in het hertogdom Beieren duurde de strijd voort, want de broeder van Hendrik den Stoutmoedigen, graaf Welf VI, maakte aanspraak op dat land, niet als erfdeel van zijn neef, maar voor zich zelf. Hij sloot een verbond met de vijanden van het Duitsche rijk, met de koningen Roger van Sicilië en Geisa van Hongarije, om Beieren voor zich te veroveren.

De oorlog brak met vernieuwde woede uit. Koning Koenraad en zijn broeder Frederik belegerden de stad Weinsberg, toen op den 21^{en} December 1140 graaf Welf met zijn leger opdaagde, om de vesting te ontzetten. Er ontstond een bloedige strijd, en in dezen begroetten de krijgers, gelijk men verhaalt, elkander het eerst met den kreet: »Hier Welf!" — »Hier Waiblingen!" een oorlogskreet, welke in de latere bloedige oorlogen, waardoor Duitschland en Italië gedurende de regeering der Hohenstaufen geteisterd werden, zoo menigmaal vernomen werd. De aanhangers der Hohenstaufen hadden den oorlogskreet »Waiblingen" ontleend aan den burcht van dien naam, aan de Rems gelegen, die aan het geslacht der Hohenstaufen toebehoorde, terwijl de kreet »Welf" doelde op den ouden geslachtsnaam van den Beierschen hertog. Bij de latere oorlogen der Hohenstaufen in Italië werden de oorlogvoerende partijen eveneens door de namen Waiblingen (Italiaansch Ghibellijnen) en Welfen (Italiaansch Guelfen) onderscheiden. Deze namen verkregen echter eene nog uitgebreider beteekenis: men verstond onder Ghibellijnen de aanhangers der keizerlijke macht, onder Guelfen de aanhangers van het pausdom; allen, die verlangden dat de geestelijke macht aan de wereldlijke overheid onderworpen zou zijn, dus allen, die den keizer als beschermheer der Italiaansche staten huldigden en den paus alleen het hoogste gezag in godsdienstzaken wilden zien opgedragen, werden Ghibellijnen genoemd, terwijl zij, die den paus als den eigenlijken opperheer in kerk en staat erkenden, en dus de macht der geestelijkheid boven die des keizers plaatsten, den naam van Guelfen ontvingen.

Toen voor Weinsberg de kreet: »hier Welf, hier Waiblingen!" voor de eerste maal weerklonk, voerde hij de Waiblingen ter overwinning. Welfs leger leed de nederlaag, de Hohenstaufen sloten de stad nog nauwer in.

Spoedig zagen de dappere verdedigers der stad in, dat alle weerstand vruchteloos was; zij verklaarden zich dus bereid tot de overgave. Koning Koenraad nam hiermede genoegen en veroorloofde den vrouwen, vrij uit de stad te trekken en zooveel van hare kostbaarheden mede te voeren, als zij op hare schouders konden dragen.

Nauwelijks was de vergunning des konings in de stad bekend geworden, of de poorten gingen open en een lange stoet van vrouwen sloeg den weg

naar Koenraads legerplaats in. Met groote verbazing ontdekten de soldaten der Hohenstaufen, dat de edele vrouwen hare kostbaarste bezitting op den rug droegen, en die kostbaarste have, die zij boven alles het eerst wilden redden, waren hare mannen! Iedere vrouw droeg haar echtvriend op den rug; de maagden droegen hare minnaars of hare broeders. Hertog Frederik werd boos: »Zoo was het genadewoord niet bedoeld," riep hij uit, »de bedriegelijke vrouwen willen ons verschalken!" Toen sprak echter Koenraad het echt-koninklijke woord: »Het woord eens konings mag niet verdraaid noch verwrongen worden!" Hij stond den vrouwen van Weinsberg toe, hare geliefden te redden en vergunde haar zelfs, de achtergebleven kleederen en kostbaarheden te gaan halen.

Ook na de inneming van Weinsberg duurde de oorlog in Zuid-Duitschland voort. Wel overleed Leopold van Oostenrijk kinderloos, doch Koenraad verhief zijn tweeden stiefbroeder, die wegens eene dikwijls door hem gebruikte uitdrukking: »Ja, zoo mij God helpe!" den zonderlingen bijnaam »Jasomirgott" ontvangen had, tot hertog van Beieren.

Om een eind te maken aan den oorlog, nam de koning de toevlucht tot vredelievende onderhandelingen en dong hij voor Hendrik Jasomirgott naar de hand van de zesentwintigjarige weduwe van Hendrik den Stoutmoedigen. Geertruida gaf hare toestemming tot deze verbintenis op voorwaarde, dat haar zoon Hendrik de Leeuw in het bezit van het hertogdom Saksen zou bevestigd worden. Markgraaf Albrecht de Beer werd schadeloos gesteld, doordien Brandenburg geheel en al onafhankelijk werd verklaard.

Het Pinksterfeest van het jaar 1142 was een vreugdefeest voor Duitschland; het volk hoopte eindelijk op een duurzamen vrede. En in waarheid namen de zaken eene meer vredelievende wending; doch die echtverbintenis leidde niet tot eene volkomen rust, want graaf Welf zette nog jaren lang den krijg tegen Hendrik Jasomirgott voort.

Door de langdurige veeten waren de Duitsche landen zwaar geteisterd; de overmacht des konings over de naburige volken, de Denen, Polen en Hongaren, beteekende weinig of niets meer. Koenraad waagde het derhalve niet, het voorbeeld van al de vroegere Duitsche koningen te volgen en zich naar Italië te begeven, om daar de Romeinsche keizerskroon te halen, ofschoon op dat tijdstip het uitzicht op de uitbreiding van de macht der Duitschers in het zuiden zeer gunstig scheen.

Paus Anacletus II was in 1138 gestorven en de in zijne plaats verkozen paus Victor III had zich aan paus Innocentius II onderworpen. Al was deze thans weder de eenige paus, hij had toch door de onderwerping van zijne tegenpartij nog weinig gewonnen, want zijne heerschappij werd door eene omwenteling in den boezem der kerk zelf bedreigd.

Terwijl de beide pausen om het geestelijk oppergezag strijd voerden, had de geestelijkheid te Rome zich door haar schandelijk levensgedrag de verachting des volks op den hals gehaald. De kardinalen en bisschoppen hielden eene even schitterende hofhouding als wereldlijke vorsten, zij waren hoovaardig, verkwistend en omkoopbaar. Voor geld hadden zij hun zegen voor allen veil, voor geld schonken zij iederen misdadiger absolutie, terwijl zij zich zelf aan de grootste zedeloosheid schuldig maakten. Zelfs de trouwste aanhangers der kerk waren verontwaardigd over zulk een wangedrag, over een spotten met het heiligste, als waaraan de ontaarde priesterschap zich schuldig maakte.

In deze dagen was in Frankrijk Petrus Abaelardus als onversaagd hervormer opgetreden; hij had het eerst gewaagd, de stelling luide te verkonden, dat de rede boven het geloof moest gaan, hij was de grondlegger van het Christelijk rationalisme. Abaelards ijverigste leerling en geestverwant, Arnold van Brescia, kwam naar Italië. Door zijn reinen levenswandel en door zijne schitterende welsprekendheid verwierf hij zich spoedig de achting en

liefde van het volk. Wat hij leerde was zoo eenvoudig en duidelijk, zoo edel en waarachtig vroom, dat het beste deel des volks zich spoedig bij hem aansloot.

Hij eischte, dat de geestelijken zich alleen zouden wijden aan hunne godsdienstige roeping, dat zij zich niet zouden inlaten met wereldsche zaken, dat zij, het voetspoor der apostelen volgend, afstand zouden doen van alle kerkelijke bezittingen en van alle wereldlijk gezag; door die wereldlijke macht — zoo beweerde Arnold — werd de geestelijkheid vervreemd van de reinheid der oorspronkelijke kerk en tot ondeugd en brooddronkenheid verlokt.

Geen geestelijke mocht volgens hem voortaan eenigen eigendom bezitten, geen bisschop wereldlijke leenen aannemen; het wereldlijke kwam den vorsten toe, het geestelijke der kerk. Deze moest alleen van de offers en tienden der vrome geloovigen bestaan en over de wereld een geestelijk gezag voeren, hetwelk haar ook door de vorsten bereidvaardig zou worden toegestaan.

Toen Arnold voor het eerst in Boven-Italië met die prediking optrad, werd hij door het volk met luide toejuichingen begroet. De steden van Lombardije, die onder de willekeurige regeering der bisschoppen veel hadden geleden, konden niets vuriger wenschen, dan dat der geestelijkheid alle wereldlijk gezag ontnomen werd. Zij herinnerden zich de macht der voormalige republieken, met welke Arnold van Brescia de stadsgemeenten vergeleek, en vormden het besluit om zich opnieuw de vrijheid hunner vaderen te verwerven.

Arnolds pogingen werden met uitstekend gevolg bekroond. Toch delfde hij ten slotte het onderspit tegenover de geestelijkheid. Innocentius, die zich eindelijk, na lange en hoogloopende twisten met koning Roger van Sicilië verzoend had, belegde op het Lateraan eene groote synode, om op deze tegen Arnold van Brescia eene aanklacht wegens het verbreiden van kettersche leerstellingen in te dienen. Zulk eene aanklacht moest in die dagen zonder twijfel op eene veroordeeling uitloopen; Arnold zag zich derhalve genoopt de wijk naar het buitenland te nemen.

Doch hoewel hij Italië verlaten had, droeg zijn woord toch vruchten, want het was in het hart der natie doorgedrongen. Rome's inwoners besloten, de groote daden hunner voorvaderen in de oudheid na te volgen, een einde te maken aan de pauselijke heerschappij en de republiek weder in te voeren. Het volk kwam op het Capitool bijeen, koos een senaat en een patriciër en gaf den paus te kennen, dat zijne wereldsche heerschappij geëindigd was.

Tevergeefs poogden Innocentius en zijn opvolger Celestinus het oproerige volk ten onder te brengen, ook Celestinus' opvolger, Lucius II, was even machteloos als zijne voorgangers. Toen deze, om de republikeinen te tuchtigen, het Capitool bestormde, werd hij afgeslagen en stierf aan de bekomen wonden.

Rome's inwoners hadden gezegevierd: Arnold van Brescia kon weder de eeuwige stad betreden en zich aan het hoofd van het volk plaatsen. Men besloot thans de republiek te herstellen op denzelfden voet, waarop zij in vroegeren tijd had bestaan; een senaat, die 100 leden telde, benevens twee consuls, zouden, gelijk weleer, aan het hoofd van het gemeenebest staan. Ook de ridderstand en de macht der curiën werd opnieuw in het leven geroepen.

Eugenius III, de nieuw gekozen paus, was niet in staat zijn gezag bij het volk te doen gelden; hij moest de wijk nemen naar Frankrijk. Rome's inwoners, verrukt over hunne zegepraal, wendden zich tot Koenraad en drongen bij dezen er op aan, dat hij naar Rome zou komen, om van hier uit de wereld als Romeinsch keizer te beheerschen. Niet aan de Romeinsche republiek, gelijk zij vóór de heerschappij der keizers bestaan had, dachten de Romeinen in die dagen, — dit kenmerkt geheel en al den geest van dien tijd — maar aan de dagen van Augustus, toen republikeinsche en monarchale instellingen hand aan hand gingen.

Koning Koenraad weigerde aan deze uitnoodiging gehoor te geven; hij kende aan den eenen kant de ontrouw en wispelturigheid van Rome's adel en volk, en aan den anderen kant had hij ook vast besloten in Duitschland te blijven, om de koninklijke macht in zijn eigen rijk te bevestigen en uit te breiden. Hij had toen niet het minste voorgevoel, dat hij spoedig genoeg gedwongen zou worden een krijgstocht te ondernemen tegen een rijk, dat veel verder van het zijne verwijderd was dan Italië.

Op dit tijdstip verbreidde zich de mare door Europa, dat Edessa door Noereddin veroverd en verwoest was. Deze tijding vervulde het gansche Westen met nameloozen schrik en deed de vrees geboren worden, dat het koninkrijk Jeruzalem ten laatste, evenals Edessa, den Muzelmannen weer in handen zou vallen, indien de Christenen in het Heilige land geene versterking uit Europa ontvingen.

De koning van Jeruzalem en zijne baronnen zonden dringende brieven naar Frankrijk en spoorden de Fransche ridders aan om hen met hun onoverwinnelijk zwaard bij de verdrijving der Saracenen te ondersteunen. Op eenmaal ontwaakte opnieuw die alles trotseerende geloofsmoed, die sedert eene reeks van jaren bijna geheel scheen ingesluimerd. Velen, die reeds vroeger in Palestina geweest, doch voor de gevaren teruggedeinsd waren, besloten opnieuw het kruis aan te nemen. Anderen, die onder de eene of andere zonde gebukt gingen, meenden deze door een kruistocht te kunnen uitwisschen.

Tot deze zondaars behoorde ook de jonge koning Lodewijk VII van Frankrijk, die kort te voren in den krijg eene stad stormenderhand ingenomen en eene kerk in brand gestoken had, bij welke gelegenheid 1300 menschen door de vlammen verteerd waren. Deze schandelijke daad pijnigde het geweten van den jongen vorst, en om vergiffenis voor zijne zonden te erlangen, besloot hij een tocht naar het Heilige land te ondernemen.

Paus Eugenius III gaf hiertoe gaarne zijne toestemming, hij riep zelfs alle gelooviгen tot den kruistocht op en zijne roepstem vond gehoor bij een groot deel der Christenen. Van meer uitwerking echter dan het woord van den paus was dat van een geestelijke, die reeds in dezen tijd in den reuk van heiligheid stond, te weten de heilige Bernard, abt van Clairvaux, de meest vermaarde der geestelijken van de twaalfde eeuw.

Bernard, een afstammeling van een oud adellijk geslacht, was in het jaar 1091 te Fontaines in Bourgondië geboren. Frederik Raumer deelt ons in zijne »Geschiedenis van de Hohenstaufen en hun tijd" het volgende omtrent Bernards kinderjaren mede:

Zijn vader Fecelin stond bekend als een wakker en godvruchtig krijgsheld, zijne moeder, Aloïsia van Montberry, trok zich geheel terug van de wereldsche zaken, om zich aan werken der vroomheid te wijden en vereenigde in de laatste jaren haars levens de bezigheden van eene huismoeder met de plichten eener non. Reeds in zijne jeugd onderscheidde Bernard zich door vlijt, eenvoudigheid, bedaardheid van karakter, nadenkendheid en gehoorzaamheid; hij beheerschte zich in de jaren, waarin vele begeerlijkheden den mensch het sterkst plegen te verlokken zoozeer, dat zijn aanleg in de eene of andere richting iets groots beloofde voort te brengen.

Weldra oefenden zijne gemoedsstemming en zijn woord zulk een machtigen en gunstigen invloed uit, dat 30 zijner vrienden en verwanten den twee-en-twintigjarigen jongeling naar het klooster te Cisteaux (Cistercium) volgden en reeds twee jaar later was hij abt van het door hem gestichte klooster Clairvaux. Weleer werd deze akelige woestenij het »Weemoedsdal" genoemd, waarschijnlijk omdat roovers van daar uit meermalen reizigers overvallen hadden, en ook thans waren de grootste moed en volharding noodig, om eene natuur, die zoo krachtig tot ernstige overpeinzing uitlokte, datgene te doen opleveren, wat de eerste levensbehoeften van den mensch vereischen.

Bernards vader en zijne vijf broeders namen de een na den ander de monnikspij aan, en toen zijne zuster hem eens in sierlijke kleederdracht en in gezelschap van verscheiden andere personen bezoeken wilde, sprak hij haar eerst toe, nadat zij ootmoedig beloofd had, zich te zullen verbeteren en den levenswandel harer moeder na te volgen.

Omtrent spijs, drank, kleeding en andere aardsche genietingen was Bernard geheel onverschillig; elk oogenblik, dat aan den slaap werd gewijd, was in zijn oog levensverlies, en al nam hij ook met blijmoedige onderwerping deel aan eenvoudigen handenarbeid, toch was het lezen en overdenken van de Schrift zijne voornaamste bezigheid; de velden en bosschen bezocht hij alleen, wijl de Geest Gods daar het krachtigst en levendigst tot hem sprak. Al scheen het, dat zijn van nature reeds zwak en door deze strenge leefwijze nog meer uitgeput lichaam hem alleen voor een bespiegelend leven geschikt maakte, toch was zijne stem sterk genoeg om hem te veroorloven als prediker op te treden; alles wat hij sprak of schreef was zoo juist van pas voor elken stand en iedere omstandigheid, dat hij, nadat zijn roem allengs verder was verbreid, met menschen uit schier alle landen der Christenheid betrekkingen aanknoopte, zoodat bijna de geheele beschaafde wereld den invloed zijner werkzaamheid onderging. En dit geschiedde, naar men zeide, niet alleen op natuurlijke wijze, maar ook door wonderen van allerlei aard.

Volgens het verhaal zijner vereerders genas hij zieken, lammen, blinden en dooven; hij profeteerde, wekte dooden op of redde ook wel door het teeken des kruises hazen uit de macht der honden, vogels uit den klauw der haviken; hij verhinderde bij het schrijven regendroppels op het papier te vallen en dergelijke dingen meer.

Hoe men ook over die wonderverhalen denke, een feit, dat in dezen tijd het sterkst in Bernards leven op den voorgrond treedt, moeten echter allen met eerbied erkennen. Hij, een arm, machteloos monnik, bestuurde het gedrag van koningen en pausen. Niet alleen uiterlijk aanzien, niet alleen de scherpte des zwaards besliste alzoo in de belangrijkste aangelegenheden; maar de zedelijke kracht van den innerlijken mensch, de kracht der godgewijde gemoedsstemming, de kracht van het goddelijk woord oefende zoowel op aanzienlijken als op geringen een onweerstaanbaren invloed uit en bracht de gansche wereld in beweging of tot rust.

Gedurende den strijd, waardoor de kerk verscheurd werd, was de heilige Bernard de hechtste steun van paus Innocentius geweest; hij had in diens belang in Frankrijk zijn invloed aangewend en koning Lodewijk VI overgehaald zich voor Innocentius te verklaren; te Luik, bij eene persoonlijke samenkomst van den paus met Lotharius, was hij tegenwoordig geweest en zijn woord had ook hier eene beslissende uitwerking gehad.

De opvolgers van Innocentius II schatten derhalve den heiligen man hoog. Eugenius III, die zijn leerling was geweest, legde zelfs openlijk zijn onbepaalden eerbied voor hem aan den dag; hij volgde meestal den raad van den heiligen man, en niemand anders meende hij ook den last te kunnen opdragen om het kruis te prediken, dan hem, wiens priesters en leeken blindelings gehoorzaamden.

Bernard belegde op Paschen van het jaar 1146 te Vezelay eene volksvergadering. Eene menigte schildknapen, ridders en landlieden daagde op. Op eene uitgestrekte vlakte, aan de helling van een berg op den weg naar Auxerre, werd eene houten stellage opgeslagen en van hier sprak Bernard het volk toe.

In deze groote en schitterende vergadering ontvingen het eerst koning Lodewijk, diens gemalin Leonore, alsmede de baronnen, die zich aan God gewijd hadden, uit de handen van den heilige de door den paus gezonden kruisen; vervolgens stelde Bernard den jeugdigen koning, met het kruis versierd, aan het volk voor en wekte dit tot navolging op,

De donderende kreet: »God wil het!" weerklonk weer uit duizenden monden. Slechts met veel moeite kon Bernard den brief van paus Eugenius voorlezen, want met onstuimig geschreeuw naderden de mannen uit het volk de tribune, om uit de handen van den heilige het kruis aan te nemen; hij werd belet verder te spreken en had binnen weinige oogenblikken zijn voorraad kruisen uitgedeeld. Met iederen dag werd de geestdrift meer algemeen en immer spoedden zich nieuwe volksmassa's naar Vezelay.

Bernard was eindelijk genoodzaakt, wijl zijn voorraad kruisen geheel was uitgeput, zijne kleederen voor dit doel te verknippen, ten einde aan de begeerte van het volk te voldoen.

Eer de vergadering uiteenging, gaf koning Lodewijk te kennen, dat hij in het aanstaande voorjaar den tocht naar het Heilige land zou aanvaarden; alle bedevaartgangers moesten zich gereed maken om hem derwaarts te volgen.

Deze schitterende uitslag, waarmede de pogingen van den heiligen Bernard bekroond werden, is des te opmerkelijker, wijl de omstandigheden, waaronder hij optrad, voor hem niet zoo gunstig waren als vroeger voor Peter van Amiens. Vóór den eersten kruistocht peilden de avontuurlijke Franschen volstrekt niet den omvang van het besluit, dat zij hadden opgevat; zij wisten niets van de gevaren en ontberingen, waarmede zij zouden te kampen hebben. Een kruistocht was in hun oog niet meer of minder gevaarlijk dan eene andere onderneming van dien aard; het uitlokkend vooruitzicht op oorlogsbuit, in het verre land vol fabelachtige schatten, spoorde velen aan om het kruis aan te nemen.

Doch sedert die dagen had het treurig lot der honderdduizenden dapperen, die door honger en ziekte ellendig waren omgekomen of die in schandelijke slavernij hun bestaan moesten voortsleepen, den lust tot zulk een avontuurlijken tocht merkbaar bekoeld.

Alleen de vurige taal van den heiligen Bernard was in staat andermaal eene geestdrift op te wekken, gelijk zich ten tijde van Peter van Amiens had geopenbaard.

De oude kreet: »God wil het!" weerklonk opnieuw in Frankrijk met dezelfde geestdrift van weleer; van hier uit verbreidde die stemming zich over den Rijn naar Duitschland, om ook daar duizendvoudigen weerklank te vinden.

Dewijl paus Eugenius III in eene bul verklaard had, dat allen, die het kruis aannamen, van het betalen hunner schulden zouden ontslagen zijn, boden zich vele Duitschers aan, die zich op deze wijze het gemakkelijkst aan hunne verplichtingen meenden te kunnen onttrekken. Ook de talrijke rooverbenden, die zich in dien tijd in Duitschland ophielden en alle groote wegen onveilig maakten, alsmede de dieven en sluipmoordenaars, die door de wet vervolgd werden, verwierven zich straffeloosheid door hun besluit, om mede naar het Heilige land te trekken.

Doch behalve dit laag gespuis trof men ook vele brave en dappere krijgers aan, die door eene waarlijk zuivere godsdienstige geestdrift tot dien stap bewogen werden.

Evenals bij den eersten kruistocht keerde ook ditmaal de dweepzieke geloofsijver der strijders Gods zich het eerst tegen de ongelukkige Joden. In de Rijnlanden vuurde een monnik, Rudolf genaamd, die zich voor een gezant van den heiligen Bernard uitgaf, het volk tot aanneming van het kruis en tevens tot vervolging van de Joden aan.

Ook in Frankrijk overvielen vele bedevaartgangers de verachte Joden, doch de vrome abt van het klooster Cluny, Peter de Eerwaardige, trok zich het lot der vervolgden aan. Hij richtte tot koning Lodewijk een uitvoerig schrijven, waarin hij met vele plaatsen uit de Heilige schrift bewees, dat God den dood der Joden niet eischte, maar hun tot rechtvaardige straf voor hunne zonden en voor het kruisigen van Christus een lot beschoren

had, dat erger was dan de dood, namelijk om, evenals Kaïn, immer gejaagd en verontrust op aarde rond te zwerven.

Doch al wenschte de eerwaardige abt den dood der Joden niet, toch meende hij dat het billijk was, hun datgene te ontnemen, wat zij niet door landbouw, door geregelden krijgsdienst of door eenige andere eerlijke en nuttige bezigheid, maar door oneerlijke praktijken tegenover de Christenen of door het helen van gestolen goederen verworven hadden, ten einde die schatten tot uitbreiding van de Christelijke leer aan te wenden. Hij drong er op aan, dat de Christen-strijders, die thans uit liefde tot Christus de Saracenen gingen bekampen, hunne aardsche goederen zoudeu veil hebben, maar ook de op misdadige wijze verworven rijkdommen der Joden niet zouden sparen, opdat het geld van dit godslasterlijk volk den Christenen te stade mocht komen, ter onderdrukking van den euvelmoed der Muzelmannen.

En zoo geschiedde het ook. De practische denkbeelden van den abt vonden bij de ridders en grooten van Frankrijk den meesten bijval. De Joden mochten zich gelukkig achten, indien zij door zware geldelijke offers hun leven konden koopen.

Reiner en minder baatzuchtig was de ijver, waarmede Bernard van Clairvaux zich het lot der Joden aantrok. Met al de kracht zijner welsprekendheid wendde hij zich tot de groote menigte, om haar tot barmhartigheid tegenover die ongelukkigen op te wekken. Hij bracht dien dweepzieken vervolgers onder het oog, dat de kerk eene veel schitterender zegepraal op de Joden behaalde, wanneer zij hen van hunne dwaling overtuigde en hen bekeerde, dan wanneer zij hen op eenmaal door de scherpte van het zwaard uitroeide; de Kerkvaders zouden toch nooit het gebed voor het verblinde volk, dat God de Heer de schellen van hunne oogen mocht doen vallen, opdat zij het licht der waarheid zouden erkennen, hebben ontboezemd, indien God hun ondergang en hun verderf wilde.

Ook aan den aartsbisschop van Mainz schreef Bernard, om zijn diep leedwezen te kennen te geven over de wreedheid, waarmede de Joden in Duitschland vervolgd werden; tevens sprak hij zijne groote ontevredenheid uit over den vermetelen monnik Rudolf, die eigendunkelijk zijn klooster verlaten had, om her- en derwaarts rond te reizen en eenvoudige Christenen tot moord en doodslag aan te hitsen.

Toen echter Rudolf voortging, de vervolging tegen de Joden te prediken, besloot Bernard, ondanks zijn zwak lichaamsgestel, bij ruw najaarsweder eene reis te ondernemen naar Duitschland, om in persoon paal en perk te stellen aan de uitroeiing der Joden, en tevens ook om koning Koenraad in diens paleis te Frankfort a/M. te bezoeken en hem te bewegen, met de Duitsche vorsten naar Palestina te trekken.

De reis van den heiligen man was een ware triomftocht, het volk kwam van heinde en ver toegestroomd en verdrong zich rondom zijn wagen, om zijn zegen te ontvangen.

Men verhaalt, dat op deze reis tal van wonderen door hem verricht zijn. *)

---

*) Wilken deelt ons onder anderen het volgende staaltje mede:

Te Freiburg in Breisgau waren het aanvankelijk alleen de armen, die het kruis aannamen; de rijken, onder welke velen een losbandig en berispelijk leven leidden, betoonden niet de minste geestdrift.

Toen riep Bernard God in het gebed om verbetering van hun verstokt gemoed aan, en de grootste spotters onder den adel van Freiburg namen spoedig het kruis aan. Een verstokte en goddelooze schildknaap van den jeugdigen ridder Hendrik aldaar, in wiens huis Bernard zijn intrek had genomen, werd door een wonder bekeerd. Deze knaap weigerde niet alleen, zelf het kruis aan te nemen, maar liet zich zelfs op onbetamelijke wijze uit over zijn heer, die zich aan den dienst des Heilands had gewijd, toen hij hem buiten de stad aan de zijde van den heiligen Bernard zag rijden. Op hetzelfde oogenblik werd eene lamme

Alleen het aanraken van een kleed, dat de heilige gedragen had, was, volgens het volksbijgeloof, voldoende om elke ziekte te genezen. Bernard kwam daardoor meermalen in ongelegenheid, wijl de dweepzieke menigte hem in de volle beteekenis van het woord de kleederen van het lijf scheurde, om door een stuk daarvan de weldaad der genezing deelachtig te worden. De vermaningen van den heiligen man droegen ook in Duitschland goede vruchten; zoowel een groot aantal ridders en schildknapen als vele duizenden uit het volk lieten zich bewegen het kruis aan te nemen, en ook de vervolgingen der Joden, welke Koenraad III tot nog toe tevergeefs beproefd had te verhinderen, hielden op. Rudolf moest zich in zijn klooster terugtrekken.

Minder gemakkelijk viel het Bernard, den koning zelf tot deelneming aan den kruistocht te bewegen. Koenraad III gaf bij een mondeling onderhoud te Frankfort slechts ontwijkende antwoorden; eene bepaalde belofte wilde hij niet afleggen. Bernard echter gaf den moed niet op; hij volgde den koning naar Spiers, waar deze het kerstfeest vierde. Na de mis richtte Bernard zich met eene dringende vermaning tot vorst en volk om het kruis aan te nemen; vervolgens wendde hij zijne rede vol vuur en geestdrift op eens persoonlijk tot den koning en sprak zoo overtuigend, zoo roerend, dat Koenraad niet in staat was nog langer weerstand te bieden. Overweldigd door de gedachte, dat God zelf door den mond van den heilige tot hem sprak, verzocht hij dezen onder tranen, ook hem het kruis op den schouder te hechten.

Bernard voldeed onmiddellijk aan dat verzoek; van het altaar af stelde hij hem de geheiligde banier ter hand. Bezield door dezelfde geestdrift als de koning, verklaarden zich ook de meeste Duitsche vorsten bereid om het kruis aan te nemen. Zelfs des konings neef, de jonge hertog Frederik Barbarossa van Zwaben, de eenige zoon van hertog Frederik, kon den aandrang zijns harten niet wederstaan, en besloot zijn oom te volgen, niettegenstaande zijn vader op dit oogenblik ernstig ziek was. Welf VI, Koenraads voormalige tegenstander, maakte evenmin bezwaar om met de Hohenstaufen naar Palestina te trekken.

Allerwege in Duitschland rustte men zich tot den kruistocht toe. Duizenden, ja tienduizenden schaarden zich rondom hunne vanen; zelfs vrouwen wilden tegen de ongeloovigen kampen. Overal zag men bonte troepen van geharnaste mannen en met lansen gewapende vrouwen.

Ook in Noord-Duitschland namen vele vorsten en ridders het kruis aan, niet om naar het heilige land te trekken, maar om de heidensche Wenden te bestrijden en dezen tot het Christendom te bekeeren.

De Wenden, die onder de regeering der Otto's het Christendom hadden omhelsd, waren reeds sinds lang tot den godsdienst hunner vaderen terugge-

---

vrouw in de nabijheid des ridders gebracht; Hendrik hief haar onmiddellijk op zijn paard, om haar bij Bernard te brengen, opdat deze haar mocht genezen. Nu schold de eervergeten knaap nog heviger op zijn heer, wijl deze met zulk een toovenaar, booswicht en menschenverleider, als die oude monnik was, zich inliet. Ridder Hendrik richtte zich nu tot zijn dienaar en beloofde dezen, hem het paard waarop hij reed, te zullen schenken, indien der lamme vrouw niet terstond, door den zegen van den vromen abt, het vermogen om hare beenen te gebruiken teruggegeven werd. Met een spottenden lach verheugde de dienaar zich reeds vooraf in het bezit van het paard, — toen het wonder voor zijne oogen plaats had. Nu werd hij door zulk een schrik bevangen, dat hij voor dood ter aarde stortte. Terstond deelde ridder Hendrik aan Bernard het gebeurde mede. Deze hernam: «God verhoede, dat een mensch door mij sterve!" Onverwijld begaf hij zich naar den knaap, bad in stilte voor hem en gebood hem toen, op te staan. Zoodra de knaap weder tot bezinning was gekomen, verzekerde hij zelf, dat hij dood en reeds op weg naar de hel geweest, maar alleen door de hulp van den heiligen man gered was Toen nu eenige omstanders hem aanspoorden om het kruis aan te nemen, volgde hij zonder aarzelen hun raad. Men zegt, dat de waarheid van dit wonderverhaal bevestigd is door ridder Hendrik, die op den pelgrimstocht de gelofte aflegde, om in de orde van den heiligen Bernard te treden en die later dan ook monnik in het klooster van Clairvaux werd.

keerd. Overal in Mecklenburg, Pommeren, Holstein enz. waren de Wendische stammen in opstand gekomen; zij hadden de kerken verbrand, de Christen-priesters op de altaren hunner heidensche afgoden geslacht en elk spoor van het Christendom onder hen uitgeroeid.

Te Arcona op het eiland Rugen stond de heiligste tempel der Wenden, en in dit gebouw bevond zich het beeld van den god Swantewit, die met vier hoofden werd voorgesteld. Dezen afgod aanbaden al de verschillende stammen; ook brachten zij tot hem het goud en zilver, dat zij uit de kerken der Christenen geroofd hadden.

Van Holstein af tot Dantzig toe hadden de Wenden in de landen aan de Oost-Zee zich onafhankelijk gemaakt; hierdoor waren eene menigte kleine Slavische staten ontstaan, die echter alle één middelpunt, den heidenschen tempel te Arcona, hadden.

De gewesten en steden der Christenen hadden veel van die roofzieke heidensche naburen te lijden; Lubeck vooral werd herhaaldelijk door hen ingenomen en verwoest.

Tegen deze vijanden der Christenheid meenden, met goedvinden der Noordduitsche bisschoppen, de vorsten en ridders het kruis te moeten aannemen; zij beschouwden dien tocht naar het Noorden niet alleen als minder gevaarlijk, maar ook als even verdienstelijk als de tocht naar het Heilige land.

Onder aanvoering van den jeugdigen hertog Hendrik den Leeuw, van Albrecht den Beer van Brandenburg, van Koenraad van Wettin en anderen kwam een geducht leger onder de wapenen, dat tegen de Wenden oprukte.

Toch behaalde deze legermacht weinig voordeelen, want deels waren de verschillende hoofden onderling niet eensgezind, deels werd het voortrukken der Christen-strijders op 's vijands grondgebied schier onmogelijk gemaakt door diepe moerassen en ondoordringbare wouden, deels ook bevonden zich de Wendische steden Demmin en Stettin in zulk een geduchten staat van tegenweer, dat zij aan alle aanvallen der Christenen weerstand boden. Eene vrij onbepaalde belofte, dat de Wenden het Christendom aannemen en de Christelijke gevangenen in vrijheid stellen zouden, was alles, wat bij den vrede door de Noordduitsche vorsten kon bedongen worden.

Veel ongelukkiger dan deze tocht zou die van koning Koenraad tegen de Saracenen afloopen. Koenraad had een ontzaglijk leger op de been gebracht; het bestond uit meer dan 70,000 zwaar gewapende ruiters en bovendien uit eene onafzienbare menigte voetknechten. Voordat de koning naar het heilige land trok, stelde hij orde op de regeering in Duitschland. Hij droeg deze op aan zijn jeugdigen zoon Hendrik, die reeds vroeger tot koning was verkozen; Koenraads oude en vertrouwde dienaar Wibald, abt van Corvey, was intusschen met het beleid der regeering belast.

Wibald, die reeds sedert lang 's konings beproefde raadsman was, rechtvaardigde ook thans volkomen het vertrouwen, dat Koenraad in hem stelde.

Tegen het einde van April des jaars 1147 ging het Duitsche leger naar het Oosten op marsch. Koenraad stond aan het hoofd en werd vergezeld door zijn neef Frederik Barbarossa, die later keizer is geworden, door zijn half-broeder, bisschop Otto van Freisingen, door hertog Welf VI en vele andere Duitsche vorsten.

Het leger trok door Hongarije naar het Grieksche rijk, waar sedert het jaar 1143 keizer Emanuel I regeerde.

Deze was gehuwd met Irene, eene zuster van Koenraads gemalin, en derhalve door banden van bloedverwantschap met den Duitschen koning verbonden. Koenraad hoopte nog te meer op eene vriendelijke ontvangst, wijl hij in den keizer een bondgenoot zag; reeds vroeger waren er tusschen hen onderhandelingen gevoerd over een oorlog, door de Duitschers en de Grieken gemeenschappelijk tegen koning Roger II van Sicilië te ondernemen, welke vorst voor beide landen even gevaarlijk was.

De Duitsche koning zag zich in zijne verwachting bitter teleurgesteld. Emanuël wantrouwde de kruisvaarders, die van hun kant de Grieken op hun tocht door het land bijna als vijanden beschouwden. Het kwam meermalen tot bloedige twisten en reeds in Griekenland onderging het leger zware verliezen. Bovendien ging, ten gevolge van een vreeselijken orkaan, het grootste gedeelte van de proviand te loor, en toen de Duitsche krijgers eindelijk den voet zetten op de Aziatische kust, ontbrak het hun aan de eerste levensbehoeften.

Waren de uitzichten op een goeden uitslag alles behalve gunstig, deze toestand werd nog verergerd door de oneenigheid, welke onder de vorsten ontstond over de keuze van den weg naar Jeruzalem. Koning Koenraad was van oordeel, dat de weg, welk door Phrygië naar Antiochië voerde, en die ook door de eerste kruisvaarders gevolgd was, hen het zekerst tot hun doel zou leiden. Bisschop Otto van Freisingen echter meende, dat het leger over Ephesus en verder langs de zeekust trekken moest; al had men zoo doende een grooteren afstand af te leggen, aan den anderen kant konden zich de kruisvaarders met te minder moeite proviandeeren.

De onverzettelijke bisschop bleef bij zijne meening volharden; deze twist kon alleen bijgelegd worden, wanneer het leger zich splitste.

Otto sloeg, aan het hoofd van eene kleine legerafdeeling, den door hem voorgeslagen weg in; Koenraad volgde den zijnen.

De bisschop had er op gerekend, in de Grieksche steden, die hij moest aandoen, rustpunten en voorraad van levensmiddelen te vinden; doch waar hij ook kwam, overal wezen de Grieken hem af. Zij lieten de kruisvaarders niet eens binnen hunne steden toe; slechts tegen gereed geld verkochten zij hun de noodzakelijkste levensmiddelen en hierbij bedrogen zij de arme Christen-strijders op schaamtelooze wijze.

Voor grof geld werd hun eene karige hoeveelheid spijs van de muren der stad aan touwen neergelaten, en dit geschiedde niet eerder dan nadat zij het geld op dezelfde wijze omhoog hadden gezonden. Menig schurkachtige Griek trok aan zijn touw het geld van een armen en hongerigen kruisvaarder omhoog en ging dan, terwijl deze tevergeefs stond te wachten, vol vreugde over het gepleegd bedrog en grijnslachend over het jammeren en klagen of het verwenschen en beschimpen der bedrogenen, zijns weegs.

Vele kruisvaarders werden, en wel op aansporen van den bedriegelijken keizer, gelijk vele Grieken althans beweerden, door meel, waaronder kalk gemengd was, vergiftigd. Kruisvaarders, die zich van het leger gescheiden hadden, om alleen rond te zwerven, werden stelselmatig door sluwe Grieksche wervers vervolgd, die, gebruik makende van den nood en de vertwijfeling der hongerigen, hen door allerlei list, door bedriegelijke beloften, door schoonklinkende en huichelachtige redenen ontrouw maakten aan hunne heilige gelofte en hen tot den dienst van den Griekschen keizer overhaalden. Lichtgewapende Grieksche benden zwierven bestendig in de nabijheid van het leger rond en lieten geene gelegenheid om den kruisvaarders schade toe te brengen, ongebruikt voorbijgaan. Vooral waar dit in het verborgen en zonder vrees voor de wraak der Christenen kon geschieden, gelijk in holle wegen en enge bergpassen, vonden vele dappere kruisvaarders door de pijlen van sluipmoordenaars den dood. De gidsen, die door eenige stadhouders des keizers met huichelachtige voorkomendheid den vorsten waren toegezonden, brachten met opzet het leger op den dwaalweg. De verraderlijke stadhouder van Laodicea liet zelfs de legerafdeeling van den dapperen Duitschen graaf Bernard in eene hinderlaag der Turken voeren, en deelde, nadat de meesten der kruisvaarders een jammerlijken dood gestorven waren, met de Muzelmannen den buit. Door dit schandelijk en verraderlijk gedrag der Grieken werd het voortreffelijke leger grootendeels vernietigd; slechts een gering overschot bereikte de grenzen van Syrië.

Nog veel vreeselijker was het lot van het leger, dat onder koning Koenraad zelf naar Iconium voortrukte.

Keizer Emanuël had kort te voren een bestand voor 12 jaren met den sultan van Iconium gesloten. Men heeft allen grond om te vooronderstellen, dat de keizer heimelijk in verstandhouding stond met de vijanden der Christenheid, en dat hij den gidsen der kruisvaarders bepaaldelijk bevolen had, dezen te verraden. Zeker is het, dat de Grieksche gidsen de Duitschers op dwaalwegen voerden, en dat zij op eenmaal verdwenen, zoodra de ongelukkige kruisvaarders zich in eene akelige woestenij bevonden.

Eene onbeschrijfelijke ellende ontstond in het leger; men had gebrek aan alle mogelijke mondbehoeften en bovendien werden de Christenen van alle zijden bestookt door ontelbare benden lichtgewapende Turksche ruiters, welke de zwaargewapende ridders onmogelijk bij hun overhaasten aftocht konden nazetten.

Door deze onophoudelijke aanvallen werden de kruisvaarders bijna tot vertwijfeling gebracht. De koning zag zich tot den terugtocht genoopt; hij kon dezen alleen ten koste van de zwaarste verliezen volvoeren: bijna het gansche leger kwam op den terugmarsch jammerlijk om. Met slechts 700 man bereikte Koenraad eindelijk de stad Nicaeä, doch ook hier vond hij geene vriendelijke ontvangst; de Duitschers moesten het laatste, dat zij bezaten, sommigen zelfs hunne wapenen verkoopen, om de allernoodzakelijkste levensmiddelen te kunnen bekomen.

Korten tijd voor dezen ongelukkigen afloop van den kruistocht was koning Lodewijk VII van Frankrijk met eene legermacht van ongeveer 60,000 man bij Constantinopel aangekomen. De keizer ontving de Franschen met meer voorkomendheid dan de Duitschers, dewijl de Fransche ridders zich bereid betoonden om hem den eed van hulde te zweren.

Het Fransche leger stak naar Azie over en ontmoette in de nabijheid van Nicaeä de armzalige overblijfselen van de bijna vernielde krijgsmacht der Duitschers.

Koning Lodewijk besloot, toen hij het rampzalig lot der Duitschers vernam, den weg over Smyrna naar Ephesus te volgen.

Aldus vereenigd rukten Duitschers en Franschen voorwaarts, doch spoedig ontwaakte de natuurlijke naijver tusschen de beide natiën; ook de beide koningen waren naijverig op elkander. Vooral krenkte het Koenraads trots, dat hij slechts te gebieden had over zulk een gering aantal manschappen, terwijl Lodewijk aan het hoofd van een talrijk leger stond. Te Ephesus scheidde Koenraad derhalve van de Franschen; hij keerde, wijl hij een vriendschappelijk schrijven van den keizer ontving, naar Constantinopel terug, om aldaar te overwinteren. De rest der Duitsche troepen trok in vereeniging met de Franschen verder.

Spoedig onderging het vereenigde leger hetzelfde lot, dat de Duitschers reeds getroffen had. Door verraad van de zijde der Grieken leed het ontzaglijke verliezen; vele duizenden geraakten in gevangenschap, een nog grooter aantal viel als eene prooi van honger en besmettelijke ziekten of vond den dood door het zwaard der Saracenen.

Koning Lodewijk had zich reeds onderweg met vele zijner ridders van het leger gescheiden, om zich te scheep naar Jeruzalem te begeven. In de lente van het jaar 1148 kwam ook koning Koenraad aldaar aan, om het overschot der Duitsche troepen, welke Otto van Freisingen tot hem voerde, rondom zich te verzamelen.

De beide koningen hadden spoedig een vrij talrijk leger onder hunne bevelen. Zij besloten, in vereeniging met den jeugdigen koning Boudewijn III van Jeruzalem, de stad Damascus te veroveren, om hierdoor de gemeenschap van het koninkrijk met de Christenen in Armenië en Edessa te herstellen.

Dit plan mislukte. Wel legden de kruisvaarders, en onder hen in de

eerste plaats koning Koenraad, eene schitterende dapperheid aan den dag, doch de daden van een enkelen man waren niet in staat den strijd eene gunstige wending te doen nemen, wijl de Christenen in het Oosten eene verraderlijke houding tegenover hunne geloofsgenooten aannamen.

De in Jeruzalem wonende baronnen lieten zich door het goud der Turken omkoopen. *)

Het was onmogelijk de goed versterkte stad in te nemen; de gansche onderneming liep te niet.

Zulke treurige ervaringen moesten ten laatste den vurigsten ijver voor het behoud van het Christelijk rijk in het Heilige land bekoelen; beide koningen wilden niet langer hun kostbaren tijd nutteloos verspillen en keerden dus geheel ontmoedigd in het jaar 1149 naar Europa terug.

Weder waren meer dan 100,000 dappere krijgers geheel nutteloos opgeofferd; in Frankrijk en Duitschland ging eene stem van verontwaardiging op tegen den heiligen Bernard, die een gelukkigen uitslag als ontwijfbaar voorspeld had. Bernard echter rechtvaardigde zich: in gloeiende taal schilderde hij het ongeluk als eene straf Gods voor de zonden en overtredingen der vorsten en ridders, die zich door hun schandelijk leven de eer om werktuigen Gods te zijn onwaardig betoond hadden.

Koning Koenraad had zijn terugkeer uit Palestina bespoedigd, tengevolge van het ontvangen van hoogst onrustbarende tijdingen. Graaf Welf VI, — zoo luidden die berichten — die reeds vóór hem in het vaderland teruggekomen was, had zich met koning Roger van Sicilië verbonden; hij onderhandelde met den paus, poogde de Lombardische steden op te ruien en bereidde eene onderneming voor, die voor de macht der Hohenstaufen zeer gevaarlijk dreigde te worden.

Koenraad spande al de beschikbare krachten des rijks in, om den graaf het hoofd te bieden, doch eer het tot eene botsing tusschen den koning en den onruststoker kwam; was deze laatste reeds door Koenraads zoon Hendrik geslagen en hierdoor werd het mogelijk, langs den weg van rechte het geschil uit den weg te ruimen. Kort daarop, in het jaar 1150, stierf Hendrik; twee jaren later, den 11 Febr. 1152, door zijn vader gevolgd.

Koning Koenraad III overleed te Bamberg; zijne regeering was niet gelukkig geweest: op geen enkel punt had hij, ook met de uiterste krachtsinspanning, eenig voordeel kunnen behalen. Het aanzien van het rijk in de naburige landen was verminderd; in Duitschland dreigde de heftige strijd tusschen de Welfen en Waiblingen opnieuw uit te barsten.

Koenraad zag op zijn sterfbed zeer goed in, dat de koninklijke macht wederom aan zijn geslacht ontrukt zou worden, indien de schepter na zijn dood niet aan de krachtigste handen werd toevertrouwd. Daarom beval hij in zijne laatste oogenblikken niet zijn nog onmondigen zoon Frederik, maar zijn krachtigen neef, hertog Frederik Barbarossa van Zwaben, tot zijn opvolger aan.

De Roomsche keizerskroon heeft Koenraad nooit gedragen omdat hij het beneden zich achtte, haar te Rome te gaan halen.

---

*) De verraders werden door de Turken naar verdienste bedrogen. Al de goudstukken, welke zij voor hun verraad ontvangen hadden, bleken bij nader onderzoek valsch te zijn. Zij waren van koper vervaardigd en op kunstige wijze met nagemaakt Egyptisch goud overtrokken. Hieruit ontsproot later de legende, dat door een goddelijk wonder de goudstukken tot hun straf in valsch geld waren veranderd.

NEGEN EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

Frederik I Barbarossa. Onlusten in Duitschland. Frederiks eerste daden als regent. Aangroeiende macht der Italiaansche steden. Haar onderlinge naijver Aanmatiging van Milaans inwoners. Frederiks tocht naar Italië. Vergadering op de Roncalische vlakte. Milaan. Belegering van Tortona. Kroningsfeest te Pavia. Hadrianus IV en Arnold van Brescia. Arnolds marteldood. Paus en koning. Kleingeestige twist over de etiquette. Onderhandelingen met de Romeinen. Frederik te Rome. Hij wordt tot keizer gekroond. Ziekten in het leger. Terugtocht naar Duitschland. 's Keizers wreedheid.

Frederik, hertog van Zwaben, behoorde van vaderszijde tot het geslacht der Hohenstaufen, terwijl hij door zijne moeder Judith, eene dochter van hertog Hendrik den Zwarten van Beieren, met de Welfen nauw verwant was. De Duitsche vorsten hoopten, dat hij de rechte man zou zijn om een einde te maken aan den verderfelijken strijd tusschen de Welfen en Waiblingen en huldigden hem met blijdschap als opvolger van Koenraad, die nog op zijn sterfbed hem de rijksinsigniën had overgegeven.

Op den rijksdag te Frankfort aan den Main werd Frederik in Maart van het jaar 1152 door de vergaderde vorsten met toestemming van het geheele volk eenparig tot koning verkozen; den 10den Maart had in de kerk te Aken zijne plechtige kroning plaats.

Frederik I Barbarossa (1152—1190) is onder de Duitsche keizers na Karel den Grooten degene, wiens roem in de volkslegenden het meest is verheerlijkt en zich het langst heeft staande gehouden. Nog heden ten dage staart eene partij, die onverschillig voor den kostelijksten schat eens volks, namelijk zijne vrijheid, in de door kracht van wapenen tot stand gebrachte Duitsche eenheid haar hoogste ideaal en het eenig doel van al hare werkzaamheid op staatkundig gebied vindt, met liefde en bewondering op den vorst, die het Duitsche rijk tot den hoogsten trap van macht en luister heeft verheven; hem, den heerschzuchtigen en despotieken keizer, die zich stelselmatig op de onderdrukking van alle volksvrijheid toelegde, plaatst die partij ons als het toonbeeld van een Duitsch vorst voor oogen; zijne gebreken bemantelt zij, zijne deugden verheft zij tot in de wolken.

Meer dan één partijdig geschiedschrijver heeft reeds om het hoofd van Frederik Barbarossa een schitterenden stralenkrans gevlochten; verblind door den luister zijner daden hebben zijne vleiende lofredenaars zijne tegenstanders zwart gemaakt, opdat zijne hardheid en wreedheid tegen de overwonnenen in een minder ongunstig daglicht verschijnen zou. — Het is zoo, ook wij bewonderen de vastheid van karakter, de geestkracht en de uitnemende talenten van dezen merkwaardigen man, wij hebben achting voor de gematigdheid en de zelfbeheersching door hem op lateren leeftijd ten toon gespreid, doch nooit kunnen wij in geestdrift ontgloeien voor een vorst, die zijne buitengewone gaven misbruikte om als een met bloed bevlekt dwingeland een vrij volk onder het juk te brengen.

Frederik was een man van 31 jaren toen hij den Duitschen troon be-

klom; reeds vroeger had hij blijken gegeven van dapperheid en veldheerstalent, vooral was zijn naam beroemd geworden in den kruistocht, waaraan hij tegen den wil zijns vaders had deelgenomen. Hij was een schoon, sterk man, van tamelijk hooge gestalte; het blonde haar droeg hij kort afgesneden, alleen op het voorhoofd een weinig gekruld. zijn gevulde baard had een rooden weerschijn, daarom was hem door de Duitschers de bijnaam Roodbaard gegeven, terwijl de Italianen hem Barbarossa noemden. Bij de ridders stond hij hoog in eere om zijn moed en zijne vaardigheid in alle ridderlijke oefeningen. Op hunne feesten was hij de vroolijkste gast, dien men zich denken kan, terwijl hij zich nooit schuldig maakte aan de uitspattingen, waaraan de grooten van dien tijd zich maar al te vaak overgaven. In kennis overtrof hij de meeste zijner tijdgenooten; van zijne vroegste jeugd af had hij zich met ijver op de beoefening der wetenschappen toegelegd. Zijne vrienden beminden hem om zijn vroolijk en schijnbaar goedaardig karakter; zijne vijanden vreesden hem: wanneer de toorn diepe rimpels in zijn voorhoofd ploegde, was hij niet alleen streng, maar dikwijls wreed en bloeddorstig.

Frederik was trotsch en eerzuchtig; het beeld van den grooten keizer Karel zweefde hem bestendig voor den geest, hem wilde hij navolgen; evenals Karel de Groote wilde hij Duitschlands heer en meester zijn en zoowel de vorsten en ridders als het gemeene volk onbepaald aan zijn gezag onderwerpen. En niet alleen Duitschland, ook Italië, het land, waar de Duitsche koningen de keizerskroon plachten te halen, moest zwichten voor zijne macht. Het nageslacht moest eens met bewondering de geschiedenis zijner daden lezen.

Frederik verstond meesterlijk de kunst, invloed te oefenen op de beschrijving van de geschiedenis en deze verdient daarom wat hem betreft geen onbepaald geloof. Otto van Freisingen, de uitvoerigste geschiedschrijver van dien tijd, was een oom des keizers en is reeds daarom niet volkomen geloofwaardig. Wij worden omtrent de door hem meegedeelde berichten nog wantrouwender, zoodra wij weten, dat Barbarossa niet schroomde, op zijn levensbeschrijver onmiddellijken invloed uit te oefenen.

Reeds terstond na zijne troonsbeklimming zag de koning in Duitschland een ruim veld voor zijne werkzaamheid geopend. Tusschen twee mededingers naar den Deenschen troon, Swen en Kanut V was een hevige strijd uitgebarsten. Beiden begaven zich naar Duitschland; zij verschenen op een rijksdag te Merseburg en lieten de beslechting van hun geschil aan den Duitschen koning over. Deze bepaalde, dat Swen de Deensche koningskroon van Duitschland als leen ontvangen en Kanut door den afstand van Seeland schadeloos stellen zou.

Terzelfder tijd moest Frederik een einde maken aan den ouden twist tusschen Hendrik den Leeuw en Albrecht den Beer. Het gelukte hem, den vrede tusschen hen te herstellen. Daarop werd de koning bezig gehouden door den twist, die nog altijd tusschen den jongen hertog van Saksen en Hendrik Jasomirgott hangende was.

Hendrik de Leeuw had gedurende zijne minderjarigheid, ter liefde van zijne moeder en van den keizer, afstand gedaan van het hertogdom Beieren. Zoolang zijne moeder leefde, had hij zijn stiefvader niet vijandig behandeld doch nauwelijks was zij gestorven, of hij maakte terstond aanspraak op zijn erfdeel. Hij beweerde, dat zijn vroegere afstand niets beteekende, omdat een minderjarige geene wettige en verbindende besluiten nemen kan. Gewapenderhand verzette hij zich tegen zijn stiefvader. Hij werd daarbij door Koenraad van Zähringen en door zijn oom Welf ondersteund.

Frederik daagde de beide twistenden op meer dan één rijksdag, ten einde hun geschil te beslechten. Toen Hendrik Jasomirgott op niet één dezer bijeenkomsten verscheen, droeg de koning te Goslar in het jaar 1154 het hertogdom Beieren aan Hendrik den Leeuw op. De oorlog was hier-

mede echter niet ten einde, daar Hendrik Jasomirgott zich nog langen tijd in het bezit van Beieren wist te handhaven.

Frederik had zich, door de krachtige houding, welke hij tegenover de vorsten aangenomen had, in geheel Duitschland hooge achting verworven. Thans achtte hij het tijdstip gekomen, tot de verwezenlijking van een sinds lang gekoesterd plan, om zich namelijk te Rome als keizer te doen kronen, en te gelijk de heerschappij der Duitschers in Italië te herstellen.

Hier waren in de laatste halve eeuw de steden op ongeloofelijk snelle wijze in bloei en aanzien toegenomen; gedurende de twisten, door de verschillende pausen onderling en door de pausen met de keizers over de investituur gevoerd, waren alle partijen er op uit geweest, zich de ondersteuning der steden te verzekeren; met dit doel had de eene partij den burgers al grooter voorrechten verleend dan de andere.

Deze hadden van die gunstige omstandigheden goed partij weten te trekken en zich meer dan één recht, hetwelk men hun niet goedschiks toestond, met geweld toegeëigend.

Zoo waren omstreeks het midden der 12de eeuw de meeste aanzienlijke steden van Noord- en Middel-Italië geheel en al ontslagen van de bisschoppelijke macht. Ook de opperheerschappij des keizers erkenden zij niet dan in naam; het waren bijna kleine zelfstandige republieken geworden.

De kruistochten hadden tot de vermeerdering van de macht dier steden veel bijgedragen; haar handel was binnen ongeloofelijk korten tijd wereldhandel geworden; haar rijkdom stelde haar in staat reusachtige vestingwerken aan te leggen en die met dappere krijgslieden te bezetten. De zeesteden hadden voortreffelijk uitgeruste en zwaar bemande vloten onder hare bevelen.

Zelfs de vrije adel des rijks was niet in staat geweest aan de steeds klimmende macht der steden het hoofd te bieden; hij begaf zich onder bescherming van de steden, trachtte haar burgerrecht te verkrijgen en werd alzoo geheel afhankelijk. Van nu af vormde hij een machtigen patriciërsstand. Zijne burchten waren de vooruitgeschoven vestingwerken van het stedelijk grondgebied.

Wanneer de steden onderling eensgezind waren geweest, dan zouden zij reeds toen in staat geweest zijn, hunne vrijheid tegen elken aanval van buiten te verdedigen.

Tot hunne schade waren zij echter vervuld van naijver op elkaar; de ééne stad benijdde der andere hare aangroeiende macht, haar toenemenden rijkdom, elke stad zou gaarne den wereldhandel aan zich getrokken, ja zich van de heerschappij over Italië meester gemaakt hebben.

In Lombardije stond Milaan, de oude stad van den heiligen Ambrosius, vijandig tegenover Pavia; de inwoners dier beide steden leefden aanhoudend met elkaar in strijd. Zoo waren ook Verona met Padua, Lucca met Pisa, Bologna met Modena, Ravenna met Reggio in onophoudelijke veeten gewikkeld.

Noord- en Middel-Italië waren het tooneel van onophoudelijke oorlogen, door de steden met de grootste verbittering tegen elkaar gevoerd. Op deze tweespalt bouwde koning Frederik Barbarossa niet zonder grond zijne berekeningen, toen hij besloot, aan de keizerlijke macht in Italië, die onder zijne voorgangers zeer gedaald was, opnieuw den ouden luister bij te zetten.

Reeds op den rijksdag te Wurzburg in het jaar 1152 deelde hij aan de Duitsche vorsten zijn plan mede om naar Italië te trekken en riep hij hen op, om hem met hunne manschappen bij te staan. De zorg voor de binnenlandsche aangelegenheden des rijks belette hem echter nog langen tijd zijn voornemen uit te voeren.

Zijn wensch, om in Italië oorlog te voeren, ontving op een rijksdag te Constanz in het jaar 1153 nieuw voedsel. Toen Frederik zich in de kerk bevond wierpen twee burgers uit Lodi zich smeekend hem te voet; zij leverden bittere klachten in tegen de Milaneezen, die Lodi geplunderd, een aantal burgers ge-

dood en de stad geheel en al in een puinhoop verkeerd hadden. Frederik verheugde zich over het gebeurde; hij zond door middel van een gezant een dreigenden brief naar Milaan.

De burgers der trotsche stad waren over den toon en den inhoud van dit schrijven diep verontwaardigd; wat bekommerden zij zich om den koning van het afgelegen Duitschland? Zij hadden hem niet noodig en achtten zich volkomen in staat hem het hoofd te bieden. Zij scheurden den brief in stukken en traden dien onder den voet; de koninklijke gezant kon slechts met moeite zijn leven door de vlucht redden.

In October van het jaar 1154 zag Frederik eindelijk zijn lang gekoesterden wensch in vervulling overgaan. Hij verzamelde bij Augsburg een leger, aan welks hoofd hij naar Italië trok. In de Roncalische vlakte bij Piacenza liet hij, naar oud gebruik, het koninklijk wapenschild op een paal plaatsen; een heraut riep de leenmannen des rijks op om, naar recht en wet, in den volgenden nacht de wacht bij des konings tent te betrekken. De vorsten van Noord-Italië en de gezanten van vele steden kwamen, deels om den koning te huldigen, deels om bittere klachten in te brengen. De markgraaf Willem van Montferrat, bijna de eenige vorst, die zijne onafhankelijkheid tegenover de steden had weten te bewaren, verscheen voor den keizer en beschuldigde de Lombardische steden van geringschatting der koninklijke bevelen. Met name klaagde hij over Chieri en Asti. De bisschop Anselmus, die door de burgers van Asti verdreven was, stemde met de bezwaren van den markgraaf in. Desgelijks klaagden de inwoners van Como, Lodi en Pavia over den overmoed der Milaneezen. Zij spoorden den koning aan om de trotsche stad den oorlog aan te doen. Indien hare macht niet bijtijds gefnuikt werd, dan zou Milaan spoedig geheel Lombardije beheerschen.

Wel ontkenden de Milaneesche afgevaardigden de gegrondheid dier bezwaren, doch zij poogden vruchteloos de handelwijze hunner stad te rechtvaardigen. De koning behandelde hen koel en streng, en verklaarde dat hij binnen Milaan, op de plaats zelf, de ingebrachte grieven onderzoeken en gerechtigheid uitoefenen zou.

Wellicht meende de vorst, dat de machtige stad zich vrijwillig aan hem zou onderwerpen; hij brak althans met zijn leger op, doch vond de poorten gesloten. Milaan was zoo goed versterkt, zoo overvloedig van wapenen en krijgsvoorraad voorzien, dat de koning met zijn niet al te sterk leger tot geene belegering kon overgaan. Hij vergenoegde zich met het verwoesten van den omtrek, en met het slechten van een aantal burchten, die aan de stad toebehoorden en trok vervolgens in het begin van het jaar 1155 westwaarts naar Turijn. De meeste Italiaansche steden openden hem vrijwillig hare poorten. Die steden, welke het waagden den koning weerstand te bieden, werden veroverd. Te Chieri en te Asti liet Frederik de torens omver halen.

Terwijl de koning nog voor Asti lag, ontving hij een bezoek van gezanten uit Pavia, die zich bij hem over gewelddadige handelingen van de inwoners van Tortona beklaagden. Terstond rukte Frederik naar laatstgenoende stad op, doch hij vond de poorten gesloten. De dappere burgers beantwoordden zijne opeisching door de vrouwen en kinderen buiten de stad te zenden en zich op een langdurig beleg voor te bereiden.

Ten einde den burgers te laten zien, welk lot hen wachtte, liet hij in het gezicht der stad eene reusachtige galg oprichten, en daaraan eenige burgers zonder vorm van proces opknoopen. De inwoners van Tortona lieten zich hierdoor geene vrees aanjagen; met bewonderenswaardige dapperheid verdedigden zij hunne vrijheid. Alleen door uithongering had de koning de stad tot de overgave kunnen dwingen, indien het toeval hem niet gunstig was geweest.

Al het drinkwater der belegerden stroomde uit eene hooggelegene bron in de stad. Frederik maakte dit onbruikbaar door er zwavel en pek, ja zelfs lijken in te werpen. Na twee maanden van dapperen tegenweer moesten

de burgers, indien zij niet van dorst wilden omkomen, zich eindelijk overgeven. Ten einde verder bloedvergieten te voorkomen, stond Frederik hun vrijen aftocht toe. Tortona werd bijna geheel in een puinhoop herschapen.

De koning zette zijn marsch naar Pavia voort, waar hij op den 17en April 1155 de ijzeren kroon van Italië ontving; vervolgens trok hij op Rome aan, om daar de keizerskroon te verwerven.

De pauselijke stoel werd in die dagen bekleed door een Engelschman, Hadrianus IV (1154—1159), die van het begin zijner regeering af met de Romeinen in onafgebroken veete leefde.

Arnold van Brescia had te Rome de pauselijke macht geheel ondermijnd; de jonge republiek wilde zich niet langer aan de heerschappij der priesters onderwerpen. De paus, die tevergeefs beproefd had, de Romeinen ten onder te brengen, had zich naar Orvieto begeven en van daar uit den banvloek over de eeuwige stad en bovenal over Arnold van Brescia uitgesproken.

De gevolgen van den pauselijken banvloek drukten in die dagen nog met vreeselijke zwaarte op hen, die er door getroffen werden. Te Rome stonden de kerken leeg; geen priester las de mis; geen klokgelui werd gehoord, geen huwelijk voltrokken, geen doop bediend; de dooden werden zonder den bijstand der kerk ten grave gebracht. De Romeinen konden zulk een toestand niet langer uithouden; Arnold van Brescia moest Rome verlaten, de paus keerde terug.

Toch had deze niet gezegevierd, dagelijks had hij te worstelen met den tegenstand van het republikeinsche volk; dagelijks moest hij vreezen, dat zijn machtigste vijand, Arnold, zijn invloed op de Romeinen herwinnen zou.

Toen Hadrianus vernam, dat Frederik naar de stad in aantocht was, zond hij dezen gezanten te gemoet, om over de kroning te onderhandelen. Hij verklaarde zich bereid den koning te kronen, maar alleen onder zekere voorwaarden. Hij verlangde, namelijk, dat Frederik, als beschermer der kerk, hem tegen de oproerige Romeinen zou beveiligen; boven alles eischte hij, dat de koning Arnold van Brescia, die bij eenige Campanische edelen eene schuilplaats gevonden had, zou gevangennemen en uitleveren.

Frederik Barbarossa koesterde jegens den stoutmoedigen stichter van de nieuwe Romeinsche republiek een diepgeworteld wantrouwen; de despoot kon geene belangstelling, veel minder ingenomenheid gevoelen voor den voorvechter der vrijheid; wat ging het hem aan, of Arnold rechtvaardig dan wel onrechtvaardig door den heiligen vader veroordeeld was? Hij dwong de Campanische edellieden om den vluchteling uit te leveren en zond dezen naar Rome.

Toen Arnold met het opgaan der zon voor Rome aankwam, werd hij door den stadsprefect naar de gerechtsplaats voor de porta del populo gevoerd, waar de brandstapel hem wachtte. De prefect wist zeer goed, dat de bevolking van Rome, zoodra zij onderricht werd van het gevaar, dat den geliefden en algemeen geachten man boven het hoofd hing, tot zijne redding zou toesnellen; daarom bespoedigde hij de strafoefening zooveel mogelijk.

Inderdaad stroomden de Romeinen, toen zij hoorden wat er plaats had, gewapend naar de gerechtsplaats. Zij kwamen te laat: reeds hadden de vlammen een einde gemaakt aan Arnolds leven.

Voor het bloed des martelaars had Frederik Barbarossa getracht, de Roomsche keizerskroon te koopen en toch zou een kleingeestige twist, een onvoorzien toeval den vrede reeds in den beginne bijna voor goed verstoord hebben

Hadrianus had er in toegestemd, den koning in zijne legerplaats een bezoek te brengen. Frederik ging hem te gemoet; hij begroette hem met den meesten eerbied, hield bij het afstijgen van den kerkvorst diens stijgbeugel vast, en voerde dezen vervolgens naar zijne tent. In weerwil hiervan beweerde de paus, dat de vriendschapsbetuigingen des konings niets dan ijdele woorden waren, dewijl Frederik den Stedehouder Gods op aarde niet de verschuldigde eere bewezen had; hij had, namelijk, in plaats van, gelijk het gebruik wilde, den rechterstijgbeugel, den linker vastgehouden.

Toen deze woorden den koning overgebracht werden, antwoordde hij spottend: »Zegt den paus, dat dit misverstand niet door gebrek aan eerbied, maar door eene vergissing veroorzaakt is; want ik bezit geene geoefendheid in het vasthouden van stijgbeugels en de paus is de eerste geweest, wien ik zulk een dienst bewezen heb."

De paus nam met deze verontschuldiging geen genoegen; er ontstond een langdurige twist; reeds verliet de paus verstoord des konings legerplaats, reeds scheen het, dat de kloof tusschen kerk en staat wijder dan ooit zou worden, toen Frederik, op aandrang der hem omringende vorsten, eindelijk besloot, den ijdelen paus ter wille te zijn. Hadrianus werd teruggeroepen; Frederik hield, terwijl hij afsteeg, den rechter stijgbeugel vast en nu eerst gaf de paus hem den kus des vredes: na langdurige onderhandelingen verklaarde hij zich bereid hem tot keizer te kronen.

In het kamp van Sutri, ongeveer eene dagreis aan deze zijde van Rome, ontving Frederik Barbarossa de gezanten der Romeinen. In de hoogmoedigste houding verschenen dezen voor den koning; zij meenden hem door hunne trotsche taal achting te kunnen afdwingen. Wel hadden zij de vroegere republikeinsche vormen weer in het leven geroepen, doch de geest der onverzaagde voorvaderen leefde niet meer in de ontaarde nakomelingen voort en de poging om dien geest door het bezigen van groote woorden terug te roepen, mislukte op de treurigste wijze. Bijna belachelijk klonk het, toen de gezanten, na eenige hoofsche vleierijen tot den koning spraken:

»Gij weet, hoe Rome door de wijsheid van den senaat, door de deugd en tucht van den stand der ridders zijne handen van zee tot zee uitstrekte en zijne heerschappij niet alleen tot aan de grenzen van dit werelddeel uitbreidde, maar zelfs eilanden, welke daarbuiten lagen, met dit werelddeel vereenigde en de takken zijner grootheid ook derwaarts overplantte. Noch de onstuimige golven der zee, noch de onbeklimbare bergruggen der Alpen verleenden den vreemden volken bescherming: zij werden allen door de onweerstaanbare dapperheid der Romeinen overwonnen. Lang sluimerde, ten gevolge van de afwezigheid onzer vorsten en van de nalatigheid van den senaat, Rome's onoverwinlijke kracht, totdat in onze dagen de senaat en de ridderschap, het tribunaat en het capitool hersteld werden. Gij nu, acht gij zulke gezindheden en daden niet allen lof en dank waardig? Verheugt gij u niet over den glans, die hiervan op uw persoon afstraalt? — Hoor nu nog, o vorst! geduldig het weinige aan, dat ik u omtrent uwe en mijne rechten te zeggen heb. In de eerste plaats spreek ik van de uwe, want het spreekwoord luidt immers: met Jupiter moet men beginnen! Gij waart een gast, ik maakte u tot burger; gij waart een vreemdeling van de overzij der Alpen, ik verhief u tot een vorst en de rechten, die ik bezat, heb ik u gegeven. In vergelding hiervoor moet gij mijne oude gewoonten en nieuwe instellingen eerbiedigen; gij moet mij een waarborg schenken, dat barbaarsche woede geen mijner rechten krenken zal; gij betaalt mijnen beambten, die u op het capitool met gejuich zullen begroeten, 5000 pond zilver uit; gij stelt hieromtrent plechtige oorkonden op en gij bezweert dit alles, om elken twijfel en alle achterdocht onmogelijk te maken."

Frederik was hevig vertoornd over de eischen der Romeinen, die hij met verachting van de hand wees. Hoonend antwoordde hij den gezanten, dat de oude heerschappij der Romeinen sinds lang te niet was gegaan, en dat met recht de Duitsche koningen thans over de eeuwige stad regeerden; hij verweet hun hun hoogmoed en eindigde met de woorden: »Gij verlangt de bevestiging van uwe wetten en vrijheden; waar bestaan echter wetten, welke voor u verbindend zijn, die niet van Duitsche afkomst zijn en sinds wanneer geeft het volk den vorst en niet de vorst het volk de noodige wetten? Gij eischt verder in uwe eigenbatige begeerte, dat ik mijn eigendom koopen zal: ben ik dan uw gevangene, zucht ik in uwe boeien, dat ik mij voor geld moet loskoopen? Wilt gij mij dwingen te betalen, in plaats van mijn geld

vrijwillig weg te schenken? Slechts hen pleeg ik te beloonen, die zich jegens mij verdienstelijk maken, doch wie mij met geweld iets afdwingen wil, waarop hij geen aanspraak heeft, hem wordt met recht zelfs geweigerd wat hem toekomt. Gij wenscht eindelijk met eene onbegrijpelijke verwarring van alle mogelijke begrippen, dat de koning, wien alle eeden gezworen worden, u, zijnen onderdanen, een onnoemelijk aantal instellingen, wetten, voorrechten, enz. bezweren zal. Waarlijk, mijn wil is onverzettelijker dan uwe wetten en een enkel woord van mij geldt meer dan uwe eeden."

»Des keizers wil is onverzettelijker dan de wet," dat was het beginsel, hetwelk Frederik bij zijne verdere regeering in toepassing bracht, hoewel hij het hier voor de eerste maal tegenover de vertegenwoordigers der Romeinsche republiek uitsprak.

De vorsten vernamen die woorden met groote voldoening. Spottend vroegen zij den gezanten, of zij nog iets meer te wenschen hadden; dezen konden niet meer aan het woord komen, maar moesten naar hunne stad terugkeeren, nadat zij verklaard hadden, dat zij de woorden des konings aan de burgers overbrengen en opnieuw in het kamp verschijnen zouden, zoodra men te Rome verdere besluiten genomen had.

Frederik voorkwam hen. De paus waarschuwde hem voor de arglist der Romeinen, hij spoorde hem aan om zoo spoedig mogelijk de dappersten zijner krijgers vooruit te zenden, ten einde althans de kerk van den heiligen Petrus en den burcht van Leo te bezetten; dit geschiedde. Frederik zond 1000 dappere krijgers in de stad.

Eer de Romeinen vermoedden wat er plaats hebben zou, hadden de Duitschers de St. Pieterskerk reeds bezet; zij werden den 18^{en} Juni 1155 met het aanbreken van den dag door den koning gevolgd, die onmiddellijk in die kerk door den paus tot keizer gekroond werd en daarop naar zijne legerplaats terugkeerde. Wel waagden de verraste Romeinen een aanval, maar zij werden geslagen.

Frederik was van plan, naar het zuiden te trekken en in Apulië den strijd met de Noormannen te aanvaarden, ten einde ook Zuid-Italië weer aan de keizerlijke macht te onderwerpen. Hij kon dit voornemen echter niet terstond ten uitvoer brengen, dewijl ten gevolge van het ongezonde klimaat vele ziekten in zijn leger uitbraken. Nadat hij de stad Spoleto veroverd en uitgeplunderd had, omdat de burgers zijn bevel, om het gebruikelijk huldegeschenk te geven, niet stipt waren nagekomen, moest de keizer besluiten den tocht tegen de Noormannen op te geven.

De Duitsche vorsten weigerden hem verder te volgen, zij hielden hem voor, dat een langer verblijf in Italië op de geheele vernietiging van het Duitsche leger uitloopen zou, en bewogen hem daardoor tot den terugkeer naar het vaderland. Hij nam zijn weg door het dal van de Etsch; op dien marsch had hij echter nog meer dan één strijd te bestaan. De burgers van Verona poogden hem den overtocht over de Etsch te beletten, door de schipbruggen te vernietigen. Dit plan liep echter, even als eene tweede onderneming der Veroneezen, te niet.

De weg langs de Etsch werd beheerscht door een oogenschijnlijk onneembaren, op eene hooge rots gelegen burcht, welks bevelhebber Alberik den keizerlijken troepen den doorgang betwistte. Door de dapperheid van den paltsgraaf Otto van Wittelsbach, die aan het hoofd van 200 krijgers eene boven dat slot gelegen rots met levensgevaar beklom, werd de burcht stormenderhand ingenomen.

Bij deze gelegenheid toonde Frederik, hoe onbarmhartig en wreed hij zijn kon. De gevangenen werden ter dood veroordeeld, slechts één Franschman ontving genade.

Toen namelijk het doodvonnis over de verdedigers van den burcht uitgesproken was, trad één hunner naar voren en smeekte Frederik om genade,

op grond dat hij geen Lombardijer, maar een Franschman en volkomen onschuldig was.

Frederik stond hem lijfsbehoud toe, maar onder voorwaarde, dat de begenadigde de beul zijner vrienden en makkers zou worden: hierdoor alleen kon hij zijn leven redden. Hij deed het: door de hand eens vriends werden de gevangenen aan de galg opgeknoopt.

Thans had het Duitsche leger alle hinderpalen uit den weg geruimd, Frederik bereikte gelukkig de stad Trente en vertrok van daar over Bozen naar Duitschland.

ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Frederik in Duitschland. Strenge vervolging van alle adellijke roovers. De vrede wordt hersteld. Stichting van het hertogdom Oostenrijk. Luisterrijke rijksdag te Wurzburg De pauselijke gezanten op den rijksdag te Besançon. Twist met den paus. Verzoening. Frederiks tweede tocht naar Italië. Belegering van Milaan. Milaan diep vernederd. Rijksdag op de Roncalische velden. Bepalingen omtrent des keizers vorstelijke rechten. Twist tusschen den keizer en den paus. Opstand der Milaneezen. Belegering van Milaan. Pogingen tot sluipmoord tegen Frederik aangewend. Belegering van Crema. Gruwelijke wreedheid des keizers. De tegenpausen Victor IV en Alexander III. Milaan uitgehongerd, ingenomen en verwoest.

Frederik Barbarossa vond bij zijne terugkomst het Duitsche rijk verdeeld door allerlei groote en kleine veeten tusschen de verschillende vorsten en heeren. Aartsbisschop Arnold van Mainz en paltsgraaf Herman van Stahleck verwoestten wederkeerig elkanders grondgebied en desgelijks waren Hendrik de Leeuw en Hendrik Jasomirgott nog altijd met elkander in strijd gewikkeld.

En gelijk de grooten, zoo de kleinen. De ridders hadden zich aan de heirbanen op steile rotsen burchten gebouwd, van waar zij hunne rooftochten ondernamen of eenzame kooplieden op de wegen uitplunderden; rooverbenden trokken de Duitsche landen door, nergens was de vreedzame burger, de reizende koopman zijn leven en zijne bezittingen zeker.

Al was Frederik Barbarossa een despotiek vorst, wiens hoogste doelwit was eene onbeperkte heerschappij over groot en klein uit te oefenen, toch kon hij niet dulden, dat in zijne landen wet en recht met voeten getreden werden. Hij schroomde niet, de Duitsche grooten met krachtige hand tot het bewaren van den vrede te dwingen.

Den aartsbisschop Arnold en den paltsgraaf van Stahleck veroordeelde hij, wegens den oorlog, dien zij elkander op eigen gezag aangedaan hadden, tot de Oudduitsche straf om honden te dragen. Wel werd de aartsbisschop wegens zijn ouderdom en stand van die straf ontslagen, doch de paltsgraaf moest haar met al zijne strijdmakkers ondergaan.

Nog strenger gedroeg zich de keizer tegen de adellijke roovers; hij belegerde hunne burchten en nam die in; vele roofsloten aan den Rijn werden afgebroken, meer dan één ridder moest zijne euveldaden met zijn leven boeten.

Ten gevolge van deze strenge maatregelen keerden vrede en orde in het Duitsche rijk terug. Den twist tusschen Hendrik den Leeuw en Hendrik Jasomirgott legde de keizer in het jaar 1156 op een rijksdag te Regensburg bij.

Hendrik Jasomirgott deed afstand van het hertogdom Beieren, hetwelk aan Hendrik den Leeuw werd opgedragen om het te gelijk met Saksen te bestieren. Zijn vriend en bloedverwant stelde Frederik schadeloos, door een deel van Beieren aan het markgraafschap Oostenrijk te trekken en dit tot een onafhankelijk, in vele opzichten bevoorrecht hertogdom te verheffen.

In strijd met de oude rijkswetten zou de hertogelijke waardigheid hier zoowel in de vrouwelijke als in de mannelijke linie erfelijk zijn; zelfs werd den hertog het recht verleend om bij uitersten wil over de opvolging te beschikken, ingeval hij geene wettige erfgenamen naliet. Hendrik Jasomirgott vestigde zijne residentie in de Oudromeinsche stad Weenen, die van nu af de hoofdstad van het zeer in bloei en aanzien toenemende Oostenrijk werd.

Opdat de macht van Hendrik den Leeuw, door het bezit van twee hertogdommen, den keizer geene bezorgdheid zou inboezemen, was deze ook op de uitbreiding der macht van zijn eigen huis bedacht. Hij trad daarom in het huwelijk met de erfgename van Bourgondië, Beatrix, die hem de rijke Bourgondische gewesten als huwelijksgoed aanbracht.

Terwijl Frederik door het regelen van de inwendige aangelegenheden zijns rijks de keizerlijke macht poogde te versterken, handhaafde hij haar niet minder krachtig naar buiten.

De hertog van Polen, Boleslav IV, die zijn broeder Wladislav uit het land verdreven had, werd door de Duitsche wapenen gedwongen dezen de hem ontnomen gewesten terug te geven en bovendien den keizer en den Duitschen vorsten aanzienlijke geldsommen te betalen. Hertog Wladislav II van Bohemen, die Frederik in den Poolschen oorlog gewichtige diensten bewezen had, werd tot belooning hiervoor door den keizer tot koning verheven.

Frederik had door zijne gelukkige veldtochten den Duitschen naam door geheel Europa weer in eere gebracht. Toen hij in September van het jaar 1157 een rijksdag te Wurzburg hield, verschenen daar niet slechts bijna alle Duitsche vorsten en prelaten, maar ook kwamen gezanten uit Italië, Bourgondië, Frankrijk, Spanje, Engeland, Denemarken en zelfs uit Griekenland den keizer hunne hulde brengen.

De Bourgondische grooten, die tot dusver niets hadden willen weten van de opperheerschappij der Duitsche keizers en koningen, kwamen op een rijksdag te Besançon tot onderwerping; het Arelatische rijk maakte alzoo weer een deel van het Duitsche rijk uit.

Zelf de paus moest eindelijk besluiten, de oppermacht van den Duitschen keizer te erkennen. Hij deed dit, doch eerst nadat hij nog eene vruchtelooze poging had aangewend om den keizer als een zijner vazallen te behandelen.

Op den rijksdag te Besançon verschenen in October 1157 twee pauselijke gezanten, om hunne bezwaren in te brengen over de weinige veerkracht, waarmee een rooveraanval op een Zweedschen bisschop, die in Bourgondië reisde, gestraft was. De kardinalen brachten den keizer een brief van den paus over, waarin deze o. a. zeide, dat de keizer verplicht was der Roomsche kerk dankbaar te zijn voor de vele weldaden, welke deze hem bewezen had.

De paus had in dit schrijven het woord beneficium gebruikt, dat evengoed weldaad als leen beteekenen kan; vatte men het in de laatste, meest gebruikelijke beteekenis op, dan was de inhoud van den brief zeer dubbelzinnig en werd daarin beweerd, dat de keizer de kroon van den paus in leen ontvangen had.

Toen de rijkskanselier, Reinhard van Dassel, den pauselijken brief voorgelezen en in het Duitsch vertaald had, ontstond er onder de vorsten eene groote opschudding; zij meenden, dat het woord beneficium met opzet gekozen was, opdat, indien men het zonder verzet aanhoorde, de paus daaraan in het vervolg een grond voor zijne aanspraken konde ontleenen en beweren zou, dat de keizer zonder tegenspraak de kroon als leen van de kerk had ontvangen.

Meer dan één vorst gaf zonder de minste terughouding tegenover den kardinaal Roland Bandinelli aan zijn wrevel lucht en de algemeene verontwaardiging klom nog hooger toen deze trotsch antwoordde: »Van wien heeft de keizer zijn rijk dan, indien niet van den paus?"

Nu geraakte de buitendien niet zeer geduldige paltzgraaf Otto van Wittelsbach geheel buiten zich zelf. Woedend trok hij zijn zwaard en hij zou den priester hebben neergestooten, indien Frederik niet tusschen beiden getreden was.

De kardinalen werden terstond naar Rome teruggezonden. Wel protesteerde paus Hadrianus tegen de slechte behandeling, zijnen gezanten aangedaan, wel wendde hij zich tot de Duitsche bisschoppen, om zich over deze beleediging, der geestelijke macht aangedaan, te beklagen, doch de bisschoppen antwoordden hem, dat zij aan den keizer ondergeschikt waren en dat deze nooit eenige inbreuk op zijne keizerlijke waardigheid dulden zou.

Toen de paus geene ondersteuning bij de Duitsche geestelijkheid vond, besloot hij eindelijk, toe te geven. Hij zond den keizer de verklaring, dat hij het woord beneficium in zijne oorspronkelijke beteekenis, van weldaad, niet van leen, had gebruikt, en dat hij erkende, den keizer de kroon niet geschonken, maar alleen op het hoofd gezet te hebben. Zoo was de vrede voorloopig hersteld, doch de paus vergat deze vernedering niet.

In het noorden van Italië hadden de Milaneezen intusschen openlijk getoond, dat zij niet geneigd waren zich aan de keizerlijke macht te onderwerpen. Frederik had bij zijn eersten tocht Italië moeten verlaten, zonder de trotsche stad onder het juk te kunnen brengen, daarom meenden de Milaneezen van alle verplichtingen jegens den keizer ontslagen te zijn.

Des keizers vrienden waren de vijanden der republiek. Met hen, met de stad Pavia en den markgraaf van Montferrat was zij in onafgebroken veeten gewikkeld; het lot der door Frederik verwoeste stad Tortona trok zij zich aan en zij liet haar herbouwen. Van Lodi eischten de Milaneezen den eed van hulde en trouw; toen de inwoners dier stad aanboden, dien eed te zweren met de beperking: onverminderd de den keizer gezworen trouw, namen zij dit aanbod niet aan; zij voerden een bloedigen oorlog tegen de ongelukkige stad, die zij in vlammen deden opgaan, nadat zij haar grondgebied verwoest hadden.

Zulk eene daad van geweld schreeuwde om wraak. Frederik verklaarde op een rijksdag te Worms, dat hij de overmoedige Milaneezen streng straffen zou en riep de vorsten op, om hem omstreeks Pinksteren van het volgende jaar met hunne manschappen te volgen.

In Juli van het jaar 1158 waren de Duitsche troepen bijeen; in vier sterke afdeelingen gesplitst trokken zij over de Alpen. Bijna alle heeren en vorsten hadden aan de oproeping des keizers gehoor gegeven. Op hun wensch zagen de Milaneezen zich nog eenmaal de gelegenheid geschonken om zich te verdedigen tegenover de beschuldigingen, welke men tegen hen had ingebracht.

De keizer stelde een gerechtshof in, doch dewijl bij de rechters reeds vooraf het besluit tot eene veroordeeling vaststond, slaagden de Milaneesche gezanten er niet in de beschuldiging te ontzenuwen. Over de stad werd de rijksban uitgesproken en de Duitsche legers rukten op haar aan.

Den 6den Augustus 1158 legerden 100,000 man voetvolk en 18,000 ridders zich rondom Milaan.

De burgers hadden zich wel krachtig ten strijde toegerust, maar geene voorzorgen genomen om een langdurig beleg te weerstaan. Al zeer spoedig braken hongersnood en ziekten onder hen uit; na vier weken moesten zij den keizer om vrede smeeken. Deze willigde die bede in, nadat de stad zich verbonden had om eene aanzienlijke geldsom te betalen en gijzelaars te stellen, als waarborg voor hare trouw in de toekomst. Lodi en Como

moesten door de Milaneezen herbouwd worden. Den keizer werd het recht verleend om de door het volk verkozen overheidspersonen in hun ambt te bevestigen. Deze voorwaarden nam Frederik aan en hij beloofde, na de volkomen onderwerping der stad, haar van den rijksban te ontheffen.

Den 8en September 1158 was het Duitsche leger in twee groote afdeelingen opgesteld, in wier midden een weg open was gelaten, waar langs de overwonnenen voorttrokken. Het was een zware gang voor die dappere en vrijheidlievende mannen. Aan het hoofd van den stoet trok de aartsbisschop met al zijne geestelijken in kerkelijk prachtgewaad met hunne kruisen en wierookvaten; op hen volgden de 12 burgemeesters, de leden van den raad en de aanzienlijkste edelen, zij gingen barrevoets en droegen het ontbloote zwaard om den hals; eindelijk kwamen de mannen des volks, ieder met een strop om den nek.

In trotsche houding ontving de keizer dezen stoet, die ootmoedig om genade smeekte. Toch gedroeg hij zich, dewijl zijne heerschzucht bevredigd was, genadiger dan men had kunnen verwachten. Hij beloofde, dat hij de stad niet zijne macht en zijn toorn, maar zijne goedheid en edelmoedigheid zou doen ondervinden, wanneer zij hem in het vervolg wilde gehoorzamen; vervolgens hief hij den ban op en de vrede scheen hiermede gesloten.

Frederik kon een deel van zijn leger naar Duitschland terugzenden. Eer hij dit deed, riep hij op de Roncalische velden een rijksdag bijeen. Hier zou de Italiaansche wetgeving vastgesteld en de wederzijdsche rechten des keizers en der steden bepaald worden.

Frederik spreidde de hoogste praal en luister ten toon, om den Italianen eerbied voor den keizerlijken naam in te boezemen. Tijdgenooten hangen een oogverblindend tafereel van de keizerlijke legerplaats op.

De tenten geleken op groote huizen; de prachtige tent des keizers deed aan een indrukwekkenden tempel denken. Aan eene stad gelijk, door lange straten doorsneden, breidde het kamp zich over de vlakte uit. De Duitschers en Italianen hadden zich ter weerszijde van den Po gelegerd, welks oevers door eene brug verbonden waren.

Frederik verscheen voor de vergaderde geestelijke en wereldlijke vorsten, voor de ridders en heeren en begroette hen met eene rede, waarin hij zijn hooghartig zelfvertrouwen en zijne vurige eerzucht openbaarde:

»Met de heerschappij, door Gods genade ons verleend, is ons de plicht opgelegd om de goeden te verheffen, doch de boozen in toom te houden en te straffen. Nadat het laatste door den gelukkig ten einde gebrachten oorlog geschied is, vereischen de bezigheden des vredes onze geheele opmerkzaamheid; want volgens wetten te regeeren en het vaderland met het zwaard in de vuist te beschermen is in onze schatting even prijzenswaardig; het eene moet met het andere gepaard gaan. Wel is de keizer in zooverre boven de wetten verheven, dat zij van hem haar oorsprong nemen, doch ik geef de voorkeur aan een regeeringsvorm, waarbij eens ieders rechten en vrijheden onaangetast blijven, boven zulk eene, waarbij de koning zich ongestraft alles veroorloven mag en daardoor zijne verheven waardigheid tot eene willekeurige dwingelandij verlaagt. De voorspoed heeft mijne denkbeelden op dit punt niet veranderd en het is mijn heilig voornemen het rijk in onverminderd aanzien te bewaren naar die beginselen, volgens welke het gesticht werd. Door ons toedoen, gij weet het, is het burgerlijk recht op voortreffelijke wijze ontwikkeld; het openbare recht daarentegen is verduisterd en heeft behoefte aan nieuwe bepalingen. Doch voordat omtrent uwe of mijne rechten iets in schrift gesteld of plechtig erkend wordt, moeten wij allen voorzichtig en gemeenschappelijk onderzoeken, wat eerbaar, rechtvaardig, mogelijk, noodig, nuttig, met tijd en plaats in overeenstemming is; zoodra wij het hierover eens zijn, zal er niet meer over, maar volgens de wetten gesproken worden."

Met luiden bijval werden deze woorden des keizers begroet. De Duitsche

vorsten zagen het gaarne, dat de keizer zich tegenover de Italianen als onbeperkt alleenheerscher gedroeg. Zelfs de hooge geestelijken erkenden de onbeperkte macht des keizers; de aartsbisschop van Milaan verlaagde zich tot slaafsche vleierij; hij verklaarde, dat des keizers wil de eenige wet moest zijn, dewijl het volk hem alle macht en heerschappij had opgedragen.

Ten einde de rechten des keizers tegenover de steden juist te omschrijven, had Frederik de vier grootste rechtsgeleerden van zijn tijd samengeroepen, die in vereeniging met acht en twintig afgevaardigden der steden over het openbare recht moesten beraadslagen. Zij kwamen overeen, dat de keizer het recht had om de hertogen, markgraven en graven te benoemen en dat deze jegens hem tot hulde en manschap verplicht waren en allen vereischten voorraad voor den tocht naar Rome moesten verschaffen. Het muntrecht, het recht om belasting te heffen en de mijnwerken enz. te ontginnen werd tot eigendom der kroon verklaard; bovendien werd bepaald, dat de keizer de overheden der steden onder goedkeuring van het volk zou benoemen. De gewichtigste bepaling was die betreffende een algemeenen landsvrede. Alle vorsten, leenmannen en burgers van 18—70 jaar werden verplicht deze bepalingen te bezweren en alle vijf jaren dien eed te vernieuwen. Dienovereenkomstig legden alle aanwezigen den eed af, ook de Milaneezen, wier burgemeester bij de beraadslagingen tegenwoordig was geweest.

De Italianen hadden zich onderworpen. Het is echter de vraag, of deze onderwerping van langen duur zou geweest zijn, ook al had Frederik zelf door zijne heerschzucht en zijn overmoed hun geene aanleiding tot hervatting van de vijandelijkheden gegeven. Dat zij een rechtmatigen grond hadden om tegen den keizer op te staan, hiervoor zorgde deze spoedig genoeg. Zijne commissarissen trokken van de eene Italiaansche stad naar de andere; overal gedroegen zij zich heerschzuchtig en trotsch, overal eischten zij voor den keizer grootere rechten dan hem door den duidelijken zin der vastgestelde bepalingen waren toegekend.

Ook met den paus werd Frederik opnieuw in twist gewikkeld. Hij droeg namelijk de bezittingen der groote gravin Mathilde aan zijn oom Welf VI op, zonder op de voorgewende rechten van Hadrianus VI in het minst acht te slaan.

De paus, die sinds lang de aangroeiende macht des keizers met leede oogen gadesloeg, zond dezen een heftigen, op hoogen toon gestelden brief, waarop Frederik natuurlijk het antwoord niet schuldig bleef. Eene poging om de twistenden met elkaar te verzoenen en scheidsrechters te benoemen, bleef zonder gevolg; de paus verklaarde, dat hij geene rechtbank boven zich erkennen kon, en bereidde zich daarom tot een ernstigen strijd voor. Had hij tot dusver met koning Willem van Sicilië, den zoon en opvolger van Roger II, in vijandschap geleefd, thans sloot hij met dezen een verbond. Terzelfder tijd wendde hij zich tot de aartsbisschoppen van Duitschland en riep hen op om de kerk trouw te verdedigen tegen den keizer, dien hij een opstandeling tegen God en een waren heiden noemde. Ook bij de Lombardische steden vroeg hij hulp tegen den wereldlijken vorst.

Milaan behoefde geene tweede aansporing, daar het reeds tot hevige twisten tusschen de keizerlijke commissarissen en de Milaneezen gekomen was. Frederik had namelijk zijn rijkskanselier Reinold van Dassel en den opvliegenden, trotschen paltzgraaf Otto van Wittelsbach in Januari 1159 naar Milaan gezonden, om daar de door den keizer benoemde consuls als overheden der stad aan te stellen; de burgemeesters beweerden van hun kant, dat door de bepalingen van het vredesverdrag den burgers de keus van hunne overheidspersonen overgelaten en den keizer slechts het recht tot bekrachtiging van die benoeming toegekend was. De heftige markgraaf Otto pochte op de keizerlijke macht; tusschen hem en de burgemeesters van Milaan vielen hevige tooneelen voor en toen het volk de eischen der gezanten vernam, verzamelde zich eene woedende menigte voor hunne woning, de

vensters werden verbrijzeld en met den woesten kreet: »Dood aan de Duitschers!" drong een troep gewapenden het huis binnen. De gezanten moesten, om hun leven te redden, in het holle van den nacht de vlucht nemen.

Diep hierover verontwaardigd, riep Frederik een rijksdag te Bologna bijeen, voor welken de Milaneezen gedaagd werden, om hun gedrag te rechtvaardigen. Het vonnis over de weerspannige stad was reeds geveld, eer hare gezanten nog op den rijksdag konden verschijnen. Wel werd hun, voor den vorm, nog een tweede en derde termijn voor hunne rechtvaardiging gesteld; doch dewijl de Milaneezen inzagen, dat dit niets was dan een ijdele vorm en dat de wapenen hier zouden moeten beslissen, gaven zij aan die oproeping geen gehoor, maar rustten zij zich uit alle macht ten strijde toe.

Frederik was op dit tijdstip niet in staat den oorlog met kracht te beginnen; hij moest eerst boden naar Duitschland zenden, om het leger naar Italië te doen oprukken. Den 16en April 1159 werd de ban over de stad uitgesproken en hare burgers begonnen nu zelf den strijd, door den keizerlijken burcht Trezzo te veroveren. Alle Lombardijers, die men daarin aantrof, werden als verraders des vaderlands ter dood gebracht.

Frederik trok nu met zijn leger tegen Milaan op. Nog was dit niet sterk genoeg om de stad aan alle zijden in te sluiten; de keizer moest zich dus bepalen tot het verwoesten van den omtrek. Hij wachtte op nieuwen toevoer van troepen.

In dien tusschentijd vielen er vele met afwisselenden uitslag gevoerde gevechten voor. Volgens de verhalen der geschiedschrijvers, die jegens de Milaneezen vijandig gestemd zijn, waren dezen niet tevreden met de voordeelen, in meer dan één treffen behaald, maar bezigden zij nog andere middelen om zich van hun geduchten vijand te ontslaan; men verhaalt namelijk, dat zij sluipmoordenaars op Frederik Barbarossa afzonden. In de Duitsche legerplaats verscheen een sterk man van hooge gestalte, die als potsenmaker de aandacht der soldaten door kluchtige vertooningen boeide. Men liet hem vrij door de legerplaats rondzwerven en de keizer, die bij tijd en wijle veel van scherts hield, lachte om den komieken man.

Op zekeren dag lag Frederik aan den oever van de Adda ten gebede neergeknield: opeens wierp de goochelaar zich op hem, greep hem met krachtige hand aan en wilde hem in de snelstroomende rivier werpen. Bijna was zijn opzet gelukt; doch hij struikelde met den keizer over het touw eener tent en eer de moordenaar weer op de been kon springen, werd hij door de toesnellende Duitschers aangegrepen en in de rivier geworpen.

Een tweede aanslag op des keizers leven droeg zich, volgens Friedrich von Raumer, op de volgende wijze toe: »Kort hierop ontving Frederik in het geheim de tijding, dat een oud man, een Spanjaard of Saraceen, in de legerplaats zou komen; deze man bracht meer dan twintig leerlingen of makkers mede, die allen, evenals hij, door de Milaneezen gehuurd waren, om den keizer te vermoorden. De edelgesteenten, sporen, ringen, geneesmiddelen, enz., die de oude te koop aanbood, waren met zulk een sterk vergif doortrokken, dat reeds de bloote aanraking van die voorwerpen doodelijk worden kon. Een dolk, dien de grijsaard heimelijk aan zijne zijde droeg, moest den beslissenden stoot toebrengen, ingeval de vorst aan bovengenoemde gevaren wist te ontkomen. Het bericht kwam in zoover uit, dat de oude man werkelijk kwam opdagen; hij werd oogenblikkelijk gevangengenomen en geboeid. Indien hij alles openhartig wilde bekennen, beloofde Frederik hem geheele vrijstelling van straf. Weigerde hij dit, dan wachtten hem foltering en de dood. In weerwil hiervan bekende hij niets; hij lachte met des keizers bedreigingen en beweerde, dat ten gevolge van magische kunsten te gelijk met zijn leven dat des keizers onvermijdelijk een einde nemen zou. Bedreigingen van dien aard waren misdadig, vrees daarvoor te toonen, zou kinderachtig zijn geweest: de oude man werd dus ter dood gebracht.

Deze moordaanslagen op den keizer worden door vele geschiedschrijvers naar het rijk der fabelen verwezen. Radewich, een tijdgenoot en levensbeschrijver van Frederik, verklaart met zoovele woorden, dat de goochelaar een waanzinnige geweest is, die onschuldig ter dood is gebracht; ook omtrent den ouden koopman wordt beweerd, dat de keizer hem op eene valsche verdenking om het leven heeft laten brengen. De waarheid zal op dit punt ons wel altijd verborgen blijven.

Eindelijk waren de Duitsche hulptroepen in Italië aangekomen; doch zij waren nog niet talrijk genoeg, om den keizer tot eene bestorming in staat te stellen. Deze besloot daarom, de kleine stad Crema te straffen voor de verstandhouding, waarin zij altijd met de Milaneezen gestaan had. Hij belegerde deze stad en een hardnekkige, van weerszijden met ongehoorde wreedheid gevoerde strijd begon. Hooren wij, hoe von Raumer ons dien beschrijft:

»Crema lag in eene uitgestrekte, liefelijke vlakte, ten zuiden door moerassen en de rivier Travadona, ten oosten door de Serio beschermd. Nog meer dan op de sterke ligging der stad vertrouwden de burgers op de verdedigingswerken, welke de kunst had aangebracht, op de grachten, torens en dubbele muren, maar bovenal op de hulptroepen, welke de Milaneesche burgemeester Manfred van Dugnano hun toevoerde. Ja, zoo ver was men er van verwijderd, de minste bezorgdheid te koesteren, dat de vrouwen vroolijk door de straten liepen en liederen zongen, wier inhoud hierop neerkwam: »Frederik zal even roemloos van Crema moeten aftrekken als voor 27 jaren keizer Lotharius." En inderdaad waren de gevechten, terwijl de keizer de legerplaats verlaten had om zijne gemalin te bezoeken, zoo bloedig en daarbij zoo weinig beslissend, dat de onstuimige dapperheid aan beide zijden weldra in bloeddorst ontaardde, zoodat de belegeraars met de afgehouwen hoofden der gevangenen als met ballen speelden, en de Cremensers daarentegen keizerlijke gevangenen op den muur in stukken hieuwen. Toen Frederik terugkwam, ontstak hij hierover in heftigen toorn; hij beval, — van de misdaden zijner eigen soldaten òf niet òf slechts onvolkomen en eenzijdig onderricht — dat een herant den Cremensers met luider stem zou verkondigen, dat men, hen met gelijke munt betalende, van nu af geen enkelen gevangene langer het leven schenken zou. En inderdaad werden vele gijzelaars opgeknoopt, eenige gevangen ridders uit Milaan als verklaarde verraders onthoofd en een aantal geringere Cremensers aan de dicht tot de stadsmuren voortgeschoven belegeringswerktuigen vastgebonden, opdat de belegerden, om hunne medeburgers te sparen, daarop hun geschut niet zouden durven richten. In het eerst schrikten de Cremensers daarvan, doch spoedig grepen zij nieuwen moed. Met den kreet: »De dood voor de vrijheid is het hoogste na de vrijheid!" troffen zij eerst hunne eigen vrienden, bloedverwanten en kinderen. Vervolgens brachten zij uit wraak alle gevangenen om het leven. Alleen de dringende voorbede der geestelijken beschermde de gevangen Cremensers, die zich nog in de keizerlijke legerplaats bevonden, tegen eene dergelijke behandeling."

Zeven maanden lang volhardden de burgers van Crema bij hun tegenstand; eindelijk werden zij door den honger tot de overgave gedwongen. Door hunne dapperheid bedongen zij zich ten minste vrijen aftocht. In Januari 1160 gaven zij hunne stad over; zij werd in brand gestoken en uitgeplunderd.

Gedurende deze belegering was paus Hadrianus II gestorven. Frederik zond terstond gezanten naar Rome, om op de verkiezing van een nieuwen paus invloed uit te oefenen. Zijne partij wist het door te drijven, dat een aanhanger des keizers, kardinaal Octavianus, onder den naam Victor IV, tot paus verkozen werd; de tegenpartij verkoos den kardinaal Roland Bandinelli, denzelfden, die te Besançon den keizer eens zoo zwaar beleedigd had. Hij trad als paus Alexander III op.

Zoodra de tijding van deze dubbele benoeming den keizer bereikte, riep hij terstond te Pavia eene kerkvergadering bijeen. »In de wereld," riep hij uit, »mag er, gelijk er maar één God is, ook maar één keizer en één paus zijn." De beide pausen werden opgeroepen om te Pavia te verschijnen en zich aan de uitspraak van de kerkvergadering te onderwerpen. Victor IV gaf aan die oproeping gehoor, Alexander III niet. Hij wist maar al te wel, dat hij van de vrienden des keizers geene gunstige uitspraak te verwachten had. De kerkvergadering verklaarde dan ook, na een beraad van zeven dagen, dat Victor de wettige paus was. De keizer erkende hem als zoodanig, doch de twist was hierdoor niet bijgelegd, want Alexander III werd door zijne partij insgelijks als het alleen wettige hoofd der kerk uitgeroepen. Beide pausen spraken wederzijds den banvloek over elkander uit.

Inmiddels werd de oorlog tegen Milaan door den keizer onafgebroken voortgezet. Niet altijd was het krijgsgeluk aan Frederiks zijde; hij leed menige nederlaag en eerst in de lente van 1161, toen de Duitsche vorsten met eene groote legermacht in Italië aankwamen, was hij bij machte om de stad nauw in te sluiten. Hoe hardnekkiger de Milaneezen zich verdedigden, des te meer groeide Frederiks haat tegen hen aan. Hij zocht door vreeselijke strafoefeningen hunnen vrienden schrik aan te jagen. Den landlieden, die het waagden levensmiddelen naar de stad te brengen, werd tot straf de rechterhand afgehouwen. De belegerden, die in gevangenschap geraakten, werden op dezelfde wijze verminkt; een aantal hunner liet Frederik de oogen uitsteken, terwijl men een van hen één oog liet behouden, opdat hij de overigen naar de stad zou kunnen geleiden; om de zaak echter in het gelijk te brengen sneed men hem den neus af.

Tevergeefs poogde de keizer door dergelijke middelen den dapperen verdedigers der stad vrees in te boezemen; dezen hielden den strijd vol en maand op maand verliep zonder dat Frederik een stap verder kwam. Hoewel Milaan ruim van levensmiddelen voorzien was, moest toch die voorraad uitgeput raken, en eerst toen de grimmige honger de krachten der strijders zoo zeer had ondermijnd, dat zij bijna niet meer in staat waren de wapenen te voeren, kwam men tot het besluit om de stad over te geven. De Milaneezen zonden gezanten naar het keizerlijk kamp en trachtten gunstige voorwaarden voor hunne onderwerping te bedingen. Frederik gaf hun echter ten antwoord, dat zij zich op genade en ongenade moesten overgeven en hiertoe moesten de ongelukkige burgers ook eindelijk besluiten.

De burgemeesters verschenen met 300 der voornaamste inwoners van de stad voor den keizer; zij stelden hem de sleutels van de poorten en burchten ter hand, en zwoeren hem den eed van trouw. Op den 6en Maart 1162 zou de geheele bevolking hetzelfde doen.

Het was een sombere, koude en regenachtige dag, toen de burgers van Milaan, in honderd groepen afgedeeld, hunne stad verlieten en in de legerplaats des konings verschenen. Zij gingen barrevoets, half naakt, het hoofd ten teeken van boete met asch bestrooid, met een kruis in de hand en een strop om den hals.

De keizer zat in zijne tent aan tafel, toen de Milaneezen zich aanmeldden. Men gaf hem hiervan bericht; evenwel brak hij zijn maaltijd niet af, maar liet hij de halfnaakten in den kouden regen lang wachten. Eindelijk verscheen hij: te midden van zijn schitterenden hofstoet op een verheven troon gezeten, ontving hij de rampzaligen, die, om genade smeekend, in lange rijen langs hem heen togen.

De vanen werden aan den voet van den troon nedergelegd; eindelijk verscheen ook het Carrocium, het heiligste pand der Milaneezen, namelijk eene weegschaal, opgehangen aan een mastboom, op welks top zich een kruis en eene vaan bevond; op deze laatste was de heilige Ambrosius afgebeeld, der burgerij den zegen schenkend. De Milaneezen beschouwden het

Carrocium als het zinnebeeld van de vrijheid hunner stad; het had hen ook in den laatsten strijd meermalen ter overwinning gevoerd. Toen de weegschaal tot voor den troon was gebracht, daalde de ontzaglijke mastboom langzaam neder en de heilige vaan lag voor de voeten des keizers. Op dat gezicht vielen de Milaneezen weenend ter aarde, zij riepen luid jammerend de genade van den keizer in.

Het was een roerend gezicht, die krachtige en dappere mannen daar te zien jammeren en weenen. Velen der Duitsche grooten konden hunne tranen niet weerhouden; één slechts bleef onbewogen; gelijk de geschiedschrijvers uit die dagen ons verhalen, was op dat oogenblik het gelaat des keizers koud als steen. Frederik gevoelde geen medelijden, maar slechts blijden trots over zijne overwinning. Koel en ernstig gaf hij den smeekelingen ten antwoord: »Wel hebt gij volgens de wet uw leven verbeurd, doch ik wil u dit schenken. Nochtans zal ik zulke maatregelen nemen, dat gij niet andermaal het hoofd zult kunnen opsteken. Keert naar Milaan terug en wacht aldaar mijn vonnis af."

Frederik begaf zich naar Pavia en riep hier de bisschoppen en de overheden der Italiaansche steden samen; deze vergadering zou over het lot van Milaan beslissen. De keizer wist maar al te goed, dat deze vergadering, die hij opzettelijk uit de hevigste vijanden der Milaneezen had samengesteld, zeer streng in haar vonnis zou zijn.

De Italianen, naijverig op de macht der geduchte stad, eischten, dat Milaan geheel en al verwoest zou worden. Dit besluit werd ten uitvoer gebracht.

Den 16en Maart 1162 verscheen de keizer andermaal voor de poorten der stad. Hare muren werden omvergehaald en over het puin deed Frederik Barbarossa zijn intocht. Ook vele inwoners van Cremona, Pavia, Lodi en Como, de bitterste vijanden der Milaneezen, waren bij dien intocht tegenwoordig. De Duitschers werkten in vereeniging met de Italianen gedurende eene gansche week dag en nacht door, om de prachtige stad te vernielen. Niet alleen de muren, grafsteden en torens, ook alle huizen en woningen werden met den grond gelijk gemaakt. Het prachtige Milaan was in puin en gruis verkeerd; alleen de kerken en eenige openbare gebouwen, welke Frederik uit kunstmin spaarde, bleven staan.

Te Pavia vierde de keizer zijne overwinning met een dankoffer. Het vreeselijk lot van Milaan schrikte de andere vijandig gezinde steden van elke poging tot verzet af; Piacenza, Brescia, Bologna, enz. onderwierpen zich of moesten beloven, hare vestingwerken te slechten, aanzienlijke geldsommen te betalen en hare overheden door den keizer te doen aanstellen. Frederik benoemde naar eigen goeddunken voor hen de stadhouders, die den titel van podesta voerden.

Zoo was geheel Noord-Italië onderworpen, opnieuw strekte het machtige rijk van den Duitschen keizer zich van Rome tot aan de kusten der Oostzee uit. Vast als eene rots scheen het te staan, doch reeds droeg de toekomst vreeselijke stormen in haar donkeren schoot. In den boezem van een rijk, dat gegrond was op de vernietiging der volksvrijheid, op de onderdrukking van eene vrije natie, kon de vrede onmogelijk van langen duur zijn.

EEN EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

De aartsbisschop Arnold van Mainz vermoord. Vreeselijke strafoefening. Haat der Italianen tegen de Duitschers. Toenemende macht van paus Alexander III. De tegenpaus Paschalis III. Opstand der Italianen. Het eerste Lombardische stedenverbond. Des keizers werkzaamheid in Duitschland. Frederiks tocht naar Rome. Algemeene opstand der Italiaansche steden. Milaan herbouwd. Frederik te Rome op het toppunt zijner macht. De pest. Het leger des keizers vernietigd. Vlucht naar Duitschland. Strijd van Hendrik den Leeuw in Duitschland. De aangelegenheden des rijks door den keizer geregeld. De tegenpaus Calixtus III. Aanwassende macht der Lombardische steden. Alessandrië gesticht. De strijdlustige aartsbisschop Christiaan. Merkwaardige belegering van Ancona. Frederik en Hendrik de Leeuw te Chiavenna. Slag bij Legnano. Wapenstilstand te Venetië gesloten.

Frederik keerde naar Duitschland terug. Hij vond hier handen vol werks. Gelijk het in Italië zijn streven was geweest, de ontluikende vrijheid der steden te onderdrukken, zoo gordde hij zich na zijne terugkomst in de eerste plaats ten strijde tegen eene aloude stad, wier inwoners, door een onstuimig verlangen naar vrijheid als bedwelmd, zich aan eene zware overtreding hadden schuldig gemaakt.

Te Mainz, gelijk in vele andere steden van Zuid-Duitschland, was met de vermeerdering van stoffelijke welvaart ook het verlangen naar een minder afhankelijken maatschappelijken toestand onder de burgers ontwaakt. Tot nog toe had de aartsbisschop als een absoluut vorst den schepter gezwaaid; thans echter waren de burgers van meening, dat zij niet langer een vreemd regent behoefden, maar dat zij zichzelf wel konden regeeren. Toen dan ook de algemeen geliefde aartsbisschop Hendrik door den aartsbisschop Arnold, naar het gevoelen der burgerij op wederrechtelijke wijze, was vervangen, weigerde men dezen te gehoorzamen.

Arnold was een opvliegend en onberaden man. Hij nam, ten einde de burgers van Mainz tot onderdanigheid te dwingen, de toevlucht tot een tal van willekeurige maatregelen, die hem niet alleen den haat op den hals haalden van de burgerij, maar ook van den adel en de geestelijkheid der stad. Meer en meer kwam men tegen hem in verzet, eindelijk brak er een oproer uit, waarbij hij uit Mainz verdreven werd.

Tevergeefs beval keizer Frederik den inwoners, hun aartsbisschop onderdanig te zijn. In plaats daarvan sloegen de burgers geheel tot opstand over, zij bestormden het paleis van den aartsbisschop en plunderden het. Eene tweede klacht, door dezen bij den keizer ingediend, scheen meer gevolg te zullen hebben: Frederik zond een gevolmachtigde naar Mainz, om de oproerige burgers te straffen. De aartsbisschop Arnold keerde triomfeerend terug. Zijne vrienden waarschuwden hem voor de gramschap der burgerij, doch steunende op de bescherming des keizers hernam hij: »De Mainzer honden blaffen wel, maar bijten niet!"

En toch beten zij! Het gepeupel overviel den aartsbisschop, die even buiten de stad in het klooster van den heiligen Jacobus zijn verblijf had gekozen, en vermoordde hem. Het lijk werd door de razende menigte onder

gejuich en getier door de straten gesleurd; men rukte den doode de kleederen van het lijf, sneed hem den vinger af, om zich van den ring meester te maken, stak hem brandend stroo in den mond en sloeg hem met steenen de tanden uit, om een aandenken aan den moord te hebben. Vervolgens maakten de vrouwen zich van het lijk meester. Het reeds misvormde lichaam werd op nog afzichtelijker wijze geschonden en bij de beenen door de stad gesleept. Eerst na drie dagen waren eenige kloosterbroeders bij machte om het volk in zoo verre tot bedaren te brengen, dat hun werd toegestaan den ontzielden klomp te begraven.

Frederik Barbarossa was hevig vergramd, toen hij vernam, wat in Mainz had plaats gehad. Hij benoemde den broeder van den paltsgraaf Otto van Wittelsbach, Koenraad, tot aartsbisschop, en hield vervolgens een vreeselijk gericht over de stad. Het St. Jacobus klooster werd in een puinhoop herschapen; over Mainz sprak de keizer den rijksban uit, al de burgers werden gedurende eenigen tijd eerloos verklaard.

De meeste burgers hadden bij de nadering des keizers, uit vrees voor strenge straf, de stad verlaten; slechts eenige weinigen, die zich volkomen onschuldig gevoelden, waren achtergebleven, om den vorst af te wachten. Deze weinigen werden gevangengenomen en zonder genade aan het zwaard des beuls overgeleverd, niettegenstaande zij aan het vergrijp geen deelgenomen hadden. Van zoodanigen aard was de rechtvaardigheid van den hooggeroemden keizer! Toch heeft deze handeling bij zijne tijdgenooten geen smet op zijn naam geworpen; zij was geheel in overeenstemming met de zeden en gewoonten dier barbaarsche tijden.

Met dezelfde kracht en met evenveel gestrengheid onderdrukte Frederik ook in andere deelen van Duitschland vele wanordelijkheden, die tijdens zijne afwezigheid hadden plaats gehad.

Nadat hij bovendien den hertog van Polen had weten te bewegen om den zonen van zijn intusschen overleden broeder een deel der Poolsche gewesten, het hedendaagsche Silezië, af te staan, keerde hij reeds in den herfst van het jaar 1163 naar Italië terug. Ditmaal echter zonder leger, want hij wilde alleen door zijne persoonlijke tegenwoordigheid zijne heerschappij bevestigen.

Hij miste zijn doel. De keizerlijke beambten in de steden, die reeds vóór Frederiks terugkomst streng en willekeurig waren te werk gegaan, van hunne macht in hun eigen voordeel partij getrokken en onrechtmatige belastingen en schattingen uitgeschreven hadden, achtten zich, nu de keizer in hunne nabijheid was, veiliger dan ooit.

Zij wisten, welk een afkeer Frederik had van de vrijheidszucht der Italianen, zij wisten, dat hij elken opstand in bloed zou smoren, derhalve verzwaarden zij hun drukkend bewind, waardoor zij zich zelf en hun meester reeds zoo gehaat hadden gemaakt, zoodra zij wisten, dat deze in hunne nabijheid was, bereid om hun alle noodige hulp te verleenen.

De nationale haat der Italianen tegen de Duitschers groeide met iederen dag aan; de Duitsche ridders beleedigden zelfs, zonder het te willen, door hunne plompe gewoonten voortdurend de aan meer vrijheid gewende Italianen; nooit gelukte het hun, den rechten toon te treffen, om met den adel of het volk om te gaan.

Zelfs die steden, welke tot dusver den keizer getrouw waren gebleven, verdroegen niet dan morrend den druk der Duitsche beambten. Ook de nijverheid begon te kwijnen, daar zij hooger belasting moesten opbrengen dan ooit te voren.

In dezelfde mate, waarin de haat tegen de Duitschers toenam, waarin bovenal keizer Frederik Barbarossa zich in Italië meer vijanden maakte, groeide het aantal vrienden van paus Alexander III aan.

De Lombardijers erkenden natuurlijk juist dien paus als het wettig hoofd der kerk, die een vijand van hun vijand was. Groot was daarom hunne

blijdschap, toen ook de koningen van Frankrijk en Engeland Alexander III als den wettigen paus erkenden, toen bij eene samenkomst te Touzy koning Hendrik van Engeland aan den éénen kant en koning Lodewijk van Frankrijk aan de andere zijde het paard des pausen bij den teugel leidden. De Italianen koesterden de hoop, dat de tweespalt in de kerk vereffend zou worden, want den 20 April 1164 overleed de tegen-paus te Lucca.

Indien Frederik zijn gezag in de schaal geworpen had, zou geen nieuwe tegenpaus verkozen zijn. Het was een groote staatkundige misslag des keizers, dat hij zijn kanselier, den aartsbisschop Reinoud van Keulen, vergunde, zich aan het hoofd te stellen der partij, die vijandig tegen Alexander III overstond, en eenige kardinalen aan te sporen om een nieuwen tegenpaus te kiezen. In strijd met orde en wet werd Guido van Crema, onder den titel van Paschalis III, tot den pauselijken zetel geroepen.

Deze keuze verwekte eene diepe verontwaardiging onder de Lombardijers; zij gevoelden zich veilig onder de bescherming van den hoogsten geestelijken vorst. De schandelijke verdrukking, welke zij van de keizerlijke beambten te verduren hadden, deed hunne woede ten top stijgen, uit vele steden werd de podesta verdreven; hier en daar werden zij zelfs vermoord.

De burgers wisten maar al te wel, dat zij door zulke daden van geweld zich den heftigen toorn des keizers op den hals haalden, en rustten zich dus ten strijde toe. Maar nu wilden de steden niet gelijk vroeger elk op zich zelf den keizer het hoofd bieden, daar zij begrepen, dat zij op die wijze het onderspit moesten delven, terwijl zij, wanneer zij met elkaar een nauw en hecht verbond sloten, de hoop mochten voeden, hem met goed gevolg te weerstaan. Op aansporen van Venetië, gingen Verona, Padua, Treviso en Vicenza een stedenverbond aan, welks invloed spoedig merkbaar werd.

Frederik, die vruchteloos beproefd had, met de burgers te onderhandelen, besloot Verona aan te tasten met eene legermacht, welke grootendeels uit Italianen bestond; eene enkele stad hoopte hij gemakkelijk tot onderwerping te kunnen brengen, al ontbrak het hem ook aan een leger, dat uit Duitschers was samengesteld.

Deerlijk zag hij zich echter bedrogen, want zijne Italiaansche krijgers begonnen te muiten en wilden niet tegen hunne landgenooten strijden; de keizer moest dus wel besluiten, naar Duitschland terug te keeren, om aldaar een leger te verzamelen.

In den herfst van het jaar 1164 kwam hij in zijn vaderland aan. Het viel hem ditmaal niet gemakkelijk, de vorsten tot een nieuwen tocht naar Italië te bewegen, want juist op dit tijdstip hadden de Duitschers genoeg met hunne eigen zaken te doen. Zij gevoelden niet den minsten lust om tegen de Italianen te vechten. Hendrik de Leeuw kon zijne troepen niet missen, wijl hij deze voortdurend van noode had, om zich te verdedigen tegen de noordelijke stammen der Slaven; de vorsten van Zuid-Duitschland waren onderling in allerlei veeten gewikkeld en Frederik moest al zijn gezag als keizer aanwenden om den vrede eindelijk te herstellen. Tot bereiking van dit doel was hij onverdroten werkzaam.

Nu eens belegde hij in deze, dan weder in gene stad den rijksdag, hij doorreisde al de Duitsche landen, overal deed hij zijne macht als keizer, in de volste beteekenis van het woord, gelden.

Bovenal was het zijn streven, de Duitsche geestelijkheid voor paus Paschalis III te winnen. Op een rijksdag te Wurzburg, in het voorjaar van 1165, zouden de kerkelijke twisten beslecht worden. Ook gezanten uit Engeland woonden den rijksdag bij.

Door zijn invloed en dien van zijn kanselier, gelukte het Frederik, de Duitsche vorsten en een deel der prelaten over te halen, de verkiezing van Paschalis III wettig te verklaren. Men besloot Alexander III nimmer als opperhoofd der kerk te erkennen; alle vorsten en prelaten, die met dit besluit

niet wilden instemmen, zouden van hunne ambten en waardigheden vervallen worden verklaard.

De meeste Duitsche aartsbisschoppen en bisschoppen onderwierpen zich aan dit besluit; slechts twee hunner weigerden standvastig, en dat juist deze kerkvorsten dit deden, smartte den keizer diep, want beiden waren zijne trouwste vrienden, namelijk de aartsbisschop Koenraad van Mainz en Frederiks stiefzoon, de aartsbisschop van Salzburg, broeder van den hertog Jasomirgott. Beiden verloren ten gevolge hiervan hunne waardigheden. Frederik benoemde den beroemden graaf Christiaan van Buch tot aartsbisschop van Mainz.

Nadat de keizer het Wurzburger besluit door het gansche rijk ten uitvoer gelegd en nog eenige andere zaken geregeld had, besloot hij met zijne gansche krijgsmacht nogmaals een tocht naar Italië te ondernemen. Hij had inderdaad een sterk leger van noode, want gedurende zijne afwezigheid was paus Alexander III in Italië niet werkeloos gebleven. Hij had door zijne gezanten de Romeinen weten over te halen, hem te huldigen en trouw te beloven. In geheel Italië werd Alexander III thans als de ware paus erkend.

In November van het jaar **1166** was het Frederik gelukt, een machtig leger rondom zich te verzamelen, aan welks hoofd hij tegen Italië oprukte. Hij hield te Lodi een rijksdag, vierde te Pavia het Kerstfeest, en trok vervolgens op Rome aan.

De keizer vond in het zuiden nergens eene gunstige ontvangst; menige stad, die hem tot dusver getrouw was gebleven, had gehoopt, dat hij haar onmiddellijk gerechtigheid zou doen wedervaren, dat hij de willekeur zijner stadhouders bestraffen en de burgers in hunne rechten herstellen zou.

Hiertoe ontbrak het echter den keizer aan tijd. Hij beloofde wel, de bezwaren der stedelingen, wanneer zij billijk waren, te zullen onderzoeken, doch hij deed dit niet, wijl het zijne eerste zorg was, zich zoo spoedig mogelijk van Rome meester te maken.

Het verzet tegen de keizerlijke heerschappij breidde zich derhalve in Noord-Italië met iederen dag meer en meer uit, en werd niet weinig aangewakkerd door Alexander III, den onvermoeiden vijand des keizers. De paus slingerde den banbliksem tegen Frederik en zijn tegenpaus, en ontsloeg alle onderdanen van den eed van trouw aan den keizer. Door zijne bemiddeling ontvingen de Lombardijers ondersteuning in geld van den Griekschen keizer.

In den rug van het tegen Rome optrekkende Duitsche leger, snelden boden van stad tot stad; overal spande men samen tegen Frederik; de steden sloten zich nauwer dan ooit aaneen. Cremona, Brescia, Mantua, Ferrara, Bergamo en eenige andere steden sloten aanvankelijk in het diepste geheim een nauw verbond. Zij beloofden elkander onder eede dat zij vereenigd den keizer het hoofd zouden bieden; op een en den zelfden dag verdreven zij alle overheidspersonen, die door Frederik waren aangesteld. Negen steden traden tot het verbond toe, hetwelk met den dag gevaarlijker werd.

De onversaagde burgers besloten thans openlijk als vijanden van den keizer op te treden en zijn gezag te hoonen, door het geslechte Milaan te herbouwen. Den **27en** April **1167** begaven zich uit alle steden gewapende burgers naar den puinhoop, waar eenmaal Milaan gestaan had. De grachten werden opnieuw uitgegraven, de muren en torens weder opgetrokken, de huizen met spoed bewoonbaar gemaakt; na een ongeloofelijk korten tijd mocht Milaan weder als eene sterke stad beschouwd worden. Mannen en vrouwen, zelfs uit de aanzienlijkste standen, kwamen van heinde en verre toesnellen, om behulpzaam te zijn aan den opbouw eener stad, die onder den rijksban zuchtte. De aanzienlijken sloegen de handen aan het werk als geringe daglooners; de vrouwen offerden gaarne hare kostbaarste kleinoodiën op, om den arbeid bevorderlijk te zijn. Ook Tortona verrees weder uit het puin en werd opnieuw versterkt.

In den rug van het keizerlijk leger ontwikkelde zich alzoo eene geduchte

macht; slechts ééne stad, en wellicht juist eene der gewichtigste, Lodi, was nog niet tot het verbond toegetreden, doch ook zij werd weldra door geweld gedwongen zich bij de bondgenooten aan te sluiten.

De keizer minachtte de stadbewoners te zeer, dan dat hij zich over hunne samenspanning verontrust zou hebben; hij liet zich niet van zijn plan afbrengen, maar zette den tocht tegen Rome voort. Eerst wilde hij hier paus Paschalis op den heiligen stoel bevestigen, vervolgens meende hij nog altijd tijd te hebben, de Lombardische steden voor haren, gelijk hij meende, vermeteten opstand te tuchtigen. Na vele en bloedige gevechten gelukte het hem eindelijk de stad Rome in Juli 1167 te veroveren. Alexander III moest vermomd naar Beneventum de wijk nemen. Paschalis werd met groote plechtigheid op den pauselijken zetel geplaatst; hij kroonde den 1en Augustus 1167 andermaal den keizer en diens gemalin. De gewichtige kamp scheen beslist, de macht des keizers ten top gestegen! Frederiks geduchtste vijand Alexander III, was gevlucht, Paschalis III, de vriend en gunsteling des keizers, op den pauselijken stoel geplaatst! Frederik dacht thans in een korten veldtocht de overmoedige Lombardijers te kunnen onderwerpen, doch zijne macht zou al spoedig de zwaarste slagen te verduren hebben. Ten gevolge der ongunstige weersgesteldheid brak plotseling de pest in het keizerlijk leger uit. Vele vorsten en ridders bezweken aan deze ziekte. Ook hertog Welf, alsmede de neef des keizers, de jonge hertog Frederik van Zwaben, werden daardoor weggerukt. Het zwaarste verlies echter leed Frederik door den dood van zijn kanselier en vriend, den aartsbisschop Reinoud van Keulen.

»Dat is de straf van God!" zoo riepen luide de Romeinen, en fluisterden ook de Duitschers. Alle krijgstucht was uit het leger verdwenen; bij geheele hoopen vluchtten de Duitschers naar hun vaderland, zij waagden het niet, langer in het verpeste Rome te blijven.

Ook Frederik zag zich genoodzaakt de eeuwige stad te verlaten; met het overschot zijner troepen sloeg hij den weg naar het noorden in. Meer dan 2000 soldaten bezweken nog onderweg als offer van de vreeselijkste aller ziekten. Met onuitsprekelijke vreugde vernamen de Lombardijers het onheil, dat den keizer overkomen was. Zij hadden vast besloten daarmede hun voordeel te doen; niet één Duitsch krijger zou levend Italië verlaten: dit was de krijgsleus der stadbewoners. Het kleine keizerlijke leger stiet overal op gewapende vijandelijke troepen; alleen langs sluipwegen kon Frederik ten laatste de getrouwe stad Pavia bereiken. Hij was overwonnen, niet door de menschen, maar door de pest; toch gaf hij den moed niet op. Toen hij Pavia bereikt had, deed hij, ofschoon hij ternauwernood over enkele manschappen te gebieden had, den 29en September 1167 al de oproerige steden in den ban; alleen Pavia, Lodi en Cremona waren hiervan uitgezonderd.

De Lombardijers lachten om den keizerlijken ban; den 1en December 1167 hernieuwden zij hun verbond, waartoe thans bijna al de steden van Noord-Italië toetraden. Overal verdreven zij de aanhangers des keizers en kozen zij zelf hunne bestuurders. De behartiging van de algemeene belangen der verbonden steden werd aan een college van afgevaardigden, rectoren genaamd, opgedragen. Frederik bleef gedurende den winter te Pavia, doch daar hij geen leger had, kon hij niets tegen de vijandige steden ondernemen. Hij was alleen bij machte eenige strooptochten te maken, die meer het werk schenen van een roover dan van een krijgsman.

In het voorjaar ontving hij bericht, dat de steden een geducht leger op de been brachten. Hij moest dus vreezen, binnen Pavia ingesloten te zullen worden; alleen een overhaaste terugtocht naar Duitschland kon hem redden.

Aan het hoofd eener kleine krijgsbende ging hij op weg, terwijl hij de Italiaansche gijzelaars, die vroeger in zijne handen waren gesteld, als waarborg voor zijne veiligheid met zich voerde. Zonder ophouden spoedde hij zich

voort; de vijandelijke troepen zetten hem na, wijl zij door eene spoedige gevangenneming van den keizer, voor goed een einde wilden maken aan den veldtocht.

Toen Frederik vernam, dat de vijand hem op de hielen zat, beval hij, dat men eenige der gijzelaars aan den weg zou opknoopen; dit lot wachtte ook de overigen, indien de vijand zich mocht vermeten, den keizer nog langer te vervolgen. In Maart 1168 bereikte Frederik de stad Susa. Zijne krijgsmacht was op eenige weinige mannen na versmolten. Hij gaf dezen bevel, ook de overige gijzelaars om te brengen. Hierdoor verwekte hij onder de inwoners eene algemeene verbittering; zij kwamen in opstand en drongen in zijne vertrekken door.

Indien Frederik niet tijdig bericht van den opstand had ontvangen, ware hij in dien nacht vermoord. De burgers vonden in zijne plaats den trouwen ridder Herman van Siebeneichen, die zich in het bed des keizers had nedergelegd. Toen zij hem herkenden, gedroegen zij zich edelmoediger dan Frederik. Vol bewondering voor de trouw van den Duitschen ridder, schonken zij hem het leven.

Frederik was intusschen met vijf trouwe ridders uit Susa gevlucht, en keerde met hen naar Duitschland terug. Eene schandelijke nederlaag en eene jammerlijke vlucht, dat waren de vruchten van dezen met zulk eene geduchte macht ondernomen tocht. Tallooze menschenlevens waren opgeofferd; vijf Duitschers maakten het overschot van Frederiks prachtige leger uit. Zoo waren de wreedheid en de tirannie van den keizer gestraft.

Als een vluchteling zonder leger kwam Frederik in Duitschland aan en toch trad hij tegenover zijn volk terstond weder geheel als keizer op.

Zijne houding was zoo fier, zoo waardig, alsof hij, als een met roem gekroond overwinnaar, een met lauweren getooid leger huiswaarts voerde. Juist in het ongeluk toonde de keizer zich groot.

Hoewel hij als overwinnaar dikwijls trotsch en wreed was, toch bewonderen wij in hem den onwrikbaren moed, waarmede hij als overwonneling steeds den rampspoed het hoofd placht te bieden. Hij trof de Duitsche landen weder in een toestand van groote onrust en verdeeldheid aan, ten gevolge van de veeten der vorsten. De aanleidende oorzaak hiervan was Hendrik de Leeuw, die den keizer in macht en aanzien het meest nabijkwam.

Hendrik had door gelukkige oorlogen tegen de Wenden in Mecklenburg en Pommeren zijn grondgebied ver uitgebreid en die gewesten met vlijtige landbouwers uit Holland en Vlaanderen bevolkt. Zijne macht maakte den naijver der overige Duitsche vorsten gaande, die hij bovendien door zijn trots krenkte. Vooral waren de Duitsche bisschoppen, die door zijne willekeurige inmenging in de geestelijke macht zich beleedigd gevoelden, hem vijandig gezind. Zoo kwam er een verbond van geestelijke vorsten tegen hem tot stand. Hendrik spotte met dit bondgenootschap. Om zijne verachting voor zijne vijanden aan den dag te leggen, liet hij, zinspelend op den hem gegeven bijnaam, een grooten metalen leeuw met wijd opgesperden muil voor zijn kasteel te Brunswijk plaatsen.

Terwijl Frederik zich in het verre Italië bevond, woedde de oorlog tusschen Hendrik en zijne tegenstanders, de aartsbisschoppen van Bremen en Maagdeburg, den bisschop van Hildesheim, den markgraaf Albrecht den Beer van Brandenburg, Otto van Meiszen, den paltsgraaf Albrecht van Saksen en den landgraaf Lodewijk den IJzeren van Thuringen.

De terugkomst van den keizer in het voorjaar van 1168 maakte een einde aan deze bloedige veeten. De keizer zonder krijgsmacht ontbood de vorsten en heeren op de rijksdagen te Hamburg en te Wurzburg; hier verweet hij hun met harde woorden, dat zij den landvrede verbroken hadden, en dat het alleen ten gevolge der binnenlandsche verdeeldheden in de Duitsche provinciën, den Lombardijers mogelijk was geweest, tot smaad van Duitschland,

het Duitsche leger te verslaan. Hij beval, dat de vrede hersteld zou worden, en dat al de veroveringen, in den oorlog gemaakt, als nietig zouden worden beschouwd; de bezittingen der vorsten zouden weder teruggebracht worden op denzelfden voet, waarop zij vóór het uitbreken der veeten geweest waren.

Het bevel des keizers werd gehoorzaamd; niet één der vorsten waagde het, zich te verzetten; zelfs Hendrik de Leeuw legde het hoofd in den schoot, doch hij deed dit tegen zijn zin, want hij had in den oorlog vele veroveringen gemaakt, die hij slechts ongaarne weder afstond. Sedert dezen dag voedde hij een bitteren wrok tegen den keizer.

Frederik koesterde wel den vurigen wensch om zoo spoedig mogelijk naar Italië terug te keeren, ten einde de oproerige steden aldaar te tuchtigen, doch hij wilde dit niet doen, voordat zijn gezag op hechte grondslagen rustte. Hij wist derhalve reeds in het jaar 1169 te bewerken, dat zijn oudste zoon, die echter eerst vijf jaar oud was, op den rijksdag te Bamberg tot Roomsch-koning verkozen werd. De knaap werd in Augustus van hetzelfde jaar te Aken gekroond. Zijn tweeden zoon, Frederik, stelde de keizer aan tot hertog van Zwaben, in de plaats van zijn overleden neef, en ook zijn jongsten zonen schonk hij aanzienlijke bezittingen.

Gedurende zes en een half jaar bleef Frederik in Duitschland werkzaam, steeds bezig met het herstellen en handhaven van rust en orde, steeds er op uit om Polen en Boheme opnieuw aan zijn invloed te onderwerpen. Al zijne plannen zag hij verwezenlijkt; alleen met paus Alexander III kon hij niet tot eene minnelijke schikking komen, deze kerkvoogd bleef zijn onverzoenlijke vijand.

Het zou wellicht mogelijk zijn geweest, den paus, die niet zonder bezorgdheid de aanwassende macht der Italiaansche steden gadesloeg, tot den vrede over te halen, indien niet Frederik zelf oorzaak was geweest, dat de tweespalt voortduurde.

Toen reeds in September 1168 Paschalis gestorven en een derde tegenpaus, Calixtus III, gekozen was door die kardinalen, welke Alexander III vijandig gezind waren, zou deze zich ongetwijfeld rekkelijker dan vroeger betoond hebben, indien niet ook Frederik Calixtus erkend had.

De Lombardijers zaten in dien tusschentijd niet stil; zij omringden het nieuwopgebouwde Milaan met de sterkste bolwerken, en dwongen zelfs de graven van Montferrat en Malaspina tot den stedenbond toe te treden. Ter eere van paus Alexander bouwde men op eene door de natuur versterkte plaats, te midden van onpeilbare moerassen, eene sterke vesting, welke men den naam gaf van Alessandria; na verloop van slechts twee jaar telde de nieuwe stad reeds 15,000 verdedigers binnen hare muren.

Het stedenverbond werd onder medewerking van den paus door vaste wetten geregeld. Hoe hooger de macht der Lombardijers steeg, des te levendiger werd bij Frederik de wensch om den strijd tegen hen te beginnen, voordat de steden onoverwinnelijk werden. Hij zond derhalve reeds in het jaar 1171 een leger, onder bevel van den aartsbisschop Christiaan van Mainz, naar Italië af, terwijl hij zelf alle pogingen aanwendde, om de Duitsche vorsten tot een nieuwen veldtocht over te halen. Intusschen vond zijn plan bij de grooten niet den minsten bijval.

Het verdroot den vorsten, nog langer het bloed hunner beste manschappen in Italië te zien vloeien; zij grepen daarom allerlei uitvluchten aan. Hendrik de Leeuw was het allerminst geneigd tot den tocht. Hij gaf voor, dat hij onmogelijk met zijne troepen naar Italië kon oprukken, wijl hij de gelofte had afgelegd eene bedevaart naar het heilige land te ondernemen. En werkelijk deed hij dit ook. Zonder ongelukken kwam hij te Jeruzalem aan, van waar hij na een kort oponthoud terugkeerde.

Ook de andere Duitsche vorsten lieten zich op den rijksdag te Worms alleen na lange tegenkanting bewegen, om binnen twee jaar hunne manschap-

pen ter beschikking van den keizer te stellen. Frederik moest tot den herfst van 1174 geduldig wachten; toen eerst kon hij aan het hoofd van een leger over den Mont-Cenis trekken.

De aartsbisschop Christiaan van Mainz was intusschen in Italië niet werkeloos geweest. Het was hem gelukt, zijn voordeel te doen met de tweedracht, die nog immer voortsmeulde onder de Italiaansche steden, daar hij zelfs met enkele dezer een verbond gesloten had. Onder anderen had de stad Venetië zich bij hem aangesloten. Van oudsher waren Venetië en Ancona met elkander in strijd geweest, thans achtten de trotsche en wraakzuchtige Venetianen het niet beneden zich, de hulp der Duitschers in te roepen, om hunne oude vijanden te verdelgen. Zij bemanden eene sterke vloot, met welke zij de haven van Ancona blokkeerden, terwijl de aartsbisschop Christiaan met Duitsche en Italiaansche troepen de stad aan de landzijde belegerde.

De aartsbisschop voerde in persoon het opperbevel over het leger; hij was ondanks zijne geestelijke waardigheid, een ervaren veldheer en een dapper krijgsman. Als de beste ridder zat hij te paard; altijd was hij de voorste in den strijd. Met zijne vervaarlijke driekante knots sloeg hij er duchtig op los en deed menigen strijder in het stof bijten. Zelden vertoonde hij zich anders dan met het harnas onder den hyacintkleurigen talaar. In het veld was zijn hoofd, gelijk dat van ieder ander ridder, met een vergulden helm bedekt.

De aartsbisschop Christiaan stelt ons het ware beeld voor oogen van den strijdlustigen priester dier dagen. De Duitschers vonden het volstrekt niet vreemd, dat een aartsbisschop evengoed het zwaard voerde, als den zegen uitsprak; het was niets buitengewoons, wanneer abten en bisschoppen zich aan het hoofd hunner krijgers stelden. Ook, dat de eerwaarde aartsbisschop in zijn huiselijk leven meer overeenkomst vertoonde met een soldaat dan met een heilige, werd hem in het minst niet ten kwade geduid. Zoo vertelde men onder anderen, dat de vrome kerkvorst meer ten koste legde aan schoone vrouwen en paarden, dan de keizer aan zijn geheelen hofstoet.

Ancona werd dapper verdedigd. Het verhaal der belegering levert ons het beeld van een onvergelijkelijken heldenmoed, die zich niet alleen openbaarde in den strijd, maar nog meer in het verdragen van een waarlijk vreeselijken hongersnood. Toen de levensmiddelen bijna verbruikt waren en enkele burgers van overgave begonnen te spreken, riep een bijna honderdjarige grijsaard: „Lijdt liever alles, eet liever gras en kruiden, eer gij u in slavernij begeeft. Beproeft het uiterste, om hulp en levensmiddelen van buiten te erlangen; mocht u dit niet gelukken, werpt dan uwe kostbaarste have in zee, sterkt u nog eenmaal door een maaltijd en sterft dan dapper strijdend als mannen." Zulk eene toespraak uit den mond van een grijsaard beschaamde hen, die van overgave gesproken hadden; zij wilden nu tot den laatsten ademtocht volharden. Drie der aanzienlijkste inwoners ondernamen het waagstuk om met eene boot door de vloot der vijanden heen te sluipen, ten einde proviand te gaan halen. Intusschen klom de hongersnood met elken dag.

Muizen golden voor eene uitgezochte lekkernij; zeegras werd een gewoon voedingsmiddel, de kop van een ezel werd voor drie goudstukken verkocht. Ook aan deze walgelijke spijzen ontstond weldra gebrek. Ten laatste traden Ancona's vrouwen voor de vereenigde schaar der krijgers en spraken: »Is dan het vleesch van ezels eene smakelijker spijs dan het onze? Slacht ons, wij sterven gaarne, want wij willen nooit levend in de hand der Duitschers vallen!" Zulk eene taal bezielde de schier uitgeputte krijgers met nieuwen moed, zij zetten den strijd met inspanning van alle krachten voort en hunne volharding werd met een goeden uitslag bekroond. Men wist levensmiddelen binnen de stad te brengen. Toen de aartsbisschop dit vernam, begon het hem te verdrieten, het beleg nog langer nutteloos voort te zetten. In October 1174, omstreeks denzelfden tijd waarin Frederik zijn leger over den Mont-Cenis naar Italië voerde, brak hij het beleg van Ancona op.

Frederik opende het tooneel zijner krijgsbedrijven met eene daad van wraak; hij legde Susa in de asch, tot straf voor den op hem gepleegden moordaanslag; vervolgens rukte hij tegen Alessandria op en sloeg voor deze stad het beleg. Doch de inwoners verdedigden zich dapper, de ééne storm na den ander werd afgeslagen en Frederik moest ten laatste besluiten het beleg op te breken, wijl hij het bericht ontving, dat de Lombardijers een leger bijeen brachten, om hem onder de muren van Alessandria aan te tasten. Zijn toestand werd bedenkelijk. Reeds was zijn leger door desertie zeer ingekrompen, daar eene groote menigte zijner soldaten zich weder naar het vaderland begeven hadden. De keizer moest de hoop opgeven om aan de steeds aangroeiende krijgsmacht der Lombardijers het hoofd te bieden. Het was hem dus geenszins onwelkom, dat eenige gezanten der Lombardische steden tot hem kwamen en hem een wapenstilstand voorsloegen, gedurende welken men over den vrede onderhandelen zou.

Frederik was van plan zich dien wapenstilstand ten nutte te maken, om een nieuw leger in Duitschland bijeen te brengen. Hij trad daarom tot het verdrag toe en knoopte te gelijk met paus Alexander III onderhandelingen aan, maar noch deze, noch die, welke hij met de steden voerde, leidden tot den vrede, want de keizer kon er niet toe overgaan de onafhankelijkheid der steden te erkennen en evenmin wilde hij voor den paus bukken.

Gedurende dezen tijd van rust zag Frederik in Duitschland naar hulp om. Hij wendde zich tot Hendrik den Leeuw; bij dezen hoopte hij de krachtigste ondersteuning te zullen vinden. Maar de hertog weigerde allen bijstand, onder voorwendsel, dat zijn gevorderde leeftijd hem ongeschikt maakte, om deel te nemen aan den veldtocht. Een nietig voorwendsel inderdaad, want hij was eerst 46 jaar oud, en dus jonger dan de keizer; daarenboven had hij tot dusver bij iedere voorkomende gelegenheid dapper het zwaard gevoerd. Aan iemand, die als de keizer, gebukt ging onder den pauselijken ban, mocht hij niet ter hulp komen, verklaarde Hendrik verder, terwijl hij zich vroeger nooit om den kerkban bekommerd had.

De eerzuchtige vorst werd echter gedreven door geheel andere beweegredenen. Met de uitbreiding der macht van zijn huis was ook zijne eerzucht toegenomen, hij wilde zich onafhankelijk maken van den keizer. Alleen dan, wanneer deze in Italië de nederlaag leed, kon hij hopen zijn doel te bereiken.

Frederik vermoedde niet, wat Hendrik tegen hem in het schild voerde; in een persoonlijk onderhoud meende hij zijn vroegeren vriend wel te kunnen bewegen, hem thans in den nood te helpen. Hij noodigde hem uit om naar Chiavenna te komen; hier kwamen de beide vorsten dan ook bijeen.

Frederik poogde zijn bloedverwant door de herinnering aan hunne oude vriendschap te roeren. »Wat gij voortaan van mij ook zult verlangen," aldus sprak hij, »steeds zult gij mij bereid en hulpvaardig vinden!"

Zijne bede vond echter geen gehoor. Hendrik bleef weigeren; ook zelfs toen Frederik eindelijk hem te voet viel en smeekend zijne knieën omvatte, volhardde de hertog in zijn besluit. Wel poogde hij, schijnbaar geroerd, den keizer op te heffen, doch voor den smeekenden vriend was en bleef hij onverbiddelijk.

Het was een pijnlijk schouwspel, dien trotschen Hohenstaufer aan de voeten van zijn onderdaan te zien! Eenigen uit Hendriks gevolg lieten zich door dit tooneel tot vermetelen overmoed medesleepen, zoo dat zelfs een hunner zijn hertog toevoegde: »Heer, de kroon, die gij thans aan uwe voeten ziet, zal eerlang uw hoofd sieren!"

Een diep stilzwijgen volgde op deze vermetele woorden; niet één van Frederiks vrienden beantwoordde dien hoon: eene vrouw brak het stilzwijgen af. De keizerin trad op haar gemaal toe en riep hem tot het bewustzijn zijner waardigheid terug.

»Sta op, geliefde heer," sprak zij »God zal u helpen, wanneer gij eenmaal dezen dag en al deze blijken van hoogmoed gedenkt." Frederik stond op.

De keizer en de hertog, de Hohenstaufer en de Welf scheidden als vijanden. De keizer keerde naar zijn leger terug.

Terwijl Hendrik de Leeuw, met verzaking van zijn plicht, geweigerd had met den keizer ter heervaart op te trekken, betoonden andere vorsten meer bereidwilligheid. Zij voerden in het begin der lente van 1176 over Como hunne manschappen den keizer toe, en deze besloot nu, in strijd met den raad van de meesten zijner vrienden, een beslissenden slag te wagen; hij hoopte door eene enkele zegepraal een einde te maken aan den oorlog. Den 29en Mei tastte hij de troepen van het stedenverbond bij Legnano aan, ofschoon de Italianen de Duitschers verre in aantal overtroffen.

De strijd begon. Frederik zelf verrichtte wonderen van dapperheid; waar hij zich vertoonde, moest alles zwichten. Aan de spits eener moedige bende was hij doorgedrongen tot aan het Carrocium der Milaneezen. Reeds omringden de Duitschers dit heiligdom, reeds scheen het, dat zij meester zouden blijven van het slagveld, toen op eens twee benden Milaneesche jongelingen op de Duitsche troepen instormden; de eene, de bende van de hoofdbanier, bestond uit driehonderd jongelingen, die gezworen hadden te overwinnen of te sterven, de andere bende telde 900 ruiters, die eveneens gezworen hadden geene genade te verleenen noch aan te nemen.

Tot het uiterste tijdstip hadden deze benden zich in de achterhoede gehouden; alleen toen de slag zijne beslissing naderde, renden zij op de keizerlijken in, alles wat hun in den weg kwam nedervellende.

De banierdrager des keizers stortte voor de voeten van zijn heer ter aarde; Frederiks paard werd door eene knots getroffen. Het dier begon vreeselijk te steigeren en stortte met zijn berijder op den grond.

»De keizer is dood!" die kreet der ontzetting weerklonk door de gelederen der Duitschers. De moedige republikeinen drongen thans met verdubbelde woede op den vijand in en dreven dezen in wanorde op de vlucht. Het leger stoof uiteen, terwijl de legerplaats den zegevierenden Italianen in handen viel. Ook de vaan en het schild des keizers werden door den vijand buit gemaakt.

Het gerucht van den dood des keizers verbreidde zich en vond algemeen geloof. Reeds had de keizerin het rouwgewaad aangetrokken, toen Frederik op eens ongedeerd bij de zijnen te Pavia verscheen.

Hier verzamelde de keizer de met hem bevriende vorsten en het overschot van zijne verstrooide krijgsmacht. Hij moest ten laatste erkennen, dat het hem onmogelijk was, den vrijheidszin der Lombardijers met geweld te onderdrukken. De slag van Legnano had hem het bewijs geleverd, dat deze dappere strijders voor recht en vrijheid onoverwinnelijk waren en derhalve moest hij wel besluiten, van allen verderen strijd af te zien.

Hij werd tot dit besluit te meer gedrongen, wijl hij na de weigering van Hendrik den Leeuw, om hem met zijne krijgsmacht te ondersteunen, alle reden had te twijfelen aan de trouw der overige Duitsche vorsten, indien het krijgsgeluk hem nog langer den rug toekeerde. »Gelukkige Alexander," riep hij uit, zinspelend op Alexander den Grooten, »dat gij nimmer Italië zaagt!"

Frederik was gewoon, de daad bij het woord te voegen. Hij wendde zich tot paus Alexander III en verzocht dezen, tusschen hem en de Italiaansche steden als vredestichter op te treden. Alexander belastte zich gaarne met dit werk. Wel had hij tot dusver al zijne krachten ingespannen om den bloei der Italiaansche steden te bevorderen, omdat zij zijne hechtste steunpilaren tegen den keizer waren, doch thans kwam hem die al te spoedig aanwassende macht der burgers eenigszins bedenkelijk voor; de vrije republikeinsche steden konden hem allicht even gevaarlijk worden als den keizer.

Alexander nam dus volgaarne de taak van bemiddelaar op zich. Hij begaf zich naar Venetië, waar hij Frederik ontmoette, doch eerst, nadat deze de voorloopig vastgestelde vredesvoorwaarden door zijne gezanten had doen

bezweren; vóór dien tijd was het den keizer niet geoorloofd in persoon bij de onderhandelingen tegenwoordig te zijn.

Den 24en Juni 1177 zette eene vloot van rijk versierde schepen koers naar Venetië. De keizer stond op het dek van het voorste vaartuig en staarde in gedachten verzonken op de wonderstad, die zich daar aan zijn oog vertoonde. Ter rechter zijde strekte de met prachtige gebouwen prijkende oever zich uit, terwijl hij aan den linkerkant het groote kanaal aanschouwde, aan welks beide zijden Venetië's statige kerken en sierlijke paleizen zich verhieven. Recht voor zich uit ontwaarde de keizer het paleis van den doge, de reusachtige zuilen op de Piazetta, het Marcus-plein, de heerlijke Marcus-kerk en den beroemden klokkentoren. Rijk versierde gondels, waarop een aantal edelen uit de stad zich bevonden, voeren den keizer tegemoet; aan den oever wachtte de doge hem op en geleidde hem naar de Marcus-kerk. De paus had zich met de kardinalen en de hooge geestelijkheid voor de kerk geplaatst, terwijl eene talrijke volksmenigte het godshuis omringde. De trotsche Frederik Barbarossa trad op den paus toe, wierp zich voor hem neder en kuste hem de voeten! Zoo diep had het ongeluk den keizer verootmoedigd! Met trotsche vreugde ontving Alexander III, de zoo dikwijls beleedigde, zoo diep gekrenkte paus, dezen onderdanigen groet van den hoogsten wereldlijken vorst; hij richtte den keizer op, omhelsde hem, gaf hem den kus des vredes en geleidde hem toen naar de kerk. De beide machtige vijanden hadden geleerd elkander te achten; beiden waren doordrongen van den wensch naar een duurzamen vrede, en deze was dan ook het gevolg van de samenkomst. Zij legden alle geschillen bij. Toen de paus na het einde der godsdienstoefening zich te paard wilde verwijderen, hield de keizer uit eigen beweging den stijgbeugel vast; daarentegen noodigde Alexander zijn voormaligen vijand herhaaldelijk tot een bezoek uit, en in vreedzame gesprekken werden al de vroegere geschillen geheel uit den weg geruimd.

De onderhandelingen over den vrede werden zoo zeer bespoedigd, dat reeds op den 1en Augustus de laatste samenkomst te dier zake kon plaats hebben. De voorwaarden waren zoo gunstig als de keizer, na den ongelukkigen slag bij Legnano, slechts bedingen kon. Hij moest Alexander III als den rechtmatigen paus erkennen en aan de kerk de haar ontnomen bezittingen teruggeven; de tegen-paus Calixtus moest zich met eene eenvoudige abdij vergenoegen. Hij beloofde den Lombardijers al het voorgevallene te vergeven en verlangde geen eed van trouw van de steden; deze echter bezwoeren een wapenstilstand voor den tijd van zes jaar. Met Sicilië werd insgelijks een wapenstilstand gesloten voor den tijd van 15 jaar; tevens maakte men de bepaling, dat alle geschillen, welke in dien tusschentijd mochten rijzen, door scheidsrechters moesten beslecht worden.

Alle betrokken personen, de keizer, de keizerin en Frederiks zonen, koning Hendrik, de kardinalen, de Romeinsche edelen, de Duitsche vorsten en de overheden der Lombardische steden bezwoeren den wapenstilstand en het verdrag, waaruit alleen de keizer en de paus voordeel trokken.

Frederik kon thans met eere naar Duitschland terugkeeren; de paus echter had zich door zijne onwrikbare volharding eindelijk tot het algemeen erkende opperhoofd der gansche Christenheid weten te verheffen.

Ook de Lombardische steden verheugden zich, dat op deze wijze een einde aan den strijd was gemaakt. Haar kwam de eer der overwinning toe! Gedurende het zesjarig bestand konden zij zich krachtiger dan ooit voorbereiden op eene mogelijke hernieuwing van den strijd, indien dit bestand niet door een vrede gevolgd werd.

Frederik keerde naar Duitschland terug. Hij nam den weg over Bourgondië, waar hij zich den 30en Juli 1178 te Arles tot koning kronen deed.

TWEE EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Hendrik de Leeuw ontvangt zijne straf. Alexander III sterft. Lucius III. Opstand te Rome. Vergadering der steden te Piacenza. Vrede van Constanz. Het groote rijksfeest te Mainz. Frederik te Milaan. Huwelijksfeest. Paus Urbanus III. Het koninkrijk Jeruzalem. Boudewijn III. Amalrik I. Toestand van Egypte. De Kurden. Schirkuh en Saladijn. Boudewijn IV. Guy van Lusignan. Inwendig verval van het koninkrijk Jeruzalem Schandelijke zedeloosheid. Trouweloosheid van René van Chatillon. De slag bij Hittin of Tiberias. Saladijns edelmoedigheid. Val van Jeruzalem.

Frederik had door het ongeluk veel geleerd; dit bewees hij toen hij in Duitschland teruggekeerd, zich gereed maakte om Hendrik den Leeuw voor zijn gedrag te Chiavenna te tuchtigen.

Vroeger zou hij onmiddellijk de wapenen opgevat en zijne vazallen rondom zich geschaard hebben, om met hen tegen den trotschen hertog op te rukken, doch nu ging hij bedaarder en zekerder te werk. Hij sloeg den weg van rechte in, want hij kon er vast op rekenen, dat een vorstengericht den hertog veroordeelen zou, die wegens zijne macht en zijn overmoed zoo algemeen gehaat was.

Hij had zich niet misrekend, want van alle kanten verhieven zich klachten tegen den hertog. Frederik wakkerde den haat der vorsten nog meer aan, door hun te Spiers het gebeurde te Chiavenna te herinneren en hun te verhalen, hoe hij zich tevergeefs voor den trotschen Welf vernederd had. Het mocht den hertog niets baten, dat hij de aangevoerde klachten met andere klachten beantwoordde. Door een besluit der vorsten werd hij op een rijksdag te Worms gedaagd.

Hendrik wist maar al te goed, hoe men jegens hem gezind was; zijne verschijning kon de veroordeeling niet afwenden. Zijne vijanden zouden voor den schijn over hem gericht houden, maar ongetwijfeld hadden zij het vonnis reeds uitgesproken, eer de rijksdag nog belegd was.

De hertog steunde evenwel op zijne aanzienlijke krijgsmacht. Hij voerde immers het bewind over de twee schoonste hertogdommen van Duitschland, en bovendien over de landstreken, welke hij den Wenden ontweldigd had. Hij rustte zich toe tot den beslissenden strijd; op den rijksdag verscheen hij echter niet. Frederik wilde zich ook niet aan de minste overijling schuldig maken; door alle vormen der wet ten strengste in acht te nemen, ja in zijne rekkelijkheid verre af te wijken van zijne gewone manier van handelen, wist hij alle Duitsche vorsten zonder uitzondering tot zijne zijde over te halen. Hij daagde Hendrik niet alleen op een tweeden, en toen de hertog niet verscheen, op een derden rijksdag, maar stond hem zelfs eene persoonlijke samenkomst toe, welke echter tot niets leidde, wijl de trotschen Welf weigerde, zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak des keizers te onderwerpen. Eerst nadat Hendrik bij herhaling was gedaagd, werd het vonnis door de vorsten over hem geveld. Hij werd in den rijksban gedaan en vervallen verklaard van al zijne waardigheden en leenen.

Dit vonnis mocht, volgens bestaand gebruik, eerst in de maand Juli,

die op de uitspraak volgde, voltrokken worden. Frederik wachtte ook bedaard dit tijdstip af, en stelde den hertog zelfs in de gelegenheid zich op andere rijksdagen te rechtvaardigen. Eerst toen Hendrik, iedere gelegenheid tot toenadering in den wind slaande, doof bleef voor alle dagvaardingen, beschikte de keizer over de nu opengevallen leenen.

De weerspannigheid van den Welf had hem geleerd, hoe gevaarlijk het was, een te groot gebied aan één enkelen hertog toe te vertrouwen; hij had leeren inzien, dat de oppermacht des keizers niet kon gehandhaafd worden, wanneer een hertog bijna zoo machtig was als de keizer zelf. Frederik versnipperde dus het voormalig gebied van Hendrik den Leeuw. Een deel van Saksen droeg hij op aan den aartsbisschop Philippus van Keulen, wien hij met de volle hertogelijke macht bekleedde. De trotsche kerkvorst werd hierdoor een der voornaamste wereldlijke vorsten van Duitschland. Het andere deel van het hertogdom Saksen kwam aan Bernard van Anhalt, den zoon van Albrecht den Beer. Het hertogdom Beieren viel, met eenige wijziging der grenzen, als leen ten deel aan Otto van Wittelsbach, 's keizers trouwsten vriend en aanhanger. Hierdoor legde hij den grond tot de macht van het nog in Duitschland bloeiende huis van Wittelsbach. Een deel van Beieren kwam aan den graaf van Andeck, die zich voortaan hertog van Meran noemde. Zoowel de markgraven van Stiermarken en Krain als verscheidene aartsbisschoppen en bisschoppen erlangden de volle rijksvrijheid.

Al waren de landen van Hendrik den Leeuw verdeeld, zij moesten door de nieuwe bezitters nog veroverd worden; het banvonnis moest aan den veroordeelde nog worden voltrokken. Om den machtigen hertog uit zijne staten te verdrijven, bracht de keizer een leger op de been, doch Hendrik voorkwam hem, deed het eerst den aanval en behaalde meer dan één voordeel. Zegevierend drong hij tot in Thuringen door, en reeds na een korten doch roemvollen veldtocht kon hij naar Brunswijk terugkeeren. Zijn geluk maakte hem overmoedig; hij waande zichzelf alvermogend, onoverwinlijk. Was hij vroeger reeds trotsch geweest, thans legde hij eene onuitstaanbare verwatenheid, eene grenzenlooze heerschzucht aan den dag, die zelfs zijne beste vrienden niet ontzag. Graaf Adolf van Holstein was tot nog toe zijn trouwste volgeling geweest, en had hem zelfs in den laatsten veldtocht gewichtige diensten bewezen. Ter zake van eenige manschappen, die de graaf krijgsgevangen had gemaakt en die naar Hendriks meening vrij gelaten moesten worden, geraakten zij met elkander in twist. De Welf ging in zijn overmoed zoo ver, dat hij den graaf uit Holstein verdreef en diens stad Siegberg veroverde.

Thans stond Hendrik op het keerpunt van zijn geluk. In den zomer van het jaar 1180 stelde Frederik zich aan het hoofd der rijkstroepen. Uit zijne eigen landen had hij met voordacht geene troepen opontboden om aan den oorlog niet het karakter te geven van eene persoonlijke wraakoefening Door de Duitsche vorsten daarentegen waren hem bereidvaardig hulptroepen toegezonden.

Eer de keizer den strijd begon, richtte hij tot al de vazallen en aanhangers van Hendrik den Leeuw een schrijven, waarbij hij een ieder die zich durfde vermeten den hertog verder bij te staan, met den rijksban bedreigde; die vazallen, welke de wapenen tegen het rijk zouden voeren, werden voor immer vervallen verklaard van hunne bezittingen, en zij, die met de wapenen in de hand gevat werden, zouden als straatroovers worden gestraft.

Hendrik spotte met deze bedreigingen van den keizer; na weinige dagen zou hij echter de vreeselijke uitwerkingen daarvan ondervinden. De vazallen des hertogs sidderden voor de bedreigde straf en verlieten hun vorst. Beieren was spoedig onderworpen, ook in Saksen viel stad op stad, kasteel na kasteel den keizer in handen. Slechts eenige der grootste steden boden tegenstand, doch ook deze werden bij een tweeden veldtocht in het jaar 1181 bedwongen.

Hendrik, door ieder aan zijn lot overgelaten, zag zich eindelijk in No-

vember 1181 genoopt op een rijksdag te Erfurt den keizer om genade te smeeken. Hij wierp zich neer aan de voeten van denzelfden man, dien hij te Chiavenna zoo trotsch bejegend had.

Te Erfurt werd alzoo de profetie der keizerin bewaarheid! Ook Frederik dacht, toen Hendrik daar voor hem in het stof lag, aan den ontzettenden ommekeer van het lot, en met tranen in de oogen voegde hij den hertog toe: »Gij zijt zelf de oorzaak geweest van uw ongeluk."

Hendrik was beroofd van al zijne bezittingen. Frederik gedroeg zich echter edelmoedig en gaf hem zijn vaderlijk erfdeel Brunswijk en Luneburg terug; op aansporing der rijksvorsten evenwel, die vreesden, dat Hendrik misbruik zou maken van de genade des keizers, en tegen dezen den strijd wederom beginnen zou zoodra hij daartoe bij machte was, veroordeelde hij hem, om zeven jaar lang buiten het rijk te verblijven. Op voorspraak der koningen van Frankrijk en Engeland verkortte de keizer den duur der verbanning tot drie jaar. Hierdoor echter gaf hij aanleiding tot zooveel ontevredenheid onder de vorsten, die vijandig jegens Hendrik gezind waren, dat hij hun plechtig moest beloven, zonder hunne toestemming aan geene verdere begenadiging te zullen denken.

Het strenge vonnis werd ten uitvoer gelegd. In de lente van 1182 verliet Hendrik met vrouw en kind het vaderland, om zich naar zijn schoonvader, den koning van Engeland, te begeven. Het volk juichte; nergens vond de balling medelijden, nergens klonk hem een vriendelijk vaarwel toe. Wijl hij in het geluk steeds trotsch en overmoedig was geweest en zijne onderdanen verdrukt had, vond hij in het ongeluk slechts hoon en verguizing.

Toen hij te Bardewitz, eene stad van zijn voormalig grondgebied, verblijf wilde houden, sloten de burgers niet alleen de poorten voor hem, maar hoonden zij hem zelfs van de muren af op de schandelijkste en onwaardigste wijze, door hem vol minachting den rug toe te keeren. Toen wendde Hendrik de Leeuw zich om, woedend balde hij de vuist en dreigend riep hij den burgers toe: »Het geluk kan keeren, indien het mij ooit weder gunstig word, zal ik u buiten staat stellen weder een vorst te beleedigen." Met een hart vol haat en woede verwijderde hij zich; hij begaf zich naar Engeland, om daar de jaren zijner ballingschap door te brengen.

Toen Hendrik de Leeuw op die wijze onschadelijk was gemaakt, wendde de keizer natuurlijk den blik weder naar Italië. De tijd van den wapenstilstand, met de Lombardische steden gesloten, liep ten einde. Zou de krijg op nieuw ontbranden? Wilde Frederik den bij Legnano ondervonden smaad door een aanval op Noord-Italië uitwisschen? Dit was eene moeilijk te beslissen vraag.

De Italiaansche steden vreesden intusschen, dat de verbitterde kamp wederom zou uitbreken en maakten zich dus strijdvaardig, daar het scheen, dat de keizer alle aanleiding had om zich op nieuw in de aangelegenheden van Italië te mengen.

Paus Alexander III was den 30en Augustus 1181 overleden.

Hij was buiten twijfel een der grootste pausen. Zijne standvastigheid verleidde hem nooit tot hartstochtelijke en overijlde stappen; ook liet hij zich nooit door zijne nederigheid zoo verre vervoeren, dat hij zijne waardigheid als hoofd der Christenheid vergat. Toch sloeg dat handhaven zijner waardigheid in den voorspoed volstrekt niet over tot hoovaardij; zijne vijandelijke houding tegenover den keizer ontaardde nooit in lagen persoonlijken haat; hij achtte zich daartoe door zijne hooge waardigheid verplicht. Het was zeer moeilijk als opvolger van zulk een paus op te treden. De wel doortastende doch reeds bejaarde Humbald van Ostia, die onder den titel van Lucius III door de kardinalen tot paus was verheven, werd weldra in zulke hevige twisten met Rome's inwoners gewikkeld, dat hij de wijk moest nemen naar Agnani. De Romeinen staken met onmenschelijke wreedheid 26 gevangenen uit Tusculum de oogen uit en zetten ieder hunner eene perkamenten kroon op het hoofd, welke, be-

halve smadelijke zinspelingen, den naam bevatte van een kardinaal. Deze ongelukkigen werden geleid door één eenoogige, die de pauselijke kroon droeg met het opschrift: »Lucius, de nietswaardige, de bedrieger." Allen moesten eindelijk beloven, zich aldus uitgedost aan den paus te vertoonen. Tegenover zulk eene verregaande verguizing zocht deze in de eerste plaats hulp bij den aartsbisschop Christiaan van Mainz, die 's keizers belangen in Middel-Italië behartigen en den vrede bewaren moest. Hiertoe was hij echter in den laatsten tijd volstrekt niet in staat geweest, deels ten gevolge van zijne eigen gestrengheid en van zijne buitensporige eischen, deels ook ten gevolge van het onrustig karakter der Italiaansche burgers. Bologna en Imola, Florence en Sienna geraakten met hem in twist en een tijdlang zuchtte de bisschop zelfs in gevangenschap. Nadat hij zich voor eene aanzienlijke som losgekocht en met inspanning van alle krachten een nieuw leger bijeengebracht had, overwon hij de Romeinen in meer dan één treffen. Kort hierop, den 25^{en} Augustus 1183, stierf hij echter aan de koorts. *)

De paus was door den dood van den dapperen aartsbisschop opnieuw aan de willekeur der Romeinen prijsgegeven; de hulpeloosheid van het hoofd der kerk was voor Frederik eene verzoeking om den oorlog tegen de Lombardijers te hervatten, en dat te meer, dewijl zijn wapenstilstand met het Siciliaansche rijk nog voortduurde en omdat, na de vernedering van Hendrik den Leeuw, geen Duitsch vorst hem hulde en manschap zou durven weigeren.

De Lombardijers beschouwden het gevaar, dat hun boven het hoofd hing, als zóó dreigend, dat zij te Piacenza eene vergadering hielden ten einde te beraadslagen over de middelen om den oorlog met kracht en klem te voeren. Maar dit was niet noodig. Frederik had alle oorlogzuchtige plannen laten varen: sinds den slag bij Legnano was hij kalmer en zachtmoediger geworden. Hij had ingezien, dat het veiliger was bij het volk dan bij de vorsten steun te zoeken voor de keizerlijke macht.

Was hij vroeger een verklaard tegenstander van de vrijheid der steden geweest, reeds in den laatsten tijd had hij in Duitschland het bewijs geleverd, dat zijne denkbeelden in dit opzicht zeer veranderd waren. Aan Lubeck en andere rijkssteden had hij belangrijke voorrechten en vrijheden geschonken; geen wonder, dat daar binnen korten tijd een krachtige en vrije burgerstand ontstond. Ook jegens de Italiaansche steden wilde de keizer dezelfde welwillende gezindheid aan den dag leggen.

In Maart van het jaar 1183 zond hij gezanten naar Piacenza, om met de Lombardijers over een voor beide partijen voordeeligen vrede te onderhandelen. Met blijdschap namen de steden dat voorstel aan.

Den 24^{en} Juni 1183 werd op een rijksdag te Constanz de vrede tusschen de afgevaardigden der Lombardische steden en den keizer gesloten. Bij dit verdrag werd bepaald, dat het verleden van weerszijden vergeven en vergeten zou zijn; de steden ontvingen het recht om zich zelf te besturen. Alleen de opperheerschappij bleef aan den keizer opgedragen. Op hem kon men zich in belangrijke gevallen beroepen. Alleen wanneer hij zelf tegenwoordig was, moesten alle zaken voor zijn rechterstoel gebracht worden. De burgers mochten voorts vrijelijk de consuls, den podesta en de andere overheidspersonen kiezen; de keizer droeg den gekozenen hunne waardigheid op. Alle burgers van 17 tot 70 jaren moesten den keizer den eed van trouw zweren en om de 10 jaar die huldiging vernieuwen. Wanneer de keizer Italië bezocht, waren de steden verplicht om hem en zijn hof levensmiddelen te leveren: daarentegen beloofde Frederik, dat hij geene stad door een langdurig verblijf al te zeer bezwaren zou. Den steden was het vergund, zich met muren en vestingwerken te omringen en onderling verbintenissen aan te gaan; zij moesten daarentegen zweren, dat zij de rechten des keizers zouden eerbiedigen.

*) Raumer, Gesch. der Hohenstaufen.

In den grond der zaak zagen de Lombardische steden bij den vrede van Constanz zich al die vrijheden teruggeschonken, welke zij vóór 25 jaar op de Roncalische velden verloren hadden.

Groot was de blijdschap, door dit vredesverdrag overal in Duitschland en Italië verwekt; Frederik zelf verheugde zich daarover; thans hoopte hij op eene gelukkige toekomst en hij besloot daarom voor de oogen van het gansche volk de macht en den luister van het keizerlijk hof ten toon te spreiden op eene wijze, zooals zij tot heden nog nooit in Duitschland aanschouwd was.

Op het Pinksterfeest van het jaar 1184 wilde Frederik zijne zonen tot ridders slaan. De ridderstand had gedurende de kruistochten, in Duitschland een hoogen trap van bloei bereikt. *) Het was de hoogste trots van elken vorst en edelman een dapper ridder te zijn. De ridderslag had voor den jeugdigen spruit uit een adellijk geslacht dezelfde beteekenis, welke de opneming in den stand der weerbare mannen vroeger voor den jongen edeling bezeten had.

De geheele Duitsche adel was tegen Pinksteren 1184 naar Mainz ontboden, om den ridderslag van den toekomstigen Roomschen keizer bij te wonen. Eene ontelbare menigte vreemdelingen uit alle naburige staten, uit Frankrijk, Italië, de Slavische landen en zelfs uit Spanje en Engeland had zich insgelijks derwaarts begeven. Men verhaalt, dat ongeveer 40,000 ridders bij de plechtigheid tegenwoordig waren.

Natuurlijk kon geene stad ter wereld in die dagen zulk eene ontelbare menigte binnen hare muren herbergen. In Mainz was dan ook spoedig geene plaats meer te vinden voor die tallooze gasten, daarom had de keizer op de groote vlakte aan de oevers van den Rijn als met een tooverslag eene prachtige uit tenten gebouwde stad doen verrijzen. Houten, met bonte kleuren versierde huizen, werden hier door linnen tenten afgewisseld, terwijl wapperende banieren en wimpels aan het gansche tooneel eene groote levendigheid bijzetten.

Het feest begon; de vorsten en hertogen bewezen den keizer hunne diensten als voorsnijders, stalmeesters, kamerdienaars en schenkers; prachtige tornooien luisterden het feest op; dichters bezongen de daden der dapperen, die aan de spiegelgevechten deel namen.

De keizer zelf reed met zijne beide oudste zonen op den tweeden dag het strijdperk binnen, waar Frederik met eigen hand zijnen zonen den ridderslag gaf.

Deze plechtige rijksdag te Mainz is door de Duitsche dichters als een waar tooverfeest afgeschilderd en leefde zelfs langen tijd in de gezangen des volks voort.

De feestvreugde werd spoedig weer door den ernst des levens afgewisseld. De herfst van hetzelfde jaar 1184 riep Frederik Barbarossa naar Italië. Hij begaf zich derwaarts, niet aan het hoofd van een leger; daaraan had hij geene behoefte om orde te stellen op de zaken der kerk. Te Verona hield hij eene bijeenkomst met paus Lucius III, die uit Rome verdreven was en de hulp des keizers had ingeroepen. Hij woonde een rijksdag en eene kerkvergadering bij; hier werden keizer en paus het echter spoedig oneens. Frederik verliet Verona en begaf zich naar Milaan, om zich met zijne vroegere vijanden geheel te verzoenen.

Hier werd hij op de meest eervolle wijze ontvangen: alle vijandschap scheen vergeten. De keizer sloot met de stad een verbond, waarbij men van weerszijden beloofde, zich aan het verdrag van Constanz te zullen houden (1186). Gedurende zijn verblijf te Milaan vierde Frederik, den 27^{en} Juni 1186, met luisterrijke feesten het huwelijk van zijn zoon Hendrik met Constance, de erfgename van het rijk der Noormannen op Sicilië.

Koning Willem II van Sicilië had geene kinderen; de zuster zijns vaders, Constance, was zijne eenige bloedverwante en erfgename. Frederik had voor zijn zoon aanzoek gedaan om de hand dezer vorstin en de echtverbintenis

*) Later komen wij op dit onderwerp terug.

kwam tot stand. Honderd vijftig zwaar beladen paarden brachten den bruidschat der Normandische vorstin naar Milaan over.

Frederik hoopte door dit huwelijk de heerschappij van zijn huis in Italië op onwankelbare grondslagen te vestigen. Wel telde Constance 31 en Hendrik slechts 21 jaren, doch dit verschil in leeftijd werd geheel opgewogen door de staatkundige voordeelen, welke het huwelijk scheen te beloven. Het opende den keizer immers het uitzicht, dat de Kerkelijke Staat eenmaal zoowel ten noorden als ten zuiden door de bezittingen der Hohenstaufen zou worden ingesloten. Weinig vermoedde Frederik, toen hij met trotsche blijdschap in de kerk van den heiligen Ambrosius het huwelijk zijns zoons bijwoonde, dat juist deze vervulling van zijn lievelingswensch eens de aanleidende oorzaak zou worden van den ondergang van het geslacht der Hohenstaufen.

Het bondgenootschap tusschen den keizer en den koning van Sicilië maakte den paus bezorgd over de steeds aangroeiende macht van Barbarossa. Urbanus III, die in het jaar 1186 Lucius III opvolgde, betoonde zich weder een verbitterd tegenstander des keizers. Hij weigerde den jeugdigen koning Hendrik te kronen, zoolang diens vader nog in leven was, en bracht niet ongegronde bezwaren in tegen de wijze, waarop Frederik over de goederen der groote gravin Mathilde ten nadeele der kerk beschikt had. De paus beklaagde zich voorts, dat Frederik van geestelijken belasting eischte en hen voor wereldlijke rechtbanken daagde, dat hij de nalatenschap van bisschoppen in beslag nam, dat hij zich vele kloostergoederen toeëigende, en verzuimde, opengevallen plaatsen, overeenkomstig zijn plicht, te bezetten.

Zoolang Urbanus' verzet zich tot woorden bepaalde, antwoordde Frederik hem, door bewijsgrond tegenover bewijsgrond te stellen; doch toen de paus verstandhouding met hooge geestelijken in Duitschland aanknoopte, toen hij tegen den wil des keizers een aartsbisschop van Trier wijdde, toen hij den machtigste der Duitsche kerkvorsten, Philippus van Keulen, tot zijne zijde wist over te halen, moest Frederik andere maatregelen nemen.

Hij keerde naar Duitschland terug en droeg het bewind over Italië aan zijn zoon Hendrik op, die den paus weldra het bewijs leverde, dat hij als tegenstander niet gering te schatten was. De jonge koning hield Urbanus III binnen Verona genoegzaam gevangen; hij bezette het grootste gedeelte van den Kerkelijken Staat, en alle wegen, die over de Alpen voerden, en liet eenen bode, die aan het pauselijke hof gelden wilde brengen, den neus afsnijden. Een bisschop, die op zijne driemaal herhaalde vraag verklaarde, dat hij zijne waardigheid alleen van den paus ontvangen had, liet hij aan den lijve straffen.

Intusschen had Frederik de Duitsche vorsten en prelaten op een rijksdag te Gelnhausen bijeen geroepen. In bezielde taal hield hij hun voor oogen, welke keizerlijke rechten zijne voorvaderen aan de kerk ten offer gebracht hadden; hij verklaarde, dat ook hij deze bepalingen trouw nageleefd, en alles bij het oude gelaten had, doch dat de pausen hunne eischen steeds hooger stelden. Daarom achtte hij het des keizers duren plicht, zijne overige rechten onwrikbaar te handhaven. De bisschoppen verklaarden zich op zijn verzoek bereid aan den paus te schrijven, ten einde hem tot meerdere billijkheid en tot het bewaren van den vrede aan te sporen.

Frederik toonde terstond na den rijksdag, dat het hem ernst was met de bedreiging, dat hij de rechten des keizers handhaven zou. Hij verdreef den aartsbisschop Volkmar van Trier, die tegen zijn wil gewijd was, en de bisschoppen van Mainz en Verdun, die eene door Volkmar belegde kerkvergadering bijgewoond hadden.

Tegenover deze krachtige maatregelen stelde de paus al den trots van het geestelijk hoofd der wereld. Reeds stond hij op het punt, den keizer zijn banbliksem naar het hoofd te slingeren, reeds scheen het uitbreken van een bloedigen oorlog onvermijdelijk, toen op eens in het Westen de vreese-

lijke tijding aankwam, dat Jeruzalem door de ongeloovigen veroverd was, en dat het Christelijk rijk in het heilige land gevaar liep geheel vernietigd te worden.

Het koninkrijk Jeruzalem was na den afloop van den tweeden kruistocht het tooneel van onafgebroken en bloedige gevechten met de Saracenen geweest. Wel betoonde koning Boudewijn III zich een dapper ridder, die de Christenen meermalen ter overwinning voerde, en zelfs in het jaar 1153 de belangrijke Egyptische stad Ascalon veroverde, doch hij kon niet verhinderen, dat Noereddin, die in het jaar 1154 ook de stad Damascus veroverde, de grenzen van het Christenrijk steeds meer en meer deed inkrimpen.

Boudewijn III, die in het jaar 1162 stierf, werd opgevolgd door zijn broeder Almalrik I (1162—1173). Deze vorst was even dapper als Boudewijn III, ook hij leidde de Christelijke ridders meer dan eens ter overwinning, bijna scheen het zelfs, dat de macht der Christenen in het heilige land door hem tot eene nog ongekende hoogte opgevoerd zou worden, daar het hem gelukte, zich voor korten tijd van Egypte meester te maken.

Hier regeerde in naam de Fatimidische khalif Aded, voor wien de viziers de teugels van het bewind voerden. Deze werden door tal van omwentelingen tot de hoogste waardigheid verheven of weer ten val gebracht. De eerzuchtigen vlamden op de betrekking van vizier, dewijl daarmede het bezit der hoogste macht was verbonden, terwijl al die omwentelingen den troon des khalifs ongeschokt lieten.

Kort nadat Amalrik den troon van Jeruzalem beklommen had, werd de machtige vizier Schaver, die zich vóór enkele jaren tot sultan had weten te verheffen, door zijn tegenstander Dargam verdreven. Schaver moest uit Egypte vluchten, daar het geheele Egyptische leger tot Dargam overgeloopen was.

Bij Noereddin vond de vluchteling een veilig toevluchtsoord; deze bood hem bereidvaardig zijne hulp aan, dewijl hij zich daardoor de gelegenheid geboden zag om zich in de zaken van Egypte te mengen en de verovering van dit belangrijk gewest voor te bereiden. Hij droeg het opperbevel over een leger aan zijn dapperen veldheer Schirkuh op, die door Schaver vergezeld naar Egypte trok.

Wel verloor Schirkuh een slag tegen Dargam, doch deze viel kort daarop onder den dolk van een sluipmoordenaar en Schaver kon thans als overwinnaar naar Kaïro binnentrekken, waar hij alle aanhangers van zijn vijand ter dood liet brengen. Gaarne zou hij thans Noereddins leger teruggezonden hebben, doch Schirkuh bleef met zijne troepen op de Egyptische grenzen staan; hij hield de stad Pelusium bezet en verklaarde, dat hij niet kon terugkeeren, voordat Schaver voldaan had aan de bepaling van de met Noereddin gesloten verdragen, volgens welke de vizier zijn bondgenoot ter belooning voor de ontvangen hulp het derde deel van alle jaarlijksche inkomsten van Egypte zou afstaan.

Op dezen eersten veldtocht onderscheidde zich naast Schirkuh ook diens neef Saladijn als een wijs en dapper krijgsman. Schirkuh en Saladijn behoorden tot een volksstam, die met de Turken verwant was, namelijk die der Kurden. Zoowel Schirkuh als zijn broeder Eyab, Saladijns vader, hadden zich binnen korten tijd tot de hoogste eerambten weten te verheffen. Schirkuh was reeds een beproefd veldheer, Saladijn had daarentegen, tot aan den tocht naar Egypte, alleen voor zijne uitspanningen geleefd en was slechts met tegenzin het leger gevolgd. Doch nauwelijks had hij het zwaard aangegord, of hij blonk zoowel door zijne talenten als door zijne dapperheid uit.

»Omtrent slechts weinig mannen is het getuigenis der tijdgenooten zóó eenstemmig als omtrent Saladijn. De Christenen, die hij zoo onverdroten en meestal met zulk een gelukkigen uitslag bestreed, stemmen in hun lof van den edelmoedigen en dapperen krijgsheld volkomen overeen met de Muzelmannen, die aan zijn heldenarm zoo menige overwinning, ja de uitbreiding van hun geloof dankten. Richard Leeuwenhart, de ridderlijkste aller

koningen, achtte hem den ridderslag waardig. Terwijl de Muzelmannen zijn ijver voor de echte leer van hun profeet en zijne nauwgezetheid bij het inachtnemen van zijne godsdienstplichten vol geestdrift verheerlijkten, erkenden de Christenen, die hij bekampte, zoowel zijne billijkheid en trouw als zijne menschlievendheid en zachtmoedigheid jegens zijne overwonnen vijanden. Saladijn verloochende dit zijn karakter slechts dan, wanneer de Christenen door eene wreede behandeling van gevangen Muzelmannen of door het verbreken van hun woord zijn toorn opgewekt hadden." *)

Schaver begreep zeer goed, hoe gevaarlijk het verblijf van het Turksche leger op de grenzen van Egypte voor hem was, en rustte zich daarom ten strijde. Hij achtte zich echter alleen niet tegen zijn tegenstander opgewassen en zocht hulp bij Amalrik, wien hij zeer voordeelige voorwaarden aanbood.

Amalrik nam de voorstellen van Schaver aan, rukte met een leger tegen Pelusium op en sloot in vereeniging met de Egyptenaars deze stad in. Intusschen stond hij aan Schirkuh en Saladijn een eervollen aftocht toe.

Het verbond tusschen Amalrik en Schaver was in Noereddins oog zeer gevaarlijk. Hij riep de Muzelmannen tot een gemeenschappelijken krijgstocht tegen Egypte op en nog eens werden Schirkuh en Saladijn belast met het opperbevel over een talrijk leger, hetwelk zij tegen het rijk der Fatimiden aanvoerden; alleen met de hulp van Amalrik was Schaver in staat zijn machtigen vijand het hoofd te bieden. Thans kon deze ook van zijn kant zijne voorwaarden stellen: nadat hij het rijk uit de macht der vijanden verlost had, nam hij het in zekeren zin zelf in bezit. Bij een verdrag met Schaver bedong hij zich eene jaarlijksche schatting, in Kaïro legde hij eene bezetting en in het jaar 1168 drong hij zelfs als veroveraar in het hart van Egypte door, in de hoop, het geheele land aan zich te onderwerpen. Dit zou hem misschien ook gelukt zijn, indien de roofzucht der Christenen de Egyptenaars niet tot wanhoop gebracht had.

Schaver besloot, met Noereddin vrede te sluiten en zijne hulp in te roepen. Noereddin gaf bereidwillig aan dien wensch gehoor; opnieuw verschenen Schirkuh en Saladijn aan het hoofd van een leger; Amalrik werd verdreven.

Schaver trok echter geen voordeel uit het nieuwe bondgenootschap, daar de beide veldheeren zich thans de heerschappij over Egypte wilden aanmatigen. Onder voorwendsel, dat de vizier zich aan verraderlijke handelingen schuldig had gemaakt, lieten zij hem ter dood brengen. Schirkuh wierp zich op tot regent en toen hij in het jaar 1169 stierf volgde Saladijn hem als sultan van Egypte op. Hij werd de stichter van eene nieuwe dynastie.

Saladijn regeerde als vizier in Egypte tot aan den dood van den laatsten Fatimidischen khalif Aded, die in het jaar 1175 overleed. Nadat Aded gestorven was, roeide de strenggeloovige sunniet de aanhangers der Schiitische leer uit en noemde hij zich sultan van den Abbassidischen khalif.

Hij gedroeg zich in zijn nieuw koninkrijk in alle opzichten zóó onafhankelijk, dat het tusschen hem en Noereddin ongetwijfeld tot een oorlog zou gekomen zijn, indien deze niet, te midden der wederzijdsche krijgstoerustingen, in het jaar 1173 gestorven was. Na zijn dood maakte Saladijn zich van Damascus en andere Syrische steden meester; met onweerstaanbare kracht breidde hij zijne macht langzamerhand over het geheele rijk van Noereddin uit.

In het jaar 1173 stierf ook koning Amalrik; hij werd opgevolgd door zijn dertienjarigen zoon Boudewijn IV. De regeering van een minderjarig vorst, wiens voogdijschap de grooten des rijks elkaar heftig betwistten, moest den staat wel tot in zijne grondvesten schokken. Elke baron poogde van den zwakken toestand des rijks partij te trekken, ten einde zijn aanzien en zijne rijkdommen te vermeerderen. Ook toen de koning de jongelingsjaren

*) Wilken, Gesch. der kruistochten.

bereikt had, bleek hij ongeschikt om de teugels van het bewind met krachtige hand te voeren. Hij leed aan eene vreeselijke en ongeneeselijke ziekte, aan melaatschheid. Nu en dan raapte hij wel zijne krachten bijeen, dan betoonde hij zich een dapper jongeling en streed hij met gelukkigen uitslag tegen de ongeloovigen. Zoo behaalde hij bij Ramla, in den omtrek van Ascalon, eene schitterende zegepraal op Saladijn, maar zijn treurige ziekte belette hem, de behaalde voordeelen te vervolgen.

Toen deze ziekte hem meer en meer ongeschikt maakte voor de regeering, zagen de rijksgrooten naar een opvolger voor hem uit. Boudewijn voorkwam hen, door zijne zuster Sibylla in het jaar 1180 aan den ridder Guido of Guy van Lusignan uit te huwen. Deze was een dapper man uit een aanzienlijk geslacht, maar noch rijkdom, noch edele afkomst scheen hem geschikt te maken om den koning op te volgen; hij vond daarom ook een aantal vijanden, zelfs de koning wendde zich weldra van hem af. In weerwil hiervan gelukte het den ridder, nadat in het jaar 1184 Boudewijn IV en in het jaar 1186 de minderjarige Boudewijn V, de zoon van Sibylla uit haar eerste huwelijk, gestorven was, zich van de kroon meester te maken, zonder echter ooit eene waarlijk koninklijke macht te bezitten, want de eerzuchtige grooten des rijks waren volstrekt niet geneigd om zich aan hem te onderwerpen.

Het rijk ging met rassche schreden zijn ondergang te gemoet; zijne wetten hadden zich zelf overleefd; de koning bezat niet langer het minste aanzien; noch de geestelijkheid, noch de ridderschap wilde hem gehoorzamen. De leden der geestelijke ridderorden, die vroeger door hunne schitterende dapperheid het rijk beschermd hadden, waren reeds ontaard, zij onderscheidden zich meermalen door ruwheid en zedeloosheid, terwijl zij in het laatste opzicht nog door de geestelijkheid overtroffen werden. Omtrent het leven van den patriarch Heraclius verhaalt ons Wilken het volgende: »Hij gaf zich aan eene zeer ergerlijke leefwijze over met de lichtzinnige Pascha van Riveri, de echtgenoote van een koopman in specerijen te Napels, die hij na den dood van haar man zelfs naar Jeruzalem liet komen, waar hij haar een deftig huis aanwees en met een talrijken dienarenstoet omringde. Het volk noemde haar niet anders dan de vrouw van den patriarch; zoo dikwijls zij in het openbaar verscheen, spreidde zij eene groote mate van pracht en statie ten toon.

Aan eene vorstin gelijk ging zij naar de kerk, door een talrijk en schitterend geleide vergezeld. Zij schonk den patriarch meer dan één kind. Toen de kerkvorst op zekeren tijd bij de bron Tubania met de overige vorsten krijgsraad hield, drong een waanzinnige de vergadering binnen en riep met luider stem: »Heer patriarch! ik verzoek u om een goed loon, want ik breng u eene blijde boodschap: uwe vrouw Pascha heeft u eenen schoonen knaap geschonken." De patriarch legde hem beschaamd het zwijgen op.

Het voorbeeld, door het hoofd der kerk gegeven, werd door de lagere geestelijkheid trouw gevolgd, terwijl het volk op zijne beurt het voetspoor van zijne geestelijke leidslieden drukte. Sinds lang was uit aller ziel de geestdrift geweken, die hen tot de verovering van de heilige stad aangevuurd had. Meer dan eens gebeurde het thans, dat Christenen tot den islaam overgingen; onder anderen was dit het geval met een tempelridder, Robert van St. Albans uit Engeland, die Muzelman werd, eene bloedverwante van Saladijn tot gemalin ontving, en zijne vroegere geloofsgenooten bestreed.

Het was niets ongewoons, dat de baronnen des rijks verdragen met de Muzelmannen sloten, ja, dat zij geld van den vijand aannamen, om de Christelijke legers te verraden.

Terwijl het rijk der Christenen hoe langer zoo dieper in verval geraakte, had Saladijn zijne heerschappij van Kaïro tot Aleppo uitgebreid, zijn grondgebied sloot thans in een halven cirkel het kleine koninkrijk Jeruzalem in, met hetwelk hij, op het tijdstip, waarop Guy van Lusignan aan de regeering

kwam, in vrede leefde, dewijl hij daarmede juist een wapenstilstand gesloten had. Guy verlengde dat bestand voor den tijd van 3 jaren.

Wellicht zou het den koning mogelijk zijn geweest, zich in de heerschappij te handhaven, indien de Christenen den wapenstilstand nauwgezet geëerbiedigd hadden. Dit was echter niet het geval. Een der kroonvazallen, Réné van Chatillon, vorst van Antiochië, een overmoedig, trouweloos en roofziek ridder, verbrak dien op de schandelijkste wijze. Raumer verhaalt:

»Met groote schatten en eene sterke bedekking reisde Saladijns moeder, op den wapenstilstand vertrouwend, door de landen der Christenen van Egypte naar Damascus. Opeens werd zij aan de overzijde van den Jordaan overvallen door Réné van Chatillon (hoewel deze zelf Saladijn om vrede aangezocht en het verdrag met hem bezworen had), die hare schatten roofde en haar geleide doodde. De vorstin zelf ontsnapte ternauwernood aan zijne handen. Op dezelfde wijze behandelde hij vele der karavanen, die naar Mekka trokken; de gevangenen moesten de wreedste mishandelingen ondergaan. Op elke rechtvaardige klacht, die tot hem gericht werd, antwoordde hij spottend: »Laat Mohammed hen helpen!" Tevergeefs eischte Saladijn goederen en menschen op, want Réné, die steeds met geldgebrek worstelde, had waarschijnlijk het grootste deel daarvan reeds vervreemd."

Toen Saladijn tegenover dien roover tevergeefs recht zocht, zwoer hij, naar men verhaalt, dat hij Réné, zoo hij dien ooit in zijne macht kreeg, met eigen hand dooden zou. Ook van koning Guy verlangde hij gerechtigheid, doch deze was niet in staat den overmoedigen kroonvazal tot onderwerping te brengen, hij kon Saladijn geen recht laten wedervaren, al had hij het ook gewild.

Saladijn had derhalve billijke redenen om den oorlog te beginnen; hij verzamelde een sterk leger, en bij Hittin of Tiberias kwam het den 4den Juli 1187 tot een treffen, waarin de Christenen geheel verslagen werden.

Koning Guy, zijn broeder, de grootmeester der tempelheeren, Réné van Chatillon en vele andere edelen en baronnen werden gevangengenomen en het geheele leger der Christenen werd vernietigd.

Saladijn gedroeg zich, na de behaalde zegepraal, veel edelmoediger dan de Christenen ten zijnen aanzien zouden gedaan hebben. Hij liet, zoo verhaalt ons Wilken, de gevangen vorsten in het voorvertrek van zijne nog niet geheel opgeslagen tent voor zich brengen.

Hij ontving de ongelukkige ridders niet op eene overmoedige en hoonende wijze, maar zooals het een dapper en edel krijgsman betaamde, met alle blijken van achting voor het ongeluk. Alleen op Réné van Chatillon wierp hij een vreeselijk toornigen blik, want hij herinnerde zich den eed der wraak, dien hij gezworen had, toen men hem de tijding had gebracht van de trouwelooze wijze, waarop Réné te midden van den wapenstilstand het bloed der Muzelmannen had vergoten. Toen de koning van Jeruzalem, wien Saladijn met voorkomende vriendelijkheid een verkoelenden drank liet aanbieden, nadat hij gedronken had, den beker aan vorst Réné toereikte, gebood de sultan zijn tolk tot den koning te zeggen: »Gij reikt hem den drank toe, niet ik, want ik wil geene gemeenschap hebben met dien ellendeling."

Volgens de oude zeden der Arabieren toch verliest een vijand, die zijnen gevangene spijs of drank aangeboden heeft, het recht om dezen eenig leed toe te brengen, maar is hij integendeel verplicht hem, als zijn gastvriend, tegen ieder te beschermen. Vervolgens liet de sultan de gevangenen wegvoeren en allen, met uitzondering van Réné, met spijs en drank verkwikken. Na korten tijd werden allen naar het voorvertrek van des sultans tent teruggebracht en nu werden de vorsten getuigen van een ontzettend tooneel. Saladijn richtte terstond met van toorn fonkelenden blik het woord tot Réné en herinnerde hem alle gruweldaden, door hem tegen de Muzelmannen gepleegd, en alle lasteringen, waaraan hij zich jegens hun profeet schuldig gemaakt

had; hij eischte, dat hij thans aan de leer van den profeet de verschuldigde eer zou bewijzen. Toen Réné verklaarde, dat hij in het Christelijk geloof leven en sterven wilde, rees de sultan van zijn zetel op, trok zijn zwaard en kloofde met één geweldigen houw den schouder van den ongelukkigen vorst; de aanwezige Turksche soldaten sprongen hierop toe en maakten hem verder af. Alle Christenvorsten, vooral koning Guy, geraakten bij dit ontzettend schouwspel in vreeselijken angst, dewijl zij een gelijk lot duchtten. Toen Saladijn den angst des konings opmerkte, stelde hij hem gerust met de verzekering, dat Réné slechts gedood was tot straf voor de schandelijke wreedheden, waaraan hij zich, in strijd met alle krijgsgebruiken, jegens de Muzelmannen schuldig had gemaakt, en dat ook volgens de zeden der laatsten nooit de eene koning den ander doodde. Alle tempel- en hospitaalridders echter, die den Turken in handen vielen, werden insgelijks omgebracht. Na den slag bij Hittin vielen de belangrijkste steden van Palestina, de eene voor de andere na, in de handen van den overwinnaar; alleen Tyrus werd voor de Christenen behouden, dewijl eene Italiaansche vloot, onder bevel van den dapperen Koenraad van Montferrat, de bezetting versterkte en Saladijn dwong het beleg op te breken.

Eindelijk, den 3den October 1187, werd ook Jeruzalem aan den sultan overgegeven; zegepralend trok deze de stad binnen. Hij liet de kruisen, die op de straten opgericht waren, omver werpen; uit den tempel van Salomo werden de Christelijke beelden, altaren, enz. verwijderd: de sultan vereenigde hier de geloovige Muzelmannen ten gebede. Hij gedroeg zich tegenover de Christenen veel zachtmoediger en verdraagzamer, dan deze ooit hadden durven verwachten.

Hadden de Christenen vroeger de veroverde stad tot het tooneel van het vreeselijkst bloedbad gemaakt, Saladijn duldde niet, dat een droppel bloed vergoten werd. Hij had den burgers 40 dagen tijd gegeven om hun leven los te koopen. Ieder man moest tien, elke vrouw vijf goudstukken betalen en ontving daarvoor verlof om Palestina te verlaten. Na verloop van den gestelden termijn waren er 2000 Christenen, die niet in staat waren zich los te koopen; volgens de voorwaarden, bij de overgave der stad bedongen, moesten zij thans gevangenen der Turken worden. Doch Saladijn schonk hun de vrijheid, hij stond den armen niet alleen vrijen aftocht zonder losgeld toe, maar verdeelde zelfs 200,000 goudstukken onder hen en stelde zelfs allen, die in vroegere gevechten waren gevangengenomen, op het smeeken van hunne vrouwen en kinderen, in vrijheid. Hij liet de landverhuizers veilig naar de kust geleiden. De Syrische en Armenische Christenen, die reeds vroeger in Jeruzalem gewoond hadden, ontvingen verlof om ook verder in hunne vaderstad te blijven wonen.

DRIE EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

De pausen Urbanus III, Gregorius VIII en Clemens III. Oproeping tot een nieuwen kruistocht. Geestdrift in Engeland en Frankrijk. Frederik Barbarossa neemt het kruis aan. Des keizers toebereidselen voor den kruistocht. Vijandige gezindheid der Grieken. Rampen, den kruisvaarders in Azië overkomen. Verovering van Iconium. Verdere tocht van het kruisleger. Dood van Frederik Barbarossa. Dood van hertog Frederik van Zwaben voor St. Jean d'Acre. Stichting van de Duitsche orde. Toebereidselen in Engeland en Frankrijk voor den kruistocht. Richard Leeuwenhart. Zijn karakter. Vervolging van de Joden in Engeland. De koningen Philippus Augustus en Richard Leeuwenhart op Sicilië. Cyprus door Richard Leeuwenhart veroverd. De Christenen voor St. Jean d'Acre. Twisten tusschen de aanvoerders der kruisvaarders. Overgave van Acre. Richard Leeuwenhart en de hertog van Oostenrijk. Terugkeer van koning Philippus Augustus naar Europa. Richards wreedheid. Zijn beroemd wapenfeit voor Joppe. Einde van den kruistocht. Wapenstilstand. Dood van Saladijn.

De verovering van Jeruzalem door Saladijn was voor het geheele Westen een vreeselijke slag. Gedurende het bijna honderdjarig bestaan van het Christelijk rijk in het heilige land hadden de westersche volken daarmede zulk een levendig verkeer aangeknoopt, dat, om van de godsdienstige beteekenis van het verlies der heilige stad niet te spreken, alle natiën in het Westen daardoor in hunne stoffelijke belangen sterk benadeeld werden. Belangrijke handelsverbintenissen dreigden daardoor afgebroken te worden; vooral leden in dit opzicht de steden van Italië en zuidelijk Frankrijk.

De baronnen van het rijk in het Oosten waren door banden van bloedverwantschap nauw met het Westen verbonden. Geen wonder, dat zij in hun nood levendige deelneming vonden bij de geheele ridderschap. Het zwaarste verlies leed de kerk, die in de aansporing tot het doen van eene bedevaart naar het heilige graf dikwijls een voortreffelijk middel had gevonden om zich van lastige tegenstanders te ontslaan en die hare macht door de romantisch-godsdienstige geestdrift voor den strijd tegen de ongeloovigen zeer verhoogd zag.

Juist in den tijd, toen de keizer wederom met den paus in twist was gewikkeld, verbreidde zich de ongeluksmare. Met zegt, dat paus Urbanus III uit droefheid daarover gestorven is. Zijn opvolger Gregorius VIII achtte het zijn plicht, in zulk een treurigen tijd zijn twist met den keizer te laten rusten, om vóór alle dingen de volken van Europa tot een nieuwen kruistocht aan te sporen. Hij was echter niet in staat iets van belang uit te richten, daar hij reeds twee maanden na zijne verheffing op den pauselijken stoel, in December 1187, stierf. Zijn opvolger Clemens III zette het begonnen werk in zijn geest voort; hij verzoende zich met den keizer en riep door middel zijner legaten overal vorsten, ridderschap en volk tot den strijd tegen de ongeloovigen op. In alle landen van Europa vond zijne stem luiden weerklank.

De koningen van Engeland en van Frankrijk, Hendrik II en Philippus Augustus, die in vijandschap leefden, verzoenden zich met elkaar. Den

13en Januari 1188 kwamen zij op de vlakte tusschen Gisors en Trie, op de grenzen van Normandië en Frankrijk, onder den schoonen olmboom, waar sinds overoude tijden de Fransche en Normandische vorsten hunne samenkomsten plachten te houden, bijeen, om over den vrede te onderhandelen. Hier besloten zij, te zamen aan den kruistocht deel te nemen. De aartsbisschop van Tyrus, die daarbij tegenwoordig was, hechtte hun het kruis op den schouder; vele prelaten, vorsten en ridders besloten hun voorbeeld te volgen; onder hen bevond zich ook Richard van Poitou, die later den bijnaam Leeuwenhart ontvangen zou.

Eer de koningen scheidden, besloten zij, dat ter herinnering van den gesloten vrede de vlakte den naam van heiligen akker dragen zou en dat een houten kruis en eene op deze plaats te stichten kerk ten eeuwigen dage de gedachtenis van het vredeverbond bewaren zouden. Verder werd bepaald, dat de verschillende volken zich door de kleuren van hun kruis van elkaar onderscheiden zouden: de Franschen namen roode, de Engelschen witte, de Vlamingen groene kruisen aan.

In Engeland en Frankrijk verwekte het besluit der beide vorsten eene onuitsprekelijke geestdrift voor den kruistocht. Evenals ten tijde van den eersten kruistocht deelde die geestdrift zich ook thans aan elken stand, aan iederen leeftijd, aan elke kunne mede. De monniken verlieten hunne cellen, de priesters hunne altaren, de landlieden hunne akkers, de burgers hun bedrijf. De moeders spoorden hare zonen, de vrouwen hare mannen, zelfs de bruiden hare bruidegoms aan om aan den strijd deel te nemen. Hij, die dit weigerde, werd het voorwerp van algemeene verachting en spot. Zoo zond men aan eenige ridders een spinrokken en wol, om te kennen te geven, dat zij zich van nu af met vrouwelijken arbeid moesten bezig houden en dat het hun niet langer paste, de wapenen te dragen.

Ten einde zich de noodige middelen voor den kruistocht te verschaffen, besloten de koningen van Engeland en Frankrijk eene eigenaardige belasting te heffen, waaraan zij den naam Saladijn-tienden gaven. Allen, die geen deel namen aan den kruistocht, moesten het tiende deel van al hunne bezittingen afstaan, zelfs de geestelijken waren niet vrijgesteld. Aan alle schuldenaars werd een termijn van 2 tot 3 jaren ter terugbetaling van het geleende toegestaan. Gedurende den kruistocht werden alle renten hun kwijtgescholden.

Ook in de noordelijke staten vond de oproeping tot den kruistocht open ooren; vele koene zeehelden, voornamelijk uit Denemarken en Friesland, rustten zich tot een zeetocht naar Jeruzalem toe.

Niet minder schitterend was de uitslag, welken de pogingen der pauselijke legaten in Duitschland hadden. Frederik Barbarossa, de oude 67jarige keizer, nam op den rijksdag te Mainz zelf het kruis aan en zijn voorbeeld werd door de aanzienlijkste vorsten van Duitschland gevolgd. Toen eenigen hunner den keizer dringend verzochten, op zijn hoogen leeftijd niet zelf naar Jeruzalem te trekken, antwoordde Frederik hun ernstig: »Al ben ik 67 jaren oud, toch voel ik nog kracht genoeg in mij, om, gelijk mijne waardigheid eischt, aan het hoofd der Christenheid te staan."

Dit fiere woord werkte als een electrische schok; de vorsten wilden niet minder moedig zijn dan de keizer. Frederiks veelbelovende tweede zoon, de hertog Frederik van Zwaben, de hertogen van Stiermarken en Meran en een groot aantal andere vorsten en prelaten uit alle deelen van Duitschland namen het kruis aan; zoo ook deden vele ridders en eene groote menigte uit de lagere volksklasse.

Frederik had als jongeling de gevaren leeren kennen aan een kruistocht verbonden. Daarom poogde hij met al de kalmte en voorzichtigheid van den ouden dag maatregelen te nemen, ten einde het leger te bewaren voor de rampen, die de kruistochten tot dusver grootendeels hadden doen mislukken. Van het grootste belang was het, door verbintenissen met den koning van

Hongarije, den keizer van het Byzantijnsche rijk en den sultan van Iconium, het leger een veiligen overtocht naar Syrië te verzekeren. Frederik zond gezanten naar deze vorsten, die hem alle drie hunne ondersteuning toezegden. In de tweede plaats moest voor eene goede wapening en uitrusting van het leger zorg worden gedragen. De keizer bepaalde, dat niemand het leger volgen mocht, die niet ten minste drie mark zilver mee kon nemen. Hij wilde het diefachtige gespuis, dat zooveel schade aan de goede zaak had toegebracht, daardoor noodzaken achter te blijven. In de derde plaats zorgde de keizer voor de rust des rijks gedurende zijne afwezigheid. Een aantal roofsloten werden verwoest; bovendien vaardigde hij een vredebrief uit, waarin bepaald werd, dat elke veete voortaan door boden drie dagen vooraf aangezegd moest worden en waarbij moord en brandstichting met den rijksban gestraft werden. Aan een onbepaald verbod van alle veeten kon een vorst in die dagen nog niet denken.

Met Hendrik den Leeuw, die naar Duitschland was teruggekeerd, trad de keizer in onderhandeling; hij liet hem de keus om òf den kruistocht mede te maken, òf zijn erfgoed te verliezen, òf opnieuw drie jaren in ballingschap te gaan. Rechtvaardig was dit bevel des keizers zeker niet; toch werd het door de vorsten goedgekeurd, dewijl allen vreesden, dat Hendrik van des keizers afwezigheid partij trekken zou, om zijn verloren grondgebied te heroveren. Hendrik de Leeuw zwichtte voor het keizerlijk bevel; hij keerde naar Engeland terug.

Nadat de keizer alle noodige schikkingen gemaakt had, zond hij eene oorlogsverklaring in behoorlijken vorm aan Saladijn, met wien hij vroeger gezantschappen en geschenken gewisseld had; vervolgens trok hij zijn leger bij Regensburg bijeen en ging in de eerste dagen van Mei 1189 over Weenen naar Hongarije op marsch.

Hij handhaafde in zijn leger de strengste tucht. Te Weenen joeg hij 800 man, die zich aan roof en ontucht hadden schuldig gemaakt, uit zijn leger weg, en op den marsch liet hij meer dan een edelman, die het gewaagd had den vrede te verbreken, zonder genade ter dood brengen. Het Pinksterfeest vierde de keizer te Presburg; hier ontsloeg hij die Duitsche vorsten, die niet naar het heilige land meetrokken, maar den keizer slechts uitgeleide hadden gedaan.

Aan zijn oudsten zoon, koning Hendrik, droeg hij de regeering des rijks, gedurende zijne afwezigheid, op.

De tocht door Hongarije werd voorspoedig volbracht; koning Bela II gedroeg zich zeer vriendelijk jegens de Duitschers, omdat zij zulk eene strenge tucht in acht namen. Doch nauwelijks hadden de kruisvaarders de grenzen van Hongarije overschreden, of zij hadden met allerlei bezwaren te worstelen.

Wel had de Grieksche keizer Isaäc Angelus een verbond met Frederik Barbarossa gesloten, doch toen de Duitschers zijn grondgebied naderden, bekroop hem de vrees, dat dezen hunne wapenen niet tegen de Turken, maar tegen de Grieken zouden keeren. Men verhaalde zelfs, dat Isaäc een geheim verbond met Saladijn gesloten had, volgens hetwelk deze den Grieken de Christelijke kerken in Palestina zou inruimen, op voorwaarde, dat de Grieksche keizer den Duitschen kruisvaarders zooveel mogelijk afbreuk zou doen.

Toen Frederik uit Hongarije boden naar Constantinopel zond, werden dezen in de gevangenis geworpen; de Duitschers troffen, zoodra zij in Bulgarijë waren aangekomen, vijanden in plaats van vrienden aan.

Benden Bulgaren zwierven rondom het leger, dat zij met vergiftigde pijlen en met ander werpgeschut aanvielen en welks achterblijvers zij op de wreedste wijze vermoordden. Ook in Thracië stonden de Duitschers onophoudelijk aan de vijandelijkheden der Grieken bloot.

Frederik Barbarossa was zijns ondanks genoodzaakt zijnen tegenstander in allen ernst den oorlog aan te doen; meer dan eene Grieksche stad werd

ingenomen en de Grieksche keizer zag zich ten laatste genoopt een nieuw vredesverdrag te sluiten en schepen voor den overtocht naar Azië te leveren.

Eindelijk was het Duitsche leger gelukkig op de Aziatische kust verzameld; doch ook hier ontmoette het nieuwe bewaren, want ook Kilidsch Arslan, de sultan van Iconium, werd ontrouw aan zijne vroeger afgelegde beloften en gedroeg zich niet als bondgenoot, maar als vijand.

Hoogst moeilijk was de tocht van het leger door het bergachtige land; vele krijgers stierven onderweg, hetzij door de wapenen der verraderlijke vijanden, hetzij ten gevolge van de doorgestane vermoeienissen en ontberingen. Ook de levensmiddelen begonnen te ontbreken; het vleesch van paarden, die dood waren neergevallen, werd een zeer welkom voedingsmiddel.

De kruisvaarders hadden veel te lijden van de aanvallen der Turksche ruiters, waaraan zij onophoudelijk bloot stonden, dewijl de zwaargewapende Duitschers deze vlugge vijanden nooit konden inhalen. Ook nu werd het leger door trouwelooze gidsen naar woeste streken gevoerd, waar gebrek aan levensmiddelen en water de krijgslieden meer afbreuk deed dan de vijand zelf. Wilken verhaalt: »De plaats, waar de kruisvaarders na een langen, tot in den nacht voortgezetten tocht hunne legerplaats moesten opslaan, bood menschen, noch dieren de geringste verkwikking aan. Gedurende den marsch geraakten de legerbenden uiteen in den nevel van stof, die in deze zandige vlakte oprees en die in donkerheid den nacht nabij kwam; omringd door de bloeddorstige Turkomannen, zwierven de pelgrims her- en derwaarts, om elkander na het doorstaan van een onbeschrijfelijken angst, met veel moeite bij de banieren hunner aanvoerders terug te vinden. Vooral het gebrek aan drinkwater was zóó nijpend, dat de kruisvaarders hun dorst poogden te stillen met het bloed der gevallen paarden. Velen begonnen te midden van al deze jammeren aan God te twijfelen. Zij gingen tot de ongeloovigen over en verloochenden hun Heiland. Toen de keizer, die diep gebogen ging onder de ellende, waaraan zijn leger bloot stond, en haar zooveel verzachtte als hij kon, dit vernam, sprak hij met bekommering: „In ons leger moet het koren van het kaf gezuiverd worden; want zoolang zij, die door hun afval als kinderen des verderfs en des duivels openbaar worden, onder ons waren, had Gods zegen niet op onze onderneming kunnen rusten." — — — In weerwil van dit alles antwoordde de keizer den gezanten van Kilidsch Arslan, die op zeer bezwarende voorwaarden den doortocht door des sultans land en het recht om levensmiddelen te koopen wilden toestaan: »Dit voorstel om den vrijen doortocht met goud of zilver te koopen, komt niet overeen met mijne keizerlijke waardigheid, noch met de gewoonten der Christelijke ridderschap. Wij zullen, met de hulp des Heilands, voor wiens eer wij strijden, ons met het zwaard een weg banen."

De Turksche bevelhebber beantwoordde die fiere taal met de bedreiging: »Morgen, omtrent de derde ure des daags zal de aanval der Turken den keizer diep berouw doen gevoelen over het afslaan van dit billijk aanbod."

Vele Duitsche vorsten, die den moed geheel hadden laten zinken, morden over het antwoord des keizers, doch Barbarossa, die in alle bezwaren van den tocht als de geringste krijgsman deelde, ging voort, hen door woord en voorbeeld tot standvastigheid aan te sporen.

De uitkomst rechtvaardigde zijne houding. Vóór Iconium stiet het Christenleger den 18en Mei 1190 op de Turksche krijgsmacht. Na een hevigen en bloedigen strijd behaalden de kruisvaarders de overwinning. De stad viel met alle daarin opgehoopte schatten den Christenen in handen. Zij werd volgens de wijze der vroegere kruisvaarders behandeld; vrouwen en kinderen werden, evenals de mannen, meedoogenloos vermoord.

Een onnoemelijke buit was het loon voor de dapperheid en volharding der Christenen. Niet zoo zeer de groote hoeveelheid goud en zilver, die zij hier vonden, als wel de voortreffelijke troepen muildieren en ezels en bovenal de

overvloed van wijn, koren en andere voedingsmiddelen, die in hunne handen vielen, waren den uitgeputten kruisvaarders zeer welkom.

Nadat het leger in eene korte rust nieuwe krachten verzameld had, trok het verder door Cilicië naar den Taurus. Ook op dezen tocht werd het door gebrek aan levensmiddelen zwaar geteisterd.

De bejaarde keizer verdroeg met een onbezweken moed even goed de grootste bezwaren en ontberingen als de jongste en krachtigste krijgsman. Zijn voorbeeld schonk ook zijnen manschappen kracht om alle zwarigheden te overwinnen en gelukkig kwam het leger op het grondgebied van den Christelijken Armenischen vorst Leo aan, die het van levensmiddelen voorzag en den keizer tot Seleucia aan den Calycadnus begeleidde.

De grootste gevaren waren thans overwonnen, de weg naar Syrië lag voor de kruisvaarders open, eene zekere overwinning scheen den keizer weggelegd. Zelfs de dappere Saladijn was hiervoor beducht en liet daarom den keizer door middel van gezanten vredesvoorslagen doen.

Met volle recht mochten de kruisvaarders de hoop koesteren, dat de geleden ellende hun door den schitterendsten uitslag hunner pogingen vergoed zou worden, toen het Christelijke leger eensklaps door den zwaarsten slag getroffen werd, dien men zich denken kon.

Den 10en Juni 1190 braken de Duitschers uit de nabijheid van Seleucia op. Hertog Frederik voerde de voorhoede over den Calycadnus, terwijl de bagage volgde. De keizer bevond zich bij de achterhoede. Dewijl slechts eene zwakke brug over den stroom voerde, kon de overtocht niet dan langzaam geschieden. Meer dan eene hinderpaal bracht onvoorziene vertraging te weeg. Nu besloot de keizer, die iets met zijn zoon wilde afspreken, te paard de rivier over te zwemmen. Zijne vrienden waarschuwden hem voor de onbekende wateren, die wellicht verraderlijke ondiepten verborgen hielden, doch, onbevreesd als altijd, sprong Frederik in den stroom.

Al bezat de grijsaard een nog jeugdigen moed, de jeugdige kracht was hem ontvloden; het waagstuk, dat hij vroeger zoo dikwijls met gelukkigen uitslag volbracht had, mislukte. De golven sleurden paard en ruiter voort. Toen zijne vrienden den keizer ter hulp kwamen en hem aan land brachten, was hij reeds een lijk *).

Frederik Barbarossa was juist 70 jaren oud, toen hij zoo onverwacht stierf. Hij had in den laatsten tijd zijner regeering door zijne wijze gematigdheid vele zijner vroegere vijanden weer met zich verzoend. De wreede wijze, waarop hij in zijne eerste oorlogen met de Italiaansche steden alle zucht tot vrijheid had pogen te onderdrukken, was reeds door velen zijner tijdgenooten bijna vergeten. Het Duitsche volk van latere eeuwen herinnerde zich dat ternauwernood; de krachtige keizer is de held zijner schoonste sagen geworden. Aan den naam van Frederik Barbarossa heeft zich, schoon niet geheel terecht, de herinnering van één groot, de wereld beheerschend Duitsch rijk vastgeknoopt.

Nog heden, zoo verhaalt de legende, houdt Frederik Barbarossa in het binnenste gedeelte van den burcht Kyffshäuser, in de gouden beemd, onder de aarde zijn hof; zijne dappere, schitterende ridderschaar omringt hem, de lieftallige dochter des keizers woont de ridderlijke feesten bij. Volgens eene andere legende zit de keizer diep in het binnenste van den burcht aan eene marmeren tafel; hij staart droomend naar den grond, zijn roode baard is door den harden steen heengegroeid. Zoo moet hij blijven zitten, tot hij verlost

*) Volgens de berichten van andere kruisvaarders is de keizer bij het nemen van een bad in het koude water omgekomen. De ridder Godfried Vinisauf spreekt zulk een gerucht, dat in zijn tijd algemeen geloof vond, krachtig tegen; hij verklaart het iets onwaardigs, van een man als Frederik Barbarossa te gelooven, dat deze zich op een krijgstocht zou hebben overgegeven aan de uitspanning van het zwemmen, welke met de keizerlijke waardigheid niet in overeenstemming was.

wordt. De raven fladderen rondom den top van den burcht; op den dag echter, waarop zij verdwijnen, opent zich de Kyffshäuser; dan trekt de keizer met zijne helden uit, om het Duitsche volk weer eensgezind en groot te maken.

De dood des keizers bracht in het leger niet slechts bittere smart, maar bovenal diepe verslagenheid teweeg. Frederik was tot dusver de ziel van elke onderneming geweest; zijne dapperheid, zijne volharding had de krijgers in de gevaarlijkste omstandigheden staande gehouden: zonder hem, meenden zij, was geene overwinning mogelijk. Vele vorsten en ridders verlieten dan ook het leger, nadat de hersenen van den overleden keizer te Antiochië en het overige van het lichaam te Tyrus ter aarde besteld was.

Het grootste deel des legers volgde den zoon des keizers, den hertog Frederik van Zwaben. Het was een ongelukkige veldtocht, want zware ziekten rukten duizenden weg. Eindelijk kwamen de kruisvaarders te St. Jean d'Acre of Ptolemaïs aan. Hier troffen zij ook de krijgsmacht aan, waarmede Guy van Lusignan, die door Saladijn uit zijne gevangenschap ontslagen was, de stad belegerde. Een aantal kruisvaarders, te scheep derwaarts gekomen, had zich onder zijne bevelen gesteld.

Voor Acre stierf ook hertog Frederik, den 20en Januari 1191, als slachtoffer van het doodelijk klimaat; het overschot der Duitsche krijgers, ongeveer 5000 man sterk, bleef bij het leger des konings en versmolt later onder de Engelsche en Fransche kruislegers.

Vóór zijn dood had hertog Frederik zich jegens zijne landgenooten nog zeer verdienstelijk gemaakt, door de stichting van eene nieuwe ridderorde, die later eene hoogst belangrijke rol spelen zou.

De Duitschers hadden gedurende de belegering van Acre door hongersnood en ziekte zware verliezen te lijden. Terwijl de Tempelridders voor de Franschen en de ridders van St. Jan voor de Italianen zorgden, bekommerde niemand zich om de ongelukkige zieke Duitsche krijgers. Nu richtten eenige burgers uit Lubeck en Bremen, door medelijden bewogen, eene soort van Duitsch hospitaal op; de leden eener orde, die vroeger te Jeruzalem ontstaan was, doch die tot dusver weinig had beteekend, sloten zich bij hen aan. Hertog Frederik poogde uit hen eene nieuwe ridderorde te vormen; hij gaf haar wetten, die op dezelfde leest geschoeid waren als die der Tempelridders en Johanniters. De ridders der nieuwe orde moesten, evenals de Tempelheeren, de ongeloovigen bestrijden, evenals de Johanniters de kranken verplegen.

In het jaar 1190 schonk hertog Frederik der orde hare statuten, welke na zijn dood, in het jaar 1191, door den Roomsch-koning en den paus bekrachtigd werden.

Veertig Duitsche ridders traden tot de nieuwe orde toe; zij legden hun eed af in handen van den koning en van den patriarch van Jeruzalem; men noemde hen voortaan Duitsche broeders van de kerk der heilige Maria te Jeruzalem, ook wel Maria-ridders of eenvoudig Duitsche ridders.

De orde spreidde spoedig eene krachtige werkzaamheid ten toon, zij verwierf zich uitgestrekte bezittingen zoowel in het Oosten als in de westersche rijken. In latere eeuwen zou zij de overige ridderorden verre in aanzien en invloed overtreffen.

Terwijl de Duitsche kruisvaarders reeds lang in Azië tegen de Saracenen streden, maakten de koningen van Engeland en Frankrijk nog altijd geene aanstalten om hunne gelofte te vervullen. Er waren nieuwe veeten tusschen hen uitgebroken en eerst toen de Fransche grooten, die het kruis hadden aangenomen, weigerden, tegen een anderen vijand dan tegen de ongeloovigen ten strijde te trekken, toen ook koning Hendrik door zijne ridders ernstig werd aangespoord om zijn gegeven woord gestand te doen, sloten beiden tegen hun wil vrede.

Hendrik II van Engeland stierf den 6en Juni 1189, hij werd opgevolgd door zijn zoon Richard van Poitou, bijgenaamd Leeuwenhart.

Richard, die in het vaderland zijner moeder, in Frankrijk was opgevoed, was een talentvol leerling der troubadours of minnezangers geweest, hij behoorde tot de vereeniging dier zangers. In hem zien wij al de eigenschappen vereenigd, waardoor de ridders van dien tijd uitblonken, hij plaatst ons het getrouwe beeld van een der koningen uit Normandischen stam van die dagen voor den geest. Begaafd met een levendig godsdienstig gevoel, was hij toch ruw en wreed; hoewel hij zich menigmaal edelmoedig gedroeg, bezoedelde hij toch al te dikwijls zijn naam door hebzucht. Zijne zucht naar avonturen dreef hem tot de meest gewaagde ondernemingen, doch ook even spoedig werd hij die weer moede, eer hij ze ten einde gebracht had. Wanneer hij in drift opstoof, was hij tot alles in staat. Hoewel een ridderlijk kampioen voor de vrouwen en een talentvol dichter, gaf hij zich toch al te dikwijls aan lage zinlijke hartstochten over. Zoowel al de schoone, dichterlijke eigenschappen van een waar ridder als alle zonden en gebreken, waardoor de meeste ridders van zijn tijd zich onderscheidden, vereenigde hij in zich.

Reeds eenige jaren voor zijns vaders dood had Richard het kruis aangenomen; nauwelijks was hij Hendrik II opgevolgd, of hij gaf zijn vast voornemen te kennen om eindelijk de daad bij het woord te voegen. Hij hield met koning Philippus Augustus eene bijeenkomst, waarin eene vaste overeenkomst omtrent het tijdstip van den gemeenschappelijken tocht naar het heilige land getroffen werd.

In het begin van den zomer van 1190 wilden de beide koningen met hunne legers opbreken en zich over zee naar Palestina begeven. Bij Messina zouden zij zich vereenigen. De voorbereidende maatregelen voor den tocht werden nu met den meesten ernst doorgezet.

De krijgers verzamelden zich rondom de banieren hunner heeren. In Engeland begon het heilige werk met het vermoorden van de Joden. Te York maakten de pelgrims en het volk zich stormenderhand meester van een toren, waarin 500 Joden gevlucht waren. De ongelukkigen gaven in hun wanhopigen toestand blijken van een bewonderenswaardigen moed. Toen zij begrepen, dat alle verdere tegenstand onmogelijk was, riep een rabbi hun toe, dat het beter was, volgens de wet te sterven dan in de handen des vijands te vallen. Op dat woord doodden de Joden hunne vrouwen en kinderen; de lijken wierpen zij naar beneden op het woedende volk, eindelijk staken zij zelf den toren in brand, zoodat zij in de vlammen omkwamen.

Gewapenden uit de graafschappen sloten zich nu bij de bevolking van York aan. Deze woedende hoop wierp zich op de huizen der Joden, stak ze in brand en vernietigde alle schriftelijke bewijzen van geldelijke schulden, welke de Joden van de Christenen te vorderen hadden.

Te Norwich werden de Joden insgelijks in hunne huizen overvallen en gedood. Op de mis te Stamford doodden de kruisvaarders een groot aantal Israëlieten. Alleen door de misdadigers streng te straffen kon koning Richard verdere vervolging voorkomen.

Ten einde orde en tucht te handhaven gedurende de zeereis en op marsch, vaardigde de koning eene reeks van verordeningen uit, die ons een diepenblik vergunnen in de zeden van zijn tijd en van zijn volk. Wie gedurende de zeereis een manslag beging, zou, met het lichaam van den verslagene samengebonden, in zee worden geworpen en wie dezelfde misdaad op het land bedreef, zou, insgelijks met het lichaam van den vermoorde samengebonden, levend begraven worden. Wie overtuigd werd, dat hij een mes getrokken had, om een ander te wonden, moest de hand verliezen. Vuistslagen, zonder dat er bloedvergieten op gevolgd was, werden met eene driemaal herhaalde indompeling in het water gestraft. Wie zich aan scheldwoorden schuldig maakte, moest evenveel oncen zilver betalen, als hij scheldwoorden uitgestooten had. Op diefstal werd eene hoogst eigenaardige straf bepaald: de dief zou geschoren en met pek overgoten worden; vervolgens zouden de veeren uit een hoofdkussen

over hem heen worden gestrooid. Nadat hij zoo gedurende een langen tijd als dief kenbaar was gemaakt, zou hij, zoodra het schip landde, van boord gejaagd worden.

In Frankrijk ontving koning Philippus Augustus op den St. Jansdag 1190 in de abdij van St. Denis uit handen van den aartsbisschop van Rheims, den pauselijken legaat, den staf, de pelgrimstasch en de oriflamme, de rijksbanier der Franschen, waaraan, volgens de sage, de overwinning onafscheidelijk verbonden was.

De koningen van Frankrijk en Engeland kwamen te Vezelay bijeen en begaven zich gezamenlijk naar Lyon, waar zij opnieuw van elkaar scheidden. Philippus Augustus reisde naar Genua, Richard naar Marseille, om zich hier naar Sicilië in te schepen.

Den 16en September 1190 kwam de Fransche vorst, acht dagen later de Engelsche koning te Messina aan. Eenige dagen leefden de beide koningen hier in vrede en vriendschap met elkander, doch spoedig brak er, door Richards toedoen, oneenigheid tusschen hen uit.

Op Sicilië regeerde, na den dood van koning Willem II (1189), de graaf Tancredo van Lecca, als eenige afstammeling van het koninklijk geslacht. Wel moest, volgens het huwelijksverdrag, hetwelk Frederik Barbarossa voor zijn zoon Hendrik VI met Constance gesloten had, de regeering van Sicilië op de Hohenstaufen overgaan, maar de Siciliaansche baronnen wilden den Duitscher niet als koning erkennen; zij hadden daarom graaf Tancredo als zoodanig gehuldigd. Deze zag met bezorgdheid de kruisvaarders zich op zijn eiland verzamelen; hij vreesde, dat Philippus Augustus, die met Frederik in vriendschappelijke betrekking stond, vijandig jegens hem gezind zou zijn; nog meer bezorgdheid koesterde hij echter voor Richard Leeuwenhart, wiens zuster Johanna hij diep gekrenkt, ja zelfs van haar weduwengoed beroofd had en te recht vreesde hij daarom, dat Richard als wreker zijner zuster zou komen.

Philippus Augustus gedroeg zich vriendelijk jegens Tancredo; hij wilde zich niet in nuttelooze twisten wikkelen, eer hij den kruistocht begon. Richard Leeuwenhart daarentegen eischte voor zijne zuster den afstand van een graafschap met al de daaraan verbonden inkomsten en bovendien alle rechten, die aan eene koningin-weduwe toekwamen. Volgens oud gebruik moest deze namelijk eene gouden tafel, ter lengte van 12 en ter breedte van $1\frac{1}{2}$ voet, met twee gouden drievoeten, 20 gouden nappen en even zooveel schotels en bovendien eene zijden tent ontvangen, die zóó groot was, dat 200 ridders daarin aan tafel konden zitten.

Tancredo weigerde deze kostbare geschenken te leveren; hij beweerde, dat hij zich van zijne verplichtingen jegens de koningin-weduwe reeds gekweten had.

Het kwam tot hevige twisten, waarin ook spoedig het volk zich mengde, dewijl de Engelsche ridders zich door hun trots en hun onbeschaamden rooflust bij de Sicilianen zeer gehaat maakten.

Uit kleine schermutselingen kwamen weldra ernstige gevechten voort; eindelijk gingen de Engelschen zoover, dat zij Messina, alsof het eene vijandelijke stad was, stormenderhand innamen en daarin roofden en plunderden naar hartelust.

De Franschen hadden zich in dezen strijd onzijdig gehouden, doch toen Richard Leeuwenhart zijne banier op den muur planten liet, meende Philippus Augustus daarin eene beleediging te moeten zien, want het streed met alle zeden en gebruiken, dat een vazal zijne vaan van de tinnen eener stad waaien liet, waarin zijn leenheer kwartier had genomen. Philippus Augustus was inderdaad de leenheer van Richard, daar deze ook hertog van Normandië was.

Door zijne trotsche houding had Richard den koning van Frankrijk reeds meermalen gekrenkt; thans besloot hij alleen op de ernstige vertoogen zijner

baronnen der Fransche banier eene plaats naast de zijne te gunnen en den Franschen de helft van den door hem bezetten muur in te ruimen.

Deze inschikkelijkheid van Richards zijde was echter niet in staat den koning van Frankrijk geheel te verzoenen. Philippus Augustus bleef de heimelijke vijand van zijn Engelschen bondgenoot, dien hij in stilte meer dan eens in moeilijkheden wikkelde.

Na lange twisten kwam het eindelijk tusschen de beide koningen tot een verdrag; ook met Tancredo verzoende Richard zich. De Siciliaansche vorst betaalde koningin Johanna eene zekere som gelds; door de verloving van eene van Tancredo's dochters met Richards neef, Arthur van Bretagne, werd de vrede bezegeld.

Eerst tegen het einde van Maart 1191 konden de koningen van Engeland en Frankrijk Sicilië verlaten. Philippus Augustus landde na een snellen en voorspoedigen overtocht reeds den 13en April aan de kust van Palestina; de vloot van Richard daarentegen werd door storm verstrooid. Eenige schepen, die op het eiland Cyprus eene schuilplaats zochten, werden daar alles behalve vriendelijk ontvangen. Een Griek, met name Isaäc, uit het keizerlijke huis der Comnenen, had zich onder den titel keizer van Cyprus, als beheerscher van het eiland opgeworpen, doch zich door zijne wreedheid zeer gehaat gemaakt. Reeds vroeger had hij zich tegenover de kruisvaarders vijandig gedragen en ook thans veroorloofde hij zich jegens de Engelsche schipbreukelingen allerlei gewelddadigheden. Richard besloot hem hiervoor te tuchtigen. Hij landde met zijne ridders en nam na een korten strijd den keizer gevangen en het eiland in bezit.

De grondeigenaars moesten de helft hunner bezittingen afstaan; hiermede beleende Richard die krijgers, welke hij op het eiland wilde achterlaten, om het tegen een mogelijken aanval der Grieken te verdedigen.

In Palestina had koning Guy van Lusignan de belegering van Acre intusschen zonder eenig gevolg voortgezet, hoewel hij zoowel van de Duitsche kruisvaarders als van den Franschen koning hulp had ontvangen.

De bezetting der stad verdedigde zich met schitterende dapperheid en zij werd ondersteund door Saladijn, die de geheele macht der Muzelmannen opgeroepen had, om zijne veroveringen te kunnen behouden.

Bijna dagelijks vielen er grootere of kleinere gevechten voor, waarin de Christenen dikwijls gevoelige verliezen leden. Zij werden bovendien verzwakt door den twist, die tusschen hunne vorsten heerschte.

De gemalin van koning Guy was gestorven en sinds dien tijd wilden de baronnen hem niet langer als koning erkennen. Koenraad van Montferrat, die zich door zijne schitterende dapperheid van de heerschappij over Tyrus had meester gemaakt, maakte aanspraak op de koninklijke waardigheid en werd daarin door Philippus Augustus ondersteund.

Guy zocht hulp bij Richard Leeuwenhart; hij zeilde naar Cyprus en stond de Engelschen in de verovering van het eiland bij; hiervoor beloofde de koning hem, dat hij hem in zijne rechten zou handhaven. Richard legde die belofte des te bereidwilliger af, omdat hij zich hierdoor eene schijnbaar rechtmatige aanleiding geschonken zag, om vijandig tegen den gehaten Philippus Augustus op te treden.

Nauwelijks was hij voor Acre aangekomen, of hij eischte, dat Koenraad van Montferrat zich zou onderwerpen aan zijne uitspraak; hij zou bepalen, wie voortaan koning van het heilige land zou zijn! Koenraad weigerde dit, doch daar hij met Richard Leeuwenhart niet in twist wilde geraken, keerde hij naar Tyrus terug. Hier viel hij een jaar later door den dolk van twee Assassijnen, die in schijn tot het Christendom waren overgegaan, om den moord te kunnen plegen. Wel werd Richard door zijne vijanden beschuldigd, dat hij die moordenaars afgezonden had, maar een bewijs voor die bewering is door hen nooit geleverd.

De aankomst van Richard Leeuwenhart voor Acre bezielde de belegeraars met nieuwen moed. De ridderlijke Leeuwenhart was de ziel van den oorlog; zijne schitterende dapperheid vuurde de ridderschap tot edele bedrijven aan: in moed en lichaamskracht overtrof hij alle andere vorsten en ridders. Bij hem verdween Philippus Augustus bijna in het niet; deze achtte zich teruggezet en gedroeg zich met elken dag vijandiger jegens zijne Engelsche bondgenooten, op wier koning hij naijverig was.

Nauwelijks zes weken na de aankomst der Engelschen vóór Acre, den 13en Juli 1191, viel de vesting. Zij gaf zich over, op voorwaarde dat der bezetting vrije aftocht zou worden toegestaan. Alle schatten, levensmiddelen en wapenen moest zij achterlaten; bovendien beloofde zij, dat Saladijn eene aanzienlijke som als losprijs der gevangenen betalen, 2000 gevangen Christenen vrijlaten en het heilige kruis, dat hij in den slag bij Hittin veroverd had, teruggeven zou. Als borg voor de vervulling van deze beloften bleef een deel der ongeloovigen gevangen in de legerplaats der Christenen achter.

Na de overgave van Acre deelden Richard en Philippus Augustus zoowel het bewind over de stad als den gemaakten buit.

Hertog Leopold van Oostenrijk, die krachtig tot de verovering van de stad had medegewerkt, trok thans insgelijks de poort binnen, en plantte zijne banier op een der muren. Hierover was Richard, gelijk ons verhaald wordt, diep verontwaardigd; hij liet de Duitsche banier naar beneden halen en vertrad haar in het slijk.

Leopold, die geene manschappen genoeg onder zijne bevelen had, om wraak te nemen voor den smaad, zijne banier aangedaan, verliet de stad, om zijne legerplaats onder de muren op te slaan. In zijn hart echter gloeide het vuur der wraakzucht voort *).

De roem, welken Richard Leeuwenhart door zijne heldendaden zich bij het leger verwierf, maakte hem nog trotscher en overmoediger dan vroeger, bijna dagelijks beleedigde hij koning Philippus Augustus, die eindelijk de grofheid van zijn mededinger niet langer kon verdragen. Reeds den 30en Juli scheepte hij zich weer naar zijn vaderland in; zijn leger liet hij echter onder bevel van hertog Hugo van Bourgondië achter, en ten einde te toonen, dat hij niet naar Europa terugkeerde, om van de afwezigheid van Richard tot een oorlog tegen Engeland partij te trekken, legde hij in tegenwoordigheid van het geheele volk onder eede de belofte af, dat hij noch zelf den koning van Engeland, zijnen landen en lieden eenige schade zou toebrengen, noch dulden zou, dat dit door anderen geschiedde.

Na het vertrek van den Franschen koning werd de oorlog onafgebroken voortgezet.

Over het bedongen losgeld der bezetting van Acre ontstond tusschen Richard en Saladijn oneenigheid. Tot dusver hadden deze beide vorsten, in weerwil van den oorlog, met elkander bijna op een vriendschappelijken voet gestaan; zij koesterden wederkeerig achting voor elkander. Richard bewonderde het veldheerstalent en den ridderlijken aard des sultans en Saladijn van zijn kant, de onstuimige dapperheid, den heldenmoed en de lichaamskracht van den Engelschen koning. De Christelijke vorst en de sultan zonden elkander meermalen gezantschappen en kostbare geschenken, doch thans scheen deze merkwaardige vriendschap eensklaps in vijandschap veranderd.

Met zijne gewone onbesuisdheid eischte Richard, dat Saladijn de voorwaarden der capitulatie van Acre spoediger vervullen zou dan dezen mogelijk was; eindelijk verklaarde hij, dat indien Saladijn niet binnen een bepaalden termijn zijne verplichting nakwam, alle Muzelmannen, die zich als gijzelaars of als gevangenen in 's konings macht bevonden, ter dood gebracht zouden worden.

*) Volgens een ander verhaal had deze beleediging, der Oostenrijksche banier aangedaan, bij eene andere gelegenheid plaats.

Saladijn achtte het onmogelijk, dat Richard Leeuwenhart deze bedreigingen vervullen zou. Hij bedroog zich; de wreede koning hield zijn woord. Den 20sten Augustus was de 40ste dag sinds het sluiten van het verdrag, de laatste van den door Richard tot vervulling van de overeenkomst gestelden termijn verstreken. In den namiddag van den 20sten Augustus liet de koning de gevangenen in de nabijheid van de legerplaats der Muzelmannen op eene weide bijeenbrengen en hier meer dan 2000 hunner op afzichtelijk wreede wijze vermoorden. Saladijn, de beheerscher der ongeloovigen, betaalde deze wreedheid niet met gelijke munt. Wel werd hij door de woede, die zich van zijn volk meester gemaakt had, gedwongen ook een aantal Christenen ter dood te laten brengen, wel doemde hij het grootste deel der gevangenen tot slavernij, doch velen hunner schonk hij later de vrijheid terug, terwijl hij de gelofte aflegde, dat hij voortaan geen enkelen gevangen Christen meer in het leven sparen zou.

De geestelijkheid dier dagen keurde de gruweldaad des konings niet af; de meeste priesters verhieven haar zelfs als een voorbeeld van onbaatzuchtige, voor de zaak der Christenen zeer heilzame gestrengheid tot in de wolken.

De soldaten, die het moordbevel huns konings moesten volvoeren, hadden die 2000 gevangenen zonder eenig leedwezen, ja met heimelijke blijdschap omgebracht. Zij hieuwen zelfs de lijken der verslagenen in stukken, om daarin naar verborgen goudstukken te zoeken. In bijgeloovigen waan sneden zij uit de lichamen de galblazen uit, ten einde uit die Turksche gal een krachtig geneesmiddel te bereiden.

Na den schandelijken moord, op de gijzelaars gepleegd, werd de oorlog van weerszijden met nieuwe woede hervat. Richard onderscheidde zich daarin door zulk eene schitterende dapperheid, dat zijn naam de schrik der Muzelmannen werd. Waar Leeuwenhart zich op het slagveld vertoonde, daar vluchtten de Saracenen met den angstkreet: „Koning Richard komt!" Hoewel hij menige luisterrijke zegepraal behaalde, en meer dan ééne stad voor de Christenen heroverde, hoewel hij in het zuiden tot Ascalon doordrong en zelfs tweemaal voor Jeruzalem verscheen, toch kon hij de heilige stad niet uit de handen der ongeloovigen bevrijden.

Saladijn, die den Christenvorst niet in persoonlijke dapperheid, maar wel in veldheerstalent verre overtrof, week slechts langzaam voor het Christelijke leger terug en slechtte de muren van elke stad, welke hij ontruimde, opdat zij den vijand niet tot legerplaats zou kunnen dienen.

Den langen, over het geheel vruchteloozen strijd, maar bovenal de onophoudelijke twisten met de overige vorsten moede, daar dezen slechts met weerzin voor zijn oppergezag bogen, besloot Richard Leeuwenhart eindelijk met Saladijn onderhandelingen over een vredesverdrag aan te knoopen, dewijl hij bovendien in ongunstige berichten uit Engeland eene geldige reden vond om naar Europa terug te keeren. Voordat het echter tot het sluiten van een vrede of wapenstilstand gekomen was, verrichte Richard nog het meest beroemde zijner wapenfeiten in Palestina.

Op het bericht, dat Saladijn de stad en vesting Joppe bedreigde, zeilde hij derwaarts met eene kleine krijgsbende van 1000 man, waarmede hij de Turken uit de reeds veroverde stad wierp. Vóór de poort van Joppe wachtte hij in eene in aller ijl opgeworpen legerplaats de nadering van het groote Turksche leger af. In den vroegen morgen van den 5den Augustus 1192 begon het merkwaardig gevecht, hetwelk ons door Wilken geschetst wordt.

»Nauwelijks had de koning zijn harnas aangegespt, toen reeds het leger des sultans, in 7 benden van 1000 ruiters verdeeld, met versnelden marsch naderde. Alleen de koning en tien ridders waren bereden. In aller ijl bestegen dezen hunne paarden en maakten zich tot den strijd gereed. De meeste ridders, en daaronder ook koning Richard, hadden niet eens den tijd om hunne beenstukken om te gespen, maar moesten dezen vermoeienden dag met

onbedekte beenen, sommigen zelfs met onbedekte lendenen in onafgebroken strijd doorbrengen. Met den grootsten spoed nam Richard, die in de dringendste gevaren den meesten moed, het grootste overleg en de kalmste vastberadenheid ten toon spreidde, eenige doeltreffende maatregelen. Hij zond eenige ridders naar de kust, ter linkerzijde van de kerk van den Heiligen Nicolaas, waarheen de hoofdmacht der Turken zich scheen te wenden. De Pisanen en Genueezen stelde hij met eene bende kruisvaarders, uit verschillende natiën afkomstig, vóór de tuinen op, die de stad Joppe omringden. De onbereden ridders en boogschutters, die bij hem bleven, vereenigde hij tot eene dicht aaneengesloten bende; hij gebood den ridders zich, zoodra de Turken kwamen aanstormen, op de rechter knie te laten vallen, het linker been met gebogen knie vooruit te zetten, met het schild in de linkerhand zich te dekken en met de rechterhand de punt van de schuins in den grond geplante lans den vijand voor te houden. Achter elk tweetal ridders plaatste hij een voetboogschutter met een helper, wiens taak het was, telkens den boog te spannen. Van eenig hout, tot bevestiging der tenten bijeengebracht, werd door deze bende eene soort van bolwerk opgeworpen. Na deze schikkingen gemaakt te hebben, spoorde Richard zijne krijgers tot een dapperen en volhardenden weerstand aan. Hij hield hun voor, dat vluchten onmogelijk was en hun dus slechts de keus tusschen twee zaken bleef, namelijk overwinnen of met eere sterven. Tevens verklaarde hij, dat hij den eersten den besten, die een blijk van lafhartigheid geven of eene poging tot ontvluchting wagen mocht, met eigen hand het hoofd zou afslaan. Nauwelijks had de koning zijne toespraak geëindigd, of de Turken kwamen met een oorverdoovend krijgsgeschreeuw en onder het geschal van pauken en trompetten aanstormen, maar noch hunne eerste, noch hunne tweede en derde bende, waagde het op de slagorde der Christenen aan te vallen. Bijna een half uur lang stonden de Turken onbewegelijk tegenover de bende der Christenen, zoodat de punten der lansen van beide partijen elkander raakten. Geene enkele poging om de Christenen uit hunne stelling te lokken gelukte. Eindelijk liet Richard de boogschutters vóór de ridders treden en zoowel hunne pijlen als de lansen der ridders richtten toen een vreeselijk bloedbad onder den vijand aan. Hierop renden koning Richard en de ridders, die te paard waren, met gevelde lans op den vijand in; alles wat zij ontmoetten, werd rechts en links ter aarde geworpen, tot in de achterste gelederen der Turken drongen zij door. Hoewel het gevaar met elk oogenblik klom, daar ook de pijlen en spiesen der Turken in de gelederen der Christenen groote verwoesting aanrichtten en het scheepsvolk, dat Richard ter hulp geroepen had, vol angst naar de schepen vluchtte, gaf de koning den strijd niet op. Met eene beradenheid, die even bewonderenswaardig was als zijne schitterende dapperheid in dezen zijn laatsten strijd met de ongeloovigen, nam hij overal de meest doeltreffende maatregelen, om het gevaar af te wenden. Met de snelheid des bliksems doorkruiste hij het slagveld, met elk gevaar spottend en elken Turk, die hem in den weg kwam, doodend of verwondend. Men zag hem in den loop van dezen hachelijken strijd eenmaal door honderd Turken omringd; doch nadat velen hunner de stoutheid om zich met hem te willen meten òf met den dood òf met zware wonden betaald hadden, gingen de overigen op de vlucht. Eenen emir, die, schimpend op de lafhartigheid der Muzelmannen, zijn paard de sporen gaf en op den koning inrende, hieuw Richard met één slag het hoofd, den rechterschouder en den arm af. Ook uit de stad verdreef hij de Turken, die daar waren binnengedrongen, nadat zij een deel der pas herstelde muren hadden omvergehaald. De schepelingen wist hij te bewegen om opnieuw aan den strijd deel te nemen en zoo keerde hij met eene versche krijgsbende naar het slagveld terug, waar de zijnen intusschen elken aanval des vijands moedig afgeslagen en geen duim breed gronds verloren hadden.

Tegen den avond was het leger der Christenen volkomen meester van

het slagveld. Toen de Turken naar alle zijden vluchtten, ging het, in vereeniging met de bezetting van Joppe, tot de vervolging van den vijand over. De Christenen verloren in dezen hachelijken strijd slechts één ridder, die uit vrees de slagorde verlaten had en door zijn dood de waarschuwing des konings bevestigde, dat de vlucht geene redding, maar slechts ondergang aanbrengen kon. Men verhaalt, dat de Turken meer dan 700 gesneuvelden en 1500 paarden op het slagveld achterlieten. Koning Richard, wiens schitterende wapenfeiten met de heldendaden van den Trojaan Hector, van Alexander den Grooten, van Judas den Maccabaeër en van den razenden Roland vergeleken werden, had zijn zwaard zóó onvermoeid en met zooveel kracht gezwaaid, dat de huid zijner rechterhand had losgelaten; zoowel in zijn harnas als in de ijzeren bedekking van zijn paard waren een groot aantal pijlen en speren des vijands doorgedrongen, doch zonder hem of zijn paard te wonden."

De overwinning bij Joppe droeg even weinig vrucht als de overige schitterende wapenfeiten des konings, die wel wist te overwinnen, maar niet de kunst verstond om van de overwinning partij te trekken. De op zóó grootsche schaal ondernomen kruistocht der drie machtigste vorsten van Europa had ten slotte geene andere uitkomst dan een wapenstilstand, welke Richard den 1sten September 1192 voor drie jaren met Saladijn sloot.

De sultan ruimde hierbij den Christenen de belangrijke steden Antiochië, Tripolis, Acre, Joppe en andere in; Ascalon werd geslecht en aan alle Christelijke pelgrims werd volle vrijheid toegezegd om bedevaarten naar het heilige graf te ondernemen.

Met deze weinig beteekenende voordeelen stelde Richard zich tevreden. Hij had voor zijn vertrek nog over de kroon van Jeruzalem beschikt. Guy van Lusignan, dien de baronnen niet langer als koning wilden erkennen, ontving Cyprus als een Engelsch leen; daarentegen werd een neef van Richard en van Philippus Augustus, graaf Hendrik van Champagne, tot koning van Jeruzalem verkozen.

In October 1192 verliet Richard Leeuwenhart Palestina, om naar Europa terug te keeren.

Saladijn overleefde zijne zegepraal op de groote kruislegers niet lang. Vijf maanden na het vertrek van Richard, den 3den Maart 1193, stierf de ridderlijke sultan, de vriend en de vijand van den Engelschen koning.

VIER EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Hendrik VI. Zijn karakter. Zijn strijd met Hendrik den Leeuw. Zijn tocht naar Italië. Zijne kroning tot keizer. Moord der Tusculanen. Mislukte krijgstocht naar het Zuiden. Zijn terugkeer naar Duitschland. Een liefdesroman. Vrede met Hendrik den Leeuw. Gevangenschap van koning Richard Leeuwenhart in Duitschland. Tweede tocht des keizers naar Italië. Hij verovert Napels en Sicilië Des keizers trouwloosheid en bloeddorst. Derde tocht naar Italië. Hendriks grootsche plannen. Zijn dood.

Toen Frederik Barbarossa naar het heilige land trok, had hij de regeering van Duitschland aan zijn zoon Hendrik opgedragen. De jonge koning telde slechts 23 jaren. De Duitsche vorsten meenden daarom, dat zij hem gemakkelijk naar hunne hand zouden kunnen zetten. Doch zij bedrogen zich zeer. Hendrik was in vastheid van wil een volwassen man, in weerwil van zijn jeugdigen leeftijd.

Hij had van zijn vader eene zeer zorgvuldige en voortreffelijke opvoeding ontvangen; niet alleen blonk hij in alle ridderlijke oefeningen boven allen uit, maar ook de beoefening der wetenschappen had hij niet verwaarloosd, en hij onderscheidde zich tevens door zijne uitgebreide kennis.

Hij was een talentvol vorst, maar van een in waarheid boosaardig karakter. Zijne gestrengheid ontaardde steeds in wreedheid; zijne eerzucht werd nooit door liefde tot rechtvaardigheid in toom gehouden; heerschzucht en hebzucht waren zijne sterkst sprekende karaktertrekken; door deze neigingen liet hij zich bij zijne daden meestal besturen.

Reeds in den eersten tijd van zijn regentschap had hij meer dan één strijd te bestaan. Hendrik de Leeuw schond zijn eed en keerde uit Engeland terug, om gedurende de afwezigheid van Frederik Barbarossa zijn verloren grondgebied te heroveren. Hij vond onder de Duitsche vorsten meer dan één bondgenoot en weldra had hij eene aanzienlijke krijgsmacht rondom zich verzameld. Zijne eerste daad was eene wraakoefening. Hij wendde zich tegen Bardewitz, de stad, door welke hij bij zijn vertrek naar Engeland zoo zwaar gehoond was; na een driedaagsch beleg veroverde hij haar den 28^{en} October 1189. Geen enkel man liet hij in het leven; de vrouwen en kinderen werden uit hunne woonplaats verdreven, de muren geslecht, de huizen omvergehaald en in brand gestoken. De stad vertoonde na dien tijd niets dan een woesten puinhoop en heeft zich nooit weer tot eenigen bloei en welvaart kunnen verheffen.

De overige Saksische steden gaven zich, uit vrees voor een dergelijk lot, meest alle zonder slag of stoot over.

Koning Hendrik riep tegen den Leeuw de hulp der rijksvorsten in. Aanvankelijk streed hij tegen hem zonder eenig gevolg, en toen de winter met groote gestrengheid inviel, moest de koning volgens de gewoonte van dien tijd zijn leger afdanken. Ongetwijfeld zou hij den volgenden zomer een nieuwen krijgstocht tegen Hendrik den Leeuw ondernomen hebben, indien de gebeurtenissen in Italië het voor hem niet wenschelijk hadden gemaakt, vrede met den hertog te sluiten.

Onze lezers herinneren zich ongetwijfeld, dat koning Willem II van Napels in November 1189 kinderloos overleden was en dat de Normandische baronnen, in plaats van koningin Constance te huldigen, graaf Tancredo van Lecca op den troon verheven hadden.

In Januari 1190 was Tancredo als koning van Napels en Sicilië gekroond. Paus Clemens III had hem met groote bereidwilligheid als vorst erkend, dewijl de vereeniging van de Siciliaansche en de Duitsche koningskroon op één hoofd den kerkvorst volstrekt niet aangenaam kon zijn.

Hendrik, die zijne aanspraak op de erfenis zijner gemalin wilde doen gelden, besloot in Duitschland vrede te sluiten, ten einde al zijne strijdkrachten tegen Italië te kunnen gebruiken. Hendrik de Leeuw trad tot de onderhandelingen toe, en gaf zelfs twee zijner zonen als gijzelaars voor de getrouwe naleving van het verdrag; de jonge vorsten moesten Hendrik naar Italië vergezellen.

Juist in dien tijd kwam de treurmare van den ongelukkigen dood van Frederik Barbarossa in Italië aan.

Eén luide jammerkreet ging uit het Duitsche volk op. De jonge koning liet zich hierdoor echter in de uitvoering van zijne plannen niet storen; thans, nu hij erfgenaam was van de Duitsche koningskroon, thans moest ook de keizerskroon op zijn hoofd rusten. Reeds vroeger had hij meer dan ééne poging aangewend om zich met paus Clemens III te verzoenen, doch tot dusver waren al die pogingen vruchteloos gebleven. Toen hij nu echter afgezanten naar Rome zond en beloofde, dat hij de rechten der kerk in alle opzichten eerbiedigen zou, zegde Clemens hem de keizerskroon toe.

Aan het hoofd van een leger trok Hendrik Italië binnen; hij rukte terstond op Rome aan, doch vond hier paus Clemens niet meer, daar deze in

Maart van het jaar 1191 gestorven was. In zijne plaats was Coelestinus III tot paus verkozen, doch nog niet gewijd.

Coelestinus wilde onder geene voorwaarden, hoe ook genaamd, den Duitschen koning als heer van Napels en Sicilië erkennen; hij vreesde voor het bestaan der pauselijke heerschappij, wanneer de keizerlijke macht zóo werd uitgebreid. Om deze reden had hij zich met opzet nog niet laten wijden, opdat de koning van hem de keizerskroon niet zou kunnen verlangen.

Hendrik achtte het niet beneden zich, tot list en bedriegelijke onderhandelingen de toevlucht te nemen, wanneer hij hierdoor zijn doel bereiken kon. Hij besloot, den paus door middel van het Romeinsche volk te dwingen en zijn zin te doen. Zijne onderhandelaars knoopten betrekkingen aan met de Romeinen; dezen eischten als eerste belooning voor hunne diensten, dat Hendrik de stad Tusculum, aan wier inwoners zij eene doodelijke vijandschap gezworen hadden, aan hunne wraak zou overleveren.

De Tusculanen waren van oudsher de trouwste aanhangers des keizers geweest; in de vroegere oorlogen hadden zij zich steeds bij de keizerlijke partij aangesloten; zij achtten zich daarom zóó volkomen veilig, dat zij zonder aarzelen eene keizerlijke bezetting binnen hunne muren opnamen, naar zij meenden tot bescherming tegen de Romeinen. De trouwlooze koning offerde zijne trouwste vrienden aan zijne eerzucht op. In ruil voor de belofte der Romeinen, dat zij den paus zouden dwingen hem te kronen, gaf hij Tusculum aan hunne wraakzucht prijs.

Den 14den April 1191 ontving Hendrik VI van den paus de keizerlijke kroon. Terwijl het kroningsfeest nog gevierd werd, werden de Tusculanen, die op hem al hun vertrouwen gesteld hadden, door de Romeinen vermoord. Slechts een klein deel der inwoners redde zich door de vlucht. Toen zij, na den aftocht der Romeinen, terugkeerden, vonden zij hunne stad met den grond gelijk gemaakt. Op de puinhoopen richtten zij nieuwe woningen uit boomtakken op, naar welker naam (Frasche) hunne stad later Frascati genoemd werd.

Met den moord der Tusculanen, met eene daad van trouwlooze wreedheid alzoo, begon de keizer zijne regeering, welker vervolg met dit begin volkomen in overeenstemming zou zijn.

Van Rome rukte Hendrik naar het zuiden op; bijna zonder slag of stoot drong hij tot Napels door. Toen hij echter onder de muren dezer sterke stad zijne legerplaats had opgeslagen, bracht het doodelijk klimaat den Duitschers kwaadaardige ziekten aan. Duizenden soldaten stierven aan de pest. De keizer zag zich daardoor genoodzaakt het beleg van Napels op te breken en den terugtocht aan te nemen. Meer dan één vorst verliet hem onderweg, hetzij uit vrees, hetzij uit trouweloosheid; onder hen bevond zich ook Hendrik de Jonge, de zoon van Hendrik den Leeuw, die in stilte naar Duitschland terugkeerde.

De krijgstocht was mislukt. Hendrik moest zich als overwonnen beschouwen, daar hij niet eens bij machte was om zijne gemalin, die door koning Tancredo binnen Salerno gevangen werd gehouden, te verlossen.

Tancredo trok met gematigdheid van zijn voorspoed partij. Nadat hij al de Apulische en Siciliaansche steden, die vóór korten tijd van hem afgevallen waren, heroverd had, gedroeg hij zich als overwinnaar zeer edelmoedig. De gevangen keizerin Constance zond hij, op voorbede van den paus, met rijke geschenken naar haar gemaal terug.

Toen Hendrik VI in Duitschland teruggekeerd was, vond hij daar nieuwe aanleiding tot strijd met Hendrik den Leeuw, dewijl deze, wel verre van zijn woord te houden, zelfs met een aantal andere vorsten een verbond gesloten had, om den jongen keizer van den troon te stooten.

Keizer Hendrik gedroeg zich intusschen op den eersten rijksdag te Worms, den 6en Januari 1192, zoo manlijk en standvastig, dat de vorsten zich zon-

der tegenspraak aan hem onderwierpen en alleen Hendrik de Leeuw hem nog vijandig bleef. Hij besloot daarom dezen met het zwaard in de vuist aan te tasten.

De oude Leeuw sloeg met bezorgdheid de aanzienlijke krijgstoerustingen van den keizer gade; de uitslag van den oorlog was in zijn oog zeer twijfelachtig. Gaarne zou hij dien door onderhandelingen hebben voorkomen en een gelukkig toeval kwam hem te hulp.

In vroegere dagen, toen Frederik Barbarossa nog met Hendrik den Leeuw bevriend was, had de keizer den zoon des hertogs, Hendrik den Jongen, verloofd met zijne schoone nicht Agnes, eene dochter van den paltsgraaf Koenraad. Zoodra echter tusschen de beide vorsten de vriendschapsband verbroken was, had men ook die huwelijksplannen laten varen en toen Philippus Augustus, de koning van Frankrijk, naar de hand der schoone vorstin dong, werd paltzgraaf Koenraad door Hendrik VI overgehaald om zijne toestemming tot deze verloving te geven. Koenraads gemalin Irmengard was echter in stilte tegen deze vereeniging. Ook Agnes zelf begeerde niemand tot echtgenoot dan den ridderlijken bruidegom, met wien zij reeds in hare jeugd verloofd was. Door tusschenkomst der moeder werd Hendrik de Jonge van den stand der zaken onderricht. Hij spoedde zich naar het slot van den paltsgraaf, bij Bacharach aan den Rijn, en werd hier nog op den avond van zijne aankomst in het geheim met Agnes in den echt vereenigd. Koenraad, die afwezig was, werd bij zijne thuiskomst door Irmengard op voorzichtige wijze van het gebeurde onderricht. Hij moest zich wel in het onvermijdelijke schikken en ook den keizer was wellicht, toen hij de zaak rijpelijk overwoog, het op zoo romantische wijze gesloten huwelijk volstrekt niet ongevallig, daar ook hij in een oorlog tegen Hendrik den Leeuw niet veel voordeel kon behalen. Wilde hij Napels en Sicilië heroveren, dan moest hij vooraf den vrede in Duitschland hersteld hebben. Zoo werd dan Hendrik de Jonge de bemiddelaar tusschen zijn vader en den keizer; bij eene persoonlijke samenkomst te Tilleda kwam de vrede tot stand.

Hendrik de Leeuw was van nu af niet langer de tegenstander der Hohenstaufen; hij voerde in Brunswijk het bewind tot aan zijn dood, den 6den Augustus 1195.

Om een nieuwen krijgstocht naar Italië te kunnen ondernemen, had de keizer in de eerste plaats geld noodig; door geld alleen was hij in staat nieuwe troepen aan te werven, want van den kant der Duitsche vorsten kon hij volstrekt geene medewerking of hulp verwachten. Om de noodige gelden bijeen te brengen, nam hij andermaal zijne toevlucht tot eene schandelijke handeling.

Op dit tijdstip was koning Richard Leeuwenhart, na het sluiten van den wapenstilstand met Saladijn, uit Palestina op den terugweg naar zijne staten. Bij zijne terugkomst was hij echter verplicht om een anderen weg in te slaan dan hij bij zijn tocht naar het heilige land had genomen, want de doortocht door Frankrijk was hem door de vijandige gezindheid van Philippus Augustus als het ware versperd; derhalve wilde hij zich over Dalmatië door Illyrië, Hongarije en Boheme naar Brunswijk tot Hendrik den Leeuw begeven. Doch ook deze weg was gevaarlijk, want Richard had zich alle vorsten, die aan den kruistocht hadden deelgenomen, tot vijanden gemaakt; zijn doodvijand was Leopold van Oostenrijk.

De avontuurlijke koning had op zijne reis een aantal hinderpalen en gevaren uit den weg te ruimen en te overwinnen. Ofschoon hij een valschen naam aannam en zich zooveel mogelijk vermomde, werd hij toch telkens herkend en ontging hij meermalen slechts ternauwernood het gevaar om gevangen genomen te worden.

Zijn gevolg werd in verscheiden schermutselingen zoozeer gedund, dat het ten laatste slechts bestond uit één edelman en een knaap, die de Duit-

sche taal machtig was. Met deze beide tochtgenooten doolde hij dagen achtereen door wouden en bergen rond.

Zoo kwam hij ook in de nabijheid van Weenen. Hertog Leopold ontving weldra het bericht, dat in den omtrek der hoofdstad een voornaam vreemd heer zich ophield. Richard had onvoorzichtig doen blijken, dat hij ruim voorzien was van klinkende munt; hierdoor had hij de opmerkzaamheid van 's hertogs dienaren tot zich getrokken, en toen een kruisvaarder, die bij de belegering van Acco tegenwoordig was geweest, hem herkende, en den hertog deze ontdekking mededeelde, liet deze zijn gehaten vijand onmiddellijk gevangen nemen.

Vele geschiedschrijvers hebben hertog Leopold voor deze daad van wraak op onbarmhartige wijze gehekeld; hij was intusschen in zijn recht, want volgens de zeden van dien tijd had ieder reiziger, die het gebied van een vorst bezocht, een zoogenaamd vrijgeleide van noode, wanneer hij zeker wilde zijn van zijne vrijheid. Richard had dit vrijgeleide noch verzocht noch verkregen; Leopold mocht hem derhalve als vijand beschouwen en had niet de minste reden, om den koning, die zich tegenover hem steeds trotsch en overmoedig gedragen had, vriendschappelijk te bejegenen.

Nauwelijks vernam keizer Hendrik, dat Richard zich in de macht van den hertog bevond, of hij gaf dezen bevel om hem den gevangene uit te leveren, dewijl alleen de keizer het recht had den koning te richten. Leopold gehoorzaamde; koning Richard werd gevankelijk naar het slot Trifels in Rijn-Beieren gevoerd.

Aan Richards gevangenschap is eene schoone legende verbonden. De zanger Blondel, aldus luidt het verhaal, Richards gunsteling en trouwste vriend, verliet Engeland, om de plaats te ontdekken, waar zijn koning werd gevangen gehouden. Hij doorreisde Duitschland van plaats tot plaats; voor elk slot, in welks kerker hij vermoeden kon, dat zijn koning gevangen zat, zong hij een lied, in de hoop dat Richard hem zou antwoorden. Zoo kwam hij ook voor het kasteel Trifels. Hier hief hij een lied aan, dat de koning in het Oosten zelf gedicht had, en tot zijne onbeschrijfelijke vreugde weerklonk nu van achter de muren het antwoord uit den mond van den koninklijken vriend.

Door allerlei listen wist Blondel zich toegang te verschaffen tot het slot. Hij kreeg den gevangene te spreken, en ijlde daarop naar Engeland terug, om door tusschenkomst van 's konings moeder, Eleonore, in het bezit van het losgeld te geraken.

Deze schoone sage heeft stof gegeven tot tal van dichterlijke scheppingen; de historie staaft haar echter niet, want het was volstrekt geen geheim, dat Richard te Trifels gevangen werd gehouden.

Keizer Hendrik had de uitlevering van den koning slechts geëischt, om dezen een hoogen losprijs te kunnen afpersen. Toen de paus op Richards invrijheidstelling aandrong, belegde de keizer te Hagenau eene vergadering van Duitsche vorsten; in deze bijeenkomst zouden de beschuldigingen, welke Hendrik tegen Richard had in te brengen, nader worden onderzocht.

Richard, zoo luidde de beschuldiging, had jegens den keizer misdreven door de erkenning van koning Tancredo van Sicilië; ook werd hem als schuld toegerekend, dat hij den keizer Isaäc van Cyprus onttroond, de Duitsche pelgrims in Palestina beleedigd en de vaan van hertog Leopold van Oostenrijk beschimpt had. Zelfs de moord, op den markgraaf Koenraad van Montferrat gepleegd, waaraan hij geheel onschuldig was, gaf stof tot aanklacht, gelijk ook zijne vriendschappelijke verhouding tot Saladijn en zijne vijandschap met Philippus Augustus van Frankrijk.

Richard verdedigde zich manlijk; hij bewees de ongegrondheid van de meeste der tegen hem ingebrachte beschuldigingen. Hendrik weigerde echter volstandig, hem weder op vrije voeten te stellen, en de gevangene moest er

eindelijk toe besluiten, om weder in vrijheid te geraken, een voor die dagen ontzaglijk losgeld van 150,000 mark zilver te betalen. De Engelsche adel en het volk moesten deze som opbrengen, zij deden dit ook zonder aarzelen.

Tegen het einde van het jaar 1193 ontving Hendrik VI een gedeelte van den losprijs, zonder echter den koning in vrijheid te stellen, want Richards roofzuchtige broeder Jan, die zelf naar de kroon stond, en Philippus Augustus van Frankrijk boden den keizer eene hoogere som aan dan het nog achterstallige losgeld bedroeg, wanneer hij den koning gevangen hield. Eerst toen de vorsten van Duitschland luide hunne stemmen verhieven tegen zooveel trouweloosheid, toen zij den keizer scherpe verwijtingen deden wegens zijne hebzucht en woordbreuk, moest Hendrik in Februari 1194 zijn gevangene in vrijheid stellen.

Het goud, den Engelschen afgeperst, stelde den keizer in staat zich ten krachtigste ten strijde toe te rusten en een nieuwen oorlog tegen Italië te beginnen.

Hier was intusschen koning Tancredo den 20sten Februari 1194 gestorven, terwijl zijn oudste en veelbelovende zoon Roger reeds vóór hem ten grave was gedaald. Een kind, koning Willem, nam Tancredo's plaats op den troon in.

Hendrik maakte grooten spoed met zijne toerustingen, ten einde zijn voordeel te doen met den voor hem gunstigen stand van zaken. Reeds in Juni 1194 stond hij met een leger voor Genua.

Er was hem veel aan gelegen, in den aanstaanden oorlog door de vloten der rijke koopsteden Genua en Pisa ondersteund te worden. Door eene nieuwe trouweloosheid kocht hij het bondgenootschap dezer steden. Tot Genua's burgers sprak hij: »Indien ik Sicilië onderwerp, dan hebt gij het voordeel, mij blijft alleen de roem, want ik kan mij met mijne Duitschers aldaar niet vestigen; het Siciliaansche rijk zal dus het uwe, niet het mijne zijn."

Hij deed den Genueezen bepaalde beloften, aan welke dezen geloof sloegen; zij stelden hunne vloot te zijner beschikking en reeds in Augustus bereikte het Duitsche leger de grenzen van Apulië.

De meeste steden onderwierpen zich; die weinige, welke weerstand boden, werden spoedig veroverd; tot deze laatste behoorde ook Salerno, welks inwoners de keizer wreedaardig liet ombrengen. Napels opende voor hem de poorten; ook de steden van Sicilië onderwierpen zich, zelfs Palermo, de hoofdstad, zag hem als overwinnaar hare muren binnentrekken.

Den 30sten November 1194 hield Hendrik IV zijn plechtigen intocht in de hoofdstad van Sicilië. Hij werd met schitterende feesten ingehaald; het volk juichte hem toe, de adel kwam naar zijn hof, om hem te huldigen. Alle voormalige vrienden van Tancredo verbraken den eed van trouw, aan den onmondigen zoon van den overledene gezworen, en vielen van hun jongen koning Willem af.

Tancredo's weduwe, Sybille, begreep dat alle verdere tegenstand haar zoon slechts schaden kon; zij verscheen met hem voor den keizer en legde de kroon aan diens voeten neder. Er kwam een verdrag tot stand; Hendrik schonk den onttroonden koning Willem het graafschap Lecca en het vorstendom Tarente en zegde hem volkomen veiligheid voor zijn persoon en zijne bezittingen toe; eene dergelijke belofte deed hij ook aan allen, die zich tot heden tegen hem verzet hadden.

Thans verschenen de gezanten van Genua voor den keizer en vorderden van hem de vervulling zijner belofte. Zij werden echter op smadelijke wijze afgewezen; Hendrik had immers hunne vloot niet meer van noode.

Nog lager en trouweloozer dan jegens de Genueezen gedroeg de keizer zich jegens den jeugdigen koning Willem. Op het kerstfeest van het jaar 1194 belegde hij eene vergadering van de grooten des rijks, waarop hij een aantal brieven ter tafel bracht, volgens welke eene samenzwering tegen hem zou ontdekt zijn. De echtheid dezer brieven is nooit bewezen; men beweert, en waarschijnlijk met volkomen recht, dat zij valsch waren.

Een zeer nauwkeurig onderzoek werd nu ingesteld tegen al de vroegere vrienden en verwanten van koning Tancredo. Peter van Celano, een licht omkoopbare schurk, werd tot rechter benoemd. Zijne rechterlijke uitspraken vielen geheel naar den zin van den keizer uit. Tal van bisschoppen en hooge geestelijken, vele graven en edelen, allen verwanten en vrienden van Tancredo, werden ter dood veroordeeld.

De wreede Hendrik en graaf Celano schiepen er behagen in, door vreeselijke martelingen den doodstrijd der slachtoffers te verzwaren.

De graven van Tancredo en van zijn zoon Roger werden opgebroken en ontheiligd. Een geschiedschrijver uit die dagen, Otto van St. Blasië, geeft ons eene waarlijk afschuwelijke beschrijving van de wreedheden, welke de gevangen Sicilianen hadden te verduren, alvorens zij ter dood gebracht werden. Zekere graaf werd levend gevild; een ander, dien men beschuldigde naar de kroon van Sicilië te hebben gestaan, werd eene ijzeren kroon op het hoofd geplaatst, die met ijzeren nagels door de slapen op het hoofd werd vastgeklonken. Een gedeelte der gevangenen stierf aan de galg; anderen werden van het gezicht beroofd; weder anderen werden gespietst, nog anderen werden gedeeltelijk in den grond gedolven en vervolgens met kokende olie verbrand. Den jongen koning Willem, die zich vrijwillig ter beschikking van den keizer had gesteld, werden de oogen uitgestoken, vervolgens liet de keizer hem naar Duitschland in een klooster voeren.

Van al de verwanten van Tancredo werd alleen Roger's schoone, jonge weduwe, eene Grieksche prinses, Irene genaamd, in het leven gespaard, wijl 's konings broeder, Philippus, in gloeienden hartstocht voor haar ontvlamd was.

De 26ste December 1194, de dag der schandelijkste woordbreuk en van het afschuwelijkste bloedvergieten, was tevens de geboortedag van een toekomstigen Duitschen keizer; op dezen dag namelijk werd aan Hendriks gemalin Constance een zoon geboren, die later onder den naam van keizer Frederik II bekend zou worden.

Na den moord ging de keizer tot den roof over. Hij maakte zich meester van den eigendom der doodgemartelden; 60 zwaar beladen muildieren voerden in zakken het goud en de juweelen der Sicilianen naar het slot Trifels in Rijn-Beieren. Vervolgens keerde Hendrik zelf naar Duitschland terug.

Hier hoopte hij als overwinnaar een lang gekoesterd plan ten uitvoer te kunnen brengen. Hij wilde de keizerskroon erfelijk maken in het geslacht der Hohenstaufen; daarvoor beloofde hij den Duitschen vorsten, dat Napels en Sicilië onafscheidelijk bij Duitschland zouden worden ingelijfd. Evenals de keizerskroon zouden voortaan ook al de Duitsche hertogdommen en leenen erfelijk worden, zelfs in de zijliniën en in de vrouwelijke linie. Twee en vijftig Duitsche vorsten willigden het verlangen des keizers in; bijna alleen de Saksische vorsten verzetten zich. Zij verklaarden, dat hunne leenen buitendien reeds erfelijk waren; de keizer bewees hun derhalve niet de minste gunst, maar wel zou de erfelijkheid der keizerskroon de vrijheid der Duitsche vorsten aan banden leggen. Ook de paus deed zijne stem hooren tegen het plan des keizers en Hendrik moest alzoo, hoewel met innig leedwezen, van zijn ontwerp afzien; hij was alleen bij machte door te drijven, dat zijn jeugdige zoon Frederik door Duitschlands vorsten tot koning en opvolger zijns vaders verkozen werd.

Op dit tijdstip bood zich eene gunstige gelegenheid aan tot een nieuwen kruistocht. Na Saladijns dood kwam het rijk van den grooten sultan in verval; thans bestond er weder kans om het Christen-koninkrijk in Palestina te herstellen. Hendrik legde derhalve in April 1195 op eene bijeenkomst te Bari de belofte af, dat hij in het volgend jaar een leger naar Palestina zou zenden, ja zelfs gaf hij onverholen te kennen, dat hij voornemens was, zich in persoon aan het hoofd der troepen te stellen. Hij kon echter dit plan niet ten uitvoer brengen, want nieuwe onlusten riepen hem andermaal naar Italië.

Hij gedroeg zich hier weder even wreed als vroeger. Toen het hem gelukt

was graaf Richard van Acco, den zwager van wijlen koning Tancredo, gevangen te nemen, liet hij hem aan den staart van een paard binden en door de straten van Capua sleuren. Nog levend werd de graaf met schier verscheurde ledematen bij de beenen opgehangen, doch zoo, dat zijne marteling niet te spoedig een einde aan zijn leven kon maken. Eerst na twee dagen, gelijk ons gemeld wordt, hing de hofnar des keizers òf uit medelijden òf op bevel zijns meesters den gemartelde een zwaren steen aan den hals, om hem eindelijk uit zijn lijden te verlossen.

Hendrik ging in deze dagen van nieuwe en grootsche plannen zwanger; hij wilde zich meester maken van het Grieksche keizerrijk. Wanneer hij dat rijk met de Duitsche en Siciliaansche rijken vereenigde, dan mocht hij in waarheid de beheerscher der wereld heeten. Gansch Europa zou dan voor zijn schepter bukken.

Dit stoute plan kwam echter niet tot uitvoering, want de dood overviel hem op het onverwachtst. Toen hij den 6en Augustus 1197 in de bosschen van Angosta jaagde, dronk hij onvoorzichtig eene groote hoeveelheid koud water, om zich te verfrisschen. Eene hevige ziekte was hiervan het gevolg; den 28sten September 1197 overleed Hendrik VI te Messina, eerst 32 jaar oud.

De Duitschers betreurden zijn dood oprecht, want hoewel hij door zijne trouweloosheid, zijn bloeddorst en zijne heerschzucht zich geene vrienden had weten te maken, moest het volk toch erkennen, dat de krachtige man zeer geschikt was om het Duitsche rijk een eervol standpunt onder Europa's staten te doen innemen. Het volk had niets te lijden gehad van 's keizers slechte hoedanigheden, waarvan de grooten des rijks in de eerste plaats de gevolgen ondervonden. In die dagen hadden volk en keizer slechts één belang; het volk ging gebukt onder de tirannie der kleine vorsten; indien de macht van dezen geknot werd door uitbreiding der keizerlijke macht, moest de volksvrijheid daardoor bloeien en daarom hing de groote menigte van ganscher harte den geweldigen man aan, wiens gebreken, ja, wiens misdaden zij hem gaarne vergaf.

VIJF EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Onlusten in Duitschland na den dood van Hendrik VI. Philips van Zwaben. De tegenkoning Otto IV. Paus Innocentius III. Frederik II in Napels en op Sicilië. Bloedige burgeroorlogen in Duitschland. Verhouding van den paus tot de beide tegen-koningen. Koning Philips vermoord. De moordenaars gestraft. Otto IV alleen koning. Tocht van Otto naar Rome. Hij wordt tot keizer gekroond. Zijn strijd met den paus. Avontuurlijke tocht van Frederik II naar Duitschland. Zijne snelle zegepraal. Slag bij Bovines. Otto ten val gebracht en Frederik gekroond.

De kronen van Duitschland en Italië waren na den onverwachten dood van Hendrik VI op het hoofd van een knaap vereenigd. Al hadden ook de Duitsche vorsten beloofd, dat zij Hendriks zoon, Frederik, tot zijn opvolger zouden verkiezen, nauwelijks had de krachtige man de oogen gesloten, of van alle kanten deden zich beslissende stemmen hooren, om den knaap de erfopvolging te betwisten.

Hertog Philips van Zwaben, de broeder des keizers, was juist op reis naar het zuiden; hij wilde zijn neef Frederik naar Duitschland begeleiden,

om hem daar tot koning te doen kronen, toen hij te Viterbo vernam, dat de keizer overleden was. Van alle kanten stonden de vijanden der Hohenstaufen tegen hem op en hij zag zich genoodzaakt naar Duitschland terug te keeren.

De oude vijanden der Hohenstaufen, met de aartsbisschoppen van Trier en Keulen aan het hoofd, hadden nauwelijks de doodstijding vernomen, of zij namen het besluit om een keizer uit een ander geslacht te kiezen. Zij boden Berthold van Zähringen de kroon aan; den 1sten Maart 1198 zou te Keulen de keus beslist worden.

Ook die vorsten, welke het geslacht der Hohenstaufen nog trouw bleven, wilden er niet in toestemmen, dat een knaap van drie jaar de regeering zou aanvaarden, omdat een regentschap in deze troebele tijden slechts aanleiding zou geven tot twisten zonder eind. Zij gaven hertog Philips te kennen, toen deze hun aan het eenmaal gegeven woord herinnerde, dat zij wel den stam der Hohenstaufen getrouw wilden blijven, doch dat zij niet Frederik II, maar hem zelf, den hertog van Zwaben, als koning van Duitschland wenschten te huldigen.

Was Philips voornemens de kroon voor zijn neef in bewaring te nemen? Werd hij door eerzucht verleid haar zich toe te eigenen? Zijne vrienden hebben het eerste, zijne vijanden het laatste beweerd; wij weten alleen, dat hij den 5den Maart 1198 te Mühlhausen tot Duitsch koning verkozen werd en dat hij zich die keuze liet welgevallen. De hebzuchtige Berthold van Zähringen deed voor 11,000 mark zilver afstand van al zijne aanspraken.

De talrijke vijanden van het geslacht der Hohenstaufen bekommerden zich weinig om dit koopverdrag; zij wilden geen genoegen nemen met deze onwettige verkiezing van Philips en lieten het oog vallen op Otto, den jongsten zoon van Hendrik den Leeuw en neef van koning Richard Leeuwenhart van Engeland, die van zijn oom het graafschap Poitou in leen had ontvangen.

Otto IV kwam naar Duitschland; zijne aanhangers schaarden zich rondom hem en hij werd in Juli 1198, nadat hij zich met geweld van de stad Aken meester gemaakt had, aldaar door den aartsbisschop van Keulen gekroond. Zoo waren er op dit tijdstip drie koningen in Duitschland, die allen aanspraak maakten op het recht om de kroon te dragen: de jeugdige Frederik van Sicilië, de Hohenstaufer Philips van Zwaben en de Welf Otto IV.

De wettige koning was eigenlijk Frederik; en toch verhief zich voor hem in Duitschland niet één arm; hij was degene, die zeker het minste uitzicht had, om immer of ooit de kroon te dragen.

Ook in Napels en Sicilië, zijne erflanden, werd zijne heerschappij bedreigd. Weinige maanden na den dood van Hendrik VI was paus Coelestinus III gestorven en in zijne plaats hadden de kardinalen graaf Lotharius van Signia tot paus verkozen, die den naam van Innocentius III aannam.

Innocentius was een man van 37 jaar; hoewel dus nog verre van bejaard, was hij tot de eerste geestelijke waardigheid geroepen, wijl hij de algemeene achting der geestelijkheid genoot om zijne reinheid van zeden, zijne grondige geleerdheid en zijne onvermoeide werkzaamheid.

Hij was een der grootste pausen; door zijne geestkracht, door zijn moed, waaraan hij eene kalme beradenheid paarde, door zijne standvastigheid, met wijze voorzichtigheid vereenigd, verhief hij het pausdom tot eene hoogte, waartoe zelfs Gregorius VII het niet had kunnen opvoeren.

Het eenig doel van dezen paus was, de kerk zoowel tot de hoogste wereldlijke als geestelijke macht in Europa te verheffen. Zij moest boven alle volkeren en staten der wereld staan! De paus beschouwde de wereldlijke vorsten niet anders dan als ondergeschikten der kerk, die hunne waardigheid slechts als eene genadegift van haar hadden aan te merken. Met rusteloozen ijver en met zeer gelukkigen uitslag was hij onophoudelijk werkzaam, om dit denkbeeld te verwezenlijken. Reeds den dag na zijne wijding dwong hij den keizerlijken stadsprefect te Rome om hem den leeneed te zweren.

Bovenal moest de macht des keizers in Italië gefnuikt worden! Innocentius spoorde derhalve de bewoners der mark Ancona en die van het hertogdom Spoleto aan om de Duitsche vorsten te verdrijven, die hun door Hendrik VI opgedrongen waren; en ofschoon dezen aanboden, de leenheerlijke rechten van den paus te erkennen en der kerk eene jaarlijksche schatting op te brengen, wilde Innocentius toch niets weten van dergelijke uitlokkende voorwaarden, hij hield zijn eisch vol, dat de Duitschers geheel moesten verdreven worden en verkreeg ook wat hij verlangde. Door Innocentius werd de eigenlijke Kerkelijke Staat gesticht.

De staatkundige toestand van Italië werkte het streven van den paus zeer in de hand. In Napels en op Sicilië voerde de weduwe van Hendrik VI, de keizerin Constance, voor haar onmondigen zoon Frederik, als regentes het bewind. De grooten des rijks trachtten den knaap van den troon te stooten. Alleen door tusschenkomst van den paus kon de moeder de kroon voor haar zoon bewaren, zij toonde zich derhalve bereid om afstand te doen van al de voorrechten, welke de vorige pausen den koningen van Sicilië hadden toegestaan. Zelfs huldigde zij den paus als leenheer van Sicilië, en toen zij in het jaar 1198 stierf, benoemde zij Innocentius tot voogd van haar zoon, om dezen in den invloedrijken kerkvorst een machtigen steun te verzekeren.

Al bewerkte de keizerin door hare toegevendheid, dat Frederik II in het bezit bleef der kronen van Napels en Sicilië, toch kon zij niet voorkomen, dat de beide rijken het tooneel bleven van onophoudelijke oproeren en oorlogen. De hertog van Ravenna namelijk, die aan keizer Hendrik VI de grootste verplichting had, dewijl hij dezen al zijne macht had te danken, durfde den paus voorstellen, hem het bewijs te leveren, dat Frederik II noch een zoon van den keizer noch van de keizerin, doch een ondergeschoven kind was, en dat Frederik dus onbevoegd was om de kroon te dragen. Innocentius wees echter dit schandelijk voorstel van de hand, hij sprong in de bres voor de rechten van zijn pupil en handhaafde dezen op den troon.

Frederik bleef koning van Napels en Sicilië, maar zijn recht op den Duitschen troon werd noch door den paus, noch door een der Duitsche vorsten erkend.

De beide andere Duitsche koningen, Philips en Otto IV, zochten door kracht van wapenen de rechtmatigheid hunner verkiezing te staven. Tusschen Welfen en Ghibellijnen brak andermaal een oorlog uit, die met groote verbittering gevoerd werd en waardoor Duitschland jaren lang werd geteisterd. Philips had, wat zijn karakter betreft, weinig overeenkomst met zijn broeder en zijne overige bloedverwanten; hij helde meer over tot vergevensgezindheid en zachtmoedigheid. In weerwil hiervan was het hem echter niet mogelijk te voorkomen, dat zijne krijgslieden zich aan de afschuwelijkste wreedheden schuldig maakten. Wel beproefde hij al het mogelijke om de krijgstucht te doen eerbiedigen, wel liet hij de soldaten, die zich aan misdadige handelingen schuldig maakten, met bijna onmenschelijke gestrengheid straffen, hoe noode hij hiertoe ook overging, doch al zijne pogingen bleven zonder eenig gevolg; de troepen der Ghibellijnen maakten zich evenzeer schuldig aan ruwheid en onmenschelijkheid als die der Welfen. Zoo gebeurde het eens, dat de soldaten van Philips eene non geheel ontkleedden, haar toen met honig bestreken en vervolgens in veeren wentelden en de aldus mishandelde maagd met het gelaat achterwaarts gekeerd op een paard bonden, om haar onder hoonend gelach door de legerplaats rond te voeren. De aanleggers van dit schelmstuk werden op nog barbaarscher wijze gestraft: zij werden in kokend water verdronken.

Aan dergelijke euveldaden maakten ook de Welfen zich schuldig.

De langdurige oorlogen werden met afwisselend geluk gevoerd; beide partijen waren er steeds op uit, den man tot bondgenoot te winnen, wiens stem van het hoogste gewicht scheen voor den uitslag van den strijd, en deze man was . . . . paus Innocentius III.

De aanhangers van Philips wendden zich reeds in Maart 1199 tot hem en drongen er op aan, dat hij den vorst uit den stam der Hohenstaufen als koning zou erkennen. Innocentius echter zag in allen, die tot het machtige geslacht der Hohenstaufen behoorden, niets dan de natuurlijke tegenstanders der geestelijke macht; hoewel Philips een geheel ander karakter had dan zijne bloedverwanten, toch kon Innocentius niet hopen, dat hij hem tot een onderdanigen schaduw-keizer zou kunnen vernederen. Zijne partij te omhelzen was den paus dus onmogelijk, ook had hij hiervoor een schijnbaar geldig voorwendsel in het feit dat Philips reeds sedert lang onder den ban gebukt ging.

Evenmin wilde de paus zich intusschen openlijk voor Otto IV verklaren; aan de zijde van dezen pretendent had zich slechts een klein gedeelte der Duitsche vorsten geschaard, zijne zegepraal scheen dus zeer twijfelachtig, en het kon voor de pauselijke macht zeer nadeelig worden, indien deze voor de onderliggende partij in de bres sprong. Aanvankelijk deed Innocentius dus niets dan Philips in het geheim tegenwerken. Toen echter in het jaar 1201 Ottocar van Boheme, de koning van Denemarken en eenige Noordsche vorsten zich voor den Welf verklaarden, werd Otto ook door den paus openlijk erkend. Otto noemde zich derhalve »keizer bij de gratie Gods en des pausen." Het aanzien van den paus steeg in Duitschland hoe langer hoe hooger. De Duitsche bisschoppen, die tot nog toe tamelijk onafhankelijk geweest waren, onderwierpen zich onvoorwaardelijk aan den wil van den heiligen Vader; zij omhelsden bijna eenparig Otto's partij. De wereldlijke vorsten echter kozen des te ijveriger partij voor Philips. Deze zocht zijne macht zoowel door onderhandelingen als door geweld van wapenen te versterken.

Bij de Duitsche vorsten van dien tijd was met geld altijd veel uit te richten. De schat, door Hendrik VI in het slot Trifels opgestapeld, was voor zijne opvolgers eene rijke bron van macht. De Boheemsche koning Ottocar werd tot erfelijk vorst verheven; andere vorsten werden door geld gewonnen. Otto's volgelingen liepen, de een na den ander, tot het leger van Philips over; zelfs de broeder van den Welf, paltsgraaf Hendrik, werd van hem afvallig.

Jarenlang duurde de strijd. Al de gewesten van het Duitsche rijk gingen hieronder gebukt; handel en nijverheid kwijnden, zelfs het recht bestond niet meer dan in naam. Want de Duitsche vorsten zelf, wier plicht het was de gerechtigheid te handhaven, traden haar met voeten, slechts door hun stoffelijk voordeel lieten zij zich bij het omhelzen van de eene of andere partij besturen.

Zoo was Ottocar van Boheme nu eens op de hand van Philips, dan weder op die van Otto; ja de landgraaf Herman van Thüringen wisselde niet minder dan vijfmaal van partij. Alle denkbare euveldaden werden op Duitschlands bodem gepleegd; de troepen der verschillende volksstammen liepen het land plunderend af, de Bohemers vooral maakten zich berucht door het plegen van de gruwelijkste wreedheden.

Die vreeselijke oorlog stiet het zachtmoedig karakter van Philips zeer tegen de borst; door toegevendheid zocht hij den vrede tot stand te brengen.

Hij wendde zich opnieuw tot den paus, om dezen voor zich te winnen, ja, hij ging, toen deze poging vruchteloos scheen, nog verder: den 6den Januari 1205 legde hij op een rijksdag de kroon neder. Hij spoorde de vorsten aan om nog eenmaal in volle vrijheid te beslissen, wie Duitschlands koning zou zijn. De vorsten kozen hem andermaal eenstemmig; de aartsbisschop Adolf van Keulen kroonde hem tot Duitsch koning.

Meer en meer lachte het geluk hem toe. Jan van Engeland liet Otto thans ook aan zijn lot over, zelfs paus Innocentius vond het niet langer geraden, het recht van den Welf te handhaven. Hij hief den ban op, die nog altijd op Philips drukte, en een pauselijk gezant kwam naar Duitschland over, om den koning in zijne rechten te bevestigen.

Reeds bracht Philips in de nabijheid van Bamberg zijne troepen bijeen, om door een laatsten beslissenden slag Otto's macht voor altijd te fnuiken,

toen plotseling het lot een keer nam ten gunste van den Welf: eene misdaad ontsloeg Otto van zijn gevaarlijksten tegenstander.

Koning Philips woonde den 21sten Juni 1208 het huwelijksfeest bij van zijne nicht Beatrix, de eenige dochter van wijlen zijn broeder Otto van Bourgondië, met hertog Otto I van Meran. Na afloop van het schitterend feest begaf zich Philips naar den nabijzijnden Altenburg, om hier wat uit te rusten. Nauwelijks had hij een vertrouwelijk gesprek aangeknoopt met den bisschop van Spiers en den schenker Hendrik van Waldburg, of op eenmaal werd sterk aan de deur der zaal geklopt en Otto, de paltsgraaf van Wittelsbach, trad onaangediend binnen met een ontbloot zwaard in de hand. »Steek dat zwaard op, het is hier niet de plaats om het te voeren!" riep Philips hem toe.

»Het is hier wel de plaats om verraad te straffen," voerde Otto hem woedend te gemoet. Hij stormde met het blanke zwaard op den koning los en bracht dezen een houw in den hals toe. De slagader was getroffen, na weinige minuten gaf Philips den geest.

Tevergeefs had Hendrik van Waldburg getracht den woestaard tegen te houden; hij was niet in staat geweest den doodelijken slag te keeren.

Otto rukte zich, nadat hij ook Hendrik van Waldburg gewond had, los en ontvlood.

In de voor ons bewaard gebleven historische bronnen vinden wij niet bepaald aangewezen, door welke beweegredenen Otto van Wittelsbach, die vroeger den koning zeer was toegedaan, tot dezen moord was aangedreven. Zijne daad was een werk der wraak, misschien, wijl de koning geweigerd had, hem zijne dochter ten huwelijk te geven; waarschijnlijk waren hierbij nog andere beleedigingen in het spel, doch over dit alles ligt voor ons een sluier.

Zoo wordt verhaald, dat Otto naar de hand der dochter van Hendrik van Silezië gedongen en den koning om diens voorspraak verzocht had. Philips wiligde zijn verlangen schijnbaar in en gaf hem ook een brief mede, doch ried in dit schrijven, in plaats van Otto als schoonzoon aan te bevelen, eene verbintenis met den opvliegenden en ruwen man ten sterkste af.

Het is echter niet uitgemaakt, of dit verhaal waar is; evenmin weten wij met zekerheid, in hoe verre ook andere Duitsche vorsten in den moord betrokken waren. Alleen kunnen wij gereedelijk aannemen, dat de beide broeders bisschop Ekbert van Bamberg en Hendrik van Andechs op de eene of andere wijze van den moordaanslag kennis droegen, want na het plegen der bloedige daad ontvloden zij te gelijk met den moordenaar en werden zij ook met dezen gebannen.

De Duitsche rijksvorsten, zelfs de ijverigste aanhangers van de dynastie der Hohenstaufen, waagden het thans niet meer tegenover Otto IV een tegenkoning te stellen. Toen Otto den 11en November 1208 een rijksdag te Frankfort samenriep, verschenen daar bijna al de Duitsche stenden; Otto werd eenstemmig tot koning gekozen, en de eendracht scheen wederom hersteld.

Terwijl men aan het beraadslagen was, voerde de aartsbisschop van Spiers de achtjarige dochter van den vermoorden koning, Beatrix, in de vergadering, smeekte om gerechtigheid voor de wees, en eischte dat de moordenaars zouden gestraft worden.

Otto gaf aan den algemeenen wensch gehoor. Otto van Wittelsbach en zijne eedgenooten werden verbannen en vervallen verklaard van al hunne waardigheden: verder waren zij vogelvrij, terwijl hunne bezittingen aan den staat vervielen.

Slechts één der moordenaars werd door den arm der wraak achterhaald. Hendrik van Andechs bevond zich in veiligheid in het heilige land, bisschop Ekbert van Bamberg had bij zijn zwager, den koning van Hongarije, eene schuilplaats gevonden. Otto van Wittelsbach echter werd van plaats tot plaats door het Duitsche rijk nagejaagd, terwijl de wrekers hem op den voet volgden. Philips' stalmeester, Hendrik van Kalentin en een Beiersch edelman, wiens

vader vroeger door den paltsgraaf vermoord was, hadden elkaar gezworen den moordenaar te straffen. Werwaarts Otto zich ook wendde, overal werd hij met schimp en schande verjaagd, zelfs door zijne naaste vrienden en verwanten. In de nabijheid van Regensburg werd hij eindelijk door de wrekers ingehaald. Dezen staken hem overhoop, sneden hem het hoofd af en wierpen het in den Donau. De romp bleef jaren achtereen op de plaats liggen, waar Otto gevallen was; eerst na verloop van langen tijd mochten de monniken van een naburig klooster het rif aan de aarde toevertrouwen. Otto IV was na Philips' dood, de onbetwiste koning van Duitschland, want aan den ver verwijderden Frederik dachten in dien tijd de Duitsche vorsten niet meer. Otto verstond de kunst niet, de achting en liefde der Duitsche grooten te winnen. Wel was hij een dapper krijgsman, doch door zijne ruwe manieren beleedigde hij meermalen degenen, die hem met hart en ziel waren toegedaan. Terwijl Philips zachtaardig en voorkomend jegens een ieder was geweest, en meermalen door zijne inschikkelijkheid zelfs de harten zijner vijanden gewonnen had, verwijderde Otto door trotschheid en hardvochtigheid zelfs zijne beste vrienden van zich.

Toch ontmoette hij bij de aanvaarding zijner regeering nergens eenigen tegenstand. Zelfs de oude aanhangers der Hohenstaufen waren den strijd moede en huldigden den koning, die, om een bewijs te leveren, dat hij ten volle met de Hohenstaufen verzoend was, zich op een rijksdag te Wurtzburg met de achtjarige Beatrix verloofde. Beatrix werd naar Brunswijk gebracht, om daar hare opvoeding te ontvangen; zoodra zij den huwbaren leeftijd bereikt zou hebben, zou de huwelijksplechtigheid voltrokken worden.

Otto's eerste werk, nadat hij zich in het rustig bezit der kroon gesteld had, was, ook in Italië zijne heerschappij te bevestigen en zich te Rome tot Duitsch keizer te doen kronen. In Juli 1209 stelde hij zich aan het hoofd der rijkstroepen en trok hij over de Alpen.

In Noord-Italië was de staat van zaken sedert eenige jaren geheel veranderd. Sinds de Lombardische steden niet meer te kampen hadden tegen den keizer, sedert hare republikeinsche macht op hechte grondslagen gevestigd was, gaf hare onderlinge ijverzucht aanleiding tot aanhoudende binnenlandsche oorlogen. De eene stad benijdde de andere hare ontluikende macht en haar rijkdom. Van weerszijden werd met de grootste verbittering gestreden.

In de verschillende steden verhieven zich aanzienlijke geslachten, wier streven het was, onafhankelijke monarchieën of ten minste aristocratische republieken te stichten, waarin de adel zich macht en invloed kon verwerven. Deze aanzienlijke stedelijke adel, die over ontzaglijke rijkdommen te beschikken had, gaf zich over aan de grootste zedeloosheid.

De geschiedenis van Noord-Italië van die dagen levert ons het schouwspel van eene reeks van moord- en schanddaden, welke in de adellijke geslachten tot gewoonte waren geworden. In zulk een toestand vond Otto Italië, toen hij in den herfst van 1209 daar aankwam. Hij trachtte de adellijke geslachten met elkaar te verzoenen en den vrede tusschen de steden te herstellen; ten deele mocht hem dit gelukken, wijl hij als een oud vijand der Hohenstaufen door de Lombardijers met vertrouwen ontvangen werd.

Te Milaan zette de aartsbisschop hem de ijzeren kroon op het hoofd; hiervoor herstelde Otto IV de stad Milaan in het bezit van al hare vroegere voorrechten. Vervolgens begaf hij zich op weg naar Rome, om zich aldaar tot keizer te doen kronen.

Te Viterbo kwamen de paus en de keizer bijeen. Innocentius ontving den keizer met de meeste voorkomendheid; Otto had zich tot dusver, om de ondersteuning van den heiligen vader te verwerven, als een waar vriend der priesters gedragen en de meest vernederende beloften van onderdanigheid afgelegd. Hij bekrachtigde deze opnieuw door plechtige eeden, en willigde alles in, wat Innocentius vorderde. Zoo onderteekende hij een verdrag, krachtens hetwelk hij de mark Ancona, het hertogdom Spoleto, de bezittingen van

Mathilde en nog andere landschappen den paus afstond, ja zelfs beloofde hij dezen behulpzaam te zijn in het veroveren van die landstreken, welke voor zijn schepter nog niet bukten; verder verklaarde hij nimmer eenigen invloed te zullen uitoefenen op de verkiezing van geestelijken, nimmer de hand te zullen slaan aan de erfgoederen der bisschoppen, nimmer de opengevallen inkomsten der kerk, gelijk dit tot heden gebruikelijk was geweest, voor zich in bezit te zullen nemen. Hierop kroonde Innocentius III hem den 27sten September 1209 in de Pieterskerk te Rome. Het doel, hetwelk Otto IV steeds voor oogen had gehad, was bereikt. Tot nog toe had hij voor den paus in het stof gekropen, maar nauwelijks droeg hij de kroon, of hij wierp het masker af. Hij stond in het gebied van den Kerkelijken Staat, zoude hieromtrent de meening van den paus in te winnen, verscheidene landerijen als belooning af, enkel en alleen krachtens zijn absoluut gezag als keizer. De goederen der gravin Mathilde, welke hij beloofd had te zullen afstaan, behield hij voor zich, en toen eenige ontevreden grooten uit Napels en Sicilië tot hem kwamen en hem aanspoorden om den jeugdigen Frederik van den troon te stooten, toonde hij zich tot die onderneming bereid. Tevergeefs herinnerde Innocentius hem zijn eed; hij antwoordde, dat hij vroeger gezworen had, de waardigheid des rijks te zullen handhaven. En dezen eed, welke geheel in tegenspraak was met dien, welken hij den paus had gezworen, moest hij in de eerste plaats naleven.

Innocentius zocht den keizer door bedreigingen schrik aan te jagen. »Vergeet nooit," aldus schreef hij, »dat gij uw aanzien aan de kerk te danken hebt, en dat zij u dus ook weder ten val kan brengen." Otto dreef den spot met zulk eene bedreiging; in het volle bezit der keizerlijke macht, meende hij, dat hij den paus niet behoefde te vreezen.

Hij trad thans openlijk als tegenstander van den overmoed des pausen op. Het eerst keerde hij zijne wapenen tegen den jeugdigen Frederik; het geluk scheen hem te begunstigen: binnen korten tijd drong hij tot Napels door en maakte hij zich van deze stad meester. Te Capua sloeg hij zijn winterkwartier op; in het voorjaar zou de veldtocht wederom geopend worden, en dan — hoopte hij ook Sicilië te zullen onderwerpen. Innocentius III had intusschen van zijn kant met waren mannenmoed, hoewel met geestelijke wapenen, den strijd gevoerd. In November 1210 slingerde hij den banbliksem tegen Otto en ontsloeg hij al diens onderdanen van de hem eenmaal gezworen eeden.

Otto bekommerde zich volstrekt niet om den pauselijken ban. In het voorjaar toog hij andermaal te velde; geheel het koninkrijk Napels moest bukken voor de overmacht zijner wapenen. Eer hij echter zijn voornemen kon ten uitvoer brengen, om zijne troepen naar Sicilië te doen oversteken, ontving hij de tijding, dat de uitgesproken ban in Duitschland de vreeselijkste gevolgen had gehad. De Duitsche aartsbisschoppen kwamen in verzet tegen den keizer. Koning Ottocar van Boheme en de immer wankelmoedige landgraaf Herman van Thüringen vielen den keizer af. In al de kerken van Duitschland werd de ban geproclameerd en aan het volk verkondigd dat het ontslagen was van den eed, eenmaal den keizer gezworen. De Duitsche vorsten raadpleegden met elkander in verscheidene bijeenkomsten. Eenigen hunner besloten den keizer vervallen te verklaren van zijne waardigheden, en andermaal Frederik II, den jongen koning van Napels en Sicilië, den kleinzoon van Frederik Barbarossa, tot koning uit te roepen. Twee vurige aanhangers van het geslacht der Hohenstaufen werden naar Palermo afgezonden, ten einde Frederik uit te noodigen om naar Duitschland over te komen.

Ook in Noord-Italië zaten de vrienden der Hohenstaufen niet stil. Aan alle zijden zag de keizer zich door nieuwe gevaren omringd; hij moest eindelijk tot het besluit komen, den oorlog in Zuid-Italië op te geven en met zijne gansche krijgsmacht naar het noorden op te rukken.

Met den meesten spoed keerde hij naar Duitschland terug; hier verscheen hij zoo onverwacht, dat zijne tegenwoordigheid velen zijner vijanden bijna radeloos maakte. Toen hij in Mei 1212 te Frankfort en spoedig daarop ook te Neurenberg den rijksdag samenriep, werden zijne vrienden met nieuwen moed bezield. Hij kon Ottocar van Boheme vervallen verklaren van den troon en tegen den landgraaf Herman van Thüringen een oorlog beginnen, die Duitschland aan nieuwe verwoestingen blootstelde. Den 7en Augustus 1212 trad Otto in den echt met de jeugdige Beatrix. Hierdoor meende hij de aanhangers van den stam der Hohenstaufen voor zich te winnen, doch de jonge keizerin stierf reeds den vierden dag na de bruiloft, en het bijgeloovige volk riep: »God zelf heeft de onnatuurlijke verbintenis gestraft; tusschen Welfen en Hohenstaufen kan geen vrede bestaan!"

De troepen der Beieren en Zwaben verlieten de vanen des keizers; in geheel Duitschland staken de vrienden der Hohenstaufen het hoofd weder op; met vurig verlangen zagen zij de aankomst van den jongen koning Frederik te gemoet.

Frederik II was tot een zeer schoon jongeling opgegroeid. De fiere jonkman met blauwe oogen en blonde lokken, had op dit tijdstip den leeftijd van 18 jaar bereikt. Naar lichaam zoowel als naar geest had hij veel overeenkomst met zijn beroemden grootvader Frederik Barbarossa. Hij was dapper, moedig, ondernemend en schrander gelijk Barbarossa en ook even eerzuchtig als deze. Hij overtrof het meerendeel zijner tijdgenooten in ontwikkeling en geestbeschaving; hij bezat een fijn gevoel voor kunst en eene warme liefde voor de wetenschap. Opgevoed op het meer Mohammedaansche dan Christelijke Sicilië, was hem reeds van zijne jeugd af ingeprent, geene waarde te hechten aan den uiterlijken vorm der godsvereering; zelfs waren zijne beste en trouwste dienaren Mohammedanen. Frederik was dus uiterst verdraagzaam jegens andersdenkenden, ja zelfs helde hij over tot het godsdienstig scepticisme, dat in dien tijd onder de Muzelmannen verbreid was.

Voor de kerk had hij weinig eerbied; hij had, evenals het meerendeel der Sicilianen, een afkeer van alle hiërarchie. Indien hij de handen vouwde, wanneer de geestelijke het gebed uitsprak, deed hij dit meest om staatkundige redenen, die bij hem zwaarder wogen dan godsdienstzaken. Waar de staatkunde dit gebood, was hij zeer rekkelijk; zijne persoonlijke innemendheid, zijne natuurlijke beminnelijkheid, waardoor hij spoedig ieders hart wist te winnen, maakte het hem gemakkelijk tegenover de hooge geestelijkheid nederbuigend te zijn of ten minste te schijnen, want meermalen, wanneer hij den geestelijken iets inwilligde, deed hij dit slechts met het heimelijk voornemen om te gelegener tijd op die belofte terug te komen.

Frederik had eene stormachtige jeugd doorleefd; steeds door gevaren omringd, steeds met het verlies zijner erflanden bedreigd, had hij reeds vroeg geleerd op zich zelf te staan. Hoe jong ook, had hij zich reeds in den echt verbonden met Constance, de weduwe van den koning van Hongarije, eene zuster van Peter II van Arragon.

Toen de afgevaardigden der Duitsche vorsten in Italië aankwamen, stond Frederik geen enkel oogenblik omtrent de te volgen gedragslijn in twijfel. Zijne eerzucht riep hem naar Duitschland, hij wilde zich de keizerskroon verwerven en een heerscher worden, gelijk zijn grootvader en vader geweest waren. Wel vroeg hij het oordeel zijner raadslieden, doch al hun ontraden, ja zelfs de smeekingen zijner gemalin, konden hem niet afbrengen van het eenmaal opgevatte besluit. Hij stelde Constance tot regentes aan over het Siciliaansch-Napolitaansche rijk, liet zijn jongen zoon Hendrik tot zijn troonopvolger kronen en den 18en Maart 1212 zeilde hij de haven van Palermo uit, om zich over Rome naar Italië te begeven. Te Rome werd de jonge koning door den paus, de kardinalen en het volk met alle mogelijke blijken van eerbied ontvangen; het volk juichte den beeldschoonen jonkman toe, de paus was geheel wegge-

sleept door zijne vriendelijkheid en innemendheid. Frederik maakte niet de minste bedenking om alles in te willigen, wat Innocentius III van hem eischte. En deze, die in het eerst in tweestrijd gestaan had, of hij den Hohenstaufer bij diens streven naar de heerschappij van Duitschland ondersteunen zoude, meende zich op de beloften, die zijn pupil hem deed, gerust te kunnen verlaten. Hij gaf dus den jongen koning zijn zegen en beloofde hem zijne hulp.

Van Rome begaf Frederik zich naar Genua; ook hier werd hij met open armen ontvangen, doch niet alzoo in Lombardije, waar de meeste steden voor Otto IV partij kozen. Zij herinnerden zich hunne oude veeten met de Hohenstaufen en zonden derhalve troepen af, om zoo mogelijk den jongen koning op weg gevangen te nemen. Maandenlang moest Frederik zich in Genua ophouden; maar vervolgens zette hij zijn tocht stoutmoedig voort en hij kwam al de hem dreigende gevaren te boven. Langs verborgen wegen onttrok hij zich aan de vervolgingen zijner vijanden; over de besneeuwde toppen der Alpen, door ongebaande bergpassen werd de moeilijke reis, hoewel langzaam, voortgezet. Eindelijk kwam Frederik behouden te Chur aan en werd door bisschop Arnold ontvangen.

Niet lang evenwel mocht hij zich aan het genot der rust overgeven, want Otto IV was met een leger in aantocht. Frederik trok hem te gemoet en bevond zich reeds binnen de muren van Constanz, eer Otto de goed versterkte stad bereikt had. Toen keizer Otto voor de vesting verscheen, vond hij de muren met troepen bezet, de poorten gesloten en zijn jeugdigen mededinger in het bezit der stad.

In het eerst had Otto den jongen koning als tegenstander zeer gering geacht. Hij noemde Frederik II het Apulische kind, dat hij met stokslagen uit het rijk zou verjagen. Spoedig echter zou hij ontwaren, hoe zeer dat kind te duchten was.

De Duitsche vorsten en ridders schaarden zich rondom den Hohenstaufer, en toen Frederik verder in Duitschland doordrong, had hij reeds over een aanzienlijk leger te gebieden. Beieren, Zwaben en de Elzas vielen hem toe of werden spoedig veroverd; eer nog één gevecht van belang had plaats gehad, was Frederik reeds in Zuid-Duitschland als koning erkend.

Met eene rustelooze werkzaamheid, met den scherpen blik van den staatsman, wist de jonge koning zich bondgenooten te verwerven. Philippus Augustus van Frankrijk, Otto's oude vijand, sloot met hem een verbond en betaalde hem 20,000 mark zilver als onderstandsgelden. De Duitsche vorsten haalde hij tot zijne zijde over, deels door zijne persoonlijke innemendheid, waardoor hij hen aan zich wist te boeien, deels ook door een nog krachtiger middel, door omkooping. Toen de bisschop van Spiers hem vroeg, waar het door Frankrijk geschonken geld moest bewaard worden, antwoordde hij: »Nergens! het wordt onder de vorsten verdeeld." Hij kende de Duitsche grooten; hij wist dat velen van hen door geld tot iedere partij waren over te halen. Hoe snel Frederik zijn tocht ook had voortgezet, hoe gunstig het krijgsgeluk hem ook was, Otto IV bleef voor hem nog altijd eene machtige tegenpartij, de erflanden van den Welf bleven dezen onwrikbaar getrouw. Nog jarenlang zou hij in staat zijn geweest den strijd om de koningskroon vol te houden, indien hij niet op onvoorzichtige wijze zelf zijne kracht verlamd had.

Koning Jan van Engeland, zijn naaste bloedverwant, riep zijne hulp in tegen Philippus Augustus van Frankrijk. Otto liet zich te eer bewegen het verlangen des konings in te willigen, dewijl Philippus Augustus de bondgenoot van zijn vijand Frederik was. Met nagenoeg zijne gansche strijdmacht rukte hij uit de Nederlanden tegen de Franschen op.

Den 27^{en} Juli 1214 kwam het bij Bovines tot een beslissenden slag. Ofschoon Otto met waren heldenmoed streed, moest hij echter voor de overmacht der Franschen bukken; zijn leger werd bijna geheel vernietigd.

Door den ongelukkigen afloop van dezen slag was de macht des keizers

gefnuikt; Frederik kon thans tot Aken voortrukken, waar hij op den 25en Juli 1215 door den bisschop van Mainz plechtig tot koning werd gekroond. Thans had de een en twintigjarige jonkman al de oogenschijnlijk onoverkomelijke hinderpalen, die zich tusschen hem en den troon gesteld hadden, uit den weg geruimd. Tot loon voor de hulp, welke de geestelijkheid hem in deze zaak verleend had, beloofde de koning daags na zijne kroning, dat hij het kruis aannemen en de onderdrukte Christenen in het Oosten ter hulp snellen zou, zoodra de toestand des rijks dit zou veroorloven. Hij vermoedde niet, dat hij door deze belofte zich de grootste gevaren voor de toekomst voorbereidde.

Otto's macht was te gronde gericht; hij trok zich naar Brunswijk terug. Hier leefde hij nog eenige jaren, zonder ooit weder tot eenig aanzien te kunnen geraken. Den 19en Mei 1218 stierf hij op den Hartsburg, eerst 43 jaar oud. Na zijn dood bracht de paltsgraaf Hendrik, zijn broeder, de rijksinsigniën aan koning Frederik en huldigde dezen tevens als opperheer.

ZES EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Frederiks inschikkelijkheid jegens den paus. Hooggeklommen macht der kerk onder Innocentius III. Poging tot hervorming. Ontstaan van verschillende secten. De Katharen. Petrus Waldus en de Waldenzen De Albigenzen. Strijd der kerk tegen de ketters. Ontstaan der inquisitie. Zegepraal der kerk. Dood van Innocentius III Honorius III. Frederik II en de paus. Frederik tot keizer gekroond. De keizer en de paus pogen elkaar door list te verschalken. Frederiks belofte om een kruistocht te ondernemen. Zijne werkzaamheid als regent. Vijandige houding der Lombardische steden. Paus Gregorius IX. De kruistocht verijdeld. Heftige twisten tusschen den paus en den keizer. Frederik II vangt den kruistocht aan.

Frederik II was overwinnaar gebleven! Hij, de jeugdige, machtelooze koning had den machtigen keizer de kroon ontrukt. Hij liet zich echter door den gunstigen uitslag zijner pogingen niet verblinden. Hij wist zeer goed, dat zijne macht nog op wankele grondslagen rustte en dat hij zich daarin alleen handhaven kon, wanneer hij de vorsten tot zijne zijde wist over te halen, bovenal wanneer paus Innocentius III zijn vriend bleef.

Geen offer was dan ook in zijn oog te groot om des pausen vriendschap te koopen. Frederik onthield zich van allen invloed op de verkiezing der geestelijken; hij deed afstand van alle aanspraken op de goederen der gravin Mathilde; hij beloofde den paus, dien hij zijn weldoener en beschermer noemde, dat hij al zijne bevelen nakomen zou.

Ten einde Innocentius volkomen gerust te stellen, legde Frederik zelfs den 1en Juli 1215 in eene schriftelijke oorkonde de belofte af, dat hij, zoodra de paus hem tot keizer gekroond had, zijn zoon Hendrik het koninkrijk Sicilië afstaan en nooit Napels en Sicilië met het Duitsche rijk vereenigen zou.

Frederik moest deze belofte afleggen, om den op de macht der Hohenstaufen naijverigen paus gerust te stellen, hoewel hij volstrekt niet van plan was zijn woord te houden. Voor het oogenblik slechts was hem alles er aan gelegen den paus te vriend te houden, dewijl hij zeer goed wist, dat de Duitsche rijksvorsten van hem zouden afvallen, zoodra de paus de hand van hem aftrok.

Innocentius had de pauselijke macht tot eene hoogte verheven, welke zij onder geen enkelen zijner voorgangers bereikt had. Hij was de eerste, die in bijna geheel Europa het beginsel wist te doen huldigen, dat de kerk boven

den staat, het geestelijk opperhoofd boven den wereldlijken vorst stond. De macht van koningen en vorsten, verklaarde hij, was niets dan een uitvloeisel van de pauselijke macht; alle koningen en keizers der aarde moesten zich aan het pauselijk gezag onderwerpen; de paus was de opperste leenheer en scheidsrechter der gansche wereld. In zijne brieven sprak hij het met zoovele woorden uit: »Evenals God, de Schepper des heelals, aan het firmament twee groote lichten gesteld heeft, een groot licht om den dag, een kleiner licht om den nacht te beheerschen, zoo heeft hij ook aan het firmament der algemeene kerk twee groote lichten, namelijk twee ambten gesteld, het grootste ambt om over de zielen, het kleinste om over de lichamen te heerschen. Het eerste is de macht van den paus, het tweede de macht der koningen; evenals de maan ten gevolge van hare grootte, hare stelling en hare kracht geringer is dan de zon, waaraan zij haar licht ontleent, zoo ontleent ook de koninklijke macht haar luister aan het gezag des pausen."

Volgens zulke beginselen handelde Innocentius, en begunstigd door de tijdsomstandigheden, door den strijd der Welfen tegen de Ghibellijnen, die den keizer noodzaakten om 's pausen ondersteuning door onbepaalde onderwerping te koopen, had hij het pausdom herschapen in eene hiërarchisch-monarchale macht, waarvan een wereldlijk rijk, de Kerkelijke Staat, den grondslag uitmaakte.

De keizerlijke kroon werd van nu af als een pauselijk leen beschouwd. Ook in de kerk regeerde de paus als alleenheerscher over alle bisschoppen, die hem bij hunne wijding den leeneed zweren moesten, terwijl zij oorspronkelijk van den vorst des lands afhankelijk waren geweest. Alle bisdommen, alle geestelijke goederen werden door den paus eigendunkelijk weggeschonken. Ten einde al de kerkvorsten geheel van den pauselijken stoel afhankelijk te maken, beperkte Innocentius hunne geestelijke rechtsmacht door uitdrukkelijk te bepalen, dat men zich van de vonnissen der bisschoppen op den paus als hoogsten rechter beroepen kon. Vele abdijen en kloosters, die vroeger van de bisschoppen afhankelijk waren geweest, werden nu onmiddellijk onder de Romeinsche curie geplaatst.

Ten einde de geheele kerk van één middelpunt uit te kunnen beheerschen, zond de paus een groot aantal legaten (vertegenwoordigers van den paus) naar alle landen en aan alle hoven. Zij vertoonden eenige overeenkomst met de zendboden, die Karel de Groote in vroeger tijd naar de verschillende gewesten van zijn rijk gezonden had.

Van de aartsbisschoppen en bisschoppen vorderde de paus aanzienlijke geldelijke bijdragen, die, bij de bekrachtiging der op hen uitgebrachte benoeming, voor het pallium der aartsbisschoppen en de staatsiekleederen, het ornaat der bisschoppen, betaald moesten worden.

De pauselijke macht was schier onbeperkt, hoewel Innocentius zich steeds met een raad van kardinalen omringde, die hij driemaal in de week bijeenriep, om met hen de aangelegenheden der kerk te bespreken.

Een ieder, die de geringste poging tot verzet waagde, werd door den geweldigen man onder de straffen der kerk als het ware verpletterd, zoowel vorsten en edelen als gewone leeken trof dit lot. Over bijzondere personen werd de ban, over geheele landstreken, die zich aan ongeloof of weerspannigheid schuldig gemaakt hadden, werd het interdict uitgesproken.

Sprak de paus over het een of ander land deze vreeselijke straf uit, dan werden alle kerken gesloten, dan verstomde het klokkengelui; met uitzondering van doop en biecht mocht geen sacrament bediend worden, zelfs het laatste oliesel werd den stervenden ontzegd; de dooden werden niet in gewijden grond begraven.

Door deze kerkelijke straffen, waarmede Innocentius niet alleen dreigde, maar die hij ook durfde toepassen, had hij de koningen en vorsten van gansch Europa aan zijne macht onderworpen. Zij gehoorzaamden zonder aarzelen den trotschen kerkvorst, wiens uitspraak menigmaal ook in wereldlijke

zaken beslissend was en een eind maakte aan den strijd tusschen mededingers naar eene en dezelfde kroon, gelijk hij dat in Duitschland had bewezen.

Hoe hoog de macht van het pausdom onder Innocentius III ook was geklommen, toch werd zij toen reeds van zeer nabij met vermindering bedreigd, daar juist in dien tijd in den boezem der kerk zelf een geest van verzet tegen sommige misbruiken, eene neiging tot hervorming van den godsdienst zich openbaarde.

De leerstellingen van Arnold van Brescia waren niet zonder invloed gebleven, maar in Italie wijd en zijd verbreid. Meer dan één stoutmoedig denker sprak weldra zijn twijfel omtrent den goddelijken oorsprong der pauselijke macht uit. Zij vonden een uitgestrekt en vruchtbaar veld in Italië zelf, maar bovenal in het zuiden van Frankrijk, in de schoone landstreek tusschen de Alpen en de Pyreneën. Hier, in Provence en Languedoc, had het volk, onder begunstiging van eene heerlijke luchtgesteldheid en een vruchtbaren bodem, een hoogen trap van welvaart bereikt. De steden in het zuiden van Frankrijk genoten meer vrijheid dan die van het noorden. Hare talrijke bevolking had haar in staat gesteld aan geweld en overheersching het hoofd te bieden en meer dan ééne republikeinsche instelling van Romeinsche afkomst te behouden. Reeds vóór het midden van de 12de eeuw treffen wij in deze steden dergelijke instellingen, als consuls en gemeenteraden aan, die als burgers over burgers regeerden.

Die vrije burgerij gevoelde zich tot meer vrijzinnige begrippen en voorstellingen op godsdienstig gebied sterk aangetrokken; ook bij vele leden van den adelstand vonden deze een gunstig onthaal. Grooten invloed had mede hierop de liefde welke de ridderlijke adel van Zuid-Frankrijk voor de vrije schoone kunsten koesterde.

Provence was het vaderland der dichters, die van burcht tot burcht trokken, en overal met groote eerbewijzen ontvangen werden. In hun lied prezen zij de dapperheid der ridders en de schoonheid der vrouwen; daarin spoorden zij aan tot genieten van de vreugde des levens en geeselden zij vaak met bitteren spot de dwaasheid der wereldverachtende priesters of het gedrag der prelaten, die onder den schijn van vroomheid zich aan groote losbandigheid overgaven. De ridders luisterden met welbehagen naar zulke zangers.

De kerk werd in het zuiden van Frankrijk weinig bezocht; zelfs de heilige Bernard was bij al zijne welsprekendheid niet in staat zich hier grooten invloed te verwerven.

Een aantal godsdienstige sekten ontstonden hier en kwamen telkens tegen de onbeperkte macht der pausen in verzet. Eene dezer sekten, de Katharen, was ontstaan uit eene godsdienstige partij, die zich in de 7e en 8ste eeuw onder den naam Paulicianen of Manichaeën in het Oosten gevormd had. De Katharen beschouwden zich zelf als eene uitverkoren schaar van heiligen, zij wilden den eeredienst zuiveren en vereenvoudigen en eene hervorming der kerk tot stand brengen. Zij verklaarden zich tegen het aanroepen van de heiligen, tegen het geloof aan het vagevuur, tegen allen uiterlijken, werktuigelijken godsdienst en tegen de geheele priesterheerschappij.

De meeste Katharen waren dolzinnige dwepers; de strenge katholieken verhaalden, dat deze ketters nachtelijke slemppartijen hielden en dat zij vele bijna waanzinnige gebruiken in hun eeredienst hadden ingevoerd. Deze beschuldigingen zijn echter naar alle waarschijnlijkheid ongegrond; van eene andere, meer geloofwaardige zijde wordt ons verhaald, dat de Katharen zich door strengheid van zeden en een ingetogen leven onderscheidden.

Eene andere sekte, die een groot aantal aanhangers vond, was die der Waldenzen, die volgens sommigen dezen naam ontleenden aan hun stichter Petrus Waldus *).

*) Anderen leiden dezen naam af van de latere woonplaats der Waldenzen, de valleien der Alpen in noordelijk Italië, en meenen dat die dalbewoners beteekent. De oorsprong dezer sekten ligt grootendeels in het duister. Wij deelen in den tekst het meest algemeen omhelsd gevoelen mede.

Peter van Vaux of Petrus Waldus was een rijk koopman, die in de tweede helft der 12de eeuw te Lyon leefde. Door een merkwaardigen samenloop van omstandigheden werd de handelaar, die zich nooit bijzonder veel om godsdienstige zaken bekommerd had, tot apostel eener nieuwe leer gemaakt. Een zijner vrienden zonk op eene wandeling dood aan zijne zijde neder, en dit sterfgeval maakte op Peter zulk een diepen indruk, dat hij van dien dag af zich aan godsdienstige overdenkingen wijdde, waartoe hij vooral eene vertaling van de heilige Schrift gebruikte.

Aan een vroom priester, in wien hij vertrouwen stelde, vroeg hij, hoe hij wel op de beste en zekerste wijze de eeuwige zaligheid verwerven kon. »Ga heen, verkoop wat gij hebt en geef het den armen, dan zult gij u een schat in den hemel vergaderen," antwoordde de priester. Waldus volgde deze aanwijzing stipt op. Hij schonk zijn geheele vermogen weg en ging daarop als bedelaar langs de straten de aalmoezen der voorbijgangers vragen, welke hij weder aan de armen schonk. Te gelijk trad hij als apostel van eene nieuwe godsdienstleer op, welke groote overeenkomst vertoonde met de denkbeelden van latere hervormers.

Hij verwierp het geloof aan het goddelijk gezag der Roomsche kerk, die in zijn oog niets meer dan de kerk van Rome, en volstrekt niet de kerk van Christus was. Den paus beschouwde hij niet als den plaatsvervanger Gods, maar als het hoofd aller dwalingen. Hij verzette zich tegen de aanmatigingen der alvermogende priesterschap en beweerde, dat een vrome leek veel meer gerechtigd was om het avondmaal uit te deelen dan een met zonden bedekt priester. Hij verklaarde zich tegen den doop van onmondige kinderen, stelde al het onzinnige van het geloof aan duivelbezweringen helder in het licht en bestreed het denkbeeld, dat de ziel des menschen na den dood in het vagevuur kwam en dat men den gestorvenen door giften aan de kerk verzachting van hun lijden kon aanbrengen. Hij eischte voor de priesters verlof om in het huwelijk te treden en bespotte op schamperen toon de vereering van relieken en het geloof aan wonderen, welke den heiligen werden toegeschreven.

Petrus Waldus predikte met zulk eene kracht der overtuiging, dat hij tal van volgelingen kreeg, die hem als een waren heilige vereerden.

De sekte der Waldenzen groeide binnen korten tijd sterk aan en werd voor de Roomsch-katholieke kerk zeer gevaarlijk.

Behalve de Katharen en Waldenzen trof men in dien tijd in het zuiden van Frankrijk nog andere godsdienstige sekten aan, die in vele opzichten met de eerstgenoemden overeenkwamen. Zij werden gewoonlijk Albigenzen genoemd, naar eene sekte, die uit het gewest Albigeois afkomstig was.

Innocentius was de man niet om blind te zijn voor de gevaren, waarmede het ontstaan dezer vrijzinnige sekten de katholieke kerk bedreigde. Aanvankelijk beproefde hij, die verdoolde schapen door zachtheid tot den schoot der Roomsche kerk te brengen; hij gaf namelijk zijnen legaten en zendelingen bevel om door het houden van godsdienstgesprekken de afvalligen te bekeeren; de geestelijken ontvingen daarenboven in last, onderzoek te doen naar de rechtzinnigheid hunner gemeenteleden, zij zagen zich hiertoe met eene bijna onbeperkte macht bekleed. Hieruit ontstond weldra die vreeselijke inquisitie, welke de schrik van alle onrechtzinnigen worden zou.

Zachte middelen droegen bij de scherpzinnige ketters weinig vrucht. Innocentius besloot daarom geweld te gebruiken: hij gaf den abt Albertus van Citeaux bevel, een kruistocht tegen de ketters te prediken, daar een strijd tegen de ketters niet minder verdienstelijk was, dan een oorlog tegen de Saracenen.

Het pauselijk bevel werd maar al te stipt opgevolgd. Een vreeselijke krijg brak tegen de Albigenzen uit, welks gevolgen wij later zullen mededeelen; hij werd met zulk eene woede en verbittering gevoerd, dat Innocentius zelf later tevergeefs beproefde aan die wreedheden paal en perk te stellen.

Zoo werd de ketterij in het zuiden van Frankrijk voor een tijd te vuur en

te zwaard onderdrukt, althans in haar verderen voortgang gestuit. Met trotsche zelfvoldoening kon Innocentius op de overwonnen ketterij en op de slaafs voor hem buigende vorsten nederzien. Thans stond hij op het toppunt zijner geestelijke macht. De vorsten van Europa gehoorzaamden hem; de volken lagen aan zijne voeten. Juist hoopte hij de verworven macht ook voor de toekomst op hechte grondslagen te kunnen vestigen, toen hij eensklaps door eene hevige koorts aangetast werd. Al te ingespannen geestelijke arbeid, en aanhoudend nachtwaken, had zijn lichaam ondermijnd; den 16en Juli 1216 stierf de groote paus. Eene maand na zijn dood verkozen de kardinalen Cencius van Sabellis, die den naam Honorius III aannam, tot zijn opvolger.

Honorius III was niet zoo gestreng en doortastend als Innocentius; hij hoopte door zachtheid zijn doel te bereiken. Zijn vurigste wensch was, door een nieuwen kruistocht de heilige stad Jeruzalem voor de Christenen te heroveren; hij wendde zich daartoe tot de vorsten en in de eerste plaats tot koning Frederik II. Deze had na zijne kroning vrijwillig de verplichting tot een kruistocht op zich genomen, waarschijnlijk met het ernstig voornemen om zijn woord gestand te doen; zijne eerzucht trok hem naar het Oosten, daar wilde hij door dappere daden een onverwelkelijken roem verwerven. Vooraf echter moest hij orde stellen op zijn rijk, bovenal wilde hij eerst de keizerskroon dragen en de heerschappij over Duitschland en Italië aan het huis der Hohenstaufen verzekeren.

Wel had hij paus Innocentius III beloofd, dat hij de Duitsche en Siciliaansche kroon nooit weer op één hoofd zou vereenigen, doch thans, na den dood van dien geduchten man, meende hij zijne belofte weer te kunnen verbreken. Tot bereiking van zijn doel moest de koning tot meer dan ééne list de toevlucht nemen. Hij betoonde zich bij dit alles de sluwste en listige staatsman, dien men zich kan voorstellen. Te gelijker tijd dong hij naar de gunst der geestelijke en der wereldlijke vorsten en naar die van den paus, dien hij voortdurend met beloften om den tuin wist te leiden. Hij verklaarde, dat de schuld der vertraging van den voorgenomen kruistocht niet bij hem, maar bij de Duitsche vorsten gezocht moest worden, daar hij hen niet tot het leveren van de noodige manschappen kon bewegen; hij verzekerde den paus, dat hij met warme liefde gehecht was aan de kerk, met wier melk hij als 't ware was gevoed.

Door deze verzekering van zijne genegenheid en van zijn goeden wil stelde Frederik den paus van het eene jaar tot het andere tevreden; hij wist den kerkvorst zelfs te bewegen om in het jaar 1220 de verkiezing van den jongen koning Hendrik, den erfgenaam van het koninkrijk Napels en Sicilië, tot Roomsch koning goed te keuren. De Duitsche vorsten, vooral de prelaten waren door Frederik niet dan ten koste van zware offers voor zijn plan gewonnen.

Na de benoeming van zijn zoon tot Roomsch koning achtte Frederik het boven alles noodzakelijk, zelf te Rome de keizerskroon te gaan halen. Hij droeg het bewind over Duitschland op aan den aartsbisschop Engelbert van Keulen, een bekwaam en krachtig man, die met de voogdij over den jeugdigen Hendrik belast was, en trok in September 1220 naar Italië. Den 22en September van hetzelfde jaar werd hij met zijne gemalin in de St. Pieterskerk gekroond, nadat hij tot bereiking van dit doel nogmaals van een groot deel zijner keizerlijke rechten afstand gedaan had. Hij had niet alleen opnieuw het kruis aangenomen, met de belofte, dat hij den tocht naar het heilige land binnen korten tijd aanvaarden zou, maar ook het recht van den paus op de bezittingen der gravin Mathilde en op den overigen Kerkelijken Staat uitdrukkelijk erkend en de verordeningen tegen de ketters, volgens welke iedere ketter buiten de wet geplaatst en in den ban gedaan werd, bekrachtigd.

Na de kroning begaf de keizer zich naar Napels, om in zijn erfland de daar uitgebroken onlusten te dempen en het keizerlijke gezag tegen elken aanval te beveiligen. Hij vond hier zooveel te doen, dat hij aan zijne belofte, om den kruistocht te ondernemen, niet denken kon.

Paus Honorius, die al zijne aansporingen in den wind zag geslagen, poogde eindelijk den keizer tot vervulling van zijne belofte te bewegen, door niet alleen op zijne eerzucht, maar ook op zijn eigenbelang te werken. Hij wist namelijk eene echtverbintenis tot stand te brengen tusschen den keizer, die intusschen weduwnaar geworden was, en Jolantha, de dochter van den koning van Jeruzalem, Jan van Brienne, die zich naar Italië begeven had, om de hulp van het Westen tegen de Saracenen in te roepen. Frederik noemde zich van nu af koning van Jeruzalem, dewijl Jan van Brienne de koningskroon slechts droeg als erfdeel zijner overleden gemalin, wier rechten thans op Jolantha waren overgegaan.

Hoewel de keizer thans zelf wenschte, naar het heilige land te trekken, kon zijne eerzucht hem toch niet bewegen, zijn erfland te verlaten, voordat hij de orde daar hersteld had. Alleen tot het doen van eene vaste belofte kon Honorius hem overhalen. In Juli 1225 werd tusschen den paus en den keizer te St. Germain een verdrag gesloten, waarbij de laatste zich verbond om in Augustus 1227 den kruistocht te aanvaarden en gedurende twee jaren in Palestina een getal van ten minste 1000 ridders te onderhouden. In dit verdrag werd uitdrukkelijk bepaald, dat de keizer, indien hij zijne belofte niet vervulde, onmiddellijk in den ban zou worden gedaan.

Frederik had zijn woord verpand met de beste voornemens om het gestand te doen; onvermoeid was hij gedurende die twee jaren werkzaam om orde te stellen op de zaken in zijn uitgestrekt rijk. Op Sicilië had hij een hevigen strijd te voeren met de daar gevestigde Saracenen; hij overwon hen en voerde 60,000 hunner naar de stad Lucera in Italië. Hier werden zij weldra zeer arbeidzame en welvarende kolonisten, en, dewijl Frederik hun vele voorrechten schonk, ook de trouwste aanhangers des keizers.

Een nieuw wetboek werd voor Apulië en Sicilië opgesteld. Met het terugkeeren van rust en vrede in het Napolitaansch-Siciliaansche rijk begonnen kunst en wetenschap daar opnieuw te bloeien. Zelfs werd te Napels eene hoogeschool gesticht.

De regeering van Duitschland had den keizer tot dusver slechts weinig zorgen gebaard, dewijl de aartsbisschop Engelbert van Keulen daar de teugels des bewinds met kracht en klem voerde; hij boezemde den roofzieken adel ontzag in, door zonder genade en zonder aanzien des persoons elke misdaad te straffen. Doch juist deze gestrengheid had hem bij velen gehaat gemaakt. Zijn eigen neef, Frederik van Altena en Isenburg, stond tegen hem op, sloot een verbond met een aantal ontevreden edelen en vermoordde zijn oom in November van het jaar 1225.

De jeugdige koning Hendrik zou thans zelf het roer van staat in handen nemen, ofschoon hij nog volstrekt niet de kracht bezat, die noodig was om zulk eene zware taak naar behooren te vervullen.

Nog grooter verwikkelingen dan in Duitschland hadden in Noord-Italië plaats. Lombardije was het tooneel van onafgebroken oorlogen, door de aanzienlijkste steden onderling gevoerd.

Keizer Frederik haatte de republikeinsche burgers; hij besloot met zijne Napolitaansche leenmannen en met een Duitsch leger, hetwelk hij naar Noord-Italië deed oprukken, de steden van Lombardije te beoorlogen, om haar geheel van hare republikeinsche vrijheid te berooven en weer volkomen afhankelijk te maken van het keizerlijk gezag. Naar een voorwendsel behoefde hij niet lang te zoeken: de steden weigerden zelfs die verplichtingen te vervullen, welke zij bij den vrede van Constanz op zich hadden genomen.

Frederik riep in het jaar 1226 een rijksdag te Cremona bijeen; ook de Duitsche vorsten, met koning Hendrik aan het hoofd, zouden hier verschijnen, om de noodige afspraken ten aanzien van den te ondernemen kruistocht te maken.

De Italianen meenden, dat de Duitsche vorsten met geen ander doel

waren samengeroepen dan om het keizerlijk leger te versterken; de vijandige gezindheid des keizers jegens de steden was voor hen geen geheim. De republieken rustten zich ten strijde toe en zoodra alle door een gemeenschappelijk gevaar bedreigd werden, zweeg de stem der tweedracht en der kleingeestige ijverzucht, die de burgers tot dusver tegen elkander in het harnas gejaagd had.

Vijftig steden, met Milaan aan het hoofd, stichtten een nieuwen Lombardischen bond, ten einde de rechten en vrijheden der steden te beschermen. De Alpenpassen werden bezet: koning Hendrik, die met zijn leger reeds tot Trente voortgerukt was, zag zich daardoor verhinderd zijn marsch voort te zetten. De rijksdag te Cremona werd derhalve slechts door weinigen bezocht. De Duitsche vorsten konden niet verschijnen en van de Italiaansche steden deden slechts weinige zich daar vertegenwoordigen.

Frederik sprak thans den rijksban over de oproerige steden uit, doch hij was niet bij machte het vonnis ten uitvoer te leggen.

Paus Honorius, die te recht vreesde dat een langdurige oorlog den keizer een nieuw voorwendsel aan de hand zou doen om den kruistocht voor onbepaalden tijd uit te stellen, poogde een vredesverdrag tot stand te brengen. Hij bepaalde, dewijl de steden zoowel als de keizer hem als scheidsrechter erkenden, dat Frederik den ban opheffen en den opstandelingen vergiffenis schenken zou, en dat de Lombardijers daarentegen 400 ruiters tot den strijd tegen de ongeloovigen beschikbaar zouden stellen.

Niet dan schoorvoetend en half gedwongen onderwierp de keizer zich aan deze uitspraak; het scheen zelfs, dat ernstige oneenigheden tusschen den keizer en den paus ontstaan zouden, toen Honorius den 18en Maart 1227 stierf. Hij werd opgevolgd door Gregorius IX, den neef van Innocentius III. Gregorius IX was een grijsaard van 80 jaren; doch in weerwil van zijn hoogen ouderdom bezat hij nog al de veerkracht van den mannelijken leeftijd.

Evenals Honorius had hij vast besloten, al het mogelijke te doen, om het heilige graf aan de handen der ongeloovigen te ontrukken. Evenals Innocentius III wilde hij de oppermacht van den paus over alle wereldlijke vorsten met onverbiddelijke gestrengheid handhaven.

Zijn eerste woord was eene aansporing aan keizer Frederik om zijne belofte te vervullen; de maand Augustus 1227, de laatste in het verdrag van St. Germain bepaalde termijn, was nabij. In schijn gaf Frederik zich alle mogelijke moeite om tot het vervullen van zijne verplichting de noodige maatregelen te nemen, maar zijne pogingen bleven grootendeels zonder gevolg, hetzij omdat het hem daarbij aan den noodigen lust ontbrak, hetzij omdat de geestdrift, die vroeger honderdduizenden bezield had, uitgebluscht was.

Slechts langzamerhand kwamen de voor den kruistocht bestemde troepen bijeen; zij moesten zich op Frederiks bevel naar Italië begeven en werden door den landgraaf van Thuringen, den aartsbisschop van Augsburg en andere wereldlijke en geestelijke vorsten aangevoerd.

De aan een noordelijk klimaat gewende krijgers kwamen op een ongunstig tijdstip in het Zuiden aan; eene bijna verzengende hitte heerschte hier, zij veroorzaakte onder de Duitschers zware ziekten, waaraan ook eenige der voornaamste aanvoerders, zooals de landgraaf van Thuringen en de aartsbisschop van Augsburg, bezweken.

In weerwil hiervan wilde de keizer een blijk geven van zijn goeden wil: ten einde niet met den paus in een gevaarlijken twist gewikkeld te worden, scheepte hij de troepen in, doch nauwelijks had hij zelf zich aan boord begeven, of ook hij werd door de koorts aangetast. Na eene vaart van drie dagen keerde hij aan land terug, om in de eerste plaats zijne gezondheid te herstellen.

Nauwelijks had zich het bericht van den terugkeer des keizers verbreid, of ook de overige kruisvaarders volgden zijn voorbeeld. Het leger verstrooide zich; naar men verhaalt landden slechts 800 ridders onder aanvoering van den grootmeester der Duitsche orde, Herman van Salza, aan de Syrische kust.

Toen Gregorius IX de tijding van het mislukken der onderneming ontving, stoof hij in heftigen toorn op. Hij meende, dat de keizer een schandelijk spel met hem speelde en dit gevoelen werd tot op zekere hoogte gerechtvaardigd door de ontelbare listen en lagen, waardoor Frederik zich tot dusver aan de vervulling van zijne belofte had weten te onttrekken.

Openlijk sprak hij zijn twijfel omtrent des keizers oprechtheid uit. Toen Frederik gezanten tot hem zond, om hem van den waren stand der zaken te onderrichten, weigerde hij die te ontvangen; in eene preek noemde hij Frederik een valsche slang, ja eindelijk slingerde hij hem zelfs den banvloek naar het hoofd.

Tegen deze vijandige aanvallen van den paus verdedigde Frederik zich op even heftige wijze. Hij verzekerde, dat hij, zoodra zijne gezondheid hersteld zou zijn, zijne gelofte vervullen en toonen zou, dat de bevrijding van het heilige graf hem nader aan het hart lag dan den paus, die geen ander doel had, dan de vorsten door middel van den ban in slaafsche gehoorzaamheid aan zijne macht te onderwerpen. Hij riep al de koningen en vorsten van Europa op, om zich te vereenigen ter vernietiging van de ondragelijke dwingelandij der pausen. »Niemand" zeide hij, »zal den ondergang ontkomen, die nalaat een wederrechtelijk bedreigden man bij te staan; wie dat nalaat, vergeet, dat waar het vuur reeds het huis van zijn buurman heeft aangetast, hij door hulp te verleenen eigenlijk tot zijne eigen redding werkzaam is."

Frederik liet het niet bij woorden, hij zond een gezant naar Rome, om de bevolking tegen den paus te wapen te roepen en een keizerlijk manifest voor te lezen, hetwelk de heftigste uitvallen tegen Gregorius IX bevatte.

Gregorius IX had, evenals vele zijner voorgangers, binnen Rome weinig vrienden, maar een groot aantal bittere vijanden. De keizerlijke gezant ontving dan ook verlof van den senaat, om het keizerlijk manifest aan het verzamelde volk voor te lezen. De Romeinen kwamen in opstand. Het sein hiertoe gaf het aanzienlijk geslacht der Frangispani, hetwelk Frederik met zijne gewone sluwheid, door het opdragen van rijksleenen aan zijne leden, voor zijne belangen had weten te winnen. Toen Frederik ten tweeden male een plechtig gezantschap naar Rome zond en op gebiedenden toon den paus tot verzoening uitnoodigde, toen Gregorius elke toenadering vol trots van de hand wees, ontstond er een nieuw oproer. Omstreeks Paschen van het jaar 1228 werd de paus zelfs genoodzaakt de heilige stad te verlaten.

Thans kon Frederik openlijk verklaren, dat de schuld van den opnieuw uitgebroken twist tusschen de geestelijke en de wereldlijke macht niet aan hem, maar aan den paus lag, die de hem aangeboden vriendschapshand had afgewezen. Ten einde de geheele wereld te toonen, hoe onrechtvaardig hij door den paus in den ban gedaan was, besloot de keizer thans inderdaad den kruistocht te ondernemen. Hij hief met dit doel eene bijzondere belasting van de baronnen en geestelijken; den hertog Reinoud van Spoleto benoemde hij tot rijksbestierder en hoewel de paus en Jan Brienne, die sinds lang met zijn schoonzoon in oneenigheid leefde, zich tot een aanval op Napels en Sicilië toerustten, hoewel keizerin Jolantha stierf en daardoor alle aanspraken van haar echtgenoot op het koninkrijk Jeruzalem vervallen waren, liet Frederik zich door dit alles niet van zijn plan afbrengen. Den 10en Augustus 1228 scheepte hij zich in, om den kruistocht te aanvaarden en den 8sten September landde hij te St. Jean d'Acre.

ZEVEN EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Grieksche keizerrijk. Alexius I Comnenus. Hachelijke toestand des rijks. Alexius' wijs bestuur. Keizer Kalojohannes. Zijne zachte en tevens krachtige regeering. Emanuel I. Des keizers ridderlijke daden. Alexius II. Avontuurlijke lotgevallen van Andronicus. Opstand van Andronicus. De Latijnen te Constantinopel vermoord. Schrikbewind van Andronicus. Zijn val en dood. Einde van de dynastie der Comnenen.

Eer wij keizer Frederik II op zijn kruistocht volgen, moeten wij een blik werpen op de geschiedenis van het Grieksche keizerrijk en het Oosten.

In de dagen van den eersten kruistocht regeerde te Constantinopel — gelijk onze lezers zich herinneren — keizer Alexius I Comnenus (1081—1118). Het leven van dezen keizer is ons door zijne dochter Anna geschetst. Hoewel het niet te ontkennen valt, dat de dochter bij die beschrijving hare pen al te zeer door hare liefde en bewondering voor haar vader heeft laten besturen, stemmen toch andere berichten uit dien tijd grootendeels met de voorstelling van Anna Comnena overeen.

Alexius was geen alledaagsch man. Hij verhief het in vele opzichten diep gezonken rijk tot nieuwen roem en luister, hoewel hij het bewind in een zeer hachelijk tijdperk voerde, en zoowel met binnenlandsche onlusten als met buitenlandsche vijanden aanhoudend te kampen had.

Robert Guiscard en zijn zoon Bohemund, de dappere Normandische hertogen, waren gevaarlijke vijanden. De woeste volksstammen der Petschenegen en Rumanen teisterden de provinciën met hunne roofzieke invallen; in het Oosten vielen de Seldschukken de Grieksche bezittingen in Azië aan: zij veroverden Nicaeä en Iconium.

Zelfs de kruislegers, die tot bescherming van het Christendom te velde trokken, waren voor het Grieksche keizerrijk eene ware plaag. Zij droegen er niet weinig toe bij om de macht van het rijk te ondermijnen, en lieten bovendien te Constantinopel eene bevolking achter, welke door de keizers niet dan met groote moeite in toom kon worden gehouden.

Vele kruisvaarders toch zetten zich in de hoofdstad van het Grieksche rijk neder, en gaven hun plan, om tegen de Turken te vechten, op; anderen keerden na den ongelukkigen kamp tegen de Saracenen niet naar hun vaderland terug, waarvan zij sinds lang vervreemd waren. Zij kozen insgelijks de weelderige Grieksche hoofdstad tot hunne woonplaats. Zoo trof men te Constantinopel de vertegenwoordigers van bijna alle natiën der wereld in bonte mengeling aan.

Het nationale karakter der Grieken ging in de keizerlijke residentie geheel verloren; gansche straten werden door Venetianen, Genueezen en Pisanen bewoond, die zich hier in het belang van hunnen handel gevestigd hadden en onder hunne eigen rechtbanken stonden; in andere straten hadden zich de kruisvaarders — en zeker niet het beste gedeelte hunner — neergezet; elders woonden zelfs Turken en Arabieren, die zonder weerzin geduld werden, omdat zij den handel met hun vaderland levendig hielden; dewijl zij hunne

eigen moskeeën mochten hebben, moest men natuurlijk den Latijnen ook de uitoefening van den Roomsch-Katholieken eeredienst toestaan.

Slechts zelden vermengden Grieken en Latijnen zich met elkaar, hoe dicht zij ook in elkanders nabijheid woonden. Integendeel ontstond er tusschen hen meer en meer een nationale haat, die niet zelden aanleiding gaf tot bloedige straatgevechten.

Hoe Alexius door zijne geslepen staatkunde de gevaren wist af te wenden, die uit de kruistochten voor zijn rijk konden voortvloeien, hebben wij reeds vroeger verhaald. Hij verwierf zich door de vaak bedriegelijke list, welke hij tegenover de ruwe onbeschaamdheid der kruisvaarders stelde, in gansch Europa den naam van een volleerd huichelaar. Geheel onverdiend was zeker die naam niet, daar zelfs zijne naaste bloedverwanten geen vertrouwen stelden in zijne waarheidsliefde.

Toen hij met den dood worstelend op het ziekbed lag, kwam zijne gemalin Irene tot hem met het verzoek om de gemaakte bepalingen omtrent de troonsopvolging ten gunste van Anna Comnena te veranderen. Alexius hief het hoofd op; hij weigerde dat verzoek in te willigen, sprak in vrome bewoordingen over de ijdelheid dezer wereld en vermaande zijne gemalin om van die ijdelheid afstand te doen. Verontwaardigd riep Irene uit: »Gij sterft gelijk gij geleefd hebt, als een huichelaar!"

Na Alexius' dood nam zijn oudste zoon Johannes (1118—1143) terstond de teugels van het bewind in handen. Hij trok van den vinger zijns vaders den keizerlijken zegelring, waardoor hij zich op zinnebeeldige wijze tot diens opvolger verklaarde. Wel poogde Anna Comnena zich van den troon meester te maken, door eene samenzwering tegen haar broeder in het leven te roepen, doch haar plan werd ontdekt.

Volgens de gestrengheid der wet had Anna haar leven en hare bezittingen verbeurd, doch haar broeder schonk haar genade.

Johannes was een man van eene kleine gestalte, met grove trekken en eene donkere gelaatskleur. Aan zijn leelijkheid had hij den spotnaam Kalojohannes, de schoone Johannes, te danken.

In dat leelijk lichaam woonde een sterke geest. Kalojohannes wordt door de geschiedschrijvers van dien tijd te recht als de grootste en beste der Comnenen geroemd. Hij blonk niet alleen door werkzaamheid als regent maar ook door dapperheid in den oorlog uit. Zijne liefde voor recht en billijkheid verloochende hij nooit, zijne zachtmoedigheid was bewonderenswaardig. Gedurende zijne vijfentwintigjarige regeering werd in het Griekssche rijk de doodstraf afgeschaft, terwijl vele andere vorsten van dien tijd met elkander in wreedheid wedijverden.

De zachtmoedige keizer was evenwel te gelijker tijd een dapper en onverschrokken krijgsman. Het gelukte hem, de Turken van den Hellespont en den Bosporus te verdrijven; den sultan van Iconium ontnam hij zijn geheel gebied, met uitzondering van de hoofdstad; de barbaarsche volken joeg hij naar de gebergten terug. Aan het hoofd zijner zegevierende legers trok hij van Constantinopel naar Antiochië en Aleppo. Meer dan eens bewonderden thans de Latijnen de dapperheid der Grieken, terwijl zij tot dusver niets dan minachting hadden gekoesterd voor de ontaarde afstammelingen eener groote natie.

De zegepralende loopbaan des keizers werd door een ontijdigen dood afgebroken. Op de jacht kwetste Kalojohannes zich aan een vergiftigden pijl en die slechts lichte wonde veroorzaakte zijn dood.

Emanuël I, (1143—1180) zijn zoon en opvolger, wordt als een ridder zonder wederga geroemd. Hoewel te midden van al de weelde van het keizerlijk paleis opgevoed, was hij opgegroeid tot een krachtig man, wiens ijzeren lichaam eene waarlijk reusachtige spierkracht bezat; zelfs met Richard Leeuwenhart van Engeland durfde hij zich meten. Zoo groot was zijne

kracht en zijne geoefendheid in het behandelen der wapenen, dat de meestberoemde krijgsheld van zijn tijd, Raimund, dien men den Hercules van Antiochië noemde, niet in staat was de lans en het schild van den Griekschen keizer te hanteeren. De heldendaden, die van hem verhaald worden, grenzen bijna aan het ongelooflijke. Zoo verhaalt Gibbon, dat hij zich bij zekere gelegenheid door eene Turksche ruiterbende van 500 man heensloeg, zonder andere hulp dan zijn broeder en zijn getrouwen schildknaap. In een oorlog tegen de Hongaren rukte hij in zijn ongeduld den banierdrager het vaandel uit de hand, en stormde bijna geheel alleen de brug over, die hem van den vijand scheidde. Eens doodde hij met eigen hand 40 barbaren en keerde naar de legerplaats terug, vier Turksche gevangenen met zich sleepend, die hij aan zijn zadelknop had vastgemaakt. Steeds was hij bereid om een tweegevecht uit te lokken of aan te nemen en zelfs de reusachtigste kampioenen, die zich met hem durfden meten, werden òf door zijne onweerstaanbare lans doorboord òf door zijn zwaard in tweeën gehouwen.

Emanuël was een bewonderaar van de Europeesche ridderschap. Hij vereenigde een aantal ridders rondom zijn persoon, hij eerde hunne dapperheid en poogde hen in dit opzicht op zijde te streven. Aan zijn hof leefde onder anderen de beroemde Koenraad van Montferrat, die zich te Constantinopel tot ridder vormde.

De geheele regeering van Emanuël was eene aaneenschakeling van gevechten, deels in Europa, deels in Azië. Hier streed hij tegen de Saracenen, daar tegen de Noormannen van Sicilië, elders weer tegen de woeste volksstammen, die aan de oevers van den Donau woonden, tegen de Hongaren, Serben en de Rumenische horden.

Zijn dappere veldheer, Michaël Palaeologus, bracht de Grieksche wapenen weder zegevierend naar Italië over, doch de voordeelen, welke hij behaalde, waren niet duurzaam, daar zijn onbekwame opvolger in den strijd tegen Willem I van Sicilië leger en vloot verloor.

Emanuëls werkzaamheid bepaalde zich uitsluitend tot den oorlog; om zijn leger te kunnen bezoldigen ledigde hij de welgevulde schatkist zijns vaders tot op den bodem en legde hij het volk ondragelijke belastingen op. Wanneer hij niet met zijne troepen te velde lag, gaf hij zich over aan eene weelderige leefwijze en aan de overspelige omarming van zijne nicht Theodora.

Emanuël was tweemaal gehuwd; de eerste maal met Irene, de schoonzuster van Koenraad III van Duitschland, de tweede maal met de schoone en lichtzinnige Maria, de dochter van Raimund van Antiochië. Bij zijn dood, in het jaar 1180, werd hij opgevolgd door zijn zoon uit het tweede huwelijk, Alexius II (1180—1183). Deze was, toen hij den troon beklom, een knaap van 10 jaar; zijne lichtzinnige moeder voerde voor hem het bewind en deelde dat met haar boel, den protosebastus Alexius.

Maria bekommerde zich evenmin om de opvoeding van den jongen keizer als om de regeeringszaken. Zij liet toe, dat de gehate Latijnsche ridders, die sinds Emanuëls tijd een overwegenden invloed op den gang der zaken in het Grieksche rijk uitoefenden, hunne ambten op de willekeurigste en overmoedigste wijze tot onderdrukking van het volk misbruikten. In alle zaken van het staatsbestuur heerschte de grootste wanorde; het volk zag daarom met brandend verlangen uit naar een krachtig regent, want het begreep, dat de zwakke hand van een knaap niet in staat was de teugels van het bewind te voeren.

De algemeen heerschende ontevredenheid verleende aan een aanverwant van het keizerlijke huis den moed om zich als mededinger naar de kroon op te werpen. Andronicus, een volle neef van den overleden Emanuël, had eene stormachtige en avontuurlijke jeugd doorleefd. Daar hij zich evenzeer door schoonheid, dapperheid en rijke talenten als door trouweloosheid, wreedheid en gewetenloosheid onderscheidde, was hij gedurende de regeering van Ema-

nuel door dezen beurtelings met eerbewijzen overladen of vervolgd, dewijl hij nu eens het rijk gewichtige diensten bewees, dan weer zich aan verraad, zelfs aan aanslagen op Emanuëls leven schuldig gemaakt had.

Jarenlang moest hij in den kerker zuchten, totdat hij daaruit eindelijk, nadat zijne eerste poging om te ontvluchten mislukt was, op de listigste wijze wist te ontsnappen. Het zou ons te ver afleiden, indien wij de avontuurlijke lotgevallen van Andronicus in alle bijzonderheden wilden verhalen. Wij vermelden alleen, dat hij, na het plegen van een aantal misdaden, zich eindelijk diep voor den keizer verootmoedigde en van hem vergiffenis ontving. Zijn doodelijke haat tegen Emanuël bleef evenwel onverzwakt bestaan, al was hij ook genoodzaakt zijne vijandige gezindheid achter het masker van trouwe gehechtheid aan den keizer te verbergen.

Toen na Emanuëls dood het regentschap van Maria en haar boel de grootste ontevredenheid in den boezem des volks had doen ontstaan, trok Andronicus van deze treurige omstandigheid in zijn belang partij; hij stelde zich aan het hoofd der muitzieke soldaten. Een ieder, die eene klacht tegen de keizerin en hare vrienden of tegen de gehate Latijnen had in te brengen, vond bij hem een geopend oor.

Aan het hoofd van eene bende misnoegden rukte hij naar Constantinopel op. Overal, waar hij verscheen, werd hij door het volk als bevrijder begroet. In de hoofdstad zelf was intusschen een opstand uitgebroken, de burgers openden voor den overwelliger de poorten en snelden hem vol blijdschap te gemoet.

De protosebastus Alexius werd gevangengenomen en aan Andronicus uitgeleverd, die hem de oogen liet uitsteken. Bijna scheen het, dat het regentschap zonder bloedvergieten omvergeworpen zou worden. Dit zou ook het geval zijn geweest, indien niet de Latijnsche ridders de wapenen hadden opgevat, om den jongen keizer en zijne moeder te beschermen. Doch zij waren niet sterk genoeg in aantal om Andronicus langen tijd het hoofd te kunnen bieden. Het grauw der hoofdstad maakte met het leger van den laatste gemeene zaak. Na een dapperen tegenstand delfden de Latijnen tegenover het vereenigde leger en volk het onderspit.

Thans gaf zich de lang gekoesterde nationale haat der Grieken tegen de Latijnen op eene afschuwelijk wreede wijze lucht. Het gemeen drong in de door hen bewoonde straten door en hieuw alle Latijnen, die het in handen kreeg, zonder onderscheid van ouderdom of kunne, neer. Het Latijnsche kwartier werd in de asch gelegd; de Katholieke geestelijken werden tot in de kerken vervolgd en vermoord en de zieken in de hospitalen verbrand. Vier duizend Latijnen werden in het leven gespaard, maar als slaven aan de Turken verkocht.

De Grieksche priesters en monniken vuurden zelf het volk tot den moord aan; zij zonden een danklied ten hemel, toen het hoofd van den pauselijken legaat, van den romp gescheiden en aan den staart van een hond gebonden, onder het hoongelach der menigte door de straten gesleept werd. Een Latijn te dooden gaf, volgens de uitspraak der Grieksche priesters, aanspraak op de eeuwige zaligheid.

Slechts een klein gedeelte der Latijnsche ridders ontkwam aan moord of aan de gevangenschap, zij namelijk, die zich bij het uitbarsten van den strijd voorzichtig op de schepen teruggetrokken hadden. Zij namen eene bloedige wraak door de Grieksche kuststeden te verwoesten. Hun haat trof bovenal de Grieksche priesters en monniken, die zij op dezelfde wreede wijze verminkten en doodden, als in Constantinopel met de Roomsche priesters geschied was.

Na hun terugkeer in Italië en de overige landen van Europa, schilderden de Latijnen zoowel den rijkdom als de zwakheid van het Grieksche rijk en de schandelijke ondeugden der Grieken met de sprekendste kleuren. Tengevolge van die beschuldigingen, won het denkbeeld, dat een kruistocht tegen de Grieken niet minder verdienstelijk was dan een tocht tegen de Saracenen, algemeen in Frankrijk en Italië veld.

Met een vreeselijk bloedbad had Andronicus zijne regeering, die hij ter bescherming van den jongen keizer aanvaard had, ingewijd en in denzelfden geest zette hij zijn bewind voort.

Alle aanhangers des keizers en der keizerin Maria werden door beulshanden omgebracht, de daardoor opengevallen ambten schonk hij aan zijne volgelingen.

Een zijner eerste slachtoffers was de keizerin Maria. Hij daagde haar voor eene rechtbank, die uit blinde werktuigen van den overweldiger was samengesteld. De jonge keizer werd gedwongen het doodvonnis zijner moeder te onderteekenen.

Andronicus stelde zich niet met den dood der ongelukkige vrouw tevreden; hij gaf haar in den kerker aan de bespotting van het gemeen prijs en liet haar vervolgens op de smadelijkste wijze ombrengen.

Weldra bevredigde de titel van voogd des jongen keizers den eerzuchtigen man niet meer. Eerst liet hij zich tot medekeizer benoemen, doch nauwelijks was dit geschied, of hij wist te bewerken, dat de staatsraad, die uit zijne werktuigen bestond, de afzetting en het doodvonnis van den jongen keizer, zonder een zweem van recht of reden uitsprak. Reeds in den daaropvolgenden nacht werd Alexius met een boogkoord gewurgd.

Andronicus stiet het lijk van den beklagenswaardigen knaap met den voet: »Uw vader was een schurk, uwe moeder eene lichtekooi en gij waart een gek!" In die woorden gaf de nieuwe keizer aan zijn haat tegen het geslacht van Emanuël lucht.

Andronicus regeerde van nu af (1183—1186) met dezelfde wreedheid, waarvan hij reeds in het begin van zijn regentschap blijk had gegeven. Het ééne doodvonnis volgde op het andere. Dewijl deze meestal rijke en aanzienlijke lieden troffen, dewijl Andronicus juist tegenover de lagere volksklassen zich een goed en bekwaam regent betoonde, gelukte het hem, zich eenigen tijd op den troon te handhaven. Men roemt zijne onverbiddelijke gestrengheid jegens de hebzuchtige grooten, zijne rechtvaardigheid en voorkomendheid jegens de armen. Hij duldde geene omkooperij, geen plichtverzuim bij zijne ambtenaren; door het ondernemen van grootsche bouwkundige werken bevorderde hij nijverheid en kunst; de geleerden spoorde hij door beloonings tot het voortzetten van hun onderzoek aan, bovenal bevorderde hij de studie der oude classieken, met wier werken hij zelf zich gaarne onledig hield.

Het Grieksche volk zou wellicht nog langer het bewind van den keizer zonder tegenstand verdragen hebben, indien hij tegen de buitenlandsche vijanden met voordeel gestreden had; doch dit was niet het geval. Cyprus ging voor het rijk verloren: Isaäc Comnenus, die later door Richard Leeuwenhart onderworpen werd, wierp zich hier tot keizer op. Koning Willem II van Napels en Sicilië voerde een bloedigen oorlog tegen de Grieken. Een Siciliaansch leger veroverde de belangrijke stad Thessalonica, wier inwoners bijna allen vermoord werden, en rukte zelfs tegen Constantinopel op. Hoewel de vijandelijke troepen reeds in de nabijheid der hoofdstad stonden, ging Andronicus nog steeds voort, de aanzienlijkste mannen aan het zwaard van den beul over te leveren. Door zijne wreedheid werd hij zelf de oorzaak van zijn val.

Isaäc Angelus, die in de vrouwelijke linie van Alexius Comnenus afstamde, leefde te Constantinopel in stille afzondering, die hem echter op den duur niet tegen den haat van den keizer en zijne creaturen beveiligde. Hij was, evenals zoovele rijksgrooten, ter dood gedoemd; in zijn wanhoop doodde hij een der tegen hem afgezonden beulen, en vluchtte in de Sophiakerk. Zijne aanhangers verzamelden zich hier rondom hem en besloten, hun leven zoo duur mogelijk te verkoopen.

Gedurende den nacht groeide die bende aan, met het aanbreken van den dag drong zij uit de kerk de stad binnen en weldra brak een algemeen oproer uit.

De gevangenissen werden opengebroken; Isaäc Angelus werd door zijne aanhangers, in weerwil van zijn tegenstand, tot keizer verheven en op den troon geplaatst.

Andronicus bevond zich in dien tijd juist op een der liefelijke eilanden van de Propontis, om zich hier ongestoord aan zingenot te kunnen overgeven. Nauwelijks drong het bericht van den opstand tot hem door, of hij begaf zich op weg, om de schuldigen te straffen. Doch toen hij te Constantinopel aankwam, zag hij, dat hij door geweld niets meer uitrichten kon. Hij kondigde eene algemeene amnestie af, hij bood zelfs aan, toen hij bemerkte, dat men daarmede niet tevreden was, ten gunste van zijn zoon van den troon afstand te doen. Ook dit voorstel werd van de hand gewezen.

Alleen de vlucht kon hem redden; hij wist dan ook een schip te bereiken, maar het geluk had zijne zijde verlaten. Wind en golven waren hem tegen, een vijandelijke brigantijn haalde de keizerlijke galei in. Andronicus werd gevangengenomen en met ketenen beladen voor Isaäc Angelus gebracht.

De anders zoo dappere man had in den nood zijn moed geheel en al verloren; hij smeekte om zijn leven, maar al zijne beden waren vruchteloos.

Isäac Angelus achtte een proces en eene gewone terechtstelling te hoog eene eere voor den wreedaard: hij gaf hem aan het grauw der hoofdstad over, opdat dit zijne woede aan hem koelen zou. Andronicus werd onder den hoon en spot der menigte door de straten gesleept, zijne talrijke vijanden vergezelden hem. Een ieder, die den dood van een vriend of bloedverwant te wreken had, nam deel aan de marteling van den gevangene. Men wilde zijn lijden zoo lang mogelijk rekken, een voor een werden zijne haren uitgetrokken en zijne tanden uitgebroken, vervolgens werd één zijner oogen uitgestoken en één arm afgehouwen; schrijlings werd hij op een kameel gezet en andermaal door de stad rondgevoerd. Hierop hing men hem bij de beenen op tusschen twee zuilen, welke de beeltenis van een wolf en een zwijn droegen. Twee Italianen maakten ten laatste een einde aan zijne marteling, door hem met hunne zwaarden den genadeslag te geven.

In zijn langdurigen en smartelijken doodstrijd sprak Andronicus slechts deze woorden: „O Heer! ontferm u over mij! Waarom wilt gij een geknakt riet verbreken?" Zoo stierf de laatste vorst uit het geslacht der Comnenen.

ACHT EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Isaäc II Angelus. Tegenspoed der Grieken. Stichting van het rijk der Bulgaren. Val van den keizer. Alexius III Angelus. Vlucht van prins Alexius. Bemoeiingen van paus Innocentius III in het belang van een kruistocht. Kruistocht, door de Fransche kroonvazallen en de republiek Venetië ondernomen. Hendrik Dandolo. Verovering van Zara. Prins Alexius in het kamp der kruisvaarders. Kruistocht tegen het Byzantijnsche rijk. Belegering van Constantinopel. Vlucht van Alexius Angelus. Isaäc Angelus op den troon hersteld. Twist tusschen de Grieken en Latijnen. Brand te Constantinopel. Alexius Murzuflus. Constantinopel door de Latijnen bestormd. Kostbare buit.

Isaäc II Angelus, de opvolger van Andronicus, had alleen in eene opwelling van het oogenblik en in doodsgevaar den moed gehad om zich tegen de door Andronicus afgezonden moordenaars te verdedigen. Overigens was hij niets anders dan een verwijfde lafaard, die in woeste brasserijen zijn eenig levensgenot vond.

Aanvankelijk was de fortuin hem gunstig. De vloot der Sicilianen werd door een storm vernield en het leger leed de nederlaag; doch deze voorspoed was niet duurzaam, want Isaäc was volstrekt niet de man, om het Grieksche leger met nieuwen moed te bezielen, zelfs was hij niet eens in staat keizer Isaäc van Cyprus tot onderwerping te dwingen. Zijne troepen werden door dezen vorst verslagen; niet minder ongelukkig streed hij tegen de Bulgaren, welke de dwaze keizer door ondragelijke belastingen als het ware tot opstand aandreef.

Onder Peter en Asan, twee opperhoofden uit het geslacht der oude koningen, kwamen de Bulgaren in opstand; zij stichtten een nieuw rijk, van waar uit zij de naburige Grieksche provinciën evenals vroeger te vuur en te zwaar affliepen.

Isaäc Angelus verloor ten gevolge van zijne lafhartigheid en werkeloosheid weldra de achting van zijn volk. Zijne trouweloosheid tegenover Frederik Barbarossa, aan wien hij zich toch ten laatste moest onderwerpen, maakte hem ook in het Oosten gehaat.

Na aldus gedurende tien jaar op weinig eervolle wijze de teugels van het bewind te hebben gevoerd, werd de zwakke keizer door zijn eigen broeder Alexius III Angelus, in het jaar 1195 van den troon gestooten, van het gezicht beroofd en in een klooster opgesloten, waarin hij zijne overige levensdagen als gevangene zou moeten slijten. Alexius III Angelus (1195—1213) was geen beter regent dan zijn broeder, hij bracht zijn tijd grootendeels in ledigheid en zwelgerij door. Evenals Isaäc was hij lafhartig van aard, hij bezat den moed niet eens om zijne misdaad geheel te volvoeren, want terwijl hij zijn broeder ten val bracht, hem de oogen deed uitsteken en in den kerker werpen, liet hij zijn gevaarlijksten vijand in het leven.

De zoon van Isaäc Angelus namelijk was op het tijdstip, waarop zijn vader de kroon verloor, een knaap van 12 jaar. Hij scheen niet gevaarlijk, de keizer spaarde hem dus in het leven; wel deed hij hem streng bewaken, doch de jongeling wist te ontvluchten en vond eene veilige schuilplaats op het eiland Sicilië; van hier ging hij naar Rome tot paus Innocentius, vervolgens nam hij eene uitnoodiging aan van zijne zuster Irene, de gemalin van den Duitschen koning Philips, wijl hij hoopte in Duitschland bescherming en hulp tegen zijn oom te zullen vinden.

Juist in deze dagen rustte Frankrijks ridderschap zich tot een nieuwen kruistocht toe. Paus Innocentius III had reeds in de eerste jaren zijner regeering de volken van het Westen ten dringendste opgeroepen, om het kruis aan te nemen, daar na Saladijns dood de stand der zaken in het Oosten voor een nieuwen kruistocht gunstig schenen. De woorden des pausen vonden echter bij de voornaamste westersche vorsten slechts weinig weerklank.

Koning Frederik II was nog een kind, om wiens erfdeel in Duitschland Philips en Otto IV streden, de strijd der Welfen en der Ghibellijnen was daar opnieuw ontbrand. Koning Philippus Augustus van Frankrijk had winst gedaan met de ervaring, welke zijn pas volbrachte kruistocht hem had opgeleverd, en voelde weinig opgewektheid om voor de tweede maal zijn vaderland te verlaten en gevaarlijke avonturen te gemoet te gaan. Wel bracht hij een vast fonds ter bevrijding van het heilige land bijeen, doch hij weigerde zich zelf aan het hoofd van den kruistocht te plaatsen.

Evenmin kon Richard Leeuwenhart van Engeland worden overgehaald om het kruis aan te nemen. Toen de onversaagde kruisprediker Fulko van Neuilly hem eens ernstig vermaande om zijne drie dochters, de trotschheid, de hebzucht en de ongebondenheid te laten varen, alleen voor de heilige moeder, de kerk, te leven en zich geheel aan den dienst des Heeren te wijden, antwoordde Richard lachend: »Welaan, ik wil van mijne drie dochters scheiden, en haar den waardigsten schenken: mijne trotschheid geef ik den Tempelridders, mijne hebzucht den Cisterciënzen en mijne losbandigheid den prelaten."

Alleen aan de Fransche kroonvazallen was Fulko's schitterende welsprekendheid niet verspild. Toen hij in het jaar 1199, bij gelegenheid van een prachtig tornooi in Champagne, de ridders tot bevrijding van het heilige graf opriep, maakte zijn woord zulk een diepen indruk, dat het grootste deel der vorsten en ridders deels onmiddellijk, deels eenigen tijd later het kruis aannam.

Als hoofd der onderneming trad de jonge en rijke graaf Thibaut van Champagne op. Met hem besloten graaf Lodewijk van Blois, de rijk geworden ketterverwolger graaf Simon van Montfoort, de bisschop van Troyes en de maarschalk van Champagne Godfried van Villehardouin tot den tocht naar het heilige land. Deze laatste heeft ons in afschuwelijk slecht Fransch eene beschrijving van dezen kruistocht nagelaten. Eenigen tijd later namen ook graaf Boudewijn van Vlaanderen en Henegouwen en graaf Hugo van St. Paul, het kruis aan.

Bij de vorsten en ridders, die besloten hadden deel te nemen aan dezen nieuwen kruistocht, gaf de vraag, welken weg men zou inslaan, aanleiding tot ernstige beraadslagingen. Bijna al de vroegere legers der kruisvaarders, die beproefd hadden over land Palestina te bereiken, waren te niet gegaan. De vorsten kwamen derhalve tot het besluit, den weg ter zee, als den veiligste te kiezen. In Frankrijk konden zij intusschen het hiertoe vereischte aantal schepen niet bijeen brengen, derhalve moesten zij zich wenden tot de Italiaansche zeesteden, en wijl Genua en Pisa met elkander in oorlog gewikkeld waren, bleef alleen de republiek Venetië over. Naar deze stad werden zes ridders afgezonden, om over de voorwaarden van transport te onderhandelen.

Venetië was de beheerscheres der zee in het oosten. De republiek had zich reeds tot een hoogen trap van macht en aanzien verheven. Hare heerschappij strekte zich over een deel van Istrië en Dalmatië, alsmede over eenige steden langs de Syrische kust, uit.

Aan het hoofd der republiek stond in dien tijd de grijze doge *) Hendrik Dandolo, die ofschoon hij reeds 93 jaar oud en daarbij blind was, toch nog al de oorlogszuchtige neigingen van den jongeling met de eerzucht van den man in zich vereenigde. Met hem traden de gezanten der Franschen in onderhandeling.

De doge toonde zich bereid het verzoek der gezanten in te willigen; hij beloofde dat in het volgende jaar, wanneer het leger der kruisvaarders zich te Venetië zou vereenigen, een genoegzaam aantal vaartuigen voor 4500 paarden en 9000 knapen, en bovendien een toereikend aantal schepen van andere soort voor de ridders en 200,000 man voetvolk gereed zouden zijn; de republiek zou het leger gedurende 9 maanden van levensmiddelen voorzien en de troepen doen overvoeren naar elke kust, waar de kruisvaarders zouden wenschen te landen. Bovendien zou de vloot begeleid worden door een eskader van 50 galeien; hiervoor verlangde de doge, dat de kruisvaarders hem vóór de afvaart de som van 85,000 mark zilver zouden betalen en dat het te veroveren grondgebied en alle buit zoowel te land als ter zee tusschen de bondgenooten gelijkelijk zou verdeeld worden.

Hoe hard deze voorwaarden ook waren, toch zagen de gezanten zich genoodzaakt ze aan te nemen; de bevolking van Venetië werd bijeengeroepen; zij keurde het verdrag goed. De gezanten konden huiswaarts keeren, om de noodige voorbereidende maatregelen te treffen. Thans begon men zich met den meesten ijver tot den kruistocht toe te rusten; voor eene korte poos werden de toebereidselen echter afgebroken, wijl graaf Thibaut van Champagne, die de aanvoerder van den tocht zou zijn, ziek werd en stierf.

*) De stad Venetië bezat reeds toen een aristocratisch-republikeinschen regeeringsvorm. Aan het hoofd van het bewind stond de doge, met zeer beperkte macht; nevens hem waren geplaatst 6 edelen, die zijne handelingen bewaakten, de raad der veertigen en eene wetgevende vergadering, samengesteld uit 450 volksvertegenwoordigers.

In zijne plaats werd de dappere markgraaf Bonifacius van Montferrat tot opperbevelhebber gekozen.

De vorsten en ridders kwamen langzamerhand in Italië bijeen; zij spanden al hunne krachten in, om de bedongen geldsommen op te brengen. Elk der kruisvaarders zou zijn deel leveren; de vorsten en ridders verkochten hunne gouden en zilveren sieraden, en toch kon men slechts met de uiterste moeite 51,000 mark bijeenbrengen. Dit was den doge juist naar den zin! Hij zag zijne hoop vervuld, want nu waren de kruisvaarders genoodzaakt genoegen te nemen met een voorslag, dien hij hun wilde doen.

De stad Zara in Dalmatië had de vaan des oproers opgestoken en was van Venetië afgevallen. De doge gaf thans den vorsten te kennen, dat hij de betaling van de bedongen som zoolang wilde uitstellen, totdat de kruisvaarders door de verovering van de eene of andere stad zich het noodige geld daartoe verschaft hadden: uit dankbaarheid hiervoor moesten zij echter vóór hun tocht naar Palestina de stad Zara onder het gezag van Venetië terug brengen; dan wilde hij zelf het kruis aannemen en hen naar het Oosten volgen.

Wel verklaarde de paus zich tegen eene dergelijke onderneming, wel bedreigde hij zelfs hen, die hunne wapenen tegen Christenen in plaats van tegen de ongeloovigen zouden keeren, met den ban, doch daar de Venetianen op geene andere wijze tot uitstel van de betaling te bewegen waren, bekommerde men zich om de bedreigingen van den paus niet: Zara werd reeds na vijf dagen veroverd en geplunderd.

Intusschen was het koude jaargetijde ingetreden; het scheen voor het oogenblik te gewaagd den tocht voort te zetten, weshalve de kruisvaarders gereedelijk besloten, hunne winterkwartieren in Dalmatië op te slaan.

Te Zara verscheen in het kruisleger Alexius, de zoon van den onttroonden Isaäc Angelus. Ondersteund door den doge Hendrik Dandolo en door Bonifacius van Montferrat, wendde Alexius zich tot de vorsten en smeekte hen, dat zij hem en zijn onttroonden vader hulp zouden verleenen tegen den overweldiger. Reeds te Venetië had hij beproefd, de vorsten voor zijne zaak te winnen, ditmaal echter slaagde hij beter. Wel weigerden vele ridders en vorsten, deel te nemen aan een tocht naar Constantinopel; wel deed paus Innocentius andermaal zijne anders zoo machtige stem weerklinken, om den strijd tegen Christenen te verbieden en dreigde hij zelfs wederom met zijn banbliksem, doch dit kon niet beletten dat de vorsten ten laatste het verzoek van Alexius inwilligden, wijl deze niet aarzelde, hun de uitlokkendste beloften te doen, wanneer de Grieksche keizerstroon voor hem en zijn vader heroverd werd. Namens hem zelf en zijn vader gaf hij de verzekering, dat de gansche Grieksche natie zich in het vervolg zou onderwerpen aan het rechtmatig oppergezag van den paus te Rome; slechts ééne kerk zou onder de Christenen bestaan. Hij nam verder de verplichting op zich, om den kruisvaarders 200,000 mark zilver te betalen, hen na de vermeestering van Constantinopel in persoon naar het Oosten te vergezellen, en bovendien gedurende een jaar 10,000 man en zijn leven lang 500 ridders ten dienste van het heilige land te stellen.

De doge en Bonifacius van Montferrat wisten te bewerken, dat deze zoo uitlokkende voorwaarden aangenomen werden; het gelukte hun thans een nog grooter aantal vorsten en ridders tot een aanvallend en verdedigend verbond met Alexius over te halen.

In het voorjaar van 1203 scheepte het leger der kruisvaarders zich naar Constantinopel in. Zulk eene vloot had sedert eeuwen de baren der Adriatische zee niet doorploegd. Zij bestond uit 120 schepen met vlakke boorden voor de paarden, 240 transportvaartuigen voor de troepen, 70 proviandschepen en 50 groote galeien, die toegerust waren om elken vijandelijken aanval met goed gevolg te weerstaan. Alle mogelijke oorlogswerktuigen en toestellen

tot het werpen van steenen en spietsen, welke bij de belegering van noode mochten zijn, waren mede in de vaartuigen geborgen.

Zonder stoornis bereikte de vloot de Aziatische kust, tegenover Constantinopel, waar zij het anker uitwierp.

Alexius III, de lafhartige keizer, verloor bij de tijding van de nadering des vijands den moed geheel en al; hij poogde in onderhandeling te treden, doch zijne voorstellen werden van de hand gewezen; het zwaard zou beslissen.

Op Constantinopel werd een aanval gewaagd; een der schepen deed den ontzaglijken ijzeren ketting springen, waarmede de haven was afgesloten. De vloot drong door in de binnenhaven, om aldaar de Grieksche schepen deels te verbranden, deels te overmeesteren.

De belegering begon. Een deel der stad werd door de Venetianen in brand gestoken, terwijl de muren door de kruisvaarders berend werden. Hoe dapper de bondgenooten echter ook streden, toch zou het hun bezwaarlijk gelukt zijn, Constantinopel te veroveren, indien de keizer niet tot volslagen radeloosheid ware vervallen. Hij raapte zijne schatten bijeen en nam als een lafaard de vlucht, zelfs met achterlating van zijn huisgezin. Door middel zijner schatten hoopte hij de barbarenhorden aan den Donau over te halen, om hem behulpzaam te zijn in de herovering van zijn rijk.

Na 's keizers vlucht haalde het volk den blinden Isaäc Angelus uit den kerker en plaatste hem weder op den troon.

De onderneming, die wegens hare vermetelheid bijna aan waanzin grensde, was gelukt; het kleine leger der kruisvaarders had een keizer, die in de sterkste stad van Europa over 70,000 soldaten te gebieden had, van den troon verjaagd en tot de vlucht genoopt!

Nauwelijks was Isaäc Angelus weder in het bezit zijner vroegere macht, of hij zond een gezantschap naar het leger der Latijnen. Hij maakte den vorsten bekend, dat hij de heerschappij opnieuw aanvaard had, en dat hij vurig verlangde zijn zoon in de armen te drukken en zijne redders te danken. Deze edelmoedige redders leverden echter het bewijs, dat zij niet geheel belangeloos hadden gehandeld, zij waren volstrekt niet geneigd den jeugdigen vorst aan zijn vader terug te geven, want zij beschouwden hem als gijzelaar voor het nakomen der gedane beloften. In plaats van hem te laten vertrekken, kozen zij uit hun midden vier gezanten, welke met den keizer zouden onderhandelen.

Isaäc ontving de gezanten der Latijnen met de meeste voorkomendheid. Toen zij hem hadden medegedeeld, welke beloften zijn zoon had gedaan, hernam de keizer: »Wel zijn deze voorwaarden hard om aan te nemen en moeilijk om te vervullen, doch het is van u niet te vergen, dat gij de maat uwer diensten en verdiensten overschrijdt." Niet alleen stond hij in voor de betaling van de ontzaglijke som gelds, maar tevens gaf hij de verzekering, dat de Grieksche kerk zich aan de Roomsche zou onderwerpen. Thans werd de jonge Alexius naar Constantinopel gevoerd en hier met zijn vader in de Sophiakerk plechtig tot keizer gekroond.

De jonge vorst, die aanvankelijk door het volk met gejubel was begroet, beleefde slechts weinig gelukkige dagen; de hem betoonde toegenegenheid veranderde zeer spoedig in een gloeienden haat, zoodra het volk met de bepalingen van het verdrag bekend werd. De priesters spoorden de menigte aan, om zich nimmer of nooit aan Rome's kerk te onderwerpen, zij predikten in de kerk tegen den keizer, die, wijl de schatkist ledig was, de gouden kerksieraden te gelde moest maken, om den Latijnen het bepaald bedrag te kunnen voldoen.

De overmoed en losbandigheid der kruisvaarders deed de algemeene verbittering nog meer toenemen. Zij gaf zich evenzeer lucht tegen de Latijnen, als tegen Alexius, wijl deze op vriendschappelijken voet met de vorsten omging, ja zelfs openlijk aan hunne drinkgelagen deel nam.

Ook had hij alle reden, om zijne bondgenooten te vriend te houden, wijl dezen hem behulpzaam moesten zijn in het onderwerpen van de provinciën, welke zijn vader tot nog toe niet hadden gehuldigd en in het afslaan van het leger, waarmede zijn oom in aantocht was.

De eendracht tusschen de Latijnen en de bevolking van Constantinopel kon bij dien wederzijdschen haat niet van langen duur zijn; weldra werd zij geheel verstoord door eene ongelukkige gebeurtenis, welke een gevolg was van den naijver der Latijnsche kooplieden, die in Constantinopel woonachtig waren, tegen de Mohammedanen, die zich insgelijks in de Grieksche residentie hadden nedergezet.

De Latijnen, naijverig op den aanwassenden rijkdom der Muzelmannen, spoorden de dweepzieke kruisvaarders aan, om de moskee te bestormen, tot welker opbouw den Muzelmannen vergunning was verleend.

Er ontstond eene hevige worsteling, want de Mohammedanen verdedigden hun godshuis en de Grieken stonden hun hierin bij. De Latijnen ontzagen zich niet, ettelijke huizen in brand te steken, waardoor een brand ontstond, die acht dagen lang in de eng gebouwde straten woedde en een groot deel der stad in de asch legde.

De woede des volks kende geene grenzen; de Latijnsche kooplieden zagen zich genoodzaakt de stad te ontvluchten.

De beide keizers, vader en zoon, verkeerden in den hachelijksten toestand; het volk vloekte hen, wegens hunne bondgenooten en dezen begonnen na de schermutseling lastig te worden, en eischten op trotsche wijze, dat het achterstallige geld zou worden uitbetaald, hoewel Alexius al het mogelijke beproefd had om de vereischte som bijeen te brengen. De vriendschap ging weldra in verklaarde vijandschap over.

Alexius had het vertrouwen van Constantinopels inwoners zoozeer verloren, dat, toen er opnieuw een twist met de kruisvaarders uitbrak, de Grieken vreesden, dat hun jeugdige keizer hen verraden zou.

Ook de oude Isaäc, die zich nog erbarmelijker en wankelmoediger aanstelde dan weleer, had allen invloed verloren; hij lag ernstig ziek, men kon iederen dag zijn dood te gemoet zien.

Den 25en Januari kwam eene groote volksmenigte in de zuilengangen der Sophiakerk bijeen; ook de senaat, de priesterschap en de ridderschap van Constantinopel waren bij die samenkomst tegenwoordig; men beraadslaagde over de vraag, of men een anderen keizer zou verkiezen. Tevergeefs brachten eenige meer bezadigden der opgeruide massa onder het oog, dat ieder nieuwgekozen keizer in den neteligsten toestand zou geraken, dewijl Alexius ongetwijfeld door de kruisvaarders tegenover hem ondersteund zou worden. De haat tegen den keizer, die zich reeds van alle standen der bevolking had meester gemaakt, was te diep geworteld, dan dat men het oor zou hebben geleend aan verstandigen raad; men besloot, Alexius af te zetten. Het was niet gemakkelijk een anderen keizer te vinden, want al de aanzienlijke mannen, tot wie het volk zich wendde, weigerden de kroon te aanvaarden; de stem der eerzucht verstomde bij het bijna zekere uitzicht op eene schandelijke nederlaag en een smadelijken dood.

Drie dagen lang werd aldus beraadslaagd; na verloop van dien tijd deed zich een keizer op in een jong, op avonturen belust man, Nicolaas Kanabus, die zich in de Sophia-kerk met het keizerlijk purper liet bekleeden.

Alexius zag de noodzakelijkheid in om zich met zijne vroegere bondgenooten, de Latijnen, weder te verzoenen; alleen door hunne ondersteuning kon hij in het bezit der kroon blijven. Hij zond derhalve een verren bloedverwant, Alexius Dukas, wien wegens zijne saamgegroeide wenkbrauwen, welke zijne oogen als het ware bedekten, de bijnaam Murzuflus gegeven was, als afgevaardigde naar het kamp der Latijnen.

Murzuflus had sinds lang een begeerigen blik op de kroon geworpen;

hij meende in staat te zijn den wankelenden troon te schragen. In den strijd der Grieken tegen de kruisvaarders had hij moedig alle gevaren gedeeld en hierdoor de achting zoowel van het leger als van het volk gewonnen. Niets kon hem dus meer welkom zijn, dan de hem thans opgedragen last. Wel begaf hij zich naar het kamp der Latijnen, wel knoopte hij onderhandelingen aan met den markgraaf Bonifacius van Montferrat, doch tevens maakte hij den inhoud der onderhandelingen in Constantinopel bekend en bracht hierdoor eene hevige gisting teweeg. Het gelukte hem den schatmeester en de lijfwacht van Alexius voor zich te winnen, en in verstandhouding met hen wist hij door te dringen tot in het slaapvertrek van den jongen keizer. Alexius ontving door hem het bericht, dat het volk ten gevolge der aangeknoopte onderhandelingen tot oproer was overgeslagen, dat de lijfwacht aan de poorten van het paleis er op aandrong, dat de keizer zou worden uitgeleverd, en verklaard had, den verrader in stukken te willen houwen. Alexius vertrouwde op het woord van zijn bloedverwant en vriend; hij volgde Murzuflus, die beloofde hem te zullen redden, naar een afgezonderd vertrek, doch vond hier in plaats van de vrijheid, boeien en gevangenschap.

Murzuflus stelde zich in het bezit der kroon; zonder tegenstand te ontmoeten, werd hij door volk en leger gehuldigd. De onbeduidende Nicolaas Kanabus werd door zijne aanhangers verlaten en insgelijks tot den kerker verwezen. De oude keizer Isaäc Angelus stierf van hartzeer over de gevangenschap van zijn zoon.

Murzuflus deed den strijd tegen de Latijnen terstond met nieuwe kracht herleven; hij deed zich kennen als een man van onversaagde dapperheid; doch veldheerstalent bezat hij niet, en hierdoor liepen zijne ondernemingen meestal ongelukkig af. Toen de toestand der Grieken met elken dag bedenkelijker werd, poogde Murzuflus door onderhandelingen met de Latijnen, zich in het ongestoord bezit der kroon te verzekeren. Doch zijn aanzoek hiertoe werd door de vorsten van de hand gewezen met de verklaring, dat zij alleen den gevangen Alexius als keizer erkenden. Hierdoor was het lot van den ongelukkigen keizer beslist: Alexius werd in de gevangenis omgebracht.

Murzuflus had door deze daad de brug achter zich afgebroken; van vrede tusschen hem en de Latijnen kon thans geen sprake meer zijn.

De kruisvaarders besloten thans den strijd met alle kracht door te zetten, Constantinopel te veroveren en het Byzantijnsche rijk aan de heerschappij der Latijnen te onderwerpen. Zij behoefden hiervan volstrekt geene gewetenszaak te maken; elke vorst mocht zonder schroom toegeven aan den wensch naar een onafhankelijk vorstendom, de trouweloosheid van Murzuflus en de dood van hun bondgenoot Alexius had hun naar hunne meening volkomen vrijheid geschonken.

De vorsten der kruisvaarders troffen eene overeenkomst en maakten vaste bepalingen omtrent de wijze, waarop na de verovering het land en de buit zouden verdeeld worden. Een leger van 20,000 man zou de uitgestrekte, goed versterkte hoofdstad van het Grieksche rijk veroveren. Toen de kruisvaarders voor de eerste maal den strijd tegen het Byzantijnsche rijk begonnen, konden zij op de hulp van de nog altijd machtige partij van Isaäc Angelus en diens zoon rekenen; thans was ook die ondersteuning voor hen verloren; de beide keizers waren dood, hunne partij stond nu vijandig tegenover hen.

Het geluk was den vermetelen kruisvaarders gunstig. Hunne krachtigste bondgenooten waren de onbekwaamheid van Murzuflus en de lafhartigheid der Grieken. Wel werd een eerste storm afgeslagen, doch een tweede, den 12en April 1204, had beter gevolg: de kruisvaarders drongen Constantinopel binnen.

Het groot aantal inwoners had het kleine hoopje Latijnen met weinig moeite in de straten kunnen dooddrukken, wanneer zij niet door den schrik als verlamd waren geweest. Zij durfden niet den minsten tegenstand bieden;

één enkel ridder, aldus luiden de berichten der Grieken zelf, joeg duizenden op de vlucht. Bijna zonder slag of stoot werd Constantinopel veroverd.

De vorsten, die zeer goed gevoelden, hoe ver de macht der Grieken de hunne te boven ging, konden ternauwernood aan de waarheid der zege geloof slaan; tegen den avond deden zij het leger uit de straten terugtrekken, om het in het kamp van Pera te verzamelen; alleen de vroeger uit Constantinopel verdreven Latijnen bleven achter, om zich op de Grieken te wreken: onbeteugeld gaven zij zich aan moord en plundering over.

Wederom brak een vreeselijke brand uit, welke gansche wijken in asch legde en dagen achtereen aanhield.

De Grieken hadden den moed geheel en al verloren. Tevergeefs beproefde Murzuflus nog eens de lijfwacht tot het hervatten van den strijd te bewegen; vol vertwijfeling moest hij tot de vlucht besluiten, en zijn voorbeeld werd door vele aanzienlijken gevolgd. Den volgenden morgen waagde het niemand meer, den kruisvaarders weerstand te bieden; de stad gaf zich op genade en ongenade over.

Constantinopel was veroverd; volgens het barbaarsche krijgsrecht dier tijden hadden de overwinnaars onder de inwoners een algemeen bloedbad kunnen aanrichten. Zij deden dit evenwel niet; alleen de Latijnen, die vroeger uit Constantinopel verdreven waren, genoten den triomf van eene bloedige wraak. De kruisvaarders zelf stelden zich tevreden met de rijke stad geheel uit te plunderen; bij die gelegenheid hadden echter ook allerlei schanddaden plaats, niettegenstaande de vorsten het gebod hadden uitgevaardigd, dat de rechten der kerk en der menschelijkheid geëerbiedigd moesten worden. De ruwe soldaten dachten onder het werk der plundering natuurlijk niet aan dergelijke bevelen; zij vierden hun lusten den vrijen teugel. In hunne brooddronkenheid ontzagen zij noch de heiligheid der bedehuizen, noch de onschuld der maagden, noch de kuischheid der vrouwen.

Menige euveldaad werd alzoo bedreven en het gevoel der Grieken, door de schennis aan de kerken gepleegd, ten diepste gekrenkt. Voorwerpen van kunst en smaak werden onder den voet getreden; van altaren, offertafelen en kansels werden de gouden en zilveren sieraden afgerukt. De Sophiakerk alleen leverde zulk een rijken buit op, dat deze door paarden en muildieren weggevoerd moest worden. Toen de paarden op den gladden vloer der kerk uitgeleden, werden zij door zwaardslagen tot opstaan genoopt, bij welke gelegenheid het bloed der dieren de heiligheid van den tempel ontwijdde.

De Grieken waren diep verontwaardigd over de verachtelijke wijze, waarop alles wat hun heilig en dierbaar was, behandeld werd.

Eene onbeschaamde lichtekooi nam plaats op den zetel des patriarchs, hief een ontuchtig lied aan, en begon toen een hoogst onwelvoegelijken dans. Andere kruisvaarders wierpen de heilige voorwerpen ter aarde en vertraden ze met de voeten; ook bedienden zij zich bij hunne slemppartijen van de heilige vaten.

De buit was schier onnoemlijk groot. Sedert jaren waren te Constantinopel de schatten, door den handel aangebracht, zijde en fluweel, pelswerk en juweelen, de kostbaarste reukwerken van het Oosten en kunstschatten van allerlei aard opeengehoopt.

De vorsten vaardigden het bevel uit, dat op de verdeeling van den buit orde zou worden gesteld. Al het geroofde moest in drie kerken nedergelegd en vervolgens gedeeld worden. Ieder voetknecht zou één, ieder ruiter twee, een ridder vier, en de baronnen en vorsten, ieder naar zijn rang, meerdere deelen ontvangen. De verduistering van een of ander stuk van den buit werd met den dood gestraft, en om een voorbeeld te geven liet de graaf van St. Paul een zijner ridders, die zich eigenhandig een deel van den buit toegeëigend, en niet afgeleverd had, met schild en wapenen om den hals opknoopen.

Deze strenge strafoefening werkte niet anders uit, dan dat het gestolene met meer sluwheid werd verborgen gehouden. Alle geschiedschrijvers uit die

dagen geven de verzekering, dat de achtergehouden buit grooter is geweest dan de openlijk verdeelde. Nochtans overtrof deze laatste verreweg de hooggespannen verwachting der overwinnaars. Volgens het gesloten verdrag werd de buit gelijkelijk verdeeld tusschen de Franschen en de Venetianen; vervolgens ontvingen de Venetianen ter voldoening van hun eisch 50,000 mark, waarna nog 400,000 mark zilver in het bezit der Franschen bleven. Om ons eene juiste voorstelling te geven van de grootte dezer som, stippen wij hier aan, dat zij zevenmaal meer bedroeg dan al de inkomsten van het toenmalige koninkrijk Engeland.

Voor het Westen had de verovering van Constantinopel belangrijke gevolgen. Wel werden tijdens de plundering vele kostbare kunstgewrochten der oudheid, wijl men hunne waarde niet kende, alleen ter wille van hunne gouden versierselen vernield, doch ook vele andere werden medegenomen vooral naar Venetië waar zij strekten ter opluistering van pleinen of raadhuizen; hiertoe behoort onder anderen het beroemde bronzen paard, dat aan Lysippus wordt toegeschreven. Ook de geestelijkheid trok uit den buit een belangrijk voordeel; tal van reliquien, welke later door kerken en kloosters tegen goud werden opgewogen, vielen den geestelijken in handen.

NEGEN EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

Stichting van het Latijnsche keizerrijk te Constantinopel. Verkiezing van een keizer. Boudewijn I. Staatsinrichting. Invoering van het leenstelsel. Nieuwe Grieksche staten. Theodorus Laskaris en het keizerrijk Nicaeë. Uiteinde van keizer Alexius III en van Murzuflus. Gevaarlijke toestand van het Latijnsche rijk. De Bulgaren. Koning Johannes. Slag bij Adrianopel. Keizer Hendrik. Peter van Courtenay. Keizer Robert. Het keizerrijk Nicaeë. Johannes Vatatzes. Jan van Brienne. Boudewijn II. Verval van het Latijnsche rijk. Bloei van het keizerrijk Nicaeë. Michaël Palaeologus. Val van het Latijnsche, herstelling van het Byzantijnsche keizerrijk.

Nadat de Latijnen den buit verdeeld hadden, maakten zij aanstalten om ook het land te verdeelen en een Latijnsch keizerrijk te stichten. De Byzantijnsche provinciën werden gesplitst in vier deelen, het eerste, met de hoofdstad Constantinopel, was bestemd voor den te verkiezen keizer, de andere drie moesten verdeeld worden onder de republiek Venetië en de overige vorsten der kruisvaarders; dezen zouden echter de voor hen bestemde landen als leengoed van den keizer aanvaarden.

Doch wie zou met de waardigheid van keizer worden bekleed? Vele Duitsche vorsten dachten aan den grijzen doge Hendrik Dandolo.

De Venetianen wenschten echter deze keuze niet; zij hadden eene bijna beslissende stem, naardien bepaald was, dat 6 Venetianen en 6 vorsten van het leger der kruisvaarders den keizer zouden kiezen.

De Venetianen vreesden, dat indien hun doge tot de waardigheid van keizer werd geroepen, dit nadeelige gevolgen zou hebben voor de vrijheid hunner republiek. De keus wankelde tusschen den dapperen graaf Boudewijn van Vlaanderen en Henegouwen en den markgraaf Bonifacius van Montferrat, die tot nog toe het opperbevel gevoerd had. Het lot besliste eindelijk ten gunste van Boudewijn.

Onmiddellijk na de kroning werd een begin gemaakt met de verdeeling van het land. Venetië verkreeg verreweg de beste stukken; de kustlanden aan de Adriatische en Eegeïsche zee, een deel van den Peloponnesus met vele groote eilanden en bovendien een vierde deel der stad Constantinopel, hetwelk rechtstreeks onder het beheer der Venetianen kwam.

Den markgraaf Bonifacius van Montferrat zouden de Aziatische provinciën ten deel vallen; wijl deze eerst nog veroverd moesten worden en ook daarna, zonder hulp uit Europa, moeilijk te behouden waren, deed Bonifacius van Montferrat aanzoek, om, in de plaats van Azië, Macedonië en het overige Griekenland benevens Creta te ontvangen. Boudewijn willigde dit verzoek in, en Bonifacius nam den titel aan van koning van Thessalonica. Het eiland Creta verkocht hij aan Venetië.

Het gansche rijk werd vervolgens in verscheiden kleinere provinciën gesplitst; Fransche hertogen en vorsten voerden het bewind in de oude Grieksche landen, deels als rechtstreeksche vazallen des keizers, deels als achterleenmannen der kroonvazallen en zelfs der Venetianen.

Spoedig nadat het land verdeeld was, verkoos men ook een patriarch van Constantinopel. Volgens het gesloten verdrag was de verkiezing van dezen kerkvorst aan de Venetianen overgelaten. Zij bekleedden een geestelijke uit een hunner aanzienlijkste geslachten, Thomas Morosini, met deze waardigheid. Hij begaf zich naar Rome, om met het pallium, den bisschopsmantel, bekleed te worden. Innocentius III, die van den aanvang af tegen de geheele onderneming was geweest, die zijne banbliksems tegen de kruisvaarders geslingerd had, meende thans tegenover het voldongen feit zijn tegenstand te moeten opgeven; hij wijdde den patriarch, en trachtte voor de Roomsche kerk van de stichting van het nieuwe keizerrijk zooveel mogelijk partij te trekken.

Het meeste voordeel van deze onderneming trokken de sluwe Venetianen; zij toch verstonden meesterlijk de kunst om de hoogst gewichtige veroveringen in het Grieksche rijk dienstbaar te maken aan de belangen der republiek. Terwijl de overmoedige Franschen reeds terstond na het in bezit nemen van hun grondgebied, zich door wreedheid tegen de overwonnenen uiterst gehaat maakten, wisten de Venetianen daarentegen het volk met hun bestuur te verzoenen. In de hun toegewezen wijk van Constantinopel schonken zij den handwerkslieden en kooplieden eene mate van burgerlijke vrijheid zooals dezen onder de heerschappij der Grieksche keizers nooit gekend hadden. Het Venetiaansch Constantinopel ontving een republikeinschen regeeringsvorm, algemeene volksvergaderingen, eene door het volk gekozen stedelijke overheid; een groote en een kleine raad stonden aan het hoofd der gemeente, slechts een door de republiek afgezonden podesta, die alleen de bevelen der hoofden van Venetië te volgen had, herinnerde den inwoners, dat de laatstgenoemde stad de eigenlijke meesteres was.

In alle landen, welke tot het Grieksche keizerrijk behoorden, werden de wetboeken van het koninkrijk Jeruzalem bij de nieuwe wetgeving ten grondslag gelegd of deze werden ook wel zonder eenige verandering aangenomen. Dit deden ook de Venetianen te Constantinopel en in hunne overige bezittingen in het Grieksche rijk.

Op het geheele grondgebied der Venetianen, verhieven landbouw, handel en kunsten zich tot een hoogen trap van bloei; de koloniën gevoelden zich gelukkig onder den schepter der republiek. In zulke streken, waar de oorspronkelijke inwoners moeilijk in toom waren te houden, stelden de Venetianen gaarne Latijnsche ridders of zelfs invloedrijke Grieken als vazallen aan; ook vestigden zich aldaar vele Venetiaansche edelen, die, de leenheerlijke rechten der republiek erkennende, den grond legden tot eene feodale heerschappij.

Terwijl alzoo de Venetianen uit de verovering van het Byzantijnsche rijk

het meeste voordeel trokken en zich eene macht schiepen, waardoor hunne republiek op ééne lijn kon worden gesteld met de grootste Europeesche staten, was het eigenlijke Latijnsche keizerrijk van zijne stichting af slechts een schaduw-rijk, getooid met een uiterlijken schijn van macht, zonder innerlijk een zweem van kracht te bezitten.

De keizer, die bij alles wat hij wilde doen aan de toestemming van den rijksraad, uit de baronnen des rijks bestaande, en van de Venetianen gebonden was, die slechts over een betrekkelijk klein gebied zelfstandig den schepter voerde, was ternauwernood iets meer dan het opperhoofd van een bondgenootschap, dat uit de vazallen des rijks bestond, doch ook als zoodanig waren hem de handen gebonden, wijl de vele groote en kleine heeren volstrekt niet geneigd waren hem onvoorwaardelijk te gehoorzamen.

Ieder Latijnsche edele, die in het nieuwe rijk in het bezit van de eene of andere heerlijkheid was gekomen, wilde daarover als onafhankelijk vorst gebied voeren; ja zelfs de minder machtige ridders meenden zich als zoodanig te mogen gedragen. Zij bouwden burchten of bezetten de eene of andere kleine stad, van waar zij naar de gewoonte van hun land rechts en links op roof uitgingen.

Het recht van den sterkste werd weldra in het Latijnsche rijk, evenals in Europa, het alleen geldende. De ongelukkige Grieken hadden veel te verduren van de verdrukking der Latijnen; in de steden en op het platteland werden zij dikwijls willekeurig van hun erf verdreven of als lijfeigenen behandeld. Naast deze kleine Latijnsche staten verrezen in de provinciën des rijks ook nog eenige Grieksche staten. Michaël Comnenus die aan de verdreven keizerlijke familie verwant was, legde in Epirus den grond tot een vorstendom; eenige steden in Thracië handhaafden hare onafhankelijkheid onder Grieksche heerschers. Alexius I, een kleinzoon van den wreeden keizer Andronicus, stichtte in Trapezunt een machtig rijk, dat het keizerrijk Trebizonde of Trapezunt genaamd werd.

De machtigste en aanzienlijkste der Grieksche staten ontstond te Nicaeä; derwaarts had Theodorus Lascaris, de schoonzoon van keizer Alexius III Angelus, de wijk genomen. Weinige oogenblikken voor de inneming van Constantinopel, toen Murzuflus reeds zijn heil in de vlucht had gezocht, had een gedeelte der bevolking den dapperen Theodorus Lascaris tot keizer uitgeroepen. Deze keus had echter geene verdere gevolgen, omdat de lafhartige lijfwacht hem evenmin als Murzuflus wilde gehoorzamen. Hij was daarop insgelijks gevlucht en had zich naar Klein-Azië begeven. Rondom hem schaarden zich de uitstekendste mannen van het Grieksche keizerrijk, allen, die liever als ballingen in vrijheid leven dan te Constantinopel onder het juk der Latijnen zuchten wilden.

Aan hun hoofd stichtte Theodorus Lascaris in en om Nicaeä een rijk, waarvan later de herstelling van het Byzantijnsche keizerrijk uitgaan zou. Zelfs vele dappere Latijnen begaven zich uit eigen beweging in dienst van den krachtigen man; bij de oorlogen, die later tusschen de Latijnen en de Grieken gevoerd werden, zien wij niet zelden Latijnsche ridders in de gelederen der Grieken kampen.

De versnippering van het vroegere Grieksche, thans Latijnsche keizerrijk, in een tal van groote en kleine staten; de eigenaardige verhouding, waarin de met zoo weinig macht bekleede keizer tot de groote kroonvazallen stond, moest onvermijdelijk binnen korten tijd aanleiding geven tot ernstige binnenlandsche twisten. Dit bleek reeds in het begin der regeering van Boudewijn, die spoedig met Bonifacius van Montferrat in een twist werd gewikkeld, welke niet dan met veel moeite werd bijgelegd en veel er toe bijdroeg om de macht des keizers nog meer te verzwakken. Alleen de noodzakelijkheid om de nieuwe Latijnsche bezittingen tegen binnen- en buitenlandsche vijanden te beschutten bond de vorsten nog aaneen.

De keizer zag zich genoopt het eerst de wapenen op te vatten tegen die Grieksche steden, welke nog niet tot onderwerping waren gebracht. In het noorden des rijks hadden de beide verdreven keizers Alexius III Angelus en Murzuflus nieuwe aanhangers rondom zich verzameld. De laatste was spoedig overwonnen; Boudewijn onderwierp het geheele land tot Adrianopel toe. Murzuflus, die zich niet in staat gevoelde alleen de Latijnen ten onder te brengen, zocht eene toevlucht bij Alexius III, met wiens dochter Eudoxia hij gehuwd was. Hij wenschte een verbond te sluiten met zijn schoonvader, om in vereeniging met dezen den oorlog tegen de Latijnen voort te zetten.

Angelus ontving hem met open armen; hij bewees hem de grootste vriendschap, noodigde hem aan zijne tafel en bood hem het gebruik van zijne badkamer aan. Zoodra hij hem echter in zijne macht had, liet hij hem gevangennemen en de oogen uitsteken. De blinde Murzuflus, die van de zijde zijns schoonvaders nog meer dergelijke daden van wreedheid en geweld duchtte, redde zich door de vlucht; eer hij echter in veiligheid Azië kon bereiken, werd hij door de Latijnen gevangengenomen en naar Constantinopel gevoerd.

Aan het hoofd der baronnen hield de keizer eene raadsvergadering, welke over het lot van den onttroonden vorst beslissen zou. Eenparig waren de rechters van oordeel, dat een man, die zich zoo trouweloos tegen zijn keizer had gedragen als hij, die dezen onttroond en vermoord had, de zwaarste straf verdiende. Bestond er dus niet de minste twijfel, of Murzuflus zou worden ter dood gebracht, thans was het slechts de vraag, aan welke martelingen men hem onderwerpen, op welke manier men hem ombrengen zou. Eindelijk kwam men tot het besluit om hem neder te storten van eene hooge zuil, welke op het Forum Theodosii stond. Deze straf werd ook aan hem voltrokken onder het gejuich van eene talrijke volksmenigte, die van alle kanten was toegestroomd. *)

Alexius III Angelus, het evenbeeld van zijn schoonzoon Murzuflus, was korten tijd voor diens dood in handen gevallen van de Latijnen. Hem trof een beter lot dan hij verdiende. Hij geraakte later weder op vrije voeten, werd vervolgens voor de tweede maal gevangengenomen en eindigde zijn leven in een klooster in Azië.

Alleen aan de onbekwaamheid der Grieken en aan de weinige eendracht, welke onder hen heerschte, hadden de Latijnen het te danken, dat hun rijk, in weerwil van hun gering aantal en in weerwil van hunne gebrekkige staatsinstellingen, eene reeks van jaren bleef bestaan. Het lot van dezen staat was echter van den beginne af zeer treurig.

De Latijnen werden het meest verontrust door de herhaalde opstanden der onderworpen Grieken, alsmede door den Bulgaren-koning Johannes.

Johannes was de jongere broeder en opvolger der beide vorsten Asan en Peter, die den grond hadden gelegd van een nieuwen, onafhankelijken Bulgaarschen staat. Johannes was een goed Christen; hij had zich aan het kerkelijk oppergezag des pausen onderworpen. Hiervoor had Innocentius III hem den koninklijken schepter en den diadeem geschonken; een kardinaal, uit Rome afgezonden, had hem tot koning van Walachije en Bulgarije gekroond.

Sedert dien tijd was hij een gevaarlijk nabuur voor de Grieken geworden; hij had vele steden aan gene zijde van den Haemus (Balkan) onderworpen,

*) De zuil van Theodosius werd door de Grieken de „profetische" genoemd, wijl, volgens het geloof dier tijden, vele daarop uitgehouwen beelden eene profetische aanwijzing van de dingen der toekomst bevatten Een dezer beelden stelde een keizer voor, die van de zuil stortte. Reeds sedert lang had men er op gezinspeeld, dat de een of andere keizer op deze wijze den dood zou vinden. Het nederwerpen van eene hoogte was overigens bij de Franschen eene niet ongewone doodstraf, die vooral werd toegepast op misdadigers uit aanzienlijken stand. Deze straf hield men voor de minst onteerende.

en daar ook de tallooze horden der Rumenen hem gehoorzaamden, sidderden de Grieken voor hem, als voor hun meest geduchten vijand.

Nadat Constantinopel door de Latijnen was veroverd, had Johannes met dezen vriendschapsbetrekkingen willen aanknoopen, en hun een bondgenootschap voorgeslagen; dit aanbod werd echter met trotschheid van de hand gewezen. Johannes ontving ten antwoord, dat er dan alleen sprake kon zijn van vrede, wanneer hij afstand deed van al de landen, welke vroeger tot het Grieksche rijk hadden behoord, en die thans door hem wederrechtelijk in bezit waren genomen.

Johannes rustte zich toe tot den oorlog, die hem daarom te meer gewenscht voorkwam, wijl ook vele voortvluchtige Grieken zich tot hem wendden en zijne hulp tegen de Latijnen inriepen. Aan het hoofd zijner troepen deed hij een inval in de Grieksche provinciën en noopte hij spoedig de Latijnen om bijna alle veroveringen, die zij in het noorden gemaakt hadden, prijs te geven.

De strijd tegen de Bulgaren viel den Latijnen te zwaarder, wijl zij, wegens hun gering aantal, niet opgewassen waren tegen den vijand; de geharnaste ridders met hunne lange lansen en slagzwaarden konden de lichtgewapende vijanden, die voor hen uit elkander stoven en achter hen zich weder aaneensloten, niet vervolgen.

Den 15den April 1205 kwam het bij Adrianopel tot een beslissenden slag, waarin vele Latijnsche vorsten den dood vonden; keizer Boudewijn zelf werd gevangengenomen. Indien Johannes zijn voordeel had weten te doen met deze overwinning, zou reeds toen het Latijnsche keizerrijk ten val gebracht zijn.

Gelukkig voor de Latijnen stelden de Bulgaren zich tevreden met het aanrichten van de vreeselijkste verwoestingen op het platteland; zij lieten zich slechts zien tot voor de poorten van Constantinopel, doch trokken toen weder af.

Ook was het in het voordeel der Latijnen, dat de Bulgaren zich tegenover de Grieken niet minder onmenschelijk gedroegen dan tegen hunne eigenlijke vijanden, en dat zij hierdoor de eersten van alle samenwerking afschrikten. Zoo had Johannes aan de stad Philippopolis eene genadige behandeling toegezegd, doch nauwelijks was zij in zijn bezit, of hij verbrak zijn woord: de aartsbisschop werd ter dood gebracht, de aanzienlijkste inwoners werden levend aan stukken gehouwen, de overigen werden in ketenen geklonken en als slaven verkocht.

Op dergelijke wijze werd huisgehouden in al de veroverde steden: verdragen noch beloften vermochten iets daartegen, want de Bulgaren maakten er volstrekt geene gewetenszaak van hun woord te breken.

Ook wil men, dat keizer Boudewijn met de afschuwelijkste onmenschelijkheid door koning Johannes is behandeld. Gelijk Nicetas ons bericht, liet hij den gevangene de handen en voeten afhouwen en hem vervolgens in een diepen kuil werpen, waar de roofvogels hem nog bij levenden lijve het vleesch van het lichaam scheurden, zoodat hij den derden dag den geest gaf.

Terwijl Boudewijn gevangen werd gehouden, nam zijn broeder Hendrik voor hem als rijksbestierder de regeering waar. Deze werd door de baronnen eenstemmig tot keizer verkozen, toen in het jaar 1206 de stellige tijding van Boudewijns dood ontvangen was *).

Keizer Hendrik was een wakker, ondernemend en omzichtig man, die, zooveel in zijn vermogen was, het aanzien des keizers vergrootte en voor een

*) De meeste vorsten van het Latijnsche leger vonden spoedig na de stichting van het nieuwe rijk den dood. De grijze doge Hendrik Dandolo stierf op Pinksteren 1205 te Constantinopel in den ouderdom van 97 jaar, de graaf van St. Paul bezweek insgelijks aan eene ziekte. Graaf Lodewijk van Chartres viel in den slag van Adrianopel; ook de markgraaf Bonifacius van Montferrat sneuvelde in het jaar 1207 in den strijd tegen de Bulgaren.

korten tijd aan het Latijnsche rijk een zekeren glans bijzette. Hij wist de Grieken met zich te verzoenen, doordien hij er zich op toelegde, hun vertrouwen te winnen. Aan menigen Griekschen edelman droeg hij een ambt in den staat op; hij beschermde het volk tegen de verdrukking van de rijken en de geestelijkheid tegen de aanmatigingen van de katholieke priesters. Ook met de Bulgaren en de Grieken van Nicaeä sloot hij vrede.

Doch slechts korten tijd mocht deze gelukkige toestand duren; hij hield op met Hendriks dood in 1216. De baronnen volgden de gewoonte om de keizerlijke waardigheid in de familie van den afgestorven keizer te bewaren, en kozen Hendriks zwager, den vermaarden Peter van Courtenay, die aan de koningen van Frankrijk en Duitschland nauw verwant was, tot opvolger. De glans van eene keizerskroon lachte Peter aan; hij maakte het grootste gedeelte zijner bezittingen in Frankrijk te gelde, om zich een leger te verschaffen. Te Rome werd hij door paus Honorius III tot keizer gekroond; vervolgens toog hij naar het Oosten, om met de hulp der Venetianen de keizerlijke heerschappij te aanvaarden.

In vereeniging met de Venetianen trachtte hij de stad Durazzo, welke door den Griekschen beheerscher van Epirus, Theodorus, den Venetianen ontrukt was, te veroveren. De onderneming mislukte en Peter werd gevangengenomen; wat er later van hem geworden is, valt niet met nauwkeurigheid te bepalen.

Peters oudste zoon, Philippus, moest volgens aangenomen gebruik zijn opvolger zijn. Deze weigerde echter den wankelenden troon als erfgoed te aanvaarden; derhalve werd zijn jongere broeder Robert naar Griekenland ontboden en deze liet zich door den uiterlijken glans der kroon verblinden.

Evenwel gelukte het hem nooit, zich eenige macht te verwerven. Wel werd hij in het jaar 1221 in de Sophiakerk te Constantinopel gekroond en door de vazallen gehuldigd, maar zij gevoelden voor hem niet de geringste achting noch het minste ontzag.

Juist in dien tijd stond in het Oosten een geducht vijand tegen de Latijnen op in Johannes Vatatzes, den schoonzoon van Theodorus Lascaris van Nicaeä. Onder zijne aanvoering streden de Grieken weer met hunne oude dapperheid, in korten tijd hadden de Latijnen al hunne bezittingen in Azië verloren. Vatatzes was zelfs in staat naar Europa over te steken. Te gelijker tijd had de vorst Theodorus van Epirus het koninkrijk Thessalonica veroverd en den keizerlijken titel aangenomen.

Het rijk der Latijnen was in Griekenland ten gevolge van dit alles nagenoeg tot Constantinopel beperkt. Doch ook hier was Robert niet in staat zijne keizerlijke rechten tegenover zijne eigen baronnen te doen gelden. Hoe diep het aanzien des keizers gedaald was, blijkt zonneklaar uit de behandeling, die Robert zich van een edelman moest laten welgevallen.

Robert was gehuwd met de voormalige bruid van een Bourgondischen ridder, wiens verloving door de moeder der jonkvrouw verbroken was, omdat de ijdele vrouw door den glans der keizerlijke kroon verblind was. De vroegere bruidegom nam eene vreeselijke wraak. In vereeniging met een aantal Fransche ridders drong hij des nachts het keizerlijk paleis binnen; de moeder der keizerin werd verdronken en der laatste sneden de onmenschen neus en lippen af. Daar de overige baronnen de misdadigers in bescherming namen, was de doodelijk beleedigde keizer niet eens bij machte de euveldaders te straffen.

Hij verliet eindelijk Constantinopel, om paus Gregorius IX te bewegen, de misdadigers in den kerkelijken ban te doen. Ook deze poging mislukte en op zijne terugreis naar zijne hoofdstad, in het jaar 1228, stierf de ongelukkige vorst. Zijn broeder Boudewijn moest hem opvolgen; dewijl deze echter nog een knaap was, boden de rijksgrooten de regeering aan Jan van Brienne, den gewezen koning van Jeruzalem en den schoonvader van keizer Frederik II, aan. Jan van Brienne stond bekend als een dapper man; de baronnen hoopten, dat hij het rijk uit zijne vernedering zou opheffen: hem droegen zij de keizerlijke

waardigheid op, onder voorwaarde, dat hij zijne tweede dochter eens aan Boudewijn uithuwen en dezen tot zijn opvolger benoemen zou.

Jan van Brienne stelde de verwachtingen zijner vazallen niet te leur; Vatatzes en de Bulgaren, die Constantinopel belegerden, dreef hij, in weerwil van hunne groote overmacht, terug.

In het jaar 1237 stierf Jan van Brienne; hij werd opgevolgd door Boudewijn II, die in het Westen hulp voor zijn rijk zocht te verwerven. Hij reisde alle hoven rond, overal smeekte hij de vorsten, hem hulptroepen te zenden, om het Latijnsche keizerrijk uit zijn verval op te heffen en den Roomsch-Katholieken godsdienst in Griekenland als godsdienst van staat te handhaven. Zijn verzoek vond slechts bij enkelen ingang; alleen door het verkoopen en verpanden van zijne erfgoederen zag hij zich eindelijk in staat 30.000 man naar Griekenland te voeren. Doch ook dit kleine leger versmolt binnen korten tijd, dewijl de keizer een uiterst onbekwaam aanvoerder was.

Boudewijn zag eindelijk geene andere uitkomst meer dan een verbond met de Seldschukken van Iconium en met de woeste horden der heidensche Rumanen. Om de Seldschukken voor zich te winnen, gaf hij zijne nicht den sultan tot vrouw; de Rumanen haalde hij tot zijne zijde over door aan hunne heidensche ceremoniën deel te nemen. Op eene open plek tusschen het Christelijke en het Rumaansche leger werd een hond geslacht, wiens bloed door de beide partijen gedronken werd; eerst toen was het verdrag geldig.

Doch zelfs die maatregelen konden het steeds dieper en dieper zinkende Latijnsche keizerrijk niet voor den ondergang behoeden. De inkomsten van Constantinopel, welke Boudewijn met de Venetianen deelen moest, verminderden bij den dag; zij waren niet langer voldoende om in de onvermijdelijke behoeften van het leger en van de hofhouding te voorzien.

Tevergeefs verkocht de keizer het vaatwerk en de schatten der kerk, ja zelfs de heiligste reliquieën. Tevergeefs ging hij zoover, dat hij eindelijk de kerken en paleizen van hunne looden daken beroofde en de huizen omver liet halen, om zich van het hout meester te maken; toch konden zelfs deze ongewone middelen hem niet uit zijn benarden toestand redden.

Inmiddels had het keizerrijk Nicaeä onder de regeering van Vatatzes een hoogen trap van bloei bereikt. Vatatzes wist zijn rijk zoowel naar buiten uit te breiden als inwendig te versterken. De door langdurige oorlogen verwoeste Aziatische provinciën werden door middel van den landbouw, waarop men zich met allen ernst toelegde, in vruchtbare landouwen herschapen.

Vatatzes maakte zich door zijn wijs en rechtvaardig bestuur zóó beroemd, dat ook de Europeesche vorsten, die eerbied hadden voor zijne verdiensten en voor zijne macht, hem gaarne op den Latijnschen keizerstroon zouden hebben verheven gezien, indien hij slechts had kunnen besluiten, het Roomsch-Katholieke geloof te omhelzen.

Vatatzes stierf in het jaar 1255; zijn zoon Theodorus Lascaris II, een opvliegend en wreed man, regeerde slechts enkele jaren. Door vele willekeurige maatregelen maakte hij zich gehaat; en toen hij in het jaar 1259 stierf en het rijk aan zijn minderjarigen zoon Johannes naliet, werd de door hem benoemde rijksbestierder reeds acht dagen na des keizers dood van zijn ambt ontzet.

Michaël Palaeologus, een Griek uit een aanzienlijk geslacht, nam de voogdijschap over den jongen keizer op zich, dien hij echter kort daarna niet alleen van de keizerlijke waardigheid, maar ook van het gezicht beroofde.

Michaël Palaeologus, de eerste vorst uit een nieuw keizerlijk geslacht, was een doortastend en dapper man; hij vereenigde in zich, gelijk Gibbon zegt, al de deugden en gebreken, die gewoonlijk aan stichters van nieuwe dynastieën eigen zijn. Het volk deed hij de trouwelooze wijze, waarop hij zich van het keizerlijk purper meester had gemaakt, spoedig vergeten door zijn rechtvaardig en wijs bestuur. Reeds in het jaar 1261 gelukte het hem,

in vereeniging met de Genueezen, die naijverig waren op de macht der Venetianen, zich door verraad ook van Constantinopel meester te maken.

Met keizer Boudewijn II had hij een wapenstilstand gesloten; zonder zich hierom te bekreunen, rukte zijn veldheer Alexius Strategopulos naar Constantinopel op, en, daar niemand voor een aanval op de stad beducht was, kon deze zonder slag of stoot den 25en Juli 1261, eene der openstaande poorten binnentrekken.

De vijand was binnen de muren, eer de Latijnen er iets van vermoedden, en toen Alexius door zijne manschappen eenige huizen in brand steken en uitplunderen liet, boezemde hij daardoor den Latijnen zulk een schrik in, dat zij geheel in vertwijfeling geraakten.

Keizer Boudewijn verborg zich eerst in zijn paleis, vervolgens vluchtte hij lafhartig voor de Grieken; het gelukte hem, een schip te bereiken, waarmede hij naar Italië overstak.

Drie weken na de verraderlijke inneming van Constantinopel hield Michaël Palaeologus zijn intocht in de door de Grieken heroverde stad, die opnieuw het middelpunt van het Byzantijnsche rijk werd. De Genueezen bleven voortaan zijne trouwste bondgenooten; hij wees hun de voorsteden Pera en Galate tot woonplaatsen aan en schonk hun zulke belangrijke privilegiën, dat zij bijna onafhankelijk waren.

Het Latijnsche keizerrijk was voor altijd vernietigd, want Boudewijn was niet in staat de vorsten van het Westen tot herovering van zijn rijk over te halen. Vruchteloos reisde hij al de hoven van Europa rond; hij stierf in het jaar 1273. Ook de kleine staten, door vazallen van het Latijnsche keizerrijk gesticht, gingen in den loop des tijds de één na den ander te gronde. Het Byzantijnsche keizerrijk was hersteld, hoewel zijn uiterlijke omvang zeer verminderd en zijne innerlijke kracht ondermijnd was.

ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Verval van het rijk der Seldschukken na den dood van Saladijn. Zwakke toestand van het Christelijk rijk in Palestina. Koning Amalrik. Jan van Brienne, koning van Jeruzalem. Kinder-kruistocht. Kruistocht van Andreas, koning van Hongarije en der Duitsche vorsten. Belegering van Damiate. Ongelukkige uitslag van den tocht naar Egypte. De sultan Kamel. Zijne verdraagzaamheid in het godsdienstige. Kruistocht van Frederik II. Vijandige gezindheid der geestelijkheid tegen den keizer. Vriendschappelijke verhouding van Frederik tot sultan Kamel. Tienjarig bestand. Frederik keert naar Europa terug.

Terstond na Saladijns dood begon de luister van het door hem gestichte rijk te tanen. Zijne drie zonen en zijn broeder Malek el Adel deelden de heerschappij. Spoedig brak er echter tusschen hen oneenigheid uit. De Ejubiden bevochten elkander onderling; de drie broeders waren deels met elkaar, deels met hun oom in strijd gewikkeld. Adel behaalde in dien strijd de overwinning; hij wist een groot deel van het rijk onder zijn schepter te vereenigen. Het overige gedeelte bleef in kleine districten gesplitst.

De Christenen in het heilige land waren niet in staat uit de ontbinding van het groote, door Saladijn gestichte rijk en uit den onderlingen strijd der

Ejubiden eenig voordeel te trekken; het ontbrak hun, nadat Richard Leeuwenhart Palestina had verlaten, aan eene voldoende krijgsmacht. Het kleine deel des lands, dat in hunne macht bleef, was, gelijk de grootmeester der Hospitaalridders in dien tijd naar Europa schreef, grootendeels ontvolkt en in eene woestenij herschapen. Het zou den baronnen onmogelijk zijn geweest, zich zelfs tegen de geringste macht te verdedigen, indien zij niet een krachtigen steun hadden gevonden in de drie geestelijke ridderorden, vooral in de beide machtigste, de Johanniters en Tempelieren, wier uitgestrekte en rijke bezittingen in het Westen hen in staat stelden voortdurend eene vrij aanzienlijke krijgsmacht op de been te houden.

De toestand der Christenen was zóó ongunstig, dat zij het aanbod om den wapenstilstand met de ongeloovigen te verlengen, bereidvaardig aannamen. Slechts hier en daar vielen onbeteekenende gevechten met de Muzelmannen voor.

Een weinig meer leven en beweging ontstond er onder de Christenen toen in het jaar 1197 een leger van Duitsche kruisvaarders naar Palestina trok; een gunstigen uitslag konden de Duitsche ridders, in weerwil van hunne dapperheid, evenwel niet behalen, dewijl de in het heilige land gevestigde baronnen hen wantrouwden en hun zoowel openlijk als in het geheim tegenwerkten. De kruisvaarders keerden ontmoedigd naar hun vaderland terug, nadat zij zware verliezen geleden hadden.

Koning Amalrik van Cyprus, de broeder van Guy van Lusignan, die na den dood van Hendrik van Champagne door de baronnen tot koning verkozen was, sloot opnieuw een wapenstilstand met den sultan Adel, want beide vorsten waren den krijg evenzeer moede.

Met een grooteren ijver voor de bevrijding van het heilige graf dan de baronnen van Palestina was de krachtige paus Innocentius III vervuld. Met zijn scherpen staatkundigen blik zag hij in, hoe gunstig de omstandigheden in het Oosten voor de Christenen waren, welke gegronde hoop op overwinning de versnippering van het Mohammedaansche rijk aanbood, wanneer het slechts mogelijk was, de vorsten van het Westen tot eenparig handelen te bewegen.

De paus liet geen enkel middel tot bereiking van zijn doel ongebruikt. Zijne kruispredikers trokken door alle landen van Europa en het gelukte hun eindelijk, een flink leger bijeen te brengen. Doch de wapenen werden, gelijk onze lezers weten, niet tegen de ongeloovigen maar tegen de Grieksche Christenen gericht; de kruisvaarders, die Palestina en Egypte moesten veroveren, stichtten het Latijnsche keizerrijk: slechts een klein deel hunner trok naar het heilige land, doch zonder daar iets te kunnen uitrichten, dewijl de Christenen, die voortdurend met elkaar in twist gewikkeld waren, in het jaar 1204 wederom tot een wapenstilstand met Adel besloten.

In het jaar 1205 stierf koning Amalrik II, slechts drie dochters nalatend. De baronnen bepaalden, dat zijne oudste dochter, Maria Jolantha, het rijk erven en haar toekomstige gemaal koning van Jeruzalem worden zou. In dien tusschentijd werd het bewind aan een rijksbestierder opgedragen. Om een toekomstigen gemaal voor de jeugdige vorstin te zoeken, zonden de rijksgrooten een gezantschap naar Frankrijk. Philippus Augustus beval hun een dapperen held aan, namelijk graaf Jan van Brienne, die zich in alle tot dusver gevoerde oorlogen zoowel door buitengewone lichaamskracht als door bekwaamheid en veldheerstalent onderscheiden had.

Hoewel Jan van Brienne geen groot vermogen bezat, hoewel hij zelfs niet in staat was een leger uit te rusten, nam hij bereidvaardig de op hem uitgebrachte keuze aan. In het jaar 1208 ging hij naar Palestina. Maar hoe dapper hij ook was, toch kon hij met de geringe, hem ten dienste staande strijdkrachten niets uitrichten. Hij wendde zich daarom tot Innocentius III met de dringende bede dat deze al zijn invloed aanwenden zou om de Europeesche vorsten tot een nieuwen kruistocht aan te sporen, dewijl de omstandigheden zoo gunstig voor de Christenen waren als men maar wenschen kon.

Innocentius verklaarde zich daartoe aanstonds bereid, maar zijne bemoeiingen droegen slechts geringe vrucht. Het aantal ridders, dat naar het heilige land toog, was te klein om het heilige graf te kunnen heroveren.

De telkens herhaalde aansporingen der kruispredikers hadden in dien tijd een merkwaardig gevolg. Terwijl de vorsten en heeren wel het kruis aannamen en hunne deelneming aan een nieuwen kruistocht toezegden, maar de vervulling van die belofte van jaar tot jaar, dikwijls onder nietige voorwendsels, uitstelden, werd eensklaps de jeugd in Frankrijk en Duitschland door eene onbeschrijfelijke geestdrift aangegrepen. Zwakke knapen besloten de wapenen op te vatten, om te volvoeren wat den mannen niet mogelijk was geweest, namelijk het heilige graf uit de handen der ongeloovigen te verlossen.

Indien niet alle geloofwaardige geschiedschrijvers van dien tijd eenparig van die zonderlinge beweging onder de Duitsche en Fransche jeugd gewag maakten, dan zouden wij daaraan alle geloof weigeren; wij zouden geneigd zijn dit verhaal voor een zonderling sprookje, voor de vrucht eener ontstelde verbeelding te houden. Maar voor zulk een twijfel bestaat niet de minste reden. De kinderkruistocht is in al zijne bijzonderheden geschiedkundig bewezen, wij zien daarin de godsdienstige geestdrift, die toen de beste krachten van Europa verslond, haar toppunt bereiken, ja bijna tot waanzin overslaan.

Het was in het jaar 1212 toen van een dorpje bij Vendôme aan de Loire een herdersknaap, met name Stephanus, opstond om de Fransche knapen tot een kruistocht op te roepen. Hij verhaalde, dat de Heiland zelf zich aan hem in de gedaante van een armen pelgrim geopenbaard en hem de taak opgedragen had om het kruis te prediken, ja dat hij hem zelfs een brief aan den koning van Frankrijk ter hand gesteld had. Vele herdersknapen volgden de roepstem van hun makker, weldra sloten ook knapen uit den aanzienlijken stand zich bij hem aan: waar hij ook optrad, overal stroomde men toe, om hem te hooren. Andere jeugdige kruispredikers volgden zijn voorbeeld en toen men vernam, dat Stephanus wonderen verrichtte, liep het volk overal te hoop, het vereerde hem als een heilige en geloofde vastelijk, dat de arme knaap zijne makkers tot eene schitterende zegepraal over de Saracenen voeren zou.

Wel verbood koning Philippus Augustus den zonderlingen kruistocht, wel verhieven vele verstandige geestelijken en leeken hunne stem tegen de dwaze onderneming der jeugd, welke zij als een werk van lichtzinnige, vermetele bedriegers of zelfs van boosaardige toovenaars uitkreten, maar het grootste deel van het volk verkeerde als het ware in een roes; de verstandige lieden werden ongeloovigen en godloochenaars genoemd.

De van geestdrift gloeiende knapen spotten zoowel met het bevel des konings, om naar hunne ouders terug te keeren, als met de pogingen, door dezen aangewend om hen terug te houden. Waar men dit beproefde, bevrijdden zij zich door list of geweld; met banieren, wierookvaten, waskaarsen en kruisen trokken zij door het land en wanneer men hun vroeg, waarheen hun weg leidde, dan luidde hun antwoord: »Wij gaan naar God en willen het heilige kruis aan de overzijde der zee gaan zoeken."

Ook in Bourgondië en Duitschland openbaarde zich dezelfde geestdrift, vooral in de Rijnstreken was dit het geval. Vele knapen uit aanzienlijke geslachten sloten zich hier bij den kruistocht aan.

De Fransche en Duitsche knapen besloten, den tocht afzonderlijk te ondernemen. Duizenden Duitsche knapen, bij wie zich een groot aantal meisjes aangesloten hadden, trokken gehuld in het lange pelgrimskleed, waarop een kruis was gestikt, met den pelgrimsstaf en de pelgrimstasch onder aanvoering van een knaap, zekeren Nicolaas, naar Italië. Reeds eer zij de Alpen bereikt hadden, bezweken velen onder de vermoeienissen van den tocht of stierven van honger in de woeste wouden en wildernissen; anderen

werden door roovers overvallen en keerden van alles beroofd, vol berouw over hunne onbezonnenheid, naar hun vaderland terug.

De overigen trokken over de Alpen naar Italië en zwierven hier van stad tot stad; met elken dag verminderde hun aantal, in elke stad bleven eenigen achter, die blijde waren, dat zij hun leven als dienstboden konden rekken. Het geheele leger der knapen werd eindelijk ontbonden; barrevoets en hongerig, uitgelachen en bespot kwamen de ongelukkigen in hun vaderland terug. Van de jonge meisjes wordt, zeker niet geheel zonder grond, verhaald, dat zij niet allen even rein in het ouderlijke huis terugkeerden als zij het verlaten hadden. Welk een geest reeds onder de knapen in dien tijd heerschte, blijkt uit de omstandigheid, dat een groot aantal lichtekooien het leger volgde. Paus Innocentius III, die wel de geestdrift der knapen geprezen, maar hunne onderneming afgekeurd had, ontsloeg hen na hunne terugkomst niet van hunne gelofte, maar gaf hun slechts uitstel, totdat zij een rijperen leeftijd zouden bereikt hebben.

Een treuriger lot trof de Fransche knapen; onder aanvoering van den herdersknaap Stephanus trokken zij naar Marseille, om van daar te scheep naar het beloofde land over te steken. Van deze omstandigheid trokken twee slavenhandelaars op de meest gewetenlooze wijze partij. Zij boden aan, de knapen om Gods wil op hunne schepen over te voeren. Op zeven groote vaartuigen ondernamen de knapen de zeereis. Twee dezer schepen gingen in een storm te gronde. De vijf andere wendden den steven naar Egypte; te Alexandrië werden de knapen, benevens een aantal pelgrims, die hen vergezeld hadden, aan de slavenhandelaars der Muzelmannen verkocht.

De ongelukkige afloop van den kinderkruistocht verijdelde alle pogingen, door den paus aangewend, om de Europeesche vorsten en volken in geestdrift voor een nieuwen tocht naar het Heilige land te doen ontgloeien. Na zijn dood zette zijn opvolger Honorius III zijn arbeid met kracht voort. Eindelijk, na veel moeite, gelukte het hem, de vorsten in het jaar 1217 tot een nieuwen kruistocht over te halen.

Koning Andreas van Hongarije, hertog Leopold van Oostenrijk, hertog Otto van Meran, de aartsbisschop van Salzburg en andere wereldlijke en geestelijke heeren stelden zich aan het hoofd van een leger dat uit Hongaren en Duitschers bestond, waarbij zich ook vele Noren en Denen aansloten. Buitendien namen vele Friezen, Bremers en andere Noord-Duitschers het kruis aan, zij besloten, zich uit hun vaderland over zee naar Palestina te begeven. Een deel hunner landde in Portugal, om daar tegen de Mooren te vechten; zij kwamen juist een jaar later in Syrië aan.

Eer nog de Noord-Duitschers in Palestina aankwamen, had zich daar reeds een groot aantal kruisvaarders vereenigd, zoodat sultan Adel begreep, dat hij niet bij machte was hun in het open veld het hoofd te bieden. Met sluw overleg rekende hij op de oneenigheid, die weldra tusschen de kruisvaarders ontstaan zon, op het verkoelen van hunne geestdrift en op het heimwee, hetwelk zich steeds van de kruisvaarders had meester gemaakt en hen bewogen had, om na korten tijd Palestina weer te verlaten. Daarom trok hij zijne troepen in de versterkte steden terug. Weldra bleek het dat hij goed gezien had.

Reeds in het begin van het jaar 1218 keerde koning Andreas naar zijn vaderland terug. Vele andere kruisvaarders volgden hem en zij, die bleven, hielden er veel meer van, zich aan woeste uitspattingen over te geven dan te strijden. Eerst toen de Noord-Duitschers in Palestina aankwamen, begonnen de kruisvaarders met ernst aan het doel van hun tocht te denken. De pauselijke legaat Pelagius, een doorzettend en heerschzuchtig man, spoorde de kruisvaarders aan hunne wapenen tegen Egypte te wenden. De oorlog werd begonnen met de belegering van de stad Damiate, die aan een arm van den Nijl gelegen was, omdat men deze stad, wegens hare groote sterkte, als

de eigenlijke sleutel van Egypte beschouwde. Gedurende de belegering stierf sultan Adel; hij werd in Egypte door zijn jongsten zoon Kamel, te Damascus door zijn oudsten zoon Moaddhem opgevolgd.

De belegering was van langen duur: hoewel de Christenen een aantal dappere daden verrichtten, gelukte het hun toch niet een beslissend voordeel te behalen, omdat de aanvoerders, evenals altijd, het met elkander oneens waren *). Vele vorsten trokken zich geheel terug; anderen streden slechts onwillig. Toch was de macht der kruisvaarders nog altijd zoo groot, dat Kamel in den zomer van 1219 zeer aannemelijke vredesvoorstellen deed. Hij bood aan, den kruisvaarders het geheele voormalige koninkrijk Jeruzalem af te staan, alle gevangen Christenen los te laten, ja hun niet alleen het ware heilige kruis uit te leveren, maar hun ook de noodige gelden tot versterking van Jeruzalem ter hand te stellen.

Jan van Brienne vond deze voorwaarden zoo bijzonder voordeelig, dat hij al zijne welsprekendheid aanwendde om de vorsten tot het sluiten van den vrede te bewegen. Tegenover hem stond de pauselijke legaat Pelagius; deze drong op de voortzetting van de belegering aan en wilde niets weten van een vrede, die naar zijne overtuiging met bedriegelijke inzichten door den sultan aangeboden werd. De legaat beweerde, dat Kamel alleen door het gevoel zijner zwakheid bewogen werd om dat aan te bieden, wat de Christenen eindelijk toch verkrijgen zouden. Indien Damiate veroverd werd, zou niet alleen Jeruzalem met het geheele heilige land, maar ook Egypte zich in de macht der Christenen bevinden. De patriarch van Jeruzalem, de geheele overige geestelijkheid, de Tempelridders en Johanniters kozen met de ridders der Duitsche orde en met een groot aantal kruisvaarders de zijde van Pelagius; de vredesvoorstellen werden van de hand gewezen.

Men zette de belegering voort en het scheen, dat de uitkomst Pelagius in het gelijk zou stellen, want in November 1219 viel eindelijk de vesting. Hoe dapper zij door de Muzelmannen verdedigd was, blijkt uit den toestand, waarin de kruisvaarders de stad aantroffen. Wilken deelt ons daaromtrent het volgende mede:

»Een afgrijselijk schouwspel vertoonde zich aan de blikken der kruisvaarders, die de stad in bezit namen. Niet alleen de huizen, neen, ook de straten waren opgevuld met onbegraven lijken, die grootendeels, van alle kleeding en bedekking beroofd, den honden tot voedsel verstrekten. Op de bedden in de huizen lagen de lijken naast hulpelooze zieken en stervenden; de lucht was door dit alles op eene ondragelijke wijze verpest. Van de 80,000 inwoners, die de stad bij den aanvang der belegering telde, waren er slechts 3,000 over en onder deze trof men slechts 100 gezonden aan. Vreeselijk was vooral de toestand der kinderen, die, van hunne ouders en verzorgers beroofd, om spijs en drank smeekten. In weerwil van dit alles bracht menig gevoelloos kruisvaarder op den dag der verovering een aantal ongelukkige Muzelmannen om, die door ziekte en honger buiten machte waren zich te verdedigen. Een aanzienlijke buit, aan goud, zilver, edelgesteenten, pronkgewaden, enz. viel den overwinnaars in handen, want de stad was eene belangrijke handelplaats. Daarenboven hadden vele bewoners van het omliggende land, op de sterkte van Damiate bouwend, hunne bezittingen derwaarts overgebracht. Dewijl echter den kruisvaarders vele schatten ontgingen, omdat de Saracenen vóór den val der stad een groot deel van hun geld òf in de rivier geworpen òf

*) Misschien zal het onze lezers verwonderen, dat hier geen gewag wordt gemaakt van de dappere daden, door graaf Willem I en zijne Hollanders verricht. De bewerker heeft gemeend zich in dit opzicht van alle aanvulling van Streckfuss' arbeid te moeten onthouden, vooreerst omdat, zoo hij het deed, dit werk veel te uitgebreid worden zou; ten tweede omdat ons voor de kennis der geschiedenis van ons vaderland zoo vele andere en uitnemende bronnen ten dienste staan.

in de aarde begraven hadden, en ook een aanzienlijk deel van den buit door afzonderlijke kruisvaarders bemachtigd werd, bleven niet meer dan 400,000 Byzantijnen ter verdeeling over. Levensmiddelen werden slechts in geringe hoeveelheid aangetroffen; daarentegen was het getal der buitgemaakte wapenrustingen enz. aanzienlijk. De gevangenen werden, met uitzondering van 700 rijke Muzelmannen, die bestemd werden om tegen gevangen Christenen uitgewisseld te worden, als slaven verkocht, dewijl het moeilijk was, in hun onderhoud te voorzien. De bisschop van Ptolemaïs, Jacob van Vitry, nam een groot aantal Saraceensche kinderen tot zich, die hij óf bij zich hield en in het Christendom onderwees óf aan zijne vrienden toevertrouwde, om hen op te voeden en te onderwijzen."

Hoe belangrijk de verovering van Damiate op zich zelf ook was, duurzame vruchten droeg zij niet.

Koning Jan van Brienne wilde zich niet langer onderwerpen aan den heerschzuchtigen legaat, met wien hij voortdurend in hevige twisten gewikkeld was. Hij verliet het leger en keerde naar Palestina terug. Pelagius nam nu het opperbevel op zich. Weldra zou hij ondervinden, dat hij nog altijd een ontzagwekkend vijand tegenover zich had.

De sultan Kamel legde boven Damiate aan een der armen van den Nijl eene verschanste legerplaats aan, welke spoedig tot eene stad aangroeide. Pelagius meende dat kamp te moeten aantasten, maar hij wachtte op de versterkingen, welke keizer Frederik II, gelijk de tijdingen uit Europa luidden, zou aanbrengen. Toen een jaar verloopen was en deze versterkingen nog altijd niet kwamen opdagen, zegden de kruisvaarders den pauselijken legaat eindelijk de gehoorzaamheid op. Zij begeerden, dat koning Jan zou terugkeeren om het opperbevel weer op zich te nemen.

Jan van Brienne liet zich werkelijk bewegen om het opperbevel opnieuw te aanvaarden.

Intusschen was de krijgsmacht der kruisvaarders weer sterk toegenomen. Uit Europa had zij versterkingen ontvangen, wel niet, gelijk men gehoopt had, onder het opperbevel van keizer Frederik II, maar onder den door Frederik afgezonden hertog Lodewijk van Beieren. Ook de Muzelmannen hadden van hun kant opnieuw een sterk leger verzameld, daar de vorsten van het huis der Ejubiden eindelijk alle twisten ter zijde gezet en hunne legers ter bescherming van Egypte afgezonden hadden.

Kamel had eene aanzienlijke krijgsmacht onder zijne bevelen, en werd bovendien door het jaargetijde begunstigd. De Nijl begon buiten zijne oevers te treden, en toen de sultan de dammen der zijkanalen dier rivier doorsteken liet, geraakten de kruisvaarders in een bijna onhoudbaren toestand: zij moesten aanhoudend door moerassen marcheeren, terwijl zij voortdurend door de lichte ruiterij der Turken en Arabieren bestookt werden.

Het geheele kruisleger zou wellicht in Egypte den ondergang gevonden hebben, indien niet Kamel zelf vurig naar den vrede gewenscht had, ten einde Damiate weer in zijn bezit te krijgen. Thans vonden zijne vredesvoorslagen een beter gehoor, hoewel zij op verre na niet meer zoo voordeelig waren als vroeger. Wel beloofde hij alle gevangen Christenen en ook het heilige kruis uit te leveren, maar overigens stond hij hun alleen vrijen aftocht uit Egypte toe, terwijl zij zich tot de ontruiming van Damiate moesten verbinden.

In September verlieten de kruisvaarders Egypte, nadat weer onnoemlijke schatten en een ontzettend aantal menschenlevens aan den vruchteloozen tocht waren verkwist.

Het mislukken dezer laatste onderneming werd in Europa algemeen aan de woordbreuk van Frederik II toegeschreven. Onze lezers herinneren zich, welke krachtige pogingen Honorius III in het werk stelde om den keizer eindelijk tot vervulling zijner belofte te bewegen. Hij riep zijn legaat Pelagius en koning Jan van Brienne naar Italië, om met hen bepaalde afspraken

omtrent de hervatting van den strijd te maken. Reeds hebben wij medegedeeld, dat Frederik zich ten gevolge daarvan met Jolantha, de dochter van koning Jan, in den echt verbond en den titel koning van Jeruzalem aannam. Dit laatste verbitterde Jan van Brienne zoo hevig, dat hij, toen Frederik II toch eindelijk naar het Heilige land trok, in Italië als diens onverzoenlijke tegenstander optrad.

Frederik II had den kruistocht met een dubbel oogmerk ondernomen: hij wilde in zijne geschillen met den paus Gregorius IX alle schuld op dezen werpen en bovendien door de verovering van het koninkrijk Jeruzalem aan het Duitsche keizerrijk nieuwen roem en luister bijzetten. Hij scheen van een goeden uitslag zijner onderneming zeker te kunnen zijn, want niet alleen bij de Christenen in Palestina, maar zelfs bij sultan Kamel vond hij ondersteuning.

Tusschen Kamel en zijn broeder Moaddhem was eene doodelijke vijandschap ontstaan. Kamel trachtte met den keizer, wiens naam zelfs in het Oosten met roem bekend was, een bondgenootschap te sluiten. De Mohammedanen wisten, dat Frederik II vrij was van het bijgeloof en den dweepzieken geloofsijver zijner tijdgenooten. Ook Kamel was geen streng Muzelman. Hij had zich jegens de Christenen zóó verdraagzaam betoond, dat de Keulsche domheer Olivier, die met de Noord-Duitschers aan den tocht naar Damiate deelnam en de belegering van die stad beschreven heeft, zelfs de hoop kon koesteren, dat de sultan het Christelijk geloof zou omhelzen. Olivier richtte daartoe tot den sultan een dringenden brief, die echter evenmin eenige uitwerking had als de onstuimige bekeeringsijver van den stichter der Franciscanerorde, den heiligen Franciscus van Assisi, die in Januari 1219 te Damiate aankwam en zelfs in de legerplaats der Muzelmannen het Christendom prediken ging. Dat Kamel dit toeliet, getuigt voor zijne verdraagzaamheid.

Tusschen twee vorsten, die steeds bereid waren om hunne godsdienstige overtuiging aan hunne staatkundige belangen ten offer te brengen, kon verschil van godsdienstleer geene vijandschap teweeg brengen. De sultan en de keizer waren beiden geneigd om eene voordeelige verbintenis aan te gaan en waarschijnlijk was het juist dit uitzicht, hetwelk Frederik II bewoog om den kruistocht te ondernemen, in weerwil van het gevaar, waarmede de vijandschap van den paus zijne Italiaansche bezittingen bedreigde. Na een kort oponthoud op Cyprus wierp hij den 8en September 1228 voor Acre het anker uit.

Hier werd hij door het volk en de ridderschap met de grootste eerbewijzen ontvangen. De Tempelheeren en Johanniters bogen de knie voor hem en kusten hem de hand; zelfs de geestelijkheid sloot zich aan bij den plechtigen optocht, waarmede hij ingehaald werd, hoewel zij den man, op wien de banvloek rustte, den broederkus onthielden, en hem ernstig aanrieden, zich met den paus te verzoenen.

Reeds deze houding der geestelijkheid deed Frederik vreezen, dat zijn twist met den paus ook in Palestina wrange vruchten voor hem dragen zou. Al te spoedig bleek het, hoe gegrond zijne bezorgheid op dit punt was geweest.

Gregorius IX liet zich zelfs door de onheilen, welke de tweedracht in de legerplaats der Christenen ongetwijfeld stichten moest, niet weerhouden, alle pogingen in het werk te stellen om den gehaten vorst ook in het Heilige land vijanden te verwekken en al zijne eerzuchtige plannen te verijdelen.

Zoodra de paus bericht ontvangen had van des keizers vertrek, zond hij hem twee monniken achterna met brieven voor den patriarch en de grootmeesters der geestelijke ridderorden. In deze brieven herinnerde de paus, dat de keizer onder den ban lag, dat hij in strijd met den wil der kerk den kruistocht ondernomen en geene enkele poging aangewend had om van den op hem rustenden vloek ontheven te worden. Hierom verbood de paus eenig bevel, eenige beschikking, hoe ook genaamd, van den keizer op te volgen.

Nauwelijks waren de gezanten van Gregorius in het kamp aangekomen, of de vriendschap en eerbied, door de Tempelheeren en Johanniters tot dusver

den keizer betoond, veranderden in openbare vijandschap. Ook de Venetianen namen eene weifelende houding aan en Frederik kon van nu af alleen met zekerheid op zijne Duitsche krijgslieden, op de Sicilianen (grootendeels Saracenen), die hem vergezeld hadden, op de leden der Duitsche orde en op de Pisanen en Genueezen rekenen. Vriendelijker dan de Christenen gedroegen zich jegens hem de Muzelmannen. Sultan Kamel bleef niet ongeneigd om een verbond met hem te sluiten, hoewel de omstandigheden zeer veranderd waren.

Moaddhem van Damascus, tot wiens gebied Syrië behoorde, was gestorven en had een minderjarigen zoon, Malek el Nasr David, nagelaten. De beide ooms van den knaap, Kamel en Aschraf, welke laatste aan den Euphraat een rijk gesticht had, besloten, zich van het gebied van hun neef meester te maken. Kort voor de aankomst van den keizer in Syrië had Kamel de stad Jeruzalem en eenige plaatsen in den omtrek bezet, terwijl Aschraf den sultan David binnen Damascus aangreep.

Hoewel Kamel besloten had, zonder vreemde hulp, zijn neef tot onderwerping te brengen, ontving hij toch een gezantschap des keizers op de eervolste wijze. Hij ging den gezanten met een talrijk gevolg tegemoet, liet zijn geheele leger onder de wapenen komen en beantwoordde de beleefdheid van Frederik door het zenden van een gezantschap aan den keizer, hetwelk den Duitschen vorst kostbare geschenken, zooals gouden en zilveren vaatwerk, edelgesteenten, zijden kleederen, een olifant, kameelen, beren, apen en andere zeldzame en kostbare zaken, overbracht. Tevens verklaarde de sultan zich bereid om met Frederik vredesonderhandelingen aan te knoopen.

Deze onderhandelingen werden in het diepste geheim gevoerd, dewijl de keizer vreesde, dat zijne vijanden, die hem toch al verdacht maakten als een slecht Christen, door wien de Muzelmannen op eene onbehoorlijke wijze begunstigd werden, die zaak uit alle macht zouden tegenwerken.

Frederik wenschte des te vuriger een eervollen en voordeeligen vrede te sluiten, wijl de uitzichten op een zegevierenden veldtocht zeer donker waren. De Christenen maakten in Palestina slechts een legertje van 800 ridders en 10,000 man voetvolk uit en van deze krijgsmacht gehoorzaamde slechts het kleinste gedeelte den keizer. De patriarch Gerold van Jeruzalem, die tevens pauselijk legaat was, de aartsbisschoppen, de bisschoppen en de grootmeesters der Tempelheeren en der Johanniters weigerden deel te hebben aan eenige onderneming, die in den naam des keizers werd uitgevoerd. Frederik moest besluiten, al zijne bevelen in naam van God en van den Christelijken staat te Jeruzalem uit te vaardigen, indien hij gehoorzaamd wenschte te worden.

Overal zag hij zich door vijanden en zelfs door verraders omringd. De Tempeliers en Johanniters, die er den keizer zulk een scherp verwijt van maakten, dat hij de Saracenen zoo vriendelijk behandelde, dat hij den Siciliaanschen Muzelmannen, die hem naar Palestina waren gevolgd, in zijne legerplaals de vrije uitoefening van hun godsdienst toestond, schaamden zich niet, zelf met den vijand verstandhouding aan te knoopen, om zich van hun keizerlijken tegenstander te ontdoen.

Toen Frederik eens besloten had, in een wollen gewaad eene bedevaart naar den Jordaan te ondernemen, gaven de Tempelheeren den sultan Kamel hiervan kennis. Zij hoopten, dat deze van de gelegenheid partij trekken zou om den keizer gevangen te nemen of zelfs te dooden.

Kamel gedroeg zich als een edel tegenstander; hij zond den ontvangen brief aan den keizer, die intusschen reeds buitendien voor het verraad zijner vijanden gewaarschuwd was en van de bedevaart had afgezien.

Mattheus Paris deelt ons omtrent het gedrag des sultans het volgende mede: »Toen de sultan den brief ontving, en het welbekende zegel aanschouwde, verfoeide hij den nijd en het verraad der Christenen; hij riep twee zijner meest vertrouwde raadslieden tot zich, en zeide: »Ziedaar de trouw der Christenen". Na eene langdurige beraadslaging gaven de beide raadslieden eenstemmig

als hun gevoelen te kennen, dat de sultan den brief aan den keizer zenden en dezen daardoor tot dankbaarheid jegens hem verplichten moest. Frederik had aan de vroeger tot hem gerichte waarschuwingen geen geloof geslagen en eerst de van den sultan ontvangen tijding overtuigde hem. Hij deed echter, alsof hij niets van dit verraad wist, en stelde de wraak tot gelegener tijd uit. Dit was echter, gelijk Paris verzekert, de hoofdoorzaak van de vijandschap tusschen den keizer en de beide ridderorden." *)

Dewijl hij bij elke gelegenheid van schier alle kanten de bewijzen van de onverzoenlijkste vijandschap ontving, dewijl de geheele geestelijkheid zich steeds ten doel stelde, zijne plannen te verijdelen en er dus op een gelukkigen uitslag van den strijd niet te rekenen viel, spande Frederik des te ijveriger al zijne krachten in om tot het sluiten van een vredesverdrag te geraken. Hij slaagde in zijne pogingen, dewijl ook Kamel niet gaarne een dubbelen oorlog voeren wou.

De vrede, of liever de tienjarige wapenstilstand, werd den 18^en^ Febr. 1229 gesloten. De bepalingen van dat verdrag zijn ons niet nauwkeurig bekend, daar zij door Frederik en door zijne tegenstanders verschillend worden opgegeven. Dewijl de keizer er op uit was, de door hem behaalde voordeelen zoo schitterend mogelijk voor te stellen, terwijl zijne vijanden van hunne zijde die trachtten te verkleinen, verdienen de berichten van beide partijen even weinig vertrouwen als die der Mohammedaansche schrijvers, daar ook deze laatsten er belang bij hadden, de vredesvoorwaarden als zeer gunstig voor hunne partij af te schilderen.

Zeker is het echter, dat Kamel den keizer Jeruzalem, Bethlehem en Nazareth met de tusschen Joppe en Jeruzalem gelegen landstreken afstond, op voorwaarde, dat de Muzelmannen in deze plaatsen, met uitzondering van Jeruzalem, vrij en veilig wonen en ongestoord hun godsdienst uitoefenen mochten. In de heilige stad mochten zij wel niet wonen, maar tot den tempel van Salomo, die Christenen en Muzelmannen even heilig was, hadden zij vrijen toegang. Of Frederik den sultan nog andere eischen ingewilligd of zich tegenover hem verbonden heeft om Jeruzalem niet weder te versterken, is niet uit te maken.

De vrienden des keizers juichten, toen de inhoud van het vredesverdrag bekend werd; de patriarch van Jeruzalem daarentegen was heftig vertoornd; hij weigerde, den keizer naar de heilige stad te volgen en gaf onverholen zoowel mondeling als schriftelijk zijne meening te kennen, dat dit verdrag eene schande voor de Christenheid en een doorslaand bewijs van Frederiks trouweloosheid was.

Deze bekommerde zich niet om de machtelooze woede van den dweepzieken patriarch; hij trok naar Jeruzalem en dewijl geen priester hem kronen wilde, zette hij zich met eigen hand in de kerk van het heilige graf de koningskroon op het hoofd. De patriarch liet den hoon, zijn geestelijk gezag aangedaan, niet ongewroken: op zijne aansporing sprak de aartsbisschop van Cesarea over Jeruzalem en het heilige graf het interdict uit.

Elke verzoening tusschen den keizer en de geestelijkheid was hierdoor onmogelijk gemaakt. Frederik, die slechts een paar dagen te Jeruzalem vertoefd had en vervolgens naar Acre teruggekeerd was, nam harde maatregelen tegen de hem vijandige priesters. Eenigen hunner, die het waagden in het openbaar tegen hem te prediken, liet hij van den kansel halen en op ruwe wijze mishandelen. Elke dag bracht nieuwe twisten en oneenigheden aan, die Frederik het verblijf in het Heilige land ondragelijk maakten. Dewijl bovendien zijne tegenwoordigheid in Italië dringend noodzakelijk scheen, scheepte hij zich in de eerste dagen van Mei in, om de terugreis te aanvaarden. Door zijn korten kruistocht had hij, zonder een droppel bloed te vergieten, meer verworven dan vóór hem de machtigste vorsten door middel van de reusachtigste strijdkrachten en met opoffering van duizenden menschenlevens.

*) Wilken.

EEN EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Gemakkelijke zegepraal, door Frederik II na zijne terugkomst in Europa behaald. Vrede met den paus. Frederiks wetgeving op Sicilië. Nieuwe twisten met de Lombardische steden. Regeering van koning Hendrik in Duitschland. De kruistocht tegen de Stadingers. Vervolging van de ketters in Duitschland. Opstand van koning Hendrik. Zegepraal des keizers. Huwelijk van Frederik met Isabella van Engeland. De feestelijke rijksdag te Mainz. Nieuwe gevechten in Italië. Frederiks overwinning bij Cartenuova. De keizer op het toppunt zijner macht. Zijn bijzonder leven.

Paus Gregorius IX had van de afwezigheid zijns tegenstanders partij getrokken, om hem zooveel mogelijk schade toe te brengen. Met pauselijk geld waren benden huurlingen aangeworven, zij droegen als herkenningsteeken de sleutels van Petrus en werden daarom sleutelsoldaten genoemd. Koning Jan van Brienne en een kardinaal voerden hen tegen de Zuiditaliaansche landen van Frederik II aan. Dewijl in Napels en op Sicilië ook een aantal oproerig gezinde baronnen, van de afwezigheid des keizers met den meesten ijver partij trokken om zijn gezag afbreuk te doen, behaalden de sleutelsoldaten zonder veel moeite belangrijke voordeelen, ofschoon zij anders bij het volk volstrekt niet in een goeden reuk stonden, daar zij zich nog meer dan de andere soldaten van dien tijd door roofzucht en bloeddorst onderscheidden.

Toen het bericht van het met sultan Kamel gesloten vredesverdrag Europa bereikte, ontleende de paus daaraan eene nieuwe aanleiding tot ontevredenheid op den keizer. Aan alle vorsten van Europa zond hij brieven, waarin het vredesverdrag als een werk van Frederiks trouweloosheid werd voorgesteld. De paus beweerde, dat de sultan David zijne toestemming daartoe niet had gegeven en dat dus de gansche overeenkomst van nul en geener waarde was. Hij eindigde met de verklaring, dat de keizer zijne waardigheid als aanvoerder der kruisvaarders en als Roomsch keizer door zijne schandelijke zedeloosheid, door zijne toegevendheid jegens de Saracenen en door zijne onderhandelingen met Kamel verbeurd had.

Zulke aanklachten vonden maar al te gereeden ingang bij vele vrome Christenen, in wier oog Frederiks verdraagzaamheid jegens de Muzelmannen niets anders was dan gruwelijke ketterij. Zelfs vele aanhangers des keizers begonnen in hunne trouw te wankelen, zij verloren den moed, vooral daar te gelijker tijd het gerucht van zijn dood zich in het Westen verbreidde. Reeds nam de oorlog in Zuid-Italië voor den keizer eene ongunstige wending, reeds drongen de sleutelsoldaten hoe langer hoe verder voorwaarts, toen men eensklaps vernam, dat Frederik uit het Oosten teruggekeerd en in Italië aangekomen was. De tijding van zijne aankomst was voldoende om zijnen vijanden schrik in te boezemen en toen hij werkelijk verscheen, joeg hij hen, gelijk de herfstwind de bladeren, voor zich heen.

De keizer wenschte zich met den paus te verzoenen; Gregorius daarentegen wilde in den beginne niets van onderhandelen weten. Eerst toen hij zich vruchteloos tot alle vorsten van Europa gewend had en bemerkte, dat hij alleen op ondersteuning van de Lombardische steden rekenen kon, eerst toen

de keizer in den loop van enkele weken zijn geheele land heroverd had, zag de paus zich genoodzaakt toe te geven.

In Augustus 1230 kwam te St. Germano een vredesverdrag tot stand, krachtens hetwelk Frederik, die het geestelijk oppergezag van den paus in zijn geheelen omvang erkend en daarbij beloofd had, in alles de bevelen der kerk te zullen gehoorzamen, van den ban ontheven werd. In de maand September hield de keizer zelfs met Gregorius eene vriendschappelijke samenkomst.

Bij het sluiten van dezen vrede, was noch de paus, noch de keizer eerlijk en oprecht geweest. Frederik had behoefte aan vrede, om de rust in zijn rijk te herstellen, want hij had leeren inzien welk een gevaarlijk tegenstander Gregorius was en had derhalve besloten, in schijn toe te geven; inderdaad bleef hij ook nu, gelijk voorheen, den vijand van den paus. Dit bewees hij weldra bij het uitvaardigen van eenige wetten, waarop wij later terugkomen, in zijne Napolitaansche erflanden.

Evenmin was het de bedoeling van Gregorius IX, een waar en trouw vriend des keizers te worden. Hoewel hij vooreerst niet openlijk als diens tegenstander optrad, koos hij toch overal in het geheim partij tegen Frederik II en blies onder het voorwendsel van vredelievende onderhandelingen den haat der Lombardijers tegen den keizer steeds meer aan. Frederik verschafte zich echter door het sluiten van den vrede, ten minste voor het oogenblik, een tijd van rust, dien hij kon aanwenden, om zoowel in Napels en op Sicilië als in Noord-Italië de keizerlijke macht te bevestigen en aan de verwarring, waarin hij zijne staten aangetroffen had, een einde te maken.

In het Siciliaansche rijk legde hij de laatste hand aan eene wetgeving, welke hij reeds, eer hij ter kruisvaart toog, ontworpen had, en waarbij de beroemde Peter van Vinea hem als een getrouw en schrander raadsman ter zijde stond.

Frederik II haatte uit den grond zijns harten alle ware volksvrijheid, die in zijn oog onvereenigbaar was met het aanzien en de macht eens vorsten; hij was een despoot, gelijk zoo vele andere vorsten vóór en na hem geweest zijn, doch hij bezat verstand genoeg om in te zien, dat de macht der vorsten niet beperkt maar veeleer uitgebreid wordt door de krachtige handhaving der wet, door gerechtigheid en door het deelnemen van het volk aan de wetgeving.

Van deze beginselen uitgaande riep hij, de despotieke keizer, voor zijne erflanden eene staatsregeling in het leven, welke veel overeenkomst had met de constitutioneele regeeringsvormen onzer dagen. Op de hofdagen, welke hij samenriep, hadden niet alleen de leenmannen en de geestelijkheid eene stem, maar ook de steden waren, naar gelang van hare grootte, door een of meer afgevaardigden vertegenwoordigd, zoodat de hofdag in eene soort van vergadering der verschillende standen des rijks hervormd werd.

Ook hier bleef het leenstelsel de grondslag der staatsregeling; geen enkel vorst zou het in dien tijd geheel ter zijde hebben kunnen stellen, daarvoor had het te diepe wortelen geschoten in het karakter en leven der volkeren. Frederik echter beperkte het eenigermate en wierp door zijne wetgeving een dam op tegen de onafhankelijkheid of ten minste tegen de willekeur der baronnen, hij ontnam dezen het recht om hunne onderhoorigen aan den lijve te straffen, en tevens verbood hij hun den godsvrede te verstoren, hunne burchten te versterken en zich zelf recht te verschaffen. Slechts een schijnbaar voordeel voor de baronnen was de onbeperkte erfelijkheid der leenen in de vrouwelijke en in de zijlinie; de leenheeren daalden door dit alles hoe langer hoe meer tot den rang van eenvoudige grondbezitters af.

Ook tegen de onbeperkte voorrechten, welke de geestelijkheid tot nog toe genoten had, was Frederiks wetgeving gericht; deze was en bleef een middel om den paus te bestrijden. Wel behield de geestelijkheid het recht der verkiezing, wel werd zij volstrekt niet belemmerd in haar verkeer met den paus, doch

het was den burgers verboden, goederen aan kerken, kloosters en geestelijke orden te verkoopen of weg te schenken; hierdoor ging de keizer de verdere uitbreiding van de macht der kerk zooveel mogelijk tegen.

Hoe ver Frederik boven zijne tijdgenooten stond wat zijne verstandelijke ontwikkeling betrof, bewezen de wetten, waardoor de rechten van de belijders der verschillende godsdienstige gezindten omschreven werden. Hij schonk daarin aan Joden en Mahomedanen het recht tot vrije uitoefening van hun eeredienst; de ordaliën (godsoordeelen) der Christenen schafte hij af en hij verbood, met uitzondering van enkele gevallen, het gerechtelijk tweegevecht. Hij sprak onverholen uit, wat de koele rede hem leerde, namelijk dat niet het recht, maar alleen de sterkte van den arm der strijders den uitslag van zulk een strijd besliste. Om aan de voortdurende veeten en herhaalde moordaanslagen paal en perk te stellen, veroorloofde hij alleen den staatsambtenaren het dragen van wapenen. Ook in de inrichting van het politiewezen voerde de keizer vele heilzame verbeteringen in.

Al deze wetten gaven blijk van des keizers buitengewone scherpzinnigheid; de kern echter daarvan maakte de regeling der financiën uit, die vooral berustte op de tollen en andere indirecte belastingen en ten doel had om den rijken landen van Zuid-Italië die ontzaglijke sommen af te persen, door welke de keizer alleen in staat was den luister zijner kroon op te houden. Hierdoor ging het volk onder zulk een zwaren druk gebukt, dat het meermalen in opstand kwam; ja deze regeling van het financiewezen ware niet te dragen geweest, indien Frederik niet door zijne overige wetten, door de bescherming, welke hij aan kunst, wetenschap, handel en nijverheid verleende, door de gestrengheid, die hij tegenover de roofridders aan den dag legde, door zijne rechtvaardigheid, ook tegenover den geringste in den lande, zulk eene algemeene veiligheid, zulk een eerbied voor wet en recht en zulk een bloeiend handelsverkeer in het leven had geroepen, dat het volk zich, ondanks den druk der belastingen, gelukkiger gevoelde dan ooit te voren.

In scherpe tegenstelling met de orde, welke in die dagen, dank zij Frederiks wetten, in Zuid-Italië algemeen heerschte, stond de verwarring en verdeeldheid in Noord-Italië. De voortdurende oneenigheden der Lombardische steden en niet minder die der adellijke partijen zelf, schenen het bewijs te leveren, dat de keizer gelijk had, wanneer hij beweerde, dat de republikeinsche vrijheid onvereenigbaar was met de instandhouding van recht, wet en orde in een staat. Deze zoo gehate vrijheid der steden te vernietigen, was Frederiks hoogste streven. Te dien einde sloot hij een verbond met eenige voorname edelen, alsmede met den wegens zijne wreedheid beruchten Ezzelino van Romano, die hem weldra de gewichtigste diensten bewijzen zou.

De Lombardische steden wisten maar al te goed, welk een doodelijken haat de keizer tegen haar koesterde, dat zij op geene enkele zijner beloften konden staat maken en dat hij haar onverzoenlijke vijand was. Ofschoon Frederik om schijnbaar zeer geldige redenen in het jaar 1231 een rijksdag te Ravenna belegde, meenden de Lombardijers echter, en wel met recht, dat de Duitsche vorsten en ridders niet alleen met het aangeduide oogmerk opdaagden, maar ook om het keizerlijke leger te versterken. Zij vernieuwden derhalve het stedenverbond en versperden den Duitschen vorsten den weg. De rijksdag toch werd gehouden, maar was niet talrijk bezet. Frederik was voorshands niet bij machte om de Lombardijers voor dit verzet tegen zijne bevelen te straffen, want de hoog opgevoerde belasting had op Sicilië aanleiding tot een opstand gegeven en deze moest in de eerste plaats gedempt worden; vervolgens moesten Rome's oproerige inwoners tot rede worden gebracht, bij welke gelegenheid de keizer den paus goede diensten bewees in de hoop, hierdoor Gregorius IX tot dankbaarheid te stemmen. Hij verlangde, dat de paus in zijn twist met de Lombardische steden als bemiddelaar zou optreden. Gregorius IX wees dit verzoek niet van de hand; hij nam den

schijn aan, alsof hij als bemiddelaar optrad, doch hij stond bij dit werk des vredes inderdaad aan de zijde der steden.

De Lombardijers verklaarden, dat zij geneigd waren vredesonderhandelingen aan te knoopen, doch terwijl zij deze verklaring aflegden en beloofden genoegen te nemen met de beslissing, welke de paus als scheidsrechter nemen zou, waren zij reeds in het geheim in onderhandeling getreden met den jongen koning Hendrik, Frederiks zoon, die zich bereid had verklaard om het zwaard tegen zijn vader aan te gorden. Onder dergelijke omstandigheden zag Frederik zich genoodzaakt de onderhandelingen af te breken en zich naar Duitschland te spoeden, ten einde zijn oproerigen zoon te straffen.

Sedert het jaar 1220 had de keizer zich buiten het Duitsche rijk opgehouden; hij had de regeering opgedragen aan zijn jeugdigen zoon Hendrik, dien hij voorbedachtelijk onder voogdijschap had gesteld van den aartsbisschop Engelbert van Keulen. Zoo lang Engelbert leefde, ging alles goed; buitenlandsche vijanden verontrustten het land niet, alleen de onderlinge veeten der vorsten vereischten de tegenwoordigheid van een krachtig regent en als zoodanig betoonde zich de aartsbisschop. Geheel anders werd deze stand van zaken, toen Engelbert vermoord was.

De jonge koning Hendrik was omringd door ellendige vleiers. Niemand waagde het, hem de waarheid te zeggen of hem tot vervulling van zijne plichten als regent aan te sporen. De jacht was zijne liefste bezigheid; zangers en zangeressen, goochelaars en potsenmakers maakten zijn hofstoet uit. In hun gezelschap verwilderde de jonge man geheel. Hij gaf zich aan de dolzinnigste uitspattingen over en liet zich daarbij veel voorstaan op zijne waardigheid als koning. Het gevolg hiervan was, dat hij gereedelijk gehoor schonk aan de inblazingen van slechte raadslieden, die hem verzekerden, dat hij, de vrije koning, zijn keizerlijken vader niet onderdanig behoefde te zijn.

Hertog Frederik de Strijdbare van Oostenrijk, die van oudsher 's keizers doodvijand was geweest, alsmede eenige andere Duitsche vorsten bedienden zich van den onbeduidenden jongeling als werktuig om door hem eigenmachtig en willekeurig in Duitschland te heerschen.

De Duitsche landen waren andermaal het tooneel van vele bloedige veeten, die wij niet elk afzonderlijk hier kunnen bespreken; slechts bij eene daarvan willen wij stilstaan, wijl zij ons het karakter van dat tijdperk juist doet kennen, en ons toont, met welken geest de geestelijken en vorsten dier dagen bezield waren.

Aan het strand der Noordzee had de kleine volksstam der Stadingers door zwaren handarbeid, door met moeite opgeworpen dijken, het land, dat zij bewoonden, aan de zee ontwoekerd. De Stadingers waren trotsch op den schat, dien zij zelf hadden verworven. Zij wisten zich te handhaven in het bezit van eene zekere vrijheid, die zoowel den aartsbisschop van Bremen als den graaf van Oldenburg een doorn in het oog was. Na menigen roemvollen strijd met den laatste maakten de Stadingers door eene misdaad ook den aartsbisschop van Bremen tot hun doodvijand; zij vermoordden een geestelijke, die zich door zijn zedeloos leven veracht en gehaat had gemaakt *). Derhalve schreef Gregorius een kruistocht tegen hen uit.

Een leger van 40,000 man rukte tegen de Stadingers op, wier land te vuur en te zwaard verwoest werd; ter eere Gods brachten de Christelijke krijgslieden mannen en vrouwen om het leven. Vierduizend Stadingers vonden hierbij den dood.

---

*) De eerste aanleiding tot den haat des volks tegen den geestelijke was eene spottende handeling, waaraan hij zich had schuldig gemaakt bij de uitoefening van zijn heilige dienstwerk. Hij had van eene adellijke dame een klein muntstuk, ter waarde van eenige centen, als biechtgeld ontvangen; woedend over deze nietige gift, stak hij de dame het geldstuk, in plaats van de hostie, bij het Avondmaal in den mond.

Wat geschiedde in die dagen al niet ter eere Gods! In dienzelfden tijd woedde Koenraad van Marburg op bevel des pausen in de Duitsche landen en deed honderden van ketters ter dood veroordeelen en naar den brandstapel voeren; *een ontuchtig vrouwspersoon en een dronkaard waren de metgezellen* van den priester, wien door den paus de last was opgedragen om de afgedwaalden tot het geloof terug te brengen en hen, zoo noodig, te straffen.

Ieder, die van ketterij werd verdacht, werd voor de geestelijke rechtbank gedaagd; aanklacht, vonnis en verbranding, alles was dikwijls binnen weinige uren afgeloopen. Niet alleen onder de mindere standen woedde Koenraad van Marburg, ook vele rijke en aanzienlijke burgers, zelfs hooggeboren en machtige heeren werden van ketterij beticht en eindigden hun leven op den brandstapel.

In bijna geheel Duitschland heerschte toen een diep geworteld wantrouwen, dat zelfs in den huiselijken kring doordrong en daar verdeeldheid zaaide, want bij herhaling gebeurde het, dat vrouwen, die zich wilden ontslaan van de door haar gehate mannen, dezen van ketterij beschuldigden; de erfgenamen van rijke burgers, wisten zich door dergelijke beschuldiging vroeger dan de loop der natuur medebracht, in het bezit te stellen van hun erfgoed.

Deze schromelijke verwarring klom eindelijk tot zulk eene hoogte, dat zelfs koning Hendrik, die, gelijk ons verhaald wordt, aanvankelijk uit die ketterjacht eenig voordeel getrokken had, genoodzaakt werd zich tegen de vervolging der ketters te verzetten. Toch ging hij nog te langzaam te werk naar den zin van het diep verontwaardigde volk. Vele onschuldig aangeklaagden of zij, die eene aanklacht te duchten hadden, sloten zich bij elkander aan, overvielen den 30^{en} Juli 1233 den beruchten Koenraad van Marburg, en vermoordden hem met een zijner handhangers, die, evenals hij, zich door zijne wreedheid berucht gemaakt had.

Zulk een toestand kon in Duitschland alleen bestaan, wijl koning Hendrik noch den moed noch de kracht bezat, om het recht te handhaven. Het was hem zelfs onmogelijk de teugels van het bewind met kracht en klem te voeren, daar hij al te dikwijls waar hij zelfstandig handelend wilde optreden, tegengewerkt werd door de bevelen zijns vaders, die, ofschoon hij ver van het rijk in Napels den schepter voerde, toch herhaaldelijk, zonder noodzaak, zijn zoon in diens vrijheid van handelen belemmerde.

De jonge vorst liet zich zonder moeite door de vleiers, die hem omringden, diets maken, dat Duitschland van Napels uit niet bestuurd kon worden; van jaar tot jaar legde hij hoe langer zoo meer neiging aan den dag om zijn vader de gehoorzaamheid op te zeggen. Hij begunstigde de tegenstanders zijn vaders, terwijl hij diens vrienden vijandig behandelde. Eindelijk, in het jaar 1234, wierp hij op een rijksdag te Boppard het masker geheel af, en verklaarde hij zich openlijk tegen zijn vader.

Hij knoopte zelfs, gelijk wij reeds vluchtig aanstipten, met diens bitterste vijanden, de Lombardische steden, onderhandelingen aan; de Lombardijers toonden zich bereid om hem als koning te huldigen.

Hendrik vond ondersteuning bij den Zwabischen en Frankischen adel; het meerendeel echter der vorsten en der steden, alsmede Duitschlands geestelijkheid, bleef den keizer getrouw. Frederik begon thans in te zien, dat zijne tegenwoordigheid in Duitschland volstrekt noodzakelijk was; alleen door zijn tweeden zoon Koenraad en den grootmeester der Duitsche orde Herman van Salza vergezeld, begaf hij zich derwaarts. Een leger meende hij niet van noode te hebben, wijl hij dit, hoewel onder een anderen vorm, met zich voerde; hij bracht namelijk ontzaglijke geldsommen naar Duitschland mede, welke dienen moesten om de vorsten en edelen om te koopen.

Hendrik, die aanvankelijk het plan had opgevat om zich met het zwaard in de vuist tegen zijn vader te verzetten, zag spoedig in, dat zijne zaak verloren was, want nergens vond hij bijval; bijna al zijne vrienden lieten hem bij het naderen van het gevaar in den steek. De Duitsche vorsten schaarden zich rondom hun keizer, die in vliegenden marsch voorwaarts rukte.

De jonge vorst voelde den grond onder zijne voeten wegzinken; hij gaf zich op genade en ongenade over. In Juli 1235 werd te Worms gericht over hem gehouden; hij moest afstand doen van al zijne burchten, doch toen hij eenigszins draalde aan den gestelden eisch te voldoen, toen hij zelfs nog eenmaal beproefde zich te verzetten, werd hij gevangengenomen. Naar Italië gevoerd, bracht hij aldaar zeven jaar in de gevangenis door, waarin hij ook in het jaar 1242 overleed.

De opstand van zijn zoon was een zware slag voor den keizer; hij had Hendrik hartelijk bemind, en sprak dit ook onverholen tegenover de vorsten uit. Thans moest hij ook de hoop, in hem zijn opvolger te zien, laten varen. Hij gevoelde, dat hij de opvoeding van den jongen vorst verwaarloosd had; des te meer zorg wijdde hij dus aan die van zijn tweeden zoon Koenraad.

Frederik was in dien tijd nog een man in den bloei zijns levens en besloot alzoo voor de derde maal in het huwelijk te treden. Op voorstel van den paus dong hij naar de hand van Isabella, de zuster van koning Hendrik III van Engeland; het huwelijksverdrag kwam tot stand en in Mei 1235 stak Isabella naar Duitschland over.

De toekomstige keizerin werd door het volk met uitbundig gejuich ontvangen. De geschiedschrijvers hebben ons de beschrijving nagelaten van schitterende feesten, bij welke de burgers eene pracht ten toon spreidden, die ons bewijst tot welk een hoogen trap van rijkdom de burgerij toen reeds gestegen was. Tien duizend burgers trokken de keizerlijke bruid voor Keulen te gemoet; de jonge burgerzonen, die de schoonste paarden bereden, voerden ridderspelen uit. Prachtig versierde schepen, op het land voortgetrokken door paarden, welke door zijden dekkleeden aan het oog onttrokken waren, volgden den stoet; op de vaartuigen bevonden zich de geestelijken, welke de jonge vorstin met lofgezangen ontvingen.

Het huwelijk werd in Juli 1235 te Worms voltrokken: ook bij deze gelegenheid werden schitterende feesten gevierd.

De Engelsche monnik Mattheus Paris verhaalt wonderen van de pracht van den keizerlijken hofstoet en van de vreugde, ja de uitgelatenheid, die bij de feesten heerschte. Het geheel werd besloten met een feestelijken rijksdag te Mainz, welke den 15^{en} Augustus 1235 geopend werd, en die het schitterend feest in het geheugen riep, door Frederik Barbarossa daar gegeven, toen zijne zonen meerderjarig werden verklaard.

De rijksdag te Mainz bekleedt eene belangrijke plaats in de geschiedenis wegens eenige gewichtige besluiten, welke daar werden genomen. In de eerste plaats werd de afzetting van koning Hendrik opnieuw bekrachtigd, vervolgens maakte Frederik een einde aan de nog immer voortsmeulende veeten tusschen de Hohenstaufen en Welfen, doordien hij Brunswijk en Luneburg aan den laatsten spruit van het geslacht der Welfen, aan Otto, den kleinzoon van Hendrik den Leeuw, als hertogdom en tevens als erfelijk rijksleen voor zijne zonen en dochteren afstond. Otto moest met dit doel zijn erfrecht aan den keizer overdragen; hij ontving het echter als hertogdom en rijksleen terug.

Het gewichtigste onderwerp der beraadslagingen op den rijksdag vormden de wetten, die ten aanzien van den landsvrede werden uitgevaardigd. Allen, edelen, burgers en zelfs vorsten, mochten zich zelf dan alleen recht verschaffen, wanneer zij van de rechterlijke overheid de hun toekomende hulp niet konden erlangen, maar ook in dit geval moest de veete den vijand vooraf aangezegd worden, want elke onverhoedsche aanval was ten strengste verboden.

Nog andere wetten werden uitgevaardigd zeer ten nadeele van zekere vrijheden der steden, welke laatste Frederik zoowel hier als in Noord-Italië zocht te onderdrukken. De steden toch mochten voortaan niet zonder verlof van hooger hand hare gemeenteraden en hooge ambtenaren aanstellen; de keizer duchtte, dat zij zich anders eene te groote macht zouden verwerven. Om in Duitschland eene gelijkmatige regeling van het rechtswezen in te voeren,

stelde de keizer een hofrechter aan. Opmerkelijk is het, dat de besluiten van dezen rijksdag voor het eerst ook in de Duitsche taal werden openbaar gemaakt, terwijl tot nog toe bij alle rechtszaken de Latijnsche uitsluitend gebruikt was. Dat het den keizer met het handhaven van den landvrede in Duitschland ernst was, toonde hij weldra, door vele rustverstoorders, zonder op stand of rijkdom te letten, te vervolgen en de burchten der roofridders met den grond gelijk te maken; de openbare wegen werden hierdoor weder een weinig veiliger dan voorheen.

Ook Frederik de Strijdbare van Oostenrijk, die tot dusver als een tiran zonder weerga in zijn land den schepter gezwaaid en zich den haat van al zijne onderdanen op den hals gehaald had, werd mede ter verantwoording geroepen. De keizer ontbood hem te zijner rechtvaardiging naar Augsburg; toen hij echter niet verscheen en ook aan eene tweede dagvaarding geen gehoor gaf, werd hij in den rijksban gedaan: de koning van Boheme en de hertog van Beieren ontvingen met de bisschoppen van Passau en Bamberg den last om den ban te voltrekken. Bijna geheel Oostenrijk gaf zich zonder slag of stoot over, wijl het volk overal gemeene zaak maakte met de vijanden van den hertog; deze bleef slechts meester van enkele burchten.

Nadat de keizer in Duitschland zijne macht op hechter grondslagen dan ooit te voren gevestigd had, meende hij thans ook de Lombardische steden tot onderwerping te kunnen brengen. Gregorius IX had in den laatsten tijd al het mogelijke beproefd, om den vrede tot stand te brengen; hij hoopte dat de keizer zich andermaal aan het hoofd van een kruistocht zou stellen, en derhalve was het zijn ernstig verlangen, dat Frederik door den oorlog niet van een dergelijken tocht zou worden afgehouden. Al de pogingen des pausen leden echter schipbreuk, want noch de keizer noch de steden wilden een tittel of jota van hunne eischen laten vallen. Frederik meende niet eerder zeker te zijn van de heerschappij, vóór hij de vrijheid der Lombardische steden geheel had vernietigd. Deze daarentegen waren vast besloten, alles aan hare vrijheid ten offer te brengen.

Op een rijksdag, den 25 Juli te Parma belegd, kwam de vrede dan ook volstrekt niet tot stand; de Italiaansche edelen en vorsten kozen deels vóór, deels tegen de steden partij. Ezzelino en Alberich van Romano deden zich kennen als ijverige Ghibellijnen, de markgraaf Azzo van Este trad als tegenstander des keizers op; hij bleef het geslacht der Welfen, waaruit hij was voortgesproten, trouw.

Frederik zou gaarne in Duitschland een leger hebben samengebracht, om het tegen de Lombardijers aan te voeren, maar de Duitsche vorsten weigerden, zich bij hem aan te sluiten, want zij waren den oorlog in Italië, die het beste Duitsche bloed gekost had, sinds lang moede. Zoo was dus de keizer, toen hij uit Augsburg optrok, slechts vergezeld door een duizendtal ridders en de bij deze behoorende voetknechten. In Italië echter vond hij bij de hem trouw gebleven steden Parma, Cremona, Reggio en Modena alsmede bij Ezzelino en Alberich van Romano ondersteuning. Het gelukte hem, zich meester te maken van een aantal kleinere steden; ook Vicenza werd na eene korte belegering veroverd. Frederik wilde zijn zegetocht nog verder voortzetten, toen hij plotseling naar Duitschland geroepen werd. Frederik de Strijdbare had onmiddellijk na het vertrek des keizers een aanval gewaagd op de rijkstroepen, had op dezen de zege behaald en zich wederom in het bezit gesteld van zijn land; zijn voorspoed was echter van korten duur en werd met 's keizers komst in Duitschland geheel verstoord.

Geheel Oostenrijk werd andermaal binnen weinige dagen veroverd. De keizer maakte van deze gelegenheid gebruik, om de hertogdommen Oostenrijk en Stiermarken aan zich te trekken en Weenen tot eene vrije rijksstad te verheffen. Hij belegde daarop een rijksdag te Spiers; hier deed hij zijn zoon Koenraad tot Duitsch koning en tot toekomstig Duitsch keizer verkiezen.

Voor de eerste maal vaardigden de Duitsche vorsten een schriftelijk verkiezingsdecreet uit, waarin zij niet in hunne hoedanigheid als keurvorsten, maar gelijk zij zelf beweerden, als vaderen en lichten des rijks, Koenraad in Hendriks plaats, gelijk David na Saul, tot Duitsch koning en tot toekomstig keizer verkozen.

Frederik II had in deze dagen door het betoonen van een weinig toegevendheid een zeer eervollen en voordeeligen vrede kunnen sluiten, doch hij verkoos den oorlog, en — de teerling was geworpen.

Hij stond op het toppunt van zijn roem en zijn geluk, doch van den dag, waarop hij de om vrede smeekende Milaneezen van zich stiet, keerde het geluk hem den rug toe: hij zelf droeg hiervan de schuld. Wij willen, alvorens wij het eigenlijk geschiedverhaal voortzetten, onze lezers ter loops een blik doen slaan in het bijzonder leven van den keizer, die wegens zijne eigenschappen naar lichaam en geest tot de grootste vorsten van zijn tijd behoorde.

Frederik was een man van een uitstekend schoon uiterlijk, terwijl de eigenschappen zijn geestes ten volle in overeenstemming waren met die van zijn lichaam. Wellicht zou hij de grootste der Duitsche keizers zijn geworden, indien niet eene gebrekkige opvoeding hem van zijne vroegste jeugd af dien haat tegen de burgerlijke vrijheid, die teugellooze eerzucht en die heerschzucht, den Hohenstaufen zoo eigen, had ingeprent, die hem bij alles wat hij dacht, sprak en gevoelde zoo geheel bezielde, dat hij nooit in staat was zich daaraan te ontworstelen.

In alle ridderlijke oefeningen muntte Frederik boven zijne hovelingen evenzeer uit, als in vurigen ijver voor wetenschap en kunst; zelfs te midden van het oorverdoovend krijgsgewoel vond de keizer nog immer eenige vrije oogenblikken, om zich bezig te houden met wetenschap of kunst, ja zelfs om als schrijver de pen te voeren.

Door hem is een werk vervaardigd over de valkenjacht, een geschrift waaruit ons blijkt, dat de keizer eene diepe studie had gemaakt van de natuurlijke geschiedenis der vogels.

De studie der natuurkundige wetenschap was 's keizers liefste uitspanning; zijn onderzoek op dit gebied voerde hem in godsdienstige zaken tot denkbeelden en voorstellingen, die hemelsbreed verschilden van de begrippen zijner tijdgenooten.

In het oog der streng geloovige Katholieke kerk was hij een ketter; de geestelijkheid was hem vijandig, want meermalen krenkte hij haar door ondoordachte woorden. Zoo zeide hij eens, naar men verhaalt: »De wereld is door drie bedriegers, Mozes, Jezus Christus en Mohammed deerlijk om den tuin geleid; twee van hen hebben een roemvollen dood gevonden, de derde echter is aan het kruishout opgehangen." Frederik heeft wel is waar deze uitdrukking, die hem door den paus verweten werd, steeds geloochend, doch zij komt werkelijk overeen met zijne begrippen als vrijdenker.

In een tijd van wonderen en bijgeloof, toen bijna alle vorsten astrologen (sterrenwichelaars) aan hun hof hadden, die uit den stand van planeten en sterren de toekomst moesten voorspellen, kon ook Frederik zich niet aan een dergelijk gebruik onttrekken; zijn astroloog Michaël Scotus werd echter door hem tot een beter doel gebruikt dan tot zoogenaamde profetiën, want deze had in last, ijverig de geheimen der natuur na te sporen en Aristoteles' dierkunde in het Hoogduitsch te vertalen. Al wijdde de keizer zich ook met ijver aan de ernstigste studiën, aan een anderen kant schuwde hij ook geenszins het vermaak: hij was een stout jager; doch boven de jacht stond bij hem de beoefening der schoone kunsten aangeschreven. Aan 's keizers hof verzamelden zich de meestberoemden dichters; in hun midden vertoefde de keizer het liefst. Hij luisterde opmerkzaam naar hunne zangen en somtijds kampte hij zelfs met hen om den prijs; de schoone vrouwen van het hof traden in deze geestelijke tornooien als scheidsrechters op. Zelfs de ernstige mannen van zaken konden zich aan dien dichterlijken wedstrijd niet onttrekken; zoo was de meest-

beroemde staatsman dier dagen, Peter van Vinea, tevens een der dichters van den kunstlievenden kring. Van dezen is het oudste sonnet (klinkdicht), in de Italiaansche taal, afkomstig.

De etiquette was van het kunstlievend hof des keizers gebannen; meermalen gaf het aanzienlijk gezelschap zich over aan een hartelijke vroolijkheid, die soms wel eens tot uitgelatenheid oversloeg.

Vreemde bezoekers werden bijna verblind door al de pracht, welke aan het keizerlijk hof heerschte; nog meer echter stonden zij versteld over de vreemde gewoonten, die hen aan het Oosten herinnerden. Saraceensche danseressen en dansers legden hier hunne vaardigheid aan den dag.

Gelijk Frederik zich bij voorkeur bezig hield met de wetenschappen der Mohammedanen, zoo voerde hij ook gaarne de eigenaardige pracht van het Oosten aan zijn hof in. Een en ander gaf aanleiding, dat velerlei avontuurlijke vertellingen over het hof des keizers onder het volk in omloop waren. Zoo fluisterden 's keizers vijanden elkaar in het oor, dat Frederik in het geheim losbandige feesten, schandelijke slemppartijen hield; de geschiedenis echter staat geenszins in voor de waarheid van dergelijke beschuldigingen.

Dat Frederik der schoone sekse meer genegen was dan met eene strenge zedelijkheid strookte, dat hij een aantal minnaressen had, bewijzen zijne vele onechte kinderen; doch dat hij zich aan grovere zinnelijke uitspattingen zou hebben overgegeven, is niet waarschijnlijk; zijn fijn gevoel voor schoonheid en kunst waarborgt ons, dat hij niet kon afdalen tot het lage of gemeene.

TWEE EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Vruchtelooze belegering van Brescia. Koning Enzius. Nieuwe oneenigheden tusschen Frederik II en Gregorius IX. Bloedige strijd. Zeeslag bij Meloria. Dood van Gregorius IX. De Mongolen. Tschingiskhan. Zijne veroveringen. Het rijk Chowaresmië. De Mongolen in Chowaresmië. Vreeselijke oorlog. Ongehoorde wreedheid der Mongolen. De opvolgers van Tschingiskhan. Batoe in Europa. Duitschland door de Mongolen aangevallen. Tweedracht tusschen de Duitsche vorsten. Slag bij Wahlstatt. Heldendood van hertog Hendrik den Vromen van Neder-Silezië. De Mongolen in Hongarije. Werkeloosheid van den keizer en den paus.

In dwazen overmoed had Frederik II de om genade smeekende Milaneezen van zich gestooten; het zwaard moest thans beslissen! Hij meende dat hij zonder groote krachtsinspanning de overwinning zou behalen, maar de dappere stadbewoners toonden hem, dat zij tot verdediging van hunne vrijheid geene offers ontzagen.

Milaan, Bologna, Piacenza en Brescia werden opnieuw versterkt, hare burgers zeiden den keizer de gehoorzaamheid op.

Frederik besloot, in de eerste plaats Brescia te belegeren. Den 3^{en} Augustus 1288 omsingelden zijne legerbenden de stad; maar de keizer was niet in staat het geringste voordeel te behalen, dewijl de burgers zich met bewonderenswaardige dapperheid verdedigden.

Tevergeefs pleegden de keizerlijken allerlei wreedheden; tevergeefs bonden zij de burgers, die bij het doen van uitvallen waren gevangen genomen, aan de belegeringstorens vast, welke zij tegen de muren oprichtten. De ongelukkigen

riepen hunnen medeburgers in de stad toe: »Denkt aan de vrijheid! Spaart ons niet! Wij sterven gewillig!" De verdedigers gaven aan die opwekking gehoor. Hoewel zij hunne eigen vrienden doodelijk wondden, slingerden zij toch hun werpgeschut tegen de torens en dreven daardoor de belegeraars terug.

Toen daarenboven besmettelijke ziekten in de legerplaats der Duitschers uitbraken, moest Frederik eindelijk den 9en October de belegering opheffen.

Het kon niet anders of het mislukken van des keizers eerste poging bezielde de Lombardijers met nieuwen moed.

Gregorius IX, die meer dan eens aangeboden had, door zijne tusschenkomst den vrede tusschen den keizer en de Italiaansche steden te herstellen, was door de hooghartige wijze, waarop Frederik dat aanbod van de hand had gewezen, diep gekrenkt. Kort daarop ontstonden er nog andere verwikkelingen tusschen den vertegenwoordiger der geestelijke en dien der wereldlijke macht; was de paus vroeger nooit een oprecht vriend des keizers geweest, thans werd de vrede, die nog in schijn tusschen hen bestond, geheel verstoord.

Een onechte zoon van Frederik, Enzius, een schoon en dapper jong man, een ridder van den echten stempel, had de liefde verworven van de rijkste erfgename van Sardinië, eene jeugdige en schoone weduwe. Na het voltrekken van het huwelijk noemde hij zich met toestemming des keizers koning van Torre en kort daarna koning van Sardinië. Hiertegen protesteerde de paus, die zelf aanspraak maakte op het eiland Sardinië. Frederik echter weigerde van zijn kant de rechten van zijn zoon prijs te geven.

Thans eischte Gregorius, dat de keizer zijn twist met de Lombardische steden aan zijne uitspraak als scheidsrechter zou onderwerpen; hij dreigde met de strengste maatregelen, indien de keizer hem niet gehoorzaamde en voegde ook weldra de daad bij het woord. Nadat hij met de machtigste steden van Noord-Italië, met Venetië, Genua en de oproerige Lombardijers, een verbond gesloten had, sprak hij in Maart 1239 opnieuw den banvloek over den keizer uit.

Frederik was volstrekt niet gezind zich rustig aan dit vonnis te onderwerpen; greep de paus tegenover hem naar geestelijke wapens, hij besloot den kerkvorst met dezelfde wapens te bestrijden. Hij zond een brief aan alle vorsten van Europa. In gloeiende taal schetste hij daarin den overmoed en de heerschzucht des pausen en het gevaar, hetwelk alle vorsten bedreigde, indien zij niet de handen tot krachtigen tegenstand ineensloegen. Uitdrukkelijk verklaarde hij, dat hij niet tegen den Katholieken godsdienst, maar alleen tegen den paus in het strijdperk trad, dewijl deze door het beschermen van de oproerige Lombardische steden zijne geestelijke waardigheid verbeurd had.

Frederik wist, hoe zeer de vrijheidlievende Lombardijers bij alle Europeesche vorsten gehaat waren en met groote slimheid trok hij hiervan partij. Zoo zeide hij o. a. in dat schrijven:

»De Lombardijers, die hunne schandelijke willekeur vrijheid noemen en zoowel onze rechten als die onzer voorvaderen met voeten treden, vonden bij hem bescherming en hulp. Terwijl hij van ons eischte, dat wij zijne ongegronde aanspraken tegenover de Romeinen met onze krijgsmacht zouden ondersteunen, verbood hij ons, die macht tot handhaving van onze onbetwistbare rechten naar Italië te voeren. Milaan, het bekende brandpunt van die staatkundige ketterijen, is hem liever dan de keizer; aan een verbond met oproermakers geeft hij de voorkeur boven het keizerschap, hetwelk sinds duizend jaren de kerk gesteund en beschermd heeft. — — Maar gij, koningen en vorsten der aarde, beklaagt niet alleen ons, maar ook de kerk, want haar hoofd is zwak en haar vorst aan een brullenden leeuw gelijk; in haar midden zetelt een trouwloos man, een met misdaden bezoeld priester, een waanzinnig profeet. Ons treft in de eerste plaats het vonnis, door zulk een man geveld, wij gevoelen het diepst en smartelijkst de gevolgen der pauselijke wandaden, maar onze smaad is ten slotte ook de uwe en het zal den paus niet moeilijk vallen, u onder het juk te brengen, zoodra de Roomsche keizer onderworpen is."

Gregorius bleef het antwoord niet schuldig en weldra ontstond er tusschen den wereldlijken en den geestelijken vorst eene briefwisseling, waarin zij elkaar van weerszijden met de scherpste verwijten, ja met scheldwoorden overlaadden. Zoo zeide de paus:

»Deze koning der pestilentie beweert, dat de geheele wereld door drie bedriegers, door Mozes, Mohammed en Christus misleid is, van welke twee op eervolle wijze, doch de derde aan het hout gestorven is. Buitendien heeft hij het gewaagd, met luider stem te verzekeren, of liever te liegen, dat allen dwazen zijn, die gelooven, dat de almachtige God, de schepper van hemel en van aarde, uit eene maagd geboren is. Deze ketterij verdedigt hij door de dwaalleer, dat niemand op die wijze geboren kan worden en dat de mensch in het algemeen niets mag aannemen, dat niet door de natuur of de rede bewezen kan worden."

Frederik zweeg niet op deze beschuldiging. Zijn antwoord luidde:

»Die op den stoel der verkeerde leeringen zittende en met de olie der schelmerij meer dan zijne tijdgenooten gezalfde farizeër, de tegenwoordige paus, poogt datgene krachteloos te maken, wat uit eene navolging van de hemelsche orde ontstaan is en wil zijne willekeur, als iets van hoogeren oorsprong, in de plaats stellen van de eeuwige natuur. Hij wil den glans onzer majesteit verduisteren, en maakt daartoe door leugenachtige, in alle landen rondgezonden brieven, de zuiverheid van ons geloof verdacht. Hij, die alleen in naam paus is, heeft ons het uit de zee opstijgende beest der lastering genoemd; wij daarentegen beweren, dat hij zelf dat dier is, waarvan geschreven staat: »En een ander paard ging uit, dat ros was; en dien, die daarop zat, werd macht gegeven, den vrede te nemen van de aarde en dat zij elkander dooden zouden." — — Onder vele andere verwerpelijke stellingen heeft deze valsche stadhouder van Christus in zijne met fabelen gevulde brieven ook beweerd, dat wij het echte Christelijke geloof niet bezitten en dat wij gezegd hebben, dat de wereld door drie bedriegers om den tuin is geleid. Zulk een vermetel woord is echter nooit over onze lippen gekomen. Veeleer belijden wij den eenigen Zoon Gods als eeuwig en gelijkwezend met den Vader en den Heiligen Geest, onzen heer Jezus Christus, die gegenereerd is van den beginne voor alle tijden, daarna op de aarde gezonden tot verlossing van het menschelijk geslacht. — — Indien de paus niet door haat en nijd van alle bezinning beroofd was, dan zou hij dergelijke lasterlijke praatjes niet als waarheid aangenomen en verbreid hebben. Maar hij haat en benijdt ons bovenal, omdat wij gelukkig zijn in onze ondernemingen en de Lombardische oproerlingen, wien hij het leven geschonken heeft, ten doode toe vervolgen."

Frederik had zich zoo dikwijls in een meer dan vrijzinnigen geest over den Christelijken godsdienst uitgelaten, hij stond zoo algemeen als spotter bekend, dat zijne zoo even vermelde vrome, Christelijke geloofsbelijdenis slechts door weinigen als goede munt werd aangenomen.

Weldra was geheel Europa in dezen twist tusschen den keizer en den paus gewikkeld, alle vorsten trokken, hetzij vóór, hetzij tegen Frederik partij. De paus, die gehoopt had, dat zij als één man zijne zijde zouden kiezen, zag zich in deze verwachting bitter bedrogen. Hoewel de zwager des keizers, koning Hendrik van Engeland, toestond, dat de banbul in de Engelsche kerken afgekondigd werd, gaven toch aan den anderen kant vele vorsten, zelfs geestelijke waardigheidsbekleeders, blijk van groote onafhankelijkheid van geest; zij weigerden, vijandige stappen tegen den keizer te doen; ook de Duitsche steden bleven hem getrouw.

Evenzoo mislukte de poging om den broeder van den Franschen koning, den graaf van Artois, als tegenkeizer te doen optreden, daar deze de kroon niet wilde aannemen.

Intusschen zaten de beide tegenstanders geen oogenblik stil. Terwijl de paus zijne zendboden naar alle landen zond om door hunne prediking de

gemoederen vijandig tegen Frederik te stemmen, gebood deze den geestelijken in al zijne staten met de godsdienstoefeningen voort te gaan, zonder zich om den toorn des heiligen vaders te bekommeren. Hij bedreigde allen, die bevelen of brieven van den paus naar het koninkrijk Napels en Sicilië zouden overbrengen, met den dood aan de galg en vervulde ook meer dan eens zijne bedreiging.

Koning Enzius van Sardinië werd tot stadhouder van Italië aangesteld; hij streed met groote dapperheid voor zijn vader, die zelf te gelijker tijd zegevierend in den Kerkelijken Staat doordrong.

Van weerszijden werd de oorlog met vreeselijke verbittering gevoerd. Zoowel de paus als de keizer wendden meer dan eens de laagste middelen aan om hunne tegenpartij schade toe te brengen. Frederik, die in zijn Zuid-italiaansch koninkrijk zulke voortreffelijke wetten uitgevaardigd had, drukte de Napolitanen en Sicilianen door herhaalde belastingen, om hun zoo de gelden, tot het voeren van den oorlog benoodigd, af te persen. Hij strafte met onmenschelijke wreedheid elke poging van zijne tot het uiterste gebrachte onderdanen, om zich aan dezen ondragelijken druk te onttrekken. Hij liet bovendien toe, dat Ezzelino van Romano op waarlijk gruwelijke wijze woedde, dewijl deze zijn bondgenoot was.

Frederik, de vrijzinnige, verdraagzame keizer, vervolgde in Italië met de grootste wreedheid alle ketters, omdat deze tevens vijanden van de monarchie en vrienden van de republikeinsche Lombardijers waren; hij nam den schijn aan, dat hij als een goed katholiek Christen voor de kerk, maar tegen den paus streed. Gregorius IX daarentegen, die in Frankrijk de Albigenzen met afschuwelijke wreedheid vervolgde, schroomde niet, hen in Italië te sparen; openlijk verklaarde hij, dat het Gods wil was, dat de paus ook naar de regelen van menschelijke staatsmanswijsheid handelde, en dat hij in Italië de ketters dulden en beschermen moest, omdat zij door den keizer, zijn vijand, vervolgd werden.

Waar de pauselijke troepen de overwinning behaalden, waren zij niet minder wreed dan die des keizers; de vrienden van Gregorius mochten, gelijk de markgraaf Azzo van Este deed, naar goeddunken de ongelukkige inwoners der veroverde steden brandschatten en vermoorden.

Het geluk lachte den keizer meer en meer toe; bijna alle vaste plaatsen in Middel-Italië waren in zijne macht, de Ghibellijnsche legers hielden reeds de stad Rome bijna ingesloten. Gregorius IX bleef echter onverzettelijk bij zijne eischen volharden; welke ernstige gevaren hem ook bedreigden, hij gaf niet toe. Eene kerkvergadering, die hij omstreeks het Paaschfeest van het jaar **1241** in de eeuwige stad te zamen riep, moest den banvloek, welken hij den keizer naar het hoofd geslingerd had, bekrachtigen en vernieuwen.

In het begin van den twist had Frederik zelf eene kerkvergadering gewenscht, om zich daarop tegen de beschuldigingen van den paus te kunnen verdedigen, thans echter verklaarde hij, dat hij zulk eene vergadering niet erkennen zou; hij verbood allen geestelijken daaraan deel te nemen. De prelaten buiten zijn rijk liet hij door zijn kanselier Petrus van Vinea waarschuwen, zich niet naar Rome te begeven.

Vele hooge geestelijken waagden het niet, des keizers bevel te weerstreven; anderen daarentegen en natuurlijk juist de tegenstanders des keizers verklaarden, dat men Gode meer gehoorzamen moest dan den menschen en dat het bevel van den paus dat van den keizer te niet deed; zij namen dus de reis naar Rome aan.

Vele Engelsche, Fransche en Lombardische prelaten kwamen te Genua bijeen, om zich van hier onder bescherming van de sterke Genueesche vloot naar Rome te begeven.

De hulp der stad Pisa stelde den keizer in staat tegenover de Genueezen eene sterke vloot in zee te brengen. Onder bevel van koning Enzius en van

den admiraal Anselmus de Mari zeilde de keizerlijke vloot die der Genueezen te gemoet. Den 3en Mei 1241 ontmoetten de beide vloten elkaar bij het rotseiland Meloria.

De keizerlijken behaalden de overwinning; drie vaartuigen der Genueezen werden in den grond geboord en 22 schepen veroverd. Het grootste deel der prelaten, die zich op weg naar Rome bevonden, geraakten in de handen des keizers.

Overal scheen thans het krijgsgeluk Frederik te begunstigen. De Milaneezen werden in een gevecht geslagen; de keizerlijke legers sloten Rome van alle zijden in en dwongen den paus, die gewoon was, de heete zomermaanden op het land door te brengen, in de ongezonde stad te blijven. De bijna honderdjarige grijsaard viel als slachtoffer van het doodelijk klimaat. Hij stierf den 21 Augustus 1241, tot zijn laatsten ademtocht met onverzwakte geestkracht zijn strijd tegen den keizer volhoudend.

Nadat in Gregorius IX zijn machtigste tegenstander gestorven was, meende Frederik de zegepraal voor altijd aan zijne vanen gehecht te hebben. Thans had hij in Italië niet meer zulk een groot leger noodig als tot dusver; hij kon gehoor geven aan den kreet om hulp, die uit Duitschland tot hem kwam, en zijn zoon Enzius met 4000 man ruiterij en voetvolk over de Alpen zenden, om de Duitschers bij te staan tegen een vreeselijken vijand, de Mongolen, die, uit de verwijderde steppen van Azië naar Europa getrokken, door Rusland en Polen in Duitschland doorgedrongen waren en die hier op dezelfde wijze huis hielden als vroeger de Hunnen en Magyaren hadden gedaan.

»In het noorden van Bucharije en de woestijn Kabi, in het zuiden van Siberië strekt zich in Middel-Azië eene onmetelijke vlakte uit, wel 80 tot 100 mijlen breed en 300 mijlen lang. Zij ligt ongeveer op denzelfden breedtegraad als de heerlijke Lombardijsche vlakte, maar welk een onderscheid zoowel ten aanzien van de natuur als van de menschen!

Dat zoogenaamde Aziatische laagland is in waarheid één groot gebergte, dat overal eenige duizenden voeten boven het vlak der zee gelegen is, even hoog als de hoogste bewoonde plaatsen der Europeesche Alpen. Alleen aan de noordwestelijke zijde steken de reusachtige bergen van den Altaï nog hoog boven dit hoogland uit, aan de andere zijden daalt het met eene sterke helling naar de lager gelegen landen af. Klimt men uit de vlakte naar het hoogland op, dan voert de weg door dalen, waarin een aantal beken zich bruisend en schuimend nederstorten. Heeft men eindelijk over losgerukte steenklompen en steile rotspunten de hoogvlakte bereikt, dan verdwijnt alle afwisseling, alles wat naar schoonheid zweemt. Nergens ontdekt men een boom, nergens een struik; geen enkel rustpunt ontwaart het oog in deze zee van kiezel en zand, geen enkele menschelijke woning vertoont zich te midden dezer doodsche eenzaamheid. Ongeveer twee maanden lang brandt de zon hier des daags met verzengenden gloed; nauwelijks is zij ondergegaan, of met het dalen van den nacht wordt de hitte door ijskoude vervangen. Noordenwinden heerschen er gedurende het grootste gedeelte van het jaar en de droogte is zóó groot, dat het er nooit sneeuwt en nog veel minder regent. Op den onvruchtbaren grond zoeken de dieren met groote moeite hun sober voedsel op.

Ziedaar het vaderland der Mongolen, en gelijk het land was, zoo waren ook de menschen. Hunne slechts middelmatige lengte zou men hun ternauwernood als een gebrek toerekenen, wanneer hun lichaamsbouw overigens slechts geëvenredigd en krachtig was. Maar dit was geenszins het geval. Hun buitengewoon lang bovenlijf werd gedragen door smalle heupen en korte, kromme, magere beenen. Hunne gelaatskleur was bleek; hunne lippen waren dik; hunne hoekige kaken staken scherp vooruit, terwijl hun neus breed en plat was en in de wijde oogkassen, kleine, diepliggende oogen flonkerden. Een baard was hun door de natuur meestal onthouden; het hoofd schoren zij kaal, zoodat alleen achter ieder oor een lange te zamen gedraaide vlecht

bleef hangen. Deze onbehagelijke gedaanten, zoowel mannen als vrouwen, kan men zich niet anders voorstellen dan gezeten op magere, vlugge paarden en in onophoudelijke beweging. Toch hadden zij ook zoogenaamde huizen, dat wil zeggen, tenten van vilt, welke zij, om ze waterdicht te maken, met schapenmelk bestreken. Deze tenten laadden zij met het huisraad, zoo dikwijls zij van woonplaats verwisselden, op tweewielige wagens. De Mongolen aten katten, honden, ratten, muizen, luizen en ander walgelijk voedsel, het liefst echter aten zij paardenvleeseh; als drank versmaadden zij zelfs vuil water en paardenbloed niet; daarenboven bereidden zij uit de melk hunner merriën een bedwelmenden drank. Brood was hun onbekend en ook wijn leerden zij eerst in lateren tijd drinken. Hunne wapens bestonden in spietsen, zwaarden en knotsen; zij waren, zelfs de vrouwen niet uitgezonderd, voortreffelijke boogschutters. Bij den aanval drongen de Mongolen gewoonlijk dicht opeen, om hun groot aantal te verbergen, zij schaamden zich volstrekt niet te vluchten, wanneer zij daarin voordeel zagen. Pelswerk van allerlei soort beschermde hen tegen de koude, harnassen van hard gemaakt leder beschutten hen tegen de vijandelijke wapenen. Tegen honger en dorst, tegen hitte en koude was dit volk gehard; zoo dikwijls echter de gelegenheid zich aanbood, aten en dronken zij met groote onmatigheid. Nu eens gaven zij blijken van beleedigden trots dan weder van slaafsche onderwerping, nu eens van eene schijnbare verachting van alle aardsche goederen, dan weer van eene geldgierigheid, die niet schroomde tot het schandelijkst bedrog haar toevlucht te nemen. Ieder Mongool mocht zoovele vrouwen nemen, of liever koopen als hij wilde, en al deze vrouwen leefden te zamen in vrede of liever in denzelfden toestand van slavernij. Men mocht de kinderlooze vrouw verstooten en de overspeelster dooden. Het gebruik wilde, dat de Mongolen de vrouw van hun overleden broeder huwden, ja, de zoon erfde niet alleen slechts het vee, maar ook de vrouwen zijns vaders, met uitzondering alleen van zijne eigen moeder. Tusschen echte en onechte kinderen bestond er bij hen geen onderscheid, de vader mocht zijn vermogen onder hen naar willekeur verdeelen. Men verhaalt, dat zij aan een hoogsten God geloofden; dewijl wij bij hen echter geene sporen van een eeredienst aantreffen en zij in alle zaken, die de zedelijkheid en het gemoedsleven betreffen, zeer achterlijk waren, kan dit geloof zeker niet verheven en vruchtbaar geweest zijn. In hunne bijgeloovige verhalen treft men niets aan, dat van gevoel voor het ware en hoogere getuigt. Zoo werd het b. v. als eene misdaad beschouwd, wanneer iemand vleesch op den grond liet vallen, beenderen verbrijzelde, met het zwaard in het vuur hieuw, enz. Ook knoopten zij hieraan allerlei waarzeggerijen vast." Zoo schetst ons Frederik von Raumer met levendige trekken de ruwe Mongoolsche horden, die in het begin der 13e eeuw alle volken van het Oosten en het Westen deden sidderen, toen zij onder den vreeselijken Tschingiskhan hunne woeste steppen verlieten om de halve wereld te veroveren.

Tschingiskhan, d. i. algemeen aanvoerder, was de zoon van een Mongoolsch opperhoofd. Zijn eigenlijke naam was Temoedschin. Hij was in het jaar 1154 geboren en nog een knaap, toen zijn vader stierf. De Mongoolsche stammen wilden hem niet gehoorzamen, zoodat hij naar den vorst der Karaïten, Ungkhan vluchten moest *). Hij vond bij hem eene vriendelijke ontvangst, ja steeg zoo zeer in de gunst van den Khan, dat deze, toen Temoedschin tot man gerijpt was, geen enkel belangrijk besluit nam noch eene gevaarlijke onderneming uitvoerde, zonder hem te hooren. Hij stond hem zelfs de hand zijner dochter toe. Doch juist hierdoor maakte hij den naijver van een ander hoofd gaande, die, om den indringer ten val te brengen, dezen in

*) Ungkhan wordt door de Nestoriaansche Christenen onder den naam van den priestervorst Johannes aangeduid. Men verhaalt, dat hij zelf een Christen geweest is. Dit is echter niet waarschijnlijk, ofschoon hij wellicht het Christendom geduld en zelfs beschermd heeft.

stilte beschuldigde, dat hij het plan koesterde zijn schoonvader van de heerschappij te berooven.

Ungkhan luisterde naar die inblazingen en besloot zijn gevaarlijken schoonzoon gevangen te nemen; deze werd echter van dat voornemen in tijds onderricht; hij vluchtte en werd thans door de Mongolen niet alleen met blijdschap ontvangen, maar zelfs als opperhoofd van een aantal hunner stammen erkend.

Zijn eerste aanval gold zijn vroegeren weldoener, dien hij ten onder bracht; vervolgens breidde hij, de thans 40jarige man, zijne heerschappij over de meeste Mongoolsche stammen uit. Het middelpunt van zijn rijk vormde de hoofdstad Karakorum aan de bronnen van den Amur. Hier riep hij in het jaar 1206 alle hoofden der hem onderworpen stammen tot een kurultei, d. i. tot een plechtigen rijksdag, bijeen. Men verhaalt, dat hij bij deze gelegenheid aan zijn volk wetten heeft gegeven; waarschijnlijk zijn deze echter eenigen tijd later ontstaan. Deze wetgeving legde den grond tot eene militaire alleenheerschappij; zulk eene inrichting moest de Mongoolsche staat noodwendig ontvangen, om een veroveraar de hoogste macht te verschaffen. Op die kurultei stond een profeet op; deze verhaalde, dat hem een roode man van bovenmenschelijke grootte, op een wit paard gezeten, verschenen was, die hem had aangekondigd, dat Temoedschin de Khan aller Khans, de vorst aller vorsten, worden zou. Temoedschin nam van nu af den naam Tschingiskhan aan en begon zijn loopbaan als veroveraar.

Onder zijne aanvoering vielen de Mongolen in de nabijgelegen landen en wel in de eerste plaats in China. Zij bestormden den beroemden grooten muur en drongen verwoestend, moordend en plunderend voorwaarts; in het jaar 1215 werd Peking door hen veroverd en het keizerlijk huis van China van den troon gestooten.

Na deze overwinningen in het Oosten behaald te hebben, keerde Tschingiskhan zijne wapenen tegen het Westen. Men verhaalt, dat hij derwaarts gelokt werd door den machteloozen Abassidischen khalif van Bagdad, die zijne hulp tegen den geduchten sultan van Chowaresmië, Mohammed, inriep.

Na het verval van het rijk der Seldschukken was in Chowaresmië een staat verrezen, welks tegenwoordige sultan Mohammed, die sedert het begin van de 13de eeuw regeerde, zijn gebied door gelukkige veroveringen van de Kaspische zee tot de grenzen van Indië had uitgebreid.

Het kleine grondgebied van Bagdad, waarover de Abassidische khalif nog in schijn gebied voerde, was aan alle zijden door de landen van den machtigen sultan ingesloten. Mohammed eischte, dat de khalif hem dezelfde eer en dezelfde rechten zou verleenen, welke de sultans der Seldschukken bezeten hadden, hij wilde eene bezetting van zijn krijgsvolk in Bagdad leggen, en hier, zonder daartoe het verlof van den khalif noodig te hebben, verblijf houden, zoo dikwijls hij dit goedvond.

De khalif wees dit verzoek van de hand; Mohammed besloot, door kracht van wapenen hem hiertoe te dwingen, hij rukte met zijn leger naar Bagdad op, maar werd door het vallen van eene ontzaglijke hoeveelheid sneeuw genoodzaakt terug te keeren. In weerwil hiervan gaf hij zijn plan niet op.

Van nu af bestreed hij zijn tegenstander zoowel met geestelijke als met wereldlijke wapenen. Hij deed namelijk een voorgewenden afstammeling van Ali tot khalif uitroepen, verklaarde zich voor de leerstellingen der Schiiten en rustte zich intusschen tot een nieuwen krijgstocht tegen Bagdad toe.

In dezen hachelijken toestand riep de khalif in het jaar 1219 de heidensche Mongolen te hulp, zonder te bedenken aan welke dreigende gevaren hij den islaam bloot stelde, zonder in aanmerking te nemen, dat de aanval der Mongolen, van het Oosten uit, den Latijnen, die Palestina en Egypte bedreigden en juist Damiate belegerden, de verovering van westelijk Azië gemakkelijk maken moest, indien de Christenen op krachtige wijze van die gunstige omstandigheden partij wisten te trekken.

Tschingiskhan gaf aan het verzoek van den khalif gehoor, ofschoon hij kort te voren juist een vredesverdrag met Mohammed had gesloten. Deze gaf zelf eene voor Tschingiskhan zeer gewenschte aanleiding om den vrede te verbreken, daar hij eenige Mongoolsche kooplieden en gezanten, die, op den gesloten vrede vertrouwende, naar eene stad van het Chowaresmische rijk gereisd waren, als spionnen had doen gevangennemen en ter dood brengen.

In het jaar 1219 opende de Khan der Mongolen den veldtocht tegen Chowaresmië, waarin de grootste gruwelen bedreven werden, waarvan de geschiedenis te verhalen weet.

De eene groote en bloeiende stad des rijks na de andere viel den veroveraar in handen. Ook Bokhara, de voornaamste zetel van Mohammedaansche geleerdheid, werd veroverd, de kostbare boekerijen, waarin onnoemlijke schatten van kennis en wetenschap bewaard werden, werden vernield. Tschingiskhan reed in persoon de prachtige hoofdmoskee binnen en liet hier zijn paard voederen. De Mongolen wierpen den koran en andere heilige boeken onder de hoeven hunner paarden. Zij verontreinigden het heiligdom, door binnen zijne wanden een woest drinkgelag aan te richten en openden hier hunne wijnzakken, om Mohammeds gebod te bespotten.

Ook Samarkand werd geplunderd, de inwoners dier stad mochten zich gelukkig rekenen, dat slechts 30,000 hunner vermoord en 30,000 als slaven weggevoerd werden. De regel was, dat in eene veroverde stad alle menschen van eenigszins gevorderden leeftijd vermoord, alle jeugdigen van jaren tot slaven gemaakt werden.

Bij de verovering van Chowaresmië kwamen 100,000 menschen om het leven en een even afgrijselijk lot trof Bolk en Nisabur. Deze groote, machtige en bloeiende steden, die tot dusver door honderd-duizenden inwoners bevolkt waren, werden zoo geheel verwoest, dat slechts een puinhoop de plaats aanwees, waar zij vroeger gestaan hadden.

Toeli, de zoon van Tschingiskhan, had zich, na de verovering van Herat, menschlievend gedragen en niet alle inwoners laten neerhouwen. Korten tijd daarna kwam een deel der in het leven gespaarde bevolking tegen hem in verzet. Toen sprak Tschingiskhan tot den al te zachtmoedigen overwinnaar: »Ik verbied u, ooit zonder mijn uitdrukkelijk bevel zachtmoedig ten aanzien der inwoners van eenig rijk te werk te gaan. Medelijden kan alleen wonen in zwakke zielen en alleen gestrengheid houdt de menschen binnen de grenzen van hun plicht. Een overwonnen vijand is altijd gevaarlijk; steeds haat hij zijn nieuwen meester."

Mohammed, de tot dusver schier alvermogende sultan, vluchtte voor de geduchte veroveraars. Hij zocht eene schuilplaats op een eiland in de Kaspische zee: hier stierf hij in het jaar 1221 als een arme vluchteling en bedelaar. Zijn dappere zoon Dschelaleddin was in den beginne niet ongelukkig in zijne pogingen om den zegevierenden veroveraar op zijne loopbaan te stuiten. De geschiedschrijvers van het Oosten prijzen hem als een held zonder weerga; toch delfde hij in het jaar 1231 het onderspit, en werd hij op de vlucht gedood.

Tschingiskhan was reeds 4 jaren vroeger, in het jaar 1227, gestorven. Hij had bepaald, dat zijn rijk onder zijne zonen en kleinzonen verdeeld zou worden, doch dat een zijner zonen, Oktaï, als groot-khan over allen heerschen zou.

Dat geschiedde. De opvolgers van den overleden vorst zetten diens werk voort, steeds verder en verder breidden zij hunne veroveringen naar het Westen uit.

Batoe, een kleinzoon van Tschingiskhan voerde de Mongoolsche horden naar Europa, waar reeds zijn vader eens de Russen aangetast en overwonnen had.

In de jaren 1236—1240 veroverde Batoe Moskou en Kiew, vervolgens drong hij in Polen door. Hier hielden de Mongolen zóó gruwelijk huis, dat de Polen hen tataren d. i. duivelen noemden, die uit den Tatarus, de hel, waren opgestegen. Van hier zetten de veroveraars hun tocht naar Hongarije en Duitschland voort.

Waar zulk een gevaar boven het hoofd der Duitsche volken zweefde, was het de plicht der vorsten geweest, de handen ineen te slaan, om de machtige vijanden van de grenzen van het gemeenschappelijk vaderland verwijderd te houden. Doch de zelfzuchtige graven en hertogen luisterden ook thans evenals vroeger, alleen naar de stem van eerzucht en eigenbelang.

Koning Koenraad was niet in staat eene noemenswaardige krijgsmacht bijeen te brengen, dewijl de afgezanten van den paus voortdurend alle vijanden des keizers tegen hem opruiden. De paus wilde den keizer van alle macht en allen invloed berooven; of ten gevolge hiervan de Duitsche gewesten, ja zelfs de overige landen van Europa door de Mongolen veroverd werden, was hem onverschillig.

Slechts een klein Duitsch leger kon, onder aanvoering van hertog Hendrik den Vromen van Neder-Silezië, tegen de Mongolen oprukken.

In het begin van April 1241 staken de Mongolen den Oder over; zij veroverden en verbrandden Breslau en rukten op naar Liegnitz, waar hertog Hendrik de edelen en ridders rondom zich verzamelde. Onder hen trof men ook den Landmeester der Duitsche orde in Pruisen en vele gevluchte Poolsche edelen aan; toch was het leger nog geene 30.000 man sterk.

Den 9^{en} April 1241 kwam het op de vlakte van Wahlstatt, niet ver van Liegnitz, tot een slag, waarin meer dan twintig Mongolen tegenover één Duitscher stonden.

Met schitterende dapperheid, met onwrikbare volharding streden de Duitschers; doch de overmacht was al te groot. Hoe vele vijanden zij ook in het stof deden bijten, het was, alsof telkens nieuwe krijgsbenden uit den grond oprezen.

De eene dappere ridder na den ander sneuvelde, door stapels vijandelijke lijken omringd. Ook hertog Hendrik telde men onder de dooden.

De slag was verloren. De Mongolen hieuwen den gesneuvelden edelen en vorsten de hoofden af en staken dezen op lansen, vervolgens trokken zij naar den burcht en eischten dezen op.

Anna, des hertogs gemalin, was met hare vier kinderen in den burcht gebleven. Op hare verklaring, dat zij Liegnitz niet wilde overgeven, zwoer de dappere bezetting, dat de laatste man haar tot den laatsten ademtocht bij zou staan.

In den slag bij Wahlstatt hadden de Mongolen voor het eerst een waarlijk manlijken tegenstand ontmoet; zij duchtten, dat de belegering hun op nog zwaarder verliezen te staan zou komen. De oorlog tegen de Franken, zóó noemden zij de Duitschers, scheen hun weinig voordeel te beloven, zij trokken daarom door Moravië naar Hongarije, waarin reeds andere Mongoolsche benden doorgedrongen waren.

Ook hier hielden zij op dezelfde schandelijke wijze huis als zij overal gedaan hadden; het geheele land was weldra in een reusachtig kerkhof herschapen. Frederik von Raumer verhaalt:

»De macht van koning Bela was door de Mongolen zóó geheel vernietigd, dat bijna geen enkel deel des lands van hunne barbaarsche wreedheid verschoond bleef. Zij verdeelden de inwoners van elke veroverde stad volgens leeftijd en kunne in verschillende groepen, hieuwen de mannen neder en drukten den grijsaards, die den linker arm in de hoogte moesten houden, een pijl in het hart. De schoonste Hongaarsche vrouwen werden door de Mongoolsche wijven doodgestoken, de leelijkste daarentegen verminkt en tot slavinnen gemaakt. Alle Hongaarsche kinderen moesten op den grond gaan zitten, terwijl de Mongoolsche knapen — opdat dit gebroed reeds vroeg in wreedheid volleerd zou zijn — van hunne moeders knuppels ontvingen, om eerstgenoemden dood te slaan. Die knaap werd het meest geprezen, welke een kind met één slag het hoofd vermorzelde. Een groot aantal gevangenen werden verminkt; anderen werden spitse houten onder de nagels gestoken en wanneer er niets meer te

plunderen en te moorden viel, werden de steden en dorpen in brand gestoken. De reuk der lijken lokte geheele zwermen roofvogels; wolven drongen in de enkele overgebleven woningen en verscheurden de zuigelingen aan de borst hunner moeders. Zoozeer nam zelfs de hongersnood de overhand, dat menschenvleesch, naar men verhaalt, openlijk ten verkoop werd aangeboden, ja, dat een man in de biecht bekende, dat hij 8 monnikken en 60 kinderen geslacht had. Nooit is door menschelijke boosheid grooter ellende veroorzaakt, nooit heeft de ellende tot grooter misdaden aanleiding gegeven.

Bela wendde zich met de bede om hulp tot den paus en den keizer. Beiden gaven hem tot troost niets dan woorden en wierpen de schuld over het uitblijven van alle werkdadige hulp, wederkeerig op elkaar. De paus wilde niets opgeven van hetgeen in zijn oog der kerk rechtens toekwam en de keizer, die hoopte, binnen korten tijd geheel Italië te zullen onderwerpen, wilde zich van daar niet verwijderen en zoo zijn vijand de handen vrijlaten. Zoodra Italië tot rust gebracht en Gregorius tot een billijken vrede bewogen was, zou hij met verdubbelde macht tegen alle vijanden der Christenheid optreden."

Uit Hongarije poogden de Mongolen opnieuw in Duitschland te vallen. Zij trokken over den Boven-Donau en drongen van hier in Zuid-Duitschland door, doch ook nu ontmoetten zij een krachtigen tegenstand. Koning Koenraad trok hun te gemoet. Keizer Frederik had hem koning Enzius met zijne soldaten ter hulp gezonden. Op die wijze was er een flink leger bijeengekomen, dat aan eene bijrivier van den Donau de Mongolen terug dreef. Ook een tweede aanval dezer horden werd in het volgende jaar door de Oostenrijkers afgeslagen.

Duitschland bleef van de overheersching der Mongolen bevrijd. Dezen trokken, nadat zij Hongarijë in eene woestijn verkeerd hadden, naar het Oosten terug. Tal van jaren verliepen eer de vroeger zoo bloeiende Hongaarsche landen door Italiaansche en Duitsche volkplanters weer bewoond en bebouwd werden.

DRIE EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Verkiezing van een nieuwen paus. Innocentius IV. Nieuwe oneenigheden tusschen den keizer en den paus. Vlucht des pausen naar Lyon. Groote kerkvergadering te Lyon. De keizer door den paus afgezet. Nieuwe strijd. Zelfverheffing van den paus. De door de geestelijkheid benoemde koning Hendrik Raspe van Thuringen. Lotgevallen der pauselijke legaten. De tegenkoning Willem van Holland. Rampen, welke den keizer troffen. Vruchtelooze belegering van Parma. Thaddaeüs van Suessa vermoord. Koning Enzius gevangengenomen. Petrus van Vinea. Zijn vermoedelijk verraad. Zijn einde. Laatste daden en dood van Frederik II.

Gregorius IX was gestorven. Met bange verwachting staarden de volken van Europa naar Rome, begeerig om te vernemen, wie de nieuw te verkiezen paus zou zijn. Indien de kardinalen een vriend van Frederik verkozen, dan mocht men de hoop koesteren, dat de vrede hersteld worden zou. De keizer zelf verlangde naar vrede. De bij Meloria gevangengenomen kerkvorsten stelde hij in vrijheid, opdat zij aan de verkiezing zouden kunnen deel nemen. De benoeming had plaats, doch de verkozen paus Celestinus IV stierf reeds 16 dagen daarna, zonder dat hij iets had kunnen uitrichten.

Bijna twee jaren verliepen er, eer men opnieuw tot eene keuze overging.

De keizer breidde gedurende dien tijd zijne macht in Italië uit, daar hij zeker de meeste kans had, den nieuw te benoemen paus voor zich te winnen, wanneer hij dezen ontzag in kon boezemen.

Eindelijk viel de keus der kardinalen den 24en Juni 1243 op Sinibald Fiesco, graaf van Lavagna, uit Genua, een kardinaal, die tot een Ghibellijnsch geslacht behoorde en zich jegens den keizer steeds vriendelijk gedragen had. Toch scheen het geen gunstig teeken, dat de paus den naam Innocentius IV aannam en daardoor toonde, dat hij de staatkunde van zijn grooten voorganger wilde voortzetten. Frederik zag dit zeer goed in; toen zijne vrienden hem geluk wenschten, wijl thans een zijner aanhangers op den pauselijken stoel zat, antwoordde hij: »Ik vrees, dat ik een vriend onder de kardinalen verloren heb, om een vijandig gezinden paus terug te vinden: een paus kan geen Ghibellijn wezen." Dat hij juist had geoordeeld bewezen reeds de onmiddellijk volgende gebeurtenissen.

In den beginne scheen Innocentius IV tot den vrede geneigd. Toen Frederik gezanten tot hem zond, om hem des keizers gelukwenschen over te brengen en hem te verzekeren van diens oprechte begeerte om met den paus in vrienschappelijke verstandhouding te leven, behandelde Innocentius de gezanten zeer voorkomend, doch weldra ontstond er ook tusschen dezen paus en den keizer groot verschil van gevoelen.

Innocentius vorderde, dat de beslechting van den twist met de Lombardijers onbepaald aan zijne scheidsrechterlijke uitspraak zou worden overgelaten. Frederik weigerde dit en verklaarde, zijn woord verpand te hebben, dat hij geen vrede sluiten zou, zoolang de Lombardijers niet den eed van trouw gezworen hadden.

De onderhandelingen werden met afwisselenden uitslag gevoerd. Frederik was bereid op meer dan één punt toe te geven, alle oneenigheden schenen uit den weg geruimd, reeds hadden de gezanten des keizers het vredesverdrag bezworen, alleen van de zijde der pauselijke legaten moest dit nog geschieden, toen Frederik eensklaps de tijding ontving, dat Innocentius uit Rome was gevlucht en zich naar Genua begeven had, om onder bescherming van die machtige stad naar Frankrijk over te steken.

De paus had inderdaad den 29en Juni 1244 vermomd Rome verlaten; hij vertrouwde de verzekeringen des keizers niet en vreesde binnen Rome overvallen en tot een schandelijken vrede genoodzaakt te zullen worden. In Genua vond hij eene gewenschte schuilplaats.

Frederik, die, toen hij de tijding van 's pausen ontvluchting vernam, uitgeroepen had: »De onrechtvaardige is ontvloden en niemand heeft hem vervolgd!" zond terstond een gezant naar den paus te Genua. Deze moest 's keizers leedwezen over de onverwachte en door niets gerechtvaardigde vlucht uitspreken en de verzekering geven, dat Frederik alle vredesvoorwaarden, welke de paus zelf gesteld had, stiptelijk nakomen zou. Doch Innocentius antwoordde koel en stroef, dat hij geen vertrouwen in den keizer stelde en zich tegen al diens listen en lagen beveiligen wilde.

Op eene Genueesche vloot voer de paus naar Frankrijk; den 2en December 1244 kwam hij gelukkig te Lyon aan. Hier wilde hij zich metterwoon vestigen. Boven vele andere steden was deze stad voor eene pauselijke residentie geschikt, zij vormde in zeker opzicht eene republiek, die onder den invloed van den aartsbisschop en van den koning van Frankrijk stond, en derhalve tegen de aanvallen des keizers beveiligd was.

Van Lyon uit riep Innocentius alle geestelijke en wereldlijke vorsten van Europa tot eene kerkvergadering bijeen, welke den twist tusschen den keizer en den paus beslechten zou. Dat echter des keizers vonnis reeds vooraf geveld was, toonde Innocentius duidelijk, door zelf opnieuw den banvloek over hem uit te spreken.

De kerkvergadering kwam op het St. Jansfeest van het jaar 1245 bijeen. Honderdveertig aartsbisschoppen en bisschoppen uit alle landen van Europa

waren daar verschenen, zelfs uit Palestina was er een overgekomen. Van de Duitsche kerkvorsten namen slechts weinigen aan de vergadering deel. Ook Frederik had eene oproeping ontvangen om te Lyon te komen; op raad zijner vrienden was hij echter niet verder dan tot Turijn gereisd. Hier verwachtte hij den afloop der vergadering, hij wilde zich niet in persoon aan het gevaar van verraden te worden bloot stellen.

Thaddaeüs van Suessa, een der trouwste en meest beproefde raadslieden des keizers en opperrechter van Sardinië, vertegenwoordigde zijn meester op de vergadering. Met schitterende welsprekendheid schilderde hij den vaderen der kerk Frederiks groote liefde voor den vrede. Hij bood aan, der pauselijke macht alle mogelijke voldoening voor vroegere beleedigingen te schenken, dewijl de keizer met den paus in vrede en vriendschap wenschte te leven.

Daarenboven beloofde hij, dat Frederik tegen de Mongolen de krachtigste maatregelen nemen en ook zijne beste pogingen tot bevrijding van het heilige land aanwenden zou.

In weerwil van deze verzoenende taal van den keizerlijke gezant, betoonde Innocentius zich toch des keizers meest verbitterden vijand. Hoonend antwoordde hij: »Hoe groot en schitterend zijn deze beloften, maar nooit en nergens zullen zij vervuld worden. Wie waarborgt ons, dat de keizer niet van gezindheid veranderen zal; wie zal hem, wanneer hij weigert zijne beloften te vervullen, daartoe dwingen?"

»De koningen van Frankrijk en van Engeland!" hernam Thaddaeüs."

»Nooit en nimmer," riep Innocentius uit. »Ik zou drie vijanden voor één gewinnen. De keizer zal zijn woord niet houden en de kerk zou dan genoodzaakt zijn om de borgen te straffen, op die wijze zou ik drie vijanden tegenover mij hebben, zoo groot van macht, dat niemand in de Christenheid in staat zou zijn hun het hoofd te bieden."

Bij de onderhandelingen, die hierop volgden, betoonde Thaddaeüs van Suessa zich zulk een fijn diplomaat, zoo voortreffelijk wist hij zijn invloed ten behoeve des keizers aan te wenden, dat de partij van Frederik met ieder uur in sterkte toenam. Reeds meende hij van de overwinning verzekerd te zijn, toen Innocentius door eene schildering van het lijden, door de bij Meloria gevangengenomen kerkvorsten verduurd, alle pogingen van den keizerlijken gezant opeens verlamde.

Thaddaeüs eischte nu, dat de vergadering verdaagd zou worden, opdat Frederik zich in persoon zou kunnen rechtvaardigen; de paus van zijn kant dreef tot spoed aan. Een uitstel van 12 dagen werd eindelijk verleend, ofschoon deze tijdruimte ternauwernood voldoende was om den keizer van het gebeurde te onderrichten en antwoord van hem te ontvangen.

In aller ijl zond Thaddaeüs boden naar Turijn. Eerst wilde Frederik in persoon naar Lyon gaan, doch op raad zijner vrienden zond hij Peter van Vinea met eene onbeperkte volmacht aan het hoofd van een nieuw gezantschap derwaarts. Eer deze hier aankwam, was Frederiks vonnis echter reeds geveld.

Onmiddellijk na het verstrijken der 12 dagen had de paus eene nieuwe zitting der vergadering belegd en in weerwil der dringende beden van Thaddaeüs van Suessa, dat men toch het antwoord des keizers zou afwachten, had hij den ban tegen den keizer vernieuwd. Op eigen gezag, niet volgens eenig besluit der kerkvergadering, ontzette de paus den keizer van al diens waardigheden, hij ontsloeg diens onderdanen van den eed van trouw en deed een ieder in den ban, die in het vervolg den keizer gehoorzamen of hem met raad en daad bijstaan zou. In eene openlijke zitting verklaarde hij, dat in Duitschland de daartoe gerechtigde vorsten een nieuwen koning moesten verkiezen, terwijl hij zelf met zijne kardinalen over het Siciliaansche rijk beschikken zou.

Op die woorden sprong Thaddaeüs diep ontroerd van zijnen zetel op. Weeklagend riep hij uit: »Dit is een dag des toorns, des ongeluks en der

ellende! Thans zullen de ketters zich verheugen, het ongedierte der Mongolen zal nu inbreken in de Duitsche landen."

»Ik heb het mijne gedaan," hernam de paus op de klacht van den gezant, »God moge nu het overige doen en volgens zijn wil alles leiden!" Om alle verdere tegenspraak af te snijden, hief hij het gezang aan: »Te Deum laudamus, U, o God! prijzen wij!"

De ban was uitgesproken, wel niet door de kerkvergadering zelf, maar alleen door den paus, doch de vergaderde prelaten hadden geen woord van tegenspraak doen hooren, zij hadden integendeel door hun stilzwijgen de handelwijze van den paus goedgekeurd.

Toen Frederik dit alles vernam, maakte een heftige toorn zich van hem meester. »De paus heeft mij van mijne kronen beroofd," riep hij toornig, »brengt ze mij, opdat ik zie, of ze werkelijk verloren zijn!" Vervolgens nam hij eene der kronen en zette die op zijn hoofd. »Nog bezit ik ze," riep hij uit; »geen paus, geene kerkvergadering zal ze mij zonder den bloedigsten strijd ontrooven. Welk een dwaze trots, welk eene vermetele aanmatiging is het, mij, met wien geen vorst op aarde gelijk staat, met een enkel woord der willekeur van het hoogste toppunt der keizerlijke hoogheid neer te willen storten. Maar waarlijk, aan mijne zijde is het voordeel van deze daad. Vroeger moest ik den paus, ook wanneer ik hem niet gehoorzaamde, toch met eerbied behandelen, thans heeft hij zich als zulk een onrechtvaardig rechter, als zulk een onverzoenlijk vijand gedragen, dat ik van alle liefde en eerbied jegens hem ontslagen en tot den oorlog tegen hem volkomen gerechtigd ben."

Frederik had besloten, den strijd te beginnen. Had hij vroeger in zijne woorden Gregorius IX niet gespaard, ook thans schreef hij aan alle vorsten der Christenheid en spoorde hen aan om der willekeur van den paus het hoofd te bieden. Hij toonde hun aan, dat dergelijke daden van aanmatiging van de zijde der geestelijke macht de wereldlijke macht der vorsten ten slotte geheel zouden vernietigen. Wanneer de paus gerechtigd was den keizer af te zetten, omdat hij hem de kroon op het hoofd gezet had, dan zou ook ieder bisschop of aartsbisschop, die een koning zalfde of kroonde, tegenover dezen hetzelfde recht bezitten.

Dat Frederiks bewering niet onjuist was, toonde Innocentius zelf. In een schrijven, hetwelk hij in antwoord op Frederiks beschuldiging tot de vorsten richtte, zeide hij: »Niet slechts eene Christelijke, maar ook eene koninklijke heerschappij stichtte Christus, en hij gaf den heiligen Petrus te gelijk de teugels van het aardsche en van het hemelsche rijk, gelijk door de beide sleutelen op duidelijke en gepaste wijze afgebeeld wordt." Door deze woorden verklaarde de paus zich zelf niet alleen den geestelijken, maar ook den wereldlijken stadhouder van Christus.

De strijd tusschen den keizer en den paus ontbrandde. Beiden grepen elk middel zonder onderscheid aan om den tegenstander te benadeelen. Zij streden zoowel met woord en schrift als met het zwaard; indien wij de berichten van de geschiedschrijvers dier dagen kunnen vertrouwen, schroomden zij zelfs niet, de toevlucht te nemen tot schandelijk verraad. Men verhaalt, dat zoowel de keizer als de paus moordenaars tegen hun gehaten tegenstander afzonden. De eene partij beschuldigde de andere van moordaanslagen, die echter niet bewezen kunnen worden.

Innocentius poogde in de eerste plaats het aanzien des keizers niet alleen in Italië, maar ook in Duitschland te ondermijnen. Hij zond den bisschop Philippus van Ferrara naar Duitschland, met den last de afzetting van den keizer te voltrekken en de verkiezing van een anderen Duitschen koning door te zetten.

Dat was geene gemakkelijke taak, want al de machtigste vorsten van Duitschland hielden thans de zijde des keizers; geen hunner wilde de hem aangeboden kroon aannemen. Eindelijk deed zich toch iemand op, namelijk

Hendrik Raspe, de landgraaf van Thuringen, die, door den paus met aanzienlijke geldsommen omgekocht, verklaarde, dat hij om den wil der eere Gods en uit gehoorzaamheid aan de kerk bereid was zich tot koning te laten kronen.

Op Hemelvaartsdag van het jaar 1246 werd Hendrik Raspe te Hochheim bij Wurzburg door de geestelijke vorsten tot Duitsch koning verkozen. Niet één der wereldlijke vorsten nam aan die verkiezing deel; de landgraaf werd daarom door het volk de papenkoning genoemd.

Met rusteloozen ijver poogde Innocentius IV aan zijn creatuur bij den titel ook de macht eens konings te verschaffen. Al de schatten, welke hij door middel zijner legaten in Frankrijk, Engeland en Italië bijeenschraapte, besteedde hij aan omkooperij op groote schaal in Duitschland; dewijl hij wist, hoe spoedig de Duitsche vorsten voor de verleiding van het geld bezweken, hoopte hij op deze wijze den keizer ten val te kunnen brengen.

Op menigen edele miste het geld dan ook zijne uitwerking niet. Toen koning Koenraad den 5en Augustus 1246 een leger tegen Hendrik Raspe aanvoerde, werd hij in de nabijheid van Frankfort geslagen, dewijl twee Zwabische graven, door pauselijk geld omgekocht, op het slagveld tot den vijand overliepen. Ook de markgraaf Rudolf van Baden verklaarde zich tegen den keizer.

Het gelukte den papenkoning te Neurenburg een rijksdag bijeen te brengen; maar de Ghibellijnen hadden den moed niet verloren, Koenraad vond een vriend, waar hij dien het minst verwacht zou hebben: hertog Otto de Doorluchtige van Beieren, die tot dusver een vijand des keizers was geweest, huwde zijne dochter Elisabeth aan den koning uit en verbond zich met hem; ook de Duitsche steden bleven den keizer trouw.

De burgers grepen voor Frederik naar de wapenen; zij zagen in dat de keizer, hoewel hij afkeerig was van de Duitsche vrijheid, deze toch nooit zoo zeer in gevaar kon brengen als de afzonderlijke vorsten.

Koenraad stond weldra weer aan het hoofd van een machtig leger. Hendrik Raspe, die door de steden op gevoelige wijze werd afgeslagen, zag zijne macht hoe langer hoe meer dalen, en nadat hij in een gevecht gewond was, gaf hij de hoop op overwinning geheel op. Hij keerde naar Thuringen terug en stierf op den Wartburg, den 17en Februari 1247, bespot en gesmaad door allen, zelfs door zijne vroegere aanhangers.

Het geluk lachte den Hohenstaufer wederom toe. Velen, die vroeger in hunne trouw gewankeld hadden, betuigden hem thans weer hunne gehechtheid; de geestelijken, die zich tegen Frederik hadden verklaard, hadden veel van den spot en den smaad des volks te lijden. De stemming des volks was hun zóó vijandig, dat de pauselijke legaat, Philippus van Ferrara, zijn leven niet langer veilig achtte, dewijl hij zich door zijn trots en overmoed vele vijanden had gemaakt.

De burgers der stad, waar hij zich ophield, kwamen in opstand; de bisschop was bevreesd, dat hij gevangengenomen en mishandeld zou worden en verschool zich in het minderbroederklooster. Des nachts wilde hij vluchten; doch de poort was gesloten, de eenige gelegenheid tot vluchten bood een gat in een der muren aan en de bisschop besloot daar door te kruipen.

Het was eene moeielijke onderneming, de dikke priester bleef in het nauwe gat steken en eerst toen de guardiaan van het klooster hem door een flinken schop tegen het achterste deel zijns lichaams ter hulp kwam, gelukte het hem zich door de opening heen te werken.

Innocentius liet zich door het lot van Hendrik Raspe niet afschrikken, naar een anderen tegenkoning om te zien. Hij wende zich zelfs tot den jongen koning Koenraad en bood dezen het erfdeel zijns vaders nog bij diens leven aan. Doch deze antwoordde hem diep verontwaardigd: »Waarlijk, ik zal niet om u, verraders, te behagen, mijn vader en mij zelf ontrouw worden!"

Opnieuw wezen allen, wien de paus de kroon aanbood, haar met verachting van de hand; slechts één toonde zich bereid om haar te aanvaarden,

namelijk graaf Willem van Holland, een jong vorst, die nog niet eens tot ridder geslagen was *). Hij werd den 4en October 1247, op aansporing van den paus door drie bisschoppen, den koning van Boheme, den hertog van Brabant, zijn oom, en eenige onbeteekenende edelen tot Duitsch koning verkozen. Eerst na die benoeming ontving hij den ridderslag.

Willem vond bijna geheel Duitschland tegen zich onder de wapenen; de Duitsche vorsten riepen den bisschoppen toe: »Gij hebt wel een nieuwen papenkoning, maar geen Duitsch koning voor Duitschers verkozen."

Intusschen had Frederik II in Italië met afwisselend geluk gestreden; over het geheel was de overwinning aan zijne zijde geweest; hij hoopte derhalve een niet al te onvoordeeligen vrede met de Lombardijers te kunnen sluiten, dan wilde hij aan het hoofd van zijn leger naar Lyon oprukken, om den paus tot onderwerping te brengen, en vervolgens naar Duitschland terugkeeren.

Doch deze plannen kwamen niet tot uitvoering. Het ééne ongeluk trof eensklaps den keizer na het andere.

De stad Parma, die hem tot dusver steeds getrouw gebleven was, ging voor hem verloren; zij werd bij verrassing door de pauselijken ingenomen. Frederik meende, dat hij vóór alles Parma heroveren moest, hij trok met zijn leger naar de sterke stad, die door eene talrijke en krachtige burgerij verdedigd werd. Om te toonen, dat hij zelfs tegen een langdurig beleg niet opzag, liet hij voor de muren eene houten stad bouwen, waarin hij zijne legerplaats opsloeg; hij noemde haar, dewijl hij zich van de overwinning verzekerd hield, Vittoria. De belegering duurde lang, want de burgers van Parma verdedigden zich met waren heldenmoed.

Eene ziekte van Frederik was oorzaak, dat de bestorming uitgesteld werd. Eindelijk was de keizer hersteld; op zekeren tijd zocht hij in de jacht eenige uitspanning. Van die afwezigheid maakten de burgers van Parma gebruik om een uitval te doen en de houten huizen in brand te steken; weldra stond de geheele stad in vlammen. Vittoria was reeds verbrand, voordat Frederik van de jacht teruggekeerd was. Slechts met het overschot van zijn leger was hij in staat naar Cremona terug te trekken.

Thaddaeüs van Suessa, die gedurende de afwezigheid des keizers het opperbevel gevoerd had, was door de burgers van Parma gevangengenomen. In het gevecht had hij in de voorste gelederen gestreden, totdat hij zwaar gewond nederstortte en weerloos in de macht der Parmezanen geraakte. Om den keizer te grieven, hieuwen dezen den gevangene in stukken.

Was die nederlaag voor Parma een zware slag voor den keizer, een nog zwaardere zou hem weldra treffen. Koning Enzius, zijn dappere zoon, die zich tot dusver bij meer dan ééne gelegenheid zulk een uitstekend veldheer betoond had, werd door de inwoners van Bologna in een veldslag gevangengenomen en naar hunne stad gevoerd. De raad der stad veroordeelde hem tot levenslange gevangenschap; tevergeefs bood Frederik aanzienlijke geldsommen aan om zijn zoon in vrijheid te doen stellen: zij werden van de hand gewezen.

Terzelfder tijd trof den keizer een nieuwe ramp, hij werd beroofd van den dienaar, die hem na den dood van Thaddaeüs van Suessa het dierbaarst was, namelijk Petrus van Vinea, dien hij tot de hoogste staatsambten had verheven, dien hij even hoog schatte als dichter en als staatsman, dien hij boven alle anderen eerde en liefhad.

Petrus werd beschuldigd van een moordaanslag tegen den keizer, en deze aanklacht was, naar het scheen, maar al te gegrond.

De kanselier had vele vijanden; de hovelingen benijdden hem de gunst, waarin hij bij den keizer stond. Reeds meer dan eens was Frederik voor

*) Later zullen wij op het Hollandsche gravenhuis terugkomen, wanneer wij een overzicht geven van de Nederlandsche geschiedenis.

zijn gunsteling gewaarschuwd, het eerst na de kerkvergadering te Lyon, waarop Petrus, naar men beweerde, door het geld van den paus omgekocht, niet krachtig genoeg voor zijn keizerlijken meester in de bres was gesprongen.

Had Frederik aan alle beschuldigingen, tegen zijn dienaar en vriend ingebracht, alle geloof geweigerd, thans bracht men nieuwe aanklachten bij hem in.

De keizer was ziek; Petrus van Vinea had hem zijn eigen geneesheer aanbevolen; hij wilde dezen in persoon bij den keizer brengen, opdat hij den vorst eigenhandig eene heilzame artsenij toedienen zou. Onmiddellijk voor de komst van den kanselier had Frederik het bericht ontvangen, dat zijn dienaar door den paus was omgekocht om hem te vergiftigen.

Frederik ontving den kanselier en den geneesheer met de ernstige woorden: »Mijne ziel vertrouwt op u, maar ik bid u, ziet goed toe, dat gij mij geen vergif in plaats van een geneesmiddel geeft." Petrus antwoordde: »O, heer! hoe dikwijls heeft mijn arts u niet heilzame artsenij toegediend; waarom zijt gij dan thans bevreesd?" Frederik hernam met een donkeren blik op den geneesheer: »Drink, en geef mij de andere helft."

Op dat woord verbleekte de arts, hij deed een stap vooruit, doch struikelde eensklaps, alsof hij met den voet tegen eenig voorwerp stiet, en stortte het grootste deel van den drank op den grond uit; slechts zeer weinig bleef daarvan in den beker achter. Maar ook dit weinige was voldoende om de schuld van den moordenaar te bewijzen; een ter dood veroordeeld misdadiger, wien men het overschot te drinken gaf, stierf oogenblikkelijk.

Thans was het verraad zonneklaar bewezen. Eene onuitsprekelijke, troostelooze smart maakte zich van den keizer meester. Op hartverscheurenden toon riep de anders onwrikbare man onder bittere tranen en handenwringend uit: »Wee mij, wanneer mijne beste vrienden zóó tegen mij woeden, wien kan ik dan nog vertrouwen; hoe kan ik ergens veilig, hoe ooit weder vroolijk zijn?"

Petrus van Vinea werd in de gevangenis geworpen en van het gezicht beroofd; hij beroofde zich zelf van het leven, door zich het hoofd tegen de muren des kerkers te pletter te loopen. De geneesheer werd opgehangen.

Op deze wijze had, gelijk de Engelsche monnik Matthaeus Paris ons verhaalt, de poging tot vergiftiging van den keizer door Petrus van Vinea plaats. Andere geschiedschrijvers houden de onschuld van den kanselier staande en zetten zijn val alleen op rekening van hof-intriguen. Een ondoordringbare sluier ligt verspreid over den dood van den gevierden man, die tot aan zijn plotselingen val Frederiks trouwste dienaar was geweest.

De harde slagen van het lot, welke de keizer in den laatsten tijd had te verduren gehad, wierpen hem op het ziekbed. Langen tijd moest hij alzoo werkeloos blijven, doch nauwelijks was hij weder eenigermate hersteld, of hij hervatte met inspanning van alle krachten den kamp tegen den paus. Hij behaalde weldra nieuwe voordeelen, en onderwierp Toscane en den Kerkelijken staat; zijn gezag in Sicilië en Napels werd hem niet langer betwist, ook in Lombardije begon het geluk hem toe te lachen, daar Piacenza mede zijne zijde koos. Rome's inwoners kwamen in opstand, zij dreigden in Innocentius' plaats een nieuwen paus te zullen verkiezen, wanneer deze niet weder zijne residentie in de heilige stad vestigde. De koningen van Frankrijk en Engeland toonden zich den paus ongenegen; het scheen bijna, als zou het geluk hem voor goed den rug toekeeren.

Frederik mocht zich echter niet lang verblijden in dezen ommekeer van het lot; den 19en November 1250 bevond hij zich te Firenzuola; hier werd hij door een hevigen buikloop aangetast, waartegen alle middelen der geneeskunst krachteloos bleken. Den 13en December gaf hij den geest in de armen van zijn jongsten zoon Manfred. Hij was eerst 56 jaar oud. Zijn lijk werd naar Sicilië overgebracht en te Palermo bijgezet.

De geestelijken hebben later het verhaal in omloop gebracht, dat de

keizer, tot straf voor zijne zonden, nog bij levenden lijve tot verrotting is overgegaan; dat dit verhaal geheel en al van waarheid ontbloot is, werd in lateren tijd duidelijk bewezen.

Toen men in het jaar 1783 de koninklijke graven opende, vond men ook Frederiks lijk nog in zeer gaven toestand en gehuld in de keizerlijke kleederdracht.

VIER EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Des pausen blijdschap over den dood des keizers. Testament van Frederik II. Manfred. Koning Koenraad in Duitschland. Dood van den koning in Italie. Voordeelen, door Manfred in den strijd tegen den paus behaald. Manfred, koning van Napels en Sicilië. Karel van Anjou, zijne zegepraal op Manfred. Willekeurige heerschappij van Karel van Anjou. Konradin, de laatste der Hohenstaufen. Zijne opvoeding. Zijn vriend prins Frederik van Oostenrijk. Konradin's vlucht. Verraad der Frangipani. Konradin ter dood gebracht. Einde van de heerschappij der Hohenstaufen. Willem van Holland. De beide koningen Richard van Cornwallis en Alphonsus de Wijze van Castilië.

Paus Innocentius IV gaf zich aan eene uitbundige vreugde over, toen hij de tijding ontving van des keizers dood. Hij schreef naar Sicilië:

»De hemelen mogen zich verheugen en de aarde juichen, dat de storm van het schrikkelijk onweer, waarmede de vreeselijke en wondervolle God gedurende eene reeks van jaren u maar al te zwaar teisteren liet, thans door zijne onnaspeurlijke barmhartigheid tot een zachten zefir schijnt overgegaan te zijn, nadat hij is weggenomen, die uit het aantal der geloovigen bovenal u onder den hamer der vervolging verpletterd heeft."

Door dit schrijven trachtte Innocentius de Sicilianen te overreden om voortaan geen anderen opperheer dan den paus te erkennen. Ook de Duitsche hertogen en vorsten ontvingen van hem het bevel, koning Koenraad afvallig te worden, in het tegenovergestelde geval stelden zij zich bloot aan de zwaarste kerkelijke straffen. Innocentius, voorheen de aanhanger der Ghibellijnen, voedde thans zulk een onverzoenlijken haat tegen het gansche geslacht der Hohenstaufen, dat hij besloot niet te rusten, voordat hij dezen stam had uitgeroeid. Hij zond een tal van bedelmonniken naar Duitschland, om aldaar het kruis tegen Koenraad te prediken; de strijd tegen den rechtmatig verkozen koning zou als even verdienstelijk beschouwd worden als de strijd tegen de ongeloovigen. Zelfs het erfhertogdom Zwaben trachtte de paus van de Hohenstaufen afvallig te maken. Frederik II had kort voor zijn dood een testament gemaakt en daarbij bepaald, dat zijn zoon Koenraad II hem in de regering zou opvolgen; aan zijn lieveling Manfred, die hem uit de gravin Lancia geboren was, had hij het vorstendom Tarente met uitgebreide bezittingen vermaakt; aan zijn zoon Hendrik, geboren uit de Engelsche princes Isabella, het Arelatische koninkrijk of het koninkrijk Jeruzalem. Dit was aan de beslissing van Koenraad overgelaten. In geval Koenraad en Hendrik zonder erfgenamen kwamen te overlijden, was bepaald, dat Manfred hen zou opvolgen; ook had de keizer dezen in het testament tot algemeen stadhouder over Italië gedurende Koenraads afwezigheid aangesteld. Manfred, een jongeling van nog geen achttien jaar, toonde zich het vertrouwen zijns vaders waardig. Hij verwierf zich door zijne dapperheid en onversaagdheid evenals

door zijn verstand, zijne schoonheid en zijne innemende manieren, spoedig een aantal vrienden. Ofschoon in Napels en Sicilië de roepstem des pausen gereedelijk gehoor vond en de baronnen en vorsten het hoofd tegen den jongen vorst opstaken, streed hij echter voorspoedig, om het rijk voor zijn broeder te bewaren. In het jaar 1251 had hij het weder in zooverre heroverd, dat alleen Napels en Capua nog weerstand boden.

Zulke voordeelen kon Koenraad in Duitschland niet behalen. De geestelijke en wereldlijke vorsten stonden tegen hem op; zijn trouwste bondgenoot, de hertog van Beieren, had te veel te doen met eene veete tegen den koning van Boheme, om hem ter hulp te kunnen snellen. De tegenkoning Willem van Holland was weinig machtiger dan Koenraad, want hem wilden de Duitsche grooten evenmin onderdanig zijn als dezen; zij zochten uit den strijd der beide koningen slechts voor zich zelf voordeel te trekken. In het voorjaar van 1251 verloor Koenraad tegen Willem een slag; hij zelf beschouwde thans het Duitsche rijk voorloopig als verloren. In de hoop, met betere uitzichten te kunnen wederkeeren, wanneer hij in zijn Italiaansch erfland algemeen gehuldigd werd, begaf hij zich derwaarts. Vooraf verpandde hij het grootste deel zijner bezittingen in Duitschland, om een leger aan te werven, hetwelk hij over de Alpen voerde.

In Italië scheen hem voor eene korte poos het geluk toe te lachen. De Ghibellijnen sloten zich aan elkander; Noord-Italië onderwiep zich en ook in Zuid-Italië wist hij de weerspannige steden tot onderwerping te brengen. Slechts korten tijd mocht hij zich echter in dien voorspoed verheugen; hij werd aangetast door de gevaarlijke koorts, die in Italië reeds zoo vele Duitschers had weggemaaid, en overleed den 21en Maart 1254, eerst 26 jaar oud. Hij liet een tweejarig zoontje na, hetwelk gedurende zijne afwezigheid in Duitschland geboren was en naar zijn vader den naam van Koenraad ontvangen had; de Ghibellijnen noemden hem echter Konradin (kleine Koenraad, Koentje).

Koenraads broeder, Hendrik, was vóór hem gestorven; van de krachtige zonen van Frederik II, waren er nog slechts twee in leven: Koning Enzius, de gevangene in Bologna, en Manfred. Konradin, de erfgenaam van het koninkrijk Italië, bevond zich op verren afstand in Duitschland; een onmondig kind zou alzoo de kronen van Napels en Sicilië en de ijzeren kroon der Lombardijers op zijn hoofd vereenigen.

Koenraads dood deed de hoop des pausen herleven. Hij spoedde zich naar Napels, om partij te trekken van het gunstig oogenblik, want het scheen zelfs, dat Manfred vrede met hem wilde maken en tevreden zou zijn, indien hij slechts stadhouder van den paus mocht blijven. Hij gedroeg zich onderdanig genoeg, maar weldra brak er nieuwe tweespalt tusschen hen uit. Manfred moest zijne toevlucht zoeken bij de Saracenen te Buzeria; bij deze trouwste bondgenooten van Frederik II vond hij bescherming en hulp tegen den paus. Zij schaarden zich onder zijne vanen, ook Duitsche soldaten sloten zich bij hem aan, en spoedig was hij in staat eene strijdkracht te ontwikkelen, waarmede hij 's pausen neef, Willem Fiësco, de nederlaag toebracht.

De paus werd door de tijding van Manfreds overwinning zoozeer geschokt, dat hij in Napels door eene hevige ongesteldheid overvallen werd, waaraan hij in het jaar 1254 stierf.

Met eene schitterende dapperheid en een ongeëvenaard veldheerstalent voerde Manfred zijne troepen steeds verder en verder; weldra zag hij zich weder in het bezit van het koninkrijk Napels. In dezen tijd verbreidde zich het gerucht, dat de jonge koning Konradin overleden was; men verhaalt, dat Manfred dit gerucht had doen uitstrooien, om zich meester te maken van den troon. Volgens andere berichten was hij zelf om den tuin geleid, doch hoe het ook zij, gaarne gaf hij aan den wensch gehoor, door de rijksstenden eenparig geuit, om zich zelf de kroon op het hoofd te drukken, wijl een man in Italië het bewind behoorde te voeren; hij liet zich dan ook den 11en Au-

gustus 1258 te Palermo tot koning kronen. Dat hij wellicht niet geheel vreemd was aan het uitstrooien van dat gerucht, kan ons blijken uit een antwoord, hetwelk hij Konradins moeder gaf, toen zij hem zijne handelwijze verweet en van hem verlangde, dat Napels en Sicilië aan den rechtmatigen koning, haar zoon, zouden worden overgedragen. »Ik heb het rijk door de wapenen aan het pauselijk gezag ontwrongen. Konradin zou hiertoe nooit in staat zijn geweest. De algemeene stem des volks heeft zich voor mij verklaard; derhalve maak ik aanspraak op de heerschappij, zoo lang ik leef. Na mijn dood zal mijn neef mijn opvolger zijn. Opdat hij echter een degelijk en krachtig koning van dit land worde, zoo moge hij herwaarts komen en zich vormen naar de zeden en gewoonten des lands."

De moeder van den jongen koning was niet in staat de rechten van haar zoon door kracht van wapenen te handhaven, en moest zich dus naar de omstandigheden voegen; zij zond den jeugdigen Konradin echter niet naar Italië.

Manfred zou slechts gedurende korten tijd heerschappij voeren. Hij delfde het onderspit in den strijd met de kerk, een strijd, dien hij genoodzaakt was onafgebroken voort te zetten, ofschoon hij er zich op toelegde, met den opvolger van Innocentius IV, Alexander IV, die in het jaar 1261 overleed, en later met Urbanus IV vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen. Al zijne pogingen waren vruchteloos; de pausen hieven den op den koning rustenden ban niet op.

Het was Urbanus' streven, gelijk dat zijner voorgangers, het geslacht der Hohenstaufen geheel en al te verdelgen. Hij wendde zich nu tot dezen, dan weder tot genen vorst, en bood hun het koninkrijk Napels en Sicilië aan, waarop de kerk aanspraak maakte. Eindelijk gelukte het hem, een vorst voor zijn plan te winnen.

De broeder van koning Lodewijk IX van Frankrijk, Karel van Anjou, graaf van Provence, was een hebzuchtig en wreed man, die voor geen enkel middel terugdeinsde, waar het de vermeerdering van zijn rijkdom of de uitbreiding van zijn gebied gold. Listig, doortastend, moedig en werkzaam, wist hij zijne macht steeds verder en verder uit te breiden, te meer, daar hij zich nooit door gewetensbezwaren terughouden liet. Met hem sloot Urbanus een verdrag. Karel zou het koninkrijk Sicilië veroveren en daarmede vervolgens door den paus beleend worden.

Toen Urbanus IV in 1264 stierf, volgde Clemens IV hem op. Ook hij hield den strijd tegen de Hohenstaufen vol.

Karel van Anjou werd te Rome tot koning gekroond.

Manfred had intusschen eene niet onbeduidende krijgsmacht bijeengebracht; de Ghibellijnen van gansch Italië beschouwden hem als hun hoofd en hij was daardoor des te gevaarlijker in het oog van den paus. Zonder twijfel zou Manfred den vreemden indringer spoedig onschadelijk hebben gemaakt, indien de Italiaansche edelen hem niet aan zijn lot hadden overgelaten. Verraad omringde hem aan alle kanten. De paus had vele baronnen door omkooping gewonnen, en toen ook de naar het koninkrijk voerende bergpassen verraderlijk overgegeven waren, toen zelfs in den slag bij Beneventum, 26 Februari 1266, de verraderlijke vazallen tot Karel van Anjou overliepen, zag Manfred in, dat alles verloren was. Hij wilde zijn ongeluk niet overleven; opnieuw stormde hij op den vijand in, totdat hij eindelijk, met wonden bedekt, den dood vond dien hij zocht.

Karel van Anjou maakte zich na de overwinning met weinig moeite meester van het koninkrijk Napels, in welks bezit hij bevestigd werd door den paus, wien hij eene jaarlijksche schatting en onbepaalde onderwerping beloofde.

Doch weldra zouden de Napolitanen en Sicilianen, die zich gewillig aan hem onderworpen hadden, berouw gevoelen over hunne wankelmoedigheid. Meermalen reeds hadden zij gemord tegen de heerschappij van den keizer,

evenals tegen die van Manfred, doch nu eerst hadden zij billijke reden tot ontevredenheid. De geschiedschrijver Malespini zegt: »Tijdens zijn leven hadden zij Manfred voor een wolf gehouden, thans echter wenschten zij hem als een zacht lam terug."

Karel van Anjou regeerde als een hebzuchtig, onmenschelijk dwingeland; hij vervolgde al de vrienden der Hohenstaufen met afschuwelijke wreedheid en de gevangen edelen werden alleen op de verdenking, dat zij Manfreds vrienden waren geweest, onder vreeselijke folteringen ter dood gebracht, terwijl hunne bezittingen verbeurdverklaard werden. Indien Frederik reeds door zijne harde wetten het volk onder den looden druk der belastingen had doen zuchten, thans voerde Karel van Anjou een bestudeerd uitzuigingsstelsel in, en waar de wet niet toereikend was, daar gebruikte hij ruw geweld, om zich in het bezit te stellen van de schatten die hij begeerde.

De goederen der aanzienlijkste familiën werden verbeurdverklaard; Karel nam die óf zelf in bezit óf schonk ze aan zijne Provençaalsche ridders. Tevergeefs waarschuwde of vermaande de paus; Karel bekreunde zich niet om die vermaningen en ging voort, met ondragelijke willekeur den schepter te zwaaien. Hier en daar braken meer of minder belangrijke oproeren uit, doch iedere opstand werd in bloed gesmoord. In weerwil hiervan was de koning niet in staat den haat der baronnen en van het volk te onderdrukken; die haat groeide van jaar tot jaar aan, en met vurig verlangen wendden zich de blikken des volks, zelfs die van de voormalige vijanden der Hohenstaufen, naar Duitschland en vestigden zich op Konradin, die intusschen tot een schoon jonkman was opgegroeid. Konradin leefde aan het hof van zijn voogd en oom, den hertog Lodewijk van Beieren, waar hij van den bisschop Eberhard van Constanz eene uitmuntende wetenschappelijke opvoeding ontvangen had. De schoone knaap, vol geest en talent, had zich eene groote mate van wetenschappelijke kennis verworven en muntte daarbij in alle mogelijke ridderlijke oefeningen uit. Vaak luisterde hij met vurige geestdrift naar het verhaal van de heldendaden van zijn grootvader, den machtigen keizer Frederik II, die, evenals hij, van het rechtmatig erfgoed zijner vaderen, de Duitsche keizerskroon, beroofd, deze eerst door zijn avontuurlijken tocht naar Duitschland had moeten verwerven.

Zijn trouwe vriend prins Frederik van Oostenrijk was met hem opgevoed; tusschen beider lot bestond eene groote overeenkomst, want ook Frederik was uitgesloten van zijn vaderlijk erfgoed. Hij was een zoon van den markgraaf Herman van Baden en stamde van moederszijde uit het geslacht der Babenbergers af; volgens erfrecht moest het hertogdom Oostenrijk op hem overgaan, doch dit recht werd niet erkend.

De beide jongelingen leefden in eene wereld van sagen en vertellingen; beiden koesterden de vermetelste plannen, de een vuurde den ander onophoudelijk tot hunne verwezenlijking aan.

Konradins kindsheid was arm aan vreugde geweest; zijne moeder was voor de tweede maal in den echt getreden met zekeren graaf Görz. Zijn voogd, de Beiersche hertog, was een opvliegend man, die den knaap liefdeloos behandelde *). Met des te meer vreugde ontving Konradin, die toen

*) Frederik von Raumer schildert ons het karakter des hertogs in eene episode uit diens leven, welke eene gewichtige bijdrage levert tot de kennis van het karakter der vorsten uit dien tijd

»Hertog Lodewijk was gehuwd met Maria, dochter van hertog Hendrik van Brabant, en kleindochter van koning Filips, die door den Wittelsbacher vermoord was. Volkomen haar stand en haar geslacht waardig, leefde zij te midden van een luisterrijk hof, waaraan zich tal van aanzienlijke mannen verzamelden. Onder deze laatsten onderscheidde zich vooral door dapperheid en door beschaafdheid in woorden en omgang zekere Rucho van Ottlingen. Meermalen speelde de hertogin eene partij schaak met hem; hierdoor nam zijn zelfvertrouwen zoozeer toe, dat hij haar om de gunst verzocht, dat de hertogin hem evenals andere harer

nauwelijks 15 jaar oud was, derhalve de tijding, dat het volk van Napels en Sicilië niets vuriger wenschte, dan dat hij naar Italië zou overkomen, om den troon zijner vaderen te bestijgen.

Tal van Ghibellijnen uit Zuid-Italië, die voor Karel van Anjou hadden moeten vluchten, waren naar Duitschland overgekomen en verzekerden den jongen koning, dat de gansche bevolking van Apulië en Sicilië reikhalzend zijne komst te gemoet zag en dat de algemeene verbittering tegen Karel zoo hoog was gestegen, dat de koning zich slechts behoefde te vertoonen, om door het geheele volk gehuldigd te worden.

Tevergeefs waarschuwde de bezorgde moeder voor den tocht naar Italië, dat schoone land, hetwelk door zijne aantrekkelijkheid en zijne genietingen, door zijne heerlijkheid en zijne schatten alle Hohenstaufen tot hun verderf had aangelokt; de jongeling sloeg het woord zijner moeder in den wind, en liet zich door zijn eerzucht medesleepen, om den gevaarlijken strijd te ondernemen.

Toen ook hertog Lodewijk van Beieren den tocht naar Italië goedkeurde, toen van alle kanten ridders en manschappen kwamen opdagen, die zich bereid verklaarden, om den erfgenaam der Hohenstaufen in den strijd voor zijn goed recht ter zijde te staan, werd Konradin nog te meer in zijne voornemens versterkt. Hij verkocht of verpandde zijne bezittingen in Duitschland. Met de aldus bijeengebrachte som verzamelde hij een leger, aan welks hoofd hij zich stelde. Ook zijn trouwe vriend, prins Frederik, vergezelde hem.

Op goeden grond mocht de onversaagde jongeling zich de zegepraal voorspiegelen; immers had hij te gebieden over een dapper leger van 10,000 man en de hem vergezellende ridders hadden gezworen hem trouw bij te staan, tot hij zijn rijk heroverd had.

Konradin bouwde op dergelijke beloften; te spoedig echter zou hij het bedriegelijke van al die fraaie woorden ondervinden.

---

dienaren met het gemeenzame Du toespreken en niet langer tegenover hem het beleefde, maar stijve Ihr bezigen zou. De hertogin van haar kant zweeg en liet alles bij het oude. Spoedig hierop moest haar gemaal te velde trekken; bij Augsburg stelde hij zich aan zoovele gevaren bloot, dat Maria, hoewel vruchteloos, hem tot voorzichtigheid aanspoorde. Nu schreef zij hierover ten tweeden male aan den hertog en gelijktijdig ook aan Rucho; het schrijven aan den laatste hield in: »Indien gij al het mogelijke beproeft, om mijn gemaal van het slagveld verwijderd te houden, willig ik u het verzoek in, dat gij mij zoo dikwijls gedaan hebt."

Bij vergissing kwam de laatste brief in handen van Lodewijk, die de dubbelzinnige woorden terstond in den ongunstigsten zin uitlegde. In blinde woede stiet hij den bode neder, reisde dag en nacht door en kwam in den avond van den 18en Januari 1256 te Donauwerth aan, waar zijne gemalin en zijne zuster, koningin Elisabeth, zich bevonden. De beide vrouwen ontvingen hem met ongehuichelde vreugde; hij echter voerde zijne gemalin te gemoet, dat zij eene echtbreekster was en dus moest sterven. Deze, bijna geheel buiten zich zelf van schrik en ontzetting, smeekte, zooal niet om bewijzen voor zulk eene afschuwelijke beschuldiging, dan toch om het noodige uitstel, ten einde hare onschuld te kunnen bewijzen. Doch zoomin hare beden, als de dringende voorspraak van koningin Elisabeth waren in staat den hertog te vermurwen en tot rede te brengen. De jonkvrouw Eilika van Brennburg, die hij van medeplichtigheid aan het verraad verdacht hield, doorstak hij met een mes; eene andere liet hij van den torenmuur nederstorten. Thans was zijne gemalin aan de beurt. Niet te verteederen door het aanhoudend weeklagen, niet te roeren door het luid geween van haar en de haren, noch door de schoonheid der onschuld, noch door de stem des gewetens, volhardde hij in zijne satanische verstoktheid, die hij nog durfde bestempelen met den naam van gerechtigheid. Maria moest neerknielen, en werd door een der wachters onthoofd. Nog in dezen zelfden nacht van gruwel en ellende, zoo verhaalt men, ontving de hertog overtuigende bewijzen van de onschuld zijner gemalin. Toen ontzonk hem zijne voorgewende geestkracht, en in merg en been werd hij zoo vreeselijk door gewetenswroeging geschokt, dat de eerst 27jarige bruingelokte man, den volgenden morgen tot aller ontzetting met vergrijsd hoofdhaar rondwaarde. Ridder Rucho echter was ontsnapt aan de hem toegedachte wraak en verkondigde luid zijne onschuld en die van Maria. Als teeken van berouw deed Lodewijk hierop het klooster Fürstenfeld bouwen, maar hoe hoog dergelijke handelingen in die dagen ook stonden aangeschreven, de liefde en het vertrouwen zijner onderdanen kon deze daad hem toch niet terugschenken."

De meeste ridders hadden zich slechts bij hem aangesloten in de hoop, in Italië rijke goederen te verwerven. Zelfs zijn oom Lodewijk van Beieren was niet vrij van baatzucht geweest, toen hij zijne hulp aanbood; hij had de bezittingen van zijn pleegkind in pand genomen voor de hulp, hem verleend.

Het erfdeel van den jongen koning was te gering, dan dat hij door de verpanding daarvan geldsommen had kunnen bijeen brengen, groot genoeg om een talrijk leger onder de wapenen te houden. Spoedig had Konradin gebrek aan geld; te Verona moest hij wapenen en paarden verkoopen en zijne laatste bezittingen aan zijn oom verpanden, om een nieuw voorschot te erlangen. Zijne zoogenaamde trouwe vrienden lieten hem thans in den steek; zijn leger van 10,000 man kromp ineen tot 3000.

In weerwil van dien benarden toestand verloor Konradin den moed niet. De fortuin scheen hem daarvoor te willen beloonen; de schoonheid, innemendheid, stoutmoedigdheid en opgeruimdheid van den jongeling verschaften hem weldra een grooten aanhang. De Ghibellijnsche steden van Italië ondersteunden hem en in Napels en Sicilië kwam het volk in opstand, op de mare, dat de koning in Italië aangekomen was.

Vol moed rukte Konradin voorwaarts; te Rome werd hij door volk en adel met gejuich begroet. Rome's burgers brachten den jongen Hohenstaufer hunne hulde, om den paus te krenken.

Den schoonen knaap scheen het geluk toe te lachen, de zegepraal niet te kunnen ontgaan. Napels was in vollen opstand. Bijna gansch Sicilie was voor hem gewonnen; hij mocht hopen, met één slag de macht van Karel van Anjou te zullen vernietigen. Vol blijde hoop trok hij den vijand te gemoet. Den 23^{en} Augustus 1268 stieten de legers op elkaar bij Scurcola of Tagliacozzo.

Met schitterende dapperheid streden de jonge koning en zijne ridders; zij behaalden dan ook de zegepraal. Karels leger werd teruggeslagen. Doch te vroeg gaven de Ghibbellijnen zich aan de vreugde der overwinning over; opeens zagen zij zich omsingeld door de Fransche ridderschap, die zich in eene hinderlaag had gelegd en thans opnieuw den aanval waagde. De verstrooide Ghibellijnen moesten het onderspit delven; de slag was voor Konradin verloren.

Toch gaf de jonge koning den moed niet op. Wanneer het hem gelukte Sicilië te bereiken, dan mocht hij nog hopen de geleden nederlaag te zullen uitwisschen.

Met eenige zijner vrienden, Frederik van Oostenrijk, graaf Gerard van Pisa en Galvan Lanzia snelde hij naar Rome, waar hij zich echter slechts korten tijd ophield; vervolgens begaf hij zich naar Astura, om zich hier naar Sicilië in te schepen.

De koning had met zijne vrienden het vaartuig reeds bereikt, het anker was reeds gelicht, toen Johannes Frangipani, heer van Astura, dit vernam. Hij deed den vluchteling onmiddellijk met een sterk bemand schip nazetten.

Konradin was veel te zwak, om een gevecht te durven wagen; hij deed dit ook te minder, wijl het geslacht der Frangipani door keizer Frederik met weldaden overladen was; hij meende in Johannes dus een vriend, geenszins een vijand te zullen vinden.

De heer van Astura dacht echter reeds sinds lang niet meer aan al die weldaden, vroeger door hem genoten. Konradin was ook volstrekt niet bij machte hem zooveel voordeelen aan te brengen, als de machtige Karel van Anjou; aan dezen verkocht hij den gevangene. Konradin werd met zijne vrienden naar Napels gebracht. Wee den overwonnenen! Deze oude spreuk maakte Karel van Anjou op schandelijke wijze tot waarheid. Al de vrienden van Konradin, allen die in den opstand waren betrokken geweest, werden met onverbiddelijke strengheid vervolgd.

De kerkers werden met gevangenen opgepropt, doch ook even spoedig weder ontruimd, want de beul volbracht zijn bloedig handwerk met spoed.

Tegenover den jongen koning zelf wilde Karel in schijn rechtvaardig zijn: ofschoon het bij hem vast stond, dat ook diens hoofd moest vallen, wilde hij hem toch zelf niet veroordeelen, maar stelde hij zijne zaak in handen van eene *rechtbank*.

Te dien einde riep hij een aantal der geleerdste rechters uit het koninkrijk Napels samen, dezen zouden een onderzoek tegen Konradin instellen en hun oordeel uitspreken. Karel dacht juist de mannen gekozen te hebben welke hij noodig had, hij meende dat zijn wil hun tot wet zou zijn, en dat zij Konradin als hoogverrader zouden ter dood veroordeelen.

Wel duchtten de rechters den toorn des konings, doch aan den anderen kant wilden zij hun geweten niet bezoedelen door den moord van een onschuldige. »Niet als roover of opruier is Konradin gekomen, maar in het vertrouwen op zijn goed recht, om zijn vaderlijk erfgoed door een eerlijken kamp te herwinnen. Hij is niet in den strijd, maar op de vlucht gevangengenomen; het goddelijk en menschelijk recht schrijven voor, gevangenen met verschooning te behandelen!" Zoo sprak één der rechters, Guido van Luzara, en zijne woorden vonden bij de overige leden van het gerechtshof algemeenen bijval. Alleen Robert van Bari, een blind werktuig van den tiran, sprak het doodvonnis over den gevangene uit, terwijl al de overige rechters Konradin en diens vrienden vrijspraken.

Karel van Anjou schroomde echter niet, in weerwil hiervan, het doodvonnis aan den gevangene te doen voltrekken, en bewees hierdoor ten duidelijkste, dat het bijeenroepen van het gerechtshof niets dan eene ijdele tooneelvertooning was geweest.

Den 29^{en} October 1268 werden Konradin en Frederik van Oostenrijk naar het schavot geleid. Koning Karel zat aan het venster van een nabijgelegen burcht, om het treurige schouwspel mede aan te zien.

Robert van Bari was aangewezen om den veroordeelden het vonnis voor te lezen, waarbij Konradin en zijne vrienden wegens rooverij, opruiing en hoogverraad ter dood werden veroordeeld. Vele ridders en edelen omringden het schavot; zij waren buiten zich zelf van gramschap over die onrechtvaardige beschuldiging. Eén hunner, Karels schoonzoon, graaf Robert van Vlaanderen, sprong door toorn vervoerd naar voren: »Wat vermeet gij u, eerlooze schurk, een zoo uitstekend ridder ter dood te veroordeelen!" riep hij woedend uit, en stiet Robert van Bari met het zwaard neder, zoodat deze zwaar gewond moest worden weggedragen.

Wel droeg deze overijlde daad de goedkeuring weg van de verzamelde edelen, van de Fransche en Italiaansche ridderschap, doch navolging vond zij niet; Karel was zoo gevreesd, dat alleen zijn schoonzoon het durfde wagen, een zijner handlangers te wonden.

Het doodvonnis werd voltrokken. Karel zelf gaf het teeken daartoe.

Nog eenmaal omhelsden Konradin en Frederik van Oostenrijk elkaar, toen viel het eerst het hoofd van den jongen koning. Frederik gaf een luiden gil, toen hij het bloed van zijn geliefden vriend zag vloeien. Niet één oog bleef droog bij den dood van den schoonen jongeling: Karel alleen staarde onbewogen dat ijzingwekkend schouwspel aan.

Frederik van Oostenrijk, Gerard van Pisa en de overige gevangenen werden, deels denzelfden dag, deels eenige dagen later, insgelijks ter dood gebracht. Graaf Galvan Lancia moest eerst zijne beide zonen zien sterven, en onderging toen zelf den dood.

Zoo was dan Konradin, de laatste spruit van het geslacht der Hohenstaufen, onder het zwaard des beuls gevallen! Van al de zonen van Frederik II was nog maar één in leven, koning Enzius, die nog steeds te Bologna gevangen gehouden werd. Na eene vergeefsche poging tot ontvluchting, bleef hij daar gevangen tot aan zijn dood in het jaar 1272.

Een niet minder treurig lot dan dat, hetwelk koning Enzius trof, was ook

Frederiks laatst overgebleven dochter beschoren, die met den markgraaf van Meissen, Albrecht den ontaarde, gehuwd was. Albrecht wilde van haar ontslagen zijn, om zijne geliefde Kunegunde van Isenburg tot zijne gemalin te kunnen verheffen. Hij had een dienaar opgedragen, Margaretha te vermoorden. De omgekochte moordenaar sloop gedurende den nacht in het slaapvertrek der markgravin. Toen hij haar daar zacht sluimerend op hare legerstede zag liggen, ontwaakte zijn geweten, hij wekte haar en maakte haar bekend met het gevaar, waarin zij verkeerde.

Alleen door de vlucht kon Margaretha haar leven redden. Vergezeld door den dienaar en door twee trouwe vrouwen, verliet zij den Wartburcht, na eerst nog eenmaal hare drie knapen te hebben gekust. In de overmaat van haar zielelecd beet zij, gelijk men verhaalt, een hunner, Frederik, in de wang; hij droeg dan ook, wegens het litteeken, den bijnaam van Frederik met de gebeten wang.

De ongelukkige keizersdochter nam de wijk naar Frankfort aan den Main; hier vond zij bij de burgers eene veilige schuilplaats, doch slechts voor korten tijd, want reeds in het jaar 1270 stierf zij.

De lotgevallen van de ongelukkige Margaretha en van de hertogin Maria van Beieren doen ons op overtuigende wijze de wetteloosheid en schandelijke willekeur kennen, welke in die dagen aan de hoven der Duitsche vorsten heerschten.

Er bestond in Duitschland geene wet dan die der hoogste macht, geen ander recht dan het vuistrecht!

Sedert den dood van Frederik II waren orde en veiligheid uit het Duitsche rijk hoe langer hoe meer verdwenen. Het gelukte koning Willem van Holland niet, zich eenigen invloed te verwerven, niettegenstaande hij, sedert Konradin naar Sicilië getogen was, met geen tegenkoning meer te kampen had.

Willem was een dapper, welwillend en rechtschapen man en daarbij niet ontbloot van talent, doch hij was volstrekt niet geschikt om in zulk een tijd over zulk een land den schepter te voeren. Ook Konradins dood vermeerderde zijn invloed niet; de Duitsche vorsten erkenden hem wel in schijn als hun gebieder, doch zij bekommerden zich niet in het minst om zijne bevelen, en hij zelf had te weinig macht, dan dat hij hen tot gehoorzaamheid had kunnen dwingen. Zelfs de geestelijken geraakten in twist met den koning, wiens verkiezing van hen uitgegaan en door hen ondersteund was.

Geheime en openbare vijanden traden tegen hem op; de vorsten gedroegen zich jegens hem even overmoedig en aanmatigend, als zij gewoon waren elkander te behandelen. De aartsbisschop Arnold van Trier liet bij Coblenz verscheidene van 's konings dienaren, zonder bijzondere aanleiding, dooden en in den Rijn werpen.

De aartsbisschop Koenraad van Keulen, die met den koning in oneenigheid leefde, liet diens woning te Nuijs in brand steken, in de hoop, dat Willem van Holland in de vlammen omkomen zou; zelfs de ridders, ja wat meer is, het volk, waagde het, den koning op trotsche wijze te bejegenen. Ofschoon hij aan de burgerij van Utrecht vele vrijheden toegestaan en de stad meermalen bevoordeeld had, brak ook daar een opstand uit, bij welke gelegenheid de koning door een steen aan het hoofd getroffen werd.

Een roofridder, Herman van Rittberg, verstoutte zich, de koningin, die van Trifels naar Worms wilde reizen, aan te vallen en gevangen te nemen, hij liet haar niet eer vrij, dan nadat zij hem al hare kostbaarheden had afgestaan.

Alle vermaningen, door den paus tot de ridderschap en geestelijkheid gericht, om den koning onderdanig te zijn, waren vergeefsch; de koninklijke waardigheid bestond slechts in naam, want niet één der vorsten wilde zich langer daaraan onderwerpen; ieder verkoos zoo onafhankelijk te zijn, alsof er geen koning in Duitschland bestond. Alleen de grens van der vorsten macht was ook de grens van hun willekeur: zonder zich om de wet te bekreunen, heerschten zij in hunne staten als kleine dwingelanden.

En gelijk de vorsten deden, zoo deed ook de mindere adel; ieder ridder was binnen zijn burcht een onafhankelijk vorst, die geen ander recht erkende, dan het recht van den sterkste.

De strijd van allen tegen allen was in Duitschland aan de orde van den dag. Iedere bergtop, die gunstig gelegen was in de nabijheid van den grooten weg, diende den een of anderen roofzieken ridder om een versterkt kasteel aan te leggen; eene bende vermetele mannen werd in deze veste geplaatst, en van hier uit ondernamen de roofridders hunne strooptochten door het land. Op de openbare wegen overvielen zij de reizende kooplieden, en zij werden nog als mannen van eer beschouwd, wanneer zij zich vergenoegden met dezen handelaars eene onwettige schatting of eene som gelds voor vrijgeleide af te persen. Meestal waren zij niet zoo bescheiden en onderscheidden zij zich slechts hierdoor van gewone roovers, dat zij over eene grootere macht te beschikken hadden en hun handwerk openlijk dreven, want roof schandvlekte toenmaals den adel niet.

Wie in die dagen Duitschland wilde doorreizen, kon dit slechts onder geleide van eene sterke gewapende bende doen; anders was hij er bijna zeker van, dat hij op den openbaren weg beroofd en waarschijnlijk vermoord zou worden.

Dagelijks vielen op de wegen gevechten voor; in alle deelen des lands heerschte openbare oorlog. Ook de boeren vatten, in navolging van de ridders, het voordeelig bedrijf van roover op. In de dichte en wild dooreen gegroeide wouden, die nog altijd een groot deel van Duitschlands grond bedekten, vonden de tallooze rooverbenden eene veilige schuilplaats.

Het was een donkere, bange tijd, maar toch droeg deze de kiem der ontwikkeling in zich. Juist dat schandelijk gedrag der roofridders, juist het algemeen heerschend vuistrecht spoorde de steden aan zich nauwer bij elkander aan te sluiten, om niet weerloos tegenover den machtigen en roofzieken adel te staan.

Door het Lombardisch stedenverbond was den Duitschen steden een goed voorbeeld gegeven; ook zij sloten zich bij elkander aan. In het jaar 1254 vereenigden meer dan 60 steden uit de Rijnstreken zich tot een bondgenootschap, hetwelk zij het Rijn-verbond noemden, om gemeenschappelijk alle rustverstoorders te bestrijden en den algemeenen handel te beschermen. Mainz en Worms stonden aan het hoofd, men kwam tot het besluit, dat in zaken, die den heiligen vrede betroffen, de afgevaardigden der steden viermaal in het jaar bijeen komen en over de te nemen maatregelen beraadslagen zouden. De handel op den Rijn, welke door de adellijke roovers evenzeer verontrust werd als de handel te land, zou beschermd worden door 150 vaartuigen, bemand met hand- en voetboogschutters; bovendien besloten de steden, eene kleine legermacht, die ten allen tijde tot den strijd gereed moest zijn, op de been te brengen, om zoowel op de openbare wegen als in de steden den roofzieken vijand te keeren.

Koning Willem van Holland ondersteunde en bevorderde het stedenverbond van ganscher hart; hij zag zeer goed in, dat hij in den ontluikenden burgerstand een steun tegen de oproerige vorsten en heeren zou vinden. Derhalve gedroeg hij zich, juist geheel anders dan de Hohenstaufen, vriendelijk en minzaam jegens de burgers en schonk hij dezen vele vrijheden en rechten.

Op den rijksdag te Oppenheim bekrachtigde hij in het jaar 1255 het stedenverbond, tot hetwelk ook vele vorsten en edelen toetraden, naardien zij door deelneming tot het bondgenootschap veiligheid voor hunne bezittingen hoopten te erlangen. Hunne aansluiting werd echter de kiem eener latere ontbinding. Zij waren zelf te zeer belust op buit, dan dat zij van hun kant den vrede hadden kunnen bewaren, en wijl zij daarenboven op de handelaars in de steden uit de hoogte nederzagen, ging het verbond reeds na verloop van weinige jaren te niet.

Van langeren duur en van meer geschiedkundig belang was een ander stedenverbond in het noorden van Duitschland, een verbond hetwelk Hamburg en Lubeck aanvankelijk tot bescherming van hun handel sloten, en waartoe weldra andere noordelijke steden toetraden; onder den naam van Hanze is deze vereeniging zeer beroemd en zeer machtig geworden. Wij komen later op haar terug.

Willem van Holland poogde, hoewel tevergeefs, met de beste bedoelingen en verstandig overleg zijn gezag in het rijk te doen gelden; hij was daartoe niet in staat. Het was derhalve geen ongeluk voor Duitschland, toen deze schaduw-koning, nadat hij slechts weinige jaren een schijnbewind gevoerd had, in een strijd tegen de West-Friezen, die tegenover hem hunne Oudgermaansche vrijheid trachtten te handhaven, den 28ᵉⁿ Januari 1256 den dood vond.

Na Willems dood trof men in Duitschland geen enkel vorst aan, die machtig genoeg was om aanspraak te kunnen maken op de koningskroon, ja zelfs scheen niet een hunner lust te gevoelen zich de kroon op de slapen te drukken; derhalve lieten de prelaten het oog vallen op buitenlandsche vorsten.

Bij deze verkiezing van een nieuwen koning hooren wij voor de eerste maal, dat drie geestelijke en vier wereldlijke vorsten, de geestelijke als kanseliers des rijks, de wereldlijke als bekleeders der rijksambten, (dat van opperkamerheer, opper-ceremoniemeester, opper-stalmeester en opper-schenker) aanspraak maakten op het uitsluitend recht om den koning te keuren (verkiezen), dat er dus eene soort van keurvorstelijk college bestond. Hiertoe behoorden als geestelijke vorsten de aartsbisschoppen van Mainz, Trier en Keulen, als wereldlijke vorsten de heeren van Saksen, Brandenburg, de Paltz en Boheme.

Koenraad van Hochstaden, aartsbisschop van Keulen, die zich beroemd heeft gemaakt door het stichten van den Keulschen dom, liet het oog vallen op den rijksten vorst van Europa, op hertog Richard van Cornwales, den broeder van koning Hendrik III van Engeland. De Duitsche vorsten waren reeds sinds lang gewoon, hunne macht en hun invloed op de schandelijkste wijze voor geld te verkoopen; dat Richard van Cornwales de rijkste vorst was, gaf hem om deze reden reeds in Duitschland een groot overwicht. De aartsbisschop van Trier daarentegen liet zijne keuze vallen op Alfonso van Castilië, de Wijze bijgenaamd; Brandenburg en Saksen vereenigden zich met die keuze.

De overige wereldlijke vorsten bekommerden zich weinig om de verkiezing van een koning; de aartsbisschop van Mainz kon zich daarmede niet bezig houden, wijl hij door hertog Albrecht van Brunswijk gevangen werd gehouden en derhalve op dit tijdstip niet de minste macht bezat.

Nog altijd had de titel van Roomsch keizer, die aan de Duitsche koningskroon verbonden was, zulk eene hooge beteekenis, dat Richard van Cornwales en Alfonso de Wijze zich de keuze niet alleen lieten welgevallen, maar zelfs aanzienlijke geldsommen opofferden, om in het bezit der kroon te geraken. Richard had het meeste goud veil tot omkooping van de Duitsche vorsten en dezen waren bijna allen om te koopen. Het gevolg hiervan is licht te vermoeden. Richard stak naar Duitschland over, werd den 17ᵉⁿ Mei 1257 binnen Aken gekroond, bezocht vervolgens nog eenige steden aan den Rijn en keerde toen naar Engeland terug; later kwam hij nog eenige malen in Duitschland. Alfonso de Wijze liet zich nimmer in Duitschland zien; hij nam alleen den titel van Duitsch koning aan.

Paus Urbanus IV zocht van deze dubbele verkiezing partij te trekken, om zijn invloed in Duitschland op nieuw te doen gelden; hij riep beide koningen te Rome voor zijn rechterstoel. Hij wilde onderzoek doen naar hunne aanspraken en dienvolgens beslissen, wie van beiden de wettig verkozen koning was. Noch Richard, noch Alfonso gaven aan des pausen roepstem gehoor, en Urbanus IV overleed, voor hij nog eene beslissing in deze zaak had genomen. Ook zijn opvolger, Clemens V, riep op zijne beurt de

koningen op, om hunne zaak aan zijn oordeel te komen onderwerpen, doch niet een van beiden daagde op.

Inderdaad bezaten noch Richard noch Alfonso eenige macht in Duitschland; de eerste werd, toen hij zich een paar maal in Duitschland vertoonde, door eenige vorsten gehuldigd; om Alfonso echter, dien men nimmer in Duitschland zag, bekommerde zich niemand.

Richard overleed den 23ⁿ April 1272 in Engeland. Daar hij, evenals vóór hem Willem van Holland, alleen in naam Duitsch koning was geweest, zonder echter werkelijk de macht eens konings te bezitten, wordt de tijd van den dood van Frederik II tot de verkiezing van een nieuwen koning na Richards dood, door de geschiedschrijvers met den naam van »Interregnum" of »Tusschenregeering" bestempeld.

VIJF EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Engeland. Koning Willem de Roode. Oorlog met hertog Robert van Normandië. Normandië verpand. Engeland uitgemergeld. Plotselinge dood van Willem den Rooden. Hendrik I. Voorspoedig begin van zijne regeering. Broederoorlog tusschen Hendrik en Robert. Strijd om Normandië. Hendriks Regeering. De leeuw der gerechtigheid. Strijd en vrede met de geestelijkheid. Keizerin Mathilde, haar huwelijk met Godfried Plantagenet. Dood van Hendrik I. Koning Stephanus. Aanwerving der Brabançons. De roofridders in Engeland. Opstand der baronnen. Oorlog met de Schotten. De Standaarden-slag. Stephanus' strijd met de geestelijkheid. De keizerin Mathilde in Engeland. Burgeroorlogen. Voordeelen, door Stephanus behaald. Hendrik Plantagenet, zijn huwelijk met koningin Eleonore. Stephanus' verdrag over de erfopvolging met Hendrik Plantagenet. Stephanus' dood.

Willem de Veroveraar liet, toen hij in het jaar 1087 stierf, drie zonen na. Volgens het recht van eerstgeboorte had Robert, de oudste, hem op Engelands troon moeten opvolgen; de stervende vader had echter anders over de erfopvolging beschikt. Robert zou alleen Normandië, de tweede zoon Willem, de lieveling zijns vaders, het koninkrijk Engeland, de derde zoon, Hendrik, eenige onbeduidende provinciën als aandeel ontvangen.

Willem, die wegens de kleur van zijn hoofdhaar den bijnaam van den Roode ontvangen had (1087—1100), was bij den dood zijns vaders nauwelijks 25 jaar oud; de beroemde Landfrank was zijn opvoeder geweest en had hem tot ridder gewijd.

Door zijn moed en zijne vaardigheid in het hanteeren der wapenen had hij zich reeds een goeden naam verworven. Meer nog dan door zijne lichamelijke eigenschappen en zijne geoefendheid in den wapenhandel, muntte hij uit door groote sluwheid en buigzaamheid van karakter, waardoor het hem gelukt was de liefde en het vertrouwen van zijn hardvochtigen, achterdochtigen vader te winnen.

Koning Willem had op zijn sterfbed aan dezen zoon een brief overhandigd voor den aartsbisschop van Canterbury, waarin deze de opdracht kreeg, Willem tot koning van Engeland te kronen. Nadat de jonge vorst de belofte had afgelegd, dat hij als koning steeds het recht eerbiedigen, menschlievend

handelen, de kerk beschermen en den aartsbisschop in alles raadplegen zou, wijdde deze, reeds 18 dagen na den dood des vaders, Willem II in de abdijkerk te Winchester tot koning, zonder zelfs de Normandische baronnen uitgenoodigd te hebben om deel te nemen aan de verkiezing.

De meeste baronnen schikten zich in de zaak; de Angelsaksers verheugden zich, dat ten laatste Engeland gescheiden was van het Normandische hertogdom, en ook den Normandischen edelen was deze nieuwe staat van zaken niet ongevallig, want daardoor zagen zij zich nog meer dan vroeger in hunne leenen bevestigd: zonder tegenstreven zwoeren zij den jongen koning den eed van trouw. Die eed bond hen intusschen niet lang. Toen Willems oudere broeder, hertog Robert, aanspraak op Engeland maakte, vond hij grooten aanhang. Onder de baronnen brak een opstand uit, welke voor den koning gevaarlijk had kunnen worden, indien Robert niet te onbezonnen en te traag was geweest om van deze gunstige omstandigheden partij te trekken.

De koning riep de hulp der Angelsaksers in; hij beloofde hun de rechtvaardigste en zachtste wetten, afschaffing van alle drukkende belasting, afstand van al zijne rechten op het jacht- en boschwezen. Door deze beloften meegesleept schaarden de Angelsaksers zich rondom hem; 30,000 man vatten de wapenen op, om onder Normandische aanvoerders tegen Normandiërs te strijden. Door hunne hulp gelukte het Willem, den opstand te onderdrukken; aan de vervulling van zijne beloften, aan de uitvaardiging van de toegezegde wetten dacht hij echter volstrekt niet.

De koning was er slechts op bedacht zijne zegepraal te vervolgen. Al was zijn broeder ook onbetwistbaar de wettige vorst van Normandië, hierover bekommerde Willem zich weinig of niet; hij trachtte zijn broeder ook dit erfgoed te ontweldigen. Maar hij slaagde hierin niet naar wensch. Na korten tijd zag hij zich genoopt den strijd op te geven en vrede te maken met zijn broeder, wijl hij begon te duchten, dat Engeland zelf in opstand zou komen. Bij het vredesverdrag werd bepaald, dat, indien een der broeders zonder erfgenamen kwam te overlijden, de overblijvende hem in al zijne staten opvolgen zou. Willem en Robert bezwoeren het verdrag; twaalf aanzienlijke baronnen van beide partijen bekrachtigden door hunne eeden de overeenkomst der vorsten.

Doch wat bekommerde Willem zich om een eed! Hij hield zich volstrekt niet aan de vredesvoorwaarden. Nadat de wapenen korten tijd gerust hadden, brak opnieuw de oorlog uit, die met korte tusschenpoozen voortduurde tot het tijdstip, dat hertog Robert zich liet overhalen om deel te nemen aan een kruistocht, waartoe in dien tijd de vorsten en volken van Europa wederom werden opgeroepen.

De hertog, wiens uitgaven, ten gevolge van zijne verkwistende en zorgelooze leefwijze, altijd zijne inkomsten verre overtroffen, en die wegens geldgebrek buiten staat was zich tot den kruistocht toe te rusten, sloot andermaal vrede met zijn broeder, aan wien hij het hertogdom Normandië voor den tijd van vijf jaren voor de geringe som van 10,000 mark verpandde.

Willem nam deze voorwaarden zonder aarzelen aan; door deze verpanding hoopte hij voor immer in het bezit te komen van Normandië, want hij dacht er niet aan, het hertogdom ooit weder aan den rechtmatigen eigenaar af te staan. Het geld, dat voor het pand moest betaald worden, wist hij zich gemakkelijk te verschaffen. Wel was de goed gevulde schatkist zijns vaders reeds sedert lang door de uitspattingen van zijn zedeloos hof, door de boeleersters met welke de koning zich afgaf, uitgeput, maar Willem wist raad. Hij liet het geld bijeenbrengen door de Engelsche baronnen; dezen persten het op hunne beurt weder hunnen leenplichtigen af, en ten slotte werden de Normandiërs zelf genoodzaakt om uit eigen middelen de benoodigde geldsommen aan te vullen.

Door deze gewelddadige middelen wist Willem den armsten zijner onder-

danen den laatsten penning afhandig te maken. Eer- en hebzucht waren de kenmerkende karaktertrekken van den koning, die in dit opzicht als twee droppelen water op zijn vader geleek. Zijne regeering was eene aaneenschakeling van veeten, waarin hij deels tegen zijn broeder Robert, deels tegen Frankrijk, deels tegen Schotland en tegen de Normandische edelen moest optreden, wijl hij niets anders beoogde dan door alle middelen van geweld en trouweloosheid zijne macht uit te breiden.

Deze oorlogen, alsmede zijne verkwistende en uitspattende leefwijze eischten aanhoudend nieuwe geldsommen, die het volk en de geestelijkheid moesten opbrengen. De ambtenaren behoefden geen enkel middel te ontzien, indien het er op aankwam, de koninklijke schatkist te vullen. Recht was voor geld veil; een misdadiger kon zelfs nog in het laatste oogenblik voor de voltrekking van het doodvonnis zijn leven redden, wanneer hij slechts bij machte was eene aanzienlijke som gelds in de koninklijke schatkist te storten.

Jegens de ridders gedroeg Willem zich meestal vriendelijk; het volk daarentegen behandelde hij met eene terugstootende koelheid; door zijn dreigenden blik en zijne barsche stem zocht hij vrees in te boezemen, dewijl hij wel gevoelde dat hij niet in staat was liefde te winnen.

Zulk een vorst moest wel den haat van het gansche volk op zich laden, daaraan was dan ook waarschijnlijk zijn vroegtijdige dood toe te schrijven. Op den 2en Augustus 1100 hield de koning eene jachtpartij in het groote woud, dat door zijn vader zoo kunstig was aangelegd. Door zijn ijver voor de jacht meegesleept, scheidde hij zich van zijn gevolg; tegen het ondergaan der zon begonnen zijne verontruste jachtgezellen hem te zoeken, en zij vonden hem dood, door een pijl doorboord.

Men verhaalt dat Gautier Tirrel, een Fransch ridder, die bij Willem in hooge gunst stond, den koning met een scherpen pijl, dien deze zelf hem gegeven had, bij ongeluk heeft doorschoten, terwijl hij op een voorbijrennenden ever mikte. Volgens andere verhalen is de koning door een Angelsaksischen pijl getroffen, tot straf voor het schenden van de beloften, welke hij den Angelsaksers gedaan had.

De haat, den koning bij zijn leven toegedragen, gaf zich ook lucht in de wijze, waarop men zijn ontzield lichaam behandelde. Het lijk werd door een hoop laag gemeen naar Winchester gesleept en daar reeds den volgenden dag begraven. Noch de rijksbaronnen, noch de talrijke hofstoet, alleen eenige monniken, burgers en bedelaars bewezen den koning de laatste eer. Slechts van enkele kerken weergalmde het somber klokgelui; geen geestelijke waagde het, den verachten en onmenschelijken dwingeland, die, gelijk het volk zeide, door God geoordeeld en voor Zijn rechterstoel gedaagd was, in eene brommende lijkrede van zijne zonden vrij te spreken.

Toen Willems jongere broeder Hendrik, die bij de jachtpartij tegenwoordig was, het bericht van 's konings dood ontving, bekommerde hij zich volstrekt niet om het lijk, maar joeg met lossen teugel naar den burcht van Winchester, om dien als zijn erfgoed in bezit te nemen. Een der Normandische ridders weigerde den burcht over te geven, dewijl hertog Robert, zoowel krachtens zijn recht als eerstgeborene als wegens het met koning Willem II gesloten verdrag, het meeste recht had op den Engelschen troon. Doch zijne weigering baatte hem niet veel. Weldra verzamelden de overige baronnen zich rondom den jongen vorst; zij verklaarden, dat Hendrik, niet Robert, hun koning zou zijn.

Reeds den 5en Augustus 1100 werd de 30jarige Hendrik te Winchester door den bisschop van Londen gekroond. Hij had de ondersteuning der edelen en der geestelijkheid door vele kostbare geschenken moeten koopen. Even voordat hij bij het altaar gezalfd werd, had hij beloften moeten doen, die op de verdere lotgevallen van zijn rijk een belangrijken invloed zouden uitoefenen. Ten einde de geestelijkheid op zijne hand te krijgen, had hij den

aartsbisschop Anselmus van Canterbury, die in de laatste jaren met koning Willem II in twist geraakt was en het land verlaten had, moeten terugroepen. Hij ging hiertoe zonder eenigen tegenzin over, daar Anselmus vroeger zijn *leermeester* was geweest.

Om het volk en de burgerij voor zich te winnen, vaardigde Hendrik I (1100—1135) eene proclamatie uit, waarbij hij beloofde, alle misbruiken, die gedurende de regeering zijns broeders in het staatsbestuur waren ingeslopen, uit den weg te zullen ruimen en de Angelsaksische staatsregeling, zooals die onder koning Eduard den Belijder bestaan had, te herstellen en te handhaven.

De koning verkreeg zijne kroon in zekeren zin door middel van een staatsverdrag, dat behoorlijk in schrift gesteld werd, en in de verdere geschiedenis van Engeland eene belangrijke rol zou spelen, dewijl Hendriks opvolgers het later altijd opnieuw moesten bekrachtigen. Hierdoor werd het gedurende eene reeks van jaren Engelands grondwet. Afschriften van dit verdrag werden naar alle graafschappen gezonden en daar in de heiligdommen bewaard.

Om de Angelsaksers nog nauwer aan zich te binden dan door dit verdrag reeds geschied was, nam Hendrik eene Angelsaksische, de dochter van koning Malcolm van Schotland, tot vrouw. Dit huwelijk schonk hem niet alleen het voordeel, dat het grootste deel van Engelands bevolking de nieuwe koningin met geestdrift begroette, maar ook dat hij hierdoor in eene vriendschappelijke verhouding tot de koningen van Schotland kwam te staan.

Scheen het in het begin van Hendriks regeering, dat hij, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, zich in het genot der wederrechtelijk verkregen erfenis verblijden zou, weldra veranderden de omstandigheden. Robert, de oudste broeder, was rijker en machtiger dan vroeger teruggekeerd van den kruistocht, waarop hij zich door zijne dapperheid grooten roem verworven had. Op zijne terugreis had hij langen tijd in Apulië vertoefd. Hier was hij gehuwd met de schoone gravin Sibylle, eene nabestaande van hertog Robert Guiscard, en had hij met de schoone vrouw tevens een rijken bruidschat gewonnen.

Reeds onderweg had de tijding van den dood van Willem den Rooden en van de wederrechtelijke handelwijze van Hendrik hem bereikt. Hij was vast besloten, zijne rechten met het zwaard in de vuist te handhaven.

In Normandië werd de beroemde krijgsheld met vreugdegejuich ontvangen, hij bracht immers handen vol geld mede, hij kon schitterende feesten geven en de baronnen omkoopen.

Had hij terstond een leger verzameld, was hij zonder verwijl naar Engeland overgestoken, dan zou Hendrik bezwaarlijk in staat zijn geweest hem het hoofd te bieden, doch in plaats van een kort en kloek besluit te nemen, gaf Robert zich weer aan zijne oude lichtzinnigheid en gemakzucht over.

Aan zijn hof verzamelden zich zangers en tooneelspelers, ja allerlei liederlijk gespuis; hij omringde zich met bijzitten; zijne schatten versmolten, het gejuich, waarmede hij ontvangen was, verstomde.

Toen hij eindelijk, nadat hij een geheel jaar aan zijne krijgstoerustingen besteed had, op de roepstem van eenige ontevreden Engelsche grooten naar dat eiland overstak, was het te laat. Wel werd hij hier door zijne aanhangers of, juister gezegd, door de vijanden van zijn broeder als koning begroet, doch Hendrik had zich insgelijks ten strijde toegerust, en hoewel hij volstrekt geen recht op den troon kon doen gelden, koos toch de in het geheele land hoog vereerde aartsbisschop Anselmus van Canterbury voor hem partij. Ook de Angelsaksers vatten voor den gemaal hunner koningsdochter de wapenen op en vele machtige baronnen bleven hem getrouw.

Het kwam voorshands niet tot een gevecht tusschen de beide broeders, ja, de aartsbisschop Anselmus wist te bewerken, dat eene vreedzame schikking tusschen hen tot stand kwam.

Robert deed afstand van alle aanspraken op Engeland; als vergoeding

hiervoor legde Hendrik hem een jaargeld van 300 mark zilver toe en verzekerde hem het ongestoord bezit van Normandië. Eene algemeene amnestie voor alle baronnen, die zich aan eene der beide zijden ten strijde geschaard hadden, maakte eene der vredesvoorwaarden uit. Doch nauwelijks had Robert Engeland verlaten, om naar Normandië terug te keeren, of Hendrik schond het verdrag. Hij beschuldigde allen, die de zijde van Robert gekozen hadden, van trouwbreuk en strafte hen op vaak onmenschelijke wijze. Ook jegens zijn broeder verbrak hij zijne belofte.

De strijd tusschen hen brak kort daarna opnieuw uit, doch hij werd thans niet in Engeland, maar op Normandischen grond gevoerd. Hendrik streed gelukkig. In het jaar 1106 behaalde hij bij Tinchebrai eene overwinning, die het lot van den ganschen oorlog besliste. Hij nam hier niet alleen de aanzienlijkste Normandische baronnen, maar ook hertog Robert zelf gevangen. Deze werd naar het slot Cardiff, op de grenzen van Wallis gevoerd, waar hij tot zijn dood, 21 jaren lang, in gevangenschap zuchtte.

Geheel Normandië viel na de overwinning bij Tinchebrai in de handen van Hendrik, die van nu af weer de kronen van Engeland en Normandië op zijn hoofd had vereenigd. Het pas veroverde land mocht hij echter niet in rust en vrede bezitten. Meer dan eens moest de koning naar de wapenen grijpen, om voornamelijk op Normandischen grond de naburige kroonvazallen, den koning van Frankrijk zelf of zijne oproerige baronnen te bestrijden. Hij was genoodzaakt zich meestal in Normandië op te houden en verkeerde hier dikwijls in dreigend levensgevaar.

Hoe ordeloos de maatschappelijke toestand van dat land in die dagen was, hoe ruw en wreed de baronnen waren, en welk eene geringe macht de koning bezat, moge een enkel voorbeeld ons leeren.

Hendrik had zijne onechte dochter Juliane aan Eustachius van Pacey tot vrouw gegeven. Juliane ontving van haar vader den burcht van Ivry en, als waarborg tegen de vijandige gezindheid van een naburigen edele, Radulf Hareuc, diens zoon als gijzelaar; daarentegen moest zij hare beide dochters, als onderpand van de trouw van haar gemaal, in 's konings handen stellen.

Eustachius van Pacey liet zich door een valschen vriend verleiden om den knaap, die hem als gijzelaar was toevertrouwd, verraderlijk van het gezicht te laten berooven. De ongelukkige vader eischte, in woede ontstoken, van den koning wraak over deze misdaad, en Hendrik moest besluiten, hem zijne beide kleindochters over te leveren. Radulf Hareuc liet beiden de oogen uitsteken en den neus afsnijden.

Toen Juliane hoorde, dat haar vader hare onschuldige kinderen aan dien onmenschelijken vijand had overgegeven, geraakte zij buiten zich zelf van woede en wraakzucht, zij eischte een mondgesprek met haar vader en poogde hem bij die gelegenheid te vermoorden. Haar toeleg mislukte; zij vluchtte naar Ivry en werd hier door haar vader belegerd. Toen de burcht zich eindelijk overgeven moest, liet Hendrik zijner dochter geen anderen weg tot aftocht open, dan door de slotgracht, die — het was midden in Februari — met ijs gevuld was, en waarin zij zich van eene hooge brug moest nederstorten.

Gelijk het leven des konings door zijne eigen dochter bedreigd was, zoo poogde ook elke baron, die zich op iemand te wreken had, zonder op den rang des beleedigers te letten, die wraakzucht te bevredigen. Hendrik was in zijn eigen slot niet eens veilig, hij vertrouwde zelfs zijne kamerdienaars niet, menigmaal verwisselde hij des nachts van bed, omdat hij vreesde, vermoord te zullen worden. Steeds legde hij zich te rusten met zwaard en schild aan zijne zijde.

Meer dan eens werd eene samenzwering ontdekt onder hen, die hem het naast omringden. Hoewel hij den saamgezworenen dikwijls het leven schonk, liet hij hen toch altijd verminken, opdat zij anderen tot een afschrikwekkend voorbeeld zouden strekken.

Hendriks regeering over Engeland was veel voorspoediger; hij bezat als regent vele voortreffelijke eigenschappen. Onder anderen was hij een vriend der wetenschap, welke hij op allerlei wijze bevorderde, ook gedroeg hij zich jegens de lagere volksklasse dikwijls zeer welwillend. Hij duldde de uitspattingen van den adel niet, maar strafte die met zulk eene gestrengheid, dat hij van het volk den naam »leeuw der gerechtigheid" ontving, een naam, dien hij waarlijk al zeer weinig verdiende, daar de beteugeling van de macht der baronnen zoowel in zijn eigen belang als in dat van het volk was. Hij toonde dit maar al te dikwijls door de willekeur en de onrechtvaardigheid, waarmede hij zijnen onderdanen de gelden afperste, welke hij tot het voeren van zijne veelvuldige oorlogen noodig had.

Ook tegen de aanmatiging der geestelijkheid verzette hij zich met moed en kracht. Hij trotseerde den banvloek, waarmee hij bedreigd werd, toen Paschalis II in Engeland, evenals in Duitschland, aanspraak maakte op het recht der investituur van de geestelijkheid, hoewel de beroemde en algemeen beminde aartsbisschop Anselmus van Canterbury de zijde des pausen had gekozen. Op de synode te Londen kwam eindelijk in het jaar 1107 een verdrag met de kerk tot stand, op dezelfde voorwaarden, waarop de paus ook in Duitschland met de wereldlijke macht vrede had gesloten. Hendrik gaf op eenige punten toe; hij verklaarde, dat hij niet langer de bisschoppen naar willekeur benoemen, noch hen met ring en staf beleenen zou; daarentegen moesten alle hoogere geestelijken hem den huldigingseed zweren voor al de bezittingen, waarmede hij de kerk beleende.

Evenmin als Hendrik in wereldsche zaken zich veel om zijne beloften bekommerde, evenmin deed hij dit in geestelijke dingen. Hij schonk, evenals vroeger, de geestelijke ambten weg en behield de inkomsten van opengevallen waardigheden voor zich zelf.

Hendrik hoopte de vereenigde heerschappij over Engeland en Normandië aan zijn eenigen zoon Willem na te kunnen laten en het was derhalve een harde slag voor hem, toen in November 1120 de jeugdige vorst op zee met een schip zonk en den dood vond. Uit zijn tweede huwelijk — koningin Mathilde was reeds vóór zijn zoon gestorven — werden den koning geene kinderen geboren. Hij besloot daarom, het rijk aan zijne dochter Mathilde, de weduwe van den Duitschen keizer Hendrik V, te vermaken.

Op het Kerstfeest van het jaar 1126 verzamelde de koning de Engelsche grooten, zoowel de geestelijkheid als de baronnen[1], rondom zich; hij vroeg en verkreeg van hen de belofte, dat zij[1], in geval hij zonder manlijk oir kwam te overlijden, Mathilde als koningin van Engeland en hertogin van Normandië zouden erkennen. De aartsbisschop van Canterbury en alle aanwezige prelaten legden daartoe den eed af; hetzelfde deden ook de wereldlijke baronnen, met den koning van Schotland aan het hoofd. Van groot belang scheen het, dat ook een neef des konings, Stephanus van Mortain, en een natuurlijke zoon van Hendrik, Robert van Glocester, den eed aflegden.

Om zijne dochter de erfopvolging in Normandië te verzekeren, huwde Hendrik haar in het jaar 1127 uit aan den 17jarigen zoon van graaf Fulco van Anjou, zijn ouden vijand, met wien hij menigmaal in veete geleefd had.

Godfried van Anjou, de jeugdige gemaal van Mathilde, ontving ten gevolge van zijne gewoonte, om den tak van een bremstruik (planta genista) op den helm te steken, den bijnaam Plantagenet, die op zijne nakomelingen is overgegaan. Het koninklijk stamhuis, waartoe hij den grond gelegd heeft, wordt daarom het huis der Plantagenets genoemd.

Het verschil in leeftijd tusschen de beide echtgenooten — Mathilde was 10 jaar ouder dan haar man — gaf weldra aanleiding tot oneenigheden. Zij scheidden van elkaar, doch vereenigden zich weder en in het jaar 1130 vernieuwden de Engelsche baronnen den eed, dat zij Mathilde als erfgenaam der kroon zouden erkennen. Een zoon, Hendrik, die de vrucht was van

den ongelukkigen echt, werd als de toekomstige koning van Engeland beschouwd.

Een geschil, tusschen vader en dochter ontstaan, had heftige twisten tusschen Hendrik en zijn schoonzoon ten gevolge. Men verhaalt, dat de koning in den laatsten tijd zijner regeering geneigd was om de reeds gemaakte beschikkingen ten aanzien der erfopvolging te veranderen. Doch eer hij, in overleg met zijne rijksgrooten, hieromtrent eenige wettige bepalingen kon maken, stierf hij na eene korte ongesteldheid plotseling den 1^en^ December 1135 te Rouaan.

Hendriks dochter, de keizerin Mathilde, de echtgenoote van Godfried Plantagenet, werd door de Engelsche grooten als erfgenaam der kroon erkend. Al te spoedig echter verhief zich tegen haar een algemeene tegenstand. Het stiet den trots der Normandische baronnen en der Angelsaksers tegen de borst, dat eene vrouw over hen zou regeeren. Daarenboven was Mathilde's gemaal in Engeland volstrekt niet bemind; zijn zoon Hendrik was een kind van 2 jaren en alzoo onbekwaam voor de regeering, zoodat zijne ouders voor hem het bewind zouden moeten voeren, indien hij tot koning uitgeroepen werd.

Een neef van den overleden koning, Stephanus van Blois, die door Hendrik met het graafschap Mortain beleend was, had gemakkelijk spel toen hij beproefde zich van den troon meester te maken. Hij was niet alleen de lieveling van zijn oom geweest, maar hij had zich ook onder de Engelsche grooten en bij het volk door zijne voortreffelijke hoedanigheden zeer bemind weten te maken. Zijne dapperheid, die somtijds in vermetelheid ontaardde, had hem de achting der ridders, zijne zachtmoedigheid, voorkomendheid en goedhartigheid de liefde des volks doen verwerven.

Toen terstond na des konings dood de senechal Hugo Bigod onder eede verklaarde, dat Hendrik in zijne laatste oogenblikken de Engelsche grooten ontslagen had van den eed, door hen ten gunste van keizerin Mathilde afgelegd, werd dit bericht met vreugde als waarheid aangenomen. De koninklijke schatmeester stelde de welgevulde schatkist in handen van Stephanus, die daarin meer dan 100,000 pond zilver en vele kostbaarheden aantrof.

De graaf zag zich hierdoor in staat gesteld de baronnen om te koopen. Zijn broeder, de aartsbisschop van Winchester, wist de geestelijkheid voor hem te winnen, en het volk werd tot zijne zijde overgehaald door de belofte, dat de oude wetten van Eduard den Belijder opnieuw ingevoerd zouden worden.

Zoo was geheel Engeland ten gunste van Stephanus gestemd en deze werd reeds drie weken na den dood van koning Hendrik, den 22^en^ December 1135, door den aartsbisschop van Canterbury als koning gekroond.

Uit Londen richtte Stephanus (1135—1154) een zendbrief aan alle baronnen, vazallen en hoogere staatsbeambten, waarin hij verklaarde, dat hij alle goede wetten, door Hendrik uitgevaardigd, bekrachtigde, doch de slechte daarentegen herriep, en dat hij de wetten van Eduard den Belijder herstelde. Elke inbreuk op die wetten was op strenge straffen verboden. Kort daarna werden te Oxford door een koninklijken vrijbrief de oude rechten der geestelijkheid, der baronnen en des volks opnieuw bekrachtigd en eenige maatregelen van koning Hendrik, waartegen men bezwaar had, opgeheven. Stephanus had, om zich de stemmen der baronnen te verzekeren, dezen groote voorrechten moeten toestaan. Hij moest hun veroorloven, dat zij in het geheele land hunne burchten versterkten, en dat elk ridder eene bende krijgslieden aanwierf, die op zijn bevel tot het volbrengen van elke misdaad gereed waren. De koning zelf was genoodzaakt, indien hij althans meer dan den schijn van koninklijke macht wilde bezitten, om insgelijks een staand leger op te richten. Hij gebruikte daartoe de schatten, door koning Hendrik nagelaten. De door hem aangeworven huurlingen, grootendeels verarmde en op avonturen beluste ridders uit Vlaanderen en Bretagne met hunne knapen, werden door het volk de Brabançons genoemd. Zij maakten zich spoedig door hunne ruwheid en roofzucht bij Noormannen en Angelsaksers evenzeer gehaat.

Reeds kort na Stephanus' troonsbestijging begonnen de baronnen, die zich op hunne burchten krachtig ten strijde toegerust hadden, van de hun verleende vrijheid gebruik te maken. Zij bekommerden zich weinig of niet om den koning; elk wilde zijn eigen heer en meester zijn; zelfs zij, die met woorden nog hunne trouw en gehechtheid aan Stephanus betuigden, handelden niet minder eigenmachtig dan vele anderen, die reeds openlijk van Stephanus afvielen en zelfs bereid waren om met de vijandige Schotten een verbond te sluiten, of die voor de rechten van keizerin Mathilde als kampvechters optraden. Aan het hoofd der laatsten stond graaf Robert van Glocester, de onechte zoon van den overleden koning.

Tot dusver had men in Engeland de ontaarding van het leenwezen, waaronder Duitschland en Frankrijk zoo vreeselijk leden, de onophoudelijke veeten, waarin de edelen zoowel onderling als met de steden gewikkeld waren, en de misdaden der roofridders bijna alleen bij name leeren kennen. Doch deze misbruiken slopen thans ook op het Britsche eiland in en namen daar met ongeloofelijke snelheid de overhand.

„Elke ridder beschouwde zich zelf als een onafhankelijk vorst; met de roovers, die in zijn dienst stonden, bezette hij de groote wegen, hij verklaarde den oorlog aan een ieder, die zwakker was dan hij. Het handwerk van struikroover uit te oefenen werd voortaan niet meer als eene misdaad, maar als een recht der ridderschap beschouwd. De stedelingen, die het waagden, met hunne koopwaren het land door te trekken, werden op de wegen opgevangen en naar de onderaardsche gevangenissen der burchten gesleept; daar werden zij door folterwerktuigen zoo lang gepijnigd, totdat zij besloten hun leven en hunne vrijheid door opoffering van hun geheele vermogen te koopen.

»Sommigen werden, volgens het bericht van een tijdgenoot, aan de voeten boven een rookend vuur, anderen bij de duimen opgehangen, terwijl de voeten met gewicht bezwaard werden. Stroppen werden hun om den hals gesnoerd, totdat hun geschreeuw gesmoord was. Anderen werden in dompige kelders, vol adders, slangen en padden geworpen. Bovendien had men nauwe en korte kisten vol scherpe steenen, waarin de ongelukkige slachtoffers met geweld geperst werden, totdat al hunne ledematen gebroken waren. Andere folterwerktuigen bestonden in zeer zware ijzeren ringen, die van binnen scherp waren, en om den hals gelegd werden, zoodat de daarmede aan een paal bevestigde man noch zitten, noch liggen kon, zonder dat zware gewicht te torsen en door de scherpe punten gepijnigd te worden. Men zegt, dat duizenden van honger omgekomen zijn. Het oprichten van zooveel burchten was een groot bezwaar voor de landlieden, die aan den arbeid, waardoor zij in hun onderhoud moesten voorzien, ontrukt werden, en zich boven hunne krachten inspannen moesten, om die burchten te bouwen, waarin, gelijk zij het uitdrukten, slechts duivels en misdadigers huisden. Met de burgers was het niet beter gesteld; niet alleen de gevangen genomen inwoners der steden werden beroofd en gepijnigd, neen, geheele steden werden, zoodra er eenige levensmiddelen te vinden waren, gebrandschat en het kwam eindelijk zoover, dat men in eenige streken van Engeland dagen achtereen reizen kon, zonder een man op de straten eener stad of op het veld bij den ploeg aan te treffen. Duurte en hongersnood konden in zulke omstandigheden niet lang uitblijven. Het land werd de prooi van zulk eene vreeselijke ellende, als men zelfs ten tijde der heidensche zeeroovers ternauwernood gekend had, dewijl dezen niet altijd dezelfde landstreek opnieuw verwoestten. Het land te bebouwen was even nutteloos als het zaad op de golven uit te strooien. Geene kerk bood voortaan meer eene vrijplaats aan. Zelfs deze gewijde plaatsen werden van al hare schatten beroofd. »Christus", zoo klaagde men, »en zijne heiligen sliepen."

Zoo schetst ons Lappenberg den treurigen toestand van Engeland in dien tijd. Tevergeefs poogde Stephanus den overmoed der baronnen te fnuiken; hij kon wel dezen en genen hunner straffen, doch hierdoor bewerkte hij juist,

dat de overigen zich tegenover hem des te nauwer bij elkander aansloten. In Robert van Glocester vonden zij een onvermoeiden en talentvollen aanvoerder. Te gelijk deed ook de Schotsche koning David een inval in Engeland en Stephanus zag zich dus èn door een buitenlandschen vijand èn door de baronnen bedreigd.

Stoutmoedig bood hij den dubbelen vijand het hoofd en hij behaalde de zegepraal met de hulp der geestelijkheid en van een aantal zijner getrouwen.

Nadat hij den opstand der baronnen met kracht en klem gedempt had, kon hij al zijne macht tegen de Schotten keeren. Hij behaalde op hen in den zoogenaamden Banieren- of Standaardenslag, den 22en Augustus 1136, eene schitterende overwinning.

De Engelschen, zoo verhaalt men ons, verzamelden zich bij het Cutaeïsche moeras bij Noord-Allerton. Hier plaatsten zij een grooten mast op een onderstel, dat met vier raderen voorzien was en dus voortbewogen kon worden. Aan den mast werden de banieren der abdij van St. Petrus te York, van St. Jan te Beverlay en van St. Wilfried te Rippon bevestigd. Op den top van den mast plaatste men eene zilveren bus met den gewijden ouwel, het persoonlijk tegenwoordige lichaam van Christus, hetwelk de strijders ter overwinning voeren moest. Deze banierkar, de carroccio der Italianen en carrosse der Franschen, oefende op den uitslag van den strijd een beslissenden invloed uit en heeft aan dat gevecht den naam Standaardenslag (bellum standardii) doen geven. Toen de Schotten tegen de Engelsche legerplaats oprukten, verhief, dewijl de aartsbisschop Thurstin hiertoe te zwak was, Rudolf Novellus, de bisschop der Orkadische eilanden, zijne stem en hield eene bezielende toespraak tot de krijgslieden, die zich rondom de stellage, waarop hij stond, verdrongen. Nog indrukwekkender waren de woorden, welke de oude veldheer Walter Espec tot hen sprak, een man van reusachtige grootte, met lange, zwarte haren en baard, met een breed, gewelfd voorhoofd, met doordringende, door een vriendelijken glans getemperde oogen, met eene buigzame stem, die thans den klank eener bazuin had. Bij de groote overmacht der Schotten was het voor de Engelschen van het hoogste belang, den eersten woesten aanval der vijanden het hoofd te bieden. De Normandiërs stegen daarom van hunne paarden, die licht door het gehuil der Schotten, dat veel op kermen geleek, schichtig konden worden, en de dapperste mannen vereenigden zich met de boogschutters tot eene eerste afdeeling, terwijl de overigen zich rondom de heilige banieren verzamelden. De Picten van Galloway kwamen thans onder een ijzingwekkend geschreeuw aanrukken. Door eene hagelbui van welgerichte pijlen wierpen zij het eerste gelid der met speren gewapende Engelschen terug. Doch spoedig herstelden dezen zich, de zwakke pijlen der bijna naakte Picten braken op de stevige wapenrustingen der Normandiërs; toen dezen daarop met het zwaard op den vijand inhieuwen, sneuvelde een groot aantal Picten, terwijl de Engelsche boogschutters de overigen tot doelwit hunner pijlen kozen. Spoedig echter vereenigde de dappere prins Hendrik hen weder. Met leeuwenmoed drong hij door de gelederen der verschrikte Engelschen tot de plek achter de slaglinie door, waar hunne paarden zich bevonden. Deze moesten dus in aller ijl verder van het leger verwijderd worden. Reeds begon een geest van moedeloosheid zich van de Normandiërs meester te maken, toen een hunner het hoofd van een gesneuvelde opheffend, dit voor het hoofd van den koning der Schotten uitgaf. Door deze krijgslist bezielde hij zijne makkers met nieuwen moed. Vol geestdrift rukten de Engelschen opnieuw tegen de Picten op, die nu spoedig het onderspit delfden.

Hoe schitterend Stephanus' zegepraal ook was, toch verschafte zij den koning geene duurzame voordeelen. De vrede met de Schotten, die kort daarop tot stand kwam, was ook volstrekt niet in overeenstemming met het gewicht der behaalde overwinning, dewijl Stephanus door herhaalde oproeren onder zijne baronnen wel genoodzaakt was een eind aan den oorlog te maken.

Ook de geestelijkheid, die hem tot dusver getrouw ter zijde had gestaan, viel eindelijk van hem af, omdat hij haar het bouwen van versterkte burchten niet wilde toestaan en meer dan een geestelijke, die in strijd met zijne bevelen handelde, strafte. Zijn heftigste tegenstander in deze zaak was zijn eigen broeder Hendrik, bisschop van Winchester, die door paus Innocentius IV tot apostolisch legaat in Engeland benoemd was.

De opstand der baronnen ontving uit dezen twist tusschen den koning en de geestelijkheid nieuw voedsel. Van deze gunstige gelegenheid trachtte de keizerin Mathilde in September 1139 partij te trekken, ten einde eene poging te wagen om zich van den Engelschen troon meester te maken. Door eenige Fransche ridders vergezeld, landde zij te Arundel. Robert van Glocester koos terstond hare zijde en verzamelde een groot aantal baronnen rondom zijne banier.

Een bloedige burgeroorlog begon, die met afwisselend geluk gevoerd werd, totdat het Robert van Glocester in Februari 1141 gelukte, den koning bij Lincoln niet alleen te verslaan, maar ook gevangen te nemen.

Thans meende Mathilde zeker van hare zaak te zijn. Toch bedroog zij zich. Hoewel Stephanus' broeder, de bisschop van Winchester, openlijk tot hare partij overging, en in eene te Winchester belegde vergadering van prelaten en edelen met een stalen voorhoofd verklaarde, dat de keizerin de wettige erfgenaam van den troon was en dat zijn broeder alleen verlof bekomen had om de teugels van het bewind te voeren, dewijl de keizerin niet spoedig genoeg uit Normandië had kunnen oversteken, toch bleven, in weerwil van dit alles, vele andere rechtschapen mannen den gevangen vorst getrouw en zetten den strijd voor hem met kracht voort.

Ook nieuwe bondgenooten sloten zich bij hem aan, ten gevolge van den overmoed, den trots en de hardvochtigheid van Mathilde, waardoor zij vele van hare vroegere aanhangers tegen zich in het harnas joeg.

Koning Stephanus had zich bij de Engelschen bemind gemaakt; zelfs de geestelijken en baronnen, die tegen hem partij gekozen hadden, bleven toch eerbied koesteren voor zijn karakter. De harde behandeling, welke de koning als gevangene onderging, maakte de verontwaardiging van adel, geestelijkheid en volk gaande. De aanzienlijkste mannen boden gijzelaars, ja zelfs hunne burchten en schatten ten onderpand aan, wanneer de keizerin den koning de vrijheid wilde teruggeven. Zij drongen er op aan, dat Mathilde van den gevangen vorst de belofte zou eischen, dat hij Engeland zou verlaten, of hem anders naar een klooster zenden, maar dat zij hem niet als een misdadiger behandelen zou.

Ook bisschop Hendrik van Winchester ondersteunde dit verzoek; de burgers van Londen, de belangrijkste stad van het geheele land, sprongen insgelijks voor den koning in de bres en verzochten bovendien, dat de keizerin de wetten van Eduard den Belijder handhaven zou, dewijl de door haar bekrachtigde verordeningen van koning Hendrik te drukkend waren voor de burgerij.

In het gevoel harer zegepraal weigerde Mathilde ook het geringste verzoek in te willigen, zij wilde even willekeurig regeeren als haar vader vóór haar gedaan had. Voor elken verstandigen raad sloot zij haar oor, daar zij meende, dat zij de overwonnenen niet met verschooning behoefde te behandelen. Al te spoedig zou het blijken, dat zij hare macht veel te hoog geschat had.

Stephanus' echtgenoote, de dappere koningin, stelde zich thans aan het hoofd der trouw gebleven krijgslieden, zij sneed den inwoners van Londen allen toevoer uit het zuiden af en deed hierdoor den haat, dien de burgers dezer stad buitendien reeds der keizerin toedroegen, nog meer toenemen.

Weldra weergalmde het gelui der alarmklok door de stad, waar de keizerin zich juist ophield; het koninklijk paleis werd bestormd, slechts met moeite gelukte het der vorstin, naar Oxford te vluchten. De gemalin van

Stephanus daarentegen trok onder het vreugdegejuich der burgers Londen binnen.

De bisschop van Winchester, die eerst voor zijne schoonzuster gevlucht was, keerde thans tot haar terug; hij verzocht haar om een geheim onderhoud en beloofde haar, de belangen zijns broeders trouw te bevorderen. Thans, nu de gelukszon der keizerin begon te tanen, schroomde hij niet, wederom van partij te veranderen. Het voorbeeld van den prelaat werd door een groot aantal baronnen gevolgd.

De zwaarste slag trof de keizerin, toen haar bekwaamste en werkzaamste vriend, graaf Robert van Glocester, door de partij van Stephanus gevangengenomen en Mathilde daardoor gedwongen werd om in November 1142 den koning in vrijheid te stellen, dewijl zij alleen op die wijze aan de gevangenschap van haar machtigsten aanhanger een einde kon maken.

Jaren achtereen werd de oorlog met afwisselend geluk gevoerd; hij werd door Robert van Glocester voortgezet, ook nadat de keizerin in den aanvang van het jaar 1147, den vruchteloozen strijd moede, naar Frankrijk teruggekeerd was. Maar nog in hetzelfde jaar stierf de dappere graaf (31 October 1147), die de ziel van Mathilde's partij geweest was.

Eindelijk scheen het geluk voor goed de zijde van koning Stephanus te hebben gekozen. De jonge prins Hendrik, de zoon van Mathilde, poogde te vergeefs de krijgskans te doen keeren, hij moest Engeland verlaten, zonder eenig voordeel behaald te hebben. Doch de grillige fortuin wendde spoedig ook den koning weer den rug toe. In den jongen vorst, op wien hij met minachting had neergezien, stond weldra een geducht vijand tegen hem op.

Koning Lodewijk VII van Frankrijk beleende Hendrik met Normandië; weinig tijds later (in het jaar 1151) stierf hertog Godfried Plantagenet, en thans vereenigde Hendrik het graafschap Anjou met het hertogdom Normandië. Het geluk begunstigde hem en stelde hem weldra in staat zijne macht nog verder uit te breiden.

Eleonore, de erfgenaam van Willem, graaf van Poitou en hertog van Guyenne, was sinds het jaar 1137 met koning Lodewijk VII van Frankrijk gehuwd. Door hare uitspattingen had zij de liefde van haar gemaal verbeurd en dezen tot eene echtscheiding genoopt, welke onder het voorwendsel, dat de graad van bloedverwantschap tusschen de beide echtgenooten te nauw was, in Maart 1152 uitgesproken werd. De machtigste baronnen van Frankrijk dongen terstond naar de hand der rijke vrouw; deze koos den jongen hertog Hendrik tot gemaal, nauwelijks zes weken na de scheiding schonk zij hem hare hand en daarmede hare aanzienlijke bezittingen.

Door dit huwelijk werd Hendrik een der machtigste vorsten van Europa, hij zwaaide den schepter over bijna de helft van Frankrijk en thans eerst werden zijne aanspraken op den Engelschen troon eene zaak van groote beteekenis. Hoe vurig de hertog ook wenschte zich de koninklijke kroon op het hoofd te drukken, toch kon hij voorshands tot vervulling van dien wensch niets doen, daar hij een langdurigen strijd te voeren had met den koning van Frankrijk, die naijverig was op zijne hooggeklommen macht. Eerst toen hij met Lodewijk in het jaar 1153 een wapenstilstand gesloten had, stak hij met 36 schepen naar Engeland over.

Aan de ijverige pogingen van een aantal aanzienlijke mannen, die Engeland voor de rampen van een nieuwen oorlog wilden bewaren, gelukte het, nadat eenige weinig beteekenende gevechten geleverd waren, een vredesverdrag tusschen Stephanus en Hendrik tot stand te brengen. Beide vorsten waren hiertoe niet ongeneigd. Hendrik vreesde, dat de koning van Frankrijk van zijne afwezigheid partij zou trekken om zijne Fransche gewesten te veroveren, terwijl Stephanus zich te zwak gevoelde om den thans zoo machtigen hertog op den duur het hoofd te bieden.

De vrede werd den 7en November 1153 gesloten; Stephanus erkende

daarbij Hendrik als hertog van Normandië en benoemde hem tot zijn opvolger op den Engelschen troon. Van zijn kant erkende de Normandische vorst Stephanus als koning van Engeland.

Deze overleefde het sluiten van den vrede niet lang. Den 28ᵉⁿ October 1154 stierf hij na eene 19jarige regeering, die hem weinig vreugde had aangebracht, daar zij niets anders was geweest dan eene aaneenschakeling van oorlogen tegen binnen- en buitenlandsche vijanden.

ZES EN ZEVENTIGSTE HOOFSTUK.

Frankrijk Lodewijk VI, de Dikke. Toenemende macht der kroonvazallen. Voordeelen, door den koning op zijne vazallen behaald. Opkomst der Fransche steden. Ontstaan der communes. Vreedzame omwenteling te Laon. Zelfregeering der steden. Ontstaan van den derden stand. Suger van St. Denis. Lodewijk VII. Zijn kruistocht. Zijn ongelukkig huwelijk. Noodlottige echtscheiding. Strijd met Hendrik Plantagenet.

In Frankrijk hadden de kroonvazallen onder de zwakke regeering van Philips I hunne macht weder in zulk eene mate uitgebreid, dat zij die des konings overschaduwde. Toen Philippus stierf en door zijn zoon, Lodewijk VI, den Dikke (1108—1137) opgevolgd werd, omvatten de bezittingen der kroon slechts zes aanzienlijke steden: Parijs, Orleans, Etampes, Melun, Bourges en Compiègne. De burchten, welke tusschen deze steden gelegen waren, werden nog dikwijls bezet gehouden door oproerige vazallen, die den koning soms zelfs durfden beletten, zich van de ééne stad naar de andere te begeven.

Het grootste gevaar voor de koninklijke heerschappij was ontstaan uit de steeds aangroeiende macht van een der aanzienlijkste vazallen, den hertog van Normandië. Voor korten tijd waren de koningskroon van Engeland en de hertogskroon van Normandië weer op één hoofd vereenigd; de koning van Engeland was als hertog van Normandië vazal van den Franschen koning, maar hij was veel machtiger dan zijn leenheer en dienvolgens, gelijk in den aard der zaak lag, weinig gezind om dezen de betamelijke gehoorzaamheid te bewijzen.

Lodewijk VI streefde van het begin zijner regeering af met onvermoeide werkzaamheid, met bewonderenswaardige volharding en niet zonder goeden uitslag naar de bereiking van een wit, hetwelk hij zich tot levensdoel gekozen had, om namelijk recht, orde en vrede in Frankrijk te herstellen en aan het koningschap nieuwe macht en nieuwen luister te verleenen. De vazallen moesten hun koning als hun opperheer leeren eerbiedigen en vreezen.

In de eerste plaats keerde de koning zijne wapenen tegen de burchten der oproerige vazallen, die tusschen zijne steden gelegen waren. Het gelukte hem, die te veroveren en althans zijne eigen gewesten tot één aaneengeschakeld grondgebied te maken. Vervolgens bestreed hij onvermoeid de grootere vazallen en vooral den hertog van Normandië. Bijna gedurende zijne geheele regeering werd die oorlog onafgebroken voortgezet en hoewel het den koning niet gelukte, daarin beslissende voordeelen te behalen, bood die strijd hem toch de gelegenheid aan om door de dapperheid en het beleid, welke hij ten toon spreidde, zijn naam in Frankrijk geacht en gevreesd te maken. De mindere vazallen achtten het bedenkelijk, zich te verzetten tegen een koning, die zóó moedig en krachtig het zwaard tegen den machtigen koning van Engeland voerde.

Lodewijks pogingen om de macht der vazallen te fnuiken, gepaard met de noodzakelijkheid, waarin hij zich bevond, om zich voor zijne talrijke oorlogen geld te verschaffen, leidden den koning op een weg, dien hij wellicht meer ten gevolge van den drang der omstandigheden dan uit eigen vrije beweging insloeg, doch die op den verderen loop van Frankrijks geschiedenis een hoogst belangrijken invloed uitoefenen zou.

In een vorig hoofdstuk (zie blz. 326) hebben wij gezien, hoe vreeselijk de burgerstand in schier alle steden van noordelijk Frankrijk onderdrukt werd. De bisschoppen en de voogden, door de rijksgrooten, die zich van het oppergezag meester gemaakt hadden, aangesteld, of de in de steden gevestigde edelen zelf heerschten met volstrekte willekeur; de burgers waren bijna tot den stand van lijfeigenen afgedaald. Toch werden zij zich reeds van hunne kracht bewust. Dewijl aan de hoven der vorsten en rijksgrooten een overdadig en weelderig leven in zwang begon te komen, konden de ruwe voortbrengselen van den arbeid der lijfeigenen den adel niet meer bevredigen. De ridders moesten zich tot de handwerkslieden, kunstenaars en kooplieden der steden wenden, om hunne burchten te verfraaien, zich kostbare wapens te verschaffen, en in kleeding en huisraad die weelde ten toon te spreiden, welke door den geest des tijds geboden werd.

De handel bracht de kunstvoortbrengselen van het buitenland naar Frankrijk, de Fransche kunstenaars en handwerkslieden poogden die na te volgen en boven elkander in kunstvaardigheid uit te munten. Het handelsverkeer, de nijverheid en de welvaart der steden nam toe, maar juist hierdoor voelden zij des te dieper het gemis van veiligheid voor hunne personen en bezittingen.

Het was niet langer te dragen, dat de heeren der stad en hunne handlangers willekeurig over de burgers heerschten, dat zij den nijveren werkman, den rusteloos bezigen handelaar al te dikwijls met geweld van de vruchten van hun ingespannen arbeid beroofden. In zulk een geval greep meer dan eens de een of ander naar de wapenen om den roovers het hoofd te bieden en zijne bezittingen te verdedigen, en hij zag zich in dien strijd door zijne naburen krachtig ondersteund. Zoo leerden zij de krachten kennen, waarover zij te beschikken hadden, wanneer zij zich tegenover den vijand bij elkander aansloten.

Weldra trof men in de meeste steden eene vereeniging aan, commune genaamd, wier leden onder eede beloofden elkander bij te zullen staan en niet te zullen dulden, dat één hunner van zijne bezittingen beroofd of willekeurig tot het betalen van eene schatting gedwongen werd.

Het gelui der torenklokken riep ingeval van nood de gewapende burgers ten strijde tegen de roofzieke edelen of de tyrannieke heeren der stad. Men koos aanvoerders en beambten en bood nu den vijand met het beste gevolg het hoofd, zelfs wanneer zwaar gewapende ridders de stad aanvielen. Dan werden de straten versperd en de burgers verdedigden zich van de daken en uit de vensters.

De communes zagen hare macht aanhoudend toenemen, zij brachten hare wetten in schrift en verkregen de bevoegdheid om in eigen boezem recht te spreken, ja zich zelf geheel te besturen.

Die pogingen der burgers tot verdediging van hunne vrijheid werden dikwijls bevorderd door de oneenigheid, welke er tusschen de adellijke heeren en de geestelijkheid heerschte. In vele steden hadden de wereldlijke en geestelijke grooten de macht te zamen in handen gehad; bezat nu òf de wereldlijke òf de geestelijke heer minder macht dan zijn bondgenoot, dan was hij dikwijls gaarne bereid den burgers, tegen betaling eener geldsom, de vrijheid te verleenen.

Ook koning Lodewijk VI begunstigde over het geheel de vrijheidlievende pogingen der burgers; aan meer dan ééne stad van zijn eigen gebied verleende hij vrijheidsbrieven, waarvoor hij zich echter goed betalen liet. Alleen voor geld konden de burgers hunne vrijheid koopen.

Dat Lodewijk VI de vrijheid der steden niet beschermde, omdat hij gehoor

gaf aan den drang van zijn gemoed of omdat hij met juisten staatkundigen blik inzag, van hoeveel belang een verbond met de burgerij tegen den feodalen adel voor hem zijn zou — gelijk door meer dan één geschiedschrijver verzekerd wordt — bewijst zijn gedrag tegenover de stad Laon, welker lotgevallen ons in het algemeen den loop der omwentelingen in de steden, gelijk die toen meermalen plaats vonden, zeer aanschouwelijk voor oogen stellen.

Te Laon berustte de wereldlijke macht in handen van bisschop Balderik, die partijdig en gestreng regeerde, zonder zich er om te bekommeren, of in de stad rust en orde heerschten. Vandaar dan ook, dat ten gevolge van het gedrag van den roofzieken adel alle orde, alle eerbied voor recht en wet geweken waren. Elk adellijk heer roofde en moordde ongestraft; de dienaars der heeren stalen voor hunne eigen rekening en werden door hunne meesters in bescherming genomen. Geen burger kon des nachts over de straat gaan, zonder zijne vrijheid of zelfs zijn leven in de waagschaal te stellen. Wanneer landlieden te Laon kwamen, zonder een vrijgeleide bedongen te hebben, werden zij gegrepen en niet in vrijheid gesteld, voordat zij een zwaar losgeld betaald hadden. Zelfs de personen en bezittingen der geestelijkheid werden door den overmoedigen adel niet ontzien.

In het jaar 1110 maakte bisschop Balderik eene reis naar Engeland. Dezen tijd gebruikte de geestelijkheid om middelen tot verbetering van den bestaanden toestand uit te denken, zij verbond zich met de burgers en trad in onderhandeling met de edelen, die zich bereid verklaarden om het oprichten van eene commune te Laon toe te staan, wanneer hun door de burgers eene voldoende som gelds uitbetaald werd.

Het verdrag werd gesloten; de edelen verbonden zich om zich te onthouden van alle afpersingen, hoe ook genaamd, die in het verdrag waren aangeduid. De burgers beloofden onder eede, elkaar wederkeerig in het afslaan van elken aanval te ondersteunen, en de edelen en de geestelijken legden denzelfden eed af.

Toen Balderik terugkwam, was hij zeer vertoornd over die beperking zijner macht, welke het gevolg was van de oprichting der commune, doch ook hij liet zich door een kostbaar geschenk in goud en zilver bewegen om aan de commune de gewone rechten toe te staan. Ook van Lodewijk kochten de burgers de bevestiging hunner rechten.

De bisschop en de edelen eerbiedigden het bezworen verdrag slechts zoolang totdat de door hen ontvangen som verteerd was, toen poogden zij den burgers nieuwe sommen af te persen; zij bewogen den koning om op Goeden Vrijdag van het jaar 1112 te Laon te komen en de rechten der commune op te heffen.

Tevergeefs boden de burgers den invloedrijksten raadslieden des konings 400 livres aan, om hunne voorspraak te verwerven, de bisschop en de edelen schonken 700 livres en wisten hierdoor de koninklijke raadslieden te bewegen om tegen de commune hunne stem te verheffen.

Lodewijk VI liet zich ompraten en hief de vroeger door hem bekrachtigde instelling weer op.

Eene heftige verontwaardiging maakte zich van de burgers meester. Toen de bisschop krijgsvolk in de stad bracht, om zijn paleis te bewaken; toen hij beval, dat het vermogen van alle burgers geschat zou worden, en hij eindelijk hun eene willekeurige belasting oplegde, ontstond er een oploop. De burgers drongen het paleis des bisschops binnen, hieuwen allen neder, die tot bescherming van den kerkvorst toesnelden, sleepten dezen uit zijn schuilhoek te voorschijn, doodden hem en sleurden zijn lijk, als een voorwerp van spot en smaad voor de geheele bevolking, door de straten rond.

Hierop verbonden de inwoners zich met een machtigen edelman, die evenwel niet in staat was de verdiende straf van hen af te wenden. De meesten moesten den gepleegden moord op het schavot boeten. Toch had de burgerij zich reeds zulk eene macht verworven, dat Balderiks opvolger kort daarna de oprichting van eene commune toestond en dat Lodewijk VI haar bevestigde.

Evenals te Laon kwam in de meeste steden van noordelijk Frankrijk de vrijheid der burgers niet dan na bloedige omwentelingen tot stand. De steden ontvingen de bevoegdheid om zelf recht te spreken; alleen in belangrijke rechtsgedingen werd de uitspraak opgedragen aan een prévôt, die door den koning, den bisschop of de voormalige heeren der plaats aangesteld werd.

Aan het hoofd van het stadsbestuur stonden gewoonlijk een maire en twaalf of meer schepenen, die te zamen den magistraat of de stedelijke overheid uitmaakten. In alle zaken, die uitsluitend de belangen der stad betroffen, regeerde de magistraat onafhankelijk. Eene volkomen vrijheid bezaten de steden in dezen tijd echter nog niet; meestal waren zij genoodzaakt den adellijken heeren, van wie zij vroeger geheel afhankelijk geweest waren, eene schatting te betalen, krijgsvolk te leveren en andere heerendiensten te bewijzen. In zoover was haar toestand, in vergelijking met vroeger, aanmerkelijk verbeterd, dat de verplichtingen der burgerij thans juist waren afgebakend en deze dus niet langer aan de willekeur der grooten tot speelbal verstrekte.

De vrijheid der steden was de oorzaak, dat binnen korten tijd een krachtige burgerstand, de derde stand of tiers état ontstond, die spoedig in de geschiedenis van Frankrijk, naast de beide bevoorrechte standen, den adel en de geestelijkheid, eene zeer belangrijke rol spelen zou.

Ten gevolge van de ontwikkeling der steden en van meer dan een gelukkig gevoerden strijd met de overmoedige kroonvazallen verhief Lodewijk VI de koninklijke macht. Bijzonder gelukkig was hij in de laatste jaren zijner regeering, toen hij in den abt Suger van St. Dénis een raadsman bezat, die zich zoowel door zijn vurigen ijver voor de bevordering der kunst als door zijn staatkundig beleid beroemd gemaakt heeft. Suger was een moedig en doortastend man, die vroeger, als proost van Tours, aan het hoofd der zijnen met goed gevolg den geweldenaar Hugo van Puiset bestreden had. In het jaar 1121 werd Suger tot abt van het klooster St. Dénis verkozen. Hij muntte zoowel door vroomheid als door een wijs beheer van de kloostergoederen uit. De inkomsten van het klooster werden door het ontginnen van woeste gronden, welke hij krachtig tegen de roofzieke invallen van naburige edelen wist te verdedigen, meer dan verdubbeld. Uit alle streken van Frankrijk riep de abt kunstenaars en handwerkslieden te zamen, om het klooster te verfraaien. De kerk werd met kostbaar gouden en zilveren vaatwerk, met beschilderde glazen en marmeren beeldhouwwerken en met prachtige schilderijen versierd. Door zijne zachtmoedigheid en rechtvaardigheid verwierf Suger zich de onverdeelde liefde van alle onderhoorigen van zijn klooster.

Reeds voor zijne verheffing tot abt van St. Dénis bezat hij de achting van Lodewijk VI en thans werd hij des konings meest vertrouwde raadsman. Het klooster werd de plaats, waar alle staatszaken van Frankrijk behandeld werden. Suger leidde die met groote wijsheid en scherpzinnigheid. Hij zag in, van hoeveel belang de vrijheid der steden voor de ontwikkeling van het rijk was en nam die vrijheid dan ook bij elke gelegenheid in bescherming; de vazallen van minderen rang verdedigde hij tegen de aanmatiging der machtige edelen, om hen zoo tot de trouwste aanhangers des konings te maken. Zelfs de geestelijkheid hield hij binnen de perken, wanneer zij in wereldlijke zaken hare geestelijke macht wilde misbruiken. Bij zijne pogingen tot handhaving van de koninklijke macht, werd hij meer dan eens in een ernstigen strijd met den heiligen Bernard gewikkeld.

Sugers werkzaamheid strookte volkomen met de plannen des konings. De abt wilde de macht der kroon ver boven die der vazallen verheffen, ten einde den vorst met eene waarlijk koninklijke macht te bekleeden. Tot bereiking van dit doel was het noodzakelijk, den koning een ruimer grondgebied te verschaffen. Een huwelijk van den troonopvolger, den lateren koning Lodewijk VII, moest tot het gewenschte doel leiden.

Suger wist te bewerken, dat de troonopvolger in den echt trad met

Eleonore, de erfdochter van hertog Willem X van Guyenne of Aquitanië. Guyenne en de graafschappen Poitou en Gascogne kwamen hierdoor aan de Fransche kroon.

Lodewijk VI stierf in het jaar 1137 en werd opgevolgd door zijn 16jarigen zoon Lodewijk VII (1137—1180). De jonge koning had noch de ridderlijke dapperheid, noch de geestkracht zijns vaders geërfd. Dewijl echter Suger ook hem met zijn voortreffelijken raad ter zijde stond, regeerde hij in het begin niet ongelukkig. Na menigen strijd tegen de kroonvazallen gevoerd te hebben, besloot hij, gelijk wij reeds mededeelden (zie blz. 485), tot geruststelling van zijn geweten, hetwelk door het verbranden van meer dan 1000 menschen in de kerk van Vitry verontrust was, een kruistocht te ondernemen. Hij droeg het bewind gedurende zijne afwezigheid aan Suger op, wien hij den aartsbisschop van Rheims en den graaf van Vermandois ter zijde stelde.

Suger beantwoordde volkomen aan het vertrouwen, door zijn vorst in hem gesteld. Vele vazallen, die hoopten gedurende des konings afwezigheid zich door het berooven van kerken en steden te kunnen verrijken, vonden bij Suger zulk een krachtigen tegenstand, dat de orde gehandhaafd bleef en alle rooverijen weldra ophielden. Zijne pogingen werden krachtig bevorderd door de hulp der bisschoppen en door het vertrouwen, waarmee paus Eugenius III hem vereerde. De koninklijke inkomsten vermeerderden tijdens Lodewijks afwezigheid: Suger was niet alleen in staat 's konings herhaalde aanvragen om geld te bevredigen, maar hij slaagde er tevens in, al de vestingen in den besten staat van tegenweer te brengen en bovendien de geldmiddelen van den staat aanmerkelijk te doen aangroeien.

Lodewijk had zijne gemalin medegenomen naar het heilige land. Hartelijk beminde hij de schoone vrouw, wier lichtzinnigheid hem echter veel zorg baarde. Zijne jaloerschheid was gaande gemaakt, wijl Eleonore zeer gevoelig was voor de oplettendheden, haar door de ridderschap bewezen. Doch juist door zijne gestrengheid vervreemdde hij de jonge vrouw steeds meer en meer van zich; zij placht meermalen met zekere spijt te zeggen, dat zij niet een koning, maar een monnik gehuwd had.

De verhouding tusschen de beide echtelingen werd met den dag onaangenamer en liep weldra op eene geheele verwijdering uit. Te Antiochië vierde de koningin den vrijen teugel aan hare behaagzucht; zij wilde zich volstrekt niet aan eenigen band laten leggen, en had met verscheidene ridders bijna openbare liefdesbetrekkingen aangeknoopt, ja zelfs werd zij verdacht van met een jongen Turk op zeer vertrouwelijken voet te staan. Haar gemaal stond haar reeds sinds lang in den weg, weshalve zij het plan vormde om hem te ontvluchten. Lodewijk echter, van dit voornemen onderricht, verliet Antiochië, dwong Eleonore hem te volgen en behandelde haar sedert dien tijd bijna als eene gevangene.

De ijverzuchtige koning wilde niet langer gebonden zijn door een huwelijksband, die hem slechts zorg en hartzeer berokkende; het was volkomen naar zijn hart gesproken, toen hij op de nauwe bloedverwantschap, die tusschen hem en zijne gemalin bestond, opmerkzaam werd gemaakt. Tot nog toe had aan die nauwe verwantschap niemand gedacht, want zij was inderdaad vrij ver, namelijk in den zesden graad; thans echter werd zij op eenmaal zoo nauw, dat wegens haar het huwelijk moest ontbonden worden.

Toen Lodewijk van zijn kruistocht in Frankrijk wedergekeerd was, wilde hij zich van zijne gemalin doen scheiden, doch Suger verzette zich daartegen ten sterkste; de trouwe raadsman doorzag met juisten blik, hoeveel de koninklijke macht aan invloed zou verliezen, indien een der kroonvazallen de gescheiden koningin tot zijne gemalin nam en hierdoor zich zelf tot vorst van hare landen verhief. Zoolang Suger leefde volgde Lodewijk diens raad; doch nauwelijks was de bekwame man in het jaar 1152 gestorven, of de koning, alle overwegingen van staatkundigen aard ter zijde zettend, dreef de

scheiding door. Hoe juist Suger de zaken ingezien had, bleek uit de spoedig gevolgde huwelijksverbintenis van Eleonore met Hendrik Plantagenet, die hierdoor in Frankrijk zelf een veel uitgestrekter grondgebied verkreeg dan de koning.

De hoop van Lodewijk, dat hij Eleonore's landen ten minste zou blijven beheeren ten voordeele der dochters, die de koningin hem geschonken had, was door dezen tweeden echt geheel verijdeld; hij meende geen genoegen te mogen nemen met de verbintenis. Onder voorwendsel, dat Eleonore hem, haar leenheer, de toestemming tot het huwelijk niet had gevraagd, begon hij den strijd tegen hertog Hendrik, een strijd, waarin de zege onbeslist bleef, en waaraan een wapenstilstand weldra een einde maakte.

Hendrik gebruikte den korten tijd van rust, hem geschonken, om zijne aanspraken op den Engelschen troon te doen gelden; wel zeide de koning hem den wapenstilstand weder op, doch Hendrik scheepte zich toch naar Engeland in. De uitslag van deze onderneming is onzen lezers reeds bekend.

ZEVEN EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Engeland en Frankrijk. Hendrik II Plantagenet. De orde in Engeland hersteld. Oorlog met Lodewijk VII van Frankrijk. Ierland veroverd. Hendriks twist met de geestelijkheid. Thomas Becket, aartsbisschop van Canterbury. Zijn vroeger leven. Rijksdag te Clarendon. De Clarendonsche artikelen. Thomas Becket vermoord. De koning onderwerpt zich aan de geestelijkheid. Hendriks zonen. Hun verzet tegen hun vader. De laatste jaren van Hendriks regeering. Dood van den koning. Nieuwe staatsregeling in Engeland. Bloei der steden. Londen in de 12e eeuw.

Hendrik II kon na Stephanus' dood in het jaar 1154 diens erfgoed aanvaarden; hij vereenigde het koninkrijk Engeland met een groot deel van Frankrijk.

Engelands geschiedenis is, gedurende het thans volgende tijdperk, zoo nauw verbonden met die van Frankrijk, dat beide niet afzonderlijk kunnen behandeld worden; wij moeten dus trachten, het beloop der gebeurtenissen, die in de beide landen plaats grepen, gezamenlijk te behandelen.

Hendrik II (1154—1189), de eerste koning uit het huis Plantagenet, bezat vele uitstekende hoedanigheden. Hij was een dapper en fier ridder, die in den oorlog voor geen gevaar, voor geene vermoeienis terugdeinsde; bovendien bezat hij een helder verstand en was een voortreffelijk geleerde en staatsman. Zijne eerzucht spoorde hem aan om evenzeer in den boezem des rijks de koninklijke macht tot den hoogsten trap van luister op te voeren en den adel en de geestelijkheid aan haar te onderwerpen, als haar naar buiten door veroveringen uit te breiden. Ten aanzien der middelen, die hem nader tot zijn doel konden voeren, stond hij nimmer verlegen; kon hij door trouweloosheid, door list, door bedriegelijke staatkundige onderhandelingen zijn doel bereiken, dan koos hij liever dezen weg dan den oorlog, ofschoon hij volstrekt niet schroomde, naar het zwaard te grijpen en het krachtig te voeren, indien dit hem noodzakelijk voorkwam. Hij legde in Engeland den grond tot eene voortreffelijke staatsregeling, die later veel heeft bijgedragen tot de zoo hoog geroemde vrijheid der Engelschen, en toch was hij een despoot, die zich niet ontzag het recht te schenden.

Hendrik opende zijne regeering met een geduchten strijd tegen den roof-

zieken adel; hij herstelde orde en wet in het land, slechtte, gelijk men verhaalt, 140 roofsloten en bracht de weerspannige vazallen tot onderwerping. Gedurende deze oorlogen wist hij door voorgewende inschikkelijkheid koning Lodewijk VII met de gedachte aan de vereeniging van Engeland en Normandië te verzoenen.

Gedurende eenige jaren bleef de vrede dus bewaard, doch de oorlog brak opnieuw uit, toen Hendrik in het jaar 1159 de aanspraken, welke zijne gemalin Eleonore op het graafschap Toulouse bezat, weder deed gelden. Lodewijk VII belette den Engelschen koning, deze landschappen met zijn reeds zoo uitgebreid Fransch grondgebied te vereenigen. Bij eene persoonlijke samenkomst der beide vorsten kwam men tot een vergelijk, waarbij tevens de reeds ontworpen verloving van Hendriks oudsten zoon, Hendrik, met Lodewijks dochter, Margaretha, nader bekrachtigd werd.

Eene nieuwe aanleiding tot vijandelijkheden bleef intusschen niet uit. Hendrik maakte zich in het jaar 1166 meester van Bretagne. Lodewijk rustte zich andermaal ten strijde, doch kon niet verhinderen, dat Hendrik het genoemde landschap aan zijne kroon hechtte. Hij nam hierover wraak, door aan alle vijanden van den Engelschen koning eene veilige wijkplaats aan zijn hof te verleenen, en door de zonen van zijn tegenstander tot opstand tegen hun vader aan te zetten en hun zelfs in dien opstand te ondersteunen. Behalve door de verovering van Bretagne vergrootte Hendrik zijn rijk ook nog door de verovering van het eiland Ierland. Reeds in het jaar 1154 liet hij zich door paus Hadrianus IV verlof daartoe geven. Het is zeer opmerkelijk, dat de anders zoo eigendunkelijke koning dit verlof van noode meende te hebben, om een naburig eiland aan zijn rijk te hechten.

Eerst in het jaar 1171 maakte Hendrik gebruik van deze pauselijke goedkeuring; Ierland werd aan de Engelsche heerschappij onderworpen, Engelsche volkplanters zetten zich in een deel van het eiland neder; doch in het overige gedeelte des lands bleven de oorspronkelijke Keltische bewoners in het bezit van hun ouden regeeringsvorm. Zij erkenden wel tegen wil en dank den koning als hun opperheer en betaalden hem zekere schatting, doch zoodra zij zich machtig genoeg waanden, trachtten zij, hoewel steeds zonder eenig gevolg, hunne vrijheid te herwinnen. Zelfs nog in dezen tijd is de haat tegen de Engelsche overweldigers in het hart der Ieren niet uitgestorven.

Van meer belang voor de geschiedenis van Engeland dan Hendriks veroveringstochten is zijn strijd met de geestelijkheid en de oorlog, door hem tegen zijne eigen zonen gevoerd.

Terwijl de Katholieke kerk reeds in bijna alle landen van Europa de zegepraal op de wereldlijke macht der vorsten behaald had, heerschte in Engeland de koning nog altijd over de geestelijkheid met onbeperkt gezag. Al had koning Stephanus, om zich van den bijstand der geestelijkheid te verzekeren, vele van de rechten der kroon prijsgegeven, Hendrik II had van zijn kant vast besloten, eene even onbeperkte koninklijke macht te verwerven als zijn grootvader Hendrik I bezeten had. Hij werd hierdoor met de geestelijkheid in een strijd gewikkeld, waarin hij geene lauweren plukte, maar eene smadelijke nederlaag leed. Zijn voornaamste tegenstander in dezen strijd was Thomas Becket, aartsbisschop van Canterbury.

Thomas Becket was de trouwste dienaar des konings en diens alvermogende kanselier geweest. Hij bezat Hendriks vertrouwen in zulk eene mate, dat deze bijna nooit een belangrijk besluit nam, zonder den raad des kanseliers in te winnen, wien hij meer dan eens eene hoogst gewichtige zending als gezant opdroeg.

Zoo zond hij hem onder anderen ook naar Frankrijk, toen in het jaar 1158 de verloving van prins Hendrik met prinses Margaretha voorbereid moest worden.

Thomas Becket, die door groot vertoon van uiterlijke pracht onder het

volk zeer gezien was, omringde zich ook tijdens dit gezantschap met een praal en luister, die de bewondering zijner tijdgenooten wekte. Dr. R. Pauly beschrijft ons in zijne Geschiedenis van Engeland den stoet, die den gezant op zijne reis volgde, aldus:

»Tweehonderd vijftig knapen, die in wel geordende gelederen voortttraden, openden den stoet, terwijl zij vroolijke volksliederen zongen. Op dezen volgden de jachthonden van den kanselier en op acht zwaarbeladen wagens, ieder door vijf paarden getrokken, de kapel, de keuken, de kelder en de reiskleederen, alles door groote honden bewaakt. Twaalf lastpaarden droegen verschillende gereedschappen, alsmede goud en kostbaarheden, tot dagelijksch gebruik en tot geschenken bestemd. Boven op de pakken zat een aap, die het volk door zijne potsierlijke bewegingen vermaakte. Dan volgden in lange rijen de schildknapen met de schilden en strijdrossen der ridders, jonge edelknapen, valkeniers en de verdere stoet der huisbedienden. Eindelijk kwamen de ridders en geestelijken, twee aan twee naast elkander rijdende, en ten laatste verscheen hun heer zelf, in vertrouwelijk gesprek met eenige geleiders. Men kan gerustelijk aannemen, dat er zich bij den stoet 200 ruiters bevonden, die door hun schitterend uiterlijk, in de straten die zij doortrokken, jong en oud aan de deuren lokten. Men kon ternauwernood zijne oogen vertrouwen en gelooven, dat het slechts de kanselier was; welk een pracht en welk een luister moest dan de koning van Engeland wel ten toon spreiden!"

Deze neiging tot praalvertoon en luister verdween, toen Thomas Becket door Hendrik tot aartsbisschop van Canterbury was benoemd. Hij veranderde op eens van leefwijze, legde zijn pronkgewaad af, om zich in een grof kleed te hullen en leidde eene bovenmatig strenge leefwijze, die gelijk stond met die van een monnik der strengste orde. Zelfs dreef hij zijn eenvoud zoover, dat deze in onreinheid ontaardde. Dagelijks geeselde hij zich zelf, terwijl hij op zijne knieën 13 bedelaars de voeten wiesch; al de overdreven strenge regelen, welke den kloosterbroederen waren opgelegd, vervulde hij met de angstvalligste nauwgezetheid.

Dat Thomas Becket zulk een leefwijze alleen aannam, om door het volk als een heilige beschouwd te worden, is volkomen zeker.

Gelijk hij naar het uitwendige veranderd was, zoo was hij ook innerlijk een geheel ander man geworden: was hij vroeger de onderdanige dienaar des konings, thans had hij zich ten doel gesteld de geestelijke macht boven de wereldlijke te verheffen; den strijd, welken de pausen met zulk een goed gevolg tegen de Duitsche keizers voerden, bracht Thomas Becket op Engelands bodem over.

Tusschen den aartsbisschop en den koning ontstonden thans weldra allerlei geschilpunten. Stephanus had aan het bisdom Canterbury eenige landerijen ontnomen, die Thomas Becket terug eischte, terwijl de koning zich tegen de teruggave verzette. De hoofdaanleiding tot den twist echter was gelegen in het rechterlijk gezag der geestelijkheid.

Onder Engelands lagere geestelijkheid heerschte de grootste zedeloosheid; de geestelijken maakten zich schuldig aan allerlei misdaden, aan diefstal, roof en moord.

Zij gevoelden zich bij hunne misdadige leefwijze tamelijk veilig, want om de eer der kerk te redden, zochten de hoogere geestelijken de euveldaden hunner dienaren en ambtgenooten te vergoelijken. Meestal bleven de overtreders ongestraft, of werd hun eenige straf opgelegd, dan was deze zoo zacht mogelijk.

Koning Hendrik eischte nu, dat ieder priester, die zich aan eene misdaad had schuldig gemaakt, niet alleen door de geestelijke rechtbank van het priesterlijk gewaad beroofd zou worden, maar vervolgens den wereldlijken rechter moest worden uitgeleverd, opdat deze hem volgens de wet zou verhooren en vonnissen. Tegen dien eisch verzetten zich de Engelsche bisschoppen onder Thomas Becket met de grootste hardnekkigheid. Zij gevoelden maar al te

goed, dat zij hunne macht over de lagere geestelijkheid zouden verliezen, indien hun het rechterlijk gezag over deze ontnomen werd.

Doch koning Hendrik liet zich hierdoor niet licht afschrikken. Hij belegde in het jaar 1164 eene bijeenkomst der baronnen te Clarendon. Op die rijksdagen werden niet alleen de wereldlijke maar ook de geestelijke aangelegenheden geregeld, de prelaten hadden daarin wel zitting en stem, doch wijl zij de minderheid uitmaakten, konden zij niet verhinderen, dat zij in eene kwestie, waaromtrent de koning en de adel het eens waren, het onderspit delfden. Zestien artikelen, de bekende Clarendonsche artikelen, over de ondergeschiktheid van de geestelijke macht aan die des konings, werden vastgesteld; de prelaten moesten die met hunne handteekening bekrachtigen, ook Thomas Becket deed dit. Volgens deze artikelen werd de geestelijkheid aan het rechterlijk gezag des konings onderworpen, bij wien men van elk vonnis in hooger beroep komen kon, zonder wiens toestemming geen enkele vazal met den kerkban mocht gestraft worden. De goederen der bisschoppen werden voor Engelsche leenen verklaard en met de wereldlijke baronieën gelijk gesteld. De koning zou het recht hebben de opengevallen bisdommen en abdijen te doen beheeren en hunne inkomsten aan zich te trekken, totdat genoemde ambten weder waren vervuld; de verkiezing van bisschoppen en abten zou plaats hebben door geestelijken, welke de koning daartoe zou aanwijzen; de verkozene zou de goedkeuring des konings behoeven en dezen den leeneed zweren. Ofschoon Thomas Becket zelf de artikelen onderteekend had, kreeg hij hierover spoedig berouw. Toen paus Alexander III de meeste Clarendonsche artikelen weigerde goed te keuren, verklaarde de aartsbisschop van Canterbury, dat hij gevoelde, door zijne onderteekening eene zware schuld op zich te hebben geladen: die schuld moest worden goedgemaakt; hij was niet geschikt om zijn ambt naar behooren te vervullen, totdat hij vergiffenis van den paus ontvangen had. Geene tegenspraak mocht baten; Thomas Becket hield zich aan zijn woord.

De strijd met den koning bereikte hierdoor zijn toppunt, want Thomas Becket gaf te kennen, dat niet alles wat der kroon was ingewilligd, geldig was. Toen Hendrik andermaal een rijksdag te Northampton belegde, gedroeg de aartsbisschop zich tegenover dezen dwars en onverzettelijk; hiervoor overstelpte de koning hem met verwijten, waartegen hij zich niet kon verdedigen. Hij achtte het ten laatste geraden, Engeland te verlaten en de wijk te nemen naar Frankrijk. Hier vond hij eene vriendelijke ontvangst en bescherming bij Hendriks ouden tegenstander, koning Lodewijk VII.

Den paus was juist op dit tijdstip deze twist met den koning niet zeer welgevallig; al kon die strijd aan den éénen kant ook dienen om de pauselijke macht in Engeland te verheffen, toch kon hij aan den anderen kant licht gevaarlijk worden, wanneer Hendrik, door de vijandige houding der geestelijkheid daartoe gedreven, met keizer Frederik Barbarossa tegen de macht des pausen samenspande. Alexander zocht derhalve den vrede te herstellen; met moeite gelukte het hem, eene schijnbare verzoening te bewerken, en Thomas Becket liet zich overhalen om naar Engeland terug te keeren. Hij leverde hier echter onmiddellijk het bewijs, dat hij geenszins verzoend of gezind was zich aan den koning te onderwerpen; hij deed zelfs diens vriend, den aartsbisschop van York, en verscheiden andere bisschoppen in den ban. Zij, tegen wie de ban was uitgesproken, spoedden zich naar Normandië, waar de koning zich toen bevond. Zij beklaagden zich in de heftigste bewoordingen en maakten hierdoor Hendriks toorn tegen den aartsbisschop van Canterbury zoozeer gaande, dat de koning, gelijk hij meermalen placht, bij Gods oogen zwoer, dat hij zich zou wreken. In de opwelling van zijn drift wendde hij zich tot de hem omringende ridders met de klacht, dat niemand hunner in staat was hem van den loozen priester te ontslaan.

Vier hovelingen verlieten hierop heimelijk het hof. Zij staken het kanaal

over, wisten in Engeland verscheiden vrienden te winnen en bevonden zich den 27en December 1170 te Canterbury. Zij drongen het paleis van den aartsbisschop binnen en verweten hem, dat hij zijn leeneed aan den koning verbroken had en bovendien nog diegenen in den ban deed, die hun vorst trouw bleven. Zij verlangden dus, dat hij den ban zou opheffen; doch Becket handhaafde de rechten der kerk; hoewel hij het ergste te vreezen had, wilde hij toch niets toegeven.

De edelen verlieten hem, om zich weer bij hunne vrienden te voegen en met dezen gemeenschappelijk den moordaanslag te wagen.

Thomas Becket had zich intusschen naar de kerk begeven. Wel zou hij nog den tijd gehad hebben om zich door de vlucht te redden, doch zijne vrienden konden hem daartoe niet bewegen; zelfs verbood hij, de deuren der kerk te sluiten: het heiligdom mocht niet tot eene vesting worden gemaakt! Zwaargewapend drongen de edelen de kerk binnen met den kreet: „Waar is de verrader, waar is de aartsbisschop?"

»Hier ben ik!" antwoordde Thomas Becket, terwijl hij hun te gemoet trad. Nog eenmaal vorderden de moordenaars van hem, dat hij den ban zou opheffen; toen hij opnieuw bleef weigeren, grepen zij hem aan en wilden zij hem uit de kerk sleuren, om den moord te volvoeren.

Een der moordenaars werd door den krachtigen man ter aarde geworpen, een oogenblik later echter werd de aartsbisschop door de anderen met het zwaard afgemaakt. De misdadigers spoedden zich uit de kerk naar het paleis van den aartsbisschop, roofden daar alles, wat zij inderhaast konden bijeenrapen, en maakten zich toen uit de voeten zonder vervolgd te worden *).

De kruipende hovelingen hadden gemeend den koning met deze daad een dienst te bewijzen. Hendrik echter zag in, toen hij de tijding van den moord ontving, dat deze het begin van zijne nederlaag was en voor hem de treurigste gevolgen na zich zou sleepen.

Thomas Becket was bij de Engelsche natie algemeen geliefd; door zijne strenge leefwijze had hij aller achting gewonnen, zijn dood moest hem tot martelaar verheffen; thans ontbrak den koning de noodige kracht om aan het geestelijk gezag verder met goed gevolg weerstand te kunnen bieden. Hij deed al wat in zijn vermogen was, om de schuld van den moord van zich af te wentelen; hij verklaarde den paus, dat hij tot den moord noch last gegeven, noch dien gewild had, en dat hij zulks onder eede wilde bevestigen.

Tegen alle verwachting toonde de paus zich tot verzoening geneigd. Hij zond twee legaten naar Normandië, dezen traden met den koning in onderhandeling en brachten een verdrag tot stand, waarbij Hendrik de verplichting op zich nam om de meeste der Clarendonsche artikelen te herroepen, en toestond, dat men zich in alle geestelijke aangelegenheden op den paus en niet op den koning beroepen zou.

Voor het oog van het vergaderde volk zwoer Hendrik voor de kerk te Adranches, dat hij onschuldig was aan den dood des aartsbisschops, en dat hij oprecht en onvoorwaardelijk het verdrag met den paus zou naleven; hierop ontving hij volle vrijspraak van schuld.

Voor den paus had geene gewichtiger gebeurtenis kunnen plaats grijpen, dan juist deze moord, ten gevolge waarvan de kerk tal van aanhangers won. Toen Thomas Becket, twee jaren na diens dood, als martelaar onder het getal der heiligen werd opgenomen, deden vele duizenden uit alle oorden des lands, zelfs uit Frankrijk, een pelgrimstocht naar zijn graf, en ook Hendrik II was in het jaar 1174 gedwongen om mede ter bedevaart op te gaan, om een bewijs van zijn berouw en van zijne verzoening met de kerk te geven. Hij

*) De moordenaars werden slechts door de algemeene verachting gestraft. De paus legde hun, als boete voor hunne misdaad, een pelgrimstocht naar het heilige land op; zij begaven zich ook derwaarts, zonder dat men later iets meer van hen vernam.

naderde barrevoets het graf van den heilige en liet zich, nadat hij 24 uren gevast had, door monniken geeselen.

Had Hendrik in den strijd tegen de kerk eene gevoelige nederlaag geleden, nog zwaarder beproeving zou hem treffen, toen zijne eigen zonen met goed gevolg tegen hem in opstand kwamen. Zijn huwelijk met Eleonore was verre van gelukkig; de koningin legde ook als zijne gemalin dezelfde wulpschheid van weleer aan den dag en hiervoor stelde Hendrik zich schadeloos, door ook als een vlinder van bloem tot bloem te fladderen en de schoonste dochteren des lands tot zijne geliefden te maken *).

Eleonore had hem vier zonen geschonken, wien hij eene zeer slechte opvoeding gaf. Hendrik, de ouste, was tot koning gekroond; de vader willigde al zijne begeerten en grillen in, en verheugde zich over den koninklijken trots van den aanmatigenden jongeling. Ook zijn tweede zoon Richard, later meer bekend onder den naam van Richard Leeuwenhart, alsmede zijn derde zoon Godfried en de jongste der vier, die onder den naam van Jan zonder Land in de geschiedenis voorkomt, werden allen door eene slechte opvoeding bedorven.

Nu eens legde hij jegens zijne zonen eene al te toegevende liefde aan den dag en gaf hij hun in alles toe, dan weder wilde hij hen, nadat hij zelf hen reeds zelfstandig gemaakt had, als knapen regeeren.

De jonge koning Hendrik was tot zijn opvolger in Engeland bestemd; Richard zou over het graafschap Poitou, Godfried over Bretagne gebied voeren.

De jongelingen wenschten zelfstandig te regeeren; de koning kon dit niet dulden en prikkelde hen hierdoor tot een tegenstand, die door aanstoken der moeder in een openlijken opstand ontaardde; Lodewijk VII beloofde hun hiertoe zijne hulp.

Het gevolg van dit alles bleef niet uit; de drie oudste broeders stonden tegen hun vader op. Koning Hendrik, die tegelijk in Normandië strijd moest voeren en een oproer in Engeland onderdrukken, verkeerde in des te grooter gevaar, wijl ook koning Willem van Schotland van deze gunstige gelegenheid gebruik maakte en met een leger over de grenzen rukte.

Ditmaal was het krijgsgeluk den koning nog gunstig. Zijn dapperheid schonk hem de zegepraal over al zijne vijanden. In het jaar 1174 werd de Schotsche koning geslagen, hij geraakte in gevangenschap en moest een smadelijken vrede aannemen, waarbij hij de opperleenheerschappij van Engelands koning erkende. Ook Hendriks zonen werden gedwongen zich aan hun vader te onderwerpen, hoewel slechts voor korten tijd, want zij vonden weldra een machtiger bondgenoot dan Lodewijk VII geweest was, in diens zoon Philippus II, die zijn vader in het jaar 1180 opvolgde.

Hendrik en Godfried stonden in het jaar 1183 opnieuw tegen hun vader op; wel stierven zij tijdens de onlusten, doch Richard greep thans naar de wapenen en sloot zelfs een verbond met Philippus II, die tegen Hendrik oorlog voerde.

In dien tijd (1187) verbreidde zich in Europa de treurmare van de overwinning, door Saladijn bij Hittin of Tiberias op de Christenen behaald. Onze lezers zullen zich herinneren, dat deze gebeurtenis aanleiding gaf tot een vrede tusschen de koningen, die beiden het kruis aannamen; deze vrede was echter van korten duur. De strijd brak opnieuw uit, en weder schaarde Richard zich aan de zijde van den koning van Frankrijk, want hij vreesde, dat zijn vader zijn jongeren broeder Jan tot erfgenaam van den Engelschen troon benoemen zou. Een groot gedeelte der Engelsche baronnen volgde zijn voorbeeld, anderen gaven te verstaan, dat zij niet langer de wapenen tegen

*) De meest bekende van Hendriks geliefden is de schoone Rosamund Clifford, welke hem twee zonen schonk, Willem Langdegen en Godfried, die later kanselier werd Rosamund is door de Engelsche dichters in onderscheidene liederen bezongen.

Christenen wilden voeren, terwijl zij reeds het kruis hadden aangenomen. Hendrik werd tot een nadeeligen en weinig eervollen vrede genoopt. Het diepst van alles griefde hem echter de houding van zijn jongsten zoon, Jan, die hem ook afvallig geworden en met Philips II in onderhandeling getreden was.

In het vuur zijner rechtmatige verbolgenheid vloekte hij zijne zonen; de smart brak hem het hart, hij stierf den 6en Juli 1189. Den volgenden dag werd het lijk in eene open doodkist, met de kroon op het hoofd, den gouden ring aan den vinger, den schepter in de hand, sporen aan de voeten en het zwaard aan de heup, naar het nonnenklooster Forteoraux overgebracht, om daar bijgezet te worden. Richard ontmoette den lijkstoet; toen hij weenend de kist naderde, vloeide er bloed uit den neus en den mond van het lijk; de gestorvene klaagde alzoo, volgens het heerschend bijgeloof dier tijden, zijn zoon als zijn moordenaar aan.

Snikkend begeleidde Richard met enkele vrienden zijn overleden vader naar de groeve.

Het Engelsche volk betreurde den koning diep. Al was Hendrik II ook een despoot geweest, al had hij zelf meermalen de wet overtreden, toch had Engeland het aan hem te danken, dat rust en veiligheid in het geheele land heerschten. Hij had de wetten krachtig gehandhaafd en eene nieuwe regeling van het rechtswezen ingevoerd.

Het koninkrijk werd door hem in zes districten verdeeld, die op bepaalde tijden door koninklijke rechters doorreisd moesten worden. Deze hadden in last, iedere verstoring van den vrede tegen te gaan en de rechten des konings te handhaven, die geheel in overeenstemming waren met die van het volk, wijl het in het belang des konings was, aan de woeste roofzucht van den adel paal en perk te stellen.

De baronnen hadden in hunne burchten door den koning bezoldigde troepen moeten innemen; het volk was hierdoor althans eenigermate tegen de willekeur der edelen beveiligd. De wettelijke bepalingen werden ten behoeve van de rechterlijke ambtenaren in een wetboek opgeteekend, om ook hierdoor aan het recht een vasten grondslag te geven.

Door de handhaving der wetten konden handel en vertier ontluiken; de steden bereikten dan ook een trap van ongekenden bloei. Zoo verhief Londen zich tot eene aanzienlijke stad, welke ons Pauly op de volgende wijze beschrijft:

»Omtrent het toenmalige leven in Londen, welke stad al de overige steden in uitgebreidheid en rijkdom verre overtrof, zijn verschillende berichten tot ons gekomen. De stad met hare voorsteden bevatte toen reeds 13 kloosterkerken en 126 kerspelen. Tuinen en vruchtbare velden omringden haar; daar binnen getuigde alles van de stoffelijke en geestelijke welvaart der burgers. De kloosterscholen zijn druk bezocht, orde heerscht overal; op de marktpleinen en aan den kant der rivier bij de schepen heerscht steeds bedrijvigheid, daar verdringen vreemde kooplieden en eigenaars van schepen elkaar, daar ziet men onder de waren van het buitenland allerlei lekkernijen en zeldzame stoffen opgestapeld. In de straten ontmoeten wij de sierlijke en fiere rossen des ridders naast de zwaargebouwde trekpaarden. In de goed ingerichte woningen heerschen gastvrijheid en vroolijkheid; alleen de neiging der burgers tot onmatig drinken en herhaalde uitbarstingen van brand verstoren nu en dan dit geluk. Volksspelen en vermakelijkheden zijn reeds dezelfde als in onze dagen: hanengevechten, harddraverijen, roei- of zeilwedstrijden, in den winter het ijsvermaak en het balspel voor de jongelingschap. De geest onder de laatsten was niet vrij van overmoed en roekeloosheid en gaf meermalen aanleiding tot tooneelen, die eene schaduw wierpen op de algemeene tevredenheid en opgewektheid, welke in de stad heerschten. De jonge lieden van rijke en aanzienlijke geslachten plachten 's nachts vermomd door de straten te trekken, om den eerzamen burgers schrik aan te jagen. Deze baldadigheid sloeg somtijds zelfs tot roof en moord over."

Zulk een euvelmoed werd door den koning met ernst en kracht beteugeld; de dienaren van het gerecht spaarden de overtreders volstrekt ntet.

Was de regeling van het rechtswezen van groote beteekenis, het oprichten van een staand leger was dit niet minder. Hendrik, gelijk vóór hem Stephanus, wierf Brabançons aan, om dezen in zijne oorlogen te gebruiken, wijl hij er niet langer staat op kon maken, dat zijne vazallen op zijne roepstem ter heirvaart zouden komen opdagen. Hij ontsloeg deze laatsten van den verplichten krijgsdienst, doch dwong hen daarentegen hiervoor eene aanzienlijke schatting, Scutagium genaamd, aan hem op te brengen.

ACHT EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Frankrijk en Engeland. Philippus II Augustus. De Joden in Frankrijk beroofd. De Brabançons. Koning Richard Leeuwenhart in Engeland. Plechtigheden bij de kroning. Het regentschap in Engeland. Verbond van Philippus II en Jan zonder Land tegen Richard. Richard keert terug. Oorlogen met Philippus II. Richard sterft voor Chaluz. Koning Jan zonder Land. Opstand der baronnen ten gunste van Arthur van Bretagne. Huwelijksproces van Philippus II. Strijd met Innocentius III. Het interdict. Twist van koning Jan met de kerk. Opstand der baronnen. Arthur van Bretagne vermoord. Philippus II verovert het grootste deel der Engelsch-Fransche provinciën.

Philippus II (1180—1223), de jeugdige, vijftienjarige koning, die zijn vader op den Franschen troon opgevolgd was, bewees reeds bij den aanvang zijner regeering, dat hij er op uit was, het koninklijk gezag met kracht te handhaven. Door eenige vleiende geschiedschrijvers is hem de bijnaam Augustus geschonken, waarom hij gewoonlijk Philippus II Augustus wordt genaamd. Hem komt die naam toe, wijl hij, gelijk voorheen Augustus, met koel berekenend verstand elk middel, geoorloofd of ongeoorloofd, aangreep, om zijne heerschappij uit te breiden en te bevestigen.

Hij kende zijne tijdgenooten; hoewel hij zelf niet bezield was met de geestdrift, welke in die dagen de ridderschap tot de schitterendste daden aandreef, hoewel hem die dwepende geloofsijver ontbrak, welke de kampioenen voor het kruis naar het Oosten lokte, toch schikte hij zich met welberekend overleg naar den geest des tijds en betoonde hij zich, waar dit noodzakelijk was, een dapper ridder, die wel nooit de noodige voorzichtigheid uit het oog verloor, maar zich evenmin aan rechtmatige blaam blootstelde door vreesachtig ontwijken van het gevaar. Hij nam in persoon deel aan den kruistocht, om de geestelijkheid voor zich in te nemen; hij beschermde en eerbiedigde de priesters, wijl zijn belang hem dit gebood, doch hij wist aan den anderen kant zijne onafhankelijkheid tegenover hen zeer goed te bewaren. Nooit handelde hij zonder fijne berekening; bij al wat hij deed, hield hij zijn voordeel in het oog, doch hij was daarbij geslepen genoeg, om zich in het oog der menigte als rechtvaardig voor te doen. Schoon trouweloos, wanneer hij dit noodig achtte, kwam hij toch trouw zijn woord na, als hij begreep, dat zijn belang vorderde, vertrouwen in te boezemen. Geheel ongelijk aan al de andere vorsten van zijn tijd, had hij nooit een ideaal voor oogen, willigde hij nooit gedachteloos een zijner neigingen in, maar trachtte hij steeds zijn stoffelijk voordeel te bevorderen, ook als hij handelende in den geest zijns tijds het zwaard tot bescherming van den godsdienst trok.

Reeds in de eerste jaren zijner regeering bewees hij, hoe weinig zijn geweten hem verbood, door geweld en verkrachting van het recht schatten bijeen te brengen. Onder Lodewijk VII had zich het Jodendom in Frankrijk zeer uitgebreid. Door bescherming van de zijde des konings had hun handel een hoogen trap van bloei bereikt; de Joden uit alle naburige landen kwamen naar Frankrijk, om zich aldaar neder te zetten en door woekerhandel geld te verzamelen. Zij waren in het bezit van groote schatten, doch ten gevolge daarvan ook het voorwerp van den algemeenen haat des volks.

Philippus Augustus vaardigde in April 1182 het bevel uit, dat alle Joden Frankrijk moesten verlaten, indien zij zich niet wilden laten doopen; hun werd slechts eene tijdruimte van 3 maanden vergund, om hunne roerende goederen te verkoopen, terwijl de koning hunne landerijen eigenmachtig aan zich trok. Tevens werden allen Christenen, die van Joden geld geleend hadden, deze schulden kwijtgescholden; in de plaats daarvan moesten zij het vijfde deel der schulden aan den koning voldoen. Deze daad van schandelijk geweld werd door de Fransche ridderschap algemeen gebillijkt; zelfs het volk beschouwde het als een teeken van 's konings rechtvaardigheid, dat hij de Joden voor hunne woekerzucht strafte, door hen van hunne goederen te berooven.

Philippus had zich op die wijze de noodige gelden verschaft, om een groot aantal krijgsknechten in dienst te nemen. Hij had aan zulk eene krijgsmacht ook behoefte, om zijne aanhoudende oorlogen tegen Hendrik II van Engeland en tegen de Fransche vazallen vol te houden.

De Brabançons of Coterellen, zoo werden de huurbenden in Frankrijk genoemd, waren eene ware plaag voor het gansche land geworden. Niet alleen vreemde krijgslieden, maar ook armen, misdadigers, ballingen, ja zelfs ontslagen geestelijken sloten zich bij hen aan. Zij vormden een waar dievenrot, niets was voor hen veilig, en wanneer zij bij ongeluk buiten dienst waren — zij stonden slechts voor een bepaalden tijd in dienst, zoolang namelijk een veldtocht duurde — trokken zij moordend, brandend en plunderend door het land. Het volk zocht eindelijk zich zelf recht te verschaffen.

In het jaar 1183 riep een wagenmaker, Durand geheeten, de bewoners van Auvergne te wapen. Hij gaf hun te kennen, dat de maagd Maria hem bij nacht verschenen was en hem bevolen had, den vrede te prediken. De bisschop en de burgers der stad sloten een verbond, waarbij zij onder eede de verplichting op zich namen om eindelijk tegen de moordenaars en roovers op te trekken. Hun voorbeeld vond weldra navolging in wijderen kring; de burgerij stak het hoofd op en toen ook koning Philippus zich aan hare zijde schaarde, gelukte het haar, een groot deel der rondzwervende huurlingen in een geregeld gevecht te verslaan en neer te sabelen. Men wil, dat in Juli 1183 meer dan 10,000 dezer roovers den dood gevonden hebben. Voor goed uitgeroeid waren zij nochtans niet, wijl de oorlogvoerende edelen onophoudelijk nieuwe benden naar Frankrijk riepen. Philippus zelf verkeerde voortdurend in de noodzakelijkheid om Brabançons aan te werven. In de meeste zijner oorlogen, zoowel tegen Hendrik II als tegen den graaf van Vlaanderen en andere kroonvazallen, was de koning gelukkig, wijl hij met fijn berekenende voorzichtigheid nooit iets ondernam, voordat hij van den goeden uitslag tamelijk zeker was. Hoe hij ten laatste ter oorzake van den kruistocht vrede sloot, hoe hij zelf het kruis aannam en naar Palestina optrok, hebben wij reeds vermeld. Gedurende zijne afwezigheid droeg hij de regeering over Frankrijk op aan zijne moeder en aan zijn oom, den aartsbisschop Willem van Rheims.

Niet lang bleef hij afwezig; reeds den 27sten December 1191 hield hij zijn feestelijken intocht binnen Parijs.

In Engeland en de Engelsch-Fransche provinciën had Richard Leeuwenhart intusschen de regeering aanvaard. Zijne eerste regeeringsdaden schenen een rechtvaardig bewind te voorspellen; hij verklaarde, dat hij al de trouwe dienaren zijns vaders in het bezit hunner betrekkingen wilde laten, ook diegenen,

welke tijdens de laatste onlusten zijne heftigste tegenstanders waren geweest. De verraders, die thans van hem eene belooning vorderden, werden met strengheid afgewezen. Hij verzoende zich met zijn broeder Jan zonder Land en stond hem eenige rijke leenen af; zijn halfbroeder Godfried beloofde hij het aartsbisdom York.

Koningin Eleonore, die tot den dood van haar gemaal gevangen was gehouden, werd onmiddellijk in vrijheid gesteld en tot landvoogdes over Engeland benoemd; zij deed eene reis door de Engelsche provinciën en maakte bekend, dat Richard eene algemeene amnestie had uitgevaardigd; zelfs groote misdadigers kregen vermindering van straf.

Deze handelwijze verwierf den koning het vertrouwen zijner onderdanen; toen hij naar Engeland overkwam, werd hij met luid gejuich begroet. De baronnen kwamen bijeen; met grooten luister werd de koning te Winchester gekroond. Pauly beschrijft ons de merkwaardige plechtigheden der kroning op de volgende wijze: »De stoet werd geopend door de geestelijkheid, die in rangorde geschaard, met crucifixen, kaarsen, wierook en wijwater, hertog Richard en zijne kamerheeren van het paleis naar de abdijkerk van Winchester geleidde. Achter de bisschoppen gingen vier baronnen met brandende kaarsen; op hen volgde Jan, de maarschalk, met de groote gouden sporen en Godfried de Lucy, met den koninklijken hoed. Vervolgens kwam Willem graaf van Strigel, met den schepter en het kruis en Willem graaf van Salisbury, met den staf met de duif. Graaf David en de graaf van Leicester met graaf Jan in hun midden volgden daarop en droegen zwaarden in gouden scheden, die men uit de schatkamer had genomen. Zes baronnen droegen de overige insigniën, terwijl Willem van Mandevile, graaf van Albemarle, met de gouden kroon volgde. Achter deze kwam hertog Richard zelf, vergezeld door de bisschoppen van Durham en Bath. Eene menigte ridders en geestelijken sloot den stoet.

Voor het hoogaltaar aangekomen, zwoer Richard drie eeden: eerbied voor God en de kerk; een rechtvaardig beheer over zijn volk; verbetering van alle misbruiken.

Vervolgens legde hij zijne bovenkleederen af en liet zich de gouden sandalen aandoen, bisschop Boudewijn gaf hem den schepter in de rechterhand en den staf in de linker en zalfde hem. Daarna werd hij met de koninklijke kleederen omhangen, terwijl hij tevens van mantel en sporen werd voorzien. Boudewijn reikte hem het zwaard toe, ter bestraffing van de overtredingen tegen de kerk; aldus uitgedost voerde de bisschop hem naar het altaar, en verbood hem in den naam Gods de koninklijke waardigheid te aanvaarden, indien het niet zijn ernstig voornemen was, eed en gelofte na te komen. Richard beloofde het. Hierop nam hij zelf van het altaar de kroon, die de aartsbisschop hem op het hoofd zette. Vervolgens zette hij zich, terwijl men kaarsen en zwaarden voor hem uitdroeg, op den troon neder. Nadat de hoogmis gevierd en het heilig Avondmaal gebruikt was, geleidde de stoet den koning in het volle kroningsornaat naar zijn paleis. Hier legde hij de zware kleeding af en in een lichter gewaad, met eene lichtere kroon op het hoofd, zette hij zich aan het kroningsmaal, waaraan de gansche menigte van geestelijken, graven en ridders deelnam.

Tegen aller verwachting werd het feest gestoord. In den drom der nieuwsgierige toeschouwers hadden zich mede de voornaamste Joden gemengd, om den koning te zien.

Dewijl uitdrukkelijk verboden was, dat Joden en vrouwen den koning bij diens kroning zouden naderen, werden dezen door de wachters op ruwe wijze verwijderd. Eenigen werden gedood. De tijding hiervan was spoedig door de stad verbreid en er ontstond een oploop tegen het gehate geslacht. Men brak hunne woningen open, plunderde deze, stak ze vervolgens in brand en bracht de eigenaars om het leven. Toen de koning des morgens na zijne huldiging verlangde, dat de kwaaddoeners ter verantwoording zouden geroepen worden,

werden drie menschen opgehangen; één, wijl hij een Christen lasterde, de beide anderen, wijl zij bij den oploop ook de woningen van Christenen in brand hadden gestoken.

Vroeger spraken wij reeds over Richards regeeringsbeleid in de eerstvolgende jaren, van zijne deelneming aan den kruistocht en van zijn twist met den Franschen koning Philippus Augustus. Eer Richard zijn rijk verliet, om naar Jeruzalem te trekken, had hij bepaald, dat zijn gunsteling, de bisschop van Ely, Willem Longchamp, en bisschop Hugo van Durham als regenten zouden optreden.

De bisschop van Ely was een gewetenloos geweldenaar, die zich weldra van het gansche gezag meester maakte; hij gedroeg zich zelfzuchtig en willekeurig en haalde zich hierdoor den haat van adel en volk op den hals.

Hertog Jan trok van deze omstandigheden partij; vergetende wat hij verplicht was aan zijn broeder, die hem grootmoedig in het bezit van rijke landerijen gesteld had, streefde hij naar de koningskroon.

Bij gelegenheid van eene volksvergadering, die tegen den bisschop van Ely belegd was, wist hij zich aan het hoofd van het bestuur te plaatsen, schijnbaar als plaatsvervanger van den koning, doch inderdaad met het doel om zich van de regeering meester te maken.

Nauwelijks was Philippus Augustus van zijn kruistocht wedergekeerd, of hij sloot een verbond met Jan; Philippus was ondanks den eed, dien hij in Palestina gezworen had, dat hij namelijk noch den koning van Engeland noch diens landen en lieden eenig nadeel zou toebrengen, aanstonds bereid met den trouweloozen vorst in verbond te treden. Hij maakte zich Richards gevangenschap in Duitschland ten nutte en bood den keizer eene aanzienlijke som gelds, wanneer deze beloofde den gehaten tegenstander levenslang gevangen te houden; tevens deed hij met zijne huurlingen een inval in dat gedeelte van Normandië, hetwelk op den rechteroever der Seine gelegen was. Deze landstreek was de prijs, waarvoor Jan zonder Land het bondgenootschap van Philippus had gekocht.

De uitslag van deze onderneming was niet zoo gelukkig als Philippus verwacht had. Rouaan bood dapperen tegenstand; hij was niet bij machte de stad te veroveren. Evenmin gelukte het Jan, zich van de Engelsche kroon meester te maken. De aanhangers zijns broeders bleven dezen getrouw, en koningin Eleonore, zijne moeder, deed al het mogelijke, om Richards recht te handhaven.

Toen ten laatste de Duitsche keizer zich bereid verklaarde om tegen een ontzaglijk losgeld den koning in vrijheid te stellen, brachten de Engelsche grooten en het volk het geld bijeen, ofschoon Jan zijn uiterste best deed om dit te verhinderen.

Nauwelijks had Philipus Augustus de tijding ontvangen, dat Richard in vrijheid was gesteld, of hij zond boden naar zijn bondgenoot, met de waarschuwing: »Wees op uwe hoede, de duivel is weder los!" Hierdoor toonde hij duidelijk, welke kwade gevolgen hij voor Jan en voor zich zelf van Richards bevrijding duchtte.

Leeuwenhart keerde naar Engeland terug. Hij legde meer zachtmoedigheid aan den dag, dan zijne vijanden hadden kunnen verwachten. Jan, die zich ootmoedig onderwierp, ontving volle vergiffenis. Ook tegen Philippus Augustus voerde de koning den krijg niet meer met die kracht, welke hij anders gewoon was te ontwikkelen.

Het losgeld had de schatten des lands uitgeput, slechts met moeite was Richard in staat de voor den oorlog benoodigde troepen aan te werven. Zoo duurde de strijd jaren achtereen voort, zonder dat het tot eene beslissing kwam. Meermalen kwam een wapenstilstand tot stand, doch telkens ontbrandde de oorlog opnieuw, zonder dat men in het minst vorderde. Richard was bij al dit oorlogvoeren in de gelegenheid menig dappere daad te verrichten, de

krijg was hem een genot, waaraan hij zich met blijdschap overgaf: hij voerde den oorlog ter wille van den oorlog.

In het jaar 1199 had Richard andermaal met Philippus II een wapenstilstand gesloten; terwijl aan dien kant de wapenen rustten, maakte hij zich gereed een tocht tegen een zijner vazallen, den burggraaf Guidomar van Limoges, te ondernemen.

De graaf had op zijne landgoederen een aanzienlijken schat gevonden en hiervan zijn leenheer slechts een gedeelte afgestaan, terwijl de koning aanspraak maakte op het geheel. Richard sloeg zich met zijn leger neder voor den burcht Chaluz, welke slechts door eene geringe bezetting verdedigd werd. De belegerden zagen in, dat zij niet bij machte waren den overmachtigen vijand het hoofd te bieden en boden aan zich over te geven, mits hun vrije aftocht werd toegestaan. Richard antwoordde hun, dat hij hen levend in handen wilde hebben, om hen te doen opknoopen.

Na zulk eene boodschap moesten de belegerden zich wel tot het uiterste verdedigen. De koning zelf voerde de belegeraars aan. Toen hij op zekeren dag met den aanvoerder zijner troepen, Mercadé, rondom het slot reed, ten einde eene geschikte plaats voor de bestorming uit te kiezen, werd hij door een vijandelijk boogschutter in den linkerschouder zwaar gewond.

De burcht werd genomen; Richard gaf last, dat al de verdedigers aan de galg zouden sterven. Slechts één man was van dit wreedaardig vonnis uitgesloten, namelijk de krijgsman, die op hem geschoten had; dezen liet de koning bij zich ontbieden.

»Wat heb ik u misdaan," zoo sprak hij tot hem, »dat gij mij van het leven tracht te berooven?"

»Gij hebt," antwoordde de boogschutter, »mijn vader en twee mijner broeders gedood; gaarne wil ik elke pijn verduren, indien gij slechts sterft!"

In eene opwelling van edelmoedigheid schonk Richard hem het leven, doch buiten weten des konings liet Mercadé den ongelukkige levend spietsen en vervolgens opknoopen.

Richards wond was doodelijk; zij veroorzaakte hem vreeselijke smarten, die hij zonder klagen verdroeg. Hij wist, dat hij sterven moest. Met kalmte bereidde hij zich tot den dood voor. Hij benoemde zijn broeder Jan zonder Land tot zijn opvolger; toen ontving hij het laatste oliesel.

Den 6^{en} April 1199 overleed hij, slechts 42 jaar oud. Zoo stierf Richard Leeuwenhart, de geduchtste vorst, de roemrijkste veroveraar, de onversaagdste ridder van zijn tijd, de door de zangers hooggeroemde held. Met zijne groote ondeugden en zijne kleine deugden was hij een echt zoon zijner eeuw.

Jan zonder Land (1199—1216) aanvaardde de regeering. Hij stond volstrekt niet te goeder naam en faam, en toonde weldra, hoe weinig geschiktheid hij bezat om in die onrustige tijden de teugels van het bewind te voeren. Zijne werkeloosheid, zijne vadsigheid, zijne neiging tot uitspattingen van allerlei aard haalden hem de verachting der ridderschap op den hals; door zijne trouweloosheid, meineedigheid en wreedheid maakte hij zich bij het volk gehaat.

In Engeland vond zijne troonsbestijging weinig tegenkanting; doch in zijne Fransche bezittingen stond een geducht tegenstander tegen hem op in zijn vijftienjarigen neef Arthur, den zoon van zijn overleden oudsten broeder Godfried.

Nauwelijks had de mare van Richards dood zich verbreid, of de baronnen van Bretagne en van de erflanden der Plantagenets staken het hoofd op. Zij beweerden, dat Arthur, den zoon van den oudsten broeder, het erfgoed van zijn oom toekwam, omdat dit aan Godfried ten deel zou gevallen zijn, indien hij Richard Leeuwenhart overleefd had.

Koning Philippus Augustus, die in den strijd tusschen oom en neef zich eene welkome gelegenheid geschonken zag om zijne eigen belangen te bevorderen, trok zich de zaak van den jongen vorst aan; hij werd door dezen gehuldigd, verschafte hem eene veilige schuilplaats aan het Fransche hof en voerde onder

het voorwendsel, dat hij voor Arthurs rechten streed, zijne troepen naar de Engelsch-Fransche bezittingen.

Toch was het hem op dit tijdstip met dien oorlog evenmin ernst als met de bescherming, welke hij aan Arthur verleende. Toen Jan zich toegevend betoonde en goedvond, dat Arthur Bretagne ontving, op voorwaarde dat deze hem daarvoor den huldigingseed zou zweren, toen hij afstand deed van het graafschap Gorenz en den koning van Frankrijk als opperleenheer erkende, werd reeds in het jaar 1193 de vrede gesloten. Beide koningen helden zeer tot dien vrede over, wijl zij in een twist met de kerk waren gewikkeld.

Philippus Augustus was in het jaar 1193 in den echt getreden met eene schoone Deensche prinses, Ingeburg, de zuster van koning Kanut van Denemarken. Op onverklaarbare wijze werd de koning, die zich anders zeer weinig door zijn gevoel liet beheerschen, met zulk een hevigen afkeer van Ingeburg vervuld, dat hij onmiddellijk na zijn huwelijk het besluit opvatte, zich van zijne jeugdige gemalin te doen scheiden.

Hij beweerde, dat hij in een te nauwen graad aan haar verwant was, en ofschoon de door hem voorgewende verwantschap, al had deze ook bestaan, geen beletsel tegen het huwelijk zou hebben opgeleverd, nam de bisschop van Rheims haar te baat, om het gesloten huwelijk te ontbinden.

Ingeburg wilde geen genoegen nemen met de scheiding; zij weigerde naar Denemarken terug te keeren en bleef in Frankrijk in een klooster; paus Celestinus III riep zij tot scheidsrechter in.

De paus stelde de koningin in het gelijk; Philippus Augustus bekommerde zich hierom weinig en sloot in Juni 1196 met de dochter van den hertog van Meran, Maria of Agnes, gelijk zij door sommige kroniekschrijvers wordt genoemd, eene tweede echtverbintenis.

Innocentius III, de geduchte paus, trok zich met ernst de zaak der koningin aan; in dreigende bewoordingen vermaande hij in Mei 1198 Philippus Augustus, zijne bijzit Maria uit Frankrijk te verwijderen en Ingeburg weder als gemalin en koningin aan te nemen; indien hij aan dit bevel niet wilde voldoen, stonden hem de zwaarste kerkelijke straffen te wachten. Toen Philippus Augustus volstandig bleef weigeren, liet de paus door zijne legaten eene kerkvergadering bijeen roepen, en toen de koning ook daar niet verscheen, het interdict over gansch Frankrijk uitspreken.

Philippus Augustus, die, zoodra zijn eigenbelang dit voorschreef, zich gaarne als een vroom man aanstelde, die een kruistocht ondernomen had en een tweeden ondersteunde, welke de verovering van het Byzantijnsche keizerrijk ten gevolge zou hebben, gevoelde echter weinig lust zich onvoorwaardelijk aan de machtspreuk van een verwaten priester te onderwerpen. Hij gaf den bisschoppen in Frankrijk last, in weerwil van het interdict, de godsdienstoefeningen te doen plaats hebben. Velen volgden dit bevel, anderen waren weigerachtig; deze laatsten werden onmiddellijk uit hunne bisdommen ontzet. De geestelijken, die het bevel des pausen getrouwer opvolgden dan dat des konings, werden van hunne goederen beroofd en meermalen mishandeld.

Het was een hachelijke strijd, dien de koning te bestaan had, want het volk hield voor het grootste gedeelte de zijde van de geestelijkheid, de natie ging bovendien reeds gebukt onder te hooge belastingen en was ten gevolge daarvan ontevreden. Het interdict drukte met looden zwaarte op het volk, dat niet langer verkoos te lijden ter oorzake van de lichtvaardige liefde zijns konings.

Philippus Augustus doorgrondde de stemming van het volk, hij bukte in schijn voor de macht der kerk, en beloofde, het bevel des pausen op te volgen, genoegen te nemen met de maatregelen, door de legaten ontworpen, aan de kerk en de geestelijkheid volkomen voldoening te geven, koningin Maria te verwijderen en Ingeburg daarentegen weder als echtgenoot en koningin aan te nemen.

Ingevolge deze belofte hief de pauselijke legaat het interdict weder op; hij riep in het jaar 1201 eene kerkvergadering te Soissons bijeen, welke beslissen moest, of inderdaad eene te nauwe bloedverwantschap tusschen den koning en Ingeburg eene scheiding noodzakelijk maakte. De kerkvergadering vond geen grond tot echtscheiding. Ingeburg bleef de gemalin van Philippus, die thans niet meer van scheiden sprak, doch de koningin, welke hij nooit bemind had, als eene gevangene behandelde en zich volstrekt niet van den omgang met Maria onthield. Metterdaad had hij thans twee vrouwen, totdat eindelijk Maria stierf.

Eerst vele jaren later nam Philippus Ingeburg weder werkelijk tot echtgenoote aan; op zijn verzoek verklaarde de paus, dat de twee kinderen, welke Maria hem geschonken had, in een wettig huwelijk waren geboren.

Evenals koning Philippus Augustus werd ook koning Jan van Engeland in een twist met de geestelijkheid gewikkeld. Nauwelijks had hij den troon beklommen, of hij liet zich onder het voorwendsel van te nauwe bloedverwantschap scheiden van zijne gemalin, met wie hij twaalf jaar geleefd had. Hij wenschte zich te verbinden met eene Portugeesche koningsdochter en reeds was een gezant met dat doel naar Portugal afgevaardigd, toen Jan in aanraking kwam met Isabella, de jeugdige en schoone dochter van graaf Aimar van Angoulême. Hoewel zij reeds aan den graaf van Lamarche verloofd was, besloot Jan toch, haar tot zijne vrouw te nemen.

De graaf van Angoulême, verlokt door het schitterend vooruitzicht eener koningskroon voor zijne dochter, gaf zijne toestemming en de bisschop van Bordeaux liet zich overhalen om het huwelijk te voltrekken, ofschoon de paus over de echtscheiding van den Engelschen vorst zijne diepe verontwaardiging uitsprak.

De straf volgde het misdrijf op den voet. De graaf van Lamarche greep naar de wapenen, zijn voorbeeld werd gevolgd door een groot aantal baronnen in de Engelsche bezittingen in Frankrijk, daar zij het als een inbreuk op het leenrecht beschouwden, dat Jan de bruid van een zijner vazallen tot vrouw genomen had. De baronnen wendden zich tot Philippus Augustus, bij wien zij hulp hoopten te vinden, dewijl Jan als hertog van Normandië en als heer der bezittingen van het huis Plantagenet den Franschen koning als opperleenheer moest erkennen.

Philippus Augustus greep met beide handen deze gelegenheid aan om in troebel water te visschen, hij daagde Jan voor het hof zijner pairs. Toen de Engelsche koning weigerde te verschijnen, brak de oorlog uit.

Arthur van Bretagne greep insgelijks naar de wapenen, in de hoop, thans in staat te zijn zijn wettig erfdeel te veroveren. Terwijl de jonge vorst het slot Mirabeau belegerde, werd hij door koning Jan overvallen, die hem met eene sterke overmacht aantastte, hem geheel versloeg en met vele aanzienlijke baronnen gevangen nam. De Engelsche vorst maakte van de behaalde zegepraal een schandelijk misbruik. Om zich van zijn gevaarlijken tegenstander te ontdoen, vermoordde hij hem met eigen hand of liet hem althans van het leven berooven. Het einde van den ongelukkigen jongen vorst is tot heden met een ondoordringbaren sluier bedekt.

Nauwelijks werd het bericht van deze schandelijke daad onder de baronnen van Bretagne bekend, of zij wendden zich terstond tot den koning van Frankrijk met het verzoek tegen den moordenaar een leengericht samen te roepen. Inderdaad werd koning Jan voor een leengerechtshof te Parijs gedagvaard en, toen hij niet verscheen, aan hoogverraad schuldig en van zijne Fransche bezittingen vervallen verklaard. Door kracht van wapenen poogde Philippus Augustus het vonnis van het leengericht ten uitvoer te leggen.

Jan wendde zich tot paus Innocentius III en deze, die vreesde, dat de twist der beide koningen gevaarlijk zou worden voor de kerk, die daarenboven gaarne de rol van scheidsrechter vervulde, beval den beiden vorsten

vrede te sluiten. Hij dreigde opnieuw het interdict uit te spreken, wanneer Philippus Augustus niet gehoorzaamde. Dit was eene vreeselijke bedreiging, doch Philippus zag in de verovering der Engelsche bezittingen in Frankrijk zooveel voordeel, dat hij zelfs de straf der kerk trotseerde. Zonder zich om het pauselijk bevel te bekommeren, veroverde hij een groot deel van Normandië en noodzaakte koning Jan om naar Engeland te vluchten.

De zwakke en werkelooze koning was niet in staat aan zijn koenen en doortastenden tegenstander het hoofd te bieden, hij waagde daartoe dan ook ternauwernood eene enkele poging en toen in het jaar 1204 zijne bezittingen, met uitzondering van enkele steden, door den Franschen vorst veroverd waren, liet hij zelfs toe, dat de sterke en dapper verdedigde stad Rouaan door het uitblijven van Engelsche hulp, den 1sten Juni 1204 den vijand in handen viel.

Geheel Normandië was thans weer met Frankrijk vereenigd; ook Anjou, Maine, en Touraine met het grootste deel van Poitou werden door Philippus Augustus veroverd. De bezittingen van den Engelschen koning op Fransch grondgebied waren tot enkele kleine districten ingekrompen. Eerst in het jaar 1200 kwam het, door de dringende aansporing van den paus, tot een wapenstilstand, nadat Philippus Augustus de schitterendste voordeelen behaald had.

NEGEN EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

Engeland en Frankrijk. Stephanus Langton, aartsbisschop van Canterbury. Innocentius III en koning Jan. Het interdict in Engeland. Ondragelijke dwingelandij van den Engelschen koning. De paus zet koning Jan af. Deze verootmoedigt zich en sluit vrede met de kerk. Groote vorstenbond tegen Philippus II. Slag bij Bovines. Opstand der baronnen in Engeland. De Magna charta libertatum. De paus trekt partij voor den koning. Burgeroorlog. Dood van koning Jan. Hendrik III. Regentschap van Willem van Pembroke. Vrede met Frankrijk. Voorspoedige regeering van Philippus Augustus in Frankrijk. Ondermijning van het leenstelsel. De paus. De universiteit van Parijs. Oorlogen tegen de Albigenzen. Dood van Philippus Augustus.

Het verlies van Normandië was voor koning Jan een zware slag; doch nog zwaardere slagen zouden hem in een nieuwen twist met den paus toegebracht worden.

In het jaar 1205 hadden er bij de verkiezing van een aartsbisschop van Canterbury onwettige handelingen plaats gevonden; er waren twee aartsbisschoppen voor één benoemd en Jan had zelf den paus als scheidsrechter in deze zaak erkend. Innocentius trok van deze gunstige gelegenheid partij om een geestelijke, die hem, naar hij meende, met hart en ziel was toegedaan, met die waardigheid te bekleeden. Op zijn bevel kozen de veertien monniken van Canterbury, die naar Rome waren gezonden, den kardinaal Stephanus Langton, een geboren Engelschman, zonder zich om een der beide vroeger benoemde mannen te bekommeren of eenig recht te hebben om eene zelfstandige keus te doen. Koning Jan was over deze handelwijze zóó woedend, dat hij al de monniken van Canterbury als hoogverraders behandelde en hen uit zijn koninkrijk verdreef.

Toen de paus dit vernam, riep hij God tot getuige aan, dat hij koning Jan steeds met vaderlijke liefde behandeld had, doch dat deze den strijd met de kerk begon, zonder te bedenken, wat hiervan het gevolg moest zijn. »Het zal hem," sprak de kerkvorst, »zwaar vallen de verzenen tegen den prikkel

te slaan." Hij beval den bisschoppen van Londen, Ely en Worchester, den weerspannigen koning krachtig en openlijk het hoofd te bieden en hem aan te sporen zich aan den wil van den paus te onderwerpen, met de bedreiging, dat deze, wanneer de vermaning niet baatte, over geheel Engeland het interdict uitspreken zou, ja, dat Innocentius zich voorbehield, wanneer ook dit middel krachteloos bleek, den koning te behandelen gelijk de geneesheer een zieke.

De drie bisschoppen volgden het pauselijk bevel. De koning echter antwoordde, buiten zich zelf van woede, dat hij zich niet om den paus bekommerde en hij zwoer bij de tanden Gods, dat hij, ingeval de bisschoppen het waagden, het interdict uit te spreken, alle prelaten en priesters zonder onderscheid uit Engeland verdrijven en hunne goederen verbeurdverklaren zou. Indien een bode vanwege den paus zich in Engeland durfde vertoonen, dan zou deze zonder neus en oogen naar Rome terugkeeren. De bisschoppen zelf moesten, indien zij hun leven lief hadden — dus eindigde de koning — zich maar in aller ijl uit de voeten maken.

Van eene verzoening kon na deze heftige taal des konings geene sprake meer zijn. De pauselijke gevolmachtigden spraken den 21ⁿ Maart 1208 het interdict uit en vluchtten daarop naar Frankrijk, door een groot aantal andere prelaten vergezeld. De koning koelde zijne wraak aan hen, door hunne bloedverwanten en onderhoorigen van hunne goederen te berooven en in den kerker te werpen. Hij joeg den hoogeren geestelijken hierdoor zulk een panischen schrik op het lijf, dat weldra alleen de bisschoppen van Manchester, Durham en Norwich in het rijk bleven. Dezen lieten zich door den hoogen rang, dien zij in den rijksraad bekleedden, verleiden om den koning ter wille te zijn. Zij werden daarvoor door de geestelijken, die den paus getrouw bleven, en door het volk in spotliederen aan de kaak gesteld.

Thans brak er voor Engeland een vreeselijk tijdperk aan. De strijd tusschen den koning en de geestelijkheid vernietigde niet alleen in het geheele land de maatschappelijke orde, verwoestte niet slechts het huiselijk leven, maar was voor den vorst eene aanleiding tot het uitoefenen van eene dwingelandij, die met elken dag onverdragelijker werd, daar zij op alle standen zonder onderscheid drukte.

De geestelijken verklaarden Jan in zekeren zin vogelvrij; dewijl hij zelf hen met geweld van hunne goederen beroofde, was het niet te verwonderen, dat meer dan één overmoedig ridder het voorbeeld des konings volgde en dat zelfs het gemeen zich daaraan schuldig maakte. Waar priesters of leden eener geestelijke orde zich op den openbaren weg vertoonden, werden zij dikwijls van het paard gerukt en op de schandelijkste wijze beschimpt. Toen iemand op zekeren tijd een priester uitgeplunderd en gedood had en de moordenaar gebonden voor den koning gebracht werd, zeide deze op een hoonenden toon: »Laat hem gaan, hij heeft mij van een vijand verlost!"

Eindelijk werden wanorde en onrust in het land zoo erg, dat de koning zelf die moest tegengaan; hij vaardigde eene proclamatie uit, volgens welke een ieder, die een geestelijke mishandelde en daardoor den vrede verstoorde, aan den eersten boom den besten opgehangen zou worden.

Zulk eene strenge verordening was niet het gevolg van een kloek besluit, maar van de lafhartige vrees des konings, die meende zijn eigen kroon en leven alleen door de meest despotieke maatregelen te kunnen beveiligen. Tegen die edelen, van wie hij vreesde, dat zij tegen hem partij zouden kiezen, stelde hij vervolgingen in, waaromtrent ons schier ongelooflijke dingen verhaald worden. Hij dwong hen hunne vrouwen, zonen en dochters als gijzelaars in zijn handen te stellen. De zonen liet hij bij de minste aanleiding ophangen, de vrouwen en dochters werden, indien zij schoon waren, de slachtoffers zijner schandelijke lusten. Vele aanzienlijke familiën zagen zich door 's konings dwingelandij genoodzaakt het land te ontvluchten. Zij vonden, evenals de gevluchte geestelijken, eene vriendelijke ontvangst aan het hof van Philippus Augustus.

De willekeur van den verachtelijken koning was zoo drukkend, dat het bijna onbegrijpelijk schijnt, hoe het Engelsche volk haar jaren lang kon verdragen, daar Jan zelfs niet door ééne enkele goede eigenschap zijne onderdanen met zijne ondeugden verzoende. In weerwil van dit alles behaalde de koning zelfs in dezen tijd meer dan een voordeel op zijne krijgstochten, tegen Schotland, Ierland en Wales ondernomen.

Ten einde zich het noodige geld voor deze ondernemingen en ter bestrijding van de kosten van zijn weelderig hof te verschaffen, greep de koning een middel aan, waartoe de vorsten van dien tijd dikwijls hunne toevlucht namen: hij plunderde namelijk de Joden uit, die hij tot dusver krachtig beschermd had. Zonder de minste aanleiding gaf hij eensklaps bevel, dat alle Joden in zijn geheele rijk, zoowel vrouwen als mannen, in de gevangenis gezet en, zoo noodig, door middel der pijnbank gedwongen zouden worden om hem hunne schatten uit te leveren. Een rijken Jood uit Bristol liet hij dagelijks één tand uittrekken, om hem tot de betaling van 10,000 mark zilver te dwingen. De Jood hield zich zeven dagen lang goed, toen hem echter de achtste tand uitgetrokken zou worden, bezweek hij. Zestig duizend mark zilver, den Joden afgeperst, vulden weldra de koninklijke schatkist.

Deze willekeurige maatregelen had het geheele volk met een diepgewortelden haat tegen den koning bezield; de stemming begon inderdaad zeer bedenkelijk te worden, toen Innocentius III, dewijl Jan door het over Engeland uitgesproken interdict niet tot toegevendheid bewogen werd, en alle verdere onderhandelingen vruchteloos bleven, den banbliksem naar het hoofd van den weerspannige slingerde.

In Engeland had de ban eene krachtiger uitwerking dan in Duitschland, waar het volk sinds lang daaraan gewoon was. Het Engelsche volk morde, vele baronnen grepen naar de wapenen, anderen trokken naar Frankrijk. Op de trouw van hen, die bleven, kon de dwingeland echter niet rekenen, daar hij geen enkelen oprechten aanhanger bezat.

Al zwaarder en zwaarder werd het onweder, dat zich boven zijn hoofd samenpakte. Innocentius had vast besloten, onder geene voorwaarde, hoe ook genaamd, een haarbreed te wijken, en al liet hij ook jaren voorbijgaan, eer hij tot de uiterste middelen de toevlucht nam, eindelijk wendde hij die toch aan.

In het jaar 1212 werd in een raad van kardinalen te Rome het besluit genomen, dat de met den banvloek beladen koning van Engeland van den troon verdreven moest worden, Innocentius gaf zoowel den veroordeelden vorst als den ontevreden Engelschen adel kennis van dat besluit. Aan Philippus Augustus spiegelde hij het bezit van Engeland voor, wanneer deze een oorlog wilde ondernemen, ten einde het pauselijk vonnis te voltrekken. De Engelsche baronnen werden door Innocentius van alle trouw aan hun opperleenheer ontslagen; tegen den weerspannigen en afvalligen zoon der kerk moest, evenals tegen de Albigenzen in Frankrijk, een kruistocht ondernomen worden.

Zonder aarzelen liet Philippus Augustus zich door dat schitterend vooruitzicht overhalen om den wensch des pausen te vervullen. Hij rustte een sterk leger uit en voerde het naar de kust, om van daar naar Engeland over te steken. Jan had zich in dien tijd insgelijks ten strijde toegerust, zijn leger stond op de Engelsche kust geschaard, gereed om den aanval der Franschen af te weren.

Zou de beslissende strijd werkelijk een aanvang nemen?

Innocentius III wenschte het in den grond zijns harten niet; behaalde Philippus Augustus de overwinning, dan zou hij den paus te machtig worden, delfde hij het onderspit, dan zou het aanzien van het hoofd der kerk daaronder lijden. Listige onderhandelingen waren een veel zekerder middel om de pauselijke macht te verheffen dan de strijd met lans en zwaard.

Een pauselijk legaat, Pandolfo, kwam in Engeland aan en betoogde

koning Jan, dat deze niet in staat was aan het gevaar, waarmede de inval der Franschen hem bedreigde, het hoofd te bieden, daar hij in zijn eigen land door verraders omringd was, de baronnen besloten hadden tot den vijand over te loopen en het volk op het punt stond in opstand te komen.

Jan, die steeds dobberde tusschen lafhartige vrees en despotieken overmoed, die wel wist dat hem, ingeval van eene nederlaag, het ergste te wachten stond, zwichtte voor de vertoogen van den legaat: om zich met de kerk te verzoenen, besloot hij zich de smadelijkste vernootmoediging te getroosten.

Den 15en Mei 1213 legde hij de kroon van Engeland en Ierland in de handen van den pauselijken legaat af en ontving ze als een leenman des pausen terug. Om aan deze vernederende handeling zoo veel mogelijk openbaarheid te geven, onderteekende hij met vele zijner baronnen eene oorkonde, waarin hij verklaarde, dat hij de zonde, waarmede hij de heilige kerk beleedigd had, alleen verzoenen kon, door zijne rijken Engeland en Ierland aan God, aan de Roomsche kerk, aan paus Innocentius en diens opvolgers over te geven en dat grondgebied uit des pausen hand als leen aan te nemen. Als teeken van zijne onderdanigheid aan den paus, verbond hij zich aan dezen jaarlijks, behalve den peterspenning, 1000 pond sterling te betalen.

De koning zwoer: »Ik Jan, door Gods genade koning van Engeland en heer van Ierland, zweer van dezen stond af, trouw aan God en den heiligen Petrus, aan de Roomsche kerk, aan mijn heer den paus en aan al zijne katholieke opvolgers!"

Dit was eene huldiging, zooals de paus nog nooit ontvangen had. Een koning daalde af tot den rang van pauselijk leenheer; zijne eigen rijksvazallen werden hierdoor achterleenmannen van den opvolger van Petrus.

Deze vernootmoediging des konings stelde den pauselijken legaat tevreden.

Hij vaardigde terstond eene proclamatie uit, waarin hij verklaarde, dat de koning, sinds hij zijn rijk aan den paus onderworpen had, een ander mensch was geworden. Hij beval allen graven en baronnen, op straffe van den kerkelijken ban, thans hun vorst tegen Philippus Augustus en alle buitenlandsche vijanden bij te staan. Hiermede vergenoegde de legaat zich echter niet; hij betoonde zich een wakker en werkzaam vriend van koning Jan, en stak naar Frankrijk over, om Philippus Augustus van alle verdere vijandelijkheden te doen afzien.

De Fransche koning was diep verontwaardigd over het spel, dat de paus met hem gespeeld had; hij wendde zich tot zijne vazallen en verklaarde hun, dat hij de aanzienlijke sommen, welke hij aan de uitrusting van vloot en leger besteed had, niet nutteloos wilde hebben weggeworpen, en dat hij daarom den oorlog tegen Engeland doorzetten zou. De vazallen gaven onbewimpeld hunne instemming met dit voornemen te kennen.

Eer Philippus intusschen zijn leger naar Engeland voerde, besloot hij den graaf Ferrand van Vlaanderen te tuchtigen, wijl deze door het sluiten van een geheim verbond met koning Jan, zijn vazallenplicht geschonden en geweigerd had, aan den tocht naar Engeland deel te nemen.

In korten tijd behaalde hij aanzienlijke voordeelen: een aantal bloeiende Vlaamsche steden, zooals Yperen, Brugge en Gent, vielen in zijne handen. Hierdoor riep hij een machtig bondgenootschap van al zijne vijanden tegen zich in het leven. Jan van Engeland, graaf Ferrand, hertog Willem I van Brabant, graaf Reginald van Boulogne en de Duitsche keizer Otto IV, Jans neef, verbonden zich, om gelijktijdig en met vereende macht den overmachtigen koning van Frankrijk aan te tasten.

Jan landde in Guyenne en rukte naar Anjou op, terwijl de overige bondgenooten zich met een Engelsch hulpleger vereenigden, om van de oostzijde een aanval te doen.

Nooit had Philippus Augustus in zulk een dreigend gevaar verkeerd. Hij bewees thans, dat hij een even uitstekend veldheer en dapper krijger als een

scherpzinnig en listig staatsman was. Zijn zoon Lodewijk zond hij naar Anjou om koning Jan te bestrijden; het gelukte den Franschen vorst de Engelschen terug te werpen. Bij Bovines leverde hij hun den 27en Juli 1214 een beslissenden slag, waarin hij eene schitterende zegepraal behaalde.

Vijf graven en vele ridders bevonden zich onder de gevangenen. De meesten hunner waren vazallen van den Franschen koning; volgens de wetten, in dien tijd bij het leenstelsel in zwang, zou hij het recht hebben gehad hen ter dood te doen brengen. Doch hij liet genade voor recht gelden, zelfs graaf Reginald van Boulogne veroordeelde hij niet ter dood, maar tot eene strenge gevangenschap; met zware ketenen werd hij aan een blok bevestigd, twaalf jaren moest hij in dien treurigen toestand doorbrengen. Ook de graaf van Vlaanderen geraakte in gevangenschap, waarin hij geruimen tijd moest zuchten.

De zegepraal bij Bovines sleepte de gewichtigste staatkundige gevolgen na zich. In Duitschland besliste zij den strijd tusschen de Welfen en Hohenstaufen ten gunste der laatsten. Het lot van Vlaanderen werd nauwer dan ooit te voren met dat van Frankrijk verbonden.

Koning Jan leed de zwaarste verliezen van allen, zijn aanzien was zoowel tegenover het buitenland als tegenover zijne eigen onderdanen grootendeels ondermijnd. Philippus kon hem thans zonder moeite noodzaken vrede te sluiten. De overwinnaar hield aan deze zijde van het kanaal al het land tot aan de Loire in zijn bezit. In Guyenne en Poitou was zijn invloed bijna nog grooter dan die van den Engelschen koning.

Ook in Engeland droeg Jans nederlaag voor dezen wrange vruchten. Reeds sinds lang waren de baronnen oproerig tegen hem gezind; zij verachtten den lafhartigen koning, die zich voor den paus zoo diep verootmoedigd, tegenover Philippus Augustus zulk eene schandelijke nederlaag geleden had, en alleen kracht toonde te bezitten om een dwingeland te zijn. Zij vonden een machtigen bondgenoot in den aartsbisschop van Canterbury, Stephanus Langton, die zich aan hun hoofd stelde en besloten had, in vereeniging met hen van de nederlaag des konings partij te trekken, om dezen tot teruggave van die vrijheden en voorrechten te dwingen, welke Hendrik I eens aan de geestelijkheid en den adel geschonken had.

Hoewel paus Innocentius III de zijde des konings koos, bleef Stephanus Langton toch den baronnen trouw, hij schroomde niet, de pauselijke bevelen te trotseeren en de rechten en vrijheden zijns volks te verdedigen.

Het verbond der baronnen verkreeg weldra zulk eene gewichtige beteekenis, dat koning Jan, na vruchtelooze pogingen tot tegenstand, met verbeten woede zich genoodzaakt zag de eischen zijner tegenstanders in te willigen. Den 18en Juni 1215 onderteekende hij de magna charta libertatum, den grooten vrijheidsbrief der Engelschen.

Het was niet, gelijk men dikwijls meent, eene staatsregeling, welke de koning uitvaardigde, maar eene acte, waarbij de verhouding der verschillende standen tot den vorst geregeld werd. Den lijfeigenen werden geene rechten toegestaan, doch wel aan de geestelijkheid, de grootere en kleinere vazallen en de burgers der steden. Allen werd het bezit van hunne oude rechten, van hunne vroegere rechtspleging en van hun eigendom gewaarborgd; de koning moest beloven, de oude wetten opnieuw in te voeren; de belastingen werden nauwkeurig bepaald, voor elke buitengewone belasting werd voortaan de toestemming vereischt van een parlement, d. i. van eene vergadering, die uit de hoogere geestelijkheid, de baronnen en de vrije boeren was samengesteld; niemand mocht willekeurig in hechtenis worden genomen; geene goederen mochten zonder rechterlijke uitspraak worden verbeurdverklaard; het rechtswezen werd opnieuw geregeld en vrijheid van handel en verkeer toegezegd.

Eene der gewichtigste bepalingen van de magna charta was deze, dat de baronnen het recht ontvingen om uit hun midden eene commissie van 28 leden te verkiezen, die in geval van vacature zelf hunne medeleden benoemden, en

aan wie de taak was opgedragen op de vervulling van de koninklijke beloften toe te zien. De commissie had het recht den koning, wanneer hij of zijne ambtenaren in strijd met de magna charta mochten handelen, te waarschuwen, ja zelfs om de gemeenten te wapen te roepen, ten einde de uitvoering der charta te verzekeren. Eene algemeene amnestie was ten slotte het gevolg van de onderhandeling der baronnen met den koning.

Al had Jan, door den nood gedrongen, de hem gestelde eischen ingewilligd, toch stond het besluit om zijn woord te breken, zoodra hij daartoe kans zag, reeds vooraf bij hem vast. Met dit doel liet hij troepen aanwerven, om de baronnen door kracht van wapenen tot onderwerping te brengen; te gelijker tijd wendde hij zich tot den paus met het verzoek, dat deze hem zijn bijstand verleenen zou.

Innocentius III keurde het gedrag van den Engelschen adel af; hij trok thans partij voor den koning, die zich geheel aan hem onderworpen had, ja, zelfs het kruis had aangenomen, al was het ook met het voornemen om nooit een kruistocht te ondernemen.

De paus beschouwde de handelwijze der baronnen als een inbreuk op zijne eigen rechten, hij verklaarde de magna charta voor ongeldig en sprak den banvloek uit over allen, die het waagden tegen den koning op te staan.

Ditmaal echter vond het woord van den alvermogenden paus in Engeland geen gehoor, zelfs de aartsbisschop Stephanus Langton verzette zich tegen het pauselijk bevel.

In geheel Engeland rustte men zich ten strijde toe; den meesten ijver spreidde in dit opzicht de koning ten toon, die een groot aantal huurlingen verzameld had en het eerst den oorlog begon. De fortuin scheen hem gunstig, de ééne stad na de andere opende voor hem hare poorten, de eene landstreek na de andere onderwierp hij aan zijn gezag. Geen buitenlandsch vijand had met grooter wreedheid te werk kunnen gaan dan de koning in zijn eigen land deed. Eindelijk bood alleen Londen hem nog het hoofd.

De baronnen hadden reeds sinds lang geheime onderhandelingen met Philippus Augustus van Frankrijk aangeknoopt; zij waren door hem met aanzienlijke geldsommen ondersteund en hadden van hem de belofte ontvangen, dat hij hun, in geval van nood, ter hulp zou snellen. Thans riepen zij onverholen zijn bijstand in; zijn zoon Lodewijk beloofden zij, tot vergelding daarvoor, de Engelsche kroon.

Paus Innocentius III zocht het onnatuurlijk bondgenootschap te verbreken. Hij zond een legaat naar den Franschen koning en liet hem alle inmenging in de binnenlandsche aangelegenheden van het Engelsche volk ten strengste verbieden. Philippus Augustus gedroeg zich zeer onderdanig, doch wist op sluwe, ja, arglistige wijze toch zijn wil door te drijven. In tegenwoordigheid van den pauselijken legaat verklaarde Lodewijk zijn vader, dat hij weigerde hem te gehoorzamen. »Sire", riep hij uit, »ik ben uw leenman voor alles, wat gij aan deze zijde der zee mij schenkt; wat echter het koninkrijk Engeland betreft, hebt gij mij niets te verbieden. Ik onderwerp mij aan het oordeel mijner pairs en zal mijn goed recht en dat mijner gemalin tot mijn laatsten ademtocht verdedigen."

De ongehoorzame zoon, met wien zijn vader het echter heimelijk eens was, bekommerde zich om het voorgewend verbod van Philippus niet; hij trok een leger te zamen, waarmede hij in Mei 1216 aan de Engelsche kust landde. In Juni van hetzelfde jaar werd hij binnen Londen tot koning gekroond.

Met nieuwe woede ontbrandde thans de oorlog der baronnen tegen Jan, een oorlog, die van weerszijden met gruwelijke wreedheid gevoerd werd. Ook de pauselijke legaten speelden daarbij eene niet minder schandelijke rol dan de koning; onder het voorwendsel, dat zij de bevelen van den paus opvolgden, verkochten zij het recht aan de meestbiedenden, om hun eigen zak te vullen.

Koning Jan verloor hoe langer hoe meer grond. Paus Innocentius III,

zijn invloedrijkste bondgenoot, stierf, doch nog altijd werd de oorlog en wel op steeds wreeder en onmenschelijker wijze voortgezet.

Tot geluk voor Engeland overleefde koning Jan den paus niet lang; hij stierf den 17en October 1216 in den ouderdom van 49 jaren, nadat hij zijn oudsten zoon Hendrik tot zijn opvolger had benoemd.

Hendrik III (1216—1272) was een knaap van negen jaar. Is het anders dikwijls een ramp voor een volk, wanneer in een stormachtig tijdsgewricht een knaap tot den troon wordt geroepen, in Engeland had thans juist het tegenovergestelde plaats; juist de onmondigheid des konings oefende een gunstigen invloed op den staatkundigen toestand van het land uit, dewijl men een uitstekenden voogd voor den vorst vond.

De trouwgebleven graven schaarden zich rondom den jongen koning, die in tegenwoordigheid der pauselijke legaten gekroond werd, nadat hij den leeneed als vazal des pausen afgelegd had. In zijne plaats nam graaf Willem van Pembroke, de maarschalk des rijks, die koning Jan steeds met onwankelbare trouw ter zijde had gestaan, de teugels van het bewind in handen.

Pembroke spande al zijne krachten in om den Franschen overweldiger van zijne aanhangers te berooven. Ten einde een blijk te geven van de vergevensgezindheid des konings liet hij dezen de magna charta met eenige veranderingen bevestigen. Hij spoorde de baronnen aan om tot hun wettigen koning terug te keeren en zegde hun vergetelheid van al het vroeger gebeurde toe. Ook paus Honorius III werkte in denzelfden geest, door de opstandelingen tot onderwerping te vermanen.

Juist de omstandigheid, dat de koning een onschuldige knaap was, die vreemd was aan de zonden en gebreken van zijn vader, oefende een gunstigen invloed op de gezindheid der baronnen uit; nog krachtiger werkte de natuurlijke afkeer der Engelschen van den vreemden overheerscher. Al hadden zij ook in den hoogsten nood Lodewijk van Frankrijk ingeroepen, toch waren zij hem reeds sinds lang moede en met recht vreesden zij, dat Lodewijk de Fransche edelen begunstigen en de Engelsche baronnen terug zetten zou.

De Fransche partij werd met elken dag zwakker, die des konings daarentegen groeide in dezelfde mate aan. Toen Lodewijk, na het verstrijken van een wapenstilstand, waartoe hij bijna genoodzaakt was, den oorlog hervatte, waren de omstandigheden reeds in zijn nadeel veranderd. Toen hij daarop bij Lincoln eene zware nederlaag leed, toen ook eene Fransche vloot, die hem hulptroepen moest brengen, vernietigd werd, zag hij zich genoodzaakt om den 11en September 1217 vrede te sluiten. Graaf Pembroke maakte hem dit gemakkelijk door het stellen van zeer redelijke voorwaarden.

Eene algemeene amnestie werd uitgevaardigd en Lodewijk keerde, nadat hij van alle aanspraken op den Engelschen troon afstand had gedaan, naar Frankrijk terug.

De poging om Engeland aan de Fransche kroon te hechten was mislukt. Daar Philippus Augustus zijn zoon nooit openlijk had ondersteund, had Lodewijks nederlaag voor hem ook geene verdere gevolgen.

Philippus regeerde tot aan zijn dood met onverminderden voorspoed; door zijne bij Bovines behaalde zegepraal had hij aan de koninklijke macht een luister bijgezet, welken zij sinds eeuwen in Frankrijk niet had bezeten. De weerspannige vazallen waren onderworpen, de veroverde Engelsche gewesten werden thans eerst voorgoed onder de Fransche heerschappij gebracht. De slimme koning droeg zorg, dat zijne nieuwe onderdanen geene reden hadden om zich over die verandering te beklagen. Juist die voorrechten, welke koning Jan aan adel en geestelijkheid had pogen te onttrekken, verleende hij met milde hand, terwijl hij tevens de steden ondersteunde in hare pogingen om hare vrijheid en veiligheid te bevestigen.

Hij stond aan de communes toe, de steden met muren en wallen te omringen, vergunde haar het zelfstandig beheer van hare eigen zaken en bevorderde

door het aanleggen van wegen en door het handhaven van de openbare veiligheid den bloei van handel en nijverheid.

Zeer bevorderlijk voor de opkomst der steden waren 's konings maatregelen om het leenstelsel te beperken, daar hij de opengevallen leenen niet weder wegschonk, maar ze met zijne kroonlanderijen vereenigde.

Nog altijd bezaten de groote kroonvazallen eene aanzienlijke macht, maar zij kwamen thans tot het rijk in eene verhouding, waarbij zij niet in naam maar in werkelijkheid aan den koning ondergeschikt waren. Zoowel uit de hertogen van Bourgondië, Bretagne en Guyenne, en de graven van Vlaanderen, Champagne en Toulouse als uit de zes voornaamste geestelijke vorsten des lands, de aartsbisschoppen en bisschoppen van Rheims, Laon, Beauvais, Langres, Noyon en Chalons vormde de koning het hoogste gerechtshof en zijn voornaamsten raad. Zij werden, dewijl zij ten gevolge der waardigheid, welke zij bekleedden, gelijke rechten bezaten, pairs (pares) genoemd en dezen titel voerden zij ook in het vervolg.

Weldra werd hun aantal vermeerderd, daar de hoogste koninklijke hofbeambten daarin werden opgenomen.

Ook de beoefening der wetenschappen bevorderde Philippus Augustus op zijne wijze. Al ontbrak het hem zelf ook aan alle liefde voor wetenschappelijke studiën, toch wenschte hij tot verhooging van den luister der kroon, dat zijne hoofdstad Parijs de meest beroemde zetel der wetenschappen in Europa werd. Reeds had zich te Parijs eene universiteit, eene vereeniging van leeraars en leerlingen, gevormd. Zij was verdeeld in vier naties, de Fransche, waartoe ook Spanje, Italië en het Oosten behoorden; de Engelsche, waartoe Duitschland, Hongarijë, Polen en de noordelijke rijken gerekend werden, de Normandische en de Picardische, waarvan de Nederlanden een deel uitmaakten.

De beroemdste geleerden trokken naar Parijs, waar zij onder bescherming stonden van den koning, die aan leeraars en studenten groote voorrechten verleende. Hij ging hierin zoover, dat hij zelfs de wetten der rechtvaardigheid overtrad, met het doel de studeerenden te vleien. Toen op zekeren tijd de studenten der Duitsche natie met het volk in twist geraakt waren en zich bij die gelegenheid aan zeer ongepaste handelingen hadden schuldig gemaakt, zoodat de zaak door den burgerlijken rechter beslist moest worden, strafte de koning alle burgers en zelfs den prévôt der stad en verbood hij, dat ooit de studenten voor den burgerlijken rechter getrokken zouden worden. Zij verkeerden van nu af in een zeer bijzonderen toestand, die hun groote vrijheden veroorloofde.

Het aantal leeraars en studenten uit alle natiën groeide binnen korten tijd in ongeloofelijke mate aan. Parijs was het middelpunt der theologisch-philosophische studiën in het Westen. De universiteit verwierf zich grooten roem, doordien men hier voor het eerst de Grieksche en Romeinsche classieken weer op hunne juiste waarde schatte.

De sluwe koning zag bijna al zijne ondernemingen gelukken, dewijl hij beter dan iemand de kunst verstond om partij te trekken van de omstandigheden; nooit beproefde hij een nutteloozen strijd met den geest des tijds. Hij berustte in hetgeen hij niet veranderen kon, gaf toe, waar hij toegeven moest, en zocht overal de gebeurtenissen zoo te leiden als het best met zijne belangen strookte.

Volgens dit beginsel handelde hij ook in de oorlogen tegen de Albigenzen, waardoor het zuiden van Frankrijk onder zijne regeering zoo deerlijk geteisterd werd; Philippus liet die gruwelijke ketterververvolgingen, waardoor Innocentius III zijn roem bezoedelde, toe; hij trok daarvan partij om ook in het zuiden van Frankrijk het koninklijk aanzien te verhoogen, ofschoon hij zelf daaraan slechts weinig of geen deel nam.

Nadat Innocentius tevergeefs beproefd had, hen door zachte of door strenge

middelen tot bekeering te brengen, liet hij door zijn legaat Petrus van Castelnau eene woedende vervolging tegen hen beginnen. De dweepzieke priester werd door zijne strengheid in een twist gewikkeld met graaf Raimond VI van Toulouse, dien hij in den ban deed, omdat deze zich niet blindelings aan hem wilde onderwerpen. Hij riep hierdoor slechts een des te sterker tegenstand in het leven, dewijl Raimond wegens zijne verdraagzaamheid op godsdienstig gebied algemeen zeer bemind was.

Paus Innocentius bekrachtigde het vonnis van den legaat. Over Raimond werd de banvloek, over zijn land het interdict uitgesproken, omdat hij den godsvrede geschonden, de kerken beroofd. Joden met openbare ambten bekleed en in plaats van zijne belofte, dat hij de ketters vervolgen zou, te vervullen, dezen veeleer begunstigd had. Daardoor had hij eene zware verdenking van ketterij op zich geladen.

De paus was hiermede nog niet tevreden. Hij eischte, dat koning Philippus Augustus met een leger tegen de ketters optrekken, hen ter dood brengen en hunne bezittingen zou verbeurdverklaren. Dezelfde oproeping richtte de paus tot alle graven, baronnen en ridders en ook tot het volk van Frankrijk; aan ieder, die aan den kruistocht deel nam, werd volle vergiffenis van zonden toegezegd.

Raimond van Toulouse wenschte zijn land voor de rampen van den oorlog te behoeden, hij toonde zich bereid tot toegeven, doch Petrus van Castelnau deed zulke strenge eischen, dat men het niet eens kon worden.

Tot ongeluk voor den graaf werd de pauselijke legaat den 18en Januari 1208 vermoord. De paus, die zeer goed kon weten, dat Raimond aan deze misdaad volkomen onschuldig was, trok daarvan toch partij; hij riep de aartsbisschoppen en bisschoppen van zuidelijk Frankrijk, den koning, den geheelen adel en het volk op, om den moordenaar te straffen, den graaf uit zijne bezittingen te verdrijven en de ketters te vernietigen, opdat rechtgeloovige Christenen in dat schoone land God zouden kunnen dienen.

De bloeddorstige abt Arnold van Citeaux en zijne monniken predikten het kruis tegen de ketters.

Opnieuw betoonde Raimond zich tot verzoening geneigd, hij verzekerde den abt, dat hij noch een ketter, noch de moordenaar van den legaat was en dat hij zich gaarne aan de kerk wilde onderwerpen. De abt verwees hem naar den paus.

Raimond volgde dien wenk, ofschoon zijn neef, de burggraaf Roger van Beziers, die in hetzelfde gevaar verkeerde als zijn oom, hem ernstig waarschuwde, dat hij toch niet door toegevendheid jegens de trotsche priesters de achting van het volk verspelen, maar zich krachtig tegen hen verzetten zou; wanneer Raimond, verzekerde Roger, zijne vrienden en vazallen rondom zich verzamelde, zou hij in staat zijn elken aanval af te slaan.

Raimond waagde het niet, dien koenen raad op te volgen; hij wendde zich tot den paus en verklaarde zich bereid om zich aan de bevelen der kerk te onderwerpen. Innocentius stond hem de gunst toe, dat hij mocht trachten zich te rechtvaardigen; gelukte hem dit, dan zou hij van alle schuld worden vrijgesproken, doch inmiddels moest hij, tot onderpand van zijne onderwerping, zeven zijner sterkste burchten aan de kerk overgeven. Terwijl Innocentius den graaf dit antwoord gaf, droeg hij zijn legaat in Frankrijk een geheel anderen last op. Deze moest zijne toevlucht nemen tot list, welke in dit geval slechts wijsheid was, daar zij, die zich van de kerk hadden afgescheiden, slechts op deze wijze tot onderwerping gebracht konden worden. Het kwam er slechts op aan, door sluwe vertoogen den graaf om den tuin te leiden, opdat hij zich niet tegen de uitroeiing der ketters in zijn land zou verzetten. Waren de Albigenzen maar eerst uitgeroeid, had men Raimond daardoor geheel weerloos gemaakt, stond hij alleen en verlaten daar, dan zou men des te eerder met hem kunnen doen wat men wilde.

Het plan des heiligen vaders gelukte volkomen. Graaf Raimond willigde

in Juni 1209 alle eischen der kerk in, om zich met haar te verzoenen. In weerwil hiervan werd tegen hem en zijn ongelukkig volk een sterk leger op de been gebracht. Vele aanzienlijke wereldlijke en geestelijke heeren stelden zich aan het hoofd, onder anderen de abt Arnold van Citeaux en de dappere krijgsheld graaf Simon van Montfort, die zich door dweepzieken geloofsijver boven allen onderscheidden.

De verdelgingskrijg tegen de Albigenzen werd met gruwelijke wreedheid gevoerd. Toen in het jaar 1209 de stad Beziers stormenderhand was ingenomen, hieuwen de kruisvaarders elk levend wezen neder; in eene kerk werden 7000 menschen verbrand; in het geheel vielen, naar men verhaalt, 20,000 ongelukkigen als de slachtoffers van den moordlust der kruisvaarders. Toen dezen den abt Arnold vroegen, wat zij doen moesten, om de rechtgeloovige Katholieken van de ketters te onderscheiden, antwoordde deze: »Slaat allen maar dood, de Heer kent de rechtgeloovigen toch en zal hen wel beschermen!"

Tevergeefs poogde graaf Raimond telkens opnieuw door toegevendheid den vrede te herstellen; het gelukte hem niet, want de graaf van Montfort wist te bewerken, dat de voorwaarden, welke men hem stelde, onaannemelijk waren. Hij koesterde namelijk in stilte het plan zich de bezittingen van Raimond toe te eigenen en dit kon hij alleen doen, ingeval de oorlog werd voortgezet.

Zoo woedde deze dus met onverminderde hevigheid voort; de brandstapels blaakten, duizenden ketters werden daarop ter eere Gods verbrand; zelfs velen, die zich bereid verklaarden tot de ware kerk terug te keeren, stierven in de vlammen.

De ten bloede toe vervolgde Albigenzen spaarden van hun kant evenmin een enkelen vijand. Waar zij eene van de hoofdmacht afgezonderde bende overvallen konden, of waar zij gevangenen maakten, brachten zij dezen, meestal na vreeselijke martelingen, ter dood.

Eindelijk moesten zij voor het veldheerstalent en voor de overmacht van Simon van Montfort zwichten. Nadat ook koning Peter II van Aragon, die graaf Raimond ter hulp wilde komen, in den slag bij Muret overwonnen en gedood was (1213), werd het doel van den kruistocht geheel bereikt.

Op eene kerkvergadering te Rome (1215) werden alle bezittingen van den graaf van Toulouse aan Simon van Montfort toegewezen. De dappere ketterjager scheen eindelijk zijne wenschen vervuld te zullen zien, toen de jeugdige zoon van Raimond, Raimond VII, tegen hem een opstand verwekte, die door de bevolking van zuidelijk Frankrijk krachtig ondersteund werd, daar Simon van Montfort door zijn despotiek bestuur alle gemoederen van zich vervreemd had. Ook de stad Toulouse koos Raimonds zijde; een opstand brak hier uit en toen Simon van Montfort de opstandelingen wilde tuchtigen, sneuvelde hij bij de belegering, door een steen aan het hoofd gewond, in het jaar 1217.

Zijn zoon Amalrik was niet in staat aan de vereenigde strijdkrachten zijner tegenstanders het hoofd te bieden, dewijl hij de krijgskundige bekwaamheid van zijn vader miste. Hoewel Philippus' zoon Lodewijk zich in het jaar 1219 aan het hoofd van een nieuwen kruistocht plaatste, gelukte het dezen toch niet, de weder aangroeiende macht der graven van Toulouse te fnuiken. Hij streed niet met den rechten lust en de rechte kracht; het was duidelijk, dat Philippus Augustus zich wel niet dadelijk tegen de bevelen der kerk wilde aankanten, maar dat hij slechts half gedwongen haar last, om de Albigenzen uit te roeien, opvolgde.

Toen graaf Raimond VI in Augustus 1222 overleed, zag hij zich in het bezit van bijna al zijne landen hersteld; toch was door den langdurigen oorlog de kracht van zijn rijk gebroken en toen reeds was het te voorzien, dat het zuiden van Frankrijk, evenals het noorden, binnen korten tijd aan de koninklijke macht onderworpen zou zijn. Philippus Augustus stond gereed om te maaien wat hij niet gezaaid had.

Hij overleefde echter den graaf van Toulouse niet lang. Reeds in September

1222 gevoelde hij zich zoo ziek, dat hij begreep zijn testament te moeten maken. Ook hierbij bleef hij getrouw aan het beginsel, steeds door hem toegepast. Hij, die zich nooit veel om de kerk bekommerd had, poogde haar door rijke legaten gunstig voor zijn persoon en zijn geslacht te stemmen. Den 14en Juli 1223 overleed de koning in het 58ste jaar zijns levens, het 43ste zijner gelukkige, aan merkwaardige gebeurtenissen zoo rijke regeering. Hoe onbevangen tijdgenooten over hem dachten, blijkt ons uit eene karakterschildering, welke een domheer van Tours in zijne kroniek van hem gegeven heeft.

»Philippus", zegt deze, »had een schoon en indrukwekkend uiterlijk. De uitdrukking van zijn aangezicht was opgeruimd, zijn gelaatskleur was roodachtig, zijn hoofd kaal. Hij hield zeer veel van eten en drinken en was tot uitspattingen geneigd. Mild jegens vrienden, was hij hebzuchtig jegens vijanden. Hij was zeer ervaren in het smeden van listige ontwerpen, scherpzinnig en voorzichtig. Een plan, dat hij eens had opgevat, liet hij niet licht varen. Hij was als rechter met een snellen blik op de toedracht van elke zaak begaafd en had daarbij de gerechtigheid lief. In den oorlog was hij zeer gelukkig, doch te gelijk zeer bezorgd voor zijn eigen leven. Licht tot toorn geneigd, liet hij den toorn even spoedig weder varen. De weerspannige rijksgrooten bracht hij tot onderwerping en hij stookte het vuur van de tweedracht tusschen hen aan. Toch haatte hij niemand bovenmate en hij liet niemand in de gevangenis dooden. Lieden van geringen stand verhief hij tot zijne raadslieden. Hij was een bedwinger van de overmoedigen, een rechtgeloovig verdediger der kerk en een weldoener der armen *)."

TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

Frankrijk. Lodewijk VIII. De valsche Boudewijn. Kruistocht tegen de Albigenzen. Lodewijk IX, de heilige. Koningin Blanca en haar regentschap. Einde van den Albigenzenkrijg. De inquisitie en de vervolging van de ketters in Frankrijk. Opvoeding van Lodewijk IX. 's Konings karakter en vreedzame regeering. Het Christelijk rijk in Palestina. Twisten om den troon tusschen de Ejubiden. De Mamelukken. De Chowaresmiërs. Verovering van Jeruzalem. Slag bij Gaza. Lodewijk IX neemt het kruis aan. Ongelukkige kruistocht.

Lodewijk VIII, de zoon en opvolger van Philippus Augustus, zette de regeering in den geest zijns vaders voort. Evenals deze spande hij al zijne krachten in om de koninklijke macht uit te breiden en dit gelukte hem gedurende zijne kortstondige regeering dan ook zeer goed. Trouweloos, evenals zijn vader, bekommerde hij zich niet om den eed, eens door hem afgelegd, dat hij aan koning Hendrik III van Engeland de Engelsch-Fransche gewesten terug zou geven; hij breidde zelfs zijne veroveringen nog verder uit en weldra was Gascogne de eenig overgebleven Engelsche bezitting op het vaste land. Hij zou ook deze zeker veroverd hebben, indien hij niet door belangrijke gebeurtenissen in Vlaanderen en in het zuiden van Frankrijk gedwongen ware om zich met zijne geheele krijgsmacht naar een ander oorlogstooneel te begeven.

In Vlaanderen regeerde Johanna, de gemalin van graaf Ferrand, die zich sinds den slag bij Bovines in Fransche gevangenschap bevond. Zij was bij

*) Dr. Alexander Schmidt, Geschiedenis van Frankrijk.

de baronnen en bij de burgerij ver van bemind en aan deze omstandigheid was het toe te schrijven, dat een bedrieger, die optrad onder het voorwendsel, dat hij graaf Boudewijn IX, de aan de Bulgaarsche gevangenschap ontsnapte Latijnsche keizer was en thans zijn erfdeel Vlaanderen terug kwam vorderen, vele aanhangers vond.

De valsche Boudewijn, zoo moeten wij hem noemen, daar de dood van keizer Boudewijn nauwelijks aan twijfel onderhevig was, werd door vele baronnen als de wettige landsheer erkend; ook de koning van Engeland, die hoopte, dat Lodewijk VIII in dezen gelukzoeker weldra een geducht tegenstander zou zien opstaan, betuigde hem zijne blijdschap over zijne gelukkige terugkomst, drong bij hem aan op de vernieuwing van het verbond tusschen Vlaanderen en Engeland, en noodigde hem uit om elkaar wederzijds te ondersteunen bij de herovering der gewesten, welke Frankrijk zoowel aan Engeland als aan Vlaanderen ontnomen had.

De meeste Vlaamsche steden huldigden den bedrieger, de gehate gravin werd uit het land verjaagd, zij zocht hare toevlucht bij den koning van Frankrijk, haar leenheer. Deze beloofde haar zijne hulp, nadat zij zich had verbonden om hem de kosten der te maken krijgstoerustingen terug te geven en hem daarvoor eenige der belangrijkste Vlaamsche steden te zullen verpanden.

Lodewijk VIII begaf zich aan het hoofd van een talrijk leger naar Peronne. Hier ontbood hij den zoogenaamden graaf Boudewijn, wien hij vrijgeleide toezegde, om te onderzoeken of hij werkelijk de man was, voor wien hij zich uitgaf.

De bedrieger kwam; hij weigerde op de hem gestelde vragen rond en open te antwoorden en kon geen enkel bewijs voor de waarheid zijner bewering aanvoeren. Thans beval Lodewijk hem, zich binnen drie dagen uit het rijk te verwijderen. Als een ontmaskerd bedrieger moest de voorgewende Boudewijn Peronne verlaten. Ook de baronnen, die hem tot dusver gehuldigd en hem trouw gezworen hadden, verlieten thans, uit vrees voor den Franschen koning, zijne zijde.

De voor korten tijd nog zoo hoog gevierde man was eensklaps een vluchteling geworden zonder dak of have. Hij wilde zich naar Bourgondië begeven, doch werd onderweg gevangengenomen en aan de gravin van Vlaanderen uitgeleverd, die hem eerst een tijdlang door de aanzienlijkste steden des lands rondvoeren en als bedrieger ten toon stellen liet, en hem daarna deed ophangen. Zelfs na zijn dood werden er nog velen gevonden, die aan de door hem verhaalde sprookjes geloof sloegen en beweerden, dat hij onschuldig ter dood was gebracht, dewijl men hem nooit het plegen van eenig bedrog had kunnen bewijzen en hij werkelijk de echte graaf van Vlaanderen en de Latijnsche keizer was geweest *). Had Lodewijk VIII der gravin van Vlaanderen zijne hulp verleend, hij ging nog verder. In April 1226 ontsloeg hij eindelijk graaf Ferrand uit zijne langdurige gevangenschap, nadat deze een aanzienlijk losgeld had betaald en beloofd had, dat hij zijn leenheer steeds in alles trouw ten dienste zou staan.

Van nog meer belang voor de vermeerdering der koninklijke macht dan deze gebeurtenissen in België, was een nieuwe kruistocht tegen de Albigenzen, welken Lodewijk VIII ondernam.

Amalrik van Montfort, die noch de groote gebreken, noch de groote talenten zijns vaders had geërfd, verloor langzamerhand alle macht; graaf Raimond VII van Toulouse beroofde hem ten slotte van zijn laatste steunpunt en dwong hem om den vrijen aftocht uit Carcassonne met goud te koopen en afstand te doen van de heerschappij. In het jaar 1224 begaf hij zich naar het noorden van Frankrijk en droeg de rechten op het graafschap

*) Johanna van Vlaanderen was de dochter van graaf Boudewijn IX. Zij zou zich dus aan vadermoord hebben schuldig gemaakt, ingeval de bedrieger werkelijk Boudewijn IX was geweest.

Toulouse met de aanhoorige landen, welke de paus vroeger hem en zijn vader verleend had, aan koning Lodewijk VIII op.

Lodewijk aarzelde niet, het grondgebied van den verjaagden vorst te aanvaarden. Doch hij moest die bezittingen eerst veroveren; daarom maakte hij vroeger dan anders zeker geschied zou zijn, een einde aan den Engelschen oorlog; daarom vernederde hij zich tot een werktuig der pauselijke partij en nam hij ten tweeden male het kruis aan, om de Albigenzen te bestrijden.

Weer trokken de dweepzieke kruispredikers het land door, weldra stond de koning aan het hoofd van 30,000 ruiters en eene daaraan geëvenredigde bende voetvolk; in het jaar 1226 voerde hij deze krijgsmacht tegen den graaf van Toulouse en de ketters aan.

Raimond VII had tevergeefs beproefd door de grootst mogelijke toegevendheid den vrede te bewaren; alle aanbiedingen van dien aard waren vruchteloos, want Lodewijk VIII had, evenals de pairs, zijn val onherroepelijk besloten; zonder zich zelfs om den schijn van recht en billijkheid te bekommeren, had de koning hem door zijne pairs laten veroordeelen, ten einde het graafschap Toulouse aan de Fransche kroon te kunnen hechten.

Met de belegering van de stad Avignon, die toenmaals nog tot het Arelatische koninkrijk en dus tot het Duitsche rijk behoorde, opende Lodewijk VIII den oorlog.

Tevergeefs beriepen de inwoners van Avignon zich op hunne betrekking tot het Duitsche rijk, vruchteloos boden zij den koning vrijen overtocht over het grondgebied hunner stad aan. Lodewijk bekommerde zich om dit alles niet; hij belegerde de stad, welke van den Duitschen keizer, die in Italië bezig gehouden werd, geene hulp of bescherming had te verwachten.

Gedurende de belegering werd Lodewijk VIII door eene ernstige ziekte aangetast. Toch brak hij het beleg niet op, maar hij legde de gelofte af, dat hij eer onder de muren van Avignon sterven dan een voetstap wijken zou.

Na verloop van drie maanden moest de stad zich bij verdrag overgeven en Lodewijk trok als overwinnaar hare poorten binnen. Keizer Frederik liet zich geruststellen door de verzekering, zoowel door den koning als door den paus hem gegeven, dat de rechten van Duitschland onverkort zouden blijven.

Van Avignon wilde de koning verder naar Toulouse trekken; doch hij stierf den 8en November 1226, nadat hij, in het voorgevoel van zijn naderenden dood, de prelaten en wereldlijke grooten, die zich in het leger bevonden, onder eede had laten beloven, dat zij zijn oudsten zoon, Lodewijk, als hun heer en koning zouden huldigen.

Lodewijk IX (1226—1270) was bij den dood zijns vaders een knaap van 14 jaren. De trotsche edelen van het Fransche rijk, die door Philippus Augustus tot onderwerping aan het koninklijk gezag gedwongen waren, meenden, dat zij den knaap zonder moeite weer de voorrechten zouden weten af te persen, welken zijn grootvader hun ontnomen had. Wel vervulden zij de belofte, aan Lodewijk VIII gedaan, door Lodewijk IX als koning te erkennen, maar toch grepen zij naar de wapenen, om zich weder in het bezit te stellen van hunne oude rechten, van hunne vroegere onafhankelijkheid. Zij vleiden zich te meer met de hoop op overwinning, daar zij op de hulp van koning Hendrik III van Engeland mochten rekenen.

De moeder van den jeugdigen vorst, koningin Blanca, hood aan dit dreigend gevaar moedig het hoofd. Zij trad als regentes voor haar onmondigen zoon op en voerde niet alleen tot zijne meerderjarigheid, in het jaar 1236, maar nog zelfs daarna de teugels van het bewind. Tot haar dood toe oefende zij op den koning den krachtigsten invloed uit.

Blanca was eene trotsche en heerschzuchtige, maar daarbij eene schrandere en stoutmoedige vrouw. Zij wist tweespalt tusschen de verschillende grooten te zaaien, dezen door zachtheid te winnen, genen met geweld tot onderwerping te brengen en op deze wijze gelukte het haar, de koninklijke waardigheid

ongeschonden te handhaven. Ook Hendrik III, die in het jaar 1230 met een Engelsch leger op de Fransche kust geland was, doch niet veel blijken van moed en geestkracht gegeven had, moest onverrichter zake naar Engeland terugkeeren.

Te gelijker tijd breidde Blanca ook de koninklijke macht in het zuiden van Frankrijk uit. De oorlog tegen de Albigenzen werd met zulk een schitterenden uitslag voortgezet, dat Raimond van Toulouse, wilde hij niet zijn geheele grondgebied weer verliezen, besloot in het jaar 1229 een vredesverdrag te sluiten, hetwelk even voordeelig voor de kerk als voor den koning van Frankrijk was. Raimond stond een groot deel van zijn graafschap aan den koning af en bestemde ook zijne overige bezittingen in het vervolg voor de Fransche kroon, door zijne dochter en erfgename aan Lodewijks broeder, den graaf Alphonsus van Poitou, te verloven.

Hij werd verder gedwongen om zich tot onkreukbare trouw en stipte gehoorzaamheid jegens de kerk te verbinden; hij moest beloven, op zijn grondgebied alle ketters en allen, die dezen begunstigden, zonder zelfs zijne vazallen, vrienden en bloedverwanten te sparen, te vervolgen en uit te roeien.

Tot belooning voor zijne onderwerping werd Raimond van den ban ontheven, doch eerst nadat hij zich op de vernederendste wijze verootmoedigd had. De pauselijke legaat, namelijk, geleidde hem naar de kerk van Parijs; hier deed hij barrevoets, slechts met een hemd en een broek bekleed, belijdenis van schuld en onderwierp hij zich geheel aan alle verordeningen zijner kerk. Hij moest zoolang als gevangene des konings te Parijs blijven, totdat zijne dochter in de handen van Blanca's afgevaardigden was overgegeven en de vestingwerken van Toulouse en andere belangrijke plaatsen geslecht waren.

Deze vrede maakte een einde aan de vreeselijke oorlogen tegen de Albigenzen, waardoor de bezittingen der Fransche kroon tot aan de Middellandsche zee waren uitgebreid, maar tevens de welvaart der tot dusver zoo bloeiende gewesten van zuidelijk Frankrijk vernietigd was.

Vóór deze oorlogen had de bevolking van het zuiden in geestesbeschaving, nijverheid en handelsverkeer en in eene verstandige wijze om den landbouw uit te oefenen die van het noorden ver overtroffen. Thans bleef zij in al deze opzichten verre ten achteren. De bloei dezer gewesten was voorbij; de kerk zorgde er verder wel voor, dat elke vonk van geestelijk leven werd uitgebluscht en dat het volk hoe langer hoe dommer werd.

De vervolgingen der ketters duurden voort. De koningin Blanca en later Lodewijk IX duldden die uit vromen geloofsijver en graaf Raimond van Toulouse moest ze wel dulden. De inquisitie, die reeds gedurende den oorlog was ingesteld, zette na het sluiten van den vrede, haar werk ongestoord en met dubbelen ijver voort.

In November 1229 werd er op eene kerkvergadering te Toulouse, welke door een groot aantal prelaten, graven en baronnen bijgewoond werd, een besluit genomen, om het pas bekeerde gewest geheel van de besmetting der ketterij te zuiveren en, zooals het heette, den gesloten vrede te bevestigen.

De inquisitie werd door wettelijke bepalingen op eene vaste leest geschoeid. Alle aartsbisschoppen en bisschoppen werden verplicht om in hunne diocese een of meer geestelijken aan te stellen, die zich onder eede moesten verbinden de ketters zorgvuldig op te sporen. Alle huizen, alle verdachte onderaardsche vertrekken, alle schuilhoeken, in één woord, moesten worden doorzocht en alle ketters, die men aantrof, met hunne begunstigers aangeklaagd en gestraft worden; een ieder had het recht om ook op anderer grond de ketters op te sporen en gevangen te nemen. Alle mannen boven de 14 en alle vrouwen boven de 12 jaren oud moesten de ketterij afzweren en onder eede beloven, dat zij aan het Katholiek geloof getrouw blijven en de ketters vervolgen en aanbrengen zouden. Den leeken werd het bezit van de boeken, zoowel van het Oude als van het Nieuwe testament verboden.

Deze strenge bepalingen, welke door de geestelijken met de meeste stiptheid nageleefd werden, vonden bij het volk een krachtigen tegenstand; meer dan één ketterjager en spion werd vermoord en hiervan maakte men wederom een verwijt aan graaf Raimond van Toulouse. Hij moest nog eens in den herfst van het jaar 1233 zich vernederen tot de belofte, dat hij de ketters in zijn land zoo streng mogelijk vervolgen zou. Hij beval in het jaar 1234, door den nood gedrongen, aan al zijne vazallen, ambtenaren en onderdanen, dat zij bij het vervolgen van de ketters den grootst mogelijken ijver aan den dag zouden leggen.

Omstreeks dienzelfden tijd werden de ketters in het zuiden van Frankrijk met nieuwe woede vervolgd door de pas gestichte bedelorde der Dominicaner monniken, welke paus Gregorius IX daarmede belastte. Dezen spreidden bij dat werk weldra een vurigen ijver ten toon.

De inquisiteurs handelden met elken dag onmenschelijker en willekeuriger, niemand was langer veilig, de haat of de hebzucht van een valschen aanbrenger was voldoende om iemand voor het kettergericht te doen dagen; zelfs de geloovigste katholieken werden meer dan eens als ketters veroordeeld en gestraft. Reeds in dien tijd klaagden de consuls van Narbonne, dat de inquisiteurs zich om wet noch recht bekommerden, dat zij leeken gevangen hadden gezet, op wie niet de minste verdenking rustte; dat eenige gevangenen wel in vrijheid waren gesteld, doch niet dan nadat zij van hunne bezittingen beroofd waren, dat anderen daarentegen zonder gerechtelijk onderzoek, ja, zonder vonnis in den kerker waren ter dood gebracht.

Eene kerkvergadering, in het jaar 1235 te Narbonne gehouden, stelde eenige bepalingen vast, volgens welke de inquisiteurs te werk moesten gaan. Zij leeren ons den geest, die toen in de kerk heerschte, zeer nauwkeurig kennen. Daarin werd onder anderen voorgeschreven, dat alle ketters, die opnieuw tot hunne vroegere dwaalleer waren vervallen, aan het wereldlijk gezag ter bestraffing moesten worden overgegeven. Als zoodanig moest ook een ieder beschouwd worden, die, na het afzweren van de ketterij, des bewust ketters in zijn huis opnam of begunstigde. Voor begunstigers der ketters moesten allen gehouden worden, die verzuimden ketters te vervolgen en te verjagen. In de ketterprocessen mochten de namen der getuigen à charge nooit genoemd worden, om dezen niet van het afleggen van getuigenis af te schrikken. Wel mocht niemand zonder geldige bewijzen of eigen bekentenis veroordeeld worden, maar de zwaarte van het misdrijf maakte het noodzakelijk ook misdadigers, eerloozen en medeplichtigen als getuigen en aanklagers toe te laten, wanneer men mocht aannemen, dat zij niet uit boosheid, maar uit liefde tot de gerechtigheid besloten hadden, hun getuigenis af te leggen; zoodra de ketterij van een beschuldigde, hetzij door getuigen, hetzij op eenige andere wijze bewezen was, moest men hem, ook al bleef hij ontkennen, voor een ketter houden.

Ten einde de aangeklaagden tot bekentenis te brengen, werd de pijnbank vlijtig aangewend. Het aantal der van ketterij overtuigde ketters groeide daardoor zoo sterk aan, en spoedig werd de menigte der tot levenslange gevangenschap veroordeelden zoo groot, dat de gevangenissen hen niet meer konden bevatten.

Na het concilie van Narbonne breidde de inquisitie hare werkzaamheid steeds verder en verder uit. Uit het zuiden van Frankrijk werd zij naar de noordelijke streken van dat land en van daar naar Vlaanderen overgebracht, waar zij reeds in 1236 woedde. Daar liet een Dominicaner monnik Robert, een bekeerde ketter, binnen twee of drie maanden meer dan vijftig zijner vroegere geloofsgenooten levend verbranden of begraven.

Dat de kerk in geheel Frankrijk de ketters op zulk eene krachtige wijze vervolgen kon, dankte zij aan den geloofsijver van Lodewijk IX.

Koningin Blanca had haar zoon eene zorgvuldige opvoeding geschonken;

het hoogste doel van haar streven was geweest hem tot een vroom vorst, in den geest van dien tijd, te vormen en dat doel had zij ook volkomen bereikt.

Lodewijk IX koesterde voor zijne moeder eene eerbiedige genegenheid, ja, hij liet zich geheel en al door haar beheerschen. Haar invloed op haar zoon ging zoover, dat deze zijne schoone, zedige en beminnelijke gemalin Margaretha slechts dan durfde bezoeken, wanneer zijne moeder, die dikwijls naijverig op hare lieftallige schoondochter was, het veroorloofde. Menigmaal moest hij heimelijk naar zijne gemalin sluipen; nu en dan liet hij zijne honden door zijne jagers afranselen, opdat het gehuil der arme dieren de opmerkzaamheid zijner moeder trekken en zij het niet hooren zou wanneer hij zich naar het vertrek der jonge koningin begaf.

Eens verraste Blanca hem hier en wees hem toornig de deur; hij ging weg, want hij waagde het niet, zich tegen het bevel zijner moeder te verzetten.

Toen Blanca hare waardigheid als regentes bleef bekleeden, ook nadat Lodewijk IX in het jaar 1236 zijn 24ste jaar bereikt had en dus mondig geworden was, kwamen de machtigste baronnen uit ontevredenheid hierover in opstand. Lodewijk bracht hen spoedig tot onderwerping, thans echter nam hij zelf de teugels van het bewind in handen, hoewel zijne moeder evenals te voren een bijna onbeperkten invloed op hem bleef uitoefenen.

Van nu af kwam het karakter van den jongen vorst in al zijne eigenaardigheid aan het licht.

Lodewijk IX was een vorst van eene zeldzame goedhartigheid. Vredelievend en toch dapper, zachtmoedig, en wanneer het noodig was, ook gestreng, maar altijd rechtvaardig; matig en eenvoudig, zonder aan den anderen kant der koninklijke waardigheid te kort te doen; milddadig en edelmoedig zonder een verkwister te zijn; een vriend van armen en verdrukten, en toch geen onderdrukker van de grooten en machtigen, zou hij zonder twijfel de grootste vorst van Frankrijk zijn geweest, indien zijne bijgeloovige vroomheid hem niet meermalen op een dwaalspoor gebracht had. De kerk heeft hem om deze vroomheid hoogelijk vereerd: door paus Bonifacius VIII is hij onder het getal der heiligen opgenomen. Hij heeft daarom in de geschiedenis den bijnaam de Heilige ontvangen, terwijl zijne tijdgenooten en vooral het Fransche volk hem den goeden koning Louis noemden.

Lodewijk de Heilige koesterde den diepsten eerbied voor de kerk en hare dienaars; hij onderwierp zich aan hare geboden in alle geestelijke zaken met eene onbegrensde gehoorzaamheid. Dagelijks hoorde hij ten minste tweemaal de mis, somtijds zelfs drie of vier malen; bovendien bad hij dagelijks verscheiden keeren en elken nacht stond hij met dit doel driemaal van zijn legerstede op. Zelfs wanneer hij op reis was, moest zijn kapellaan hem te paard vergezellen en onderweg de voorgeschreven gezangen aanheffen. Des vrijdags onthield hij zich zooveel mogelijk van lachen en gedurende den tijd der groote vasten deed hij dit bovendien nog op twee andere dagen der week. Op die dagen sloot hij zich met zijn biechtvader op en liet hij zich door dezen geeselen met kleine ijzeren kettingen, welke hij altijd in een doosje aan den gordel droeg.

De lichamelijke kastijdingen en het vasten dreef Lodewijk zoover, dat zijn gezondheid er onder leed. Aan de reliquieën bewees hij de diepste vereering, hij besteedde tot den aankoop van die kostbare voorwerpen aanzienlijke sommen. Eens verklaarde hij, dat hij liever de schoonste stad zijns rijks in de aarde verzwolgen wilde zien dan één der nagels verliezen, waarmede Christus aan het kruis geklonken was. Zijne achting voor de geestelijken en bovenal voor de dweepzieke monnikorden der Dominicanen en Franciscanen ging zoover, dat hij zich aan hun invloed geheel onderwierp en zijne zachtmoedigheid en rechtvaardigheid verloochende door de vervolging van de ketters niet alleen toe te laten, maar zelfs te bevorderen. Hij was hoogst onverdraagzaam jegens een ieder, die in het geringste van de kerkleer afweek. »Een ongeloovige",

placht hij te zeggen, »mag men met het zwaard dooden". De Joden haatte hij zoozeer, dat hij zelfs hun aanblik niet dulden kon.

Droeg de bekrompen vroomheid van Lodewijk in dit opzicht voor zijne onderdanen wrange vruchten, aan den anderen kant gebiedt ons de onpartijdigheid te erkennen, dat hij zich door zijn liefde voor de geestelijkheid nooit verleiden liet om onwaardige priesters in bescherming te nemen. Hij eischte van de prelaten, van de lagere geestelijkheid en van de monniken een streng zedelijk leven, alleen aan hen, die zich in dit opzicht onberispelijk gedroegen, vertrouwde hij invloedrijke bedieningen toe. Ook willigde hij de eischen der kerk niet blindelings in, wanneer zij zich in wereldsche aangelegenheden wilde mengen; zelfs tegen den paus verzette hij zich, wanneer zijne overtuiging hem dit gebood, met het beste gevolg.

Lodewijks regeering was gedurende eene reeks van jaren zoo vreedzaam, dat de kroniekschrijvers, die zich bij voorkeur met de optelling en beschrijving van gewonnen veldslagen, met de verheerlijking van de heldenfeiten van gelukkige veroveraars bezig houden, ons slechts weinige berichten omtrent dat tijdperk mededeelen. Wij vernemen van hen, dat eene herhaalde poging van den Engelschen koning Hendrik III om de verloren Fransche gewesten te heroveren, in het jaar 1242 jammerlijk mislukte, en dat de koning, na twee veldslagen verloren te hebben, zijn plan opgeven moest.

Een wapenstilstand voor vijf jaren werd gesloten en later nog verlengd.

Dewijl Hendrik hulp had gevonden bij verscheiden baronnen, welke zoowel zijne vazallen als die van den koning van Frankrijk waren, daar zij in Normandië en andere Fransche gewesten en te gelijk in Engeland leengoederen bezaten, vaardigde Lodewijk de Heilige, overeenkomstig het woord des bijbels: »Niemand kan twee heeren dienen," eene verordening uit, volgens welke niemand te gelijk in Frankrijk en Engeland leengoederen bezitten kon. Hij liet den belanghebbenden zelf de beslissing over, of zij alleen Engelsche, dan wel Fransche vazallen wilden zijn.

Lodewijks regeering was over het geheel, tot het jaar 1248 toe, vreedzaam en rustig, hoewel hij hier en daar tegen dezen en genen zijner vazallen te strijden had. Des konings hoogste doel was, orde en vrede in het land te bewaren en het recht te beschermen, de volkswelvaart te verhoogen en bovenal den bloei der kerk te bevorderen.

Zijne zegenrijke werkzaamheid werd afgebroken door een kruistocht, waartoe zijn vrome geloofsijver hem aandreef.

Het Christelijk rijk in Palestina had na het vertrek van Frederik II naar Europa weder zware slagen moeten verduren. De keizerlijke stadhouder had zich geen invloed weten te verwerven; de baronnen en geestelijke ridderorden gehoorzaamden hem niet, maar leefden onderling aanhoudend in veete en ondermijnden daardoor de kracht van het rijk, hetwelk den verderen duur van zijn bestaan alleen dankte aan de oneenigheden, die onder de Mohammedanen heerschten.

De sultans Kamel en Aschraf geraakten, nadat zij hun neef van zijn erfdeel beroofd en dat onder elkaar verdeeld hadden, spoedig weer met elkander in twist. Na Aschrafs dood maakte Kamel zich meester van de door dezen nagelaten provinciën.

In het jaar 1238 stierf Kamel. Zijn zoon en de overige leden van het geslacht der Ejubiden voerden onder elkander een woedenden strijd; eindelijk gelukte het in het jaar 1240 een jongeren zoon van Kamel, Malek el Saleh Nodschmeddin Ejub, zijn ouderen broeder van den troon te stooten en zich van de heerschappij over Egypte meester te maken, terwijl zijn oom Saleh Ismaël zich tot sultan van Damascus opwierp.

Saleh Ejub dankte zijne macht aan de Mammelukken, de lijfwacht, welke de Egyptische vorsten uit slaven vormden. Jaarlijks werden door de slavenhandelaars groote scharen opgekochte knapen naar Egypte gebracht. Hier

werden zij tot soldaten opgeleid, totdat zij krachtig genoeg waren om in de lijfwacht te worden opgenomen. Zij werden Mammelukken genaamd. Dewijl zij de kern van het leger uitmaakten, en de sultans zich dus op de kracht van hun arm verlaten moesten, om zich op den troon te handhaven, gevoelden zij spoedig hunne macht. De sultans moesten, wanneer hun leven en troon veilig zouden zijn, zorgen, dat zij de gunst hunner lijfwacht niet verbeurden.

Hoewel Saleh Ejub zich van deze gevaarlijke verdedigers ontsloeg, kon hij toch niet nalaten, eene nieuwe lijfwacht te vormen, welke evenals de vroegere, den vorst van zich afhankelijk maakte, dewijl deze hunne aanvoerders in alles naar de oogen moest zien.

De nieuwe Mammelukken behaalden door hunne dapperheid in de veelvuldige oorlogen, door Saleh gevoerd, schitterende voordeelen. In zijn strijd met sultan Ismaël van Damascus was Saleh zóó gelukkig, dat de eerste met de Christenen in Palestina een verbond sloot, ten einde zijn overmachtigen neef het hoofd te kunnen bieden. Saleh zocht en vond van zijn kant een anderen bondgenoot, die hem voor zijne vijanden dubbel geducht maakte. Korten tijd te voren was Chowaresmië door de Mongolen veroverd. De Turksche huurlingen des sultans van Chowaresmië, die nu algemeen onder den naam Chowaresmiërs bekend waren, hadden zich westwaarts gewend. Aan den Tigris en den Euphraat zwierven zij plunderend en roovend rond. Saleh nam hen in zijn dienst. Zij veroverden in de eerste plaats Tiberias; vervolgens drongen zij tot voor de muren van Jeruzalem door en ook de heilige stad viel in hunne handen. Zij werd op de vreeselijkste wijze geteisterd; de Christelijke inwoners werden grootendeels vermoord, het heilige graf werd verwoest.

Bij Gaza versloeg Saleh den 1^en^ October 1244 de Christelijke ridders en de met dezen verbonden Mohammedanen van Damascus; een groot aantal ridders, waaronder ook de grootmeesters der orden van de Tempelheeren en Johanniters, werd gevangen genomen; vele anderen sneuvelden, slechts met moeite was de patriarch van Jeruzalem, door enkele ridders vergezeld, in staat Ptolemaïs te bereiken.

De ondergang van het Christelijk rijk in Palestina, dat thans slechts uit enkele steden bestond, scheen onvermijdelijk, indien er geene hulp uit het Westen kwam opdagen.

De tijding van Jeruzalems val bereikte Europa. Lodewijk IX was in die dagen door eene ernstige ziekte aangetast, men vreesde voor zijn leven. Geheel Frankrijk was diep bedroefd, in alle kerken werd voor het herstel des konings gebeden, doch, naar het scheen, vruchteloos. Op zekeren dag viel de zieke in eene diepe bezwijming, men meende, dat hij den adem reeds uitgeblazen had, toen eensklaps zijn bewustzijn en spraakvermogen terugkeerden. Uit dankbaarheid jegens God besloot hij het kruis aan te nemen. Vruchteloos smeekten zijne moeder en zijne gemalin hem, ten minste te wachten, totdat hij geheel hersteld zou zijn: hij bleef bij zijn besluit. Den 25^en^ December 1244 nam hij het kruis aan en kort daarna was zijne gezondheid teruggekeerd.

Het voorbeeld des konings vond in Frankrijk slechts weinig navolging. De geestdrift voor de kruistochten was uitgeblusscht; met groote moeite liet een deel der Fransche geestelijke en wereldlijke heeren zich bewegen om het kruis aan te nemen. Lodewijk zag zich genoodzaakt om tot eene list de toevlucht te nemen.

Het was in die dagen de gewoonte, dat de koningen op het kerstfeest hunnen edelen, die den hofdienst verrichtten, een mantel ten geschenke gaven. Lodewijk liet op het kersfeest van 1245 een veel grooter aantal mantels vervaardigen dan anders het geval was. Hij noodigde alle ridders, die zich aan zijn hof bevonden, uit om met hem vóór het aanbreken van den dag de mis te hooren; na afloop dier plechtigheid schonk hij hun de mantels, welke zij omhingen. Eerst toen de dag aanbrak zagen zij tot hunne verrassing, dat op

de mantels het kruis gestikt was. Zij beschouwden het als onteerend, dat teeken daarvan te verwijderen; half lachend, half morrend schikten zij zich in het onvermijdelijke. Lodewijk zou gaarne zoo spoedig mogelijk den kruistocht hebben aangevangen; toch moest hij daarmede een geruimen tijd wachten, dewijl hij maatregelen moest nemen om gedurende zijne afwezigheid orde en rust in Frankrijk te handhaven en bovendien, dewijl de heftige twist tusschen Innocentius IV en keizer Frederik II, welke Lodewijk gaarne met elkander verzoend zou hebben, hem handen vol werks gaf.

Lodewijk kon de hartstochtelijke wijze, waarop de paus zich jegens zijn vijand gedroeg, niet goedkeuren; hij waagde eerst eene poging tot verzoening en plaatste zich, toen deze mislukte, op een geheel onzijdig standpunt. Jaren verliepen. Eerst nadat de koning de aangelegenheden van zijn rijk volkomen geregeld en zijne moeder tot regentes benoemd had, scheepte hij zich den 25en Augustus 1248 in; zijne gemalin Margaretha vergezelde hem. Na eene voorspoedige vaart landde hij op Cyprus, waar hij overwinterde; het volgende jaar zette hij op Genueesche en Venetiaansche schepen zijn tocht voort.

Hij wendde den steven naar Egypte, om hier de macht van Saleh in de hartader aan te tasten. Dewijl de sultan van Egypte ook Damascus onderworpen had, meende Lodewijk, dat hij door de verovering van eerstgenoemd land de macht zijns vijands het best zou kunnen fnuiken. Op Donderdag na Pinksteren van het jaar 1249 wierp de vloot der Christenen bij Damiate het anker uit. Na een bloedigen strijd gelukte het haar, de vijandelijke vloot tot wijken te dwingen en bijna zonder slag of stoot Damiate in te nemen.

Met eene schitterende zegepraal, met de verovering van eene belangrijke stad was de kruistocht begonnen; het vervolg beantwoordde echter niet aan dit gelukkig begin.

Lodewijk verzuimde partij te trekken van den schrik, welken hij den Muzelmannen ingeboezemd had, om zijne zegepraal te vervolgen. Dewijl de overstroomingen van den Nijl waren ingetreden, bleef hij werkeloos binnen Damiate, waar hij de aankomst van zijn broeder Alphonsus met nieuwe krijgsbenden wilde afwachten.

Gedurende het verblijf in Damiate verwilderde het leger der kruisvaarders, de ridderschap gaf zich aan de schandelijkste uitspattingen over en het was hoog tijd, toen de koning den 20en November, na de aankomst van Alphonsus, zijn marsch voortzette.

Hij wilde naar Caïro oprukken; met 20,000 ridders en 40,000 man voetvolk ving hij den tocht aan, terwijl de vloot langs den Nijl het leger volgde.

Onder onophoudelijke en heete gevechten trokken de Christenen voorwaarts. Zij hadden veel te lijden van de dappere Mammelukken, die hen nu van deze, dan van gene zijde aanvielen. Vooral werden de Christenen geteisterd door het Grieksche vuur, waarvan de Egyptenaren zich met veel behendigheid bedienden.

Wel verrichtten de ridders een tal van schitterende heldendaden, doch ook hunne dapperheid bleek vruchteloos, want met elken dag vermeerderden de bezwaren en werd de toestand van het leger hachelijker. De kruisvaarders, die in deze streken geheel onbekend waren, verwarden zich in een doolhof van kanalen en rivierarmen, die elke beweging hoogst moeilijk maakten. Ten gevolge van de ongunstige luchtgesteldheid braken er ziekten in het leger uit, die, door gebrek aan levensmiddelen en door een daaruit ontstaanden hongersnood gevoed, op vreeselijke wijze woedden.

Dat Lodewijk niet door veldheerstalent uitmuntte, bleek uit de omstandigheid, dat hij, zonder eenige maatregelen te nemen om zijn terugtocht te dekken, het leger zoover voerde, dat het eindelijk geheel van Damiate afgesneden was. Te laat beproefde hij terug te keeren; daar hij aan alle kanten door de Mohammedanen ingesloten was, moest hij, nadat de aangeknoopte onderhandelingen over een vredesverdrag afgesprongen waren, beproeven, zich met het zwaard in de vuist door den vijand heen te slaan. In een beslissend treffen

werden de Christenen in April 1250 zoo geheel verslagen, dat bijna hun geheele leger, en daaronder ook de koning en zijn broeder, den vijand in handen viel.

Kort te voren was de sultan Saleh Ejub gestorven en door zijn zoon Malek al Moaddhem Turauschah opgevolgd.

Vreeselijk was het lot der gevangenen. Turauschah liet duizenden hunner in den Nijl verdrinken of neersabelen, dewijl het hem onmogelijk was, zulk eene talrijke menigte van voedsel te voorzien. Alleen de koning en de aanzienlijke ridders werden met eenige onderscheiding behandeld, hoewel ook zij in boeien werden geslagen.

Turauschah, die, naar men zegt, oorspronkelijk van plan was, al de gevangenen ter dood te doen brengen, besloot eindelijk, vredesonderhandelingen aan te knoopen. Eerst eischte hij, dat de versterkte plaatsen en sloten der Syrische baronnen en der geestelijke ridderorden in Palestina hem zouden worden overgegeven, doch Lodewijk antwoordde hem, dat de sloten der baronnen leenen van het Duitsche keizerrijk waren, dat hij evenmin over de geestelijke ridderorden te beschikken had en dus die voorwaarde van de hand moest wijzen.

Nu dreigde Turauschah, dat hij de gevangenen zou laten pijnigen. Hij zond een leger naar Damiate, om zich door list of geweld van deze stad meester te maken, doch deze aanslag mislukte *). Lodewijk IX gedroeg zich te midden van het gevaar moedig en standvastig, hij verklaarde, dat de overwinnaar wel met hem naar zijn goeddunken kon handelen, maar dat hij hem nooit zijn plicht zou doen verzaken.

Thans betoonde Turauschah zich toegevender; hij eischte een onnoemlijk losgeld voor de gevangenen en dat stond Lodewijk zonder aarzelen toe, daar

*) Omtrent het lot van koningin Margaretha, die in Damiate was achtergebleven, deelt Wilken ons de volgende bijzonderheden mede:

»De in Damiate achtergebleven kruisvaarders waren tot dusver in groote bezorgdheid geweest, zoowel over het lot van koning Lodewijk en zijne ongelukkige tochtgenooten als over hunne eigen toekomst. Boven allen vierde koningin Margaretha, die elken dag hare bevalling verwachtte, aan hare droefheid en kommer over de gevangenschap van haar gemaal den vrijen teugel. Hare geprikkelde verbeeldingskracht folterde haar met afgrijselijke schrikbeelden; nauwelijks was zij ingeslapen of het scheen haar, dat het vertrek, waarin zij zich bevond, met Saracenen gevuld werd; dan riep zij met een angstige stem om hulp. Daarom liet zij een 80jarigen ridder voor haar bed zitten, die hare hand vasthield, en zoo dikwijls zij schreeuwend wakker werd, zeide: »Wees bedaard, genadige vrouw! Ik ben hier." Toen zij gevoelde, dat het tijdstip van hare bevalling naderde, verwijderde zij alle aanwezigen uit haar vertrek, stond van hare legerstede op, knielde voor den ouden ridder neer en smeekte hem om eene gunst. Toen de ridder haar onder eede de inwilliging van haar verzoek toegezegd had, sprak de koningin: »Ik eisch van u, op grond der trouw, welke gij mij gezworen hebt, dat gij, ingeval de Saracenen deze stad mochten veroveren, mij dooden zult, voordat zij in hunne handen valt." De ridder antwoordde: »Wees er zeker van, dat ik dit zonder aarzelen doen zal; ik had reeds sinds lang besloten, u te dooden, voordat wij gevangen werden genomen." Op den derden dag, nadat de koningin het treurig bericht der gevangenneming van haar gemaal ontvangen had, bracht zij een zoon ter wereld, die wegens de treurige omstandigheden, waaronder hij het levenslicht aanschouwde, den bijnaam Tristan ontving. Zelfs in dezen hachelijken toestand gaf Margaretha blijken van kalmte en vastberadenheid. Toen men haar op den dag harer bevalling meldde, dat de Pisanen, Genueezen en andere Italianen, die een aanzienlijk deel der bezetting van Damiate uitmaakten, van plan waren heimelijk te vluchten, ontbood zij hen den volgenden dag voor haar bed, zoodat het geheele vertrek vol was. Zij sprak tot hen: »Edele heeren! verlaat om Gods wil deze stad niet. Indien zij verloren ging, was het met den koning en met allen, die mêt hem gevangen zijn, gedaan. En wanneer dit u niet bewegen kan, om uw opzet te laten varen, doet het dan uit medelijden met de ongelukkige, die hier ligt en wacht ten minste zoolang, totdat God mij mijne krachten zal hebben teruggeschonken." Toen zij hierop antwoordden, dat zij wegens gebrek aan levensmiddelen niet in de stad konden blijven, beloofde zij den krijgslieden, dat zij levensmiddelen voor hen koopen en hen voortaan op des konings kosten onderhouden zou. Zij hield woord; toen genoemde lieden zich bereid verklaarden om te blijven, kocht zij, volgens Joinville's verzekering, levensmiddelen voor meer dan 300,000 livres."

hij het beneden zijne waardigheid achtte, over eene som gelds te loven en te bieden.

Een tienjarige wapenstilstand werd gesloten, waarbij bepaald werd, dat de Christenen in Syrië alles behouden zouden wat zij daar bij Lodewijks aankomst bezaten, en dat de gevangenen wederzijds in vrijheid zouden gesteld worden.

Reeds waren de onderhandelingen afgeloopen, reeds meende de koning, dat zijn leven gered was, toen in Egypte eensklaps een oproer uitbrak, dat alles opnieuw op losse schroeven stelde.

Turauschah had de Mammelukken op hoogmoedige wijze behandeld; hoewel zij zeer veel tot de overwinning hadden bijgedragen, was hun door den sultan toch niet de belooning toegestaan, die zij meenden met recht te kunnen vorderen. Ook bij de vredesonderhandelingen had men hun gevoelen niet ingewonnen. Zij achtten zich hierdoor beleedigd en hunne emirs teruggezet. Uit wraak hierover vermoordden zij den sultan, onder aanvoering van den woesten Bibars.

Met Turauschah eindigde in Egypte de dynastie der Ejubiden; die der Mammelukken beklom den troon.

Reeds waanden de Franschen hun einde nabij, toen tot hunne groote blijdschap de emirs het vredesverdrag bekrachtigden. Lodewijk IX mocht naar Damiate terugkeeren en nadat hij de helft van het losgeld betaald had, scheepte hij zich naar Ptolemaïs in, van waar hij de andere helft aan de emirs zond, om ook de overige gevangenen te bevrijden.

De Mammelukken hielden zich echter niet aan de vredesvoorwaarden; een groot deel der gevangenen werd vermoord; anderen werden als slaven verkocht of tot afzwering van hun geloof genoodzaakt.

Dewijl het verdrag door de Mammelukken geschonden was, achtte ook Lodewijk zich daaraan niet langer gebonden. Nog bijna vier jaren bleef hij in Palestina, met het plan het Christelijk koninkrijk Jeruzalem te herstellen, daar de tijdsomstandigheden zulk eene onderneming schenen te begunstigen.

De Saracenen te Damascus hadden het recht der Mammelukken op den troon van Egypte niet erkend. Malek el Nasr, de Ejubidische vorst van Aleppo, een achterkleinzoon van Saladijn, was door hen tot sultan van Damascus verkozen; met hem sloot Lodewijk IX een verbond tegen de Mammelukken, zelfs met den Oude van den Berg, het opperhoofd der Assassynen, verbond hij zich. Doch reeds na korten tijd ging het onnatuurlijk bondgenoodschap te niet; de Egyptenaars te Damascus sloten in het jaar 1253 vrede en Lodewijk was niet in staat iets tegen hen uit te richten, dewijl zijne macht, na al de geleden verliezen, zeer verzwakt was. Slechts vier belangrijke steden, Ptolemaïs, Sidon, Cesarea en Joppe bevonden zich nog in de handen der Christenen; deze in goeden staat van tegenweer te brengen, was alles, waartoe de koning bij machte was.

Den 1^{en} December 1252 was in Frankrijk de koningin Blanca overleden en Lodewijk zag zich dus genoodzaakt naar zijn rijk terug te keeren.

Niet alleen zijne ridders, ook de patriarch van Jeruzalem verklaarde, dat het zijn plicht was zijn leven voor zijn volk te sparen. Eindelijk zwichtte Lodewijk voor den drang der omstandigheden. Den 26^{en} Juni 1254 landde hij in de haven van Hières. De ongelukkige kruistocht was geëindigd. Wederom waren duizenden menschenlevens zonder eenig nut opgeofferd.

EEN EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

Frankrijk. Opstand der pastorals. Terugkomst van Lodewijk IX. Vrede te Abbeville. Nieuwe toerustingen voor een kruistocht. De kruistocht tegen Tunis. Dood van Lodewijk den Heiligen. Zijne regeering. Nationale eenheid van Frankrijk. Vermeerdering van de koninklijke macht. Het parlement. Verandering in de rechtspleging. Orde in het bestuur. Des konings zachtmoedigheid en rechtvaardigheid. Zijne bekrompen vroomheid. De pragmatieke sanctie. Begunstiging van de steden. Opkomst van Parijs. De wetenschap.

De koningin Blanca had gedurende de afwezigheid van haar zoon de teugels van het bewind met manlijke kracht gevoerd en in alle bezittingen der kroon eene zeer gewenschte orde en rust weten te bewaren, die alleen in het jaar 1251 gedurende korten tijd door een eigenaardigen volksopstand verstoord werden.

Op Paschen van dat jaar trad in het noorden van Frankrijk een profeet op, die het volk verkondigde, dat de maagd Maria hem zond, om alle herders van schapen en andere dieren te verzamelen. God had, zoo verzekerde hij, de laaggeborenen bestemd om het Heilige land van de ongeloovigen te bevrijden: den trotschen ridders zou die gezegende onderneming nooit gelukken.

Vele herders en andere lieden uit het volk gaven gehoor aan de roepstem van den rondtrekkenden profeet; zijn aanhang groeide eindelijk tot een troep van 10,000 man aan; zij werden door het volk de pastorals genoemd.

Hadden de priesters aanvankelijk om de geheele zaak gelachen, thans ondersteunden zij de pogingen der pastorals, in de hoop, dat zij koning Lodewijk een aanzienlijk corps hulptroepen zouden kunnen toezenden. Ook de koningin begunstigde de nieuwe kruisvaarders.

Doch spoedig namen de zaken een anderen keer; gewapend gespuis van allerlei soort, ontslagen dieven, weggeloopen moordenaars en roovers sloten zich bij de pastorals aan, meer dan ééne daad van roof en geweld legde weldra van de afkomst der zoogenaamde heilige schaar een zeer ongunstig getuigenis af.

Ook de kerk onttrok spoedig haar steun aan de onderneming, want vele aanvoerders der pastorals predikten tegen de geestelijkheid, zij droegen eene leer voor, welke veel overeenkomst had met die der Albigenzen, en vonden bij het volk grooten bijval. Op verscheidene plaatsen werden de priesters door de pastorals mishandeld, te Orleans brachten dezen zelfs 25 geestelijken om.

Eindelijk moest de koningin wel tot strenge maatregelen de toevlucht nemen; nadat de prelaten den banvloek over deze kruisvaarders hadden uitgesproken, werden zij door de koninklijke troepen aangetast en gedeeltelijk verstrooid, gedeeltelijk neergehouwen; slechts een deel hunner volhardde bij het eenmaal opgevatte plan en trok naar Palestina.

Na den dood van Blanca (1 Dec. 1252) stak wel hier en daar een oproerige edele het hoofd op, doch de terugkomst des konings herstelde spoedig den vrede.

Met rusteloozen ijver wijdde Lodewijk zich sedert dien tijd aan de regeeringszaken; onvermoeid was hij werkzaam om het recht te handhaven, door goede wetten de veiligheid zijner onderdanen te verzekeren, den bloei van landbouw,

handel en nijverheid te bevorderen, de wetenschap te beschermen en door spaarzaamheid de ontzaglijke sommen, welke de kruistocht verslonden had, te herwinnen, zonder de belastingen te verhoogen. Het zwaard trok hij alleen, wanneer het dringend noodzakelijk was; en slechts zelden was dit het geval, want de hooggeklommen macht des konings boezemde zelfs den vermetelsten kroonvazallen ontzag in, zij durfden zich voortaan niet meer tegen hun vorst verzetten. Op Lodewijks krachtige en heilzame werkzaamheid als regent komen wij later terug.

Zijn land voortdurend in de zegeningen des vredes te doen deelen was Lodewijks vurigste wensch. Met dit doel sloot hij den 11en Mei 1258 een verdrag met Jakobus I van Aragonië, waardoor meer dan een betwistbaar rechtspunt op vreedzame wijze beslecht werd. Ook met koning Hendrik III van Engeland wilde hij een vast verdrag sluiten, in plaats van den tot dusver telkens verlengden wapenstilstand, die ook thans weer spoedig geëindigd zou zijn.

Hendrik III had meer dan eens van den Franschen vorst de teruggave geëischt van de gewesten, die zijn vader wederrechtelijk ontnomen waren. Lodewijk zelf verkeerde in twijfel omtrent de vraag, of de Engelsch-Fransche bezittingen wel op wettige wijze aan Jan zonder Land ontroofd en aan de Fransche kroon gehecht waren, en zijn geweten verbood hem, onrechtvaardig verkregen goed te behouden. Hoewel zijne raadslieden hem aanspoorden om geene stad, ja geen enkel dorp den Engelschen af te staan, zoolang hij in staat was het te verdedigen, kwam toch in 1259 te Abbeville een vredesverdrag tusschen Lodewijk IX en Hendrik III tot stand, waarbij de eerste zich aanzienlijke offers getroostte.

Hendrik III deed voor zich en zijne nakomelingen afstand van Normandië en van de graafschappen Anjou, Touraine, Poitou en Maine. Lodewijk daarentegen stond Limousin, Perigord, Quercy, Agenois benevens dat gedeelte van Saintogne, dat tusschen de Charente en Guyenne gelegen was, aan den koning van Engeland af, die zich verbond om als hertog van Guyenne den Franschen koning te huldigen. Dit verdrag knoopte tusschen de beide vorsten een hechten vriendschapsband.

Geheel in strijd met de gewoonte dier tijden en met het streven van bijna alle vorsten had Lodewijk niet geaarzeld, een deel van zijn grondgebied en van zijne macht ten offer te brengen, ten einde een duurzamen vrede te bewerken. Hij bleef aan zijne beginselen getrouw, ook toen de paus hem aanspoorde het Siciliaansche rijk voor zich zelf of voor een zijner zonen in bezit te nemen. Hij verklaarde, dat hij het als iets schandelijks beschouwde, zich van anderer bezittingen meester te maken. Daarom weigerde hij ook zijn broeder Karel van Anjou alle ondersteuning, toen deze, in weerwil van zijn raad, niet aarzelde het Siciliaansche rijk van den paus aan te nemen.

Lodewijks belangeloosheid verhoogde de achting en het vertrouwen, welke zijn karakter een ieder inboezemde; zelfs de Engelsche baronnen moesten zijne rechtvaardigheid erkennen.

Toen zij in het jaar 1263 met hun vorst in twist waren geraakt, riepen zij gemeenschappelijk met Hendrik III den Franschen koning als scheidsrechter in. Toch wilden zij zich aan zijne uitspraak niet onderwerpen, maar zetten zij ook daarna den strijd voort. Lodewijk zou nu eene schoone gelegenheid gehad hebben om zich met het zwaard in de vuist in de binnenlandsche aangelegenheden van Engeland te mengen. Doch hij achtte dit beneden zich en verdroeg liever den smaad, welke, naar het oordeel zijner raadslieden, in het verzet der baronnen tegen zijne beslissing gelegen was.

Na Lodewijks terugkomst uit Palestina, koesterde hij in stilte een wensch, die met ieder jaar vuriger werd, om namelijk een tweeden kruistocht te ondernemen. Hij meende, dat hij op zijn eersten tocht zijne gelofte niet vervuld had, dewijl die onderneming meer smaad en ellende aan Frankrijk dan der kerk voordeel had aangebracht.

Toen nu telkens nieuwe tijdingen omtrent den treurigen toestand der Christenen in Azië zijn oor bereikten, besloot hij, het lang gekoesterde plan eindelijk ten uitvoer te brengen. Hij wendde zich tot paus Clemens IV, om diens raad in te winnen. De paus ried hem die onderneming af, dewijl de gezondheid des konings zeer geleden had; eerst op Lodewijks dringend aanhouden verleende de kerkvorst zijne toestemming.

In het voorjaar van 1267 riep de Fransche koning de prelaten, baronnen en ridders zijns rijks op eene vergadering te Parijs bijeen; hij spoorde hen aan het kruis aan te nemen en zoowel zijne taal als de welsprekendheid van den pauselijken legaat haalde velen hiertoe over.

Lodewijks drie oudste zonen, vele aanzienlijke edelen en bovendien Eduard, de zoon van koning Hendrik van Engeland, en Karel van Anjou verbonden zich tot deelneming aan den voorgenomen tocht. Het duurde echter nog drie jaren, eer alle voorbereidende maatregelen waren genomen.

Aan twee mannen van beproefde trouw, den abt Mattheus van St. Denis en den ridder Simon van Nesle, droeg Lodewijk de regeering gedurende zijne afwezigheid op. In Maart 1270 ontving hij te St. Denis de oriflamme, den pelgrimstasch en den staf, vervolgens begaf hij zich naar Aigues-Mortes, de verzamelplaats van het leger, waar hij zich den 1en Juli inscheepte.

De eerste verzamelplaats der vloot was de haven van Cagliari; hier hield de koning met zijne baronnen raad omtrent de voortzetting van den tocht. Men besloot, het eerst naar Tunis te zeilen. Het gerucht had zich namelijk verbreid, dat de vorst van Tunis tot het Christendom wilde overgaan; hij was, zoo verhaalde men, zoodra hij door een talrijk kruisleger tegen zijne tegenwoordige geloofsgenoten beveiligd zou zijn, en ingeval Lodewijk het wenschte, bereid het Christendom aan te nemen en de katholieke kerk te herstellen in die gewesten, waar eens de heilige Augustinus gepredikt had.

Zulk een uitzicht moest den van geloofsijver blakenden koning wel met kracht naar Tunis lokken; de tocht derwaarts beloofde ook buitendien, zelfs wanneer het niet gelukte den vorst van Tunis te bekeeren, groote voordeelen; in het laatste geval, verklaarden 's konings raadslieden, zou het land der Muzelmannen in Afrika met zijne onnoemlijke schatten eene gemakkelijke prooi zijn; de verkregen schatten zou men dan kunnen besteden om het heilige land krachtig te ondersteunen.

Men zegt, dat Karel van Anjou 's konings raadslieden had omgekocht, ten einde hen voor den tocht naar Tunis gunstig te stemmen. Dezen vorst was er namelijk veel aan gelegen, dat de Muzelmannen in Tunis de macht der Christenen eens gevoelden, dewijl hun vorst voor de veiligheid zijner koopvaarders in de wateren van Sicilië vroeger eene schatting betaald, doch deze in den laatsten tijd geweigerd had.

Den 17en Juli wierp de vloot in de golf van Tunis het anker uit; reeds den volgenden dag landden de troepen, zonder eenigen tegenstand te ondervinden. Zonder slag of stoot hadden zij de stad Tunis kunnen innemen, doch Lodewijk besloot, eerst de aankomst van zijn broeder Karel van Anjou af te wachten, die nog achtergebleven was, doch zeker eerstdaags op het oorlogstooneel zou verschijnen.

Dit dralen bezielde de Tunesiërs met nieuwen moed; zij verzamelden hunne krijgsbenden; hunne lichte ruiters zwierven onophoudelijk in kleine benden rondom het Christelijk leger, dat zij nu hier, dan daar aanvielen, zonder zich ooit aan een geregeld gevecht te wagen.

De gloeiende hitte der maand Augustus deed in de Christelijke legerplaats hevige ziekten ontstaan; de onbegraven lijken der gestorvenen verpestten de lucht, met elken dag werd de sterfte grooter. Zelfs de aanzienlijkste aanvoerders werden door de besmetting aangetast. De pauselijke legaat en een zoon van Lodewijk stierven. De koning zelf werd ziek; weldra voelde hij den dood naderen.

Nu riep hij zijn oudsten zoon Philippus aan zijn bed en gaf hem een geschrift over, hetwelk hij met eigen hand opgesteld had en dat in zekeren zin zijn uitersten wil behelsde. Nadat hij zijn zoon ernstig vermaand had om zich naar den inhoud van dat geschrift te gedragen, ontving hij het heilige avondmaal. Zijne laatste oogenblikken bracht hij met bidden, met het zingen van heilige liederen en met het aanroepen van de heiligen door.

Op een met asch bestrooid bed, de armen kruiselings over de borst gevouwen en de oogen ten hemel geslagen, stierf Lodewijk de Heilige den 25^{en} Augustus 1270, in zijn sterven onwrikbaar getrouw aan de beginselen, waardoor hij zich gedurende zijn gansche leven had laten besturen.

Lodewijks regeering had op de ontwikkeling van Frankrijk den krachtigsten en — wij mogen er bijvoegen, — den heilzaamsten invloed uitgeoefend. De vredelievende koning had voltooid wat Philippus II Augustus begonnen had: de koninklijke macht was zoo hoog gestegen, dat zij voortaan in elken strijd met de overmoedige kroonvazallen van de overwinning zeker was.

Vóór de dagen van Philippus Augustus was Frankrijk niet minder door binnenlandsche twisten geteisterd geweest dan het Duitsche rijk, ja, de verschillende deelen van het rijk waren bijna door nog dieper kloven van elkander gescheiden dan de Duitsche gewesten. De zuidelijke provinciën bezaten eene staatsregeling, welke van die der noordelijke hemelsbreed verschilde, zij gehoorzaamden den Franschen koning volstrekt niet; hunne bevolking was van die van noordelijk Frankrijk door taal, beschaving en wetten gescheiden. Evenzoo was het westelijk deel van 't land, dat onder de heerschappij van den Engelschen koning stond, geheel vreemd aan de oostelijke gewesten. Zelfs in het eigenlijke Frankrijk bestond er nog geene eenheid, alleen de huldiging van een machtigen opperleenheer was de losse band, die de provinciën met elkaar verbond. Philippus Augustus was de man geweest, die den grond gelegd had tot de staatkundige eenheid van zijn rijk en Lodewijk IX had — gelijk we zeiden — ijverig op dien grondslag voortgebouwd. Wel had hij bij zijn sterven dat doel nog niet volkomen bereikt, maar hij had de Fransche gewesten veel nauwer dan vroeger aan elkaar verbonden. Alles deed verwachten, dat het vervolg aan het begin beantwoorden zou.

De koning was niet langer een heerscher in naam, wiens macht beneden die zijner kroonvazallen stond; hij was door zijne persoonlijke bezittingen de machtigste vorst des lands en hierdoor was het hem mogelijk zulke veranderingen in het leenwezen in te voeren, dat de macht der kroonvazallen gefnuikt werd.

Reeds Philippus Augustus had door het oprichten van het gerechtshof der pairs, waaraan ieder edele onderworpen was, voor geweld en willekeur recht en billijkheid in de plaats gesteld. Lodewijk IX ging op dien weg met goed gevolg verder. Het gerechtshof des konings, dat voortaan parlement genoemd werd, won met elken dag aan invloed en beteekenis. Wel hadden de ongeschreven wetten van het leenstelsel reeds van oudsher elken vazal, wien zijn onmiddellijke leenheer recht weigerde, of die zich door een onrechtvaardig vonnis in zijne belangen benadeeld achtte, het recht verleend om zich op den opperleenheer te beroepen, maar van dat recht was slechts zelden gebruik gemaakt, zoolang de macht des konings niet groot genoeg was om de vazallen, die bij hem recht zochten, tegen hunne onmiddellijke leenheeren te beschermen en de door den koning of zijn gerechtshof gewezen vonnissen ook ten uitvoer te leggen.

Sinds de koning echter over het grootste deel van Frankrijk heerschte en zijne onkreukbare rechtvaardigheid eene onpartijdige uitspraak waarborgde, was het aantal van hen, die zich op den koning beriepen, sterk vermeerderd. De geheele rechtspleging nam hierdoor een ander karakter aan. Ook het verbieden van het gerechtelijk tweegevecht, als middel van bewijs in een rechtsgeding, werkte daartoe krachtig mede.

Hadden de gerechtshoven vroeger bij de beslechting van moeielijke en

ingewikkelde geschilpunten eenvoudig het gerechtelijk tweegevecht als middel van bewijs toegelaten, thans moesten zij nauwkeurig onderzoek instellen, oorkonden raadplegen, getuigen verhooren en hunne verklaringen met elkander vergelijken. Hiertoe hadden zij eene wetskennis van noode, welke ver boven het bereik der onwetende leenheeren lag. Zij zagen zich dus genoodzaakt het onderzoek aan de eigenlijke rechtsgeleerden op te dragen; en dit had dan ook in het gerechtshof der pairs, het parlement, plaats.

Terwijl tot dusver alleen de eigenlijke pairs en de hofbeambten het parlement hadden uitgemaakt, moesten daarin thans ook bekwame rechtsgeleerden worden opgenomen. In het eerst hadden dezen slechts eene raadgevende stem en waren zij alleen met de leiding van het onderzoek belast, doch weldra werd hun ook eene beslissende stem toegekend. Zoo werden zij met rechterlijke macht bekleed, die na korten tijd tot eene wetgevende macht werd uitgebreid. Sinds het midden der 13e eeuw begon men de besluiten van het parlement op te teekenen en daaraan wettig gezag toe te kennen. De werkzaamheid der gerechtshoven zou eigenlijk eene verzameling van alle uitgevaardigde wetten noodig gemaakt hebben, doch hiertoe was de tijd nog niet rijp; de zoogenaamde Etablissements de St. Louis, die nu en dan als eene dergelijke verzameling van wetten beschouwd worden, bevatten niets anders dan de gewoonten en gebruiken, welke in sommige gewesten kracht van wet hadden gekregen; zij zijn waarschijnlijk afkomstig van een koninklijk beambte of rechtsgeleerde en hadden ten doel, deze bepalingen overeen te brengen met het Romeinsche recht.

Evenals Lodewijk het rechtswezen op eene betere leest trachtte te schoeien, poogde hij ook rechtvaardigheid en orde in het bestuur te doen heerschen. In de eerste plaats liet hij elken beambte bij de aanvaarding van zijne betrekking onder eede beloven, dat' hij een ieder zonder aanzien des persoons recht zou laten wedervaren, dat hij de rechten des konings handhaven, van niemand een geschenk, behalve spijs en drank, aannemen zou en dan nog alleen ter waarde van hoogstens 10 Parijzer sous in de week. Zelfs moesten zij er voor zorgen, dat hunne bloedverwanten en huisgenooten geene geschenken ontvingen.

Om een wakend oog over de werkzaamheid zijner ambtenaren te houden, riep Lodewijk IX eene verouderde instelling van Karel den Grooten weer in het leven. Hij zond namelijk naar de verschillende gewesten gevolmachtigden, monniken of ridders, die, evenals Karels zendboden, onrechtvaardige beambten moesten afzetten en de verdrukten in bescherming nemen.

De koning zelf was toegankelijk voor een ieder, die eene klacht of een verzoek had in te brengen. Vaak begaf hij zich des zomers naar het bosch van Vincennes; hier zette hij zich aan den voet van een eik neder en verleende hij gehoor aan een ieder, die hem spreken wilde. Hij hoorde met de meeste oplettendheid de klachten der twistende partijen aan. Zijne rechterlijke uitspraken werden om hare scherpzinnigheid en rechtvaardigheid door het volk bewonderd. Ook in den tuin van Parijs verscheen hij meermalen in eene eenvoudige kleeding, om over de bezwaren en klachten zijner onderdanen uitspraak te doen.

Steeds was Lodewijk zachtmoedig en te gelijk rechtvaardig, alleen waar zijne bekrompen vroomheid in het spel kwam, kon hij meer dan streng, ja, zelfs wreed zijn. Zoo vaardigde hij na zijne terugkomst uit het Heilige land eene verordening uit, volgens welke het uiten van godslasterlijke taal met een brandmerk op de lippen gestraft werd. Hij gaf zoowel in de laatste, als in de vroegere jaren zijner regeering steeds zijne toestemming tot de gestrengste vervolging van de ketters en tot berooving van de Joden; hij liet zelfs de Christelijke kooplieden, die zich met geldhandel bezig hielden, uit het land verbannen, dewijl hij den woeker voor eene zaak hield, die door de Heilige Schrift verboden was.

Hoewel de blinde geloofsijver des konings hem meer dan eens tot daden

verleidde, die wij op ons standpunt van ontwikkeling niet kunnen goedkeuren, toch maakte deze hem nooit tot een slaafsch dienaar der kerk. Onder de regeering van dezen vromen katholieken koning werd in Frankrijk, terwijl de pauselijke macht op haar toppunt stond, het recht der Fransche kerk tegenover de aanmatiging der pausen krachtig gehandhaafd. Lodewijk vaardigde zelfs in Mei 1266 de beroemde pragmatieke sanctie uit, eene koninklijke verordening, waarbij de Fransche prelaten en patronen tegen alle inbreuk op hunne rechten beveiligd werden. Buitendien verbood de koning in dit stuk, dat de paus in de Fransche kerk zonder toestemming des konings gelden zou inzamelen.

De regeering van Lodewijk IX was voor Frankrijk hoogst gezegend. Ten gevolge van den langdurigen vrede, van het strenge verbod van alle bijzondere veeten, van de krachtige vervolging van alle adellijke en niet-adellijke straatroovers en van eene onpartijdige rechtspleging, heerschten alom in het rijk orde en veiligheid. Landbouw en nijverheid, handel en wetenschap bereikten in korten tijd een hoogen trap van bloei.

De steden ontwikkelden zich door de haar verleende communale vrijheden; de koning zag met zijn scherpen staatkundigen blik zeer goed in, welk een krachtigen steun hij zich in haar tegenover den steeds tot opstand geneigden adel geschonken zag. Nog op zijn sterfbed schreef hij onder zijne vermaningen aan zijn zoon en opvolger:

»Geef zorgvuldig acht, of uwe vazallen en onderdanen vreedzaam en rechtvaardig onder uw bewind leven, vooral in de goede steden. Laat dezen de vrijheden behouden, welke uwe voorvaderen haar geschonken hebben, en blijf haar uwe gunst en liefde schenken. Want wegens den rijkdom en de macht uwer goede steden zullen uwe vijanden en tegenstanders, namelijk uwe baronnen, zich ontzien tegen u op te staan en u aan te vallen."

Parijs werd onder Lodewijk IX eene hoogst belangrijke stad. Reeds Philippus Augustus had voor zijne residentie veel gedaan. In het jaar 1183 waren tot verfraaiing der stad en tot bevordering van den handel op de markten twee groote gebouwen, hallen genaamd, opgericht, waar de kooplieden ook bij regenachtig weder hunne waren konden uitstallen. Zij behoefden, en dit was in dien tijd eene zaak van groot gewicht, zelfs gedurende den nacht niet te vreezen, dat zij beroofd zouden worden, dewijl deze gebouwen met muren omringd waren. Drie jaren later bracht dezelfde koning een nog grooter en zeer kostbaar werk tot stand. Toen hij op zekeren tijd aan het venster van zijn paleis stond, drong hem een ondragelijke stank in den neus; een wagen, die door de straten reed, woelde het slijk om en veroorzaakte dien onaangenamen reuk. De koning, die nooit aarzelde iets goeds tot stand te brengen, ook al bezat hij daartoe niet het recht, gaf oogenblikkelijk bevel, dat de burgers de straten der geheele stad met steenen moesten plaveien en zijn machtwoord werd opgevolgd. Ook met nieuwe muren omringde hij Parijs (1211) in een wijden kring, zoodat vele akkers en wijnbergen daar binnen kwamen te liggen en aan de uitbreiding der stad vrij spel gelaten was.

Was ten gevolge van dit alles Parijs sterk in bloei toegenomen, onder Lodewijk IX groeiden de macht en rijkdom der stad nog meer aan. Handel en nijverheid bereikten zulk een trap van bloei, dat de koning, zonder de belastingen te verhoogen, meer dan het dubbele der vroegere inkomsten van de burgers trok.

Dezelfde vlucht als handel en nijverheid nam ook de beoefening der wetenschap. Terwijl vroeger het zuiden van Frankrijk het noordelijk deel des lands in de beoefening van kunst en wetenschap verre overtroffen had, vonden deze, uit het door de priesters tot geestelijke slavernij gedoemde Zuiden verdreven, thans eene schuilplaats in het Noorden.

De zangers van het Zuiden verstomden, die van het Noorden verhieven thans hunne stem. Ook de volksletterkunde begon zich te ontwikkelen.

Niet alleen de geestelijken schreven voortaan in de Latijnsche taal, ook beschaafde mannen uit den stand der wereldlijke heeren vatten de pen op, om in hun eigen taal de gebeurtenissen te beschrijven waarvan zij ooggetuigen waren geweest. Godfried van Villehardouin schreef eene geschiedenis van dien kruistocht, welke de stichting van het Latijnsche keizerrijk ten gevolge had. Jan van Joinville beschreef het leven en de heilige daden van Lodewijk IX.

De koning bevorderde, vooral na zijn eersten kruistocht, de beoefening van de wetenschap uit al zijne macht. Gedurende zijn verblijf in het Oosten had hij gehoord, dat de Saraceensche sultans vele boeken lieten opsporen, afschrijven en in hunne paleizen bewaren. Hierdoor voelde hij zich genoopt om in de eerste plaats de werken van den heiligen Augustinus en van andere kerkleeraars te laten afschrijven, om die in zijn paleis te Parijs te verzamelen. Ook vele werken van ongewijde schrijvers werden verzameld, en dewijl de bibliotheek ook voor geleerden uit andere landen open stond, vormde zij de eerste openbare bibliotheek te Parijs. Na den dood des konings werd zij intusschen verstrooid, dewijl Lodewijk de boeken aan verschillende kloosters vermaakte.

TWEE EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

De kruisvaarders voor Tunis. Ziekten. Einde van den kruistocht. Veroveringstocht der Mongolen in Azië. De vier khanaten. Overwinning der Egyptische Mammelukken op de Mongolen. De dappere sultan Bibars. Kruistocht van prins Eduard van Engeland. Twisten om den troon in het koninkrijk Jeruzalem. Ondergang van het koninkrijk Jeruzalem.

De dood van koning Lodewijk den Heiligen bracht in de legerplaats der kruisvaarders op de Afrikaansche kust eene diepe verslagenheid teweeg. Lodewijks oudste zoon, Philippus, die den bijnaam de Stoute droeg, was insgelijks door de heerschende ziekte aangetast, toen hij tot koning van Frankrijk uitgeroepen werd. Zijne jeugd en onervarenheid vervulden de kruisvaarders met de vrees, dat hij tegen de moeilijke taak om het leger aan te voeren niet opgewassen zou zijn. Doch bijna onmiddellijk na des konings dood kwam Karel van Anjou van Sicilië met zijne vloot voor Tunis aan en thans grepen de kruisvaarders nieuwen moed. Hun toestand verergerde evenwel, in weerwil van de ontvangen versterking, met elken dag; dagelijks stierven er zoo velen, dat men de dooden niet meer begraven kon; de lucht werd door de uitwaseming der lijken nog meer verpest. De kruisvaarders streden in weerwil van al deze jammeren met groote dapperheid en versloegen de Saracenen zelfs in twee gevechten. Toch was het hun onmogelijk duurzame voordeelen te behalen. De Christelijke vorsten leenden daarom bereidwillig het oor aan de vredesvoorslagen, hun door den koning van Tunis gedaan, daar deze hun veroorloofden, met eere een einde aan den strijd te maken. Zij ontvingen eene aanzienlijke som gelds en keerden hierop naar Europa terug, nadat de baronnen zich verbonden hadden om binnen drie jaren den kruistocht in Palestina voort te zetten.

Slechts eene schaar Friezen trok terstond naar het heilige land en ook prins Eduard van Engeland, die eerst na het sluiten van den vrede in de legerplaats voor Tunis was aangekomen, ging in de lente van 1271 naar Palestina onder zeil. Den 9^{en} Mei van dat jaar wierp hij voor Ptolemaïs het anker uit, tot groote blijdschap der Christenen, die door de Saracenen zeer in het nauw gebracht werden.

Wij moeten, om den geheelen ondergang van het Christelijk rijk in Azië goed te begrijpen, thans terugkeeren tot de Mongolen, die wij op hunne veroveringstochten verlaten hebben.

Onder de nakomelingen van Tschingiskhan waren na den dood van den tweeden groot-khan Oktai twisten om den troon ontstaan, waardoor de Mongolen echter in hunne veroveringstochten niet gestuit werden. Een deel van westelijk Azië, zooals het rijk Iconium, viel in de handen der woeste veroveraars, die ook naar het Oosten, naar China, hunne zegevierende wapenen overbrachten.

In het jaar 1253 rukten twee legers onder de broeders van den groot-khan Mangu het eene tegen Perzië en het rijk der khalifen van Bagdad, het andere tegen China op.

Het eerste leger, onder bevel van Hulagu, maakte een eind aan de heerschappij van den Oude van den Berg. In het jaar 1256 werden de Assassijnen gedwongen de poorten hunner roofsloten te openen. Hulagu vervolgde de geheele sekte met een woedenden haat, de Oude van den Berg werd met al zijne aanhangers vermoord, zelfs het nog ongeboren wicht werd met de moeder ter dood gebracht. Zoo werden de Perzische Assassijnen geheel uitgeroeid; alleen in Syrië hield de sekte zich nog staande.

Hulagu was oorspronkelijk van plan, door Klein-Azië naar Constantinopel te trekken, doch hij liet dit voornemen varen en rukte tegen Bagdad op. Mostansem, de laatste der Abassidische khalifen, bezat weder, evenals zijne voorgangers, eenige wereldlijke macht. Veel beteekende die macht echter niet; in de onmetelijke residentiestad Bagdad woedden twee partijen onophoudelijk tegen elkaar, dewijl een groot deel der inwoners de leerstellingen der Schiiten toegedaan was en deze dikwijls in bloedige gevechten tegen de Sunniten verdedigde.

De Mongolen drongen zegevierend tot voor de muren van Bagdad door. Hulagu was niet in staat de uitgestrekte stad geheel in te sluiten; het zou hem zeker niet gelukt zijn, haar te veroveren, dewijl de bevolking talrijk genoeg was om den Mongolen met goed gevolg het hoofd te bieden, indien niet verraad hem te hulp gekomen was.

De eerste vizier van Mostansem, een Schiit, die met de Mongolen in betrekking stond, haalde den khalif over om in persoon onderhandelingen met Hulagu aan te knoopen, dewijl hij hierdoor alleen zijne wereldlijke heerschappij kon redden. Hulagu, verzekerde de vizier, zou zich met de erkentenis zijner opperheerschappij tevreden stellen.

Mostansem liet zich tot zijn ongeluk overreden: in de legerplaats der Mongolen aangekomen, werd hij terstond van zijne vrijheid beroofd. Velen der aanzienlijkste burgers van Bagdad ondergingen een veel erger lot: zij werden zonder genade neergehouwen, toen ook zij zich op raad van den vizier naar de Mongoolsche legerplaats begaven.

In Februari 1258 werd Bagdad veroverd en Hulagu woedde hier met zulk eene onmenschelijke wreedheid, dat de Mongolen al hunne vroeger bedreven gruweldaden in de schaduw stelden. Veertig dagen achtereen zette het zwaard onophoudelijk zijn bloedig werk voort. Volgens de berichten van Oostersche schrijvers, die echter zonder twijfel overdreven zijn, werden 800,000 menschen neergehouwen. De prachtige stad der khalifen werd met den grond gelijk gemaakt, de schoonste gewrochten van Saraceensche bouwkunst gingen in de vlammen op en sleepten in hun ondergang de kostbaarste wetenschappelijke verzamelingen mede. De muren, torens en poorten werden omvergehaald.

Hulagu liet den khalif, die zich vol vertrouwen tot hem gewend had, schandelijk vermoorden. Mostansem stierf, nadat de familie der Abassiden 500 jaren lang de hoogste waardigheid onder de Mohammedanen bekleed had.

Terwijl de Mongolen in Perzië en Bagdad voorspoedig streden, hadden andere benden ook in China vasten voet gekregen en had zelfs de groot-khan

zijne residentie te Peking gevestigd, zoodat van nu af China de eigenlijke zetel der Mongoolsche heerschappij werd.

Een tweede Mongoolsch rijk stichtte Hulagu, die den titel Hekkhan aannam, in Perzië en hij liet de heerschappij daarover aan zijne nakomelingen na. Een derde rijk was reeds door Batu gevestigd te Kapschack, ten noorden van de Kaspische Zee; een vierde rijk omvatte Bucharije, zoodat er thans vier Mongoolsche khanaten bestonden.

Hulagu zette ook na de verwoesting van Bagdad zijne veroveringstochten voort: hij wendde zijne wapenen in de eerste plaats tegen Syrië. De eene stad na de andere viel in zijne macht. De meeste steden gaven zich zonder slag of stoot over; die welke weerstand boden, werden stormenderhand veroverd. In het jaar 1260 was Hulagu meester van bijna geheel Syrië en kon hij naar het Oosten terugkeeren. Doch nauwelijks had hij den terugtocht aangenomen, toen een sterk leger, door den sultan der Mammelukken, Kottuz, aangevoerd, uit Egypte kwam aanrukken.

In een grooten slag, waarin een der aanvoerders van de Mammelukken, Bibars, zich met roem bedekte, werden de Mongolen geslagen en door den vijand tot aan den Euphraat vervolgd.

Kottuz achtte zich reeds zeker van de heerschappij over Syrië, doch de behaalde overwinning sleepte voor hem noodlottige gevolgen na zich: op den terugtocht werd hij vermoord door Bibars, die nu als sultan der Mammelukken uitgeroepen werd.

Bibars, die ook reeds vroeger medeplichtig was geweest aan den moord, op sultan Turauschah gepleegd, betoonde zich, in weerwil van zijne ruwheid en wreedheid, een hoogst bekwaam en verstandig regent. Hij bezat vele voortreffelijke eigenschappen en is daarom meer dan eens en niet ten onrechte met Saladijn vergeleken. Reeds in den strijd met Lodewijk IX had hij zich door schitterende wapenfeiten onderscheiden. Altijd onvermoeid werkzaam, vertoefde hij gedurende geheel zijne zeventienjarige regeering nooit langen tijd op dezelfde plaats. Onophoudelijk trok hij van provincie tot provincie en hij volbracht zijne reizen met zulk eene snelheid, dat hij bijna alomtegenwoordig scheen. Zijne stalmeesters, die hem op deze reizen vergezelden, plachten te zeggen: heden is de sultan in Egypte, morgen in Arabië, overmorgen in Syrië en binnen vier dagen in Halem.

De dappere en talentvolle sultan bevestigde en vermeerderde in korten tijd zijne macht, eerst tegenover de Mongolen, die hij van de grenzen van Syrië verwijderd wist te houden, vervolgens ook tegenover de Christenen. In het jaar 1265 veroverde hij Cesarea en eenige andere steden; Ptolemaïs belegerde hij vruchteloos, daarentegen nam hij Antiochië in.

Het bericht van de gevaren, waarmede de Christenen in Palestina van de zijde van den Egyptischen sultan bedreigd werden, verbreidde zich door Europa en noopte Lodewijk den Heiligen een tweeden kruistocht te ondernemen, welks noodlottigen afloop onze lezers kennen.

De aankomst van prins Eduard van Engeland bezielde de Christenen in Palestina met nieuwen moed, zij streden dapper en nu en dan niet zonder goed gevolg; doch hunne macht was te gering en ook Eduard moest zich eindelijk tevreden stellen met een wapenstilstand, dien hij in het jaar 1272 voor zijn vertrek naar Engeland met Bibars sloot.

Alles wat bij dit verdrag den Christenen toegestaan werd, bestond hierin, dat zij de steden, die zij in bezit hadden, mochten behouden en ook dit geringe voordeel ging kort daarop verloren. In weerwil van den treurigen toestand, waarin het Christelijk leger tegenover de overmacht der Saracenen verkeerde, waren de baronnen en de geestelijke ridderorden niet in staat vrede onder elkander te houden, ja er ontstonden zelfs twisten om den troon van een rijk, dat zijn vorst niets dan eene oorzaak van zorg en kwelling kon zijn.

Hugo III van Cyprus had zich tot koning van Jeruzalem laten kronen;

tegen die handeling verzetten zich de hem vijandige Venetianen en Karel van Anjou, die een stadhouder naar Palestina gezonden had, wijl deze koning, nadat hij zich van de bezittingen der Hohenstaufen had meester gemaakt, zich gerechtigd achtte ook den titel van koning van Jeruzalem aan te nemen.

De binnenlandsche twisten ondermijnden de reeds zoo geringe macht van het rijk in zulke mate, dat het zeker reeds vroeger dan nu het geval was, te gronde zou zijn gegaan, indien niet twisten om den troon, die na Bibars' dood in Egypte uitbraken, en de oorlogen tusschen de Mongolen en Egyptenaars het bestaan van het zieltogend rijk nog eenigen tijd verlengd hadden. In het jaar 1289 drong echter sultan Kalawun opnieuw veroverend in Syrië door; Tripolis en andere steden vielen in zijne macht en weldra bezaten de Christenen alleen nog Ptolemaïs en Tyrus met eenige onbeduidende plaatsen.

Na den dood van Kalawun, in 1290, stond zijn opvolger Aschraf den Christenen een wapenstilstand toe, die echter door dezen zelf verbroken werd. Eene schaar roofziek gespuis, dat uit Europa was overgekomen en zich een kruisleger noemde, kon aan de verleiding geen weerstand bieden; zonder zich om de bezworen bepalingen van den wapenstilstand te bekommeren, overvielen zij eene Egyptische karavaan. Hiervoor nam de sultan wraak; een groot Egyptisch leger trok naar Ptolemaïs; in Mei 1291 begon de belegering van de laatste belangrijke vesting der Christenen in Palestina.

Nog in deze laatste gevechten onderscheidden de baronnen en ridders zich door eene schitterende dapperheid, maar alles was vruchteloos, reeds den 18^{en} Mei 1291 werd Ptolemaïs stormenderhand ingenomen. Nog boden de Christenen een hardnekkigen tegenstand, elk huis werd in eene vesting herschapen, die opnieuw bestormd en ingenomen moest worden. Eerst toen deze woningen in een puinhoop waren verkeerd, waren de Egyptenaars meester van de stad.

Tyrus gaf zich zonder slag of stoot over; de overige kleine steden vielen terstond daarop den Egyptenaars in handen en zoo was het Christelijke koninkrijk Jeruzalem voor altijd verwoest.

DRIE EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

Engeland. Hendrik III. Het regentschap. Regeering en val van Hubert van Burgh. Willekeurige heerschappij van den bisschop van Winchester. Oproeren. Regeeringloosheid. Engeland door de kerk uitgezogen. Geldelijke verlegenheid des konings. Bevestiging van de magna charta. Simon van Montfort, graaf van Leicester. Het dolle parlement. De provisiones van Oxford. Opstand der baronnen. Scheidsrechterlijke uitspraak van Lodewijk IX. Slag bij Lewes. Heerschappij van den graaf van Leicester. Prins Eduard. Slag bij Evesham. Zegepraal des konings. Dood van Hendrik III.

De regeering van Hendrik III, den jeugdigen koning van Engeland, was zóó voorspoedig begonnen, dat zij zijn onderdanen recht gaf om ook voor het vervolg de schoonste verwachtingen te koesteren. Die hoop werd echter niet verwezenlijkt; Willem van Pembroke, de bekwame staatsman, die als regent de teugels van het bewind voerde, stierf reeds in het jaar 1219 en in zijne plaats traden twee mannen, die zijn verlies aan het land volstrekt niet konden vergoeden, namelijk Hubert van Burgh, de opperrechter van Engeland, en Petrus des Roches, bisschop van Winchester, uit Poitou geboortig. Deze beide mannen leefden onderling in de bitterste vijandschap, slechts op één

punt stemden zij overeen: beiden trachtten uit hunne hooge waardigheid de grootst mogelijke voordeelen te trekken.

Aanvankelijk bekleedde Hubert van Burgh, een man vol geestkracht, de eerste plaats in het rijk; hij streed gelukkig tegen de oproerige baronnen, doch maakte zich hierdoor bij hen doodelijk gehaat. Ook nadat de koning in het jaar 1227 zijn 20ste jaar bereikt had en op eene vergadering te Oxford mondig verklaard was, bleef de hoogste leiding der zaken aan de handen van Hubert toevertrouwd, dewijl Hendrik III te zwak en te weinig zelfstandig was om zelf het bewind te voeren. De bisschop van Winchester werd genoodzaakt het hof te verlaten, doch hij keerde terug en in het jaar 1232 gelukte het hem, zijn vijand ten val te brengen.

De zwakke, wispelturige koning gedroeg zich thans eensklaps als de bitterste vijand van den man, dien hij tot dusver met eerbewijzen overladen had en aan wien hij zeer veel had te danken. Eene menigte aanklachten werden door Huberts vijanden tegen den gevallen regent ingebracht.

Deze, van alle zijden aangevallen, verzocht om een korten tijd van uitstel, opdat hij zich op zijne verdediging zou kunnen voorbereiden. Toen hem terstond daarop een termijn gesteld was, waagde hij het niet, voor den koning te verschijnen, hij verborg zich in eene kerk, waar hij eene veilige schuilplaats meende te vinden. Ziedend van toorn, beval Hendrik den mayor en den burgers van Londen, den vluchteling gevangen te nemen, al was het ook in zijne schuilplaats zelf, en hem voor den koning te brengen.

Den volgenden morgen trok geheel de strijdbare bevolking van Londen, omstreeks 20,000 man sterk, naar het heiligdom; intusschen was de koning van gedachten veranderd; hij gaf bevel om terug te keeren. Toen Hubert echter Londen verliet en zich naar een landgoed van den bisschop van Norwich begaf, vreesde Hendrik, dat hij zou ontsnappen; hij zond hem daarom 200 gewapenden achterna, met het bevel om hem gevangen te nemen. Dezen overvielen den vluchteling in zijne schuilplaats; hij had nog even den tijd om uit het bed te springen en naar eene nabijzijnde kapel te vluchten. Hier greep hij het kruisbeeld aan, waarmede hij voor het altaar trad. Hij was daardoor volgens de godsdienstige begrippen van dien tijd onschendbaar geworden. De aanvoerder der bende eischte van hem, dat hij het heiligdom verlaten en hem naar den koning volgen zou. Toen deze opeisching vruchteloos bleef, schond hij het asylrecht; hij liet den vervolgde in boeien slaan en te paard naar Londen voeren. Men riep een smid, om hem de kluisters aan te leggen. Deze herkende den vroeger zoo machtigen man en riep vol ontzetting uit: »Is dat niet de getrouwe en edelmoedige Hubert, die Engeland zoo dikwijls uit de handen zijner vijanden gered en het weer tot Engeland gemaakt heeft?" Deze woorden van den eenvoudigen man weerhielden de bende niet, den vroeger zoo hoog vereerden staatsman op de ruwste wijze te mishandelen. Hubert werd te Londen in den Tower gevangen gezet en eerst toen de aartsbisschop van Londen zich naar den koning begaf en allen, die aan het schenden van het asylrecht der kerk medeplichtig waren, met den ban bedreigde, wanneer de gevangene niet op staanden voet van zijne ketenen bevrijd en naar de kapel teruggebracht werd, liet Hendrik, die de straf der kerk duchtte, Hubert naar de kapel terugbrengen. Deze werd echter door gewapenden omringd; geen voedsel mocht den vluchteling gebracht worden; eene breede gracht werd om het heiligdom gegraven en daarbij strenge wacht gehouden.

Twee dagen achtereen bleef Hubert zonder eenig voedsel, want twee zijner dienaren, die hem levensmiddelen wilden brengen, werden gegrepen, eer zij hun plan volvoerd hadden. Eindelijk noodzaakte de honger hem zich over te geven. Hij werd opnieuw met ketenen beladen naar den Tower gevoerd.

Zijne vijanden beschuldigden hem van bedrog, van diefstal, aan koninklijke goederen gepleegd, en van hoogverraad. Zij drongen er bij Hendrik III op aan, dat deze het doodvonnis over hem zou uitspreken. Hiervoor deinsde

de koning echter terug, die wel zwak en karakterloos, maar niet wreed was. Wel was hij ondankbaar genoeg voor vroeger ontvangen diensten om Hubert levenslang gevangen te zetten, maar hij kon niet besluiten, hem te dooden. Hij verklaarde dat hij zich liever een dwazen en toegeeflijken koning, dan een beul en een dwingeland wilde laten noemen.

Hubert werd gevangen gezet in een slot, waaruit het hem later echter gelukte te ontvluchten. Hoewel de koning hem eindelijk genade verleende, geraakte hij toch nooit weder tot eenigen invloed en macht.

Na den val van Hubert berustte alle gezag in handen van den bisschop Petrus van Winchester. Hij stond, naar het scheen, onwankelbaar vast in de gunst des konings, zijn invloed was onbegrensd.

Hubert had, als een krachtig, doortastend regent, de baronnen in toom gehouden en ofschoon hij ook meer dan eens in zijn eigen voordeel werkzaam was geweest, toch had hij in vele opzichten de belangen van het rijk krachtig bevorderd. Petrus van Winchester daarentegen liet zich bij zijne daden als regent door eene onverantwoordelijke eigenbaat besturen. Alle door Hubert aangestelde ambtenaren ontzette hij van hunne posten, die hij aan zijne landgenooten uit Poitou en Bretagne schonk; weldra waren de voordeeligste en invloedrijkste betrekkingen door vreemdelingen ingenomen.

Dewijl het licht te voorzien was, dat de Engelsche ridders zich zulk eene bevoorrechting van de gehate vreemdelingen niet zouden laten welgevallen, riep Petrus meer dan 2000 ridders uit Frankrijk over de zee en beleende hen met de beste graafschappen en baronieën. De Engelsche baronnen werden genoodzaakt hunne dochters aan de vreemdelingen uit te huwelijken.

Op die wijze hoopte de bisschop elken tegenstand der Engelschen te kunnen fnuiken.

De zoon en erfgenaam van den verdienstelijken Willem van Pembroke bracht tevergeefs den koning het verkeerde van deze maatregelen onder het oog; vruchteloos ook deden dit alle invloedrijke Engelschen: Hendrik was een blind werktuig in de hand van zijn raadsman geworden.

Weldra stond de koning geheel alleen tegenover de gansche natie. In alle deelen van het land ontstonden oproeren. De baronnen werden daarbij ondersteund door de steden, die met de edelen gemeene zaak maakten tegen de regeering, daar beide door haar evenzeer onderdrukt werden. Engeland werd aan eene vreeselijke regeeringloosheid ter prooi; in weerwil hiervan hield Hendrik III een tijd lang vol, doch slechts twee jaar kon hij aan den dringenden eisch van het geheele volk weerstand bieden. Eindelijk, in het jaar 1234, toen de aartsbisschop van Canterbury hem met den ban dreigde, zag hij zich genoodzaakt Petrus naar zijn bisdom te verwijzen en de vreemdelingen naar Frankrijk terug te zenden.

Toch was de stand van zaken in Engeland door die maatregelen niet verbeterd, want Hendrik voerde het bewind niet beter dan Petrus van Winchester; hij had behoefte aan leiding en hij koos daartoe de onwaardigste raadslieden uit. Toen hij korten tijd hierna met Eleonore van Provence in den echt trad, nam hij de ooms der koningin benevens andere Provençalen aan zijn hof op; dezen onderdrukten het land weldra niet minder dan des konings vorige gunstelingen gedaan hadden. De onzelfstandige koning, die de speelbal was van zijne hovelingen, haalde zich spoedig de algemeene verachting op den hals; hiertoe werkte vooral ook het ongeluk mede, dat hem bij zijne krijgsondernemingen vervolgde, en voornamelijk de rampzalige uitslag zijner veldtochten tegen Frankrijk.

Hendrik had voor zijne weelderige hofhouding en voor de oorlogen tegen Frankrijk ontzaglijke sommen gelds van noode en zag zich dus genoodzaakt het volk zware belastingen op te leggen; meer echter dan over die geldafpersing waren de Engelschen vergramd over de slaafsche onderwerping, welke hun koning jegens den paus aan den dag legde.

In den strijd tegen keizer Frederik II en de Hohenstaufen had de kerk onophoudelijk behoefte aan geld; zij beschouwde Engeland als eene onuitputbare schatkamer, uit welke de pausen met volle handen grepen. Hendrik III liet het zich welgevallen, dat de voordeeligste kerkelijke ambten door den paus aan Italianen verkocht werden, dat pauselijke legaten door het land trokken en zulke aanzienlijke sommen bijeenschraapten, dat, naar men zeide, de legaten meer geld uit het koninkrijk medegenomen dan daarin gelaten hadden. De Engelsche kerken en kloosters moesten het grootste deel hunner inkomsten aan den paus afstaan.

Het volk was woedend; bij herhaling ging het den vreemden priesters te lijf en beroofde hen van de schatten, welke zij uit Engeland wilden medevoeren. De pauselijke legaten moesten bedacht zijn op een middel, om het bijeenvergaderde geld veilig over te brengen; te dien einde brachten zij uit Lombardije de woekeraars, die toen reeds als wisselaars befaamd waren, naar Engeland mede; dezen schoten aan de kerken en kloosters het voor het oogenblik ontbrekende geld, dat zij aan den paus te zenden hadden, voor, en stelden alzoo door den wisselhandel, dien zij in Engeland invoerden, de kerk in het bezit van het geld.

Door dwaze eerzucht verblind, verklaarde Hendrik, toen paus Innocentius IV hem het koninkrijk Sicilië voor zijn zoon Edmund aanbood, zich bereid dit aan te nemen, hoewel hij op dat rijk niet de minste wettige aanspraak maken kon. Hij gaf den paus volmacht om op zijne kosten den oorlog te beginnen tegen koning Manfred, en stapelde zich hierdoor een last van schulden op den hals, welke de baronnen weigerden te betalen.

Wel ondersteunde paus Alexander den koning, doordien hij verklaarde, dat ieder, die eene gelofte had afgelegd om ter kruisvaart op te gaan, van die gelofte ontslagen zou zijn, indien hij eenig geld voor den oorlog tegen Sicilië opbracht, doch in weerwil hiervan moesten de bezittingen der kerk aangesproken worden. Al die offers waren echter vruchteloos, wijl Karel van Anjou zich ten laatste van de bezittingen der Hohenstaufen in Zuid-Italië meester maakte.

Ook de aanvaarding der Duitsche keizerskroon door Richard van Cornwales, den broeder des konings, kwam Engeland middellijk op zware geldoffers te staan. Richard, die tot nog toe een van Europa's rijkste vorsten was geweest, putte zijne geldmiddelen door het aannemen van een blooten titel zoozeer uit, dat hij zich eindelijk genoopt zag zelfs de wouden in het graafschap Cornwales te doen vellen, ten einde de hebzucht der geestelijken en vorsten in Duitschland te kunnen bevredigen. De staat van zaken in Engeland was in waarheid onhoudbaar; de koning was voortdurend in geldverlegenheid, en elk middel om zich uit dien nood te redden, werd door hem aangegrepen. Zoo wendde hij het rechterambt aan als eene bron om geld te verkrijgen: wie maar goed betalen kon, behoefde voor geene misdaad, hoe ook genaamd, straf te duchten. Toen eens een rijke Jood veroordeeld was wegens het maken van valsche munt en valschheid in geschrifte, schold de koning hem niet alleen tegen betaling van eene groote som geld een deel van zijn straftijd kwijt, maar sprak hem zelfs, toen de Jood andermaal betaalde, geheel vrij. Het leven en de bezittingen der inwoners waren ten gevolge van dit zwak en onrechtvaardig bewind thans in Engeland nog minder veilig dan in Duitschland gedurende het interregnum (tusschenregeering). Rooverbenden liepen het land af; doch zij waren nog niet eens de ergste vijanden der burgers, want gevaarlijker voor dezen waren de ridders en heeren, die zich in de onmiddellijke nabijheid van den koning bevonden. Op hunne straffeloosheid steunend, leefden de hovelingen als het ware louter van roof. Als de meest bandeloozen, de hebzuchtigsten en vermetelsten van allen maakten Hendriks stiefbroeders, de zonen van den graaf van la Marche, met wien 's konings moeder een tweede huwelijk had aangegaan, zich berucht.

De graven van la Marche kenden geen ander recht dan dat van den

sterkste. Den burgers van Londen ontstalen zij op de onbeschaamdste wijze al die waren, welke zij van noode hadden, als levensmiddelen voor zich en hun gevolg; zelfs beschikten zij geheel willekeurig over den eigendom van edelen en baronnen.

Hendriks voortdurende geldverlegenheid, hoewel hoogst verderfelijk voor het land, had echter ook eene goede zijde; de koning moest namelijk, ondanks zijne neiging tot willekeur en geweld en hoewel hij anders nooit schroomde, de bepalingen der magna charta te overtreden, toch, wanneer hij volstrekt geld noodig had, de rijksvergadering (het parlement) bijeenroepen, en deze deed van jaar tot jaar steeds luider hare klachten hooren over de schandelijke regeering. Hendrik deed bij die gelegenheden allerlei schoone beloften, doch aan hare vervulling dacht hij niet; steeds luider en luider verhieven dus de baronnen hunne stem. In het jaar 1253 verlangden zij, dat de magna charta opnieuw zou bekrachtigd worden; Hendrik moest hun beloven, dat hij zich aan de excommunicatie zou onderwerpen, ingeval hij nog eens inbreuk maakte op den grooten vrijheidsbrief. Bij fakkellicht werd, ten aanhoore der gezamenlijke baronnen en prelaten, de magna charta in de Westminsterabdij voorgelezen; nadat de ban was uitgesproken over een ieder, die het wagen zou haar te schenden, wierpen de bisschoppen hunne fakkels op den grond en riepen uit, dat de ziel desgenen, die den banvloek op zich zou laden, in de hel stinken en omkomen zou, evenals de uitgedoofde fakkels.

De eed, waarmede de koning verzekerd had, dat hij met Gods hulp de magna charta ongeschonden in eere zou houden, zoo waar hij een Christen, een ridder en een gezalfd en gekroond koning was, werd weldra vergeten en spoedig verbroken.

De verbittering des volks werd van jaar tot jaar heviger; dure tijden, die hongersnood ten gevolge hadden, voerden in het jaar 1257 de algemeene verbolgenheid zoozeer ten top, dat eene vreeselijke uitbarsting duidelijk te voorzien was.

Op Paschen van het jaar 1258 zou in Westminster andermaal het parlement vergaderen; de koning had het moeten bijeenroepen, wijl de paus de achterstallige geldsommen, die voor den Siciliaanschen troon waren toegezegd, op gestrengen toon opeischte en zelfs met den ban dreigde, indien zij niet werden uitbetaald. De baronnen, met wier inwilliging alleen het geld kon worden verschaft, kwamen gewapend en door een talrijk gevolg vergezeld naar de hoofdstad; zij brachten in ernstige bewoordingen al de klachten en bezwaren te berde, welke zij tegen den koning hadden.

Was het tot nog toe den baronnen onmogelijk geweest, den anders zoo onbeduidenden koning met goed gevolg het hoofd te bieden, dit was slechts daaraan toe te schrijven geweest, dat zij geen partijhoofd hadden; thans echter deed zich een aanzienlijk man op, die zich aan hun hoofd stelde.

Simon van Montfort, graaf van Leicester, was een zoon van den kettervervolger, met wien wij reeds kennis maakten bij het verhalen van de veldtochten tegen de Albigenzen. Hij had als erfgenaam zijner moeder het graafschap Leicester in bezit genomen. Langen tijd was hij de gunsteling geweest van den koning, met wiens zuster Eleonore hij gehuwd was; later echter had hij de gunst van zijn koninklijken zwager verloren. Op dit tijdstip stelde hij zich aan het hoofd der ontevredenen, die eerst door zijn toetreden eenigen invloed verkregen.

Leicester was juist geschikt om de aanvoerder der baronnen te zijn; zijne onversaagdheid, zijne geestkracht en zijne eerzucht maakten hem tot een gevaarlijk revolutionnair.

Het parlement ging uiteen, zonder iets van belang te hebben uitgericht; de koning belegde derhalve den 11en Juni 1258 een nieuw parlement, dat door de ontevreden royalisten in de geschiedenis met den naam van het dolle parlement bestempeld is.

Wederom daagden de baronnen met gewapend gevolg op, ditmaal vastbesloten om, zoo noodig, geweld tegen den koning te gebruiken.

Hun eerste werk was eene commissie van 24 baronnen en prelaten te verkiezen, welke in last had, over eenige noodzakelijke verbeteringen in het staatsbestuur te beraadslagen. De koning werd gedwongen de graven van la Marche te verbannen; al de koninklijke ambtenaren, die zich aan knevelarij hadden schuldig gemaakt, werden afgezet en vervangen door mannen uit de partij der baronnen. Nog werd besloten, dat het parlement niet meer, gelijk tot nu toe, willekeurig mocht worden saamgeroepen, maar dat het driemaal 's jaars op gezette tijden zou vergaderen. Ten einde den koning te nopen de besluiten van het parlement ook dan ten uitvoer te leggen, indien het niet vergaderd was, werd eene commissie van baronnen benoemd, die al de macht van het parlement in zich vereenigen en den koning nauwlettend gadeslaan zou. De Oxforder provisiones, aldus werden de bepalingen van het dolle parlement genoemd, droegen de goedkeuring weg van de grootste steden des lands; ook de machtige stad Londen sloot zich bij haar aan: de burgers trokken met de baronnen tegen den koning één lijn.

Hendrik III moest al de genomen besluiten bekrachtigen; in eene proclamatie, welke in de Fransche en Saksische taal aan het volk werd bekend gemaakt, werden de gewichtige besluiten alom afgekondigd. Toch was de heerschappij der baronnen slechts van korten duur; de graven van la Marche en zelfs 's konings broeder Richard van Cornwales kwamen in verzet tegen deze bepalingen, welke de koninklijke macht bijna geheel vernietigden; ook de paus ontsloeg in het jaar 1262 Hendrik III van den eed, zijn onderdanen gezworen.

Het noodzakelijk gevolg hiervan was een algemeene opstand der baronnen. Engeland werd door geduchte burgeroorlogen verscheurd, totdat eindelijk beide partijen overeenkwamen, dat koning Lodewijk de Heilige van Frankrijk als scheidsrechter tusschen hen uitspraak zou doen.

Lodewijk IX belegde in het jaar 1264 eene vergadering te Amiens, in welke bijeenkomst hij in tegenwoordigheid van Hendrik III en van een zoon van den graaf van Leicester de klachten der baronnen onderzocht: hij besliste, dat de koning in al zijne waardigheden hersteld en dat de Oxfordsche verordeningen zouden opgeheven worden, maar ook, dat al de vrijheden des volks, gelijk die bij de magna charta omschreven waren, stipt zouden worden gehandhaafd; eene algemeene amnestie zou den vrede herstellen.

De baronnen waren volstrekt niet tevreden met deze beslissing, en verklaarden haar voor het vonnis van een koning voor een koning; de oorlog brak derhalve opnieuw uit.

Den 14en Mei 1264 kwam het bij Lewes in Sussex tot een geduchten slag, waarin de graaf van Leicester door zijn veldheerstalent en zijne dapperheid de zege behaalde. De koning en zijn broeder Richard werden gevangengenomen, terwijl ook Eduard, de erfgenaam der kroon, in handen van den overwinnaar viel. De koningin wist zich door de vlucht te redden, bracht in Guyenne en Poitou nieuwe huurtroepen op de been en rustte schepen uit tot eene landing, doch alles zonder eenig gunstig gevolg.

De graaf van Leicester was na het winnen van den slag meer koning in Engeland dan Hendrik III, die zich in zijne gevangenschap geheel moest voegen naar den wil van den graaf en al de verordeningen, welke deze uitvaardigde, moest onderteekenen en goedkeuren.

Leicester wendde de verworven macht meermalen tot zijn persoonlijk voordeel aan, doch in weerwil hiervan maakte hij zich toch zeer verdienstelijk ten aanzien der ontwikkeling van de Engelsche staatsregeling, wijl hij verstandig genoeg was om in te zien, dat hij alleen door de gunst des volks en vooral door de hulp der steden zijne macht kon handhaven. Door ondersteuning van den kant der burgers was hij in staat den ban, dien de paus

tegen hem geslingerd had, te trotseeren; hij liet de pauselijke bul in zee werpen en dwong de geestelijkheid tot het opbrengen van schatting. Al de koninklijke troepen werden ontwapend, terwijl 's konings burchten bezet en de goederen der baronnen, welke aan Hendrik III getrouw waren gebleven, verbeurdverklaard werden. Door hen, die in den slag waren gevangen gemaakt, liet de graaf zich hooge losgelden betalen en hierdoor kon hij zich staande houden, zonder het volk door belastingen te drukken.

Den 20en Januari 1265 riep hij het parlement te Londen bijeen. Behalve de baronnen en prelaten waren uit ieder graafschap twee door de bevolking verkozen ridders en de afgevaardigden der vrije steden opontboden. Voor de eerste maal verkregen deze laatsten zitting in eene wetgevende vergadering, en deze zitting der burgers in het parlement was de hoeksteen, waarop het gebouw der vrijheid van het Engelsche volk in latere dagen zou worden opgetrokken.

Leicesters aanmatiging tegenover vele baronnen was oorzaak, dat hij weldra met de invloedrijkste mannen van zijne partij in twist geraakte. 's Konings aanhangers staken het hoofd op onder aanvoering van den dapperen Roger Mortimer en verkregen weldra een bekwaam partijhoofd in prins Eduard, wien het gelukt was, uit de gevangenis te ontkomen.

De prins riep het Engelsche volk te wapen en spoorde het aan den koning te bevrijden, die de gevangene van graaf Leicester was. Deze roepstem vond weerklank, want een groot deel der natie was nog altijd bereid de wapenen voor den koning op te vatten. Wel werden koninklijke proclamaties afgekondigd, waarin Hendrik III tegen zijn eigen zoon optrad en hem een oproerstoker en hoogverrader noemde, doch ieder wist maar al te wel, dat de gevangene tot het onderteekenen van dergelijke manifesten gedwongen werd.

Thans ontbrandde een hevige burgerkrijg. Den 4en Augustus 1265 kwam het bij Evesham tot een beslissenden strijd, waarin de overmacht aan de zijde van Eduard was, die zijne troepen vereenigd had met die van Roger Mortimer en Gilbert van Glocester, Leicesters voormaligen vriend. Paulez verhaalt:

Nikolaas, Leicesters barbier, was de eerste, die van den toren van Evesham de luipaarden op de vanen van den prins en de veldteekenen van Glocester en Mortimer onderscheidde; spoedig werd men gewaar, dat de manschappen als onderscheidingsteeken een rood kruis op den schouder droegen. Aan vluchten was niet meer te denken. Evenals vroeger bij Lewes, gaf ook nu bisschop Wouter den geloovigen absolutie; men had zich dus ter dood gewijd. Graaf Simon was nu ook met den koning uitgereden en overzag van een heuvel den vijand, die door Eduard met wijs overleg in drie afdeelingen was opgesteld. »Bij St. Jakobs arm," sprak de graaf, »dit hebben zij niet uit zich zelf, maar van mij geleerd. Beveelt nu Gode uwe zielen, want onze lichamen behooren hun toe!" Eduard was de eerste, die zijne afdeelingen, met al de geestdrift hem eigen, onder het geschal der trompetten ten strijde voerde, terwijl de graaf van Glocester de baronnen in de flank en Mortimer hen in den rug aantastte. Het kwam tot een gevecht van man tegen man, dat met al de kracht der wanhoop gevoerd werd, waarbij de schilden versplinterd en de stalen harnassen verbrijzeld werden. Simon sprak met ware heldengrootheid zijn volgelingen moed in, en dezen volgden hem ook allen, toen hij zich in den drom der vijanden stortte. Zijn zoon Hendrik, die verder was voortgedrongen dan zijn vader en met leeuwenmoed kampte, werd voor diens oogen neergehouwen. Hij zelf stond nog daar te midden van het krijgsgewoel als een toren, ongenaakbaar voor zijne vijanden; aan een reus gelijk streed hij voor Engelands vrijheid, totdat zijn ros onder hem werd doorstoken en hij zelf geheel uitgeput was door het zwaaien van het zwaard, waarmede hij zich tegen de hem van alle kanten omsingelende vijanden verdedigd had. Spoedig was hij een lijk. Zijn dood besliste den uitslag van den strijd. Degenen zijner volgelingen, die nog niet waren gesneuveld, waren óf gewond óf

gevangen. De oude koning Hendrik was te midden van het strijdgewoel reeds aan den schouder gekwetst, toen hij uitriep: »Doodt mij niet, ik ben Hendrik van Winchester, uw koning!" Zijn zegevierende zoon, die op dit woord toesnelde, geleidde den bevrijden vorst onder het geschal der krijgstrompetten uit den strijdenden drom. Eduard droeg den monniken van Evesham de taak op, den gesneuvelden eene eerlijke begrafenis te verschaffen en volgde zelf het lijk van Hendrik van Montfort, dien zijn vader eenmaal ten doop gehouden had en die langen tijd zijn speelgenoot en vriend was geweest, tot aan de groeve. Alleen aan het lijk van den grooten voorvechter der baronnen werd hoegenaamd geene eer bewezen. Het ruwe krijgsvolk, opgeruid door de woede van hen, die Simon bij zijn leven persoonlijk gehaat hadden, hieuw het lijk in stukken. Het hoofd droeg men in triomf op eene spiets naar Vigmore, als een geschenk aan Roger Mortimers gemalin, Mathilde; de andere ledematen werden onder spot en hoon door het land gevoerd. Zoowel het misvormde, verminkte lichaam als die ledematen, welke men later nog kon verzamelen, begroeven de monniken met allen eerbied, doch zonder eenige praal, voor het hoofdaltaar te Evesham.

De tijding van Simons dood verbreidde zich spoedig door het land en bracht onder alle standen eene groote droefheid teweeg. Het zedelijk reine karakter van den graaf, zijn medelijden met verdrukten, de moed en het talent, waarmede hij het staatsbestuur hervormd had, dit alles had hem de liefde van het grootste deel der natie verworven.

De zege bij Evesham was zoo beslissend, dat Leicesters aanhangers het voortaan niet meer waagden den koning te weerstreven, maar het hoofd in den schoot legden; Hendrik III kon alzoo weder als een vrij koning het bewind aanvaarden. Hij deed alom bekend maken, dat al de manifesten, gedurende zijne gevangenschap uitgevaardigd, niet langer van kracht waren.

Over het geheel betoonden zich de overwinnaars vrij zachtmoedig en toegevend, hoewel ook in de eerste dagen na den slag eenige daden van geweld plaats grepen; alleen de familie van den graaf van Leicester alsmede de vorst van Wales, die Leicesters bondgenoot was geweest, en de burgers van Londen, die zich bij den opstand zeer op den voorgrond gesteld hadden, moesten voor hun verzet boeten. De burgers werden gedwongen eene groote som gelds op te brengen, voor het overige bleef de stad in het bezit van hare vrijheden en privilegiën. In eene vergadering van het parlement werd door den koning de magna charta als grondwet van den staat erkend.

Gedurende de eerstvolgende jaren legde Hendrik III met de hulp van prins Eduard er zich op toe, alom in het land de gestoorde rust te herstellen; in deze poging slaagde men zoo goed, dat Eduard in het jaar 1270 in staat was zijne zucht naar avonturen op te volgen en een kruistocht naar Tunis kon ondernemen, om zich vervolgens naar Palestina te begeven. Eer hij weder in het vaderland terug was gekeerd, overleed Hendrik III den 16^{en} November 1272, zes en zestig jaar oud, na eene lange, doch rampspoedige regeering.

Op één punt heeft hij zich tijdens zijn bewind zeer verdienstelijk gemaakt: wetenschap en kunst waren door de bescherming, die hij geleerden en kunstenaars verleende, in Engeland merkbaar in bloei toegenomen.

VIER EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

De Nederlanden. Toestand des lands in den vroegsten tijd. Oudste geschiedenis. Heerschappij der Franken. De graafschappen. De bisdommen. Holland. Dirk I. Dirk II. Arnoud. Dirk III. Groote slag bij Dordrecht. Dirk IV. Oorlogen met den Duitschen keizer, den aartsbisschop van Keulen en de bisschoppen van Utrecht en Luik. Floris I. Dirk V. Robert de Fries Godfried met den bult. De heerschappij der vreemdelingen. Holland door Dirk V heroverd.

Het is voor den geschiedschrijver geene gemakkelijke taak, eene samenhangende geschiedenis van de Nederlanden te boek te stellen. Hoe nauw de natuur de gewesten, die het land aan den benedenloop van Rijn, Maas en Schelde vormen, ook met elkaar verbonden heeft, toch zijn die onderscheiden landschappen in den loop der eeuwen slechts zelden vereenigd geweest; het is daarom hoogst moeilijk, in het verhaal van de geschiedenis der Nederlanden eenige eenheid te brengen.

Ons bestek laat ons niet toe, de lotwisselingen van al de Nederlandsche provinciën in hare bizonderheden te behandelen, hiermede alleen zouden wij een aantal boekdeelen kunnen vullen. Wij willen ons alzoo bepalen tot eene vluchtige schets van dat gedeelte der Nederlanden, hetwelk in zekeren zin het middelpunt der geschiedenis van het staatkundig leven in het geheele land vormt, namelijk de provincie Holland, dewijl hier de belangen van al de Nederlanden elkander grootendeels ontmoetten.

Voor ongeveer 2000 jaar waren de Nederlanden nog eene woeste landstreek, bedekt met diepe moerassen, meren, bosschen en heidevelden, een land, dat weinig aanlokkelijks had voor den kolonist. In het westen en noorden bespoelde de zee de laag gelegen kusten en kabbelde voortdurend stukken daarvan af; ook de rivieren, welke het land doorstroomden, traden bij herhaling buiten hare oevers en vormden zelfs nieuwe beddingen, zoodat in den loop der eeuwen de uiterlijke gesteldheid der Nederlanden grooter veranderingen onderging dan die van eenig ander land van Europa.

Waar thans vruchtbare akkers, door kunstig aangelegde dijken tegen overstroomingen beschermd, aan duizenden vlijtige handen bezigheid verschaffen, vond men in die dagen wijd uitgestrekte meren, terwijl Noord-Holland en Friesland vereenigd waren.

Waar de Rijn het Nederlandsche grondgebied bereikt, verdeelt hij zich in twee armen, den Rijn en de Waal. Deze omvatten een rijk, vruchtbaar land, de Betuwe (Bat-ouwe) genaamd. Ten noorden van den Rijn verheft de grond zich tot schilderachtig schoone heuvelen, doch achter deze strekt zich eene woeste heidevlakte uit, eene voortzetting van die onvruchtbare vlakten, die men van Jutland af tot aan de uitwatering van de Schelde aantreft. Dit gedeelte draagt den naam van »Vale (slechte) ouwe" of Veluwe. Nog heden is deze landstreek weinig bebouwd. Aan het einde daarvan verdeelde zich in ouden tijd de Rijn weder in twee takken; de noordelijke arm liep door een meer, het meer Flevo, in de middeleeuwen ook wel Almeri genoemd, de tegenwoordige Zuiderzee.

Aan gene zijde van het meer vloeide deze arm van den Rijn in de Noordzee; de bij Utrecht stroomende Vecht of dat droge lage land, hetwelk de provinciën Utrecht en Gelderland begrenst en welks noordelijk gedeelte bij Amersfoort nog maar weinig water bevat, is waarschijnlijk de bedoelde Rijnarm. In de twaalfde eeuw voerde hij den naam van Noda. De westelijke arm, heden ten dage nog de Oude Rijn geheeten, was in vroegeren tijd eene wel niet groote, maar snel vlietende rivier, die bij het tegenwoordige Katwijk in de zee uitwaterde. Tusschen de hoofdtakken en een zijarm van den Flevostroom bevonden zich lage eilanden. De Waal, de derde en zuidelijkste arm van den Rijn, vereenigde zich met de Maas en ontlastte zich door een breeden mond, door de ouden Helium genoemd, in de zee.

Een dicht woud bedekte de kusten aan de mondingen van den Rijn, een woud, waarvan heden slechts weinige sporen over zijn; achter dit geboomte vormde de veel bewogen zee, door het opwerpen van zand, hetwelk voor de dichte bosschages bleef vastzitten, eene rij van duinen, die het laaggelegen land beschermden.

Het tegenwoordige noordelijke gedeelte der Zuiderzee bestond toen nog niet; Noord-Holland was van Friesland alleen door den Flevo-stroom gescheiden. Waar thans de visscher op de baren dobbert, lagen in die dagen nog een tal van dorpen, die eerst in de Middeleeuwen door de herhaalde overstroomingen der zee verloren gingen.

In het tegenwoordige Noord-Holland trof men toen nog eene onafgebrokene reeks van groote meren aan; deze zijn eerst in de zeventiende eeuw in vruchtbaar bouwland herschapen. Ten westen van den Rijn stroomt de Maas het uitgestrekte Nederlandsche laagland binnen en vereenigt zich met de Waal. De talrijke eilanden, die thans door de vereenigde rivier aan de monding bespoeld worden, waren waarschijnlijk in oude tijden nog niet aanwezig; ditzelfde was ook het geval met de Schelde: bij de oude schrijvers vindt men ten minste van die eilanden volstrekt geen gewag gemaakt. Lang heeft men het er algemeen voor gehouden, dat in overouden tijd de plek waar thans Nederland ligt, bijna geheel door water was bedekt, en dat alleen door de kunstvlijt der bewoners en door kunstig aangelegde dijken het land aan de golven ontwoekerd is. Dat deze meening onjuist is, hebben wij hierboven reeds aangetoond.

Zoover onze kennis van de geschiedenis reikt, hooren wij gewagen van eene kust, die zich veel verder zeewaarts uitstrekte dan tegenwoordig, van een land, dat met wouden als bezaaid was, waarin wel een tal van meren en moerassen werden aangetroffen, doch waarin men de twee groote zeeboezems, de Zuiderzee en den Dollart tusschen Groningen en Oost-Friesland, nog niet kende. De Dollart is eerst in de dertiende eeuw in de monding van de Eems gevormd; ook de beide tegenwoordige armen van den Rijn, de IJsel en de Lek, bestonden nog niet. De IJsel was een onbeduidend riviertje, dat eerst later door een kanaal met den Rijn vereenigd werd. De Lek was een door de Romeinen gegraven kanaal, dat het grootste deel der wateren van den middelsten Rijnarm in zich opnam en met de Maas samenvloeide.

Wijl de rivieren in de vroegste tijden nog niet door dijken ingesloten waren, braken zij vaak met onbeteugeld geweld in het land in. De eerste bewoners der Nederlanden konden zich tegen hare overstroomingen alleen beschermen door kunstig opgeworpen hoogten, de zoogenaamde vliedbergen; op deze hoogten, terpen (dorpen) genaamd, vonden de eerste inwoners een veilig toevluchtsoord.

De oudste geschiedenis der Nederlanden zullen wij hier slechts vluchtig behandelen, deels wijl over het geheel maar weinig van haar bekend is, deels wijl wij het voornaamste daarvan reeds bij de behandeling der algemeene geschiedenis vermeldden.

Wij weten van den oorsprong der oudste bewoners niets met zekerheid. Wel lezen wij van kustbewoners, Marezaten in Zeeland, Kaninefaten langs de

Noordzee. Tenkteren in Drente, Friezen aan beide zijden van het meer Flevo, zonder dat ons van de geschiedenis dezer stammen iets naders staat geboekt.

Het was in de eerste eeuw v. C., dat het schoone land tusschen de beide zuidelijke armen van den Rijn (Bat-ouwe) door Germaansche stammen werd bevolkt. De nieuwe bewoners noemden zich naar dit land de Batauers of Batavieren. Het was een dappere Germaansche stam, die echter, toen Caesar zijne onoverwinnelijke legioenen ook naar het Noorden voerde, zich aan de Romeinen onderwerpen moest.

Toch stonden zij om hunne dapperheid en trouw bij dezen hoog aangeschreven. Zij ontvingen den titel: vrienden en bondgenooten van het Romeinsche volk. In de lijfwacht der Romeinsche keizers treffen wij een groot aantal Batavieren aan. De Romeinen heerschten voortaan in de Nederlanden, zonder noemenswaardigen tegenstand te vinden. De rust, die zij in het land brachten, droeg rijke vrucht, want reeds vroeg ontstonden in de Nederlanden een aantal steden, die een belangrijken handel dreven.

Eerst toen andermaal de Germanen, door hunne gewone zucht naar verhuizen aangedreven, naar de Nederlanden afzakten, toen de Franken den strijd met de Romeinen aanvingen, werden dezen uit de landen tusschen den Rijn en de Schelde verdrongen, en ook de Saksers, die een deel des lands hadden bezet, moesten zich aan de zegevierende Franken onderwerpen.

Doornik werd de hoofdzetel van het Frankisch gebied, welks noordelijke grenzen door Utrecht, Katwijk en de Betuwe gevormd werden. De Friezen alleen handhaafden hunne onafhankelijkheid, totdat zij door Karel den Grooten werden onderworpen.

Onder de heerschappij der Franken breidde het Christendom zich in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen uit. Willebrordus, de ijverige Engelsche zendeling, die door den paus tot bisschop van Friesland benoemd was, maakte zich zeer verdienstelijk door de prediking van het Christendom; hij bouwde in Utrecht kerken en kloosters. Alleen aan zijn onvermoeiden ijver was het toe te schrijven, dat Utrecht zich tot eene aanzienlijke stad verhief.

Den hevigsten tegenstand vond de uitbreiding van het Christendom bij de Friezen, die zelfs den heiligen Bonifacius, den apostel der Duitschers, vermoordden. Tijdens de heerschappij der Franken werd, gelijk bij alle Germaansche volken, ook in de Nederlanden het leenstelsel ingevoerd. Het droeg, wegens de verdrukking, die de mindere stand te verduren had, in sterke mate bij tot de verdere uitbreiding der Christelijke leer, wijl de Nederlanders alleen bij de geestelijkheid hulp en bescherming tegen de tirannieke heeren konden vinden.

Onder de zwakke regeering van Lodewijk den Vromen staken de Friezen andermaal het hoofd op; de voormalige landbezitters maakten zich weder meester van hun vroegeren eigendom, die erfelijk onder hen werd: het leenwezen kwam in onbruik in Friesland, waar het reeds vrij algemeen was doorgedrongen. In deze dagen hadden de Nederlanden door een geduchten vijand, die toenmaals alle kustlanden bestookte, veel te lijden: de Noormannen, namelijk, kozen bij voorkeur de Nederlandsche kusten tot doelwit hunner rooftochten, terwijl zij de voornaamste steden des lands, als Utrecht, Nijmegen, Wijk bij Duurstede, Antwerpen, Leuven en Maastricht uitplunderden. Na het verdrag van Verdun, in het jaar 843, verkreeg keizer Lotharius over de Nederlanden het gezag, hetwelk op zijn opvolger overging. Dit was dus de reden, dat de Nederlanden een deel van het Duitsche hertogdom Lotharingen uitmaakten; alleen Vlaanderen bleef met Frankrijk vereenigd.

Reeds door de eerste Frankische koningen waren in het land graven aangesteld, die als koninklijke dienaren deze gewesten beheerden en het opzicht over de leengoederen hadden. Slechts enkele districten stonden niet onder het gebied van de graven, maar waren der kerk toebedeeld; in deze districten werd ook het burgerlijk bestuur uitgeoefend door de bisschoppen zelf.

Evenals in Duitschland en Frankrijk maakten de graven zich ook in de

Nederlanden langzamerhand bijna geheel onafhankelijk van hunne leenheeren, en de hertogen van Neder-Lotharingen verloren het gezag over de graafschappen, welke tot hun hertogdom behoorden. Wij noemen van deze graafschappen alleen de volgende: 1 het graafschap Namen, hetwelk later met Henegouwen werd vereenigd, 2 Henegouwen, 3 Limburg, 4 Luxemburg, de zetel van het beroemde vorstengeslacht, uit hetwelk later een Duitsch keizershuis zou voortkomen, 5 Gelderland, 6 Vlaanderen, dat aanzienlijke graafschap, hetwelk aan de Fransche kroon toebehoorde, en welks hoofden den Franschen koningen meermalen de handen vol gaven. Ook tot het Duitsche rijk stonden de graven van Vlaanderen door het zuidoostelijk deel des lands in eene zekere betrekking, die bij herhaling aanleiding gaf tot geschil en strijd met den keizer.

Te midden van die wereldlijke vorstendommen verhieven zich twee geestelijke tot aanzien en macht: het hoogsticht Luik, hetwelk, al behoorde het niet tot de Nederlanden, door de taal, de zeden en de handelsbetrekkingen zijner bewoners tot deze landstreken kon worden gerekend. De bisschoppen van Luik verstonden de kunst, hunne macht over vele Nederlandsche gewesten uit te breiden; hunne heerschappij gaf meermalen aanleiding tot bloedige veeten.

Een tweede, nog machtiger bisdom en voor de geschiedenis der Nederlanden van meer gewicht, was dat van Utrecht, de zetel der eerste predikers van het Christelijk geloof. De bisschoppen ontvingen van de keizers eene uitgebreide wereldlijke macht over de Veluwe en de provincie Overijsel, zelfs werden de beide provinciën Drente en Groningen leenen van de bisschoppen.

Deze beide afgelegen landstreken veroorzaakten den bisschoppen steeds vele moeilijkheden; zij bleven eene onzekere bezitting voor de kerk, wijl de bewoners van den Oudfrieschen stam, aangedreven door hunne zucht naar vrijheid, bij herhaling tegen de heerschappij der kerk in verzet kwamen en den bisschoppelijken troepen geduchte nederlagen toebrachten.

De bisschoppen van Utrecht waren lastige naburen voor de wereldlijke heeren der Nederlanden, vooral voor de graven van het aanzienlijkste Nederlandsche graafschap, van hetwelk wij tot nog toe geen gewag maakten, maar welks geschiedenis ons hoofdzakelijk zal bezighouden, namelijk het graafschap Holland. Holland, dat deel der Nederlanden, hetwelk zich ten zuiden tot aan de kusten van Zeeland en ten noorden tot aan gene zijde van Alkmaar uitstrekte, was een boschrijk land. Zijn naam Holtland, (Houtland) Holland, ontleende het hoogst waarschijnlijk aan dien rijkdom aan hout.

Als eerste graaf van Holland wordt gewoonlijk in de tiende eeuw Dirk of Diederik I genoemd. Den titel van graven van Holland voerden intusschen zijne nakomelingen eerst anderhalve eeuw later.

De nakomelingen van den ouden Hollandschen grafelijken stam, d. i. de kinderen en kindskinderen van genoemden Dirk I, maakten een fier, mannelijk, heldhaftig geslacht uit. Zij hadden eeuwen achtereen bijna onafgebroken krijg te voeren tegen hunne onrustige naburen, nu eens tegen de vrijheidlievende Friezen, — die zich wel aan Karel den Grooten en aan diens opvolgers onderworpen hadden, doch die volstrekt het gezag der graven niet wilden erkennen, dewijl deze slechts vazallen des keizers waren, — dan weder tegen de graven van Vlaanderen, die gaarne hun gezag ook over Holland zouden hebben uitgebreid, een andermaal tegen de bisschoppen van Utrecht, die er steeds op uit waren om te gelijk met hunne geestelijke ook hunne wereldlijke macht te vergrooten, dan weder tegen de Hollandsche edelen, die, den geest des tijds volgend, zelfstandige heerschers op hunne kleine bezittingen wenschten te zijn.

In die aanhoudende veeten betoonden zich de meeste graven van Holland dappere ridders en bekwame aanvoerders hunner manschappen; zij wisten zich tegenover hunne talrijke vijanden staande te houden en langzaam, maar gestadig hunne macht uit te breiden.

Dirk II is waarschijnlijk de zoon van Dirk I, wiens sterfjaar niet met

juistheid is te bepalen; hij verkreeg van den Duitschen keizer Otto III in het jaar 985 bij eene schenkingsacte, welke wij bij den Hollandschen kroniekschrijver Melis Stoke vinden medegedeeld, het land tusschen het eiland Schouwen en het tegenwoordige Texel, toenmaals nog een deel van het vastland, als allodiaal, d. i. eigen land. Dirk II was hierdoor ook heer van een gedeelte van Friesland geworden, en deze schenking werd oorzaak van de reeds gemelde herhaalde oorlogen tegen de Friezen. In een dezer oorlogen vond graaf Arnoud, zoon en opvolger van Dirk II, in het jaar 1004 den dood.

Onder Arnouds zoon, Dirk III, komt eerst meer licht in Hollands geschiedenis. Wij weten, dat de graaf krachtig tegen de Friezen streed en den dood zijns vaders wreekte. Nog van meer belang dan deze strijd was een geschil, waarin Dirk met bisschop Adelbold van Utrecht gewikkeld werd. De bisschoppen van Utrecht hadden hunne wereldlijke macht door het bezit van het graafschap Teisterbant vergroot; hierdoor waren zij de naaste buren geworden van de graven van Holland, die toen nog den naam van graven van Friesland voerden *).

Dirk geraakte weldra in oorlog met bisschop Adelbold. Als naaste erfgenaam van den overleden laatsten graaf van Teisterbant, bestreed hij de aanspraken van den bisschop, en om dezen te beletten de visscherij uit te oefenen in de monden van Maas en Waal, legde hij in deze streek eigenmachtig eene sterkte aan, Dordrecht, welke door hem tevens werd aangewend, om van al de handelsschepen, die den stroom kwamen afzakken, een tol te heffen. Hierdoor matigde hij zich een recht aan, dat alleen den keizer toekwam, en gaf hij alzoo bisschop Adelbold een schoone gelegenheid, om zich over hem bij keizer Hendrik II als opperleenheer te beklagen. Hetzelfde deden ook de kooplieden van de toen reeds bloeiende handelsstad Tiel aan de Waal. Zij eischten volle vrijheid van vaart op den Rijn tot aan de zee, opdat zij hun handel op Engeland ongestoord konden drijven.

De keizer trok zich de rechten des bisschops en die der kooplieden van Tiel aan; hij gaf hertog Godfried van Neder-Lotharingen in last, den graaf, wiens gebied tot Neder-Lotharingen gerekend werd, voor zijn overmoed te kastijden.

De bisschoppen van Utrecht en Luik, alsmede de aartsbisschop van Keulen brachten troepen op de been, die, in vereeniging met de Lotharingers, tegen Holland oprukten. Een aantal welbemande vaartuigen voerden de vijandelijke troepen den stroom afwaarts en kwamen voor Dordrecht aan.

De verdedigers der vesting hadden zich gelegerd op het moerassig en met water doorsneden land. De Lotharingers rukten, zonder met het terrein bekend te zijn, onbedachtzaam voorwaarts; Dirk viel hen aan en weldra kwam er wanorde in hunne gelederen. Tevergeefs trachtte hertog Godfried zijne manschappen weder te doen aansluiten en op een beter terrein te voeren. De luide kreet »vliedt! vliedt!" die op eens werd aangeheven, joeg den verbondenen een waarlijk panischen schrik aan. Niemand wist, van waar die kreet opging, doch ieder hield het leger voor verloren.

Zonder te weten waarom, zonder te vragen of er werkelijk gevaar dreigde, sloeg het talrijke leger op de vlucht. Vele manschappen kwamen in de moerassen om, anderen verdronken in de rivieren, terwijl wederom anderen door de Hollanders werden gedood; de meesten echter, en onder hen hertog Godfried, vielen den vijand als gevangenen in handen. Alleen met de uiterste moeite mocht het bisschop Adelbold gelukken in een schip te ontkomen. Den 29en Juli 1018 had deze slag plaats, die, gelijk de geschiedschrijver Dithmar beweert, de ontzaglijkste strijd was, welke sedert den tijd van Karel den Grooten in dezen omtrek geleverd was. In de stichten Utrecht, Luik en Cambray (Kamerijk) had iedere familie den dood van een harer leden te betreuren.

*) Hermannus Contractus alleen noemt (1046) Dirk III graaf van Vlaardingen.

Al is deze beschrijving ook eenigszins overdreven, toch is het zeker, dat de vijanden van Dirk hun doel niet bereikten. De graaf bleef in het bezit van de vesting Dordrecht en bezwaarde ook verder de kooplieden met zijn tol. Hij stelde hertog Godfried weder op vrije voeten, op voorwaarde dat hij zijn voorspraak bij den keizer zou zijn. Tegen wil en dank moest thans ook bisschop Adelbold zijn tegenstander in diens nieuwe bezittingen erkennen.

In het jaar 1039 overleed Dirk III, nadat hij nog eene bedevaart naar het Heilige land gedaan had.

Dirk IV, zijn zoon en opvolger, was niet minder dapper dan zijn vader. Ook hij had een aantal oorlogen te voeren, om in het bezit te blijven van Dordrecht en het door hem veroverde gedeelte van Teisterbant. Keizer Hendrik III, die de partij opvatte van den bisschop van Utrecht, kwam weldra met eene vloot uit Duitschland, om den bisschop bij te staan. Eer de graaf zich te zijner verdediging kon toerusten, maakte de keizer zich in het jaar 1046 meester van Dordrecht en van eenige andere steden.

Toch liet Dirk IV door de overmacht van zijn geduchten vijand zich niet ter neer slaan; hij verbond zich met eenige andere edelen, die den keizer vijandig gezind waren, als met Godfried van Lotharingen en den graaf van Vlaanderen. Een oorlog, die jaren duurde en den noordelijken deelen van Duitschland diepe wonden sloeg, brak uit.

Hertog Godfried plunderde Nijmegen en legde aldaar den keizerlijken burcht, die door Karel den Grooten was aangelegd, in de asch; Dirk voerde middelerwijl den oorlog in Utrecht. De keizer ondernam voor de tweede maal een tocht naar Holland. Ditmaal was de uitslag niet gelukkig.

De groote keizerlijke vaartuigen geraakten in de Maas aan den grond, graaf Dirk viel hen met kleine maar sterk bemande schepen aan, en het gelukte hem, de vloot des keizers te vernielen. Hendrik moest weder aftrekken, terwijl al de steden, die den Hollanders ontweldigd waren, weder in de macht van Dirk kwamen.

Korten tijd na dit gebeurde had in Luik een tornooi plaats. Dirk IV bracht bij deze gelegenheid den broeder van den aartsbisschop van Keulen eene doodelijke wond toe. Hierover verwoed, vielen de Keulenaars de Hollanders aan, waardoor een bloedig gevecht ontstond, in hetwelk o. a. twee halfbroeders van Dirk IV het leven lieten; de graaf zelf redde zich door de vlucht.

Hij ijlde naar Dordrecht en koelde zijne wraakzucht over den dood zijner broeders aan geheel onschuldige kooplieden uit Keulen en Luik. Hij liet hunne schepen in brand steken en legde hun eene zware geldboete op.

De aartsbisschop van Keulen en de bisschoppen van Luik en Utrecht verzamelden onmiddellijk een leger en rukten hiermede gedurende den winter over het ijs naar Dordrecht. Door verraad viel de vesting in hunne handen. Evenwel konden zij haar slechts korten tijd bezet houden, want graaf Dirk heroverde haar spoedig. Toen hij den dag na den gelukkig ten einde gebrachten strijd op de wallen rondliep, werd hij op eens door een vergiftigden pijl in de dij getroffen. Binnen drie dagen stierf hij in het jaar 1049. De straat, waarin de wond hem werd toegebracht, wordt sedert dien tijd de Gravenstraat genoemd.

Dirk liet geene kinderen na; zijn broeder Floris I volgde hem op in het graafschap, dat hij met inspanning van alle krachten tegen de naburige vorsten moest verdedigen. Wel behaalde hij menige overwinning op hen, doch ten laatste vond hij in het jaar 1061 in den strijd den dood. Hij liet een minderjarigen zoon na, Dirk V, wiens moeder, Geertruida van Saksen, als voogdes de regeering aanvaardde.

Willem, bisschop van Utrecht, meende tegenover eene vrouw en een kind gemakkelijk spel te hebben. Door tusschenkomst van zijn vriend, den toenmaals veel vermogenden aartsbisschop van Keulen, wist hij te bewerken, dat Hendrik IV van Duitschland hem Holland als leen opdroeg. Tevens trad

tegen Geertruida ook een ander gevaarlijk vijand op, Robert, de avontuurlijke jongste zoon van graaf Boudewijn V van Vlaanderen. Robert had zijn vader gezworen, zijn ouderen broeder geen deel van het vaderlijk erfgoed af te eischen, en na eene vloot uitgerust te hebben, trachtte hij elders een of ander gebied te veroveren. In Spanje en ook op andere plaatsen was hij afgeslagen, en thans liet hij het oog op Holland vallen. Schoon tweemaal teruggedreven, kwam hij telkens met nieuwe troepen weer.

Gravin Geertruida zag in, dat het haar onmogelijk zou zijn, op hetzelfde tijdstip aan twee zulke machtige vijanden het hoofd te bieden. Zij besloot daarom, Robert tot gemaal te nemen, wijl zij in deze vereeniging een hechten steun voor haar zoon meende te erlangen.

Robert ontving van dezen tijd af den naam van den Fries. Hij vervulde Geertruida's verwachting volkomen, want zijn pleegkind bleef in het ongestoord bezit van zijn erfgoed; de bisschop van Utrecht waagde het, gedurende een aantal jaren, niet eenige aanspraak op Holland te maken. Toen evenwel Robert na den dood van zijn ouderen broeder in Vlaanderen met diens weduwe Richilde in een bloedigen oorlog was gewikkeld, hernieuwde bisschop Willem den strijd; hertog Godfried met den Bult, van Neder-Lotharingen, rukte naar Holland op, versloeg Robert bij Leiden, en maakte zich meester van het gansche graafschap, dat de bisschop hem als leen toewees. Godfried voerde eenige jaren het bewind, en stichtte in dien tijd de stad Delft. In het jaar 1076 werd hij daar door een van Roberts dienaren doodgestoken.

Lotharingen, thans zonder hertog, werd door keizer Hendrik IV aan zijn oudsten zoon Koenraad afgestaan; bisschop Willem trok het graafschap Holland aan zich, om het bij het bisdom in te lijven. Intusschen was de jonge Dirk meerderjarig geworden; koning Philippus I van Frankrijk, zijn zwager, en Willem de veroveraar van Engeland verleenden hem hulp bij een tocht, dien hij ondernam om zijn erfgoed te heroveren.

Door Engelsche en Fransche hulptroepen gesteund, bestormde Dirk V in het jaar 1076 het slot IJselmonde, eene stichting van den inmiddels overleden bisschop Willem. Willems opvolger, bisschop Koenraad, bevond zich in het slot, en zag zich, nadat de veste veroverd was, verplicht om den jongen Dirk V als graaf van Holland te erkennen. Van dezen tijd af, tot aan zijn dood in het jaar 1091, voerde Dirk V eene gelukkige en vreedzame regeering.

VIJF EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

Holland. Floris II, de Vette. Vreedzame en voorspoedige regeering. Petronella Dirk VI. Oorlogen met de Friezen. Floris de Zwarte. Onderwerping der graven aan de kerk. Landverhuizing. Floris III. Zijne ongelukkige regeering. Groote overstrooming. Dirk VII. Graaf Lodewijk van Loon. Willem I. De slag bij Bovines. Floris IV. Strijd tegen de Stadingers. Willem II. De graaf van Holland tot Duitsch koning verkozen. Bloei en rijkdom van Holland. Zwarte Griet. Strijd der Dampierres en Avesnes Dood van Willem II in een oorlog tegen de Friezen. Des konings verdiensten jegens zijn land.

De laatste jaren der elfde en de eerste der twaalfde eeuw waren voor Holland een tijd van ongestoorde rust en vreedzame en krachtige ontwikkeling. Terwijl bijna in alle overige landen van Europa een koortsachtige opgewon-

denheid heerschte, ten gevolge van de opwekkingen der kruispredikers, regeerde graaf Floris II, die om zijne gezetheid den bijnaam »de Vette" droeg, zachtmoedig en rechtvaardig als een echt vredevorst, die zich niet door een blind enthousiasme liet verleiden, om met de overige Europeesche vorsten naar het Heilige land te trekken en die er evenmin op uit was, door stoutmoedige daden of bloedige veroveringen zijn naam beroemd te maken. Terwijl de Duitsche en Fransche edelen de beste krachten van hun land in den strijd tegen de ongeloovigen verspilden, bereikten in Holland, dank zij des graven vreedzaam bestuur, handel, landbouw en nijverheid een hoogen trap van bloei en heerschte er onder de inwoners eene welvaart, zooals men die tot dusver nog niet gekend had. Na eene meer dan dertigjarige regeering stierf Floris de Vette in het jaar 1122. Hij had, in weerwil van zijne liefde voor den vrede, zijn grondgebied vergroot met de Zeeuwsche eilanden tusschen de monden van de Oosteren Westerschelde, Walcheren en Zuid- en Noord-Beveland, welke hij als achterleen van Vlaanderen ontving.

Floris II was gehuwd geweest met Petronella, de zuster van den lateren Duitschen keizer Lotharius. Na zijn dood voerde zijne weduwe met manlijke kracht de teugels van het bewind, als voogdes over haar onmondigen zoon Dirk VI. Nadat haar broeder Lotharius tot Duitsch koning benoemd was, gebruikte Petronella haar invloed op hem om de macht der Hollandsche graven opnieuw te vergrooten. Zij wist den koning te overreden om aan Dirk VI de heerschappij over Oostergoo en Westergoo benevens Westfriesland op te dragen. In den beginne trok het graafschap echter zeer weinig voordeel uit deze vergrooting van grondgebied.

De Friezen gevoelden volstrekt geen lust om zich aan hun nieuwen heer te onderwerpen; krachtig verdedigden zij hunne vrijheid en zij vonden in dien strijd tegen de Hollanders een bekwaam aanvoerder in een broeder van den jongen graaf, in Floris den Zwarten, die, daar hij van alle erfdeel verstoken was, zich aan hun hoofd stelde, om zich op die wijze eenige macht te verwerven.

Ten gevolge van dit optreden van Floris den Zwarten verkreeg de oorlog met de Friezen grooter beteekenis dan anders wellicht het geval zou zijn geweest. De roofzuchtige Friesche scharen liepen de grensgewesten plunderend en blakerend af. Zij vonden bovendien ondersteuning bij de Kennemers, de bewoners der streek ten noorden van Haarlem, die zich aan de zijde der Friezen schaarden. Alkmaar werd geplunderd; het scheen, dat er aan het rooven en branden geen einde komen zou.

Nu trad Lotharius tusschenbeide; hij trachtte de vijandige broeders met elkaar te verzoenen en zag zijne pogingen met een goeden uitslag bekroond.

Kort daarna werd graaf Dirk in een anderen oorlog gewikkeld, en wel met den bisschop van Utrecht. De aanleiding tot dien krijg is ons niet nauwkeurig bekend.

Dirk voerde zijne zegevierende benden tot voor de poorten van Utrecht en belegerde die stad. De bisschop, die zich niet bij machte gevoelde om een beleg te doorstaan, besloot een ander middel dan de kracht van wapenen tot zijne verdediging aan te wenden. Dat middel verschafte hem dan ook zonder slag of stoot de zegepraal. Aan het hoofd zijner geestelijkheid trok de bisschop met een getijdeboek in de hand de poort zijner stad uit en bedreigde den graaf met den kerkelijken ban, wanneer hij niet terstond het beleg opbrak.

Dirk gehoorzaamde. Blootshoofds, barrevoets en knielend smeekte hij den bisschop om vergiffenis, en de vrede werd gesloten. Deze onderwerping van den krijgshaftigen graaf, op de enkele bedreiging met den ban, is een sterk bewijs voor de groote macht, waartoe de kerk in Holland was gestegen.

Hoe sterk bevolkt het kleine Holland in die dagen was, blijkt uit eene merkwaardige verhuizing van vele Hollandsche en Friesche boeren naar Saksen en de mark Brandenburg; zij zetten zich aan de oevers van de Saale en de Elbe, in de door de oorlogen met de Wenden ontvolkte streken neder en

genoten hier ten gevolge hunner vlijt en van de verstandige wijze, waarop zij het land bebouwden, weldra eene groote mate van welvaart.

Dirk VI stierf in het jaar 1157 en werd opgevolgd door zijn zoon Floris III. Onder de regeering van dezen graaf werd het tot dusver zóó bloeiende Holland door eene reeks van rampen getroffen. Met den graaf van Vlaanderen geraakte Floris III in oorlog ter zake van een tol, dien hij te Geervliet aan de Maas had gelegd, en die voor de Vlaamsche kooplieden zeer lastig was. Floris werd na het verlies van een slag gevangengenomen; nadat hij twee jaren in gevangenschap gezucht had, moest hij besluiten den tol weder op te heffen en buitendien het bezit van Zeeland als gemeenschappelijk leen met den graaf van Vlaanderen te deelen.

Ook tegen de Friezen streed Floris ongelukkig.

Zelfs de natuur scheen in dien tijd den Hollanders vijandig gezind. Een vreeselijke storm was oorzaak, dat Friesland en een groot deel van Holland door het zeewater overstroomd werden; een groot aantal dijken brak door, zelfs in het sticht van Utrecht stond het water zoo hoog, dat men, naar men verhaalt, onder de muren van Utrecht zeevisch ving. Het was eene zware taak, de overstroomde landen van het water te bevrijden, maar de oude Hollanders waren van nature bekwame waterbouwkundigen: zij verstonden de kunst, dijken op te werpen en kanalen te graven.

Waarschijnlijk zouden de Nederlanders van die ramp verschoond zijn gebleven, indien zij onderling eensgezind waren geweest, maar dit was niet het geval. Elk gewest zorgde alleen voor zich zelf en al te dikwijls gebeurde het, dat een dijk, door de Hollanders aangelegd, om zich tegen het water te beveiligen, de bewoners van het sticht van Utrecht met gevaar van overstrooming bedreigde; dat een kanaal, door de Utrechtenaars gegraven, om water te bekomen, dit den Hollanders ontnam, daar, waar dezen dit het meest noodig hadden. Hierover ontstonden dan hevige twisten, die eindelijk zelfs alleen door bemiddeling van keizer Frederik Barbarossa beslist konden worden.

Graaf Floris III volgde in het jaar 1189 genoemden keizer op diens kruistocht; hij zag zijn land niet weder, maar stierf in het jaar 1190 te Antiochië, als slachtoffer van het doodelijk klimaat.

Zijn zoon en opvolger, Dirk VII, regeerde slechts 13 jaren en niet voorspoedig. Hij had meer dan eens strijd te voeren tegen zijn broeder Willem, een strijd, waartoe 's graven gemalin, Aleida van Cleve, die haar zwager een onverzoenlijken haat toedroeg, haar echtgenoot onophoudelijk aanspoorde. Willem, die zich aan het hoofd der Friezen gesteld had, werd later, nadat de broeders zich met elkaar verzoend hadden, door Dirk als graaf van Oostfriesland erkend.

Ook tegen Vlaanderen en den hertog Hendrik I van Neder-Lotharingen streed Dirk niet gelukkig, hij moest zijne leenplichtigheid aan Brabant voor alle gewesten, die tot het oude Lotharingen behoorden, erkennen.

Dirk VII stierf in het jaar 1203 te Dordrecht, en liet slechts eene dochter na, Ada genaamd.

Tot dusver was Holland steeds een zwaardleen geweest; dat wil zeggen, de grafelijke waardigheid was niet erfelijk geweest in de vrouwelijke, maar alleen in de mannelijke linie. Graaf Willem, Dirks broeder, was alzoo diens natuurlijke erfgenaam. Aleida, Dirks weduwe, wenschte echter hare dochter op den grafelijken troon te verheffen. Reeds gedurende de ziekte van haar echtgenoot had zij hiertoe de noodige stappen gedaan. Meer dan één aanzienlijke Hollandsche edele had haar beloofd, tot de verwezenlijking van hare plannen mede te werken. Reeds bij het leven van Dirk had Aleida den graaf van Loon of Los naar Holland geroepen, om hem de hand van Ada te schenken en hem daardoor tot Dirks opvolger te verheffen. Deze graaf van Loon, wiens goederen in Lotharingen lagen, was een leenman van den Luikschen bisschop. Nauwelijks had Dirk VII de oogen gesloten, of Aleida be-

sloot, zonder zich aan de zeden en gebruiken des lands te storen, het huwelijk te doen doorgaan. De dochter trad voor het altaar, terwijl het lijk des vaders nog boven aarde stond, de toon der bruiloftsliederen vormde een schrillen wanklank met het somber klokgelui, waarmee de uitvaart van den overleden graaf werd aangekondigd.

Graaf Willem snelde naar Holland, om zijne rechten als erfgenaam zijns broeders te doen gelden; een langdurige en bloedige oorlog ontbrandde, die met afwisselend geluk werd gevoerd, doch die daarmede eindigde, dat Willem in het jaar 1206 als graaf van Holland erkend werd.

In zijne buitenlandsche oorlogen was Willem niet zoo gelukkig; hij trad toe tot het boven reeds vermelde verbond tegen den Franschen koning Philippus Augustus, doch werd in den slag bij Bovines gevangengenomen en met ketenen beladen naar Frankrijk gevoerd. Alleen door het betalen van een aanzienlijk losgeld kreeg hij zijne vrijheid terug.

Des graven zucht naar avonturen dreef hem weinige jaren later aan om deel te nemen aan een kruistocht. Met eene talrijke vloot ging hij in het jaar 1217 naar Egypte onder zeil. Onderweg landde hij in Portugal, waar hij den winter van 1217—1218 doorbracht, om de Portugeezen tegen de Mooren te ondersteunen. De Hollanders en Friezen verwierven zich hier door hunne dapperheid grooten roem. Ook de verovering van Damiate was voor een goed deel aan hen te danken. Kort na zijne terugkomst stierf Willem in het jaar 1222.

Floris IV, zijn zoon en opvolger, onderscheidde zich zoowel door de krachtige wijze, waarop hij handel en landbouw beschermde en door de zorg, aan het aanleggen van reusachtige dijken besteed, als door den bekrompen godsdienstijver, welke hem, gelijk zoovele vorsten van die dagen, aanspoorde om de ketters op de wreedste wijze te vervolgen. Hij nam in persoon deel aan den kruistocht tegen de Stadingers en verwierf zich een in ons oog weinig begeerlijken roem door de dapperheid, welke hij in den strijd tegen dit ongelukkige, kleine volk ten toon spreidde. Kort daarna vond Floris den dood bij gelegenheid van een steekspel, dat de oude graaf van Clermont ter eere van zijne jeugdige echtgenoote gaf.

Floris, die ons wordt afgeschilderd als een der meest volmaakte ridders van zijn tijd, onderscheidde zich, gelijk altijd, ook op dit tornooi boven alle anderen; hij won bijna alle prijzen en daardoor de bewondering der jonge gravin van Clermont. De oude graaf geraakte bijna buiten zich zelf van jaloezie; met verbeten woede sprak hij tot zijne gemalin: »Zie den graaf van Holland, dien gij voor zulk een volmaakt ridder houdt, nog maar eens goed aan, lang zult gij het niet meer kunnen." Nauwelijks had hij deze woorden uitgesproken, of hij reed op graaf Floris toe en stak hem verraderlijk overhoop.

Zoodra de graaf van Cleve, een vriend van Floris, zag wat er gebeurd was, snelde hij toe en velde den moordenaar neer; vervolgens nam hij het lijk zijns vriends op en verliet daarmede het krijt. De aanhangers van den gedooden graaf van Clermont lieten hem trekken, zij erkenden dat de moordenaar zijne welverdiende straf ontvangen had. Het lijk van Floris werd naar Holland gebracht en daar begraven (1235).

Graaf Willem II, de zoon en opvolger van den vermoorde, was bij den dood zijns vaders pas zes jaar oud. Zijn oom, bisschop Otto van Utrecht, nam als zijn voogd de teugels van het bewind in handen en regeerde in vrede, totdat de jonge graaf oud genoeg was om zelf het bestuur te aanvaarden. Nauwelijks was hij als zelfstandig heerscher opgetreden, nog had hij zelfs den ridderslag niet ontvangen, toen de geestelijke vorsten van Duitschland hem tot tegenkoning van den door den paus afgezetten keizer Frederik II benoemden. Zij meenden in hem onder alle rijksvorsten den meest geschikten persoon gevonden te hebben, dewijl hij niet alleen vele voortreffelijke eigen-

schappen bezat, maar wegens zijn rijkdom en zijne aanzienlijke bezittingen tot de machtigste vorsten van Duitschland behoorde.

Holland en Zeeland waren in den laatsten tijd zoo sterk in bloei toegenomen, dat men in geheel Duitschland zeker geen gewest aantrof, hetwelk zoo vele rijke en welvarende steden en dorpen telde.

Door hun handel stonden de Hollanders met alle volken in betrekking, om hun landbouw waren zij beroemd en als een bewijs voor de vruchtbaarheid van het land wordt aangevoerd, dat in het jaar 1252, terwijl een zware hongersnood in bijna geheel Europa heerschte, Holland alleen zulk een aanzienlijken voorraad van koren bezat, dat het in staat was vele landen van ons werelddeel van graan te voorzien.

In weerwil van zijn rijkdom en van zijne vele voortreffelijke eigenschappen gelukte het Willem II toch nooit, zich in Duitschland eene waarlijk koninklijke macht te verwerven. Ook in zijn eigen land had hij meer dan één zwaren strijd te voeren, inzonderheid met de Vlamingen.

In Vlaanderen regeerde in die dagen gravin Margaretha, die door de Hollanders met den schimpnaam Zwarte Griet bestempeld werd. Nadat hare zuster Johanna, die eerst met den graaf Ferrand, later met Thomas van Savoie gehuwd was geweest, kinderloos overleden was, had zij de heerschappij over Vlaanderen en Henegouwen geërfd.

Margaretha was vroeger met een geestelijke, Burchard van Avesnes, gehuwd geweest en had hem drie zonen geschonken. Dit huwelijk was echter door den paus niet bekrachtigd en hare zonen werden als onecht beschouwd. Dewijl hare liefde voor Burchard verkoeld was, had zij zich van dezen gescheiden en was zij ten tweeden male gehuwd met een Franschen baron, Willem van Dampierre, bij wien zij insgelijks drie zonen had.

Keizer Frederik II had Margaretha's zonen tot wettige kinderen en erfgenamen hunner ouders verklaard; hunne moeder zelf trok, na haar tweede huwelijk, tegen hen partij, en ontzegde hun alle recht op hare nalatenschap; zoowel in Vlaanderen als in Henegouwen wilde zij dat alleen de zonen van Willem van Dampierre haar zouden opvolgen.

De heeren van Avesnes stonden tegen hunne onnatuurlijke moeder op; ondersteund door een groot deel van den Henegouwschen adel grepen zij naar de wapenen, om hunne aanspraak op het erfdeel hunner moeder te handhaven, welke hun volgens het Vlaamsche recht, zelfs wanneer zij als bastaarden beschouwd moesten worden, niet kon ontgaan. Om een eind te maken aan den oorlog, onderwierpen zij zich aan de beslissing van den koning van Frankrijk en van den pauselijken legaat. Dezen bepaalden, dat na Margaretha's dood Vlaanderen aan den oudsten zoon van Willem van Dampierre en Henegouwen aan Jan van Avesnes, den oudsten zoon van Burchard, ten deel vallen zou. Voor een korten tijd werd door deze uitspraak, in het jaar 1246, de vrede hersteld.

Koning Willem was een trouw vriend van Jan van Avesnes, wien hij zijne zuster tot vrouw gegeven had. Hierdoor reeds stond hij niet op een goeden voet met Zwarte Griet, die haar zonen uit haar eerste huwelijk een onnatuurlijken haat toedroeg. Eindelijk kwam de reeds lang in stilte gekoesterde vijandschap tusschen Willem en Margaretha tot eene openlijke uitbarsting, toen de gravin weigerde den Duitschen koning als haar leenheer te erkennen.

De Dampierres, de zonen van Margaretha uit haar tweede huwelijk, vielen aan het hoofd van een machtig leger in het jaar 1253 in Walcheren, maar Floris, 's konings broeder, versloeg hen in een grooten slag, waarin, naar men verhaalt, 15,000 Vlamingen gesneuveld zijn.

Margaretha, woedend over deze nederlaag, zag naar een machtigen bondgenoot om; zij droeg Henegouwen op aan Karel van Anjou, den broeder van Lodewijk IX van Frankrijk, die later den laatste der Hohenstaufen ombrengen zou. Ook Karel was echter niet in staat iets tegen koning Willem uit te

richten, dewijl zijn broeder, Lodewijk de Heilige, hem allen bijstand onthield. Lodewijks gevoel van rechtvaardigheid boezemde hem een afkeer van alle wederrechterlijke vergrooting van grondgebied in.

Bij een later vergelijk ontving Jan van Avesnes Henegouwen, Guy van Dampierre Vlaanderen, terwijl Karel van Anjou zich met eene som gelds tevreden moest stellen.

Onder de regeering van Willem II waren de Nederlanden herhaaldelijk door invallen der Friezen verontrust. De koning had besloten naar Rome te trekken, om daar de keizerskroon te halen, doch vooraf wilde hij in zijn eigen land orde en rust herstellen. Hij ondernam met dit doel een kruistocht tegen de Friezen, die echter zeer ongelukkig afliep. Den 28^{en} Januari 1256 waagde de dappere koning zich in een treffen met de Friezen, bij Ouddorp, te ver in den vijandelijken drom. Met zijn zwaar gepantserd paard zakte hij door het ijs van een bevroren moeras; hij geraakte daarbij onder zijn paard en was buiten staat zich tegen zijne van alle zijden opdringende vijanden te verdedigen. Dezen sloegen hem dood, zonder hem te herkennen.

Zoo stierf koning Willem, die wanneer wij op de ongetwijfeld al te vleiende beoordeeling van zijn levensbeschrijver Meerman *) afgaan, de grootste vorst van zijn tijd geweest is. Ook al stellen wij dit oordeel voor een deel op rekening van des schrijvers al te groote ingenomenheid met zijn held, toch moeten wij erkennen, dat Willem II zich jegens zijn land zeer verdienstelijk gemaakt heeft. Evenals in Duitschland begunstigde hij ook in Holland de opkomst der steden, door haar groote rechten en vrijheden te verleenen. De burgers ontvingen het recht om zich zelf te besturen; hierdoor werden zij zich van hunne macht bewust en bereikte de derde stand weldra een hoogen trap van bloei. Ook wetenschap en kunst vonden in Willem ten allen tijde een ijverig begunstiger.

ZES EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

Holland. Floris V, «der keerlen God." Haat van den adel tegen den graaf. Samenzwering der edelen. Verraad. Floris V gevangengenomen en vermoord. Straf der moordenaars. Regeeringloosheid. Inval van Jan van Avesnes. Toestand der Nederlanden bij het uitsterven van het Hollandsche gravenhuis. Zeden en taal. De bisdommen en kloosters. De Friezen. De steden. Weelde. Maaltijden. Kleeding. Handel en scheepvaart.

De zoon van Willem II, Floris V, die later de beroemdste vorst uit het grafelijk geslacht van Holland worden zou, was nauwelijks twee jaar oud, toen zijn vader stierf. Zijn oom Floris en later hertog Hendrik van Brabant voerden in zijne plaats het bewind, doch reeds op zijn twaalfde jaar nam de knaap de teugels der regeering in handen en als jongeling van 18 jaren besloot hij, den dood zijn vaders op de Friezen te wreken. Hij voerde tegen hen jaren achtereen bloedige oorlogen, die met hunne geheele onderwerping eindigden. Ook tegen de Vlamingen streed hij met afwisselend geluk. Niet deze oorlogen waren het echter, die den graaf in Holland bemind maakten, maar zijne vreedzame werkzaamheid als regent won hem de harten zijner

*) Geschiedenis van graaf Willem van Holland, Roomsch-koning, door Mr. J. Meerman.

onderdanen, ja zelfs die der stugge Friezen. Floris vereenigde met eene innemende beminnelijkheid, welke er veel toe bijdroeg om hem tot den afgod van het volk te maken, ook waarlijk voortreffelijke eigenschappen als regent. Hij bezat een fijn en levendig gevoel voor recht en billijkheid en hij sprak altijd recht zonder aanzien des persoons. Warm klopte zijn hart voor de mindere volksklasse, welke door den trotschen adel in dien tijd met de diepste minachting bejegend werd. In hem vonden de ongelukkige lijfeigenen hun beschermer en verlosser, de door de edelen onderdrukte boeren hun oprechten vriend, de burgers hun standvastigen begunstiger, die ijverig voor hunne vrijheden waakte en hun telkens nieuwe voorrechten schonk.

Bij zijne pogingen om den onderdrukten bijstand te verleenen, was Floris niet zelden streng en onbarmhartig jegens den adel, die hem daarom den spotnaam »der keerlen god" gaf, een naam, die echter in het oog van het volk zijn hoogsten eeretitel uitmaakte.

Geheel onverdiend was de haat, dien Floris zich van de zijde der edelen op den hals haalde, zeker niet; meer dan één hunner had gegronde reden om zich over hem te beklagen. Daargelaten nog, dat het voor hen niet aangenaam was, dat Floris veertig lijfeigenen, die hem den een of anderen dienst bewezen hadden, vrij maakte en zelfs in den adelstand verhief, dat de begunstiging der steden de macht van den adel eindelijk geheel fnuiken moest, had de graaf daarenboven vele edellieden gedwongen hunne vrije bezittingen aan hem op te dragen en van hem als leen terug te ontvangen. Anderen had hij diep vernederd en genoodzaakt als hofbedienden aan zijn hof te verschijnen. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat Floris, gelijk men verhaalt, door zijne liefde voor schoone vrouwen meer dan eens aanstoot gaf. Men zegt zelfs, dat hij de bekoorlijke vrouw van den heer van Velzen onteerd had.

Eenige Zeeuwsche baronnen beproefden tevergeefs met de hulp der Vlamingen hunne wraak te koelen: hun opstand werd onderdrukt.

Beter slaagde de poging der Hollandsche edelen, die niet schroomden tot het laaghartigst verraad de toevlucht te nemen.

Graaf Floris V had vroeger met koning Eduard van Engeland in nauwe vriendschapsbetrekking gestaan. In het jaar 1291 was hij zelfs naar Schotland gereisd, om zijne in den grond der zaak nietige aanspraken op den Schotschen troon bij gelegenheid van Eduards huldiging te doen gelden. Hoewel zijne poging hiertoe geheel mislukte, was echter zijne vriendschap voor den Engelschen koning daardoor niet verkoeld. Floris had zelfs zijn eenigen zoon Jan aan Eduard ter opvoeding toevertrouwd.

In dien tijd waren ook de handelsbetrekkingen tusschen Engeland en Holland levendiger dan ooit; Dordrecht was de stapelplaats van den wolhandel met Engeland.

De vriendschap tusschen de beide vorsten verkeerde in bittere vijandschap, toen koning Eduard een verbond sloot met graaf Guy van Vlaanderen, den ouden vijand der Hollanders, om zich van diens bijstand in den oorlog tegen Frankrijk te verzekeren, en de stapelplaats van den wolhandel van Dordrecht naar Brugge verlegde. De belangen der Hollandsche kooplieden werden hierdoor grootelijks benadeeld.

Floris sloot, hierover zeer verbitterd, van zijn kant een verbond met Frankrijk. De ontevreden edelen in Holland wendden zich thans tot den Engelschen koning, zij traden met hem in onderhandeling en sloten, nadat zij te Bergen-op-Zoom eene geheime bijeenkomst hadden gehouden, een verdrag, waarbij zij zich verbonden zich van des graven persoon meester te maken en hem naar Engeland te voeren. Daar zou hij levenslang gevangen worden gehouden en in zijne plaats zou zijn zoon Jan, die in Engeland was opgevoed, den grafelijken troon beklimmen.

Aan het hoofd der verraders stonden eenige der machtigste edelen, de heeren Gijsbrecht van Aemstel, Gerard van Velzen, Herman van Woerden en

de heer van Kuijk. De laatste alleen was eerlijk genoeg om den graaf ten minste, overeenkomstig de gewoonte dier tijden, den oorlog te verklaren.

Graaf Floris, die natuurlijk niet wist, dat van Kuijk met de overige edelen in betrekking stond, lachte hierom; hij vond het recht bespottelijk: dat een eenvoudig edelman hem eene oorlogsverklaring toezond.

In Juni 1296 begaf Floris zich naar Utrecht, om hier eene verzoening tusschen de familiën van Aemstel en van Zuylen tot stand te brengen. Deze poging gelukte, dewijl hij edelmoedig aanbood, den heer van Aemstel, die tot betaling van eene groote geldsom verplicht werd, een deel daarvan uit zijne eigen middelen te schenken.

Hoogst voldaan over den goeden uitslag der onderhandelingen noodigde de graaf beide partijen bij zich ter maaltijd. Aan tafel zat hij tusschen Aemstel en Woerden, die zich vriendelijker dan ooit jegens hem gedroegen. Toen men van den maaltijd opstond, om zich ter valkenjacht te begeven, bracht Floris den verrader Aemstel den dronk van St. Geerten Minne, een dronk van vriendschap en liefde, toe. Het was namelijk in dien tijd onder den Nederlandschen adel de gewoonte, aan het eind van den maaltijd een beker op de Minne van St. Geertruid te drinken, dit werd als eene betuiging van de hartelijkste wederzijdsche vriendschap beschouwd.

Aemstel deed den graaf bescheid, hoewel hij noch door dankbaarheid noch door eergevoel zich van het volvoeren van den beraamden aanslag liet terughouden. Bij het begin van de jacht reed hij Floris snel vooruit, om zijne vrienden te waarschuwen. Terstond reden Velzen, Woerden en eenige andere edellieden den graaf te gemoet, die hen op het vriendelijkst groette. Op eens greep Woerden des graven paard bij den teugel met de woorden: »Uwe hooge sprongen zijn uit, meester, gij zult niet langer den baas over ons spelen, gij zijt gevangen."

Floris meende, dat Woerden schertste, hij lachte en antwoordde: »Ja, dat weet ik wel beter." Nu ontrukte een der andere edelen hem den valk, ten teeken, dat hij een gevangene was, want alleen een vrije edelman mocht een valk op de hand dragen.

De graaf trok zijn zwaard, maar hij werd overmand en ontwapend. Van Velzen zwoer hem, dat hij een kind des doods was, zoo hij nog de minste beweging maakte. Een van 's graven dienaren waagde eene poging om zijn meester te ontzetten, maar werd zwaar gewond; twee anderen vluchtten naar Utrecht, en verhaalden daar het gebeurde.

De saamgezworenen brachten den graaf naar het slot te Muiden, aan de Zuiderzee gelegen; van daar wilden zij hem zoo spoedig mogelijk naar Engeland vervoeren; weldra bleek het echter, dat dit onmogelijk was; nauwelijks had het gerucht van des graven gevangenneming zich verbreid, of overal liep het volk te hoop; zelfs uit het veroverde West-Friesland stroomden 's graven vrienden toe, om hem te bevrijden. De weg over zee naar Engeland werd den zamenzweerders versperd; zij moesten besluiten den graaf te land te vervoeren, om hier of daar eene veilige haven te bereiken.

Geboeid, met een handschoen in den mond, de voeten onder den buik van het paard samengebonden, werd Floris V verder gevoerd. Intusschen daagde het volk van alle zijden op, om »der keerlen god" te ontzetten, zoodat de ridders moesten vreezen, dat hun slachtoffer hun met geweld zou worden ontrukt. In dat geval hadden zij des graven onverzoenlijke wraak te duchten. Zij besloten dus hem onschadelijk te maken. Van Velzen trok het zwaard, om den graaf het hoofd te klieven, doch het paard, waarop de gevangene zat, deed een zijsprong, zoodat de slag op zijne aan den zadel vastgebonden handen neerkwam, en die afhieuw. Hiermede nog niet tevreden steeg Velzen af en bracht Floris, die met zijn paard in een sloot geraakt was, nog verscheidene wonden toe. Daarop namen de saamgezworenen in aller ijl de vlucht.

De Naardingerlanders, die intusschen waren toegesneld, kwamen slechts om hun graaf, die met twee en twintig wonden bedekt was, den laatsten adem te zien uitblazen. Zijn lijk werd te Rijnsburg, zijn ingewand daarentegen te Alkmaar, waar het lijk gebalsemd was, bijgezet.

De moordenaars poogden zich aan de hen dreigende straf te onttrekken. Van Woerden en van Aemstel vluchtten. Van Velzen wierp zich met eenige andere eedgenooten in het slot Kronenburg bij Loenen. Intusschen had overal het volk naar de wapenen gegrepen. Kronenburg werd belegerd, van Velzen viel in de handen zijner vijanden en werd na vele martelingen ter dood gebracht.

Na den dood van graaf Floris heerschte in het land gedurende eenigen tijd eene volstrekte regeeringloosheid. Het volk, dat eenmaal in opstand gekomen was, om de moordenaars te straffen, bedreef menige daad van wreedheid en geweld. Ook de buitenlandsche vijanden maakten gebruik van de afwezigheid van den rechtmatigen erfgenaam, graaf Jan, den zoon van den vermoorde, die zich nog in Engeland bevond; vooral Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen, beproefde in troebel water te visschen. Als naaste bloedverwant van den overleden graaf nam hij de teugels van het bewind in handen, maar hij moest zich spoedig weer terugtrekken, wijl de 16jarige Jan I uit Engeland in Zeeland aankwam.

Jan I was een ziekelijke knaap, van een uiterst zwak karakter, geheel ongeschikt om zelfstandig te regeeren. Weldra werd hij een blind werktuig in de hand van een machtigen edele, Wolfert van Borselen, die zich door zijne heerschzucht spoedig zoo algemeen gehaat maakte, dat hij bij een oproer te Delft gedood werd.

De jonge graaf voelde zich niet in staat zonder den bijstand van een flink raadsman te regeeren; daar hij geen zijner edelen vertrouwde, wendde hij zich tot zijn neef, Jan van Avesnes, en deze voerde in zijne plaats het bewind. Kort daarna, den 10en November 1299, stierf de jeugdige vorst, de laatste afstammeling van het oude, beroemde Hollandsche gravenhuis. De overlevering verhaalt, dat Jan van Avesnes hem heeft vergiftigd; een voldoend bewijs kan hiervoor echter niet worden aangevoerd.

Gedurende de regeering van het oude Hollandsche gravenhuis was de toestand der Nederlanden in vele opzichten grootelijks veranderd. Terwijl vroeger onder de regeering der Karolingische keizers de Nederlanders een zwak, arm, jaarlijks door de Noormannen geteisterd en tot wederstand tegen deze machtige roovers bijna onbekwaam volk waren, hadden zij zich thans tot een talrijk, beschaafd en bloeiend volk verheven. Wel stonden zij nog in naam onder de opperheerschappij van het Duitsche rijk, maar het was slechts eene schijnbare afhankelijkheid, inderdaad bestuurden zij zich zelf.

De kleine staten, waarin de Nederlanden gesplitst waren, hadden zulk een hoogen trap van macht en rijkdom bereikt, dat zelfs de grootste vorsten van Europa de Nederlandsche vorsten benijdden.

Tot Frankrijk behoorde slechts een deel der Nederlanden, het graafschap Vlaanderen, welks vorsten zich insgelijks van de Fransche koningen geheel onafhankelijk poogden te maken en meermalen met hen bloedige oorlogen voerden. Hoe onafhankelijk de Nederlanders van het Duitsche rijk waren, bewijzen de oorlogen, door hen meer dan eens tegen de Duitsche keizers ondernomen. Het hertogdom Neder-Lotharingen erkende ternauwernood meer de opperheerschappij des keizers, maar ook de graven, die onder de hertogen stonden, hadden zich van dezen geheel onafhankelijk gemaakt.

Even onafhankelijk waren de geestelijke vorsten, de bisschoppen van Utrecht en Luik, wier macht intusschen in het laatste gedeelte van het tijdperk, dat wij behandeld hebben, sterk gedaald was.

In hunne zeden vertoonden de Nederlanders, met uitzondering van de Friezen, over wie wij afzonderlijk moeten spreken, groote overeenkomst met

de Duitschers. De taal was echt en onvervalscht Duitsch, na verwant aan het Nedersaksisch. Nog in het hedendaagsch Hollandsch treffen wij tal van uitdrukkingen aan, die in het Duitsch verloren gegaan, doch in het Nederlandsch bewaard zijn gebleven, schilderachtige woorden, die wij ook in het Nibelungenlied aantreffen.

Gelijk overal in Europa werd ook in de Nederlanden de taal voornamelijk in de kloosters gevormd; de kloosters waren hier, gelijk overal, de kweekplaatsen der wetenschap, dewijl de wereldlijke vorsten en edelen door de voortdurende oorlogen, waarin zij gewikkeld waren, verhinderd werden zich met wetenschappelijke studiën bezig te houden. Menschen die lezen en schrijven konden, trof men onder hen slechts zelden, onder het volk in het geheel niet aan; de ruwe menigte was nog van alle beschaving verstoken.

De beide bisdommen Utrecht en Luik en de abdij van Egmond in Holland waren de hoofdzetels der beschaving. Egmond vooral werd als het St. Gallen der Nederlanden beschouwd; de monniken dier abdij stelden de geschiedenis des lands zoowel in het Latijn als in de volkstaal te boek. Kloosterbibliotheken werden in grooten getale aangelegd en daarmede waren Kloosterscholen verbonden. Boven andere waren die te Egmond en van het vrouwenstift Rijnsburg bij Leiden, waar de dochters der aanzienlijkste adellijke geslachten hare opvoeding ontvingen, beroemd.

Ook op het verkeer der inwoners oefenden die kerkelijke instellingen een belangrijken invloed uit. Aan de kerkmissen werden jaarmarkten verbonden (vandaar het woord kermis); zij stonden onder de bescherming van den heilige, wien de kerk gewijd was, en werden zeer druk bezocht, dewijl de kooplieden hier althans veilig waren voor de roofzieke aanvallen der ridders. Na afloop der godsdienstoefeningen hadden er allerlei vertooningen en andere vermakelijkheden plaats, welke van dien tijd af in Holland bij alle kermissen in zwang gebleven zijn.

De weldadige invloed, welken de geestelijkheid in het geheele land uitoefende, ging echter gepaard met eene drukkende heerschappij over den geest en het geweten der menschen, eene heerschappij, waartegen de Friezen zich het krachtigst en dikwijls met goed gevolg aankantten. Zij duldden niet licht een ongehuwden priester in hun midden en wisten steeds met goed gevolg elken aanslag, zoowel door den bisschop van Utrecht als door de wereldlijke grooten op hunne vrijheid ondernomen, te verijdelen.

De Friezen hadden hun in vele opzichten republikeinschen regeeringsvorm behouden; zij bestuurden zich zelf in democratischen geest en hadden jaarlijks landdagen, bij den zoogenaamde Upstalboom in de nabijheid van Aurich. Elk district stond onder een opperrechter, die in naam des keizers recht sprak; aan het hoofd van het bestuur stond de zoogenaamde potestaat, die nu eens voor zijn geheele leven, dan weder voor een of meer jaren door het volk verkozen werd.

Met de opkomst der steden begon ook in Holland en de overige Nederlandsche gewesten eene vrije en krachtige burgerij te ontstaan; de steden ontvingen niet alleen het recht om hare eigen zaken onafhankelijk te besturen, doch weldra verwierven zij zich ook staatkundigen invloed en beteekenis. Haar uiterlijk aanzien bleef in het algemeen echter nog tamelijk armoedig.

De meeste huizen waren van hout, zelfs met enkele kerken was dit het geval; alleen de burchten der bisschoppen en edelen, de kasteelen der graven, de kloosters en abdijen en de meeste kerken waren van steen gebouwd en dikwijls kunstig versierd. Onder de houten huizen der steden richtte het vuur niet zelden groote verwoestingen aan; meer dan eens ontstond er een brand, die eene halve stad in de asch legde.

De thans zoo keurig zindelijke Hollandsche steden zagen er in die dagen alles behalve aantrekkelijk uit. Ongeplaveide straten, mesthoopen en varkenshokken voor de deuren der huizen, daken, met riet of stroo gedekt, ontwaarde men

overal. De rook van het haardvuur moest zich een weg banen door de deuropening, dewijl slechts weinige gebouwen met schoorsteenen prijkten. Straatverlichting kende men niet. Het blijkt uit deze vluchtige beschrijving, dat zelfs de aanzienlijke steden in die dagen geene aangename verblijfplaats opleverden. De oude Hollanders waren echter aan al deze ongemakken van der jeugd af gewend.

In het inwendige der huizen, vooral in de groote steden, zooals Utrecht, zag het er dikwijls veel beter uit. Daar trof men bij de rijke edellieden, bij de hoogere geestelijkheid en bij de aanzienlijkste kooplieden eene groote, hoewel in vele opzichten smakelooze weelde aan. Daar waren de vloeren met tapijten bedekt, groote kristallen spiegels bedekten de wanden, terwijl van de zoldering kronen met waskaarsen afhingen. Op den disch prijkte zilveren en gouden tafelgereedschap, zelfs gouden messen en lepels, doch geene vorken ontwaarde men er; vorken kende men evenmin als servetten, ieder at met de handen en wiesch zich na afloop van den maaltijd.

In de spijzen spreidde men eene groote weelde ten toon, hoewel men minder op fijne, dan op stevige kost gesteld was; de wijze van toebereiding was nog zeer onvolkomen. Vleesch van varkens, van paarden, van alle mogelijke vogels — b. v. van ooievaars en raven — van zeehonden en zeevarkens maakten den inhoud der hoofdschotels uit; ook walvischtongen en beverstaarten werden met smaak genuttigd.

Bier en mede waren de gewone drank der hoogere standen. Bijzonder beroemd was het Delftsche bier. De handel bracht ook Grieksche en Italiaansche wijnen naar Holland, men placht die te drinken met zout gemengd en met kruiderijen toebereid.

Bij de maaltijden en familiefeesten waren vele eigenaardige gewoonten in zwang. Eene daarvan, die bij de bruiloften der Friezen in acht genomen werd, willen wij hier mededeelen. Wanneer de bruid hare toekomstige woning naderde, versperde de naaste manlijke bloedverwant van den bruidegom haar de deur, terwijl hij haar een bezem toewierp. Nadat het haar gelukt was, het huis binnen te dringen, trad een ander haar te gemoet en poogde haar met uitgetrokken zwaard den verderen toegang te beletten, zij moest dezen door kleine geschenken bewegen haar de woning te laten binnentreden. Bruidweer werd deze eigenaardige gewoonte genoemd. Geen Fries achtte het ongepast, op deze wijze bij eene bruiloft een geschenk te verwerven.

In de kleeding spreidden niet alleen de edelen, maar ook de rijke kooplieden eene groote weelde ten toon. De mannen droegen korte zijden lijfrokken, die dikwijls met goud doorwerkt waren en door een gordel om het midden werden saamgehouden. Over den lijfrok droeg men een overkleed van laken of fluweel, dat met hermelijn of ander kostbaar bont was omzoomd. Broek en kousen bestonden uit laken en waren uit één stuk vervaardigd.

De vrouwen droegen een lang, slepend gewaad, dat met goud doorstikt, met paarlen en edelgesteenten bezet en met kostbaar bontwerk omboord was. Edellieden en edelvrouwen deden op hunne kleederen meermalen de wapens van hun geslacht borduren.

Deze weelde was grootendeels het gevolg van de kruistochten, waarop de Nederlandsche edelen niet alleen met de pracht van het Oosten, maar ook met de weelderige hoven der Grieksche, Italiaansche en Duitsche vorsten kennis hadden gemaakt. Door de kruistochten waren in de Nederlanden ook handel en verkeer tot den hoogsten trap van bloei gestegen.

Waren reeds in overoude tijden Wijk bij Duurstede aan de Lek en Nijmegen en Tiel aan de Waal groote handelsplaatsen geweest, thans werden deze door andere steden in de schaduw gesteld. Vooral Dordrecht was eene handelsstad van den eersten rang geworden.

De scheepvaart der Nederlanders was reeds zeer aanzienlijk; de Hollanders, Friezen en Vlamingen rustten groote vloten uit, waarmede zij aan de kruis-

F 72319-C 816037

tochten deelnamen, vooral was het verkeer ter zee tusschen Holland en Engeland zeer levendig. Eene krachtig ontwikkelde nijverheid was het gevolg van den bloei des handels *).

*) Wij hebben de Nederlandsche geschiedenis uitvoeriger behandeld dan gewoonlijk in een werk, aan de geschiedenis der wereld toegewijd, plaats vindt. Wordt deze handelwijze reeds gerechtvaardigd door de belangrijke rol, welke de Nederlanden weldra in de geschiedenis van Europa zouden spelen, wij meenden hiertoe des te meer gerechtigd te zijn, dewijl, tot groote blijdschap van den schrijver, zijn werk juist in Nederland vele vrienden telt. Mogen onze waarde Nederlandsche lezers de grootere uitvoerigheid, waarmede de geschiedenis van hun vaderland beschreven is, beschouwen als een bewijs van erkentelijkheid van den schrijver dezer regelen.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL DER MIDDELEEUWEN.